

Vortselas, Ioannis G.

ΦΘΙΩΤΙΣ

ἢ πρὸς Νότον τῆς Ὄθρυος

ἤτοι

ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

ΑΠΟ ΤΩΝ

ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΝ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΒΟΡΤΣΕΛΑ

Βασιλικοῦ Ἐπιτρόπου παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

(μετὰ χωρογραφικοῦ Πίνακος).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΑΘ. Α. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ

ΟΔΟΣ ΛΕΚΑ—ΣΤΟΑ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ

1907

ΑΝΑΡΓΥΡΩι Ν. ΣΙΜΟΠΟΥΛΩι

ΠΟΛΛ' ΑΚΑΤΑΠΟΝΗΤΩΣ ΜΟΧΘΟΥΝΤΙ

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΑΝΟΡΘΩΣΙΝ

ΤΩΝ ΔΙΑΠΕΠΙΣΤΕΥΜΕΝΩΝ ΑΥΤΩι

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ

ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ

Τοῖς ἐντευξομένοις.

Πολλαὶ εἰδήσεις, ἱστορικαὶ καὶ γεωγραφικαί, ἀναφερόμεναι εἰς τὰς τύχας τῶν λαῶν τῶν ἀνέκαθεν κατοικησάντων τὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ καὶ ἐν γένει τὴν πρὸς Ν. τῆς Ὄθρυος χώραν, τὴν ἀποτελοῦσαν τὴν σημερινὴν Ἐπαρχίαν τῆς Φθιώτιδος, εἰσὶν ἐγκατεσπαρμέναι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δοκίμοις συγγραφεῦσιν, Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις, ἐν ἀρχαίαις ἐπιγραφαῖς καὶ νομίσμασι, δύναται δέ τις εἰπεῖν καὶ ἐν ἐρειπίοις, ὡσαύτως παρά τισι τῶν συγγραφέων τοῦ Μεσαίωνος, τῶν νέων καὶ τῶν νεωτάτων χρόνων, τὰς εἰδήσεις ταύτας ἀπὸ πάντων τούτων κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπανθισάμενος κατέταξα προσηκόντως, συνδέων ἑκάστην πρὸς πᾶσαν ἄλλην, πρὸς ἣν ἀναφέρεται εἴτε ὡς αἴτιον εἴτε ὡς ἀποτέλεσμα· ἐνδιέτριψα δ' ἐκτενέστερον πρῶτον μὲν εἰς τὴν καταγωγὴν καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν φύλων τῶν κατοικησάντων τὴν χώραν ταύτην, τὰς πράξεις τὰς ἀναφερομένας πρὸς τοὺς ἄλλους Θεσσαλούς, πρὸς τοὺς Αἰτωλούς, πρὸς τοὺς Μακεδόνας καὶ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ὑφ' ὧν ὑποταγέντα ἀπέβαλον τὰ ἴδια φυλετικὰ ὀνόματα, τηρήσαντα μόνον τὰ γενικώτερα τούτων, εἶτα δὲ εἰς τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς, ὧν θέατρον ἐγένετο ἡ χώρα αὕτη ὡς ἐκ τῆς ἐπικαίρου πρὸς τὴν λοιπὴν Ν. Ἑλλάδα θέσεως αὐτῆς. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ 480 π. Χ. ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν ἀρξάμεναι, ὡς γνωστόν, ὑπερέβησαν τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα κατὰ τὴν ὁλοσχερῆ ἐν ἔτει 1470 ὑποδούλωσιν τῆς Φθιώτιδος εἰς τοὺς Τούρκους. Ἐπίσης ἐκτενῶς ἐπραγματεύθην τὰς ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Φράγκων καὶ τῶν Τούρκων τύχας τῶν Φθιωτῶν καὶ τὰ ἐπὶ τῆς μεγάλης τοῦ 1821 ἐπαναστάσεως τοῦ ἔθνους γεγονότα

καθ' ὅσον ταῦτα ἐγένοντο ἐν Φθιώτιδι ἢ ὑπὸ Φθιωτῶν ἢ ἀφεώρων εἰς τὴν τύχην τῆς χώρας ταύτης κατὰ τὰς διπλωματικὰς μεταξὺ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων καὶ τῆς Τουρκίας διαπραγματεύσεις.

Τέλος ἐν εἴδει μὲν εἰσαγωγῆς προέταξα τὴν φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Φθιώτιδος, τὰ ἀνέκαθεν συμβάντα ἐν αὐτῇ ἔκτακτα φυσικὰ φαινόμενα, οἷον κατακλυσμοὺς καὶ σεισμούς, τὸν μεταλλικὸν αὐτῆς, φυτικὸν καὶ ζῳολογικὸν πλοῦτον καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἰαματικὰ ὕδατα, ἐν εἴδει δ' ἐπιλόγου τὴν σημερινὴν κατάστασιν ἑκάστου τῶν δήμων τῆς Ἐπαρχίας, μνημονευομένων καὶ τῶν ἐν ἑκάστῳ τούτων σῳζομένων ἀρχαίων μνημείων, καθ' ὅσον ταῦτα περιῆλθον εἰς γνῶσίν μου.

Κατὰ ταῦτα τὸ ὅλον ἔργον διαιρεῖται εἰς τρία μέρη·

Α'. ἡ φυσικὴ γεωγραφία τῆς Φθιώτιδος.

Β'. ἡ ἱστορία τῆς Φθιώτιδος καὶ τῆς ἄλλης Θεσσαλίας, καθ' ὅσον ἀναφέρεται πρὸς αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1833 μ. Χ. καὶ

Γ'. ἡ Φθιῶτις ἐλευθέρα, ἔνθα ἀναγράφεται ἡ σημερινὴ αὐτῆς κατάστασις.

Βοηθήματα ἐν τῷ ἱστορικῷ μέρει πρὸ πάντων εἶχον ὑπ' ὄψει

α'. τὴν πεντάτομον Ἑλληνικὴν ἱστορίαν τοῦ Ἐρνέστου Κουρτίου κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Σπυρ. Π. Λάμπρου 1898 - 1900.

β'. τὴν ἱστορίαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τοῦ Ι. Γ. Δρόϋσεν κατὰ μετάφρασιν Ι. Πανταζίδου 1899.

γ'. τὴν ἱστορίαν τῶν διαδόχων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ αὐτοῦ μεταφραστοῦ 1897.

δ'. τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπιγόνων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἰωάνν. Δελλίου 1903.

ε'. τὴν τρίτομον ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊ-

κῆς κυριαρχίας τοῦ Γουσταύου Φρειδερίκου Χέρτσβεργ κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Π. Καρολίδου 1902 - 1903.

ζ'. τὴν τρίτομον ἱστορίαν τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας τοῦ Φερδινάνδου Γρηγοροβίου κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Σπ. Π. Λάμπρου 1904 - 1906.

η'. τὴν δίτομον Βυζαντινὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Ι' ἑκατονταετηρίδος ἐποποιΐαν τοῦ G. Schlumberger *ἢ Βασίλειον τὸν Β' τὸν Βουλγαροκτόνον κατὰ τὴν μετάφρασιν τῶν Ι. Δαμπρίδου καὶ Σ. Ι. Βουτυρᾶ 1905.*

Τὰ βιβλία ταῦτα ἔλαβον κατὰ προτίμησιν ὑπ' ὄψιν, ἅτε φέροντα διπλοῦν τὸ κῦρος, τὸ κῦρος δοκιμωτάτων συγγραφέων καὶ τὸ κῦρος δοκιμωτάτων συγγραφέων ἅμα καὶ μεταφραστῶν.

Ἐπὶ τούτοις εἶχον ὑπ' ὄψει τὴν πεντάτομον ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου· τὴν Μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος τοῦ Καρόλου Ὅπφ (ἐν Ἐγκυκλοπαιδείᾳ Ersch *καὶ* Gruber *Τόμ. 85 καὶ 86, 1867 καὶ 1868)· τὰς Χριστιανικὰς Ἀθήνας τοῦ Τάσσου Νερούτσου (Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας τόμ. Γ' καὶ Δ')· τὴν τετράτομον ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη· τὴν δίτομον ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τοῦ Καρόλου Μενδελσῶνος Βαρθόλδη κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου, τὸ Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς (ἔτη 1877 - 1906) καὶ ἄλλα, ἅτινα ἐν οἰκείῳ τόπῳ μνημονεύονται.*

Καίτοι δὲ καλῶς γινώσκω τὸ τοῦ Ξενοφῶντος (Ἀπομν. II, 8, 5) «χαλεπὸν οὕτω τι ποιῆσαι, ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν, χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντα μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν», δὲν ἐδίστασα ὅμως νὰ προβῶ εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ἔργου, τὸ μὲν φρονῶν κατὰ τὸν αὐτὸν συγγρα-

φέα ὅτι «οὐ πάνυ γε ῥᾴδιόν ἐστιν εὑρεῖν ἔργον. ἐφ' ᾧ οὐκ ἄν τις αἰτίαν ἔχοι», τὸ δὲ πεποιθὼς ὅτι ὑπὸ τῶν ἐπαϊόντων καταδειχθήσονται τὰ τυχὸν ἡμαρτημένα ἢ ἐλλιπῶς ἔχοντα, ὅτε τὸ κέρδος ἔσται μέγα· διότι τὸ βιβλίον δύναται ἐν προσεχεῖ μέλλοντι νὰ ἐκδοθῇ ἐπηνωρθωμένον καὶ ὡς οἷόν τε πληρέστερον.

Ὡς συμπλήρωμα προτίθεμαι νὰ ἐκδώσω, ἂν αἱ περιστάσεις ἐπιτρέψωσι, συλλογὴν τῶν ἐν Φθιώτιδι ἀνευρεθειθεισῶν ἐπιγραφῶν, εἴτε καὶ ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἀναφερομένων ἢ πρὸς κοινόν τι τῆς Φθιώτιδος ἢ πρὸς πόλιν ἢ καὶ πρὸς πολίτην αὐτῆς.

Ἐν τέλει ὁμολογῶ ὅτι εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ἔργου οὐκ ὀλίγον ἐνεθάρρυνέ με ἡ ὁμόθυμος ἀπόφασις τοῦ Δημάρχου Λαμιέων κ. Σπ. Κ. Τράκα καὶ τοῦ δημοτικοῦ παρ' αὐτῷ Συμβουλίου, οἵτινες παμψηφεὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐγγράψωσιν εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἐκπροσωπουμένου Δήμου συνδρομήν τινα ὑπὲρ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου, ἐφ' ᾧ ὁμολογῶ αὐτοῖς χάριτας.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ Ἰανουάριον μῆνα τοῦ ἔτους 1907.

Ι. Γ. ΒΟΡΤΣΕΛΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΦΘΙΑ, ΦΘΙΩΤΙΣ

*Α'. **Φθία**, ἰωνικῶς καὶ ἐπικῶς **Φθίη**, ὠνομάζετο τὸ κατ' ἀρχὰς ἀρχαιοτάτη πόλις ἐν Θεσσαλίᾳ, ἔπειτα καὶ ἡ περὶ τὴν πόλιν ταύτην χώρα, τὸ βασίλειον τοῦ Δευκαλίωνος, τοῦ Ἕλληνος, τοῦ Πηλέως καὶ τοῦ Ἀχιλλέως.*

*Πόλις **Φθία** ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐκείνῃ ἐποχῇ οὐδαμοῦ τῶν Ὁμηρικῶν ποιημάτων ἀναγράφεται ἐναργῶς καὶ ἀναμφισβητήτως· διὸ καὶ ὁ Στράβων (ἐν IX 431) παραβάλλων στίχους τινὰς τοῦ Ὁμήρου, ἐν οἷς ἐκ παραλλήλου ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα **Ἑλλὰς** καὶ **Φθίη**, καταλήγει λέγων «ὁ μὲν οὖν ποιητὴς δύο ποιεῖ, (τὴν Ἑλλάδα δηλονότι καὶ τὴν Φθίαν), πότερον δὲ πόλεις ἢ χώρας οὐ δηλοῖ».*

Ἂν δὲ ἔν τισι στίχοις δὲν καταφαίνεται πότερον πόλιν ἢ χώραν ἐννοεῖ ὁ ποιητής, ἐν ἄλλοις ὅμως ἐπαρκῶς ὑποδηλοῦται ὅτι ἐννοεῖ μᾶλλον πόλιν ἢ χώραν.

*Ἡ **πόλις Φθία** ὑπονοεῖται 1) ἐν τοῖς στίχοις 8 καὶ 9 τῆς δ ῥαψῳδίας τῆς Ὀδυσσείας, ἔνθα λέγει ὁ ποιητής·*

*«τὴν (Ἑρμιόνην) ἄρ' ὅγ' ἔνθ' ἵπποισι καὶ ἅρμασι πέμπε (Μενέλαος) νέεσθαι
Μυρμιδόνων προτὶ ἄστυ περικλυτόν, οἷσιν ἄνασσεν».*

2) ἐν τοῖς στίχοις Β 681 καὶ ἑξῆς·

*«Νῦν αὖ τούς, ὅσσοι τὸ Πελασγικὸν Ἄργος ἔναιον,
οἵ τ' Ἄλον, οἵ τ' Ἀλόπην, οἵ τε Τρηχῖν' ἐνέμοντο,
οἵ τ' εἶχον Φθίην ἠδ' Ἑλλάδα καλλιγύναικα»*

ἔνθα ὁ ποιητὴς φαίνεται ὅτι ἀπαριθμεῖ μᾶλλον πόλεις, τὰς ὑπὸ τὸν Ἀχιλλέα, ἢ τὰς ὑπ' αὐτὸν χώρας· διότι ἡ Ἄλος, ἡ Ἀλόπη καὶ ἡ Τραχὶς ἀναμφισβητήτως ἐν τοῖς στίχοις τούτοις μνημονεύονται ὡς πόλεις, κατ' ἀναλογίαν καὶ ἡ Φθία καὶ ἡ Ἑλλὰς δέον νὰ ἐκληφθῶσιν ἐνταῦθα ὡς πόλεις.

3) ἐν Ἰλ. Α 169·

«Νῦν δ' εἶμι Φθίηνδ'».

4) ἐν τῇ ὑποθέσει τῆς Ἀνδρομάχης τοῦ Εὐριπίδου λέγεται «ἡ μὲν σκηνὴ τῆς Ἀνδρομάχης ὑπόκειται ἐν Φθίᾳ, ὁ δὲ χορὸς συνίσταται ἐκ Φθιωτίδων γυναικῶν». Καὶ ἐκ πολλῶν δὲ στίχων τῆς τραγῳδίας ταύτης συνάγεται ὅτι ἡ Φθία ὑπονοεῖται μᾶλλον ὡς πόλις ἢ ὡς χώρα πρβλ. στίχ. 16, 201, 202, 403, 723 καὶ 1230.

5) Πίνδ. Πυθ. ΙΙΙ. στίχ. 100 καὶ 101·

«Τοῦ δὲ παῖς, ὅν περ μόνον ἀθανάτα
τίκτεν ἐν Φθίᾳ Θέτις,...».

καὶ 6) Σουΐδας ἐν λ. «Φθία πόλις καὶ πατρὶς τοῦ Ἀχιλλέως».

Πρβλ. τὸ ἐν Ἰλ. Π 595 «Ἑλλάδι οἰκία ναίων» ἤτοι ἐν τῇ πόλει Ἑλλάδι κατοικῶν.

Ἐκ τούτων, φρονῶ, ἱκανῶς συνάγεται ὅτι ὑπῆρχε πόλις Φθία, ἀλλ' ἤδη ἐγείρεται τὸ ζήτημα ποῦ αὕτη ἔκειτο. Οἱ μὲν τοποθετοῦσιν αὐτὴν ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Σπερχειοῦ, οἱ δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν, ἄλλοι δὲ ἀλλαχοῦ· ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη ἦτο ὅτι Φθία ὠνομάζετο ἡ ἀκρόπολις τῶν Φαρσάλων. ἐστηρίζετο δὲ ἡ γνώμη αὕτη τὸ μὲν εἰς τοῦτο ὅτι ὁ Εὐριπίδης τὴν Ἀνδρομάχην ἐν τῷ ὁμωνύμῳ δράματι παριστᾷ ὡς αἰχμάλωτον ἐν Φαρσάλοις τῆς Φθίας, καίτοι ὁ Ὅμηρος οὐδαμοῦ μνημονεύει Φάρσαλον πόλιν, ἥτις θεωρεῖται κτίσμα μᾶλλον τῶν τῷ ἑξηκοστῷ ἔτει μετὰ τὰ Τρωικὰ εἰσβαλόντων εἰς τὴν χώραν ταύτην Θεσσαλῶν, τὸ δὲ εἰς τὸ ὅτι ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Κάτουλλος (ἐν Ἐπιθαλ. στίχ. 37) ἐν Φαρσάλοις παριστᾷ τελουμένους τοὺς γάμους τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος· τὸ δὲ διότι ὁ Εὐστάθιος ἐν Ἰλ. Α 155 ὅτι τὴν Φθίαν, ἤγουν τὰ νῦν κατά τινας λεγόμενα Φάρσαλα, τὴν τοῦ Ἀχιλλέως πατρίδα ἐριβώλακα λέγει (ὁ ποιητὴς) ἤγουν μεγαλόβολον καὶ τέλος διότι πλησίον τῶν Φαρσάλων ἔκειτο τὸ ἱερὸν τῆς μητρὸς τοῦ Ἀχιλλέως, τὸ Θετίδειον (Στράβ. ΙΧ, 431). Τὸ ὄνομα τῆς παναρχαίας ταύτης πόλεως ἐκλεῖψαν κατὰ τοὺς παναρχαίους ἱστορικοὺς χρόνους ἀνεφάνη παραδόξως κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ ἐπισκόπου Φαρσάλων, ὅστις ἐπεκαλεῖτο «ἔξαρχος πάσης Φθίης». ἀλλ' ἐκ τῆς τιμητικῆς ταύτης προσηγορίας οὐδὲν συμπέρασμα δύναταί τις νὰ ἐξαγάγῃ περὶ τῆς τοποθεσίας τῆς παναρχαίας πόλεως Φθίας· διότι ὁ τίτλος οὗτος συνήθως εἶναι δηλωτικὸς ὀνομάτων χώρας. Οὕτως

ὁ Μητροπολίτης Λαρίσης ἐπιλοφορεῖτο «ὑπέρτιμος ἔξαρχος δευτέρας Θετταλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος» (Χρυσ. Συνταγμ. σελ. 72. Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων ὑπὸ Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ τόμος Ε΄ σελ. 475 καὶ 516), ἔπειτα οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἠκριβολόγουν πολὺ εἰς τὰ τοιαῦτα γεωγραφικὰ ζητήματα.

Ἡμεῖς ἀποδεχόμεθα ὡς ὀρθοτέραν τὴν γνώμην τῶν φρονούντων ὅτι ἡ Φθία ἔκειτο ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Σπερχειοῦ καὶ μάλιστα πλησίον τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ, ὁρμώμενοι πρῶτον μὲν ἐκ τούτου ὅτι ἡ εὔφορος κοιλὰς τοῦ Σπερχειοῦ διατηρεῖ τὰ σπουδαιότατα ἴχνη τῆς ὑπάρξεως τῶν Ἀχαιῶν, ἐνταῦθα ἐπιχωριάζουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ κεχαρισμένοι εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς λόγοι, τὰ ᾄσματα περὶ τοῦ Πηλέως τοῦ παρὰ τὰς δασώδεις πηγὰς τοῦ Σπερχειοῦ τάξαντος ἑκατόμβας κριῶν εἰς τοὺς φιλίως μετ' αὐτοῦ ἀναστρεφομένους θεούς.

«ἔνθ' αὖτ' ἄλλ' ἐνόησε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς,
στὰς ἀπάνευθε πυρῆς ξανθὴν ἀπεκείρατο χαίτην,
τήν ῥα Σπερχειῷ ποταμῷ τρέφε τηλεθόωσαν·
ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπεν ἰδὼν ἐπὶ οἴνοπα πόντον·
Σπερχεῖ' ἄλλως σοί γε πατὴρ ἠρήσατο Πηλεύς,
κεῖσέ με νοστήσαντα φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν
σοί τε κόμην κερέειν, ῥέξειν θ' ἱερὴν ἑκατόμβην,
πεντήκοντα δ' ἔνορχα παρ' αὐτόθι μῆλ' ἱερεύσειν
ἐς πηγάς, ὅθι τοι τέμενος βωμός τε θυήεις.
ὡς ἠρᾶθ' ὁ γέρων, σὺ δέ οἱ νόον οὐκ ἐτέλεσσας».

(Ἰλιάδος Ψ 140-147).

Ἂν δὲ ἡ Φθία ἔκειτο ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς Φαρσάλου, ἄλλος τις ποταμός, πλησίον ταύτης ῥέων, ὁ Ἐνιπεύς, θ' ἀπήλαυε τοιούτων θείων τιμῶν παρὰ τοῦ ἐν Φαρσάλοις ἑδρεύοντος βασιλέως ἢ ὁ πολὺ μακρὰν αὐτοῦ ῥέων Σπερχειός, ὁ οὐδόλως ἐκ Φαρσάλων καθορώμενος· ἂν δ' ἔκειτο ἐν Κρεμαστῇ Λαρίσσῃ, αἱ μὲν ἐκβολαὶ τοῦ ποταμοῦ ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν ἀπεῖχον περὶ τὰς δέκα πρὸς Δ ὥρας, αἱ δὲ πηγαὶ ὑπὲρ τὰς εἴκοσιν, αἱ δὲ ἀποστάσεις αὗται καθιστῶσιν ἀπίθανον τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Πηλέως, ὅτι θὰ μεταβῇ εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ποταμοῦ πρὸς τέλεσιν θυσίας. Ἔπειτα ὁρμώμενος ἔκ τινος ἀναγλύφου, ὅπερ τὸ πρῶτον ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ Παύλου Λουκᾶ, ὅστις κατὰ τὸ 1706 διῆλθεν ἐκ Λαμίας. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἦτο ἐντετειχισμένον ἄνωθι τῆς πρὸς βορρᾶν πύλης τῆς Ἀκρολαμίας, ἔνθα καὶ ἐγὼ εἶδον αὐτὸ κατὰ τὸ 1860 μαθητεύων ἐν τῷ Γυμνασίῳ Λαμίας.

Ὁ Γάλλος περιηγητὴς γράφει τὰ κατ' αὐτὸ ὡς ἑξῆς: «ὑπεράνω τῆς πύλης δι' ἧς εἰσῆλθον, παρετήρησα ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου ἀνάγλυφον παριστῶν ἓν μὲν πρόσωπον κροῦον ὄργανον ἱκανῶς ὅμοιον πρὸς λύραν, πλησίον δὲ τούτου ἕτερον μικρὸν πρόσωπον, ἔχον τὴν κεφαλὴν κεκαλυμμένην διὰ κορδύλλης (κουκκούλας, en capuchon), καὶ εἰς στάσιν προσώπου, ὅπερ ἔμελλε νὰ χορεύσῃ πρὸς τὸ ᾆσμα ἢ τὸν ἦχον τοῦ ὀργάνου τοῦ ἄλλου». (Περιήγ. Παύλου Λουκᾶ ἰατροῦ ἐν Ἀμστερδάμῃ 1714 ἐν σελ. 218). Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο κατὰ τὴν ἐμὴν ἀντίληψιν οὐδὲν ἄλλο παριστάνει ἢ τὸν Ἀχιλλέα διδασκόμενον εἴτε ὑπὸ τοῦ Χείρωνος εἴτε ὑπὸ τοῦ Φοίνικος μουσικήν. Τὴν γνώμην μου ταύτην ἀπεδέξαντο καὶ οἱ μακαρῖται Εὐστρατιάδης, Φιντικλῆς καὶ Παπαδάκης, πρὸς οὓς κατὰ τὸ 1868, ὅτε ἦλθον ὡς ἐπιθεωρηταὶ τοῦ Γυμνασίου Λαμίας, ἀνεκοίνωσα τὰ κατὰ τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο.

Ὁ κάτοικος τῆς πόλεως ἐλέγετο 1) **Φθιώτης**. *Σουΐδας ἐν λ. Φθῖος. Κικ. Τουσκλ. Ι, 10, 20 καὶ 2)* **Φθῖος** *Ὁρατ. Ὠδ IV, 6, 4. Κατὰ δὲ τὸν Σχολιαστὴν τῆς Ἰλιάδος εἰς ῥαψῳδ. Ν 686 καὶ τὸ μ. Ἐτυμ. 793, 10 Φθῖοι ἐκαλοῦντο οἱ μετὰ τοῦ Πρωτεσιλάου καὶ τοῦ Φιλοκτήτου εἰς Τροίαν συνεκστρατεύσαντες, Φθιῶται δὲ οἱ μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως· ἀλλὰ σημειωτέον ὅτι τὸ ἐθνικὸν* **Φθιῶται** *οὐδαμοῦ ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Ὁμήρῳ, ὅστις τοὺς μετ' Ἀχιλλέως συστρατεύσαντας καλεῖ Μυρμιδόνας καὶ Ἕλληνας καὶ Ἀχαιοὺς (Ἰλ. Β 683)· ἡ* **Φθία** *μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς μνημονεύεται παρὰ τῷ Ὁμήρῳ ὡς πόλις κειμένη ἐγγὺς τῆς πόλεως Ἑλλάδος καὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς (Ἰλ. Β 683, Ι 395 λ 496, (περὶ τῆς πόλεως Ἑλλάδος κατωτέρω γενήσεται λόγος).*

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς πόλεως Φθίας. Ἐκ τῆς πόλεως ταύτης σὺν τῷ χρόνῳ ὠνομάσθη **Φθία** *καὶ ἡ περὶ ταύτην χώρα, τὸ βασίλειον, ὡς εἴπομεν, τοῦ Δευκαλίωνος, τοῦ Ἕλληνος, τοῦ Πηλέως καὶ τοῦ Ἀχιλλέως. Τοῦτο δηλοῦται ἐναργῶς παρὰ τῷ Ὁμήρῳ ἐν πολλοῖς χωρίοις.*

> *«οὐδέ ποτ' ἐν Φθίῃ ἐριβώλακι βωτιανείρῃ*
> *καρπὸν ἐδηλήσαντ' (οἱ Τρῶες δηλ.).*
>
> (Ἰλ. Α 155, 156).

> *«ναῖον δ' ἐσχατιὴν Φθίης, Δολόπεσσιν ἀνάσσων»*

λέγει ὁ γέρων Φοῖνιξ ἐν Ἰλ. Ι 484.

«εἰπὲ δέ μοι Πηλῆος ἀμύνονος εἴ τι πέπυσσαι,
ἢ ἔτ' ἔχει τιμὴν πολέσι μετὰ Μυρμιδόνεσσιν,
ἢ μιν ἀτιμάζουσιν ἀν' Ἑλλάδα τε Φθίην τε».

('Οδ. λ 494 - 496).

Ὡς ἡ τοποθεσία τῆς πόλεως Φθίας ἀμφισβητεῖται, οὕτω καὶ τὰ πρὸς Β, Δ καὶ Ν ὅρια τῆς Φθίας. Ἡ πρὸς Δ ἐσχατιὰ αὐτῆς ἐξετείνετο ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Σπερχειοῦ μέχρι τῶν πηγῶν αὐτοῦ, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν προμνημονευθέντων στίχων τοῦ Ὁμήρου ('Ιλ. Ψ 140 - 147).

Σημ. Ἡ **Φθία** ὠνομάσθη οὕτως ἀπό τινος Φθίας γυναικὸς ἢ ἀπὸ τοῦ Φθίου, υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Λαρίσσης (Διον. Ἁλικ. Ι, 17, Ἐτυμ. μέγ. 793, 12, Εὐστ. σελ. 320, 24 καὶ Στεφ. Βυζ. ἐν λ. Φθία)· κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους ἐτυμολόγους **Φθίη**=εὐδαίμων, ἐκ τῆς ῥίζης **σφῑ**=ἐπιδιδόναι, προκόπτειν, ὅθεν καὶ ψίεις γεν. ἐντος (ἐκ τοῦ φθῑ, φσῑ, πσῑ), πρβλ. καὶ ψίεσσα, εὐδαίμων, μακαρία. Ἡσύχιος. **Fick** λεξ. σελ. 148 τοῦ 1890 καὶ ΒΙΒ, 20, 220 τοῦ 1897.

Β'. **Φθιῶτις, δος**. Ἰωνικῶς Φθιῆτις. Οὕτω μετωνομάσθη ἡ χώρα ἡ πρότερον **Φθία** καλουμένη· «Ἕλληνος δὲ καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ ἐν Φθιώτιδι ἰσχυσάντων» (Θουκ. Α, 3)· ἐν στενωτέρᾳ σημασίᾳ Φθιῶτις εἶναι ἡ χώρα, ἡ ὑπὸ μόνον τῶν Ἀχαιῶν Φθιωτῶν κατοικουμένη, τὰ δ' ὅρια αὐτῆς ἐφήπτοντο ἀνατολικῶς μὲν τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Πύρρας ('Αγκίστρι), «εἶτα ἄκρα Πύρρα καὶ δύο νησία πλησίον, ὧν τὸ μὲν Πύρρα τὸ δὲ Δευκαλίων καλεῖται· ἐνταῦθα δὲ καὶ ἡ Φθιῶτίς πως τελευτᾷ» (Στράβ. ΙΧ, 435), νοτίως δὲ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, δυτικῶς τῆς χώρας τῶν Δολόπων καὶ τῶν Αἰνιάνων καὶ βορείως τῆς Θεσσαλιώτιδος (τῆς κατοχῆς τῆς Φαρσαλίας χώρας σαλευομένης μεταξὺ τῆς Θεσσαλιώτιδος καὶ τῆς Φθιώτιδος) καὶ τῆς Πελασγιώτιδος. Ὁ Ξενοφῶν (ἐν Ἑλληνικοῖς IV, 3, 9) καλεῖ τὴν χώραν ταύτην Φθίαν, ὡς ἐκαλεῖτο καὶ ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν.

Ἡ Φθιῶτις ἐν εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ ἦτο τὸ τέταρτον περίπου τῆς ὅλης Θεσσαλίας, τὸ νότιον καὶ νοτιοανατολικόν, καὶ ἀπετέλεσε (τῷ 342 π. Χ.) μίαν τῶν τεσσάρων τετραρχιῶν τῆς Θεσσαλίας ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β' βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ὅτε ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Παγασητικοῦ καὶ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου μέχρι τῆς Πίνδου, ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ, περιλαμβάνουσα καὶ τοὺς πρὸς βορρᾶν καὶ τοὺς πρὸς νότον πλαγίους τῆς Ὄθρυος κλάδους καὶ ὁλόκληρον ἐν γένει τὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ· «τοιαύτη δ' οὖσα (ἡ Θεσσαλία) εἰς τέσσαρα μέρη διῄρητο· ἐκαλεῖτο δὲ τὸ μὲν

Φθιῶτις, τὸ δ' Ἑστιαιῶτις, τὸ δὲ Θετταλιῶτις, τὸ δὲ Πελασγιῶτις. Ἔχει δὲ ἡ μὲν Φθιῶτις τὰ νότια τὰ παρὰ τὴν Οἴτην ἀπὸ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου καὶ Πυλαϊκοῦ μέχρι τῆς Δολοπίας καὶ τῆς Πίνδου διατείνοντα, πλατυνόμενα δὲ μέχρι Φαρσάλου καὶ τῶν πεδίων τῶν Θετταλικῶν» (Στρ. IX, 430). Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς Θεσσαλίας ἔχει τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείδου Ἀλεύα, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν Η' ἢ Ζ' αἰῶνα π.Χ. ὁ δὲ Φίλιππος ὁ Β' βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐν ἑκάστῃ τῶν τετραρχιῶν διώρισεν ἴδιον ἄρχοντα, τετράρχην, (442 π. Χ.), ἐξαρτώμενον τελείως ἀπ' αὐτοῦ. «Τεσσάρων μερῶν ὄντων τῆς Θεσσαλίας ἕκαστον μέρος τετρὰς ἐκαλεῖτο, καθ' ἅ φησιν Ἑλλάνικος ἐν τοῖς Θετταλικοῖς. Ὄνομα δέ φησιν εἶναι ταῖς τετράσι Θετταλιῶτιν, Φθιῶτιν, Πελασγιῶτιν καὶ Ἑστιαιῶτιν. Καὶ Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῇ κοινῇ Θετταλῶν πολιτείᾳ ἐπὶ Ἀλεύα τοῦ Πύρρου διῃρῆσθαί φησιν εἰς τέσσαρας μοίρας τὴν Θεσσαλίαν. Ὅτι δὲ Φίλιππος καθ' ἑκάστην τούτων τῶν μοιρῶν ἄρχοντας κατέστησε δεδηλώκασιν ἄλλοι τε καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ τετάρτῃ» (Ἁρποκρ. ἐν λ. Τετραρχία. πρβλ. Δημ. Φιλ. Γ' 26. Στεφ. Βυζ. ἐν λ. τετραρχία). Ἀμφισβητεῖται ἂν ὁ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Οἴτης καθορισμὸς τοῦ νοτίου ὁρίου τῆς Θεσσαλίας ἐγένετο πρὸ τῶν Περσικῶν, καίτοι τοῦτο ὑποδεικνύεται ἐκ τῆς εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς ἀνέκαθεν ὑποταγῆς τῶν Μαλιέων καὶ ἐκ τῶν ἐν Θερμοπύλαις ὀχυρωμάτων τῶν Φωκέων ἐναντίον τῶν Θεσσαλῶν (Ἡροδ. VII, 176), ἢ ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β' (344 - 343 π.Χ.), ἢ ἐπὶ Φλαμινίου (195 - 94 π.Χ.), ὅτε κατεστάθησαν τέσσαρες αὐτόνομοι αὐτοτελεῖς πολιτεῖαι, ἡ Μαγνησία, ἡ Περραιβία, ἡ Δολοπία καὶ ἡ μετὰ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς Φθιώτιδος ἡνωμένη Θεσσαλία (Λίβ. XXX, 34, Πολύβ. ιη' 30, 6), ἢ μετὰ τὴν ὑπὸ Μομμίου καθυπόταξιν τῆς Ἀχαΐας (146 π.Χ.) ἢ τέλος ἐπὶ Αὐγούστου (30 π.Χ.).

Ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ἐξέλιπεν ἐκ τῆς ἐπισήμου Ρωμαϊκῆς ὀνοματολογίας, συνεξέλιπον δὲ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὰ ἑκασταχοῦ φυλετικὰ ὀνόματα (Στράβ. IX 430, 436), συγχωνευθέντα εἰς τὸ γενικὸν ὄνομα τῆς χώρας, οὕτω καὶ οἱ Φθιῶται συνεχωνεύθησαν εἰς τὸ τῶν Θεσσαλῶν, κατὰ τοὺς πρώτους δὲ χρόνους τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐτάχθη ἡ Θεσσαλία ὑπὸ τὸν διοικητὴν τῆς Μακεδονίας ἑδρεύοντα ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐπὶ Αὐγούστου ἡ Ἑλλὰς ἔλαβεν

αὐτοτελῆ ἐπαρχιακὴν διοίκησιν κληθεῖσα ἐπισήμως **Ἀχαΐα**, κατὰ τὴν συνήθειαν ἣν εἶχον οἱ Ρωμαῖοι νὰ ὀνομάζωσι τὰς ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας εἰς αὐτοὺς ὑποτασσομένας χώρας κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ λαοῦ, πρὸς ὃν διεξήγαγον τὸν τελευταῖον πόλεμον. Ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Ἀχαΐᾳ περιελαμβάνοντο πάντες οἱ Ἕλληνες οἱ πρὸς νότον τοῦ Ὀλύμπου κατοικοῦντες, πρωτεύουσα δὲ τῆς ἐπαρχίας ἦτο ἡ **Κόρινθος**· εἶναι δυσχερὲς νὰ διαλευκανθῇ τὸ ζήτημα ἂν ἡ Θεσσαλία τῷ 44 ἢ 46 μ.Χ. ἢ τῷ 73 ὑπὸ τοῦ Οὐεσπεσιανοῦ ἢ καὶ ἔτι βραδύτερον προσηρτήθη εἰς τὴν Ἐπαρχίαν **Μακεδονίαν**, μεθ' ἧς κατὰ τὸν Β' μ.Χ. αἰῶνα φαίνεται ἡνωμένη (Πτολεμ, Γ κεφ. 11 σελ. 214, 12 σελ. 219, 221 καὶ 229 ἐκδ. Wilberg).

Κατὰ τὴν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ νέαν διοικητικὴν διαίρεσιν, τὴν πιθανῶς γενομένην κατὰ τὸ 297 μ.Χ. καὶ τὴν μετέπειτα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἡ Θεσσαλία μετὰ πρωτευούσης τῆς Λαρίσης ἀπετέλεσε νέαν ἐπαρχίαν ὑπαγομένην εἰς τὴν Ἰλλυρικὴν Ὑπαρχίαν, ὑποδιαιρουμένην εἰς δύο τὴν Δακικὴν καὶ τὴν Μακεδονικήν, ἡ δὲ ἀνωτάτη διοικητικὴ ἀρχὴ εὑρίσκετο ἐν τῷ Παννονικῷ Συρμίῳ ἕνεκα λόγων φρουρήσεως τῶν ὁρίων, ἕνεκα δὲ τῆς περιστολῆς τῶν ὁρίων ἐπὶ Ἡρακλείου (610 - 641 μ. Χ.) ἢ πιθανώτερον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου (668 - 685 μ. Χ.) ἐδέησε τὸ Βυζαντινὸν κράτος νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς μικροτέρας διοικητικὰς περιφερείας, αἵτινες ὠνομάσθησαν **Θέματα**. Ἔκτοτε μέχρι τῆς Φραγκικῆς περίπου κυριαρχίας ἡ Θεσσαλία μέχρι τοῦ Πηνειοῦ ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ πρωτεύουσαν εἶχε τὰς Θήβας.

Ἐπὶ Φραγκοκρατίας ἡ Φθιῶτις τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν (1204 - 1271) ὑπήγετο εἰς τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης· ἀπὸ δὲ τοῦ 1271 - 1318 εἰς τὸ δεσποτᾶτον Μεγαλοβλαχίας (Θεσσαλίας) ἔχον πρωτεύουσαν τὰς Νέας Πάτρας (Ὑπάτην), ἀπὸ δὲ τοῦ 1319, ὅτε ἡ χώρα κατελήφθη ὑπὸ τῶν Κατελάνων μέχρι τοῦ 1387, ἀπετέλεσεν ἴδιον δουκᾶτον, ἀλλ' ἦτο τοῦτο ἡνωμένον μετὰ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Εἶτα ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἡνώθη τὸ δουκᾶτον Νέων Πατρῶν μετὰ τῆς Σερβοκρατουμένης Θεσσαλίας, μεθ' ἣν τῷ 1396 κατελήφθη ἡ χώρα ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ κατ' ἀρχὰς προσωρινῶς (1396 - 1402), εἶτα δὲ διαρκῶς ἀπὸ τοῦ 1414 - 1832. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ Φθιῶτις,

Φθιῶτις, τὸ δ' Ἑστιαιῶτις, τὸ δὲ Θετταλιῶτις, τὸ δὲ Πελασγιῶτις. Ἔχει δὲ ἡ μὲν Φθιῶτις τὰ νότια τὰ παρὰ τὴν Οἴτην ἀπὸ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου καὶ Πυλαϊκοῦ μέχρι τῆς Δολοπίας καὶ τῆς Πίνδου διατείνοντα, πλατυνόμενα δὲ μέχρι Φαρσάλου καὶ τῶν πεδίων τῶν Θετταλικῶν» (Στρ. IX, 430). Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς Θεσσαλίας ἔχει τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείδου Ἀλεύα, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν Η' ἢ Ζ' αἰῶνα π.Χ. ὁ δὲ Φίλιππος ὁ Β' βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐν ἑκάστῃ τῶν τετραρχιῶν διώρισεν ἴδιον ἄρχοντα, τετράρχην, (442 π. Χ.), ἐξαρτώμενον τελείως ἀπ' αὐτοῦ. «Τεσσάρων μερῶν ὄντων τῆς Θεσσαλίας ἕκαστον μέρος τετρὰς ἐκαλεῖτο, καθ' ἅ φησιν Ἑλλάνικος ἐν τοῖς Θετταλικοῖς. Ὄνομα δέ φησιν εἶναι ταῖς τετράσι Θετταλιῶτιν, Φθιῶτιν, Πελασγιῶτιν καὶ Ἑστιαιῶτιν. Καὶ Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῇ κοινῇ Θετταλῶν πολιτείᾳ ἐπὶ Ἀλεύα τοῦ Πύρρου διῃρῆσθαί φησιν εἰς τέσσαρας μοίρας τὴν Θεσσαλίαν. Ὅτι δὲ Φίλιππος καθ' ἑκάστην τούτων τῶν μοιρῶν ἄρχοντας κατέστησε δεδηλώκασιν ἄλλοι τε καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ τετάρτῃ» (Ἁρποκρ. ἐν λ. Τετραρχίᾳ, πρβλ. Δημ. Φιλ. Γ' 26. Στεφ. Βυζ. ἐν λ. τετραρχίᾳ). Ἀμφισβητεῖται ἂν ὁ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Οἴτης καθορισμὸς τοῦ νοτίου ὁρίου τῆς Θεσσαλίας ἐγένετο πρὸ τῶν Περσικῶν, καίτοι τοῦτο ὑποδεικνύεται ἐκ τῆς εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς ἀνέκαθεν ὑποταγῆς τῶν Μαλιέων καὶ ἐκ τῶν ἐν Θερμοπύλαις ὀχυρωμάτων τῶν Φωκέων ἐναντίον τῶν Θεσσαλῶν (Ἡροδ. VII, 176), ἢ ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β' (344-343 π.Χ.), ἢ ἐπὶ Φλαμινίου (195-94 π.Χ.), ὅτε κατεστάθησαν τέσσαρες αὐτόνομοι αὐτοτελεῖς πολιτεῖαι, ἡ Μαγνησία, ἡ Περραιβία, ἡ Δολοπία καὶ ἡ μετὰ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς Φθιώτιδος ἡνωμένη Θεσσαλία (Λίβ. XXX, 34, Πολύβ. ιη' 30, 6), ἢ μετὰ τὴν ὑπὸ Μομμίου καθυπόταξιν τῆς Ἀχαΐας (146 π.Χ.) ἢ τέλος ἐπὶ Αὐγούστου (30 π.Χ.).

Ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ἐξέλιπεν ἐκ τῆς ἐπισήμου Ρωμαϊκῆς ὀνοματολογίας, συνεξέλιπον δὲ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὰ ἑκασταχοῦ φυλετικὰ ὀνόματα (Στράβ. IX 430, 436), συγχωνευθέντα εἰς τὸ γενικὸν ὄνομα τῆς χώρας, οὕτω καὶ οἱ Φθιῶται συνεχωνεύθησαν εἰς τὸ τῶν Θεσσαλῶν, κατὰ τοὺς πρώτους δὲ χρόνους τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐτάχθη ἡ Θεσσαλία ὑπὸ τὸν διοικητὴν τῆς Μακεδονίας ἑδρεύοντα ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐπὶ Αὐγούστου ἡ Ἑλλὰς ἔλαβεν

αὐτοτελῆ ἐπαρχιακὴν διοίκησιν κληθεῖσα ἐπισήμως **Ἀχαΐα**, κατὰ τὴν συνήθειαν ἣν εἶχον οἱ Ρωμαῖοι νὰ ὀνομάζωσι τὰς ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας εἰς αὐτοὺς ὑποτασσομένας χώρας κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ λαοῦ, πρὸς ὃν διεξήγαγον τὸν τελευταῖον πόλεμον. Ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Ἀχαΐᾳ περιελαμβάνοντο πάντες οἱ Ἕλληνες οἱ πρὸς νότον τοῦ Ὀλύμπου κατοικοῦντες, πρωτεύουσα δὲ τῆς ἐπαρχίας ἦτο ἡ **Κόρινθος**· εἶναι δυσχερὲς νὰ διαλευκανθῇ τὸ ζήτημα ἂν ἡ Θεσσαλία τῷ 44 ἢ 46 μ.Χ. ἢ τῷ 73 ὑπὸ τοῦ Οὐεσπεσιανοῦ ἢ καὶ ἔτι βραδύτερον προσηρτήθη εἰς τὴν Ἐπαρχίαν **Μακεδονίαν**, μεθ' ἧς κατὰ τὸν Β' μ.Χ. αἰῶνα φαίνεται ἡνωμένη (Πτολεμ, Γ κεφ. 11 σελ. 214, 12 σελ. 219, 221 καὶ 229 ἐκδ. Wilberg).

Κατὰ τὴν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ νέαν διοικητικὴν διαίρεσιν, τὴν πιθανῶς γενομένην κατὰ τὸ 297 μ.Χ. καὶ τὴν μετέπειτα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἡ Θεσσαλία μετὰ πρωτευούσης τῆς Λαρίσης ἀπετέλεσε νέαν ἐπαρχίαν ὑπαγομένην εἰς τὴν Ἰλλυρικὴν Ὑπαρχίαν, ὑποδιαιρουμένην εἰς δύο τὴν Δακικὴν καὶ τὴν Μακεδονικήν, ἡ δὲ ἀνωτάτη διοικητικὴ ἀρχὴ εὑρίσκετο ἐν τῷ Παννονικῷ Συρμίῳ ἕνεκα λόγων φρουρήσεως τῶν ὁρίων, ἕνεκα δὲ τῆς περιστολῆς τῶν ὁρίων ἐπὶ Ἡρακλείου (610 - 641 μ. Χ.) ἢ πιθανώτερον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου (668 - 685 μ. Χ.) ἐδέησε τὸ Βυζαντινὸν κράτος νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς μικροτέρας διοικητικὰς περιφερείας, αἵτινες ὠνομάσθησαν **Θέματα**. Ἔκτοτε μέχρι τῆς Φραγκικῆς περίπου κυριαρχίας ἡ Θεσσαλία μέχρι τοῦ Πηνειοῦ ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ πρωτεύουσαν εἶχε τὰς Θήβας.

Ἐπὶ Φραγκοκρατίας ἡ Φθιῶτις τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν (1204 - 1271) ὑπήγετο εἰς τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης· ἀπὸ δὲ τοῦ 1271 - 1318 εἰς τὸ δεσποτάτον Μεγαλοβλαχίας (Θεσσαλίας) ἔχον πρωτεύουσαν τὰς Νέας Πάτρας (Ὑπάτην), ἀπὸ δὲ τοῦ 1319, ὅτε ἡ χώρα κατελήφθη ὑπὸ τῶν Κατελάνων μέχρι τοῦ 1387, ἀπετέλεσεν ἴδιον δουκᾶτον, ἀλλ' ἦτο τοῦτο ἡνωμένον μετὰ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Εἶτα ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἡνώθη τὸ δουκᾶτον Νέων Πατρῶν μετὰ τῆς Σερβοκρατουμένης Θεσσαλίας, μεθ' ἣν τῷ 1396 κατελήφθη ἡ χώρα ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ κατ' ἀρχὰς προσωρινῶς (1396 - 1402), εἶτα δὲ διαρκῶς ἀπὸ τοῦ 1414 - 1832. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ Φθιῶτις,

Φθιῶτις, τὸ δ' Ἑστιαιῶτις, τὸ δὲ Θετταλιῶτις, τὸ δὲ Πελασγιῶτις. Ἔχει δὲ ἡ μὲν Φθιῶτις τὰ νότια τὰ παρὰ τὴν Οἴτην ἀπὸ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου καὶ Πυλαϊκοῦ μέχρι τῆς Δολοπίας καὶ τῆς Πίνδου διατείνοντα, πλατυνόμενα δὲ μέχρι Φαρσάλου καὶ τῶν πεδίων τῶν Θετταλικῶν» (Στρ. IX, 430). Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς Θεσσαλίας ἔχει τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείδου Ἀλεύα, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν Η' ἢ Ζ' αἰῶνα π.Χ. ὁ δὲ Φίλιππος ὁ Β' βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐν ἑκάστῃ τῶν τετραρχιῶν διώρισεν ἴδιον ἄρχοντα, τετράρχην, (442 π. Χ.), ἐξαρτώμενον τελείως ἀπ' αὐτοῦ. «Τεσσάρων μερῶν ὄντων τῆς Θεσσαλίας ἕκαστον μέρος τετρὰς ἐκαλεῖτο, καθ' ἅ φησιν Ἑλλάνικος ἐν τοῖς Θετταλικοῖς. Ὄνομα δέ φησιν εἶναι ταῖς τετράσι Θετταλιῶτιν, Φθιῶτιν, Πελασγιῶτιν καὶ Ἑστιαιῶτιν. Καὶ Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῇ κοινῇ Θετταλῶν πολιτείᾳ ἐπὶ Ἀλεύα τοῦ Πύρρου διῃρῆσθαί φησιν εἰς τέσσαρας μοίρας τὴν Θεσσαλίαν. Ὅτι δὲ Φίλιππος καθ' ἑκάστην τούτων τῶν μοιρῶν ἄρχοντας κατέστησε δεδηλώκασιν ἄλλοι τε καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ τετάρτῃ» (Ἁρποκρ. ἐν λ. Τετραρχίᾳ. πρβλ. Δημ. Φιλ. Γ' 26. Στεφ. Βυζ. ἐν λ. τετραρχίᾳ). Ἀμφισβητεῖται ἂν ὁ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Οἴτης καθορισμὸς τοῦ νοτίου ὁρίου τῆς Θεσσαλίας ἐγένετο πρὸ τῶν Περσικῶν, καίτοι τοῦτο ὑποδεικνύεται ἐκ τῆς εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς ἀνέκαθεν ὑποταγῆς τῶν Μαλιέων καὶ ἐκ τῶν ἐν Θερμοπύλαις ὀχυρωμάτων τῶν Φωκέων ἐναντίον τῶν Θεσσαλῶν (Ἡροδ. VII, 176), ἢ ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β' (344-343 π.Χ.), ἢ ἐπὶ Φλαμινίου (195-94 π.Χ.), ὅτε κατεστάθησαν τέσσαρες αὐτόνομοι αὐτοτελεῖς πολιτεῖαι, ἡ Μαγνησία, ἡ Περραιβία, ἡ Δολοπία καὶ ἡ μετὰ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς Φθιώτιδος ἡνωμένη Θεσσαλία (Λίβ. XXX, 34, Πολύβ. ιη' 30, 6), ἢ μετὰ τὴν ὑπὸ Μομμίου καθυπόταξιν τῆς Ἀχαΐας (146 π.Χ.) ἢ τέλος ἐπὶ Αὐγούστου (30 π.Χ.).

Ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ἐξέλιπεν ἐκ τῆς ἐπισήμου Ρωμαϊκῆς ὀνοματολογίας, συνεξέλιπον δὲ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὰ ἑκασταχοῦ φυλετικὰ ὀνόματα (Στράβ. IX 430, 436), συγχωνευθέντα εἰς τὸ γενικὸν ὄνομα τῆς χώρας, οὕτω καὶ οἱ Φθιῶται συνεχωνεύθησαν εἰς τὸ τῶν Θεσσαλῶν, κατὰ τοὺς πρώτους δὲ χρόνους τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐτάχθη ἡ Θεσσαλία ὑπὸ τὸν διοικητὴν τῆς Μακεδονίας ἑδρεύοντα ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐπὶ Αὐγούστου ἡ Ἑλλὰς ἔλαβεν

αὐτοτελῆ ἐπαρχιακὴν διοίκησιν κληθεῖσα ἐπισήμως **Ἀχαΐα**, κατὰ τὴν συνήθειαν ἣν εἶχον οἱ Ρωμαῖοι νὰ ὀνομάζωσι τὰς ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας εἰς αὐτοὺς ὑποτασσομένας χώρας κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ λαοῦ, πρὸς ὃν διεξήγαγον τὸν τελευταῖον πόλεμον. Ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Ἀχαΐᾳ περιελαμβάνοντο πάντες οἱ Ἕλληνες οἱ πρὸς νότον τοῦ Ὀλύμπου κατοικοῦντες, πρωτεύουσα δὲ τῆς ἐπαρχίας ἦτο ἡ **Κόρινθος**· εἶναι δυσχερὲς νὰ διαλευκανθῇ τὸ ζήτημα ἂν ἡ Θεσσαλία τῷ 44 ἢ 46 μ.Χ. ἢ τῷ 73 ὑπὸ τοῦ Οὐεσπεσιανοῦ ἢ καὶ ἔτι βραδύτερον προσηρτήθη εἰς τὴν Ἐπαρχίαν **Μακεδονίαν**, μεθ' ἧς κατὰ τὸν Β' μ.Χ. αἰῶνα φαίνεται ἡνωμένη (Πτολεμ, Γ κεφ. 11 σελ. 214, 12 σελ. 219, 221 καὶ 229 ἐκδ. Wilberg).

Κατὰ τὴν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ νέαν διοικητικὴν διαίρεσιν, τὴν πιθανῶς γενομένην κατὰ τὸ 297 μ.Χ. καὶ τὴν μετέπειτα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἡ Θεσσαλία μετὰ πρωτευούσης τῆς Λαρίσης ἀπετέλεσε νέαν ἐπαρχίαν ὑπαγομένην εἰς τὴν Ἰλλυρικὴν Ὑπαρχίαν, ὑποδιαιρουμένην εἰς δύο τὴν Δακικὴν καὶ τὴν Μακεδονικήν, ἡ δὲ ἀνωτάτη διοικητικὴ ἀρχὴ εὑρίσκετο ἐν τῷ Παννονικῷ Συρμίῳ ἕνεκα λόγων φρουρήσεως τῶν ὁρίων, ἕνεκα δὲ τῆς περιστολῆς τῶν ὁρίων ἐπὶ Ἡρακλείου (610 - 641 μ. Χ.) ἢ πιθανώτερον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου (668 - 685 μ. Χ.) ἐδέησε τὸ Βυζαντινὸν κράτος νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς μικροτέρας διοικητικὰς περιφερείας, αἵτινες ὠνομάσθησαν **Θέματα**. Ἔκτοτε μέχρι τῆς Φραγκικῆς περίπου κυριαρχίας ἡ Θεσσαλία μέχρι τοῦ Πηνειοῦ ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ πρωτεύουσαν εἶχε τὰς Θήβας.

Ἐπὶ Φραγκοκρατίας ἡ Φθιῶτις τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν (1204 - 1271) ὑπήγετο εἰς τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης· ἀπὸ δὲ τοῦ 1271 - 1318 εἰς τὸ δεσποτάτον Μεγαλοβλαχίας (Θεσσαλίας) ἔχον πρωτεύουσαν τὰς Νέας Πάτρας (Ὑπάτην), ἀπὸ δὲ τοῦ 1319, ὅτε ἡ χώρα κατελήφθη ὑπὸ τῶν Κατελάνων μέχρι τοῦ 1387, ἀπετέλεσεν ἴδιον δουκᾶτον, ἀλλ' ἦτο τοῦτο ἡνωμένον μετὰ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Εἶτα ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἡνώθη τὸ δουκᾶτον Νέων Πατρῶν μετὰ τῆς Σερβοκρατουμένης Θεσσαλίας, μεθ' ἣν τῷ 1396 κατελήφθη ἡ χώρα ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ κατ' ἀρχὰς προσωρινῶς (1396 - 1402), εἶτα δὲ διαρκῶς ἀπὸ τοῦ 1414 - 1832. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ Φθιῶτις,

Φθιῶτις, τὸ δ' Ἑστιαιῶτις, τὸ δὲ Θετταλιῶτις, τὸ δὲ Πελασγιῶτις. Ἔχει δὲ ἡ μὲν Φθιῶτις τὰ νότια τὰ παρὰ τὴν Οἴτην ἀπὸ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου καὶ Πυλαϊκοῦ μέχρι τῆς Δολοπίας καὶ τῆς Πίνδου διατείνοντα, πλατυνόμενα δὲ μέχρι Φαρσάλου καὶ τῶν πεδίων τῶν Θετταλικῶν» (Στρ. IX, 430). Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς Θεσσαλίας ἔχει τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείδου Ἀλεύα, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν Η' ἢ Ζ' αἰῶνα π.Χ. ὁ δὲ Φίλιππος ὁ Β' βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐν ἑκάστῃ τῶν τετραρχιῶν διώρισεν ἴδιον ἄρχοντα, τετράρχην, (442 π. Χ.), ἐξαρτώμενον τελείως ἀπ' αὐτοῦ. «Τεσσάρων μερῶν ὄντων τῆς Θεσσαλίας ἕκαστον μέρος τετρὰς ἐκαλεῖτο, καθ' ἅ φησιν Ἑλλάνικος ἐν τοῖς Θετταλικοῖς. Ὄνομα δέ φησιν εἶναι ταῖς τετράσι Θετταλιῶτιν, Φθιῶτιν, Πελασγιῶτιν καὶ Ἑστιαιῶτιν. Καὶ Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῇ κοινῇ Θετταλῶν πολιτείᾳ ἐπὶ Ἀλεύα τοῦ Πύρρου διῃρῆσθαί φησιν εἰς τέσσαρας μοίρας τὴν Θεσσαλίαν. Ὅτι δὲ Φίλιππος καθ' ἑκάστην τούτων τῶν μοιρῶν ἄρχοντας κατέστησε δεδηλώκασιν ἄλλοι τε καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ τετάρτῃ» (Ἁρποκρ. ἐν λ. Τετραρχίᾳ, πρβλ. Δημ. Φιλ. Γ' 26. Στεφ. Βυζ. ἐν λ. τετραρχίᾳ). Ἀμφισβητεῖται ἂν ὁ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Οἴτης καθορισμὸς τοῦ νοτίου ὁρίου τῆς Θεσσαλίας ἐγένετο πρὸ τῶν Περσικῶν, καίτοι τοῦτο ὑποδεικνύεται ἐκ τῆς εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς ἀνέκαθεν ὑποταγῆς τῶν Μαλιέων καὶ ἐκ τῶν ἐν Θερμοπύλαις ὀχυρωμάτων τῶν Φωκέων ἐναντίον τῶν Θεσσαλῶν (Ἡροδ. VII, 176), ἢ ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β' (344 - 343 π.Χ.), ἢ ἐπὶ Φλαμινίου (195 - 94 π.Χ.), ὅτε κατεστάθησαν τέσσαρες αὐτόνομοι αὐτοτελεῖς πολιτεῖαι, ἡ Μαγνησία, ἡ Περραιβία, ἡ Δολοπία καὶ ἡ μετὰ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς Φθιώτιδος ἡνωμένη Θεσσαλία (Λίβ. XXX, 34, Πολύβ. ιη' 30, 6), ἢ μετὰ τὴν ὑπὸ Μομμίου καθυπόταξιν τῆς Ἀχαΐας (146 π.Χ.) ἢ τέλος ἐπὶ Αὐγούστου (30 π.Χ.).

Ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ἐξέλιπεν ἐκ τῆς ἐπισήμου Ρωμαϊκῆς ὀνοματολογίας, συνεξέλιπον δὲ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὰ ἑκασταχοῦ φυλετικὰ ὀνόματα (Στράβ. IX 430, 436), συγχωνευθέντα εἰς τὸ γενικὸν ὄνομα τῆς χώρας, οὕτω καὶ οἱ Φθιῶται συνεχωνεύθησαν εἰς τὸ τῶν Θεσσαλῶν, κατὰ τοὺς πρώτους δὲ χρόνους τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐτάχθη ἡ Θεσσαλία ὑπὸ τὸν διοικητὴν τῆς Μακεδονίας ἑδρεύοντα ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐπὶ Αὐγούστου ἡ Ἑλλὰς ἔλαβεν

αὐτοτελῆ ἐπαρχιακὴν διοίκησιν κληθεῖσα ἐπισήμως **'Αχαΐα**, κατὰ τὴν συνήθειαν ἣν εἶχον οἱ Ρωμαῖοι νὰ ὀνομάζωσι τὰς ἐκτὸς τῆς 'Ιταλίας εἰς αὐτοὺς ὑποτασσομένας χώρας κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ λαοῦ, πρὸς ὃν διεξήγαγον τὸν τελευταῖον πόλεμον. 'Εν τῇ 'Επαρχίᾳ 'Αχαΐᾳ περιελαμβάνοντο πάντες οἱ Ἕλληνες οἱ πρὸς νότον τοῦ 'Ολύμπου κατοικοῦντες, πρωτεύουσα δὲ τῆς ἐπαρχίας ἦτο ἡ **Κόρινθος**· εἶναι δυσχερὲς νὰ διαλευκανθῇ τὸ ζήτημα ἂν ἡ Θεσσαλία τῷ 44 ἢ 46 μ.Χ. ἢ τῷ 73 ὑπὸ τοῦ Οὐεσπεσιανοῦ ἢ καὶ ἔτι βραδύτερον προσηρτήθη εἰς τὴν 'Επαρχίαν **Μακεδονίαν**, μεθ'ἧς κατὰ τὸν Β' μ.Χ. αἰῶνα φαίνεται ἡνωμένη (Πτολεμ, Γ κεφ. 11 σελ. 214, 12 σελ. 219, 221 καὶ 229 ἐκδ. Wilberg).

Κατὰ τὴν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ νέαν διοικητικὴν διαίρεσιν, τὴν πιθανῶς γενομένην κατὰ τὸ 297 μ.Χ. καὶ τὴν μετέπειτα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἡ Θεσσαλία μετὰ πρωτευούσης τῆς Λαρίσης ἀπετέλεσε νέαν ἐπαρχίαν ὑπαγομένην εἰς τὴν 'Ιλλυρικὴν 'Υπαρχίαν, ὑποδιαιρουμένην εἰς δύο τὴν Δακικὴν καὶ τὴν Μακεδονικήν, ἡ δὲ ἀνωτάτη διοικητικὴ ἀρχὴ εὑρίσκετο ἐν τῷ Παννονικῷ Συρμίῳ ἕνεκα λόγων φρουρήσεως τῶν ὁρίων, ἕνεκα δὲ τῆς περιστολῆς τῶν ὁρίων ἐπὶ 'Ηρακλείου (610 - 641 μ. Χ.) ἢ πιθανώτερον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου (668 - 685 μ. Χ.) ἐδέησε τὸ Βυζαντινὸν κράτος νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς μικροτέρας διοικητικὰς περιφερείας, αἵτινες ὠνομάσθησαν **Θέματα**. Ἔκτοτε μέχρι τῆς Φραγκικῆς περίπου κυριαρχίας ἡ Θεσσαλία μέχρι τοῦ Πηνειοῦ ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τῆς 'Ελλάδος, ὅπερ πρωτεύουσαν εἶχε τὰς Θήβας.

'Επὶ Φραγκοκρατίας ἡ Φθιῶτις τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν (1204 - 1271) ὑπήγετο εἰς τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης· ἀπὸ δὲ τοῦ 1271 - 1318 εἰς τὸ δεσποτάτον Μεγαλοβλαχίας (Θεσσαλίας) ἔχον πρωτεύουσαν τὰς Νέας Πάτρας ('Υπάτην), ἀπὸ δὲ τοῦ 1319, ὅτε ἡ χώρα κατελήφθη ὑπὸ τῶν Κατελάνων μέχρι τοῦ 1387, ἀπετέλεσεν ἴδιον δουκᾶτον, ἀλλ' ἦτο τοῦτο ἡνωμένον μετὰ τοῦ δουκάτου τῶν 'Αθηνῶν. Εἶτα ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἡνώθη τὸ δουκᾶτον Νέων Πατρῶν μετὰ τῆς Σερβοκρατουμένης Θεσσαλίας, μεθ' ἣν τῷ 1396 κατελήφθη ἡ χώρα ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ κατ' ἀρχὰς προσωρινῶς (1396 - 1402), εἶτα δὲ διαρκῶς ἀπὸ τοῦ 1414 - 1832. 'Επὶ Τουρκοκρατίας ἡ Φθιῶτις,

γενικῶς εἰπεῖν, ἦτο διῃρημένη εἰς δύο Ἐπαρχίας, τὴν τοῦ Πατρατσικίου καὶ τὴν τοῦ Ζητουνίου. Ὅτε δὲ Θείᾳ συνάρσει διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 10)22 Νοεμβρίου 1832 ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, ἀνεγνωρίσθη δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, τότε ἡ πρὸς Ν τῆς Ὄθρυος παραχωρηθεῖσα τῇ Ἑλλάδι χώρα, ἡ ἀποτελέσασα τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον, διὰ νόμου τῆς 3)15 Ἀπριλίου 1833 διῃρέθη εἰς δέκα Νομούς, ὧν ὁ τῆς Λοκρίδος καὶ Φωκίδος διῃρεῖτο εἰς τέσσαρας Ἐπαρχίας, τὴν τῆς Φθιώτιδος, τῆς Λοκρίδος, τῆς Παρνασσίδος καὶ τῆς Δωρίδος, ἡ δὲ ἐπαρχία τῆς Φθιώτιδος συνεστάθη ἐκ τῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐπαρχιῶν Ζητουνίου καὶ Πατρατσικίου, πρωτεύουσαν ἔχουσα τὸ Ζητούνιον (Λαμίαν).

Τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐπαρχίας ταύτης προτιθέμενοι κατά γε τὸ ἐφικτὸν ν' ἀφηγηθῶμεν ἐκρίναμεν ὠφέλιμον νὰ προτάξωμεν αὐτῆς φυσικήν τινα περιγραφὴν τῆς χώρας. Διαιροῦμεν δὲ τὸ σύγγραμμα εἰς τρία μέρη, τὸ τῆς φυσικῆς γεωγραφίας, τὸ τῆς ἱστορίας καὶ πολιτικῆς γεωγραφίας, καὶ τὸ τῆς Φθιώτιδος ἐλευθέρας, ἔνθα ἀναγράφεται ἡ σημερινὴ αὐτῆς κατάστασις.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ὅρια τῆς ἐπαρχίας Φθιώτιδος εἶναι πρὸς Α ὁ Μαλιακὸς κόλπος, πρὸς Β ἡ Ὄθρυς, πρὸς Δ ὁ Τυφρηστὸς καὶ πρὸς Ν ἡ Οἴτη, κεῖται δὲ ὑπὸ βόρειον πλάτος 39ο καὶ μῆκος ἀνατολικὸν τῶν Παρισίων 20ο.

§ 1. Ὁ Μαλιακὸς κόλπος.

Τὸ μέρος τοῦ Αἰγαίου πελάγους τὸ μεταξὺ τοῦ νοτίου τῆς Θεσσαλίας καὶ τοῦ βορείου τῆς Εὐβοίας ἀποτελεῖ μέγαν κόλπον, ὃν ὁ γεωγράφος Πτολεμαῖος (3, 13), ἀκμάσας τὸν δεύτερον αἰῶνα μ.Χ. (125-161) καλεῖ γενικῶς **Πελασγικόν**· *καὶ ὀρθῶς· διότι οἱ Πελασγοὶ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος τῆς Θεσσαλίας ᾤκησαν τὸ πρῶτον. Συνέκειτο δὲ ὁ μέγας οὗτος κόλπος ἐκ δύο ἐλασσόνων, ὧν ὁ μὲν ἐκαλεῖτο Παγασητικός, ὁ δὲ* **Μαλιακὸς** *(Σχόλ. Περιηγ. Στράβ. 7, 230. Παυσ. Χ, 21, 1), ἢ* **Μηλιακὸς** *(Θουκ. Γ. 96), ἢ* **Λαμιακὸς** *(Παυσ. Ι, 4, 3. VII, 15, 2, Χ, 1, 2), ἢ* **Αἰνιὰν** *κόλπος (Πολύβ. 10, 42, 2), ἢ* **Αἰνιάνων** *κόλπος (Liv. XXXVIII, 5), ἢ* **Οἰταῖος** *(Πτολ. III, 15, 9)· ἀλλ' ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου φαίνεται ὅτι κατὰ παραδρομὴν ἐγράφη Οἰταῖος, ἀντὶ νὰ γραφῇ Ὀπούντιος, διότι ὁ λόγος ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ εἶναι περὶ τῶν χωρῶν τῶν περὶ τοῦτον τὸν κόλπον (Müller ἐν ἐκδόσει Πτολεμαίου).*

Ὁ **Μαλιακὸς κόλπος** *(μῆκος 14 χιλιόμ. πλάτος 6 χιλιόμ.) ἄρχεται ἀπὸ γλώσσης γῆς, ἐφ' ἧς ὁ φανὸς* **Ἀντέρας**, *κειμένης ἀπέναντι τοῦ ὑπὸ τὴν Ὄθρυν χωρίου Ἐχίνου (Ἀχινοῦ). Ἐντεῦθεν καθορᾶται ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Ὄθρυος ἡ Στηλίς.*

Ὁ κόλπος δ' οὗτος παρουσιάζει τὸ φαινόμενον, ὅτι πρὸς δυσμὰς καὶ νότον ὡς καὶ περὶ τὴν Στηλίδα εἶναι λίαν ἀβαθής. Αἰτία δὲ τού-

του εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς ἐκ τοῦ Σπερχειοῦ καταφερομένης ἰλύος διηνεκὴς πρόσχωσις, δυνηθεῖσα ἐν ἱστορικοῖς χρόνοις νὰ μεταβάλῃ, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀλλαχοῦ, μέγα μέρος τοῦ κόλπου εἰς πεδιάδα ἑλώδη.

Συνενοῦται δὲ ὁ Μαλιακὸς κόλπος μετὰ τοῦ Παγασητικοῦ διὰ τοῦ ὁμοίου πρὸς μέγαν ποταμὸν διαύλου ἤτοι τοῦ πορθμοῦ τῶν Ὠρεῶν, ὅστις σχηματίζεται ἐκ δεξιῶν μὲν τοῦ πρὸς τὸν Παγασητικὸν κόλπον πλέοντος ὑπὸ τῆς Εὐβοϊκῆς χερσονήσου Κηναίου (Λιχάδος) καὶ τῶν Ὠρεῶν, ἐξ ἀριστερῶν δὲ ἐκ τῶν δήμων Κρεμαστῆς Λαρίσσης καὶ Πτελεατῶν· ὁ δίαυλος οὗτος ἀπέχει τῆς εἰς τὸν Παγασητικὸν κόλπον εἰσόδου, τοῦ Ποσειδίου ἀκρωτηρίου (Σταυροῦ), 18 περίπου χιλιόμετρα, ἐντεῦθεν δὲ ἄρχεται ὁ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου πορθμός, ὅστις ἔχει πλάτος ἓξ χιλιομέτρων καὶ σχηματίζεται ἐκ δυσμῶν μὲν ὑπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τῆς Ὄθρυος ἐκ μαρμάρου συνισταμένου, ἐξ ἀνατολῶν δὲ ἐκ τοῦ Αἰαντίου ὄρους, τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς χερσονήσου Μαγνησίας, ἐφ' οὗ τὸ χωρίον Τρίκκερι. Ἀριστερὰ τῷ εἰσπλέοντι κεῖται τὸ ἀκρωτήριον Ἁλμυρὸς καὶ ὁ ὁμώνυμος κόλπος, ἔνθα τελευτᾷ τὸ ἐπὶ τῆς Ὄθρυος ὅριον τῆς ἐπαρχίας Φθιώτιδος.

§ 2. Ὀροστοιχίαι περιβάλλουσαι τὴν Φθιώτιδα.

Ἡ **Πίνδος** (Ζυγὸς τοῦ Μετσόβου), ἥτις χωρίζει τὴν Ἤπειρον, πρὸς δυσμὰς κειμένην, ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας, κειμένης πρὸς ἀνατολάς, προχωροῦσα τὸ κατ' ἀρχὰς μέχρι τινὸς νοτιοανατολικῶς μονοφυὴς (ὄρη τῶν Δολόπων, βουνὰ τῶν Ἀγράφων), ἐκπέμπει ἔπειτα (κατὰ τὴν θέσιν «Ζαχαράκι βρύσις», ἥτις εἶναι ἡ ἀληθὴς διαίρεσις τῶν ὑδάτων τῶν καταρρεόντων εἰς τὴν λεκάνην τοῦ Ἀχελώου, εἰς τὴν τοῦ Σπερχειοῦ καὶ εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας) πρὸς ἀνατολὰς ὡς παραφυάδα τὴν πολυκόρυφον **Ὄθρυν**, ἥτις διήκει μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, χωρεῖ εἶτα νοτιοδυτικῶς ἐπὶ τετράωρον περίπου ἀπόστασιν, ἔνθα ὑψοῦται ἄλλη κορυφὴ αὐτῆς, ὁ **Τυφρηστός**, καὶ ἀπὸ νοτιωτέρου τινὸς σημείου τοῦ ὄρους τούτου ἐκφύεται ἄλλη ὀροστοιχία, ἡ ἀπότομος καὶ ἀγρία **Οἴτη**, ἥτις ἄνωθεν τῶν χωρίων Γαρδικίου καὶ Στάγεων τοῦ δήμου Ὁμιλαίων ὀνομάζεται κοινῶς Ὀξυά, καταλήγει δὲ ἡ Οἴτη εἰς τὸν Μαλιακὸν κόλπον· ὥστε μεταξὺ Ὄθρυος

καὶ Οἴτης σχηματίζεται στενὴ καὶ μακρὰ κοιλάς, ἡ **κοιλὰς τῆς Φθιώτιδος**, ἥτις διαβρέχεται ὑπὸ τοῦ Σπερχειοῦ καὶ ἐθεωρεῖτο τὸ πάλαι ὡς μέρος τῆς Θεσσαλίας ἂν καὶ ἀποτελεῖ φυσικῶς ἰδίαν χώραν.

α΄) ἡ **Ὄθρυς**. Ἡ Ὄθρυς ἐκπεμπομένη, ὡς εἴπομεν, ἀπὸ τῆς σειρᾶς τῆς Πίνδου κατὰ τὴν θέσιν «Ζαχαράκη βρύσις» τῆς παλαιᾶς ὁροθετικῆς γραμμῆς ἐκτείνεται διὰ τῆς ἠρέμα ἐσχηματισμένης σειρᾶς αὐτῆς πέραν τῆς Λαμίας, τοῦ Ἐχίνου καὶ τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσσης, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τῆς Λαμίας μεταξὺ Ἐχίνου καὶ Πτελεοῦ εἶναι μία αὐτῆς κορυφή, ἥτις πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος ὀνομάζεται Ἅγιος Ἠλίας καὶ ἔχει ὕψος 1694 μέτρ. ὀλίγον δὲ πρὸς ἀνατολὰς ἕπεται ἄλλη κορυφὴ ὀνομαζομένη Γερακοβοῦνι, ἔχουσα ὕψος 1728 μέτρα, ταύτης πρὸς ἀνατολὰς συνέχεια εἶναι ἄλλη κορυφή, ἥτις κοινῶς ὀνομάζεται Πύλορα καὶ ἔχει ὕψος 1578 μέτρα.

Ἅπασα ἡ ὀροστοιχία τῆς Ὄθρυος, συνισταμένη ἐκ μαρμάρου, ἀσβεστολίθου καὶ ὀφείτου εἶναι μεταλλοφόρος, ἐγκλείουσα κοίτας χρωμίτου καὶ μεταλλεύματα χαλκοῦ, σιδήρου καὶ μαγγανίου, δυτικώτερον δὲ κατὰ τὸ χωρίον Τσούκα καὶ λιγνίτας πολὺ καλῆς ποιότητος. Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς ἀγνώστους χρόνους ἤκμασεν ἐπὶ τῶν ὀρέων τούτων ἡ μεταλλευτικὴ καὶ μεταλλουργία, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἀρχαίων μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν τοῦ χωρίου Στύρφακα καὶ τῆς Μοχλούκας καὶ ἐκ τῶν χαλκούχων σκωριῶν τῶν χωρίων Στύρφακα, Ἀρχανίου καὶ Δερλῆ.

Μετὰ τεσσάρων ὡρῶν πορείαν ἀπὸ τῆς Λαμίας, ἐντὸς παρὰ τὰ παλαιὰ σύνορα λαμπρᾶς τοποθεσίας, κεῖται ἡ φιλόξενος τῆς Ἀντινίτσης Μονή. Παρ' αὐτὴν κεῖται τὸ στενὸν **Δερβὲν Φούρκα**, ὅπερ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ὑπῆρξεν ἡ κυριωτέρα πύλη, δι' ἧς συνεκοινώνει ἡ Θεσσαλία μετὰ τῆς Φθιώτιδος· τὰ στενὰ ταῦτα φαίνεται ὅτι εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Λιβίου (ἐν βιβλ. XXXII, 4) καλούμενα **Κοῖλα**, ἢ ὀρθότερον κατὰ τὴν διόρθωσιν τῆς στίξεως ὑπὸ τοῦ Δουϊατίου (Douiatis) ἐν ἐκδόσει τοῦ Λιβίου Drakenbouchis «Κοῖλα τῆς Θεσσαλίας» πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῶν τῆς Εὐβοίας (Λίβ. XXXI, 47. Στράβ. X. 1).

Τὰ στενὰ ταῦτα ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Λήκιος (ἐν ταῖς εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα περιηγήσεσιν αὐτοῦ ἐν τόμ. I, κεφ. 9) περιγράφει ὡς ἑξῆς :

«Ἀνελθόντες τὴν ῥάχιν κατὰ μῆκος τοῦ λαιμοῦ τοῦ σχηματισθέντος ὑπὸ μικροῦ χειμάρρου, φθάνομεν μετὰ τρίωρον σχεδὸν (ἀκριβ. 2 3/4) ἐκ τοῦ Δομοκοῦ πορείαν εἰς Δερβένι, ὅπου σταθμεύει φρουρὰ διὰ τὴν προστασίαν τοῦ στενοῦ..... μετὰ πορείαν δ' ἔτι μιᾶς ὥρας καὶ τετάρτου ἀπὸ τοῦ πρώτου Δερβενίου διαβαίνομεν δεύτερον, ὅπερ ὥσπερ ὁλόκληρος ἡ κλεισούρα εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα **Φούρκα**· ἐντεῦθεν δ' ἄρχεται ἡ ὁδὸς κατερχομένη πρὸς τὸ Ζητούνιον».

Ἡ λέξις **φούρκα** εἶναι, ὡς γνωστόν, λατινικὴ (furca). σημαίνει δὲ δίκρανον· ἐν δὲ τῷ πληθυντικῷ σημαίνει στενά, furcae Gaudinae, αἱ κατὰ Καύδιον πύλαι, τὰ κατὰ Καύδιον στενά· ὁ δὲ κατὰ τὸ 1706 διελθὼν δι' αὐτῶν Γάλλος περιηγητὴς Παῦλος Λουκᾶς ὀνομάζει τὰ στενὰ ταῦτα (ἐν περιηγ. Τόμ. Α', σελ. 218) mont d'Ionit Derven, τουτέστιν ὁδὸν τοῦ ὄρους Ἰωνίτ. Τὸ ὄνομα Ἰωνὶτ ἄδηλον ἂν εἶναι ἴδιον τοπικὸν ὄνομα τῶν χρόνων ἐκείνων ἢ προῆλθεν ἐκ παραφθορᾶς τῆς λέξεως Ἰωαννιτῶν, ὄρος δηλ. τῆς ὁδοῦ Ἰωαννιτῶν· διότι διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἐγίνετο ἡ κατὰ ξηρὰν μετὰ τῶν Ἰωαννίνων συγκοινωνία τῶν Λαμιέων, ἢ μᾶλλον ἐκ παρακοῆς τῆς λέξεως Ἀντινίτσης, ὁμωνύμου τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου διατηρουμένης Μονῆς.

Τὴν κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ὀροστοιχίαν τῆς Ὄθρυος ὁ Ξενοφῶν καλεῖ Ἀχαϊκὰ ὄρη: «τῇ δ' ὑστεραίᾳ ὑπερβαλὼν τὰ Ἀχαϊκὰ τῆς Φθίας ὄρη (ὁ Ἀγησίλαος) τὴν λοιπὴν πᾶσαν διὰ φιλίας ἐπορεύετο μέχρι πρὸς τὰ Βοιωτῶν ὅρια» (Ἑλλ. Δ. 3, 9).

Ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου δὲ τῇ Μονῇ τῆς Ἀντινίτσης ὄρους (1116 μέτρ.), ὅπερ κατὰ μεγίστην πιθανότητα εἶναι τὸ Ναρθάκιον ὄρος τῶν ἀρχαίων (ἴδ. Δελτίον Ἑλλ. ἀλληλογραφίας τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς, ἔτος VI, 1882 σελ. 356 καὶ ἑξῆς) ἀπαντῶσι στρώματα ἀσβεστολίθου καθικνούμενα μέχρι τῆς Μονῆς, ἐφ' οὗ εὑρίσκονται ἐν ἀφθονίᾳ ἀπολελιθωμένοι Ἱππουρῖται (ῥονδισταί), ὅμοιοι πρὸς κέρατα βοῶν. Οἱ Ἱππουρῖται ἦσαν ζῷα ὀστρακόδερμα, δίθυρα, ζήσαντα κατὰ τὴν κρητιδικὴν λεγομένην περίοδον καὶ ὡς ἐκ τούτου χρησιμεύοντα ὡς χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς περιόδου ταύτης, ἐξ ἧς εἶναι κατεσκευασμένα πολλὰ ὄρη τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος.

Οἱ δὲ μεσημβρινοὶ πρόποδες τῆς Ἀνατολικῆς Ὄθρυος, βρεχόμενοι ὑπὸ τῆς θαλάσσης τοῦ διαύλου Ὠρεῶν, εἶναι πολλαχοῦ κρη-

μνώδεις, ἐνιαχοῦ ἐγκλείουσι σιτοφόρους ἀγροὺς καὶ κατάφυτα ὑπὸ ἐλαιώνων τοπεῖα, ὡς τὸ τοῦ παρὰ τὴν Στηλίδα χωρίου Ἀχινοῦ.

- β') Ὁ **Τυμφρηστός**, κατ' ἄλλην δὲ γραφὴν θεωρουμένην ὀρθοτέραν **Τυφρηστός**. Τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους τούτου μαρτυρεῖται ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ, εἶχε δὲ καὶ ἄλλο ἀρχαιότερον ὄνομα, ὅπερ ἐγένετο ἐξίτηλον ἐκ τῶν χειρογράφων τοῦ Στράβωνος.

Τὸ ὄρος τοῦτο ἐπονομάζεται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (ἐν Θ', 433) **Δρυοπικόν**: «τοῦ δὲ Σπερχειοῦ μεμνημένος πολλάκις ὡς ἐπιχωρίου ποταμοῦ, τὰς πηγὰς ἔχοντος ἐκ Τυφρηστοῦ, Δρυοπικοῦ ὄρους, τοῦ καλουμένου . . . . . πρότερον»· ἀλλ' εἰκάζεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων γεωγράφων (Βουρσιανὸς ἐν Βορείῳ Ἑλλάδι ἐν σελ. 87 ἐν ὑποσημειώσει)· καὶ ἄλλων, ὅτι ὁ Στράβων ἔγραψε **Δολοπικόν**· διότι Δρύοπες μὲν παρ' οὐδενὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μνημονεύονται κατοικήσαντες τὴν περὶ τὸν Τυφρηστὸν χώραν, Δόλοπες δ' ὑπὸ πολλῶν: «ἡ δὲ Πίνδος ὄρος ἐστὶ μέγα πρὸς ἄρκτον μὲν τὴν Μακεδονίαν . . . . . πρὸς μεσημβρίαν δὲ Δόλοπας (ἔχον)»· «ὁ δὲ Φθιωτικὸς Ἅλος ὑπὸ τῷ πέρατι κεῖται τῆς Ὄθρυος, ὄρους πρὸς ἄρκτον κειμένου τῇ Φθιώτιδι, ὁμόρου δὲ τῷ Τυφρηστῷ καὶ τοῖς Δόλοψιν» (Στράβ. Θ', 435). Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ φράσις Δρυοπικοῦ ὄρους ἐλλείπει ἔκ τινος τῶν κωδίκων. Ὁ ποιητὴς Λυκόφρων (ἐν στίχ. 420 καὶ 902) λέγει αὐτὸν ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον «Τυμφρηστὸν λέπας» καὶ «Τυμφρήστιος πάγος» **λέπας** δὲ σημαίνει κατὰ τὸν Εὐστ. εἰς Ἰλ. Δ 493 ὀρεινὴν τραχύτητα· ὁ δὲ Παρθένιος (παρὰ Στεφ. Βυζ.) λέγει αὐτὸν «Τυμφρήστιον αἶπος» ὅπερ σημαίνει Τυμφρηστίαν κορυφήν.

Ὁ Τυφρηστὸς συνίσταται ἐξ ἀσβεστολίθων, κρητιδικῶν σχιστολίθων καὶ ψαμμίτου.

Ὁ Τυφρηστὸς ὑψοῦται ἀποτόμως εἰς δύο πυραμιδοειδεῖς κορυφάς, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα ἔχει ὕψος 2340 μέτρα κατὰ τὸν χάρτην τοῦ Γαλλικοῦ Ἐπιτελείου. Τῶν δύο κορυφῶν ἡ μὲν χαμηλοτέρα ἔχουσα ὕψος 1840 μέτρα ὀνομάζεται κοινῶς Μαυριλλιώτικο βουνὸν ἐκ τοῦ εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας κειμένου χωρίου Μαυρίλλου, ἔνθα ἀναβρύουσι καὶ αἱ πρῶται πηγαὶ τοῦ Σπερχειοῦ, ἡ δὲ ὑψηλοτέρα **Βελοῦχι**. Τὸ ὄνομα Βελοῦχι κατὰ τὸν Ἄγγλον περιηγητὴν Λήκιον (ἐν τόμῳ Β' σελ. 601 τῆς περιηγήσεως τῆς Βορείου

Ἑλλάδος), περιηγησάμενον τὴν χώραν ταύτην κατὰ τὸ 1805, εἶναι Βουλγαρικῆς προελεύσεως ἀπὸ λέξεως σημαινούσης λευκόν. Τὸ ὄρος, λέγει ὁ Ἄγγλος περιηγητής, ὠνομάσθη ἀναμφιβόλως Βελοῦχι, διότι εἶναι κεκαλυμμένον γενικῶς ὑπὸ χιόνος. Πιθανώτερον φαίνεταί μοι ὅτι ὠνομάσθη Βελοῦχι διὰ τὸ τεφρόχρουν τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ, διότι αἱ χιόνες δὲν διατηροῦνται συνήθως πέραν τοῦ Μαΐου τὸ πολύ. Τὸ ὄνομα Βελοῦχι μνημονεύεται ἐν τῷ θρήνῳ Κωνσταντινουπόλεως ἐν στίχοις 770 καὶ 980, ποιηθέντι κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος τῆς ἁλώσεως (1453 μ.Χ.) ἀγνοῶ ἂν ἀπαντᾷ εἰς προγενέστερον συγγραφέα.

Ὁ Τυφρηστὸς ὑψούμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ ἵσταται ὡς φρουρὸς ἐν τῷ κατωφλίῳ τῆς βορείου Αἰτωλίας. καίτοι δὲ μὴ ὢν τὸ ὑψηλότερον τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ὄρος, ἀποτελεῖ ὅμως τὸ κέντρον τῆς διακλαδώσεως τῶν ὀρέων καὶ τῶν ὑδάτων αὐτῆς. Τὰ πρὸς νότον καὶ τὰ νοτιοανατολικὰ ἐρείσματα αὐτοῦ προφυλάττοντα διὰ τῶν ὄγκων αὐτῶν τὴν θελκτικὴν κοιλάδα τοῦ Καρπενησίου (966 μ.) συνδέονται πάλιν δι' ὑψηλῶν κλάδων πρὸς ἄλλους ἀξιολογωτέρους ὀρεινοὺς ὄγκους πρὸ τὰ ἀεὶ νιφόβλητα ὄρη τοῦ Κόρακος (Βαρδουσίων 2465 μ.), τῆς Γκιώνας (2522 μ.), καὶ τῆς ὑπερηφάνου Οἴτης (Καταβόθρας), πρὸς δὲ τὰ βορειοδυτικὰ αὐτοῦ κεῖνται τὰ ὄρη τῆς Εὐρυτανίας καὶ τοῦ Βάλτου, ἧττον μὲν ὑψηλά, ἀλλὰ λίαν ἀπερρωγότα, ἄνευ ὁδῶν, ἀποτελοῦντα χάος κρημνῶν, στενῶν καὶ ἀγρίων αὐλώνων μέχρι τῶν παλαιῶν Ἑλληνικῶν συνόρων τῶν τεμνόντων ἐγκαρσίως τὸ μέρος τοῦτο τῆς Πίνδου καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀχελῴου· πρὸς δὲ τὰ δυτικὰ τοῦ Τυφρηστοῦ ἀποχωρίζονται ἑλικοειδῶς ἀπὸ τοῦ Πινδικοῦ ὀρεινοῦ συστήματος τὰ ἀπόρρηκτα καὶ δενδροσκεπῆ ὄρη τῆς Βονίτσης καὶ τοῦ Ξηρομέρου.

Σημ. Τυφρηστὸς ὠνομάζετο κατὰ τὴν μυθολογίαν 1) ἀρχαῖός τις βασιλεὺς υἱὸς τοῦ Σπερχειοῦ, κατ' αὐτὸν δὲ ὠνομάσθη καὶ πόλις τις αὐτόθι **Τυφρηστός**, *2) πόλις τις ἐν τῇ ἐν Ἀρκαδίᾳ Μαιναλίᾳ (Πανσ. III, 11 7, VIII, 9, 4)· ὁ κάτοικος ἐλέγετο Τυφρήστιος ἢ Τυμφρήστιος (Στεφ. Βυζ. Σουΐδ. Ἐτυμ λ. τὸ μέγα 777, 27).*

γ') **Οἴτη, Οἰταῖα ὄρη.** *Παραλλήλως πρὸς τὴν σειρὰν τῆς Ὄθρυος κατὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ φέρεται ἡ σειρὰ τῆς* **Οἴτης** *ἢ τὰ* **Οἰταῖα ὄρη.**

Ἡ **Οἴτη** *ἓν τῶν ὡραιοτάτων καὶ ἐπιβλητικωτάτων ὀρέων τῆς*

Ἑλλάδος, καὶ μόνον τοῦ Ταϋγέτου κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν ὑπολειπόμενον, ἄρχεται μίαν ὥραν πρὸς δυσμὰς τῶν σημερινῶν ἐκβολῶν τοῦ Σπερχειοῦ, ὑπεράνω τῶν θερμῶν πηγῶν τῶν Θερμοπυλῶν καὶ πρὸς δυσμὰς καὶ μεσημβρινοδυτικῶς διὰ διαφόρων βραχιόνων συνδέεται μετὰ τοῦ Τυφρηστοῦ καὶ τῶν μεγάλων ὀρέων τῆς Αἰτωλίας. Τὰ ὑπὲρ τὰς Θερμοπύλας ὄρη εἶναι ἐσχηματισμένα κατ'ἐξοχὴν ὡραῖα Αἱ κλιτύες αὐτῶν διασχίζονται ὑπὸ βαθειῶν χαραδρῶν καὶ καλύπτονται δαψιλῶς ὑπὸ δρυῶν, ἀνδραχνῶν (ἀγριοκουμαρεῶν), πευκῶν, ἐγγύτατα δὲ τῇ κορυφῇ καὶ ὑπὸ ἐλατῶν. Ὅτι δὲ τὰ ὄρη ταῦτα δὲν εἶναι ἡ κυρίως Οἴτη μανθάνει τις ἐκ τοῦ Ἡροδότου (VII, 176) λέγοντος «τῶν δὲ Θερμοπυλῶν τὸ πρὸς ἑσπέρην ὄρος ἄβατόν τε καὶ ἀπόκρημνον ἀνατεῖνον εἰς τὴν Οἴτην».

Μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, ὡς ὁ Λίβιος, εἷς τῶν ἐπισημοτέρων Ρωμαίων ἱστορικῶν, ἀκμάσας ἐπὶ Αὐγούστου, ὁ ἐπίσημος Ἕλλην γεωγράφος Στράβων, ἀκμάσας κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνος καὶ ὁ Πλίνιος, ὀλίγα ἔτη προγενέστερος τοῦ Στράβωνος, γράφουσιν ὅτι ἡ κορυφὴ ἡ ὑπὲρ τὰς Θερμοπύλας ἐκαλεῖτο **Καλλίδρομος,** *«τὴν μὲν οὖν πάροδον* **Πύλας** *καλοῦσι καὶ στενὰ καὶ* **Θερμοπύλας,** *τὸ δ' ὑπερκείμενον ὄρος Καλλίδρομον» (Στρ. Θ', 428)· «τὰ ὄρη ταῦτα, λέγει ὁ Λίβιος, ἅτινα διαιροῦσι τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸ μέσον ὡς τὰ Ἀπέννινα τὴν Ἰταλίαν, ἐκτείνονται εἰς συνεχῆ γραμμὴν ἀπὸ τῆς Λευκάδος καὶ τῆς δυτικῆς θαλάσσης μέχρι τῆς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοιαύτης. Εἶναι τοσοῦτον ἀνώμαλα καὶ βραχώδη, ὥστε οὐχὶ μόνον στρατοὶ ἀλλὰ καὶ συνήθεις πεζοπόροι εὑρίσκουσι δυσχερείας διαβαίνοντες αὐτὰ διὰ τῶν ὀλίγων ἀτραπῶν, αἵτινες ἀπαντῶσιν ἐπ'αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αὐτῶν ὀνομάζονται* **Οἴτη,** *καὶ ἡ ὑψίστη κορυφὴ αὐτοῦ* **Καλλίδρομος,** *εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποίου ὑπάρχει δίοδος μόνον ἑξήκοντα βημάτων πλάτος ἔχουσα. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη στρατιωτικὴ ὁδός, ἡ παρέχουσα τὸ μέσον τῆς διαβάσεως εἰς στρατόν, ὁπόταν δὲν ἀπαντᾷ ἀντίστασιν ὑπό τινος πολεμίου. Ἐντεῦθεν ἡ θέσις ὠνομάσθη* **Πύλαι** *καὶ ἐνίοτε* **Θερμοπύλαι,** *τοῦ τελευταίου τούτου ὀνόματος προελθόντος ἐκ τῶν θερμῶν ὑδάτων, ἅτινα ἔχουσι τὰς πηγὰς αὐτῶν ἐν αὐτῷ τῷ στενῷ». (Λίβ. XXXVI, 15)· ὁ Λίβιος ταῦτα γράφων φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐπισήμους*

ἐκθέσει; Ῥωμαίων στρατηγῶν· ὁ δὲ Στράβων (Θ', 428) λέγει «τὸ δ' ὄρος διατείνει ἀπὸ Θερμοπυλῶν καὶ τῆς ἀνατολῆς πρὸς τὸν κόλπον τὸν Ἀμβρακικὸν καὶ τὴν ἑσπέραν . . . τούτου δὴ τὸ μὲν πρὸς Θερμοπύλας νενευκὸς μέρος **Οἴτη καλεῖται** *σταδίων διακοσίων τὸ μῆκος, τραχὺ καὶ ὑψηλόν, ὑψηλότατον δὲ κατὰ τὰς Θερμοπύλας». Ὁ Στράβων λοιπὸν συμφωνεῖ πρὸς τὸν Λίβιον εἰς τὸ ὅτι ἡ κυρίως Οἴτη ἦτο τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς ὀροσειρᾶς, ἥτις ἐκ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου διὰ τῆς Στερεᾶς ἐκτείνεται πρὸς τὸν Μαλιακόν, ὡς καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς πλησιέστατα τῶν Θερμοπυλῶν κορυφῆς, ὅτι εἶναι τὸ ὑψηλότατον σημεῖον τῆς Οἴτης· ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην γνώμην, τὴν περὶ τοῦ ὕψους, ἀμφότεροι ἠπατήθησαν· διότι ἡ κυρίως Οἴτη, ἤτοι ἡ Καταβόθρα, εἶναι ἐπαισθητῶς ὑψηλοτέραν τοῦ Καλλιδρόμου.*

Δύο πλησίον κείμεναι κορυφαὶ μεταξὺ Ἡρακλείας καὶ τῶν Θερμοπυλῶν ἐκαλοῦντο κατά τε τὸν Λίβιον καὶ τὸν Στράβωνα ἡ μὲν **Τειχιοῦς** *ἡ δὲ* **Ῥοδουντία**. *Ὁ Λίβιος (XXXVI, 17. 18) καλεῖ τὰς δύο ταύτας κορυφὰς ἐπανειλημμένως castella, τουτέστι φρούρια, τείχη, καὶ ὁ Στράβων (Θ', 428) καλεῖ τὴν Ῥοδουντίαν χωρίον ἐρυμνόν: «πρὸς δὲ ταῖς Θερμοπύλαις ἐστὶ φρούρια ἐντὸς τῶν στενῶν, Νίκαια μὲν ἐπὶ θάλατταν Λοκρῶν, Τειχιοῦς δὲ καὶ Ἡράκλεια ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ἡ Τραχὶν καλουμένη πρότερον, Λακεδαιμονίων κτίσμα· διέχει δὲ τῆς ἀρχαίας Τραχῖνος περὶ ἓξ σταδίους ἡ Ἡράκλεια· ἑξῆς δὲ ἡ Ῥοδουντία χωρίον ἐρυμνόν»· ἡ τελευταία φράσις ἀναφέρεται βεβαίως εἰς τὸ φύσει ὀχυρὸν αὐτοῦ.*

Πρὸς τ' ἀνωτέρω εἰρημένα φαίνεται ἀντίφασίς τις, ὅταν ἐν μέρει μὲν οἱ αὐτοὶ συγγραφεῖς, ἐν μέρει δὲ ἄλλοι σημειοῦσι τὸ ὄρος τὸ ὑπὲρ τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὰς Θερμοπύλας ὡς τὴν Οἴτην. Κατὰ πρῶτον ὁ Λίβιος (XXXVI, 22) «κεῖται ἡ Ἡράκλεια εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Οἴτης», εἶτα ὁ Στράβων (Θ', 428). «Τούτου δὲ τὸ πρὸς Θερμοπύλας νενευκὸς μέρος Οἴτη καλεῖται, σταδίων διακοσίων τὸ μῆκος, τραχύ τε καὶ ὑψηλόν, ὑψηλότατον δὲ κατὰ τὰς Θερμοπύλας· κορυφοῦται γὰρ ἐνταῦθα καὶ τελευτᾷ πρὸς ὀξεῖς καὶ ἀποτόμους μέχρι τῆς θαλάσσης κρημνούς, ὀλίγην δ' ἀπολείπει πάροδον τοῖς ἀπὸ τῆς παραλίας ἐμβάλλουσιν εἰς τοὺς Λοκροὺς ἐκ τῆς Θεσσαλίας», καὶ τέλος ἡ

κοινὴ παράδοσις ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἐκάη ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὑπὲρ τὴν Τραχῖνα καὶ ὅτι τοῦτο ἦτο ἀκριβῶς ἡ Οἴτη. «Οἴτη, ὄρος περὶ Τραχῖνα». (Στεφ. Βυζ. πρβλ. Ἀπολλόδ. 2, 7). Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ θέσις ἔνθα λέγεται ὅτι ἐκάη ὁ Ἡρακλῆς ἐκαλεῖτο Πύρα ἢ Πυρὰ καὶ Φρυγία (Λίβ. XXXVI 30. Θεόφρ. IX, 10, 2. Καλλίμ. ὕμν. εἰς Ἀρτ. στίχ. 119. Πλίν. νεωτ. Φυσ. ἱστ. τόμ. VII σελ. 543 1832 ἔκδ. Harduin).

Ἀλλ' ἡ φαινομενικὴ αὕτη ἀντίφασις ἐξηγεῖται ὡς πολλαὶ ὅμοιαι ἐν τῇ ὀρογραφίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐκ τούτου, ὅτι κατὰ τὴν γλωσσικὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων χρῆσιν τὸ ὄνομα τῆς ἐξοχωτάτης κορυφῆς μιᾶς σειρᾶς ὀρέων συνήθως μεταφέρεται εἰς ὅλην τὴν σειράν. Οὕτω παρετηρήθη ἤδη ἀνωτέρω ὅτι ἡ Ὄθρυς εἶναι κυρίως ἡ ὑψηλὴ τῶν ὀρέων μᾶζα ἀνατολικῶς τῆς Λαμίας μεταξὺ Ἐχίνου καὶ Πτελεῶν, ἐνῷ τὸ αὐτὸ ὄνομα δίδεται καὶ εἰς τὴν μικροτέραν συνέχειαν τοῦ ὄρους τούτου δυτικῶς τῆς Λαμίας πρὸς τὴν Πίνδον· ὅμοιόν τι συμβαίνει καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ὄρους Ἑλικῶνος ἐν Βοιωτίᾳ. Ἐπίσης Οἴτη εἶναι τὸ ὄνομα τόσον τοῦ ὑπὲρ τὰς Θερμοπύλας καὶ Ἡράκλειαν κειμένου ὄρους, ὅσον καὶ πάσης τῆς ἐντεῦθεν κατὰ μῆκος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ ἐξακολουθούσης σειρᾶς. Παρατηρεῖται δὲ ἐπὶ τῆς ὀροσειρᾶς ταύτης ἀντίστροφός τις περίπτωσις, ὡς πρὸς τὴν σειρὰν τῆς Ὄθρυος καὶ τοῦ Ἑλικῶνος· διότι ἐνῷ διὰ τὰς διαφόρους κορυφὰς ὑπὲρ τὰς Θερμοπύλας εὑρίσκομεν ὡρισμένα ὀνόματα, κυρούμενα διὰ τῆς αὐθεντίας μάλα ἀξιοπίστων συγγραφέων, τὸ ὄνομα Οἴτη, οὕτως εἰπεῖν, ἀποφεύγεται καὶ ἐμφανίζεται μᾶλλον ὡς περιεκτικὸν ὄνομα τῆς ὅλης σειρᾶς τῶν ὀρέων· πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ πολὺ καὶ ἡ ἀμφίβολος χρῆσις τοῦ ὀνόματος **Οἰταῖοι** διὰ τοὺς παρὰ τὸ ὄρος οἰκοῦντας λαούς, ὡς ἐκτενέστερον κατωτέρω δειχθήσεται.

Ἀνωτέρω εἴπομεν ὅτι κατὰ Λίβιον καὶ Στράβωνα δύο πλησίον κορυφαί, κείμεναι μεταξὺ Τραχῖνος ἢ Ἡρακλείας καὶ τῶν Θερμοπυλῶν ὠνομάζοντο ἡ μὲν **Τειχιοῦς** ἡ δὲ **Ῥοδουντία**· ἀλλὰ πλὴν τούτων καὶ ἡ ὀροσειρὰ ἡ συνδέουσα τὸ Καλλίδρομον πρὸς τὴν κυρίως Οἴτην εἶχεν ἴδιον ὄνομα. Ἡ ῥάχις αὕτη ὠνομάζετο **Ἀνώπαια**, καὶ ἡ δι' αὐτῆς διερχομένη ἀτραπὸς τὸ αὐτὸ ὄνομα ἔφερεν: «ἔχει δὲ ὧδε ἡ ἀτραπὸς αὕτη· ἄρχεται μὲν ἀπὸ τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ τοῦ διὰ τῆς

διασφάγος ῥέοντος· ὄνομα δὲ τῷ οὔρεϊ τούτῳ καὶ τῇ ἀτραπῷ ταὐτὸ κέεται **Ἀνόπαια**· τείνει δὲ ἡ **Ἀνόπαια** αὕτη κατὰ ῥάχιν τοῦ ὄρεος, λήγει δὲ κατά τε Ἀλπηνὸν πόλιν, πρώτην ἐοῦσαν τῶν Λοκρίδων πρὸς τῶν Μαλιέων, κατὰ Μελάμπυγόν τε καλούμενον λίθον καὶ κατὰ Κερκώπων ἕδρας, τῇ καὶ τὸ στενότατόν ἐστι» (Ἡρόδ. VII, 217) Ἡ ἀτραπὸς αὕτη παρὰ τῷ Ἀππιανῷ (ἐν Συρ κεφ. 18) καλεῖται διὰ κυρίου ὀνόματος ἡ **Ἀτραπός**.

Ὁ Λήκιος (in North Greek II σελ. 53 καὶ ἑξῆς), λέγει ὅτι ἔμαθε παρά τινος πεζοπόρου, καλῶς γνωρίζοντος τὴν χώραν, ὅτι ὑπάρχει ὁδὸς οὐχὶ πλέον τῶν δύο ὡρῶν κατὰ μῆκος τῆς ὑπερκειμένης τοῦ ὄρους χώρας ἐκ τῆς Δρακοσπηλιᾶς ἄγουσα εἰς Παντουνίτσαν καὶ ὅτι αὕτη τώρα λέγεται Μονοπάτι καὶ εἰκάζει ὅτι διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης ὁ Ὑδάρνης, ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Ἐφιάλτου, διῆλθε τὸ ὄρος, ἀρξάμενος δηλ. τῆς πορείας ἀπὸ τοῦ Ἀσωποῦ (Καρβουναριᾶς) ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος, διέβη ἄνωθεν τῆς Δαμάστας καὶ πλησίον τῆς Δρακοσπηλιᾶς, ὁπόθεν κατῆλθεν εἰς τὴν πεδιάδα. Ὁ δὲ Clarcke Travels II, 3 page 250) βεβαιοῖ ὅτι οἱ ἐγχώριοι διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ σήμερον πορεύονται εἰς Ἄμφισσαν. Ὁ δὲ φιλέλλην στρατηγὸς Γόρδων διαφωνῶν πρὸς τὸν Λήκιον παραδέχεται ἄλλην ὁδὸν (Ἀφήγησις δύο ἐπισκέψεων εἰς τὴν Ἀνόπαιαν ἤτοι εἰς τὰ ὑπεράνω τῶν Θερμοπυλῶν ὑψώματα. Ἀγγλιστὶ ἐν Ἀθήναις 1838). Ἐν γένει τὸ ὄρος Καλλίδρομον φαίνεται καλῶς ἐκ τοῦ χωρίου Φραντσῆ, ὁρώμενον ἐκ πλαγίου (en profil) καὶ παρέχει τελείαν ἰδέαν τῆς Ἀτραποῦ, ἣν ἠκολούθησαν οἱ ὑπὸ τὸν Ὑδάρνην Πέρσαι, ἀφοῦ ἔφθασαν εἰς τὸ πλησίον τῆς Δρακοσπηλιᾶς μέρος. Διότι τὸ διαβατὸν τοῦτο ἔδαφος, ὅπερ συγκριτικῶς δύναται νὰ κληθῇ ὀροπέδιον, καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὴν ὄψιν τοῦ ὄρους μεταξὺ τῆς κορυφῆς καὶ τῶν κρημνῶν τῶν ὑπερκειμένων τῶν Θερμοπυλῶν, πέραν δὲ τῆς ὑψηλῆς ταύτης χώρας φαίνεται ὅτι δὲν ὑπάρχει μεγάλη δυσχέρεια εἰς τὸ νὰ κατέλθῃ τις εἰς τὴν Νίκαιαν καὶ τοὺς Ἀλπηνούς.

Κατὰ τὸ 540 μ.Χ. ἡ Ἀνόπαια ἀπέκτησεν ὑψηλὰ τείχη τῇ φροντίδι τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ. Αἱ κατὰ τὸ 1897 μ.Χ. γενόμεναι πρὸς ἄμυναν ἐργασίαι τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πλησίον τῆς πηγῆς Χαλκωμάτας, κειμένης ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ Λαμίας εἰς Ἄμφισσαν, παρήγαγον ἀρχαιολογικήν τινα ἀνακάλυψιν, ἀνευ-

ρέθησαν δηλονότι ἐρείπια πύργου, ὅστις, ὡς φαίνεται, ἐχρησίμευεν ὡς σκοπιὰ μιᾶς τῶν ἀτραπῶν τοῦ Καλλιδρόμου, ἴσως τῆς περιφήμου Ἀνοπαίας· ὁ πύργος ἔκειτο ἐπὶ μικροῦ στρογγύλου λόφου, ἱκανῶς ἀποτόμου, κειμένου κατωτέρω τῆς πηγῆς καὶ πρὸς ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ περὶ τὸ 15 χιλιόμετρον.

Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται ὅτι τὸ ὄνομα Οἴτη ἐσήμαινε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἄλλοτε μὲν ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ ὁλόκληρον τὴν μεσημβρινὴν ὀροστοιχίαν τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ, ὅτε ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ παρ' αὐτοῖς **Οἰταῖα ὄρη** (Στράβ. Θ', 417, 418, 429), ἄλλοτε δὲ τὴν κυρίως Οἴτην.

Κατὰ ταῦτα τὰ Οἰταῖα ὄρη ἔχουσι τρεῖς κορυφάς:

1) Τὸ **Καλλίδρομον** (Σαρώματα) ἔχον ὕψος 1374 μέτρα.

β') τὴν κυρίως **Οἴτην**, περιλαμβάνουσαν τὸν ἔναντι τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ κείμενον ὄγκον τῆς ὅλης σειρᾶς· ἡ κυρίως λοιπὸν Οἴτη ἄρχεται ἑπτὰ περίπου χιλιόμετρα πρὸς δυσμὰς τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Ἡρακλείας καὶ ἐκτείνεται μέχρι τῆς Ὑπάτης. Τὸ ἄνωθι καὶ πρὸς Δ τῆς Τραχῖνος μέρος τῆς Οἴτης ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις **Τραχίνιαι πέτραι**. «Περὶ δὲ τὸν χῶρον οὔρεα ὑψηλὰ καὶ ἄβατα περικληΐει πᾶσαν τὴν Μηλίδα γῆν, Τραχίνιαι Πέτραι καλούμεναι (Ἡρόδ. VII, 198). Αἱ Τραχίνιαι αὗται πέτραι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ οἱ ἀπορρῶγες; πρὸς Α βράχοι τῆς Καταβόθρας· πρβλ Στράβ. IX, 428· ἄνωθι δὲ τῶν χωρίων Κωσταλέξη, Κομποτάδες καὶ Μιξιάταις ἀνυψοῦνται τεράστιοι καὶ μεγαλοπρεπεῖς κρημνοί, ὥσπερ ἀπειρομέγεθες τεῖχος· ἡ κυρίως Οἴτη ἔχει δύο κορυφάς, τὸ **Γρεβενὸν** καὶ τὴν **Καταβόθραν**· τὸ Γρεβενὸν κατέχει τὸ βορειοανατολικὸν μᾶλλον μέρος τῆς ὀροσειρᾶς, τὸ ἄνωθι τῶν χωρίων Κομποτάδες καὶ Μιξιάταις καὶ ἔχει τὸ μέγιστον ὕψος 2152 μέτρα, ὑπέρκειται πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ὑπάτης, ἧς ἀπέχει περὶ τὰ 25 χιλιόμετρα. Εἰς ταύτην τὴν κορυφὴν ἀνελθόντες οἱ πρῶτοι βασιλεῖς τῆς Ἑλλάδος, Ὄθων καὶ Ἀμαλία, ἔστησαν στήλην μαρμαρίνην· ἡ πλευρὰ αὕτη τοῦ ὄρους καλεῖται τὸ Πατριώτικον ἢ Πατρατζικιώτικον βουνόν, λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Μεσαίωνα ὀνόματος τῆς πόλεως «Νέαι Πάτραι» καὶ ἐκ τοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας «Πατρατζίκι».

Χάσμα ἀξιοσημείωτον χωρίζει τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ ὄρους ἀπὸ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς πλευρᾶς, ἥτις κυρίως καλεῖται **Κατα-**

βόθρα, ἀπέχει δὲ ἡ βορειοανατολικὴ πλευρὰ τῆς νοτιοδυτικῆς περὶ τὰ δώδεκα χιλιόμετρα.

γ΄) τὴν **Ὀξυὰν** ἔχουσαν ὕψος 1827 μέτρων καὶ οὖσαν κατάφυτον· ἡ Ὀξυὰ εἶναι τὸ μεσημβρινὸν ὅριον τοῦ δήμου Ὁμιλαίων.

Ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς Ὀξυᾶς παρατηροῦμεν ὅτι τὰ Οἰταῖα ὄρη συνίστανται ἐκ ψαμμιτικῶν πετρωμάτων καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔχει ἡ ὀροσειρὰ αὕτη ὁμαλὰς τὰς κορυφὰς αὐτῆς, ὡς συγκροτουμένας ἐκ μαλακῶν καὶ εὐκόλως εἰς χοῦν μεταβαλλομένων πετρωμάτων ὡς τοιαύτη δὲ ἐξακολουθεῖ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ στενοῦ τῆς Σέλιανης (1200 μέτρων ὕψους), ὅπερ φέρει ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ πρὸς τὰς ἄνω ῥοὰς τοῦ Δάφνου (Μόρνου) ἐκβάλλοντος εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἀνατολικῶς τῆς Ναυπάκτου· ἀνατολικώτερον δὲ τοῦ στενοῦ τούτου ἄνωθι τῆς Ὑπάτης κορυφοῦται, ὡς εἴπομεν, ἡ κυρίως Οἴτη, ἥτις καλύπτεται ὑπὸ σκληροῦ ἱππουριτικοῦ ἀσβεστολίθου.

δ΄) **Μεσόγεια ὄρη.** Διὰ τοῦ ποταμοῦ Ἰνάχου (Βίστριζας) ἀποχωρίζεται ἀπὸ τῆς Οἴτης χαμηλοτέρα ὀροσειρά, Γουλινὰ κοινῶς ὀνομαζομένη, ἥτις ἐκτείνεται ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ὑπέρκειται τῶν πρὸς βορρᾶν αὐτῆς κειμένων χωρίων τοῦ δήμου Σπερχειάδος. Τῆς ὀροσειρᾶς ταύτης ἡ κορυφὴ ἔχει ὕψος 1400 μέτρα.

§ 3. Ὁ Σπερχειός.

Α΄. Ὁ Σπερχειὸς καὶ οἱ παραπόταμοι αὐτοῦ.

Ὁ Σπερχειὸς πηγάζων, ὡς εἴπομεν, ἐκ τοῦ ὄρους Τυφρηστοῦ, διαρρέει ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, τὴν φερώνυμον κοιλάδα. Ἡ μᾶλλον ἀπέχουσα πηγὴ αὐτοῦ εἶναι ἡ εἰς τὸ ΝΑ ἄκρον τοῦ χωρίου Μαυρίλλου ἀναβλύζουσα κάτωθι τῆς χαμηλοτέρας κορυφῆς τοῦ ὄρους, ἥτις ὀνομάζεται Μαυριλλιώτικο βουνόν· παρὰ τῇ πηγῇ ταύτῃ εἰκάζεται ὅτι ἦτο τὸ τέμενος καὶ ὁ βωμὸς τοῦ θεοποιηθέντος Σπερχειοῦ, τὰ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου μνημονευόμενα. Εἰς τὰ ὕδατα τῆς πηγῆς ταύτης ὀλίγον πρὸς Α τοῦ Μαυρίλλου συμβάλλουσι τὰ καταρρέοντα ἐκ τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς τοῦ ὄρους ὕδατα, ἀποτελοῦντα χείμαρρον. Εἰς ταῦτα δὲ συμβάλλουσιν αὖθις ἄλλα διαχωρίζοντα τὴν περιφέρειαν

τοῦ χωρίου Παλαιοκάστρου καὶ φέροντα τὸ ὄνομα Καστανόρρευμα. Ὁ οὕτω σχηματισθεὶς ποταμὸς ὀνομάζεται Μαυριλλιώτης· πρὸς ἀνατολὰς καὶ ὀλίγον κάτωθι τοῦ χωρίου Παλαιοκάστρου συμβάλλουσιν εἰς αὐτὸν τὰ καταρρέοντα ἐκ τῆς δυτικῆς ἄκρας τῆς Ὄθρυος ὕδατα σχηματίζοντα ἄλλον ποταμὸν ὅστις ὀνομαζόμενος Πετσιώτικος χωρίζει τὰ χωρία Πετσιωτὰ καὶ Περίλεπτον. Ἀπὸ τῆς κάτωθι τοῦ Παλαιοκάστρου γενομένης συμβολῆς τῶν ποταμῶν τούτων δύναταί τις εἰπεῖν ὅτι ἀποτελεῖται ἄξιος τοῦ ὀνόματος ποταμός. Τοὐντεῦθεν τὰ ἀπὸ τῆς Ὄθρυος καταρρέοντα ὕδατα μᾶλλον χειμάρρους ἀποτελοῦσιν, ἄξιος δὲ λόγου ἐκ τούτων εἶναι μόνος ὁ πρὸς Α τῆς Λαμίας διαρρέων, ὁ καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευόμενος Ἀχελῷος, ὅστις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰσέβαλλεν εἰς τὴν θάλασσαν.

Μετ' ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας πρὸς Α ἀπὸ τῆς κάτωθι τοῦ Παλαιοκάστρου συμβολῆς συμβάλλουσιν εἰς τὰ ὕδατα τοῦ ἤδη σχηματισθέντος ποταμοῦ τὰ ἀπὸ τῆς μεσημβριοανατολικῆς δειράδος τοῦ Τυφρηστοῦ καταρρέοντα ὕδατα, ἅτινα κατὰ τὸ Μουντζουράκιον πηγάζοντα διαχωρίζουσιν αὐτὸ ἀπὸ τῆς Κάψης· ὁ ποταμὸς οὗτος καλεῖται Καψιώτικος· ἡ δὲ ἐνταῦθα γενομένη συμβολὴ τῶν δύο ποταμῶν ὀνομάζεται Διπόταμον· ὀλίγον ἔτι πρὸς ἀνατολὰς συμβάλλουσιν εἰς τὸν ποταμὸν τὰ ἐκ Πουγκακίων πηγάζοντα ὕδατα, ἅτινα σχηματίζοντα ποταμόν, ὅστις ὀνομάζεται Ῥουστιανίτης, διαχωρίζουσι τὰ χωρία Καιάλια καὶ Πίτσον.

Τοὐντεῦθεν ἔχομεν τὰς πηγὰς τῶν Οἰταίων ὀρέων, αἵτινες κατὰ τοὺς πρόποδας αὐτῶν ἀναβλύζουσιν ἄφθον αὔδατα. Τὰ ὕδατα τῶν πηγῶν τοῦ ὄρους Ὀξυᾶς συνενούμενα σχηματίζουσι τὸν μέγιστον τῶν παραποτάμων τοῦ Σπερχειοῦ, ὅστις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μὲν ἐκαλεῖτο Ἴναχος, τὴν σήμερον δὲ φέρει τὸ σλαβικὸν ὄνομα Βίστριζα (Bistrii, ταχύς, ὁρμητικός;)· ὁ παραπόταμος οὗτος κατὰ τὸν ἄνω ῥοῦν αὐτοῦ ῥέει μεταξὺ τῶν χωρίων Στάγιας, Κυριακοχωρίου, Ἀργυρίου, Κολοκυνθοῦς καὶ Σέλιανης ἐκ δεξιῶν, καὶ τῶν χωρίων Γαρδικίου, Νικολιτσίου καὶ Μυνστρόβου ἐξ ἀριστερῶν, εἶτα κατέρχεται ὁρμητικῶς εἰς τὴν πεδιάδα, ἔνθα καμπτόμενος πρὸς βορρᾶν συμβάλλει εἰς τὸν Σπερχειὸν μεταξὺ τῶν χωρίων Καριᾶς τοῦ δήμου Ὑπάτης καὶ Καστρὶ τοῦ δήμου Μακρακώμης. Ὁ Σπερχειὸς δεχόμενος εἶτα τὰ ὕδατα

τοῦ παρὰ τὴν Ὑπάτην ῥέοντος χειμάρρου (Ξηριᾶ), τὰ τῶν θερμῶν πηγῶν καὶ πολλῶν ἄλλων πηγῶν ἀναβλυζουσῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Μιξιάταις, εἰσέβαλεν ἐπὶ τῶν Περσικῶν πολέμων (480 π.Χ.) εἰς τὸν Μαλιακὸν κόλπον, ὅστις τότε εἰσεχώρει μέχρι τοῦ χωρίου Κόμμα καὶ ὀλίγον ἔτι δυτικώτερον αὐτοῦ· οἱ νῦν παραπόταμοι τοῦ Σπερχειοῦ Δύρας (Γουργοπόταμον), Μέλας (Μαυρονέρια) καὶ Ἀσωπὸς (Καρβουναριὰ) ἐπὶ τῶν Περσικῶν πολέμων δὲν εἰσέβαλον εἰς τὸν Σπερχειόν, ἀλλ' εἰς τὴν θάλασσαν· ἡ δὲ παρὰ τὰς ἐκβολὰς κοίτη τοῦ Σπερχειοῦ ἦτο βορειοτέρα τῆς σήμερον. Ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς ὄχθης αὐτοῦ ἔκειτο ἡ πόλις Ἀντικύρα.

Εἰς τὰ συμπεράσματα ταῦτα κατέληξε μετ' ἐπιτόπιον μελέτην ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Λήκ, στηριζόμενος εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἡροδότου, ὅστις (Ζ', 198) λέγει «Πρώτη μὲν νῦν πόλις ἐστὶν ἐν τῷ κόλπῳ ἰόντι ἀπ' Ἀχαιίης Ἀντικύρη, παρ' ἣν ποταμὸς Σπερχειὸς ῥέων ἐξ Αἰνιήνων εἰς θάλασσαν ἐκδιδοῖ. Ἀπὸ δὲ τούτου διὰ εἴκοσί κου σταδίων ἄλλος ποταμός, τῷ ὄνομα κέεται Δύρας». Κατὰ ταῦτα ὁ Δύρας (Γουργοπόταμον) ἀπεῖχεν ἀπὸ τοῦ Σπερχειοῦ εἴκοσι περίπου ἀρχαῖα ἑλληνικὰ στάδια ἤτοι τρία περίπου χιλιόμετρα· ὥστε ὁ Δύρας ἐξέβαλλεν εἰς τὸν κόλπον ἓν περίπου χιλιόμετρον πρὸς Β τοῦ σημερινοῦ χωρίου Μοσχοχωρίου. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Στράβωνος, ἀκμάσαντος τὸν Α' αἰῶνα μ Χ. ὁ Σπερχειὸς ἐξέβαλλε μεταξὺ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Λαμίας, «τοῦ δὲ Σπερχειοῦ μεμνημένος πολλάκις, ὡς ἐπιχωρίου ποταμοῦ τὰς πηγὰς ἔχοντος ἐκ Τυφρηστοῦ.... ἐκδιδόντος δὲ πλησίον Θερμοπυλῶν μεταξὺ αὐτῶν καὶ Λαμίας.... ἀπέχει δὲ Λαμίας ὁ Σπερχειὸς περὶ τριάκοντα σταδίους ὑπερκειμένης πεδίου τινὸς καθήκοντος ἐπὶ τὸν Μαλιακὸν κόλπον» (Στράβ. Θ, 433). Κατὰ ταῦτα φαίνεται ὅτι ὁ ποταμὸς ἐξέβαλλεν ἐπὶ Στράβωνος περὶ τὴν σημερινὴν λιθίνην γέφυραν, τὴν ἐπιλεγομένην τῆς Ἀλαμάνας.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ πιθανῶς τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα ὁ ποταμὸς ἤλλαξε κοίτην, ἀνοίξας ἄλλην μεσημβρινωτέραν τῆς ἄχρι τότε, ὅτε φαίνεται ὅτι καὶ τὴν πόλιν Ἀντικύραν ἀφῆκε πρὸς βορρᾶν· «Δημήτριος δὲ ὁ Καλλατιανὸς τοὺς καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα γενομένους ποτὲ σεισμοὺς διηγούμενος φησὶ .... τὸν δὲ Σπερχειὸν ἀλλάξαι τὸ ῥεῖθρον καὶ ποιῆσαι πλωτὰς τὰς ὁδούς» (Στράβ. Α, 60).

Τὴν σήμερον ὁ Σπερχειὸς συνεχίζει τὸν ῥοῦν αὐτοῦ εἰς γραμμὴν παράλληλον πρὸς τὸ ἄλλοτε στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου χιλιομέτρων [ἀπὸ τῶν θερμῶν πηγῶν καὶ σχηματίζει κατὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ δέλτα· ἐκβάλλει δὲ μετὰ πολλοὺς ἑλιγμοὺς εἰς τὴν θάλασσαν πολὺ ἀνατολικώτερον τῶν Θερμοπυλῶν. Τὸ μῆκος τοῦ ποταμοῦ εἶναι τὴν σήμερον 75 περίπου χιλιόμετρα. Κατὰ ταῦτα ἡ παραλία τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τοῦδε μετετοπίσθη ἓξ χιλιόμετρα καὶ πλέον πρὸς ἀνατολάς· ἡ δὲ διὰ τῶν προσχώσεων τοῦ ποταμοῦ προσαύξησις τῆς ξηρᾶς ἐξακολουθεῖ εἰσέτι γιγνομένη ταχέως, ὡς δεικνύεται ἐκ τῆς συχνῆς μετατοπίσεως τῶν ἁλατοπηγίων, μετακινουμένων ἑκάστοτε πλησιέστερον πρὸς τὴν παραλίαν.

Κατὰ ταῦτα σὺν τῷ χρόνῳ ἐγένοντο παραπόταμοι τοῦ Σπερχειοῦ οἱ ἑξῆς πρότερον ποταμοί:

α΄) ὁ **Δύρας** (Γουργοπόταμον)· ὁ ποταμὸς οὗτος μυθολογεῖται ὅτι ἀνεφάνη τὸ πρῶτον, ὅτε ἐκαίετο ὁ Ἡρακλῆς, ἵνα ἐλευθερώσῃ αὐτὸν (Ἡρόδ. Ζ΄, 198. Στράβ Θ΄ 428). Ὁ Δύρας ἔχει βραχώδη καὶ ἐπικλινῆ κοίτην, ἀρχομένην ὀλίγον τι κατωτέρω τῆς Πυρᾶς, ἥτις θεωρεῖται ἡ ὑψίστη κορυφὴ τῆς Οἴτης. Ἔχει διεύθυνσιν ἀνατολικήν, καταρρέων δὲ διὰ βαθείας καὶ κρημνώδους χαράδρας μετὰ ῥοῦν 10-12 χιλιομέτρων καταλήγει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ, εἰς ὃν ἐκβάλλει ἤδη τὸ γοργὸν αὐτοῦ ὕδωρ ὀλίγον κατωτέρω τοῦ χωρίου Φραντζῆ ΒΑ αὐτοῦ.

Τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ παραποτάμου τούτου φαίνεταί μοι ἐπιτυχὴς παράφρασις τοῦ ὀνόματος τοῦ μεγάλου ποταμοῦ. Σπερχειὸς = Γοργοπόταμος.

β΄) **Μέλας** (Μαυρονέρια)· οὗτος ἀπέχει τῆς Τραχῖνος πέντε περίπου ἀρχαῖα στάδια (Στράβ. Θ΄, 428), ἀπὸ δὲ τοῦ Δύρα 20 στάδια (Ἡρόδ. VII, 198 καὶ 199). Ἐπὶ τῶν Περσικῶν καὶ ὁ ποταμὸς οὗτος ἐξέβαλλεν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὴν σήμερον δὲ ἐκβάλλει εἰς τὸν Δύραν. Τὸ σύγχρονον ὄνομα Μαυρονέρια, εἶναι μαρτύριον, ἐξ οὗ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ ποταμοῦ ἀναγνωρίζεται.

γ΄) **Ἀσωπὸς** (Καρβουναριά). Τὸ ὄρος τὸ περικυκλοῦν τὴν Τραχινίαν χώραν ἔχει διασφάγα πρὸς τὸ νότιον τῆς Τραχῖνος· διὰ τῆς δια-

σφάγος δὲ ταύτης, ἐξ ἧς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ τούτου ἀναγνωρίζεται, ῥέων ὁ Ἀσωπός, δεχόμενος δὲ καὶ τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ Φοίνικος ἐξέβαλλεν ἐπὶ τῶν Περσικῶν εἰς τὴν θάλασσαν παρὰ τὴν κώμην Ἀνθήλην. Ὁ Στράβων (Θ, 428) λέγει· «πρὸς δὲ μεσημβρίαν τῆς Τραχῖνος, φησὶν ὁ Ἡρόδοτος (VII 199. 200), εἶναι βαθεῖαν διασφάγα, δι' ἧς Ἀσωπὸς εἰς τὴν θάλασσαν ἐκπίπτει τὴν ἐντὸς Πυλῶν παραλαβὼν καὶ τὸν Φοίνικα ἐκ τῆς μεσημβρίας συμβάλλοντα αὐτῷ, ὁμώνυμον τῷ ἥρωϊ, οὗ καὶ τάφος πλησίον δείκνυται· στάδιοι δ' εἰσὶν ἐπὶ Θερμοπύλας ἀπὸ τοῦ Ἀσωποῦ πεντεκαίδεκα»· ἤτοι περὶ τὰ 2,500 μέτρα. Τὴν σήμερον ὁ Ἀσωπὸς ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν ῥέων προσεγγίζει εἰς τὸ χωρίον Μοσχοχώριον, εἶτα καμπτόμενος πρὸς ἀνατολὰς ἐκβάλλει εἰς τὸν Σπερχειὸν βορειοδυτικῶς τῆς λιθίνης γεφύρας τοῦ Σπερχειοῦ (Ἀλαμάνας). Ἡ διασφάξ, δι' ἧς ῥέει ὁ Ἀσωπὸς σχηματίζει μεταξὺ τῶν χωρίων Ἐλευθεροχωρίου καὶ Δελφίνου παμμεγίστην τινὰ ἐκ τῶν βράχων πύλην, ἥτις σήμερον φέρει τὸ ὄνομα Σιδηρόπορτα (Χρονικὸν Μωρέως στίχ. 2304 Λόλλιγγ Γεωγρ. τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δημοσιευθεῖσα τῷ 1889 ἐν τῷ Handbuch der Klass Altertums wiss. τοῦ I. von Müller) ἐκ ταύτης τῆς Πύλης θεωρεῖται ἀρχομένη καὶ ἡ διάσημος Ἀνόπαια· ὁ Ἀσωπὸς θεωρεῖται ὁ χωρίζων τὸ ὄρος Καλλίδρομον ἀπὸ τῆς Οἴτης.

δ') **Φοῖνιξ** ποταμίσκος· «ἔστι δὲ ἄλλος Φοῖνιξ ποταμὸς οὐ μέγας πρὸς μεσημβρίαν, ὃς ἐκ τῶν ὀρέων τούτων τῶν (Τραχινίων καθ' Ἡρόδοτον μετέπειτα Καλλιδρόμου) ῥέων εἰς τὸν Ἀσωπὸν ἐκδιδοῖ». Κατὰ δὲ τὸν Φοίνικα στεινότατόν ἐστιν· ἁμαξιτὸς γὰρ μία μούνη δέδμηται (εἶναι χειροποίητος). Ἀπὸ δὲ τοῦ Φοίνικος ποταμοῦ πεντεκαίδεκα στάδιά ἐστι εἰς Θερμοπύλας» (Ἡρόδ. Ζ', 200).

Β'. Ὁ Σπερχειός· ποτάμιος θεός.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀπόσχωσι τῆς λατρείας τῆς φύσεως· διότι εἰς πάντα ἔβλεπον τὴν ἰσχὺν θείων δυνάμεων· ἕνεκα δὲ τούτου καὶ ἐπροσωποίησαν αὐτάς· διὸ καὶ παρ' Ὁμήρῳ οἱ ποταμοὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐταυτίσθησαν πρὸς τὸ στοιχεῖον τῆς φύσεως, ὡς οἱ ἰσχυρῶς θορυβοῦντες ποταμοί, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρουσιάζονται ὡς ἐλεύθεροι αὐθύπαρκτοι θεοί· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σπερχειὸς ἀπήλαυε θείας

λατρείας, ὡς ὁ πρωτεύων ποταμὸς τῆς Φθιώτιδος, τῆς πατρίδος τοῦ Ἀχιλλέως, ἧς ἐθεωρεῖτο προστάτης ὡς καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς· διὰ τοῦτο καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Ἀχιλλέως, ὁ Πηλεύς, παρίσταται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἐν Ἰλ. Ψ στίχ. 140 ὑπισχνούμενος, ὅτι εὐθὺς, ὡς ἐπιστρέψῃ οἴκαδε σῶος ὁ Ἀχιλλεύς, ἔμελλε νὰ θυσιάσῃ ἑκατόμβην ἐπὶ τοῦ παρὰ ταῖς πηγαῖς βωμοῦ τοῦ ἱεροῦ Τεμένους τοῦ Σπερχειοῦ καὶ ἀφιερώσῃ αὐτῷ τὴν κόμην τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀφιεροῦντο δὲ τοῖς ποταμοῖς αἱ κόμαι τῶν νεανιῶν, ἐπειδὴ δυνάμει αὐτῶν προέκοπτεν ἡ νεότης τῆς χώρας, ὡς τὰ φυτά. Τὴν εὐχὴν τοῦ Πηλέως ἰδ. ἐν σελ. 3.

Οἱ ποταμοὶ παρουσιάζονται καὶ ὡς πατέρες τῶν πρώτων ἡρώων. Καὶ ὁ Σπερχειὸς ἐμυθολογεῖτο ὅτι εἶχεν υἱὸν τὸν Μενέσθιον, ἕνα τῶν παρὰ τῷ Ἀχιλλεῖ ἡρώων, ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Πηλέως Πολυδώρας :

«Πέντε δ᾽ ἄρ᾽ ἡγεμόνας ποιήσατο (Ἀχιλ.) τοῖς ἐπεποίθει
σημαίνειν· αὐτὸς δὲ μέγα κρατέων ἤνασσεν.
τῆς μὲν ἰῆς στιχὸς ἦρχε Μενέσθιος αἰολοθώρηξ,
υἱὸς Σπερχειοῖο Διιπετέος ποταμοῖο,
ὃν τεκε Πηλῆος θυγάτηρ, καλὴ Πολυδώρη
Σπερχειῷ ἀκάμαντι, γυνὴ θεῷ εὐνηθεῖσα».
(Ὁμ. Ἰλ. Π 171 καὶ ἑξῆς).

Εἰς τὸν Σπερχειὸν ὁ Ὅμηρος ἀποδίδει τὸ ἐπίθετον Διιπετῆ, ὡς ἐκ τοῦ Διὸς πίπτοντα, οἱονεὶ οὐρανόπεμπτον· διότι οἱ ποταμοὶ ἐξ οὐρανοῦ ἀπορρέουσιν, ἤτοι ἐκ τῶν ὑδάτων παράγονται· κατ᾽ ἄλλην ἑρμηνείαν σημαίνει ποταμὸς ῥιφθεὶς εἰς τὴν γῆν, κατὰ τὸ κεραυνὸς Διιπετής, ἐκσφενδονισθεὶς ὑπὸ τοῦ Διός. Τοῦτο δὲ τὸ ἐπίθετον ἠδύνατο νὰ λεχθῇ περὶ τῶν ποταμῶν εἴτε διότι ἠγνοοῦντο αἱ πηγαὶ αὐτῶν ὡς τοῦ Νείλου, εἴτε καὶ διότι οἱ ποταμοὶ εὐεργετικοὶ ὄντες εἰς τὴν χώραν ἐθεωρήθησαν θεῖον δῶρον, ὑπὸ τοῦ Διὸς πεμφθέντες εἰς τὴν γῆν (Γ. Τσερέπη τὰ σύνθετα τῆς Ἑλλ. γλώσσης ἐκδ. β΄, σελ. 150).

Γ΄. Τὸ ὄνομα τοῦ Σπερχειοῦ διὰ τῶν αἰώνων.

Τὸ ὄνομα Σπερχειὸς παράγεται ἐκ τοῦ ῥήματος σπέρχω, ὁρμητικῶς φέρομαι, ῥέω. Κατὰ τὸν Μεσαίωνα ὁ ποταμὸς ὠνομάζετο κατά τινα μαρτυρίαν Ἀγριομέλας, «Σπερχειὸς ποταμός, ὁ νῦν Ἀγριομέ-

λας», (ἐν τῷ Πίνακι τῶν πόλεων, χωρῶν καὶ ποταμῶν τῆς ὑπὸ Parthey ἐκδόσεως τοῦ Συνεκδήμου τοῦ Ἱεροκλέους 1866 σελ. 28. πρβλ. Πίνακας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Σοφιανοῦ ἐκδοθ. τῷ 1540 παρὰ Γρενωίῳ ἐν τόμῳ Δ' τοῦ Θησαυροῦ τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων). Ἐπὶ Φραγκοκρατίας ὠνομάζετο ὁ ποταμὸς Ἑλλάδα. Τὸ πρῶτον τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφέρει ὁ ἀνώνυμος φράγκος χρονογράφος τῆς Κογκέστας (κατακτήσεως), ἀφηγούμενος τὴν ἐν ἔτει 1304 πορείαν τοῦ πρωτοστάτορος τῆς Ἀχαΐας Νικολάου Γ' Σαὶν Ὀμὲρ ἀπὸ Σαλώνων εἰς Νέας Πάτρας. Τὸ ὄνομα τοῦτο τοῦ ποταμοῦ ἀναφέρεται καὶ ἐν τῷ θρήνῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν στίχ. 770 καὶ 980· ὡσαύτως ἐν τῇ κατὰ τὸ 1706 Περιηγήσει τοῦ Παύλου Λουκᾶ (Τόμ. Α' κεφ. 30 ἐκδ. 1714).

Τὸ ὄνομα τοῦτο Ἑλλάς, Ἑλλάδα, ἐν παραδόξῳ περιπλανήσει, ἀπὸ μικρῶν ἀρχῶν ὁρμώμενον καὶ κατ' ὀλίγον τὴν λαμπηδόνα τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς εὐρυτάτην ἔκτασιν χώρας ἐκτεῖναν, ἐν τοῖς χρόνοις ζοφερᾶς βαρβαρότητος καὶ φοβερῶν καταιγίδων, ὅτε ἐκινδύνευσε αὕτη νὰ καταποντισθῇ, ἐστηρίχθη οὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην καὶ ἀπροσδόκητον μαρτυρίαν, τὴν δηλοῦσαν ὅτι αἱ χῶραι αὗται ἦσάν ποτε τὸ κύριον λίκνον τῶν Ἑλλήνων. Μετὰ δὲ τῆς νέας ἐξεγέρσεως τοῦ ἔθνους ἐξηγέρθησαν καὶ πάλιν τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα Ἑλλὰς καὶ Σπερχειὸς καὶ ἔλαβον ἕκαστον τὴν προσήκουσαν αὐτῷ θέσιν.

Ὡς δὲ αἱ Θερμοπύλαι ἀναμιμνήσκουσιν ἡμᾶς τὸν Λεωνίδαν, οὕτω καὶ ὁ Σπερχειὸς ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὸν Νικηφόρον Οὐρανόν, ὅστις ἀνεδείχθη εἷς τῶν σωτήρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατατροπώσας ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ τούτου τῷ 995 μ.Χ. τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ, ὡς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσεται· ἀναμιμνήσκει ἔτι ἡμᾶς τοὺς νέους ἐθνομάρτυρας Ἠσαΐαν, τῶν Σαλώνων ἀρχιερέα, καὶ τὸν Ἀθανάσιον Διάκον, στήσαντας αὐτόθι τῷ 1821 ἀθάνατα μνημεῖα ἡρωϊσμοῦ καὶ μαρτυρίου.

§ 5. Ἡ κοιλὰς τοῦ Σπερχειοῦ.

Ἐκ τῆς γεωλογικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος μανθάνομεν ὅτι ὑπῆρξε χρόνος, καθ' ὃν τὰ πλεῖστα τῆς Ἑλλάδος πεδία ἀπετέλουν λίμνας,

ἐπὶ τοῦ βυθοῦ τῶν ὁποίων τὰ ἐκ τῶν πέριξ ὀρέων καταρρέοντα ὕδατα συνεσώρευον μετὰ τοῦ χοὸς καὶ ξυλείαν, ἥτις ἐν τῇ παρόδῳ τῶν γεωλογικῶν αἰώνων τῇ ἐνεργείᾳ τῆς γηγενοῦς θερμότητος μετεβλήθη εἰς γαιάνθρακας ἢ λιγνίτας, οὐ σμικρὸν διὰ τὴν πτωχὴν Ἑλλάδα πλοῦτον. Ἐντὸς δὲ τῶν λιμνῶν τούτων οὐ μόνον στρώματα λιγνιτῶν κατεκρημνίζοντο, ἀλλὰ καὶ ὀστᾶ γιγαντιαίων ζῴων, ἅτινα πρὸ πολλοῦ ἐξέλιπον ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Πίθηκοι, ἀντιλόπαι, ἐλέφαντες, ῥινοκέρωτες, ἱππάρια, λέοντες καὶ μαχαιρόδοντες ἦσαν οἱ τότε τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι, ὧν τὰ ὀστᾶ ἐν ἀφθονίᾳ εὑρίσκονται ἐν τοῖς στρώμασι τοῦ Πικερμίου, ὅπως καὶ ἐν τοῖς τῶν πεδίων τῆς Μεγαλοπόλεως, Σάμου, Θεσσαλίας καὶ ἀλλαχοῦ.

Ὡσαύτως μανθάνομεν ὅτι ἡ **Εὔβοια** ἦτο τμῆμα τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος διὰ τεσσάρων μεγάλων τεκτονικῶν ῥηγμάτων ἀποσπασθεῖσα ἐξ αὐτῆς κατὰ νεωτάτους γεωλογικοὺς χρόνους, καθ' οὓς κατεβυθίσθη καὶ ἡ Ἑλληνοασιατικὴ ἤπειρος, ἥτις συνέδεε τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Κρήτης. Λείψανα δὲ τῆς ὑπαρξάσης ποτὲ χώρας ταύτης εἶναι αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ὡς ἐκ τούτου στενὴ καὶ μακρὰ λωρὶς χωρίζει τὴν νῆσον ταύτην ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, Λοκρίδος καὶ Φθιώτιδος, ἥτις συστενουμένη ἐν τῷ μέσῳ περίπου σχηματίζει τὸν πορθμὸν τοῦ Εὐρίπου.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἱστορίας μανθάνομεν ὅτι ὄρη ὑψηλά, βραχώδη καὶ ἀπόκρημνα συνιστάμενα ἐκ πετρωμάτων σκληροτάτων καὶ ὑπὸ αἰωνίας χιόνος καλυπτόμενα εἶναι πλάσματα πρόσκαιρα καὶ δυνάμενα ἐν τῇ παρόδῳ ἀπείρως μεγίστου γεωλογικοῦ χρόνου νὰ ἐξαφανισθῶσιν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Ἐπίσης ἤπειροι μεγάλαι καὶ νῆσοι δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν εἰς βυθὸν θαλάσσης καὶ βυθοὶ θαλασσῶν εἰς πεδιάδας εὐφόρους καὶ πολυανθρώπους. Καὶ πάντα ταῦτα τοσοῦτον βραδέως γίνονται, ὥστε ἡ συζῶσα ἐνόργανος πλάσις οὐδεμίαν ἔχει ἄμεσον ἀντίληψιν.

Τοιοῦτον παράδειγμα ἐλάχιστον μεταβολῆς θαλάσσης εἰς χέρσον καὶ μάλιστα εἰς ἱστορικοὺς χρόνους παρέχει ὁ Σπερχειός, ὅστις εἶναι ποταμὸς νάνος ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς γίγαντας Ἀμαζόνιον, Μισσισπῆν, Γάγγην, Ἰνδὸν Νεῖλον καὶ ἄλλους, οἵτινες ἐτησίως πελωρίας ποσότητας στερεοῦ ὑλικοῦ ἀποκομίζουσιν ἀπὸ τῶν στερεῶν εἰς τὴν θάλασσαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

§ 1. *Μεταλλικὸς πλοῦτος τῆς Φθιώτιδος.*

Α'. Ἐν τῷ δήμῳ Λαμιέων.

Παρεχωρήθησαν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως δικαιώματα ἐκμεταλλεύσεως.

1) Χαλκοῦ ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Λιμογαρδίου ἐπὶ ἐκτάσεως στρεμ. 5,600 διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος τῆς 31 Μαΐου 1868. Τὸ χαλκοῦχον τοῦτο ὀρυκτὸν ἐξεμεταλλεύετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς μαρτυροῦσιν αἱ παρ' αὐτὸ χαλκομιγεῖς ἐκβολάδες, ἐξετιμήθη δὲ ὅτι περιέχει 3—25 % χαλκὸν καὶ εὑρίσκεται ἐν εἴδει φλεβῶν διηκουσῶν δι' ὀφειτικῶν πετρωμάτων. Τῇ 13 Ὀκτωβρίου 1891 τὸ δικαίωμα τῆς ἐκμεταλλεύσεως μετεβιβάσθη εἰς Ἑταιρείαν.

2) Χρωμίου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Ταράτσης ἐπὶ ἐκτάσεως στρεμ. 1,513 διὰ Β. Δ. τῆς 24 Ἀπριλίου 1871.

3) Χρωμίου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Μπεκῆ καὶ Λαϊτσᾶς ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 2,068 διὰ Β. Δ. τῆς 1 Ὀκτωβρίου 1872.

4) Χρωμίου αὐτόθι ἐπὶ ἐκτάσεως στρεμ. 1,275 διὰ Β. Δ. τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1872.

5) Μαγγανίτου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Μεγάλης Βρύσεως ἐπὶ ἐκτάσ. στρεμ. 1,521 διὰ Β. Δ. τῆς 23 Ὀκτωβρίου 1872.

6) Χρωμίου αὐτόθι ἐπὶ ἐκτάσεως στρεμ. 5,131 διὰ Β. Δ. τῆς 23 Ὀκτωβρίου 1872.

7) Χρωμίου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Καλυβίων ἐπὶ ἐκτάσ. στρεμ. 6,317 διὰ Β. Δ. τῆς 30 Ἀπριλίου 1872.

8) Χρωμίου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Μπεκῆ ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 1606 διὰ Β. Δ. τῆς 11 Μαρτίου 1873.

9) Μαγγανίτου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Τσοπανλάταις ἐπὶ ἐκτάσ. στρεμ. 10,033 διὰ Β. Δ. τῆς 28 Ἀπριλίου 1873.

10) Χρωμίου ἐν τῇ περιφερείᾳ Τσατάλι καὶ Ἀφανῷ ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 942 διὰ Β. Δ. τῆς 10 Ἰουλίου 1873.

11) Χαλκοῦ ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Τσοπανλάταις ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 10,033 διὰ Β. Δ. τῆς 21 Ἰουλίου 1876.

νέοι ἄνθρωποι ἢ ἠρώτησε τὸ Δελφικὸν μαντεῖον πῶς ἠδύνατο πάλιν θνητὸν γένος νὰ γεννηθῇ. Ἡ Θέμις, ἥτις τότε εἶχε τὸ μαντεῖον, ἀπεκρίνατο : «Καλύψατε ἀμφότεροι τὴν κεφαλήν, λύσατε τὰ ἐζωσμένα ἐνδύματα, καὶ τότε ῥίψατε τὰ ὀστᾶ τῆς μεγάλης γενετείρας πρὸς τὰ ὀπίσω». Ὁ Δευκαλίων ἐνόμισεν ὀστᾶ τῆς μεγάλης γενετείρας τοὺς λίθους τῆς γῆς, τοὺς ὁποίους λαβόντες ἀμφότεροι ἔρριπτον ὄπισθεν ἑαυτῶν καὶ οὕτως ἐκ μὲν τῶν λίθων τοῦ Δευκαλίωνος ἀνεφύησαν ἄνδρες, ἐκ δὲ τῶν τῆς Πύρρας γυναῖκες. (Ὀβιδ. Μεταμ. Ι, 260. Ἀπολλοδρ. Α, 7, 2. Πάριον Μάρμαρον Ἐποχὴ 4).

Ὁ κατακλυσμὸς οὗτος τοῦ Δευκαλίωνος ἢ εἶναι μῦθος, παραληφθεὶς ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ἢ αἰτία τούτου ὑπῆρξε σεισμὸς μετὰ θαλασσίου σεισμικοῦ κύματος ἴσως δὲ καὶ τυφῶνος.

§ 2. Καταστρεπτικοὶ σεισμοί.

Καταστρεπτικὸν σεισμὸν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐν ἀδήλῳ χρόνῳ γενόμενον μνημονεύει ὁ Ἡρόδοτος ἐν βιβλ. Ζ' 129 : «Τὴν δὲ Θεσσαλίην λόγος ἐστὶ τὸ παλαιὸν εἶναι λίμνην, ὥστε γε συγκεκληϊμένην πάντοθεν ὑπερμήκεσι οὔρεσι . . . .

Αὐτοὶ μέν νυν Θεσσαλοί φασι Ποσειδέωνα ποιῆσαι τὸν αὐλῶνα δι' οὗ ῥέει ὁ Πηνειός, εἰκότα λέγοντες· ὅστις γὰρ νομίζει Ποσειδέωνα τὴν γῆν σείειν καὶ τὰ διεστῶτα ἀπὸ σεισμοῦ τοῦ θεοῦ τούτου ἔργα εἶναι, καὶ ἂν ἐκεῖνο ἰδὼν φαίη Ποσειδέωνα ποιῆσαι. ἔστι γὰρ σεισμοῦ ἔργον, ὡς ἐμοὶ ἐφαίνετο εἶναι, ἡ διάστασις τῶν οὐρέων».

Ἄλλον ἐν Εὐβοίᾳ, ἐν τῇ νήσῳ Ἀταλάντῃ καὶ ἐν τῇ νήσῳ Πεπαρήθῳ (Σκοπέλῳ) γενόμενον κατὰ τὸ θέρος τοῦ 426 π.Χ. μνημονεύει ὁ Θουκ. ἐν Γ', 89 καὶ Διόδ. ὁ Σικελ. ἐν XII, 59.

Οἱ δύο οὗτοι σεισμοὶ ἂν ἐπέφερον καταστροφὰς ἐν Φθιώτιδι δὲν μνημονεύεται.

Ἄλλον σεισμόν, ἄδηλον πότε ἀκριβῶς συμβάντα, ἐπενεγκόντα δὲ καταστροφὰς καὶ ἐν Φθιώτιδι, μνημονεύει ὁ Στράβων (Α', 60) «Δημήτριος δ' ὁ Καλλατιανὸς τοὺς καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα γενομένους ποτὲ σεισμοὺς διηγούμενος τῶν τε Λιχάδων νήσων καὶ τοῦ Κηναίου τὰ πολλὰ καταδῦναί φησι, τά τε θερμὰ τὰ ἐν Αἰδηψῷ καὶ Θερμοπύλαις ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπισχεθέντα πάλιν ῥυῆναι, τὰ δ' ἐν Αἰδηψῷ καὶ

καθ' ἑτέρας ἀναρραγῆναι πηγάς· Ὠρεῶν δὲ τὸ πρὸς θαλάττῃ τεῖχος καὶ τῶν οἰκιῶν περὶ ἑπτακοσίας συμπεσεῖν, Ἐχίνου τε καὶ Φαλάρων καὶ Ἡρακλείας τῆς Τραχῖνος, τῶν μὲν πολὺ μέρος πεσεῖν, Φαλάρων δὲ καὶ ἐξ ἐδάφους ἀνατραπῆναι τὸ κτίσμα· παραπλήσια δὲ συμβῆναι καὶ Λαμιεῦσι καὶ Λαρισσαίοις . . . . κῦμά τε ἐξαρθὲν τριχῇ τὸ μὲν πρὸς Τάρφην ἐνεχθῆναι, τὸ δὲ πρὸς Θερμοπύλας, ἄλλο δὲ εἰς τὸ πεδίον ἕως τοῦ Φωκικοῦ Δαφνοῦντος, πηγάς τε ποταμῶν ξηρανθῆναι πρὸς ἡμέρας τινάς. Τὸν δὲ Σπερχειὸν ἀλλάξαι τὸ ῥεῖθρον καὶ ποιῆσαι πλωτὰς τὰς ὁδούς· τὸν δὲ Βοάγριον κατ' ἄλλης ἐνεχθῆναι φάραγγος, καὶ Ἀλόπης δὲ καὶ Κύνου καὶ Ὀποῦντος πολλὰ καταβλαβῆναι μέρη, Οἶον δὲ τὸ ὑπερκείμενον φρούριον πᾶν ἀνατραπῆναι, Ἐλατείας δὲ τοῦ τείχους καταρραγῆναι μέρος, περὶ δὲ Ἄλπωνον θεσμοφορίων ὄντων πέντε καὶ εἴκοσι παρθένους ἀναδραμούσας εἰς πύργον τῶν ἐλλιμενίων κατὰ θέαν, πεσόντος τοῦ πύργου, πεσεῖν καὶ αὐτὰς εἰς τὴν θάλασσαν . . . .».

Ἄπορον φαίνεταί μοι διὰ τί ὁ Ἰούλιος Σμίτ ὁ πρώην διευθυντὴς τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν, ἐν τῇ περισπουδάστῳ συγγραφῇ αὐτοῦ «Studien über Erdbeben» ἤτοι Μελέτη περὶ τῶν σεισμῶν, ἐκδοθείσῃ τῷ 1875, ἔνθα καὶ χρονολογικὸς πίναξ ὅσον ἔνεστι λεπτομερὴς εὕρηται περὶ τῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις ἰδίως σεισμῶν, δὲν ἀναγράφει τὸν ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευόμενον τοῦτον σεισμὸν ἐν τῷ χρονολογικῷ αὐτοῦ Πίνακι.

Ὁ δὲ Ἀθαν. Σ. Γεωργιάδης, ἐν τῇ περισπουδάστῳ συγγραφῇ αὐτοῦ «περὶ σεισμῶν καὶ κατασκευῆς ἀντισεισμικῶν οἰκοδομημάτων, ἐν Ἀθήναις 1904, ἐν σελ. 120 καὶ 185» γράφει ὅτι ὁ σεισμὸς οὗτος ἐγένετο τῷ 427 π.Χ. ἤτοι ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ ὑπὸ τοῦ Θουκ. (βιβλ. Γ', 89) περιγραφομένῳ ἀλλ' ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Δημ. Καλλατιανοῦ περιγραφομένῳ σεισμῷ λέγεται, ὅτι καὶ τῆς Ἡρακλείας πολὺ μέρος ἔπεσεν, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἡ Ἡράκλεια ἦτο ἤδη ἐκτισμένη, ἀλλ' ἔναρξις τῆς κτίσεως αὐτῆς ἐγένετο τῷ 426 π.Χ. ἤτοι μετὰ τὸν σεισμόν, ὡς ὑποδηλοῖ ὅ τε Θουκ. ὅστις πρῶτον ἀναγράφει τὸν σεισμόν, εἶτα ἄλλα ἐν τῷ μεταξὺ γεγονότα (κεφ. 90 καὶ 91) καὶ εἶτα τὴν κτίσιν τῆς Ἡρακλείας (Γ', 92). καὶ Διόδ. ὁ Σικελ. (ΙΒ' 59). Τὰ δὲ περὶ τῆς νήσου Ἀταλάντης ἱστορούμενα ὑπό τε Θουκ. καὶ τοῦ Καλλατιανοῦ, ὁ μὲν Θουκ.

ἱστορεῖ ὡς βέβαια γεγονότα, ὁ δὲ Καλλατιανὸς ὡς λεγόμενα· κατά τι δὲ καὶ διαφέρουσι τὰ διηγούμενα ὑπ' αὐτῶν. Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ὁ σεισμὸς οὗτος τοῦ Καλλατιανοῦ εἶναι μεταγενέστερος τοῦ γενομένου τῷ 427 ἢ 426 πρ. Χρ. καὶ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου περιγραφομένου.

Ἄλλος σεισμὸς μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ὡς γενόμενος τῷ 279 π.Χ. ἐνεργείᾳ τῆς θείας δυνάμεως ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ Δελφικοῦ μαντείου, χωρὶς ν' ἀναφέρηται ἂν ἔπαθον ἐξ αὐτοῦ αἱ παρακείμεναι χῶραι· ἄλλος σεισμὸς ἐκ τῶν δεινοτάτων μνημονεύεται γενόμενος τῷ 375 μ.Χ, ὅστις ἠρήμωσε τὰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, ὅτε ὑπέστησαν βαρείας συμφορὰς μεγάλα μέρη τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς βορείας (Ζωσιμᾶς Δ', 18, 2. Ε', 6, 5).

Ἐν τῷ μεταξὺ συνέβησαν βεβαίως καὶ ἄλλοι σεισμοί, ἀλλ' οὗτοι δὲν μνημονεύονται. Ἐν δὲ τῷ ΣΤ' μ.Χ. αἰῶνι φοβεροὶ σεισμοὶ συνέβησαν ἐν τῷ Βυζαντιακῷ κράτει ἀπὸ τοῦ ἔτους 513 - 570. Φθίνοντος δὲ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 551 ἢ τῇ 7 ἢ 9 Ἰουλίου κατὰ Ἰούλιον Σμίτιον (ἐν τῷ προειρημ. συγγράμ.) ἐπεγένετο ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος σεισμός, οὗτινος αἱ καταστροφαὶ ὑπῆρξαν φρικώδεις ἰδίως εἰς τοὺς παρὰ τὸν Κρισσαϊκὸν κόλπους τόπους, ὡς καὶ εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου. Διὰ τῶν φοβερῶν τούτων συντιναγμῶν κατεστράφησαν πολλὰ χωρία καὶ ὀκτὼ πόλεις, ἐν αἷς οἱ σύγχρονοι ἀναφέρουσι τὴν Χαιρώνειαν, τὰς Πάτρας καὶ τὴν Ναύπακτον. Ἐν πολλοῖς τόποις πολλὰ παρήχθησαν χάσματα γῆς, ὧν ἄλλα ὕστερον ἐκλείσθησαν, ἄλλα δὲ μείναντα ἀνοικτὰ κατέστησαν δυσχερῆ τὴν συγκοινωνίαν, γινομένην διὰ μακρῶν ἑλιγμῶν. Ἐπηκολούθησαν δὲ καὶ «Ποσειδώνιοι καταστροφαί». Παρὰ τὸν Μαλιακὸν κόλπον ἐν τῇ περιοχῇ τῶν ἑκατέρωθεν τοῦ κόλπου κειμένων πόλεων Ἐχίνου καὶ Σκαρφείας ἡ θάλασσα εἰσέδυ βαθέως διὰ σφοδροῦ κατακλυσμοῦ μέχρι τῶν κατὰ τὴν παραλίαν ὀρέων, κατέκλυσε καὶ κατέστρεψε τὰς κώμας καὶ ἔμεινεν ἐπὶ χρόνον μακρὸν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, ἀπεχώρησε δὲ ἀπὸ τοῦ κόλπου αὐτοῦ «ὥστε τοῖς ἀνθρώποις πεζῇ οἱονεὶ βατὰς ἐπὶ πλεῖστον γενέσθαι τὰς νήσους, αἵτινες ἔνδοθεν τοῦ πορθμοῦ τούτου τυγχάνουσιν οὖσαι (αἱ Λιχάδες;) τοῦ τῆς θαλάσσης δηλονότι ῥοθίου ἐκλείποντος μὲν τὴν ἑαυτοῦ χώραν, ἐπιπολάζοντος δὲ παρὰ δόξαν τῇ γῇ ἄχρι εἰς τὰ ὄρη, ἃ ταύτῃ ἀνέχει· ἡνίκα δὲ τῇ θαλάσσῃ εἰς τὰ οἰκεῖα

Τὴν σήμερον αἱ πηγαὶ ἐξ ὧν ἀναβρύουσι τὰ ὕδατα εἶναι πολλαὶ καθ' ὅλην τὴν βορειοανατολικὴν ὑπώρειαν τῆς Οἴτης. Αἱ κυριώτεραι ὅμως εἰσὶ τρεῖς εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων κείμεναι ἀπόστασιν. Μία τούτων εἶναι ἡ χρησιμεύουσα καὶ ὡς λουτήρ, ἥτις, εὑρισκομένη ἐντὸς σπηλαίου ἐσχηματισμένου ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ ἔχοντος χωρητικότητα μόλις διὰ τέσσαρας μόνον ἀνθρώπους, ἀποτελεῖ σμικρὸν λουτῆρα ἢ δεξαμενὴν ἀβαθῆ, 0,60 τοῦ μέτρου μόνον βάθος ἔχοντα. Ἐκ τῶν δύο ἄλλων πηγῶν ἡ μὲν κεῖται ἀνατολικῶς τῆς περιγραφείσης, ἡ δὲ δυτικῶς παρὰ τὰ σωζόμενα λείψανα τῆς ἀρχαίας λεκάνης.

Χημική ἀνάλυσις τῶν ὑδάτων.

Κατὰ σημείωσιν, εὐμενῶς χορηγηθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Δεμβέργη, ἐπιτοπίως ἐξετάσαντος τὰ ὕδατα τῶν Θερμοπυλῶν, «αἱ πηγαὶ εἶναι δεκατρεῖς, ἔχουσι θερμοκρασίαν παραλλάσσουσαν ἀπὸ 39°,4 ἑκ. Τὸ ποσὸν τῶν στερεῶν συστατικῶν τῆς κυρίας πηγῆς εὑρέθη ἴσον πρὸς 10,234 γραμ. κατὰ λίτρον καὶ τὸ ποσὸν τοῦ ὑδροθείου ἴσον πρὸς 2,56 κυβ. ἑκ. Τὸ δὲ ποσὸν τοῦ συνόλου ἀνθρακικοῦ ὀξέος ἴσον πρὸς 1,767 γραμ. κατὰ λίτρον· ἡ ἔρευνα κατέδειξεν ὅτι τὰ ὕδατα τῶν Θερμοπυλῶν προέρχονται ἐκ **θειούχου ἀλιπηγῆς** *καὶ ἡ ἰαματικὴ χρῆσις αὐτῶν ἐν λουτροῖς κατέδειξε ταῦτα ἁρμόδια πρὸς χρονίους ρευματισμοὺς τῶν ἄκρων, χρονίαν μελίτιδα, ὀσφυαλγίας, ἰσχιάδα καὶ παντοειδεῖς νευραλγίας.»*

Πρὸς βορρᾶν τῆς κυρίας πηγῆς εἰς δέκα λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπόστασιν ὑπάρχει καὶ ἑτέρα, θερμοκρασίας μόνον 32° Κ. Τὸ ὕδωρ δὲ ἁπασῶν εἶναι διαυγέστατον καὶ ἁλμυρότατον, ἀναδίδον ἰσχυρὰν ἀηδῆ ὀσμὴν ὑπὸ τῆς ἀναλυομένης μεγάλης ποσότητος **ὑδροθείου.**

Θεραπευτικὴ ἐνέργεια. *Τὴν μεγαλειτέραν θεραπευτικὴν ἐνέργειαν ἐκδηλοῦσι τὰ μεταλλικὰ ὕδατα Θερμοπυλῶν* **κατὰ τῶν χρονίων ρευματισμῶν τῶν ἄρθρων.** *Ἐπίσης πάσχοντες ἐκ* **χρονίας μελίτιδος** *καὶ ἐντελῶς παραλυτικοὶ ἐπὶ τῇ χρήσει ἱκανῶν λουτρῶν ἠδυνήθησαν νὰ βαδίσωσιν ἐπὶ ῥάβδου μόνον στηριζόμενοι. Ὡσαύτως ὠφελήθησαν καὶ οἱ ὑπὸ* **ὀσφυαλγίας, ἰσχιάδος** *καὶ ἄλλων νευραλγιῶν πάσχοντες. Ἐπίσης καὶ οἱ ἔχοντες* **ἐξοιδήσεις τῶν μεσεντερίων ἀδένων** *καὶ ἐνγένει τοῦ λυμφικοῦ συστήματος,*

λουόμενοι καὶ πίνοντες ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, ὠφελήθησαν σπουδαίως.

Β΄. Θερμὰ λουτρὰ τῆς Ὑπάτης.

Παρὰ τὰς ὑπωρείας τῆς Οἴτης, πλησίον τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ κεῖνται ἐπὶ λόφου λευκοῦ φαινομένου μακρόθεν τὰ λουτρὰ ταῦτα· καλοῦνται κοινῶς **Θέρμα** *καὶ κεῖνται εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περίπου ὥρας πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ὑπάτης, εἰς ἀπόστασιν δὲ δύο περίπου ὡρῶν πρὸς δυσμὰς τῆς Λαμίας. Τὴν τοποθεσίαν τῶν λουτρῶν τούτων καθιστῶσι μεγαλοπρεπῆ καὶ μαγευτικὴν ἡ πρὸ αὐτῶν ἐκτεινομένη κατάφυτος κοιλάς, τὰ παρακείμενα τῆς Οἴτης δάση, ὁ παραρρέων Σπερχειὸς καὶ ὁ ἀναπεπταμένος καὶ εὐρὺς ὁρίζων, ὃν στεφανοῦσιν αἱ σειραὶ τῆς Ὄθρυος, τοῦ Τυφρηστοῦ καὶ τῆς Οἴτης καὶ ἡ γλαυκὴ θάλασσα. Ὄντως θέα μαγευτικωτάτη καθηδύνουσα τὸν θεατὴν διὰ τῶν ἐξαισίων τούτων καλλονῶν τῆς ἑλληνικῆς ταύτης χώρας. Ἐπὶ τοῦ κέντρου σχεδὸν τοῦ ῥηθέντος λευκοῦ λόφου ἀναβρύουσιν ἐκ κρατηροειδοῦς πόρου τὰ μεταλλικὰ τῆς Ὑπάτης ὕδατα ζέοντα καὶ ἀφρίζοντα καὶ συλλεγόμενα ἐντὸς πολυγώνου δεξαμενῆς ἐχούσης περίμετρον 50 περίπου μέτρων.*

Τῶν λουτρῶν τούτων φαίνεται ὅτι ἐγίνετο καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι χρῆσις· διότι παρετηρήθη εἰς 5 περίπου ποδῶν βάθος ὅτι οἱ λίθοι τῆς δεξαμενῆς ταύτης εἶναι κλιμακοειδῶς τεταγμένοι, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε κλίμαξ, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς ἀναβάθρα εἰς τοὺς λουομένους (Περιγραφὴ τῶν ἐν Κύθνῳ, Αἰδηψῷ καὶ Ὑπάτῃ ἰαματικῶν ὑδάτων, ὑπὸ Ξ. Λάνδερερ 1850). Ἐφ' ἑνὸς δὲ τοιούτου βάθρου φαίνεται γεγραμμένον διὰ γραμμάτων τοῦ Δ΄. αἰῶνος πρ. Χρ. τὸ ὄνομα

ΑΦΡΟΔΙΤΗ

ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὅτι τὰ λουτρὰ ταῦτα ἦσαν ἀφιερωμένα τῇ θεᾷ τῆς ὡραιότητος Ἀφροδίτῃ. Πρβλ. Stephani Reise durch eine Gegenden des Nördlichen Grichenlands 1833 ἐν σελ. 52 ὅστις λέγει· «ἐν τῇ λεκάνῃ βαθέως εὗρον μαρμάρινον ὄγκον, ἔχοντα ἐπιγραφήν, ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀντιγράψωσιν αὐτήν, ἔφερον τὸ ὕδωρ ἐπ' αὐτῆς, ὅπερ ταχέως θὰ τὴν καταφάγῃ». Τὰ λουτρὰ ταῦτα μνημονεύονται καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Κουγκέστας, ἔνθα καὶ τὸ Σιδηρόκαστρον (ἴδ. σελ. 26).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

§ 1. *Μεταλλικὸς πλοῦτος τῆς Φθιώτιδος.*

Α΄. Ἐν τῷ δήμῳ Λαμιέων.

Παρεχωρήθησαν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως δικαιώματα ἐκμεταλλεύσεως.

1) Χαλκοῦ ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Λιμογαρδίου ἐπὶ ἐκτάσεως στρεμ. 5,600 διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος τῆς 31 Μαΐου 1868. Τὸ χαλκοῦχον τοῦτο ὀρυκτὸν ἐξεμεταλλεύετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς μαρτυροῦσιν αἱ παρ' αὐτὸ χαλκομιγεῖς ἐκβολάδες, ἐξετιμήθη δὲ ὅτι περιέχει 3—25 % χαλκὸν καὶ εὑρίσκεται ἐν εἴδει φλεβῶν διηκουσῶν δι' ὀφειτικῶν πετρωμάτων. Τῇ 13 Ὀκτωβρίου 1891 τὸ δικαίωμα τῆς ἐκμεταλλεύσεως μετεβιβάσθη εἰς Ἑταιρείαν.

2) Χρωμίου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Ταράτσης ἐπὶ ἐκτάσεως στρεμ. 1,513 διὰ Β. Δ. τῆς 24 Ἀπριλίου 1871.

3) Χρωμίου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Μπεκῆ καὶ Δαΐτσᾶς ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 2,068 διὰ Β. Δ. τῆς 1 Ὀκτωβρίου 1872.

4) Χρωμίου αὐτόθι ἐπὶ ἐκτάσεως στρεμ. 1,275 διὰ Β. Δ. τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1872.

5) Μαγγανίτου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Μεγάλης Βρύσεως ἐπὶ ἐκτάσ. στρεμ. 1,521 διὰ Β. Δ. τῆς 23 Ὀκτωβρίου 1872.

6) Χρωμίου αὐτόθι ἐπὶ ἐκτάσεως στρεμ. 5,131 διὰ Β. Δ. τῆς 23 Ὀκτωβρίου 1872.

7) Χρωμίου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Καλυβίων ἐπὶ ἐκτάσ. στρεμ. 6,317 διὰ Β. Δ. τῆς 30 Ἀπριλίου 1872.

8) Χρωμίου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Μπεκῆ ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 1606 διὰ Β. Δ τῆς 11 Μαρτίου 1873.

9) Μαγγανίτου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Τσοπανλάταις ἐπὶ ἐκτάσ. στρεμ. 10,033 διὰ Β. Δ. τῆς 28 Ἀπριλίου 1873.

10) Χρωμίου ἐν τῇ περιφερείᾳ Τσατάλι καὶ Ἀφανῷ ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 942 διὰ Β. Δ. τῆς 10 Ἰουλίου 1873.

11) Χαλκοῦ ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Τσοπανλάταις ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 10,033 διὰ Β. Δ. τῆς 21 Ἰουλίου 1876.

12) Σιδήρου καὶ μαγγανιούχου σιδήρου ἐν τῇ περιφερείᾳ Λαμίας πρὸς Δ. ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 6,317 διὰ Β. Δ. τῆς 17 Μαρτίου 1906.

Β'. Ἐν τῷ δήμῳ Ἡρακλεωτῶν.

1) Γαιανθράκων ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Βαρδάταις ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 1,223 διὰ Β. Δ. τῆς 11 Μαρτίου 1873.

2) Πισσανθράκων ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Δρακοσπηλιᾶς ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 3845 διὰ Β. Δ. τῆς 28 Ἀπριλίου 1873.

3) Γαιανθράκων ἐν τῇ περιφερείᾳ τῶν χωρίων Δαμάστας καὶ Δρακοσπηλιᾶς ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 7,875 διὰ Β. Δ. τῆς 30 Ἀπριλίου 1873.

4) Γαιανθράκων ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 5,673 διὰ Β. Δ. τῆς 12 Σεπτεμβρίου 1881.

Γ'. Ἐν τῷ Δήμῳ Φαλάρων.

1) Μαγγανίτου ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 617 διὰ Β. Δ. τῆς 11 Μαρτίου 1873.

2) Μαγγανίτου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Παλαιᾶς Νικόβης ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 815 διὰ Β. Δ. τῆς 10 Ἰουλίου 1873.

3) Χαλκοῦ, ψευδαργύρου, ἀργυρούχου μολύβδου καὶ μαγγανίτου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Σπαρτιᾶς ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 7,352 διὰ Β. Δ. τῆς 26 Ὀκτωβρίου 1901.

4) Σιδήρου καὶ μαγγανιούχου σιδήρου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Σπαρτιᾶ τοῦ δήμου τούτου καὶ τῆς τοῦ Γαρδικίου Κρεμαστῆς Λαρίσσης ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 20,511 διὰ Β. Δ τῆς 5 Μαΐου 1906.

Δ'. Ἐν τῷ Δήμῳ Κρεμαστῆς Λαρίσσης.

1) Γαιανθράκων ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Μουχαλᾶ ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 777 καὶ ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Μύλων ἐπὶ ἐκτ. στρεμ. 198 διὰ Β. Δ τῆς 8 Αὐγούστου 1872.

2) Χαλκοῦ, ψευδαργύρου, ἀργυρούχου μολύβδου, μαγγανίτου καὶ γαιανθράκων ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Γαρδικίου ἐπὶ ἐκτάσεως στρεμ. 11,748 διὰ Β. Δ. τῆς 26 Ὀκτωβρίου 1901.

Τὴν σήμερον αἱ πηγαὶ ἐξ ὧν ἀναβρύουσι τὰ ὕδατα εἶναι πολλαὶ καθ' ὅλην τὴν βορειοανατολικὴν ὑπώρειαν τῆς Οἴτης. Αἱ κυριώτεραι ὅμως εἰσὶ τρεῖς εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων κείμεναι ἀπόστασιν. Μία τούτων εἶναι ἡ χρησιμεύουσα καὶ ὡς λουτήρ, ἥτις, εὑρισκομένη ἐντὸς σπηλαίου ἐσχηματισμένου ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ ἔχοντος χωρητικότητα μόλις διὰ τέσσαρας μόνον ἀνθρώπους, ἀποτελεῖ σμικρὸν λουτῆρα ἢ δεξαμενὴν ἀβαθῆ, 0,60 τοῦ μέτρου μόνον βάθος ἔχοντα. Ἐκ τῶν δύο ἄλλων πηγῶν ἡ μὲν κεῖται ἀνατολικῶς τῆς περιγραφείσης, ἡ δὲ δυτικῶς παρὰ τὰ σωζόμενα λείψανα τῆς ἀρχαίας λεκάνης.

Χημικὴ ἀνάλυσις τῶν ὑδάτων.

Κατὰ σημείωσιν, εὐμενῶς χορηγηθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Δεμβέργη, ἐπιτοπίως ἐξετάσαντος τὰ ὕδατα τῶν Θερμοπυλῶν, «αἱ πηγαὶ εἶναι δεκατρεῖς, ἔχουσι θερμοκρασίαν παραλλάσσουσαν ἀπὸ 39°,4 ἑκ. Τὸ ποσὸν τῶν στερεῶν συστατικῶν τῆς κυρίας πηγῆς εὑρέθη ἴσον πρὸς 10,234 γραμ. κατὰ λίτρον καὶ τὸ ποσὸν τοῦ ὑδροθείου ἴσον πρὸς 2,56 κυβ. ἑκ. Τὸ δὲ ποσὸν τοῦ συνόλου ἀνθρακικοῦ ὀξέος ἴσον πρὸς 1,767 γραμ. κατὰ λίτρον· ἡ ἔρευνα κατέδειξεν ὅτι τὰ ὕδατα τῶν Θερμοπυλῶν προέρχονται ἐκ **θειούχου ἁλιπηγῆς** *καὶ ἡ ἰαματικὴ χρῆσις αὐτῶν ἐν λουτροῖς κατέδειξε ταῦτα ἁρμόδια πρὸς χρονίους ρευματισμοὺς τῶν ἄκρων, χρονίαν μελίτιδα, ὀσφυαλγίας, ἰσχιάδα καὶ παντοειδεῖς νευραλγίας.»*

Πρὸς βορρᾶν τῆς κυρίας πηγῆς εἰς δέκα λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπόστασιν ὑπάρχει καὶ ἑτέρα, θερμοκρασίας μόνον 32° Κ. Τὸ ὕδωρ δὲ ἁπασῶν εἶναι διαυγέστατον καὶ ἁλμυρότατον, ἀναδίδον ἰσχυρὰν ἀηδῆ ὀσμὴν ὑπὸ τῆς ἀναλυομένης μεγάλης ποσότητος **ὑδροθείου.**

Θεραπευτικὴ ἐνέργεια. *Τὴν μεγαλειτέραν θεραπευτικὴν ἐνέργειαν ἐκδηλοῦσι τὰ μεταλλικὰ ὕδατα Θερμοπυλῶν* **κατὰ τῶν χρονίων ῥευματισμῶν τῶν ἄρθρων.** *Ἐπίσης πάσχοντες ἐκ* **χρονίας μελίτιδος** *καὶ ἐντελῶς παραλυτικοὶ ἐπὶ τῇ χρήσει ἱκανῶν λουτρῶν ἠδυνήθησαν νὰ βαδίσωσιν ἐπὶ ῥάβδου μόνον στηριζόμενοι. Ὡσαύτως ὠφελήθησαν καὶ οἱ ὑπὸ* **ὀσφυαλγίας, ἰσχυάδος** *καὶ ἄλλων νευραλγιῶν πάσχοντες. Ἐπίσης καὶ οἱ ἔχοντες* **ἐξοιδήσεις τῶν μεσεντερίων ἀδένων** *καὶ ἐνγένει τοῦ λυμφικοῦ συστήματος,*

λουόμενοι καὶ πίνοντες ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, ὠφελήθησαν σπουδαίως.

Β'. Θερμὰ λουτρὰ τῆς Ὑπάτης.

Παρὰ τὰς ὑπωρείας τῆς Οἴτης, πλησίον τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ κεῖνται ἐπὶ λόφου λευκοῦ φαινομένου μακρόθεν τὰ λουτρὰ ταῦτα· καλοῦνται κοινῶς **Θέρμα** καὶ κεῖνται εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περίπου ὥρας πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ὑπάτης, εἰς ἀπόστασιν δὲ δύο περίπου ὡρῶν πρὸς δυσμὰς τῆς Λαμίας. Τὴν τοποθεσίαν τῶν λουτρῶν τούτων καθιστῶσι μεγαλοπρεπῆ καὶ μαγευτικὴν ἡ πρὸ αὐτῶν ἐκτεινομένη κατάφυτος κοιλάς, τὰ παρακείμενα τῆς Οἴτης δάση, ὁ παραῤῥέων Σπερχειὸς καὶ ὁ ἀναπεπταμένος καὶ εὐρὺς ὁρίζων, ὃν στεφανοῦσιν αἱ σειραὶ τῆς Ὄθρυος, τοῦ Τυφρηστοῦ καὶ τῆς Οἴτης καὶ ἡ γλαυκὴ θάλασσα. Ὄντως θέα μαγευτικωτάτη καθηδύνουσα τὸν θεατὴν διὰ τῶν ἐξαισίων τούτων καλλονῶν τῆς ἑλληνικῆς ταύτης χώρας. Ἐπὶ τοῦ κέντρου σχεδὸν τοῦ ῥηθέντος λευκοῦ λόφου ἀναβρύουσιν ἐκ κρατηροειδοῦς πόρου τὰ μεταλλικὰ τῆς Ὑπάτης ὕδατα ζέοντα καὶ ἀφρίζοντα καὶ συλλεγόμενα ἐντὸς πολυγώνου δεξαμενῆς ἐχούσης περίμετρον 50 περίπου μέτρων.

Τῶν λουτρῶν τούτων φαίνεται ὅτι ἐγίνετο καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι χρῆσις· διότι παρετηρήθη εἰς 5 περίπου ποδῶν βάθος ὅτι οἱ λίθοι τῆς δεξαμενῆς ταύτης εἶναι κλιμακοειδῶς τεταγμένοι, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε κλίμαξ, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς ἀναβάθρα εἰς τοὺς λουομένους (Περιγραφὴ τῶν ἐν Κύθνῳ, Αἰδηψῷ καὶ Ὑπάτῃ ἰαματικῶν ὑδάτων, ὑπὸ Ξ. Λάνδερερ 1850). Ἐφ' ἑνὸς δὲ τοιούτου βάθρου φαίνεται γεγραμμένον διὰ γραμμάτων τοῦ Δ'. αἰῶνος πρ. Χρ. τὸ ὄνομα

ΑΦΡΟΔΙΤΗ

ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὅτι τὰ λουτρὰ ταῦτα ἦσαν ἀφιερωμένα τῇ θεᾷ τῆς ὡραιότητος Ἀφροδίτῃ. Πρβλ. Stephani Reise durch eine Gegenden des Nördlichen Grichenlands 1833 ἐν σελ. 52 ὅστις λέγει· «ἐν τῇ λεκάνῃ βαθέως εὗρον μαρμάρινον ὄγκον, ἔχοντα ἐπιγραφήν, ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀντιγράψωσιν αὐτήν, ἔφερον τὸ ὕδωρ ἐπ' αὐτῆς, ὅπερ ταχέως θὰ τὴν καταφάγῃ». Τὰ λουτρὰ ταῦτα μνημονεύονται καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Κουγκέστας, ἔνθα καὶ τὸ Σιδηρόκαστρον (ἰδ. σελ. 26).

Ὁ κ. Τρύφων Εὐαγγελίδης ἐν τῇ περὶ τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων τῶν λουτρῶν Ὑπάτης πραγματείᾳ αὐτοῦ 1905 ἐν σελ. 30 λέγει ὅτι «αἱ Θέρμαι αὗται ἀνέβλησαν συνεπείᾳ μεγάλης σεισμικῆς δονήσεως μετὰ τὸ 427 πρ. Χρ. διότι ὁ σπουδαιότερος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σεισμολόγων, ὁ Δημήτριος ὁ Καλλατιανὸς περιγράφων τὸν ἐν ἔτει 427 συμβάντα ἐν Φθιώτιδι μέγαν σεισμὸν δὲν ἀναγράφει αὐτὰς καίπερ μνημονεύων ἄλλας».

Πότε περίπου συνέβη ὁ ὑπὸ τοῦ Καλλατιανοῦ (ἐν Στράβ. Α. 60) περιγραφόμενος σεισμός, εἴπομεν ἀνωτέρω ἐν τῇ περὶ Θερμηνιῶν παραγράφῳ, ὅτι δὲ τὰ ὕδατα ταῦτα ἀνέβλυσαν τὸ πρῶτον μετὰ τὸ 427 π. Χ. στηρίζεται εἰς εἰκασίαν· διότι οὐδεμία ἀρχαία μαρτυρία περὶ τούτου ὑπάρχει.

Ὁποία ἡ κατάστασις τῶν ἰαματικῶν τούτων ὑδάτων κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἄδηλον, ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἦσαν παρημελημένα καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης βασιλείας τῆς Ἑλλάδος ἕνεκα δικαστικῶν, ὡς φαίνεται ἐρίδων, οὐδὲν ἄξιον λόγου ἐγένετο πρὸς βελτίωσιν αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦ 1861, ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ περὶ μεταλλείων καὶ ὀρυκτῶν νόμου, ἔτυχον μείζονος ἐπιμελείας καὶ τὰ τῶν αὐτοφυῶν μεταλλικῶν ὑδάτων. Κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἐκαθαρίσθη ἡ δεξαμενή, ἐστεγάσθη δι' ἐλασμάτων ἐκ ψευδοργύρου καὶ ἱδρύθησαν περὶ τὴν δεξαμενὴν περὶ τὰ 20 παραπήγματα ὡς ἀποδυτήρια καὶ ἄλλα περὶ τὴν πλατεῖαν πρὸς διαμονὴν τῶν λουομένων. Ταῦτα, λέγει ὁ περὶ αὐτοφυῶν μεταλλικῶν ὑδάτων τῆς Ἑλλάδος γράψας Ἀ. Κορδέλλας, ὡμοίαζον «πρὸς καταστήματα κατάλληλα μᾶλλον διὰ νὰ δέχωνται καταδίκους ἢ πάσχοντας πολίτας», ἐφυτεύθησαν δένδρα τινὰ ἀμυγδαλῶν, πευκῶν καὶ κυπαρίσσων καὶ ἠνεώγει πλατεῖά τις 160 μέτρων περιμέτρου, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας ὑψοῦντο δύο εὐμεγέθεις κυπάρισσοι, βραδύτερον ἐπετέθη ἐν τῷ μέσῳ τῆς δεξαμενῆς καὶ ἐσχάρα ξυλίνη, ἵνα δηλοῖ τὸ ἐπικίνδυνον τῆς θέσεως ἐκείνης εἰς τοὺς λουομένους· διότι πολλοὶ πολλάκις ἀντὶ σωτηρίας εὗρον ἐν τοῖς λουτροῖς τὸν θάνατον. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις μέχρι τοῦ 1897· τῷ 1890 ἐδημοσιεύθη τὸ Β. Δ. τῆς 30 Ἰανουαρίου 1890 περὶ ἐγκρίσεως διαγράμματος τῶν λουτρῶν τῆς Ὑπάτης. Ἐν ἔτει δὲ 1892 ἤρξατο ἡ ἀνοικοδόμησις τῶν λουτρῶν κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς πείρας καὶ καθ' ὅλους τοὺς

κανόνας τῆς ὑγιεινῆς ἀπολυμανθέντων τῶν πέριξ διὰ καταλλήλου ἀφθόνου δενδροφυτείας· καὶ τὴν σήμερον ἡ κατάστασις τῶν λουτρῶν ἄρδην μετεβλήθη· διότι ᾠκοδομήθησαν λουτρῶνες μαρμάρινοι, εἰδικὰ θεραπευτήρια, ἅτινα ἐφωδιάσθησαν δι' εἰδικῶν θεραπευτικῶν ὀργάνων, ξενοδοχεῖα εὐπρεπῆ καὶ ἄλλαι οἰκοδομαί, ἐφυτεύθησαν δένδρα καὶ κῆποι, ἐχαράχθησαν ὁδοί, καὶ διωχετεύθη ὕδωρ διὰ κατασκευῆς ὑδραγωγείου, ἐπὶ δὲ τούτοις ᾠκοδομήθη καὶ ἱερὸς ναός. Οὕτω δὲ τὰ λουτρὰ τῆς Ὑπάτης κατέστησαν ἐφάμιλλα πρὸς τὰ Εὐρωπαϊκά. (Ἐκ τῆς περὶ τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων Ὑπάτης πραγματείας Τρύφ. Εὐαγγελίδου 1905 καὶ ἄλλων ὁμοίων).

Ὡς εἰδικὰ θεραπευτήρια χρησιμεύουσι α') δύο αἴθουσαι πρὸς εἰσπνοὴν ἀερίων καὶ ψεκασμοὺς τοῦ προσώπου, τῆς ῥινός, τοῦ φάρυγγος, τοῦ λάρυγγος καὶ ἐν γένει τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων ἐπὶ ἄσθματος, χρονίου κατάρρου τῶν βρόγχων, κοκιάσεων, ὠτορροίας, κωφώσεως, λαρυγγίτιδος, ὀζαίνης κτλ. διὰ διαφόρων συσκευῶν· β') οἱ κατὰ δωμάτια χωριστὰ μαρμάρινοι λουτῆρες· γ') δύο μεγάλαι δεξαμεναί, ἡ μὲν δι' ἄνδρας, ἡ δὲ διὰ γυναῖκας διὰ τὸ ὀλιγοδάπανον· δ') ποικίλα μηχανήματα καταιωνιστικὰ (douches) ἐν ἰδίῳ διαμερίσματι δι' ἄνδρας καὶ διὰ γυναῖκας ὑπὸ πᾶσαν πίεσιν καὶ θερμοκρασίαν δι' ἅπαντα τὰ δερματικὰ νοσήματα, οἷον: ἐκζέματα, ψωριάσεις, ἕρπητας, λειχῆνας, τὰ νοσήματα τοῦ τριχωτοῦ τῆς κεφαλῆς, διὰ τὴν ἐλεφαντίασιν τῶν Ἑλλήνων (λώβην), διὰ πάσας τὰς συφιλιδικὰς ἐκδηλώσεις, χρονίαν βλενόρροιαν, χοιράδωσιν, ἡπατικὰ (ὑπεραιμίαν, ἐξόγκωσιν, χολολίθους κτλ.) νευρασθένειαν, ἰσχιάδας, ἡμικρανίας, νευραλγίας, χρονίους ῥευματισμούς, ἀρθρίτιδας, παραλύσεις, διὰ τὰ μητρικὰ ἐν γένει, μητρίτιδας, ὑπερτροφίαν, σκλήρυνσιν, ἀτροφίαν τῆς μήτρας, δυσμηνόρροιαν, λευκόρροιαν, στείρωσιν μετ' ἀναμφισβητήτων ἀποτελεσμάτων, ἐπίσης δὲ καὶ διαφόρους παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν.

Χημικὴ ἀνάλυσις *τῶν μεταλλικῶν ὑδάτων τῆς Ὑπάτης γενομένη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἰατροσυνέδρου κ. Δαμβέργη ἐν ἔτει 1892, 1896 καὶ 1903.*

1) Στερεὰ συστατικὰ ὑπολογιζόμενα εἰς γραμμάρια·

Χλωριοῦχον	νάτριον	3,32153
»	κάλιον	0,11117
»	ἀσβέστιον	0,06737
»	μαγνήσιον	0,40584
Θειϊκὸν χον	»	0,00195
Βρωμιοῦ	ἀσβέστιον	0,02 39
Ἀνθρακικὸν	»	1,28095
»	μαγνήσιον	0,04788
»	νάτριον	0,26033
Ὀξείδιον	ἀργιλλίου	0,00040
»	σιδήρου	0,00020
Πυριτικὸν ὀξὺ		0,02620
Ἀμμωνίας, φωσφορικοῦ ὀξέος νιτρικοῦ ὀξέος, Βορίου στροντίου, μαγγανίου, φθορίου, λιθίου, ἰωδίου καὶ ὀργανικῶν οὐσιῶν		ἴχνη
ἄθροισμα στερεῶν συστατικῶν		5,55221

2) ἀερώδη συστατικὰ ὑπολογιζόμενα εἰς κυβικὰ ἑκατοστόμετρα.

Ἡνωμένον ἀνθρακικὸν ὀξὺ	706
Ἐλεύθερον » »	610
σύνολον ἀνθρακικοῦ ὀξέος	1316
Ὑδρόθειον	6 $^{21}/_{000}$
Εἰδικὸν βάρος	1,003689 (24°)
Θερμοκρασία	33° ἑ.
Ποσὸν ἐκρέοντος ὕδατος εἰς 24 ὥρας	1,200 κυβ. μ.
Ποσὸν ἀναφυσωμένων ἀερίων εἰς 24 ὥρας	500 κυβ. μ.

Ἓν λουτρὸν ἐκ 500 λιτρῶν ὕδατος περιέχει $^{27}/_{10}$ χιλιόγραμμα

στερεῶν συστατικῶν, 305 λίτρα ἐλευθέρου ἀνθρακικοῦ ὀξέος, 3 $^{1}/_{3}$ λίτρα ὑδροθείου.

Ἐκ τῆς πλουσίας ταύτης χημικῆς συστάσεως καὶ τῆς σταθερᾶς καὶ εὐαρέστου φυσικῆς θερμοκρασίας (33^{0} Κ.) αὐτῶν ἐξάγονται καὶ ποικίλαι αἱ ἰαματικαὶ ἐνδείξεις

Θεραπευτικὴ ἐνέργεια. Ἐν γένει ἐξάγεται ὅτι ἡ πηγὴ τῆς Ὑπάτης οὖσα ὠφέλιμος εἰς πλεῖσθ' ὅσα νοσήματα, ἀποβαίνει θαυμασία κατὰ τῆς ἐπαράτου μάστιγος τῶν νεωτέρων γενεῶν τῆς συφίλιδος· ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἐκζέματος καὶ τῶν δερμικῶν ἐν γένει νοσημάτων δὲν ὑπάρχει ἐφάμιλλος πηγὴ ἐν τῷ κόσμῳ ἐξασφαλίζουσα παρόμοια θεραπευτικὰ ἀποτελέσματα. Ἀναδεικνύεται ὅμως λίαν εὐεργετικὴ καὶ κατὰ τοσούτων ἄλλων νοσημάτων δυσιάτων καὶ ἀνιάτων, ἰδίως δὲ κατὰ πολλῶν νευρικῶν νόσων (παραλύσεων, νευρασθενείας, τῆς ἀταξίας κατὰ τὰ πρῶτα ἰδίως αὐτῆς στάδια, κατὰ τῶν χρονίων νόσων τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος, κατὰ τῶν μητρικῶν, καὶ ἰδίως τῆς λευκοῤῥοίας, τῆς δυσμηνοῤῥοίας, τῆς ὑπερτροφίας καὶ τῆς σκληρύνσεως τῆς μήτρας, ἔτι δὲ κατὰ τῆς ὑπεραιμίας τοῦ ἥπατος, κατὰ τῶν οἱωνδήποτε χοιραδικῶν ἐκδηλώσεων, κατὰ τῶν ποικίλων δυσπεψιῶν καὶ ἄλλων νοσημάτων. (Ἐκ τῆς ἐκθέσεως Α. Πετρίνη, ἰατροῦ τῶν λουτρῶν Ὑπάτης, 1905).

Γ'. Ἰαματικὰ ὕδατα τοῦ Πλατυστόμου.

Εἰς ἀπόστασιν 20 λεπτῶν τῆς ὥρας μακρὰν τοῦ χωρίου Πλατυστόμου τοῦ δήμου Μακρακώμης καὶ 40' τῆς Βαρυμπόπης πρωτευούσης τοῦ δήμου τούτου κεῖται λεκανοπέδιον, ἐν ᾧ ἀναβλύζουσι τὰ ἰαματικὰ ὕδατα Πλατυστόμου, ψυχρά τε καὶ θερμά. Καὶ τὸ λεκανοπέδιον τοῦτο δὲν στερεῖται φυσικῶν καλλονῶν. Φαίνεται ὅτι ἡ φιλόστοργος φύσις παρέχουσα τοῖς θνητοῖς θαυματουργὰ ὕδατα ἰαματικά, ἐφρόντισε νὰ παρασκευάσῃ ταῦτα ἐν τόποις ἐξαισίοις εἴτε παρὰ τὴν θάλασσαν, εἴ τε ἐν μέσῳ βαθυσκίων δασῶν ἐρασμίων. Περὶ τὸ λεκανοπέδιον τοῦτο ἀνυψοῦνται κατάφυτοι ἐκ ποικίλων δένδρων καὶ παμπληθῶν θάμνων λόφοι διάφοροι, ἐν τῷ μέσῳ δ' αὐτοῦ κεῖται ἡ θερμὴ τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων πηγή, ἀναβλύζουσα ἐκ τοῦ πυθμένος τῆς 15 περίπου μέτρων ἐμβαδὸν ἐχούσης δεξαμενῆς. Ἐκεῖ δὲ ἔνθα τὸ λεκα-

νοπέδιον τοῦτο διασχίζεται εἰς δύο ὑπὸ τοῦ ἀπὸ τῆς ὑπερκειμένης **Γαλ-βανίτσης** καταρρέοντος ῥύακος ἐκ Β. πρὸς Ν. ῥέοντος, καὶ οὐχὶ πολὺ ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς ῥηθείσης θερμῆς πηγῆς, ἀναβρύει παρὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ ῥύακος τούτου ὄχθην παρὰ τὰς ῥίζας δύο βαθυσκίων καὶ ὑψικορύφων πλατάνων ἡ **ψυχρὰ ἰαματικὴ** τοῦ Πλατυστόμου πηγή.

Παρὰ τὴν δεξαμενὴν τῶν θερμῶν ὑδάτων εὑρίσκονται 16 οἰκήματα διὰ τοὺς ἀσθενεῖς ὁπωσοῦν εὐπρεπῆ, ἀνεπαρκῆ ὅμως, ὡς καὶ ξενοδοχεῖον καὶ στρατών· ἐπειδὴ ἤδη πωλειτικῶς ἐνοικιάσθησαν τὰ λουτρὰ ταῦτα, εἶναι ἐλπὶς ὅτι θὰ κατασκευασθῶσιν οἰκήματα καὶ περισσότερα καὶ εὐπρεπέστερα· πρὸ τῶν ὑπαρχόντων δὲ οἰκημάτων ἐκτείνεται εὐρεῖα πλατεῖα κατάλληλος μὲν λίαν πρὸς δενδροφύτευσιν, δυστυχῶς ὅμως γυμνὴ παντὸς δενδρυλλίου.

Τὸ κλίμα τῶν λουτρῶν εἶναι ὑγιεινόν.

Ἐκ τῶν πολλῶν πηγῶν, αἵτινες ὑπάρχουσι κατὰ τὸ Πλατύστομον, δύο κυρίως γίνεται χρῆσις θεραπευτική, ἤτοι τῆς λεγομένης θερμῆς πηγῆς καὶ τῆς ψυχρᾶς.

Κατὰ σημείωσιν, εὐγενῶς χορηγηθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀντ. Δαμβέργη, ἐξετάσαντος ἐπιτοπίως τὰ ὕδατα τοῦ Πλατυστόμου κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1892, «ταῦτα ἐκρέουσιν ἐκ τριῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἡ μία θερμή, θερμοκρασίας 32°,4 ἑκ. καὶ ἕτεραι δύο ψυχραί, ὧν ἡ μὲν ἀναβλύζει κάτωθεν πλατάνου, θερμοκρασίας 26°,6 ἑκ. καὶ ἡ τρίτη ἀναβλύζει ἐντὸς ῥεύματος καὶ ἔχει θερμοκρασίαν 26° Τὸ στερεὸν ὑπόλειμμα τῶν μὲν ὑδάτων τῆς θερμῆς ἰσοῦται πρὸς 0,420 γραμμ. κατὰ λίτρον, τῶν δὲ ὑδάτων τῆς ψυχρᾶς πηγῆς πρὸς 0,270 κατὰ λίτρον.

Τὸ στερεὸν ὑπόλειμμα συγκροτεῖται ἐκ χλωριούχου νατρίου, χλωριούχου μαγνησίου, διανθρακικοῦ ἀσβεστίου, διανθρακικοῦ μαγνησίου, διανθρακικοῦ νατρίου (σόδας), ἰχνῶν σιδήρου, ἀργιλίου καὶ πυριτικοῦ ὀξέος.

Τὰ ὕδατα τῶν πηγῶν τούτων εἶναι θειοῦχα καὶ περιέχουσιν ἐντὸς ἑνὸς λίτρου ὕδατος (1000 κυβ. ἑκατ.) ποσὸν ὑδροθείου παραλάσσον ἀπὸ 1,91—2,78, κυβ. ἑκατοστόμετρα. (Δαμβ.).

«Τὰ ὕδατα τῶν πηγῶν τούτων χρησιμεύουσι πρὸς λοῦσιν καὶ

πόσιν καὶ ὠφελοῦσιν ἐπὶ χρονίων ῥευματισμῶν, νευραλγιῶν, δυσμηνοῤῥοιῶν καὶ χρονίων μητριτίδων ὡς καὶ κατὰ τῆς ψαμμιάσεως.»

Ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἤρξαντο τὰ λουτρὰ ταῦτα νὰ χρησιμεύωσιν ὡς ἰαματικὰ δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένη.

Καὶ ἡ μὲν θερμὴ πηγὴ ἀφθόνως ἀναβρύει ἐντὸς λεκάνης κυκλοτεροῦς, ἧς τὸ ὕδωρ ἐξερχόμενον σχηματίζει ῥύακα διευθυνόμενον πρὸς τὸ παρακείμενον ῥεῦμα. Τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς ταύτης εἶναι ὀλίγον θολόν, ἀναδίδει ἐλαφρὰν θειοῦχον ὀσμήν, ἔχει γεῦσιν γλυκάζουσαν· ὅτι δὲ τὸ ὕδωρ τοῦτο ἐμπεριέχει ἀλκάλια, καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι αἱ γυναῖκες τῶν παρακειμένων χωρίων πλύνουσι δι' αὐτῶν ἄνευ σάπωνος καὶ ἀρκούντως καθαρίζουσι τὰ ἐνδύματα αὐτῶν.

Ἡ δὲ ἑτέρα ἡ ψυχρὰ καλουμένη πηγὴ κεῖται πρὸς δυσμὰς τῆς θερμῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν 5 λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπ' αὐτῆς. Τὸ ὕδωρ ταύτης ῥέει ἀφθόνως ἔκ τινος χαράδρας παρὰ τὰς ῥίζας, ὡς προείρηται, μεγάλης πλατάνου, εἶναι διαυγές, ἔχει ὀσμὴν χαρακτηριστικὴν θείου, καὶ γεῦσιν οὐχὶ εὐάρεστον ὡς τῆς θερμῆς.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν καὶ κυρίως ἐκ τῶν θεραπευτικῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων φαίνεται ὅτι τὰ ὕδατα τοῦ Πλατυστόμου ἀνάγονται εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀλκαλικῶν (καὶ ἴσως τῶν ἀλκαλικῶν σιδηρούχων).

Φυσιολογικὴ καὶ θεραπευτικὴ ἐνέργεια τῶν ὑδάτων. *Ἐσωτερικῶς λαμβανόμενα (πάντοτε ψυχρὰ) καὶ εἰς ἀρκετὴν ποσότητα οὐδὲν τὸ βλαβερὸν ἐπιφέρουσι, τοὐναντίον μάλιστα προκαλοῦσι τὴν ὄρεξιν καὶ διευκολύνουσι τὴν πέψιν· ἕνεκα δὲ τῆς φυσιολογικῆς ταύτης ἰδιότητος αὐτῶν προτιμῶνται μᾶλλον πρὸς συνήθη χρῆσιν παρὰ τῶν προσερχομένων ἀσθενῶν τοῦ κοινοῦ ὕδατος.*

Ἡ ἐν τῷ λουτῆρι διαμονὴ τῶν ποιούντων χρῆσιν τῶν μεταλλικῶν λουτρῶν εἶναι εὐάρεστος, ἡ δὲ διάρκεια τοῦ λουτροῦ ἀπὸ ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας μέχρις ἡμισείας καὶ πλέον, ἀναλόγως τῆς παθήσεως καὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τοῦ ἀσθενοῦς.

Τὰ τῆς θερμῆς πηγῆς ὕδατα ἐξαιρέτως ἐκδηλοῦσι τὴν ἰαματικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν ἐν τοῖς λουτροῖς καὶ ἐσωτερικῶς λαμβανόμενα κατὰ τῶν **χρονίων γαστρικῶν καταῤῥων, τῆς δυσπεψίας καὶ τῆς γαστραλγίας.**

Κατὰ τῶν **χρονίων ῥευματισμῶν τῶν ἄρθρων,** *κατὰ*

τῆς **δυσμηνοῤῥοίας, χρονίας μητρίτιδος,** δι' ὃ καὶ φημίζονται ὡς θαματουργοῦντα κατὰ τῆς στειρώσεως καὶ κατὰ τῆς **ψαμμιάσεως.** Τὰ δὲ τῆς ψυχρᾶς πηγῆς ὕδατα ὠφελοῦσι σπουδαίως εἰς **χλωριάσεις καὶ ἀναιμίας,** κατὰ τῆς **ἑλώδους καχεξίας,** τῆς ἐξ αὐτῆς **ἐξογκώσεως τοῦ ἥπατος καὶ τῆς σπληνός,** κατὰ τῶν **νευραλγιῶν** προερχομένων κυρίως ἐξ **ἀναιμίας.** (Ἐκ τῆς περὶ τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων τῆς Ἑλλάδος πραγματείας τοῦ ἰατροῦ Ὀρ. Δαλεζίου 1891).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ.

§ 3. *Φυτικὰ προϊόντα τῆς Φθιώτιδος.*

Α'. *Δάση.*

Σπουδαιότατος παράγων ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῆς φύσεως καὶ διὰ τὴν εὐημερίαν τῶν ἀνθρώπων εἶναι τὸ δάσος, οὕτινος ἡ ἐπὶ τῶν κατοίκων ἐπίδρασις εἶναι ἔμμεσος καὶ ἄμεσος

Τὸ δάσος **ἐμμέσως** *ἐπιδρᾷ.*

1) Ἐπὶ τῆς ὑγείας τῶν κατοίκων διὰ τῆς ἐξ αὐτοῦ κατερχομένης πρὸς τὴν κοιλάδα βαλσαμώδους αὔρας καὶ διὰ τῆς ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας ἀποῤῥοφήσεως τοῦ ὀξυάνθρακος καὶ ἐκλύσεως ὀξυγόνου· ὁ ἀὴρ τῶν ὀρέων εἶναι ἀπηλλαγμένος βλαπτικῆς κόνεως καὶ ἐνεργεῖ εὐεργετικῶς ἐπὶ τῶν πνευμόνων τοῦ ἀνθρώπου.

2) Ἐπὶ τοῦ κλίματος καθιστῶν τοὺς μὲν χειμῶνας ἠπιωτέρους, τὰ δὲ θέρη δροσερώτερα. Ὄρη καὶ λόφοι τῆς Ἑλλάδος ἀποψιλωθέντες, τὸν μὲν χειμῶνα εἶναι ψυκτήρια πάγου, τὸ δὲ θέρος κάμινος ἀνυπόφορος.

3) Προσελκύει τὴν ὑγρασίαν καὶ τὰς βροχάς, αἵτινες, μὴ καταπίπτουσαι ῥαγδαίως, δὲν συμπαρασύρουσι τὴν ἐπὶ τῶν ὀρέων φυτικὴν γῆν καὶ συμποτίζουσι τὰ πετρώματα αὐτῶν εἰς μέγα βάθος, οὗ ἕνεκα γεννῶνται πηγαὶ δαψιλεῖς καὶ δροσεραί.

4) Πρὸς παρεμπόδισιν καταστρεπτικῶν τῆς φύσεως δυνάμεων, καὶ ἰδίως καταιγίδων, χαλάζης, ῥαγδαίων βροχῶν κτλ. καὶ

5) *Στολίζουσι τὴν χώραν διὰ τοῦ ὡραίου αὐτῶν καὶ ἀειθαλλοῦς φυλλώματος.*

Ἡ **ἄμεσος** *δὲ ἡ βιομηχανικὴ σημασία τοῦ δάσους εἶναι μεγίστη, ὅταν ἐπιστημονικῶς ταῦτα διαχειρίζωνται οἱ ἄνθρωποι.*

Τὸ δάσος παρέχει ξυλείαν καύσιμον καὶ οἰκοδομικήν, φλοιόν, ῥητίνην, καρπούς, μελίσσας, θήραν καὶ πλεῖστα ἄλλα.

Εἶναι λοιπὸν τὰ δάση ἀνυπολογίστου ἀξίας διὰ πᾶν πεπολιτισμένον Κράτος. Ταῦτα χάριν ἰδίως τῶν πολλῶν

Δάση τῆς ἀρχαιότητος *ἐν τῇ Φθιώτιδι εἶναι ἡμῖν γνωστὰ δύο, ὁ* **Μαλεαῖος δρυμὸς** *καὶ τὸ* **Αἰνιανικὸν δάσος.**

α΄) Ὁ **Μαλεαῖος δρυμὸς** *ἤτοι τὸ* **Μαλιακὸν δάσος** *εἶναι ἡμῖν γνωστὸν ἔκ τινος ἐπιτυμβίου ἐπιγράμματος διασωθέντος ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀνθολογίᾳ (Anthol. Jacobs III, σελ. 287). Ἔκειτο πιθανώτατα κατὰ τὴν ἀπὸ Δερβὲν Φούρκας πρὸς τὴν Λαμίαν κλιτὺν τῆς Ὄθρυος. Εἴς τι μέρος τοῦ δάσους τούτου κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ὑπῆρχεν ἐπιτάφιον μνημεῖον νεανίου τινὸς* **Δερξίου** *τοὔνομα, δολοφονηθέντος ὑπὸ λῃστῶν. Ἐπὶ τοῦ μνημείου τούτου ἦτο κεχαραγμένον τὸ ἐπιτύμβιον τοῦτο ἐπίγραμμα, ὅπερ ἔχει ὧδε:*

«Εἰπὲ ποτὶ Φθίαν εὐάμπελον ἤν ποθ' ἵκηαι
καὶ πόλιν ἀρχαίων, ὦ ξένε, Θαυμακίαν
ὡς δρυμὸν Μαλεαῖον ἀναστείβων ποτ' ἔρημον
εἶδες Λάμπωνος τόνδ' ἐπὶ παιδὶ τάφον
Δερξίᾳ, ὅν ποτε μοῦνον ἕλον δόλῳ οὐδ' ἀναφανδὸν
Κλῶπες ἐπὶ Σπάρτην δῖαν ἐπειγόμενον».

Ἐκ τοῦ ἐπιγράμματος τούτου δύο τινὰ ἔτι μανθάνομεν· πρῶτον τὸ εὐάμπελον τῆς Φθίας καὶ δεύτερον τὴν καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὕπαρξιν τῆς ἐπαράτου λῃστείας.

β΄) Τὸ **Αἰνιανικὸν δάσος** *εἶναι ἡμῖν γνωστὸν ἐκ τοῦ Θεοφράστου (Υ, 2, 1.), ὅστις λόγον ποιούμενος περὶ τῆς ποιότητος τῆς τεκτονικῆς ξυλείας κατατάσσει τὴν Αἰνιανικὴν εἰς τὴν τετάρτην μοῖραν:*

«Διαιροῦσι γάρ τινες κατὰ τὰς χώρας καί φασιν ἀρίστην μὲν εἶναι τῆς ὕλης πρὸς τὴν τεκτονικὴν χρείαν τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα παραγινομένης τὴν Μακεδονικήν· λεία γάρ. . . . ., δευτέραν

τῆς **δυσμηνοῤῥοίας, χρονίας μητρίτιδος,** δι' ὃ καὶ φημίζονται ὡς θαματουργοῦντα κατὰ τῆς στειρώσεως καὶ κατὰ τῆς **ψαμμιάσεως.** Τὰ δὲ τῆς ψυχρᾶς πηγῆς ὕδατα ὠφελοῦσι σπουδαίως εἰς **χλωριάσεις καὶ αναιμίας,** κατὰ τῆς **ἑλώδους καχεξίας,** τῆς ἐξ αὐτῆς **ἐξογκώσεως τοῦ ἥπατος καὶ τῆς σπληνός,** κατὰ τῶν **νευραλγιῶν** προερχομένων κυρίως ἐξ **ἀναιμίας.** (Ἐκ τῆς περὶ τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων τῆς Ἑλλάδος πραγματείας τοῦ ἰατροῦ Ὀρ. Δαλεζίου 1891).

--

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ.

§ 3. Φυτικὰ προϊόντα τῆς Φθιώτιδος.

Α'. Δάση.

Σπουδαιότατος παράγων ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῆς φύσεως καὶ διὰ τὴν εὐημερίαν τῶν ἀνθρώπων εἶναι τὸ δάσος, οὗτινος ἡ ἐπὶ τῶν κατοίκων ἐπίδρασις εἶναι ἔμμεσος καὶ ἄμεσος

Τὸ δάσος **ἐμμέσως** ἐπιδρᾷ.

1) Ἐπὶ τῆς ὑγείας τῶν κατοίκων διὰ τῆς ἐξ αὐτοῦ κατερχομένης πρὸς τὴν κοιλάδα βαλσαμώδους αὔρας καὶ διὰ τῆς ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας ἀποῤῥοφήσεως τοῦ ὀξυάνθρακος καὶ ἐκλύσεως ὀξυγόνου· ὁ ἀὴρ τῶν ὀρέων εἶναι ἀπηλλαγμένος βλαπτικῆς κόνεως καὶ ἐνεργεῖ εὐεργετικῶς ἐπὶ τῶν πνευμόνων τοῦ ἀνθρώπου.

2) Ἐπὶ τοῦ κλίματος καθιστῶν τοὺς μὲν χειμῶνας ἠπιωτέρους, τὰ δὲ θέρη δροσερώτερα. Ὄρη καὶ λόφοι τῆς Ἑλλάδος ἀποψιλωθέντες, τὸν μὲν χειμῶνα εἶναι ψυκτήρια πάγου, τὸ δὲ θέρος κάμινος ἀνυπόφορος.

3) Προσελκύει τὴν ὑγρασίαν καὶ τὰς βροχάς, αἵτινες, μὴ καταπίπτουσαι ῥαγδαίως, δὲν συμπαρασύρουσι τὴν ἐπὶ τῶν ὀρέων φυτικὴν γῆν καὶ συμποτίζουσι τὰ πετρώματα αὐτῶν εἰς μέγα βάθος, οὗ ἕνεκα γεννῶνται πηγαὶ δαψιλεῖς καὶ δροσεραί.

4) Πρὸς παρεμπόδισιν καταστρεπτικῶν τῆς φύσεως δυνάμεων, καὶ ἰδίως καταιγίδων, χαλάζης, ῥαγδαίων βροχῶν κτλ. καὶ

σίολοι, ὁ κύαμος, τὸ σησάμιον· ἔτι δὲ ὁ καπνός, ὁ βάμβαξ καὶ ἡ μέταξα.

Γ') Ὀπῶραι.

Ὀπωροφόρα δένδρα ἐν Φθιώτιδι καλλιεργοῦνται ὀλίγα σποράδην· οἷον· ἡ ἄμπελος, ἡ ἐλαία, ἡ συκῆ, ἡ μηλέα, ἡ καρύα, ἡ ἀμυγδαλέα, ἡ ἀπιδέα, ἡ κερασέα, ἡ καστανέα, ἡ δαμασκηνέα· κτλ.

§ 5. Ὁ ζωϊκὸς τῆς Φθιώτιδος πλοῦτος.

Ἡ κτηνοτροφία ἐν Φθιώτιδι ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι εἶναι ὡς καὶ ἡ γεωπονία ἐν τῇ παναρχαίᾳ αὐτῆς καταστάσει. Τρέφονται δὲ ἐν αὐτῇ μετά τινος ἐπιμελείας τὸ πρόβατον, ἡ αἴξ, ὁ βοῦς, ὁ χοῖρος, ὁ ἵππος ὁ ἡμίονος, ὁ ὄνος, ἡ μέλισσα, καὶ διάφορα κατοικίδια πτηνὰ ἀλλὰ τρέφονται τοσαῦτα ἐξ ἑκάστου εἴδους τούτων, ὅσα μόλις ἐπαρκοῦσι τοῖς τροφεῦσιν.

Πρὸς τούτοις καὶ ἄγρια ζῶα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ χώρᾳ, ὁ λύκος, ἡ ἀλώπηξ, ὁ λαγωός, ἡ δορκάς, ὁ ἀγριόχοιρος, ὁ θώς, ὁ μῦς, ὁ τρόχος (ἄσβος), ὁ ἀσπάλαξ καί τινα εἴδη ὄφεων.

τὸν Ποντικήν, τρίτην δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ Ῥυνδάκου, τετάρτην δὲ τὴν Αἰνιανικήν, χειρίστην δὲ τήν τε Παρνασσιακὴν καὶ τὴν Εὐβοϊκήν.»

Τὸ δάσος τοῦτο φαίνεται ὅτι ἔκειτο ἐν τῇ ἄνω κοιλάδι τοῦ Σπερχιοῦ μεταξὺ Οἴτης καὶ Ὄθρυος.

Τὴν σήμερον κατὰ τὸν συνοπτικὸν πίνακα τῶν δασῶν τῆς Ἑλλάδος, τὸν δημοσιευθέντα τῷ 1905 ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Κ. Σαμίου πραγματείᾳ, ἥτις ἐπιγράφεται «Τὰ δάση καὶ ἡ Ἑλλάς» ἐν σελ. 17, τὰ δάση τῆς ἐπαρχίας Φθιώτιδος ἔχουσιν ἔκτασιν στρεμμάτων·

Τὰ μὲν δημόσια	
100—120,000	Δρύες καὶ Καστανέαι.
35— 40,000	Δρύες.
8— 10,000	Ὀξύαι
25— 30,000	Ἀρίαι (φελλόδρυς), Φιλίκαι, Πρῖνοι κτλ.
Τὰ δὲ ἰδιωτικὰ	
80 – 90,000	Ἐλάται μετὰ πρίνων, ἀριῶν, κέδρων, καστανεῶν, γαύρων.
4 – 5,000	Πεῦκαι μετὰ κομάρων, πρίνων, σχίνων κτλ.
100,000	Δρύες μετὰ γαύρων, πρίνων κτλ.

Σημ. Τὰ σπουδαιότερα δάση ἐλάτης Ἀπόλλωνος ἔχουσιν ἄλλαι τε ἐπαρχίαι καὶ ἡ Φθιῶτις.

Ὡσαύτως ἔχουσιν ἐκ δρυός, περὶ τὰ εἴκοσι εἴδη ποικιλιῶν, καταλλήλων πρὸς παραγωγὴν ξυλείας.

Ὡσαύτως ἐξ ὀξύας παρὰ τὸ χωρίον Γαρδίκι τοῦ δήμου Ὁμιλαίων.

Ἐπὶ τῆς Οἴτης ἐφύετο καὶ πλεῖστος καὶ ἄριστος ἐλλέβορος, μάλιστα δὲ περὶ τὴν Πύραν· (Θεόφ. 1 c.).

Β') Δημητριακοὶ καρποί.

Καθόλου εἰπεῖν ἡ Γεωπονία ἐν Φθιώτιδι δὲν ἔτυχεν εἰσέτι τῆς προσηκούσης ἐπιμελείας, ἡ καλλιέργεια γίνεται κατὰ τὰς παναρχαίας μεθόδους.

Καλλιεργοῦνται δὲ δημητριακοὶ καρποί, ὁ σῖτος, ὁ ἀραβόσιτος, ἡ κριθή, ἡ σίκαλις, ὁ βρόμος, ἡ φακή, οἱ ἐρέβινθοι, τὰ γεώμηλα, οἱ φα-

Κλάδος τοῦ λαοῦ τούτου μετηνάστευσεν εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐγκατεστάθη ἐκεῖ ἐν τῇ εὐφόρῳ κοιλάδι τοῦ Κηφισοῦ, ἄγνωστον δ' εἶναι ἐὰν ἄλλοι προεχώρησαν ἔκτοτε καὶ νοτιώτερον.

Τὸ ὄνομα τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων κατοίκων τῆς Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας δὲν γνωρίζομεν· διότι τὰ σωζόμενα αὐτῶν μνημεῖα δὲν διδάσκουσιν ὀνόματα, ἐπιτρέπεται ὅμως νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἦσαν οἱ μυθολογούμενοι Πελασγοί· ὁ πολιτισμὸς αὐτῶν ἐξεταζόμενος ὡς πρὸς τὰ μέσα, ἅτινα διέθετον, ἦτο λίαν προηγμένος, πολλῷ μᾶλλον προηγμένος παντὸς ἄλλου λαοῦ τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν λίθινον αἰῶνα. Ἀλλὰ δὲν ἦτο φαινόμενον ὅλως μεμονωμένον. Ἡ Θεσσαλία ἀπετέλει τότε τμῆμα εὐρυτάτης περιφερείας, ἥτις περιελάμβανεν ὁλόκληρον τὴν Ἰλλυρικὴν χερσόνησον καὶ ἐξετείνετο πέραν τοῦ ποταμοῦ Δουνάβεως, καθ' ὅλην δὲ τὴν ἔκτασιν ταύτην ἐπεκράτει πολιτισμὸς ὁμοειδὴς περίπου μετὰ πολλῶν ἐννοεῖται διαφορῶν κατὰ τόπους· ἀγγεῖα καὶ εἰδώλια καὶ ἐργαλεῖα ὅμοια πρὸς τὰ Θεσσαλικὰ ἀνεκαλύφθησαν ἐν Θρᾴκῃ, ἐν Βοσνίᾳ, ἐν Σερβίᾳ, ἐν Οὐγγαρίᾳ.

Ἐν Θεσσαλίᾳ εὑρίσκομεν τοὺς ἀρχαιοτάτους κατοίκους τῆς Ἑλλάδος ζῶντας ἀκόμη ἐν συναφείᾳ μᾶλλον ἢ ἧττον στενῇ μετὰ τῶν συγγενῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Οἱ Ἕλληνες, οἱ Θρᾷκες, οἱ Φρύγες, ἴσως καὶ ἄλλοι εἰς τὴν αὐτὴν ὁμοφυλίαν ἀνήκοντες, δὲν διέφερον ἀκόμη πολὺ ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὰ ἤθη καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν συνοχὴ δὲν εἶχεν ἀκόμη χαλαρωθῇ

Ἡ πρώτη αὕτη περίοδος διήρκεσεν ἐν τῇ μέχρι τῆς Βοιωτίας Ἑλλάδι δέκα καὶ ἐπέκεινα αἰῶνας, ὕστερον, πιθανῶς περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τρίτης π. Χ. χιλιοετηρίδος εἰσέβαλον εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὡσαύτως ἀπὸ βορρᾶ ἄλλοι λαοὶ ὡσαύτως Ἑλληνικοί, βαρβαρώτεροι ὅμως καὶ πολεμικώτεροι, οἵτινες ὑπέταξαν ἢ ἐξεδίωξαν ἐκ τῆς χώρας τοὺς ἀρχαιοτέρους αὐτῆς κατοίκους. Οἱ νέοι οὗτοι λαοὶ ἦσαν οἱ Αἰολεῖς, εἰς οὓς ἀνῆκον καὶ οἱ περίφημοι ἐν τοῖς μύθοις Μινύαι, οἵτινες ἐν Θεσσαλίᾳ μὲν ἔκτισαν τὴν Ἰωλκόν, προχωρήσαντες δὲ πρὸς νότον ἦλθον εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐκεῖ παρὰ τὴν Κωπαΐδα ἵδρυσαν τὴν κατόπιν ὀνομαστὴν πόλιν τοῦ Ὀρχομενοῦ. Οὗτοι σὺν τῷ χρόνῳ ἐξετάθησαν μέχρι τῆς Πελοποννήσου καὶ κατέλαβον πιθανῶς καί τινας τῶν νήσων.

Οἱ λαοὶ οὗτοι βέβαιον εἶναι ὅτι ἦσαν τότε ἐν πολὺ μικρῷ πολι-

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΛΛΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΘ' ΘΣΟΝ ΑΝΑΦΕΡΕΤΑΙ ΠΡΟΣ ΑΥΤΗΝ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 1833

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἀρχαιότατοι λαοὶ τῆς Φθιώτιδος καὶ τῆς ἄλλης Θεσσαλίας.

§ 1. Πελασγοὶ καὶ Αἰολεῖς.

Περὶ μὲν τοῦ σχηματισμοῦ τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ, ἴδε τὰ ἐν σελ. 26 – 28 εἰρημένα· περὶ δὲ τῶν ἀρχαιοτάτων αὐτῆς κατοίκων οἱ ἀρχαιολογοῦντες κατέληξαν εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα, ὁρμώμενοι ἐκ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ, Βοιωτίᾳ, Φωκίδι καὶ ἀλλαχοῦ γενομένων ἐπ' ἐσχάτων ἀνασκαφῶν.

Κατὰ τὴν τετάρτην πρὸ Χ. χιλιοετηρίδα ἡ πρωτοπορεία τῶν ἀπὸ βορρᾶ κατερχομένων Ἑλληνικῶν φυλῶν εἶχεν ἔλθῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ὁ λαός, ὅστις ἀπετέλει αὐτήν, ἦτο γεωργικὸς ἢ κτηνοτρόφος, δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη τὴν χρῆσιν τῶν μετάλλων, πλὴν τοῦ σπανιωτάτου ἄλλως χρυσοῦ, μετεχειρίζετο δὲ ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα κατεσκευασμένα ἐκ λίθου καὶ ὀστῶν ἢ κεράτων, εἶχεν ὅμως οἰκίας λιθοκτίστους, ὧν τὸ σχέδιον ὡμοίαζε καταπληκτικῶς πρὸς τὸ σχέδιον τῶν Ἑλληνικῶν ναῶν τῶν κατόπιν χρόνων, αἱ δὲ ἀκροπόλεις αὐτῶν περιεβάλλοντο ὑπὸ πλειόνων συγκεντρικῶν τειχῶν. Ὁ λαὸς οὗτος ἐγνώριζε νὰ πλάττῃ εἰδώλια ἐκ πηλοῦ μετὰ τόσης δεξιότητος, ὥστε ἐν Ἑλλάδι μετὰ δέκα ἢ δεκαπέντε αἰῶνας ἡ πλαστικὴ ἔφθασε πάλιν εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον τῆς τελειότητος, κατεσκεύαζε δὲ ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ κεραμικοῦ τροχοῦ λεπτότατα πήλινα ἀγγεῖα, ὧν τὴν ἐπιφάνειαν ἐστίλβωνε καὶ ἐκόσμει διὰ ποικίλων ἐζωγραφημένων κοσμημάτων.

οἰκήτορας τῆς χώρας, ἁπανταχοῦ δ' ἐπίστευον ὅτι προϋπῆρξαν αὐτῶν ἄλλοι, οἵτινες ὑλοτόμησαν χάριν αὐτῶν τὰ ὑλομανοῦντα δάση καὶ ἀπεξήραναν τὰ ἕλη ἐπιπεδώσαντες τοὺς βράχους. Πρὸς ἐκείνους δὲ τοὺς προδρόμους αὐτῶν ᾐσθάνοντο ἑαυτοὺς συνδεδεμένους διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἠθῶν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ξένους οὕτως, ὥστε δὲν συνηρίθμουν αὐτοὺς εἰς τοὺς στενοὺς αὐτῶν συγγενεῖς, ἀλλ' ὠνόμαζον διὰ ξένων ἐθνικῶν ὀνομάτων, ἐκλιπόντων ἤδη, ἰδίως δὲ διὰ τοῦ τῶν **Πελασγῶν**.

Ὅσα δ' ἔλεγον οἱ Ἕλληνες περὶ τῶν Προελλήνων ἢ Πελασγῶν ἦσαν κατ' οὐσίαν πενιχρὰ καὶ ἀντιφατικά. Ὁτὲ μὲν δηλ. θεωροῦνται οἱ Πελασγοὶ αὐτόχθονες, γεννήτορες τῶν συμπάντων κατοίκων τῆς χώρας, αὐτόχθονες δὲ παρ' Ἀριστοτέλει καὶ ἀρχαῖοι εἶναι ὀνόματα ταυτοσήμαντα («τὸ αὐτόχθονας ἢ ἀρχαίους εἶναι» Ἀριστ. ῥητορ. 1, 5.), ὁτὲ δὲ πολὺ πλάνητες, ἔξωθεν ἐνοικήσαντες μετανάσται· ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει χάσμα χωρίζον ἀλλήλων τοὺς ἀρχαιοτέρους καὶ τοὺς νεωτέρους κατοίκους δίκην δύο διαφόρων ἀνθρωπίνων φυλῶν, καθότι δὲν ὑπάρχουσιν ἴδιοι Πελασγικοὶ μῦθοι, ἴδιοι Πελασγικοὶ θεοί, οὓς νὰ δύναταί τις ν' ἀντιδιαστείλῃ τῶν Ἑλληνικῶν.

Μὴ ὁ πρῶτος καὶ γνήσιος Ἕλλην, ὃν γινώσκομεν, ὁ Ὁμηρικὸς Ἀχιλλεύς, δὲν προσεύχεται (Ἰλ. II. 233) εἰς τὸν Πελασγικὸν Δία;

«Ζεῦ ἄνα, Δωδωναῖε, Πελασγικέ».

Καὶ ὁ Ἡσίοδος (Στράβ· VII, σελ. 327) δὲν λέγει

«Φηγόν τε Πελασγῶν ἕδρανον»;

καὶ μὴ ἡ Δωδώνη, ἥτις ἐθεωρεῖτο ἡ ἀρχαιοτάτη ἕδρα τῶν Πελασγῶν. δὲν ἦτο ἅμα καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη ἐν Εὐρώπῃ Ἑλλάς; Οἱ Πελασγοὶ ὡς λαὸς γεωργικὸς καὶ μονίμους ἔχον ἕδρας καθηγίασαν πρῶτοι τὴν χώραν καὶ ἐξέλεξαν τὰς ἱερὰς ἀκρωρείας, ἐφ' ὧν καθ' ἅπαντας τοὺς χρόνους προσεφωνεῖτο ὁ Θεός, ὁ ἄναξ τοῦ οὐρανοῦ, ἄνευ εἰκόνος καὶ ναοῦ· κατ' ἀρχαίαν δέ τινα παράδοσιν ἡ Πελασγικὴ χώρα ἐν Θεσσαλίᾳ ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς ὑψηλῆς σειρᾶς τῆς Πίνδου (Στράβ. IX, 443) ἐντεῦθεν τὸ πρῶτον ὄνομα τῆς Θεσσαλίας **Πελασγία**, ἐντεῦθεν τὸ **Πελασγικὸν**

τισμῷ, καὶ δὲν ἐγνώριζον ἀκόμη τὴν χρῆσιν τῶν μετάλλων, ἐβεβαιώθη ἐν τούτοις ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ὅτι μετεχειρίζοντο πολλὰ λίθινα καὶ ὀστεῖνα ἢ ἐκ κεράτων ἐλάφων κατεσκευασμένα ἐργαλεῖα· ἦσαν γεωργοὶ καὶ ἐτρέφοντο ἐκ σίτου, κέγχρου καὶ βαλάνων δρυός, κατῴκουν δ' ἐν ἀρχῇ τοὐλάχιστον εἰς καλύβας κυκλοτερεῖς καὶ ἔθαπτον τοὺς νεκροὺς ἐντὸς τῶν οἰκιῶν αὐτῶν, ὅπως ἀναφέρει ὁ Πλάτων περὶ τῶν παλαιοτάτων Ἀθηναίων.

Ἐν τῇ τέχνῃ ὑπελείποντο πολὺ τῶν Πελασγῶν, οὓς εἶχον νικήσει. Ἐν γένει δὲ φαίνεται ὅτι μετ' αὐτοὺς ἐπῆλθεν ἀπότομος κατάπτωσις τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Βοιωτίᾳ, ἐπὶ μακρὸν διαρκέσασα. Ἐν τῷ μεταξὺ δέ, περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης πρὸ Χριστοῦ χιλιοετηρίδος, προσετέθη νέον ἰσχυρότατον στοιχεῖον πολιτισμοῦ, ἤτοι ἡ διάδοσις τῆς χρήσεως τοῦ χαλκοῦ, κατ' ἀρχὰς τοῦ καθαροῦ, βραδύτερον δὲ τοῦ κεκραμένου μετὰ κασσιτέρου, τοῦ ὀρειχάλκου.

Ἡ χρῆσις τοῦ χαλκοῦ ἔδωκε πολλὴν ὤθησιν εἰς τὸν πολιτισμόν· ἡ γεωργία ἐφ' ἧς πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἐν ἀρχῇ ἐστήριξαν τὴν ἑαυτῶν δύναμιν καὶ εὐημερίαν, τότε ἀληθῶς ἠδυνήθη νὰ προοδεύσῃ, ὅταν τὸ ὀρειχάλκινον ἄροτρον ἤρχισε νὰ διασχίζῃ τὰ στέρνα τῆς γῆς· διότι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐσκάλιζον τὴν γῆν ἐπιπολαίως καὶ ἐπιπόνως διὰ λιθίνων ἐργαλείων καὶ ὀστεΐνων.

Τὰ αἴτια τῆς μεταναστεύσεως τῶν Αἰολέων δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν μετὰ πολλῆς πιθανότητος· διότι κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους τίθεται καὶ ἡ διάβασις τῶν Τρώων ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ὁ πρῶτος αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἰλίου συνοικισμός.

Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ἄλλοι λαοὶ ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Δουνάβεως προχωροῦντες ἐξώθησαν τοὺς μὲν Τρῶας πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν Ἀσίαν, τοὺς δ' Αἰολεῖς πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Πρότερον δὲ οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Τρῶες κατῴκουν οὐχὶ πολὺ μακρὰν ἀλλήλων. Ἰδιόρρυθμά τινα σκεύη εὑρισκόμενα ἐν τῷ βαθυτάτῳ στρώματι τοῦ Ἰλίου ἀπαντῶσι καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ μεταξὺ τῶν παλαιοτάτων στρωμάτων τῶν εἰς τοὺς Αἰολεῖς ἀποδιδομένων.

Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ πορίσματα ἐκ τῶν νεωτάτων ἀνασκαφῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ δὲν ἐφαντάζοντο ἑαυτοὺς ὡς τοὺς πρώτους

οἰκήτορας τῆς χώρας, ἀπανταχοῦ δ' ἐπίστευον ὅτι προϋπῆρξαν αὐτῶν ἄλλοι, οἵτινες ὑλοτόμησαν χάριν αὐτῶν τὰ ὑλομανοῦντα δάση καὶ ἀπεξήραναν τὰ ἕλη ἐπιπεδώσαντες τοὺς βράχους. Πρὸς ἐκείνους δὲ τοὺς προδρόμους αὐτῶν ᾐσθάνοντο ἑαυτοὺς συνδεδεμένους διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἠθῶν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ξένους οὕτως, ὥστε δὲν συνηρίθμουν αὐτοὺς εἰς τοὺς στενοὺς αὐτῶν συγγενεῖς, ἀλλ' ὠνόμαζον διὰ ξένων ἐθνικῶν ὀνομάτων, ἐκλιπόντων ἤδη, ἰδίως δὲ διὰ τοῦ τῶν **Πελασγῶν.**

Ὅσα δ' ἔλεγον οἱ Ἕλληνες περὶ τῶν Προελλήνων ἢ Πελασγῶν ἦσαν κατ' οὐσίαν πενιχρὰ καὶ ἀντιφατικά. Ὁτὲ μὲν δηλ. θεωροῦνται οἱ Πελασγοὶ αὐτόχθονες, γεννήτορες τῶν συμπάντων κατοίκων τῆς χώρας, αὐτόχθονες δὲ παρ' Ἀριστοτέλει καὶ ἀρχαῖοι εἶναι ὀνόματα ταυτοσήμαντα («τὸ αὐτόχθονας ἢ ἀρχαίους εἶναι» Ἀριστ. ῥητορ. 1, 5.), ὁτὲ δὲ πολὺ πλάνητες, ἔξωθεν ἐνοικήσαντες μετανάσται· ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει χάσμα χωρίζον ἀλλήλων τοὺς ἀρχαιοτέρους καὶ τοὺς νεωτέρους κατοίκους δίκην δύο διαφόρων ἀνθρωπίνων φυλῶν, καθότι δὲν ὑπάρχουσιν ἴδιοι Πελασγικοὶ μῦθοι, ἴδιοι Πελασγικοὶ θεοί, οὓς νὰ δύναταί τις ν' ἀντιδιαστείλῃ τῶν Ἑλληνικῶν.

Μὴ ὁ πρῶτος καὶ γνήσιος Ἕλλην, ὃν γινώσκομεν, ὁ Ὁμηρικὸς Ἀχιλλεύς, δὲν προσεύχεται (Ἰλ. II. 233) εἰς τὸν Πελασγικὸν Δία;

«Ζεῦ ἄνα, Δωδωναῖε, Πελασγικέ».

Καὶ ὁ Ἡσίοδος (Στράβ· VII, σελ. 327) δὲν λέγει

«Φηγόν τε Πελασγῶν ἕδρανον»;

καὶ μὴ ἡ Δωδώνη, ἥτις ἐθεωρεῖτο ἡ ἀρχαιοτάτη ἕδρα τῶν Πελασγῶν. δὲν ἦτο ἅμα καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη ἐν Εὐρώπῃ Ἑλλάς; Οἱ Πελασγοὶ ὡς λαὸς γεωργικὸς καὶ μονίμους ἔχον ἕδρας καθηγίασαν πρῶτοι τὴν χώραν καὶ ἐξέλεξαν τὰς ἱερὰς ἀκρωρείας, ἐφ' ὧν καθ' ἅπαντας τοὺς χρόνους προσεφωνεῖτο ὁ Θεός, ὁ ἄναξ τοῦ οὐρανοῦ, ἄνευ εἰκόνος καὶ ναοῦ· κατ' ἀρχαίαν δέ τινα παράδοσιν ἡ Πελασγικὴ χώρα ἐν Θεσσαλίᾳ ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς ὑψηλῆς σειρᾶς τῆς Πίνδου (Στράβ. IX, 443) ἐντεῦθεν τὸ πρῶτον ὄνομα τῆς Θεσσαλίας **Πελασγία,** ἐντεῦθεν τὸ **Πελασγικὸν**

"**Αργος** (*"Ομηρος*) *καὶ ὁ* **Πελασγικὸς κόλπος,** (*Πτολεμ. 3,13*).

Καὶ ὁ μὲν Στράβων (VII, 327) καὶ ὁ 'Ηρόδοτος (VIII, 44) θεωροῦσι τοὺς Πελασγοὺς τοὺς ἀρχαιοτάτους κατοίκους συμπάσης τῆς 'Ελλάδος, λαὸν οὐδέποτ' ἐκχωρήσαντα καὶ μετακινηθέντα ἐκ τῶν ἐδρῶν αὐτοῦ ('Ηρόδ. I, 56), ἄλλοι δὲ ἀπ' ἐναντίας θεωροῦσιν αὐτὸν χρησάμενον «τύχαις δυσπότμοις εἰς πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δ' εἰς τὴν πολύπλανόν τε καὶ οὐδενὸς τόπου βέβαιον οἴκησιν», (Διον. 'Αλ. 1, 17). 'Η ἀντίθεσις αὕτη ἐξηγεῖται μόνον διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῶν πολυπλανήτων Πελασγῶν ὡς τῶν ἐκ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν οἰκήσεων ἐξωσθέντων ὑπὸ νεωτέρων φύλων.

Καὶ ὁ Θουκυδίδης, ἐν ᾧ ἐκδηλοῦται μετὰ τῆς μεγίστης εὐκρινείας ἡ ἱστορικὴ συνείδησις τῶν 'Ελλήνων, θεωρεῖ φανερῶς τοὺς κατοίκους τῆς 'Ελλάδος ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων, Πελασγούς τε καὶ "Ελληνας, ἓν ἔθνος καὶ διὰ τοῦτο ἐξαίρει διαφερόντως ὥς τι ἄξιον σημειώσεως τὸ γεγονὸς ὅτι «πρὸ τῶν Τρωϊκῶν οὐδὲν φαίνεται πρότερον κοινῇ ἐργασαμένη ἡ 'Ελλάς, οὐδ' εἶχεν ἀκόμη σύμπασα τὸ ὄνομα τοῦτο.» "Αν ἡ 'Ελλὰς ἤθελε κατοικηθῇ ὑπὸ λαῶν ὅλως διαφόρων, διαδεχομένων ἀλλήλους, ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν εἰς τὴν χώραν εἰσελασάντων λαῶν ἔπρεπε νὰ μνημονευθῇ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ὡς ὁ κύριος λόγος τῆς βραδείας ἐκείνης ὑπὸ ἓν κοινὸν ὄνομα ἑνώσεως, ἐν ᾧ ὁ 'Αθηναῖος ἱστορικὸς οὐδένα γινώσκει ἄλλον λόγον πλὴν τῆς βραδέως κατορθωθείσης πρὸς κοινὰς ἐπιχειρήσεις συνενώσεως τῶν διαφόρων ἐθνῶν τῶν μετὰ καὶ τοῦ Πελασγικοῦ οἰκούντων τὴν 'Ελλάδα.

"Αλλως δὲ ᾤκουν μὲν καὶ κατὰ τοῦ Θουκυδίδου τὴν γνώμην ἐν διαφόροις 'Ελληνικαῖς χώραις καὶ ἰδίως ἐν 'Αττικῇ δι' ὅλων τῶν αἰώνων γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων ἐκείνων Πελασγῶν, ἀλλ' ὅμως ἦσαν 'Αθηναῖοι κατὰ τὴν ὁμόφωνον πάντων μαρτυρίαν οὐ μόνον τελείως ὁμόφυλοι καὶ ἰσογενεῖς πρὸς τοὺς λοιποὺς "Ελληνας, ἀλλ' οἱονεὶ ὑπογραμμός τις τοῦ 'Ελληνικοῦ. Καὶ ὁ 'Ηρόδοτος δὲ (ἐν Α' 58) θεωρεῖ τὸ 'Ελληνικὸν ὡς κλάδον ἀποσχισθέντα σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ τοῦ Πελασγικοῦ. «Τὸ 'Ελληνικὸν . . . ἀποσχισθὲν ἀπὸ τοῦ Πελασγικοῦ» πρβλ. καὶ Α. 60 «ἀπεκρίθη ἐκ παλαιοτέρου τοῦ βαρβάρου ἔθνους τὸ 'Ελληνικὸν ἐὸν καὶ δεξιώτερον».

Καὶ οἱ μὲν Πελασγικοὶ χρόνοι ἐπισκοτίζονται ἀποκρυπτόμενοι ἐν

ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι ὥς τι σύνολον συγκεχυμένον καὶ ἀσαφές, τὴν δὲ ὤθησιν καὶ τὴν κίνησιν παρέχουσιν ὁ **Ἕλλην** καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ καὶ σὺν τῇ ἐλεύσει αὐτῶν ἄρχεται ἡ ἱστορία. Ὑπὸ τὸν **Ἕλληνα** λοιπὸν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ὡς γεννάρχας πρέπει νὰ ὑπονοήσωμεν κρυπτομένας φυλάς, αἵτινες πετροικισμέναι ὑπὸ ἰδίας εὐφυΐας καὶ ἐμψυχούμεναι ὑπὸ ἰδίας δραστηριότητος ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τοῦ μεγάλου λαοῦ καὶ διεδόθησαν ἐν αὐτῷ διὰ πολεμικῆς δεξιότητος. Καὶ οὗτοι μὲν αὐξάνονται οἱ δὲ λοιποὶ ἐκλείπουσιν, οὕτω δὲ τὸ νέον ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἀποβαίνει τὸ ἐπικρατοῦν πρβλ. Θουκ. Α'. 3).

§ 2. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ φυλαί.

Κατὰ τὸν ἡρωϊκὸν αἰῶνα ἤρχισαν νὰ διακρίνωνται ἀπ' ἀλλήλων οὐ μόνον αἱ φυλαί, ἀλλὰ καὶ αἱ διάλεκτοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Διὰ τῆς συγκριτικῆς τῶν γλωσσῶν ἐπιστήμης, τῆς γλωσσολογίας, διεγνώσθη ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι μία τῶν κληθεισῶν Ἰνδογερμανικῶν ἢ Ἀρίων ἀδελφῶν γλωσσῶν, τὸ δ' Ἑλληνικὸν ἔθνος, εἷς τῶν κλάδων τοῦ Ἀρίου ἐκείνου πρωτογόνου λαοῦ, ὅστις ἐν ἀπωτάτοις χρόνοις περιελάμβανε τοὺς προγόνους τῶν Ἰνδῶν, τῶν Περσῶν, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Λεττῶν καὶ τῶν Σλάβων.

Σημ. Τὴν σήμερον δύο κυρίως κλάδους οἱ γλωσσολόγοι θεωροῦσιν ἀπὸ κοινοῦ ἐπὶ πολὺν χρόνον ζήσαντας τοὺς Ἀρίους ἤτοι τοὺς Ἰνδοὺς καὶ τοὺς Ἰρανικοὺς λαούς, καὶ τοὺς Βαλτοσλαβικούς, ἤτοι τοὺς ὁμιλοῦντας τὴν Βαλτικὴν καὶ τὴν Σλαβικὴν γλῶσσαν. Αἱ λοιπαὶ γλῶσσαι ἔζησαν κεχωρισμένως, ὡσαύτως οὐδεμίαν παρατηροῦσι κοινὴν ἐπὶ πολὺν χρόνον συμβίωσιν Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν.

Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα κατὰ Brugmann εἶναι μία τῶν ὀκτὼ συγγενῶν γλωσσῶν, αἵτινες εἶναι ἡ Ἀρία (ἤτοι Ἰνδικὴ καὶ Ἰρανική), 2) ἡ Ἀρμενική, 3) ἡ Ἑλληνική, 4) ἡ Ἀλβανική, 5) ἡ Ἰταλικὴ (ἤτοι Λατινική, Ὀσκικο-οὐμβρική,) 6) ἡ Κελτική, 7) ἡ Γερμανικὴ καὶ 8) ἡ Βαλτικὴ καὶ Σλαβική· λείπει δὲ πᾶσα βάσις πρὸς παραδοχὴν Ἑλληνοϊταλικῆς ἀρχαίας γλώσσης ἤτοι μακροτέρας συμβιώσεως ἀμφοτέρων τούτων.

Ὁ δὲ λαός, ὅστις ἠδυνήθη μετὰ τοσοῦτον ἰδιαζούσης δεξιότητος ν' ἀναπτύξῃ τὸν κοινὸν θησαυρὸν τῆς Ἰνδογερμανικῆς γλώσσης, ἐκάλει ἑαυτόν, ἀφ' οὗ χρόνου ᾐσθάνετο ὡς ἓν ὅλον, διὰ τοῦ ὀνόματος **Ἕλληνες.** Οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς γλώσσης ἀνεγνώρισαν ἑαυτοὺς ἀπέναντι

τῶν λοιπῶν λαῶν ὡς συνανήκοντας εἰς ἀλλήλους καὶ συνησθάνθησαν ὅτι ἀποτελοῦσιν ἴδιόν τι ὅλον· ἡ δὲ γλῶσσα ἔμεινε διὰ πάντων τῶν χρόνων ὁ δεσμὸς ὁ συνενόνων τὰ ἀπώτατα ἀλλήλων οἰκοῦντα τῶν φύλων· ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι μία κοινὴ παρ' ὅλας τὰς ἐπὶ μέρους διαφορὰς τῶν διαλέκτων αὐτῆς· διὸ καὶ ὁ λαὸς τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἑνιαῖος καὶ ἄμικτος. Παρ' ὅλην δὲ τὴν ποικιλίαν τῶν διαλεκτικῶν τύπων κατὰ τὰ διασωθέντα γραπτὰ μνημεῖα δύο εἶναι τὰ κυρίως ἐπικρατοῦντα γένη, ἡ **Δωρικὴ** διάλεκτος καὶ ἡ **Ἰωνική.** Ἀλλ' αἱ διάλεκτοι αὗται δὲν συναποτελοῦσι τὸν ὅλον πλοῦτον τῆς γλώσσης. Ἐκεῖναι δὲ αἱ Ἑλληνικαὶ φυλαί, αἵτινες δὲν ἐτάσσοντο οὔτε εἰς τοὺς Ἴωνας, οὔτε εἰς τοὺς Δωριεῖς, διελέγοντο, ὡς λέγει ὁ Στράβων (VIII, 333), αἰολιστί. Παρατηρεῖται δέ, ὅτι ἡ Αἰολικὴ καὶ ἡ Δωρικὴ διάλεκτος ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας στενωτέραν σχέσιν ἢ πρὸς τὴν Ἰωνικήν. Παρὰ τοῦ Στράβωνος (VIII, 333) μανθάνομεν ὅτι ἡ Αἰολικὴ διάλεκτος ἐπεκράτει ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι. «Πάντες γὰρ οἱ ἐκτὸς Ἰσθμοῦ πλὴν Ἀθηναίων καὶ Μεγαρέων καὶ τῶν περὶ τὸν Παρνασσὸν Δωριέων καὶ νῦν ἔτι Αἰολεῖς καλοῦνται ἡ δὲ συγγένεια τῶν Θεσσαλικῶν Αἰολικῶν διαλέκτων ἀπεδείχθη ἐσχάτως διὰ τῆς ἐν Λαρίσσῃ ἀνευρεθείσης ἐπιγραφῆς (Mittheilangen das Deutschen Institutes in Athen. Τόμ. VII, σελ. 61 Hermes Τόμ. XVII σελ. 467 καὶ XVIII, σελ. 318).

Κατὰ τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα τῶν γλωσσολόγων τρεῖς πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν καὶ τὰς Ἑλληνικὰς φυλάς, τὴν Αἰολικήν, τὴν Δωρικὴν καὶ τὴν Ἰωνικήν.

Σημ. Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Ἕλλην ὁ ὁμώνυμος προπάτωρ τῶν Ἑλλήνων, ὁ υἱὸς τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας ἢ κατ' ἄλλον μῦθον τοῦ Διὸς καὶ τῆς Αοριλπης, ἐγέννησεν υἱοὺς τὸν Αἴολον, Δῶρον καὶ Ξοῦθον, οἱ υἱοὶ ἐγένοντο ὁ Ἀχαιὸς καὶ ὁ Ἴων, οἵτινες μετὰ τῶν πρώτων δύο ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἐπώνυμοι προπάτορες τῶν τεσσάρων Ἑλληνικῶν φύλων, ἤτοι τῶν Αἰολέων, Δωριέων, Ἀχαιῶν καὶ Ἰώνων.

Οἱ κυρίως Αἰολεῖς, οἱ φέροντες δηλονότι τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν τοῖς μύθοις, ᾤκουν ἀρχαιότατα, πρὸ τῆς ἐξ Ἠπείρου εἰσβολῆς τῶν Θεσσαλῶν τὸ νοτιοδυτικὸν ἥμισυ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος ὅπερ καὶ Αἰολὶς ὠνομάζετο. Ἡ Αἰολὶς αὕτη ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Πηνειοῦ μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου καὶ ὠνομάσθη μετέπειτα Θεσσαλιῶτις.

§ 3. *Αἰολεῖς* (ἐκ τοῦ Αἰόλος=ποικίλος) *καὶ Ἀχαιοί.*

Δύο ἔξοχοι ἱστορικοί, ὁ Κούρτιος καὶ ὁ Ὄφμανος (Otto Offman Die grichischen Dialecten Τόμ. II, 1893) φρονοῦσιν, ὁ μὲν Κούρτιος ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ εἶναι κλάδος τῶν Αἰολέων· διότι οὐδεὶς γίνεται λόγος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οὔτε περὶ Ἀχαϊκῆς γλώσσης, οὔτε περὶ τέχνης τῶν Ἀχαιῶν, ὅτι δὲ καθόλου οἱ Ἀχαιοὶ οὐδαμοῦ μνημονεύονται ὡς τι πλῆθος λαοῦ ἴδιον, ὡς πηγὴ καὶ ῥίζα τῶν κατοίκων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν τύπον γενῶν ὑπερόχων (ὡς εὐγενεῖς), ἐξ ὧν ἐκπηγάζουσι βασιλεῖς καὶ ἥρωες. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἔκφρασις «υἷες Ἀχαιῶν» πρὸς δήλωσιν καταγωγῆς ἡγεμονικῆς. Ὁ δὲ Ὄφμανος φρονεῖ ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ τοῦ ἔπους καὶ οἱ ἱστορικοὶ Αἰολεῖς εἶναι τὸ αὐτό, εἶναι δύο ὀνόματα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ φύλου, ὅπως ἤδη καὶ ὁ Στράβων ὑποδηλοῖ ῥητῶς λέγων ὅτι πρὸ τῆς Δωρικῆς κατακτήσεως (1104 π. Χ.) ἐν Πελοποννήσῳ διελέγοντο αἰολιστὶ καὶ ὅτι ἡ Αἰολικὴ διάλεκτος καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Δωριέων κατάκτησιν μεγάλου μέρους τῆς Πελοποννήσου ἐτηρήθη καθαρὰ ἐν Ἀρκαδίᾳ· «οἱ μὲν οὖν Ἴωνες ἐξέπεσον πάλιν ταχέως ὑπὸ Ἀχαιῶν, Αἰολικοῦ ἔθνους» (Στράβων VII, 333). Ἀμφότεροι δ' οὗτοι συμφωνοῦσιν εἰς τοῦτο ὅτι κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους μεγάλη ἦτο ἡ δρᾶσις τῶν Ἀχαιῶν.

Τὸ δὲ αἴνιγμα πῶς οἱ Ἀχαιοὶ (οὕτω λεγόμενοι ἀρχῆθεν) μετέπειτα ἠδύναντο νὰ μετονομασθῶσιν Αἰολεῖς ἔλυσεν ὁ Fick, (Ἰλ. σελ. 561 καὶ ἑξῆς). Αἴϝολος, κατ' αὐτόν, εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἢ κανονικὸν βραχυνθὲν ὄνομα Ἀχ-αιϜός (πρβλ. γερμ. Dür-ing das Thüringen βραχὺ ὄνομα τοῦ Hermondüre). Τὸ ὄνομα **Αἰολεῖς** *ἀντὶ* **Ἀχαιοὶ** *φαίνεται τὸ πρῶτον παραχθὲν ἐν Θεσσαλίᾳ. Οἱ Αἰολεῖς ἢ Ἀχαιοί, ὡς εἴπομεν, διαιροῦνται εἰς δύο, εἰς Αἰολεῖς τῶν μεσημβρινῶν μερῶν (Ἀρκαδία καὶ Κύπρος) καὶ εἰς Αἰολεῖς τῶν ἀρκτικῶν μερῶν (Θεσσαλία, μικρὰ Ἀσία καὶ Βοιωτία). Καθαρὸς διετηρήθη ὁ ἐθνισμὸς ἀμφοτέρων τῶν μερῶν μόνον ἐν ἐκείναις ταῖς ἀποικίαις, αἵτινες ἔμειναν ἄθικτοι ἐκ τῆς Δωρικῆς ἐπιδρομῆς, ἐν τῇ κυρίως Αἰολίδι (δηλ. ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ), καὶ ἐν τῇ Κύπρῳ, ὅπου δ' ἐπάτησαν οἱ Δωριεῖς, ἐτελείωσεν ἡ Ἀχαϊκὴ κυριαρχία. Ἐν Θεσσαλίᾳ διετηρήθη μὲν*

«ὅς Δολόπων ἄγαγε θρασὺν ὅμιλον
σφενδονᾶσαι, ἱπποδάμων Δαναῶν
βέλεσι πρόσφορον».

Τοῦτο δὴ καὶ παρὰ τῷ ποιητῇ κατὰ τὸ σιωπώμενον, ὡς εἰώθασι λέγειν οἱ γραμματικοί, συνυπακουστέον· γελοῖον γὰρ τὸ τὸν βασιλέα μετέχειν τῆς στρατείας, τοὺς δ' ὑπηκόους μὴ παρεῖναι αὐτῷ».

Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἡρώων, οἵτινες ὥρμησαν τότε ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν, ἦτο καθ' Ὅμηρον ὁ θεοῖς ἐπιείκελος, ὁ ῥηξήνωρ, ὁ πτολίπορθος, ὁ **ποδώκης Ἀχιλλεύς**, ὁ ξανθὸς υἱὸς τοῦ Πηλέως, βασιλέως τῆς Φθιώτιδος, καὶ τῆς Νηρηΐδος **Θέτιδος**.

Ὁ **Ἀχιλλεὺς** ἔχων νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ μακροῦ μὲν ἀλλ' ἀδόξου βίου καὶ βραχέος ἀλλ' ἐνδόξου (Ἰλ. Ι. 410) προετίμησε τὸν δεύτερον διὸ καὶ συνεξεστράτευσεν εἰς Τροίαν, ἄρχων τῶν προειρημένων Ἀχαϊκῶν φύλων, ἄγων ναῦς πεντήκοντα, ὧν ἐν ἑκάστῃ ἦσαν ἄνδρες πεντήκοντα. Ἐν τῷ ναυτικῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἀχαιῶν ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε τὸ δεξιὸν κέρας πρὸς τὸ Σίγειον, τὸ δ' ἀριστερὸν εἶχεν Αἴας ὁ Τελαμώνιος, πεποιθότες εἰς τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν «ἠνορέῃ πίσυνοι καὶ κάρτεϊ χειρῶν» (Ὁμ. Ἰλ. Λ. 9), διαρκούσης τῆς πολιορκίας τῆς Τροίας δώδεκα μὲν πόλεις παραλίους ἐκυρίευσεν, ἕνδεκα δὲ μεσογείους ἐπόρθησεν (Ἰλ. Ι. 328). Ὅτε δὲ κατὰ τὴν ἐπίμονον ὀργὴν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὴν ἀποχὴν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ πολέμου, οἱ Ἀχαιοὶ δεινῶς ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν Τρώων, εἰσβαλόντων καὶ εἰς αὐτὸ τῶν Ἀχαιῶν τὸ στρατόπεδον, ὁ δὲ Πάτροκλος ἐξελιπάρει τὸν Ἀχιλλέα, ὅπως ἐπιτρέψῃ τοὐλάχιστον αὐτῷ νὰ σπεύσῃ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἀνδρῶν εἰς βοήθειαν τῶν κινδυνευόντων Ἀχαιῶν, καὶ ἐπέτρεψε, τότε ὁ Ἀχιλλεὺς εἰς πέντε στίχους (τάγματα) διῄρεσε τὸν στρατὸν αὐτοῦ, τῆς πρώτης στιχὸς ἡγεμόνα ὥρισε τὸν Μενέσθιον, τὸν υἱὸν τοῦ Σπερχειοῦ, ἄρχοντα βεβαίως τῶν ἐκ τῆς ἄνω κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ συνεκστρατευσάντων ὑπηκόων αὐτοῦ Ἀχαιῶν, τῆς δευτέρας τὸν Εὔδωρον, τῆς τρίτης τὸν Πείσανδρον «ὃς πᾶσι μετέπρεπε Μυρμιδόνεσσι ἔγχεϊ μάρνασθαι μετὰ Πηλείωνος ἑταῖρον», τῆς τετάρτης ἦρχεν ὁ «γέρων ἱππηλάτα Φοῖνιξ», τῆς δὲ πέμπτης, ὁ Ἀλκιμέδων (Ἰλ. Π. 171 καὶ ἑξῆς)· ἄλλοι ἥρωες, ὀπαδοὶ τοῦ Ἀχιλλέως ἦσαν ὁ Ἄλκιμος

(Τ. 392 καὶ ἑξ. 472) καὶ ὁ Βαθυκλῆς (Π. 594). Ὁ Πάτροκλος ἐπελθὼν ἐπὶ τοὺς Τρῶας ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγήν, ἀλλ' ἔπεσε καὶ αὐτός.

Ὁ θάνατος τοῦ Πατρόκλου ἐλύπησε πολὺ τὸν Ἀχιλλέα, ἵνα δὲ ἐκδικηθῇ αὐτόν, ἀπεμήνισεν (ἔπαυσε τὴν πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα ὀργήν του), καὶ ὥρμησεν εἰς τὴν μάχην, καθ' ἣν ἐφόνευσε τὸν Ἕκτορα, τὸν πρῶτον ἥρωα τῶν Τρώων. Τότε ἐπῆλθε καὶ εἰς τὸν Ἀχιλλέα τὸ μοιραῖον τέλος. Σὺν τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ τελευταίου ἥρωος τῶν Ἀχαιῶν, ἔληξε καὶ ἡ μεγάλη δρᾶσις τῶν βορείων Ἀχαιῶν.

Κατὰ τὸν Κούρτιον ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκυρίευσε τὴν Λέσβον (Ἰλ. Ι. 664 Στράβων Α. 45), ἐπολιόρκησε τὴν Τροίαν καὶ κατενίκησε τὸν Ἕκτορα τὸν ἥρωα τῆς ἐχθρικῆς ταύτης πόλεως. Τοῦτο σημαίνει κατ' αὐτὸν ὅτι οἱ Θεσσαλοὶ Ἀχαιοὶ διέβησαν εἰς τὰ ἀρκτικὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ κατέκτησαν τὴν χώραν δεινοὺς ὑποστάντες ἀγῶνας, παρὰ δὲ τὸ πλευρὸν τῶν Μυρμιδόνων τοῦ Ἀχιλλέως ἐπολέμουν οἱ ἄνδρες τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Μενελάου· καὶ ταῦτα διισχυρίζεται ὁ Κούρτιος παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Θουκυδίδου ὅστις λέγει (Α' 9) ὅτι ὁ Ἀγαμέμνων τῶν τότε δυνάμει προεῖχεν· κατ' ἄλλον δέ τινα μῦθον οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ὀρέστου ἔφερον διὰ ξηρᾶς Πελοποννησίους Ἀχαιοὺς διὰ Βοιωτίας, Θεσσαλίας καὶ Θρᾴκης εἰς Λέσβον· (Στράβ. Θ. 401).

§ 5. Βοιωτοί, Θεσσαλοί, Δωριεῖς.

Οἱ **Βοιωτοὶ** ἢ **Ἀρναῖοι** τὸ κατ' ἀρχὰς κατῴκουν εἰς τὰς πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Θεσσαλίας· ἦσαν φῦλον Αἰολικὸν κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἱστορικούς, Δωρικὸν δὲ κατὰ τοὺς νεωτέρους. Πρωτεύουσα πόλις αὐτῶν ἦτο ἡ Ἄρνη, ἧς τὰ ἴχνη ἀνευρέθησαν παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον **Ματαράγκα**· πότε καὶ πῶς ἦλθον εἰς Θεσσαλίαν δὲν παραδίδοται ἡμῖν, γινώσκομεν μόνον ὅτι ὑπεχώρησαν εἰς τοὺς ἐκ τῆς Πίνδου ἐπελθόντας Θεσσαλούς. Οὗτοι ἐκ τῆς Θεσπρωτίας ὁρμώμενοι τῷ 60 ἔτει μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν (1024 π. Χ.) εἰσέβαλον εἰς τὴν ἀπ' αὐτῶν ἔκτοτε κληθεῖσαν Θεσσαλίαν, πιέζοντες δὲ τοὺς

ἀδελφὸς τοῦ Ἐρύτου (*Πίνδ. Πύθ. 4, 318. Ἀπολ. Ῥόδ. Α. 52 καὶ 53. Ὀβιδ. Μεταμορφ. 8, 311*). **Ἔρυτος ἢ Εὔρυτος** ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἐχίονος (*Ἀπολλ. Α. 9, 6. Ὑγῖνος XIV, 160. Valer Flac. I, 439*). **Εὐρυτίων** υἱὸς τοῦ Ἴρου (*Ἀπολ. Ῥόδ. Α, 71—74. Σχολ. Ὀρφ. Ἀργον. 180 Σχολ. Ἰλ. XXIII, 88, Ὑγῖν. f. 14*). **Εὐρυτίων** υἱὸς τοῦ Ἄκτορος (*Ἀπολλόδ. Α, 8, 2. Γ. 13, 1.*) βασιλέως τῆς Φθιώτιδος. Οὗτος καλεῖται, ἔτι καὶ Εὔρυτος, εἶναι πατὴρ τῆς Ἀντιγόνης τῆς γυναικὸς τοῦ Πηλέως· (*Φερεκ. εἰς Σχολ. Ἰλ. XVI, 175. Ἀριστ. ῥήτ. 46 σελ. 209*), διότι ὁ Πηλεὺς φεύγων ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Αἰγίνης ἦλθε πρὸς τὸν Εὐρυτίωνα, ὅστις ἀπεδέξατο αὐτὸν καὶ ἔδωκεν αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα Ἀντιγόνην καὶ τὸ τρίτον τοῦ βασιλείου, εἰς ὃ ἔφερε καὶ Μυρμιδόνας ἐποίκους ἐξ Αἰγίνης· ὁ Πηλεὺς ἔφυγεν ἐξ Αἰγίνης διότι ἐφόνευσε τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Φῶκον, «διὰ δὲ τὸν φόνον Πηλεὺς ὑπὸ τοῦ πατρὸς φυγαδευθεὶς ἔφυγε τῆς νῦν Θετταλίας καλουμένης εἰς Φθίαν». (*Διόδ. Σικελ. IV, 72*). **Πηλεύς**, υἱὸς τοῦ Αἰακοῦ, σύζυγος, ὡς εἴπομεν, τῆς Ἀντιγόνης τῆς θυγατρὸς τοῦ Εὐρυτίωνος, ὕστερον δὲ τῆς Θέτιδος, πατὴρ τοῦ Ἀχιλλέως (*Ἀπολλόδ. Α. θ. § 16*).

Ἀρχηγὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ὑπῆρξεν ὁ Ἰάσων, υἱὸς τοῦ Αἴσωνος βασιλέως τῆς Ἰωλκοῦ. Φυσικὸν δ' ἦτο ὅτι ὁ μῦθος περὶ τοιούτου θαυμασίου ἔργου, τῆς πρώτης δηλονότι εἰς ἀγνώστους θαλάσσας ναυτικῆς ἐπιχειρήσεως τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἑλλάδος ἡρώων, ἔμελλε νὰ ἐξεγείρῃ τὴν φαντασίαν τῶν Ἑλληνικῶν λαῶν. Ἡ ναυπηγία τῆς Ἀργοῦς, ὁ κατάπλους εἰς διαφόρους χώρας βαρβαρικάς, ἡ ὡς ἐκ θαύματος διάβασις αὐτῆς διὰ τῶν ἐπικινδύνων Συμπληγάδων, αἱ περιπέτειαι τοῦ Ἰάσονος παρὰ τῷ βασιλεῖ Αἰήτῃ, ἡ διὰ τοῦ ἔρωτος τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Μηδείας διάσωσις αὐτοῦ, ἡ ἁρπαγὴ τοῦ χρυσοῦ δέρατος καὶ ἡ πρὸς μυρίους κινδύνους συνδεδεμένη ἐπιστροφὴ τῶν Ἀργοναυτῶν ὑπῆρξαν τερπνὴ ἐπασχόλησις τῆς φαντασίας τῶν ναυτιλλομένων καὶ πλουσία τροφὴ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ποίησιν καὶ τέχνην πολλῶν γενεῶν. Καὶ παρουσιάζεται μὲν ὁ πλοῦς ὡς κοινὴ ἐπιχείρησις τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλάδος ναυτικῶν τε καὶ μή, ἀλλ ἐμφανῶς πρωτοστατοῦσιν οἱ Μινύαι, κατέχοντες τὰς ἐπὶ τῆς Βοιωτίας μέχρι τῆς νοτίου Θεσσαλίας χώρας.

ρακλέα, διὰ τῆς συνδρομῆς δ' αὐτοῦ νικήσαντες παρέδωκαν εἰς αὐτὸν ὡς σύμμαχον τὸ τρίτον μέρος τῆς Δωρίδος χώρας (Διόδ. Σικελ. IV, 37). Τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι γένος ὁρμώμενον ἀφ' Ἡρακλέους συνηνώθη ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ μετὰ τῶν Δωριέων καὶ ἀνῆλθε παρ' αὐτοῖς εἰς δύναμιν βασιλικήν. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Πίνδου προέβησαν ὁρμητικοὶ πρὸς νότον, ἐπέπεσον κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς Οἴτης οἰκούντων Δρυόπων καὶ τέλος κατέλαβον τὴν μεταξὺ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῆς Οἴτης χώραν· «ἐντεῦθεν (ἐκ τῆς Πίνδου) αὖθις εἰς τὴν Δρυοπίδα μετέβη» (Ἡρόδ. I. 56), τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Δωρίδα, ἥτις μετέπειτα ἔφερε τὸ ὄνομα Μητρόπολις Δωριέων, ἐν ᾧ διὰ τὴν πτωχείαν αὐτῆς οἱ ὀλίγοι κάτοικοι ὠνομάζοντο σκωπτικῶς Λιμοδωριεῖς. Ἐντεῦθεν δὲ μεταβάντες εἰς Πελοπόννησον διὰ τοῦ μεταξὺ τοῦ Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου στενοῦ πορθμοῦ κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσιν αὐτὴν κατὰ μέγα μέρος.

Ἐν ᾧ δὲ τὰ Ἀχαϊκὰ κράτη περὶ τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὰς Θήβας ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς Βοιωτούς, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, οἱ ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀχαιοὶ καὶ μέρος τῶν Βοιωτῶν ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Θεσσαλούς, ἔκτοτε δὲ ἡ χώρα μετωνομάσθη **Θεσσαλία**, *πρότερον ὀνομαζομένη, 1) Πελασγία (Εὐστ. εἰς Διον. Περιηγ. 427. Σχόλ. Ἰλ. Β. 681. Στάφ. εἰς Σχόλ. Ἀπολ. Ῥοδέου I, 581. Στέφανος Βυζάντιος ἐν λ.)· 2) Αἱμονία (Στράβ. IX, 443. Διον. Ἁλ. I, 17, 60. Σχόλ. Ἀπολ. Ῥοδ. III, 1090 καὶ ἀλ.)· 3) Πυῤῥοδία ἢ Πυῤῥαία (Σχολ. Ἀπολ. Ῥοδ. III, 1090. Στράβ. IX, 443) καὶ 4) Αἰολίς· «Θεσσαλοὶ ἦλθον ἐκ Θεσπρωτῶν οἰκήσοντες τὴν Αἰολίδα» (Ἡρόδ. VII, 176. Διόδ. Σικελ. Δ', 67).*

Ἀλλ' ἂν καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ ἐθνικότης ἐξέπεσεν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν τῆς χώρας εἰς τὴν τάξιν τῶν **Πενεστῶν**, *διετηρήθη ὅμως εἰς τὸ μέγιστον μέρος τῆς Θεσσαλίας καθαρὰ ἡ ἀρχαία Ἀχαϊκὴ διάλεκτος, ὅπως ἀπαντῶμεν αὐτὴν εἰς τὴν Αἰολίδα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Μόνον αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Φθιώτιδος συνετάχθησαν ἐν τῇ διαλέκτῳ τῶν ἀρκτῴων Δωριέων· διότι πιθανῶς ἡ χώρα αὕτη καὶ πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Θεσσαλῶν, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος (Α. 56), πιθανῶς δὲ καὶ μετ' αὐτὴν ἐπλημμύρησεν ἀπὸ ἀρκτῷα Δωρικὰ φῦλα.*

§ 6. Λαοὶ τῆς Φθιώτιδος ἀπὸ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ πόλεις αὐτῶν.

Ἡ τῷ ἑξηκοστῷ ἔτει μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν εἰσβολὴ τῶν Θεσσαλῶν εἰς τὴν χώραν τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Θεσσαλίαν, ἐπήνεγκεν, ὡς εἰκός, μεταβολάς τινας καὶ ἐπὶ τὰ κατοικοῦντα τὴν Φθιώτιδα Ἑλληνικὰ φῦλα.

Τὸ ὄνομα τῶν **Μυρμιδόνων** ἐξέλιπεν, ἐπικρατήσαντος παρ' αὐτοῖς, ὡς φαίνεται, τοῦ φυλετικοῦ ὀνόματος, τοῦ τῶν Ἀχαιῶν· τὸ τῶν **Ἑλλήνων** ὄνομα ἐξηπλώθη, ὡς εἴπομεν, μικρὸν κατὰ μικρὸν ὡς ὄνομα ἐθνικὸν πασῶν τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν, οἱ **Ἀχαιοὶ** ἐτήρησαν τὸ ἑαυτῶν ὄνομα, ἀλλ' ἐκαλοῦντο **Ἀχαιοὶ Φθιῶται** πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ οἰκούντων Ἀχαιῶν, οἱ δὲ καθ' Ὅμηρον νεμόμενοι τὴν Τραχῖνα, ἄδηλον πότε καὶ διὰ τί, μετωνομάσθησαν οἱ μὲν τὰ πεδινὰ μέρη οἰκοῦντες **Μαλιεῖς** (Δωρικῶς), **Μηλιεῖς** (Ἀττικῶς), οἱ δὲ τὰ ὀρεινὰ μεταξὺ τῆς κυρίως Οἴτης καὶ τοῦ Καλλιδρόμου Οἰταῖοι ἢ Οἰταιεῖς, οἱ δὲ Δόλοπες ἀπεχώρησαν ὡς φαίνεται, πρὸς τὰ μεταξὺ τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Τυφρηστοῦ Πινδικὰ ὄρη πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν δουλείας, τὴν δ' ἄνω κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ καταλαβόντες, κατεῖχον οἱ Αἰνιᾶνες. Οὕτω δὲ οἱ λαοί, οἱ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων κατοικοῦντες τὴν Φθιώτιδα ὠνομάζοντο Ἀχαιοὶ Φθιῶται, Μαλιεῖς ἢ Μηλιεῖς, Οἰταῖοι ἢ Οἰταιεῖς καὶ Αἰνιᾶνες.

Οἱ **Ἀχαιοὶ Φθιῶται** κατῴκουν τὴν χώραν, ἣν περιεγράψαμεν ἐν σελίδι 5. Πρὸς Ν. τῆς Ὄθρυος τὰ ὅρια ταῦτα ἐξετείνοντο μέχρι τοῦ Ἐχίνου. Ἔκ τινος χωρίου τοῦ Ἡροδότου (VII, 198) λέγοντος: «Πρώτη μὲν νυν πόλις (τῶν Μαλιέων) ἐστὶ ἐν τῷ κόλπῳ ἀπ' Ἀχαΐης ἰόντι Ἀντικύρη, παρ' ἣν ποταμὸς Σπερχειὸς ῥέων εἰς θάλασσαν ἐκδιδοῖ» δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι τὰ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ὅρια τῶν Ἀχαιῶν Φθιωτῶν ἐξετείνοντο μέχρι τῆς κοίτης τοῦ Σπερχειοῦ, παρ' ὃν ἔκειτο ἡ πόλις Ἀντικύρα. Φαίνεται δ' ἄπορον διὰ τί ὁ Ἡρόδοτος περιγράφων τὴν πορείαν

τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ δὲν μνημονεύει τὴν πόλιν Λαμίαν ὡς πρώτην πόλιν τῶν Μαλιέων· ἡ ἐξήγησις τοῦ Kusen (ὑπομνήμ. ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Ῥήνου XV, 18) ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἡροδότου σχετίζεται μόνον πρὸς τὴν πορείαν τοῦ Ξέρξου, ὅστις ἐβάδιζε κατὰ μῆκος τῆς παραλίας καὶ χωρὶς νὰ θίξῃ τὴν εἰς τὰ ἐνδότερα κειμένην Λαμίαν, ἔφθασεν εἰς Ἀντικύραν, κειμένην περίπου μεταξὺ τῶν σημερινῶν χωρίων Καλυβίων καὶ Φραντζῆ, δὲν μοὶ φαίνεται ὀρθή· διότι ἦτο φυσικῶς ἀδύνατον αἱ μυριάδες τοῦ στρατοῦ τοῦ Ξέρξου νὰ βαδίζωσι στοιχηδὸν τὴν παραλίαν καὶ νὰ μὴ θίξωσι τὴν Λαμίαν, περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχουσαν τότε τῆς παραλίας· πιθανώτερον φαίνεταί μοι ὅτι ὁ Ἡρόδοτος παρῆλθεν ἐν σιγῇ τὴν Λαμίαν ὡς ἄσημον τότε πολίχνην καὶ ἐμνημόνευσε τὴν ἀκμάζουσαν τότε πόλιν τῶν Μαλιέων Ἀντικύραν.

Ἂν ἡ Λαμία ἦτο πόλις τῶν Ἀχαιῶν Φθιωτῶν ἀνέκαθεν, πιθανῶς παρεχωρήθη τοῖς Μαλιεῦσιν, ὅτε Φίλιππος ὁ Β' κατὰ τὸ 342 π. Χ. παρεχώρησε καὶ τὸν Ἐχῖνον αὐτοῖς, ἀλλ' ὁ Δημοσθένης, ὅστις μνημονεύει τὴν παραχώρησιν ταύτην (κατὰ Φιλ Γ. 34), δὲν ἤθελε παραλίπει νὰ μνημονεύσῃ καὶ τὴν Λαμίαν, ἀφοῦ ἀλλαχοῦ μνημονεύει καὶ χωρίδια, ἵνα στιγματίσῃ τὴν ἀπληστίαν τοῦ Φιλίππου ἀλλ' εἰς ἐπικουρίαν ἔρχεται καὶ Στέφ. ὁ Βυζ. ὅστις λέγει :

«Λάμια πόλις Θεσσαλίας τῶν Μηλιέων ὡς Πολύβιος IX, 29».

Οἱ **Ἀχαιοὶ Φθιῶται** ἀπετέλουν ἴδιον κοινὸν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Θεσσαλῶν μὲν μέχρι τοῦ 443, τῶν Μακεδόνων δὲ μετά τινων διαλειμμάτων μέχρι τοῦ 229 καὶ τῶν Αἰτωλῶν μέχρι τοῦ 196 π Χ. ὅτε οἱ Ρωμαῖοι διὰ τοῦ Φλαμινίου ἀπήλλαξαν αὐτοὺς τῆς ἐπικυριαρχίας τῶν ἄλλων. ἵνα αὐτοὶ ὑποδουλώσωσιν αὐτούς, ἀλλ' ὑπὸ τὰς ἐπικυριαρχίας ταύτας διετήρουν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν. Οἱ Ἀχαιοὶ Φθιῶται παρεκάθηντο ἐν ἴσῃ μοίρᾳ μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν φύλων ἐν τῷ Ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ, εἰς ὃ ἀπέστελλον δύο ἱερομνήμονας (ἴδ. κατ. Κεφ. στ'. § 3.), πρὸς δὲ τοὺς Θεσσαλοὺς ἐπικυριάρχας πολλάκις ἠρνοῦντο τὴν ἀπότισιν τοῦ ταχθέντος φόρου (Ξεν. Ἑλλ. I, 18) καὶ μετὰ τῶν ὀρεινῶν περιοίκων συχνὰ ὑπεκίνουν καὶ ὑπεστήριζον τοὺς πενέστας τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος κατὰ τῶν

κυρίων αὐτῶν (Ἀριστ. Πολιτ. 2, β). Ἐξ ἐπιγραφῶν δ' ἐσχάτως ἐν Δελφοῖς ἀνευρεθεισῶν (Δελτ. Ἑλλ. ἀλληλογρ. Γαλ. ἐν Ἀθ. Σχολῆς ἔτος XXV, 1901 σελ. 337 καὶ ἑξῆς) ἀναγομένων δὲ εἰς τὰ ἔτη 270 - 260 π.Χ., μανθάνομεν ὅτι οἱ ἐπώνυμοι τῶν Ἀχαιῶν ἄρχοντες ἦσαν τρεῖς, ὠνομάζοντο δὲ ἐνιαχοῦ μὲν ἄρχοντες, ἐνιαχοῦ δὲ πιθανῶς **Ταγοί**, (αὐτόθι στίχ. 346 στίχ. 7 καὶ C. I Gr. 1770), ὅπερ ὄνομα ἦτο σύνηθες ἐν Θεσσαλίᾳ πρὸς δήλωσιν κυρίως τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς, ἥδρευον δ' ἐν Θήβαις, εἶχον δὲ καὶ ἰδίους ταμίας καὶ στρατηγούς.

Αἱ πόλεις τῆς ἐν Φθιώτιδι Ἀχαΐας ἀπετέλουν εἶδος συμπολιτείας ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ περιεχομένου ἐν γένει τῆς προειρημένης ἐπιγραφῆς· καὶ ἐξ ἄλλων δ' ἐπιγραφῶν δηλοῦται ὅτι ἑκάστη εἶχεν ἰδίους ἐπωνύμους ἄρχοντας, ἰδίαν βουλήν, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τούτου ὅτι εἶχεν ἑκάστη ἴδια νομίσματα (Ἱστορία τῶν νομισμάτων Head κατὰ μετάφρ. Ι. Σβορώνου Τόμος Α' σελ. 364 καὶ ἑξῆς· ἴδ. καὶ κατωτέρω κεφ. στ' § 4.). Εἰκάζεται προσέτι ὅτι ἀρχομένης τῆς Μακεδονικῆς ἐπικυριαρχίας εἶχον αἱ πόλεις αὗται συνομολογήσει καὶ νομισματικήν τινα σύμβασιν.

Ἐν παρέργῳ εἰρήσθω ὅτι ἀρχαῖαι πόλεις γνωσταὶ τῆς Φθιώτιδος πρὸς Β. τῆς Ὄθρυος εἶναι αἱ ἑξῆς·

α') Θῆβαι αἱ Φθιώτιδες, ἡ πρωτεύουσα αὕτη πόλις ἔκειτο ἐπὶ λόφου πρὸς Ν. τῶν Φερῶν ἐν τῷ ἀρκτικῷ τέλει τοῦ Κροκίου πεδίου· ἐρείπια ταύτης σήμερον εὑρίσκονται πρὸς Β. τοῦ χωρίου Ἀκετσέλη.

β') Πύρασος, παράλιος πρὸς τὸ ΝΑ τῶν Θηβῶν παρὰ τὸ χωρίον Καραμπᾶς, παρ' αὐτὴν ἦτο Δήμητρος ἱερὸν «Δημήτριον» καλούμενον, καθ' ὃ ἐνίοτε καὶ ἡ πόλις ἐλέγετο Δημήτριον.

γ') Ἡ Ἐρέτρια ΝΔ. τῶν Θηβῶν, πιθανῶς πλησίον τοῦ χωρίου Τσαγγλὶ (τοῦ δήμου Σκοτούσσης).

δ') Φυλάκη, ἀρχαιοτάτη πόλις, ἔχουσα τέμενος τοῦ Πρωτεσιλάου, πιθανῶς ἔκειτο ὀλίγον πρὸς Δ. τοῦ χωρίου Δαουτζᾶς περὶ τὰ 5 χιλιόμ.

στ') Κορώνεια ΝΔ τῆς Φυλάκης περὶ τὰ 10 χιλιόμ., πλησίον τοῦ χωρίου Κιολάρ.

ζ') Ἡ Ἴτων (ἄλλως Ἴτωνος, Ἰτών, Ἰτώνη, Σιτὼν) Ν. τῆς Φυλάκης, ἔχουσα ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς «Ἰτωνίας» καλουμένης.

η') Ἅλος πρὸς Α. τῆς Ἴτωνος οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης, ὅπου νῦν ἡ θέσις Κεφάλωσις.

θ') Μελιταία (ἄλλως Μελιτία, Μελίτεια, Μελίταια, Μελίταρα), πόλις ὀχυρά. Ἐρείπια ταύτης παρὰ τὸ χωρίον Ἀβαρίτσαν.

ι') καὶ ιβ') Χαλαὶ καὶ Πηραία, πόλεις παρὰ τὴν Μελιταίαν καὶ πιθανῶς ὑπεξούσιαι ταύτης, ἔκειντο δὲ πρὸς Α ἢ Β τῆς Μελιταίας, (Δελτ. Ἑλλ. ἀλλ. ἔτος XXV σελ. 346).

ια') Φυλλιαδὼν (μήπως ἐντεῦθεν τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου Χιλιαδοῦ); Ἡ Φυλλιαδὼν ἥπτετο τῆς χώρας τῆς Μελιταίας, τῆς Πηραίας καὶ τῆς τῶν Πευματίων (Δελτ. Ἑλλ. ἀλληλογρ. αὐτόθι).

ιβ') Πεύματα, πιθανῶς ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ὑπὸ Λιβ. XXXVII, 13 μνημονευομένην Τεῦμα.

ιγ') Ἐρινεός. ἐρείπια πλησίον τοῦ χωρίου Τσιάτμα.

ιδ') Ξύνιαι (ἄλλως Ξυνία) πρὸς Δ τῆς Μελιταίας παρὰ τὴν Ν ὄχθην τῆς λίμνης Ξυνιάδος ἐπί τινος προέχοντος ἀκρωτηρίου.

ιε') Οἱ Θαυμακοὶ (Δομοκός).

Περὶ τούτων πλείονα δύναται ὁ βουλόμενος νὰ εὕρῃ ἐν τῇ ἱστορικῇ γεωγραφίᾳ τοῦ Γ. Κρέμου, ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ τοῦ Γεωργιάδου καὶ ἐν τοῖς Φθιωτικοῖς τοῦ Ν. Γιαννοπούλου.

Πόλεις τῶν Ἀχαιῶν Φθιωτῶν πρὸς Ν. τῆς Ὄθρυος.

α') Τὸ Πτελεόν (ἄλλως ἡ Πτελεός, Πελεός), πόλις ἀρχαιοτάτη, μνημονευμένη ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (Ἰλ. Β. 697). Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης γενήσεται ἐν δέοντι ὁ προσήκων λόγος. Ἀναγράφομεν δ' ἐνταῦθα μόνον ὅτι ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐγένετο δόγμα τῆς πόλεως τῶν Πτελεατῶν, δι' οὗ τιμᾶται διὰ προνομιῶν ὁ Λαρισσαῖος πολίτης Νύσσανδρος Διοδότου, ὡς διατελῶν εὔνους τῇ πόλει **Πτελεατῶν** καὶ ὅτε οἱ Λαρισσαῖοι Φθιῶται ἐπέσκηψαν ἐπὶ τὴν πόλιν ἀδίκως καὶ ἀναιτίως καὶ προσεκαλέσαντο αὐτοὺς ἐπὶ κρίσιν εἰς Ῥώμην ἐπὶ τὴν Σύγκλητον, μετὰ πάσης προθυμίας ἐπορεύθη μετὰ τῶν συναποσταλέντων πρεσβευτῶν εἰς Ῥώμην καὶ διεκρίθη ἐν τῇ ἐν Ῥώμῃ πρεσβείᾳ· ἡ ἔρις τῶν δύο πόλεων ἦτο πιθανῶς περὶ ὁρίων. Τὸ δόγμα ἐχαράχθη εἰς διπλοῦν ἔν τε Λαρίσσῃ τῇ παρὰ τὸν Πηνειόν,

§ 6. Λαοὶ τῆς Φθιώτιδος ἀπὸ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ πόλεις αὐτῶν.

Ἡ τῷ ἑξηκοστῷ ἔτει μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν εἰσβολὴ τῶν Θεσσαλῶν εἰς τὴν χώραν τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Θεσσαλίαν, ἐπήνεγκεν, ὡς εἰκός, μεταβολάς τινας καὶ ἐπὶ τὰ κατοικοῦντα τὴν Φθιώτιδα Ἑλληνικὰ φῦλα.

Τὸ ὄνομα τῶν **Μυρμιδόνων** *ἐξέλιπεν, ἐπικρατήσαντος παρ' αὐτοῖς, ὡς φαίνεται, τοῦ φυλετικοῦ ὀνόματος, τοῦ τῶν Ἀχαιῶν· τὸ τῶν* **Ἑλλήνων** *ὄνομα ἐξηπλώθη, ὡς εἴπομεν, μικρὸν κατὰ μικρὸν ὡς ὄνομα ἐθνικὸν πασῶν τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν, οἱ* **Ἀχαιοὶ** *ἐτήρησαν τὸ ἑαυτῶν ὄνομα, ἀλλ' ἐκαλοῦντο* **Ἀχαιοὶ Φθιῶται** *πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ οἰκούντων Ἀχαιῶν, οἱ δὲ καθ' Ὅμηρον νεμόμενοι τὴν Τραχῖνα, ἄδηλον πότε καὶ διὰ τί, μετωνομάσθησαν οἱ μὲν τὰ πεδινὰ μέρη οἰκοῦντες* **Μαλιεῖς** *(Δωρικῶς),* **Μηλιεῖς** *(Ἀττικῶς), οἱ δὲ τὰ ὀρεινὰ μεταξὺ τῆς κυρίως Οἴτης καὶ τοῦ Καλλιδρόμου Οἰταῖοι ἢ Οἰταιεῖς, οἱ δὲ Δόλοπες ἀπεχώρησαν ὡς φαίνεται, πρὸς τὰ μεταξὺ τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Τυφρηστοῦ Πινδικὰ ὄρη πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν δουλείας, τὴν δ' ἄνω κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ καταλαβόντες, κατεῖχον οἱ Αἰνιᾶνες. Οὕτω δὲ οἱ λαοί, οἱ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων κατοικοῦντες τὴν Φθιώτιδα ὠνομάζοντο Ἀχαιοὶ Φθιῶται, Μαλιεῖς ἢ Μηλιεῖς, Οἰταῖοι ἢ Οἰταιεῖς καὶ Αἰνιᾶνες.*

Οἱ **Ἀχαιοὶ Φθιῶται** *κατῴκουν τὴν χώραν, ἣν περιεγράψαμεν ἐν σελίδι 5. Πρὸς Ν. τῆς Ὄθρυος τὰ ὅρια ταῦτα ἐξετείνοντο μέχρι τοῦ Ἐχίνου. Ἐκ τινος χωρίου τοῦ Ἡροδότου (VII, 198) λέγοντος: «Πρώτη μὲν νυν πόλις (τῶν Μαλιέων) ἐστὶ ἐν τῷ κόλπῳ ἀπ' Ἀχαιΐης ἰόντι Ἀντικύρη, παρ' ἣν ποταμὸς Σπερχειὸς ῥέων εἰς θάλασσαν ἐκδιδοῖ» δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι τὰ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ὅρια τῶν Ἀχαιῶν Φθιωτῶν ἐξετείνοντο μέχρι τῆς κοίτης τοῦ Σπερχειοῦ, παρ' ὃν ἔκειτο ἡ πόλις Ἀντικύρα. Φαίνεται δ' ἄπορον διὰ τί ὁ Ἡρόδοτος περιγράφων τὴν πορείαν*

ζ΄) Ἡ Ἴτων (ἄλλως Ἴτωνος, Ἰτών, Ἰτώνη, Σιτών) Ν. τῆς Φυλάκης, ἔχουσα ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς «Ἰτωνίας» καλουμένης.

η΄) Ἅλος πρὸς Α. τῆς Ἴτωνος οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης, ὅπου νῦν ἡ θέσις Κεφάλωσις.

θ΄) Μελιταία (ἄλλως Μελιτία, Μελίτεια, Μελίταια, Μελίταρα), πόλις ὀχυρά. Ἐρείπια ταύτης παρὰ τὸ χωρίον Ἀβαρίτσαν.

ι΄) καὶ ιβ΄) Χαλαὶ καὶ Πηραία, πόλεις παρὰ τὴν Μελιταίαν καὶ πιθανῶς ὑπεξούσιαι ταύτης, ἔκειντο δὲ πρὸς Α ἢ Β τῆς Μελιταίας, (Δελτ. Ἑλλ. ἀλλ. ἔτος XXV σελ. 346).

ια΄) Φυλλιαδὼν (μήπως ἐντεῦθεν τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου Χιλιαδοῦ); Ἡ Φυλλιαδὼν ἥπτετο τῆς χώρας τῆς Μελιταίας, τῆς Πηραίας καὶ τῆς τῶν Πευματίων (Δελτ. Ἑλλ. ἀλληλογρ. αὐτόθι).

ιβ΄) Πεύματα, πιθανῶς ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ὑπὸ Λιβ. XXXVII, 13 μνημονευομένην Τεῦμα.

ιγ΄) Ἐρινεός. ἐρείπια πλησίον τοῦ χωρίου Τσιάτμα.

ιδ΄) Ξύνιαι (ἄλλως Ξυνία) πρὸς Δ τῆς Μελιταίας παρὰ τὴν Ν ὄχθην τῆς λίμνης Ξυνιάδος ἐπί τινος προέχοντος ἀκρωτηρίου.

ιε΄) Οἱ Θαυμακοὶ (Δομοκός).

Περὶ τούτων πλείονα δύναται ὁ βουλόμενος νὰ εὕρῃ ἐν τῇ ἱστορικῇ γεωγραφίᾳ τοῦ Γ. Κρέμου, ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ τοῦ Γεωργιάδου καὶ ἐν τοῖς Φθιωτικοῖς τοῦ Ν. Γιαννοπούλου.

Πόλεις τῶν Ἀχαιῶν Φθιωτῶν πρὸς Ν. τῆς Ὄθρυος.

α΄) Τὸ Πτελεόν (ἄλλως ἡ Πτελεός, Πελεός), πόλις ἀρχαιοτάτη, μνημονευμένη ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (Ἰλ. Β. 697). Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης γενήσεται ἐν δέοντι ὁ προσήκων λόγος. Ἀναγράφομεν δ᾽ ἐνταῦθα μόνον ὅτι ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐγένετο δόγμα τῆς πόλεως τῶν Πτελεατῶν, δι᾽ οὗ τιμᾶται διὰ προνομιῶν ὁ Λαρισσαῖος πολίτης Νύσσανδρος Διοδότου, ὡς διατελῶν εὔνους τῇ πόλει **Πτελεατῶν** *καὶ ὅτε οἱ Λαρισσαῖοι Φθιῶται ἐπέσκηψαν ἐπὶ τὴν πόλιν ἀδίκως καὶ ἀναιτίως καὶ προσεκαλέσαντο αὐτοὺς ἐπὶ κρίσιν εἰς Ῥώμην ἐπὶ τὴν Σύγκλητον, μετὰ πάσης προθυμίας ἐπορεύθη μετὰ τῶν συναποσταλέντων πρεσβευτῶν εἰς Ῥώμην καὶ διεκρίθη ἐν τῇ ἐν Ῥώμῃ πρεσβείᾳ· ἡ ἔρις τῶν δύο πόλεων ἦτο πιθανῶς περὶ ὁρίων. Τὸ δόγμα ἐχαράχθη εἰς διπλοῦν ἔν τε Λαρίσσῃ τῇ παρὰ τὸν Πηνειόν,*

κυρίων αὐτῶν ('Αριστ. Πολιτ. 2, β). 'Εξ ἐπιγραφῶν δ' ἐσχάτως ἐν Δελφοῖς ἀνευρεθεισῶν (Δελτ. 'Ελλ. ἀλληλογρ. Γαλ. ἐν 'Αθ. Σχολῆς ἔτος XXV, 1901 σελ. 337 καὶ ἑξῆς) ἀναγομένων δὲ εἰς τὰ ἔτη 270 – 260 π.Χ., μανθάνομεν ὅτι οἱ ἐπώνυμοι τῶν 'Αχαιῶν ἄρχοντες ἦσαν τρεῖς, ὠνομάζοντο δὲ ἐνιαχοῦ μὲν ἄρχοντες, ἐνιαχοῦ δὲ πιθανῶς **Ταγοί,** *(αὐτόθι στίχ. 346 στίχ. 7 καὶ C. I Gr. 1770), ὅπερ ὄνομα ἦτο σύνηθες ἐν Θεσσαλίᾳ πρὸς δήλωσιν κυρίως τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς, ἥδρευον δ' ἐν Θήβαις, εἶχον δὲ καὶ ἰδίους ταμίας καὶ στρατηγούς.*

Αἱ πόλεις τῆς ἐν Φθιώτιδι 'Αχαΐας ἀπετέλουν εἶδος συμπολιτείας ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ περιεχομένου ἐν γένει τῆς προειρημένης ἐπιγραφῆς· καὶ ἐξ ἄλλων δ' ἐπιγραφῶν δηλοῦται ὅτι ἑκάστη εἶχεν ἰδίους ἐπωνύμους ἄρχοντας, ἰδίαν βουλήν, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τούτου ὅτι εἶχεν ἑκάστη ἴδια νομίσματα (ἱστορία τῶν νομισμάτων Head κατὰ μετάφρ. Ι. Σβορώνου Τόμος Α' σελ. 364 καὶ ἑξῆς· ἰδ. καὶ κατωτέρω κεφ. στ' § 4.). Εἰκάζεται προσέτι ὅτι ἀρχομένης τῆς Μακεδονικῆς ἐπικυριαρχίας εἶχον αἱ πόλεις αὗται συνομολογήσει καὶ νομισματικήν τινα σύμβασιν.

'Εν παρέργῳ εἰρήσθω ὅτι ἀρχαῖαι πόλεις γνωσταὶ τῆς Φθιώτιδος πρὸς Β. τῆς Ὄθρυος εἶναι αἱ ἑξῆς·

α') Θῆβαι αἱ Φθιώτιδες, ἡ πρωτεύουσα αὕτη πόλις ἔκειτο ἐπὶ λόφου πρὸς Ν. τῶν Φερῶν ἐν τῷ ἀρκτικῷ τέλει τοῦ Κροκίου πεδίου· ἐρείπια ταύτης σήμερον εὑρίσκονται πρὸς Β. τοῦ χωρίου 'Ακετσέλη.

β') Πύρασος, παράλιος πρὸς τὸ ΝΑ τῶν Θηβῶν παρὰ τὸ χωρίον Καραμπᾶς, παρ' αὐτὴν ἦτο Δήμητρος ἱερὸν «Δημήτριον» καλούμενον, καθ' ὃ ἐνίοτε καὶ ἡ πόλις ἐλέγετο Δημήτριον.

γ') Ἡ 'Ερέτρια ΝΔ. τῶν Θηβῶν, πιθανῶς πλησίον τοῦ χωρίου Τσαγγλὶ (τοῦ δήμου Σκοτούσσης).

δ') Φυλάκη, ἀρχαιοτάτη πόλις, ἔχουσα τέμενος τοῦ Πρωτεσιλάου, πιθανῶς ἔκειτο ὀλίγον πρὸς Δ. τοῦ χωρίου Δαουτζᾶς περὶ τὰ 5 χιλιόμ.

στ') Κορώνεια ΝΔ τῆς Φυλάκης περὶ τὰ 10 χιλιόμ., πλησίον τοῦ χωρίου Κισλάρ.

ἐπιγραφῶν ἀνευρεθεισῶν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ (Δελτίον Ἑλλην. ἀλληλογρ. τῆς ἐν Ἀθήν. Γαλλ. Σχολῆς ἔτος VI, 1882 σελ. 356—387 καὶ 580—586. Dittenberger Συλ. Ἑλλ. ἐπιγρ. Τόμος III. ἀριθ. 307). Τῆς πόλεως ταύτης μνείαν ποιοῦνται ὁ Ξενοφῶν (Ἑλλ. IV, 3, 3.) ὁ Στράβων (Θ. 5. 10) καὶ ὁ Πτολεμαῖος (III, 13, 46). Τὴν πόλιν ταύτην οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς ἔθετον εἰς τὰ νότια περίχωρα τῆς Φαρσάλου, ἀλλ' εἶναι δύσκολον νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι οἱ λίθοι, ἐφ' ὧν αἱ ἐπιγραφαί, ἐκομίσθησαν μακρόθεν καὶ μάλιστα εἰς ὀρεινὴν χώραν.

Ἐκ τῆς μιᾶς τῶν ἐπιγραφῶν, ἀναγομένης εἰς τοὺς περὶ τὸ 160 π.Χ. χρόνους, συνάγεται ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶχε μεγάλην ἐπιμιξίαν· διότι ἐν τῷ διατηρουμένῳ τμήματι αὐτῆς περιλαμβάνονται τὰ ὀνόματα 27 πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐχουσῶν ἐν αὐτῇ προξένους, ἐκ δὲ τῆς ἑτέρας, ἀναγομένης εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ 150—146 π. Χ. χρόνους, μανθάνομεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶχε τρεῖς ἄρχοντας, μνημονευομένους ἐν αὐτῇ μετὰ τὸν στρατηγὸν τῶν Θεσσαλῶν, καὶ ὅτι περιῆλθεν εἰς ἔριδας περὶ ὁρίων πρὸς τὴν γείτονα πόλιν Μελίταιαν, ἥτις ἔκειτο περὶ τὸ Μοναστήριον τῆς Ἀβαρίτσης, ὡς ἐγένετο δῆλον ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς ἀνευρεθείσης ἐν αὐτῷ (Ant. Hell. Ῥαγκαβῆ τόμ. B σελ. 274 ὑπ' ἀριθ. 692. Le Bas et Waddington 1870 τόμος III ὑπ' ἀριθ. 1179). Τὰς ἔριδας ταύτας διέλυσεν ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Γάϊος Ὁστίλιος, Μαγκῖνος κατὰ δόγμα τῆς Συγκλήτου τῶν Ῥωμαίων καὶ κατὰ τοὺς νόμους, οὓς ἔθεσεν ὁ Κόϊντος Φλαμινῖνος.

ζ') Προᾶς (Προαντὸς) παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Λίβρη.

Καὶ περὶ τούτων γενήσεται κατωτέρω ὁ προσήκων λόγος.

Σημ. Ἐκ τούτων τῶν πόλεων ἡ Φυλάκη, ἡ Πύρασος, ἡ Ἴτων, ὁ Ἀντρὼν καὶ τὸ Πτελεὸν ὑπήγοντο ὑπὸ τὸν Πρωτεσίλαον, οἱ δ' ὑπ' αὐτὸν λαοὶ Φθῖοι καλούμενοι, διότι κατὰ Στράβωνα (V, 7) Φθῖοι ἐκαλοῦντο οἵ θ' ὑπ' Ἀχιλλεῖ καὶ ὑπὸ Πρωτεσιλάῳ καὶ Φιλοκτήτῃ, ἠκολούθησαν αὐτὸν εἰς Τροίαν ἐπὶ τεσσαράκοντα νεῶν (Ἰλ. Β. 710).

Αἱ δὲ πόλεις, αἱ μετέπειτα Κρεμαστὴ Λάρισσα (τὸ Πελασγικὸν Ἄργος), ἡ Ἑλλάς, ἡ Ἅλος, ἡ Ἀλόπη καὶ ἡ Τραχὶς ὑπήγοντο εἰς τὴν

ἐξ ἧς ὁ Νύσανδρος καὶ ἐν Πτελεῷ· εὑρίσκεται δὲ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐν τῷ ἐν Λαρίσσῃ μουσείῳ (Δελτ. Ἑλλην. ἀλληλογρ. ἔτος XIII, 1889 σελ. 379). Καὶ Νομίσματα ὁμοσπονδιακὰ εἶναι ἐκτετυπωμένα ἐπ' ὀνόματι στρατηγοῦ τινος Νυσάνδρου, ὅστις πιθανῶς ἦτο πατὴρ τοῦ στρατηγοῦ Ἰσαγόρα ὅστις εἶναι γνωστὸς ἔκ τινος ἐπιγραφῆς τῆς Λαμίας (Α. Ῥαγκαβῆ Antiquit. Hellen. Β' 651) ἡ χρονολογία τῆς στρατηγίας τοῦ Νυσάνδρου εἶναι ἄγνωστος.

β') Ὁ **Ἀντρών** (ἄλλως Ἄντρων, Ἀντρῶνες) παράλιος πόλις, ὡσαύτως ἀρχαιοτάτη (Ἰλ. Β 697), ἔκειτο ἐπὶ τετραγώνου ὑψώματος εἰς τοὺς ΝΔ πρόποδας τῆς πετρώδους ῥάχεως (Τραγοβοῦνι), ἦτο δὲ ὀνομαστὴ διά τε τὴν λατρείαν τῆς Δήμητρος (Ὑμ. εἰς Δήμ. 491) καὶ τὸ εἰς τιμὴν αὐτῆς περίφημον ἱερόν. Τὸν Ἀντρῶνα κατέλαβεν ὁ Φίλιππος διαφθείρας διὰ χρημάτων τινὰς τῶν πολιτῶν (Δημ. Φιλ. Δ' 9). Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Δημοσθένους ὁρίζεται ἀκριβῶς πως ἡ τοποθεσία τοῦ Ἀντρῶνος. Κατὰ τὸν Ἀντρῶνα ὑπῆρχεν ἐν τῇ πρὸς Εὐβοίᾳ πόρῳ σκόπελος «ἕρμα ὕφαλον» (Στράβ. IX, 435) «ὄνος Ἀντρῶνος» καλούμενον. Ὅθεν καὶ παροιμία Ἀντρώνιος ὄνος ἐπὶ τῶν μεγάλων καὶ ἀγρίων καὶ ἀδρανῶν (ὄνων) κατὰ τοὺς παροιμιογράφους, οἵτινες ἀναφέρουσιν ὅτι ἡ παροιμία λέγεται ἀπὸ τῶν ἐν Ἀντρῶνι τῆς Θεσσαλίας μεγάλων ὄνων. Πιθανωτέρα ὅμως εἶναι ἡ γνώμη Στεφ. τοῦ Βυζ. καθ' ὃν Ἀντρώνιοι ὄνοι εἶναι οἱ ἐν Ἀντρῶνι λατομούμενοι μυλικοὶ λίθοι· κατὰ τὸν αὐτὸν ἡ χώρα ὠνομάσθη οὕτω «διὰ τὸ τόπους ἀντρώδεις εἶναι».

γ') Λάρισσα (ἄλλως Λάρισσα ἡ Κρεμαστή, Λάρισσα ἡ Πελασγία ἢ Πελασγικὸν Ἄργος κατά τινας), κρεμαστὴ λεγομένη διὰ τὸ εἶναι ἐφ' ὑψηλῆς ἄκρας, παρὰ τὸ σημερινὸν Γαρδίκιον, περὶ ὧν ἀμφοτέρων γενήσεται ἐν τοῖς ἑξῆς ὁ προσήκων λόγος.

δ') Ἀλόπη, ἐρείπια ταύτης παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Ῥάχαις πρὸς Β, καὶ ΝΔ τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσσης.

ε') Ἐχῖνος (ἡ Ἐχιναίων πόλις, Ἐχινοῦς) τὴν σήμερον κοινῶς Ἀχινός, ὅπου σώζονται καὶ ἐρείπια ΝΔ τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσσης.

στ') Ναρθάκιον. Ἀξία λόγου πόλις ἐν Φθιώτιδι ἦτο καὶ ἡ μεσόγειος καὶ ἀπόκεντρος πόλις **Ναρθάκιον**, ἥτις ἔκειτο ὅπου σήμερον τὸ χωρίον Λιμογάρδιον, ὡς συνάγεται ἐκ δύο

ἐπιγραφῶν ἀνευρεθεισῶν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ (Δελτίον Ἑλλην. ἀλληλογρ. τῆς ἐν Ἀθήν. Γαλλ. Σχολῆς ἔτος VI, 1882 σελ. 356—387 καὶ 580—586. Dittenberger Συλ. Ἑλλ. ἐπιγρ. Τόμος III. ἀριθ. 307). Τῆς πόλεως ταύτης μνείαν ποιοῦνται ὁ Ξενοφῶν (Ἑλλ. IV, 3, 3.) ὁ Στράβων (Θ. 5, 10) καὶ ὁ Πτολεμαῖος (III, 13, 46). Τὴν πόλιν ταύτην οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς ἔθετον εἰς τὰ νότια περίχωρα τῆς Φαρσάλου, ἀλλ' εἶναι δύσκολον νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι οἱ λίθοι, ἐφ' ὧν αἱ ἐπιγραφαί, ἐκομίσθησαν μακρόθεν καὶ μάλιστα εἰς ὀρεινὴν χώραν.

Ἐκ τῆς μιᾶς τῶν ἐπιγραφῶν, ἀναγομένης εἰς τοὺς περὶ τὸ 160 π.Χ. χρόνους, συνάγεται ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶχε μεγάλην ἐπιμιξίαν· διότι ἐν τῷ διατηρουμένῳ τμήματι αὐτῆς περιλαμβάνονται τὰ ὀνόματα 27 πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐχουσῶν ἐν αὐτῇ προξένους, ἐκ δὲ τῆς ἑτέρας, ἀναγομένης εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ 150—146 π. Χ. χρόνους, μανθάνομεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶχε τρεῖς ἄρχοντας, μνημονευομένους ἐν αὐτῇ μετὰ τὸν στρατηγὸν τῶν Θεσσαλῶν, καὶ ὅτι περιῆλθεν εἰς ἔριδας περὶ ὁρίων πρὸς τὴν γείτονα πόλιν Μελίταιαν, ἥτις ἔκειτο περὶ τὸ Μοναστήριον τῆς Ἀβαρίτσης, ὡς ἐγένετο δῆλον ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς ἀνευρεθείσης ἐν αὐτῷ (Ant. Hell. Ῥαγκαβῆ τόμ. Β σελ. 274 ὑπ' ἀριθ. 692. Le Bas et Waddington 1870 τόμος III ὑπ' ἀριθ. 1179). Τὰς ἔριδας ταύτας διέλυσεν ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Γάϊος Ὁστίλιος, Μαγκῖνος κατὰ δόγμα τῆς Συγκλήτου τῶν Ῥωμαίων καὶ κατὰ τοὺς νόμους, οὓς ἔθεσεν ὁ Κόϊντος Φλαμινῖνος.

ζ') Πρᾶς (Πραντὸς) παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Δίβρη.

Καὶ περὶ τούτων γενήσεται κατωτέρω ὁ προσήκων λόγος.

Σημ. Ἐκ τούτων τῶν πόλεων ἡ Φυλάκη, ἡ Πύρασος, ἡ Ἴτων, ὁ Ἀντρὼν καὶ τὸ Πτελεὸν ὑπήγοντο ὑπὸ τὸν Πρωτεσίλαον, οἱ δ' ὑπ' αὐτὸν λαοὶ Φθῖοι καλούμενοι, διότι κατὰ Στράβωνα (V, 7) Φθῖοι ἐκαλοῦντο οἵ τ' ὑπ' Ἀχιλλεῖ καὶ ὑπὸ Πρωτεσιλάῳ καὶ Φιλοκτήτῃ, ἠκολούθησαν αὐτὸν εἰς Τροίαν ἐπὶ τεσσαράκοντα νεῶν (Ἰλ. Β. 710).

Αἱ δὲ πόλεις, αἱ μετέπειτα Κρεμαστὴ Λάρισσα (τὸ Πελασγικὸν Ἄργος), ἡ Ἑλλάς, ἡ Ἅλος, ἡ Ἀλόπη καὶ ἡ Τραχὶς ὑπήγοντο εἰς τὴν

δυναστείαν τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις ἐξεστράτευσεν εἰς Τροίαν μετὰ πεντήκοντα νεῶν (Ἰλ. Β. 685). Περὶ μὲν τῆς Τραχῖνος γενήσεται κατωτέρω λόγος.

Ἡ δὲ πόλις **Ἑλλάς,** ἥν, ὡς λέγεται, ἔκτισεν ὁ Ἕλλην ὁ υἱὸς τοῦ Δευκαλίωνος (κατ' ἄλλους τοῦ Αἰόλου, καὶ κατὰ Στέφ. τὸν Βυζ. ὁ τοῦ Φθίου, ὅστις ὑπὸ τῶν νεωτέρων θεωρεῖται ὁ αὐτὸς τῷ τοῦ Δευκαλίωνος), ἦτο ὀνομαστὴ διὰ τὰς καλὰς γυναῖκας.

«οἵτ' εἶχον Φθίην ἠδ' Ἑλλάδα καλλιγύναικα»
(Ἰλ. Β. 683).

Κατὰ Δικαίαρχον (ἀπόσπ. 61), τὸν ἐκ Μεσσήνης τῆς Σικελίας περιπατητικὸν φιλόσοφον, καθηγητὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀσχολούμενον περὶ τὰ πολιτικὰ καὶ ἐθνολογικὰ καὶ συγγράψαντα «βίον Ἑλλάδος» ἤτοι ἱστορικογεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς Ἑλλάδος, ἡ πόλις Ἑλλὰς ἔκειτο ἀνὰ μέσον Φαρσάλου καὶ τῆς τῶν Μελιταίων πόλεως· «ἡ γὰρ Ἑλλὰς τὸ παλαιὸν οὖσά τε πόλις ἀφ' Ἕλληνος τοῦ Αἰόλου ἐκλήθη τε καὶ ἐκτίσθη τῆς τῶν Θεσσαλῶν οὖσα χώρας, ἀναμέσον Φαρσάλου τε κειμένη καὶ τῆς τῶν Μελιταίων πόλεως».

Κατὰ δὲ τὸν Στράβωνα (IX, 431) οἱ μὲν Φαρσάλιοι ἐδείκνυον ἀπὸ 60 σταδίων τῆς ἑαυτῶν πόλεως κατεσκαμμένην πόλιν, «ἣν πεπιστεύκασιν εἶναι τὴν Ἑλλάδα». Οἱ δὲ Μελιταιεῖς ἔλεγον «ἄπωθεν ἑαυτῶν ὅσον δέκα σταδίους οἰκεῖσθαι τὴν Ἑλλάδα πέραν τοῦ Ἐνιπέως, ἡνίκα ἡ ἑαυτῶν πόλις Πύρρα ὠνομάζετο, ἐκ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἐν ταπεινῷ χωρίῳ κειμένης εἰς τὴν ἑαυτῶν μετοικῆσαι τοὺς Ἕλληνας· μαρτύριον δ' εἶναι τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῇ σφετέρᾳ τάφον τοῦ Ἕλληνος τοῦ Δευκαλίωνος υἱοῦ καὶ Πύρρας».

Τρεῖς ὥρας δυτικώτερον τῆς Φαρσάλου παρὰ τὸ χωρίον Σιμικλὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Λασποχωρίου, ὑψοῦται λόφος **Κτοῦρι** καλούμενος, ἐξ οὗ ἀναβλύζουσιν ἄφθονα ὕδατα. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τούτου ὑπάρχουσιν ἐρείπια Κυκλωπείων τειχῶν. Ταῦτα εἰκάζουσιν ὅτι εἶναι τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης πόλεως, τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Γεωργιάδης (Θεσσαλία σελ. 213) τὰ ἐρείπια ταῦτα θεωρεῖ ὅτι εἶναι τῆς ἀρχαίας πόλεως Ὀρμενίου (Στράβ. IX, 435).

Ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ ἀπὸ τῆς πόλεως Ἑλλάδος, τῆς παρὰ τὴν Φθίαν κειμένης μητροπόλεως τῶν Ἑλλήνων, σύμπασα ἡ ἐκτὸς τῆς Πελο-

πονήσου ἑλληνικὴ χώρα καλεῖται Ἑλλὰς καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο τίθεται ἐν παραλλήλῳ οὐχὶ πρὸς τὴν Φθίαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ Ἄργος ἤτοι τὴν Πελοπόννησον

«ἀνδρός, τοῦ κλέος εὐρὺ καθ' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος»
('Οδ. α' 344 πρβλ. δ 726—816).

«εἰ δ' ἐθέλεις τραφθῆναι ἀν' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος».
('Οδύσ. Ο. 80).

Μαλιεῖς (Δωρ.), **Μηλιεῖς** ('Αττικῶς).

Οἱ Μαλιεῖς, ὧν μέρος «οἵ τε Τρηχῖν' ἐνέμοντο» καθ' Ὅμηρον ('Ιλ. Β. 682), κατῴκουν ἐπὶ τῶν Περσικῶν πολέμων (480 π. Χ.) τὴν στενὴν παραλιακὴν λωρίδα τὴν ἀπὸ τῶν Φαλάρων ἀρχομένην (ἴδ. σελ. 66) καὶ διήκουσαν μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν, Μηλίδα ὀνομαζομένην. Φίλιππος ὁ Β'. τῷ 442 π. Χ. παρεχώρησεν, ὡς εἴπομεν, τοῖς Μαλιεῦσι καὶ τὸν Ἐχῖνον. Πρὸς τῇ παρατεθείσῃ μαρτυρίᾳ τοῦ Δημοσθένους (Φιλ. Γ. 34) ἡ παραχώρησις αὕτη μαρτυρεῖται ὑπό τε τοῦ Σκύμνου·

«Κόλπος δὲ κεῖται Μαλιακὸς ἐν τῷ μυχῷ,
Ἐχῖνος, οὗ πόλις ἐστί, τοῦ Σπαρτοῦ κτίσις
Ἐχίονος καὶ Μαλιέων ἄλλαι πόλεις».
(Περιήγ. στίχ. 602 καὶ ἑξ.)

καὶ ἔκ τινος ἐπιγραφῆς, ἀνευρεθείσης ἐσχάτως ἐν Δελφοῖς, ἐν ᾗ μνημονεύονται οἱ ἱερομνήμονες τῶν πόλεων καὶ ἐν ᾗ λέγεται:

[Παρὰ δὲ Μηλιέων. . . . .] νου τοῦ
Ξενολάου Ἐχιναίου. . . . . . »

(Δελτ. Ἑλλ. ἀλληλογρ. ἔτος XXIV, 1900). Οὕτω δὲ πᾶσα ἡ παραλία τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, ἡ ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν μέχρι τοῦ Ἐχίνου, ἀπετέλει τὴν **Μηλίδα**, περιοριζομένην πρὸς Ν. μὲν ὑπὸ τῶν παραφυάδων τῆς Οἴτης, πρὸς Β. δὲ ὑπὸ τῶν τῆς Ὄθρυος· ἀλλὰ περὶ τὸ

370 π. Χ. ἡ ἀπὸ τῆς κοίτης τοῦ Σπερχειοῦ μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν χώρα τῶν Μαλιαίων προσηρτήθη τῇ τῶν Οἰταίων, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται. Τὰ δὲ πρὸς Δ. ὅρια τῶν Μαλιέων φαίνεται ὅτι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦσαν περίπου τὰ αὐτά, οἷα ἐκανονίσθησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ μεταξὺ Ὑπαταίων καὶ Λαμιέων, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσεται.

Ὁ γεωγράφος Σκύλαξ (ἐν περίπλῳ § 62) διαστέλλει τοὺς Μηλιεῖς τῶν Μαλιέων.

«**Μηλιεῖς.** *Μετὰ δὲ Φωκεῖς εἰσὶ Μηλιεῖς καὶ ὁ κόλπος ὁ Μηλιεὺς (ἐν τούτῳ τῷ κόλπῳ εἰσὶν οἱ Λιμοδωριεῖς καλούμενοι οἷδε Ἐρινεός, Βοῖον, Κιτίνιον). Ἐνταῦθα Θερμοπύλαι, Τραχίς, Οἴτη, Ἡράκλεια, Σπερχειὸς ποταμός.*

Μαλιεῖς. *Μετὰ δὲ Μηλιεῖς [Μαλιεῖς] ἔθνος. Ἔστι δὲ Μαλιεῦσιν ἡ πρώτη πόλις Λάμια, ἐσχάτη δ' Ἐχῖνος. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι πόλεις Μαλιεῦσιν μέχρις οὗ κόλπος ἐπιθίγῃ. Καὶ τῇ Μαλιέων χώρᾳ ἐποικοῦσιν ἄνωθεν ἀπὸ Μεσογείας Αἰνιᾶνες. Καὶ δι' αὐτῶν ῥεῖ ὁ Σπερχειὸς ποταμός*».

Ἀλλ' ὁ περίπλους οὗτος τοῦ Σκύλακος ἀποδίδεται μᾶλλον εἰς ἐπιτομέα μεταγενέστερον· διότι παρατηρεῖται πρῶτον ὅτι οἱ Λιμοδωριεῖς οὐχὶ ὀρθῶς τοποθετοῦνται ἐν τῷ Μαλιακῷ κόλπῳ, ἔπειτα ἡ τοῦ Ὄρους Οἴτης μνεία οὐχὶ ὀρθῶς παρεντίθεται μεταξὺ τῆς Τραχῖνος καὶ τῆς Ἡρακλείας, τέλος μνημονεύεται ἡ πόλις Ἐχῖνος ὡς πόλις τῶν Μαλιέων, ἐν ᾧ ὁ Σκύλαξ ἤκμασε πολὺ πρὸ τοῦ 342 ἔτους καθ' ὃ ἐγένετο ἡ παραχώρησις τοῦ Ἐχίνου εἰς τοὺς Μαλιεῖς. Διὰ ταῦτα ἡ διαστολὴ τῶν Μαλιέων ἀπὸ τῶν Μηλιέων εἶναι οὐχὶ ὀρθή.

Οἱ Μαλιεῖς ἦσαν διῃρημένοι εἰς τρία μέρη, τοὺς Ἱερεῖς, τοὺς Τραχινίους καὶ τοὺς Παραλίους. Οἱ Ἱερεῖς πιθανώτατα κατῴκουν κατά τινας μὲν παρὰ τὰς Θερμοπύλας ἔνθα καὶ τὸ συμμαχικὸν αὐτῶν ἱερόν, κατ' ἄλλους δὲ τὰς περὶ τὴν Λαμίαν κλιτύας τῆς Ὄθρυος, οἱ Τραχίνιοι περὶ τὴν Τραχῖνα καὶ οἱ Παράλιοι τὴν ΒΔ παραλίαν τοῦ κόλπου.

Καὶ οἱ Μαλιεῖς ἀπετέλουν ἴδιον κοινὸν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Θεσσαλῶν, τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Αἰτωλῶν καθάπερ καὶ οἱ Ἀχαιοί. Καὶ οὗτοι παρεκάθηντο ἐν ἴσῃ μοίρᾳ μετὰ τῶν ἄλλων ἐν τῷ

Ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ, εἰς ὃ ἀπέστελλον δύο μὲν ἱερομνήμονας ἐφ' ὅσον ἦσαν ἡνωμένοι μετὰ τῆς Ἡρακλείας, ὡς ἐξ ἐπιγραφῶν μανθάνομεν :

«Μαλιέων Νικάτας Λαμιεύς, Λυκόφρων Ἡρακλεώτας» (Δελτ. Ἑλλ. ἀλληλ. ἔτος ΧΧ 1896 σελ. 197), ἕνα δέ, ἀφ' οὗ οἱ Ἡρακλεῶται ἡνώθησαν μετὰ τοῦ κοινοῦ τῶν Οἰταίων, (αὐτόθ. ἔτος ΧΧVΙΙ, 1903).

Πόλεις τῶν Μαλιέων.

α') Ἡ **Λαμία**. Ἡ Λαμία ἐκτίσθη κατά τινα παράδοσιν ὑπὸ Λάμου ἢ Λαμίου υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους, κατ' ἄλλην δὲ ὑπὸ τῆς Λαμίας θυγατρὸς τοῦ Ποσειδῶνος, βασιλίσσης τῶν Τραχινίων (Στέφ. Β. ἐν λ. Λαμία. Ἐτυμολ. τὸ Μ. σελ. 555). Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ἡ αὐτόθι λατρεία τοῦ Ποσειδῶνος (Πλουτ. περὶ τοῦ μὴ χρᾶν νῦν ἔμμετρα τὴν Πυθίαν σελ. 398). Τὸ πρῶτον δὲ μνημονεύεται ἐν τῷ ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Καλλατιανοῦ περιγραφομένῳ σεισμῷ (ἀντ. σελ. 29) καὶ ἐν νομίσμασιν ἀργυροῖς, ἀρχαιοτέροις τῶν χρόνων Φιλίππου τοῦ Β', ἤτοι τῶν ἐτῶν 404—344 π. Χ. (ἴδε κατωτέρω περὶ νομισμάτων)· ἡ Λαμία κυρίως ἐγένετο γνωστὴ ἐπὶ τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου (323 π. Χ.).

Ἐξ ἐπιγραφῶν μάλιστα μανθάνομεν ὅτι τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ἐν Λαμίᾳ ἐξήσκουν τρεῖς ἄρχοντες, πιθανώτατα ἐνιαύσιοι, ἔτι δὲ ὁ στρατηγὸς καὶ ὁ ἵππαρχος. Ὁ στρατηγὸς πιθανῶς εἶχεν ὡς παρὰ Βοιωτοῖς, τὴν διοίκησιν τῶν προσόδων, ὁ δ' ἵππαρχος τὴν τῆς ἐνόπλου δυνάμεως· ὑπῆρχε δὲ καὶ βουλή, αἱ δὲ διὰ τῶν ἐπιγραφῶν δηλούμεναι πράξεις τῶν ἀρχῶν ἐχρονολογοῦντο διὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν ἐπικυριάρχων Θεσσαλῶν (μέχρι περίπου τοῦ 280 π. Χ.) ἢ τῶν Αἰτωλῶν.

«στραταγέοντος τῶν Αἰτωλῶν Ι. . . . Ἀρσινέος ἀγαθᾷ τύχᾳ ἁ πόλις ἁ Λαμιέων καὶ ἁ Βουλὴ κτλ.» (Ἀρχαιολ. Ἐφ. Ἀθηνῶν 1838. Ἐπιγραφαὶ ὑπ' ἀριθ. 68 – 73. Ῥαγκαβῆ Antiquitées Hellen. Β'. ἐπιγρ. ὑπ' ἀριθ. 741, 743, 744, 745 καὶ 747).

Τιμητικὰ πρὸς τὴν πόλιν Λαμιέων καὶ πρὸς Λαμιεῖς ψηφίσματα

Ἐκ δύο ἐπιγραφῶν μανθάνομεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους Δημη-

τρίου τοῦ πολιορκητοῦ, ἐγερθείσης διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν πιθανῶς περὶ ὁρίων, ἔκριναν αὐτὴν ἡ πόλις Λαμιέων ὡς ἔκκλητος, ἤτοι ἔκριναν αὐτὴν δικασταὶ ὑπ' αὐτῆς χειροτονηθέντες· τίς ἦτο ἡ διαφορὰ δὲν μανθάνομεν· διότι ἀμφότερα τὰ ψηφίσματα εἶναι κολαβά· ἐκ τοῦ ἑτέρου τῶν ψηφισμάτων μανθάνομεν μόνον ὅτι ἐπήνεσαν καὶ χρυσῷ στεφάνῳ ἐστεφάνωσαν τοὺς δικαστὰς «Πάτρωνα Κολούθου, Ἀρ . . . λεισθένην Φιλίππου» ἕνεκα δικαιοσύνης. (Ἀρχαιολ. Ἐφ. 1846 ἀριθ. 1056. Ῥαγκαβῆ Antiquitées Hell. Β' ἀριθ. 451. Ἀρχαιολογ. Ἐφ. Ἀθ. 1884. Συλλογὴ ἐπιγρ. Dittenberger ἐκδ. 1898 ἀριθ. 227 καὶ 228).

Ἐκ τρίτης δ' ἐπιγραφῆς μανθάνομεν ὡσαύτως ὅτι μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν διεξήχθη καὶ ἄλλη δίκη, ἀποσταλέντων δικαστῶν ὑπὸ τῆς πόλεως αὖθις Λαμιέων. Τῆς πλακὸς ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφὴ τεμάχιον μόνον σώζεται περὶ τὸ δεξιὸν ἄκρον, ἐφ' οὗ διεσώθησαν τὰ τέλη ὅλων τῶν στίχων τῆς ἐπιγραφῆς, συνεπληρώθησαν δ' εὐστόχως τὰ κενὰ ὑπὸ τοῦ τὸ πρῶτον ἐκδόντος αὐτὴν Α. Λόλλιγκ, πάνυ δεξιοῦ περὶ ταῦτα.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ διασκευὴ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἡ γραφὴ πείθουσιν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀνεγράφη ὄχι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ. ὁ Λόλλιγκ εἰκάζει, ὅτι ἕνεκα ἀμφιβολίας ἢ διαμφισβητήσεώς τινος ἐπανελήφθη ἡ μεταξὺ τῶν αὐτῶν διαδίκων δίκη διὰ τῆς αὐτῆς ἐκκλήτου πόλεως διεξαχθεῖσα.

Δυστυχῶς δ' ἐλλείπουσι καὶ ἐν τοῖς τρισὶ ψηφίσμασι τὰ κυριώτερα μέρη, ἐν οἷς ὁ λόγος ἐγένετο περὶ τῆς αἰτίας ἢ ἀφορμῆς τῆς διαδικασίας, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν ἂν καὶ τὰ τρία περὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων ἐπραγματεύοντο. Τὸ ψήφισμα αὖθις ἐγένετο εἰς τιμὴν τῶν δικαστῶν ἢ διαιτητῶν, οὓς οἱ Λαμιεῖς ἔπεμψαν κατὰ πρόσκλησιν βεβαίως τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν ἵνα διαλύσωσι τὰς μεταξὺ αὐτῶν ἔριδας.

Ἵνα δὲ προτιμηθῇ ἡ πόλις Λαμία φαίνεται ὅτι αὕτη διέκειτο φιλίως πρός τε τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων καὶ τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν.

Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς μανθάνομεν ὅτι ἐπὶ ἄρχοντος ἐν Δελφοῖς Πλείστωνος (327 ἢ 246 π. Χ. διότι ὑπῆρξαν δύο ἄρχοντες φέροντες

τὸ ὄνομα τοῦτο) οἱ ἱερομνήμονες τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου «ἔδωκαν Μενεκρατίδᾳ, Μελανθίῳ **Λαμιέοις** αὐτοῖς καὶ ἐκγόνοις προδικίαν, ἀσφάλειαν καὶ ἀσυλίαν καὶ ἀτέλειαν ἐπιμελημένοις καὶ κατασκευάζουσι τὸν κόσμον τῇ Ἀθάναι τῇ προναίαι». (Ῥαγκαβῆ Antiquit. Hellen. Β' σελ. 306 ἀριθ. 711)· ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Προναίας ἔκειτο ἐν τῇ εἰσόδῳ τῶν Δελφῶν, ἡ δὲ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπικόσμησις ἀφορᾷ, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν καλλωπισμὸν τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς. Μοναδικὸς δὲ ὁ τύπος Λαμιέοις.

β') Ἡ **Αἰγώνεια**· (Στέφ. Βυζ. ἐν λ. Λυκόφρων ἐν στίχ. 903 καὶ Σχόλ. αὐτόθι· Σουΐδας).

γ') Ἡ **Κολάκεια**, ἥτις κατὰ Θεόπομπον ἀκμάσαντα ἐπὶ τῶν χρόνων Φιλίππου τοῦ Β' καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου κατεσκάφη ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν· «διὸ (διὰ τὸ εἶναι, ὡς φαίνεται, ἄγαν κόλακας) καὶ Θετταλοὶ καλῶς ποιήσαντες κατέσκαψαν τὴν καλουμένην πόλιν Κολακείαν, ἣν Μαλιεῖς ἐνέμοντο, ὥς φησι Θεόπομπος ἐν τῇ τριακοστῇ» (Ἀθήναιος VI, 254 f)· ἡ πόλις αὕτη ἀναγράφεται καὶ ἔν τινι ἐπιγραφῇ, ἔνθα μνημονεύεται ὡς ἱεροθύτης Κολακεύς τις, καθ' ἃ συμπληροῦται ὁ στίχος (Δελτ. Ἑλλ. ἀλληλογραφ. ἔτος XXVII 1903 στήλ. β' στίχ. 23). Ἐξ ἀμφοτέρων τούτων τῶν μαρτυριῶν δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο πρὸς Δ. τῆς Λαμίας μεταξὺ Σπερχειοῦ καὶ Ὄθρυος.

δ') Τὰ **Φάλαρα**. Τὰ Φάλαρα κατὰ Λίβιον (XXVII, 30) ἦσαν πρότερον (πρὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν δηλ. πολέμων πρὸς Φίλιππον τὸν Ε') πόλις πολυανθρωποτέρα διὰ τὸν ἔξοχον λιμένα καὶ τοὺς πέριξ ἀσφαλεῖς ὅρμους καὶ τὰ ἄλλα κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν πλεονεκτήματα.

ε') Ὁ **Ἐχῖνος** ἢ **Ἐχινοῦς**. Περὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ γενήσεται ἐν οἰκείῳ τόπῳ ὁ προσήκων λόγος, ὡς καὶ περὶ Λαμίας καὶ Φαλάρων.

στ') Ἡ **Πρόερνα**. Τὴν πόλιν ταύτην μανθάνομεν ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Ῥωμαίου ἀνθυπάτου Μακεδονίας (κατ. κεφ. Ζ'. § 2) ἐπὶ τῆς περὶ ὁρίων ἔριδος τῶν Λαμιέων καὶ Ὑπαταίων. Ὁ Στράβων (IX, 434) πόλιν Πρόερναν τοποθετεῖ μεταξὺ Φαρσάλων καὶ Δομοκοῦ, ὡσαύτως καὶ ὁ Λίβιος (XXXVI, 14). Ἐκ τῆς αὐτῆς ἀποφά-

σεως μανθάνομεν ὅτι ἐνταῦθά που ἔκειτο καὶ ἡ χώρα Ἐρυκανίων, ἔκειντο δ' ἀμφότεραι πιθανῶς παρὰ τὸν μέσον ῥοῦν τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ.

ζ') **Ἶρα** καὶ **Ἶρος**, ὁ κάτοικος Ἰριεὺς καὶ πληθ. Ἰριῆς πόλις τῶν Μαλιέων (Λυκόφρων στίχ. 903 καὶ Στέφ. Βυζ. ἐν λ. Ἶρα).

η') **Πάραλος** πόλις τῶν Μηλίων (Στέφ. Βυζ. πρβλ. Παράλοι παρὰ Θουκ. Γ. 92).

θ') **Θάπεδον.** Τὸ Θάπεδον φαίνεται ὅτι ἦτο σταθμὸς τῆς ἀπὸ Λαρίσσης εἰς Κόρινθον ἀγούσης στρατιωτικῆς ὁδοῦ τῶν Ῥωμαίων, παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Σαρμουσακλῆ (ἴδ. κατ. κεφ. Η. § 1).

ι') **Μαλεαῖος δρυμὸς** ἢ Μαλιακὸν δάσος (ἴδ. σελ. 47).

Περὶ Μηλίδος πραγματείαν ἔγραψεν ὁ G. L. Kriegt ἐπιγραφομένην de Maliensibus Dissertatio geographica Franckfurt a M. 1883, ἣν οὐδαμοῦ κατώρθωσα ν' ἀνεύρω.

Οἰταῖοι ἢ **Οἰταιεῖς.** Οἰταῖοι ἢ Οἰταιεῖς δὲν ὠνομάζοντο οἱ κάτοικοι πόλεώς τινος κατ' ἰδίαν, ἣν καὶ πόλις **Οἴτη** μνημονεύεται, ἀλλ' οἱ λαοὶ τῆς χώρας τῆς κατὰ μῆκος τῶν ΝΑ κλιτύων τῆς Οἴτης, τῆς καλουμένης Οἰταίας καὶ συνορευούσης Α καὶ ΒΑ πρὸς τοὺς Μαλιεῖς Ν καὶ ΝΑ πρὸς τοὺς Δωριεῖς, Δ πρὸς τοὺς Αἰνιᾶνας καὶ ΝΔ πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Αἰτωλίαν. **Τὸ κοινὸν τῶν Οἰταίων** ἀπετελέσθη, ὡς φαίνεται, ἐπὶ Ἰάσονος, ὅστις τῷ 370 π.Χ. κυριεύσας διὰ προδοσίας τὴν Ἡράκλειαν, τὰ μὲν ὀχυρώματα αὐτῆς κατέστρεψε, τὴν δὲ χώραν διένειμεν εἰς τὰ φῦλα τῶν Οἰταίων καὶ Μαλιέων (Ξενοφ. Ἑλλ. VI, 4, 27. Διόδ. Σικελ. XV, 57). Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὅριον τῶν Οἰταίων καὶ Μαλιέων ἐγένετο ὁ Σπερχειὸς ποταμός, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ Παυσανίου (Χ, 23), λέγοντος : «καὶ τὸ ἀπὸ τούτου δὲ οἱ βάρβαροι (Γαλάται) μέχρι μὲν τοῦ Σπερχειοῦ χαλεπῶς ἐκομίσθησαν τῶν Αἰτωλῶν β.αίως σφίσιν ἐγκειμένων· ὡς δ' ἀφίκοιτο ἐπὶ τὸν Σπερχειὸν [οἱ] ἐντεῦθεν ὑποκαθήμενοι Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Μαλιεῖς ἐνεφορήθησαν οὕτω σφῶν ὡς μηδένα οἴκαδε ἀποσωθῆναι» πρβλ. Σκύλ. Περίπλ. κεφ. 62.

Ὡς ἀμφίβολος ὀνομασία ἀπαντᾷ συχνὰ παρά τισι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τὸ ὄνομα τῶν Οἰταίων (Θουκ. Γ. 92). Καὶ Αἰσχίνης

δ' ὁ ῥήτωρ ἐν τῷ περὶ παραπρεσβείας λόγῳ αὐτοῦ ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν Ἀμφικτυόνων δὶς ἀναφέρει τοὺς Οἰταίους (§ 116 καὶ 142), παραλείπων τοὺς Αἰνιᾶνας, οἵτινες ὅμως κατὰ πολλὰς ἄλλας μαρτυρίας καὶ ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἐπιγραφῶν συμφωνούσας, ἦσαν ἓν τῶν ἀρχικῶς δώδεκα τοῦ δεσμοῦ τούτου μελῶν. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ὁ Αἰσχίνης ταυτίζει τοὺς Αἰνιᾶνας πρὸς τοὺς Οἰταίους, ὅπερ ἐξηγεῖταί πως ἐκ τούτου ὅτι οἱ Αἰνιᾶνες κατῴκουν τὰς πρὸς βορρᾶν κλιτύας τῆς δυτικῆς Οἴτης, καταλαβόντες αὐτὰς παρὰ τῶν Ἰναχιέων (Πλτχ. ἀναγραφὴ Ἑλληνικῶν κεφ. 13), πρὸς τὴν τοιαύτην δ' ἑρμηνείαν συμφωνεῖ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος λέγοντος (ἐν IX, 427) ῥητῶς ὅτι οἱ Αἰνιᾶνες κατεῖχον τὴν Οἴτην.

Ἀλλ' ὁ Ξενοφῶν τοὐναντίον (Ἑλλ. Γ. 5, 6) θεωρεῖ τοὺς Οἰταίους, Ἡρακλεώτας, Μηλιέας, καὶ Αἰνιᾶνας, ὡς ἰδιαίτερα φῦλα. «Οὕτω δὲ γιγνωσκούσης τῆς πόλεως τῶν Λακεδαιμονίων φρουρὰν μὲν οἱ Ἔφοροι ἔφαινον, Λύσανδρον δ' ἐξέπεμψαν (395 πρ. Χρ.) εἰς Φωκέας καὶ ἐκέλευσαν αὐτούς τε τοὺς Φωκέας ἄγοντα παρεῖναι καὶ Οἰταίους καὶ Ἡρακλεώτας καὶ Μηλιέας καὶ Αἰνιᾶνας» πρβλ. αὐτόθι στ', 5, 23.

Καὶ ὁ Διόδωρος δὲ ὁ Σικελιώτης (ἐν βιβλ. ιη' 29, 1.) ἀναγράφων τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸν Λαμικὸν πόλεμον (323 πρ. Χρ.) ἀπαριθμεῖ τοὺς Οἰταίους ἐκτὸς τῶν Ἡρακλεωτῶν, τοὺς Μηλιεῖς ἐκτὸς τῶν Λαμιέων καὶ ἰδίως τοὺς Αἰνιᾶνας.

Ἀλλὰ πᾶσαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως ἰδίου κοινοῦ τῶν Οἰταίων αἴρουσι πλὴν τῆς εὑρέσεως νομισμάτων φερόντων τὴν ἐπιγραφὴν «**Οἰταίων**» (ἴδ. Head ἱστορίαν τῶν νομισμάτων κατὰ μετάφρ. Ι. Σβορώνου σελ. 364 καὶ ἑξῆς καὶ Δελτίον Ἑλλ. ἀλληλογρ. γ'. σελ. 286 καὶ ἑξῆς) καὶ τρεῖς ἐσχάτως ἀνευρεθεῖσαι ἐπιγραφαί.

Ἡ μὲν πρώτη ἀνευρέθη ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ ναοῦ τοῦ Σμινθίου Ἀπόλλωνος ἐν Τρῳάδι, κατεχωρίσθη δὲ τὸ μὲν α' ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Le Bas et Wandhington, Μέρος III, ὑπ' ἀριθ. 1370, ἐσχάτως δὲ ἐν τῇ Συλλογῇ τοῦ Dittenberger βιβλ. I, 1898 ὑπ' ἀριθ. 291. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη χρονολογικῶς τάσσεται εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δευτέρου πρ. Χρ. αἰῶνος, ἀναγράφει δὲ ἐκ πα-

ραλλήλου, ἐν μὲν στίχῳ 3 «τὸ κοινὸν (=ἡ συμπολιτεία) τῶν Αἰνιάνων», ἐν δὲ στίχῳ 5 «τὸ κοινὸν τῶν Οἰταίων».

Ἡ δὲ δευτέρα ἀνευρέθη ἐν Γλουνίστᾳ (Δρυμαίᾳ) τῆς Λοκρίδος, χρονολογικῶς τάσσεται ὡσαύτως εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δευτέρου πρ. Χρ. αἰῶνος, περὶ τὸ 168 πρ. Χρ. ἢ ὀλίγον βραδύτερον· ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἑλλ. ἀλληλογρ. (ἔτος V, 1881, σελ. 137) καὶ ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν διαλεκτικῶν ἐπιγραφῶν (ἐν τόμῳ II σελ. 69). Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων μανθάνομεν ἐκ μὲν τῆς πρώτης ὅτι ἄλλο ἦτο τὸ κοινὸν τῶν Οἰταίων καὶ ἄλλο τὸ τῶν Αἰνιάνων, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας ὅτι τὸ κοινὸν τῶν Οἰταίων εἶχε τρεῖς ἄρχοντας ἐνιαυσίους πιθανῶς, καλουμένους Βουλάρχους, εἶχε δὲ καὶ ἱεροθύτας, ἔχοντας θρησκευτικὰ καθήκοντα, ὧν ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἀόριστος· διότι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναγράφονται τὸ μὲν πρῶτον τέσσαρες, εἶτα δὲ τρεῖς, τὰς δ' ὑποθέσεις ἐχρημάτιζον ἐν Πυλαίᾳ, περὶ ἧς οὐδὲν ἄλλο γινώσκομεν. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐθνικῶν ὀνομάτων μανθάνομεν ὅτι μετεῖχον τοῦ κοινοῦ τῶν Οἰταίων καὶ πόλεις, αἵτινες πρότερον ἦσαν τῶν Μαλιέων, ὡς ἡ Ἡράκλεια, ἡ Ἀντικύρα καὶ ἡ Κολάκεια· ἡ δὲ Δρυόπη, ἥτις μνημονεύεται ὑπὸ Ἀριστοφάνους (Πλουτ. στ. 385 σχόλ.) ὡς ἀποτελοῦσα μέρος τῆς Δωρίδος, ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναγράφεται ὡς μετέχουσα τοῦ κοινοῦ τῶν Οἰταίων, ὅπερ συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος (IX, 434)· διότι μνημονεύονται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δύο Βούλαρχοι Δρυοπαῖοι. «Βουλαρχούντων ἐν Οἴτᾳ. . . . . Φάνεος Δρυοπαίου» ἐν στίχῳ 10 καὶ «Εὐαγόρου Δρυοπαίου» ἐν στίχ. 22.

Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, εὑρεθείσης ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Ἡρακλείας (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. τῶν Ἀθηνῶν τοῦ 1842 ὑπ' ἀριθ. 825.—Reise Steph. 1843 ἐν σελ. 57. — Συλλογὴ ἐπιγρ. Le Bas et Waddhington τόμ. III ὑπ' ἀριθ. 1139) μανθάνομεν ὅτι ἡ πόλις Ἡράκλεια εἶχεν ἰδίους ἄρχοντας, βουλὴν καὶ συνέδρους.

Οἱ σύνεδροι οὗτοι ἦσαν πιθανῶς ὁ στρατηγός, ὁ ἵππαρχος, καὶ ὁ γραμματεὺς ὡς παρ' Αἰτωλοῖς (Liv. XXXVII, 11).

Οἱ Οἰταῖοι δὲν ἀναφέρονται ὡς ὑποταχθέντες εἰς τοὺς Θεσσαλούς.

Πόλεις πρότερον μὲν τῶν Μαλιέων εἶτα δὲ τῶν Οἰταίων ἦσαν·

α') Ἡ **Τραχίς**· ἡ ἀρχαιοτάτη αὕτη πόλις τῆς Φθιώτιδος ἔκειτο εἰς τὰς ἀποτόμους ὑπωρείας βραχώδους λόφου, τὰς Τραχινίας πέτρας (Ἡρ. VII, 198, Θουκ. Γ' 42. Δ' 78)· περὶ τὴν μίαν ὥραν ΝΔ τοῦ σημερινοῦ χωριδίου Κουβέλου· ἡ Τραχὶς ἦτο πρωτεύουσα τῆς Τραχινίας χώρας, ἧς ἐβασίλευεν ὁ Κῆϋξ, ἀνεψιὸς καὶ φίλος τοῦ Ἡρακλέους, ὃν καὶ ἐφιλοξένησε, τοὺς δὲ παῖδας αὐτοῦ καταδιωκομένους ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως ἔλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ (Παυσ. Ι, 32. Ἀπολλόδ. Β' 7, 6). Ἐκ τῆς Τραχῖνος δὲ κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ ὥρας ἀνέβη ὁ Ἡρακλῆς εἰς τὴν κορυφὴν τῆς Οἴτης, ἔνθα ἐκάη ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἣν αὐτὸς οὗτος παρεσκεύασε. Κατὰ τὸν Ἄγγλον περιηγητὴν Λήκ, δεχόμενον ὅτι Φθία ἦτο ἡ Φάρσαλος, ἡ Τραχὶς ἦτο πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ἀχιλλέως, ἐξ ἧς ἐξέπλευσε και ὁ στόλος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Τροίαν.

β) Ἡ **Ἡράκλεια**· ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη τῷ 426 π. Χ. Περὶ τῆς κτίσεως καὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης γενήσεται ἐν τοῖς ἑξῆς μακρὸς λόγος. Τοῦτο μόνον ἀναγράφομεν ἐνταῦθα, ὅτι ἔκ τινος ἐπιγραφῆς μανθάνομεν ὅτι ἡ πόλις τῶν Δελφῶν ἐπὶ ἄρχοντος Σωσιπάτρου (136 π. Χ) διὰ ψηφίσματος ἐπῄνεσε Λαΐσταν τὸν Ἀντήνορος Ἡρακλεώτην καὶ ἐχορήγησεν αὐτῷ καὶ τοῖς ἐκγόνοις προξενίαν, προμαντείαν, προδικίαν, ἀσυλίαν, ἀτέλειαν πάντων, προεδρίαν ἐν πᾶσι τοῖς ἀγῶνοις, οἷς ἡ πόλις τίθησι καὶ γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησιν, ἐπὶ τῇ προαιρέσει ᾗ ἔχων διατελεῖ πρός τε τὸ ἱερὸν καὶ τὴν πόλιν τῶν Δελφῶν (Ῥαγκαβῆ Antiq. Hellen. Β' σελ. 308, ἀριθ. 714). Σημειωτέα ἡ δοτ. ἀγῶνοις.

γ') Ἡ **Ἀντικύρα** καὶ δ') Ἡ **Κολάκεια** (περὶ ἧς ἴδε σελ. 77).

Ἡ Οἰταία ἦτο κατὰ Στράβωνα (IX, 434) διῃρημένη εἰς τέσσαρας καὶ δέκα δήμους. «Παρέτεινε δὲ ἡ χώρα αὕτη. . . . πρὸς νότον δὲ τῇ Οἰταίᾳ εἰς τεσσαρασκαίδεκα δήμους διῃρημένη, Ἡράκλειάν τε καὶ τὴν Δρυοπίδα τετράπολιν γεγοννῖάν ποτε, καθάπερ καὶ τὴν Δωρίδα, μητρόπολιν δὲ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Δρυόπων νομιζομένην. Τῆς δ' Οἰταίας καὶ ὁ Ἀκύφας ἐστὶ καὶ Παρασωπιὰς καὶ Οἰνιάδαι καὶ Ἀντικύρα, ὁμώνυμος τῇ ἐν Λοκροῖς τοῖς Ἑσπερίοις».

ραλλήλου, ἐν μὲν στίχῳ 3 «τὸ κοινὸν (=ἡ συμπολιτεία) τῶν Αἰνιάνων», ἐν δὲ στίχῳ 5 «τὸ κοινὸν τῶν Οἰταίων».

Ἡ δὲ δευτέρα ἀνευρέθη ἐν Γλουνίστᾳ (Δρυμαίᾳ) τῆς Λοκρίδος, χρονολογικῶς τάσσεται ὡσαύτως εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δευτέρου πρ. Χρ. αἰῶνος, περὶ τὸ 168 πρ. Χρ. ἢ ὀλίγον βραδύτερον· ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἑλλ. ἀλληλογρ. (ἔτος V, 1881, σελ. 137) καὶ ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν διαλεκτικῶν ἐπιγραφῶν (ἐν τόμῳ II σελ. 69). Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων μανθάνομεν ἐκ μὲν τῆς πρώτης ὅτι ἄλλο ἦτο τὸ κοινὸν τῶν Οἰταίων καὶ ἄλλο τὸ τῶν Αἰνιάνων, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας ὅτι τὸ κοινὸν τῶν Οἰταίων εἶχε τρεῖς ἄρχοντας ἐνιαυσίους πιθανῶς, καλουμένους Βουλάρχους, εἶχε δὲ καὶ ἱεροθύτας, ἔχοντας θρησκευτικὰ καθήκοντα, ὧν ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἀόριστος· διότι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναγράφονται τὸ μὲν πρῶτον τέσσαρες, εἶτα δὲ τρεῖς, τὰς δ' ὑποθέσεις ἐχρημάτιζον ἐν Πυλαίᾳ, περὶ ἧς οὐδὲν ἄλλο γινώσκομεν. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐθνικῶν ὀνομάτων μανθάνομεν ὅτι μετεῖχον τοῦ κοινοῦ τῶν Οἰταίων καὶ πόλεις, αἵτινες πρότερον ἦσαν τῶν Μαλιέων, ὡς ἡ Ἡράκλεια, ἡ Ἀντικύρα καὶ ἡ Κολάκεια· ἡ δὲ Δρυόπη, ἥτις μνημονεύεται ὑπὸ Ἀριστοφάνους (Πλουτ. στ. 385 σχόλ.) ὡς ἀποτελοῦσα μέρος τῆς Δωρίδος, ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναγράφεται ὡς μετέχουσα τοῦ κοινοῦ τῶν Οἰταίων, ὅπερ συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος (IX, 434)· διότι μνημονεύονται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δύο Βούλαρχοι Δρυοπαῖοι. «Βουλαρχούντων ἐν Οἴτᾳ. . . . . Φάνεος Δρυοπαίου» ἐν στίχῳ 10 καὶ «Εὐαγόρου Δρυοπαίου» ἐν στίχ. 22.

Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, εὑρεθείσης ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Ἡρακλείας (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. τῶν Ἀθηνῶν τοῦ 1842 ὑπ' ἀριθ. 825.—Reise Steph. 1843 ἐν σελ. 57. — Συλλογὴ ἐπιγρ. Le Bas et Waddhington τόμ. III ὑπ' ἀριθ. 1139) μανθάνομεν ὅτι ἡ πόλις Ἡράκλεια εἶχεν ἰδίους ἄρχοντας, βουλὴν καὶ συνέδρους.

Οἱ σύνεδροι οὗτοι ἦσαν πιθανῶς ὁ στρατηγός, ὁ ἵππαρχος, καὶ ὁ γραμματεὺς ὡς παρ' Αἰτωλοῖς (Liv. XXXVII, 11).

Οἱ Οἰταῖοι δὲν ἀναφέρονται ὡς ὑποταχθέντες εἰς τοὺς Θεσσαλούς.

χειοῦ μεταναστάσεως ὁ μὲν Στράβων (IX.412) λέγει τὰ ἑξῆς «καὶ δὴ καὶ λέγεται ὑπὸ τῶν ὕστερον ἐπὶ χρόνον συχνὸν ἡ οἴκησις τῶν Αἰνιάνων ἐν τῷ Δωτίῳ γενέσθαι πεδίῳ, τοῦτο δ' ἐστὶ πλησίον τῆς ἄρτι λεχθείσης Περραιβίας καὶ τῆς Ὄσσης καὶ ἔτι τῆς Βοιβηΐδος λίμνης, ἐν μέσῃ μέν πως τῇ Θεσσαλίᾳ λόφοις δὲ ἰδίοις περικλειόμενον . . . . . Οἱ μὲν Αἰνιᾶνες οἱ πλείους εἰς τὴν Οἴτην ἐξηλάθησαν ὑπὸ τῶν Λαπιθῶν, κἀνταῦθα ἐδυνάστευσαν ἀφελόμενοι τῶν τε Δωριέων τινὰ μέρη καὶ τῶν Μαλιέων μέχρι Ἡρακλείας καὶ Ἐχίνου, τινὲς δ' αὐτῶν ἔμειναν περὶ Κύφον, Περραιβικὸν ὄρος ὁμώνυμον κατοικίαν ἔχον». Ὁ δὲ Πλούταρχος (ἐν Ἑλληνικῶν κεφαλαίων καταγραφῇ 13) λέγει τὰ ἑξῆς «Τί τὸ πτωχικὸν κρέας παρ' Αἰνιᾶσι; πλείονες γεγόνασιν Αἰνιάνων μεταναστάσεις· πρῶτον μὲν γὰρ οἰκοῦντες περὶ τὸ Δώτιον πεδίον ἐξέπεσον ὑπὸ Λαπιθῶν εἰς Αἴθικας (παρὰ τὴν Πίνδον οἰκοῦντας), ἐκεῖθεν τῆς Μολοσσίας τὴν παρὰ τὸν Ἀραούαν χώραν κατέσχον, ὅθεν ὠνομάσθησαν Παραουαῖοι. Μετὰ ταῦτα Κίρραν κατέσχον· ἐν δὲ Κίρρῃ καταλεύσαντες Οἴνοκλον τὸν βασιλέα, τοῦ θεοῦ προστάξαντος, εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἴναχον χώραν κατέβησαν κατοικουμένην ὑπὸ Ἰναχιέων καὶ Ἀχαιῶν· γενομένου δὲ χρησμοῦ τοῖς μὲν ἂν μεταδῶσι τῆς χώρας ἀποβαλεῖν ἅπασαν, τοῖς δ' ἂν λάβωσι παρ' ἑκόντων καθέξειν, Τέμων, ἀνὴρ ἐλλόγιμος τῶν Αἰνιάνων, ἀναλαβὼν ῥάκια καὶ πήραν ὡς προσαιτήσων ἀφίκετο πρὸς τοὺς Ἰναχιεῖς· ὕβρει δὲ καὶ πρὸς γέλωτα τοῦ βασιλέως βῶλον ἐπιδόντος αὐτῷ, δεξάμενος εἰς τὴν πήραν ἐνέβαλε καὶ ἀφανὴς ἦν ἠγαπηκὼς τὸ δῶρον· ἀπεχώρησε γὰρ εὐθὺς οὐδὲν προσαιτήσας· οἱ δὲ πρεσβύτεροι θαυμάσαντες ἀνεμιμνήσκοντο τοῦ χρησμοῦ καὶ τῷ βασιλεῖ προσιόντες ἔλεγον μὴ καταφρονῆσαι μηδὲ προέσθαι τὸν ἄνθρωπον· αἰσθόμενος οὖν ὁ Τέμων τὴν διάνοιαν αὐτῶν, ὥρμησε φεύγειν καὶ διέφυγεν εὐξάμενος τῷ Ἀπόλλωνι καθ' ἑκατόμβης. Ἐκ δὲ τούτου μονομαχοῦσιν οἱ βασιλεῖς, καὶ τὸν τῶν Ἰναχιέων Ὑπέροχον ὁ τῶν Αἰνιάνων Φήμιος ὁρῶν μετὰ κυνὸς αὐτῷ προσφερόμενον οὐκ ἔφη δίκαια ποιεῖν, δεύτερον ἐπάγοντα μαχόμενον· ἀπελαύνοντος δὲ τοῦ Ὑπερόχου τὸν κύνα καὶ μεταστρεφομένου, λίθῳ βαλὼν ὁ Φήμιος αὐτὸν ἀναιρεῖ· κτησάμενος δὲ τὴν χώραν τοὺς Ἰναχιεῖς μετὰ τῶν Ἀχαιῶν ἐκβαλόντες, τὸν μὲν λίθον ἐκεῖνον ὡς ἱερὸν σέβονται καὶ θύουσιν αὐτῷ καὶ τοῦ ἱερείου

τῷ δημῷ περικαλύπτουσιν. Ὅταν δὲ τῷ Ἀπόλλωνι τὴν ἑκατόμβην ἀποδιδῶσι, τῷ Διὶ βοῦν καθιερεύσαντες, μερίδα τοῖς Τέμωνος ἀπογόνοις ἐξαίρετον νέμουσι καὶ «πτωχικὸν κρέας» ἐπονομάζουσιν· (πρβλ. καὶ 26 καταγραφὴν Ἑλληνικῶν κεφαλαίων).

Οἱ ἐναπομείναντες ἐν τῇ πατρίδι Αἰνιᾶνες φαίνεται ὅτι στενῶς συνεδέθησαν πρὸς τοὺς Μάγνητας, καὶ ἴσως συνεχωνεύθησαν πρὸς αὐτούς, δὲν ἔπαυσαν δὲ αἱ πρὸς τοὺς ἀποικήσαντας ἐξ αὐτῶν σχέσεις καθ' ἃ ὑποδεικνύεται ἔκ τινος παιδιᾶς **Καρπαίας** *καλουμένης, ἣν οἱ Αἰνιᾶνες οἱ ὡς πελτασταὶ ὑπηρετοῦντες ἐν τῷ στρατῷ τοῦ εἰς βοήθειαν Κύρου τοῦ νεωτέρου ἐλθόντος Μένωνος ὀρχοῦνται μετὰ τῶν Μαγνήτων τῷ 401 πρ. Χρ. ἐν τῇ Παφλαγονίᾳ «μετὰ τοῦτο Αἰνιᾶνες καὶ Μάγνητες ἀνέστησαν, οἳ ὠρχοῦντο τὴν καρπαίαν καλουμένην ἐν τοῖς ὅπλοις. Ὁ δὲ τρόπος τῆς ὀρχήσεως ἦν· ὁ μὲν παραθέμενος τὰ ὅπλα σπείρει καὶ ζευγηλατεῖ, πυκνὰ δὲ στρεφόμενος ὡς φοβούμενος, λῃστὴς δὲ προσέρχεται· ὁ δ' ἐπειδὰν προΐδηται, ἀπαντᾷ ἁρπάσας τὰ ὅπλα καὶ μάχεται πρὸ τοῦ ζεύγους· καὶ οὗτοι ταῦτ' ἐποίουν ἐν ῥυθμῷ πρὸς τὸν αὐλόν· καὶ τέλος ὁ λῃστής, δήσας τὸν ἄνδρα, καὶ τὸ ζεῦγος ἀπάγει· ἐνίοτε δὲ καὶ ὁ ζευγηλάτης τὸν λῃστήν· εἶτα παρὰ τὰς βοῦς ὀπίσω τὴν χεῖρα δεδεμένον ἐλαύνει». (Ξεν. Κύρ. Ἀνάβ. στ', 1, 7), ὁμοία παιδιὰ παίζεται καὶ νῦν ἐν Φθιώτιδι ὀνομαζομένη τὰ σκλαβάκια.*

Καὶ οἱ Αἰνᾶνες, ὡς καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἦσαν κλάδος τῶν Αἰολέων. Παρὰ τοῦ Ἡλιοδώρου συγγραφέως τοῦ προσφιλεστάτου καὶ μεγίστου τῶν σωζομένων Ἑλληνικῶν μυθιστορημάτων, τοῦ Συντάγματος τῶν περὶ Θεαγένην καὶ Χαρίκλειαν Αἰθιοπικῶν εἰς βιβλία 10, ζήσαντος πρὸ τοῦ ε' αἰῶνος μ. Χρ. μανθάνομεν ὅτι οἱ Αἰνιᾶνες ἔπεμπον εἰς Δελφοὺς κατὰ τὰ Πύθια, Πυθαΐδα τετραετηρικήν, ἥτις προσήρχετο νὰ προσφέρῃ θυσίαν καὶ τελέσῃ ἀγῶνας εἰς τιμὴν τοῦ Νεοπτολέμου. «εἰσδραμών τις ἀπήγγειλε τὸν Ἀρχιθέωρον τῶν Αἰνιάνων ἐπὶ θύραις ὄντα . . . . ἐμοῦ δ' ἐρομένου. . . . . τίνες οἱ Αἰνιᾶνες καὶ τίς ἡ θεωρία καὶ ἣν ἄγουσι θυσίαν. «Οἱ μὲν Αἰνιᾶνες, ἔφη, Θετταλικῆς ἐστι μοίρας τὸ εὐγενέστατον καὶ ἀκριβῶς Ἑλληνικὸν ἀφ' Ἕλληνος τοῦ Δευκαλίωνος, τὸ μὲν ἄλλο τῷ Μαλιακῷ κόλπῳ παρατεινόμενον, μητρόπολιν δὲ σεμνυνόμενον **Ὑπάταν**, *ὡς μὲν αὐτοὶ*

βούλονται ἀπὸ τοῦ [τῶν ἄλλων] ὑπατεύειν καὶ ἄρχειν ὠνομασμένην, ὡς δ' ἑτέροις δοκεῖ, διότι περ ὑπὸ τῇ Οἴτῃ τῷ ὄρει κατῴκισται· ἡ δὲ θυσία καὶ ἡ θεωρία τετραετηρίδα ταύτην, ὅτι περ καὶ ὁ Πυθίων ἀγών. . . . . . πέμπουσιν Αἰνιᾶνες Νεοπτολέμῳ τῷ Ἀχιλλέως» (Αἰθ. ΙΙ, 34).

Ἂν τὸ ὄνομα Ὑπάτη ἐδίδετο τῇ πόλει διότι ὑπὸ τῷ ὄρει τῇ Οἴτῃ κατῴκισται, ἔπρεπε, φρονῶ, ἡ πόλις νὰ ὀνομασθῇ Ὑποίτη καὶ ὄχι Ὑπάτη.

Οἱ Αἰνιᾶνες ἔφερον καὶ τὸ ὄνομα **Αἰνιεῖς**, ὡς γίνεται ἡμῖν γνωστὸν ἔκ τινος ἐπιγραφῆς :

> «Τὸν μέγαν ἐμ βουλαῖς τε καὶ ἤθεσι καὶ φρενὸς ἀλκῇ
> Σώσανδρον κλεινὸν ἔκγονον Αἰνιέων.»

(Δελτ. Ἑλλ. ἀλληλ. ἔτος Α' 1877. Συλλογὴ Διαλ. ἐπιγρ. Collitz ὑπ' ἀριθ. 1438). Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τάσσεται χρονολογικῶς εἰς τὴν γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα. Ἐπίθετα τοῦ ὀνόματος τῶν Αἰνιάνων ἦσαν Αἰνιάν, «ἀνδρὸς Αἰνιᾶνος» (Σοφ. Ἠλ. 724), Αἰνιὰν κόλπος (Πολύβ. Χ. 42), «Αἰνιακός». (Αἰνία πόλις Περραιβῶν κατὰ Στέφ. Βυζ.) ἐν τῷ περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους (κεφ. 145) καὶ «Αἰνιανικὸς» Αἰνιανικὴ ὕλη» (Θεόφρ. 5, 2, 1).

Ἡ δὲ χώρα τῶν Αἰνιάνων ἐλέγετο καὶ **Αἰνίς**, ὡς δῆλον αὖθις ἔκ τινος ἐπιγραφῆς (Ἀρχαιολογ. Ἐφ. τῶν Ἀθηνῶν 1874, ἀριθ. 442. Συλλογὴ τῶν Διαλ. ἐπιγρ. Collitz ἀριθ. 1431). Ἡ Αἰνὶς περιωρίζετο ἀπὸ Β. Δ καὶ Ν. ὑπὸ φυσικῶν ὁρίων τῆς Ὄθρυος, τοῦ Τυφρηστοῦ καὶ τῆς Οἴτης (Πλτ. καταγρ. Ἑλλ. κεφ. ι') ἀπὸ Α. δὲ ὅρια αὐτῆς ἦσαν πιθανώτατα τὰ χαμηλώματα τῆς Οἴτης καὶ τὰ τῆς Ὄθρυος, τὰ μᾶλλον προσεγγίζοντα πρὸς ἄλληλα (ἴδ. κατωτ. τὰ περὶ Ἀδριανοῦ). Κατὰ ταῦτα οἱ Αἰνιᾶνες εἶχον ὁμόρους πρὸς Α. μὲν τοὺς Οἰταίους καὶ Μαλιεῖς, πρὸς Β τοὺς Θεσσαλούς, πρὸς τὸ ΒΔ. τοὺς Δόλοπας καὶ πρὸς Ν καὶ ΝΔ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ Δωριεῖς. Βραδύτερον δέ, πιθανῶς μετὰ τὴν προσάρτησιν αὐτῶν εἰς τὸ Αἰτωλικὸν κοινόν, ἡ χώρα αὐτῶν ἐξετάθη μέχρις Ἡρακλείας καὶ Ἐχίνου, ὡς λέγει ὁ Στράβων (IX, 442). «Οἱ μὲν οὖν Αἰνιᾶνες, οἱ πλείους εἰς τὴν Οἴτην ἐξηλάθησαν, κἀνταῦθα δ' ἐδυνάστευον ἀφελόμενοι τῶν τε

Δωριέων τινὰ μέρη καὶ τῶν Μαλιέων μέχρις Ἡρακλείας καὶ Ἐχίνου». Τότε πιθανῶς ὁ Μαλιακὸς κόλπος ἐκαλεῖτο καὶ Αἰνιὰν κόλπος (Πολ. Χ. 42. Λίβ. XXXVIII, 5).

Ἐπειδὴ δ' ἐν ταῖς πράξεσι τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων ταῖς ἐν ἐπιγραφαῖς διασωθείσαις δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ τῶν Θεσσαλῶν, ὡς ἐν ταῖς τῶν Ἀχαιῶν Φθιωτῶν καὶ τῶν Λαμιέων, συνάγεται ὅτι οἱ Αἰνιᾶνες δὲν ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τούτων· ἐξ ἐπιγραφῶν μανθάνομεν ὅτι οἱ ἄρχοντες τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων ἦσαν πέντε τὸν ἀριθμὸν καὶ ὠνομάζοντο **Αἰνίαρχοι**, *ἡ δὲ πρωτεύουσα αὐτῶν Ὑπάτη εἶχε καὶ ἰδίους ἄρχοντας τρεῖς τὸν ἀριθμὸν (ἀρχαιολ. Ἐφημ. τῶν Ἀθηνῶν 1874 ἀριθ. 442 Mittheilungen ἔτος IV 1879. Συλλογὴ διαλ. ἐπιγρ. Collitz 1431). Ἡ χρονολογία τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης δύναται χρονολογικῶς νὰ ταχθῇ εἴτε πρὸ τοῦ 280 π. Χρ. τοῦ ἔτους δηλονότι καθ' ὃ οἱ Αἰνιᾶνες προσεχώρησαν εἰς τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν καὶ μέχρις οὗ ὑφίστατο τὸ κοινὸν τῶν Αἰνιάνων εἴτε μετὰ τὸ 196 π. Χ., ὅτε ὁ Φλαμινῖνος ἀνεκήρυξεν ἐν Κορίνθῳ τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπετράπη ἡ ἀνασύστασις τῶν κοινῶν τῶν Ἑλληνικῶν φύλων· πρβλ. ἐπιγραφ. ὑπ' ἀριθ. 192 καὶ 205 ἐν τῇ ἀρχαιολ. Ἐφ. τῶν Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1839, ἐν αἷς ἀναγράφεται αὖθις τὸ κοινὸν τῶν Αἰνιάνων. Διότι μετὰ τὴν εἰς τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν προσχώρησιν τῶν Αἰνιάνων τὸ κοινὸν τούτων κατελύθη καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀναγράφεται ἐν τοῖς ἐπισήμοις πράξεσιν ἡ* **πόλις Ὑπαταίων**, *ἥτις πολλαχοῦ παρὰ τῷ Πολυβίῳ μνημονεύεται.*

Οἱ Αἰνιᾶνες εἰς τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον ἀπέστελλον δύο Ἱερομνήμονας.

Τοῦ δὲ κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων πόλεις ἦσαν αἱ ἑξῆς.

α') Ἡ **Ὑπάτη** *(κατ' Ἀριστοτέλην, Πτολεμαῖον καὶ ἄλλους),* **Ὕπατα** *(κατὰ Πολύβ. καὶ Ἡλιόδωρον),* **Ὑπάτα** *(κατὰ Στέφ. τὸν Βυζάντιον). Ἡ πρωτεύουσα τῶν Αἰνιάνων ἦτο μὲν πόλις πολὺ ἀρχαία, ἀλλὰ τὸ πρῶτον μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (384—322 π. Χ.) «τῆς καλουμένης Αἰνιακῆς χώρας περὶ τὴν ὀνομαζομένην Ὑπάτην λέγεται παλαιά τις στήλη εὑρεθῆναι.» (Ἀριστ. περὶ θαυμ. ἀκουσμ. κεφ. 115) Ἓν δὲ χαλκοῦν νόμισμα τῆς Ὑπάτης*

ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους 400—344 π. Χ. περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης γενήσεται ἐν δέοντι ὁ προσήκων λόγος.

Τιμητικὰ ψηφίσματα πρὸς Ὑπαταίους.

Ἐν τῇ Παλιγγενεσίᾳ τῆς 30 Δεκεμβρίου 1876 καὶ ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἑλλην. ἀλληλογραφίας ἔτος Ι. 1877 σελ. 119 ἐδημοσιεύθη ἀνευρεθεῖσα ἐν Ὑπάτῃ ἐπιγραφὴ ἐπὶ λίθου, ὅστις ἐχρησίμευσεν ὡς βάθρον ἀγάλματος ἐξ ὀρειχάλκου, ἔχουσα ὡς ἑξῆς:

Λατνέων ἁ πόλις
Σώσανδρον Τολμαίου
Εὐεργέταν τοῖς Θεοῖς.
Τὸν μέγαν ἐμ βουλαῖς τε καὶ ἤθεσι καὶ φρενὸς ἀλκῇ,
Σώσανδρον, κλεινὸν ἔκγονον Αἰνιέων,
Τολμαίου κλυτὸν υἷα, πόλις Λάτνια φιλόπλου
Χάλκεον ἀντ' ἀρεταῖς εἵσατο τᾶδε θεοῖς.
τὸν γὰρ ἀγητῆρα δι' εὐξυνέτοιο μερίμνας
σωτῆρα, κτίστην ἄλλον ἔδεκτο Δία·
Ἡρώων θρέπτειρ' ἐναρηφόρε πότ' ἀγώνων
σὸν κλέος, εἰς τοιοῦσδ' ἄνδρας ἔχεις, Ὑπάτα.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου· ἡ πόλις Λάτνια ἱδρυθεῖσα ὑπὸ Σωσάνδρου τοῦ Τολμαίου Ὑπαταίου ἀνέθηκε χαλκοῦν ἀνδριάντα εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἐπιγράψασα ἐπὶ τοῦ βάθρου τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο· ἡ τοποθεσία αὐτῆς εἶναι ἄγνωστος τὴν σήμερον, προδήλως ἔκειτο ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Σπερχειοῦ· ὁ δὲ **Σώσανδρος** *ὁ υἱὸς τοῦ Τολμαίου, περὶ οὗ πρόκειται, δυνατὸν νὰ ἦτο ὁ αὐτός, οὗ τὸ ὄνομα εὑρίσκεται ἐπί τινων ἀργυρῶν νομισμάτων τῶν Αἰνιάνων (Δελτ. Ἑλλην. ἀλληλογρ. ἔτος Ε' 1881. σελ. 286 καὶ ἑξῆς).*

Ἴσως ὁ Σώσανδρος ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Αἰνιάρχου Ἄγιδος, υἱοῦ τοῦ Τολμαίου μνημονευομένου εἰς δύο ψηφίσματα τῶν Αἰνιάνων (ἴδ. ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1874, σελ. 488 ὑπ' ἀριθ. 442), σύγχρονα περίπου τῇ περὶ ἧς πρόκειται ἐπιγραφῇ.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἔδει ν' ἀναστηλωθῇ ἐν περιόπτῳ τόπῳ τῆς

πόλεως Ὑπάτης ὡς ἔξοχον αὐτῆς κειμήλιον, ἀλλὰ δυστυχῶς κατὰ Ν. Α. Γιαννόπουλον (Περιοδ. Ἁρμονία τόμ. Α΄ σελ. 636 καὶ ἑξ.) κατεστράφη ὑπὸ τῶν νεωτέρων Ὑπαταίων, μεταποιηθεῖσα εἰς κρήνην.

Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς ἀνευρεθείσης ἐν Λαμίᾳ (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1838 ἐν 123 ὑπ' ἀριθ. 64 Ant. Hell. τόμ. Β΄ 742) μανθάνομεν ὅτι ἡ πόλις Λαμία ἀναγνωρίζει Ὑπαταῖόν τινα . . .ίταν υἱὸν τοῦ Πολίτου πρόξενον καὶ εὐεργέτην· διότι ἐλθὼν εἰς τὴν πόλιν ἐποιήσατο δείξεις (ποιητικὰς ἐπιδείξεις), ἐν αἷς τῆς πόλεως ἀξίως ἐμνήσθη καὶ ἔδωκε αὐτῷ γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησιν καὶ ἐπινομίαν καὶ ἀσφάλειαν.

Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς (Δελτ. Ἑλλην. ἀλληλογρ. ἔτος XXI, 1897 σελ. 153 Jannot et Deschamps No 5. σελ. 335) μανθάνομεν ὅτι ἡ πόλις Ὑπάτη διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου ἐτίμησε διὰ . . . . . Τὸν Τίτον Φλαούϊον Τίτου Φλαουΐου Κύλλου υἱὸν Εὐβίοτον, τὸν ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτην τῶν Σεβαστῶν Θεῶν ἐπὶ τοῖς δυσὶ στεφάνοις καὶ ἀγωνοθέτην τῶν μεγάλων Πυθίων καὶ ἐπιμελητὴν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀμφικτυόνων καὶ Ἑλλαδάρχην τὸν εὐεργέτην.

Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς, ἀνευρεθείσης ἐν Δελφοῖς, μανθάνομεν καὶ ἄλλον Ὑπαταῖον ἀγωνοθέτην τῶν Πυθίων, τὸν Ἰούλιον Αὐτάφιλον (ἴσως Ἀρνόφιλον κατ' ἄλλην κατωτέρω ἐπιγραφὴν) a Θεσσαλὸν Ὑπαταῖον τὸν καὶ Δελφὸν ἀγωνοθετήσαντα Πυθίων ἐνδόξως κατὰ τὴν παλαιὰν δόξαν τοῦ ἀγῶνος (Corp. In graec. ἀριθ. 1717).

Ἐκ τῶν δύο τελευταίων ἐπιγραφῶν μανθάνομεν τὴν θέσιν ἣν κατεῖχον οἱ Ὑπαταῖοι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἐν τῷ τῶν Δελφῶν ἱερῷ κατὰ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὴν ἀμφικτυονικὴν παράστασιν.

Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς τῶν Δελφῶν (ἀριθ. εὑρετ. 3294) μανθάνομεν ὅτι ὁ [Ὀνή. . . . ἢ Αγη . . . . ἢ Ἀκε. . . . . ἢ Τεί] σανδρος Πεισιτάρχου, Ὑπαταῖος, ὡσαύτως ἐξετέλεσε καθήκοντα ἀγωνοθέτου καὶ ἐπιμελητοῦ τῶν Ἀμφικτυόνων, διὸ ἡ πόλις τῶν Δελφῶν ἐτίμησε διὰ προμαντίας, ἄλλων προνομιῶν καὶ χαλκῆς εἰκόνος. Τὸ δὲ ψήφισμα ἀνεκοίνωσε πρός τε τὴν πόλιν τῶν Ὑπαταίων καὶ πρὸς τὸν λαὸν τῶν Αἰνιάνων.

Σημ. Τὰ πρῶτα γράμματα τοῦ κυρίου ὀνόματος εἰσὶ κατεστρεμμένα· διὸ και' εἰκασίαν σημειοῦνται ἀνωτέρω.

Ὡσαύτως ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς (ἀριθ. εὑρετ. 3215) εὑρεθείσης ἐν Δελφοῖς μανθάνομεν ὅτι «δόγματι τῶν Ἀμφικτυόνων ἐτιμήθη ὁ Τῖτος Φλάβιος Ἀλέξανδρος ὁ σοφιστής, ὁ πατὴρ καὶ διδάσκαλος καὶ σύνεδρος Θεσσαλῶν Ὑπαταῖος».

Ἴσως ὁ Φλάβιος οὗτος εἶναι ὁ σύγχρονος καὶ οἰκεῖος τοῦ Πλουτάρχου, ὅστις εἶναι ἓν τῶν διαλεγομένων προσώπων ἐν συμποσιακοῖς II, 3.

Πρὸς τούτοις ἡ Ὑπάτη ἔδωκεν εἰς μὲν τοὺς Δελφοὺς καὶ ἕτερον ἐπιμελητήν, εἰς δὲ τὸν Πλούταρχον ἕτερον φίλον, τὸν Λεύκιον Κάσσιον Πετραῖον, ὅστις ὡσαύτως ἐγένετο γνωστὸς ἐξ ἐπιγραφῆς τῶν Δελφῶν (Pomtow Beitr. Πίν. XIV, 43), ὑπῆρξε δὲ ἀρχιερεὺς ἀγωνοθέτης καὶ ἐπιμελητής. Οὗτος φέρει τὸ ἐθνικὸν Ὑπαταῖος ὡς ἐγένετο δῆλον ἐξ ἐπιγραφῆς ἐσχάτως ἀνευρεθείσης (ἀριθ. εὑρετ. 3447) ἐπὶ βάσεως ἀγάλματος εἰς τιμὴν τοῦ Τραϊανοῦ ἀνεγερθέντος.

β΄) Ἡ **Λαπίθη**. Ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο πιθανῶς ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ (Στέφ. Βυζ. ἐν λ.). Ἔν τινι ἐπιγραφῇ (Δελτ. Ἑλλ. ἀλλ. ἔτος XV, σελ. 327) ἀνευρεθείσῃ ἐν Ὑπάτῃ, ἀναγομένῃ δὲ εἰς τοὺς χρόνους τοὺς μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Φλαμινίνου ἀποκατάστασιν τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων, περιεχούσῃ δὲ ἐπιτομὰς πολλῶν τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων ψηφισμάτων, δι' ὧν ἀπονέμεται εἰς πολίτας τῶν πόλεων Στράτου, Λαρίσσης, Μητροπόλεως καὶ Κρανῶνος προξενία, χαραχθέντων δὲ τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλακός, μνημονεύεται ὡς ἔγγυος προξενίας καὶ ὁ

Λυκίδας Ξένωνος Λαπιθήϊος

Ἐκ τοῦ δικαιώματος δέ, ὅπερ εἶχον οἱ Λαπιθαῖοι ν' ἀναγράφωνται ὡς ἐγγυηταὶ προξενίας, εἰκάζεται ὅτι ἡ πόλις Λαπίθη, δὲν ἦτο ὑπεξούσιος ἀλλ' ἰσότιμος τῇ Ὑπάτῃ· διότι ἀνώτατοι ἄρχοντες πασῶν τῶν πόλεων τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων ἦσαν μόνον οἱ Αἰνιάρχαι.

γ΄) Αἱ **Ἐρυθραί**· ἡ πόλις αὕτη ἄδηλον ποῦ ἔκειτο· ἐν τῇ προειρημένῃ ἐπιγραφῇ ἀναγράφεται ὡς ἔγγυος προξενίας καὶ ὁ Πολίτης Λαμίου Ἐρυθρήϊος· πιθανώτατα ἦτο ἀποικία τῶν ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἐρυθραίων, ἐξ ὧν ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα· προδήλως ἔκειτο πρὸς Α ἢ ΝΑ τῆς Ὑπάτης, πρὸς ἣν καὶ συνώρευε· διότι περιῆλθε πρὸς αὐτὴν εἰς ἔριδα περὶ ὁρίων, ὡς μανθάνομεν ἔκ τινος ἐπιγραφῆς, ἀναγομέ-

πόλεως Ὑπάτης ὡς ἔξοχον αὐτῆς κειμήλιον, ἀλλὰ δυστυχῶς κατὰ Ν. Α. Γιαννόπουλον (Περιοδ. Ἁρμονία τόμ. Α΄ σελ. 636 καὶ ἑξ.) κατεστράφη ὑπὸ τῶν νεωτέρων Ὑπαταίων, μεταποιηθεῖσα εἰς κρήνην.

Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς ἀνευρεθείσης ἐν Λαμίᾳ (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1838 ἐν 123 ὑπ' ἀριθ. 64 Ant. Hell. τόμ. Β΄ 742) μανθάνομεν ὅτι ἡ πόλις Λαμία ἀναγνωρίζει Ὑπαταῖόν τινα . . . ίταν υἱὸν τοῦ Πολίτου πρόξενον καὶ εὐεργέτην· διότι ἐλθὼν εἰς τὴν πόλιν ἐποιήσατο δείξεις (ποιητικὰς ἐπιδείξεις), ἐν αἷς τῆς πόλεως ἀξίως ἐμνήσθη καὶ ἔδωκε αὐτῷ γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησιν καὶ ἐπινομίαν καὶ ἀσφάλειαν.

Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς (Δελτ. Ἑλλην. ἀλληλογρ. ἔτος XXI, 1897 σελ. 153 Jannot et Deschamps No 5. σελ. 335) μανθάνομεν ὅτι ἡ πόλις Ὑπάτη διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου ἐτίμησε διὰ . . . . . Τὸν Τῖτον Φλαούϊον Τίτου Φλαουΐου Κύλλου υἱὸν Εὐβίοτον, τὸν ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτην τῶν Σεβαστῶν Θεῶν ἐπὶ τοῖς δυσὶ στεφάνοις καὶ ἀγωνοθέτην τῶν μεγάλων Πυθίων καὶ ἐπιμελητὴν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀμφικτυόνων καὶ Ἑλλαδάρχην τὸν εὐεργέτην.

Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς, ἀνευρεθείσης ἐν Δελφοῖς, μανθάνομεν καὶ ἄλλον Ὑπαταῖον ἀγωνοθέτην τῶν Πυθίων, τὸν Ἰούλιον Αὐτάφιλον (ἴσως Ἀρνόφιλον κατ' ἄλλην κατωτέρω ἐπιγραφὴν) «Θεσσαλὸν Ὑπαταῖον τὸν καὶ Δελφὸν ἀγωνοθετήσαντα Πυθίων ἐνδόξως κατὰ τὴν παλαιὰν δόξαν τοῦ ἀγῶνος (Corp. In graec. ἀριθ. 1717).

Ἐκ τῶν δύο τελευταίων ἐπιγραφῶν μανθάνομεν τὴν θέσιν ἣν κατεῖχον οἱ Ὑπαταῖοι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἐν τῷ τῶν Δελφῶν ἱερῷ κατὰ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὴν ἀμφικτυονικὴν παράστασιν.

Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς τῶν Δελφῶν (ἀριθ. εὑρετ. 3294) μανθάνομεν ὅτι ὁ [Ὀνή. . . . ἢ Αγη . . . . ἢ Ἀκε. . . . . ἢ Τεί] σανδρος Πεισιτάρχου, Ὑπαταῖος, ὡσαύτως ἐξετέλεσε καθήκοντα ἀγωνοθέτου καὶ ἐπιμελητοῦ τῶν Ἀμφικτυόνων, διὸ ἡ πόλις τῶν Δελφῶν ἐτίμησε διὰ προμαντίας, ἄλλων προνομιῶν καὶ χαλκῆς εἰκόνος. Τὸ δὲ ψήφισμα ἀνεκοίνωσε πρός τε τὴν πόλιν τῶν Ὑπαταίων καὶ πρὸς τὸν λαὸν τῶν Αἰνιάνων.

Σημ. Τὰ πρῶτα γράμματα τοῦ κυρίου ὀνόματος εἰσὶ κατεστραμμένα· διὸ κατ' εἰκασίαν σημειοῦνται ἀνωτέρω.

τονταετηρίδος, ὅστις ἐξ ἐσφαλμένων, ὡς φαίνται, πληροφοριῶν τοποθετεῖ αὐτὴν πρὸς Α. τῆς Ὑπάτης παρὰ τὸν Ἐχῖνον.

Πιθανώτατον δ' εἶναι ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Φτέρη τοῦ δήμου Σπερχειάδος, ἔνθα σώζονται ἐρείπια ἀκροπόλεως καὶ περιβόλου πόλεως.

Σωσθενίς· *ἡ πόλις αὕτη μνημονεύεται ἐν τῇ προειρημένῃ ἐπιγραφῇ, ἐν ᾗ ἀναγράφονται οἱ πρόξενοι τῶν Δελφῶν, ἔνθα λέγεται :*

«Ἐν Σωσθενίδι Φειδίας Ἀγρολέωνος».

Ἡ πόλις αὕτη μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, ἔνθα ἀνωτέρω, εἰκάζεται δὲ ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Ἰνάχου (Βίστριζας), ὅπου νῦν κεῖται τὸ χωρίον Ἅγιος Σώστης τοῦ δήμου Σπερχειάδος, ὅπερ ὁ Πουκεβὶλ ἀναγράφει Ἀγισουστίνην καὶ ὅπερ διισχυρίζεται ὅτι ἦτο ἕδρα τῆς ὑπαγομένης εἰς τὴν Μητρόπολιν Νέων Πατρῶν ἐπισκοπῆς Σιβίκτου. Παρὰ τὸ χωρίον τοῦτο σώζονται καὶ ἐρείπια Βυζαντινῆς πόλεως, ἥτις ὠνομάζετο Διασέργιαννη, ὄνομα, ὅπερ φέρει ἀκόμη ἡ θέσις, ἔνθα τὰ ἐρείπια.

Ἡ πόλις Σωσθενίς, ἄδηλον ἂν ἐκτίσθη μετὰ τὴν ἐν ἔτει 279 ἧτταν τῶν Γαλατῶν πρὸς τιμὴν τοῦ στρατηγοῦ τῶν Μακεδόνων Σωσθένους, ὅστις γενναιότατα ἠγωνίσθη πρὸς τοὺς Γαλάτας ἐν Μακεδονίᾳ καὶ κατετρόπωσεν αὐτούς.

Λάτυια· *ἡ πόλις αὕτη ἐγένετο γνωστὴ ἐκ τῆς ἀνωτέρω (σελ· 87) μνημονευθείσης ἐπιγραφῆς, ἔκειτο δὲ πιθανώτατα ἐν τῇ ἄνω κολάδι τοῦ Σπερχειοῦ.*

Μακρὰ κώμη· *ἡ πολίχνη αὕτη ἅπαξ μόνον μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Λιβίου, ἔνθα καὶ αἱ Σπέρχειαι· ἔκειτο πιθανῶς ὀλίγον πρὸς βορρᾶν τοῦ χωρίου Βαρυμπόπι τοῦ δήμου Μακρακώμης, ἔνθα σώζονται ἀρχαῖά τινα ἐρείπια.*

Περὶ Ὑπάτης, Οἰταίων καὶ Αἰνιάνων πραγματείαν ἔγραψεν ὁ Ludwig Ross (Archäologische aufsätze Leipzig 1861 σελ. 453 —480).

νης εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐλειτούργει τὸ κοινὸν τῶν Αἰνιάνων. Εἰς διάλυσιν τῆς ἔριδος ἐκλήθησαν δικασταὶ ἐκ τῆς πόλεως Οἰχαλίας τῆς ἐπὶ Τραχῖνι· ἀντικείμενον δὲ τῆς ἔριδος ἦτο τὸ ὄρος τὸ ἐκτεινόμενον ἐκ τῆς «Χάας ἐπὶ τὴν Δώραν.» (Mittheilungen ἔτος IV. 1879 σελ. 206).

Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς (Ῥαγκαβῆ Antiq. Hellen. Β' ἀριθμ. 738. Dittenberger Συλλογὴ Ἐπιγρ. 1898 ἀριθ. 251) μανθάνομεν ὅτι ἡ Βουλὴ καὶ ὁ δῆμος Ἐρυθραίων (τῶν ἐν Ἀσίᾳ) ἐπῄνεσαν τὸν Τιμοκράτην τὸν υἱὸν τοῦ Τιμέου Ἐρυθραῖον τῶν ἐπὶ Θερμοπύλαις καὶ ἐστεφάνωσαν διὰ χρυσοῦ στεφάνου ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐνοίας πρὸς τὸν δῆμον αὐτῶν· ἡ φράσις τῶν «ἐπὶ Θερμοπύλαις» δὲν πρέπει, φρονῶ, νὰ ἐκληφθῇ ἐν στενῇ ἐννοίᾳ διότι, ἂν οὕτως ἐκληφθῇ, μεταξὺ τῶν πόλεων Ὑπάτης καὶ Ἐρυθρῶν παρενέπιπτεν ἡ Ἡράκλεια καὶ δὲν συνώρευον, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ ἐπιγραφῇ (Δελτ. Ἑλλην. ἀλληλογρ. ἔτος XV, σελ. 327) ἐν στίχ. 23 ἀναφέρεται καὶ ἐθνικὸν Ἀριστεάτοις· ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ὀνόματος τούτου, καθ' ἃ δηλοῦσιν οἱ ἐκδόται, δὲν εἶναι βεβαία, ὥστε νὰ συναχθῇ ἐξ αὐτῆς ἡ ὕπαρξις πόλεως ἀγνώστου, οἷον Ἀριστέα, ἀλλὰ τότε τὸ ἐθνικὸν ἔδει νὰ σχηματισθῇ Ἀριστεάταις, ὡς Τεγέα, Τεγεάταις.

Ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Σπερχειοῦ ἔκειντο ἔτι καὶ αἱ πόλεις Σπέρχειαι, Σωσθενίς, Λάτυια καὶ Μακρὰ κώμη, αἵτινες εἶναι ἄδηλον, ἂν μετεῖχον τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων.

Ἡ πόλις **Σπέρχειαι** μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Λιβίου (XXXVII, 13), ἀφηγουμένου ὅτι κατεστράφη ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν τῷ 198 π.Χ. ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσεται, ἔτι δ' ἐν ἐπιγραφῇ τινι τῶν Δελφῶν (Δελτίον Ἑλλ. ἀλληλογραφίας ἔτος VII, 1882, σελ. 191), ἐν ᾗ ἀναγράφονται οἱ ἑκασταχοῦ πρόξενοι τῶν Δελφῶν· ἔνθα λέγεται :

«ἐν Σπερχείαις Μένων Ξενάρχου»

ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀνάγεται χρονολογικῶς εἰς τὸ α' ἥμισυ τοῦ β' π. Χ. αἰῶνος (197—172).

Αἱ Σπέρχειαι μνημονεύονται ἔτι καὶ ὑπὸ τοῦ γεωγράφου Πτολεμαίου (Γ, κεφ. 12) ἀκμάσαντος κατὰ τὸ μέσον τῆς β' μ. Χ. ἑκα-

(Πλουτάρχ. Σόλων XI), απόφασιν δὲ τῶν Ἀμφικτυόνων οἱ Ἀθηναῖοι, βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ Θεσσαλικοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν Ἀλευάδαν Εὐρύλοχον καὶ τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος Κλεισθένους ἐξεπόρθησαν τέλος καὶ κατέστρεψαν. Ἀπὸ τῶν λαφύρων τῆς πόλεως ταύτης οἱ νικηφόροι σύμμαχοι συνέστησαν τὸν ἀγῶνα τὸν ὀνομαζόμενον **Πύθια.**

§ 3. Πόλεμος Θεσσαλῶν πρὸς Φωκεῖς.

Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι οἱ Φωκεῖς εἶχον κτίση τεῖχος κατὰ τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν φοβούμενοι, ἐπειδὴ οἱ Θεσσαλοὶ ἀπεπειρῶνται νὰ καθυποτάξωσι καὶ τούτους, καὶ ὅτι αὐτοὶ οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν πανστρατιᾷ εἰσβαλόντες εἰς τοὺς Φωκέας, οὐ πολλὰ ἔτη πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν ἡττήθησαν ὑπὸ τῶν Φωκέων, οἵτινες τραχέως μετεχειρίσθησαν αὐτούς. (Ἡρ. VIII, 176, VII, 27).
Καὶ ταῦτα μὲν πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων.

§ 4. Α΄ Βαρβαρικὴ ἐπιδρομὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ τῶν Περσῶν. Θερμοπύλαι.

Πολλοὶ πολλαχόθεν πολέμιοι ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου, ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, ἐπῆλθον εἰς τὴν τλήμονα Ἑλλάδα ἐν τῷ μακρῷ καὶ πολυκυμάντῳ βίῳ αὐτῆς κατὰ τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας φάσεις, ἃς μετήλλαξεν. Ἐν τοῖς ἀγῶσι τούτοις ἢ ἐξῆλθε νικήτρια ἢ ἐνικήθη ἐνδόξως ἀγωνισαμένη, οὐδέποτε ὅμως κατεστράφη· αἱ δὲ πλεῖσται τῶν ἐπιδρομῶν τούτων ἐγένοντο διὰ τῶν Θερμοπυλῶν, ἃς κατωτέρω θέλομεν ἕνεκα τούτου περιγράψῃ.

Ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος ὁ Α΄, ἔχων ἤδη ὑπὸ τὴν κυριότητα αὐτοῦ πλείστας τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ καθυποτάξῃ καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, προτραπεὶς εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ παρ' αὐτὸν καταφυγόντος Ἱππίου, πνέοντος ἐκδίκησιν κατὰ τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν κατὰ τὸ 510 πρ. Χρ. ἔξωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀφορμὴν δὲ λαβὼν τὴν βοήθειαν, ἣν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἐρετριεῖς παρέσχον εἰς τοὺς ὑπὸ τὸν Ἀρισταγόραν ἐπαναστατήσαντας κατ' αὐτοῦ Ἴωνας, ἤρξατο τοῦ πολέμου. Τῆς πρώτης ὑπὸ τὸν Μαρδόνιον ἐκστρατείας

ἀποτυχούσης (495 πρ. Χρ.), ἐπεχείρησε τὴν δευτέραν ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Δᾶτιν καὶ Ἀρταφέρνην, οἵτινες μετὰ 600 τριήρων ἐκυρίευσαν πολλὰς μὲν νήσους κατὰ τὸν πλοῦν, ἐν τῇ κυρίως δ' Ἑλλάδι πρῶτον μὲν τὴν Κάρυστον, εἶτα δὲ τὴν Ἐρέτριαν διὰ προδοσίας, ἀλλ' ἀποβιβασθέντες εἶτα εἰς τὴν Ἀττικήν, καίτοι συνεποσοῦντο εἰς ἑκατονταχισχιλίους ἡττήθησαν ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Μαραθῶνος (29 Σεπτεμβρίου 490) ὑπὸ ἐννεακισχιλίων ἢ δεκακισχιλίων Ἀθηναίων ὧν ἐστρατήγει ὁ Μιλτιάδης, βοηθούντων καὶ χιλίων Πλαταιῶν. Οἱ Πέρσαι τραπέντες εἰς φυγὴν ἀμέσως ὅσοι ἐσώθησαν ἀπέπλευσαν οἴκαδε.

Ἀλλ' ὀλίγα κατόπιν ἔτη ὁ διάδοχος τοῦ Δαρείου Ξέρξης παρασκευάσας ἐπὶ τούτῳ πολυπληθῆ στρατὸν ἐπῆλθεν αὐτὸς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετὰ 1200 πλοίων καὶ ἑκατομμυρίου περίπου πεζοῦ στρατεύματος· διέβη ἐπὶ γεφυρῶν τὸν Ἑλλήσποντον, διῆλθε τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ κατευθύνετο εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν Θεσσαλῶν οἱ ἐλευθερόφρονες, ἂν καὶ ὁ μέγας Θεσσαλικὸς οἶκος τῶν Ἀλευαδῶν συνέπραττε μετὰ τοῦ Ξέρξου, ἀνεδείχθησαν τὸ κατ' ἀρχὰς πρόθυμοι ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὸν ἐχθρόν· διὸ καὶ ἀπέστειλαν ἀντιπροσώπους εἰς τὸ ἐν Κορίνθῳ συνέδριον τῶν συμμάχων καὶ ἐζήτησαν ἐπικουρίαν πρὸς ἄμυναν τῆς ἰδίας χώρας· ὅθεν καὶ ἀπεστάλη πρὸς αὐτοὺς ἐπικουρία δεκακισχιλίων ὁπλιτῶν ὑπὸ τῶν Σπαρτιάτην Εὐαίνετον καὶ τὸν Ἀθηναῖον Θεμιστοκλέα, ἥτις προσλαβοῦσα καὶ τὸ Θεσσαλικὸν ἱππικόν, κατέλαβε τὰ Τέμπη, δι' ὧν καὶ μόνον ὁ ἐχθρὸς ἠδύνατο νὰ ἐμβάλῃ ἀπὸ τῆς κάτω ἤτοι τῆς παραλίου Μακεδονίας εἰς τὴν Θεσσαλίαν (Ἡρόδ. VII, 173)· ἀλλ' ὅτε ἔφθασαν αὐτόθι οἱ Ἕλληνες, ἀφ' ἑνὸς μὲν παρετήρησαν ὅτι ὁ ἰσχυρὸς τοῦ Ξέρξου στόλος ἠδύνατο νὰ ἀποβιβάσῃ στρατεύματα εἰς τὰ ὀπίσθια αὐτῶν· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔμαθον ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἄλλη δίοδος φέρουσα ἀπὸ τῆς ἄνω Μακεδονίας εἰς τὴν Θεσσαλίαν, διὰ τῶν δυτικωτέρων τοῦ Ὀλύμπου ὀρεινῶν πυλῶν. Ὅθεν ἐθεώρησαν περιττὸν καὶ ἐπικίνδυνον νὰ παραμείνωσιν εἰς τὰ Τέμπη καὶ ἐγκαταλιπόντες αὐτὰ ἐπανῆλθον εἰς τὸν περὶ Κόρινθον Ἰσθμόν, καθ' ἣν περίπου ἐποχὴν ὁ Περσικὸς στρατὸς διέβαινε τὸν Ἑλλήσποντον. Ἅμα δ' ὑπεχώρησεν ἡ ἐπικουρία αὕτη, ἅπασα ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλάς, παρεκτὸς τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς

Μεγαρίδος, αναφανδὸν ἀνεγνώρισε τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ξέρξου, ο Περραιβοί, οἱ Δόλοπες, οἱ Αἰνιᾶνες, οἱ Μάγνητες, οἱ Ἀχαιοὶ Φθιῶται καὶ οἱ Μαλιεῖς ἀπέστειλαν τότε πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα στρατοπεδεύοντα ἐν τῇ Νοτίῳ Μακεδονίᾳ γῆν καὶ ὕδωρ, τὰ σημεῖα δηλονότι τῆς ὑποταγῆς (Ἡρόδοτος VII, 132). Κατὰ Διόδ. τὸν Σικελιώτην (ΙΑ. 4) χίλιοι τῶν Μαλιέων ἐτάχθησαν μετὰ τοῦ Λεωνίδα. Καὶ οὐ μόνον καθυπετάχθησαν οἱ Θεσσαλοί, ἀλλὰ καὶ πρόθυμοι καὶ χρησιμώτατοι ἀνεδείχθησαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως τῇ προτροπῇ τῶν Ἀλευαδῶν, ὧν ἡ μερὶς ἤδη ἀπέβη ἐπικρατεστάτη. Ἤδη ἀκωλύτως ὁ Ξέρξης, βραδέως μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς, κατήρχετο διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἀχαΐας πρὸς τὴν χώραν τῶν Μαλιέων· ὅτε δ' ἔφθασεν αὐτόσε, ἐστρατοπέδευσεν ἐν τῇ Τραχινίᾳ.

Θερμοπύλαι *(Σκέλος ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος μ. Χ.).*

Ὁ **Ὄλυμπος** *ἦτο ὁ φρουρὸς τῶν μεθορίων τῆς Ἑλλάδος (Στράβ. VII, 334. Σκύλαξ. 33), ἀλλ' ἐγκατελείφθη, ὡς εἴπομεν, ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων· διότι ἔμαθον ὅτι εἶχε δύο διόδους, διὸ αἱ* **Θερμοπύλαι** *ἀπέβησαν τὰ Τέμπη τῆς στενωτέρας πατρίδος. Ἀκριβῶς ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς βορείου καὶ ἀποκρήμνου τοῦ Καλλιδρόμου πλευρᾶς κεῖνται αἱ περιώνυμοι* **Θερμοπύλαι**. *Εἰς τὴν ἀπὸ τῆς Τραχῖνος πρὸς τὰς Θερμοπύλας φέρουσαν ὁδὸν καὶ ἀμέσως πρὸ τῶν πυλῶν τούτων ἔκειτο ἡ πόλις* **Ἀνθήλη**, *περίφημος διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἱερὸν τοῦ Ἀμφικτύονος καὶ τῆς Ἀμφικτυονίδος Δήμητρος, ἔτι δὲ διότι αὐτόθι ἐτελεῖτο ἡ μία τῶν ἐτησίων συνόδων τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ Συνεδρίου. Πλησιέστατα εἰς τὴν Ἀνθήλην ἡ ἀπόκρημνος Οἴτη τοσοῦτον προσήγγιζεν εἰς τὸν κόλπον, ἢ τοὐλάχιστον εἰς ἄβατον τι ἕλος, ἀποτελοῦν τὸ κράσπεδον τοῦ κόλπου, ὥστε ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἠδύνατο νὰ διέλθῃ ἢ μία μόνον ἅμαξα· ἡ στενὴ αὕτη δίοδος ἀποτελεῖ τὴν ἀρκτικοδυτικὴν πύλην τῶν Θερμοπυλῶν· εἰς μικρὰν δὲ ἀπὸ ταύτης ἀπόστασιν, περὶ τὰ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας, ἐπαναλαμβάνετο ἡ αὐτὴ προσέγγισις τοῦ ὄρους πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀποτελοῦσα τὴν μεσημβρινο-ανατολικὴν πύλην τῶν Θερμοπυλῶν, οὐ μακρὰν τῆς Ἀλπηνοῦ πρώτης τῶν Λοκρῶν πόλεως. Τὸ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο τούτων πυλῶν διάστημα ἦτο ὁπωσοῦν εὐρύτερον, ἐκαλύπτετο δέ, ὑπὸ θερμῶν*

ὑδάτων ἁλατούχων καὶ θειούχων ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῶν **Θερμοπυλῶν**· εἰς ἕτερόν τι σημεῖον καὶ τοῦτο πλησίον τῆς Τραχῖνος κείμενον καὶ ἀπέχον ἀρκτικοδυτικῶς τῶν Θερμοπυλῶν περὶ τὰ τρία περίπου χιλιόμετρα ἡ μεταξὺ τοῦ ὄρους καὶ τῆς θαλάσσης ὁδὸς ἦτο σχεδὸν ὅσον καὶ ἐν Θερμοπύλαις στενή, ἀλλὰ τὸ στενὸν τοῦτο δὲν ἐχρησίμευε πρὸς ἄμυναν, ἐπειδὴ τὰ παρακείμενα ὄρη ἦσαν ταπεινά, ὁ δὲ ἐχθρὸς ἠδύνατο τραπεὶς πρὸς δυσμὰς νὰ διέλθῃ δι' αὐτῶν ἄνευ δυσκολίας, ἐν ᾧ ἐν Θερμοπύλαις ὁ Καλλίδρομος ὡς τὰ μάλιστα ἀπόκρημνος, δασώδης καὶ ἐνὶ λόγος ἄβατος, οὐδεμίαν ἄλλην κατέλειπε δίοδον ἀπὸ Θεσσαλίας εἰς Λοκρίδα εἰμὴ τὴν διὰ τῶν προειρημένων πυλῶν.

«Δίοδός δ' ἐστιν αἱ Θερμοπύλαι στενὴ καὶ ἐπιμήκης· καὶ αὐτὴν περιέχει τῇ μὲν θάλασσα τραχεῖα καὶ ἀλίμενος, τῇ δὲ ἕλος ἄβατόν τε καὶ βαραθρῶδες. Κορυφαί τε εἰσιν ἐν αὐτῇ δύο ἀπόκρημνοι· καὶ τούτων τὴν μὲν Τειχιοῦντα καλοῦσι, τὴν δὲ Καλλίδρομον· ἔχει δὲ ὁ τόπος θερμῶν ὑδάτων πηγὰς καὶ Θερμοπύλαι ἀπὸ τοῦδε κληΐζονται ('Αππιαν. Συριακ. κεφ. XVII).

Τὴν ἀρκτικωτέραν τῶν πυλῶν εἶχον ἄλλοτε φράξῃ οἱ Φωκεῖς διὰ τείχους, ἀσφαλίζοντος αὐτοὺς ἀποχρώντως ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν. Τὸ δὲ τεῖχος τοῦτο τὸ καταπεσὸν ἐν μέρει ἠνώρθωσαν οἱ Ἕλληνες τῷ 480 π. Χ., ἀποφασίσαντες ν' ἀντιταχθῶσιν ἐν τῷ στενῷ τούτῳ χώρῳ πρὸς τὸν μετὰ πολλῶν μυριάδων ἐπερχόμενον μέγαν βασιλέα τῶν Περσῶν.

Τότε πρῶτος ὁ Λεωνίδας βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἐδόξασε τὰς Θερμοπύλας.

Ὁ Ξέρξης στρατοπεδεύσας πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν διετέλεσεν ἀπρακτῶν ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας· τὴν πέμπτην ἡμέραν διέταξε κατὰ τῶν Θερμοπυλῶν ἔφοδον· ἐπὶ δύο ἀλλεπαλλήλους ἡμέρας οἱ πολέμιοι διετέλεσαν ἐπιμόνως ἐπαναλαμβάνοντες τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' ἀπεκρούοντο, τὰ ἄριστα τῶν Περσικῶν ταγμάτων καὶ αὐτοὶ οἱ ἀθάνατοι, ἤτοι οἱ μύριοι τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς λογάδες, ἔπαθον ἐπονείδιστον τροπήν· ἡ δίοδος ἐφαίνετο ἀπόρθητος καὶ ἡ ἀμηχανία τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκορυφοῦτο, ὅτε Μαλιεύς τις, ὀνόματι Ἐφιάλτης ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὴν ὕπαρξιν τῆς ἀτραποῦ, ἥτις διὰ τοῦ ὄρους

ἔφερεν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Θερμοπυλῶν. Τότε εὐθὺς ὡς ἐνύκτωσεν ὁ στρατηγὸς Ὑδάρνης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν Περσῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν διασφάγα τοῦ Ἀσωποῦ καὶ ἀνελθὼν διὰ τῆς Ἀνοπαίας εὑρέθη περὶ τὰ ἐξημερώματα πλησίον τῆς κορυφῆς, ἣν ἐφύλασσον χίλιοι Φωκεῖς. Οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν δίοδον καὶ νὰ ζητήσωσι σωτηρίαν εἰς τὰ ὑψηλότερα τοῦ ὄρους μέρη. Ὁ δὲ Ὑδάρνης μὴ χρονοτριβῶν περὶ τὴν καταδίωξιν τῶν Φωκέων, ἔσπευσε πρὸς τὰ πρόσω ἐπὶ τῆς κατωφεροῦς τῆς ἀτραποῦς πλευρᾶς, συντομωτέρας οὔσης τῆς ἀνωφεροῦς, καὶ ἔφθασε μετὰ μεσημβρίαν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Θερμοπυλῶν. Πολὺ ὅμως πρὶν οὗτος συμπληρώσῃ τὴν κατάβασιν αὐτοῦ, ὁ Λεωνίδας ἔλαβε τὴν δεινὴν ἀγγελίαν, ὅτι ἐκινδύνευε νὰ κυκλωθῇ. Τοῦτο μαθὼν ἀπέπεμψε τοὺς θέλοντας ν' ἀποχωρήσωσιν ἐκ τῶν συμμάχων καὶ ἀπεφάσισε νὰ μὴ περιορισθῇ ἤδη εἰς ἄμυναν· ὅθεν ἐξορμήσας πρῶτος εἰς τὸν ἐκτὸς τῶν πυλῶν εὐρύτερον χῶρον προσέβαλεν ἐκθύμως τοὺς προτεταγμένους τῶν πολεμίων, ὧν πλεῖστοι ὅσοι ἀπωλέσθησαν ἐνταῦθα. Οἱ Ἕλληνες θραυσθέντων τῶν δοράτων αὐτῶν, ἐξηκολούθησαν τὸν ἀπηλπισμένον ἀγῶνα διὰ τῶν ξιφῶν. Τότε ἔπεσεν ὁ Λεωνίδας καὶ κατώρθωσαν μὲν οἱ περὶ αὐτῶν ἥρωες ν' ἀνασώσωσι τὸν νεκρὸν αὐτοῦ μετὰ φοβερὰν συμπλοκὴν πρὸς τοὺς πολεμίους, ἀλλὰ παντάπασιν ἤδη ἀπειρηκότες καὶ ἐλάχιστοι μείναντες ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι συμπαραλαμβάνοντες καὶ τὸν νεκρὸν τοῦ βασιλέως, ἐντὸς τῶν πυλῶν, ὄπισθεν τοῦ τείχους, ὅπου ἐπελθούσης καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Ὑδάρνην μοίρας ἐκ τῶν νώτων αὐτῶν ἐθανατώθησαν πάντες, μέχρις ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἀμυνόμενοι «μαχαίρῃσι, τοῖσιν αὐτῶν ἐτύγχανον ἔτι περιοῦσαι, καὶ χερσὶ καὶ στόμασιν» ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος (VII, 225) καὶ τοιουτοτρόπως ἔπεσον οἱ ἡρωϊκοὶ τῶν Θερμοπυλῶν πρόμαχοι Σπαρτιᾶται καὶ Θεσπιεῖς, ἅπαντες ἀναδειχθέντες ἄνδρες καλοὶ κἀγαθοί. Καὶ ὅμως ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τινὰς ὡς ἐξαιρέτως διαπρέψαντας, ὡς τῶν ἀρίστων ἀρίστους, τοὺς Σπαρτιάτας Διηνέκην, Ἀλφεόν, Μάρωνα καὶ τὸν Θεσπιέα Διθύραμβον.

Ἐκ τῶν Περσῶν ἔπεσον περὶ τοὺς εἰκοσακισχιλίους. Οἱ δὲ πεσόντες Ἕλληνες ἦσαν περὶ τοὺς τετρακισχιλίους, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἐπί-

ὑδάτων ἁλατούχων καὶ θειούχων ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῶν **Θερμοπυλῶν**· εἰς ἕτερόν τι σημεῖον καὶ τοῦτο πλησίον τῆς Τραχῖνος κείμενον καὶ ἀπέχον ἀρκτικοδυτικῶς τῶν Θερμοπυλῶν περὶ τὰ τρία περίπου χιλιόμετρα ἡ μεταξὺ τοῦ ὄρους καὶ τῆς θαλάσσης ὁδὸς ἦτο σχεδὸν ὅσον καὶ ἐν Θερμοπύλαις στενή, ἀλλὰ τὸ στενὸν τοῦτο δὲν ἐχρησίμευε πρὸς ἄμυναν, ἐπειδὴ τὰ παρακείμενα ὄρη ἦσαν ταπεινά, ὁ δὲ ἐχθρὸς ἠδύνατο τραπεὶς πρὸς δυσμὰς νὰ διέλθῃ δι' αὐτῶν ἄνευ δυσκολίας, ἐν ᾧ ἐν Θερμοπύλαις ὁ Καλλίδρομος ὡς τὰ μάλιστα ἀπόκρημνος, δασώδης καὶ ἐνὶ λόγος ἄβατος, οὐδεμίαν ἄλλην κατέλειπε δίοδον ἀπὸ Θεσσαλίας εἰς Λοκρίδα εἰμὴ τὴν διὰ τῶν προειρημένων πυλῶν.

«Δίοδός δ' ἐστιν αἱ Θερμοπύλαι στενὴ καὶ ἐπιμήκης· καὶ αὐτὴν περιέχει τῇ μὲν θάλασσα τραχεῖα καὶ ἀλίμενος, τῇ δὲ ἕλος ἄβατόν τε καὶ βαραθρῶδες. Κορυφαί τε εἰσιν ἐν αὐτῇ δύο ἀπόκρημνοι· καὶ τούτων τὴν μὲν Τειχιοῦντα καλοῦσι, τὴν δὲ Καλλίδρομον· ἔχει δὲ ὁ τόπος θερμῶν ὑδάτων πηγὰς καὶ Θερμοπύλαι ἀπὸ τοῦδε κληΐζονται (Ἀππιαν. Συριακ. κεφ. XVII).

Τὴν ἀρκτικωτέραν τῶν πυλῶν εἶχον ἄλλοτε φράξῃ οἱ Φωκεῖς διὰ τείχους, ἀσφαλίζοντος αὐτοὺς ἀποχρώντως ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν. Τὸ δὲ τεῖχος τοῦτο τὸ καταπεσὸν ἐν μέρει ἠνώρθωσαν οἱ Ἕλληνες τῷ 480 π. Χ., ἀποφασίσαντες ν' ἀντιταχθῶσιν ἐν τῷ στενῷ τούτῳ χώρῳ πρὸς τὸν μετὰ πολλῶν μυριάδων ἐπερχόμενον μέγαν βασιλέα τῶν Περσῶν.

Τότε πρῶτος ὁ Λεωνίδας βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἐδόξασε τὰς Θερμοπύλας.

Ὁ Ξέρξης στρατοπεδεύσας πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν διετέλεσεν ἀπρακτῶν ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας· τὴν πέμπτην ἡμέραν διέταξε κατὰ τῶν Θερμοπυλῶν ἔφοδον· ἐπὶ δύο ἀλλεπαλλήλους ἡμέρας οἱ πολέμιοι διετέλεσαν ἐπιμόνως ἐπαναλαμβάνοντες τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' ἀπεκρούοντο, τὰ ἄριστα τῶν Περσικῶν ταγμάτων καὶ αὐτοὶ οἱ ἀθάνατοι, ἤτοι οἱ μύριοι τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς λογάδες, ἔπαθον ἐπονείδιστον τροπήν· ἡ δίοδος ἐφαίνετο ἀπόρθητος καὶ ἡ ἀμηχανία τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκορυφοῦτο, ὅτε Μαλιεύς τις, ὀνόματι Ἐφιάλτης ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὴν ὕπαρξιν τῆς ἀτραποῦ, ἥτις διὰ τοῦ ὄρους

κόσμον ἀεναόν τε κλέος »

Ὁ δ' αὐτὸς Σιμωνίδης ἀπεμνημόνευσε καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ μάντεως Μεγιστίου, ὅστις, καί τοι κάλλιστα προειδὼς τὸν ἐπερχόμενον θάνατον, δὲν ἠθέλησε νὰ φύγῃ ἐγκαταλείπων τοὺς ἡγεμόνας τῆς Σπάρτης.

Μνῆμα τόδε κλεινοῖο Μεγιστία, ὅν ποτε Μῆδοι
Σπερχειὸν ποταμὸν κτεῖναν ἀμειψάμενοι,
μάντεος, ὃς τότε Κῆρας ἐπερχομένας σάφα εἰδὼς
οὐκ ἔτλη Σπάρτης ἡγεμόνας προλιπεῖν.»

(Ἡρόδ. VII, 228).

Ἥρωες μακαριστοὶ οἱ ἀξιωθέντες τοιούτων ὑμνῳδῶν, καὶ ὑμνῳδοὶ μακαριστότεροι οἱ ἀξιωθέντες νὰ ἐγκωμιάσωσι τοιούτους ἥρωας.

Ἀλλὰ τὰ θριαμβικὰ ἐκεῖνα ἐπιγράμματα δὲν ἐπετέθησαν, τὰ ἀγέρωχα ἐκεῖνα μνημεῖα δὲν ἠγέρθησαν εἰμὴ βραδύτερον, ὅτε ἡ Ἑλλὰς ἀπέβαλε τοὺς ἐπιδραμόντας βαρβάρους.

Ὁ δὲ τὸν ἱερὸν τοῦτον τόπον ἐπισκεπτόμενος τὴν σήμερον, οὔτε τὸν λέοντα θ' ἀνεύρῃ, οὔτε τὸ περιώνυμον στενόν, ἀλλὰ θὰ εὕρῃ μόνον ἄφωνον θερμὴν πηγήν, κινοῦσαν ἄθλιόν τινα ἀλευρόμυλον καὶ σεσαθρωμένους τινὰς οἰκίσκους πρὸς οἴκησιν τῶν λουομένων. Δείκνυται δὲ καὶ νῦν λοφίσκος (10 μέτρα ὑψηλός), ἐφ' οὗ εἶναι ἐρείπια παλαιοῦ στρατῶνος, ὁ καθ' Ἡρόδοτον **Κολωνός,** ἐφ' οὗ ἵστατο ὁ μνημονευθεὶς λέων.

Αἱ κατὰ τὸ 1897 πρὸς ἄμυναν ἐργασίαι τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ αἱ γιγνόμεναι περὶ τὸ ἓν χιλιόμετρον πρὸς νότον τῆς πηγῆς, ἔφερον εἰς φῶς ἀρχαῖον κοιμητήριον, ὅπου ἤνοιξαν πολλὰς δεκάδας τάφων. Ἀνευρέθησαν ἐν αὐτοῖς κτερίσματά τινα ἤτοι κύαθοι, πήλινα ἀγγεῖα (ἄνευ ζωγραφικῆς) τύπων ἱκανῶς διαφόρων τῶν τῆς καλῆς ἐποχῆς, ξίφη σιδηρᾶ, ὀγκώδεις ἧλοι σανδαλίων, νομίσματά τινα ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὧν ἓν τῶν Δελφῶν ἐπὶ αὐτοκρατορικῶν χρόνων φέρον τὴν ἐπιγραφὴν Πυθία (Δελτίον Ἑλλην. ἀλληλογρ. Γαλ. ἐν Ἀθ. Σχολῆς ἔτος XXI 1897).

Καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1899 ἐνήργησεν ἐν Θερμοπύλαις ἀνασκαφὰς πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν κατὰ τὸν τάφον τῶν ὑπὸ τὸν Λεωνίδαν πεσόντων ἐκεῖ Σπαρτιατῶν. Ἐγένετο σκαφὴ ἐπὶ τοῦ λεγομένου **Κολωνοῦ** *ἐπὶ εἰσόδῳ, κατὰ τὴν θέσιν Καλύβια Δρακοσπηλῆς καὶ κατὰ τὸν νομιζόμενον Μελάμπυγον λίθον, ἀλλ' οὐδαμοῦ εὑρέθη τι δυνάμενον εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν χρόνους ν' ἀναχθῇ, ἐξ οὗ συμπεραίνει ὁ τὰς σκαφὰς ταύτας ἐνεργήσας ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων ὅτι τὰ ἐν Θερμοπύλαις ἱδρυμένα πολυάνδριόν τε καὶ ὁ λέων τοῦ Λεωνίδα καὶ αἱ ἀνεπίγραφοι πλάκες ἦσαν ἁπλᾶ κενοτάφια τῶν ἡρωϊκῶς πεσόντων καὶ οὐδὲν πλέον, ἅτινα σὺν τῷ χρόνῳ ἐξηφανίσθησαν, ὁ τάφος δὲ τῶν ἡρώων τούτων δέον νὰ ζητηθῇ ἀλλαχοῦ, ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Σπερχειοῦ». (Τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογ. Ἑταιρείας πρακτικὰ τοῦ 1899 σελ. 76).*

Περὶ τῶν ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις γενομένων ὀχυρώσεων τῶν Θερμοπυλῶν γενήσεται ἐν οἰκείῳ τόπῳ λόγος.

Οὕτω γενόμενος κύριος τῶν Θερμοπυλῶν ὁ Ξέρξης ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὴν Ἀττικὴν πορείαν καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ἣν εὗρεν ἄνευ σχεδὸν κατοίκων, διότι οἱ ἄνδρες ἐξασφαλίσαντες ἀλλαχοῦ γυναῖκάς τε καὶ παιδία εἰσῆλθον αὐτοὶ εἰς τὰ πλοῖα κατὰ προτροπὴν τοῦ Θεμιστοκλέους,κατανοοῦντος ὅτι μόνον διὰ τούτων ἠδύνατο νὰ σωθῇ ἥ τε πόλις αὐτῶν καὶ ἡ Ἑλλάς· ὁ Ἑλληνικὸς στόλος συγκείμενος ἐκ 280 νηῶν ἐν ὅλῳ συνεκρούσθη τὸ πρῶτον πρὸς τὸν Περσικὸν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Εὐβοίας Αρτεμίσιον ἄνευ σοβαροῦ ἀποτελέσματος· μεθ' ὃ προσῆλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν παραλίαν, ἐνισχύθη καὶ συνίστατο νῦν ἐκ 378 μεγάλων νηῶν καὶ ἄλλων μικροτέρων, χάρις δὲ εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Θεμιστολέους ἐγένετο ἡ ναυμαχία ἐν Σαλαμῖνι, προσελθόντος εἰς ἐπίθεσιν τοῦ Περσικοῦ στόλου. Ἐνταῦθα οἱ Ἕλληνες ἐκέρδησαν τὴν περίφημον ἐκείνην ἐν τῇ ἱστορίᾳ νίκην τῆς 23 Ἰουλίου 480, μεθ' ἣν ὁ Ξέρξης μόνην σκέψιν ἔσχε ν' ἀπέλθῃ μετὰ τῶν λειψάνων τῶν δυνάμεών του οἴκαδε (Ἡρόδ. VIII, 97). Κατέλιπεν ὅμως ἐν Ἑλλάδι σῶμα 300.000 ὑπὸ τὸν Μαρδόνιον, ὅπερ διαχειμάσαν ἐν **Θεσσαλίᾳ** *εἰσέβαλεν ἐκ νέου εἰς τὴν Ἀττικὴν τὸ ἑπόμενον ἔαρ. Ἀλλ' ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη τῆς 25 Σεπτεμβρίου 479,καθ' ἣν ἠγωνίσθησαν κυρίως οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται(10000*

μετά 35,000 είλώτων) μετ' όλίγων άλλων συμμάχων ύπό τόν Παυσανίαν, έματαίωσε πάσαν καί έκ τής έκστρατείας ταύτης έλπίδα τών βαρβάρων· ό Μαρδόνιος έπεσε (Ἡρόδ. IX 58), τά δέ λείψανα τού στρατού αὐτού διά τής Θεσσαλίας (Ἡρ Θ LXXXIX) έπανήλθον είς τήν Θράκην όπόθεν διέβησαν είς τήν Ἀσίαν. Ἐν Θεσσαλίᾳ δέ δέν έτόλμησαν κἄν νά όμολογήσωσι τήν ἧτταν αὐτών έκ φόβου· έκτοτε ό πόλεμος άπό άμυντικού έγένετο έπιθετικός καί κατέληξεν είς τήν άμφισβητουμένην ύπό τινων Κιμώνειον είρήνην(449 π.Χ.)· λέγεται δηλ. ότι ό βασιλεύς τών Περσών συνωμολόγησε συνθήκην λίαν ταπεινωτικήν δι' αὐτόν, άναλαβών τήν ύποχρέωσιν νά τηρῇ τούς στρατιώτας αὐτού τής ξηράς μακράν τών Ἑλληνικών θαλασσών είς άπόστασιν δρόμου ίππου μιάς ήμέρας, τά δέ πλοῖά του ούδέποτε νά πλεύσωσι μεταξύ τών Χελιδονίων καί τών Κυανέων νησίδων, άμα δέ παρητεῖτο πάσης άξιώσεως έπί τών έν Ἀσίᾳ Ἑλληνικών πόλεων· ή έν Πλαταιαῖς νίκη τών Ἑλλήνων ύπῆρξε συγχρόνως καί νίκη τών έλευθέρων πόλεων κατά τής δεσποτείας· διά τής νίκης ταύτης έσώθη ή Ἑλλάς καί άπασα ή παίδευσις αὐτής.

Ἀρχῆθεν ή έκβασις τού άγώνος έξηρτάτο πρό πάντων άπό τής Σπάρτης καί τών Ἀθηνών· είς τάς δύο ταύτας πόλεις ό Ξέρξης δέν είχεν άποστείλη κήρυκας, διότι έθεώρει αὐτάς πολεμίας καί έπρεπε νά έπιβληθῇ αὐταῖς τιμωρία. Ἡ άνάγκη λοιπόν ήνάγκασε τάς δύο πόλεις νά συναγωνισθώσι πρός άποφυγήν τού κινδύνου· άλλ' οί Σπαρτιάται έν τῇ άρχῇ τού άγώνος έφάνησαν νωθροί καί ῥάθυμοι· διότι άν μή έδιδον είς τόν Λεωνίδαν μόνον τριακοσίους Σπαρτιάτας καί μή έμενε τό μέγα πλήθος τής στρατιάς αὐτών έν Σπάρτῃ, οί Πέρσαι ήθελον ύποστῇ δεινήν συμφοράν έν Θερμοπύλαις καί ήθελον ίσως άναγκασθῇ έντεύθεν νά όπισθοχωρήσωσιν.

Παρά πάσαν προσδοκίαν, καίτοι οί Σπαρτιάται ήσαν οί μάλλον ύπαίτιοι τών είς τούς Ἕλληνας παρά τών Περσών έπενεχθεισών συμφορών τῷ 476 π. Χ., Λεωτυχίδης ό βασιλεύς τής Σπάρτης έξεστράτευσεν έναντίον τών Ἀλευαδών καί τών άλλων Θεσσαλών, ίνα τιμωρήσῃ αὐτούς ώς μετά τού Ξέρξου καί τού Μαρδονίου συνταχθέντας, άλλ' έπ' αὐτοφώρῳ συλληφθείς έν τῷ στρατοπέδῳ ότι διεφθάρη διά χρημάτων ύπό τών Ἀλευαδών έξεθρονίσθη ώς προδότης τής

πατρίδος καὶ ἔφυγεν εἰς Τεγέαν ὅπου καὶ ἀπέθανεν (Ἡρόδ. VI, 72. Παυσ. III. 7, 9. Διόδ. ΙΑ' 34, 48).

§ 5. Ἡ Φθιῶτις ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τοῦ Βοιωτικοῦ.

Οἱ Θεσσαλοὶ ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἦσαν εὔνοι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους (Θουκ. Α. 102. Β. 22. Δ. 78). Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε τὸ μὲν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Λεωτυχίδου, τὸ δὲ ἡ κτίσις τῆς Ἡρακλείας, ἣν ὑπέλαβον ὡς ὁρμητήριον κατὰ τῆς ἑαυτῶν χώρας. Ἐγένετο δὲ ἡ κτίσις τῆς Ἡρακλείας τῷ 426 π. Χ. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐγκαταλιπόντες ἐκ δεισιδαιμονίας ἕνεκα τῶν τότε γενομένων σεισμῶν τὴν εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσβολὴν ἐζήτησαν ἀντισήκωμα ἐν ἄλλῃ στρατείᾳ. Ἡ ἀρχαία τῆς Φθιώτιδος πόλις Τραχὶς εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τῶν Οἰταίων, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης, ἥτις ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς ἀξία μείζονος πίστεως καὶ συνεδέετο πρὸς τὴν πατρίδα αὐτῶν δι' ἀρχαίων παραδόσεων. Ἀπέστειλαν δὲ μετὰ τῶν Τραχινίων πρέσβεις, ὁμοίως ζητοῦντες βοήθειαν, καὶ οἱ Δωριεῖς τῆς Δωρίδος, ἅτε καὶ ἐκεῖνοι φθειρόμενοι ὑπὸ τῶν Οἰταίων. Ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ οἱ ὀξυδερκέστεροι τῶν πολιτῶν διέγνωσαν τὴν ἐξαιρέτως ἐπίκαιρον θέσιν τῆς Τραχῖνος· συναινέσαντος δὲ καὶ τοῦ Δελφικοῦ μαντείου εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς Τραχῖνος ἀπόφασιν, κατεβλήθησαν διὰ μιᾶς ἰσχυρόταται ἐνέργειαι καὶ ἀπεδέχθησαν τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν πρόσκλησιν τετρακισχίλιοι Πελοποννήσιοι καὶ ἑξακισχίλιοι τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ἰδίως Βοιωτοί. Ἐκτίσθη ἡ πόλις καὶ ἐτειχίσθη καὶ ὠνομάσθη **Ἡράκλεια**· παρὰ δὲ τὰς Θερμοπύλας παρεσκευάσθησαν νεώρια καὶ περιεφράχθη τὸ στενὸν (Θουκ. Γ. 92, 93. Διόδ. Σικελ. XII, 59). Ἀλλ' ἡ νέα πόλις δὲν ηὐδοκίμησεν· διότι οἱ μὲν εἰς τὴν πόλιν προσεχέστατοι τῶν ὁμόρων λαῶν, οἱ Αἰνιᾶνες, οἱ Δόλοπες καὶ οἱ Μαλιεῖς, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν ἐστενοχώρουν τοὺς νεοκαταστάτους οἰκήτορας τῆς Ἡρακλείας δι' ἀπαύστων στρατειῶν, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Σπαρτιᾶται διὰ καταχρήσεων τῶν ἰδίων ἀρχόντων καὶ παντοίας ἀδεξιότητας συνετέλεσαν εἰς παράβλαψιν τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἔργου. Καὶ διῆλθε μὲν ἀκωλύτως τῷ 424 π. Χ. ὁ

Βρασίδας μετὰ 1700 ὁπλιτῶν διὰ τῆς Θεσσαλίας πορευόμενος εἰς Θράκην, ἀφ' οὗ διέμεινεν ἐπ' ὀλίγον εἰς τὴν Ἡράκλειαν (Θουκ. Δ. 78, 79) παρέμεινε δ' αὕτη ἥσυχος ἐπί τινα ἔτι χρόνον, ἕως συνωμολογήθη τῷ 421 μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων ἡ **Νικίειος** *λεγομένη εἰρήνη· ἐν ταύτῃ (Θουκ. V, 18) ὑπῆρχε διάταξις καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον ν' ἀποδώσωσι τοῖς Λακεδαιμονίοις τὸ Πτελεόν. Τοῦτο ἄδηλον πότε κατέλαβον οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἡ δ' ἐν αὐτῷ φρουρὰ φαίνεται ὅτι εὑρίσκετο εἰς σχέσιν πρὸς τὴν Ἡράκλειαν. Ὡσαύτως ἄδηλον πότε κατέλαβον αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι, τὸ μὲν ὅπως δεσπόζωσι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, τὸ δὲ ὅπως προφυλάττωσι τὴν Εὔβοιαν. Ἀλλὰ τῷ 419 π. Χ. οἱ Αἰνιᾶνες, οἱ Δόλοπες, οἱ Μαλιεῖς καὶ τῶν Θεσσαλῶν τινες ἐκήρυξαν πόλεμον πρὸς τοὺς Ἡρακλεώτας· διότι ἐφρόνουν ὅτι ἡ πόλις αὐτῶν ἐτειχίσθη ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἑαυτῶν χώρας καὶ ἐνίκησαν τοὺς Ἡρακλεώτας, ἐφονεύθη δὲ καὶ ὁ Λακεδαιμόνιος ἄρχων Ξενάρης καὶ πολλοὶ τῶν Ἡρακλεωτῶν. Τότε οἱ Ἡρακλεῶται καταφυγόντες ἐντὸς τῶν τειχῶν μετεπέμψαντο βοήθειαν παρὰ τῶν Βοιωτῶν. Ἀπέστειλαν δ' αὐτοῖς οἱ Θηβαῖοι χιλίους ὁπλίτας ἐπιλέκτους, ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο μὴ λάβωσι τὴν πόλιν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μετ' αὐτῶν ἀπέκρουσαν τοὺς ἐπιστρατεύσαντας οἱ Ἡρακλεῶται, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ὠργίζοντο κατ' αὐτῶν (Θουκ. Ε. 51, 52· Διόδ. Σικελ. XII 77).*

Τῷ δὲ 413 π. Χ. αἱ πολεμικαὶ ἐνέργειαι τῶν Πελοποννησίων εἶχον δύο κέντρα, τὴν Δεκέλειαν καὶ τὴν Σπάρτην. Τότε ὁ βασιλεὺς Ἆγις λαβὼν ἔκτακτον ἐξουσίαν διὰ τὴν βόρειον κονίστραν τοῦ πολέμου ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ ὁρμητηρίου αὐτοῦ, τῆς Δεκελείας, μακρᾶς ἐκστρατείας πρὸς βορρᾶν, ἐπειράθη ν' ἀνορθώσῃ πάλιν τὴν Ἡράκλειαν, καὶ παρέλαβε διὰ τῆς βίας ὁμήρους καὶ χρήματα χάριν τοῦ στόλου τῶν Πελοποννησίων παρὰ τῶν Οἰταίων λαῶν, τῶν Φθιωτῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν (Θουκ. VIII, 3). Εἰς τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην ἀναφέρονται οἱ στίχοι τοῦ Ἀριστοφάνους (Λυσιστρ. 1169).

«Λυσιστρ. Ἕτερόν γ' ἀπαιτεῖτ' ἀντὶ τούτου (τῆς Πύλου) χωρίον;
Ἀθην. Τὸ δεῖνα τοίνυν παράδοθ' ἡμῖν τουτονὶ
πρώτιστον τὸν Ἐχινοῦντα καὶ τὸν Μηλιᾶ
κόλπον τὸν ὄπισθεν καὶ τὰ Μεγαρικὰ σκέλη».

πατρίδος καὶ ἔφυγεν εἰς Τεγέαν ὅπου καὶ ἀπέθανεν (Ἡρόδ. VI, 72. Πανσ. III. 7, 9. Διόδ. ΙΑ' 34, 48).

§ 5. Ἡ Φθιῶτις ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τοῦ Βοιωτικοῦ.

Οἱ Θεσσαλοὶ ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἦσαν εὔνοι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους (Θουκ. Α. 102. Β. 22. Δ. 78). Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε τὸ μὲν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Λεωτυχίδου, τὸ δὲ ἡ κτίσις τῆς Ἡρακλείας, ἣν ὑπέλαβον ὡς ὁρμητήριον κατὰ τῆς ἑαυτῶν χώρας. Ἐγένετο δὲ ἡ κτίσις τῆς Ἡρακλείας τῷ 426 π. Χ. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐγκαταλιπόντες ἐκ δεισιδαιμονίας ἕνεκα τῶν τότε γενομένων σεισμῶν τὴν εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσβολὴν ἐζήτησαν ἀντισήκωμα ἐν ἄλλῃ στρατείᾳ. Ἡ ἀρχαία τῆς Φθιώτιδος πόλις Τραχὶς εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τῶν Οἰταίων, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης, ἥτις ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς ἀξία μείζονος πίστεως καὶ συνεδέετο πρὸς τὴν πατρίδα αὐτῶν δι' ἀρχαίων παραδόσεων. Ἀπέστειλαν δὲ μετὰ τῶν Τραχινίων πρέσβεις, ὁμοίως ζητοῦντες βοήθειαν, καὶ οἱ Δωριεῖς τῆς Δωρίδος, ἅτε καὶ ἐκεῖνοι φθειρόμενοι ὑπὸ τῶν Οἰταίων. Ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ οἱ ὀξυδερκέστεροι τῶν πολιτῶν διέγνωσαν τὴν ἐξαιρέτως ἐπίκαιρον θέσιν τῆς Τραχῖνος· συναινέσαντος δὲ καὶ τοῦ Δελφικοῦ μαντείου εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς Τραχῖνος ἀπόφασιν, κατεβλήθησαν διὰ μιᾶς ἰσχυρόταται ἐνέργειαι καὶ ἀπεδέχθησαν τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν πρόσκλησιν τετρακισχίλιοι Πελοποννήσιοι καὶ ἑξακισχίλιοι τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ἰδίως Βοιωτοί. Ἐκτίσθη ἡ πόλις καὶ ἐτειχίσθη καὶ ὠνομάσθη **Ἡράκλεια·** *παρὰ δὲ τὰς Θερμοπύλας παρεσκευάσθησαν νεώρια καὶ περιεφράχθη τὸ στενὸν (Θουκ. Γ. 92, 93. Διόδ. Σικελ. XII, 59). Ἀλλ' ἡ νέα πόλις δὲν ηὐδοκίμησεν· διότι οἱ μὲν εἰς τὴν πόλιν προσεχέστατοι τῶν ὁμόρων λαῶν, οἱ Αἰνιᾶνες, οἱ Δόλοπες καὶ οἱ Μαλιεῖς, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν ἐστενοχώρουν τοὺς νεοκαταστάτους οἰκήτορας τῆς Ἡρακλείας δι' ἀπαύστων στρατειῶν, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Σπαρτιᾶται διὰ καταχρήσεων τῶν ἰδίων ἀρχόντων καὶ παντοίας ἀδεξιότητας συνετέλεσαν εἰς παράβλαψιν τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἔργου. Καὶ διῆλθε μὲν ἀκωλύτως τῷ 424 π. Χ. ὁ*

Βρασίδας μετὰ 1700 ὁπλιτῶν διὰ τῆς Θεσσαλίας πορευόμενος εἰς Θρᾴκην, ἀφ' οὗ διέμεινεν ἐπ' ὀλίγον εἰς τὴν Ἡράκλειαν (Θουκ. Δ. 78, 79) παρέμεινε δ' αὕτη ἥσυχος ἐπί τινα ἔτι χρόνον, ἕως συνωμολογήθη τῷ 421 μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων ἡ **Νικίειος** λεγομένη εἰρήνη· ἐν ταύτῃ (Θουκ. V, 18) ὑπῆρχε διάταξις καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον ν' ἀποδώσωσι τοῖς Λακεδαιμονίοις τὸ Πτελεόν. Τοῦτο ἄδηλον πότε κατέλαβον οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἡ δ' ἐν αὐτῷ φρουρὰ φαίνεται ὅτι εὑρίσκετο εἰς σχέσιν πρὸς τὴν Ἡράκλειαν. Ὡσαύτως ἄδηλον πότε κατέλαβον αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι, τὸ μὲν ὅπως δεσπόζωσι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, τὸ δὲ ὅπως προφυλάττωσι τὴν Εὔβοιαν. Ἀλλὰ τῷ 419 π. Χ. οἱ Αἰνιᾶνες, οἱ Δόλοπες, οἱ Μαλιεῖς καὶ τῶν Θεσσαλῶν τινες ἐκήρυξαν πόλεμον πρὸς τοὺς Ἡρακλεώτας· διότι ἐφρόνουν ὅτι ἡ πόλις αὐτῶν ἐτειχίσθη ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἑαυτῶν χώρας καὶ ἐνίκησαν τοὺς Ἡρακλεώτας, ἐφονεύθη δὲ καὶ ὁ Λακεδαιμόνιος ἄρχων Ξενάρης καὶ πολλοὶ τῶν Ἡρακλεωτῶν. Τότε οἱ Ἡρακλεῶται καταφυγόντες ἐντὸς τῶν τειχῶν μετεπέμψαντο βοήθειαν παρὰ τῶν Βοιωτῶν. Ἀπέστειλαν δ' αὐτοῖς οἱ Θηβαῖοι χιλίους ὁπλίτας ἐπιλέκτους, ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο μὴ λάβωσι τὴν πόλιν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μετ' αὐτῶν ἀπέκρουσαν τοὺς ἐπιστρατεύσαντας οἱ Ἡρακλεῶται, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ὠργίζοντο κατ' αὐτῶν (Θουκ. Ε. 51, 52· Διόδ. Σικελ. XII 77).

Τῷ δὲ 413 π. Χ. αἱ πολεμικαὶ ἐνέργειαι τῶν Πελοποννησίων εἶχον δύο κέντρα, τὴν Δεκέλειαν καὶ τὴν Σπάρτην. Τότε ὁ βασιλεὺς Ἆγις λαβὼν ἔκτακτον ἐξουσίαν διὰ τὴν βόρειον κονίστραν τοῦ πολέμου ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ ὁρμητηρίου αὐτοῦ, τῆς Δεκελείας, μακρᾶς ἐκστρατείας πρὸς βορρᾶν, ἐπειράθη ν' ἀνορθώσῃ πάλιν τὴν Ἡράκλειαν, καὶ παρέλαβε διὰ τῆς βίας ὁμήρους καὶ χρήματα χάριν τοῦ στόλου τῶν Πελοποννησίων παρὰ τῶν Οἰταίων λαῶν, τῶν Φθιωτῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν (Θουκ. VIII, 3). Εἰς τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην ἀναφέρονται οἱ στίχοι τοῦ Ἀριστοφάνους (Λυσιστρ. 1169).

«Λυσιστρ. Ἕτερόν γ' ἀπαιτεῖτ' ἀντὶ τούτου (τῆς Πύλου) χωρίον;
Ἀθην. Τὸ δεῖνα τοίνυν παράδοθ' ἡμῖν τουτονὶ
πρώτιστον τὸν Ἐχινοῦντα καὶ τὸν Μηλιᾶ
κόλπον τὸν ὄπισθεν καὶ τὰ Μεγαρικὰ σκέλη».

Τῷ δὲ 409 π. Χ. οἱ Ἀχαιοὶ τοὺς ἐποίκους τῆς Ἡρακλείας, ἐν ᾧ πάντες ἦσαν ἀντιτεταγμένοι ἐναντίων τῶν Οἰταίων, πολεμίων ὄντων, ἐγκατέλιπον· ἐξ οὗ συνέβη ὥστε νὰ πέσωσιν ἐξ αὐτῶν περὶ τοὺς ἑπτακοσίους καὶ Λαβώτας ὁ ἁρμοστὴς τῶν Λακεδαιμονίων (Ξενοφ. Ἑλλ. Α. 2, 18)· ἄδηλον εἶναι πῶς οἱ Ἀχαιοὶ συνεμάχοντο τοῖς Ἡρακλεώταις ἀντιτεταγμένοι πρὸς τοὺς Οἰταίους πολεμίους ὄντας, ἐν ᾧ κατὰ (Θουκ. Γ. 92) οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Ἴωνες ἀπεκλείσθησαν τῆς ἀποικίας.

Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον.

Τῷ δὲ 401 π. Χ. ἦλθεν εἰς Κολοσσάς, πόλιν τῆς Φρυγίας, Μένων ὁ Θετταλός, ἔχων ὁπλίτας χιλίους καὶ πελταστὰς πεντακοσίους, Δόλοπας καὶ Αἰνιᾶνας καὶ Ὀλυνθίους, πρὸς βοήθειαν Κύρου τοῦ νεωτέρου (Ξεν. Κύρ. Ἀν. Α. 2, 6. ἴδ. ἀνωτ. σελ. 84). Ἐν τούτοις ἦτο καὶ ὁ Νικόμαχος Οἰταῖος, ἀρχηγὸς τῶν πελταστῶν (αὐτ. Δ' 6, 20). Τῷ δὲ 399 π. Χ. ἐξεῤῥάγη στάσις ἐν Ἡρακλείᾳ, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἀπέστειλαν τὸν Ἡριππίδαν, ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὰ πράγματα. Ὅτε δὲ οὗτος ἦλθεν εἰς Ἡράκλειαν, συναγαγὼν εἰς ἐκκλησίαν τὰ πλήθη καὶ περιστήσας ἄνδρας ἐνόπλους συνέλαβε τοὺς αἰτίους καὶ πάντας ἐφόνευσε, περὶ τοὺς πεντακοσίους. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεστάτησαν οἱ περὶ τὴν Οἴτην κατοικοῦντες, ἐπολέμησε πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐξηνάγκασε νὰ καταλίπωσι τὴν χώραν. Τούτων οἱ πλεῖστοι τότε μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων κατέφυγον εἰς Θεσσαλίαν καὶ μετὰ πέντε ἔτη ἐπανῆλθον εἰς τὴν πατρίδα καταχθέντες ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν (Διόδ. Σικελ. ΙΔ 38, 3. Πολυαίν. στρατηγ. Β' 20).

Τὴν ἐπονείδιστον ταύτην πρᾶξιν δὲν μνημονεύει ὁ Ξενοφῶν πιθανῶς ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους φιλίας αὐτοῦ.

§ 6. **Βοιωτικὸς πόλεμος.** — Ὁ Ἀγησίλαος εἰς Θεσσαλίαν.

Τῷ 396 π. Χ. ὁ Ἀγησίλαος ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἐπὶ τῇ προτροπῇ τοῦ Λυσάνδρου ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνος. Ὁ Ἀγησίλαος ἐμελέτησεν ἤδη βούλευμα πολὺ μέγα, τὴν ὁλοσχερῆ τοῦ Περσικοῦ κράτους κατάλυσιν· διὰ τοῦτο ἐφιλοτιμή-

θη νὰ ἐκπλεύσῃ ἀπὸ τῆς Αὐλίδος τῆς Βοιωτικῆς, ὅπως πάλαι ποτὲ οἱ ἐπὶ Τροίαν στρατεύσαντες ἥρωες. Ὅτε ἦλθεν εἰς Ἔφεσον, μετέβαλεν αὐτὴν σχεδὸν εἰς ὁπλοστάσιον. Ὅτε δὲ εἶχε παρασκευάσῃ τὰ πάντα, ἵνα ἐμβάλῃ εἰς τὰ ἐνδότατα τῆς Ἀσίας κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 394, ἦλθεν ἄγγελος τῶν Ἐφόρων τῆς Σπάρτης προσκαλῶν αὐτὸν νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὰ ἴδια· διότι μεγάλη καὶ ἐπικίνδυνος εἶχεν ἐκραγῇ ἐν Ἑλλάδι ἐπανάστασις κατὰ τῆς κυριάρχου ἐκείνης πόλεως ἕνεκα τῆς τυραννικῆς αὐτῆς διοικήσεως.

Οἱ Ἀργεῖοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι συνεδέθησαν ἤδη διὰ συμμαχίας ἐναντίον τῆς Σπάρτης, ἵδρυσαν κοινὸν συμμαχικὸν ταμεῖον καὶ συμμαχικὸν συνέδριον ἐν Κορίνθῳ. Οἱ Σπαρτιᾶται πρῶτοι ὁρμήσαντες κατὰ τῶν Θηβαίων προσέβαλον τὴν Βοιωτικὴν πόλιν Ἁλίαρτον· ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν καὶ ἀπώλεσαν τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Λύσανδρον (395 π. Χ). Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐπολέμησαν ὑπὸ τὸν Λύσανδρον οἱ Οἰταῖοι, οἱ Ἡρακλεῶται, οἱ Μαλιεῖς καὶ οἱ Αἰνιᾶνες (Ξεν. Ἑλλ. III 5, 6). Τότε δὲ οἱ Λαρισσαῖοι ἀκούσαντες τὰ τῆς ἀντισπαρτιατικῆς συμμαχίας ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν αὐτῆς, ἔλαβον ἐπικουρίαν δισχιλίων ἀνδρῶν καὶ κατέλαβον τὴν Φάρσαλον, ἧς ἡ ὀχυρὰ ἀκρόπολις κατείχετο ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Βοιωτοὶ μετὰ τῶν Ἀργείων ἐπανερχόμενοι κατέλαβον τὴν Ἡράκλειαν, νυκτὸς ἐντὸς τῶν τειχῶν ὑπό τινων εἰσαχθέντες, καὶ τοὺς μὲν Λακεδαιμονίους τοὺς καταληφθέντας ἀπέσφαξαν, τοὺς δ' ἀπὸ Πελοποννήσου ἀφῆκαν ν' ἀπέλθωσιν ἔχοντες τὰ ἑαυτῶν· εἰς δὲ τὴν πόλιν ἀνακαλέσαντες τοὺς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἐξορισθέντας Τραχινίους, ἔδωκαν εἰς τούτους τὴν πόλιν νὰ οἰκῶσιν, οἵτινες καὶ παλαιότατοι τῆς χώρας ταύτης οἰκήτορες ἦσαν. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ στρατηγὸς τῶν Βοιωτῶν Ἰσμηνίας τοὺς μὲν Ἀργείους κατέλιπεν ἐν τῇ πόλει φυλακῆς ἕνεκα, αὐτὸς δὲ πείσας τοὺς Αἰνιᾶνας καὶ τοὺς Ἀθαμᾶνας ν' ἀποστατήσωσιν ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἤθροισε παρά τε τούτων καὶ τῶν συμμάχων στρατιώτας, τοὺς πάντας δ' ἔχων σχεδὸν περὶ τοὺς ἑξακισχιλίους ἐστράτευσεν εἰς τὴν χώραν τῶν Φωκέων. Ἐνῷ δὲ ἐστρατοπέδευεν εἰς Νάρυκα τῆς Λοκρίδος, ἐπῆλθεν ἐναντίον αὐτῶν τὸ πλῆθος τῶν Φωκέων ἔχοντος τὴν στρατηγίαν Ἀλκισθένους τοῦ Λάκωνος· γενομένης δὲ μάχης ἐπὶ πολὺν χρόνον ἰσχυρᾶς ἐνίκησαν

οἱ Βοιωτοὶ καὶ μέχρι νυκτὸς διώξαντες τοὺς φεύγοντας ἐφόνευσαν σχεδὸν περὶ τοὺς χιλίους, ἀπολέσαντες καὶ αὐτοὶ περὶ τοὺς πεντακοσίους. Μετὰ δὲ τὴν μάχην ἀμφότεροι διαλύσαντες τὸ στρατόπεδον ἀπῆλθον οἱ μὲν εἰς τὰς ἰδίας πατρίδας, οἱ δὲ εἰς Κόρινθον· (Διόδωρ. Σικελ. XIV, 82, 6).

Ἕνεκα τούτων οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐψηφίσαντο τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας ἀνάκλησιν τοῦ Ἀγησιλάου, ὅστις ἠναγκάσθη μετὰ λύπης νὰ ὑποχωρήσῃ (Ξεν. Ἑλλ. IV, 23), ἐτράπη δὲ κατὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν αὐτὴν ἐκείνην ὁδόν, ἣν καὶ ὁ Ξέρξης προεχώρει, ἀκατάσχετος (Διόδ. XIV, 83). Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς Θεσσαλίαν, ἐπειδὴ οἱ Θεσσαλοὶ ἐκώλυον αὐτὸν τῆς πορείας, συνεκροτήθη (394 π. Χ.) μάχη μεταξὺ Πραντὸς καὶ Ναρθακίου, ἐν ᾗ ἡττήθησαν οἱ Θεσσαλοὶ ἕνεκα τῶν ἑαυτῶν σφαλμάτων. «Καὶ τότε μὲν δὴ ὁ Ἀγησίλαος τρόπαιόν τε ἐστήσατο μεταξὺ Πραντὸς καὶ Ναρθακίου καὶ αὐτοῦ ἔμεινε μάλα ἡδόμενος τῷ ἔργῳ, ὅτι τοὺς μέγιστον φρονοῦντας ἐπὶ ἱππικῇ ἐνενικήκει, σὺν ᾧ αὐτὸς συνέλεξεν ἱππικῷ· τῇ δ' ὑστεραίᾳ ὑπερβάλλων τὰ Ἀχαϊκὰ τῆς Φθίας ὄρη τὴν λοιπὴν πᾶσαν διὰ φιλίας ἐπορεύετο μέχρι πρὸς τὰ Βοιωτῶν ὅρια» (Ξενοφ. Ἑλλην. IV, 3, 9)· γενομένης δὲ μάχης ἐν Κορωνείᾳ, καθ' ἣν καὶ οἱ Αἰνιᾶνες ἦσαν ἀντιταγμένοι τῷ Ἀγησιλάῳ, ἐνίκησε μὲν ὁ Ἀγησίλαος, ἀλλ' ἐτρώθη καὶ αὐτός, οὕτω δὲ ἐγένοντο σπονδαὶ καὶ οἱ Θηβαῖοι ἔλαβον τοὺς νεκροὺς ὑποσπόνδους (Ξεν. IV, 3, 15 —21 καὶ Διόδ. XIV, 84. Πλουτάρχ. Ἀγησ. 18 καὶ 19).

§ 7. Κατάληψις τῆς Ἡρακλείας ὑπὸ τοῦ Ἰάσονος τυράννου τῶν Φερῶν.

Τῷ δὲ 371 πρ. Χρ. μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην, ὅτε οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσι τὴν ἧτταν αὐτῶν, πάντες οἱ Ἕλληνες ἐχάρησαν, διότι κατέστη διὰ παντὸς ἀδύνατος ἡ ἐπάνοδος τῆς Σπαρτιατικῆς δεσποτείας (Κικ. de Offic. I, 24, 84), ἀπεστάλησαν δὲ καὶ πρεσβεῖαι εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἣν τότε τὸ πρῶτον εἶχε συνενώσει ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀρχὴν **Ἰάσων** ὁ Φεραῖος. Ὁ Ἰάσων ὑπεδέχθη μετὰ ζωηρᾶς χαρᾶς τὴν πρεσβείαν καὶ ἐδήλωσε παραυτὰ ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ συνομολογήσῃ τὴν προτεινομένην συμμαχίαν καὶ παρέστη ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ μετὰ στρατιᾶς

ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ὅπως ἐπιβάλῃ ἐν αὐτῷ ἤδη πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν Λακεδαιμονίων τὴν γνώμην αὐτοῦ ὡς διαλλακτὴς (Ξεν. Ἑλλ. VI, 4, 21), ὅπερ καὶ κατώρθωσεν. Ἐπανερχόμενος δ' εἰς Θετταλίαν ὁ Ἰάσων κατέλαβε τὸ Ἡρακλεωτῶν τεῖχος, φοβούμενος μήπως ἄλλοι καταλαβόντες τὴν Ἡράκλειαν, ἐν στενῷ οὖσαν, ἐμποδίζωσιν αὐτὸν νὰ πορεύηται ὅπου τῆς Ἑλλάδος ἤθελεν. Ὁ Ἰάσων τὴν χώραν τῶν Ἡρακλεωτῶν διένειμεν εἰς τὰ φῦλα τῶν Οἰταίων καὶ Μαλιέων, ἅτινα καὶ προσέλαβεν εἰς τὴν φιλίαν αὐτοῦ (Ξεν. Ἑλλ. VI, 4, 27. Διόδ. XV, 57). Οὕτω δὲ ὁ Ἰάσων «μέγιστος ἦν τῶν καθ' ἑαυτὸν τῷ μηδ' ὑφ' ἑνὸς εὐκαταφρόνητος εἶναι» (Ξεν. Ἑλλ. VI, 4, 28), ἀλλ' ὁ Ἰάσων μετ' οὐ πολὺ τῷ 370 π.Χ. ἐδολοφονήθη καὶ μετ' αὐτοῦ συνετάφη τὸ ὅλον μέλλον τῆς Θεσσαλίας. (Ξεν. Ἑλλ. VI, 4, 29. Διόδ. XV, 60). Ὁ σκοπὸς τοῦ Ἰάσονος ἦτο, συνένωσις τῆς Θεσσαλίας, Ἑλλὰς μία καὶ ἑνιαία ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῆς Κρήτης καὶ πόλεμος ἐναντίον τῶν Περσῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν ἡγεμόνος Θεσσαλοῦ (Ἰσοκράτ. Φιλιπ. 119. Ξεν. Ἑλλ. VI, 1, 2. Διόδ. Σικελ. XV. 60).

Κατὰ τὴν εἰς τοὺς Μαλιεῖς καὶ Οἰταίους διανομὴν τῆς χώρας τῶν Ἡρακλεωτῶν ὑπὸ τοῦ Ἰάσονος, ἡ πόλις ἔλαχεν εἰς τοὺς Οἰταίους· ἡ τοιαύτη δὲ παράδοσις τῆς Ἡρακλείας εἰς τοὺς Οἰταίους ἐμήκυνε τὴν χώραν τούτων οὕτως ὥστε ἔφθανεν αὕτη μέχρι τοῦ Καλλιδρόμου· (Στρ. IX, 428 ἴδ. καὶ σελ. 78).

§ 8. Ἀνάμιξις Θηβαίων καὶ Μακεδόνων εἰς τὰ Θεσσαλικά.

Μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην ὁ Ἐπαμεινώνδας κατώρθωσε νὰ παράσχῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος διὰ συνθηκῶν περὶ συμμαχίας πρὸς τὰς βορείους πολιτείας χάριν κοινῆς στρατιωτικῆς συντάξεως· εἰς τὴν νέαν ταύτην συμμαχίαν προσεχώρησαν οἱ Οἰταῖοι, οἱ Μαλιεῖς καὶ αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἡρακλείας, τῆς ἀποικίας τῆς Σπάρτης. Οἱ Ἡρακλεῶται κατὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην ἦσαν τεταγμένοι ὑπὲρ τῶν Σπαρτιατῶν (Ξεν. Ἑλλ. VI, 4, 9). Ἡ δὲ πρὸς τοὺς Οἰταίους καὶ τοὺς λοιποὺς συμμαχία ἐπερατώθη μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰάσονος (Ξεν. Ἑλλ. VI, 5, 23), 370 π. Χ.

Μετὰ δὲ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν διαδόχων ἀδελφῶν αὐτοῦ Πολυδώρου καὶ Πολύφρονος ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ τρίτος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ὅστις διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ ἑαυτὸν ἐπεχείρησε πολλὰς σφαγὰς καὶ ἐξορίας κατὰ τῶν ἐπισημοτάτων πολιτῶν τῆς Λαρίσσης καὶ τῆς Φαρσάλου. Τότε οἱ Λαρισσαῖοι ἐξόριστοι, ὧν πολλοὶ ἀνῆκον εἰς τὸν μέγαν οἶκον τῶν Ἀλευαδῶν, κατέφυγον εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐζήτησαν παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου, υἱοῦ τοῦ Ἀμύντου, βοήθειαν. Οὗτος δ' ἐλθὼν εἰς Θεσσαλίαν κατέλαβε τὴν Λάρισσαν καὶ τὴν Κρανῶνα· (Διόδ. Σικελ. XV, 61). Ἀλλ' ἡ βοήθεια αὕτη ἦτο προφανῶς ἀπόπειρα πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς. Οἱ Θεσσαλοὶ ἐκπεσόντες τῶν ἐλπίδων ἐστράφησαν πρὸς τοὺς Θηβαίους. Οἱ Θηβαῖοι ὤφειλον νὰ ὑπεραμυνθῶσι τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ πόλεων, καθ' ἃ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ὅπως οὕτως ἐξασφαλίσωσι τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐν τῇ χώρᾳ. Αἱ δὲ ἐπιτυχεῖς ἐναντίον τῆς Σπάρτης στρατεῖαι ὕψωσαν τὸ θάῤῥος αὐτῶν, ὥστε δὲν ἐδίστασαν νὰ μεταγάγωσι τὸν πόλεμον εἰς Θεσσαλίαν. Διὸ καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπέτρεχε τὴν Πελοπόννησον τὸ δεύτερον, ὁ **Πελοπίδας** ἤγαγε (368 π. Χ.) Θηβαϊκὴν στρατιὰν εἰς τὴν Θεσσαλίαν (Διόδ. Σικελ. XV, 67. Πλούτ. βίος Πελοπ. 26)· ἡ ἐκστρατεία αὐτοῦ ἐστέφθη ὑπὸ ἀρίστης ἐπιτυχίας. Καὶ δὴ ἠλευθέρωσε τὴν Λάρισσαν καὶ διέταξε τὰ τῆς Θεσσαλίας συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῶν ἐλευθέρων πολιτευμάτων, οἱ δὲ ἀγέρωχοι Ἀλευάδαι ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Θηβῶν, ὁ δὲ Βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἔδωκεν εἰς τὸν Πελοπίδαν τὸν ἀδελφὸν Φίλιππον ὡς ὅμηρον καὶ ὁ τύραννος τῶν Φερῶν ἠναγκάσθη νὰ συγκατανεύσῃ εἰς συνθήκην, δι' ἧς ὡμολογεῖτο ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ἀπελευθερωθεισῶν πόλεων καὶ ἀναμφιλέκτως παρείχετο ἐπαγγελία συστρατεύσεως μετὰ τῶν Θηβαίων.

Τὸ ἀξίωμα τῶν Θηβῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐφαίνετο ἐν τῷ μεταξὺ οὕτως ἐνισχυθὲν ὥστε ἐθάῤῥησεν ὁ Πελοπίδας νὰ μεταβῇ εἰς Θεσσαλίαν ἄνευ στρατιᾶς ἀκολουθούμενος ὑπὸ μόνου τοῦ Ἰσμηνίου, ἔπειτα δὲ μετά τινων μισθοφόρων εἰς Μακεδονίαν, ἔνθα εἶχε φονευθῇ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, ἀλλ' ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν μισθοφόρων περιέπεσεν εἰς μέγαν κίνδυνον. Ἀλλ' ὁ Πτολεμαῖος ὡμολόγησεν ἐπιεικῆ συνθήκην, περὶ πολλοῦ ποιούμενος τὴν τήρησιν

ἀγαθῶν σχέσεων πρὸς τὰς Θήβας. Ἀλλὰ δεινότερα ὑπέστη ὁ Πελοπίδας κατὰ τὴν ἐπιστροφήν· διότι ὁρμήσας μετὰ νέων μισθοφόρων ἐναντίον τῆς Φαρσάλου, ὅπως τιμωρήσῃ τὴν προδώσασαν αὐτὸν στρατιάν, ἐνέπεσεν ἀπροσδοκήτως παρ' αὐτὴν εἰς ἰσχυρὸν στράτευμα τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν, ὅστις συνέλαβεν αὐτόν τε καὶ τὸν Ἰσμηνίαν (Πλτρχ. Πελοπ. 27, Διόδ. Σικελ. XV, 71).

Ἡ βιαιοπραγία αὕτη ὑπῆρξε τὸ σύνθημα νέου πολέμου. Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Φερραῖος ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἀποδεχθέντες ταύτην ἀπέστειλαν εἴκοσι τριήρεις καὶ χιλίους πεζοὺς ὑπὸ τὸν Αὐτοκλέα (Ξενοφ. Ἑλλην. VII, 1. 28. Δημ. κατ' Ἀριστοκρ. 120. Διόδ. Σικελ. XV, 71). Ἀλλὰ τὸ μέγα κέρδος τοῦ τυράννου ἦτο ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἀπὸ τῆς στρατηγίας· διότι δῆθεν μετὰ τὴν παρὰ τὸ Λέχαιον μάχην ἐφείσθη ἀδικαιολογήτως τῶν Λακεδαιμονίων (Διόδ. XV, 72). Ὁ Ἐπαμεινώνδας ὑπηρέτει ὡς ἁπλοῦς πολίτης ὑπὸ τὸν Κλεομένην. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀδεξίου στρατηγίας τούτου οὐ μόνον μάχη δὲν συνεκροτήθη, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπάνοδον ὑπέστη ὁ στρατὸς μεγίστας βλάβας ἕνεκα τοῦ ὑπερτέρου ἀριθμοῦ τῶν πολεμίων καὶ περιέστη εἰς τοιαύτην στενοχωρίαν, ὥστε ἡ στρατιὰ κατέστησεν ὁμοφώνως στρατηγὸν τὸν Ἐπαμεινώνδαν (Διόδ. XV, 71), εὐθὺς δὲ ὡς οὗτος ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, ἐπανῆλθεν ἡ πεποίθησις καὶ ἡ τάξις, ὁ δὲ φόβος τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ παρέλυσε τὰς ἐπιθέσεις τῶν πολεμίων καὶ ἡ δεξιότης τῆς στρατηγίας αὐτοῦ ἔσωσε τὴν στρατιάν. Μετὰ δὲ τὰς ἀναγκαιοτάτας συμπληρώσεις τῆς στρατιᾶς ὥρμησε πάλιν ἀμελλητὶ εἰς τὸν ἀγῶνα (368 ἢ 367 πρ. Χρ.) καὶ κατώρθωσε ν' ἀποθαῤῥύνῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὸν πολέμιον, ὅστις ἐθεώρησε μεγάλην εὐτυχίαν νὰ τύχῃ τριακονθημέρων σπονδῶν ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Πελοπίδου καὶ τοῦ Ἰσμηνίου (Πλτχ. Πελοπον. 29 Διόδωρ. XV, 75). Τούτους λαβὼν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀνεχώρησεν.

Τὸν χρόνον τῆς τρίτης εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείας τῶν Θηβαίων ἐπωφελήθη ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Φεραῖος, ὅπως ἐπεκταθῇ καὶ πάλιν ἐν Θεσσαλίᾳ. Ἕνεκα τῶν βιαιοπραγιῶν αὐτοῦ εἰς τὰς Θήβας ἐγίνοντο πικρότατα παράπονα καὶ ὅπερ κινδυνωδέστατον οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν τύραννον χάριν ἰδίας ὠφε-

λείας (Πλτ. Πελοπ. 31. Δημ. κατ' Ἀριστοκρ. 120). Καθῆκον λοιπὸν τῶν Θηβαίων ἦτο νὰ διασπάσωσι τὴν συμμαχίαν ἐκείνην, νὰ καταλύσωσι τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ νὰ καταλάβωσι τοὺς λιμένας τῆς Θεσσαλίας· ἀλλὰ κατὰ Ἰούλιον τοῦ 364 ἐπελθοῦσα ἔκλειψις τοῦ Ἡλίου ἐματαίωσε τὴν ἐκστρατείαν (Πλτχ. Πελ. 31. Διόδ. XV, 80). Ὁ Πελοπίδας ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ συγκρατηθῇ, διὸ παραλαβὼν τριακοσίους λογάδας ἱππεῖς ἐξεστράτευσε μετ' αὐτῶν.

Τὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ὁ ἄριστος αὐτοῦ σύμμαχος. Μόλις δὲ εἰσῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν καὶ παμπληθεῖς ἔσπευσαν συντασσόμενοι μετ' αὐτοῦ οἱ Θεσσαλοί, δίκην δ' ἐλευθερωτοῦ μετέβη ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν. Παρὰ δὲ τὰ Φάρσαλα πλησίον τοῦ λόφου τῶν Κυνὸς Κεφαλῶν ἀνέμενεν ὁ τύραννος τῶν Φερῶν μετὰ διπλασίας δυνάμεως. Ὁ Πελοπίδας ὁρμᾷ πρῶτος ἐναντίον τῶν πολεμίων, ἅμα δὲ τῇ θέᾳ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀκράτητος ὥρμησε κατ' αὐτοῦ θέλων ἰδίᾳ χειρὶ νὰ φονεύσῃ τὸν μισητὸν τύραννον, ἀλλὰ προλαβόντες οἱ δορυφόροι τοῦ τυράννου ἐφόνευσαν αὐτόν. Οἱ δὲ περὶ τὸν Πελοπίδαν ὥρμησαν διώκοντες αὐτὸν καὶ ἐξεδίκησαν τὸν θάνατον τοῦ στρατηγοῦ διὰ νίκης τελείας (Πλουτ. Πελ. 32. Διόδ. XV, 80). Ἐτάφη δὲ ὁ Πελοπίδας ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης (Πλουτ. Πελ. 33). Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἠναγκάσθη κατὰ Πλούταρχον (Πελοπ. 35). «Θεσσαλοῖς ἀποδοῦναι τὰς πόλεις, ἃς εἶχεν αὐτῶν, Μάγνητας δὲ καὶ Φθιώτας Ἀχαιοὺς ἀφεῖναι καὶ τὰς φρουρὰς ἐξαγαγεῖν, ὀμόσαι δ' αὐτόν, ἐφ' οὓς ἂν ἡγῶνται Θηβαῖοι καὶ κελεύωσιν, ἀκολουθήσειν».

Πεσόντος δ' ἐν τῇ ἐν Μαντινείᾳ μάχῃ (362 πρ. Χρ.) καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἔληξεν ἡ ἡγεμονία τῶν Θηβῶν, ἀρξαμένη ἀπὸ τῆς ἐν Λεύκτροις νίκης αὐτῶν.

Τῷ 360 πρ. Χρ. ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας **Φίλιππος ὁ Β'**. ἄγων τὸ 23 ἔτος τῆς ἡλικίας. Οὗτος τρία ἔτη τῆς νεότητος αὐτοῦ (368—365 πρ. Χρ.) διῆλθεν ἐν Θήβαις (Πλουτ. Πελοπ. 26). Αἱ Θῆβαι ὑπῆρξαν δι' αὐτὸν σχολεῖον, οἷον οὐδεὶς ἡγεμὼν τοῦ βορρᾶ εἶχεν ἀξιωθῇ. Ἐν Θήβαις ὁ Φίλιππος εἶχεν ἀποβῆ Ἕλλην. Μετὰ δὲ τὴν παγίωσιν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἔγνω ὁ Φίλιππος ν' ἀκολουθήσῃ τὰ ἴχνη Ἰάσονος τοῦ Φεραίου (Ἰσοκρ. Φιλ. 119), οὗ ἐπλεονέκτει τὰ μέγιστα· διότι οὐδεμίαν ἑλληνικὴν πόλιν

εἶχεν ἀντιποιουμένην τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἑλλήνων, ὡς ὁ Ἰάσων τὰς Θήβας, ἦτο νόμιμος βασιλεὺς καὶ κύριος ἀπείρως μεγαλειτέρων δυνάμεων, τέλος δὲ εἶχε καὶ πνευματικὴν παίδευσιν πολὺ μεγαλειτέραν τῆς τοῦ Ἰάσονος.

Ὁ διάδοχος τοῦ Ἰάσονος Ἀλέξανδρος ὁ Φεραῖος ἐφονεύθη τῷ 359 πρ. Χρ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν τῆς συζύγου Τισιφόνου, Λυκόφρονος καὶ Πυθολάου εἰσηγήσει αὐτῆς. Τούτων δὲ ὁ Λυκόφρων καὶ ὁ Πυθόλαος ἀνέλαβον πάλιν τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Θεσσαλῶν εὐπατριδῶν, οἵτινες τότε ἠκολούθουν τοὺς Θηβαίους ἐν τῷ κατὰ Φωκέων πολέμῳ. Οἱ δὲ Ἀλευάδαι ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῶν Θηβαίων ἐν τῷ κατὰ τῶν τυράννων τῶν Φερῶν πολέμῳ ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τὸν Φίλιππον, ὁ δὲ Λυκόφρων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐζήτησαν ἀφ' ἑτέρου τὴν βοήθειαν τῶν Φωκέων. Ὁ Φίλιππος ἔσπευσε μετὰ στρατιᾶς, οὕτω δὲ συγχρόνως ἀνεμίχθη εἰς τὸν ἱερὸν πόλεμον, ὅστις εἶχε τότε (356—346 π. Χ.) ἐκραγῇ· ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἐτάχθησαν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ οἱ Βοιωτοί, οἱ Λοκροί, οἱ Θετταλοί, οἱ Περραιβοί, οἱ Δωριεῖς, οἱ Δόλοπες, οἱ Ἀθαμᾶνες, οἱ Ἀχαιοὶ Φθιῶται, οἱ Μάγνητες καὶ οἱ Αἰνιᾶνες καί τινες ἄλλοι. Τοῖς δὲ Φωκεῦσι συνεμάχουν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν Πελοποννησίων· ὁ δὲ Φίλιππος προσεχώρησεν εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν Θηβαίων, οὐ μόνον ὡς ἀντίπαλος τῶν Θεσσαλῶν τυράννων, ἀλλὰ καὶ ὡς πολέμιος τῶν ἱεροσύλων Φωκέων (Διόδ. Σικελ. XVI, 14, 29). Ἡ παρουσιαζομένη εὐκαιρία ἦτο εἰς τὸν Φίλιππον εὐνοϊκωτάτη, διότι εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ οὐ μόνον τὰ ἀρχαῖα γένη τῶν εὐπατριδῶν τῆς Θεσσαλίας, ἅτινα ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν ἐναντίον τοῦ Λυκόφρονος καὶ τοῦ Πυθολάου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Θεσσαλικὸν λαόν· διότι οἱ τύραννοι τῶν Φερῶν ἦσαν μισητοὶ καθ' ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν ἕνεκα τῶν βιαιοπραγιῶν, ἃς εἶχον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διαπράξῃ, ἀλλ' ὅμως τὰ πρῶτα διαβήματα τοῦ Φιλίππου δὲν ὑπῆρξαν εὐχερῆ. Ἐνικήθη εἰς δύο μάχας ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Φωκέων Ὀνομάρχου (τῷ 353 π. Χ.) καὶ μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐπανῆλθεν εἰς Μακεδονίαν (Διόδ. Σικελ. XVI, 35). Διὰ τῶν νικῶν ἐκείνων ἡ δύναμις τῶν Ἀλευαδῶν εἶχε καλυφθῆ, οἱ δὲ τύραννοι τῶν Φερῶν ἠγωνίζοντο μετὰ ζήλου νὰ παραδώσωσιν εἰς τὸν δραστήριον αὐτῶν προστάτην, τὸν Ὀνόμαρχον, τὴν

ἡγεμονίαν συμπάσης τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐπανῆλθεν εἰς Μακεδονίαν μόνον, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὸ πεδίον τοῦ πολέμου κάλλιον παρεσκευασμένος. Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας ἐστρατοπέδευε καὶ πάλιν ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ εἰκοσακισχιλίων μὲν πεζῶν, τρισχιλίων δὲ ἱππέων. Ἡ κρίσιμος μάχη ἐγένετο **τὸ ἔαρ τοῦ 352**, ὁ Φίλιππος κατώρθωσε νὰ καταγάγῃ νίκην αἱματηρὰν μέν, ἀλλὰ τελείαν· ὑπερεξακισχίλιοι ἔπεσαν ἐν τῇ μάχῃ καὶ τρισχίλιοι αἰχμάλωτοι κατεποντίσθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὡς ἱερόσυλοι καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ὀνόμαρχος ἔπεσε καὶ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ἀνεσταυρώθη (Διόδ. Σικελ. XVI, 35. Παυσ. X, 2, 5. Ἰσοκρ. VIII, 2).

Τότε εἰρήνευσεν ὁ βασιλεὺς τὴν Θεσσαλίαν καὶ κατέλαβε μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν τυράννων τὰ δι' αὐτὸν ἀξιολογώτατα χωρία, τὰς Παγασὰς καὶ τὴν χερσόνησον τῆς Μαγνησίας, ὧν ἡ κτῆσις ἦτο κρισιμώτατα δι' ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν, (Δημ. Ὀλ. Α, 12 καὶ ἑξῆς). Θέλων δὲ συγχρόνως νὰ πράξῃ καί τι δημοφιλὲς ἀπέδωκε τὴν αὐτονομίαν εἰς τὰς Φεράς, τὴν πόλιν τῶν τυράννων, καὶ ἐξυμνήθη τότε μεγάλως ὡς σωτὴρ τῆς Θεσσαλίας, ὡς εὐεργέτης τῶν Ἑλλήνων καὶ ὡς ἐκδικητὴς τοῦ Ἀπόλλωνος «νικήσας τὸν Ὀνόμαρχον ἐπιφανεῖ παρατάξει τὴν τ' ἐν Φεραῖς τυραννίδα καθεῖλε καὶ τῇ πόλει τὴν ἐλευθερίαν ἀποδοὺς καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὴν Θετταλίαν καταστήσας, προῆγεν ἐπὶ τὰς Πύλας πολεμήσων τοῖς Φωκεῦσιν» (Διόδ. XV, 38).

Ἡ νίκη τοῦ Φιλίππου ἐνεποίησε τρόμον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐξήρτυσαν ἀμελλητὶ στόλον καὶ κατέλαβον τὰς Θερμοπύλας ὑπὸ τὸν Μνησικλέα (Διόδ. XVI, 37, 38). Ἀλλ' ὁ Φίλιππος δὲν ἐσκόπει νὰ προχωρήσῃ κατὰ τῶν Φωκέων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν. Αἱ δὲ εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀνήκουσαι χῶραι ἐξικνοῦντο ἤδη ἀπὸ τῶν χρυσοφόρων ὀρέων τῆς Θρᾴκης μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν. Ἡ Θεσσαλία ἔκειτο πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Αἱ στρατιαὶ τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων, πρὸ πάντων δὲ τὸ ἱππικόν, ἦσαν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῷ Παγασητικῷ κόλπῳ εἶχε νεώριον παρὰ τὸ Ἑλληνικὸν πέλαγος καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ λιμενικὰ τέλη ἀπέβησαν νέος καὶ πλούσιος αὐτοῦ πόρος «τοὺς λιμένας καὶ τὰς ἀγορὰς καρποῦσθαι» (Δημ. Ὀλ. Α. 22).

Ταῦτα δὲ πάντα εἶχε κατορθώσῃ ὄχι ὡς κατακτητὴς βίαιος, ἀλλ' ὡς φίλος καὶ εὐεργέτης τῆς χώρας, ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ἀγῶνος δι-

καίου καὶ ἐθνικοῦ, ὑπὲρ τῆς τάξεως καὶ τῶν ἱερῶν παραδόσεων, ὡς πρόμαχος τοῦ θρησκεύματος ἐναντίον τῆς τυραννίδος καὶ τῆς στρατιωτικῆς δεσποτείας. Ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας ἐπεδόθη ἡσυχώτατα εἰς τὰ ἔργα τάξιοῦντα τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ βορρᾷ.

Οἱ Φωκεῖς τότε ἐποιοῦντο διαφόρους λαφυραγωγίας, ὁ δὲ πόλεμος ἀπέβη μάστιξ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης, ἕνεκα τούτων οἱ Θηβαῖοι ἠναγκάσθησαν ν' ἀπευθυνθῶσιν εἰς τὸν Φίλιππον (Αἰσχ. περὶ παραπρεσβ. 140). Τότε ὁ Φίλιππος ἀνέλαβεν ὁρμητικῶς τὴν κρίσιμον ἐπίθεσιν· ὅτε δὲ ἦλθεν εἰς Φερὰς ἐν παρέργῳ ἐπωφελήθη τὴν εἰς Θεσσαλίαν στρατείαν, ὅπως ὁρκίσῃ τὰς Θεσσαλικὰς πόλεις ὡς συμμαχίδας τοῦ πολέμου ἐν τῇ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Ἀθηναίων συνομολογηθείσῃ (346 π. Χ.) εἰρήνῃ (Δημ. περὶ παραπρεσβείας 158). Ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν Φωκέων Φάλαικος οὐδὲν ἔβλεπεν ὑπολειπόμενον πρὸς σωτηρίαν ἑαυτοῦ πλὴν συνδιαλλαγῆς μετὰ τοῦ Φιλίππου. Μεσοῦντος δὲ τοῦ Ἰουλίου τοῦ 346 πρ. Χρ. ἐδήλωσεν ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ παραδώσῃ τὰ τείχη τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ἔλαβεν ὡς ἀντάλλαγμα τὴν ἄδειαν ἐλευθέρας ἐξόδου μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένων ὀκτακισχιλίων μισθοφόρων (Διόδ. XVI, 59). Ὁ Φίλιππος κατέλαβεν οὕτω τὰς κλεῖδας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, δὲν εἰσήλασε δὲ δίκην κατακτητοῦ ξένου, ἀλλ' ὡς ἐκλελεγμένος **ταγὸς** τῆς Θεσσαλίας καὶ ὡς σύμμαχος τῶν Θηβῶν.

Ὁ Φίλιππος ὡς νικηφόρος στρατηγὸς ἐν τῷ πολέμῳ ἀποκατέστησε κοινῇ μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ συμμάχων τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱεροῦ, μεθ' ἧς ἐγκαταστάσεως συνεδέετο ἀναμφιβόλως ἡ κάθαρσις τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ τεμένους αὐτοῦ. Ἔπειτα δὲ συνεκλήθη τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον (Διόδ. Σικ. XVI, 59), ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶχεν ἀνάγκην καθαρμοῦ, ἐπειδὴ πᾶς ὁ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως συμμετασχὼν τῆς πρὸς τὸ ἱερὸν ἀδικίας εἶχε κατὰ τὴν γνώμην τῶν συμμάχων ἀποβάλει τὸ δικαίωμα συμμετοχῆς καὶ ψήφου ἐν τῷ συνδρίῳ. Τότε ἀπεκλείσθησαν ἀπ' αὐτοῦ (ἴδ. κατωτ.) οἱ Φωκεῖς, οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Κορίνθιοι· ἡ δὲ τιμωρία τῶν Φωκέων ἦτο καὶ κατὰ τὰ ἄλλα αὐστηροτάτη, ἡ δὲ χώρα αὐτῶν περιέστη εἰς ἄρρητον δυστυχίαν (Διόδ. Σικ. XVI, 60. Παυσ. X, 3).

Ὡς γνωστὸν οἱ Θεσσαλοὶ προσεχώρησαν ἄνευ δισταγμοῦ εἰς τὸν

βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ὅπως κορέσωσι δι' αὐτοῦ τὸ ἀρχαῖον ἐναντίον τῶν Φωκέων μῖσος, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τούτου ἐφαντάσθησαν ὅτι ἠδύναντο νὰ ἀπαλλαγῶσι τοῦ ζυγοῦ τῆς ξένης προστασίας. Ὡς δὲ κατενόησεν ὁ Φίλιππος τὰ μελετώμενα, ἔστειλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν στρατιὰν (344 π. Χ.) κατέλαβε τὴν ἀκρόπολιν τῶν Φερῶν (Δημ. περὶ Ἁλοννήσου 32· κατὰ Φιλ. Γ. 12. Δημ. περὶ παραπρεσβ. 260) καὶ κατέστησεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Λυσάνδρου δέκα ἄνδρας ἐκλεχθέντας ἐκ τῶν φιλιππιζόντων· συγχρόνως κατεστάθη σφιγκτότερος ἢ πρότερον ὁ σύνδεσμος συμπάσης τῆς Θεσσαλίας πρὸς τὰς κληρονομικὰς χώρας τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ Φίλιππος ἤγαγε μετὰ στρατιᾶς εἰς τὴν πάτριον γῆν, τὴν Ἤπειρον, τὸν ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς Ὀλυμπιάδος Ἀλέξανδρον καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἀρύβαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ (Δημ. Ὀλ. Α. 13. Διόδ. Σικελ. XVI, 72) καὶ ἄλλα διεπράξατο αὐτόθι καὶ συνεμάχησε μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, τοῦ ἀλκιμωτάτου τῶν φύλων τῆς μέσης Ἑλλάδος, ὑποσχεθεὶς δι' ἰδίας συνθήκης τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ναυπάκτου, ἀφ' ἱκανοῦ χρόνου κατεχομένης ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν (Δημ. κατὰ Φιλ. Γ. 34).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Ἀπὸ τῆς ἐπικυριαρχίας τῶν Μακεδόνων μέχρι τῆς εἰσβολῆς τῶν Γαλατῶν (343—279 π. Χ.).

§ 1. Πολιτικὴ διαίρεσις τῆς Θεσσαλίας καὶ διοίκησις τοῦ Φιλίππου.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Φίλιππος εὑρίσκετο ἐν Ἠπείρῳ (343 π. Χ.) οἱ Ἀθηναῖοι ἐπειράθησαν ν' ἀναταράξωσι τὴν Θεσσαλίαν, ἀποστείλαντες αὐτόσε τὸν Ἀριστόδημον, ὅστις κατώρθωσε νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς Θεσσαλικὰς πόλεις (Σχόλ. εἰς Αἰσχ. κατὰ Κτησ. 83). Ταῦτα μαθὼν ὁ Φίλιππος διὰ τῆς Πίνδου ἐπέστρεψεν ἐν σπουδῇ εἰς

Θεσσαλίαν καὶ ἠνάγκασε τοὺς Θεσσαλοὺς νὰ αἰσθανθῶσι τὴν χαλεπότητα αὐτοῦ. Ἐπωφελήθη ὁ πανοῦργος βασιλεὺς τὴν ἀπὸ τῶν Ἀλευαδῶν κατὰ χώρας διαίρεσιν τῆς Θεσσαλίας χάριν κατανομῆς τῶν πρὸς τὸν πόλεμον ὑποχρεώσεων, διήρεσε τὴν Θεσσαλίαν εἰς τέσσαρα τμήματα, τὴν Φθιώτιδα, Θετταλιώτιδα, Ἑστιαιώτιδα καὶ Πελασγιώτιδα (ἴδ. σελ. 5), ἔταξε τὰ ἀπ' ἀλλήλων ἀποσπώμενα τμήματα ὑπὸ τετράρχας ἐξαρτωμένους τελείως ἀπ' αὐτοῦ καὶ οὕτως ἦρχεν ὅλης τῆς χώρας καὶ τῶν πόρων αὐτῆς ἀπεριορίστως. Ἔκτοτε δὲν ὑπῆρχε πλέον Θεσσαλία, αἱ δὲ πολλαὶ χωρισταὶ ἀπ' ἀλλήλων Ἑλληνίδες πόλεις τῆς χώρας ἦσαν ἁπλῶς χωρία ἐστερημένα παντὸς δικαίου καὶ ὑποκείμενα εἰς Μακεδονικὰς ἐπαρχίας· «ἀλλὰ Θετταλία πῶς ἔχει; οὐχὶ τὰς πολιτείας καὶ τὰς πόλεις αὐτῶν παρῄρηται (Φίλιππος) καὶ τετραρχίας κατέστησεν, ἵνα μὴ μόνον κατὰ πόλεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ ἔθνη δουλεύωσιν;» (Δημ. κατὰ Φιλ. Γ. 26). Οἱ δὲ Ἀλευάδαι, οἵτινες ἦσαν καὶ τότε ξένοι παντὸς ἐθνικοῦ συμφέροντος, καθ' ἃ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Περσικῶν πολέμων, συνήνεσαν ν' ἀναλάβωσι τὰς ἀνατεθείσας τετραρχίας. Τότε ὁ Φίλιππος παρεχώρησε καὶ τὸν Ἐχῖνον τοῖς Μαλιεῦσιν ἀφαιρέσας αὐτὸν ἀπὸ τῶν Θηβαίων (Δημ. κ. Φιλ. Γ. 34).

Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 339 πρ. Χρ. ὁ Φίλιππος κηρύσσεται ὑπὸ τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, συνελθόντος ἐν Δελφοῖς, στρατηγὸς ἐν τῷ τότε ἀρξαμένῳ τρίτῳ ἱερῷ πολέμῳ, κατέλαβε τὴν Ἐλάτειαν καὶ διαχειμάζει ἐν αὐτῇ κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 339 πρ. Χρ. κατὰ δὲ τὸ 338 κατέστρεψε τὴν Ἄμφισσαν, τὴν δὲ Ναύπακτον ἀφαιρέσας ἀπὸ τοὺς Ἀχαιούς, παρέδωκεν εἰς τοὺς Αἰτωλούς, (Δημ. κατ. Φιλ. Γ. 34)· λαβὼν δ' ἐπικουρίας παρὰ τοῦ Ἀντιπάτρου εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐδῄωσεν αὐτήν, κατὰ δὲ τὴν 2 Αὐγούστου ἐγένετο ἡ παρὰ τὴν Χαιρώνειαν μάχη, ὁ δὲ ὄλεθρος τοῦ ἱεροῦ λόχου τῶν Θηβαίων ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Χαιρωνείας ὑπῆρξε τὸ τέλος σχεδὸν τῆς πόλεως τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ Πελοπίδου, πρὸς δὲ τοὺς Ἀθηναίους προσηνέχθη ὁ Φίλιππος εὐμενέστερον καὶ συνετώτερον (Παυσ. Ι. 25, 3. Διόδ. Σικελ. XVI, 89).

Κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔτος ἐγένετο Πανελλήνιον Συνέδριον ἐν Κορίνθῳ (Διόδωρος Σικελ. XVI, 89, XVII, 4, 15 Ἰσοκράτ. IX, 5). Εἰς συνέδριον μόνιμον ἀνετέθη ἡ ἐπαγρύπνησις περὶ μὴ διατα-

ράξεως τῆς καθεστώσης τάξεως τῶν πραγμάτων, τὸ δὲ Συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων ἔμελλεν ὡς δικαστήριον τῶν συμμάχων νὰ τιμωρῇ πᾶσαν κατὰ τῆς συμμαχίας ἀδικίαν (Παυσ. VII, 10, 9, πρβλ. Δημ. περὶ τοῦ στεφ. 322). Τέλος ἐψηφίσθη ἡ ἐπανάληψις τοῦ ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας καὶ τῆς διχονοίας τῶν Ἑλλήνων διακοπέντος ἔργου, τοῦ ἐναντίον τῶν Περσῶν πολέμου, καὶ ἀνεκηρύχθη ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑλλήνων ὁ βασιλεὺς Φίλιππος (**337** πρ. Χρ.).

Ἐν ἔαρι δὲ τοῦ 336 προέπεμψεν εἰς Ἀσίαν ὁ Φίλιππος μοῖραν τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ ὑπὸ στρατηγοὺς τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἄτταλον. Τελουμένων δὲ τῶν γάμων τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Κλεοπάτρας κατ' Αὔγουστον μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀδελφοῦ τῆς Ὀλυμπιάδος, βασιλέως τῆς Ἠπείρου, ἐδολοφονήθη καὶ διεδέξατο αὐτὸν εἰκοσαετὴς ὢν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος.

§ 2. Ἡ Φθιῶτις ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου.

Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ ἐπικληθεὶς μέγας δεκαοκταέτης ὢν τῷ 338 π. Χ. διεκρίθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχῃ, νικήσας τὸν ἱερὸν λόχον τῶν Θηβαίων. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέλαβε κατὰ πρῶτον τὴν καταδίωξιν καὶ τιμωρίαν τῶν φονέων τοῦ Φιλίππου, εἶτα ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ταρασσομένην ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου. Ἐλθὼν εἰς Θεσσαλίαν συνεκάλεσε τοὺς ἐν αὐτῇ εὐγενεῖς εἰς συνέλευσιν, ἀνέμνησε τὴν κοινὴν καταγωγὴν ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ Ἡρακλέους καὶ τὰς εὐεργεσίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, οὐδὲν δ' ἄλλο ἐζήτησεν εἰμὴ ὅ,τι ἑκουσίως εἶχον δώσῃ εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συμμάχων εἰς αὐτὸν ἀνατεθείσης ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος· ὑπεσχέθη δὲ ὅτι θὰ τηρήσῃ καὶ προστατεύσῃ τὰ δίκαια καὶ τὰς ἐλευθερίας ἑκάστης οἰκογενείας καὶ χώρας, ὅτι θὰ καταστήσῃ τοὺς ἱππεῖς αὐτοῦ καθ' ὁλοκληρίαν μετόχους τῶν ἐκ τῶν Περσικῶν πολέμων λαφύρων, τὴν δὲ Φθίαν τὴν πατρίδα τοῦ κοινοῦ αὐτῶν γεννάρχου, τοῦ Ἀχιλλέως θὰ τιμήσῃ δι' ἀτελείας (Φιλοστρ. Ἡρωϊκ. II, σελ. 209). Οἱ Θεσσαλοὶ ἔσπευσαν νὰ δεχθῶσιν ὅρους τόσον εὐνοϊκοὺς καὶ ἐντίμους ἐπικυρώσαντες τὰ πατροπαράδοτα δίκαια τοῦ Ἀλεξάνδρου (Διόδ. Σικελ. XVII, 4. Ἰσοκρ.

XI, 3, 2), τέλος ὑπεσχέθησαν ὅτι θὰ συνεκστρατεύσωσιν ἐν ἀνάγκῃ μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς κατάπαυσιν τῶν ταραχῶν (Αἰσχ. κατὰ Κτησ. 164). Μετὰ τοὺς Θεσσαλοὺς προσείλκυσε διὰ παραπλησίας αὐθορμήτου εὐμενείας τὰ συνορεύοντα φῦλα τῶν Αἰνιάνων, τῶν Μαλιέων καὶ τῶν Δολόπων, ὧν ἕκαστον εἶχε ψῆφον ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Ἀμφικτυόνων· μετὰ δὲ τὴν προσχώρησιν αὐτῶν ἡ δίοδος τῶν Θερμοπυλῶν ἦτο ἐλευθέρα· συγκαλέσας δ' ἔπειτα ἐν Θερμοπύλαις τὸ Ἀμφικτυονικὸν Συνέδριον ἀνηγορεύθη ὑπ' αὐτοῦ ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων. Ἐκ τοῦ συνεδρίου ἔλειπον οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Θηβαῖοι καὶ Σπαρτιᾶται, ἀλλ' προεχώρησεν ἄνευ ἀντιστάσεως· τελευτῶντος δὲ τοῦ 336 τὸ κοινὸν συνέδριον τῶν Ἑλλήνων συνελθὸν εἰς Κόρινθον, ἀφισταμένων μόνον τῶν Σπαρτιατῶν, ἀνενέωσε τὴν μετὰ τοῦ Φιλίππου συνθήκην, ἐψήφισε καὶ πάλιν τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον καὶ ἀνεκήρυξε στρατηγὸν αὐτοκράτορα τὸν Ἀλέξανδρον. Ἀρχομένου δὲ τοῦ 335 ἐπέστρεψεν εἰς Μακεδονίαν. Ἀφοῦ δὲ καθυπέταξε τοὺς Τριβαλλούς, τοὺς Γέτας καὶ τοὺς Ἰλλυριούς, ἐπανῆλθεν ἐν ἑπτὰ ἡμέραις διὰ πορείας καταπληκτικῆς εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἐντεῦθεν ἐν ἓξ ἡμέραις εἰς Θήβας, διότι ἔμαθεν ὅτι εἶχον ἀποστατήσει. Ἐλθὼν ἐνταῦθα ἐκήρυξε γενικὴν τῶν Θηβαίων ἀμνηστείαν καὶ ὑπέσχετο τὴν τήρησιν τῶν ἐν Κορίνθῳ συνομολογηθέντων ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς παραδόσεως τῶν δύο ἀρχηγῶν τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, τοῦ Φοίνικος καὶ τοῦ Προθύτου, ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι οὐ μόνον δὲν ἐνέδωκαν εἰς τὰς ἐπιεικεῖς προτάσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἐξύβριζον αὐτόν. Ὅθεν παροργισθεὶς οὗτος μετὰ κρατερὸν ἀγῶνα ἐγένετο κύριος τῆς πόλεως. Μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐπηκολούθησεν ἀνηλεὴς τῶν ἡττηθέντων σφαγή, ὅτε κατεκόπησαν, ὡς λέγεται, περὶ τοὺς ἑξακισχιλίους Θηβαίους, οἱ δὲ περισωθέντες πλείονες τῶν τρισμυρίων ἐγένοντο αἰχμάλωτοι. Αἱ Θῆβαι κατεσκάφησαν, ἀμνηστεύσας δὲ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας ἐπέστρεψεν εἰς Μακεδονίαν καὶ παρεσκευάσθη πρὸς τὴν εἰς Ἀσίαν ἐκστρατείαν. Ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 334 π. Χ. ἀφεὶς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπίτροπον τοῦ θρόνου τὸν Ἀντίπατρον διέβη εἰς τὴν Ἀσίαν.

Τρεῖς νῖκαι, ἡ ἐν Γρανικῷ τῷ 334, ἡ ἐν Ἰσσῷ τῷ 333 καὶ ἡ ἐν Ἀρβήλοις καὶ Γαυγαμήλοις τῷ 331 παρέδωκαν εἰς τὸν μέγαν Ἀ-

λέξανδρον τὰς κλεῖδας τῆς Περσίας. Ἀφοῦ δὲ ὑπέταξε καὶ τὰς ἄλλας μέχρι τοῦ Ὑφάσιος ποταμοῦ χώρας μετὰ πέντε ἔτη ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Περσίδα, κατέστησε τὴν Βαβυλῶνα κέντρον τῆς βασιλείας αὐτοῦ καὶ ἦλθεν εἰς αὐτὴν τῷ 324 π.Χ. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν διὰ τὴν ἀραβικὴν ἐκστρατείαν, ἣν ἐμελέτα, παρασκευῶν αὐτοῦ ἀφήρπασεν αὐτὸν ὁ θάνατος τῇ 11 Ἰουνίου τοῦ 323 π. Χ.

Κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους οἱ τῶν Θεσσαλῶν ἱππεῖς ἦσαν ἐν τοῖς πρώτοις. Ἐν μὲν τῇ παρὰ τὸν Γρανικὸν ποταμὸν μάχῃ ἐτάχθησαν ὡς σύμμαχοι πρῶτοι ἐν τῷ εὐωνύμῳ κέρατι, ἡγεῖτο δ' αὐτῶν ἵππαρχος Κάλας ὁ Ἁρπάλου Μακεδών, (Ἀῤῥιαν. Ι, 14, 3), ἐν δὲ τῇ ἐν Ἰσσῷ ἐτάχθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν τῷ δεξιῷ κέρατι (Ἀῤῥιαν. ΙΙ, 8 9) εἶτα δὲ ἐν τῷ ἀριστερῷ (αὐτόθι ΙΙ, 9, 1), ἔνθα συνεκροτήθη ἱππομαχία κρατερὰ καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν οἱ Πέρσαι ἱππεῖς, μαθόντες τὴν φυγὴν τοῦ Δαρείου (αὐτ. ΙΙ, 11, 2), ἐν δὲ τῇ ἐν Γαυγαμήλοις ἐτάχθησαν ἐν τῷ εὐωνύμῳ αὖθις κέρατι, ἦρχε δ' αὐτῶν Φίλιππος ὁ Μενελάου.

Οἱ Θετταλοὶ ἱππεῖς, ὡς καὶ ἄλλοι σύμμαχοι ἔλαβον ἐν Ἐκβατάνοις κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 330 τὴν ἄφεσιν αὐτῶν καὶ πλούσια δῶρα, κατὰ δὲ Διόδ. τὸν Σικ. (ΙΖ. 17) συνεξεστράτευον Θετταλοὶ ἱππεῖς πεντακόσιοι καὶ χίλιοι. Ἐν γένει δὲ οἱ Φωκεῖς, οἱ Λοκροί, οἱ Φθιῶται, οἱ Μαλιεῖς καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, οἵτινες μέχρι πρὸ δεκαετίας ἠγωνίζοντο τὸν ἀγενῆ περὶ τὸν ἐν Δελφοῖς ἱερὸν ἀγῶνα, ἐμάχοντο ἤδη ἐν Γαυγαμήλοις, εἰς τὰ ἐνδότατα τῆς Ἀσίας περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ μετὰ δεινὸν ἀγῶνα συνεβιβάσθησαν. Καὶ ὁ μὲν Ἀῤῥιδαῖος, ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τοῦ πεζικοῦ βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ ὄνομα Φίλιππος Γ' παρέμεινεν ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ μετάσχῃ τῆς βασιλείας καὶ ὁ ἐκ τῆς Ρωξάνης τυχὸν γεννηθεὶς υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Περδίκκας ἐγένετο ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ, τουτέστι ἐπίτροπος τῆς πάσης βασιλείας, ὁ Ἀντίπατρος παρέμεινε στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Μακεδονίας, ἔχων καὶ τὴν διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος, ὁ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου ἐγένετο ἡγεμὼν ἢ σατράπης τῆς Αἰγύπτου, ὁ Λυσίμαχος τῆς Θρᾴκης, ἀποσπασθείσης ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, ὁ Ἀντίγονος τῆς μεγάλης Φρυγίας καὶ ἄλλοι ἔλαβον ἄλλα ἀξιώματα.

Ὅτε δ' ἐγνώσθη ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου, αἱ στρατιωτικαὶ ἀποικίαι τῶν βορειοανατολικωτέρων σατραπειῶν συνεννοηθεῖσαι ἀπέστησαν. Οἱ δὲ συγκροτοῦντες αὐτὰς ἄνδρες τὸ μὲν γένος Ἕλληνες οἱ πλεῖστοι ὄντες, συμποσωθέντες δ' εἰς εἰκοσακισχιλίους πεζοὺς καὶ τρισχιλίους ἱππεῖς ἐκίνησαν ἵν' ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια ὑπὸ τὸν Αἰνιᾶνα Φίλωνα. Τοὺς στασιαστὰς τούτους καταιροπώσας κατέσφαξε καθ' ὁδὸν ἀπαντήσας ὁ ἐπ' αὐτοὺς ἀμέσως ἀποσταλεὶς σατράπης τῆς Μηδίας Πύθων ὁ Κρατεᾶ (Διόδ. Σικελ. XVIII, 7).

§ 3. Ὁ Λαμιακὸς πόλεμος.

Ὅτε ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ἡ ἀγγελία περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου, θόρυβος ἀκατάσχετος ἠγέρθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου· «Οὐ τέθνηκεν Ἀλέξανδρος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι,» ἀνεβόησεν ὁ ῥήτωρ Δημάδης· «ὦζε γὰρ ἂν ὅλη ἡ οἰκουμένη τοῦ νεκροῦ»· ἀλλὰ πλεῖστοι ἄλλοι ῥήτορες ἀναπηδήσαντες εἰς τὸ βῆμα ἐβόων ὅτι ὁ βασιλεὺς βεβαίως ἀπέθανε καὶ ὅτι εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε πάρεστιν ἤδη καιρὸς ν' ἀποβάλωσι τὸν Μακεδονικὸν ζυγόν· ὁ γηραιὸς Φωκίων μάτην ἠγωνίζετο ν' ἀναβάλωσι πᾶσαν ἀπόφασιν πρὶν ἢ ἔλθωσιν ἀσφαλέστεραι περὶ τοῦ θανάτου εἰδήσεις, ἐπιλέγων ὀρθῶς «οὐκοῦν εἰ σήμερον τέθνηκε καὶ αὔριον ἔσται καὶ εἰς τρίτην τεθνηκώς· ὥστε ἡμᾶς ἐν ἡσυχίᾳ βουλεύσασθαι, μᾶλλον δὲ μετ' ἀσφαλείας». Ἐν τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι ἐψηφίσαντο «τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας φροντίσαι τὸν δῆμον καὶ τὰς φρουρουμένας (ὑπὸ Μακεδόνων) πόλεις ἐλευθερῶσαι, ναῦς δὲ παρασκευάσαι . . . . στρατεύσασθαι δὲ πάντας Ἀθηναίους τοὺς μέχρις ἐτῶν τεσσαράκοντα . . . . ἐκπέμψαι δὲ καὶ πρέσβεις τοὺς ἐπελευσομένους τὰς Ἑλληνίδας πόλεις καὶ διδάξαντας ὅτι καὶ πρότερον μὲν ὁ δῆμος τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν κοινὴν εἶναι πατρίδα κρίνων τῶν Ἑλλήνων, τοὺς ἐπὶ δουλείᾳ στρατευσαμένους βαρβάρους ἠμύνατο κατὰ θάλασσαν καὶ νῦν οἴεται δεῖν ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων σωτηρίας καὶ σώμασι καὶ χρήμασι παρακινδυνεύειν.» Στρατηγὸς δὲ προεχειρίσθη ὁ Λεωσθένης, διαταχθεὶς νὰ στρατολογήσῃ τοὺς ἐξ Ἀσίας εἰς Ταίναρον ἐπανελθόντας ὀκτακισχιλίους μισθοφόρους (Πλουτρχ. Φωκ. 22. Διόδ. Σικελ. XVIII, 9. Παυσ. Α, 25,

5) διὰ 50 ταλάντων, τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν αὐτῷ ἐκ τῶν τοῦ Ἁρπάλου χρημάτων. Αὐτὸς ὁ Λεωσθένης πορευθεὶς εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς ἔλαβε τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν, ὅτι ἐννεακισχίλιοι Αἰτωλοὶ θὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ παραλαβὼν δὲ ἑπτακισχιλίους ἐξ αὐτῶν, ἔχων δὲ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τοὺς μισθοφόρους ὥρμησε καὶ κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας. καθ' ὁδὸν ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ καὶ οἱ Λοκροὶ καὶ οἱ Φωκεῖς, μετὰ τοὺς Αἰτωλοὺς ἠνώθησαν τοῖς Ἀθηναίοις οἱ Θεσσαλοὶ πάντες πλὴν Πελινναίων, οἱ Οἰταῖοι πλὴν τῶν Ἡρακλεωτῶν, οἱ Ἀχαιοὶ πλὴν τῶν Θηβαίων, οἱ Μαλιεῖς πλὴν τῶν Λαμιέων, ἔτι δὲ καὶ οἱ Αἰνιᾶνες καὶ οἱ Δόλοπες, (Διόδ. Σικελ XVIII, 11). Πεντακισχίλιοι δὲ Ἀθηναῖοι ὁπλῖται, πεντακόσιοι ἱππεῖς καὶ δισχίλιοι μισθοφόροι ἐξώρμησαν διὰ τῆς Βοιωτίας, ἵνα ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' οἱ Βοιωτοὶ μετὰ τῶν ἐκ Καδμείας Μακεδόνων καὶ τῶν Εὐβοέων (Ὑπερ. ἐν Ἐπιταφ. Δ' 15. Παυσ. Α. 25, 4 καὶ Α' Ι. 3) κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν στενῶν τοῦ Κιθαιρῶνος ἐν Πλαταιαῖς ἔφραξαν τὴν ὁδὸν εἰς τοὺς Ἀθηναίους· διὸ ὁ Λεωσθένης ἐκ Θερμοπυλῶν ἔσπευσεν εἰς Πλαταιάς, συνεκροτήθη μάχη καὶ οἱ Βοιωτοὶ ἐνικήθησαν. Ὁ Λεωσθένης ἔστησε τρόπαιον καὶ ἑνωθεὶς μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπανῆλθε ταχέως εἰς Θερμοπύλας, ἵνα μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς, ἀνελθούσης νῦν εἰς 30,000 (Διόδ. ΙΗ', 11. Παυσ, Α' 1, 3. Πλουτάρχ. Φωκ 23), ἢ αὐτοῦ περιμείνῃ τοὺς Μακεδόνας ἢ, ἂν ἐπανίστατο ἡ Θεσσαλία, ἀντιταχθῇ πρὸς αὐτοὺς ἐν τῷ στενῷ τῶν Τεμπῶν. Ὁ Ἀντίπατρος ἐβράδρυνε νὰ ἀντεπεξέλθῃ διότι εἶχε μόνον 15,000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὰ ὅπλα καὶ διότι ἐν Θράκῃ ὑπῆρχεν ἀπειλητικώτατος κίνδυνος. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Ὀδρυσῶν Σεύθης ἐκάλει εἰς τὰ ὅπλα διὰ τὸ πρὸς τοὺς Μακεδόνας μῖσος (Διόδ. XVIII, 11). ἀλλαχόθεν δὲ δὲν προσεδόκα ἄμεσον βοήθειαν. Τέλος μετὰ 13,000 περίπου πεζῶν καὶ 600 ἱππέων ἦλθεν εἰς Θεσσαλίαν, πρὶν ἔτι ὁ γενικὸς ἀναβρασμὸς ἐκραγῇ εἰς ἐπανάστασιν. Αἱ τέσσαρες τετραρχίαι ἔπεμψαν πρὸς αὐτὸν τοὺς τεταγμένους ἱππεῖς καὶ τούτων ἕνεκα κατὰ τὸ ἱππικὸν τοὐλάχιστον ὑπερέβαλε τοὺς ἐναντίους· ὁ Ἀντίπατρος ἠρκέσθη εἰς τὸ νὰ διαβῇ τὸν Σπερχειὸν καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν Ἡράκλειαν· ὁ Λεωσθένης διὰ συχνῶν ἀψιμαχιῶν προεκάλει τὸν Ἀντίπατρον εἰς μάχην. Τέλος κατώρθωσε νὰ ἐκβιάσῃ τὴν σύγκρουσιν. Ταύτης ἡ ἔκβασις ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῶν δυνάμεων δὲν

ἠδύνατο νὰ εἶναι ἀμφίβολος, ἐπειδὴ μάλιστα τὸ Θεσσαλικὸν ἱππικὸν ηὐτομόλησε πρὸς τοὺς ἐναντίους. Ὁ Ἀντίπατρος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ· ἀποχωρήσας δὲ εἰς τὸ στρατόπεδόν του διέταξε τὸν στρατόν, ἐπειδὴ οἱ Θεσσαλοὶ ἱππεῖς ἐκώλυον τὴν διάβασιν τοῦ Σπερχειοῦ, νὰ μένῃ ὑπὸ τὰ ὅπλα, ἀλλ' ἰδὼν τὸν ποταμὸν ἀφύλακτον διέβη αὐτόν, ἔδραμεν εἰς τὴν Λαμίαν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ὠχυρώθη ἐν αὐτῇ (Πολυαίνου Δ. 4, 2). Τότε πᾶσα ἡ Θεσσαλία ἠσπάσθη τὴν ἐπανάστασιν· μόνον αἱ Φθιώτιδες Θῆβαι, τὸ Πελινναῖον καὶ ἡ Ἡράκλεια ἡ ἐν Οἴτῃ, ἥτις ὤφειλε νὰ φοβῆται τὸ ἀνανεωθὲν μῖσος τῶν Οἰταίων καὶ Μαλιέων, ἔμειναν πισταὶ (Διόδ. ιη' 11). Οἱ Αἰνιᾶνες, οἱ Δόλοπες καὶ οἱ Ἀκαρνᾶνες Ἀλυζαῖοι ἀπεστάτησαν τῶν Μακεδόνων, οἱ δὲ λοιποὶ Ἀκαρνᾶνες ἔμειναν πιστοὶ διὰ τὸ πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς μῖσος. Ἐκ τῶν Εὐβοέων ἀπεστάτησαν μόνον οἱ Καρύστιοι. Καὶ παρὰ τοῖς Πελοποννησίοις ἀπὸ τῆς περὶ τὸν Σπερχειὸν μάχης ἤρχισε ζωηρότερος ἀναβρασμός, ἀλλὰ δὲν ἐξῆλθον, προφασιζόμενοι, ὅτι οἱ Κορίνθιοι ἔφραττον εἰς αὐτοὺς τὴν ὁδόν· διότι ἐν Κορίνθῳ ὑπῆρχε Μακεδονικὴ φρουρὰ (Πλουτάρχ. Ἄρατος ΚΓ).

Βαρυτάτη πληγὴ ἦτο διὰ τὸν Ἀντίπατρον ἡ ἐπανάστασις τῆς Θεσσαλίας. Ὑπὸ πολλῶν δυσχερειῶν περιβεβλημένος ὁ Ἀντίπατρος οὐδὲν ἄλλο εἶχε νὰ πράξῃ, εἰ μὴ ἀντὶ πάσης θυσίας νὰ συντηρηθῇ ἐν Λαμίᾳ, μέχρις ὅτου ἔλθῃ βοήθεια ἐξ Ἀσίας· ἡ πόλις καὶ διὰ τὴν θέσιν καὶ τὴν ὑψηλὴν ἀκρόπολιν καὶ διὰ τὰ τείχη αὐτῆς ἦτο πρὸς τοῦτο ἐπιτηδεία. Τὸ ἐπίνειον αὐτῆς Φάλαρα διευκόλυνε τὴν μετὰ τοῦ στόλου, ὅστις παρηκολούθησε, συγκοινωνίαν. Ὅθεν ὁ Ἀντίπατρος ἀνεκαίνισε καὶ ἐπολλαπλασίασε τὰ ὀχυρώματα τῆς πόλεως, συνεσώρευσεν ὅπλα, μηχανὰς καὶ ὑλικὸν παντὸς εἴδους καὶ ἐπορίσθη ὅσον οἷόν τε πλείστας τροφὰς (Διόδ. ΙΗ, 12. Ἰουστ. XIII, 5. Στράβ. Θ. 434). Ὁ δὲ Λεωσθένης, καταδιώκων τοὺς πολεμίους μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως τῶν συμμάχων, ἦλθε πλησίον τῆς Λαμίας, ὠχύρωσε τὸ ἑαυτοῦ στρατόπεδον διὰ βαθείας τάφρου καὶ χαρακώματος, παρέταξε τὸν στρατὸν καὶ οὕτω προσῆγεν αὐτὸν κατὰ τῆς πόλεως· ἀπεπειράθη ὁ Λεωσθένης αὐτὴν τὴν πόλιν νὰ κυριεύσῃ, καθ' ἑκάστην ἡ ἔφοδος ἐπαναλαμβάνετο μετὰ μεγίστης σφοδρότητος, ἀλλὰ μετ' ἴσης ἀνδρείας καὶ καρτερίας ἀπεκρούετο καὶ οἱ σύμμαχοι ἔπαθον πολλὰς ἀπωλείας. Ἰδὼν

δὲ ὁ Λεωσθένης ὅτι ἐξ ἐφόδου δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ κύριος αὐτῆς, ἐτράπη εἰς πολιορκίαν, ἀπέκλεισε πάσας τὰς εἰς τὴν πόλιν εἰσόδους, ἰδίως δὲ διέκοψε τὴν πρὸς τὰ Φάλαρα καὶ τὴν θάλασσαν συγκοινωνίαν καὶ ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ τεῖχος καὶ νὰ ὀρύττῃ τάφρον περὶ τὴν πόλιν, ὥστε μηδὲν νὰ δύνηται μήτε νὰ εἰσέλθῃ μήτε νὰ ἐξέλθῃ τῆς πολιορκουμένης πόλεως· ἤλπιζεν ὅτι ἡ ἔλλειψις τῶν χρειωδεστάτων ἤθελεν ἀναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς παράδοσιν (Διόδ. ιη΄, 12. Ὑπερ. ἐν τῷ Ἐπιταφ. κεφ. θ΄).

Ἦτο περὶ τὴν φθινοπωρινὴν ἰσημερίαν, ὅτε οἱ τῆς Αἰτωλικῆς ὁμοσπονδίας συνήρχοντο κατ᾽ ἔτος πρὸς ἐκλογὴν νέου στρατηγοῦ (Πολυβ. Δ΄. 37, 2). Οἱ Αἰτωλοὶ ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ Λεωσθένους ν᾽ ἀπέλθωσιν οἴκαδε «διά τινας ἐθνικὰς χρείας». Εἴτε διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, εἴτε διότι ἀπήρεσκεν εἰς αὐτοὺς πόλεμος μακρὸς καὶ μετὰ μόχθων, ἀλλ᾽ ἄνευ λαφύρων, ὁπωσδήποτε ἐπανῆλθον οἴκαδε, ἀποτελοῦντες τὸ τέταρτον τῆς συμμαχικῆς δυνάμεως. Ὁ Λεωσθένης εἶχεν ἀκόμη ἱκανὰς δυνάμεις, ὅπως ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς πόλεως. Ἤρχισαν ἤδη πικραὶ στερήσεις. Ὅθεν ὁ Ἀντίπατρος ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ διαπραγματεύσεις καὶ προέτεινεν εἰρήνην· ὁ δὲ Λεωσθένης προέτεινε παράδοσιν ἄνευ ὅρων (Διόδ. ΙΗ΄ 18). Διὰ τὸν Ἀντίπατρον οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐλπίς, ἀλλὰ κατὰ μίαν συμπλοκὴν λίθος ἐκσφενδονισθεὶς ἔπεσεν εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Λεωσθένους· κατέπεσε καὶ λιπόθυμος μετεκομίσθη εἰς τὸ στρατόπεδον, τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν μετὰ τοῦτο ἀπέθανεν (Διόδ. ΙΗ΄, 13. Ἰουστ. XIII, 5. Παυσ. Γ, 6, 2).

Ὁ θάνατος τοῦ Λεωσθένους ἦτο διὰ τὰ συμφέροντα τῶν συμμάχων βαρὺ τραῦμα «δοκῶν εἶναι πολέμων ἔμπειρος, . . . καὶ δὴ τότε ὢν εἰς αὐτὸν ἤλπισαν τὰ ἔργα λαμπρότερα ἐπιδειξάμενος παρέσχεν ἀποθανὼν ἀθυμῆσαι πᾶσι καὶ διὰ τοῦτο οὐχὶ ἥκιστα σφαλῆναι» (Παυσ. Α, 25, 4). Κατὰ τὸν Διόδωρον (ΙΗ, 13) φαίνεται ὅτι ὁ ἐνταφιασμὸς τοῦ στρατηγοῦ ἔγεινεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ παρὰ τὴν Λαμίαν «ταφέντος ἡρωϊκῶς διὰ τὴν ἐν τῷ πολέμῳ δόξαν». Μετὰ τὴν ἐντιμοτάτην ταφὴν τοῦ πεσόντος ἐψήφισεν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐπίσημον καὶ δημοτελῆ ταφὴν ἐν τῷ Κεραμεικῷ· ὁ δὲ Ὑπερείδης ὁ ἡγέτης τῶν τότε πολιτευομένων ἔλαβε τὴν ἐντολὴν ν᾽ ἀπαγγείλῃ τὸν

ἐπιτάφιον εἰς τὸν Λεωσθένην καὶ εἰς τοὺς ἐν Λαμίᾳ πεσόντας (Παυσ. Α', 29, 12). Ἔπειτα ὁ δῆμος ἐξέλεξε τὸν Ἀντίφιλον στρατηγόν, ὅστις κατὰ Διόδωρον (ΙΗ'. 13) ἦτο «ἀνὴρ συνέσει στρατηγικῇ καὶ ἀνδρείᾳ διαφέρων».

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο ἐν Ἀθήναις, ὁ Ἀντίπατρος κατέστρεψε μέρος τοῦ χαρακώματος τῶν πολεμίων καὶ διὰ τούτου τοῦ ἀφράκτου διαστήματος ἐπορίσθη ἱκανὰς τροφάς, τὸ δὲ σπουδαιότατον προσήρχετο ὁ Λεοννάτος πρὸς ἐπικουρίαν αὐτοῦ. Ὁ Λεοννάτος ἀθροίσας ἐν Μακεδονίᾳ πεζοὺς μὲν πλείους τῶν δισμυρίων, ἱππεῖς δὲ δισχιλίους καὶ πεντακοσίους, προῆγε διὰ τῆς Θεσσαλίας ἐπὶ τοὺς πολεμίους (Διόδ. ΙΗ, 14). Οἱ δὲ Ἕλληνες λύσαντες τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν στρατοπεδείαν ἐμπρήσαντες, τὸν μὲν ἄχρηστον εἰς παράταξιν ὄχλον καὶ τὰς παρασκευὰς εἰς Μελίταιαν ἐξέπεμψαν, αὐτοὶ δὲ εὔζωνοι καὶ πρὸς μάχην ὄντες ἕτοιμοι προῆγον, ἵνα ἀπαντήσωσι τοὺς περὶ Λεοννάτον πρὸ τοῦ συναντήσῃ οὗτος τὸν Ἀντίπατρον καὶ ἑνώσωσι τὰς δυνάμεις.

Τὸν τόπον τῆς μάχης οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὀνομάζει, ἀλλ' οἱ ἀντίπαλοι στρατοὶ συνηντήθησαν, ὡς φαίνεται, ὀλίγα μίλια μακρὰν βορειοανατολικῶς τῆς Λαμίας ἐπὶ τῆς πρὸς τὰς Φθιώτιδας Θήβας ὁδοῦ, συνήφθη ἱππομαχία σφόδρα ὁρμητικὴ καὶ ἐπὶ μακρὸν διαρκέσασα. Ἐπὶ τέλους ὑπεχώρησαν αἱ Μακεδονικαὶ ἶλαι καὶ διεσκορπίσθησαν, ὁ δὲ Λεοννάτος, ὅστις ἠγωνίσθη μεθ' ὁρμῆς καὶ τόλμης, ὑπὸ τῶν πολλῶν τραυμάτων κατέπεσε καὶ ἀπέθανεν. Οἱ πεζοὶ ἵσταντο ἄπρακτοι, ἅμα δὲ διακριθείσης τῆς νίκης τῶν συμμάχων ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ ἀπεχώρησεν εἰς τοὺς ὑπερκειμένους δασώδεις λόφους. Οἱ σύμμαχοι ἔστησαν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης τρόπαιον καὶ ἀπεχώρησαν εἰς τὴν θέσιν των.

Τὴν δ' ὑστεραίαν τῆς μάχης ὁ Ἀντίπατρος ἐκ Λαμίας ὁρμώμενος ἡνώθη μετὰ τοῦ νέου στρατοῦ. Ἀποφεύγων δὲ τὰς πεδιάδας καὶ πᾶσαν συμπλοκὴν ἦλθε πλησίον τῆς Μακεδονίας, ἐξ ἧς ἠδύνατο νὰ λαμβάνῃ τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα. Συγχρόνως ὁ ναύαρχος τῶν Μακεδόνων Κλεῖτος ναυμαχήσας πρὸς τὸν ναύαρχον τῶν Ἀθηναίων Εὐετίωνα ἐνίκησεν εἰς δύο ναυμαχίας καὶ πολλὰς ναῦς τῶν πολεμίων διέφθειρε περὶ τὰς **Ἐχινάδας νήσους**.

Σημ. Αἱ Ἐχινάδες νῆσοι κεῖνται παρὰ τὴν Αἰτωλικὴν παραλίαν καὶ ἐφάνη

ἀκατανόητον ὅτι ἐκεῖ διεξήχθη ὁ κατὰ θάλασσαν πόλεμος, εἴκασαν ὅτι ὁ Διόδωρος ἔγραψεν Ἐχινάδας νήσους ἀντὶ τοῦ Ἐχίνου ἢ ὅτι ἐννοοῦνται αἱ Λιχάδες νῆσοι, αἱ πλησίον τῆς βορειοδυτικῆς ἄκρας τῆς Εὐβοίας κείμεναι.

Τέλος κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 322 ἦλθεν εἰς Θεσσαλίαν ἐξ Ἀσίας ὁ Κράτερος, ἔχων 10,000 παλαιμάχους Μακεδόνας, 1000 Πέρσας σφενδονήτας καὶ 1500 ἱππεῖς καὶ ἡνώθη μετὰ τοῦ Ἀντιπάτρου, εἰς ὃν παρεχώρησε τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν. Οἱ δύο ἀντίπαλοι στρατοὶ συνηντήθησαν ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Κρανῶνος, ἡ συναφθεῖσα αὐτόθι μάχη κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἀπέβη ἄκριτος. Πρέσβεις ἐπέμφθησαν εἰς τὸ Μακεδονικὸν στρατόπεδον, ὅπως πραγματευθῶσι περὶ εἰρήνης. Ὁ Ἀντίπατρος ἀπήντησεν, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς κοινόν, ὅπερ δὲν ἀναγνωρίζει, ἀλλ' ὅσαι πόλεις θέλουσι τὴν εἰρήνην, δύνανται κατ' ἰδίαν νὰ πέμψωσι πρὸς αὐτὸν τὰς προτάσεις των (Διόδ. Σικελ. ΙΗ΄. 17). Τοιαῦται ἀξιώσεις ἐφάνησαν ὑβριστικαὶ εἰς τοὺς συμμάχους καὶ αἱ διαπραγματεύσεις διεκόπησαν. Τὸ φρόνημα τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων καθίστα ἀδύνατον πᾶσαν ἄλλην στρατιωτικὴν κίνησιν. Ὅθεν φοβούμενοι οἱ σύμμαχοι μὴ περικυκλωθῶσιν ἀπεχώρησαν τῆς θέσεώς των. Τότε ἀπεστάτησε καὶ ἡ Φάρσαλος καὶ τὸ Θεσσαλικὸν ἱππικὸν διελύθη.

Οὕτως ἡ Θεσσαλία ἔγεινεν αὖθις ὑποχείριος εἰς τοὺς Μακεδόνας. Ὁ Μακεδονικὸς στρατὸς διῆλθεν ἀκωλύτως τὰς Θερμοπύλας, ἦλθεν εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὴν Καδμείαν. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε φοβηθέντες ἀπέστειλαν καὶ πρώτην καὶ δευτέραν πρεσβείαν, ἐπὶ τέλους «ὁ δῆμος οὐκ ὢν ἀξιόμαχος ἠναγκάσθη τὴν ἐπιτροπὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν πᾶσαν Ἀντιπάτρῳ δοῦναι περὶ τῆς πόλεως». (Διόδ. ΙΗ, 18).

§ 4. Α΄. Εἰσβολὴ τῶν Αἰτωλῶν εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Τῷ 321 π. Χ. κατὰ παρόρμησιν τοῦ ἐπιμελητοῦ αὐτοκράτορος οἱ Αἰτωλοὶ παρὰ τὰς συνομολογηθείσας ἐνόρκους συνθήκας πρὸς τὸν Κράτερον καὶ τὸν Ἀντίπατρον, ἡγουμένου δὲ τοῦ στρατηγοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Ἀμφίσσης, ἐδῄωσαν τὴν χώραν καὶ κατέλαβόν τινας τῶν παρακειμένων πόλεων. Ὁ Μακεδὼν στρατηγὸς Πολυκλῆς ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῆς πόλεως· ἐλθόντες δ' εἰς ἀπάντησιν οἱ Αἰτωλοὶ κατετρόπωσαν αὐτὸν καὶ ἐφόνευσαν καὶ αὐτὸν καὶ

πολλοὺς τῶν στρατιωτῶν, τοὺς δὲ λοιποὺς αἰχμαλωτίσαντες τοὺς μὲν ἐξηνδραπόδισαν, τοὺς δὲ λύτρα πολλὰ λαβόντες ἀπέλυσαν.

Τοσοῦτον εὐτυχήσαντες καὶ παρορμώμενοι ἐκ τῆς Ἀσίας, ἔγειναν τολμηρότεροι καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Θεσσαλίαν (Διόδ. ΙΗ, 38. Παυσ. στ', 16, 2). Οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Μακεδόνων, προσελθόντος δὲ καὶ Μένωνος τοῦ Φαρσαλίου μετὰ τοῦ Θεσσαλικοῦ ἱππικοῦ, ὁ στρατὸς αὐτῶν ηὔξησεν εἰς 25,000 πεζοὺς καὶ 1500 ἱππεῖς, ἀπέσπασαν δὲ τὴν μίαν πόλιν μετὰ τὴν ἄλλην ἀπὸ τῶν Μακεδονικῶν φρουρῶν. Ἀλλ' αἴφνης ἦλθεν ἡ εἴδησις ὅτι οἱ Ἀκαρνᾶνες διαβάντες τὰ ὅρια ἐνέβαλον εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ τήν τε χώραν κατέτρεχον δῃοῦντες καὶ διαρπάζοντες καὶ τὰς πρωτευούσας αὐτῆς πόλεις ἐπολιόρκουν. Εὐθὺς οἱ Αἰτωλοὶ ἔσπευσαν οἴκαδε καταλιπόντες τοὺς συμμάχους ὑπὸ τὸν Μένωνα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Θεσσαλίας καὶ κατώρθωσαν νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς Ἀκαρνᾶνας. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Πολυσπέρχων, ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου καταλειφθεὶς ἐν Μακεδονίᾳ στρατηγός, ἀξιόλογον ἔχων στρατόν, ἐπῆλθεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐνίκησε τοὺς ἐναντίους, τοὺς πλείστους τῶν πολεμίων κατέσφαξεν, ἐφόνευσε τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Μένωνα καὶ ἀνέκτησε πάλιν τὴν Θεσσαλίαν.

§ 5. Ἀγὼν Κασσάνδρου καὶ Πολυσπέρχοντος περὶ τῆς ἀρχῆς.

Κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 319 ἀπέθανεν ὁ Ἀντίπατρος, ἀφοῦ ἀνέδειξεν ἐπιμελητὴν αὐτοκράτορα τὸν Πολυσπέρχοντα. Τοῦτο βαρέως ἔφερεν ὁ Κάσσανδρος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιπάτρου· διὸ ἐδραπέτευσε καὶ μετέβη πρὸς τὸν Ἀντίγονον, συνωμολόγησε δὲ συνθήκην καὶ πρὸς τὸν Πτολεμαῖον. Τῷ 318 ἦλθεν εἰς Πειραιᾶ μετὰ ναυτικῆς δυνάμεως ἐκ 35 πλοίων καὶ 4000 στρατιωτῶν, οὓς εἶχε λάβει παρὰ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ συνθηκολογήσας μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἀπῆλθεν εἰς Μακεδονίαν (Διόδ. Σικελ. ΙΗ' 75). Τῷ 317 κατῆλθεν αὖθις εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπολιόρκει δὲ τὴν Τεγέαν, ὅτε ἔμαθε τὴν ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος καὶ τοῦ Πολυσπέρχοντος ἥτταν τοῦ Ἀῤῥιδαίου Φιλίππου καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Εὐρυδίκης, τὸν θάνατον αὐτῶν καὶ τὴν ἕνεκα τούτων ἐξαγρίωσιν τῶν Μακεδόνων. Ὅθεν ἀπεφάσισεν εὐθὺς νὰ ἐπανέλθῃ

εἰς Μακεδονίαν. Ὅτε δὲ ἦλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἔμαθεν ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ χαριζόμενοι εἰς τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ τὸν Πολυσπέρχοντα κατέλαβον τὰς Θερμοπύλας καὶ ἔφραξαν αὐτῷ τὴν δίοδον (Πολύβ· XVI, 35, 2)· διὸ ὁ Κάσσανδρος διέβη διὰ πλοίων εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὁ δὲ Πολυσπέρχων μαθὼν τὴν πορείαν τοῦ Κασσάνδρου ἦλθεν εἰς τὴν Περραιβίαν καὶ κατέλαβε τὰ ἐκεῖ στενά, ὁ δὲ Κάσσανδρος ἀποστείλας τὸν Δεινίαν μετ' ἐπαρχιῶν στρατευμάτων καὶ καταλαβὼν τὰ Τέμπη ἀπέκρουσε τὰ ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος ἐκεῖσε ἀποσταλέντα στρατεύματα. Ἀλλὰ τέλος ὁ Κάσσανδρος εἰσώρμησεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ μετὰ σπουδῆς ὥδευε πρὸς τὴν Πύδναν, ἔνθα ἦσαν ἡ Ὀλυμπιάς, ἡ Ῥωξάνη καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς Ἀλέξανδρος.

Ἡ Ὀλυμπιὰς κατενόησε τὸν κίνδυνον εἰς ὃν περιῆλθεν· ἡ μόνη ἐλπὶς αὐτῆς ἦτο ὁ Πολυσπέρχων. Ἐν τούτοις ὁ Πολυσπέρχων, ὅστις αὐτομολούντων τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν στρατηγὸν τοῦ Κασσάνδρου Κάλαν ἔμεινεν ὀλίγους ἔχων πιστούς, οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς βασιλίσσης (Διόδ. ΙΘ, 36). Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Κάσσανδρος στενῶς ἐπολιόρκει τὴν Πύδναν, ἕως ἐξηνάγκασε τὴν βασίλισσαν ν' ἀποστείλῃ πρὸς αὐτὸν πρέσβεις. Ὁ Κάσσανδρος μόλις ἐπείσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς αὐτῆς μόνης. Οὕτως ἔπεσε κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 316 ἡ Πύδνα καὶ ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κασσάνδρου (Διόδ. ΙΘ, 19, 1).

Ὁ Κάσσανδρος μετ' ὀλίγον ἐγένετο κύριος τῆς Μακεδονίας ὅλης κατ' ἀκολουθίαν καὶ τῆς Θεσσαλίας, καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἡ Ὀλυμπιὰς ἐφονεύθη καὶ μόνον ἐν Πελοποννήσῳ ἀνθίστατο ἔτι μετά τινος δυνάμεως ὁ υἱὸς τοῦ Πολυσπέρχοντος Ἀλέξανδρος, ὅστις καὶ αὐτὸς ἀνεχώρησεν ἐλθὼν εἰς Συρίαν πρὸς τὸν Ἀντίγονον, ἔχων πληρεξουσιότητα παρὰ τοῦ πατρὸς νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τούτου. Ὁ Ἀντίγονος συνεκάλεσε γενικὴν συνέλευσιν καὶ παρουσιάσθη εἰς αὐτοὺς ὡς κατήγορος τοῦ Κασσάνδρου, λέγων ὅτι οὗτος ἐφόνευσε τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ ὅτι διέπραξε τὰ ἀναξιώτατα πρὸς τὸν νεαρὸν βασιλέα Ἀλέξανδρον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ρωξάνην, κρατῶν αὐτοὺς ἐν φυλακῇ καὶ ἐβίασε τὴν βασιλόπαιδα Θεσσαλονίκην νὰ συζευχθῇ μετ' αὐτοῦ, πρὸς τούτοις ὅτι συνῴκισε τοὺς Ὀλυνθίους καὶ ἡ-

νώρθωσε τὰς Θήβας τὰς ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατασκαφείσας. Μετὰ δὲ ταῦτα «ἔγραψε δόγμα καθ' ὃ τὸν Κάσσανδρον ἐψηφίσατο πολέμιον εἶναι, ἐὰν μὴ τάς τε πόλεις καθέλῃ καὶ τὸν βασιλέα καὶ τὴν μητέρα του Ῥωξάνην προαγαγὼν ἐκ τῆς φυλακῆς ἀποδῷ τοῖς Μακεδόσι, καὶ τὸ σύνολον ἐὰν μὴ πειθαρχῇ τῷ καθισταμένῳ στρατηγῷ καὶ τῆς βασιλείας παρειληφότι τὴν ἐπιμέλειαν Ἀντιγόνῳ· εἶναι δὲ καὶ τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἐλευθέρους, ἀφρουρήτους, αὐτονόμους» (Διόδ. ΙΘ'. 61). Τὸ δόγμα τοῦτο ἐπιψηφισθὲν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διεπέμφθη πανταχόσε δι' ἀπεσταλμένων.

Ὁ δὲ Πτολεμαῖος μετὰ τὸ δόγμα τοῦ Ἀντιγόνου περὶ ἐλευθερίας «ἔγραψε καὶ αὐτὸς τὰ παραπλήσια, βουλόμενος εἰδέναι τοὺς Ἕλληνας ὅτι φροντίζει τῆς αὐτονομίας αὐτῶν οὐχ ἧττον τοῦ Ἀντιγόνου» (Διόδ. ΙΘ. 62). Ἡ ἔκδοσις τοιούτου δόγματος, πρὸς ὃ μόνον τὸ κράτος καὶ ὁ ἐπιμελητὴς αὐτοῦ εἶχον δικαίωμα, ἦτο προφανὴς σφετερισμὸς τοῦ σατράπου τῆς Αἰγύπτου.

Ὅτι τὸ ὑπὲρ ἐλευθερίας δόγμα τοῦ Ἀντιγόνου δὲν παρήγαγεν ἐν Ἑλλάδι τὸν προσδοκώμενον καθολικὸν ἐνθουσιασμὸν ἦτο εὐεξήγητον τὸ μὲν ἐκ τοῦ ὁμοίου κηρύγματος τοῦ Πτολεμαίου, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἐπικρατούσης καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ Μακεδονικῶν φρουρῶν ὑποστηριζομένης μερίδος τοῦ Κασσάνδρου τῆς ὀλιγαρχικῆς.

Τῷ 311 πρ. Χρ. συνωμολογήθη εἰρήνη μεταξὺ Ἀντιγόνου, Πτολεμαίου, Κασσάνδρου καὶ Λυσιμάχου. Ἐν τῇ εἰρήνῃ ταύτῃ ὁ τότε δωδεκαετὴς Ἀλέξανδρος εἶχε ῥητῶς ἀναγνωρισθῇ βασιλεύς, εἶχε δὲ πλὴν τούτου συνομολογηθῇ μέχρι τῆς ἡλικιώσεως νὰ ἔχῃ τὴν ἐπιμέλειαν ὁ Κάσσανδρος ὡς στρατηγὸς τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ὁ Κάσσανδρος εἶχεν ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ τὸν παῖδα καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ῥωξάνην ἀπὸ τοῦ 316 καὶ ἐκράτει αὐτοὺς καθειργμένους ἐν Ἀμφιπόλει. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μῖσος, ἡ φιλαργυρία καὶ ἡ πρόνοια περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σωτηρίας ἀπέτρεπον αὐτὸν τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν εἰρήνην, ἐκράτησε τὸν νεαρὸν βασιλόπαιδα ἐν τῇ φυλακῇ. Ἀναγινώσκομεν εἰς τὰς μέχρις ἡμῶν σωθείσας παραδόσεις, ὅτι, καθ' ἃ ὑπό τινων διεδίδετο, ἦτο πρέπον ν' ἀπαλλαγῇ ὁ βασιλόπαις τῆς φυλακῆς καὶ ν' ἀποδοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ πατρικὴ βασιλεία (Διόδ. ΙΘ, 105, 2). Ἀλλ' ὁ Κάσσανδρος ἐδίσταζε νὰ πράξῃ τὸ τοιοῦτον· διὸ ἐντονώτεραι ἠγέρθησαν αἱ φωναί,

αἵτινες ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἔλαβον ἀπειλητικὸν χαρακτῆρα. Ἐπὶ τέλους τὰ πράγματα προῆλθον εἰς τοιοῦτον, ὥστε ὁ Κάσσανδρος δὲν θὰ ἠδύνατο ἐπὶ πλέον ν' ἀρνηθῇ· οὐδὲν λοιπὸν ἄλλο ὑπελείπετο ἢ τὸ δεινότατον. Ἐπέστειλε πρὸς τὸν Γλαυκίαν τὸν διοικητὴν τῆς Ἀμφιπόλεως· «Μηδενὸς εἰδότος, κατάσφαξον τὸν παῖδα καὶ τὴν μητέρα· ἀπόκρυψον τὰ σώματα καὶ μηδενὶ δὲ τῶν ἄλλων ἀπαγγείλῃς τὸ γεγονός». Τὸ αἱματηρὸν κακούργημα ἐξετελέσθη, καὶ πληγέντες δι' ἐγχειριδίου ἔπεσον ὁ παῖς Ἀλέξανδρος καὶ ἡ περικαλλὴς αὐτοῦ μήτηρ (Διόδ. 19, 105. Ἰουστ. XV, 3). Ἡ ἱστορία ὠνόμασε τὸν Κάσσανδρον δήμιον τοῦ βασιλικοῦ γένους.

Παρ' οὐδενὸς ἱστορεῖται, πῶς ἀπεδέχθησαν τὴν πρᾶξιν οἱ Μακεδόνες. Πῶς δὲ ἀπεδέχθησαν τὴν πρᾶξιν οἱ ἄλλοι δυνάσται ; Εἶναι ἀμφίβολον, ἂν τὴν ἐνέκριναν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ θανάτωσις ἦτο σύμφωνος πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Λυσιμάχου· διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου νομίμου κληρονόμου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ Ἀντίγονος οὐδὲν πλέον εἶχεν ἰσχυρότερον δικαίωμα ἐπὶ τοῦ ὅλου παρ' ὅσον ἕκαστος τῶν ἄλλων, ὑπὸ ποῖον δὲ πρόσχημα θὰ ἠδύνατο νῦν ὁ Ἀντίγονος ν' ἀπαιτήσῃ τὴν ὑποταγήν, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε μέχρι τοῦδε τὴν δύναμιν νὰ ἐκβιάσῃ παρ' αὐτῶν.

Ἐπὶ δέκα καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὁ Πολυσπέρχων, ὁ Ἀντίγονος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Λυσίμαχος καὶ ὁ Κάσσανδρος ὑπέσχοντο ἀλληλοδιαδόχως ὅτι θὰ καταστήσωσι τοὺς Ἕλληνας αὐτονόμους, ἐλευθέρους, ἀφρουρήτους, καὶ ὅμως οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπαυσαν φρουρούμενοι, φορολογούμενοι, δεσποζόμενοι ὑπὸ τῶν Μακεδόνων δυναστῶν.

§ 6. Ἀγῶνες Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ καὶ τοῦ Κασσάνδρου.

Λήγοντος τοῦ ἔτους 304 ὁ Δημήτριος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου, ὁ ἐπικληθεὶς Πολιορκητής, ἔχων στόλον 330 πλοίων καὶ σπουδαίαν πεζικὴν δύναμιν προσωρμίσθη εἰς τὴν Αὐλίδα καὶ ἐκήρυξεν ὅτι ἦλθεν, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Αἱ ταχεῖαι καὶ ἐπιτυχεῖς κινήσεις τοῦ Δημητρίου κατὰ τὰ νῶτα τοῦ Κασσάνδρου, ὅστις ἐπολιόρκει τότε τὰς Ἀθήνας, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ σπεύσῃ πρὸς τὰς Θερμοπύλας, ἵνα μὴ ἀποκλεισθῇ τῆς πρὸς τὴν Μακεδονίαν συγκοι-

νωνίας. Ὁ Δημήτριος ἔδραμε κατόπιν αὐτοῦ, καὶ ἂν αὐτὸς ὁ Κάσσανδρος διέφυγεν αὐτόν, 6000 ὅμως Μακεδόνες προσῆλθον εἰς τὸν Δημήτριον ἑκουσίως, ὡσαύτως δὲ ὑπετάγη καὶ ἡ Ἡράκλεια.

Ὁ Δημήτριος ἐπανελθὼν ἐν θριάμβῳ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀνεκήρυξε πανταχοῦ τὴν ἐλευθερίαν καὶ συνῆψε πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς συμμαχίαν, ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ τοῦ Κασσάνδρου καὶ Πολυσπέρχοντος πόλεμον, συμφιλιωθέντων ἀπὸ τοῦ 309 πρ. Χρ. Τελευτῶντος τοῦ ἔτους 304 ἡ μὲν δύναμις τοῦ Κασσάνδρου ἐξεβλήθη τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἐντὸς δὲ τῶν Θερμοπυλῶν ἀποκατεστάθη ἡ ἐλευθερία.

Ὁ Δημήτριος προσεκάλεσε τῷ 303 πρ. Χρ. συνέδριον ἐν Κορίνθῳ, ἡ συμμαχία τῶν ἐντὸς τῶν Θερμοπυλῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἀνενεώθη καὶ κατεστάθη ὁ Δημήτριος στρατηγὸς τῆς συμμαχίας, ἀπεφασίσθη ἐνταυτῷ αἱ σύμμαχοι πόλεις νὰ χορηγήσωσιν αὐτῷ τὸν ἀνάλογον στρατὸν πρὸς τὴν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ἀρχομένην ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Κασσάνδρου.

Μανθάνων ὁ Κάσσανδρος τὰς παρασκευὰς τοῦ Δημητρίου προσεκάλεσε τῷ 302 πρ. Χρ. τὸν Λυσίμαχον εἰς συνέντευξιν ὡς συγκινδυνεύοντα καὶ συνωμολογήθη συμμαχία, τῇ ἐνεργείᾳ δ' ἀμφοτέρων προσετέθησαν εἰς τὴν συμμαχίαν καὶ ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιόχου Σέλευκος ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας, προβλέποντες τὸν αὐτὸν κίνδυνον μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θρᾴκης ὑπὸ τοῦ Δημητρίου. Τούτων γενομένων ὁ Κάσσανδρος μετὰ 29,000 πεζῶν καὶ 2.000 ἱππέων ἔσπευσεν εἰς Θεσσαλίαν, ἵνα φράξῃ εἰς τοὺς πολεμίους τὴν δίοδον τῶν Θερμοπυλῶν (Διόδ. Κ. 110).

Ὁ δὲ Δημήτριος ἀρχομένου τοῦ θέρους τοῦ 302 πρ. Χρ. ἐξῆλθε τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὴν Χαλκίδα συνηθροίσθησαν ἅπαντα τὰ στρατεύματα καὶ τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων συμμάχων, τὰ ληστρικὰ πλοῖα, οἱ 8000 μισθοφόροι πειραταὶ καὶ σύμπας σχεδὸν ὁ στόλος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ αἱ Θερμοπύλαι ἦσαν ἤδη κατειλημμέναι ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου δι' ἀξιολόγου στρατοῦ, παρήγγελεν εἰς τὸν στόλον αὐτοῦ νὰ πλεύσῃ εἰς τὰ βόρεια τῆς νήσου καὶ ἐπιβιβάσας ἐκεῖ σύμπασαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν τὴν ἀπεβίβασεν εἰς τὴν **Κρεμαστὴν Λάρισσαν** καὶ τὴν μὲν πόλιν ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου, τὴν δ' ἀκρόπολιν ἐξεπολιόρκησε καὶ τὴν Μακεδονικὴν φρουρὰν ἀπήγαγε δεσμίαν, οἱ δὲ Λαρισσαῖοι ἀνεκηρύχθη-

σαν ἐλεύθεροι (Διόδ. XX, 110, 3). Ἐντεῦθεν πλέων διευθύνετο πρὸς τὸν Παγασητικὸν κόλπον, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Θεσσαλίας παραλίαν ὁδὸν καὶ ἐκυρίευσε τὸν Ἀντρῶνα, (παρὰ Διοδ. φέρεται Πρώνας, ἀνθ' οὗ γραπτέον κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Wesseling Ἄντρωνα) καὶ τὸ Πτελεόν.

Ὁ δὲ Κάσσανδρος μαθὼν ταῦτα ἔπεμψεν ὡς τάχιστα ἐνίσχυσιν εἰς τὰς Φεράς, αὐτὸς δὲ διὰ τῶν στενῶν τῆς Ὄθρυος ἀπήγαγε τὸν στρατὸν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἀπέναντι τοῦ Δημητρίου.

Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀμφότεροι οἱ στρατοὶ ἀντιπαρετάττοντο εἰς μάχην· ἀλλ' ἀμφότεροι ἀπέφευγον τὴν συμπλοκήν. Καὶ ὁ μὲν Κάσσανδρος ὤφειλε βεβαίως ν' ἀποφεύγῃ τὴν μάχην, ἥτις ἕνεκα τῆς μεγάλης ὑπεροχῆς τοῦ ἐχθροῦ ἠδύνατο ν' ἀποβῇ εἰς αὐτὸν ἀπαισία· ἀλλὰ διὰ τί ὁ Δημήτριος ἀνέβαλεν ; Ἴσως διότι ἀνέμενεν ἐξ Ἀσίας ἀγγελίαν περὶ κρισίμου τινὸς μάχης κατὰ τὸν Διόδωρον.

Μόλις δὲ ὁ Δημήτριος, προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Φεραίων κατέλαβε τὴν πόλιν καὶ μετὰ βραχεῖαν πολιορκίαν ἠνάγκασε τὴν Μακεδονικὴν φρουρὰν νὰ παραδοθῇ, ἔλαβε διαταγὴν παρὰ τοῦ πατρὸς νὰ ἔλθῃ ὅσον οἷόν τε τάχιστα εἰς τὴν Ἀσίαν μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως. Ὁ Δημήτριος ἔσπευσε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, συνωμολόγησε μετὰ τοῦ Κασσάνδρου συνθήκην, καθ' ἣν πιθανῶς οὗτος μὲν διετήρησε τὴν Μακεδονίαν, καὶ ὅσα μέρη τῆς Θεσσαλίας κατεῖχεν, εἰς δὲ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς τε Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ἐξησφαλίσθη ἡ ἐλευθερία.

Ὁ Κάσσανδρος εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Δημητρίου καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἅπασαν ἀνέκτησε καὶ τὰς Θερμοπύλας κατέλαβε.

Τῷ 297 π.Χ. ἀποθανόντος τοῦ Κασσάνδρου, εὐθὺς δὲ μετ' ὀλίγον καὶ τοῦ διαδεξαμένου αὐτὸν υἱοῦ αὐτοῦ Φιλίππου (Παυσ. Θ.7, 3), ἠγέρθη ἔρις μεταξὺ τῶν ἄλλων υἱῶν αὐτοῦ Ἀντιπάτρου καὶ Ἀλεξάνδρου, ὅστις σωθεὶς διὰ τῆς φυγῆς ἐτράπη πρὸς τὸν Δημήτριον, ἐξαιτούμενος βοήθειαν. Ἐπειδὴ δ' ὁ Δημήτριος ἐπεβράδυνε τὴν εἰς Μακεδονίαν μετάβασίν του, κατέφυγε πρὸς τὸν Πύῤῥον καὶ τῇ συνδρομῇ τούτου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ συνεβιβάσθη πρὸς τὸν Ἀντίπατρον· ὁ δὲ Δημήτριος, ἐλθὼν ἤδη εἰς τὴν Θεσσαλίαν, εἶχε διαβῇ τὸ στενὸν

τῶν Τεμπῶν. Ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἔσπευσεν εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ εἰς τὸ Δίον κατὰ τὰ μεσημβρινὰ μεθόρια, ὑπεδέχθη αὐτὸν μετὰ μεγίστων τιμῶν καὶ ηὐχαρίστησε τοὺς θεούς, διότι ἡ πρὸς τὸν ἀδελφὸν διαφορὰ ἐλύθη καὶ δὲν ὑπῆρχε πλέον χρεία τῆς βοηθείας τοῦ Δημητρίου. Προσκληθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς δεῖπνον ἔμαθε παρά τινος νεανίσκου, ὅτι ἐπιβουλὴ κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐτεκταίνετο· οὐχ ἧττον ὁ Δημήτριος ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἕνεκα τῶν πολλῶν ἀκολούθων τοῦ Δημητρίου δὲν ἐτόλμησε νὰ πράξῃ τὸ σκοπούμενον, τὴν δ' ἐπιοῦσαν προσποιηθεὶς ἐπείγουσαν ἀνάγκην ἀνεχώρησεν. Ὁ Ἀλέξανδρος τὸν παρεκάλεσε νὰ λάβῃ τὴν τιμὴν νὰ τὸν προπέμψῃ μέχρι Θεσσαλίας, σκοπῶν νὰ εὕρῃ εὐκαιρίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοπουμένου. Ὅτε δὲ ἦλθον εἰς Λάρισσαν, προσεκάλεσεν ὁ Δημήτριος τὸν Ἀλέξανδρον εἰς δεῖπνον, καθ' ὃ διέταξε καὶ ἐφόνευσαν αὐτόν· ἀποθνήσκων δ' ὁ Ἀλέξανδρος καταρᾶται τὴ τύχην ὅτι δὲν ἔζησε μέχρι τῆς ὑστεραίας, ὅτε ἀντ' αὐτοῦ θὰ ἔκειτο ὁ Δημήτριος νεκρὸς (Πλουταρχ. Δημ. λζ'. Ἰουστ. XVI, 1). Ἀφοῦ δὲ ὁ Δημήτριος ἐδικαιολόγησε πρὸς τοὺς Μακεδόνας στρατιώτας τὸν φόνον διὰ τὴν μελετηθεῖσαν κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλήν, προεκήρυξε τελείαν ἀμνηστείαν. Οἱ παρόντες ἐκεῖ Μακεδόνες ἀνηγόρευσαν τότε τὸν Δημήτριον βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ὁ δὲ Ἀντίπατρος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν Λυσίμαχον ἐξαιτούμενος βοήθειαν (Ἰουστ. XVI, 2, 4)· ἅπασα ἡ χώρα ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ Δημητρίου καὶ οὕτω τῷ 294 ἐβασίλευσεν ὁ Δημήτριος ἐν Μακεδονίᾳ (Πλουταρ. παρ' Εὐσεβ. Ι. σελ. 232 ἐκδ. Schöne).

Ἐνῷ δὲ ὁ βασιλεὺς Δημήτριος ἐτράπη πρὸς τὴν Ἑλλάδα· διότι κατὰ τὸ 290 ἐπανέστησαν οἱ Βοιωτοί, εἰσέβαλεν ὁ Πύῤῥος εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ προήλασε μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν. Ὅθεν ὁ Δημήτριος ἀφήσας τὸν υἱὸν Ἀντίγονον πρὸ τῶν Θηβῶν ἔσπευσεν ἔχων τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ στενόν. Καὶ ὁ μὲν Πύῤῥος ὑπεχώρησεν, ὅπως ἀποφύγῃ αὐτόν, ὁ δὲ Δημήτριος καταλιπὼν 10,000 πεζοὺς καὶ 1000 ἱππεῖς πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Θεσσαλίας ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπως ἐξακολουθήσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Θηβῶν. Ἡ πολιορκία παρετάθη ἐπὶ πολὺν χρόνον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ πόλις ἠναγκάσθη νὰ

παραδοθῇ· οἱ Θηβαῖοι προσεδόκων τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν, ἀλλ' ὁ Δημήτριος ἐφάνη ἀνελπίστως ἐπιεικής, χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀντιγόνου, ἐκπροσωποῦντος τὰ ἠπιώτερα καὶ μετριοπαθέστερα συναισθήματα τῆς νέας γενεᾶς. ἠρκέσθη δὲ μόνον εἰς τὴν θανάτωσιν δέκα ἢ δεκατριῶν ἐκ τῶν πρωταιτίων καὶ εἰς τὴν φυγάδευσιν τῶν λοιπῶν. Τώρα ὁ Δημήτριος ἦτο βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, πλὴν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Αἰτωλίας (Πλουτ. Δημ. μστ').

Τῷ 289 π. Χρ. ὁ μὲν Πύρρος κατεῖχεν ἔτι Μακεδονικὰς χώρας, οἱ δὲ Αἰτωλοί, ὧν ἡ δύναμις τῶν ὅπλων ἐπεκράτει μέχρι τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Παρνασσοῦ, ἦσαν σύμμαχοί του. Πρὸς ἀμφοτέρους τούτους ὁ Δημήτριος ἐκίνησε πόλεμον, εἰς ὃν ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν κατοχὴ τῆς εἰς Δελφοὺς ἀγούσης Σχιστῆς ὁδοῦ. Ὁ Δημήτριος εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν καὶ τὴν ἐλεηλάτει, μαθὼν δὲ ὅτι ὁ Πύρρος προσήρχετο εἰς βοήθειαν τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἀντεπεξῆλθε μετὰ τοῦ πλείστου τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς. Ἀλλ' ἀμφότεροι οἱ βασιλεῖς διήμαρτον ἀλλήλων καὶ ὁ μὲν Δημήτριος κατατρέχει τὴν Ἤπειρον, δῃῶν καὶ λαφυραγωγῶν, ὁ δὲ Πύρρος εἰσέρχεται εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἔνθα ἐν κρατερᾷ μονομαχίᾳ μεταξὺ τοῦ Πύρρου καὶ τοῦ Πανταύχου, στρατηγοῦ τοῦ Δημητρίου, κατεβλήθη ὁ στρατηγὸς τοῦ Δημητρίου, οἱ δὲ Μακεδόνες ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Τὴν ἧτταν μαθὼν ὁ Δημήτριος ἔσπευσεν εἰς Μακεδονίαν (Πλουτ. Πύρ. Ζ'. Δημ. μα').

Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Μακεδονίαν ἠσθένησε καὶ ἔμεινε κατάκοιτος ἐν Πέλλῃ, κατατρυχόμενος ὑπὸ τῆς νόσου, ὁ δὲ Πύρρος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν θέλων νὰ λαφυραγωγήσῃ μόνον (Πλουτ. Πύρ. Γ'), ὁ δὲ Δημήτριος ἀναλαβὼν ὁπωσοῦν ἔσπευσε νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἐξ αὐτομολιῶν μειωθείσας δυνάμεις του καὶ ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ Πύρρου, ὅστις, ἀπαράσκευος ὢν πρὸς κρισίμους μάχας, συνεκάλεσε τὸν ἑαυτοῦ στρατόν. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος κατορθώσας νὰ προλάβῃ αὐτὸν ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἐξωλόθρευσε μέρος τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων καὶ συνωμολόγησε τέλος εἰρήνην πρὸς τὸν Πύρρον (Πλουτ. Δημ. μγ' Πύρ. I). Ὁ Δημήτριος καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα τοῦ 289—8 ἠσχολήθη εἰς τεραστίας παρασκευὰς χάριν τῆς ἐκστρατείας εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι χάριν τούτων καταθλιπτικῶς ἐφορολόγησε τοὺς ὑπηκόους τῆς Ἑλλάδος καὶ Μακεδονίας, ἀναγκάσας αὐτοὺς νὰ ναυπη-

γήσωσι καὶ ἐξοπλίσωσι στόλον ἐκ πενταχοσίων νεῶν. (Πλουτάρχ. Δημ. μγ').

Ὅτε διεδόθη ἡ ἀγγελία περὶ τῶν πελωρίων παρασκευῶν τοῦ Δημητρίου, ἕκαστος τῶν ἄλλων τριῶν βασιλέων, ἤτοι ὁ Λυσίμαχος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Πτολεμαῖος, ἐνόμισεν ὅτι ἠπειλεῖτο, συνωμολόγησαν λοιπὸν συμμαχίαν, ὅπως ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῆς προσβολῆς ἐκείνου, ὧν ἡ δεσποτεία ἠπείλει τοὺς μικροτέρους βασιλεῖς, τοὺς δυνάστας καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Οἱ σύμμαχοι προσεκάλεσαν καὶ τὸν Πύῤῥον νὰ προστεθῇ εἰς τὴν συμμαχίαν, οὗτος δ' ὑπεσχέθη. Μέγας Αἰγυπτιακὸς στόλος ἐπεφάνη ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις καὶ προσεκάλει τοὺς ἁπανταχοῦ Ἕλληνας εἰς ἀποστασίαν, ὁ δὲ Λυσίμαχος ἐκ τῆς Θρᾴκης ἐχώρει κατὰ τῶν ἄνω ἐπαρχιῶν τῆς Μακεδονίας. Καὶ ὁ μὲν Δημήτριος ἐπεξῆλθεν ὡς τάχιστα κατὰ τοῦ Θρακικοῦ στρατοῦ, εἰς δὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀντίγονον ἀνέθηκε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε κατεφάνη ἡ δυσμένεια ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ. Μόλις ὁ Δημήτριος ἐξῆλθεν, ἠγγέλθη ὅτι καὶ ὁ Πύῤῥος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, οἱ δὲ στρατηγοὶ αὐτοῦ προελάσαντες ἠπείλουν τὴν Πέλλην, ἠναγκάσθη νὰ ἐπανακάμψῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ, νὰ διαβῇ τὸν Ἀξιὸν καὶ πρὸ τὴν Βέῤῥοιαν ἐστρατοπέδευσεν ἀντικρὺ τοῦ Πύῤῥου. Τότε οἱ στρατιῶται τοῦ Δημητρίου ηὐτομόλουν σωρηδὸν πρὸς τὸν Πύῤῥον, ὃν προσηγόρευον βασιλέα των, ὁ δὲ Δημήτριος πανταχόθεν χλευαζόμενος ἠναγκάσθη ν' ἀλλάξῃ τὰ ἐνδύματά του καὶ σχεδὸν ἄνευ ἀκολούθων μετέβη εἰς τὴν Κασσάνδρειαν· ἐπιτεινομένης δὲ τῆς στάσεως ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἐζήτουν μὲν τὸν βασιλέα, ἀλλὰ μὴ εὑρόντες, ἤρχισαν νὰ λαφυραγωγῶσι τὴν σκηνὴν καὶ νὰ ἔρχωνται εἰς χεῖρας καὶ κατέληξαν εἰς ἀληθῆ μάχην. Ὅτε δὲ καὶ ἡ σκηνὴ κατεσχίσθη εἰς ῥάκη, ἐπιφανεὶς ὁ Πύῤῥος κατέλαβε τὸ στρατόπεδον καὶ ταχέως ἀποκατέστησε τὴν τάξιν (Πλουταρχ. Δημ. με'. Πύῤῥ ια').

Τοσοῦτο δὲ ἐπαναστατικὸν ἦτο πανταχοῦ τὸ κατ' αὐτοῦ φρόνημα, ὥστε ἠναγκάσθη ὁ Δημήτριος ἐκ τῆς Κασσανδρείας νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ δὲ Πύῤῥος ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ἐν Μακεδονίᾳ (288 πρ. Χρ.).

Ὁ Δημήτριος ὡσεὶ φυγὰς ὑπ' ὀλίγων ἀκολουθούμενος καὶ ἀγνώριστος ἦλθε πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀντίγονον εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὡς

παραδοθῇ· οἱ Θηβαῖοι προσεδόκων τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν, ἀλλ' ὁ Δημήτριος ἐφάνη ἀνελπίστως ἐπιεικής, χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀντιγόνου, ἐκπροσωποῦντος τὰ ἠπιώτερα καὶ μετριοπαθέστερα συναισθήματα τῆς νέας γενεᾶς, ἠρκέσθη δὲ μόνον εἰς τὴν θανάτωσιν δέκα ἢ δεκατριῶν ἐκ τῶν πρωταιτίων καὶ εἰς τὴν φυγάδευσιν τῶν λοιπῶν. Τώρα ὁ Δημήτριος ἦτο βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, πλὴν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Αἰτωλίας (Πλουτ. Δημ. μστ').

Τῷ 289 π. Χρ. ὁ μὲν Πύῤῥος κατεῖχεν ἔτι Μακεδονικὰς χώρας, οἱ δὲ Αἰτωλοί, ὧν ἡ δύναμις τῶν ὅπλων ἐπεκράτει μέχρι τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Παρνασσοῦ, ἦσαν σύμμαχοί του. Πρὸς ἀμφοτέρους τούτους ὁ Δημήτριος ἐκίνησε πόλεμον, εἰς ὃν ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν κατοχὴ τῆς εἰς Δελφοὺς ἀγούσης Σχιστῆς ὁδοῦ. Ὁ Δημήτριος εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν καὶ τὴν ἐλεηλάτει, μαθὼν δὲ ὅτι ὁ Πύῤῥος προσήρχετο εἰς βοήθειαν τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἀντεπεξῆλθε μετὰ τοῦ πλείστου τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς. Ἀλλ' ἀμφότεροι οἱ βασιλεῖς διήμαρτον ἀλλήλων καὶ ὁ μὲν Δημήτριος κατατρέχει τὴν Ἤπειρον, δῃῶν καὶ λαφυραγωγῶν, ὁ δὲ Πύῤῥος εἰσέρχεται εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἔνθα ἐν κρατερᾷ μονομαχίᾳ μεταξὺ τοῦ Πύῤῥου καὶ τοῦ Πανταύχου, στρατηγοῦ τοῦ Δημητρίου, κατεβλήθη ὁ στρατηγὸς τοῦ Δημητρίου, οἱ δὲ Μακεδόνες ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Τὴν ἧτταν μαθὼν ὁ Δημήτριος ἔσπευσεν εἰς Μακεδονίαν (Πλουτ. Πύρ. Ξ'. Δημ. μα').

Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Μακεδονίαν ἠσθένησε καὶ ἔμεινε κατάκοιτος ἐν Πέλλῃ, κατατρυχόμενος ὑπὸ τῆς νόσου, ὁ δὲ Πύῤῥος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν θέλων νὰ λαφυραγωγήσῃ μόνον (Πλουτ. Πύρ. Ι'), ὁ δὲ Δημήτριος ἀναλαβὼν ὁπωσοῦν ἔσπευσε νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἐξ αὐτομολιῶν μειωθείσας δυνάμεις του καὶ ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ Πύῤῥου, ὅστις, ἀπαράσκευος ὢν πρὸς κρισίμους μάχας, συνεκάλεσε τὸν ἑαυτοῦ στρατόν. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος κατορθώσας νὰ προλάβῃ αὐτὸν ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἐξωλόθρευσε μέρος τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων καὶ συνωμολόγησε τέλος εἰρήνην πρὸς τὸν Πύῤῥον (Πλουτ. Δημ. μγ' Πύρ. 1). Ὁ Δημήτριος καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα τοῦ 289—8 ἠσχολήθη εἰς τεραστίας παρασκευὰς χάριν τῆς ἐκστρατείας εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι χάριν τούτων καταθλιπτικῶς ἐφορολόγησε τοὺς ὑπηκόους τῆς Ἑλλάδος καὶ Μακεδονίας, ἀναγκάσας αὐτοὺς νὰ ναυπη-

γήσωσι καὶ ἐξοπλίσωσι στόλον ἐκ πεντακοσίων νεῶν. (Πλουτάρχ. Δημ. μγ΄).

Ὅτε διεδόθη ἡ ἀγγελία περὶ τῶν πελωρίων παρασκευῶν τοῦ Δημητρίου, ἕκαστος τῶν ἄλλων τριῶν βασιλέων, ἤτοι ὁ Λυσίμαχος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Πτολεμαῖος, ἐνόμισεν ὅτι ἠπειλεῖτο, συνωμολόγησαν λοιπὸν συμμαχίαν, ὅπως ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῆς προσβολῆς ἐκείνου, ὧν ἡ δεσποτεία ἠπείλει τοὺς μικροτέρους βασιλεῖς, τοὺς δυνάστας καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Οἱ σύμμαχοι προσεκάλεσαν καὶ τὸν Πύῤῥον νὰ προστεθῇ εἰς τὴν συμμαχίαν, οὗτος δ' ὑπεσχέθη. Μέγας Αἰγυπτιακὸς στόλος ἐπεφάνη ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις καὶ προσεκάλει τοὺς ἁπανταχοῦ Ἕλληνας εἰς ἀποστασίαν, ὁ δὲ Λυσίμαχος ἐκ τῆς Θρᾴκης ἐχώρει κατὰ τῶν ἄνω ἐπαρχιῶν τῆς Μακεδονίας. Καὶ ὁ μὲν Δημήτριος ἐπεξῆλθεν ὡς τάχιστα κατὰ τοῦ Θρᾳκικοῦ στρατοῦ, εἰς δὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀντίγονον ἀνέθηκε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε κατεφάνη ἡ δυσμένεια ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ. Μόλις ὁ Δημήτριος ἐξῆλθεν, ἠγγέλθη ὅτι καὶ ὁ Πύρρος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, οἱ δὲ στρατηγοὶ αὐτοῦ προελάσαντες ἠπείλουν τὴν Πέλλην, ἠναγκάσθη νὰ ἐπανακάμψῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ, νὰ διαβῇ τὸν Ἀξιὸν καὶ πρὸς τὴν Βέῤῥοιαν ἐστρατοπέδευσεν ἀντικρὺ τοῦ Πύῤῥου. Τότε οἱ στρατιῶται τοῦ Δημητρίου ηὐτομόλουν σωρηδὸν πρὸς τὸν Πύῤῥον, ὃν προσηγόρευον βασιλέα των, ὁ δὲ Δημήτριος πανταχόθεν χλευαζόμενος ἠναγκάσθη ν' ἀλλάξῃ τὰ ἐνδύματά του καὶ σχεδὸν ἄνευ ἀκολούθων μετέβη εἰς τὴν Κασσάνδρειαν· ἐπιτεινομένης δὲ τῆς στάσεως ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἐζήτουν μὲν τὸν βασιλέα, ἀλλὰ μὴ εὑρόντες, ἤρχισαν νὰ λαφυραγωγῶσι τὴν σκηνὴν καὶ νὰ ἔρχωνται εἰς χεῖρας καὶ κατέληξαν εἰς ἀληθῆ μάχην. Ὅτε δὲ καὶ ἡ σκηνὴ κατεσχίσθη εἰς ῥάκη, ἐπιφανεὶς ὁ Πύῤῥος κατέλαβε τὸ στρατόπεδον καὶ ταχέως ἀποκατέστησε τὴν τάξιν (Πλουταρχ. Δημ. με΄. Πύῤῥ. ια΄).

Τοσοῦτο δὲ ἐπαναστατικὸν ἦτο πανταχοῦ τὸ κατ' αὐτοῦ φρόνημα, ὥστε ἠναγκάσθη ὁ Δημήτριος ἐκ τῆς Κασσανδρείας νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ δὲ Πύῤῥος ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ἐν Μακεδονίᾳ (288 πρ. Χρ.).

Ὁ Δημήτριος ὡσεὶ φυγὰς ὑπ' ὀλίγων ἀκολουθούμενος καὶ ἀγνώριστος ἦλθε πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀντίγονον εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὡς

[redacted]

φυλάττουσα, ἐνῷ ἀπεστάλησαν πλεῖον παρὰ τοῦ δήμου καὶ ἐπαίνου (Παυσανίας. Ἐγκλ. ΜΣΤ΄. Τέλος ὁ Πύρρος συνωμολόγησε συνθήκην μετὰ τοῦ Δημητρίου ἧς αἱ ὅροι δὲν ἦσαν δεδηλωμένοι ἄλλα. ἀλλ' αἱ ἐξῆς ἔτη ὁ μὲν Δημήτριος συνεχείζετο τῆς Μακεδονίας, ὁ δὲ Πύρρος διεχειρίζετο αὐτὸν ὡς κύριον τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ κατῳκημένων Ἑλληνικῶν πόλεων. αἱ δὲ Ἀθῆναι διεχωρίζοντο ἐπ' ἀμφοτέρων ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομαι.

Τῷ 287 πρ. Χρ. ὁ Δημήτριος παρασκευάζων τὸν στόλον του καὶ πεζικὴν δύναμιν οὐχὶ μικρὰν ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου κατέλιπεν ἄρχοντα τὸν ἀδελφὸν τὸν αὐτοῦ Ἀντίγονον, ἀπέπλευσε δὲ εἰς τὴν Μίλητον. Ὁ δὲ Πύρρος παρὰ τὴν ἐνόρκως συνομολογημένην πρὸς τὸν Δημήτριον εἰρήνην, πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ Λυσιμάχου καὶ θέλων ν' ἀποσπάσῃ τὴν εὔνοιαν τῶν Μακεδόνων ἐκίνησε τοὺς Θεσσαλοὺς εἰς ἀποστασίαν καὶ προσέβαλε πολλὰς πόλεις ἐν αἷς ἐτήρουν ἔτι φρουρὰ τοῦ Δημητρίου καὶ Ἀντιγόνου (Πλουτ. Πύρ. ΙΒ΄). οὕτως ὥστε ὁ Ἀντίγονος οὐδέν τι κατεῖχε περισσότερον τῆς ὀχυρᾶς πόλεως Δημητριάδος. Ἀλλ' ὁ Λυσίμαχος ὄχι ὀλιγώτερον εἰργάζετο, ὅπως καὶ τοὺς Μακεδόνας ἀπαλλοτριώσῃ τοῦ Πύρρου. Ὅτε δὲ ὁ Δημήτριος ἀποκλεισθεὶς ἐν Κιλικίᾳ ἦτο ἀβλαβής, ὁ Λυσίμαχος ἐστράτευσε κατὰ τῆς Μακεδονίας οὐδὲν ἄλλο προτιθέμενος ἢ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ Πύρρου τὸ Μακεδονικὸν διάδημα. Καὶ ὁ μὲν Πύρρος ἐστρατοπέδευεν ἐν τῇ περὶ τὴν Ἔδεσσαν ὀρεινῇ χώρᾳ. ὁ δὲ Λυσίμαχος περιζώσας αὐτὸν καὶ διακόψας τὴν συγκοινωνίαν, περιήγαγεν αὐτὸν εἰς μεγίστην ἀπορίαν. Ταυτοχρόνως δὲ προσεπάθει νὰ προσεταιρισθῇ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν εὐγενῶν Μακεδόνων. Πανταχοῦ εὗρεν ὑποδοχὴν ἡ φωνὴ τοῦ Λυσιμάχου καὶ ἔτι μᾶλλον ὁ χρυσὸς αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Πύρρος κατιδὼν τέλος, ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ διατηρήσῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον τὴν ἐν Ἐδέσσῃ θέσιν, ὥρμησε πρὸς τὰ μεθόρια τῆς Ἠπείρου, καὶ ἦλθεν εἰς σχέσεις πρὸς τὸν Ἀντίγονον, ὅστις θὰ εἰσήλαυνεν ἐκ νέου εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλ' ἐπελθὼν ὁ Λυσίμαχος κατὰ τῶν ἡνωμένων στρατῶν ἀμφοτέρων ἐνίκησε, καὶ τούτου ἕνεκα ὁ μὲν Πύρρος ἐγκατέλειψεν ὁλοσχερῶς τὴν βασιλείαν τῆς Μακεδονίας, ἡ δὲ Θεσσαλία πλὴν τῆς Δημητριάδος περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Λυσιμάχου (Πλουτ. Πύρ. ΙΒ΄ Παυσ. Α, 10, 2).

Τῷ 286 πρ. Χρ. ὁ Δημήτριος ωσθεὶς ὑπὸ τοῦ Σελεύκου ἐπανίσταται κατ' αὐτοῦ, αἰχμαλωτίζεται καὶ περιορίζεται εἰς τὴν Ἀπάμειαν τὴν ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου, ἔνθα τὸ τρίτον ἔτος τῆς αἰχμαλωσίας ἀπέθανε τῷ 283 πρ. Χρ. Ἡ τέφρα τοῦ Δημητρίου ἐντὸς χρυσηλάτου ὑδρίας ἐπέμφθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, μετὰ δὲ τὴν ἐν Κορίνθῳ μεγαλοπρεπῆ ἐπικήδειον τελετὴν μετεκομίσθη ἡ τέφρα πρὸς ταφὴν εἰς τὴν Δημητριάδα τῆς Θεσσαλίας, πόλιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως κτισθεῖσαν (Πλουτάρχ. Δημ. ΜΒ'. ΝΓ').

Ὁ δὲ Πτολεμαῖος, ὁ ἐπικληθεὶς Κεραυνός, ὢν πρεσβύτερος υἱὸς Πτολεμαίου τοῦ Α' βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, κατέλιπε τὴν Αἴγυπτον, ὅτε ὁ νεώτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς (285 πρ. Χρ.), καὶ ἐδολοφόνησε τὸν Σέλευκον τῷ 280 ἐκστρατεύοντα εἰς Μακεδονίαν, διότι ἐπεθύμει νὰ ἦτο ἐν τῇ πατρίδι Μακεδονίᾳ βασιλεὺς κατὰ τὴν δύσιν τοῦ πολυπράγμονος βίου του. Τότε δὲ οἱ πολῖται τῆς Λυσιμαχείας καὶ οἱ ἄλλοι Μακεδόνες καὶ Ἕλληνες καὶ οἱ ἐν τῇ χώρᾳ ἐνοικοῦντες ἢ ἐν τῷ στρατῷ μισθοφοροῦντες ἐτάχθησαν ὑπὲρ τοῦ Πτολεμαίου καὶ ὁ Πτολεμαῖος ἔγεινε βασιλεύς. Ὁ δὲ Ἀντίγονος ἐν Ἑλλάδι ἐξηγέρθη καὶ συμμαχήσας μετὰ τῶν Αἰτωλῶν (Πολυβ. Β', 45, Ι. 43, 9. Θ. 34, 6) ἔδραμεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὰ δικαιώματά του, ναυμαχίας δὲ γενομένης ἡττήθη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ ὁ Ἀντίγονος καὶ ὁ στόλος αὐτοῦ ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὁ δὲ Πτολεμαῖος εἰσήλασεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν (Μέμνονος κεφ. 13, 3). Ἔπειτα ἤρχισεν ὁ κατὰ γῆν πόλεμος τοῦ Ἀντιγόνου.

Πρὸ δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 280 ὁ βασιλεὺς τῶν Ἠπειρωτῶν Πύῤῥος ὥρμησεν εἰς Ἰταλίαν, πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, καταστήσας τρόπον τινὰ ὑπεύθυνον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Κράτους τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Πτολεμαῖον (Δίων Κάσσιος. Ἰουστ. XVII, 2, 15).

§ Β'. 7. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἢ τῶν Γαλατῶν ἢ Κελτῶν.

Τῷ 279 πρ. Χρ. ἄπειρον πλῆθος Κελτῶν συνηθροίσθη πρὸς νέας ληστρικὰς ἐπιδρομάς, διαιρεθέντες δὲ εἰς τρεῖς μοίρας, ἀνέζευ-

ξαν ἀπὸ τῶν οἰκήσεων αὐτῶν. Καὶ μία μὲν τούτων ὑπὸ τὸν Κέρεθρον ἐτράπη πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τῶν Τριβαλλῶν καὶ Θρᾳκῶν, ἑτέρα δὲ ὑπὸ τὸν Βρέννον καὶ Ἀκυχώριον κατὰ τῆς Παιονίας καὶ τρίτη ὑπὸ τὸν Βόλγιον κατὰ τῆς Ἰλλυρίας καὶ Μακεδονίας. Ἡ τελευταία μοῖρα κατέκλυσε τὴν Ἰλλυρίαν καὶ ἐπλησίαζε τὰ δυτικὰ τῆς Μακεδονίας σύνορα, μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ Πτολεμαῖος ἐπεξελθὼν κατὰ τῶν πολυπληθεστέρων πολεμίων ἦλθεν εἰς συμπλοκήν. Ὁ βασιλεὺς πολλὰ τραύματα λαβών, ζῶν ἔτι πίπτει εἰς τὰς χεῖρας τῶν Κελτῶν, οἵτινες ἀποκόψαντες αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν περιέφερον αὐτὴν ἐπὶ δόρατι ὡς σημεῖον νίκης (Ἰουστ. XXIV, 5. Μέμνονος κεφ. 14), ὁ δὲ στρατὸς τὸ μὲν ἐφονεύθη, τὸ δὲ ἠχμαλωτίσθη καὶ τὸ ἄγριον πλῆθος διαχυθὲν εἰς τὴν χώραν ἐτράπη εἰς διαρπαγήν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πτολεμαίου ἀνεφάνη βασιλεὺς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μελέαγρος (Πορφ. παρ' Εὐσεβ. Ἀρμ. σελ. 235 ἐκδ. Schöne) ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸν τόπον, διὸ καθῃρέθη μετὰ δύο μῆνας. Τότε οἱ Μακεδόνες ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν **Ἀντίπατρον**, ἀνεψιὸν τοῦ βασιλέως Κασσάνδρου, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς εἰς οὐδὲν ὠφέλησε. διὰ τοῦτο ὁ **Σωσθένης**, εὐγενὴς Μακεδών, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου καὶ καλέσας εἰς τὰ ὅπλα πάντας τοὺς δυναμένους νὰ ὑπηρετήσωσιν ἠγωνίσθη εὐτόλμως πρὸς τὰ ἐπὶ τὴν διαρπαγὴν διεσπαρμένα στίφη καὶ ἠλευθέρωσε τὴν χώραν, προσαγορευθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ βασιλεὺς ἀπεποιήθη τὸ διάδημα, ἀρκεσθεὶς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ τῆς Μακεδονίας (Ἰουστ. XXIV, 5.)· μετὰ ταῦτα ἐπανέκαμψαν κατὰ τὸ πλεῖστον οἴκαδε.

Κατὰ τὴν χειμερινὴν ἀνάπαυσιν παρεσκευάζοντο πρὸς νέας ληστείας· διότι ὁ Βρέννος διεφλέγετο ὑπὸ τοῦ φθόνου διὰ τὰ πλουσιώτερα λάφυρα, ὅσα ὁ Βόλγιος ἀπεκόμισεν ἐκ Μακεδονίας. Συνηθροίσθησαν αὖθις ἄπειρα στίφη, ἀρχομένου τοῦ ἔαρος τοῦ 278 κατὰ δὲ τὸν Παυσανίαν (I, 23, 9) τῷ 279, ἐξεκίνησαν καὶ ἐπορεύοντο πρὸς τὴν Μακεδονίαν (Λιβ. XXXVIII, 16). Ὁ Σωσθένης καλέσας τοὺς Μακεδόνας εἰς τὰ ὅπλα ἀντετάχθη ἀμυνόμενος κατὰ τῶν φοβερῶν πολεμίων, οἵτινες προήλασαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἄνευ μεγάλων ἀπωλειῶν (Ἰουστ. XXIV, 5, 2. Διόδ. ΚΒ. 9, 1).

Ἡ δεινὴ αὕτη ἀγγελία συνεκίνησε τοὺς Ἕλληνας καὶ μάλιστα τοὺς κατὰ πρῶτον κινδυνεύοντας ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ. Τὰ περὶ τὸν Βρέννον στίφη τῶν Γαλατῶν συμποσούμενα, ὡς λέγεται, εἰς διακοσίας περίπου χιλιάδας μαχίμων ἀνδρῶν, ἀφοῦ ἐλεηλάτησαν τὴν Μακεδονίαν, εἰσέβαλον εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Οἱ Ἕλληνες ἔφριξαν ἀκούσαντες τὴν ἐπιδρομὴν τῶν βαρβάρων, κατὰ τάχος δὲ παρασκευασθέντες ἀντεπεξῆλθον ἐν Θερμοπύλαις, ὅπου ἐφαίνετο δυνατὸν ν' ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους. Μόνον ἡ ἐσχάτη ἀνάγκη τοῦ φόβου καὶ τοῦ κοινοῦ κινδύνου συνήνωσε τοὺς ἐν τοῖς πρώτοις ἀπειλουμένους. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ἔμειναν κατ' οἶκον νομίζοντες ὅτι, ἐπειδὴ οἱ βάρβαροι δὲν εἶχον πλοῖα, ἵνα διαβῶσι πρὸς αὐτούς, διὰ ξηρᾶς θὰ ἠδύναντο εὐκόλως ν' ἀμυνθῶσιν ὄπισθεν τῶν τειχῶν καὶ τῶν χαρακωμάτων τοῦ Ἰσθμοῦ. Ἐκ δὲ τῶν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλήνων ὥπλισαν οἱ μὲν Βοιωτοὶ δεκακισχιλίους ὁπλίτας καὶ πεντακοσίους ἱππεῖς, οἱ δὲ Φωκεῖς τρισχιλίους ὁπλίτας καὶ πεντακοσίους ἱππεῖς, οἱ δὲ Ὀπούντιοι Λοκροὶ ἑπτακοσίους πεζούς, οἱ δὲ Μεγαρεῖς τετρακοσίους ἄνδρας καί τινας ἱππεῖς, οἱ δὲ Αἰτωλοὶ ἑπτακισχιλίους ὁπλίτας καὶ ὄχι εὐαρίθμους ψιλούς(α) καὶ ἱππεῖς, αὐτοὶ ὁπλίσαντες τοὺς πλείστους στρατιώτας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν πεντακοσίους ἱππεῖς καὶ χιλίους πεζούς, ἐκτὸς δὲ τούτου πάσας τὰς τριήρεις, ὅσας εἶχον πλωΐμους. Ἐκ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων προσῆλθον εἰς τὸν στρατὸν τῶν συμμάχων πεντακόσιοι ἄνδρες τοῦ Ἀντιόχου ὑπὸ τὸν Τελέσαρχον καὶ πεντακόσιοι τοῦ Ἀντιγόνου ὑπὸ τὸν Ἀριστόδημον.

Σημ. α'. Ὁ παρὰ Παυσανίᾳ ἀριθμὸς τῶν ψιλῶν (90 ἄνδρες) εἶναι ἡμαρτημένος, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Παυσανίας λέγει «Αἰτωλῶν δὲ πλείστη ἐγένετο στρατιά»· ἦσαν λοιπὸν οἱ Αἰτωλοὶ πλειότεροι τῶν δεκακισχιλίων Βοιωτῶν.

Ὁ Ἑλληνικὸς οὗτος στρατὸς ἐξ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ χιλιάδων ἀνδρῶν συγκείμενος ὑπὸ **Κάλλιπον** *τὸν Μοιροκλέους Ἀθηναῖον «κατ' ἀξίωμα τὸ ἀρχαῖον,» ὡς λέγει ὁ Παυσανίας, ἀνέλαβε νὰ φυλάξῃ τὰς Θερμοπύλας. Ὅτε οἱ Γαλάται ἐπλησίαζον διαβάντες τὸν Σπερχειὸν σχεδὸν ἀκωλύτως ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Ἡρακλείας καὶ ἐδῄωσαν μὲν καὶ ἐλαφυραγώγησαν τὰ περίχωρα, ἐφόνευσαν δὲ καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς. Αὐτόμολοι ἐλθόντες ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἑλλήνων ἀφη-*

ξαν ἀπὸ τῶν οἰκήσεων αὐτῶν. Καὶ μία μὲν τούτων ὑπὸ τὸν Κέρεθρον ἐτράπη πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τῶν Τριβαλλῶν καὶ Θρᾳκῶν, ἑτέρα δὲ ὑπὸ τὸν Βρέννον καὶ Ἀκυχώριον κατὰ τῆς Παιονίας καὶ τρίτη ὑπὸ τὸν Βόλγιον κατὰ τῆς Ἰλλυρίας καὶ Μακεδονίας. Ἡ τελευταία μοῖρα κατέκλυσε τὴν Ἰλλυρίαν καὶ ἐπλησίαζε τὰ δυτικὰ τῆς Μακεδονίας σύνορα, μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ Πτολεμαῖος ἐπεξελθὼν κατὰ τῶν πολυπληθεστέρων πολεμίων ἦλθεν εἰς συμπλοκήν. Ὁ βασιλεὺς πολλὰ τραύματα λαβών, ζῶν ἔτι πίπτει εἰς τὰς χεῖρας τῶν Κελτῶν, οἵτινες ἀποκόψαντες αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν περιέφερον αὐτὴν ἐπὶ δόρατι ὡς σημεῖον νίκης (Ἰουστ. XXIV, 5. Μέμνονος κεφ. 14), ὁ δὲ στρατὸς τὸ μὲν ἐφονεύθη, τὸ δὲ ἠχμαλωτίσθη καὶ τὸ ἄγριον πλῆθος διαχυθὲν εἰς τὴν χώραν ἐτράπη εἰς διαρπαγήν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πτολεμαίου ἀνεφάνη βασιλεὺς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μελέαγρος (Πορφ. παρ' Εὐσεβ. Ἀρμ. σελ. 235 ἐκδ. Schöne) ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸν τόπον, διὸ καθῃρέθη μετὰ δύο μῆνας. Τότε οἱ Μακεδόνες ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν **Ἀντίπατρον**, ἀνεψιὸν τοῦ βασιλέως Κασσάνδρου, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς εἰς οὐδὲν ὠφέλησε. διὰ τοῦτο ὁ **Σωσθένης**, εὐγενὴς Μακεδών, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου καὶ καλέσας εἰς τὰ ὅπλα πάντας τοὺς δυναμένους νὰ ὑπηρετήσωσιν ἠγωνίσθη εὐτόλμως πρὸς τὰ ἐπὶ τὴν διαρπαγὴν διεσπαρμένα στίφη καὶ ἠλευθέρωσε τὴν χώραν, προσαγορευθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ βασιλεὺς ἀπεποιήθη τὸ διάδημα, ἀρκεσθεὶς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ τῆς Μακεδονίας (Ἰουστ. XXIV, 5.)· μετὰ ταῦτα ἐπανέκαμψαν κατὰ τὸ πλεῖστον οἴκαδε.

Κατὰ τὴν χειμερινὴν ἀνάπαυσιν παρεσκευάζοντο πρὸς νέας ληστείας· διότι ὁ Βρέννος διεφλέγετο ὑπὸ τοῦ φθόνου διὰ τὰ πλουσιώτερα λάφυρα, ὅσα ὁ Βόλγιος ἀπεκόμισεν ἐκ Μακεδονίας. Συνηθροίσθησαν αὖθις ἄπειρα στίφη, ἀρχομένου τοῦ ἔαρος τοῦ 278 κατὰ δὲ τὸν Παυσανίαν (I, 23, 9) τῷ 279, ἐξεκίνησαν καὶ ἐπορεύοντο πρὸς τὴν Μακεδονίαν (Λιβ. XXXVIII, 16). Ὁ Σωσθένης καλέσας τοὺς Μακεδόνας εἰς τὰ ὅπλα ἀντετάχθη ἀμυνόμενος κατὰ τῶν φοβερῶν πολεμίων, οἵτινες προήλασαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἄνευ μεγάλων ἀπωλειῶν (Ἰουστ. XXIV, 5, 2. Διόδ. ΚΒ. 9, 1).

Ἡ δεινὴ αὕτη ἀγγελία συνεκίνησε τοὺς Ἕλληνας καὶ μάλιστα τοὺς κατὰ πρῶτον κινδυνεύοντας ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ. Τὰ περὶ τὸν Βρέννον στίφη τῶν Γαλατῶν συμποσούμενα, ὡς λέγεται, εἰς διακοσίας περίπου χιλιάδας μαχίμων ἀνδρῶν, ἀφοῦ ἐλεηλάτησαν τὴν Μακεδονίαν, εἰσέβαλον εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Οἱ Ἕλληνες ἔφριξαν ἀκούσαντες τὴν ἐπιδρομὴν τῶν βαρβάρων, κατὰ τάχος δὲ παρασκευασθέντες ἀντεπεξῆλθον ἐν Θερμοπύλαις, ὅπου ἐφαίνετο δυνατὸν ν' ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους. Μόνον ἡ ἐσχάτη ἀνάγκη τοῦ φόβου καὶ τοῦ κοινοῦ κινδύνου συνήνωσε τοὺς ἐν τοῖς πρώτοις ἀπειλουμένους. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ἔμειναν κατ' οἶκον νομίζοντες ὅτι, ἐπειδὴ οἱ βάρβαροι δὲν εἶχον πλοῖα, ἵνα διαβῶσι πρὸς αὐτούς, διὰ ξηρᾶς θὰ ἠδύναντο εὐκόλως ν' ἀμυνθῶσιν ὄπισθεν τῶν τειχῶν καὶ τῶν χαρακωμάτων τοῦ Ἰσθμοῦ. Ἐκ δὲ τῶν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλήνων ὥπλισαν οἱ μὲν Βοιωτοὶ δεκακισχιλίους ὁπλίτας καὶ πεντακοσίους ἱππεῖς, οἱ δὲ Φωκεῖς τρισχιλίους ὁπλίτας καὶ πεντακοσίους ἱππεῖς, οἱ δὲ Ὀπούντιοι Λοκροὶ ἑπτακοσίους πεζούς, οἱ δὲ Μεγαρεῖς τετρακοσίους ἄνδρας καί τινας ἱππεῖς, οἱ δὲ Αἰτωλοὶ ἑπτακισχιλίους ὁπλίτας καὶ ὄχι εὐαρίθμους ψιλούς(α) καὶ ἱππεῖς, αὐτοὶ ὁπλίσαντες τοὺς πλείστους στρατιώτας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν πεντακοσίους ἱππεῖς καὶ χιλίους πεζούς, ἐκτὸς δὲ τούτου πάσας τὰς τριήρεις, ὅσας εἶχον πλωΐμους. Ἐκ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων προσῆλθον εἰς τὸν στρατὸν τῶν συμμάχων πεντακόσιοι ἄνδρες τοῦ Ἀντιόχου ὑπὸ τὸν Τελέσαρχον καὶ πεντακόσιοι τοῦ Ἀντιγόνου ὑπὸ τὸν Ἀριστόδημον.

Σημ. α'. Ὁ παρὰ Παυσανίᾳ ἀριθμὸς τῶν ψιλῶν (90 ἄνδρες) εἶναι ἡμαρτημένος, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Παυσανίας λέγει «Αἰτωλῶν δὲ πλείστη ἐγένετο στρατιά»· ἦσαν λοιπὸν οἱ Αἰτωλοὶ πλειότεροι τῶν δεκακισχιλίων Βοιωτῶν.

Ὁ Ἑλληνικὸς οὗτος στρατὸς ἐξ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ χιλιάδων ἀνδρῶν συγκείμενος ὑπὸ **Κάλλιπον** τὸν Μοιροκλέους Ἀθηναῖον «κατ' ἀξίωμα τὸ ἀρχαῖον,» ὡς λέγει ὁ Παυσανίας, ἀνέλαβε νὰ φυλάξῃ τὰς Θερμοπύλας. Ὅτε οἱ Γαλάται ἐπλησίαζον διαβάντες τὸν Σπερχειὸν σχεδὸν ἀκωλύτως ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Ἡρακλείας καὶ ἐδῄωσαν μὲν καὶ ἐλαφυραγώγησαν τὰ περίχωρα, ἐφόνευσαν δὲ καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς. Αὐτόμολοι ἐλθόντες ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἑλλήνων ἀφη-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Σημ. Ἐπὶ τοῦ ζυγοῦ τοῦ ἑνοῦντος τὸν Τυφρηστὸν καὶ τὴν Ὀξυὰν εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας πρὸς Ν. τοῦ χωρίου Λάσπης ὑπάρχει τοποθεσία ὀνομαζομένη Κοκκάλια. Ἐνταῦθα ἐκθάπτονται συχνὰ ὑπὸ τοῦ ἀρότρου ὀστᾶ καὶ τεμάχια περικεφαλαιῶν, ὅπλων (ἀρχαιολ. Ἐφημ. Ἀθηνῶν 1839). Ἐνταῦθα κατὰ παράδοσιν τοῦ λαοῦ κατεστράφησαν οἱ Γαλάται ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, ἐπανερχόμενοι ἐκ τοῦ Καλλίου, ὅπερ ἔκειτο, ἔνθα σήμερον εἶναι τὸ χωρίον Βελούχοβον τοῦ δήμου Ὑαίας τῆς Δωρίδος, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς αὐτόθι ἀνευρεθείσης ἐπιγραφῆς·

«Βασιλέα Πύῤῥον βασιλέως Αἰακίδα πόλις
[Καλλιπολ]ιτῶν ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐεργεσίας τῆς εἰς αὐτήν.»

(Συλλογὴ Ἐπιγρ. Dittenberger ἀριθ. 919). Ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς γεγονότα τοῦ 289 πρ. Χρ. (Πλουτάρχ. Πύρ. 7. Δημ. 41).

Ἐν τούτοις ὁ κύριος στρατὸς τῶν Κελτῶν διέμενεν ἔτι πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν. Τότε οἱ Ἡρακλεῶται καὶ Αἰνιᾶνες, ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῶν βαρβάρων, ἀνέλαβον νὰ δείξωσιν εἰς αὐτοὺς ὁδὸν διὰ τῆς Οἴτης· ἦτο ἡ αὐτὴ ὁδός, δι' ἧς πρὸ διακοσίων ἐτῶν ὁ Ἐφιάλτης εἶχεν ὁδηγήσῃ τοὺς Πέρσας. Ὁ Βρέννος ἀποκρυπτόμενος ὑπὸ τῆς ὁμίχλης ἀνέβη τὸ ὄρος, ἔχων ἐπίλεκτόν τι στῖφος, καταλιπὼν δὲ τοὺς πλειοτέρους ὑπὸ τὸν Ἀκυχώριον εἰς τὴν χώραν τῶν Αἰνιάνων. Οἱ δὲ Φωκεῖς οἱ κατέχοντες τὴν ὁδὸν δὲν εἶδον αὐτοὺς πρότερον, εἰμὴ ὅτε παραπολὺ ἐπλησίασαν, διὸ ἡ ἀντίστασις αὐτῶν — καθ' ἣν ἔπεσεν ἀνδρείως μαχόμενος ὁ Ἀθηναῖος Κυδίας — ὑπῆρξε ματαία. Καὶ οἱ μὲν Κελτοὶ κατῆλθον τὸ ὄρος ὡς χείμαῤῥος, οἱ δὲ ἐν τῷ στενῷ τῶν Θερμοπυλῶν πανταχόθεν περικυκλωθέντες οὐδεμίαν ἄλλην σωτηρίαν εἶχον, εἰμὴ τὴν εἰς τὰς Ἀττικὰς τριήρεις καταφυγήν, καὶ οὕτω τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα διεσκορπίσθησαν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἰδίας πατρίδος. (Παυσαν. I, 4, 2, X, 20, 21, 22).

Τότε πλέον ὁ καταστρεπτικὸς χείμαῤῥος τῶν βαρβάρων διεχύθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα· πρὸ πάντων δὲ οἱ θησαυροὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ ἐξέκαιον τὴν φιλοχρηματίαν αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Φωκεῖς συνηθροίσθησαν κατὰ τάχος, προσετέθησαν εἰς αὐτοὺς καὶ τετρακόσιοι Λοκροὶ ἐξ Ἀμφίσσης πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ναοῦ τῶν Δελφῶν, οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν Αἰτωλῶν ὥρμησαν ὅπως ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ ὑπὸ τὸν Ἀκυχώριον πλήθους καὶ μετ' ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις ἥρπασαν

παραδοθῇ· οἱ Θηβαῖοι προσεδόκων τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν, ἀλλ' ὁ Δημήτριος ἐφάνη ἀνελπίστως ἐπιεικής, χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ 'Αντιγόνου, ἐκπροσωποῦντος τὰ ἠπιώτερα καὶ μετριοπαθέστερα συναισθήματα τῆς νέας γενεᾶς, ἠρκέσθη δὲ μόνον εἰς τὴν θανάτωσιν δέκα ἢ δεκατριῶν ἐκ τῶν πρωταιτίων καὶ εἰς τὴν φυγάδευσιν τῶν λοιπῶν. Τώρα ὁ Δημήτριος ἦτο βασιλεὺς τῆς 'Ελλάδος, πλὴν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Αἰτωλίας (Πλουτ. Δημ. μστ').

Τῷ 289 π. Χρ. ὁ μὲν Πύῤῥος κατεῖχεν ἔτι Μακεδονικὰς χώρας, οἱ δὲ Αἰτωλοί, ὧν ἡ δύναμις τῶν ὅπλων ἐπεκράτει μέχρι τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Παρνασσοῦ, ἦσαν σύμμαχοί του. Πρὸς ἀμφοτέρους τούτους ὁ Δημήτριος ἐκίνησε πόλεμον, εἰς ὃν ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν κατοχὴ τῆς εἰς Δελφοὺς ἀγούσης Σχιστῆς ὁδοῦ. 'Ο Δημήτριος εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν καὶ τὴν ἐλεηλάτει, μαθὼν δὲ ὅτι ὁ Πύῤῥος προσήρχετο εἰς βοήθειαν τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἀντεπεξῆλθε μετὰ τοῦ πλείστου τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς. 'Αλλ' ἀμφότεροι οἱ βασιλεῖς διήμαρτον ἀλλήλων καὶ ὁ μὲν Δημήτριος κατατρέχει τὴν Ἤπειρον, δῃῶν καὶ λαφυραγωγῶν, ὁ δὲ Πύῤῥος εἰσέρχεται εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἔνθα ἐν κρατερᾷ μονομαχίᾳ μεταξὺ τοῦ Πύῤῥου καὶ τοῦ Πανταύχου, στρατηγοῦ τοῦ Δημητρίου, κατεβλήθη ὁ στρατηγὸς τοῦ Δημητρίου, οἱ δὲ Μακεδόνες ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Τὴν ἧτταν μαθὼν ὁ Δημήτριος ἔσπευσεν εἰς Μακεδονίαν (Πλουτ. Πύρ. Ξ'. Δημ. μα').

'Επανελθὼν δὲ εἰς Μακεδονίαν ἠσθένησε καὶ ἔμεινε κατάκοιτος ἐν Πέλλῃ, κατατρυχόμενος ὑπὸ τῆς νόσου, ὁ δὲ Πύῤῥος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν θέλων νὰ λαφυραγωγήσῃ μόνον (Πλουτ. Πύρ. Γ'), ὁ δὲ Δημήτριος ἀναλαβὼν ὁπωσοῦν ἔσπευσε νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἐξ αὐτομολιῶν μειωθείσας δυνάμεις του καὶ ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ Πύῤῥου, ὅστις, ἀπαράσκευος ὢν πρὸς κρισίμους μάχας, συνεκάλεσε τὸν ἑαυτοῦ στρατόν. 'Αλλ' ὁ Δημήτριος κατορθώσας νὰ προλάβῃ αὐτὸν ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἐξωλόθρευσε μέρος τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων καὶ συνωμολόγησε τέλος εἰρήνην πρὸς τὸν Πύῤῥον (Πλουτ. Δημ. μγ' Πύρ. 1). 'Ο Δημήτριος καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα τοῦ 289—8 ἠσχολήθη εἰς τεραστίας παρασκευὰς χάριν τῆς ἐκστρατείας εἰς τὴν 'Ανατολήν. Εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι χάριν τούτων καταθλιπτικῶς ἐφορολόγησε τοὺς ὑπηκόους τῆς 'Ελλάδος καὶ Μακεδονίας, ἀναγκάσας αὐτοὺς νὰ ναυπη-

Μακεδονίαν· μετὰ κρατερὰν μάχην ἡττήθη ὁ Ἀντίγονος. Τὸ μέγεθος τῆς μάχης καὶ τῆς νίκης τοῦ Πύῤῥου δηλοῦσι μάλιστα αἱ ἐπιγραφαί, ἃς ἐπέγραψεν ὁ Πύῤῥος ἀναθέσας τὰ μὲν τῶν Γαλατῶν μισθοφόρων τοῦ Ἀντιγόνου λάφυρα εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς ἐν Θεσσαλίᾳ, τὰ δὲ Μακεδονικὰ εἰς τὸν ἐν Δωδώνῃ Δία (Παυσ. Ι, 13). Τότε ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ ἄνω Μακεδονία περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ (273 π. Χ.). Τῷ 272 παρορμηθεὶς ὁ Πύῤῥος ὑπὸ τοῦ Σπαρτιάτου Κλεωνύμου προχωρεῖ κατὰ τῆς Σπάρτης, ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὸν Κλεώνυμον, ἦλθεν εἰς τὴν Μεγαλούπολιν, ἔνθα εἰς τοὺς προσελθόντας Σπαρτιάτας ἐδήλωσεν, ὅτι ἦλθεν, ἵνα ἐλευθερώσῃ τὰς ὑπὸ τὸν Ἀντίγονον πόλεις (Ἰουστ. XXV, 75. Πολύαιν. VI. 6. 2). Ὁ Ἀντίγονος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἄρευς ἦλθον εἰς βοήθειαν τῆς Σπάρτης· ὁ δὲ Πύῤῥος ἀποτυχὼν ὑποχωρεῖ καὶ ἐπέρχεται κατὰ τοῦ Ἄργους, ὑπερασπιζομένου ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου· γίνεται μάχη ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως, καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ Πύῤῥος λήγοντος τοῦ ἔτους 272 π. Χ. (Ἰουστ. XXV, 51. Παυσ. 1, 9).

Μετὰ τὴν ἐν Ἄργει ἧτταν τὸ στρατόπεδον τοῦ Πύῤῥου ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ, τότε ἡ Θεσσαλία ἦτο ἔτι εἰς χεῖρας τοῦ διαδόχου τοῦ Πύῤῥου Ἀλεξάνδρου, εἰς ὃν ὁ Πύῤῥος μέλλων νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐπιτρέψει τὸ κράτος. Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος εὑρίσκετο ἐν πολέμῳ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Δαρδάνων Μουνούνιον (Τρωγ. Πομπ. XXV), ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὅτι αἱ σχέσεις τῆς Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου ἦσαν εἰρηνικαί.

Περὶ τὸ 266 π. Χ. αἱ Ἀθῆναι καθ' ὑποκίνησιν τοῦ Πτολεμαίου ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας καὶ ἀνίδρυσαν τὴν δημοκρατίαν. Ὁ Ἀντίγονος ἐπῆλθε μετὰ στρατοῦ καὶ στόλου καὶ ἤρχισε τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως καὶ τὸν ἀποκλεισμόν· ἐξ οὗ ἠναγκάσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην πρὸς τὸν Ἀντίγονον ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἐγκαθιδρύσεως φρουρᾶς ἐν τῷ Μουσείῳ (Παυσ. III, 6, 4). Ἀλλ' ὁ Πτολεμαῖος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγκαταλείπῃ τὸν ἅπαξ ἀρξάμενον κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου ἀγῶνα· διὸ ὑπεκίνησε τὸν βασιλέα τῆς Ἠπείρου Ἀλέξανδρον νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς Μακεδονίας. Ὁ Ἀντίγονος ἐπανακάμψας ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἀπώλεσεν ἐν τῷ κατ' αὐτοῦ ἀγῶνι τό τε βασίλειον καὶ τὸν στρατόν. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος πιθανώτατα ὁ ἀδελφὸς

αὐτοῦ καὶ ὄχι ὁ υἱός, ὅστις ἦτο ἔτι παῖς, περιουλλέξας στρατὸν οὐ μόνον τὴν Μακεδονίαν ἀνέκτησεν ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸ κράτος ἀφήρπασεν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Θεσσαλία ἦτο πιθανῶς κατειλημμένη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ γραμμὴ τοῦ Σπερχειοῦ κατείχετο ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτοῦ Αἰτωλῶν, ἰδίᾳ δὲ ἡ Ἡράκλεια, ἥτις ἐδέσποζε τῶν Θερμοπυλῶν (Παυσ. X, 21, 1). Ἕνεκα τούτου ὁ Ἀντίγονος ἐπανέκαμψεν εἰς Μακεδονίαν διὰ θαλάσσης. Ἐπὶ τέλους δ' ὁ Ἀντίγονος τῷ 263 π. Χ. κατώρθωσε ν' ἀναδείξῃ τὴν Μακεδονίαν μεγάλην δύναμιν. Μετὰ δὲ τὴν ἧτταν τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου Ἀλεξάνδρου φαίνεται ὅτι καὶ ἡ Θεσσαλία περιῆλθεν αὖθις εἰς τὴν κυριότητα τῆς Μακεδονίας. Ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, ὁ υἱὸς Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ σελ. 133), ἀπέθανε τῷ 239 π. Χ. βασιλεύσας ἔτη τέσσαρα καὶ τεσσαράκοντα, ἐβασίλευσε δὲ τῆς Μακεδονίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Δημήτριος** ὁ ἐπικαλούμενος **Αἰτωλικός.**

Τῷ δὲ 237 π. Χ. ἤρξατο ὁ Δημητριακὸς ἐπικληθεὶς πόλεμος. Οἱ Ἀχαιοὶ συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Αἰτωλῶν ἔπεισαν αὐτοὺς ν' ἀρχίσωσι τὸν πρὸς τὸν Δημήτριον πόλεμον ὁ δὲ συμμαχικὸς στρατὸς εἶχε προελάσει μέχρι τῆς Θεσσαλίας. Ἡ Μακεδονία ἐκινδύνευε τότε τὸν μέγιστον κίνδυνον, ἀλλ' ὁ Δημήτριος ἠδυνήθη τοὺς ἀπειλοῦντας αὐτὸν κινδύνους νὰ διαλύσῃ καὶ ἐπανακτήσῃ πάντα τὰ εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀνήκοντα (Εὐσε. Ἀρμ. I, σελ. 237 ἐκδ. Schöne). Ὁ Ἄρατος καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἡττήθησαν ἐν Θεσσαλίᾳ περὶ τὴν Φυλακίαν (ἴσως Φυλάκην) τῷ 235 πρ. Χρ. ὑπὸ τοῦ Μακεδόνος στρατηγοῦ Βίθυος, ἴσως δὲ διὰ τῆς νίκης ταύτης καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐξώσθησαν ἐκ τῆς Θεσσαλίας τοὐλάχιστον προσωρινῶς. (Πολυβ IV, 25, 8).

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 234 φαίνεται ὅτι ὁ Δημήτριος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐδῄωσε καὶ τὴν Αἰτωλίαν. Τῷ δὲ 233 συνωμολογήθη εἰρήνη μεταξὺ Μακεδονίας καὶ τῶν δύο συμπολιτειῶν.

Ὁ Δημήτριος ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐτελεύτησε κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 229 πρ. Χρ. κατὰ τὸν πόλεμον, ὅστις εἶχεν ἐκραγῆ κατὰ τῶν Δαρδάνων, ἔνθα εἶχεν ὑποστῇ ὁλοσχερῆ ἧτταν, ἴσως δὲ ἦτο καὶ μεταξὺ τῶν πεσόντων κατὰ τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην ἡμέραν. Ἑπταετὴς δὲ παῖς ὁ Φίλιππος ἦτο ὁ κληρονόμος τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἐγένετο βασιλεὺς Ἀντίγονος ὁ Δώσων, υἱὸς τοῦ Δημητρίου τοῦ Καλοῦ, ἐγγο-

νος τοῦ Δημ. τοῦ Πολιορκητοῦ. (Ἀνώνυμος παρὰ Σκαλιγέρῳ Εὐσεβ. Ἑλλ. σελ. 62. Εὐσ. Ἀρμ. I, σελ. 238). Οἱ Δάρδανοι ἐξεβίαζον τὴν διὰ τῶν συνόρων εἴσοδον πλήρεις θράσους καὶ ἀλαζονείας· οἱ δὲ **Θεσσαλοί,** ὧν ἡ χώρα διετέλει πρὸ πολλοῦ ἐν ἀναβρασμῷ ἐθεώρησαν ἤδη κατάλληλον τὴν περίστασιν, ὅπως ἐπιτύχωσι τὸν πλήρη αὐτὸν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας χωρισμόν, ὅστις τέως μόνον κατ' ὄνομα ὑπῆρχεν· ἀπεσπάσθησαν λοιπὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐκήρυξαν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν (229 πρ. Χρ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Φθιώτιδος ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν μέχρι τῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος (280—146 π. Χ.).

§ 1. Οἱ Αἰτωλοὶ εἰς Θεσσαλίαν.

Κατὰ τὸν προηγούμενον χρόνον μόνοι οἱ Αἰτωλοὶ διετέλουν ἀληθῶς αὐτόνομοι, ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι. Ἄνδρες τραχεῖς, γενναῖοι, πλεονέκται καὶ δουλείας ἀνεπίδεκτοι διά τε τὸ ἴδιον μέγα φρόνημα καὶ τὴν φύσιν τῆς χώρας ἣν ᾤκουν, αὐτοὶ μόνοι δὲν ἔπαυσαν ἀδιακόπως ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν Μακεδονικὴν κυριαρχίαν, καὶ οὐ μόνον διετέλουν αὐτόνομοι καὶ ἀνεξάρτητοι, ἀλλ' ἐπεξέτειναν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ εἰς ἄλλας χώρας, κατὰ δὲ τὸ 280 πρ. Χρ. κατέλαβον, ὡς εἴπομεν, τὴν Ἡράκλειαν (Παυσ. Χ. 20, 9). Εἴτε δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ὅπερ πιθανώτερον, εἴτε κατὰ τὸ 229 π. Χρ. διότι ῥητὴ μαρτυρία περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει, ἠναγκάσθη νὰ μετάσχῃ τοῦ Αἰτωλικοῦ κοινοῦ ἅπασα σχεδὸν ἡ μεσημβρινὴ Θεσσαλία, τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ Ὑπάτη καὶ ἡ Λαμία, εἶτα δὲ ἡ Φάρσαλος, ἡ Κρεμαστὴ Λάρισσα, ὁ Ἐχῖνος καὶ Θῆβαι αἱ Φθιώτιδες. Γενομένης, ὡς φαίνεται, τῆς κατὰ τῶν Μακεδόνων ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπαναστάσεως, οἱ Αἰτωλοὶ ἔσπευ-

[redacted]

αὐτοῦ καὶ ὄχι ὁ υἱός, ὅστις ἦτο ἔτι παῖς, περισυλλέξας στρατὸν οὐ μόνον τὴν Μακεδονίαν ἀνέκτησεν ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸ κράτος ἀφήρπασεν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Θεσσαλία ἦτο πιθανῶς κατειλημμένη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ γραμμὴ τοῦ Σπερχειοῦ κατείχετο ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτοῦ Αἰτωλῶν, ἰδίᾳ δὲ ἡ Ἡράκλεια, ἥτις ἐδέσποζε τῶν Θερμοπυλῶν (Παυσ. X, 21, 1). Ἕνεκα τούτου ὁ Ἀντίγονος ἐπανέκαμψεν εἰς Μακεδονίαν διὰ θαλάσσης. Ἐπὶ τέλους δ' ὁ Ἀντίγονος τῷ 263 π. Χ. κατώρθωσε ν' ἀναδείξῃ τὴν Μακεδονίαν μεγάλην δύναμιν. Μετὰ δὲ τὴν ἧτταν τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου Ἀλεξάνδρου φαίνεται ὅτι καὶ ἡ Θεσσαλία περιῆλθεν αὖθις εἰς τὴν κυριότητα τῆς Μακεδονίας. Ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, ὁ υἱὸς Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ (σελ. 133), ἀπέθανε τῷ 239 π. Χ. βασιλεύσας ἔτη τέσσαρα καὶ τεσσαράκοντα, ἐβασίλευσε δὲ τῆς Μακεδονίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Δημήτριος** *ὁ ἐπικαλούμενος* **Αἰτωλικός.**

Τῷ δὲ 237 π. Χ. ἤρξατο ὁ Δημητριακὸς ἐπικληθεὶς πόλεμος. Οἱ Ἀχαιοὶ συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Αἰτωλῶν ἔπεισαν αὐτοὺς ν' ἀρχίσωσι τὸν πρὸς τὸν Δημήτριον πόλεμον ὁ δὲ συμμαχικὸς στρατὸς εἶχε προελάσει μέχρι τῆς Θεσσαλίας. Ἡ Μακεδονία ἐκινδύνευε τότε τὸν μέγιστον κίνδυνον, ἀλλ' ὁ Δημήτριος ἠδυνήθη τοὺς ἀπειλοῦντας αὐτὸν κινδύνους νὰ διαλύσῃ καὶ ἐπανακτήσῃ πάντα τὰ εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀνήκοντα (Εὐσ. Ἀρμ. I, σελ. 237 ἐκδ. Schöne). Ὁ Ἄρατος καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἡττήθησαν ἐν Θεσσαλίᾳ περὶ τὴν Φυλακίαν (ἴσως Φυλάκην) τῷ 235 πρ. Χρ. ὑπὸ τοῦ Μακεδόνος στρατηγοῦ Βίθυος, ἴσως δὲ διὰ τῆς νίκης ταύτης καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐξώσθησαν ἐκ τῆς Θεσσαλίας τοὐλάχιστον προσωρινῶς. (Πολυβ IV, 25, 8).

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 234 φαίνεται ὅτι ὁ Δημήτριος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐδήωσε καὶ τὴν Αἰτωλίαν. Τῷ δὲ 233 συνωμολογήθη εἰρήνη μεταξὺ Μακεδονίας καὶ τῶν δύο συμπολιτειῶν.

Ὁ Δημήτριος ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐτελεύτησε κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 229 πρ. Χρ. κατὰ τὸν πόλεμον, ὅστις εἶχεν ἐκραγῇ κατὰ τῶν Δαρδάνων, ἔνθα εἶχεν ὑποστῇ ὁλοσχερῆ ἧτταν, ἴσως δὲ ἦτο καὶ μεταξὺ τῶν πεσόντων κατὰ τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην ἡμέραν. Ἑπταετὴς δὲ παῖς ὁ Φίλιππος ἦτο ὁ κληρονόμος τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἐγένετο βασιλεὺς Ἀντίγονος ὁ Δώσων, υἱὸς τοῦ Δημητρίου τοῦ Καλοῦ, ἐγγο-

νος τοῦ Δημ. τοῦ Πολιορκητοῦ. (Ἀνώνυμος παρὰ Σκαλιγέρῳ Εὐσεβ. Ἑλλ. σελ. 62. Εὐσ. Ἁρμ. Ι, σελ. 238). Οἱ Δάρδανοι ἐξεβίαζον τὴν διὰ τῶν συνόρων εἴσοδον πλήρεις θράσους καὶ ἀλαζονείας· οἱ δὲ **Θεσσαλοί**, ὧν ἡ χώρα διετέλει πρὸ πολλοῦ ἐν ἀναβρασμῷ ἐθεώρησαν ἤδη κατάλληλον τὴν περίστασιν, ὅπως ἐπιτύχωσι τὸν πλήρη αὐτὸν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας χωρισμόν, ὅστις τέως μόνον κατ' ὄνομα ὑπῆρχεν· ἀπεσπάσθησαν λοιπὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐκήρυξαν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν (229 πρ. Χρ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Φθιώτιδος ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν μέχρι τῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος (280—146 π. Χ.).

§ 1. Οἱ Αἰτωλοὶ εἰς Θεσσαλίαν.

Κατὰ τὸν προηγούμενον χρόνον μόνοι οἱ Αἰτωλοὶ διετέλουν ἀληθῶς αὐτόνομοι, ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι. Ἄνδρες τραχεῖς, γενναῖοι, πλεονέκται καὶ δουλείας ἀνεπίδεκτοι διά τε τὸ ἴδιον μέγα φρόνημα καὶ τὴν φύσιν τῆς χώρας ἣν ᾤκουν, αὐτοὶ μόνοι δὲν ἔπαυσαν ἀδιακόπως ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν Μακεδονικὴν κυριαρχίαν, καὶ οὐ μόνον διετέλουν αὐτόνομοι καὶ ἀνεξάρτητοι, ἀλλ' ἐπεξέτειναν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ εἰς ἄλλας χώρας, κατὰ δὲ τὸ 280 πρ. Χρ. κατέλαβον, ὡς εἴπομεν, τὴν Ἡράκλειαν (Παυσ. Χ. 20, 9). Εἴτε δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ὅπερ πιθανώτερον, εἴτε κατὰ τὸ 229 π. Χρ. διότι ῥητὴ μαρτυρία περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει, ἠναγκάσθη νὰ μετάσχῃ τοῦ Αἰτωλικοῦ κοινοῦ ἅπασα σχεδὸν ἡ μεσημβρινὴ Θεσσαλία, τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ Ὑπάτη καὶ ἡ Λαμία, εἶτα δὲ ἡ Φάρσαλος, ἡ Κρεμαστὴ Λάρισσα, ὁ Ἐχῖνος καὶ Θῆβαι αἱ Φθιώτιδες. Γενομένης, ὡς φαίνεται, τῆς κατὰ τῶν Μακεδόνων ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπαναστάσεως, οἱ Αἰτωλοὶ ἔσπευ-

σαν εἴτε ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῶν Θεσσαλῶν, ἵνα βοηθήσωσιν αὐτοὺς εἰς ἐξασφάλισιν τῆς ἀρτιγενοῦς αὐτῶν αὐτονομίας, εἴτε ὅπως διαρκῶς καταλάβωσι καὶ ἀσφαλίσωσι τὰ μέρη, ἅτινα καὶ πρὸ δέκα ἐτῶν ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβωσιν. Φαίνεται ὅτι μεταξὺ τῶν Αἰτωλῶν καὶ τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ἐπῆλθε συμφωνία τις, καθ' ἣν ἐθυσιάσθησαν τὰ νότια τῆς Θεσσαλίας εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς ὡς ἀντάλλαγμα ἄλλης μείζονος ὠφελείας.

Ὅτι δὲ κατὰ τούτους τοὺς χρόνους κατεῖχον οἱ Αἰτωλοὶ τὴν νότιον Θεσσαλίαν καταδείκνυται ἐκ τούτου ὅτι οὗτοι ἠρνήθησαν νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τὸν Ἀντίγονον τῷ 223 πρ. Χρ. τὴν διὰ τῆς Ὄθρυος καὶ τῶν Θερμοπυλῶν δίοδον· διότι ἡ συμπολιτεία τῶν Ἀχαιῶν ἐν Αἰγίῳ εἶχεν ἀποφασίσῃ νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸν Ἀκροκόρινθον (Πλουτάρχ. Ἄρατ. 42 καὶ 43) ἕνεκα τοῦ πρὸς τὸν Κλεομένην, βασιλέα τῆς Σπάρτης, πολέμου καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν Ἰσθμὸν διὰ τῆς Εὐβοίας.

Ὁ Ἀντίγονος, ὁ ἐπικληθεὶς Δώσων διὰ τὸ φιλότιμον καὶ διὰ τὸ πολλὰ διδόναι καὶ χαρίζεσθαι (Μ. ἐτυμ. ἐν λ.), ἀπέθανε περὶ τὸ τέλος τοῦ 221 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 220 ἔν τινι πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς πολέμῳ μετά τινα νίκην, ἀνεκηρύχθη δὲ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Ε' υἱὸς τοῦ Δημητρίου Β' τοῦ Αἰτωλικοῦ, ἔγγονος δὲ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ. Ὁ Φίλιππος οὗτος λέγεται καὶ Γ' ὑπό τινων, μὴ συγκαταριθμούντων τὸν νόθον υἱὸν τοῦ Φιλίππου τοῦ Β' Ἀρριδαῖον, ἀνακηρυχθέντα βασιλέα τῷ 323 π. Χ. καὶ Φίλιππον τὸν υἱὸν τοῦ Κασσάνδρου.

Ὁ Φίλιππος ὁ Ε' μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ κηδεμόνος αὐτοῦ Δημητρίου τοῦ Δώσωνος, οὗ ἦτο ἐξάδελφος, εἶχε πεμφθῇ ὑπ' αὐτοῦ εἰς Πελοπόννησον, ἵνα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀράτου καταστῇ γνώστης τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων. Ὁ δὲ Ἄρατος κατώρθωσε νὰ ἑλκύσῃ τὴν εὔνοιαν τούτου (Πλουταρ. Ἄρατ. κεφ. 46). Ἀρχομένου τοῦ 230 πρ. Χρ. συνεχεῖς διενέξεις μεταξὺ τῶν Αἰτωλῶν καὶ τῶν τέως φίλων αὐτῶν Μεσσηνίων ἐπήνεγκον αἱματηρὰς συγκρούσεις μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν, οἱ δὲ Ἀχαιοὶ ἡττηθέντες ἠναγκά[illegible]αν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τοῦ Φιλίππου. Οὕτως ἐξερράγη [illegible]αχικὸς λεγόμενος πόλεμος οὗ ἀληθὴς σκοπὸς ἦτο ἡ περιστο—

λὴ τῶν Αἰτωλῶν ἐντὸς ὁρίων, ὡς δυνατὸν στενωτάτων, ἢ τοὐλάχιστον ἡ ἄπωσις αὐτῶν ὄπισθεν τῆς Οἴτης καὶ ὄπισθεν τῶν Δελφῶν (Πολύβ. Δ'. 25, 6).

Οἱ δὲ Αἰτωλοὶ ἐζήτουν νὰ θέσωσι περιορισμόν τινα εἰς τὴν περαιτέρω ἐπέκτασιν τῆς Ἑλληνομακεδονικῆς συμμαχίας· ὁ πόλεμος διεξήχθη τὸ μὲν διὰ πολλῶν πεισματωδῶν μαχῶν τὸ δὲ περιεστράφη εἰς συνεχεῖς ἑκατέρωθεν ἐπιχειρουμένας λίαν καταστρεπτικὰς εἰσβολὰς εἰς τὰς τῶν πολεμίων χώρας, δι' ὧν αἱ δύστηνοι χῶραι τῆς βορείου Ἑλλάδος καὶ ἡ Αἰτωλία αὐτὴ καὶ μέρος τῆς Πελοποννήσου ἔπαθον δεινὰς ζημίας. Οἱ τῶν Αἰτωλῶν στρατηγοί, ὁ ἐκ Τριχωνίου Δορίμαχος καὶ ὁ ἀνδρεῖος Σκόπας, ἐνησμένιζον εἰς ἀγρίας δηώσεις καὶ ἀνοσίους διαρπαγὰς ἱερῶν ναῶν, ὥστε ἐξηφάνισαν κατὰ μικρὸν πᾶσαν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς συμπάθειαν. Ἡ πλάστιγξ τοῦ πολέμου ἤρχισε νὰ κλίνῃ κατὰ μικρὸν ὑπὲρ τοῦ Φιλίππου. Ὁ Φίλιππος εἰσβαλὼν τῷ 218 πρ. Χρ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν κατέστρεψε τὸ Θέρμον, τὸ πολιτικὸν κέντρον τῶν Αἰτωλῶν, τῷ δὲ 217 πρ. Χρ. ἀπώλεσαν οὗτοι τὰς Θήβας τὰς Φθιώτιδας, ἧς τοὺς κατοίκους ὁ Φίλιππος ἐξηνδραπόδισε· κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔτος συνεκροτήθη ἐν Ναυπάκτῳ σύνοδος πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης. Ἐνταῦθα ἀνὴρ κράτιστος, ὁ Αἰτωλὸς Ἀγέλαος ὁ ἐκ Ναυπάκτου, μετὰ σαφηνείας καὶ ὀξύτητος λόγου ἐξῆρε τὴν σημασίαν ἣν εἶχεν ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἐν Ἰταλίᾳ διεξαγόμενος περὶ παγκοσμίου ἀρχῆς πόλεμος τῶν Καρχηδονίων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τὴν ἀνάγκην γενικῆς καὶ ἑκουσίας πασῶν τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν πρὸς ἀλλήλους συνεννοήσεως. Τῷ δὲ βασιλεῖ Φιλίππῳ παρήνει τὸ κάλλιστον καὶ εὔελπι ἔργον τοῦ παρίστασθαι αὐτὸν τοῦ λοιποῦ ὡς προστάτην πάντων τῶν Ἑλλήνων. Οἱ λόγοι τοῦ φρονίμου τούτου Αἰτωλοῦ ἔτυχον πανταχοῦ καὶ ἰδίως παρὰ τῷ Φιλίππῳ εὐμενοῦς ἀκροάσεως· οὕτω δὲ ἐπῆλθεν ἡ συνομολόγησις εἰρήνης ἀσφαλιζούσης πάντας ἐν τοῖς νῦν ὑφ' ἑκάστου κατεχομένοις (Πολύβ. Ε. 104).

§ 2. Γ'. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ ἡ α' τῶν Ῥωμαίων.

Ἡ Ῥώμη ἀπὸ τοῦ 239 πρ. Χρ. εἶχεν ἀποπειραθῇ διπλωμα-

τικήν τινα ἐπέμβασιν ὑπὲρ τῶν ἀνέκαθεν πολεμίων τοῖς Αἰτωλοῖς Ἀκαρνάνων (Πολύβ. ΙΙ, 12, 7. Στράβ. Χ, 462). Ἀλλὰ βραδύτερον ἤρχισαν νὰ γίνωνται εὐπρόσδεκτα εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς τό τε χρυσίον καὶ αἱ πολιτικαὶ εἰσηγήσεις τῶν Ῥωμαίων, ἐπειδὴ ἐπιέζοντο ὑπὸ τῆς οἰκονομικῆς καταστροφῆς τῆς ἐπελθούσης εἰς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πρὸς Φίλιππον τὸν Ε΄ πολέμου. Κατὰ δὲ τὸ 211 πρ. Χρ., ὅτε καὶ Ῥωμαϊκὸς στόλος ἠγκυροβόλησε κατὰ τὴν παραλίαν τῆς Αἰτωλίας, ὁ δὲ ναύαρχος Μ. Οὐαλέριος Λαβῖνος παραστὰς ἐν τῷ κοινῷ τῶν Αἰτωλῶν παρέσχεν αὐτοῖς βεβαίας ἐλπίδας οὐ μόνον περὶ ὁλοσχεροῦς ταπεινώσεως τῶν Μακεδόνων καὶ τῆς ἀνακτήσεως τῶν ὑπὸ τῶν τελευταίων Ἀντιγονιδῶν ἀφαιρεθεισῶν ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας πόλεων, ἀλλὰ καὶ περὶ καταλήψεως τῆς Ἀκαρνανίας, τότε οὐδεμίαν εὗρε δυσκολίαν νὰ πείσῃ τοὺς Αἰτωλοὺς νὰ συνομολογήσωσι συμμαχικὴν μετὰ τῆς Ῥώμης συνθήκην· κατ' ἀκολουθίαν ὑπεκίνησαν οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς Αἰτωλοὺς εἰς πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου. Ὁ πόλεμος οὗτος διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 211—205 πρ. Χρ. διὰ δὲ τῆς πρὸς τὴν λῃστρικὴν πολιτικὴν τῶν Αἰτωλῶν ἀλληλεγγύης ἠνάγκασαν οἱ Ῥωμαῖοι πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ μάλιστα τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ Φιλίππου. Οὕτω δὲ συνέβη ἀληθῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐφοβοῦντο οἱ σωφρονέστατοι τῶν Ἑλλήνων, ὁ μέγας δηλαδὴ πόλεμος ὁ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου γιγνόμενος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων ἥψατο νῦν καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Φίλιππος ἠναγκάζετο ὁτὲ μὲν νὰ ἐπέρχηται ἐναντίον τῶν ἀπὸ βορρᾶ εἰσβαλλόντων βαρβάρων, ὁτὲ δὲ νὰ πολεμῇ πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Θερμοπύλαις, ἄλλοτε δὲ νὰ τρέχῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς βοήθειαν τῶν Ἀχαιῶν.

Εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ὀφείλεται ἡ φοβερὰ τῆς Φωκικῆς πόλεως Ἀντικύρας ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων λεηλάτησις τῷ 210 πρ. Χρ. (Λίβ. ΧΧΧVΙ, 26. Πολύβ. Θ, 39, 2 καὶ ἑξῆς. Παυσ. 1. 36 3), τῆς Αἰγίνης τῷ 210 πρ. Χρ., τῆς Ἀχαϊκῆς Δύμης τῷ 209 ἢ 208 πρ. Χρ. (Πολύβ. ΙΑ 6, 8. ΚΓ. 8, 9).

Κατὰ δὲ τὸ θέρος τοῦ 208 πρ. Χρ. ὁ Φίλιππος ἐπορεύετο πρὸς βοήθειαν τῶν Ἀχαιῶν, κατὰ παράκλησιν αὐτῶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Μαχανίδας ἐπίεζεν αὐτοὺς καὶ οἱ Αἰτωλοὶ δια-

βάντες ἐλεηλάτουν τὸ Ῥίον. Τότε οἱ Αἰτωλοὶ ἀπήντησαν αὐτῷ περὶ τὴν Λαμίαν, ἡγουμένου τοῦ Πυῤῥία, στρατηγοῦ τῶν Αἰτωλῶν. Οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον ἐπικούρους χιλίους ἀποσταλέντας παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου Ἀττάλου, καὶ χιλίους ἀπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στόλου ἀποσταλέντας ὑπὸ τοῦ Ποπλίου Σουλπικίου.

Ὁ Φίλιππος κατῆλθεν εἰς τὴν Φθιώτιδα ἀπήντησε τοὺς Αἰτωλοὺς πλησίον τῆς Λαμίας καὶ συμπλακεὶς δὶς πρὸς αὐτοὺς ἐνίκησε καὶ ἔπεσον περὶ τοὺς χιλίους ἐκ τῶν πολεμίων ἐν ἑκατέρᾳ μάχῃ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Αἰτωλοὶ φοβηθέντες ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰ τείχη τῆς Λαμίας, ὁ Φίλιππος ἐπανήγαγε τὸν στρατὸν εἰς τὰ Φάλαρα. Ἐνταῦθα ἦλθον πρέσβεις παρὰ Πτολεμαίου καὶ παρὰ Ῥοδίων, Ἀθηναίων καὶ Χίων πρὸς διάλυσιν τοῦ μεταξὺ τῶν Αἰτωλῶν καὶ τοῦ Φιλίππου πολέμου. Οἱ Αἰτωλοὶ ὡς εἰρηνοποιοῦ ἔσχον τὴν βοήθειαν Ἀμυνάνδρου τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθαμάνων. Ἀπεφασίσθη δὲ ἡ περὶ εἰρήνης σύσκεψις ν' ἀνατεθῇ ἐν ὡρισμένῃ ἡμέρᾳ εἰς τὸ τῶν Ἀχαιῶν συμβούλιον, εἰς ὃ ἐκλήθησαν καὶ οἱ Αἰτωλοί, ἐγένετο δὲ ἡ ἀνακωχὴ τριακονθήμερος· ἀλλ' ἡ εἰρήνη ἐματαιώθη ἕνεκα τῶν ὑπερβολικῶν ἀξιώσεων τῶν Αἰτωλῶν (Λίβ. XXVI, 30).

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Πόπλιος ὁ τῶν Ῥωμαίων στρατηγὸς μετὰ στόλου, ὁ δὲ Δορίμαχος ὁ τῶν Αἰτωλῶν μετὰ πεζικῆς καὶ ἱππικῆς δυνάμεως ἦλθον καὶ προσέβαλον τὰ χαρακώματα τοῦ Φιλίππου, πολιορκοῦντος τὴν Ἐχιναίων πόλιν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἰσχυρῶς ἀγωνισαμένου. Τότε οἱ Ἐχιναιεῖς ἀπελπίσαντες παρέδωκαν τὴν πόλιν εἰς τὸν Φίλιππον (Πολύβ. IX, 42).

Κατὰ δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος οἱ Αἰτωλοὶ ἐπηρμένοι ταῖς ἐλπίσιν ἐπὶ τῇ τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ Ἀττάλου παρουσίᾳ πάντας ἐξέπληττον καὶ κατὰ πάντων ἐπετίθεντο κατὰ γῆν, οἱ δὲ περὶ τὸν Ἄτταλον καὶ Πόπλιον κατὰ θάλασσαν. Ἕνεκα τούτου οἱ μὲν Ἀχαιοὶ παρεκάλουν τὸν Φίλιππον νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν, διότι ὄχι μόνον τοὺς Αἰτωλοὺς ἐφοβοῦντο ἀλλὰ καὶ τὸν τύραννον τῆς Σπάρτης Μαχανίδαν, ὅστις ἦτο ἐστρατοπεδευμένος εἰς τὰ ὅρια τῶν Ἀργείων, οἱ δὲ Βοιωτοί, διότι ἐφοβοῦντο τὸν στόλον τῶν ἐναντίων, ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ ἡγεμόνα καὶ βοήθειαν, παραπλήσια δὲ παρεκάλουν οἱ Ἀκαρνᾶνες, οἱ δὲ Αἰτωλοὶ προκατελάμβανον καὶ τὰ περὶ Θερμοπύλας στενὰ διὰ τάφρου, χαρα-

κωμάτων καὶ φυλακῶν βαρειῶν ἦσαν δὲ πεπεισμένοι ὅτι θὰ συγκλείσωσι τὸν Φίλιππον καὶ καθόλου θὰ κωλύσωσιν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν, τῶν Ἀχαιῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἔμαθεν ὁ Φίλιππος, ὅτι οἱ περὶ τὸν Ἄτταλον εἶχον καταπλεύσει εἰς Νίκαιαν, τῶν δ' Αἰτωλῶν οἱ ἄρχοντες ἠθροίζοντο εἰς τὴν Ἡράκλειαν, ἵνα συσκεφθῶσι περὶ τῶν ἐνεστώτων, ἀναλαβὼν τὴν δύναμιν ὥρμησεν ἐκ Σκοτούσσης (207 πρ. Χρ.) σπεύδων νὰ προλάβῃ καὶ πτοήσας νὰ διασύρῃ τὴν σύνοδον αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦ μὲν συλλόγου καθυστέρησε, διασκορπίσας δὲ τοὺς κατέχοντας τὴν Οἴτην Αἰτωλοὺς καὶ καταστρέψας τὸν σῖτον τὸν περὶ τὸν Αἰνιᾶνα κόλπον κατοικούντων, ἐπανῆλθεν εἰς Σκοτοῦσσαν (Πολ. Χ, 41, 42. Λίβ. XXVIII, 5). Ἐν τῷ νῦν πολέμῳ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν οἱ προφανῶς περιάπτοντες ἑαυτοῖς αἰσχύνην διὰ τοῦ βαρβάρου τρόπου, καθ' ὃν διεξῆγον τὸν πόλεμον, οἱ δ' Αἰτωλοὶ αὐτοὶ πρῶτοι ἔμελλον ν' ἀποτίσωσι βαρυτάτην ποινὴν τῆς ἀντεθνικῆς αὐτῶν πολιτικῆς.

Καὶ ὑπῆρχον μέν τινες καὶ ἐν τοῖς Αἰτωλοῖς συμμεριζόμενοι τὴν γνώμην τῶν μεσολαβούντων κρατῶν, ὅτι ὁ ἐπάρατος οὗτος πόλεμος, ἐν ᾧ αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι μετ' ἀγρίας ἐξολοθρευτικῆς μανίας ἐσπάραττον ἀλλήλας, ἐπὶ τέλους μόνον τὰ συμφέροντα τῶν Ῥωμαίων ἠδύνατο νὰ προαγάγῃ, τὴν δὲ Ἑλλάδα καὶ τῆς Αἰτωλίας μὴ ἐξαιρουμένης, λείαν τῆς Ῥώμης νὰ καταστήσῃ, ἀλλ' ὅμως ὁ ἀνδρεῖος Αἰτωλικὸς λαὸς διὰ τῆς ὀλεθρίας συνθήκης τοῦ 211, καθ' ἣν εἰς οὐδέτερον τῶν συμβαλλομένων ἐπετρέπετο ἡ συνομολόγησις χωριστῆς πρὸς τὸν Φίλιππον εἰρήνης (Λίβ. XXVI, 24 πρβλ. Πολυβ. ΙΑ' 6, 5. Ἰουστ. XXIX, 4), δεσμευθεὶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δὲν ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ εὐκόλως μετὰ τῶν ἐναντίων. Ἀλλ' ὁπότε οἱ Αἰτωλοὶ ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς ἐγκαταλελειμμένους ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ ἔτους 206 ζωηρῶς ἀνανεωθείσας παραστάσεις τῶν μεσολαβούντων καὶ συνῆψαν τῷ 205 πρ. Χρ., μεθ' ὅλας τὰς τῶν Ῥωμαίων ἀντιδράσεις, εἰρήνην πρὸς Φίλιππον, καίτοι οἱ ταύτης ὅροι οὐδαμῶς ἦσαν ὠφέλιμοι εἰς αὐτοὺς (ἡ συνθήκη συνωμολογήθη πιθανῶς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νὰ ἔχῃ ἑκάτερος ὅσα εἶχε κατὰ τὸν χρόνον τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης. (Πολύβ. ΙΑ' 4 — 7. Ἀππιαν. Μακεδ. 2. Λίβ. XXIX, 12).

Οἱ Αἰτωλοί, ὀλιγωρήσαντες τῆς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους συνθήκης καὶ εὐτόλμως ἀρνηθέντες νὰ προσχωρήσωσιν πρὸς τὸν εὐθὺς μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς πρὸς Φίλιππον εἰρήνης εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἠπείρου ἀφικόμενον ἀνθύπατον Πόπλιον Σεμπρώνιον καὶ νὰ ἀνανεώσωσιν οὕτω τὸν πόλεμον, εἵλκυσαν ἐφ' ἑαυτοὺς τὴν μεγίστην δυσμένειαν τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦτο ἔμελλε νὰ γείνῃ ἀφορμὴ βαρυτάτης εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς συμφορᾶς. Ὁ δὲ Φίλιππος ἐπεθύμει μετὰ σπουδῆς νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ἥτις συνωμολογήθη καὶ ἐκυρώθη ἐν Ῥώμῃ ὑπό τε τῆς Συγκλήτου καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ δήμου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 205 πρ. Χρ. ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 204. Περὶ δ' Αἰτωλίας ἐπιτήδευσαν ἄγνοιαν οἱ συνομολογήσαντες τὴν συνθήκην.

§ 3. Δ'. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ Β' τῶν Ῥωμαίων. Πόλεμος αὐτῶν πρὸς τοὺς Μακεδόνας.

Κατὰ τὸ 200 πρ. Χρ. πολλαὶ Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ὑπέβαλον παράπονα κατὰ τοῦ Φιλίππου, οἱ δὲ Ῥόδιοι, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Ἄτταλος ἐζήτησαν διὰ πρεσβειῶν τὴν συνδρομὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου· διὸ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν πόλεμον ἐναντίον τοῦ Φιλίππου, κρίναντες κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταλύσωσι τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπικυριαρχίαν τῆς Μακεδονίας (Λίβ. XXXI, 5 πρβλ, Παυσ. Α', 36, 4). Κατὰ τὸ τέλος δὲ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 200 ἠγγέλθη εἰς τὸν Φίλιππον ἡ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου διάβασις τοῦ Ὑπάτου Ποπλίου Σουλπικίου Γάλβα. Ὁ πόλεμος διήρκεσεν ἔτη τέσσαρα περίπου ἀπὸ τοῦ 200—197. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἵνα τύχωσι τῆς συνδρομῆς τῶν Ἑλλήνων, παρέστησαν τὸν νῦν πόλεμον ὡς ἐπιχειρηθέντα ὑπὲρ ἐλευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ Μακεδονικοῦ ζυγοῦ. Ὅτε ὁ Φίλιππος εὑρίσκετο ἐν Δημητριάδι, ἔμαθεν ὅτι ὁ τῆς μοίρας ἀρχηγός. Γ. Κλαύδιος Κάτων, μαθὼν ὅτι ἡ Χαλκίς, ἡ μεγάλη τοῦ Φιλίππου ἐν Εὐβοίᾳ ὁπλοθήκη, ἐφρουρεῖτο πολὺ πλημμελῶς, ἐπέπεσεν αἰφνιδίως κατὰ τῆς πόλεως ταύτης καὶ κατέστρεψεν ἐν μέσῳ φοβερᾶς αἱματοχυσίας τὰς ἀποθήκας καὶ τοὺς στρατῶνας τοῦ Φιλίππου, μετέβαλεν εἰς τέφραν τὸ πλεῖστον τῆς πόλεως καὶ εἶτα ἐπέστρε-

σαν εἴτε ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῶν Θεσσαλῶν, ἵνα βοηθήσωσιν αὐτοὺς εἰς ἐξασφάλισιν τῆς ἀρτιγενοῦς αὐτῶν αὐτονομίας, εἴτε ὅπως διαρκῶς καταλάβωσι καὶ ἀσφαλίσωσι τὰ μέρη, ἅτινα καὶ πρὸ δέκα ἐτῶν ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβωσιν. Φαίνεται ὅτι μεταξὺ τῶν Αἰτωλῶν καὶ τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ἐπῆλθε συμφωνία τις, καθ' ἣν ἐθυσιάσθησαν τὰ νότια τῆς Θεσσαλίας εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς ὡς ἀντάλλαγμα ἄλλης μείζονος ὠφελείας.

Ὅτι δὲ κατὰ τούτους τοὺς χρόνους κατεῖχον οἱ Αἰτωλοὶ τὴν νότιον Θεσσαλίαν καταδείκνυται ἐκ τούτου ὅτι οὗτοι ἠρνήθησαν νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τὸν Ἀντίγονον τῷ 223 πρ. Χρ. τὴν διὰ τῆς Ὄθρυος καὶ τῶν Θερμοπυλῶν δίοδον· διότι ἡ συμπολιτεία τῶν Ἀχαιῶν ἐν Αἰγίῳ εἶχεν ἀποφασίσῃ νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸν Ἀκροκόρινθον (Πλουτάρχ. Ἄρατ. 42 καὶ 43) ἕνεκα τοῦ πρὸς τὸν Κλεομένην, βασιλέα τῆς Σπάρτης, πολέμου καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν Ἰσθμὸν διὰ τῆς Εὐβοίας.

Ὁ Ἀντίγονος, ὁ ἐπικληθεὶς Δώσων διὰ τὸ φιλότιμον καὶ διὰ τὸ πολλὰ διδόναι καὶ χαρίζεσθαι (Μ. ἐτυμ. ἐν λ.), ἀπέθανε περὶ τὸ τέλος τοῦ 221 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 220 ἔν τινι πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς πολέμῳ μετά τινα νίκην, ἀνεκηρύχθη δὲ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Ε' υἱὸς τοῦ Δημητρίου Β' τοῦ Αἰτωλικοῦ, ἔγγονος δὲ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ. Ὁ Φίλιππος οὗτος λέγεται καὶ Γ' ὑπό τινων, μὴ συγκαταριθμούντων τὸν νόθον υἱὸν τοῦ Φιλίππου τοῦ Β' Ἀῤῥιδαῖον, ἀνακηρυχθέντα βασιλέα τῷ 323 π. Χ. καὶ Φίλιππον τὸν υἱὸν τοῦ Κασσάνδρου.

Ὁ Φίλιππος ὁ Ε' μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ κηδεμόνος αὐτοῦ Δημητρίου τοῦ Δώσωνος, οὗ ἦτο ἐξάδελφος, εἶχε πεμφθῇ ὑπ' αὐτοῦ εἰς Πελοπόννησον, ἵνα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀράτου καταστῇ γνώστης τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων. Ὁ δὲ Ἄρατος κατώρθωσε νὰ ἑλκύσῃ τὴν εὔνοιαν τούτου (Πλουταρ. Ἀρατ. κεφ. 46). Ἀρχομένου τοῦ 230 πρ. Χρ. συνεχεῖς διενέξεις μεταξὺ τῶν Αἰτωλῶν καὶ τῶν τέως φίλων αὐτῶν Μεσσηνίων ἐπήνεγκον αἱματηρὰς συγκρούσεις μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν, οἱ δὲ Ἀχαιοὶ ἡττηθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τοῦ Φιλίππου. Οὕτως ἐξεῤῥάγη ὁ συμμαχικὸς λεγόμενος πόλεμος οὗ ἀληθὴς σκοπὸς ἦτο ἡ περιστο-

αὐτοῦ τῶν ἑλληνικῶν κτήσεων μηδὲ τῆς Θεσσαλίας ἐξαιρουμένης (Λίβ. XXXII, 10. Πλουτάρχ. Φλαμ. κ. 5. Διόδ. ΚΗ΄, 12) ἦτο τοιαύτη, ὥστε ὁ μὴ κατανικηθεὶς ἔτι βασιλεὺς ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἠδύνατο νὰ στέρξῃ εἰς αὐτήν. Ἡ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους αὐτομόλησις τοῦ Χάροπος, ἀνδρὸς ἐκ τῶν μεγίστην ῥοπὴν ἐν τῷ τόπῳ αὐτῶν ἀσκούντων Ἠπειρωτῶν προκρίτων, παρέσχε τῷ Ὑπάτῳ τὴν δύναμιν καὶ τὸν τρόπον νὰ ἐξελάσῃ διὰ στρατηγικῶν κινήσεων τοὺς Μακεδόνας μετὰ μάχας αἱματηρὰς καὶ μεγάλας ἀπωλείας ἐπενεγκούσας ἐκ τῶν ὀχυρῶν αὐτῶν παρὰ τὸν Ἀῶον θέσεων καὶ ν' ἀναγκάσῃ οὕτω τὸν βασιλέα νὰ ὑποχωρήσῃ ἐπὶ μικρὸν μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ μέχρι τῶν Τεμπῶν. Ἀλλὰ νῦν ὁ Φίλιππος καταλείπων ὄπισθεν αὐτοῦ πλῆθος πόλεων, μὴ δυναμένων, καθὰ ἐφρόνει, ν' ἀντέχωσιν εἰς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων ἢ Ἰταλῶν πολιορκίαν, κατέκαυσεν αὐτάς, ἵνα στερήσῃ τοὺς Ῥωμαίους τῆς ἐκ τούτων συνδρομῆς. Νῦν δὲ ἐξεχύθησαν ἐπὶ τὴν ἀναπεπταμένην χώραν καὶ οἱ Αἰτωλοὶ καὶ οἱ Ἀθαμᾶνες, ἁρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες, ἵνα ἐπιχειρήσωσιν ἔπειτα καὶ τὴν ἅλωσιν πολλῶν πόλεων καὶ ἐρυμνῶν φρουρίων. Τότε οἱ Αἰτωλοὶ ἐξερημώσαντες πρότερον τὰ περίχωρα τῶν Σπερχειῶν καὶ τῆς Μακρᾶς κώμης διέβησαν εἰς Θεσσαλίαν καὶ διὰ τῆς πρώτης ἐφόδου ἐγένοντο κύριοι τῶν Κυμινῶν (μᾶλλον Κτιμενῶν) καὶ τῶν Ἀγγειῶν. (Λίβ. XXXII, 13). Αἱ Σπέρχειαι καὶ ἡ Μακρὰ κώμη, καίτοι ἡ πρωτεύουσα τῶν Αἰνιάνων ἦτο κατειλημμένη ἀπὸ πολλοῦ ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, ἦσαν, ὡς φαίνεται, τεταγμέναι ὑπὲρ τῶν Μακεδόνων. Μετ' ὀλίγον ἦλθεν εἰς βοήθειαν αὐτῶν καὶ ὁ Φλαμινῖνος. Ἀλλ' ἐπερχομένου τοῦ χειμῶνος ὁ Φλαμινῖνος ἤθελε νὰ διαχειμάσῃ οὐχὶ ἐν τῇ ἠρημωμένῃ Θεσσαλίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ νοτίᾳ Φωκίδι, ἔνθα ὁ τῆς Ἀντικύρας λιμὴν παρεῖχεν αὐτῷ ἀσφαλεστάτην συγκοινωνίαν καὶ ὁπόθεν εὔκολον ἦτο αὐτῷ ν' ἀπειληθῶσιν αἱ πρὸς τὸν Φίλιππον ἔτι πισταὶ μείνασαι ἑλληνικαὶ χῶραι.

Ὁ Φλαμινῖνος διῆλθεν ἀκωλύτως τὰς Θερμοπύλας· διότι κατεῖχον αὐτὰς οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ Αἰτωλοί. Καὶ αἱ μὲν πλεῖσται τῶν Φωκικῶν πόλεων ἐκυριεύθησαν εὐκόλως· ἀλλ' ἡ Ἐλάτεια ἠνάγκασε τοὺς Ῥωμαίους εἰς μακρὰν πολιορκίαν. (Λίβ. XXXII, 18 Παυσ. I, 34, 2). Ἐνῷ δὲ ὁ Φλαμινῖνος ἔμενε πρὸ τῆς πόλεως ταύτης, ἐπέτυχε

διὰ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ τέχνης ν' ἀποσπάσῃ τοὺς Ἀχαιοὺς ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος τῶν Μακεδόνων. Ἐν συνόδῳ τῶν Ἀχαιῶν, γενομένῃ ἐν Σικυῶνι, ἐψηφίσθη ἡ προσχώρησις τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὴν ἐναντίον τοῦ Φιλίππου διευθυνομένην σύστασιν. Οὕτω περὶ τὸ τέλος τοῦ 198 μόνοι σύμμαχοι τῷ βασιλεῖ Φιλίππῳ ὑπελείφθησαν οἱ πιστοὶ Ἀκαρνᾶνες καὶ οἱ Βοιωτοί. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ῥωμαῖος Ὕπατος κατέλαβεν ἐξ ἐφόδου τὴν Ἐλάτειαν. Ὁ Φίλιππος ἐν δυσχερεῖ θέσει εὑρισκόμενος ἐπειράθη κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 198 πρὸς τὸ 197 πρ Χρ. νὰ τύχῃ παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἀνεκτῆς τινος εἰρήνης. Οὕτω δὲ ἐν τῇ παρὰ τὸν Μαλιακὸν κόλπον κειμένῃ πόλει Νικαίᾳ ἤρξαντο διαπραγματεύσεις λίαν σοβαραὶ μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ῥωμαίου Ὑπάτου, ὃν παρηκολούθουν καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων αὐτοῦ. Οἱ πολέμιοι τοῦ Φιλίππου ἐπέμενον ἀξιοῦντες τὴν πλήρη ἐκκένωσιν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ Ὀλύμπου· ἐλέγχουσι δ' αὐτὸν οἱ Αἰτωλοὶ πρέσβεις Φαινέας καὶ Ἀλέξανδρος διὰ τὴν κατοχὴν τῶν πόλεων Ἐχίνου, Θηβῶν τῶν Φθιωτίδων, Κρεμαστῆς Λαρίσσης καὶ Φαρσάλου (Πολύβ. XVII, 3, 12. Λίβ. XXVII, 32). Τέλος συνεφωνήθη, ἵνα ὁ μὲν Φίλιππος ἐξαγάγῃ τὰς τελευταίας αὐτοῦ φρουρὰς ἀπὸ τῆς Φωκίδος καὶ ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς Λοκρίδος, οἱ δὲ σύμμαχοι παράσχωσιν αὐτῷ δίμηνον ἀνακωχὴν ὅπλων, ἵνα καταστῇ οὕτω δυνατὸν νὰ περατωθῶσιν αἱ διαπραγματεύσεις ἐν Ῥώμῃ ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἐναυάγησαν αὗται· διότι ἡ Σύγκλητος ἀπῄτησε σαφῶς παρὰ τοῦ Φιλίππου τὴν ἐκκένωσιν τῶν φρουρίων Δημητριάδος, Χαλκίδος καὶ Κορίνθου, δι' ὧν ὁ Φίλιππος ἐδέσποζε στρατιωτικῶς τοῦ πλείστου τῆς Ἑλλάδος (Λίβ. XXXII, 32—37. Πολύβ. ΙΖ' 1—12. Πλουτ. Φλαμ. κ. 5, 7. Ἀππιαν. Μακεδ. 6. Ζωναρ. Θ, 16. Ἰουστ. XXX, 3, 4).

Τῷ 197 πρ. Χρ. κατώρθωσεν ὁ Φλαμινῖνος νὰ κατασταθῇ δι' αἰφνιδίας ἐπιθέσεως κύριος τῶν Θηβῶν, ἠναγκάσθη δὲ καὶ ἡ τῶν ὁμοσπόνδων Βοιωτῶν σύνοδος νὰ ψηφίσηται τὴν ἀπὸ τοῦ Φιλίππου ἀποστασίαν καὶ τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης συμμαχίαν. Οὕτω δὲ ὁ Φίλιππος ἀπώλεσε καὶ τὸν ἔσχατον τῶν ἐν τῇ μέσῃ Ἑλλάδι συμμάχων αὐτοῦ (Λίβ. XXXIII, 1, 2. Πλουτ. Φλαμ. κεφ. 6. Ζωναρ. Θ. 16). Καὶ νῦν παρεσκευάζοντο ἀμφότεραι αἱ ἐμπόλεμοι δυνάμεις εἰς τὴν

τελευταίαν στρατείαν, ἐν ᾗ καὶ τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ὤφειλον νὰ συμπράξωσιν ἰσχυρῶς.

Κατὰ τὴν ὥραν τοῦ κρισίμου ἀγῶνος ὁ βασιλεὺς ἦγεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης 26 χιλιάδας περίπου ἀνδρῶν, ἰσάριθμος δὲ περίπου ἦτο καὶ ὁ τῶν Ῥωμαίων στρατός, ὑπερέχων τῶν ἐναντίων μόνον κατὰ τὸ ἱππικὸν καὶ τοῦτο ἕνεκα τῶν Αἰτωλῶν. Ἡ κρίσιμος μάχη ἐγένετο ἐν τῇ λοφώδει χώρᾳ τῆς νοτίου Θεσσαλίας. Ἐνταῦθα μετά τινας οὐχὶ ἀποτελεσματικὰς στρατιωτικὰς κινήσεις συνεκροτήθη τέλος ἐν λοφοσειρᾷ τινι ἐγγὺς τῆς **Σκοτούσης, ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς,** μάχη, ἐν ᾗ ἡ Μακεδονικὴ τακτικὴ ὑπέκυψεν εἰς τὴν Ῥωμαϊκήν, ἡ φάλαγξ εἰς τὸν καὶ νῦν ὑπὸ ἀφρικανῶν ἐλεφάντων βοηθούμενον λεγεῶνα. Καὶ οἱ μὲν Μακεδόνες ἀπώλεσαν 8000 ἄνδρας φονευθέντας καὶ 5000 αἰχμαλωτισθέντας, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι μόνον 700. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν Φίλιππον καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου ἀφικνοῦντο ταχεῖαι καὶ ἀλλεπάλληλοι ἀγγελίαι ἀτυχημάτων, ἀπώλεσεν οὗτος τὸ θάῤῥος· διὸ συνῆψε νέας διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Φλαμινίνου, ὅστις ἀπεδέξατο αὐτάς, ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου κωλύσῃ τὴν μετὰ τοῦ Ἀντιόχου ἕνωσιν τοῦ Φιλίππου. Ἡ δὲ περὶ εἰρήνης συνθήκη ἔμελλε νὰ συνομολογηθῇ ἐν Ῥώμῃ (Λίβ. XXX, 11—13, 24. Πολύβ. ΙΗ, 16—22. Πλουτ. Φλαμ. κ. 9. Ἀππ. Μακεδ. 7. Δίων Κάσ. ἐκδ. Dindorf. Τόμ. 1, σελ. 114 καὶ ἑξ. ἀποσπ. 60).

Ἡ ἐν Ῥώμῃ συνομολόγησις τῆς συνθήκης ἐκτήσατο μεγίστην σημασίαν· διότι ἔκτοτε ἤρξατο βαθεῖα μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Αἰτωλῶν ἀπέχθεια, μέλλουσα νὰ ἔχῃ σοβαρὰ ὡς πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς ἀποτελέσματα. Τὸ ἐξαίρετον ἱππικὸν τῶν Αἰτωλῶν μικρὸν πρὸ τῆς κρισίμου μάχης εἶχε παρὰ τὰς Φερὰς ἀγωνισθῇ λαμπρῶς ἔν τινι πρὸς τοὺς Μακεδόνας συμπλοκῇ. Περιπλέον δὲ ἀκριβῶς ἐν τῇ λίαν δυσμενῶς τοῖς Ῥωμαίοις ἀρξαμένῃ μάχῃ τῶν Κυνὸς Κεφαλῶν μόνον διὰ τῆς τῶν Αἰτωλῶν ἡρωϊκῆς ἀνδρείας ἠδυνήθη ὁ Φλαμινῖνος νὰ παρατάξῃ λίαν ἐγκαίρως εἰς μάχην τὸν πυρῆνα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ (Λίβ. XXXIII, 6, πρβλ. Πολύβ. ΙΗ, 2, 9 - 11. Λίβ. 7, 11. Πολύβ. ΙΗ. 5, 4 ἑξ. καὶ Δίων Κάσ. ἐν εἰρ. Τόμ.). Ἡ πρόσφατος δὲ αὕτη δόξα ἐξῆρεν οὕτω τὸ φρόνημα αὐτῶν, ὥστε ἠσμένιζον λίαν θεωροῦντες πᾶσαν τὴν νίκην ἔργον τῶν ὅπλων αὐτῶν, οὕτω δὲ ἀλγεινότατα

ἐλύπουν τὸν Φλαμινῖνον (Πλουτ. Φλαμ. κ. 9. καὶ Σύγκρ. Φιλοπ. καὶ Φλαμ. κεφ. 2. Πολύβ. ΙΗ, 17, 2. Λίβ. xxxv, 48. 49).

Ἐντεῦθεν δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐπέλθωσι τραχεῖαι πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς διενέξεις, αἵτινες μετεβλήθησαν εἰς ἀσθενῶς κεκαλυμμένην ἔχθραν, ὅτε ὁ Φλαμινῖνος ἠμφισβήτησεν αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τοῦ καταλαβεῖν αὖθις τὰς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους ἀφαιρεθείσας ἀπ' αὐτοῦ Θεσσαλικὰς πόλεις (Λίβ. αὐτόθ. 13. Πολύβ. ΙΗ' 21, 22)· διδαχθέντες δὲ νῦν σαφῶς περὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἀπέναντι τῆς Ῥώμης διενοήθησαν εὐθὺς περὶ ἐκδικήσεως κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἀφοῦ αὐτοὶ πρῶτοι οἱ Αἰτωλοὶ ἠνέῳξαν εἰς αὐτοὺς τὴν εἰς Ἑλλάδα ὁδόν.

Τέλος κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 196 ἦλθον δέκα ἀπεσταλμένοι τῆς Συγκλήτου πρὸς τὸν Φλαμινῖνον, ἵνα γνωρίσωσιν αὐτῷ τὰ περὶ Φιλίππου βουλεύματα τοῦ κοινοῦ τῶν Ῥωμαίων καὶ διατάξωσι μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα. Ἡ Μακεδονία περιεστάλη ἐντὸς τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ὁρίων, ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπεχρεώθη πλὴν ἄλλων νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους πάντα τὰ μεγάλα πλοῖα πλὴν ἕξ, νὰ περιστείλῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς πεντακισχιλίους ἄνδρας καὶ νὰ μὴ δύνηται τοὐντεῦθεν νὰ ἐπιχειρῇ ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς Ῥώμης πόλεμον ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ κράτους αὐτοῦ (Λίβ. αὐτόθ. 29). Πάντη ἀλλοίαν μετῆλθον νῦν οἱ Ῥωμαῖοι πολιτικὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ὁ πόλεμος εἶχε χαρακτηρισθῇ ἐκ τῶν προτέρων ὡς ἀγὼν ὑπὲρ ἐλευθερίας· ἔπρεπε λοιπὸν αἱ ἀπαλλαγεῖσαι τῆς Μακεδονικῆς πολιτικῆς ῥοπῆς Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι νὰ κατασταθῶσι καὶ ἀληθῶς ἐλεύθεραι. Μόνον δὲ περὶ τοῦ εἴδους τῆς ἐλευθερίας δὲν ἦσαν σύμφωνοι οἱ κύριοι τῶν πραγμάτων Ῥωμαῖοι· διότι οἱ τῆς Συγκλήτου ἀπεσταλμένοι ἤθελον, ἵνα ἐν Εὐρώπῃ τοὐλάχιστον ἐπί τινα χρόνον Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα κατέχωσι τὰ φρούρια Κορίνθου, Χαλκίδος καὶ Δημητριάδος, ἀλλ' ὁ Φλαμινῖνος διενοεῖτο ἄλλως. Οὗτος κατετρύχετο ὑπὸ ἀθυμίας διὰ τὴν εἰρωνείαν, μεθ' ἧς οἱ Αἰτωλοὶ ἔκριναν τὴν νέαν ἐλευθερίαν, ἀφοῦ ἐκήρυττον στρογγύλως καὶ ἀπροκαλύπτως ὅτι «οἱ Ῥωμαῖοι μετελάμβανον τὰς ἑλληνικὰς πέδας παρὰ Φιλίππου» (Πολύβ. ΙΗ, 28, 1—6 πρβλ. Λίβ. αὐτόθ. 31). «Τὸν μὲν Τίτον κελεύοντες (Αἰτωλοὶ) τὰς πέδας τῆς Ἑλλάδος λύειν (οὕτω γὰρ ὁ Φίλιππος εἰώ-

θει τὰς προειρημένας πόλεις (Κόρινθον, Χαλκίδα καὶ Δημητριάδα) ὀνομάζειν), τοὺς δὲ Ἕλληνας ἐρωτῶντας εἰ κλοιὸν ἔχοντες βαρύτερον μὲν λειότερον δὲ τοῦ πάλαι τὸν νῦν χαίρουσι καὶ θαυμάζουσι τὸν Τίτον ὡς εὐεργέτην, ὅτι τοῦ ποδὸς λύσας τὴν Ἑλλάδα τοῦ τραχήλου δέδεκεν» (Πλουτ. Φλαμ. 10).

Καὶ ὅμως ἐν ἀρχῇ ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τῶν ἀπεσταλμένων· ἡ Χαλκίς, ἡ Δημητριὰς καὶ ὁ Ἀκροκόρινθος, ἔμελλον ἐπί τινα χρόνον νὰ μένωσιν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ῥωμαίων, ἡ πόλις Κόρινθος τοὐναντίον ἔμελλε νὰ παραδοθῇ τοῖς Ἀχαιοῖς· ἀντὶ τούτου δὲ ὁ Φλαμινῖνος ἐν τοῖς Ἰσθμίοις τοῦ ἔτους 196 πρ. Χρ. πρὸς τοὺς ἀθρόους συλλεγέντας Ἕλληνας ἐκήρυξε τὸ δόγμα τῆς Συγκλήτου, δι' οὗ πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ φυλαί, αἱ διατελοῦσαι μέχρι τοῦ νῦν ὑπὸ τὴν ἄμεσον Μακεδονικὴν κυριαρχίαν, ἐκηρύττοντο παντελῶς ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι.

«Ῥωμαίων ἡ Σύγκλητος καὶ Τίτος Κόϊντος στρατηγὸς ὕπατος, καταπολεμήσαντες βασιλέα Φίλιππον καὶ Μακεδόνας, ἀφιᾶσιν ἀφρουρήτους καὶ ἐλευθέρους καὶ ἀφορολογήτους νόμοις χρωμένους τοῖς πατρίοις, Κορινθίους, Λοκρούς, Φωκεῖς, Εὐβοιεῖς, Ἀχαιούς, Φθιώτας, Μάγνητας, Θετταλούς, Περραιβούς» (Πλούτ. Φλαμ. ΙΘ).

Μετὰ τὸ κήρυγμα «κραυγὴ μὲν ἄπιστος τὸ μέγεθος διὰ χαρὰν ἐχώρει μέχρι θαλάττης, ὀρθὸν δ' ἀνεστήκει τὸ θέατρον, οὐδεὶς δὲ λόγος ἦν τῶν ἀγωνιζομένων, ἔσπευδον δὲ πάντες ἀναπηδῆσαι καὶ δεξιώσασθαι καὶ προσειπεῖν τὸν σωτῆρα τῆς Ἑλλάδος καὶ πρόμαχον» (Πλούτ. αὐτόθι).

Παρελθούσης τῆς πρώτης μέθης τῆς χαρᾶς ὁ Φλαμινῖνος μετὰ τῶν δέκα ἐπιτρόπων ἤρξατο νὰ διατάττῃ τὰ πράγματα ἑκάστης ἑλληνικῆς χώρας. Οἱ Θεσσαλικοὶ λαοί, οἵτινες ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Φιλίππου (344 πρ. Χρ.) νῦν τὸ πρῶτον κατέστησαν ἐντελῶς αὐτόνομοι, ἀπετέλεσαν τέσσαρας αὐτοτελεῖς πολιτείας (τὴν Μαγνησίαν, τὴν Περραιβίαν, τὴν Δολοπίαν καὶ τὴν μετὰ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς Φθιώτιδος ἡνωμένην ἰδίως Θεσσαλίαν).

Κατὰ τὴν πολιτικὴν ταύτην διαίρεσιν τῆς Θεσσαλίας φαίνεται ὅτι ἡ κοιλὰς τοῦ Σπερχειοῦ καὶ μάλιστα ἡ ἄνω παρέμεινε κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς Αἰτωλούς.

Δυσάρεστος ἀπέβη ἡ τελικὴ λύσις εἰς τοὺς Αἰτωλούς· διότι οὔτε

ἐλύπουν τὸν Φλαμινῖνον (Πλουτ. Φλαμ. κ. 9. καὶ Σύγκρ. Φιλοπ. καὶ Φλαμ. κεφ. 2. Πολύβ. ΙΗ, 17, 2. Λίβ. XXXV, 48. 49).

Ἐντεῦθεν δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐπέλθωσι τραχεῖαι πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς διενέξεις, αἵτινες μετεβλήθησαν εἰς ἀσθενῶς κεκαλυμμένην ἔχθραν, ὅτε ὁ Φλαμινῖνος ἠμφισβήτησεν αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τοῦ καταλαβεῖν αὖθις τὰς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους ἀφαιρεθείσας ἀπ' αὐτοῦ Θεσσαλικὰς πόλεις (Λίβ. αὐτόθ. 13. Πολύβ. ΙΗ' 21, 22)· διδαχθέντες δὲ νῦν σαφῶς περὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἀπέναντι τῆς Ῥώμης διενοήθησαν εὐθὺς περὶ ἐκδικήσεως κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἀφοῦ αὐτοὶ πρῶτοι οἱ Αἰτωλοὶ ἠνέῳξαν εἰς αὐτοὺς τὴν εἰς Ἑλλάδα ὁδόν.

Τέλος κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 196 ἦλθον δέκα ἀπεσταλμένοι τῆς Συγκλήτου πρὸς τὸν Φλαμινῖνον, ἵνα γνωρίσωσιν αὐτῷ τὰ περὶ Φιλίππου βουλεύματα τοῦ κοινοῦ τῶν Ῥωμαίων καὶ διατάξωσι μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα. Ἡ Μακεδονία περιεστάλη ἐντὸς τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ὁρίων, ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπεχρεώθη πλὴν ἄλλων νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους πάντα τὰ μεγάλα πλοῖα πλὴν ἕξ, νὰ περιστείλῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς πεντακισχιλίους ἄνδρας καὶ νὰ μὴ δύνηται τοὐντεῦθεν νὰ ἐπιχειρῇ ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς Ῥώμης πόλεμον ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ κράτους αὐτοῦ (Λίβ. αὐτόθ. 29). Πάντη ἀλλοίαν μετῆλθον νῦν οἱ Ῥωμαῖοι πολιτικὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ὁ πόλεμος εἶχε χαρακτηρισθῆ ἐκ τῶν προτέρων ὡς ἀγὼν ὑπὲρ ἐλευθερίας· ἔπρεπε λοιπὸν αἱ ἀπαλλαγεῖσαι τῆς Μακεδονικῆς πολιτικῆς ῥοπῆς Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι νὰ καταστα θῶσι καὶ ἀληθῶς ἐλεύθεραι. Μόνον δὲ περὶ τοῦ εἴδους τῆς ἐλευθερίας δὲν ἦσαν σύμφωνοι οἱ κύριοι τῶν πραγμάτων Ῥωμαῖοι· διότι οἱ τῆς Συγκλήτου ἀπεσταλμένοι ἤθελον, ἵνα ἐν Εὐρώπῃ τοὐλάχιστον ἐπί τινα χρόνον Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα κατέχωσι τὰ φρούρια Κορίνθου, Χαλκίδος καὶ Δημητριάδος, ἀλλ' ὁ Φλαμινῖνος διενοεῖτο ἄλλως. Οὗτος κατετρύχετο ὑπὸ ἀθυμίας διὰ τὴν εἰρωνείαν, μεθ' ἧς οἱ Αἰτωλοὶ ἔκριναν τὴν νέαν ἐλευθερίαν, ἀφοῦ ἐκήρυττον στρογγύλως καὶ ἀπροκαλύπτως ὅτι «οἱ Ῥωμαῖοι μετελάμβανον τὰς ἑλληνικὰς πέδας παρὰ Φιλίππου» (Πολύβ. ΙΗ, 28, 1—6 πρβλ. Λίβ. αὐτόθ. 31). «Τὸν μὲν Τίτον κελεύοντες (Αἰτωλοὶ) τὰς πέδας τῆς Ἑλλάδος λύειν (οὕτω γὰρ ὁ Φίλιππος εἰώ-

θει τὰς προειρημένας πόλεις (Κόρινθον, Χαλκίδα καὶ Δημητριάδα) ὀνομάζειν), τοὺς δὲ Ἕλληνας ἐρωτῶντας εἰ κλοιὸν ἔχοντες βαρύτερον μὲν λειότερον δὲ τοῦ πάλαι τὸν νῦν χαίρουσι καὶ θαυμάζουσι τὸν Τίτον ὡς εὐεργέτην, ὅτι τοῦ ποδὸς λύσας τὴν Ἑλλάδα τοῦ τραχήλου δέδεκεν» (Πλουτ. Φλαμ. 10).

Καὶ ὅμως ἐν ἀρχῇ ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τῶν ἀπεσταλμένων· ἡ Χαλκίς, ἡ Δημητριὰς καὶ ὁ Ἀκροκόρινθος, ἔμελλον ἐπί τινα χρόνον νὰ μένωσιν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ῥωμαίων,ἡ πόλις Κόρινθος τοὐναντίον ἔμελλε νὰ παραδοθῇ τοῖς Ἀχαιοῖς· ἀντὶ τούτου δὲ ὁ Φλαμινῖνος ἐν τοῖς Ἰσθμίοις τοῦ ἔτους 196 πρ. Χρ. πρὸς τοὺς ἀθρόους συλλεγέντας Ἕλληνας ἐκήρυξε τὸ δόγμα τῆς Συγκλήτου, δι' οὗ πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ φυλαί, αἱ διατελοῦσαι μέχρι τοῦ νῦν ὑπὸ τὴν ἄμεσον Μακεδονικὴν κυριαρχίαν, ἐκηρύττοντο παντελῶς ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι.

«Ῥωμαίων ἡ Σύγκλητος καὶ Τίτος Κοΐντος στρατηγὸς ὕπατος, καταπολεμήσαντες βασιλέα Φίλιππον καὶ Μακεδόνας, ἀφιᾶσιν ἀφρουρήτους καὶ ἐλευθέρους καὶ ἀφορολογήτους νόμοις χρωμένους τοῖς πατρίοις, Κορινθίους, Λοκρούς, Φωκεῖς, Εὐβοιεῖς, Ἀχαιούς, Φθιώτας, Μάγνητας, Θετταλούς, Περραιβούς» (Πλούτ. Φλαμ. ΙΘ).

Μετὰ τὸ κήρυγμα «κραυγὴ μὲν ἄπιστος τὸ μέγεθος διὰ χαρὰν ἐχώρει μέχρι θαλάττης, ὀρθὸν δ' ἀνεστήκει τὸ θέατρον, οὐδεὶς δὲ λόγος ἦν τῶν ἀγωνιζομένων, ἔσπευδον δὲ πάντες ἀναπηδῆσαι καὶ δεξιώσασθαι καὶ προσειπεῖν τὸν σωτῆρα τῆς Ἑλλάδος καὶ πρόμαχον» (Πλούτ. αὐτόθι).

Παρελθούσης τῆς πρώτης μέθης τῆς χαρᾶς ὁ Φλαμινῖνος μετὰ τῶν δέκα ἐπιτρόπων ἤρξατο νὰ διατάττῃ τὰ πράγματα ἑκάστης ἑλληνικῆς χώρας. Οἱ Θεσσαλικοὶ λαοί, οἵτινες ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Φιλίππου (344 πρ. Χρ.) νῦν τὸ πρῶτον κατέστησαν ἐντελῶς αὐτόνομοι, ἀπετέλεσαν τέσσαρας αὐτοτελεῖς πολιτείας (τὴν Μαγνησίαν, τὴν Περραιβίαν, τὴν Δολοπίαν καὶ τὴν μετὰ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς Φθιώτιδος ἡνωμένην ἰδίως Θεσσαλίαν).

Κατὰ τὴν πολιτικὴν ταύτην διαίρεσιν τῆς Θεσσαλίας φαίνεται ὅτι ἡ κοιλὰς τοῦ Σπερχειοῦ καὶ μάλιστα ἡ ἄνω παρέμεινε κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς Αἰτωλούς.

Δυσάρεστος ἀπέβη ἡ τελικὴ λύσις εἰς τοὺς Αἰτωλούς· διότι οὔτε

διά τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ τέχνης ν' ἀποσπάσῃ τοὺς Ἀχαιοὺς ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος τῶν Μακεδόνων. Ἐν συνόδῳ τῶν Ἀχαιῶν, γενομένῃ ἐν Σικυῶνι, ἐψηφίσθη ἡ προσχώρησις τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὴν ἐναντίον τοῦ Φιλίππου διευθυνομένην σύστασιν. Οὕτω περὶ τὸ τέλος τοῦ 198 μόνοι σύμμαχοι τῷ βασιλεῖ Φιλίππῳ ὑπελείφθησαν οἱ πιστοὶ Ἀκαρνᾶνες καὶ οἱ Βοιωτοί. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ῥωμαῖος Ὕπατος κατέλαβεν ἐξ ἐφόδου τὴν Ἐλάτειαν. Ὁ Φίλιππος ἐν δυσχερεῖ θέσει εὑρισκόμενος ἐπειράθη κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 198 πρὸς τὸ 197 πρ Χρ. νὰ τύχῃ παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἀνεκτῆς τινος εἰρήνης. Οὕτω δὲ ἐν τῇ παρὰ τὸν Μαλιακὸν κόλπον κειμένῃ πόλει Νικαίᾳ ἤρξαντο διαπραγματεύσεις λίαν σοβαραὶ μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ῥωμαίου Ὑπάτου, ὃν παρηκολούθουν καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων αὐτοῦ. Οἱ πολέμιοι τοῦ Φιλίππου ἐπέμενον ἀξιοῦντες τὴν πλήρη ἐκκένωσιν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ Ὀλύμπου· ἐλέγχουσι δ' αὐτὸν οἱ Αἰτωλοὶ πρέσβεις Φαινέας καὶ Ἀλέξανδρος διὰ τὴν κατοχὴν τῶν πόλεων Ἐχίνου, Θηβῶν τῶν Φθιωτίδων, Κρεμαστῆς Λαρίσσης καὶ Φαρσάλου (Πολύβ. XVII, 3, 12. Λίβ. XXVII, 32). Τέλος συνεφωνήθη, ἵνα ὁ μὲν Φίλιππος ἐξαγάγῃ τὰς τελευταίας αὐτοῦ φρουρὰς ἀπὸ τῆς Φωκίδος καὶ ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς Λοκρίδος, οἱ δὲ σύμμαχοι παράσχωσιν αὐτῷ δίμηνον ἀνακωχὴν ὅπλων, ἵνα καταστῇ οὕτω δυνατὸν νὰ περατωθῶσιν αἱ διαπραγματεύσεις ἐν Ῥώμῃ ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἐναυάγησαν αὗται· διότι ἡ Σύγκλητος ἀπῄτησε σαφῶς παρὰ τοῦ Φιλίππου τὴν ἐκκένωσιν τῶν φρουρίων Δημητριάδος, Χαλκίδος καὶ Κορίνθου, δι' ὧν ὁ Φίλιππος ἐδέσποζε στρατιωτικῶς τοῦ πλείστου τῆς Ἑλλάδος (Λίβ. XXXII, 32—37. Πολύβ. ΙΖ' 1—12. Πλουτ. Φλαμ. κ. 5, 7. Ἀππιαν. Μακεδ. 6. Ζωναρ. Θ, 16. Ἰουστ. XXX, 3, 4).

Τῷ 197 πρ. Χρ. κατώρθωσεν ὁ Φλαμινῖνος νὰ κατασταθῇ δι' αἰφνιδίας ἐπιθέσεως κύριος τῶν Θηβῶν, ἠναγκάσθη δὲ καὶ ἡ τῶν ὁμοσπόνδων Βοιωτῶν σύνοδος νὰ ψηφίσηται τὴν ἀπὸ τοῦ Φιλίππου ἀποστασίαν καὶ τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης συμμαχίαν. Οὕτω δὲ ὁ Φίλιππος ἀπώλεσε καὶ τὸν ἔσχατον τῶν ἐν τῇ μέσῃ Ἑλλάδι συμμάχων αὐτοῦ (Λίβ. XXXIII, 1, 2. Πλουτ. Φλαμ. κεφ. 6. Ζωναρ. Θ. 16). Καὶ νῦν παρεσκευάζοντο ἀμφότεραι αἱ ἐμπόλεμοι δυνάμεις εἰς τὴν

πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ῥώμης, ἀφοῦ πᾶσαν τὴν ἐν οἱαδήποτε πόλει κατὰ τὸ δικαίωμα πολέμου εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἀνήκουσαν κτῆσιν κατέστησε περιουσίαν τῆς πόλεως. Ἐν τῇ κυρίως Θεσσαλίᾳ ἱδρύθη συμπολιτεία τῶν πόλεων καὶ ὡς πρῶτος ἄρχων τῆς συμπολιτείας («τοῦ κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν») ἐξελέγετο ἐνιαυσίως ὑπὸ τῆς κοινῆς συνόδου κατὰ τὸ τότε ἐπικρατοῦν ἔθος τῶν Ἑλλήνων ὁ στρατηγὸς τῆς συμπολιτείας. Ἡ δὲ κοινὴ σύνοδος συνεκροτεῖτο ἐν Λαρίσσῃ· πρβλ. Λίβ. XXXV, 31 καὶ 39. XXXVI, 9 καὶ 8· ἴδ. καὶ Εὐσ. Χρον. Ἀρμεν. σελ. 340. (180 καὶ ἑξῆς) καὶ K. Müller ἀποσπ. Ἑλλ. ἱστορ. Τόμ. II, σελ. 705 καὶ ἑξῆς· ὁ δὲ Bursian (Γεωγρ. τῆς Ἑλλ. τόμ. I. σελ. 46) ἐκ πολλῶν νεωστὶ ἀνακαλυφθεισῶν ἐπιγραφῶν ἀποδεικνύει ὅτι ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν πόλεσι τῆς Θετταλικῆς συμπολιτείας οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες ἐκαλοῦντο **Ταγοί**. Τὴν τιμητικὴν ταύτην προσωνυμίαν, ἔφερεν, ὡς γνωστόν, πρότερον ὁ κατὰ καιροὺς ἡγούμενος τῆς ὅλης Θεσσαλίας ἄρχων.

Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τούτους χειρίστη ἐφαίνετο ἡ κατάστασις τῆς ἐκ φύσεως τοσοῦτον εὐδαίμονος Θεσσαλίας, τῆς ἀτυχοῦς ταύτης χώρας, ἥτις ἔν τε τῷ συμμαχικῷ πολέμῳ καὶ ἀμφοτέροις τοῖς Ῥωμαϊκοῖς ἐν τρομερᾷ συστηματικότητι καὶ αὐξανούσῃ λύσσῃ εἶχε καταληστευθῆ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τῶν Αἰτωλῶν, Ἀθαμάνων, Ῥωμαίων καὶ Μακεδόνων.Κατὰ (Στρ. Θ.423)«τέως μὲν ἦσαν ἐν ἀξιώματι μεγάλῳ αἱ πόλεις (τῶν ἐν τῇ μέσῃ Ἑλλάδι Δωριέων), καίπερ οὖσαι μικραὶ καὶ λυπρόχωροι, ἔπειτ' ὠλιγωρήθησαν. Ἐν δὲ τῷ Φωκικῷ πολέμῳ (356—346 πρ.Χρ,) καὶ τῇ Μακεδόνων ἐπικρατείᾳ καὶ Αἰτωλῶν καὶ Ἀθαμάνων θαυμαστὸν εἰ καὶ ἴχνος αὐτῶν εἰς Ῥωμαίους ἦλθε τὰ δ' αὐτὰ πεπόνθασι καὶ Αἰνιᾶνες καὶ γὰρ τούτους ἐξέφθειραν Αἰτωλοί τε καὶ Ἀθαμᾶνες».

Αἱ κοινωνικαὶ καὶ ἠθικαὶ καχεξίαι τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν δὲν διέφυγον καὶ τοῦ Φλαμινίνου τὴν προσοχήν. Οἱ παραινετικοὶ λόγοι, οὓς ἀπηύθυνεν εἰς τοὺς ἐλευθερωθέντας Ἕλληνας κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου ἀναχώρησιν, ἀποδεικνύουσι πόσον βαθέως εἶχε διαβλέψει τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος.

§ 4. Ε΄. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή. ἡ Γ΄ τῶν Ῥωμαίων. Ὁ ἐν Θερμοπύλαις τῶν Αἰτωλῶν καὶ τοῦ Ἀντιόχου, βασιλέως τῆς Συρίας, πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμος.

Ὅτε ὁ Φλαμινῖνος κατὰ τὸ 194 πρ. Χρ. ἐπανήγαγε τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὑπῆρχον ἐν τῇ ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ τρεῖς χῶραι, ἐν αἷς ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων προὐκάλεσε βαθεῖαν ἀποστροφήν, ἡ Μακεδονία, ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Αἰτωλία.

Οἱ Αἰτωλοὶ ἐφρόντιζον, καθ' ὃν τρόπον διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς Ῥώμης εἶχον ἐκδιώξει τοὺς Μακεδόνας πέραν τοῦ Ὀλύμπου, οὕτως ἤδη διὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου τοῦ μεγάλου νὰ ἐξελάσωσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος τοὺς Ῥωμαίους. Ἡ ῥῆξις μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ Ἀντιόχου δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ. Οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 193 πρ. Χρ. προέτειναν εἰς τὸν πρεσβευτὴν τοῦ Ἀντιόχου, ὡς διὰ τελεσιγράφου, νὰ ἐκλέξῃ ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ δυοῖν θάτερον, ἢ ν' ἀποχωρήσῃ δηλ. ἀπὸ τῶν ἐν Εὐρώπῃ νεωστὶ κατακτηθεισῶν χωρῶν, ἢ ν' ἀποδεχθῇ τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ῥωμαίων ὑπὲρ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνικῶν πόλεων, ὧν πολλαὶ (ἰδίως ἡ Σμύρνη, ἡ Λάμψακος καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια Τρῳὰς) ἀνθίσταντο εἰς τὸν Ἀντίοχον καὶ εἶχον ἤδη ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων. Οὕτω δὲ κυρίως ἐπῆλθεν ἡ πρὸς τὸν Ἀντίοχον ῥῆξις. Ὁ δ' Αἰτωλὸς Θόας εἶχεν ἀποσταλῇ εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸς τὸν Ἀντίοχον (Λίβ. XXXV, 32. XXXVI, 7), ὅπόθεν ἐπιστρέψας ἦγε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν πρεσβευτὴν τοῦ Ἀντιόχου Μένιππον. Ἀμφότεροι δ' ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ τῶν Αἰτωλῶν, συνελθούσῃ, ἵνα κρίνῃ ὁριστικῶς περὶ τῆς μετὰ τοῦ Ἀντιόχου συμμαχίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους φανερᾶς ῥήξεως, δι' ὅσων εἶπον περὶ τῶν τεραστίων εἰς χρήματα καὶ εἰς ἄλλην παρασκευὴν δυνάμεων τοῦ βασιλέως Ἀντιόχου ἐξήγειραν οὕτω τὸν Αἰτωλικὸν λαόν, ὥστε καὶ οἱ μέχρι τινὸς συνετώτεροι ἀρχηγοὶ τῶν πολιτικῶν μερίδων οὐδεμίαν πλέον ἠδύναντο ν' ἀσκῶσι ῥοπὴν ἀντίθετον.

Μάτην οἱ ὑπὸ τοῦ Φλαμινίνου πεμφθέντες πρέσβεις τῶν ἀνέκαθεν πρὸς αὐτοὺς φίλων Ἀθηναίων ἠγωνίζοντο ν' ἀποτρέψωσι τοὺς Αἰτωλοὺς ἀπὸ λίαν ἐσπευσμένων διαβημάτων. Ὅτε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ

Φλαμινῖνος προσῆλθεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Αἰτωλῶν, εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ ἴδῃ τὴν ἐκκλησίαν ψηφίζουσαν ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ ψήφισμα «νὰ προσκληθῇ ὁ Ἀντίοχος, ἵνα ἐλευθερώσῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ κρίνῃ μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Ῥώμης». Ἦτο δὲ τοσοῦτον μεγάλη ἡ τύφλωσις τῆς φιλοπολέμου μερίδος τῶν Αἰτωλῶν, ὥστε, ὅτε ὁ Φλαμινῖνος ἐζήτησε τὴν ἔγγραφον πρὸς αὐτὸν ἀνακοίνωσιν τοῦ ψηφίσματος, ὁ στρατηγὸς Δημόκριτος ἀπεκρίνατο αὐτῷ ὅτι «ἔχει ἀσχολίας μᾶλλον ἐπειγούσας, θέλει ὅμως μετ' ὀλίγον δώσῃ αὐτῷ ἀπάντησιν, ὁπόταν τὰ Αἰτωλικὰ στρατεύματα στρατοπεδεύσωσιν ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Τιβέρεως» (Λίβ. XXXV, 32 καὶ 33, πρβλ. XXXVI, 24 καὶ Ἀππιαν. Συρ. 21). Ἔκτοτε οἱ Αἰτωλοὶ οὐ μόνον ἠγωνίζοντο, ἵνα πανταχοῦ ἐν Ἑλλάδι τάς τε δημοκρατικὰς μερίδας καὶ πάντας τοὺς δυσηρεστημένους ἐξεγείρωσιν ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων, ἀλλ' ἐποιήσαντο καὶ ἀπόπειραν πρὸς τὴν διὰ δόλου καὶ βίας κατάληψιν τῶν στρατηγικῶν χωρίων, Σπάρτης, Χαλκίδος καὶ Δημητριάδος (Λίβ. XXXV, 34)· ἀλλὰ μόνον ὁ Αἰτωλὸς Ἵππαρχος Διοκλῆς κατώρθωσεν ἡγούμενος τοῦ Αἰτωλικοῦ ἱππικοῦ, βοηθούμενος δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Μαγνητάρχου Εὐρυλόχου καὶ τῆς τούτου ἰσχυρᾶς μερίδος, νὰ καταλάβῃ τὴν Δημητριάδα, ἔνθα καὶ ἐφονεύθησαν εὐθὺς οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀντιθέτου μερίδος (Λίβ. XXXV, 34).

Κατὰ δὲ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 192 π.Χ. ἀπεβιβάσθη καὶ ὁ Ἀντίοχος παρὰ τὴν Δημητριάδα εἰς Πτελεόν, μετὰ δεκακισχιλίων μόνον ὁπλιτῶν, πεντακοσίων ἱππέων καὶ ἓξ ἐλεφάντων. Ἐν ἀρχῇ ἐνταῦθα ἦλθον πρὸς αὐτὸν ὁ Μαγνητάρχης Εὐρύλοχος καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν Μαγνήτων· κολακευθεὶς ἐκ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης ὁ Ἀντίοχος ἦλθε τὴν ἐπιοῦσαν εἰς τὴν Δημητριάδα. Ἐντεῦθεν κατέπλευσεν εἰς Φάλαρα προσκληθεὶς διὰ ψηφίσματος ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν ἐκ Λαμίας, λαβὼν δ' ἐνταῦθα τὸ ψήφισμα, ἦλθεν εἰς Λαμίαν· ἔνθα εὗρεν ἐνθουσιώδη ὑποδοχήν. Ἐν κοινῇ δὲ συνόδῳ οἱ Αἰτωλοὶ κατέστησαν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον (Λίβ. XXXV. 43—45. Ἀππ. 21. Ζωναρ. Θ. 19). Ἀλλὰ ταχέως ἐγένετο δῆλον, ὅτι οἱ πλείονες τῶν Ἑλλήνων δὲν ἤθελον σοβαρῶς ν' ἀποτολμήσωσι πόλεμον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ὅτι ἐξ ἄλλου ὁ Ἀντίοχος λίαν ἀνεπιτηδείως ἤξευρε νὰ ἐπωφελῆται τὴν τῶν περιστάσεων εὐμένειαν. Ἐν δὲ τῇ κυρίως Θεσσαλίᾳ ἡ ἀριστοκρατία, ἡ οὖσα κυρία τῶν πραγμάτων, ἔμεινε πιστὴ εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ὁ

ὁ Φλαμινῖνος οὔτε ἡ Σύγκλητος ἠνείχοντο, ἵνα ὁ δυσήνιος οὗτος λαὸς ἐκταθῇ ὑπὲρ τὴν ὀρεινὴν τῆς Ὄθρυος ἢ πέραν τῆς Λαμίας πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Τότε σχεδὸν ἦλθον ἐπὶ τέλους εἰς φανερὰν ῥῆξιν οἱ Αἰτωλοὶ πρὸς τὸν Φλαμινῖνον, ἀνέμενον δὲ μόνον τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀναχώρησιν, ἵνα ἐκδηλώσωσιν ὡς ἤθελον τὴν σφοδρὰν ἀγανάκτησιν. Ἀλλ' ἡ δυσμένεια αὐτῶν ἔτι μᾶλλον ἐπετάθη ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀντιπάλους αὐτῶν Ἀχαιοὺς δια γωγῆς τῶν Ῥωμαίων, ἀμειψάντων αὐτοὺς ἀναλόγως γενναιότερον ἢ τοὺς Αἰτωλούς, καίτοι οἱ Ἀχαιοὶ τοσοῦτον βραδέως εἶχον λάβει τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ Φιλίππου.

Ἡ τῶν Ἑλλήνων δυσαρέσκεια, διότι κατεῖχον ἔτι οἱ Ρωμαῖοι τὴν Δημητριάδα, τὴν Χαλκίδα καὶ τὸν Ἀκροκόρινθον, ἐξηνάγκασε τὸν Φλαμινῖνον νὰ συνηγορήσῃ παρὰ τῇ Συγκλήτῳ ὑπὲρ τῆς ἐκκενώσεως αὐτῶν. Ἀληθῶς δὲ κατώρθωσεν, ἵνα ἡ Σύγκλητος ἐπιτρέψῃ αὐτῷ τὴν ὁλοσχερῆ τῆς Ἑλλάδος ἐκκένωσιν (Ἀππ. Συρ. 1—4 πρβλ Λίβ. XXXIII, 20, 34. 35. 38—41. 46 καὶ ἑξῆς XXXIV, 25. 33. 43. Πολύβ. ΙΗ', 30, 1 καὶ ἑξ. 31, 3. 32—35. Ζων. Θ. 18. Διόδ. ΚΗ' 12. 14). Οὕτω δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος τοῦ 194 πρ. Χρ. ἐν μεγάλῃ ἐν Κορίνθῳ γενομένῃ πανελληνίῳ συνόδῳ ἠδυνήθη νὰ κηρύξῃ πρὸς τοὺς συνελθόντας Ἕλληνας τὴν ἐπικειμένην ἐκκένωσιν τῶν προειρημένων φρουρίων.

Ὁ Φλαμινῖνος διέτριψεν ἔτι χρόνον τινὰ ἐν Ἑλλάδι, ἵνα διακανονίσῃ ὁριστικῶς τὰ τῆς Εὐβοίας καὶ τὰ τῶν Θεσσαλικῶν πολιτειῶν πράγματα, εἶτα δὲ ἐπανήγαγε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον εἰς Βρενδήσιον τῆς Ἰταλίας κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔαρ (Λίβ. Λίβ. XXXIV, 48—52. Πλουτ. Φλαμ. κ. 12. 13. Διόδ. ἔνθ. ἀνατ. καὶ Ζων. Θ, 18).

Ὁ Φλαμινῖνος ἐν ταῖς ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἀποσπασθείσαις χώραις, ἰδίως ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ἐν τῇ κυρίως Θεσσαλίᾳ, ἐζήτησε νὰ ἱδρύσῃ ἑδραίαν τάξιν πραγμάτων, ἅμα δὲ μερίδα πολιτικὴν ἀφωσιωμένην εἰς τὰ Ῥωμαϊκὰ συμφέροντα. Ὅθεν ἐγκατέστησε πανταχοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ τιμοκρατικὰς ἐπὶ σταθεροῦ τιμήματος τῆς περιουσίας (census) στηριζομένας πολιτείας ἤτοι κυβερνήσεις. Οὕτω δὲ τὴν βουλὴν καὶ τὰ δικαστήρια παρέδωκεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν πλουσιωτέρων, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ κοινὰ τῶν πόλεων ἐζήτησεν ὡς δυνατὸν νὰ συνδέσῃ

νοτιοανατολικῶς τῆς Λαρίσσης κειμένων πόλεων, κατέλαβε τὴν Πρόερναν καὶ τὰ περὶ αὐτὴν φρούρια, κατέστρεψε τὴν πεισμόνως ἀνθισταμένην φρουρὰν τῆς ἔτι πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς πιστῆς μενούσης τότε πόλεως **Θαυμακῶν** καὶ προεχώρησε τέλος πρὸς τὴν γραμμὴν τοῦ Σπερχειοῦ, ἔνθα κατέστρεψε τοὺς ἀγροὺς τῶν Ὑπαταίων· ἐνταῦθα δὲ ἀνέμενεν αὐτὸν κρίσιμος μάχη (Λίβ. XXXVI, 13 καὶ 14. Ζωναρ. Θ' 19. Ἀππιαν. Συρ. 17).

Ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος εἶχεν ἤδη ἐννοήσει ὅτι ἕνεκα μεγίστης ἀνεπιτηδειότητος περιήγαγεν ἑαυτὸν εἰς μέγιστον κίνδυνον. Ἕνεκα ἀμελείας τῶν ἐν Ἀσίᾳ στρατηγῶν αὐτοῦ διέθετε στρατόν, εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν προωρισμένον, μόνον δεκακισχιλίους ὁπλίτας καὶ πεντακοσίους ἱππεῖς. Καὶ οἱ Αἰτωλοὶ δι' ἐπονείδιστον ἀμέλειαν μόνον τετρακισχιλίους ἄνδρας εἶχον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀντιόχου. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνηται σκέψις περὶ ἀντιστάσεως πρὸς τοὺς Ῥωμαίους παρὰ τὴν Λαμίαν· διὰ τοῦτο ὁ Ἀντίοχος ὑπεχώρησεν ὄπισθεν τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ἀπεφάσισεν ἐν τῇ κατὰ τὴν ὑπώρειαν τοῦ Καλλιδρόμου θέσει νὰ ὑπερασπίσῃ ἰσχυρῶς μέχρι τῆς ἀφίξεως τῶν ἐπικουριῶν αὐτοῦ τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἰσχυρότατα ὀχυρωθείσας περιφήμους ταύτας **Πύλας** ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις δὲν ἐβράδυνε νὰ φανῇ ἐνταῦθα.

Ὅτε λοιπὸν ἐφάνη ὁ Ἀκίλιος πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 191 πρ. Χρ. ἡ πόλις Ἡράκλεια κατελήφθη ὑπὸ δισχιλίων ὁπλιτῶν Αἰτωλῶν, οἱ δὲ λοιποὶ δισχίλιοι Αἰτωλοί, διῃρημένοι εἰς τρεῖς μοίρας, ἐτάχθησαν εἰς ἄμυναν τῆς περιφήμου ὕπερθεν τῶν στενῶν ἐπὶ τοῦ Καλλιδρόμου ἀτραποῦ, δι' ἧς ἐν προγενεστέροις πολέμοις ὁ ἐπιδρομικὸς στρατὸς εἶχε παρακάμψει τὴν θέσιν τῶν Θερμοπυλῶν (Λίβ. XXXVI, 15 καὶ 16. Ἀππιαν. Συρ. 17 καὶ 18. Διόδ. ΚΘ. κ. 3). Ἀλλὰ τὰ στρατηγικὰ τοῦ βασιλέως σχέδια ἀπέβησαν μάταια. Ὁ ὕπατος Ἀκίλιος, οὗ ὁ στρατὸς ἦτο ἀριθμητικῶς πολλῷ ὑπέρτερος ἢ ὁ τοῦ Ἀντιόχου, (περὶ τὰς 40000), πρὸ τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ Ἀντιόχου ἐπιθέσεως ἔπεμψε διὰ νυκτὸς τοὺς ὑποστρατήγους αὐτοῦ Μάρκον Πόρκιον Κάτωνα καὶ Λεύκιον Οὐαλέριον, ἑκάτερον μετὰ δισχιλίων ὁπλιτῶν, ἐναντίον τῶν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῆς Οἴτης θέσεων, αὐτὸς δὲ ἤγαγε τὴν κυρίαν αὐτοῦ δύναμιν ἐναντίον τῶν Θερμοπυλῶν. Ἀλλὰ

βασιλεὺς Ἀντίοχος δὲν ἔμεινε βεβαίως οὐδαμῶς ἐν ἀπραξίᾳ· ἐν Θεσσαλίᾳ πανταχοῦ ἔτυχεν ἐχθρικῆς ὑποδοχῆς. Ἡ πόλις Φεραὶ μετὰ χαλεπὸν ἀγῶνα παρεδόθη τῷ Ἀντιόχῳ καὶ τοῖς Αἰτωλοῖς καὶ Ἀθαμᾶσι συμμάχοις αὐτοῦ. Καὶ ὅτε ὁ Ἀντίοχος καθυποτάξας ἤδη διὰ πολλῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων μέγα μέρος τῆς μέσης καὶ νοτίου Θεσσαλίας ἐφάνη πρὸ τῆς Λαρίσσης, εὗρε δ' ἐνταῦθα εὔτολμον ἀντίστασιν, τότε ἐλθοῦσα ἡ ἀγγελία περὶ τῆς προελάσεως μοίρας τινὸς Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Ἄππιον Κλαύδιον ἀπὸ Ἀπολλωνίας πεμφθείσης καὶ παριστώσης ἑαυτὴν ὡς πρωτοπορείαν τοῦ ἡνωμένου ρωμαιομακεδονικοῦ στρατοῦ, ἔπεισε τὸν Ἀντίοχον νὰ ἐπανακάμψῃ τάχιστα εἰς Δημητριάδα (Λίβ. XXXVI, 9—11. Ἀππιαν. Συρ. κ. 16). Ἐκ τούτου ἐπῆλθέ τις ἐπὶ μακρὸν διαρκέσασα οἱονεὶ φυσικὴ ἀνακωχὴ ὅπλων. Ὁ Ἀντίοχος ἔπειτα ἑνωθεὶς μετὰ μοίρας Αἰτωλῶν, κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν Χαλκίδα, ἔνθα διῆλθεν ἅπαντα τὸν λοιπὸν χρόνον τοῦ χειμῶνος ἐν ἔτει 191 πρ. Χρ. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀντὶ νὰ προάγῃ μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ παρασκευάς, κατελήφθη ὁ ὑπερπεντηκοντούτης βασιλεὺς ὑπὸ ἔρωτος πρὸς τὴν ὡραίαν θυγατέρα τοῦ Κλεοπτολέμου καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ γάμον, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοῦ καὶ στρατιῶται κατηνάλισκον τὸν χρόνον ἐν Εὐβοίᾳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Βοιωτίᾳ ἐν πότοις πανηγυρικοῖς κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ βασιλέως, χλευαζόμενοι πικρότατα ὑπὸ πάντων τῶν φρονίμων Ἑλλήνων (Λίβ. XXXVI, 11. Πολύβ. κεφ. 8. Ἀππιαν. Συρ. κ. 16. Πλουτ. Φιλοπ. κ. 17 Φλαμιν. κ. 16. Διόδ. Σικελ. ΚΘ, 2. Ἰουστ. XXXI, 6). Ὅτε δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 191 πρ. Χρ. διενοεῖτο περὶ σοβαρωτέρων πραγμάτων, οὐδεμία ἔτι ἐφαίνετο ἐκ τῶν ἀπαραιτήτων ἀσιατικῶν ἐφεδρειῶν.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἦλθεν ἡ ἀγγελία περὶ τῆς πλησίον τῆς Ἀπολλωνίας ἀποβάσεως τῆς κυρίας δυνάμεως τῶν Ῥωμαίων καὶ περὶ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ κινήσεων τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων Βαιβίου καὶ τῶν Μακεδόνων. Τὰ ὑπὸ τὸν Βαίβιον ρωμαϊκὰ στρατεύματα εἶχον ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἤραντο πολλὰς καὶ συνεχεῖς ἐπιτυχίας, ὅτε ἐφάνη καὶ ὁ μέγας ρωμαϊκὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Μάνιον Ἀκίλιον Γλαβρίωνα, ὅστις ἐν ὑπερηφάνῳ καὶ νικηφόρῳ πορείᾳ ἐξήλασε τὰς φρουρὰς τοῦ Ἀντιόχου ἐκ πασῶν τῶν νοτίως καὶ

νοτιοανατολικῶς τῆς Λαρίσσης κειμένων πόλεων, κατέλαβε τὴν Πρόερναν καὶ τὰ περὶ αὐτὴν φρούρια, κατέστρεψε τὴν πεισμόνως ἀνθισταμένην φρουρὰν τῆς ἔτι πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς πιστῆς μενούσης τότε πόλεως **Θαυμακῶν** καὶ προεχώρησε τέλος πρὸς τὴν γραμμὴν τοῦ Σπερχειοῦ, ἔνθα κατέστρεψε τοὺς ἀγροὺς τῶν Ὑπαταίων· ἐνταῦθα δὲ ἀνέμενεν αὐτὸν κρίσιμος μάχη (Λίβ. XXXVI, 13 καὶ 14. Ζωναρ. Θ' 19. Ἀππιαν. Συρ. 17).

Ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος εἶχεν ἤδη ἐννοήσει ὅτι ἕνεκα μεγίστης ἀνεπιτηδειότητος περιήγαγεν ἑαυτὸν εἰς μέγιστον κίνδυνον. Ἕνεκα ἀμελείας τῶν ἐν Ἀσίᾳ στρατηγῶν αὐτοῦ διέθετε στρατόν, εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν προωρισμένον, μόνον δεκακισχιλίους ὁπλίτας καὶ πεντακοσίους ἱππεῖς. Καὶ οἱ Αἰτωλοὶ δι' ἐπονείδιστον ἀμέλειαν μόνον τετρακισχιλίους ἄνδρας εἶχον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀντιόχου. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνηται σκέψις περὶ ἀντιστάσεως πρὸς τοὺς Ῥωμαίους παρὰ τὴν Λαμίαν· διὰ τοῦτο ὁ Ἀντίοχος ὑπεχώρησεν ὄπισθεν τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ἀπεφάσισεν ἐν τῇ κατὰ τὴν ὑπώρειαν τοῦ Καλλιδρόμου θέσει νὰ ὑπερασπίσῃ ἰσχυρῶς μέχρι τῆς ἀφίξεως τῶν ἐπικουριῶν αὐτοῦ τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἰσχυρότατα ὀχυρωθείσας περιφήμους ταύτας **Πύλας** ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις δὲν ἐβράδυνε νὰ φανῇ ἐνταῦθα.

Ὅτε λοιπὸν ἐφάνη ὁ Ἀκίλιος πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 191 πρ. Χρ. ἡ πόλις Ἡράκλεια κατελήφθη ὑπὸ δισχιλίων ὁπλιτῶν Αἰτωλῶν, οἱ δὲ λοιποὶ δισχίλιοι Αἰτωλοί, διῃρημένοι εἰς τρεῖς μοίρας, ἐτάχθησαν εἰς ἄμυναν τῆς περιφήμου ὕπερθεν τῶν στενῶν ἐπὶ τοῦ Καλλιδρόμου ἀτραποῦ, δι' ἧς ἐν προγενεστέροις πολέμοις ὁ ἐπιδρομικὸς στρατὸς εἶχε παρακάμψει τὴν θέσιν τῶν Θερμοπυλῶν (Λίβ. XXXVI, 15 καὶ 16. Ἀππιαν. Συρ. 17 καὶ 18. Διόδ. ΚΘ. κ. 3). Ἀλλὰ τὰ στρατηγικὰ τοῦ βασιλέως σχέδια ἀπέβησαν μάταια. Ὁ ὕπατος Ἀκίλιος, οὗ ὁ στρατὸς ἦτο ἀριθμητικῶς πολλῷ ὑπέρτερος ἢ ὁ τοῦ Ἀντιόχου, (περὶ τὰς 40000), πρὸ τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ Ἀντιόχου ἐπιθέσεως ἔπεμψε διὰ νυκτὸς τοὺς ὑποστρατήγους αὐτοῦ Μάρκον Πόρκιον Κάτωνα καὶ Λεύκιον Οὐαλέριον, ἑκάτερον μετὰ δισχιλίων ὁπλιτῶν, ἐναντίον τῶν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῆς Οἴτης θέσεων, αὐτὸς δὲ ἤγαγε τὴν κυρίαν αὐτοῦ δύναμιν ἐναντίον τῶν Θερμοπυλῶν. Ἀλλὰ

τὰ γενναίως ὑποστηριζόμενα ὀχυρώματα τότε μόνον κατέστη δυνατὸν νὰ κυριευθῶσιν, ὁπότε ὁ Κάτων νικήσας τὴν μίαν τῶν δύο Αἰτωλικῶν μοιρῶν καὶ διανύσας τὴν περιστροφικὴν αὐτοῦ πορείαν κατέλαβε τὰ πλάγια καὶ τὰ νῶτα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀντιόχου (Λίβ. XXXVI, 17—19. Ἀππιαν. Συρ. 18—19. Πλουτ. β. Κάτ. Πρεσβ. κ. 12-14). Ἡ ὑποχώρησις τοῦ Ἀντιόχου, ὃν οἱ Ῥωμαῖοι τὸ μὲν πρῶτον δι' ἰσχυρᾶς κατ' αὐτοῦ ἐπιθέσεως ἠνάγκασαν νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι Σκαρφείας τῆς Λοκρίδος, εἶτα δὲ ἀπαύστως ἠνώχλουν, μετετράπη εἰς ἄτακτον φυγήν. Ὁ στρατὸς τοῦ βασιλέως οὕτως ὁλοσχερῶς ἐν Εὐρώπῃ κατεστράφη, ὥστε (πλὴν τῶν ὀλίγων εἰς Δημητριάδα διασωθέντων φυγάδων) μετὰ 500 μόνον ἱππέων ἦλθεν εἰς Χαλκίδα, ὁπόθεν ἀπέπλευσεν εἰς Ἔφεσον. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀπώλεσαν 200 μόνον ἄνδρας (Λίβ. αὐτόθι 19. 21. 23. Ἀππιαν. 19. 20).

Οὕτως ὁ μὲν κατ' Ἀντιόχου πόλεμος ἐπερατώθη, τῆς δὲ Ῥώμης ἅπασα ἡ ὁρμὴ ἔμελλε ν' ἀπολυθῇ ἐναντίον τῶν Αἰτωλῶν.

Ὁ Ἀκίλιος κατέλαβεν ἐν ἀρχῇ τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν νῆσον Εὔβοιον ἀμαχητεὶ (Λίβ. αὐτόθι 21), κατὰ δὲ τὴν εἰς Θερμοπύλας ἐπάνοδον ἠθέλησε λίαν συνετῶς νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ νὰ συνδιαλλάξῃ αὐτοὺς πρὸς τὴν Σύγκλητον. Ἀλλ' οἱ Αἰτωλοὶ δὲν προσεχώρησαν εἰς τὰς γενομένας αὐτοῖς προτάσεις. Οὕτω δέ, ἀφοῦ ἠρνήθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐν πρώτοις τὴν ὡς πρῶτον ὅρον τῆς συνθήκης ζητηθεῖσαν παράδοσιν τῆς Ἡρακλείας (Λίβ. αὐτ. 22), ἐξηκολούθησεν ὁ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Αἰτωλῶν ἀγὼν ἐν Θερμοπύλαις. Ὁ πόλεμος δὲ οὗτος ἦτο ὁ ἔσχατος, ὃν διεξήγαγεν ὁ Αἰτωλικὸς λαός· πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν πρὸς τιμὴν τῶν ἀνδρείων Αἰτωλῶν ὅτι τὸν περὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως ἀγῶνα τοῦτον ἠγωνίσθησαν μετ' ἀνδρείας καὶ ἐπιμονῆς ἀξίας ὅλης τῆς ἀρχαίας αὐτῶν φήμης. Ὁ Ῥωμαιο-αιτωλικὸς οὗτος πόλεμος ὁ διαρκέσας μέχρι τοῦ 189 πρ. Χρ., ἀφοῦ διεκόπη ἐπανειλημμένως ὑπὸ μακρῶν ἀνακωχῶν καὶ διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, ἀποτελεῖ διαρκῶς σειρὰν πεισματωδῶν πολιορκητικῶν ἀγώνων.

Τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Αἰτωλικοῦ πολέμου ἐγένοντο ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Σπερχειοῦ. Καὶ ὁ μὲν αὖθις νῦν μετὰ τοῦ Ἀκιλίου ἑνωθεὶς βασιλεὺς Φίλιππος ἐπετέθη κατὰ τῆς Λαμίας (Λίβ. XXXVI, 25), ὁ δὲ

Ῥωμαῖος ὕπατος ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἡράκλειαν. Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσιν ἠμύναντο οἱ Αἰτωλοὶ μετὰ μεγίστης ἀνδρείας. Ἀλλὰ τὰ μὲν τῶν Μακεδόνων ἔμπροσθεν τῆς Λαμίας ἔργα βραδέως μόνον προὐχώρουν, τὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων ὁρμητικῶς· διότι ὁ ὕπατος ἐπελθὼν ἐπὶ τὴν Ἡράκλειαν, διαιρέσας τὸν στρατὸν εἰς τέσσαρα σώματα, ἐτοποθέτησε τὸ ἓν τούτων πλησίον τοῦ Γυμνασίου τοῦ παρὰ τὸν Ἀσωπὸν κειμένου, ἕτερον πλησίον τῆς ἀκροπόλεως, τρίτον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος, τὸν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Μέλανος, καὶ τὸ τέταρτον ἔναντι τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου. Οἱ Αἰτωλοὶ οὐχ ἧττον ἐπιτυχῶς ὑπεστήριζον τὰς θέσεις των καὶ εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τῆς προσβολῆς ἐπὶ 24 ἡμέρας, ὁπότε ὁ ὕπατος εὑρίσκων ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν καὶ ἡ ἀντίστασίς των ἠλαττοῦντο, ἀπεφάσισε γενικὴν προσβολὴν τῆς κάτω πόλεως· ἐν πρώτοις ἠπάτησε τοὺς Αἰτωλοὺς διὰ προσποιητῆς χαλαρώσεως τῆς κατ' αὐτῶν προσβολῆς, ἔπειτα ἐποίησε γενικὴν ἔφοδον κατὰ τὴν τετάρτην φυλακὴν τῆς νυκτός. Οἱ Αἰτωλοὶ κατελήφθησαν ἐξαπίνης καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Τὴν ἐπιοῦσαν, ἀφοῦ ἐπέτρεψεν ὁ ὕπατος εἰς τὰ στρατεύματα αὐτοῦ νὰ λεηλατήσωσι τὴν πόλιν ἐπί τινας ὥρας, διῄρεσεν αὐτὰ εἰς δύο σώματα. Τὸ ἓν τούτων ὡδήγησε διὰ κυκλωτεροῦς ὁδοῦ γύρω τῶν προπόδων τοῦ ὄρους εἰς βραχώδη κορυφήν, πιθανῶς τὴν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ κληθεῖσαν Μυροπώλην (Προκόπ. περὶ κτισμ. 4, 2), ἰσοϋψῆ πρὸς τὴν ἀκρόπολιν καὶ χωριζομένην μόνον διὰ χάσματος τόσον στενοῦ, ὥστε αἱ δύο κορυφαὶ εὑρίσκοντο ἐντὸς βολῆς. Ἡ κατάληψις τῆς κορυφῆς ταύτης ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἦτο τὸ σημεῖον, ὅπως καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει Ῥωμαῖοι ὁρμήσωσι πρὸς τὴν ἀκρόπολιν. Ἀλλ' οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον ἤδη ἀποθαῤῥυνθῇ, ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀκρόπολις ἐπληρώθη γυναικῶν καὶ παίδων καὶ δὲν ἐγένετο προπαρασκευὴ πρὸς μακροτέραν ἀντίστασιν, οἱ Αἰτωλοὶ δὲν ἀνέμειναν τὴν ἔφοδον, ἀλλὰ παρεδόθησαν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ὑπάτου (Λίβ. XXXVI, 22—25. Ἀππιαν. Συρ. κ. 21. Πλουτ. Φλαμ. κ. 15). Ἡ πτῶσις τοῦ ὀχυροῦ τούτου φρουρίου ἐκλόνησεν οὐκ ὀλίγον τὸ θάῤῥος τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ὀλίγας μόνον ἡμέρας πρότερον πρὸ τοῦ γεγονότος τούτου ἐκ τῆς ἐν Ὑπάτῃ συνελθούσης κοινῆς συνόδου εἶχον πέμψει πρέσβεις εἰς Ἀσίαν ὑπὸ τὸν Θόαντα, ἵνα τοῦ Ἀντιόχου τὴν βοήθειαν ζητήσωσιν. Ἀλλ' ὅτε ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀκίλιος κα-

τὰ γενναίως ὑποστηριζόμενα ὀχυρώματα τότε μόνον κατέστη δυνατὸν νὰ κυριευθῶσιν, ὁπότε ὁ Κάτων νικήσας τὴν μίαν τῶν δύο Αἰτωλικῶν μοιρῶν καὶ διανύσας τὴν περιστροφικὴν αὐτοῦ πορείαν κατέλαβε τὰ πλάγια καὶ τὰ νῶτα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀντιόχου (Λίβ. XXXVI, 17—19. Ἀππιαν. Συρ. 18—19. Πλουτ. β. Κάτ. Πρεσβ. κ. 12 - 14). Ἡ ὑποχώρησις τοῦ Ἀντιόχου, ὃν οἱ Ῥωμαῖοι τὸ μὲν πρῶτον δι' ἰσχυρᾶς κατ' αὐτοῦ ἐπιθέσεως ἠνάγκασαν νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι Σκαρφείας τῆς Λοκρίδος, εἶτα δὲ ἀπαύστως ἠνώχλουν, μετετράπη εἰς ἄτακτον φυγήν. Ὁ στρατὸς τοῦ βασιλέως οὕτως ὁλοσχερῶς ἐν Εὐρώπῃ κατεστράφη, ὥστε (πλὴν τῶν ὀλίγων εἰς Δημητριάδα διασωθέντων φυγάδων) μετὰ 500 μόνον ἱππέων ἦλθεν εἰς Χαλκίδα, ὁπόθεν ἀπέπλευσεν εἰς Ἔφεσον. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀπώλεσαν 200 μόνον ἄνδρας (Λίβ. αὐτόθι 19. 21. 23. Ἀππιαν. 19. 20).

Οὕτως ὁ μὲν κατ' Ἀντιόχου πόλεμος ἐπερατώθη, τῆς δὲ Ῥώμης ἅπασα ἡ ὁρμὴ ἔμελλε ν' ἀπολυθῇ ἐναντίον τῶν Αἰτωλῶν.

Ὁ Ἀκίλιος κατέλαβεν ἐν ἀρχῇ τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν νῆσον Εὔβοιον ἀμαχητεὶ (Λίβ. αὐτόθι 21), κατὰ δὲ τὴν εἰς Θερμοπύλας ἐπάνοδον ἠθέλησε λίαν συνετῶς νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ νὰ συνδιαλλάξῃ αὐτοὺς πρὸς τὴν Σύγκλητον. Ἀλλ' οἱ Αἰτωλοὶ δὲν προσεχώρησαν εἰς τὰς γενομένας αὐτοῖς προτάσεις. Οὕτω δέ, ἀφοῦ ἠρνήθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐν πρώτοις τὴν ὡς πρῶτον ὅρον τῆς συνθήκης ζητηθεῖσαν παράδοσιν τῆς Ἡρακλείας (Λίβ. αὐτ. 22), ἐξηκολούθησεν ὁ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Αἰτωλῶν ἀγὼν ἐν Θερμοπύλαις. Ὁ πόλεμος δὲ οὗτος ἦτο ὁ ἔσχατος, ὃν διεξήγαγεν ὁ Αἰτωλικὸς λαός· πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν πρὸς τιμὴν τῶν ἀνδρείων Αἰτωλῶν ὅτι τὸν περὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως ἀγῶνα τοῦτον ἠγωνίσθησαν μετ' ἀνδρείας καὶ ἐπιμονῆς ἀξίας ὅλης τῆς ἀρχαίας αὐτῶν φήμης. Ὁ Ῥωμαιο-αιτωλικὸς οὗτος πόλεμος ὁ διαρκέσας μέχρι τοῦ 189 πρ. Χρ., ἀφοῦ διεκόπη ἐπανειλημμένως ὑπὸ μακρῶν ἀνακωχῶν καὶ διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, ἀποτελεῖ διαρκῶς σειρὰν πεισματωδῶν πολιορκητικῶν ἀγώνων.

Τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Αἰτωλικοῦ πολέμου ἐγένοντο ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Σπερχειοῦ. Καὶ ὁ μὲν αὖθις νῦν μετὰ τοῦ Ἀκιλίου ἑνωθεὶς βασιλεὺς Φίλιππος ἐπετέθη κατὰ τῆς Λαμίας (Λίβ. XXXVI, 25), ὁ δὲ

23 καὶ 28), εἶχε προσενεχθῆ περιποιητικώτατα πρὸς τὸν Νίκανδρον καὶ ἐκδηλῶν ἀπροκαλύπτως τὴν ἐκ νέου αἰφνιδίως ἐξεγερθεῖσαν ἐν ἑαυτῷ πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς συμπάθειαν, εἶχε διατάξει νὰ ὁδηγηθῇ ἀσφαλῶς εἰς Ὑπάτην. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις οἱ Αἰτωλοὶ διέῤῥηξαν εὐθὺς τὰς πρὸς τὸν Ἀκίλιον διαπραγματεύσεις καὶ καλέσαντες πάσας αὐτῶν τὰς στρατευσίμους δυνάμεις εἰς τὰ ὅπλα ἀπεφάσισαν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον ἐν ταῖς Αἰτωλικαῖς χώραις (Λίβ. XXXVI, 28—30. Πολύβ. Κ.10, 13 — 11, 9). Ὁ Ἀκίλιος τότε ἐτράπη ἐναντίον τῆς πόλεως, ἧς ὄπισθεν τῶν τειχῶν ἀθρόοι ἦσαν συνηγμένοι οἱ Αἰτωλοὶ τουτέστι τῆς Ναυπάκτου, ἀφοῦπρότερον ἐν τῇ ἐπὶ τῆς Οἴτης περιφήμῳ Πυρᾷ, τῇ θέσει δηλονότι ἔνθα ὁ Ἡρακλῆς κατὰ τὸν μῦθον κατέκαυσεν ἑαυτόν, ἐτέλεσε θυσίαν (Λίβ. XXXVI, 30, 34. Ἀππιαν. Συρ. κ. 21). Ἐπὶ μῆνας δύο ἠμύναντο ἐνταῦθα οἱ ἀνδρεῖοι ὀρεινοὶ μετ' ἀπεγνωσμένης καρτερίας ἀγωνιζόμενοι. Τότε ὁ βαρέως ὑπ' αὐτῶν ὑβρισθεὶς Φλαμινῖνος παρέστη σωτὴρ αὐτῶν. Μέχρι τοῦ νῦν ἀσχολούμενος οὗτος εἰς τὰ τῆς Πελοποννήσου πράγματα ἦλθε νῦν εἰς τὸ πρὸ τῆς Ναυπάκτου στρατόπεδον. Παρακληθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν ταπεινῶς, ἔπεισε τὸν Ἀκίλιον ν' ἀποστῇ τῆς διὰ πάσης θυσίας βιαίας καταλήψεως τῆς πόλεως. Εἶτα δὲ ὁ Φλαμινῖνος ἐνήργησε τὴν συνομολόγησιν μακροχρονίου ἀνακωχῆς λήγοντος τοῦ 191 πρ. Χρ. ἧς διαρκούσης ἔμελλον οἱ Αἰτωλοὶ νὰ εἰρηνεύσωσι πρὸς τὴν Σύγκλητον (Λίβ. XXXVI, 34. 35. Πλουταρ. Φλαμ. κ. 15 Ζωναρ. Θ. 19).

Ὁ Ἀκίλιος ἔπεμψε μετὰ ταῦτα τὸν στρατὸν αὐτοῦ πάλιν εἰς τὴν Φθιῶτιδα, αὐτὸς δὲ μετέβη εἰς τὸ Αἴγιον τῆς Ἀχαΐας, ἵνα ῥυθμίσῃ ἐνταῦθα μετὰ τῶν Ἀχαιῶν πολλὰ ζητήματα πολιτικά. Οἱ εἰς Ῥώμην ἀποσταλέντες πρέσβεις τῶν Αἰτωλῶν ἀπεπέμφθησαν μὴ δεξάμενοι δυοῖν θάτερον, ἢ νὰ ἐπιτρέψωσι τῇ Συγκλήτῳ ν' ἀποφασίσῃ περὶ πάντων τῶν κατ' αὐτοὺς ἢ νὰ δώσωσι χίλια τάλαντα παραχρῆμα καὶ νὰ ἔχωσι τὸν αὐτὸν μετὰ τῶν Ῥωμαίων ἐχθρὸν καὶ φίλον. Ὅθεν ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος περὶ τὰ τέλη τοῦ χειμῶνος τοῦ 190 πρ. Χρ. Μαθὼν δὲ ὁ Ἀκίλιος ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ κατέλαβον τὰς στενοπορίας τοῦ Κόρακος, ἤγαγεν εὐθὺς τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Φωκίδος ἐναντίον τῆς Λαμίας καὶ καταλαβὼν ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν ταύτην κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 190 πρ. Χρ. (Λίβ. XXXVII, 4, 5), ἐτράπη πάλιν

τέλαβεν ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν Ἡράκλειαν, οἱ τότε ἐν Ὑπάτῃ συνηγμένοι Ἀπόκλητοι τῶν Αἰτωλῶν (τὸ διαρκὲς δμοσπονδιακὸν συμβούλιον) ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ στρατηγοῦ Φαινέα συνῆψαν διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν ὕπατον.

Τότε ὁ Ἀκίλιος εἰς τὸν μετ' αὐτοῦ διαπραγματευόμενον Φαινέαν προέβαλε σειρὰν ἀπαιτήσεων ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν ἐπονειδίστων θεωρουμένων· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐκ τούτου σφόδρα καταπλαγεὶς στρατηγὸς ἀπέῤῥιψεν αὐτάς, ὁ Ἀκίλιος ἐξήγησεν εἰς τοὺς πρέσβεις μετ' ἀγροίκου εἰλικρινείας τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τῶν ὅρων. Οἱ Αἰτωλοὶ ἐν τῇ ἀγνοίᾳ, ἣν εἶχον, τοῦ πολιτικοῦ δικαίου τῆς Ῥώμης, διέπραξαν τὸ κατ' ἀρχὰς τὸ ἐπικίνδυνον λάθος ἐν τῇ πρὸς τὸν ὕπατον ὑποταγῇ αὐτῶν, ν' ἀποδεχθῶσι τοὺς ὅρους, δι' ὧν οἱ ἡττημένοι λαοὶ τοῦ δυτικοῦ κόσμου συνείθιζον νὰ παραδίδωσιν ἑαυτοὺς ἄνευ ὅρων εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ· ἦσαν δὲ οἱ ὅροι «in fidem se suaque omnia permittere Romanorum» τουτέστι, εἰς τὴν Ῥωμαίων πίστιν ἑαυτοὺς καὶ πάντα τὰ ἑαυτῶν παραδιδόναι. Ὅτε λοιπὸν ὁ Φαινέας ἤκουσε τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τῶν ὅρων, διέκοψε προσωρινῶς τὰς διαπραγματεύσεις, ἵνα ἐρωτήσῃ τὴν γνώμην τῆς κοινῆς τῶν Αἰτωλῶν συνόδου (Λίβ. XXXVI, 26—28. Πολύβ. Κ. 9 καὶ 10).

Ὅτε δὲ τὰ πλήθη τῶν Αἰτωλῶν ἐν νέᾳ τινὶ πάλιν ἐν Ὑπάτῃ συγκληθείσῃ κοινῇ συνόδῳ ἔμαθον πῶς ἐθεώρει ὁ Ἀκίλιος τὰς πρὸς τὴν Ῥώμην σχέσεις τῶν Αἰτωλῶν καὶ πῶς εἶχε προσενεχθῇ πρὸς τὸν Φαινέαν, παρασκευασθεὶς μάλιστα νὰ κρατήσῃ δεσμίους τοὺς πρέσβεις, τότε κατελήφθησαν ὑπὸ ἐξάψεως σφοδροτάτης καὶ ἀπήτουν βοῇ μεγάλῃ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου μέχρις οὗ μὴ μείνῃ μηδὲ εἷς ἀνήρ.

Πρὸς τούτοις δ' ἐπῆλθε καὶ τὸ ἑξῆς γεγονός. Εἷς τῶν Αἰτωλῶν πρέσβεων ὀνόματι Νίκανδρος ἐπέστρεψε παρὰ τοῦ Ἀντιόχου μετὰ χρημάτων ἀφθόνων καὶ ἔτι πλειόνων ὑποσχέσεων. Κατὰ τὴν ἐπάνοδον δ' αὐτοῦ ὁ Νίκανδρος οὗτος ἐγγὺς τῆς Λαμίας περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Μακεδόνων. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος, μικρὸν πρότερον βαρέως προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Ἀκιλίου διατάξαντος αὐτὸν λίαν αὐθαδῶς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἡρακλείας ν' ἀποχωρήσῃ τῆς Λαμίας καταλείπων αὐτὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους (Λίβ. XXXVI, 25 πρβλ. XXXIX,

Δελφῶν (Δελτ. Ἑλλ. ἀλληλογρ. ἔτος VII, *1883), ἀναγομένης εἰς τὸ ἔτος 178 – 177 πρ. Χρ. ἐν ᾗ ἀναγράφονται ἱερομνήμονες τῶν Αἰνιάνων «Λοχαγὸς Ἀγήτας Καλλιπολίτης καὶ Νικίας Ἀλεξάνδρου Καλυδόνιος» τουτέστιν ἄνδρες Αἰτωλοὶ καὶ οὐχὶ Αἰνιᾶνες.*

Διὰ τῆς αὐτῆς συνθήκης ἡ συμπολιτεία τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαιῶν ἐπεξετάθη τῷ 189 πρ. Χρ. καὶ πέραν ἔτι τῶν ὁρίων τῆς Πελοποννήσου· διότι εἰς τὴν συμπολιτείαν ἐπέτρεψαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ προστεθῇ καὶ ἡ Ἡράκλεια μετὰ τῶν Θερμοπυλῶν (Παυσ. Ζ, 14, 1 καὶ 15), παρέμεινε δὲ εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν μέχρι τοῦ 148 π. Χρ. ἀλλ' ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ ἐπιγραφῇ τῶν Δελφῶν ἀναγράφεται ἱερομνήμων τῶν Ἡρακλεωτῶν «Φαινέας Νικέου Σωσθενεὺς» καὶ οὐχὶ πολίτης Ἡρακλεώτης, ἄδηλον διὰ τί.

§ 5. Ἡ ἐν Φθιώτιδι κατάστασις ἀπὸ τῆς ἥττης τῶν Αἰτωλῶν μέχρι τοῦ γ'. πολέμου τῶν Ῥωμαίων καὶ Μακεδόνων.

Ὁ βασιλεὺς Φίλιππος, ἐπιτραπέντος αὐτῷ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων νὰ καταλάβῃ πόλεις τινὰς πρότερον ἀνηκούσας τοῖς Αἰτωλοῖς, διηλλάγη αὖθις πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ κατέλαβε (τῷ 191 πρ. Χρ.) καὶ τὴν πόλιν Δημητριάδα. Οὕτω δὲ ἡ κυρίως Θεσσαλία περιεκλείσθη νῦν πανταχόθεν ὑπὸ τῶν κατακτήσεων τοῦ Φιλίππου.

Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἡ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ῥωμαϊκὴ προστασία εἶχε μεταβληθῆ κατὰ τρόπον ἀπαρατήρητον εἰς ῥωμαϊκὴν ἡγεμονίαν καὶ δὲν ἦτο μακρὰν ὁ χρόνος, καθ' ὃν οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς πολιτείας προσεφέροντο πραγματικῶς ὡς πρὸς ὑποτελῆ εἰς τὴν Ῥώμην κράτη. Εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν πολιτείαν πρὸς τούτοις δὲν ἤρεσκε νὰ βλέπῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Μακεδονίας ὡς μεγάλου κράτους· διὰ τοῦτο ἡ Ῥωμαϊκὴ Σύγκλητος εἰργάζετο ἀπὸ τοῦ νῦν μετὰ σπουδῆς ν' ἀποστερήσῃ τὸν γενναῖον σύμμαχον πάντων τῶν καρπῶν τῶν ἐν τῷ λήξαντι πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς πολέμῳ ἀγώνων αὐτοῦ. Ἀληθῶς δὲ πολὺ ταχέως μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου ἀνεφύησαν μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ πλείστων μικρῶν πολιτειῶν τῆς βορείου Ἑλλάδος σφοδραὶ διενέξεις, ἐν αἷς κατὰ τόπους φαίνεται δὲν ἔλειπον

καὶ βίαια πράξεις. Ἡ ἐλευθέρα πολιτεία τῶν Θεσσαλῶν καὶ οἱ Περραιβοὶ ἤθελον νὰ ἔχωσιν αὖθις τὰς ἀπολεσθείσας αὐτῶν πόλεις. Οἱ δὲ Θεσσαλοὶ ἤγειραν κατὰ τοῦ Φιλίππου πλὴν ἄλλων καὶ τὴν μομφὴν ὅτι οὗτος πρότερον παντὶ τρόπῳ ἐργαζόμενος κατέστρεψε τὴν κατὰ θάλασσαν ἐμπορίαν τῶν Θηβῶν τῶν Φθιωτικῶν, ἵνα προαγάγῃ τὴν τῆς Δημητριάδος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ οἱ κατήγοροι προσῆλθον καὶ εἰς τὴν Σύγκλητον τυχόντες παρ' αὐτῇ δεξιώσεως εὐμενοῦς ἐνθαῤῥυντικῆς τοῦ διαβήματος αὐτῶν. Νῦν δὲ ἤγειραν μομφὴν κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ οἱ Ἀθαμᾶνες καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Εὐμένης ὁ Β'. Πρὶν δὲ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἐφάνη Ῥωμαϊκὴ πρεσβεία ἐν Ἑλλάδι (τῷ 185 ἢ πιθανῶς τῷ 186 πρ. Χρ.), ἥτις ἐκάλεσεν εἰς τὰ Θεσσαλικὰ Τέμπη τοὺς ἀπεσταλμένους πασῶν τῶν πολιτειῶν τῆς βορείου Ἑλλάδος τῶν διατελουσῶν εἰς διενέξεις πρὸς τὸν Φίλιππον, ἵνα κρίνῃ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Φιλίππου.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι ὁ Φίλιππος ὑπεχρεώθη διὰ τῆς ἐτυμηγορίας τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐπιτροπῆς ν' ἀποστῇ πασῶν τῶν πρὸς νότον τοῦ Ὀλύμπου κειμένων νέων αὐτοῦ κτήσεων (Λίβ. XXXIX, 26). Βαρέως δὲ δυσθυμήσας ὁ Φίλιππος ἕνεκα αἱματηρᾶς τινος τραγῳδίας ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ τῷ 181 πρ. Χρ. κατῆλθεν εἰς τὸν τάφον κατὰ τὸ 179 ὡς ἀνὴρ καταῤῥαγεὶς τὴν καρδίαν. Διάδοχος αὐτοῦ ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Περσεύς**.

Ὁ **Περσεὺς** ἠγωνίσθη νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εὔνοιαν τῆς δημοκρατικῆς μερίδος τῶν Ἑλλήνων, ἦτο δὲ πρᾶος, δημοτικὸς ἄρχων καὶ φιλοπροσήγορος. Πραγματικὰ συμφέροντα παντὸς εἴδους, αἰσθήματα εὐγενέστατα καὶ κοινότατα πάθη, τύφλωσις πρὸς τὴν ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς ἀπεγνωσμένην κατάστασιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, παρῆγον ἐν Ἑλλάδι θερμοτάτην ὑπὲρ τοῦ Περσέως συμπάθειαν, ἥτις ἔμελλε ἐπὶ τέλους ν' ἀγάγῃ ἀμφοτέρους καὶ Ἕλληνας καὶ Περσέα εἰς ἀτυχεστάτην ἀπάτην καὶ εἰς δεινότατον ὄλεθρον.

Μετὰ μακρὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις προέβη ὁ Περσεὺς τῷ 174 π. Χ. εἰς μεγάλην τινὰ ἐπίδειξιν· διὰ τὸν φόνον ἑνὸς τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ καθυπέταξε τοὺς Δόλοπας καίπερ θέντας ἑαυτοὺς εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν προστασίαν (Πολύβ. ΚΒ', 22. 4. Λίβ. XLI, 22. 23. 24. XLII, 13. 40. 41. Ἀππιαν. Μακεδ. κεφ. 9. 3). Ἀλλὰ τὸ

δεινότατον εἶχε ζητήσει νὰ χρησιμοποιήση ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τὴν δεινὴν οἰκονομικὴν δυσπραγίαν ἰδίως τῶν Αἰτωλικῶν καὶ Θεσσαλικῶν χωρῶν καὶ τὴν ἐνταῦθα μετ' ἰδιαιτέρας σφο[illegible]τος ἐπικρατοῦσαν κοινωνιστικὴν δημοκρατικὴν κίνησιν.

'Αφοῦ ὁ Μακεδονικὸς στρατὸς ἐξετέλεσε χάριν ἐπιδείξεως τὴν εἰρηνικὴν αὐτοῦ ἐν πομπῇ πορείαν ἀπὸ Δολοπίας εἰς Δελφοὺς καὶ ἀπὸ Δελφῶν πάλιν εἰς Ὄλυμπον, εὐθὺς ἐν τῇ σχεδὸν ἤδη ἀπὸ ἐσωτερικῶν ταραχῶν κεκμηκυίᾳ Αἰτωλίᾳ ἡ πολυχρόνιος αἱματηρὰ ἔρις ἐξήφθη μετὰ νέας μανιώδους ὁρμῆς καὶ ἀνεῤῥιπίσθη ἔν τε τοῖς Θεσσαλοῖς καὶ τοῖς Πεῤῥαιβοῖς ὁ ἐμφύλιος πόλεμος τῶν ὀφειλετῶν καὶ τῶν ἀπόρων πρὸς τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς μεγάλους γεωμόρους ἐν ὅλῃ τῇ εἰδεχθείᾳ αὐτοῦ (Liv. XLII, 5, 13. Διόδ. ΚΘ. 33).

'Ενταῦθα δ' ἀκριβῶς ἡ Ῥωμαϊκὴ διπλωματία ἀντετάχθη ἐν Ἑλλάδι ὁριστικώτερον κατὰ τῆς Μακεδονικῆς πολιτικῆς. Τῷ ἔτει 174 πρ. Χρ. οἱ Αἰτωλοὶ καταπεπονημένοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων διενοήθησαν νὰ εἰρηνεύσωσι πρὸς ἀλλήλους, ἐπεκαλέσαντο δὲ καὶ τοὺς Ῥωμαίους εἰς ὑποστήριξιν τοῦ ἔργου τούτου. Τότε δὲ συνέβη τὸ ἑξῆς γεγονός. 'Ογδοήκοντα ἄνδρες ἐξ **Ὑπάτης**, θιασῶται Προξένου τινὸς (ἀνήκοντος, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν ῥωμαΐζουσαν μερίδα), οἵτινες χάριν ἐπισφραγίσεως τῆς εἰρήνης εἶχον προσκληθῆ ὑπὸ τοῦ δήμου αὐτῶν καὶ τοῦ προϊσταμένου τοῦ δήμου Εὐπολέμου νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς πατρίδας, κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν προσεβλήθησαν αἰφνιδίως καὶ ἐπλήγησαν θανασίμως· νῦν πλέον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γείνῃ σκέψις περὶ διαλλαγῆς· μάτην δὲ ἐπειρᾶτο καὶ ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ἀφικομένη εἰς τὴν Ἑλλάδα πρεσβεία τῆς Συγκλήτου διὰ συνόδου τινὸς ἐν Δελφοῖς νὰ ἐπενέγκῃ συμβιβασμόν τινα. Αὐτὸς ὁ ἀτυχὴς Πρόξενος, ὅστις, ὡς φαίνεται, εἶχεν ἐργασθῆ ἐπιτυχῶς παρὰ τοῖς πρέσβεσιν, ἐφονεύθη εὐθὺς ὕστερον ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ γυναικὸς (Λίβ. XLI, 25).

Οὕτως ὁ πόλεμος, νῦν ὑπὸ τῆς Μακεδονικῆς ἐνεργείας ὑποδαυλισθείς, ἐξηκολούθησε μετὰ νέας μανίας ἐπεκταθεὶς καὶ εἰς τὰς Θεσσαλικὰς χώρας. 'Ενταῦθα λοιπὸν ἐπενέβη ἀποτελεσματικῶς ἡ Σύγκλητος, ἐπέτυχε δὲ πράγματι ὁ Ἄππιος Κλαύδιος Ποῦλχερ τῷ 173 νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κοινωνιστικὴν ἐν τοῖς Θεσσαλοῖς καὶ τοῖς Πεῤ-

καὶ βίαιαι πράξεις. Ἡ ἐλευθέρα πολιτεία τῶν Θεσσαλῶν καὶ οἱ Περραιβοὶ ἤθελον νὰ ἔχωσιν αὖθις τὰς ἀπολεσθείσας αὐτῶν πόλεις. Οἱ δὲ Θεσσαλοὶ ἤγειραν κατὰ τοῦ Φιλίππου πλὴν ἄλλων καὶ τὴν μομφὴν ὅτι οὗτος πρότερον παντὶ τρόπῳ ἐργαζόμενος κατέστρεψε τὴν κατὰ θάλασσαν ἐμπορίαν τῶν Θηβῶν τῶν Φθιωτικῶν, ἵνα προαγάγῃ τὴν τῆς Δημητριάδος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ οἱ κατήγοροι προσῆλθον καὶ εἰς τὴν Σύγκλητον τυχόντες παρ' αὐτῇ δεξιώσεως εὐμενοῦς ἐνθαρρυντικῆς τοῦ διαβήματος αὐτῶν. Νῦν δὲ ἤγειραν μομφὴν κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ οἱ Ἀθαμᾶνες καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Εὐμένης ὁ Β'. Πρὶν δὲ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἐφάνη Ῥωμαϊκὴ πρεσβεία ἐν Ἑλλάδι (τῷ 185 ἢ πιθανῶς τῷ 186 πρ. Χρ.), ἥτις ἐκάλεσεν εἰς τὰ Θεσσαλικὰ Τέμπη τοὺς ἀπεσταλμένους πασῶν τῶν πολιτειῶν τῆς βορείου Ἑλλάδος τῶν διατελουσῶν εἰς διενέξεις πρὸς τὸν Φίλιππον, ἵνα κρίνῃ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Φιλίππου.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι ὁ Φίλιππος ὑπεχρεώθη διὰ τῆς ἐτυμηγορίας τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐπιτροπῆς ν' ἀποστῇ πασῶν τῶν πρὸς νότον τοῦ Ὀλύμπου κειμένων νέων αὐτοῦ κτήσεων (Λίβ. XXXIX, 26). Βαρέως δὲ δυσθυμήσας ὁ Φίλιππος ἕνεκα αἱματηρᾶς τινος τραγῳδίας ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ τῷ 181 πρ. Χρ. κατῆλθεν εἰς τὸν τάφον κατὰ τὸ 179 ὡς ἀνὴρ καταρραγεὶς τὴν καρδίαν. Διάδοχος αὐτοῦ ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Περσεύς**.

Ὁ **Περσεὺς** ἠγωνίσθη νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εὔνοιαν τῆς δημοκρατικῆς μερίδος τῶν Ἑλλήνων, ἦτο δὲ πρᾶος, δημοτικὸς ἄρχων καὶ φιλοπροσήγορος. Πραγματικὰ συμφέροντα παντὸς εἴδους, αἰσθήματα εὐγενέστατα καὶ κοινότατα πάθη, τύφλωσις πρὸς τὴν ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς ἀπεγνωσμένην κατάστασιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, παρῆγον ἐν Ἑλλάδι θερμοτάτην ὑπὲρ τοῦ Περσέως συμπάθειαν, ἥτις ἔμελλε ἐπὶ τέλους ν' ἀγάγῃ ἀμφοτέρους καὶ Ἕλληνας καὶ Περσέα εἰς ἀτυχεστάτην ἀπάτην καὶ εἰς δεινότατον ὄλεθρον.

Μετὰ μακρὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις προέβη ὁ Περσεὺς τῷ 174 π. Χ. εἰς μεγάλην τινὰ ἐπίδειξιν· διὰ τὸν φόνον ἑνὸς τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ καθυπέταξε τοὺς Δόλοπας καίπερ θέντας ἑαυτοὺς εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν προστασίαν (Πολύβ. ΚΒ', 22, 4. Λίβ. XLI, 22. 23. 24. XLII, 13. 40. 41. Ἀππιαν. Μακεδ. κεφ. 9, 3). Ἀλλὰ τὸ

δεινότατον εἶχε ζητήσει νὰ χρησιμοποιήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τὴν δεινὴν οἰκονομικὴν δυσπραγίαν ἰδίως τῶν Αἰτωλικῶν καὶ Θεσσαλικῶν χωρῶν καὶ τὴν ἐνταῦθα μετ' ἰδιαιτέρας σφο[illegible]ος ἐπικρατοῦσαν κοινωνιστικὴν δημοκρατικὴν κίνησιν.

'Αφοῦ ὁ Μακεδονικὸς στρατὸς ἐξετέλεσε χάριν ἐπιδείξεως τὴν εἰρηνικὴν αὐτοῦ ἐν πομπῇ πορείαν ἀπὸ Δολοπίας εἰς Δελφοὺς καὶ ἀπὸ Δελφῶν πάλιν εἰς Ὄλυμπον, εὐθὺς ἐν τῇ σχεδὸν ἤδη ἀπὸ ἐσωτερικῶν ταραχῶν κεκμηκυίᾳ Αἰτωλίᾳ ἡ πολυχρόνιος αἱματηρὰ ἔρις ἐξήφθη μετὰ νέας μανιώδους ὁρμῆς καὶ ἀνεῤῥιπίσθη ἔν τε τοῖς Θεσσαλοῖς καὶ τοῖς Πεῤῥαιβοῖς ὁ ἐμφύλιος πόλεμος τῶν ὀφειλετῶν καὶ τῶν ἀπόρων πρὸς τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς μεγάλους γεωμόρους ἐν ὅλῃ τῇ εἰδεχθείᾳ αὐτοῦ (Liv. XLII, 5, 13. Διόδ. ΚΘ. 33).

'Ενταῦθα δ' ἀκριβῶς ἡ Ῥωμαϊκὴ διπλωματία ἀντετάχθη ἐν Ἑλλάδι ὁριστικώτερον κατὰ τῆς Μακεδονικῆς πολιτικῆς. Τῷ ἔτει 174 πρ. Χρ. οἱ Αἰτωλοὶ καταπεπονημένοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων διενοήθησαν νὰ εἰρηνεύσωσι πρὸς ἀλλήλους, ἐπεκαλέσαντο δὲ καὶ τοὺς Ῥωμαίους εἰς ὑποστήριξιν τοῦ ἔργου τούτου. Τότε δὲ συνέβη τὸ ἑξῆς γεγονός. 'Ογδοήκοντα ἄνδρες ἐξ Ὑπάτης, θιασῶται Προξένου τινὸς (ἀνήκοντος, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν ῥωμαΐζουσαν μερίδα), οἵτινες χάριν ἐπισφραγίσεως τῆς εἰρήνης εἶχον προσκληθῇ ὑπὸ τοῦ δήμου αὐτῶν καὶ τοῦ προϊσταμένου τοῦ δήμου Εὐπολέμου νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς πατρίδας, κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν προσεβλήθησαν αἰφνιδίως καὶ ἐπλήγησαν θανασίμως· νῦν πλέον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γείνῃ σκέψις περὶ διαλλαγῆς· μάτην δὲ ἐπειρᾶτο καὶ ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ἀφικομένη εἰς τὴν Ἑλλάδα πρεσβεία τῆς Συγκλήτου διὰ συνόδου τινὸς ἐν Δελφοῖς νὰ ἐπενέγκῃ συμβιβασμόν τινα. Αὐτὸς ὁ ἀτυχὴς Πρόξενος, ὅστις, ὡς φαίνεται, εἶχεν ἐργασθῇ ἐπιτυχῶς παρὰ τοῖς πρέσβεσιν, ἐφονεύθη εὐθὺς ὕστερον ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ γυναικὸς (Λίβ. XLI, 25).

Οὕτως ὁ πόλεμος, νῦν ὑπὸ τῆς Μακεδονικῆς ἐνεργείας ὑποδαυλισθείς, ἐξηκολούθησε μετὰ νέας μανίας ἐπεκταθεὶς καὶ εἰς τὰς Θεσσαλικὰς χώρας. 'Ενταῦθα λοιπὸν ἐπενέβη ἀποτελεσματικῶς ἡ Σύγκλητος, ἐπέτυχε δὲ πράγματι ὁ Ἄππιος Κλαύδιος Ποῦλχερ τῷ 173 νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κοινωνιστικὴν ἐν τοῖς Θεσσαλοῖς καὶ τοῖς Πεῤ-

ῥαιβοῖς διένεξιν καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ ἐπιεικῆ τινα συμβιβασμὸν μεταξὺ τῶν δανειστῶν καὶ τῶν ὀφειλετῶν. Ἡ συγχρόνως δὲ γενομένη ὑπὸ τοῦ Μαρκέλλου ἀπόπειρα, ἵνα καὶ τοὺς Αἰτωλοὺς εἰρηνεύσῃ, ἀπέληξεν ἁπλῶς εἰς παροδικόν τινα ὅλως κατευνασμὸν τῶν ὠμότατα διεξαγομένων ἐμφυλίων πολέμων (πρβλ. Λίβ. XLII, 2. 4. 5. 13. Ἀππιαν. Μακεδ. 9, 1 καὶ 3. Πολύβ. Λ. 14, 1—4).

§ 6. ΣΤ'. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ Δ' τῶν Ῥωμαίων καὶ πόλεμος αὐτῶν πρὸς τοὺς Μακεδόνας.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Εὐμένης ὁ Β', σύμμαχος ὢν τῶν Ῥωμαίων, ἦλθεν εἰς Ῥώμην τῷ 172 πρ. Χρ. χάριν τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν τῆς Ῥώμης συμφερόντων καὶ παρέστησε τῇ Συγκλήτῳ ἐν ζωηρᾷ εἰκόνι τὰς ὑπὸ τοῦ Περσέως γενομένας στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς παρασκευὰς (Λίβ. XLII, 6, 11 — 14. Ἀππιαν. Μακεδ. κ. 9, 1. Διόδ. ΚΘ. 33), καὶ ἐποίησεν ὥστε ἡ Σύγκλητος νὰ λάβῃ ὁριστικὰς ἀποφάσεις. Ἐθεωρήθη πρέπον διπλωματικῶς τὸ πρῶτον νὰ παρασκευασθῇ ὁ νέος Μακεδονικὸς πόλεμος καὶ ὁ Περσεὺς ν' ἀπομονωθῇ εἰ δυνατὸν στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς. Ἀπεστάλη λοιπὸν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 172 πρεσβεία ῥωμαϊκὴ εἰς Μακεδονίαν, μέλλουσα ν' ἀπευθύνῃ τῷ βασιλεῖ μακρὸν ὁρμαθὸν μομφῶν ἐκ μέρους τῆς Συγκλήτου καὶ νὰ κηρύξῃ αὐτῷ ὅτι, ἐὰν δὲν δώσῃ τελείαν ἱκανοποίησιν τῆς Συγκλήτου καὶ δὲν μείνῃ αὐστηρῶς ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς μετὰ τοῦ Φιλίππου συνομολογηθείσης συνθήκης, ἔμελλε νὰ παύσῃ τοῦ νὰ εἶναι φίλος τῶν Ῥωμαίων· ὁ βασιλεὺς ἐτήρησε στάσιν ὑπερήφανον καὶ ἐκήρυξε τῇ πρεσβείᾳ, ὅτι τὴν μεταξὺ Ῥώμης καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ συνθήκην ἐθεώρει ὡς μὴ ὑπάρχουσαν, ὅτι ἐν τούτοις ἦτο πρόθυμος νὰ συνομολογήσῃ νέαν συμμαχικὴν συνθήκην πρὸς τὴν Ῥώμην ἐντελῶς ἐπὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ. Ἐκ τούτου οἱ μὲν πρέσβεις ἐκήρυξαν τὴν πρὸς τὸν Περσέα φιλίαν καὶ τὰς σπονδὰς λελυμένας, προφυλακαὶ δὲ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ διεπεραιώθησαν κατὰ φθινόπωρον τοῦ 172 εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν (Λίβ. XLII, 18. 26. 27. 36. Ἀππ. Μακεδ. κ. 9, 2). Ἀλλ' ὁ Περσεὺς ἐστερεῖτο τόλμης καὶ δυνάμεως

καὶ ἀντὶ νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐξεγείρῃ τὰ πλήθη καὶ πατάξῃ πανταχοῦ τὴν Ῥωμαΐζουσαν μερίδα, ἔμενεν ὅλως ἡσυχάζων καὶ ἀδρανῶς ἀναμένων, ἵνα τὰ γεγονότα προκαταλάβωσιν αὐτόν. Τοὐναντίον δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἔσπευσαν πανταχοῦ νὰ πέμψωσι πρεσβείας εἰς πάσας τὰς φιλίως διακειμένας χώρας καὶ νὰ διαθέτωσιν αὐτὰς ἐναντίον τοῦ Περσέως. Οὗτος δὲ ὡς διὰ πλήγματος μαγικοῦ περιῆλθεν ἀμέσως εἰς παντελῆ σχεδὸν ἀπομόνωσιν (Ἀππιαν. Μακεδ. 9, 2). Καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ ἡ ἐν Λαρίσσῃ συνελθοῦσα ἐκκλησία τῶν Θεσσαλῶν παρεσύρθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀπεσταλμένων εἰς ἐμφαντικώτατον κατὰ τοῦ Περσέως κήρυγμα (Liv. 37, 38). Ὁ Περσεὺς παραπεισθεὶς ὑπὸ τοῦ Μαρκίου ἀπέστειλε πρεσβείαν εἰς Ῥώμην, ἀλλ' ἡ πρεσβεία ἀπεπέμφθη ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἄπρακτος. Ὅτε δὲ τέλος πᾶσα ἐξέλιπεν ἐλπὶς περὶ διατηρήσεως τῆς εἰρήνης, συνήγαγεν ὁ βασιλεὺς τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐν Κιτίῳ (δυτικῶς τῆς Πέλλης κειμένῳ), ἀνερχόμενον εἰς 43 χιλ. ἀνδρῶν καὶ ἤρξατο τοῦ πολέμου εἰσελαύνων τὸ ἔαρ τοῦ 171 εἰς τὰς χώρας τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν Περῤῥαιβῶν (Λίβ. XLII, *50—53), ὁ δὲ τὴν στρατηγίαν τοῦ Μακεδονικοῦ πολέμου ἐπιτετραμμένος Ῥωμαῖος ὕπατος Πόπλιος Λικίνιος Κράσσος, ἀποβὰς κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἰς Ἰλλυρίαν, προήλασε δι' Ἠπείρου καὶ Ἀθαμανίας εὐθὺς πρὸς τὴν Θεσσαλικὴν πόλιν Γόμφους (Λίβ.* XLII, *48. 49. 55. 56). Ὁ Περσεύς, ἀντὶ νὰ προσβάλῃ τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν ἐν ταῖς δυσχωρίαις τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων, ἀνέμενε τοὺς Ῥωμαίους παρὰ τὸ Συκούριον (πλησίον τῆς Λαρίσσης κείμενον) ἐν ταῖς ὑπωρείαις τῆς Ὄσσης, ἀφοῦ ἤδη κατέλαβεν ἐξ ἐφόδου Περῤῥαιβικάς τινας καὶ Θεσσαλικὰς πόλεις, ἐπιτρέπων ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τοὺς ἱππέας αὐτοῦ νὰ τραπῶσιν εἰς διαρπαγὰς ἀνὰ τὰ Θεσσαλικὰ πεδία (Λίβ* XLII, *53—56). Οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι ἠδυνήθησαν ν' ἀναπαυθῶσιν ἀνενόχλητοι παρὰ τοὺς Γόμφους, νὰ ἔλθωσιν ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς Λάρισσαν, καὶ νὰ ἐνισχύσωσι τὸν στρατὸν αὐτῶν δι' ἐπικουριῶν ἑλληνικῶν, ἐν αἷς καὶ μοῖρα Αἰτωλῶν καὶ 400 Θεσσαλῶν ἱππέων. Ἐντεῦθεν ὁ ὅλος Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ὁ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ ἀνήρχετο εἰς 30—40 χιλ. Ἰταλῶν στρατιωτῶν καὶ 10 χιλ. συμμαχικοὺς μαχητὰς παντὸς ὅπλου (Λίβ.* XLII, *55). Μετά τινα χρόνον ἐτόλμησεν ὁ Περσεὺς νὰ προσβάλῃ τὴν θέσιν τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ, μικρόν τι κάτωθι τῆς*

Λαρίσσης. Μετὰ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν εὐζώνων αὐτοῦ στρατιωτῶν ἤρατο ὁ βασιλεὺς κατὰ τὸν λόφον Καλλίνικον λαμπρὰν νίκην ἐναντίον τῶν τοῦ αὐτοῦ ὅπλου στρατιωτῶν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, καθ' ἣν ἐκ μὲν τῶν Ῥωμαίων ἀπώλοντο ὡς νεκροὶ καὶ αἰχμάλωτοι ἄνω τῶν τρισχιλίων ἀνδρῶν ἐκ δὲ τοῦ στρατοῦ τοῦ Περσέως πάντες ὁμοῦ ἑξήκοντα. Ἀντὶ νῦν γενναίας προσβολῆς κατὰ τοῦ κυρίου σώματος προέτεινεν ὁ ἀπερίσκεπτος βασιλεὺς τῷ ἡττημένῳ ὑπάτῳ εἰρήνην ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὅροις, ἐφ' οἷς εἶχε συνομολογήσει αὐτὴν ἄλλοτε ὁ Φίλιππος μετὰ τοῦ νικητοῦ τῶν Κυνὸς Κεφαλῶν. Ἀλλ' ὁ Λικίνιος ἀντὶ τοιαύτης εἰρήνης ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν ἄνευ ὅρων εἰς τὴν διάκρισιν τῆς Συγκλήτου παράδοσιν αὐτοῦ (Λίβ. XLII, 57—62. Πολύβ. ΚΖ' 7, 1—16. Πλουτ. Αἰμ. Παῦλ. κ. 9. Ἀππιαν. Μακεδ. κ. 10. Just. XXXIII, 1. Ζωναρ. Θ. 22. Eutrop. IV, 6. Oros IV, 20).

Ὅτε δὲ νέα μάχη μεγάλη παρὰ τὰ Φάλαινα (ἐν τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τοῦ κάτω Πηνειοῦ, οὐ μακρὰν τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν, ἀπέβη ἧττον τῆς πρώτης εὐνοϊκὴ ὑπὲρ τοῦ Περσέως, ἐπανῆλθεν οὗτος (κατὰ τὸ θέρος τοῦ 171) εἰς Μακεδονίαν, ἵνα περιορισθῇ εἰς τὴν ἄμυναν τῶν ὀρεινῶν φυσικῶν ὀχυρωμάτων τῆς χώρας ταύτης (Λιβ. XLII, 64—67. Ἀππιαν. Μακεδ. κ. 11. Πολύβ. ΚΖ, 9), ἀφεὶς ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν φροντίδα τοῦ νὰ ἐπιτείνωσι διὰ τῆς περαιτέρω διαγωγῆς αὐτοῦ τὴν ὁρμὴν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἐλεεινὸς Λικίνιος ἐκυρίευσεν ἔτι τὰ ὑπὸ τοῦ Περσέως πρότερον κατεχόμενα Θεσσαλικὰ καὶ Περραιβικὰ χωρία πλὴν τῆς πόλεως Γόννων, ἣν ὡς τὴν κλεῖδα τῆς διόδου τῶν Τεμπῶν πρὸ μικροῦ εἶχεν ὀχυρώσει ἰσχυρῶς ὁ Περσεὺς (Λίβ. XLII, 54, 67), εἶτα δὲ μετέβη εἰς τὰ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Βοιωτίᾳ χειμάδια, ἀπέλυσε τὰ ἑλληνικὰ ἐπικουρικὰ στρατεύματα, πλὴν τῶν Ἀχαϊκῶν καὶ ἠρκέσθη ὕστερον εἰς τὴν ἐκ θεμελίων καταστροφὴν τοῦ **Πτελεοῦ** τῆς Φθιώτιδος, ἐγκαταλειφθέντος ὑπὸ τῶν πολιτῶν, καὶ τὴν κατάληψιν τῆς **Ἀλόπης** καὶ τῆς **Κρεμαστῆς Λαρίσσης**, ἥτις νεωστὶ εἶχε περιέλθει αὖθις εἰς τὰς χεῖρας τῶν Μακεδόνων (Λίβ. XLII, 56. 67).

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 170 πρ. Χρ. ἀναθαρρήσας ὁ Περσεὺς ὥρμησεν ἐκ Μακεδονίας ἐπιθετικός. Πολλαὶ πόλεις Θεσσαλικαὶ εἶχον αὖθις καταληφθῆ ὑπὸ τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ

περὶ τὰ Τέμπη θέσις τῶν Μακεδόνων περιῆλθε καὶ αὕτη εἰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων. Τότε τέλος ἔπεμψεν ἡ Ῥώμη κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 168 τὸν ἄριστον στρατηγὸν ὃν εἶχεν. Ὁ ἀποσταλεὶς Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος ἔμελλε νὰ σώσῃ ἐν Μακεδονίᾳ τὴν τιμὴν τῆς Ῥώμης. Οὗτος ἐξηνάγκασε τὸν Περσέα εἰς τὴν κρίσιμον παρὰ τὴν Πύδναν μάχην (22 Ἰουνίου 168 πρ. Χρ.), καθ' ἣν 20 χιλ. Μακεδόνων ἔπεσον, 5 χιλ. συνελήφθησαν, ἐθραύσθη δὲ διὰ παντὸς ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀκμὴ τοῦ εὐγενοῦς τούτου ἔθνους. Ὁ δὲ Περσεὺς συνελήφθη ἀμέσως ὕστερον ἐν τῇ εἰς Σαμοθρᾴκην φυγῇ αὐτοῦ. Τὸ κράτος τοῦ Φιλίππου τοῦ νικητοῦ τῆς Χαιρωνείας, ὁ λαός, οὗ οἱ ἡρωικοὶ παῖδες ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον εἶχον ἀνοίξει τὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως, ἔκειτο αἱμάσσων καὶ συντετριμμένος πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ νέου κοσμοκράτορος ἔθνους.

Ἡ Μακεδονικὴ βασιλεία τῷ 167 πρ. Χρ. κατηργήθη διὰ παντός. Οἱ μάλιστα ἐγνωσμένοι ὑπέρμαχοι τῆς ἐθνικῆς βασιλείας, ἅπασα ἡ αὐλικὴ ἀριστοκρατία, πάντες οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοὶ μετὰ τῶν ἐν ἡλικίᾳ υἱῶν αὐτῶν ὑπεχρεώθησαν βίᾳ νὰ μετοικήσωσιν εἰς Ῥώμην· ἡ δὲ Μακεδονία διῃρέθη εἰς τέσσαρας αὐτονόμους τοπαρχίας, αἵτινες ἀπεκλείσθησαν ἀπ' ἀλλήλων, ἀφοῦ ἡ ἐμπορικὴ συγκοινωνία καὶ ἡ ἐπιγαμία μεταξὺ τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων ἀπηγορεύθησαν.

Τότε καὶ πολλαὶ Θεσσαλικαὶ πόλεις, αἵτινες εἶχον κατασταθῆ ἔνοχοι ἀπέναντι τοῦ νικητοῦ, ἐλεηλατήθησαν ὑπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, τὰ δὲ ὀχυρώματα τῆς Δημητριάδος κατηδαφίσθησαν (Διόδ. ΛΑ', 8, 3. Γεώργ. Συγκλ. σελ. 267 καὶ ἑξ.), ὡσαύτως ἐλεηλατήθησαν 70 πόλεις τῆς Ἠπείρου, οἱ δὲ κάτοικοι 70 χιλ. τὸν ἀριθμόν, ἐπωλήθησαν δίκην ἀνδραπόδων (Πολύβ. Λ. 14, 1—7 καὶ ἑξ. Λίβ. XLV, 33 καὶ 34. Πλουτάρχ. Αἰμίλ. 29, 20.)

Τὸ ἔτος 167 πρ. Χρ. ὑπῆρξε καταστρεπτικώτατον εἰς τοὺς μεταξὺ τοῦ Στρυμόνος καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου κατοικοῦντας Ἑλληνικοὺς λαούς. Ἡ κατάστασις, ἣν ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτικὴ ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τῆς ὀλιγαρχικῆς μερίδος εἶχε δημιουργήσει ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ, ἦτο ἐξ ἀρχῆς ἀφόρητος· οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ῥωμαϊκῆς μερίδος σχεδὸν ἐν πᾶσι τοῖς τόποις τῆς βορείου καὶ μέσης Ἑλλάδος ἐκακο-

ποίουν τὴν ἡττημένην ἐθνικὴν καὶ δημοκρατικὴν μερίδα κατὰ τρόπον συστηματικῶς ἀπάνθρωπον. Ἐπεκράτει δὲ ἐν τῇ μέσῃ καὶ βορείᾳ Ἑλλάδι πενία καὶ κοινωνικὴ διαφθορά· αἱ δὲ ἐλεειναὶ κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἔριδες μεταξὺ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας καὶ τῆς Σπάρτης ἔμελλον μετ' ἀπροσδοκήτου ταχύτητος νὰ καταντήσωσιν εἰς τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν καταστροφήν.

§ 7. Ζ'. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή· ἢ Ε'. τῶν Ῥωμαίων πόλεμος αὐτῶν πρὸς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν.

Πρεσβεῖαι τῶν τε Ἀχαιῶν καὶ τῆς Σπάρτης κατὰ τὸ 149 πρ. ἦλθον εἰς Ῥώμην, ἐδόθη δὲ ἀπάντησις ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὅτι εὐθὺς ἔμελλε νὰ μεταβῇ εἰς Πελοπόννησον πρεσβεία συγκλητική, ἵνα διευθετήσῃ ὁριστικῶς τὴν μεταξὺ Σπάρτης καὶ λοιπῶν ὁμοσπόνδων ἔριν (Παυσ. Ζ, 12, 2).

Οἱ Ῥωμαῖοι περισπώμενοι κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἐν πολλοῖς τόποις ὑπὸ σοβαρωτάτων καὶ ἄκρως δυσχερῶν ἐξωτερικῶν πολέμων ἀνέβαλλον τὴν ἀποστολὴν τῆς πρεσβείας, ἥτις τέλος (πιθανῶς κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 147 πρ. Χρ.) ἐφάνη ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπερηφάνου καὶ ἰταμοῦ Λευκίου Αὐρηλίου Ὀρέστου.

Οἱ διέποντες τότε τὰ τοῦ κοινοῦ τῆς Ῥώμης ἀπεφάσισαν ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν μεταξὺ τοῦ Ταινάρου καὶ τοῦ Δαρδανικοῦ ὀροπεδίου ὑπακουόντων αὐτοῖς κρατῶν καὶ τὸ ἔσχατον λείψανον τῆς δυνάμεως καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοτελείας αὐτῶν. Ὁ Αὐρήλιος Ὀρέστης ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνόδῳ τῶν Ἀχαιῶν ἐν Κορίνθῳ ξηρῶς καὶ ἀποτόμως ἐκήρυξεν· ἡ Σύγκλητος θεωρεῖ δίκαιον, ἵνα ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Κόρινθος μὴ ἀνήκωσι πλέον εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν, ὡσαύτως δὲ ἡ Ἡράκλεια ἡ πρὸς τῇ Οἴτῃ, τὸ Ἄργος καὶ ὁ Ὀρχομενός· «γένους γὰρ αὐτοὺς τοῦ Ἀχαιῶν οὐδὲν μετεῖναι καὶ ὕστερον τὰς πόλεις προσχωρῆσαι ταύτας πρὸς τὸ Ἀχαϊκὸν» (Παυσ. Ζ. 14, 1. Ἰουστ. XXXIV, 1. Πολύβ. β. XXXVIII, 1. Δίων. Κάσ. ἀπόσπ. 12, 1).

Ἡ διακήρυξις αὕτη ἐγένετο ἀφορμὴ τοῦ πρὸς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν πολέμου τῶν Ῥωμαίων, τοῦ ἐπενεγκόντος τὴν κατάλυσιν αὐτῆς.

Κατὰ τὴν ἐαρινὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον τοῦ 146 πρ. Χρ. προσῆλθε ῥωμαϊκὴ πρεσβεία ὑπὸ τὸν Γνάϊον Παπίριον ἀπεσταλμένη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Μετέλλου ἐκ Μακεδονίας καὶ ἐπειράθη ἅπαξ ἔτι νὰ σώσῃ τοὺς Πελοποννησίους ἀπὸ τῶν κακίστων ἀποτελεσμάτων τῆς μανιώδους αὐτῶν ἐπιχειρήσεως τοῦ ν' ἀκολουθήσωσι τὰ παράτολμα σχέδια τοῦ στρατηγοῦ τῆς συμπολιτείας Κριτολάου, νὰ ἄρξηται δηλ. τοῦ κατὰ τῆς Ῥώμης πολέμου. Ἀλλὰ μάτην· ἀφοῦ δὲ ἡ Σύνοδος προέβη εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, ὁ Κριτόλαος ὥρμησε νὰ σωφρονίσῃ τὴν Ἡράκλειαν, ὡς ἀποσκιρτήσασαν κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ Αὐρηλίου ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας· ἡ δὲ Σύγκλητος ταῦτα μαθοῦσα ἀνέθηκε τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου εἰς τὸν Λεύκιον Μόμμιον πληβειακόν, καινόν, τουτέστι ἐξ ἀδοκίμων ἐπιφανῆ γενόμενον. Ὁ Μέτελλος, ὡς ἔμαθε τὴν ἀπόφασιν τῆς Συγκλήτου, εἰργάζετο παντὶ τρόπῳ νὰ περατώσῃ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Μομμίου. Ὅθεν ἐκίνησεν ἐκ Μακεδονίας μετὰ στρατοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα, συγχρόνως δ' ἔπεμψε νέους πρέσβεις πρὸς τοὺς Ἀχαιούς, ὑπισχνούμενος εἰς αὐτοὺς συγγνώμην παρὰ τῆς Συγκλήτου διὰ πάντα τὰ γενόμενα, ἂν ἤθελον νῦν προσχωρήσῃ εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Αὐρηλίου Ὀρέστου προταθέντας ὅρους. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐδὲν ὠφέλησεν. Ὁ Κριτόλαος μετὰ ἰσχυρᾶς δυνάμεως ἐβάδιζε πρὸς τὰς Θερμοπύλας καὶ ἤρξατο τῆς πολιορκίας τῆς Ἡρακλείας (Παυσ. Ζ 15, 2. Λίβ. Ἐπιτομ. 41. Πλουτ. Μ). Ἡ Ἡράκλεια ἀντέσχε κρατερῶς καὶ νῦν. Ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ τρομερὰ ἀγγελία ὅτι ὁ Μέτελλος διέβη τὸν Σπερχειόν, τότε τὸν ἄθλιον Κριτόλαον κατέλιπε τὸ θάῤῥος καὶ ἡ μόνη αὐτοῦ σκέψις ἦτο ἡ ταχεῖα εἰς τὴν Πελοπόννησον ὑποχώρησις· ὅθεν ἐν τρομερᾷ ἀγωνίᾳ ὑπεχώρησε διὰ τῶν Θερμοπυλῶν. Ἀλλ' ἡ οἰκτρὰ φυγὴ δὲν ἔσωσεν αὐτόν· διότι ὁ Μέτελλος κατέλαβεν αὐτὸν περὶ τὴν Σκάρφειαν κατὰ Ἰούλιον τοῦ 146 πρ. Χρ. Ἐν ἀγρίᾳ καὶ ἀτάκτῳ συμπλοκῇ ὁλοσχερῶς ἡττήθησαν ἐνταῦθα οἱ Ἕλληνες, ὄντες οὐχὶ πλείονες τῶν 40 χιλ. ἀνδρῶν. Χιλιάδες ἐφονεύθησαν, περὶ τοὺς χιλίους ᾐχμαλωτίσθησαν· περὶ δὲ τοῦ στρατηγοῦ Κριτολάου οὐδέποτε μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἐγνώσθη τι (Παυσ. Ζ. 15, 2 καὶ 3. Ζωναρᾶς Θ. 31. Πολύβ. Μ. 6, 11). Ἡ μεγάλη στρατιὰ διελύθη καὶ κατὰ τὴν περαιτέρω εἰς Κόρινθον φυγὴν ὑπέστη μείζονας καταστροφάς. Μετὰ τοιαύτας ταχείας ἐπιτυχίας ἐπε-

τωρ, βασιλεὺς τοῦ Πόντου, Σινωπεὺς τὴν πατρίδα (Στράβ. ΙΒ' 545), ἔμπλεως ὢν μίσους κατὰ Ῥωμαίων ἐποιήσατο μεγίστας πολεμικὰς παρασκευὰς τῷ 89 πρ. Χρ., κατὰ δὲ τὸ 88 ἐκήρυξε φανερῶς τὸν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμον, αἱ δὲ ἀσθενεῖς ἐν Ἀσίᾳ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῶν Ῥωμαίων ἡττήθησαν. Ἕνεκα τούτων ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐβράδυνε νὰ ῥίψῃ αὖθις τὸν κῦβον· ἀλλ' ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος 87 ἐφάνη ἐν Ἑλλάδι μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ὁ φοβερὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος ἀρχιστράτηγος Σύλλας, ἐρχόμενος ἐκ τῶν Ἰλλυρικοηπειρωτικῶν παραλίων, ἔνθα εἶχεν ἀποβιβασθῇ (Ἀπ. Μιθρ. 30), ἤρξατο εὐθὺς μεγάλη καὶ γενικὴ τῶν πραγμάτων μεταβολή. Ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλίαν προελάσει ἠδυνήθη ὁ Σύλλας ἄνευ οὐδεμιᾶς δυσχερείας νὰ πορισθῇ πρὸ πάντων ἐκ τῶν Αἰτωλικῶν καὶ Θεσσαλικῶν χωρῶν χρήματα, τροφὰς καὶ ἐπικουρίας στρατιωτικὰς (Ἀππιαν. Μιθρ. κ. 30). Εἶτα δὲ ὁ ῥωμαϊκὸς στρατὸς προήλασε πρὸς τὴν Ἀττικήν, τὴν ἑστίαν τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπαναστάσεως. Νῦν ἀπεφάσισεν ὁ Σύλλας «νὰ συλλάβῃ τὸν ταῦρον ἀπὸ τῶν κεράτων», νὰ κατενέγκῃ δηλονότι ἐν αὐτῇ τῇ Ἀττικῇ τὸ καίριον ἐναντίον τῶν Ποντικῶν στρατευμάτων κτύπημα. Ἐνῷ δὲ εἷς τῶν ὑποστρατήγων αὐτοῦ, ὁ Λεύκιος Ὀρτήσιος, κατελάμβανε τὴν Θεσσαλίαν (Πλουτ. Σύλ. κ. 15). ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν πρὸς τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ βαρέως στενοχωρουμένους Ῥωμαίους συγκοινωνίαν, αὐτὸς ἐπετέθη κατὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀρχελάου καὶ τοῦ Ποντικοῦ στρατοῦ ὑπερασπιζομένου Πειραιῶς, ἀλλ' ἀπεκρούσθη καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Ἐλευσῖνα, ἵνα συμπληρώσῃ τὰς παρασκευὰς αὐτοῦ, αἱ δὲ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεὺς ἐπολιορκοῦντο δεινῶς. Τὰ χρήματα καὶ τὸ ὑλικὸν ἐπορίζετο πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος καταναγκαστικῶς ὁ Σύλλας. Ἐπὶ τέλους δὲ κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ νὰ ἁρπάζωσι καὶ νὰ φονεύωσιν ἀνηλεῶς. Οὕτω δὲ οἱ δύστηνοι Ἀθηναῖοι ἐσφάζοντο κατὰ χιλιάδας ἄνευ διακρίσεως ἡλικίας καὶ φύλου. Τῇ 1 Μαρτίου τοῦ 85 πρ. Χρ. αἱ Ἀθῆναι περιέπεσον αὖθις εἰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου νεώτατος υἱὸς Ἀριαράθης ἦλθε διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς Εὐρώπην, καὶ εἰσήλασεν εἰς Θεσσαλίαν, ἵνα προσέλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ πολιορκουμένων Ποντικῶν καὶ τῶν συμμαχικῶν αὐτοῖς στρατευμάτων. Τούτου

ἀποθανόντος κατὰ τὴν πορείαν, ἔλαβε τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ στρατοῦ ὁ στρατηγὸς Ταξίλης καὶ εὐθὺς μετ' ὀλίγον ἐξήλασεν ἐκ Θεσσαλίας τὸν Ῥωμαῖον Ὀρτήσιον καὶ ἤγαγε τὰ στρατεύματα αὐτοῦ εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα (Ἀππιαν. κ. 41. Πλουτ. Σύλ. κεφ. 15. Παυσ. Α. 20, 4). Ὁ δὲ Ἀρχέλαος μαθὼν τὰ κατὰ τὴν προέλασιν τοῦ στρατοῦ τούτου ἐξεκένωσε τὴν Μουνυχίαν καὶ ἐπορεύθη πρὸς συνάντησιν τοῦ Ταξίλου. Ὁ Ταξίλης κατὰ τὸν Πλούτ. ἤγαγεν εἰς τὰς **Θερμοπύλας** 100 χιλ. πεζῶν, 10 χιλ. ἱππέων καὶ 90 δρεπανηφόρα ἅρματα. Ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς Φωκίδος καὶ τῆς Βοιωτίας, ἐγγὺς τῆς Χαιρωνείας, ἐγένετο ἡ φονικὴ μάχη κατὰ Μάρτιον τοῦ 86 πρ. Χρ. (Πλουτ. Σύλλας, κεφ. 17—19) καὶ ἔληξεν εἰς ὁλοσχερῆ ἧτταν τῶν Ἀσιανῶν. Λέγεται ὅτι δεκακισχιλίους τὸ πολὺ ἄνδρας τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἔσωσεν ὁ Ἀρχέλαος εἰς Χαλκίδα ἀπὸ τῶν καταδιωκόντων αὐτὸν Ῥωμαίων.

Ἀλλὰ τὸν Σύλλαν ἠπείλησε τότε σοβαρὸς ἐξ Ἰταλίας κίνδυνος· ὁ δημακρατικὸς ὕπατος Λεύκιος Οὐαλέριος Φλάκκος μετὰ δύο λεγεώνων ἀποβιβασθεὶς εἰς Ἤπειρον ἤρχετο ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον, πρὸ τούτου δὲ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ προγραφέντος ἐν Ῥώμῃ νικητοῦ τῆς Χαιρωνείας τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ὅτε λοιπὸν ὁ Φλάκκος ἐφάνη ἐν **Θεσσαλίᾳ**, ὥρμησε καὶ ὁ Σύλλας πρὸς τὴν χώραν ταύτην καὶ παρὰ τὴν πόλιν **Μελίταιαν** ἀμφότερα τὰ ῥωμαϊκὰ στρατεύματα ἦλθον πλησιέστατα πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ σύγκρουσις μεταξύ των δὲν ἐγένετο. Ἀμφότεροι ἀπέφυγον τὴν σύγκρουσιν καὶ ὁ μὲν Φλάκκος ἐστράφη πάλιν πρὸς βοῤῥᾶν καὶ τὸν Ἀσιανὸν πολέμιον νὰ ζητήσῃ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ Βόσπορον, ὁ δὲ Σύλλας πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἵνα ἐνταῦθα κανονίσῃ διαρκῶς τὰ κατὰ τὴν πόλιν ταύτην. Ὁ Σύλλας, ἀφοῦ αὖθις ἐνίκησεν ἐν Βοιωτίᾳ τὸν ὑπὸ τὸν Ἀρχέλαον καὶ Δορύλαον ἐλθόντα μέγαν στρατὸν τοῦ Μιθριδάτου καὶ ἐπεράτωσε τὸν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον, ἦλθεν ἵνα παρασκευάσῃ στόλον ἐν Θεσσαλίᾳ διὰ τὸν ἐν Ἀσίᾳ πόλεμον (Ἀππιαν. κ. 51), ἔνθα διῆλθε τὸν χειμῶνα τοῦ 85—84 πρ. Χρ. Ἡ παρακμὴ τῆς Ἑλλάδος εἶχε προχωρήσει καταπληκτικῶς ἐντὸς τῶν ὀλίγων ἀπὸ τοῦ 88 μέχρι τοῦ 83 πρ. Χρ. ἐτῶν.

τωρ, βασιλεὺς τοῦ Πόντου, Σινωπεὺς τὴν πατρίδα (Στράβ. ΙΒ' 545), ἔμπλεως ὢν μίσους κατὰ Ῥωμαίων ἐποιήσατο μεγίστας πολεμικὰς παρασκευὰς τῷ 89 πρ. Χρ., κατὰ δὲ τὸ 88 ἐκήρυξε φανερῶς τὸν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμον, αἱ δὲ ἀσθενεῖς ἐν Ἀσίᾳ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῶν Ῥωμαίων ἡττήθησαν. Ἕνεκα τούτων ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐβράδυνε νὰ ῥίψῃ αὖθις τὸν κῦβον· ἀλλ' ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος 87 ἐφάνη ἐν Ἑλλάδι μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ὁ φοβερὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος ἀρχιστράτηγος Σύλλας, ἐρχόμενος ἐκ τῶν Ἰλλυρικοηπειρωτικῶν παραλίων, ἔνθα εἶχεν ἀποβιβασθῇ (Ἀπ. Μιθρ. 30), ἤρξατο εὐθὺς μεγάλη καὶ γενικὴ τῶν πραγμάτων μεταβολή. Ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλίαν προελάσει ἠδυνήθη ὁ Σύλλας ἄνευ οὐδεμιᾶς δυσχερείας νὰ πορισθῇ πρὸ πάντων ἐκ τῶν Αἰτωλικῶν καὶ Θεσσαλικῶν χωρῶν χρήματα, τροφὰς καὶ ἐπικουρίας στρατιωτικὰς (Ἀππιαν. Μιθρ. κ. 30). Εἶτα δὲ ὁ ῥωμαϊκὸς στρατὸς προήλασε πρὸς τὴν Ἀττικήν, τὴν ἑστίαν τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπαναστάσεως. Νῦν ἀπεφάσισεν ὁ Σύλλας «νὰ συλλάβῃ τὸν ταῦρον ἀπὸ τῶν κεράτων», νὰ κατενέγκῃ δηλονότι ἐν αὐτῇ τῇ Ἀττικῇ τὸ καίριον ἐναντίον τῶν Ποντικῶν στρατευμάτων κτύπημα. Ἐνῷ δὲ εἷς τῶν ὑποστρατήγων αὐτοῦ, ὁ Λεύκιος Ὀρτήσιος, κατελάμβανε τὴν Θεσσαλίαν (Πλουτ. Σύλ. κ. 15). ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν πρὸς τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ βαρέως στενοχωρουμένους Ῥωμαίους συγκοινωνίαν, αὐτὸς ἐπετέθη κατὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀρχελάου καὶ τοῦ Ποντικοῦ στρατοῦ ὑπερασπιζομένου Πειραιῶς, ἀλλ' ἀπεκρούσθη καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Ἐλευσῖνα, ἵνα συμπληρώσῃ τὰς παρασκευὰς αὐτοῦ, αἱ δὲ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεὺς ἐπολιορκοῦντο δεινῶς. Τὰ χρήματα καὶ τὸ ὑλικὸν ἐπορίζετο πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος καταναγκαστικῶς ὁ Σύλλας. Ἐπὶ τέλους δὲ κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ νὰ ἁρπάζωσι καὶ νὰ φονεύωσιν ἀνηλεῶς. Οὕτω δὲ οἱ δύστηνοι Ἀθηναῖοι ἐσφάζοντο κατὰ χιλιάδας ἄνευ διακρίσεως ἡλικίας καὶ φύλου. Τῇ 1 Μαρτίου τοῦ 85 πρ. Χρ. αἱ Ἀθῆναι περιέπεσον αὖθις εἰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου νεώτατος υἱὸς Ἀριαράθης ἦλθε διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς Εὐρώπην, καὶ εἰσήλασεν εἰς Θεσσαλίαν, ἵνα προσέλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ πολιορκουμένων Ποντικῶν καὶ τῶν συμμαχικῶν αὐτοῖς στρατευμάτων. Τούτου

ἀποθανόντος κατὰ τὴν πορείαν, ἔλαβε τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ στρατοῦ ὁ στρατηγὸς Ταξίλης καὶ εὐθὺς μετ' ὀλίγον ἐξήλασεν ἐκ Θεσσαλίας τὸν Ῥωμαῖον Ὁρτήσιον καὶ ἤγαγε τὰ στρατεύματα αὐτοῦ εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα (Ἀππιαν. κ. 41. Πλουτ. Σύλ. κεφ. 15. Παυσ. Α. 20, 4). Ὁ δὲ Ἀρχέλαος μαθὼν τὰ κατὰ τὴν προέλασιν τοῦ στρατοῦ τούτου ἐξεκένωσε τὴν Μουνυχίαν καὶ ἐπορεύθη πρὸς συνάντησιν τοῦ Ταξίλου. Ὁ Ταξίλης κατὰ τὸν Πλούτ. ἤγαγεν εἰς τὰς **Θερμοπύλας** 100 χιλ. πεζῶν, 10 χιλ. ἱππέων καὶ 90 δρεπανηφόρα ἅρματα. Ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς Φωκίδος καὶ τῆς Βοιωτίας, ἐγγὺς τῆς Χαιρωνείας, ἐγένετο ἡ φονικὴ μάχη κατὰ Μάρτιον τοῦ 86 πρ. Χρ. (Πλουτ. Σύλλας, κεφ. 17—19) καὶ ἔληξεν εἰς ὁλοσχερῆ ἧτταν τῶν Ἀσιανῶν. Λέγεται ὅτι δεκακισχιλίους τὸ πολὺ ἄνδρας τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἔσωσεν ὁ Ἀρχέλαος εἰς Χαλκίδα ἀπὸ τῶν καταδιωκόντων αὐτὸν Ῥωμαίων.

Ἀλλὰ τὸν Σύλλαν ἠπείλησε τότε σοβαρὸς ἐξ Ἰταλίας κίνδυνος· ὁ δημακρατικὸς ὕπατος Λεύκιος Οὐαλέριος Φλάκκος μετὰ δύο λεγεώνων ἀποβιβασθεὶς εἰς Ἤπειρον ἤρχετο ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον, πρὸ τούτου δὲ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ προγραφέντος ἐν Ῥώμῃ νικητοῦ τῆς Χαιρωνείας τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ὅτε λοιπὸν ὁ Φλάκκος ἐφάνη ἐν **Θεσσαλίᾳ**, ὥρμησε καὶ ὁ Σύλλας πρὸς τὴν χώραν ταύτην καὶ παρὰ τὴν πόλιν **Μελίταιαν** ἀμφότερα τὰ ῥωμαϊκὰ στρατεύματα ἦλθον πλησιέστατα πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ σύγκρουσις μεταξύ των δὲν ἐγένετο. Ἀμφότεροι ἀπέφυγον τὴν σύγκρουσιν καὶ ὁ μὲν Φλάκκος ἐστράφη πάλιν πρὸς βοῤῥᾶν καὶ τὸν Ἀσιανὸν πολέμιον νὰ ζητήσῃ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ Βόσπορον, ὁ δὲ Σύλλας πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἵνα ἐνταῦθα κανονίσῃ διαρκῶς τὰ κατὰ τὴν πόλιν ταύτην. Ὁ Σύλλας, ἀφ' οὗ αὖθις ἐνίκησεν ἐν Βοιωτίᾳ τὸν ὑπὸ τὸν Ἀρχέλαον καὶ Δορύλαον ἐλθόντα μέγαν στρατὸν τοῦ Μιθριδάτου καὶ ἐπεράτωσε τὸν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον, ἦλθεν ἵνα παρασκευάσῃ στόλον ἐν Θεσσαλίᾳ διὰ τὸν ἐν Ἀσίᾳ πόλεμον (Ἀππιαν. κ. 51), ἔνθα διῆλθε τὸν χειμῶνα τοῦ 85—84 πρ. Χρ. Ἡ παρακμὴ τῆς Ἑλλάδος εἶχε προχωρήσει καταπληκτικῶς ἐντὸς τῶν ὀλίγων ἀπὸ τοῦ 88 μέχρι τοῦ 83 πρ. Χρ. ἐτῶν.

τωρ, βασιλεὺς τοῦ Πόντου, Σινωπεὺς τὴν πατρίδα (Στράβ. ΙΒ' 545), ἔμπλεως ὢν μίσους κατὰ Ῥωμαίων ἐποιήσατο μεγίστας πολεμικὰς παρασκευὰς τῷ 89 πρ. Χρ., κατὰ δὲ τὸ 88 ἐκήρυξε φανερῶς τὸν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμον, αἱ δὲ ἀσθενεῖς ἐν Ἀσίᾳ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῶν Ῥωμαίων ἡττήθησαν. Ἕνεκα τούτων ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐβράδυνε νὰ ῥίψῃ αὖθις τὸν κῦβον· ἀλλ' ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος 87 ἐφάνη ἐν Ἑλλάδι μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ὁ φοβερὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος ἀρχιστράτηγος Σύλλας, ἐρχόμενος ἐκ τῶν Ἰλλυρικοηπειρωτικῶν παραλίων, ἔνθα εἶχεν ἀποβιβασθῆ (Ἀπ. Μιθρ. 30), ἤρξατο εὐθὺς μεγάλη καὶ γενικὴ τῶν πραγμάτων μεταβολή. Ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλίαν προελάσει ἠδυνήθη ὁ Σύλλας ἄνευ οὐδεμιᾶς δυσχερείας νὰ πορισθῇ πρὸ πάντων ἐκ τῶν Αἰτωλικῶν καὶ Θεσσαλικῶν χωρῶν χρήματα, τροφὰς καὶ ἐπικουρίας στρατιωτικὰς (Ἀππιαν. Μιθρ. κ. 30). Εἶτα δὲ ὁ ῥωμαϊκὸς στρατὸς προήλασε πρὸς τὴν Ἀττικήν, τὴν ἑστίαν τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπαναστάσεως. Νῦν ἀπεφάσισεν ὁ Σύλλας «νὰ συλλάβῃ τὸν ταῦρον ἀπὸ τῶν κεράτων», νὰ κατενέγκῃ δηλονότι ἐν αὐτῇ τῇ Ἀττικῇ τὸ καίριον ἐναντίον τῶν Ποντικῶν στρατευμάτων κτύπημα. Ἐνῷ δὲ εἷς τῶν ὑποστρατήγων αὐτοῦ, ὁ Λεύκιος Ὀρτήσιος, κατελάμβανε τὴν Θεσσαλίαν (Πλουτ. Σύλ. κ. 15). ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν πρὸς τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ βαρέως στενοχωρουμένους Ῥωμαίους συγκοινωνίαν, αὐτὸς ἐπετέθη κατὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀρχελάου καὶ τοῦ Ποντικοῦ στρατοῦ ὑπερασπιζομένου Πειραιῶς, ἀλλ' ἀπεκρούσθη καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Ἐλευσῖνα, ἵνα συμπληρώσῃ τὰς παρασκευὰς αὐτοῦ, αἱ δὲ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεὺς ἐπολιορκοῦντο δεινῶς. Τὰ χρήματα καὶ τὸ ὑλικὸν ἐπορίζετο πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος καταναγκαστικῶς ὁ Σύλλας. Ἐπὶ τέλους δὲ κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ νὰ ἁρπάζωσι καὶ νὰ φονεύωσιν ἀνηλεῶς. Οὕτω δὲ οἱ δύστηνοι Ἀθηναῖοι ἐσφάζοντο κατὰ χιλιάδας ἄνευ διακρίσεως ἡλικίας καὶ φύλου. Τῇ 1 Μαρτίου τοῦ 85 πρ. Χρ. αἱ Ἀθῆναι περιέπεσον αὖθις εἰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου νεώτατος υἱὸς Ἀριαράθης ἦλθε διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς Εὐρώπην, καὶ εἰσήλασεν εἰς Θεσσαλίαν, ἵνα προσέλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ πολιορκουμένων Ποντικῶν καὶ τῶν συμμαχικῶν αὐτοῖς στρατευμάτων. Τούτου

ἀποθανόντος κατὰ τὴν πορείαν, ἔλαβε τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ στρατοῦ ὁ στρατηγὸς Ταξίλης καὶ εὐθὺς μετ' ὀλίγον ἐξήλασεν ἐκ Θεσσαλίας τὸν Ῥωμαῖον Ὀρτήσιον καὶ ἤγαγε τὰ στρατεύματα αὐτοῦ εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα (Ἀππιαν. κ. 41. Πλουτ. Σύλ. κεφ. 15. Παυσ. Α. 20, 4). Ὁ δὲ Ἀρχέλαος μαθὼν τὰ κατὰ τὴν προέλασιν τοῦ στρατοῦ τούτου ἐξεκένωσε τὴν Μουνυχίαν καὶ ἐπορεύθη πρὸς συνάντησιν τοῦ Ταξίλου. Ὁ Ταξίλης κατὰ τὸν Πλούτ. ἤγαγεν εἰς τὰς **Θερμοπύλας** 100 χιλ. πεζῶν, 10 χιλ. ἱππέων καὶ 90 δρεπανηφόρα ἅρματα. Ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς Φωκίδος καὶ τῆς Βοιωτίας, ἐγγὺς τῆς Χαιρωνείας, ἐγένετο ἡ φονικὴ μάχη κατὰ Μάρτιον τοῦ 86 πρ. Χρ. (Πλουτ. Σύλλας, κεφ. 17—19) καὶ ἔληξεν εἰς ὁλοσχερῆ ἧτταν τῶν Ἀσιανῶν. Λέγεται ὅτι δεκακισχιλίους τὸ πολὺ ἄνδρας τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἔσωσεν ὁ Ἀρχέλαος εἰς Χαλκίδα ἀπὸ τῶν καταδιωκόντων αὐτὸν Ῥωμαίων.

Ἀλλὰ τὸν Σύλλαν ἠπείλησε τότε σοβαρὸς ἐξ Ἰταλίας κίνδυνος· ὁ δημακρατικὸς ὕπατος Λεύκιος Οὐαλέριος Φλάκκος μετὰ δύο λεγεώνων ἀποβιβασθεὶς εἰς Ἤπειρον ἤρχετο ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον, πρὸ τούτου δὲ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ προγραφέντος ἐν Ῥώμῃ νικητοῦ τῆς Χαιρωνείας τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ὅτε λοιπὸν ὁ Φλάκκος ἐφάνη ἐν **Θεσσαλίᾳ**, ὥρμησε καὶ ὁ Σύλλας πρὸς τὴν χώραν ταύτην καὶ παρὰ τὴν πόλιν **Μελίταιαν** ἀμφότερα τὰ ῥωμαϊκὰ στρατεύματα ἦλθον πλησιέστατα πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ σύγκρουσις μεταξύ των δὲν ἐγένετο. Ἀμφότεροι ἀπέφυγον τὴν σύγκρουσιν καὶ ὁ μὲν Φλάκκος ἐστράφη πάλιν πρὸς βορρᾶν καὶ τὸν Ἀσιανὸν πολέμιον νὰ ζητήσῃ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ Βόσπορον, ὁ δὲ Σύλλας πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἵνα ἐνταῦθα κανονίσῃ διαρκῶς τὰ κατὰ τὴν πόλιν ταύτην. Ὁ Σύλλας,ἀφοῦ αὖθις ἐνίκησεν ἐν Βοιωτίᾳ τὸν ὑπὸ τὸν Ἀρχέλαον καὶ Δορύλαον ἐλθόντα μέγαν στρατὸν τοῦ Μιθριδάτου καὶ ἐπεράτωσε τὸν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον, ἦλθεν ἵνα παρασκευάσῃ στόλον ἐν Θεσσαλίᾳ διὰ τὸν ἐν Ἀσίᾳ πόλεμον (Ἀππιαν. κ. 51), ἔνθα διῆλθε τὸν χειμῶνα τοῦ 85—84 πρ. Χρ. Ἡ παρακμὴ τῆς Ἑλλάδος εἶχε προχωρήσει καταπληκτικῶς ἐντὸς τῶν ὀλίγων ἀπὸ τοῦ 88 μέχρι τοῦ 83 πρ. Χρ. ἐτῶν.

§ 3. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Α' Μιθριδατικοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἐν Ἀκτίῳ μάχης.

Ὁ ἀνθύπατος τῆς Μακεδονίας Λεύκιος Καλπούρνιος Πείσων Καισώνιος (57—55 πρ. Χρ.) διὰ τῆς βαναύσου καὶ ὑπούλου πολιτικῆς καὶ διὰ τῆς πλεονεξίας αὐτοῦ ἠνάγκασε πάντα τὰ τμήματα τῆς Μακεδονικῆς διοικήσεως, ἐν οἷς καὶ ἡ Θεσσαλία, νὰ πληρώσωσι διὰ τῶν χρημάτων αὐτῶν τὸ εἰδικὸν ταμεῖον τοῦ εὐγενοῦς τούτου ληστοῦ, ὅστις καὶ ἄλλως ἀπετόλμα ἀπρεπεῖς πράξεις. Ἡ πλεονεξία τούτου ἠνάγκασε τότε τοὺς ὀρεινοὺς λαοὺς τῆς Θεσσαλίας, τοὺς **Δόλοπας** καὶ τοὺς **Ἀγριᾶνας**, ἵνα ἐν τῇ ἀπεγνωσμένῃ ἀπορίᾳ αὐτῶν ἐπιπέσωσιν ἐπὶ τὰς Αἰτωλικὰς πόλεις Στράτον, Ναύπακτον καὶ Ἀρσινόην (Κικ. pro Sest. 43, 94. In Pisone 20, 28, 37, 90. 32, 86. 40, 96. 36, 87. 37, 90. 37, 91. 40, 96).

Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ 49 πρ. Χρ. ἐξεῤῥάγη τέλος ὁ προσδοκώμενος μέγας παγκόσμιος ἀγὼν μεταξὺ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Πομπηΐου, μεταξὺ τῆς μοναρχικῆς καὶ τῆς δημοκρατικῆς μερίδος ἐξ ἑνός, καὶ τῶν ὑπερμάχων τῆς ἀριστοκρτικῆς δημοκρατίας ἐξ ἄλλου· ἀφ' ἑνὸς ὁ Πομπήϊος ἀντιπροσώπευε τὸ ῥωμαϊκὸν μεγαλεῖον, ἀφ' ἑτέρου ὁ Καῖσαρ παρίστατο ὡς ἐπαναστάτης. Οὕτω δὲ ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 49 ἡ ἑλληνομακεδονικὴ χερσόνησος κατέστη τὸ πεδίον, ἐφ' οὗ ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ἡ κρίσιμος μάχη ἐν τῷ δεινῷ ἐμφυλίῳ τῶν Ῥωμαίων πολέμῳ. Ἐν τοῖς τρισὶ μεγάλοις πολέμοις, οὓς διεπολέμησαν οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς ἀλλήλους μεταξὺ τῶν ἐτῶν 49 καὶ 30 πρ. Χρ. ἐπὶ γῆς ἑλληνικῆς, αἱ πολλαὶ φυλαὶ καὶ πόλεις τῆς χώρας ταύτης μετὰ τῆς ἀνέκαθεν συνήθους αὐταῖς ἐμπαθείας μετέχουσι τῶν ἀγώνων τῶν δεσποτῶν αὐτῶν, οἵτινες εἰς τὸν θνήσκοντα πολιτικὸν βίον τῆς Ἑλλάδος ἅπαξ ἔτι παρέχουσιν ἔξωθεν βιαίως καὶ παροδικῶς νέαν τινὰ δύναμιν. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ λαὸς τῆς Ἑλληνομακεδονικῆς Χερσονήσου ὑπεχρεώθη εἰς ἐνεργὸν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐν ἀρχῇ ὁ Πομπήϊος καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ οὐδένα εὗρον ἐχθρὸν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ, ἔνθα συνῆλθε κατὰ μικρὸν σύμπασα ἡ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δύναμις αὐτῶν. Τὸ στρατόπεδον αὐτῶν εἶχον κατ' ἀρχὰς ἐν Θεσσαλονίκῃ, εἶτα ἐν Βεῤῥοίᾳ.

Τὸ δὲ πλῆθος τῶν Ἑλλήνων ἠκολούθησε νῦν ἄνευ ἀντιῤῥήσεως, πολλοὶ δὲ μετ' ἐνθουσιασμοῦ προσῆλθον ταῖς σημαίαις τοῦ Πομπηΐου. Πολυάριθμοι πολεμισταὶ ἐκ πάσης τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἐν οἷς καὶ Θεσσαλοί, ἀνεμίχθησαν μετὰ τῶν Ἰταλῶν στρατιωτῶν ἢ προσελήφθησαν ὡς αὐτοτελῆ ἐπικουρικὰ στρατεύματα (Καίσ. περὶ ἐμφυλ. πολέμ. III, 4, 2. 3. 4. 61, 2. Ἀππιαν. ἐμφυλ. πόλ. Β. 49. 70. 75). Ὁ Καῖσαρ περὶ τὰ τέλη τοῦ 49 π. Χρ. διεπεραιώθη εἰς τὰ παράλια τῆς βορειοτάτης Ἠπείρου. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔαρος τοῦ 48 πρ. Χρ. ὑπέστη ὁ Καῖσαρ δεινὴν ἧτταν πρὸ τοῦ Δυῤῥαχίου, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀγῶνος καιρία κρίσις ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἐν Θεσσαλίᾳ (Πλουτ. Καίσ. 33. Δίων. Κάσ. 42, 11). Ὁ Καῖσαρ ὑπερβὰς τὴν Πίνδον ἐπέπεσε μεθ' ὅλης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως ἐπὶ τὴν Θεσσαλικὴν πόλιν Γόμφους, ἣν καίτοι ἐπιμόνως ἀντιστᾶσαν ἐκυρίευσε καὶ παρέδωκεν εἰς ὁλοσχερῆ λεηλασίαν, διότι ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς πρὸ τοῦ Δυῤῥαχίου ἥττης αὐτοῦ εἶχεν ἀποστῇ ἀπ' αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν κατῆλθεν εἰς τὴν νότιον Θεσσαλίαν, ἔνθα ἐπέτρεψεν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ ν' ἀναλάβῃ ἐντελῶς ἐκ τῶν μόχθων αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ὁ μέγας Πομπηϊανὸς στρατὸς ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ, ἐγένετο κατ' Ἰούνιον τοῦ 48 πρ. Χρ. ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς Φαρσάλου ἡ μεγάλη ἐκείνη μάχη, ἥτις ἔκρινεν ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος τὸν μέγαν ἀγῶνα καὶ καταστρέψασα τὸν στρατὸν τῆς δημοκρατίας ἔδωκεν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος τὸν πρῶτον μονάρχην αὐτοῦ. Μετὰ τὴν μάχην τῆς Φαρσάλου ἐπερατώθη ὁ πόλεμος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ σχεδὸν ἐντελῶς. Μόλις δύο ἔτη διήρκεσεν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ὁ πόλεμος οὗτος καὶ ὅμως ἕνεκεν αὐτοῦ ἡ παρακμὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ καχεξία ἔτι μᾶλλον ἐδεινώθη. Ἡ Θεσσαλία μετὰ τὴν μάχην τῆς Φαρσάλου πρὸς ἀνάμνησιν τῆς μεγάλης ταύτης νίκης εὐηργετήθη δι' ἀτελείας φόρων (Ἀππιαν. ἐμφ. πόλ. Β. 88. Πλουτ. Καίσ. κ. 48.).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος (44 πρ. Χρ.) περιῆλθεν ἡ Θεσσαλία εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Μάρκου Ἰουνίου Βρούτου τοῦ ἑτέρου τῶν ἀρχηγῶν τῶν δημοκρατικῶν, εἰς ὃν ὁ Καῖσαρ εἶχε προσδιορίσει τὴν Μακεδονίαν ὡς ἐπαρχίαν, ὡς καὶ πᾶσα σχεδὸν ἡ Ἑλλάς, οὐδεὶς ἐχθρὸς αὐτοῦ ὑπῆρχε μέχρι Θεσσαλονίκης (Δίων Κάσ. 47, 21. Ζωναρ. I). Ὅτε δὲ οὗτος ἦλθεν εἰς Θεσσαλίαν, περιῆλθον εἰς

τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐν Δημητριάδι μαγάλαι προμήθειαι ὅπλων, σωρευθέντων ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Καίσαρος χάριν τοῦ μετὰ ζήλου παρασκευαζομένου ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τῶν Πάρθων πολέμου (Πλουτ. Βροῦτ. 25. 'Αππιαν. Γ. 63). Προσῆλθον δὲ νῦν εἰς τὸν Βροῦτον πανταχοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ τὰ λείψανα τοῦ παρὰ τὴν Φάρσαλον ἡττηθέντος στρατοῦ τοῦ Πομπηΐου (Πλουτ. αὐτ. Δίων Κάσ. 47, 21. Ζωναρ. ἐν εἰρ. τόμ.). Οὕτω δ' ὁ Βροῦτος ἐγένετο ἐν βραχεῖ κάτοχος ἁπάσης τῆς Ἑλληνομακεδονικῆς Χερσονήσου καὶ μέρους τῆς 'Ιλλυρίας. 'Αλλ' ἡ ὁλοσχερὴς ἧττα τῶν δημοκρατικῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ μάχῃ τῶν Φιλίππων (περὶ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου τοῦ 42 πρ. Χρ) καὶ ὁ θάνατος τοῦ Βρούτου ταχέως παρέδοσαν τὴν ἑλληνομακεδονικὴν χερσόνησον εἰς τὰς χεῖρας τῆς Τριανδρίας, καὶ μάλιστα τοῦ Μ. 'Αντωνίου. Μετὰ δὲ τὴν συνομολόγησιν τοῦ Βρεντησίου, δι' ἧς ὁ 'Οκταβιανὸς καὶ ὁ 'Αντώνιος διενέμοντο πρὸς ἀλλήλους τὸ ρωμαϊκὸν κράτος (κατὰ φθινόπωρον τοῦ 40), ἐπέστρεψεν ὁ 'Αντώνιος ἐν εἰρήνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἡγεμών. 'Αλλ' ἀρχομένου τοῦ ἔαρος τοῦ 31 πρ. Χρ. ἤρξατο νέος ἐμφύλιος πόλεμος τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν τοῦ 'Αντωνίου καὶ τοῦ 'Οκταβιανοῦ, κατὰ Σεπτέμβριον δὲ τοῦ 31 πρ. Χρ. ἐγένετο ἡ μεγάλη ναυμαχία τοῦ 'Ακτίου, ἥτις παρέδωκε τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος εἰς τὸν 'Οκταβιανόν, ὁ 'Αντώνιος ὑποχωρήσας ἐπανῆλθεν εἰς 'Αλεξάνδρειαν, ἡ δὲ Ἑλλὰς ἔκειτο νῦν μέχρι θανάτου ἐξηντλημένη εἰς τοὺς πόδας τοῦ νικητοῦ τοῦ 'Ακτίου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αἱ ὀρειναὶ μεταξὺ Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ 'Ηπείρου χῶραι ἔκειντο ἔρημοι (Στράβ. Ξ, 322, 325. 327) καὶ ὁ λαὸς τῶν Δολόπων εἶχε παύσῃ τοῦ νὰ ὑπάρχῃ(Παυσ. Ι,62). 'Εν τῇ πολυπαθεῖ Θεσσαλίᾳ μόνη σχεδὸν ἡ πρωτεύουσα Λάρισσα διετήρει ἔτι τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς σπουδαιότητα· καὶ ἐν τῇ τῶν Μαγνήτων χώρᾳ μόνη ἡ Δημητριὰς εἶχεν ἔτι τοὐλάχιστον σημασίαν τινὰ (Στράβων Θ. 430. 436).

Κατὰ τὰ πρῶτα μετὰ τὴν μάχην τοῦ 'Ακτίου δέκα ἢ δώδεκα ἔτη ἔνθεν μὲν διευκρινίσθησαν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ πολιτικοῦ δικαίου αἱ τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ἑλλήνων σχέσεις καὶ ἐκανονίσθησαν μονίμως καὶ διαρκῶς, ἔνθεν δὲ καθώρισεν ὁ 'Οκταβιανὸς (ἀπὸ τοῦ 27 πρ. Χρ. **Αὔγουστος** πλέον καλούμενος) σειρὰν νέων διατάξεων, δι' ὧν

ἐκανονίζοντο μονίμως αἱ καταστάσεις τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν.

Ἡ Συγκλητικὴ ἐπαρχία **Ἀχαΐα** περιελάμβανε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ τὴν Θεσσαλίαν (Στράβ. ΙΖ', 840. Τάκ. Annal. II 53. Δίων. Κάσ. 53, 12). Καθ' ὅλα δὲ τὰ φαινόμενα ὁ Αὔγουστος κατήργησε νῦν τὴν «ἐλευθερίαν» ἢ τὴν ἐπίσημον κυριαρχικὴν ἐξουσίαν τῶν πλείστων ἑλληνικῶν πολιτειῶν (Παυσ. Ζ', 18, 5. Δίων. Κάσ. 51, 2). Καὶ ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ ἐκυβέρνα τοῦ λοιποῦ εἷς Ῥωμαῖος διοικητής, ὢν ἐν ταὐτῷ καὶ στρατιωτικὸς διοικητὴς καὶ ἀρχηγὸς τῆς πολιτικῆς διοικήσεως· προσωνυμεῖτο δὲ «Ἀνθύπατος Ἀχαΐας πρὸς πέντε ῥάβδους μετὰ πέντε δηλονότι δεσμίδων (fasces) ῥάβδων ἤτοι ῥαβδούχων (lictores).

Ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀχαΐας ἦτο ἡ Κόρινθος (ἀνακτισθεῖσα τῷ 44 πρ. Χρ. ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος), ἔνθα ὁ Ῥωμαῖος ἀνθύπατος εἶχε τὴν ἕδραν αὐτοῦ, διὰ τοῦ ταμίου (quaestor) αὐτοῦ ἐπεμελεῖτο τῶν οἰκονομικῶν τῆς ἐπαρχίας καὶ συγχρόνως ἢ αὐτὸς προσωπικῶς ἢ διὰ τοῦ πρεσβευτοῦ (legatus) αὐτοῦ διεχειρίζετο τὴν ἀστικὴν καὶ ποινικὴν δικαιοσύνην.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀχαΐας εἶχον ἴσως τὸ δικαίωμα ἐν ταῖς μεταξὺ αὐτῶν συνήθεσι διενέξεσιν, ἤτοι ἐν δίκαις, ἐν αἷς ὁ κατηγορούμενος ἦτο Ἕλλην, νὰ κρίνωνται κατὰ τὰ ἐγχώρια νόμιμα δι' ἐνόρκων ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ διοικητοῦ ἢ τοῦ πρεσβευτοῦ αὐτοῦ. (Ἴδ. Φιλ. Β'. Ἀπολλ. Τυαν. Ε. 36) «ἡγεῖτο τῆς Ἑλλάδος ἄνθρωπος οὐκ εἰδὼς τὰ Ἑλλήνων καὶ οὐδ' οἱ Ἕλληνές τε ἐκείνου ξυνίεσαν, ἔσφαλεν οὖν καὶ ἐσφάλη τὰ πλεῖστα· οἱ γὰρ **ξύνεδροί τε καὶ κοινωνοὶ τῆς ἐν τοῖς δικαστηρίοις γνώμης** ἐκαπήλευον τὰς δίκας διαλαβόντες τὸν ἡγεμόνα ὥσπερ ἀνδράποδον.»

Περὶ Θεσσαλίας γινώσκομεν ἐκ νομισμάτων τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου ὅτι ὑφίστατο ἔτι ἡ ἀρχὴ τῶν στρατηγῶν, καὶ τὸ Θεσσαλικὸν δὲ κοινὸν ἀναφέρεται ἐν πολὺ ὑστέροις ἔτι χρόνοις. Πρὸς τούτοις ὁ Αὔγουστος ἐξετέλεσε μεταρρύθμισίν τινα γενικὴν τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ Συνεδρίου (Ἴδ. κεφ. στ' § 3).

Κατὰ ταῦτα ἡ Ἑλλὰς γενομένη τοῦ λοιποῦ καὶ ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν τοῦ πολιτικοῦ δικαίου ἔννοιαν ἐπαρχία τοῦ παγκοσμίου ῥωμαϊκοῦ

κράτους δὲν ἔχει πλέον ἰδίαν ἱστορίαν. Οἱ δὲ Ἕλληνες οἱ οἰκοῦντες ἐν Εὐρώπῃ πρὸς νότον τοῦ Ὀλύμπου ἡνωμένοι πάντες ἀπετέλεσαν τὴν ἐπαρχίαν Ἀχαΐαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Λατρεία τοῦ θείου καὶ τῶν ἡρώων. Ἀφικτυονία. Νομισματολογία.

§ 1. Λατρεία τοῦ θείου.

Τὸ Ἑλληνικὸν πάνθεον ἀπετελεῖτο, ὡς γνωστὸν ἐκ δώδεκα θεῶν, οἵτινες ἦσαν ὁ Ζεύς, ὁ Ποσειδῶν, ὁ Πλούτων ἢ Ἅδης, ἡ Ἥρα, ἡ Δημήτηρ, ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἄρτεμις, ὁ Ἥφαιστος, ὁ Ἄρης, ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ἑρμῆς. Ὁ διακανονισμὸς τῶν δώδεκα τούτων θεῶν ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀφικτυονικοῦ συνεδρίου δι' ἐπιγραφῆς (Monatsberichte der Berliner Academie 1877 σελ. 475). Οὗτοι ἦσαν οἱ μόνιμοι κάτοικοι τοῦ Ὀλύμπου ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Ὁμήρου· διὸ καὶ Ὀλύμπιοι ἐλέγοντο. Τῶν θεοτήτων τούτων ἐξαιρετικῆς τινος λατρείας ἀπήλαυον ἐν Φθιώτιδι·

α') Ὁ **Ζεύς**, ὁ καθ' Ὅμηρον «πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε». Οὗτος ἐπὶ τοῦ τρωϊκοῦ ἐλατρεύετο ἐν Φθιώτιδι ὡς θεὸς τῆς φυλῆς τῶν Ἀχαιῶν καὶ ἐπεκαλεῖτο Πελασγικὸς ἢ Δωδωναῖος. Πρὸς αὐτὸν ὡς γενάρχην προσεύχεται ὁ Ἀχιλλεύς·

«Ζεῦ, ἄνα, Δωδωναῖε, Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδώνης μεδέων δυσχειμέρου.»
(Ἰλ. Π. 233).

Ὁ Ζεὺς ἐν Ἅλῳ ἐπεκαλεῖτο Λαφύστιος, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται (σελ. 197).

β'.) Ἡ **Δημήτηρ**, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ θεία μήτηρ Γῆ. Αὕτη ἐπὶ τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων ἐλατρεύετο ἐν Πυράσῳ (Ἰλ. Β'. 695, 696), ἐν Ἀντρῶνι, οὗ ἦτο ἡ προστάτις.

«Ἀλλ' ἄγ' Ἐλευσῖνος θυοέσσης δῆμον ἔχουσα
καὶ Πάρον ἀμφιρύτην, Ἀντρῶνά τε πετρήεντα,

(ὕμν. εἰς Δήμ. στίχ. 489), ἔτι δὲ καὶ ἐν Ἀνθήλῃ, κώμῃ ἐν Θερμοπύλαις, ἔνθα εἰς τιμὴν αὐτῆς ὑπῆρχε καὶ ἱερόν, περὶ ὃ ἐγίνετο θρησκευτικὴ σύνοδος τῶν περιοίκων τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου καὶ ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀμφικτυόνων δὶς τοῦ ἔτους προσέφερον πανηγυρικὰς θυσίας ἐν ὀνόματι τοῦ ὅλου λαοῦ. Γιγνομένων τῷ 1876 ἀνασκαφῶν ἐν Λαμίᾳ εὑρέθησαν τρία ἀγαλμάτια, ὧν ἓν παριστᾷ τὴν Δήμητρα, θεὰν τῆς γεωργίας, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ τότε ἐν Λαμίᾳ γυμνασιάρχου Γ. Τσερέπη, ὑφ' οὗ ἐκρίθη ὡς πολὺ ἀρχαῖον, τῆς στ' πρ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος (ἐφημ. «Φάρος τῆς Ὄθρυος» φύλ. ὑπ' ἀριθ. 892 καὶ ἑξ.).

γ') Ἡ **Ἀθηνᾶ**, ἧς ναὸς ὑπῆρχεν ἄνωθι τῆς Ἡρακλείας (Παυσ. Χ, 22, 1), ἐν Θήβαις ταῖς Φθιώτισιν, ἔνθα ἐπεκαλεῖτο Ἀθηνᾶ Πολιὰς (Δελτίον Ἑλλ. ἀλληλογρ. ἔτος XXV, σελ. 350) καὶ παρὰ τοῖς Αἰνιᾶσιν, ὡς συνάγεται ἔκ τινων νομισμάτων, ἐφ' ὧν εἶναι ἀποτετυπωμένη ἡ κεφαλὴ τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται· ἡ λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Λαμίᾳ συνάγεται ἔκ τινος ἐρείσματος ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργου Πραξιτέλους Ἀθηναίου, ἀνευρεθέντος δ' ἐν Λαμίᾳ τῷ 1888 καὶ δωρηθέντος εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον (ἀριθ. 697). Τὸ ἔρεισμα τοῦτο εἶναι ξοανόμορφον, οἱονεὶ Παλλάδιον, ἐλλείπει ἡ κεφαλή, φέρει αἰγίδα καὶ Γοργόνειον, καὶ ὑπὸ τὴν αἰγίδα θώρακα ἐν σχήματι διπλοϊδίου, ὄφις δὲ ἱκανῶς μέγας περισπειρᾶται αὐτό. Τῆς Ἀθηνᾶς ναὸς ὑπῆρχε καὶ ἐν Ἴτωνι (Στράβ. Θ. 435. Παυσ. 13. Δελτ. Ἑλλην. ἀλληλογρ. XXV, σελ. 350 ἴδε καὶ ἀνωτ. σελ. 141) Ἐν Ὑπάτῃ ἀνευρέθησαν δύο ἐξ ὀπτῆς γῆς ἀγαλμάτια, ὧν τὸ μὲν παριστάνει τὴν Ἀθηνᾶν, τὸ δ' ἕτερον τὴν Ἥραν (Ἀρχαιολ. Ἐφ. Ἀθηνῶν 1839 σελ. 209), ὅπερ ὑποδεικνύει καὶ τὴν λατρείαν τῆς Ἥρας αὐτόθι.

δ') Ὁ **Ἀπόλλων**, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς προτροπῆς τοῦ Ἀχιλλέως (Ἰλ. Α. 62), ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Πλουτάρχου (ἴδ. σελ. 83) καὶ ἔκ τινος ἐπιγραφῆς ἀνευρεθείσης ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐν ᾗ ἀναγράφεται·

«Ἀπόλλωνι Ὑπαταίῳ Πανσάντης καὶ Κωμάσιος.»

Ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ τούτου ἐπιθέτου τοῦ Ἀπόλλωνος συνάγεται ὅτι ἐν

Ὑπάτῃ ὑπῆρχε ναὸς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος (Ἐφ. Ἀρχαιολ. Ἀθ. 1884 σελ. 24 ὑπ' ἀριθ. 64).

ε') Ἡ **Ἄρτεμις**. Εἰς τιμὴν ταύτης ἦτο ἔν τε Ἡρακλείᾳ ναὸς ἱδρυμένος (Λίβ. XXXVI, 22) καὶ ἐν Πτελεῷ, ἔνθα ἐπεκαλεῖτο «Ἄρτεμις Παναχαία»· ἡ λατρεία ταύτης ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ νομισμάτων τῶν Ἀχαιῶν φερόντων τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀρτέμιδος (Gardner Cat. of. greek coins X, 17).

στ') Ὁ **Ποσειδῶν**. Οὗτος ἐλατρεύετο παγκοίνως ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἀπεκαλεῖτο Πετραῖος, ὡς ὁ πλάστης τοῦ τε πατρίου ἐδάφους καὶ τῶν περιφήμων Θεσσαλικῶν ἵππων, τῶν κατανεμομένων τὰς καταρρύτους αὐτῆς πεδιάδας (Ἰλ. Β. 763). Τεκμήριον τῆς ἐν Φθιώτιδι λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος εἶναι τὸ εἰς τιμὴν αὐτοῦ Τέμενος, τὸ μνημονευόμενον ἐν τῇ περὶ ὁρίων τῶν Λαμιέων καὶ Ὑπαταίων ἐπιγραφῇ, ἣν ἴδε κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ Ἀδριανοῦ. Ἡ λατρεία τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Λαμίᾳ ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τούτου ὅτι ἡ Λαμία, εἰς ἣν ἀποδίδεται ἡ κτίσις τῆς πόλεως ταύτης, ἐθεωρεῖτο θυγάτηρ τοῦ Ποσειδῶνος (Παυσ. Χ. 12, 1. Πρβλ. Πλουτάρχου περὶ Πυθ. χρησ. 9).

ζ') Ὁ **Διόνυσος**· ὡς γίνεται δῆλον ἔκ τινων νομισμάτων τῆς Λαμίας, ἐν οἷς ἀποτυποῦται κεφαλὴ τοῦ Διονύσου κισσοστεφής, καὶ ἔκ τινος ἐπιγραφῆς, καταχωρισθείσης ἐν τῷ Παραρτήματι τῶν ἐπιγραφῶν Ἀττικῆς 1895 ἐν σελ. 97. ὑπ' ἀριθμ. 373 κ. Εἰς τιμὴν αὐτοῦ ὑπῆρχεν, ὡς φαίνεται, καὶ ναὸς ἐν Λαμίᾳ, ἐν ᾧ ἐτοποθετήθη ἡ ἑτέρα τῶν στηλῶν, ἐφ' ἧς ἦτο κεχαραγμένον τὸ ψήφισμα τοῦ τῶν Ἀθηναίων δήμου, καθ' ἃ εἰκάζει ὁ Λόλλιγκ (ἴδ. ἀνωτ. σελ. 76).

η') Ὁ **Ἑρμῆς**· ἡ θεότης αὕτη ἐλατρεύετο κυρίως ἐν Ὑπάτῃ, ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀγαθοκλέους Εὔανδρος ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Ἑρμῆν καὶ εἰς τὴν πόλιν τὸν οἶκον αὐτοῦ, τὸ λουτρὸν καὶ τὸ ἐγκόνιμα (τὴν κονίστραν), ὡς συνάγεται ἔκ τινος ἐπιγραφῆς (Ἐφημ. Ἀρχαιολογ· Ἀθηνῶν 1839 ὑπ' ἀριθ. 207. Ross. Archoaelogische aufsätze σελ. 471) καὶ ἐν Κρεμαστῇ Λαρίσσῃ, ὡς γίνεται δῆλον ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς, ἀνευρεθείσης ἐν Κρεμαστῇ Λαρίσσῃ καὶ δημοσιευθείσης ἐν τῷ Περιοδ. Archäologische Anzeiger· 1856 ὑπ' ἀριθ. 94, 95 καὶ ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν ἐπιγραφῶν Le Bas III, Μέρος Β' σελ. 274 ὑπ' ἀριθ. 160).

θ΄) Ἡ **Ἀφροδίτη**, ἧς δύο μὲν ἀγαλμάτια τῆς γ΄ π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἀνευρέθησαν ἐν Λαμίᾳ (ἴδ. ἀνωτέρω περὶ Δήμητρος), ἓν δὲ ἐν Ὑπάτῃ (Ἀρχαιολ. Ἐφ. Ἀθηνῶν 1839).

καὶ ι΄) Ἡ **τριοδῖτις Ἑκάτη.** Τοῦτο δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐπικρατούσης γνώμης, ὅτι αἱ Θετταλίδες ἦσαν περίφημοι φαρμακεύτριαι (μάγισσαι), ὧν προστάτις ἦτο ἡ εἰρημένη θεότης· ὡς κυρίως ἕδραν τῶν φαρμακευτριῶν παριστῶσι τὴν Ὑπάτην ὅ τε Λουκιανὸς ἐν τῷ εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένῳ συγγράμματι ὅπερ ἐπιγράφεται **Λούκιος ἢ ὄνος** καὶ ὁ Ἀπουλήϊος ἐν τῷ ποιήματι αὐτοῦ ὅπερ ἐπιγράφεται **Χρυσοῦς ὄνος.**

Περὶ τῶν Θετταλίδων φαρμακευτριῶν (ἴδ. Νεφ. Ἀριστοφ. στίχ. 747 καὶ Σχολ. αὐτόθι Λουκ. Ἐρωτ. διάλογ. I, 2. II, 36. IV. Πλουτ. Γοργ. 513, α΄. Πλουτ. Ἠθ. σελ. 860 γ΄. Ὁρατ. ἐπῳδ. V, 45. Βιργιλ. ἐκκλ. VIII, 69).

Προδήλως ἐλατρεύετο καὶ ὁ Ἄρης ὑπὸ τῶν πολεμικῶν τῆς Φθιώτιδος λαῶν, καίτοι μαρτυρίαν ἰδίαν περὶ τούτου δὲν εὕρομεν.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰσήχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ξέναι θεότητες (Πλουτ. συμπ. Δ΄ 4, 5, 6)· ὡς φαίνεται κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἔμποροι Φρύγες ἐγκατασταθέντες ἐν Ὑπάτῃ ἔφερον μεθ᾽ ἑαυτῶν καὶ τὸν θεὸν αὐτῶν **Ἄτυν,** ὡς συνάγεται ἔκ τινος ἀγαλματίου, ἀνευρεθέντος ἐν Ὑπάτῃ καὶ ἀποτυπωθέντος ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολ. Ἐφ. τοῦ 1839 καὶ ἐν τῷ εὑρετ. Reinach τόμ. II, σελ. 334.

Πρὸς τούτοις θείων τιμῶν ἀπήλαυεν ἐν Φθιώτιδι καὶ ὁ **Σπερχειὸς ποταμός**. (ἴδ. σελ. 24).

§ 2. Λατρεία ἡρώων.

Μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Δωριέων ἐν τῇ πρότερον μὲν Δρυοπίᾳ, ὕστερον δ᾽ ἀπ᾽ αὐτῶν κληθείσῃ Δωρίδι, οἱ Μαλιεῖς καὶ οἱ Δωριεῖς οὕτω στενῶς συνεδέθησαν ὥστε ἥ τε **Τραχὶς** ἐθεωρήθη κτίσμα τοῦ Δωρικοῦ Ἡρακλέους καὶ ἡ μετέπειτα παρὰ τῇ Τραχῖνι κτισθεῖσα ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων πόλις ὠνομάσθη **Ἡράκλεια.** Ἐν τῇ Τραχῖνι ἐφιλοξενήθη ὁ Ἡρακλῆς ὑπὸ τοῦ φίλου αὐτοῦ Κήϋκος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς δὲ τῆς Οἴτης παρεσκεύασε τὴν ἑαυτοῦ πυράν, ἐκ τοῦ μέσου τῶν φλογῶν τῆς ὁποίας νέφος κατελθὸν ἀπήγαγεν αὐτόν, ὡς

λέγει ἡ μυθολογία. Καὶ τὰ πλησίον τῆς Τραχῖνος ἰαματικὰ ὕδατα τῶν Θερμοπυλῶν εἰς αὐτὸν καθιερώθησαν (ἴδ. σελ. 37). Ἐν τῇ χώρᾳ λοιπὸν ταύτῃ οὐδόλως παράδοξον εἶναι ὅτι ἐλατρεύετο ὁ Ἡρακλῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων· ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ὅτι καὶ τὰ νομίσματα τῶν Ἡρακλεωτῶν καὶ τῶν Οἰταίων ἔφερον ἀποτετυπωμένον τὸν Ἡρακλέα κρατοῦντα ῥόπαλον, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται. Καὶ ἐν τῇ Ἀκρολαμίᾳ ἀνευρέθη ἐντετειχισμένον ἀνάγλυφον παριστῶν τὸν Κένταυρον Χείρωνα διδάσκοντα τὸν Ἡρακλέα τὴν λύραν, παῖδα ἔτι ὄντα. Ὁ υἱὸς τῆς Ἀλκμήνης παρίσταται κρατῶν διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς τὸ ῥόπαλον, διὰ δὲ τῆς ἑτέρας πνίγων ὄφιν, ὁρμῶντα νὰ καταφάγῃ αὐτὸν (Baujour Voyage Militaire dans l'empire Ottoman 1829 σελ. 166). Καὶ τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ὑποδηλοῖ τὴν παρὰ τοῖς Λαμιεῦσι λατρείαν τοῦ Ἡρακλέους.

Καὶ ὁ ἀρχαιότατος ἥρως τῆς Φθιώτιδος, ὁ **Ἀχιλλεὺς** ἀπήλαυε θείων τιμῶν ὡς καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ **Θέτις** (σελ. 2). Τοῦτο ἐνδείκνυται ἐκ τῶν νομισμάτων τῶν Ἀχαιῶν τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσσης, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται λόγος καὶ ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν (Φιλόστρ. Ἡρωϊκ. κ. 16 καὶ ἑξ. Μάξιμ. Τύριος ΙΕ, 7, Ἀμμιαν. Μαρκελ. XXII, 8, 35). Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐλατρεύετο ἔτι ἐν τῇ Λακωνικῇ (σελ. 58), καὶ ἐν Ἠλείᾳ (Παυσ. στ' 23, 3), ἐν ταῖς βορείαις ἀκταῖς τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐν Ὀλβίᾳ, ἔτι δὲ ἐν τῇ αὐτόθι νήσῳ Λευκῇ (Φιλόστρ. καὶ Μάξιμ. Τύριος ἐνθ. ἀνωτέρω).

Ὡσαύτως ἐλατρεύετο παρὰ τοῖς Αἰνιᾶσιν ὁ υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως **Νεοπτόλεμος**, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου οὗτοι ἔπεμπον κατά τε τραετηρίδα θυσίαν εἰς Δελφοὺς (Ἡλιοδ. Αἰθιοπ. 34, Παυσαν. I, 4, 4. Στράβ. Θ. 421. ἴδ. καὶ ἀνωτ. σελ. 84).

Ὡσαύτως ἐλατρεύετο ἐξαιρέτως ἐν Λαμίᾳ ὁ **Φιλοκτήτης**, ὡς εἰκάζεται ἔκ τινων νομισμάτων τῶν Λαμιέων, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται λόγος.

§ 3. Περὶ τῆς Ἀμφικτυονίας.

Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν συνόδων καὶ πανηγύρεων προκύπτουσιν ὁμάδες λαῶν γειτονικῶν, (περικτίονες, ἀμφικτύονες), ἢ ἀμφικτυονίαι δηλούμεναι διὰ συνθηματικῶν περιληπτικῶν ὀνομάτων, οἷον τὸ τῶν

Γραικῶν, ἔπειτα δὲ τὸ τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὸ Πάριον Μάρμαρον (Corp. Inscr. Greec. II, σελ. 300) «Ἀμφικτύων Δευκαλίωνος..... συνῆγε τοὺς περὶ τὸν ὅρον οἰκοῦντας καὶ ὠνόμασεν Ἀφικτύονας. Ἕλλην ὁ Δευκαλίωνος Φθιώτιδος ἐβασίλευε καὶ Ἕλληνες ὠνομάσθησαν, τὸ πρότερον Γραικοὶ καλούμενοι.»

Ἀμφικτυονίαι ἦσαν πολλαὶ ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' ἐπιφανεστέρα καὶ σπουδαιοτέρα πασῶν ἀπέβη ἡ καλουμένη «**Πυλαία**» ἢ «**Πυλαϊκή**», διότι τὸ κατ' ἀρχὰς τὸ συνέδριον συνεκροτεῖτο περὶ Θερμοπύλας μᾶλλον ἕνεκα τοῦ αὐτόθι ἱεροῦ τῆς Ἀμφικτυονίδος Δήμητρος· βραδύτερον δ' ἐκλήθη καὶ «Δελφικὴ» ἕνεκα τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος. Τὸ κατ' ἀρχὰς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ συνεδρίου εἶχον οἱ Θεσσαλοί, οἵτινες κατὰ τὸν πρῶτον ἱερὸν πόλεμον ὑπὸ στρατηγοὺς τὸν Εὐρύλοχον καὶ τὸν Ἱππίαν, ἡγουμένου τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ στρατοῦ καθυπέταξαν τοὺς Κρισσαίους (509 π. Χ.). ἴδ. σελ. 92.

Τῶν διαφόρων ὁμάδων λαῶν γειτονικῶν βορειοτάτη καὶ μεγίστη ἦτο ἡ Θεσσαλική, ἥτις περιελάμβανε τὰ Θεσσαλικὰ φῦλα, κέντρον ἔχοντα τὰ Τέμπη, ἤτοι τοὺς Θεσσαλούς, Περραιβούς, Μάγνητας καὶ Ἀχαιούς, τὴν δὲ δευτέραν συνεκρότουν οἱ Οἰταῖοι περὶ τὴν ἐν Ἀνθήλῃ Ἀμφικτυονίδα Δήμητρα (Ἡρόδ. VII, 200), ἤτοι οἱ Μαλιεῖς, Αἰνιᾶνες, Δόλοπες καὶ Λοκροί, τὴν δὲ τρίτην τὰ περὶ τὸν Παρνασσὸν φῦλα, κέντρον ἔχοντα τοὺς Δελφούς, ἤτοι οἱ Φωκεῖς, οἱ Δωριεῖς καὶ οἱ Ἴωνες. Συνεδυάσθησαν δὲ τὰ ἱερὰ τῶν λαῶν τούτων καὶ διερρυθμίσθη ἡ Δελφικὴ Ἀμφικτυονία κατὰ τὸν ἐν Θερμοπύλαις γενόμενον δεκτὸν τρόπον. (Σχολ. εἰς Εὐριπ. Ὀρέστην 1087).

Ὁ θρησκευτικὸς χαρακτὴρ τῶν Ἀμφικτυονιῶν ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὴν κοινὴν καλλιέργειαν τῆς λατρείας ἐπισήμου τινὸς ναοῦ, ἀνεξαρτήτως τῆς καταγωγῆς ἢ τῶν πολιτικῶν αὐτῶν διαιρέσεων. Ἐνίοτε ὅμως ὡς ἐκ τοῦ συνδέσμου ἰσχυροποιούμενοι οἱ οὕτω συνδεδεμένοι λαοὶ ἐλάμβανον καὶ πολιτικὴν ἐπίδρασιν, καθ' ὃ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου μεταξύ των σεβόμενοι καὶ προστατεύοντες, ὥστε καὶ ὤμνυον «μηδεμίαν πόλιν τῶν Ἀμφικτυονίδων ἀνάστατον ποιήσειν, μηδ' ὑδάτων ναματιαίων εἴρξειν μήτε ἐν πολέμῳ μήτ' ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἐάν τις συλᾷ τὰ τοῦ θεοῦ. . . . . τιμωρήσειν καὶ χειρὶ καὶ ποδὶ κα

φωνῇ καὶ πάσῃ δυνάμει· καὶ προσῆν τῷ ὅρκῳ ἀρὰ ἰσχυρὰ» (Αἰσχ. περὶ παραπρ. 115).

Τὸ Ἀμφικτυονικὸν Συνέδριον συνήρχετο δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν μόνον ἐν Θερμοπύλαις, βραδύτερον δέ, ὅτε, ὡς φαίνεται, συνεδυάσθη ἡ λατρεία τῆς Δήμητρος πρὸς τὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, τὸ μὲν ἔαρ ἐν Δελφοῖς, ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, κατὰ δὲ τὸ φθινόπωρον εἰς τὴν Μαλιακὴν κώμην Ἀνθήλην ἐν τῷ ἱερῷ χώρῳ τῆς Ἀμφικτυονίδος Δήμητρος, ἔπεμπον δ' εἰς αὐτὸ πρέσβεις ἕκαστον τῶν μετεχόντων φύλων καλουμένους τοὺς μὲν **Ἱερομνήμονας**, *τοὺς δὲ* **Πυλαγόρας** *(ἐπὶ δὲ τῶν Μακεδονικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ* **Ἀγορατρούς**). *Ἦσαν δὲ οἱ Πυλαγόραι πιθανῶς ἀντιπρόσωποι τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τῶν καθ' ἑκάστας πόλεων τῶν μετεχουσῶν τῆς Ἀμφικτυονίας καὶ μετεῖχον τοῦ Συνεδρίου μόνον ὑπὸ ὅρους ἄνευ δικαιώματος ψήφου. Ἡ δὲ κοινὴ συνεδρία Ἱερομνημόνων καὶ Πυλαγαρῶν ἐκαλεῖτο* **κοινὸν συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων.** *Ἔργον δ' αὐτοῦ ἦτο ἡ ἐν σπουδαιοτέροις τισὶ ζητήμασιν ἐπικύρωσις τῶν ἀποφάσεων τῶν Ἱερομνημόνων.*

Ἐνίοτε δὲ συνήρχετο καὶ **ἐκκλησία τῶν Ἀφικτυόνων**, *ἣν ἀπετέλουν πάντες οἱ παρόντες πολῖται τῶν Ἀμφικτυονίδων πόλεων, ἐν οἷς καὶ οἱ χάριν θυσιῶν ἢ μαντείας προσερχόμενοι εἰς Δελφούς, καθ' ὃν χρόνον συνήρχετο ἡ* **Πυλαία**. *Εἶχον δὲ ψήφους ἄλλα μὲν τῶν φύλων δύο, ἄλλα δὲ μίαν. Τὰ ἔχοντα δύο ψήφους φῦλα ἦσαν οἱ Φωκεῖς, οἱ Δελφοί, οἱ Θεσσαλοί, οἱ Βοιωτοί, οἱ Ἀχαιοὶ Φθιῶται, οἱ Μάγνητες καὶ οἱ Αἰνιᾶνες. Οἱ δεύτεροι οἱ ἔχοντες μίαν ψῆφον ἦσαν οἱ Δωριεῖς οἱ περὶ τὸν Παρνασσόν, οἱ Δωριεῖς οἱ ἐν Πελοποννήσῳ, οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Εὐβοεῖς, οἱ Μαλιεῖς, οἱ Οἰταῖοι, οἱ Δόλοπες, οἱ Περραιβοί, οἱ Λοκροὶ οἱ Ὑποκνημίδιοι καὶ οἱ Λοκροὶ οἱ Ἑσπέριοι. Εἶναι προφανὲς ὅτι λαῶν ἑνιαίων ἐν τῇ ἀρχῇ διαιρεθέντων ἔπειτα εἰς δύο διακεκριμένα μέλη ἐδόθησαν ἀνὰ μίαν ψῆφον εἰς ἑκάτερον τῶν μελῶν. Οἷον εἰς τοὺς Μαλιεῖς καὶ Οἰταίους. Ὅτε οἱ δύο οὗτοι λαοὶ ἦσαν ἡνωμένοι ἀπεστέλλοντο εἷς Ἱερομνήμων ἐκ Λαμίας καὶ ἕτερος ἐξ Ἡρακλείας (ἴδ. ἐπιγραφὴν ἐν Δελτ. Ἑλλ. ἀλληλογρ. ἔτος XXI, 1897 σελ. 321). Οἱ ἱερομνήμονες ἐν ὅλῳ ἦσαν 24. (Δελτ. Ἑλλην. ἀλληλογρ. ἔτος VII, 1883).*

Ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β΄ μετὰ τὴν ἧτταν τῶν Φωκέων καὶ τὴν καταστροφὴν τῷ 346 πρ. Χρ, οἱ Φωκεῖς ἀπεβλήθησαν τοῦ Συνεδρίου, ὡς ἱερόσυλοι, αἱ δὲ ψῆφοι αὐτῶν ἐξ εὐγνωμοσύνης ἐδόθησαν τῷ Φιλίππῳ ὡς ἀπελευθερώσαντι τὸ ἱερὸν ἀπὸ τῶν ληστρικῶν χειρῶν τῶν Φωκέων (Διόδ. XVI, 60. Παυσ. Χ. 33). Τότε ἀπεβλήθησαν ἐκ τοῦ Συνεδρίου καὶ οἱ Σπαρτιᾶται, ἡ δὲ ψῆφος αὐτῶν ἐδόθη εἰς τοὺς Ἡρακλεώτας, καὶ οἱ Κορίνθιοι, ὡς κοινοπραγήσαντες τοῖς Φωκεῦσιν (Παυσ. Χ, 8, 2. Διόδ. Σικελ. XVI, 60).

Τότε καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ἀποκατεστάθησαν εἰς τὰ ἀρχαῖα τιμητικὰ αὐτῶν ἀξιώματα, ἅτινα εἶχον ἀφαιρέσει ἀπ' αὐτῶν οἱ Φωκεῖς, ἔλαβον πρὸς τούτοις καὶ τὴν προεδρείαν ἐν τοῖς ἀγῶσιν (Δημ. περὶ Εἰρ. 23. Φιλ. Β. 22). Τότε ἐδόθησαν καὶ δύο ψῆφοι εἰς τοὺς Δελφούς, οἵτινες δὲν ὀνομάζονται ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου (περὶ παραπρεσβ, ἐν § 116) μεταξὺ τῶν δώδεκα ἐθνῶν, ἐλαττωθέντος, ὡς φαίνεται, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ψήφων ἄλλων ἐθνῶν.

Οἱ Φωκεῖς ἀνέκτησαν τὰ ἑαυτῶν δικαιώματα ἐπὶ τῆς Ἀμφικτυονίας τῷ 278 πρ. Χρ. ἕνεκα τῆς ἀνδρείας, ἣν ἐπεδείξαντο κατὰ τὴν πρὸ ἑνὸς ἔτους ἐπιδρομὴν τῶν Γαλατῶν (Παυσ. Χ, 8, 3).

Οἱ δὲ Αἰτωλοὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἀμφικτυονίαν ἐπὶ τῶν διαδόχων καὶ μάλιστα μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Γαλατῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ψήφων τούτων ηὐξήθη μέχρι 14 ἀναλόγως, ὡς φαίνεται, τῆς ἐπικρατήσεως αὐτῶν ἐπὶ ἄλλων λαῶν ἐχόντων ψῆφον εἰς τὸ Συνέδριον. Ἡ κατάστασις αὕτη ἔπαυσε μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἧτταν τῶν Αἰτωλῶν (189 πρ. Χρ.), ἀλλ' ἂν καὶ τὸ Αἰτωλικὸν ἀπεκλείσθη τότε τῆς Ἀμφικτυονίας, ἄνδρες ὅμως αὐτῶν ἐξελέγοντο ἱερομνήμονες ὑπὸ λαῶν ἐχόντων δύο ψήφους ἐν τῷ Συνεδρίῳ. Οὕτως οἱ Αἰνιᾶνες καὶ οἱ Λοκροὶ ἀντιπροσωπεύθησαν δι' Αἰτωλῶν κατὰ τὸ 178—77 πρ. Χρ. ἔτος, οἱ δὲ Ἡρακλεῶται διὰ τοῦ Φαινέα Νικίου Σωσθενέος, ὡς δηλοῦται ἐξ ἐπιγραφῆς (Δελτ. Ἑλλην. ἀλληλογρ. ἔτος VII, 1883 σελ. 427. Συλλογὴ ἐπιγραφῶν ὑπὸ Dittenberger Α σελ. 463 ἔκδ. 1898).

Ἐπὶ Αὐγούστου (30 π. Χ.) ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν ψήφων ὡρίσθη εἰς 30 (Παυσ. Χ, 8, 3). Τούτων δ' ἓξ ἐδόθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τὰ μικρὰ φῦλα τῶν Μαλιέων, Αἰνιάνων, τῶν Ἀχαιῶν Φθιωτῶν καὶ τῶν Δολόπων, ἀπολέσαντα τὴν αὐτοτελῆ αὐτῶν ψῆφον, συγ-

κατελέγησαν εἰς μίαν μετὰ τῶν Θεσσαλῶν συντέλειαν, εἰς ἣν ἐδόθησαν ἓξ ψῆφοι· ἓξ ὡσαύτως ἐδόθησαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου εὐνοουμένην πόλιν, τὴν Νικόπολιν, οἱ Φωκεῖς οἱ Δελφοὶ καὶ οἱ Βοιωτοὶ ἔλαβον ἀνὰ δύο ψήφους, ἀνὰ μίαν δ' ἔλαβον ἡ μικρὰ χώρα Δωρίς, οἱ Λοκροί, οἱ 'Οζόλαι, οἱ πρὸς Α. Λοκροί, οἱ Εὐβοεῖς, ἡ Κόρινθος μετ' ἄλλων πόλεων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Μεγάρων καὶ αἱ 'Αθῆναι.

'Επὶ Τραϊανοῦ (98—117 μ. Χ.) εἶχεν ἀκόμη μεγάλην σπουδαιότητα ἐν τῷ βίῳ τῶν 'Ελλήνων (Πλουτ. εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον κ. 20), συνήρχετο δὲ οὐ μόνον εἰς Δελφοὺς ἀλλὰ καὶ εἰς Θερμοπύλας (Πλουτάρχ. Συμπ. Η' 10. Φιλοστρ. βίος 'Απολ. Δ'. 23). 'Επὶ τῶν 'Αντωνίνων (138—180 μ. Χ.) οἱ 'Αμφικτύονες σπουδαίως μετεῖχον τοῦ ὅλου δημοσίου βίου τῆς τότε 'Αχαΐας, εἰ καὶ ἡ αἴγλη αὐτῶν εἶχεν ἐπισκιασθῇ ἐκ τῶν ἱδρυθέντων ὑπὸ τοῦ 'Αδριανοῦ ἐν 'Αθήναις Πανελληνίων. Τελευταῖον ἡ πολιτικὴ σημασία τῆς 'Αμφικτυονίας ἤρχισε νὰ ἐκλίπῃ, περιωρίζοντο δὲ ταύτης τὰ ἔργα εἰς τὴν προστασίαν τῶν ἐν Δελφοῖς καὶ Θερμοπύλαις ἱερῶν καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν Πυθίων φροντίδα μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐντελῶς παρήκμασε τὸ Δελφικὸν ἱερόν.

'Ο 'Ιουλιανὸς ὁ παραβάτης ἐπιδιώκων (361—363 μ. Χ.) τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἐθνισμοῦ ἠθέλησε ν' ἀναζωογονήσῃ καὶ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ὅπερ ὅμως ὡς τελευταῖον χρησμὸν ἔδωκεν εἰς τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν, ἥτις προεφήτευσεν αὐτῷ τὴν ματαίωσιν τῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ.

«Εἴπατε τῷ βασιλεῖ χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά,
οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσαν, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.»

Τέλος ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος ὁ Β' τῇ 11 'Απριλίου 423 μ. Χ. ἐξέδωκε ῥητὴν διαταγὴν λέγουσαν ἐν αὐστηρῷ λακωνισμῷ νὰ ἐκτελῶνται ἐν ὅλῃ τῇ αὐστηρότητι οἱ νόμοι οἱ ὑφιστάμενοι ἐναντίον τῶν ἐθνικῶν ἤτοι ἐναντίον πάσης αὐτῶν πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ἀρχαίας λατρείας ἀποπείρας (Cod. Theodos. lib. XIV, Tit. XI, 31). Καὶ οὕτως ἐπληρώθη ὁ χρησμός, ὅστις κατὰ τὸν Εὐσέβιον ἐδόθη ὑπὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου εἰς τὸν Αὔγουστον·

«Παῖς Ἑβραῖος κέλεταί με, Θεὸς μακάρεσσιν ἀνάσσων,
τόνδε δόμον προλιπεῖν καὶ ὁδὸν αὖθις ἱκέσθαι·
ἄπιθι λοιπὸν ἐκ δόμων ἡμετέρων».
(Εὐσέβ. παρὰ Κεδρηνῷ σελ. 320).

ΕΝ ΕΠΙΜΕΤΡΩ § 4

Νομίσματα τῶν λαῶν καὶ τῶν πόλεων τῆς Φθιώτιδος.

Ἱστορικῶς ἡ νομισματοκοπία τῆς Θεσσαλίας ἀνήκει εἰς τρεῖς καλῶς ὁριζομένας περιόδους.

Α'.) Ἀπὸ τοῦ 480 π. Χρ. ἢ ἀρχαιότερον, μέχρι τοῦ 344 πρ. Χρ. ἤτοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος καθυποτάξεως τῆς χώρας, ὅτε αἱ αὐτόνομοι ἐκδόσεις νομισμάτων τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων ἀποτόμως ἔπαυσαν, ἀντικατασταθεῖσαι διὰ βασιλικῶν Μακεδονικῶν νομισμάτων.

Β'.) 302—286 π. Χρ. Νέα ἔκδοσις ἀργυρῶν νομισμάτων ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἴσως τῆς εἰς Θεσσαλίαν ἐκστρατείας Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ὅστις παρεχώρησεν ἐλευθερίαν εἰς ἱκανὰς Θεσσαλικὰς πόλεις. Αἱ ἐκδόσεις αὗται ἀργυρῶν νομισμάτων δὲν διήρκεσαν ἐπὶ πολύ, εἶναι ὅμως πιθανὸν ὅτι χαλκᾶ νομίσματα ἐξηκολούθουν κοπτόμενα καθ' ὅλον τὸν αἰῶνα τῆς Μακεδονικῆς διοικήσεως.

Γ'.) 196—146 π. Χ. ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται διὰ συμμαχικῶν νομισμάτων, κοπέντων ἐν ὀνόματι τῶν Θεσσαλῶν Μαγνήτων Περραιβῶν, Αἰνιάνων καὶ Οἰταίων, ἅτινα ἐνεφανίσθησαν μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ Φλαμινίνου καὶ διήρκεσαν μέχρις οὗ ἡ Θεσσαλία συνεχωνεύθη ἐν ἔτει 146 πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Μακεδονίας ἢ μᾶλλον τὴν τῆς Ἀχαΐας (ἴδ. σελ. 85).

Σημ. Τὸ τελευταῖον σύγγραμμα περὶ τῶν νομισμάτων τῆς Θεσσαλίας εἶναι ὁ τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου Κατάλογος Catalogue of Greec Coins, Thessaly

to Aetolia, ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ P. Gardner 1883, μετὰ φωτοτυπικῶν πινάκων. *Παρ' ἡμῖν δὲ περισπούδαστον σύγγραμμα εἶναι ἡ ἱστορία τῶν νομισμάτων τοῦ* Head *μεταφρασθὲν ὑπὸ τοῦ Ι. Ν. Σβορώνου ἐν Ἀθήναις 1898, ἐξ οὗ τὰ πλεῖστα ἐλάβομεν.*

ΠΙΝΑΞ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ

	480—400 π. Χ.	400—344 π. Χ.	302—286 π. Χ. (α')	196—146 π. Χ.	Αὐτοκρ. χρόνοι	Ἐπιβεβαιωθέντ. δὲ ΧΑ.
Αἰνιᾶνες			*ΑΡΓ.*	*ΑΡ. ΧΑ.*		
Ἅλος		ΧΑΛ.	ΧΑΛ.			
Ἀχαιοὶ Φθιώτιδος			*ΑΡΓ.*			
Ἡράκλεια ἡ Τραχ.		*ΑΡ. ΧΑ*	ΧΑΛ.			
Θῆβαι			*ΑΡ. ΧΑ.*			
Λαμία καὶ Μαλιεῖς		*ΑΡΓ.*	*ΑΡ. ΧΑ.*		ΧΑΛ.	
Λοκροὶ Κνημιδ.			ΧΑΛ.			
Μελιταία		*ΑΡ. ΧΑ*				
Οἰταῖοι		*ΑΡ. ΧΑ*		*ΑΡ. ΧΑ.*		
Πεύματα			ΧΑΛ.			
Ὑπάτη		ΧΑΛ.				
Θεσσαλοί				*ΑΡ. ΧΑ.*	ΧΑΛ.	

Σημ. α'. *ΑΡ=ἀργυροῦν. ΧΑ=χαλκοῦν.*

Σημ. β'. *Αἱ ὁλκαὶ τῶν νομισμάτων ἐσημειώθησαν διὰ μὲν τὰ εἰλημμένα ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν νομισμάτων τοῦ* Head *εἰς ἀγγλικοὺς κόκκους, διὰ δὲ τὰ εἰλημμένα ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς εἰς γραμμάρια· ἡ δ' ἀναλογία τῶν ἀγγλικῶν κόκκων πρὸς τὰ γραμμάρια ἔχει ὡς ἑξῆς:*

Κόκκοι	*1*	*Γραμμάρια*	*.064*
»	*10*		*.648*
»	*16*		*1.036*

Α΄. Νομίσματα Ἀχαιῶν Φθιωτῶν.

Οἱ Ἀχαιοὶ Φθιῶται ἔκοψαν συμμαχικὰ νομίσματα περὶ τοὺς χρόνους τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου.

Περὶ τὰ 302—286 π. Χ.

Κεφαλὴ νύμφης || ὄπ. ΑΧΑΙΩΝ. Ἀθηνᾶ ἐφορμῶσα· τεχνοτροπία ὡραία. ΑΡΓ. Δραχμὴ καὶ ἡμίδραχμον.

Νομίσματα ἴδια τῶν πόλεων τῆς Ἀχαΐας Φθιώτιδος.

1) Τῆς **Ἅλου** *(ἴδε σελ. 69). Ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ τοῦ Ἀθάμαντος, ἑνὸς τῶν υἱῶν τοῦ Αἰόλου. Ἐνταῦθα ἐλατρεύετο ὁ Ζεὺς ὡς ὁ σκοτεινὸς Θεὸς τῆς καταιγίδος καὶ τοῦ χειμῶνος ὑπὸ τὸ ἐπίθετον Λαφύστιος (ὁ καταβροχθίζων). Τῷ θεῷ τούτῳ διετάχθη ὁ Ἀθάμας ὑπὸ χρησμοῦ νὰ θυσιάσῃ τὰ τέκνα αὐτοῦ Φρίξον καὶ Ἕλλην. Ὁ μῦθος τῆς ἀναλήψεως αὐτῶν ἐπὶ τοῦ χρυσομάλλου κριοῦ τοῦ σταλέντος ὑπὸ Νεφέλης τῆς θείας αὐτῶν μητρὸς ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῶν νομισματικῶν τύπων τῆς Ἅλου.*

Ἀργυρᾶ νομίσματα δὲν εἶναι γνωστά. Τὰ χαλκᾶ ἀνήκουσιν εἰς δύο περιόδους, ἤτοι 400—344 π. Χ. καὶ 300—200. Τινὰ τῶν τελευταίων τούτων φέρουσι τὸ μονογράφημα ΑΧ *τῶν Ἀχαιῶν τῆς Φθιώτιδος.*

Κεφαλὴ Διὸς Λαφυστίου, δαφνοστεφὴς ἢ ταινία ἀναδεδεμένη || (ὄπισθεν) ΑΛΕΩΝ. Φρίξος γυμνὸς ἢ σπανιώτερον ἡ Ἕλλη ἐνδεδυμένη, μετέωροι ἐπὶ τοῦ κριοῦ. ΧΑΛ. 7—55.

2) Τῶν **Θηβῶν** *(ἴδ. σελ. 68). Δὲν ὑπάρχουσιν ἀρχαῖα νομίσματα τῆς πόλεως ταύτης· πάντα δὲ τὰ γνωστὰ ἀνήκουσι βεβαίως εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Δημητρίου.*

Περὶ τὰ 302—286 π. Χ.

Κεφαλὴ Δήμητρος || (ὄπισθ.) ΘΗΒΑΙΩΝ καὶ (ἐπὶ ΧΑ) ΑΧ, *τὸ μονογράφημα τῶν Ἀχαιῶν τῆς Φθιώτιδος. Πρωτεσίλαος ἀποβιβαζόμενος ἐκ πρώρας πλοίου. ΑΡΓ. ἡμίδρ. καὶ ΧΑΛ. 55.*

(Ἐκ τῆς ἱστορίας Head)

Κεφαλὴ Δήμητρος κεκαλυμμένη καὶ ἐστεμμένη διὰ στάχεων· ||

(ὄπισθ.) ΘΗΒΑΙΩΝ. Πρωτεσίλαος ὡπλισμένος ὑπερασπίζει τὰ πλοῖα. Τριώβολον· 2, 40 ΑΡΓ.

Αἱ Φθιώτιδες Θῆβαι ἀποτυποῦσιν ἐπὶ τοῦ νομίσματος τὸ ἐπεισόδιον τῆς Ἰλιάδος, (Ο 704 καὶ ἑξῆς), καθ' ὃ οἱ Ἑταῖροι τοῦ Πρωτεσιλάου, διοικούμενοι ὑπὸ τοῦ Ποδάρκους, ὑπερασπίζουσι τὰ πλοῖα.

3) **Λαρίσσης τῆς Κρεμαστῆς·** *(ἴδ. σελ. 70). Τὰ ἀρχαιότερα τῶν νομισμάτων τῆς Λαρίσσης ἀνήκουσιν εἰς τὴν περίοδον καθ' ἣν Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς ἐν ἔτει 302 π. Χ. ἐπέδραμε τὴν Θεσσαλίαν, κατέλαβε τὰς Φερὰς καὶ Λάρισσαν τὴν Κρεμαστὴν καὶ ἐκήρυξεν αὐτὰς ἐλευθέρας.*

Περὶ τὰ 302—286 π. Χ.

Κεφαλὴ Ἀχιλλέως πρὸς ἀριστ. || (ὄπισθ.) ΛΑΡΙ. Θέτις ἐπὶ ἱπποκάμπης φέρουσα τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως, ἐφ' ἧς γέγραπται ΑΧ, τὸ μονογράφημα τῶν Ἀχαιῶν τῆς Φθιώτιδος ΧΑΛ. 75. Τὸν ὀπίσθιον τοῦτον τύπον δύναταί τις νὰ παραβάλῃ πρὸς τὰ δίδραχμα τοῦ Πύρρου τὰ κοπέντα ἐν Ἰταλίᾳ ἢ Σικελίᾳ.

Κεφαλὴ νύμφης || (ὄπισθ.) ΛΑΡΙ. Περσεὺς κρατῶν ἅρπαν καὶ κεφαλὴν Γοργόνος. ΧΑΛ. 7.

Κεφαλὴ νύμφης || (ὄπισθ.) ΛΑΡΙ. Ἅρπη ἐν στεφάνῳ ΧΑ. 55.

Περὶ τὰ 197—146 π. Χ.

Κεφαλὴ Διός. || (ὄπισθ.) ΛΑΡΙΣΣΑΙΩΝ. Ἀθηνᾶ ἐν στάσει μαχομένης, ἐν τῷ πεδίῳ τὸ μονογράφημα ΑΧ. ΧΑ. 8.

4) **Μελιταίας** *(ἴδ. σελ. 69).*

Περὶ τὰ 350 π. Χ.

Κεφαλὴ Διονύσου (;) νεαροῦ. || (ὄπισθεν) ΜΕ. Κεφαλὴ λέοντος. ΑΡΓ. Ὀβολός.

Κεφαλὴ Διὸς δαφνοστεφής. || (ὄπισθ.) ΜΕΛΙ. ἢ ΜΕΛΙΤΑΙΕΩΝ. Μέλισσα. ΑΡΓ. Διώβολον καὶ ΧΑΛ. 7.

Ἡ μέλισσα σχετίζεται πρὸς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως.

5) **Πευμάτων** *(ἴδ. σελ. 69).*

Χαλκᾶ νομίσματα πιθανῶς σύγχρονα τῶν συμμαχικῶν νομισμάτων τῶν Φθιωτῶν Ἀχαιῶν.

Περὶ τὰ 302—283 π. Χ.

Κεφαλὴ νύμφης στεφάνῳ δρυὸς κεκοσμημένη. || *(ὄπισθ.) ΠΕΥΜΑΤΙΩΝ περὶ τὸ μέγα μονογράφημα τῶν Ἀχαιῶν. Ἐν τῷ πεδίῳ πῖλος Φρύγιος ΧΑΛ. 5.*

Β'. Νομίσματα Λαμιέων καὶ Μαλιέων.

Τὰ νομίσματα συνήθως φέρουσι·

ΛΑΜΙΕΩΝ σπανιώτερον δὲ ΜΑΛΙΕΩΝ

Περὶ τὰ 400—344 π. Χ.

Κεφαλὴ Διονύσου νεαροῦ, κισσοστεφής. || *(ὄπισθ.) ΛΑΜΙΕΩΝ. ἀμφορεύς. ΑΡΓ. ἡμίδραχμον καὶ ὀβολός.*

Κεφαλὴ Διονύσου νεαροῦ, κισσοστεφής. || *(ὄπισθ.) ΜΑΛΙΕΩΝ ΑΡΓ. ἡμίδραχμον.*

Κεφαλὴ νύμφης (Λαμίας τῆς θυγατρὸς τοῦ Ποσειδῶνος μετὰ κόμης ἀναδεδεμένης, || *(ὄπισθ.) ΛΑΜΙΕΩΝ. Φιλοκτήτης τραυματίας γυμνός, καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς μιᾶς χειρὸς καὶ ἐγείρων τὴν ἑτέραν πρὸς τὸν πῖλον αὐτοῦ. Ἐν τῷ πεδίῳ. πτηνόν. ΧΑ. 6.*

Κεφαλὴ νύμφης (Λαμίας τῆς θυγατρὸς τοῦ Ποσειδῶνος) μετὰ κόμης ἀναδεδεμένης || *(ὄπισθ.) Φιλοκτήτης (ἢ Ἡρακλῆς) ἐπὶ τοῦ ἑνὸς γόνατος τοξεύων πτηνά. ΧΑΛ. 6.*

Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς || *(ὄπισθ.) ΜΑΛΙΕΩΝ. ὁμοίως ἀλλ' ὁ Φιλοκτήτης ἱστάμενος καὶ τοξεύων. ΧΑΛ. .55.*

Περὶ τὰ 302—236 π. Χ.

Κεφαλὴ γυναικεία μετὰ διαδήματος. || *(ὄπισθ.) ΛΑΜΙΕΩΝ. Φιλικτήτης ἢ Ἡρακλῆς καθήμενος ἐπὶ βράχου, κρατῶν δὲ τόξον ἐν γωρυτῷ. ΑΡΓ. Δραχμ. 86 κ.*

Ὁ καθηγητὴς Gardner (Num. Chron. 1878, 276) πιστεύει ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ νομίσματος τούτου κεφαλὴ εἰκονίζει τὴν περίφημον ἑταίραν ΛΑΜΙΑΝ, ἥτις ἐγοήτευσε Δημήτριον τὸν Πολιορκητήν· ὁ δὲ Dr Friedländer θεωρεῖ τὴν κεφαλὴν ὡς τὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, μνημονεύων νόμισμα τῆς Ἀμφιπόλεως, ἐφ' οὗ κεφαλὴ τοῦ Ἀπόλλωνος

Ὁ τύπος τοῦ Ἡρακλέους ὑπομιμνήσκει τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς τοῦ ὄρους Οἴτης θάνατον τοῦ ἥρωος καὶ τὴν ἀθανασίαν, ἣν ὁ Ζεὺς ἐχαρίσατο αὐτῷ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ· ἡ δὲ δαφνοστεφὴς κεφαλὴ τοῦ Ἀπόλλωνος εἶναι ἐνθύμιον τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Δρυόπης Ἀμφίσσου, ὅστις (κατὰ Ἀντ. Λιβ. Μεταμ. κ. 32), ἔκτισε τὴν πόλιν Οἴτην καὶ ἀνήγειρεν αὐτόθι ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀπόλλωνος (κατὰ Ε. Muret. ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογρ. ἔτος V. 1881 σελ. 294 καὶ ἑξῆς).

Κεφαλὴ λέοντος πρὸς ἀριστερά. ‖ (ὄπισθ.) Στέφανος, ἐν ᾧ ΗΡΑ καὶ ῥόπαλον (;) πεδίον ἔγκοιλον ΧΑΛ. 15.

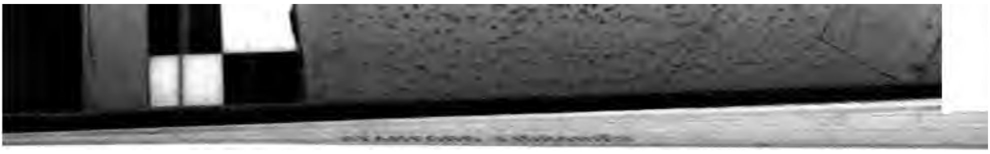
Κεφαλὴ λέοντος δάκνοντος ἐπιδορατίδα πρὸς τὰ δεξιά. ‖ (ὄπισθ.) ΟΙΤΑ. δεξ. ΩΝ ἀριστ. ἐκ τῶν ἄνω. Ἡρακλῆς γυμνὸς καὶ ἀγένειος, ἱστάμενος κατενώπιον, φέρων δὲ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος μέγα ῥόπαλον. Ἀργ. γρ. 2,25.

(Ἐκ τῆς Διεθνοῦς Ἐφημ. τῆς νομισματικῆς ἀρχαιολ. Τόμος Ζ'. 1994 σελ. 360).

Τὰ τριώβολα καὶ οἱ ὀβολοὶ τῶν Οἰταίων ἦσαν αἰγινητικοῦ βάρους. Τὸ Αἰγινητικὸν βάρος καὶ ὁ ῥυθμὸς τοῦ τύπου, ὅστις ἔχει ἀποβάλλει πᾶν ἴχνος ἀρχαιότητος, ἀφίνει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι τὰ ἀργυρᾶ νομίσματα ἀνάγονται εἰς τὰ ἔτη 380—370 π. Χ., πρὶν δηλονότι ἡ Ἡράκλεια καὶ οἱ Οἰταῖοι ἐνωθῶσιν (Παυσ. Χ. 20, 9). Τὰ νομίσματα τῆς Ἡρακλείας εἶναι πολὺ σπανιώτερα, ἴσως διότι ἡ πόλις αὕτη ἐξήσκησε μόνον παροδικῶς ἴδιον δικαίωμα ἐκτυπώσεως νομισμάτων, διότι, ἐτύπωνον, φαίνεται, τὰ νομίσματα τῶν Οἰταίων. Ὅτι ὅμως ἡ Ἡράκλεια ἦτο τὸ νομισματοκοπεῖον τῶν Οἰταίων ἀποδεικνύουσι τὰ κατὰ τὴν Αἰτωλικὴν συμπολιτείαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 280 καὶ 189 π. Χ. ἐκτυπωθέντα χαλκᾶ νομίσματα τῶν Οἰταίων, ἐφ' ὧν παρὰ τὰ Αἰτωλικὰ οἰκόσημα (Καλυδώνιος κάπρος καὶ αἰχμὴ δόρατος) καὶ τῆς ἐπιγραφῆς Οἰταίων εὑρίσκεται τὸ μονογράφημα ΗΡΑ, ὅπερ εἶναι ἡ Ἡράκλεια συντεταγμένη. Καθ' ὅμοιον τρόπον, ὡς εἴδομεν, ὑπάρχει διπλῆ σειρὰ νομισμάτων τῶν Λαμιέων καὶ Μαλιέων.

Γ'. Νομίσματα τῶν Αἰνιάνων καὶ Ὑπαταίων.

Τὰ ἀρχαιότατα τῶν νομισμάτων τοῦ λαοῦ τούτου ἀνήκουσι κατὰ

Περὶ τὰ 400—344 π. Χ.

Κεφαλὴ Λέοντος || *(ὄπισθ.) ΗΡΑΚ ἢ ΗΡΑ. Ῥόπαλον· σύμβολα φύλλον κισσοῦ, καρὶς κλπ. ΑΡ. ὀβολός, ἡμιώβολος καὶ ¼ ὀβολοῦ.*

Κεφαλὴ Λέοντος. || *(ὄπισθ.) ΗΡΑΚ ἢ ΗΡΑ. ῥόπαλον ἐν στεφάνῳ ΧΑΛ. 7, 6.*

β'. Τὰ νομίσματα τῶν Οἰταίων ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ τῆς Ἡρακλείας.

400—344 π. Χ.

Κεφαλὴ Λέοντος μετὰ δόρατος ἐν τῷ στόματι. || *(ὄπισθ.) ΟΙΤΑΩΝ (ἐπ' ἀριστ.) Ἡρακλῆς ἱστάμενος καὶ κρατῶν ῥόπαλον ΑΡ. ἡμίδρ.*

Κεφαλὴ Λέοντος μετὰ δόρατος ἐν τῷ στόματι. || *(ὄπισθ.) ΟΙΤΑ. τόξον καὶ φαρέτρα· ἀργυρ. ὀβολός.*

Κεφαλὴ Λέοντος μετὰ δόρατος ἐν τῷ στόματι. || *(ὄπισθ.) ΟΙΤΑΩΝ δόρυ καὶ μάχαιρα. ΧΑ. 6.*

196—146. π. Χ.

Ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας ἡ νομισματοκοπία ἐπανήρχισε μετὰ τῶν ἀρχαίων τύπων, ἀλλὰ τεχνοτροπίας ὑποδεεστέρας. Εἶναι δὲ γνωστὰ ἐπίσης χαλκᾶ νομίσματα τῶν τύπων τῶν Αἰτωλικῶν συμμαχικῶν νομισμάτων, ἤτοι τῆς ἐπιδορατίδος καὶ τῆς σιαγόνος τοῦ Καλυδωνίου κάπρου.

(Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν νομισμάτων Head).

α'. Ἡρακλείας.

Κεφαλὴ Λέοντος πρὸς ἀριστερὰ δάκνοντος σιδηρᾶν ἐπιδορατίδα. || *ΗΡΑ. Τόξον καὶ φαρέτρα. Ὀβολὸς ἀργ. 0,85.*

β'. Οἰταίων.

Κεφαλὴ λέοντος πρὸς ἀριστερὰ δάκνοντος ἐπιδορατίδα. || *(ὄπισθ.) ΟΙΤΑΙΩΝ. Ἡρακλῆς ἱστάμενος τὴν κεφαλὴν ἀκτινοβολῶν, κρατεῖ ῥόπαλον ὁριζοντίως ἀμφοτέραις ταῖς χερσίν. Τριώβ. ἀργ. 2,72.*

Κεφαλὴ λέοντος πρὸς ἀριστερὰ δάκνοντος ἐπιδορατίδα. || *(ὄπισθ.) ΟΙΤΑ. Τόξον καὶ φαρέτρα. Ὀβολὸς ἀργ. 0,87. 0,75.*

Κεφαλὴ λέοντος δάκνοντος ἐπιδορατίδα ἢ κεφαλὴ Ἀπόλλωνος δαφνοστεφής. || *(ὄπισθ.) ΟΙΤΑΙΩΝ. Δόρυ καὶ σιαγὼν κάπρου· ὀρειχαλκ.*

Ὁ τύπος τοῦ Ἡρακλέους ὑπομιμνήσκει τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς τοῦ ὄρους Οἴτης θάνατον τοῦ ἥρωος καὶ τὴν ἀθανασίαν, ἣν ὁ Ζεὺς ἐχαρίσατο αὐτῷ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ· ἡ δὲ δαφνοστεφὴς κεφαλὴ τοῦ Ἀπόλλωνος εἶναι ἐνθύμιον τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Δρυόπης Ἀμφίσσου, ὅστις (κατὰ Ἀντ. Λιβ. Μεταμ. κ. 32), ἔκτισε τὴν πόλιν Οἴτην καὶ ἀνήγειρεν αὐτόθι ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀπόλλωνος (κατὰ Ε. Muret. ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογρ. ἔτος V. 1881 σελ. 294 καὶ ἑξῆς).

Κεφαλὴ λέοντος πρὸς ἀριστερά. || (ὄπισθ.) Στέφανος, ἐν ᾧ ΗΡΑ καὶ ῥόπαλον (;) πεδίον ἔγκοιλον ΧΑΛ. 15.

Κεφαλὴ λέοντος δάκνοντος ἐπιδορατίδα πρὸς τὰ δεξιά. || (ὄπισθ.) ΟΙΤΑ. δεξ. ΩΝ ἀριστ. ἐκ τῶν ἄνω. Ἡρακλῆς γυμνὸς καὶ ἀγένειος, ἱστάμενος κατενώπιον, φέρων δὲ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος μέγα ῥόπαλον. Ἀργ. γρ. 2,25.

(Ἐκ τῆς Διεθνοῦς Ἐφημ. τῆς νομισματικῆς ἀρχαιολ. Τόμος Ζ'. 1994 σελ. 360).

Τὰ τριώβολα καὶ οἱ ὀβολοὶ τῶν Οἰταίων ἦσαν αἰγινητικοῦ βάρους. Τὸ Αἰγινητικὸν βάρος καὶ ὁ ῥυθμὸς τοῦ τύπου, ὅστις ἔχει ἀποβάλλει πᾶν ἴχνος ἀρχαιότητος, ἀφίνει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι τὰ ἀργυρᾶ νομίσματα ἀνάγονται εἰς τὰ ἔτη 380—370 π. Χ., πρὶν δηλονότι ἡ Ἡράκλεια καὶ οἱ Οἰταῖοι ἐνωθῶσιν (Παυσ. Χ. 20, 9). Τὰ νομίσματα τῆς Ἡρακλείας εἶναι πολὺ σπανιώτερα, ἴσως διότι ἡ πόλις αὕτη ἐξήσκησε μόνον παροδικῶς ἴδιον δικαίωμα ἐκτυπώσεως νομισμάτων, διότι, ἐτύπωνον, φαίνεται, τὰ νομίσματα τῶν Οἰταίων. Ὅτι ὅμως ἡ Ἡράκλεια ἦτο τὸ νομισματοκοπεῖον τῶν Οἰταίων ἀποδεικνύουσι τὰ κατὰ τὴν Αἰτωλικὴν συμπολιτείαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 280 καὶ 189 π. Χ. ἐκτυπωθέντα χαλκᾶ νομίσματα τῶν Οἰταίων, ἐφ' ὧν παρὰ τὰ Αἰτωλικὰ οἰκόσημα (Καλυδώνιος κάπρος καὶ αἰχμὴ δόρατος) καὶ τῆς ἐπιγραφῆς Οἰταίων εὑρίσκεται τὸ μονογράφημα ΗΡΑ, ὅπερ εἶναι ἡ Ἡράκλεια συντεταγμένη. Καθ' ὅμοιον τρόπον, ὡς εἴδομεν, ὑπάρχει διπλῆ σειρὰ νομισμάτων τῶν Λαμιέων καὶ Μαλιέων.

Γ'. Νομίσματα τῶν Αἰνιάνων καὶ Ὑπαταίων.

Τὰ ἀρχαιότατα τῶν νομισμάτων τοῦ λαοῦ τούτου ἀνήκουσι κατὰ

(Δελτ. ἑλλην. ἀλληλογρ. V. 1881 σελ. 286 καὶ 291).

Ταῦτα μὲν περὶ τῶν δραχμῶν. Εἰς δὲ τὰ τριώβολα ἀποτυποῦνται.

Κεφαλὴ Διὸς δαφνοστεφὴς πρὸς δεξιά. || (ὄπισθ.) ΑΙΝΙΑΝΩΝ. Πολεμιστὴς γυμνὸς ὄρθιος, ἔχων τὴν δεξιὰν ὡπλισμένην διὰ δόρατος, τὸ παραζώνιον ἐν τῇ ὀσφύϊ, τὴν δ' ἀριστερὰν δι' ἀσπίδος (ὡπλισμένην) ἀργ. 2,68.

Κεφαλὴ Διὸς δαφν. πρὸς δεξ. || (ὄπ.) ΑΙΝΙΑΝΩΝ ἀργ. 2,80.
» » » » » ΤΑΥΡΙC. κίβδηλον
» » » » » ἀργ. 2,05
» » » ΤΟΛΜΑΙΟΣ » ἀργ. 2,32.

Κεφαλὴ Διὸς δαφνοστεφὴς πρὸς δεξιά· ὄπισθεν αὐτῆς ΑΝΔΡΟΜΕΝΗΣ. || (ὄπισθ.) ΑΙΝΙΑΝΩΝ. Σφενδονήτης. Ἐν τῷ πεδίῳ, δύο δόρατα ἐῤῥιμμένα κατὰ γῆς. Ἀργ. 2,22.

Κεφαλὴ τῆς Παλλάδος πρὸς δεξιά. ΔΑΙΜΕΝΕΥΣ. || (ὄπισθ.) ΑΙΝΙΑΝΩΝ. Σφενδονήτης. Ἐν τῷ πεδίῳ τὸ γράμμα Α καὶ κλάδος φοίνικος, ἀργ. 2,38.

Κεφαλὴ τῆς Παλλάδος ἔχουσα τὸ κράνος κεκοσμημένον δι' ἀστέρος. ΞΕΝΩΝ. || (ὄπισθ.) ΑΙΝΙΑΝΩΝ. Σφενδονήτης ἀργ. 2,36.

Ἡ δραχμὴ τῶν Αἰνιάνων ἡ φέρουσα τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς, μίμησις οὖσα τοῦ νέου τύπου τῶν τετραδράχμων τῶν Ἀθηνῶν, εἶναι μεταγενεστέρα τῆς ἀπὸ τοῦ Μακεδονικοῦ ζυγοῦ κατὰ τὸ 196 π. Χ. ἀπελευθερώσεως. Ὁ τύπος τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς εὑρίσκει τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευομένῳ χωρίῳ τοῦ Πινδάρου :

«ὅς; (Φοῖνιξ) Δολόπων ἄγαγε θρασὺν ὅμιλον σφενδονᾶσαι,
ἱπποδάμων Δαναῶν βέλεσι πρόσφορον.

Οἱ Αἰνιᾶνες ἰδιοποιήθησαν προσέτι ἐν τῇ ὀπισθίᾳ πλευρᾷ τῶν ὀρειχαλκίνων νομισμάτων τὸν τύπον σφενδονήτου ἢ σιδηροῦ ἐπιδορατίου καὶ σιαγόνος κάπρου, ὅστις ἦτο ὁ τύπος τῶν ὀρειχαλκίνων νομισμάτων τῶν Οἰταίων καὶ τοῦ Αἰτωλικοῦ κοινοῦ.

(Δελ. ἑλλην. ἀλληλογρ. ἔτος V. σελ. 286.)

Σημειωτέον ἐν τέλει ὅτι ἀρχαιότατον πάντων τῶν σωζομένων νομισμάτων τοῦ λαοῦ τούτου εἶναι τὸ χαλκοῦν τῶν Ὑπαταίων. Τὸ δὲ

νόμισμα, τὸ εἰς τὴν πόλιν τῶν Αἰνιάνων Λαπίθην (σελ. 102) ἀποδοθὲν ὑπὸ Ὀλστενίου ἐν τοῖς εἰς Στέφ. Βυζ. 1792 σχολίοις ἀπεδείχθη ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ἐν Κρήτῃ πόλιν Λάππαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Κατάστασις τῆς Φθιώτιδος ἀπὸ τῆς ἀναῤῥήσεως τοῦ Τιβερίου μέχρι τῆς αὐτοκρατορίας Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου (14 — 323 μ. Χ).

§ 1. Ἀπὸ τῆς ἀναῤῥήσεως τοῦ Τιβερίου μέχρι τοῦ Ἀδριανοῦ (15—117 μ. Χ.)

Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀχαΐας οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἄνοδον τοῦ Τιβερίου εἰς τὴν ἀρχὴν διὰ πρεσβείας ἐπέτυχον ἀνακούφισιν ἀπὸ τῶν ἐπαχθῶν βαρῶν. Εἰς τὸ αὐτὸ διάβημα προέβησαν καὶ οἱ τῆς Μακεδονικῆς ἐπαρχίας Ἕλληνες (Τακτ. χρονικ. IV, 13). Ἡ στενὴ δὲ συνάφεια τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικῶν χωρῶν μετὰ τοῦ οἴκου τῶν Καισάρων, ἡ ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ Τιβερίου, ἤσκησεν ἀληθῶς λίαν ἀξιοσημείωτον ἐπὶ τὰς τύχας τῶν Ἑλλήνων τούτων ῥοπήν. Ἐν πρώτοις ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων ἐποιήσατο προόδους λίαν καταφανεῖς. Ἐγίνετο ἡ λατρεία αὕτη ἐν περιωρισμένῳ πάντοτε μέτρῳ, καὶ οὐχὶ ὡς ἐν Ἀσίᾳ, ἔνθα ἀπέβη ἀληθὴς λατρεία. Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀχαΐας ἐλάτρευον τοὺς αὐτοκράτορας κατ' ἐξοχὴν μᾶλλον δι' ἀγαλμάτων καὶ δι' ἐπιγραφῶν, τιθεμένων πρὸς τιμὴν ζῶντος θεοῦ αὐτοκράτορος ἢ τοῦ μετὰ θάνατον ἀποθεωθέντος, διὰ νομισμάτων καὶ διὰ πανηγυρικῶν ἀγώνων.

Ἡ λατρεία τοῦ Καίσαρος, τοῦ θεοῦ Ἰουλίου (Divus Julius) μετὰ τῶν εἰς αὐτὴν ἀνηκόντων ναῶν, εἰκόνων καὶ πανηγυρικῶν ἀγώνων, τῶν «Καισαρείων», ἐξετάθη ταχέως ἐφ' ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἑλληνιστικὴν Ἀνατολήν. Ὡσαύτως ἡ τοῦ Αὐγούστου καὶ ζῶν-

τος ἔτι αὐτοῦ ἔλαβε τάχιστα σημαντικωτάτας διαστάσεις ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις, ὑφίστατο δὲ καὶ πολὺ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εἰς τὴν τούτῳ ἀκολουθήσασαν παρὰ τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας προκήρυξιν τῆς ἀποθεώσεως τοῦ Αὐγούστου (divus Augustus = Θεὸς Αὔγουστος) τὴν λαβοῦσαν νόμιμον κῦρος καθ' ἅπαν τὸ κράτος (Böckh Corp. Inscr. τόμος II, σελ. 993 ἀριθμ. 2007 β. πρβλ καὶ σελ. 851).

Ἐν Ὑπάτῃ ἀνευρέθη ἐπιγραφὴ δηλοῦσα αὐτόθι λατρείαν τοῦ Αὐγούστου, ἔχουσα δὲ ὡς ἑξῆς·

«Αὐτοκράτορα Καίσαρα
θεὸν θεοῦ σεβαστὸν
εὐεργέτην καὶ τοὺς υἱοὺς
Γάϊον Ἰούλιον Καίσαρα
Λούκιον Ἰούλιον Καίσαρα
πόλις Ὑπάτα».

Ἐν τῷ β̅ῳ στίχῳ ἡ ἔννοια εἶναι σκοτεινή, πιθανῶς γραπτέον
«θεὸν θεοῦ υἱὸν σεβαστὸν»
ἵνα ἐξαχθῇ ἔννοια (Δελτ. ἑλλην. ἀλληλογρ. ἔτος XXI, 1897).

Καὶ ναοὶ πρὸς λατρείαν αὐτοκρατόρων ἱδρυμένοι δὲν ἔλειπον ἐν Ἀχαΐᾳ. Συχνὰ δὲ ἐν ἐπιγραφαῖς γίνεται λόγος καὶ περὶ ἱερέων διηνεκῶν ἤτοι ἰσοβίων τῶν «Σεβαστῶν». Ἐνιαχοῦ δὲ φαίνεται ὅτι ὑπῆρξαν καὶ ἱερεῖς τεταγμένοι πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ κατὰ καιροὺς αὐτοκράτορος ἢ τοῦ ἑκάστοτε θεοῦ (divus) αὐτοκράτορος.

Πλὴν τοῦ Αὐγούστου καὶ ἄλλα μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας ἀπήλαυον ὁμοίας θεραπείας. Ἡ αὐτοκράτειρα Λιβία ἡ γυνὴ τοῦ Αὐγούστου, ἡ ἐν Αἰγύπτῳ ὡς Ἶσις λατρευομένη, ἦτο ἡ κατ' ἐξοχὴν τοιαύτης ἀπολαύουσα θεραπείας ἐν Ἀχαΐᾳ. Αὕτη ἐν Θεσσαλίᾳ ἐλατρεύετο ὡς **Ἰουλία Ἥρα** (ἐπιγρ. ὑπ' ἀριθ. 1775 σελ. 885 β ἐν Corp. Inscr. graecarum τόμ. I, Λὴκ ἐν περιηγ. βορείου ἑλλ. ἀριθ. 173, 3), ἀλλ' ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Κράτους ὡς θεὰ Αὐγοῦστα ἀπεθεώθη ἡ Λιβία ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου αὐτῆς τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου. Τοιαύτης ἐν Ἀχαΐᾳ θεραπείας ἔτυχεν ἰδίως ὁ νεαρὸς Καῖσαρ Γερμανικός, υἱὸς τοῦ εὐγενοῦς Δρούσου, ἀδελφοῦ τοῦ Τιβερίου, ὅτε ὁ ἀξιαγαστότατος καὶ μεγαλοφρονέστατος τῶν ἡγεμονοπαίδων τοῦ Ἰουλιοκλαυδιανοῦ οἴκου κατὰ τοὺς α' μῆνας τοῦ 18 ἔτους μ.Χ. ἐπεσκέψατο

μέγα μέρος τῆς Ἑλλάδος μετ' ἐκτάκτου ἀποστολῆς καὶ μετ' εὐρείας ἐξουσίας ἐπιτρόπου. Τοῦτον ἐφιλοξένησεν ἐν Ὑπάτῃ ὁ Πλείσταρχος υἱὸς Πλειστάρχου τοῦ Σωσάνδρου καὶ εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἀνέστησεν ἀνδριάντα, οὗ κάτωθεν ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφή

Γερμανικὸν Καίσαρα
Πλείσταρχος Πλειστάρχου
φύσει δὲ Σωσάνδρου
Σεβάστηος Ὑπαταῖος
Τὸν ἑαυτοῦ ξένον καὶ εὐεργέτην.

(Ἰδ. Ἀρχαιολ. Ἐφ. 1839 ὑπ' ἀριθ. 191. Ross. archäol. aufsätze, τόμ. Β' σελ. 463. Δελτ. Ἑλλην. Ἀλληλογραφ. τόμος XXI, 1897. σελ. 158).

Ὁ θάνατος τοῦ Γερμανικοῦ ἐπελθὼν τῷ 19 μ. Χ. πολὺ ἐλύπησε τοὺς Ἕλληνας.

Τὸ πρῶτον ἤδη φαίνεται ὅτι Ὑπαταῖος ὀνομάζεται Σεβάστηος Ὑπαταῖος. Πρέπει ἐκ τούτου νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἡ Ὑπάτη ὡς καὶ ἡ Λαμία ἔλαβον τὴν προσηγορίαν Σεβαστή·

«ἡ Πόλις σεβαστήων Λαμι
έων Μνασιλαΐδαν Παρα
μόνου, φύσει δὲ Ξενο
φάντου ἀρετῆς ἕνεκεν
καὶ εὐνοίας τῆς εἰς αὐτὴν

(Corp. Inscr. graec. ὑπ' ἀριθ. 1776. Περιήγ. Παύλ. Λουκ. τόμ. I. σελ. 318 ἀριθ. 52). Ἀγνοεῖται διὰ τίνας λόγους ἔλαβον αὗται τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀλλ' εὐκόλως ἐξηγεῖται ἔκ τινος χωρίου τοῦ Δίωνος Κασσίου (4, V, 23), προκειμένου περὶ ἄλλων πόλεων «Παφίους τε σεισμῷ πονήσασι καὶ χρήματα ἐχαρίσατο (ὁ Αὔγουστος) καὶ τὴν πόλιν Αὐγούσταν καλεῖν κατὰ δόγμα ἐπέτρεψεν. Ταῦτα δ' ἔγραψα οὐχ ὅτι μὴ καὶ ἄλλαις πόλεσι πολλαῖς καὶ πρότερον καὶ μετὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Αὔγουστος ἐφ' ὁμοίαις συμφοραῖς καὶ οἱ βουλευταὶ ἐπεκούρησαν.»

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δύσκολον εἶναι νὰ ὁρισθῇ, ἂν ἡ Θεσσαλία ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν ἢ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Γνωστὸν ὅμως εἶναι ὅτι τὸ «Θεσσαλικὸν κοινὸν» διετέλει ἔτι ἐν πλήρει ἀκμῇ καὶ ὅτι

αἱ μετὰ τούτου συνδεδεμέναι ἑορταὶ καὶ θυσίαι ἐτελοῦντο πάντοτε τακτικῶς ὡς ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι (Φιλόστρ. Β. Ἀπολ. τυανεὺς Δ΄ 16, 23). Τὸν Τιβέριον ἀποθανόντα τῷ 37 μ. Χ. διεδέξατο ὁ Καλιγούλας καὶ τοῦτον τῷ 41 μ. Χ. ὁ Κλαύδιος καὶ τοῦτον τῷ 54 ὁ περιώνυμος διὰ τὴν σκληρότητά του Νέρων, ἐφ' οὗ ἀνενεώθησαν ἐν εὐρείαις διαστάσεσιν αἱ ἁρπαγαὶ χρημάτων καὶ καλλιτεχνημάτων οὐ μόνον ὑπ' ἄλλων Ῥωμαίων εὐπατριδῶν καὶ διοικητῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ περιβοήτῳ καλλιτεχνικῇ αὐτοῦ περιοδείᾳ εἰς τὴν Ἀχαΐαν. Τὸν Νέρωνα διεδέξατο τῷ 68 μ. Χρ. ὁ Γάλβας καὶ τοῦτον τῷ 70 μ. Χ. ὁ Οὐεσπασιανός, ὅστις στρογγύλως καὶ καθαρῶς εἶπεν «ἀπομεμαθηκέναι τὴν ἐλευθερίαν τὸ Ἑλληνικὸν» ἕνεκα τῆς ἐπικινδύνου καταχρήσεως, εἰς ἣν ἐξετράπησαν οἱ Ἕλληνες, τῆς ὑπὸ τοῦ Νέρωνος δωρηθείσης αὐτοῖς αὐτονομίας· διὸ ὑπήγαγεν αὖθις τὴν Ἀχαΐαν ὑπὸ διοικητὰς συγκλητικούς.

Τὸν Οὐεσπασιανὸν διεδέξατο τὸν Ἰούλιον τοῦ 79 ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τίτος. Δὲν γινώσκομεν ἂν ὁ πρᾶος καὶ ἀξιάγαστος οὗτος ἡγεμὼν ἐμετρίασε τὴν οἰκονομικὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀχαΐαν αὐστηρότητα.

Τῷ 81 μ. Χ. ἀνῆλθεν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ὁ Δομιτιανός, οὗ ἡ κυβέρνησις ἀνεμίμνησκε τοὺς Ἕλληνας τοὺς χρόνους τοῦ Τιβερίου διὰ τὴν πρὸς τοὺς διοικητὰς αὐστηρότητα αὐτοῦ (Σουετ. Δομιτ. 8. Πλουτ. Παραγγελ. πολιτ. κεφ. 10 πρβλ. καὶ κεφ. 19). Οὗτος ἀπέθανε τῷ 96 μ. Χ. διεδέχθη δ' αὐτὸν ὁ Μάρκος Κουκήϊος Νερούας (97—98 μ. Χ) καὶ τοῦτον ὁ Τραϊανὸς (97—117 μ. Χ.).

Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι ὅτι ἀρχομένου τοῦ β΄. αἰῶνος μ. Χ. εὑρίσκονται δύο πόλεις, ἡ μὲν ἐν τῇ Φθιώτιδι, ἡ δὲ ἐν τῇ Φωκίδι, ἐν ὀροπεδίῳ μάλιστα κείμεναι, παριστῶσαι ἀξιοσημείωτον ἀκμήν· ἡ **Θεσσαλικὴ Ὑπάτη**, *ἧς τὴν χάριν, τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν τερπνότητα τοὐλάχιστον ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Ἀπουλήϊος (125—171 μ. Χ.) ἐκθύμως ὑμνεῖ (Ἀπουλ. Μεταμ. Ι, c. 5,26. σ. 30. c. 25, 78. σ. 70. ΙΙ, C. 19, 138 καὶ 139 σ. 120 καὶ ἑξ. ΙΙΙ. C. 193) καὶ ἡ Φωκικὴ* **Τιθόρα** *ἢ* **Τιθορέα**, *ἧς τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ἦτο Νεών. (Παυσ. Ι, 32, 6—11. Πλουτάρχ. Συμπ. πρβλ. κεφ. 1), τὸ δὲ νῦν* **Βελίτσα**.

μέγα μέρος τῆς Ἑλλάδος μετ' ἐκτάκτου ἀποστολῆς καὶ μετ' εὐρείας ἐξουσίας ἐπιτρόπου. Τοῦτον ἐφιλοξένησεν ἐν Ὑπάτῃ ὁ Πλείσταρχος υἱὸς Πλειστάρχου τοῦ Σωσάνδρου καὶ εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἀνέστησεν ἀνδριάντα, οὗ κάτωθεν ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφή·

Γερμανικὸν Καίσαρα
Πλείσταρχος Πλειστάρχου
φύσει δὲ Σωσάνδρου
Σεβάστηος Ὑπαταῖος
Τὸν ἑαυτοῦ ξένον καὶ εὐεργέτην.

(Ἰδ. Ἀρχαιολ. Ἐφ. 1839 ὑπ' ἀριθ. 191. Ross. archäol. aufsätze, τόμ. Β' σελ. 463. Δελτ. Ἑλλην. Ἀλληλογραφ. τόμος XXI, 1897. σελ. 158).

Ὁ θάνατος τοῦ Γερμανικοῦ ἐπελθὼν τῷ 19 μ. Χ. πολὺ ἐλύπησε τοὺς Ἕλληνας.

Τὸ πρῶτον ἤδη φαίνεται ὅτι Ὑπαταῖος ὀνομάζεται Σεβάστηος Ὑπαταῖος. Πρέπει ἐκ τούτου νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἡ Ὑπάτη ὡς καὶ ἡ Λαμία ἔλαβον τὴν προσηγορίαν Σεβαστή·

«ἡ Πόλις σεβαστήων Λαμι
έων Μνασιλαΐδαν Παρα
μόνου, φύσει δὲ Ξενο
φάντου ἀρετῆς ἕνεκεν
καὶ εὐνοίας τῆς εἰς αὐτὴν

(Corp. Inscr. graec. ὑπ' ἀριθ. 1776. Περιήγ. Παύλ. Λουκ. τόμ. I. σελ. 318 ἀριθ. 52). Ἀγνοεῖται διὰ τίνας λόγους ἔλαβον αὗται τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀλλ' εὐκόλως ἐξηγεῖται ἔκ τινος χωρίου τοῦ Δίωνος Κασσίου (4, V, 23), προκειμένου περὶ ἄλλων πόλεων «Παφίους τε σεισμῷ πονήσασι καὶ χρήματα ἐχαρίσατο (ὁ Αὔγουστος) καὶ τὴν πόλιν Αὐγοῦσταν καλεῖν κατὰ δόγμα ἐπέτρεψεν. Ταῦτα δ' ἔγραψα οὐχ ὅτι μὴ καὶ ἄλλαις πόλεσι πολλαῖς καὶ πρότερον καὶ μετὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Αὔγουστος ἐφ' ὁμοίαις συμφοραῖς καὶ οἱ βουλευταὶ ἐπεκούρησαν.»

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δύσκολον εἶναι νὰ ὁρισθῇ, ἂν ἡ Θεσσαλία ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν ἢ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Γνωστὸν ὅμως εἶναι ὅτι τὸ «Θεσσαλικὸν κοινὸν» διετέλει ἔτι ἐν πλήρει ἀκμῇ καὶ ὅτι

αἱ μετὰ τούτου συνδεδεμέναι ἑορταὶ καὶ θυσίαι ἐτελοῦντο πάντοτε τακτικῶς ὡς ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι (Φιλόστρ. Β. Ἀπολ. τυανεὺς Δ' 16, 23). Τὸν Τιβέριον ἀποθανόντα τῷ 37 μ. Χ. διεδέξατο ὁ Καλιγούλας καὶ τοῦτον τῷ 41 μ. Χ. ὁ Κλαύδιος καὶ τοῦτον τῷ 54 ὁ περιώνυμος διὰ τὴν σκληρότητά του Νέρων, ἐφ' οὗ ἀνενεώθησαν ἐν εὐρείαις διαστάσεσιν αἱ ἁρπαγαὶ χρημάτων καὶ καλλιτεχνημάτων οὐ μόνον ὑπ' ἄλλων Ῥωμαίων εὐπατριδῶν καὶ διοικητῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ περιβοήτῳ καλλιτεχνικῇ αὐτοῦ περιοδείᾳ εἰς τὴν Ἀχαΐαν. Τὸν Νέρωνα διεδέξατο τῷ 68 μ. Χρ. ὁ Γάλβας καὶ τοῦτον τῷ 70 μ. Χ. ὁ Οὐεσπασιανός, ὅστις στρογγύλως καὶ καθαρῶς εἶπεν «ἀπομεμαθηκέναι τὴν ἐλευθερίαν τὸ Ἑλληνικὸν» ἕνεκα τῆς ἐπικινδύνου καταχρήσεως, εἰς ἣν ἐξετράπησαν οἱ Ἕλληνες, τῆς ὑπὸ τοῦ Νέρωνος δωρηθείσης αὐτοῖς αὐτονομίας· διὸ ὑπήγαγεν αὖθις τὴν Ἀχαΐαν ὑπὸ διοικητὰς συγκλητικούς.

Τὸν Οὐεσπασιανὸν διεδέξατο τὸν Ἰούλιον τοῦ 79 ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τίτος. Δὲν γινώσκομεν ἂν ὁ πρᾶος καὶ ἀξιάγαστος οὗτος ἡγεμὼν ἐμετρίασε τὴν οἰκονομικὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀχαΐαν αὐστηρότητα.

Τῷ 81 μ. Χ. ἀνῆλθεν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ὁ Δομιτιανός, οὗ ἡ κυβέρνησις ἀνεμίμνησκε τοὺς Ἕλληνας τοὺς χρόνους τοῦ Τιβερίου διὰ τὴν πρὸς τοὺς διοικητὰς αὐστηρότητα αὐτοῦ (Σουετ. Δομιτ. 8. Πλουτ. Παραγγελ. πολιτ. κεφ. 10 πρβλ. καὶ κεφ. 19). Οὗτος ἀπέθανε τῷ 96 μ. Χ. διεδέχθη δ' αὐτὸν ὁ Μάρκος Κουκήϊος Νερούας (97—98 μ. Χ) καὶ τοῦτον ὁ Τραϊανὸς (97—117 μ. Χ.).

Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι ὅτι ἀρχομένου τοῦ β'. αἰῶνος μ. Χ. εὑρίσκονται δύο πόλεις, ἡ μὲν ἐν τῇ Φθιώτιδι, ἡ δὲ ἐν τῇ Φωκίδι, ἐν ὀροπεδίῳ μάλιστα κείμεναι, παριστῶσαι ἀξιοσημείωτον ἀκμήν· ἡ **Θεσσαλικὴ Ὑπάτη**, ἧς τὴν χάριν, τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν τερπνότητα τοὐλάχιστον ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Ἀπουλήϊος (125—171 μ. Χ.) ἐνθύμως ὑμνεῖ (Ἀπουλ. Μεταμ. Ι, c. 5,26. σ. 30. c. 25, 78. σ. 70. II, C. 19, 138 καὶ 139 σ. 120 καὶ ἑξ. III. C. 193) καὶ ἡ Φωκικὴ **Τιθόρα** ἢ **Τιθορέα**, ἧς τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ἦτο Νεών. (Παυσ. Ι, 32, 6—11. Πλουτάρχ. Συμπ. πρβλ. κεφ. 1), τὸ δὲ νῦν **Βελίτσα**.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καθ' οὓς ἡ τῆς Ἑλλάδος πολιτικὴ σημασία ἀπὸ πολλῶν ἤδη γενεῶν εἶχε καταστῆ ὄνειρον τοῦ παρελθόντος, οἱ Ἕλληνες εἶχον αἴσθημά τι συγγενείας πρὸς ἀλλήλους καὶ συνείδησιν πανελλήνιον, ἤρχισαν δὲ νὰ ἐκλίπωσιν αἱ κατὰ φυλὰς ἀντιθέσεις αὐτῶν.

Ἡ ρωμαϊκὴ διοίκησις ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους λίαν ἐλαττωματικὴ ἐν τῷ ζητήματι τῆς **δημοσίας ἀσφαλείας**. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐλαττωματικότητος ταύτης ἦτο καὶ ἡ ὀλεθρία ἀνάπτυξις τῆς ληστείας. Αἱ λίαν βραδέως δυνάμεναι ν' ἀνορθωθῶσιν ὑλικαὶ δυσχέρειαι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἔδωκαν προφανῶς ὤθησιν εἰς γένεσιν πολυπληθῶν, ὅλως φαύλων ληστρικῶν συμμοριῶν, αἵτινες βοηθούμεναι ἀπὸ τῆς ἐν μέρει ἐρημώσεως τῆς χώρας, ἐνεφώλευον ἰδίως εἰς τὰ δρυμώδη καὶ πλήρη χαραδρῶν ὄρη τῆς βορείου Ἑλλάδος καὶ Μακεδονίας καὶ ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι ἐλυμαίνοντο τὰς ἐγγὺς κειμένας χώρας, ὡς ἐπ' ἐσχάτων οἱ λησταὶ τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν ὁρίων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς μέσης Ἑλλάδος, «ἵνα δηλονότι μηδεὶς ἐργάζηται τὸ λοιπόν, ἀλλ' οἱ μὲν ἔξω ληστεύωσιν, οἱ δὲ ἐν τῇ πόλει λωποδυτῶσιν» (Δίων Χρυσόστ. Λόγ. Ξ. σελ. 106 Μ. πρβλ. τὴν εἰς Λουκιανὸν ἀποδιδομένην μυθιστορίαν «Λούκιος ἢ ὄνος» κεφ. 25. Ἀπουληΐου Μεταμορφ. IV. κεφ. 25, 292. VI, 31 καὶ 32 καὶ ἀνωτ. σελ. 68)

Ἡ Θεσσαλία, ὡς ἀσφαλῶς εἰκάζεται, ἀνῆκε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μακεδονίαν. (Πτολ. Γ. κ. 11 σελ. 214 καὶ κ. 12 σελ. 219 ἐκδ. Wilberg).

§ 2. Ἔριδες Λαμιέων καὶ Ὑπαταίων περὶ ὁρίων.

Τὸν Τραϊανὸν διεδέξατο ὁ Ἀδριανός. Ἡ δὲ κυβέρνησις τοῦ Ἀδριανοῦ ὑπῆρξε μία τῶν εὐεργετικωτάτων εἴς τε σύμπαν τὸ κράτος καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἰδίᾳ. Ὁ Ἀδριανὸς ἐκήδετο μετὰ πολλοῦ ζήλου οὐ μόνον τῶν πνευματικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν πρακτικῶν ἀναγκῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἕνεκα τούτου μυριοτρόπως διῃώνισε τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ἀδριανὸς οὐχὶ ἅπαξ διέδραμε τὰς ἐ-[illegible] τοῦ κράτους ἐν μακραῖς ὁδοιπορίαις. Τὴν δὲ Ἑλλάδα πρὸ

πάντων πολλάκις ἐπεσκέψατο καὶ πλεονάκις ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ἐπὶ μακρὸν διέτριψεν. Κατὰ τὸ 121 ἢ 122 μ. Χ. ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα διῆλθε τὸν χειμῶνα, πιθανῶς δὲ κατὰ τὸ 125 ἢ 127 ἐπεχείρησεν ἀπ' Ἀθηνῶν ἐκδρομὴν εἰς Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν. Τὴν εἰς Θεσσαλίαν μετάβασιν αὐτοῦ μαρτυροῦσι τὰ νομίσματα (ἴδ. Eckel. Δ. Ν. II σελ. 135. Mionnet II, σελ. 6). Ὁ Παυσανίας (I 5, 5. 36, 3. πρβλ. Δίων Κάσ. 69, 5) λέγει οὐδεμία σχεδὸν πόλις ἑλληνικὴ ἔμεινεν ἀμέτοχος τῆς φιλοστόργου ἐπιμελείας τοῦ Ἀδριανοῦ· ἐξαιρέτως δ' εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Κόρινθον ἐπεδαψίλευσε μεγάλας εὐεργεσίας. Ὁ Ἀδριανὸς ἀπέθανε τῷ 138 μ. Χ.

Τὰ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὅρια τῶν Μαλιέων καὶ Αἰνιάνων πιθανῶς ἦσαν τὰ αὐτὰ περίπου πρὸς τὰ τῶν Λαμιέων καὶ Ὑπαταίων ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅτε τὰ φυλετικὰ ὀνόματα ἐξέλιπον ἀντικατασταθέντα διὰ τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων, τὰ δὲ πρὸς Ν. τοῦ Σπερχειοῦ πιθανῶς μετεβλήθησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰάσονος ὡς δῆλον γίνεται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (Χ, 23), ἱστορουμένων ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν (ἴδ. σελ. 98).

Ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἠγέρθη ἔρις περὶ ὁρίων μεταξὺ Λαμιέων καὶ Ὑπαταίων. Τὴν ἔριδα ταύτην διέλυσεν ὁ ἀνθύπατος Μακεδονίας Κόϊντος Γέλλιος Σέντιος Αὐγουρῖνος, μεταβὰς ἐπὶ τόπου κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ λατινικὸν κείμενον τῆς ἀποφάσεως ἀνευρέθη ἐν Μεξιάταις κατὰ τὸ 1855 ἐπὶ πλακὸς τεθρανσμένης κάτωθι (Ἐφημ. Ἀθηνᾶ 22 Ἰουνίου 1855. Corp. Inscr. Lat. 1873 III σελ. 114. Συμπλήρωμα αὐτοῦ 1902, Τεῦχος IV, 5).

Ἡ ἀπόφασις αὕτη μεθερμηνευομένη ἔχει περίπου ὡς ἑξῆς:

«Κοΐντου Γελλίου Σεντίνου Αὐγουρίνου ἀνθυπάτου διάταγμα ἐξ ἐπιστολῆς αὐτοῦ ἀναγνωσθὲν κατὰ τὴν νουμηνίαν (Kalendas) τοῦ Μαρτίου. Ἐπειδὴ ὁ ἄριστος καὶ μέγιστος αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς Ἀδριανὸς Αὔγουστος ἔγραψέ μοι, ἵνα παραλαβὼν γεωμέτρας κρίνω τὰς μεταξὺ Λαμιέων καὶ Ὑπαταίων ἔριδας καὶ ὁροθετήσω καὶ (ἐπειδὴ) ἐγὼ ἐπιτοπίως πολλάκις ἐπὶ συνεχεῖς ἡμέρας παρέστην καὶ ἔκρινα παρόντων ἑκατέρας πόλεως συνηγόρων, παραλαβὼν τὸν Ἰούλιον Βίκτωρα ἀνάκλητον γεωμέτρην τοῦ Αὐγούστου, ἀποφαίνομαι· ἀρχὴ τῶν ὁρίων νὰ εἶναι ἀπὸ τούτου τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἔμαθον ὅτι ὑπῆρξε οἰ-

δη (ῥοιά), ἥτις εἶναι κατωτέρω τοῦ περιβόλου τοῦ καθιερωμένου τῷ Ποσειδῶνι, καὶ ἐντεῦθεν καταβαίνουσι νὰ τηρῆται εὐθεῖα γραμμὴ ἕως εἰς τὴν πηγὴν Δέρκυνναν, ἥτις εἶναι πέραν τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ, οὕτως ὥστε νὰ ἄγῃ διὰ τῶν ἀμφισπόρων τῶν Λαμιέων καὶ Ὑπαταίων ἡ εὐθεῖα γραμμὴ εἰς τὴν πηγὴν Δέρκυνναν τὴν ἀνωτέρω γραφεῖσαν καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὸν ὄχθον (λόφον) Πήλιον διὰ τοῦ ῥοῦ τοῦ Σπερχειοῦ (καὶ ἐντεῦθεν) εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Εὐρύτου, ὅπερ κεῖται ἐντὸς (μεταξὺ) τῶν ὁρίων τῶν Λαμιέων, τῶν Εὐρυκανίων καὶ τῶν Προερνίων . . . . »

Ὁ ἀνθύπατος οὗτος Κόϊντος πιθανώτατα ἦτο τῆς Μακεδονίας (σελ. 9) καὶ ὄχι τῆς Ἀχαΐας· ὁ δὲ γεωμέτρης Ἰούλιος Βίκτωρ λέγεται ἀνάκλητος (evocatus) πιθανώτατα ὡς ὑπαγόμενος εἰς τὴν κατηγορίαν ἐκείνων, περὶ ὧν ὁ Πολύβιος (VI, 31, 21) λέγει ὅτι ἦσαν καὶ ἐθελοντὴν στρατευόμενοι τῇ τοῦ Ὑπάτου χάριτι» κατὰ δὲ τὸν Δίωνα Κάσσιον ἀνάκλητοι ἐλέγοντο οἱ στρατιῶται «ὅτι πεπαυμένοι τῆς στρατείας ἐπ' αὐτὴν αὖθις ἀνεκλήθησαν».

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν δηλοῦται πόθεν ἐγένετο ἀρχὴ τῆς ὁροθεσίας, ἀπὸ Βοῤῥᾶ ἢ ἀπὸ Νότου. Ὡς δὲ δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ μνημονευομένου μνημείου τοῦ Εὐρύτου, ἀρχὴ τῆς ὁροθεσίας ἐγένετο ἀπὸ Βοῤῥᾶ, ἤτοι ἀπὸ τῆς Ὄθρυος. Ὁ Εὔρυτος κατὰ τὴν παράδοσιν ἦτο βασιλεὺς τῆς πόλεως Οἰχαλίας· πόλεις δὲ φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦτο ἦσαν πέντε, ἡ ἐν Εὐβοίᾳ, ἡ ἐν Αἰτωλίᾳ, ἡ ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ παρὰ τὴν Τρίκκην καὶ ἡ ἐν Φθιώτιδι παρὰ τῇ Τραχῖνι (Στράβ. Θ. 448 καὶ ἀλλαχοῦ). Ἐνταῦθα βεβαίως πρόκειται περὶ τῆς ἐν Φθιώτιδι, ἔνθα, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ὁ Εὔρυτος ἐτιμᾶτο. Ἐπειδὴ ὁ Στράβων λέγει ὅτι ἡ Οἰχαλία ἔκειτο παρὰ τῇ Τραχῖνι, δύναταί τις νὰ συναγάγῃ ὅτι καὶ τὸ εἰς τιμὴν τοῦ βασιλέως αὐτῆς Εὐρύτου μνημεῖον ἔκειτο πρὸς Ν. τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ παρὰ τῇ Οἰχαλίᾳ τῇ παρὰ τῇ Τραχῖνι. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μνημεῖον τοῦτο μνημονεύεται ὡς τελευταῖον ὁροθετικὸν σημεῖον, συνάγεται ὅτι ἔκειτο πρὸς Ν. τοῦ Σπερχειοῦ καὶ ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ὁροθεσίας ἐγένετο ἀπὸ βοῤῥᾶ, ἀπό τινος σημείου τῆς Ὄθρυος, ἄνωθέν ποθεν τοῦ σημερινοῦ χωρίου Τσοπαλάνταις, ὅπου ὑπῆρχε σίδη(ῥοιά), ἥτις ἦτο κατωτέρω τεμένους τοῦ Ποσειδῶνος. Ἡ ἀπόφασις διατάσσει εὐθεῖα γραμμὴ ἀπὸ

τῆς σίδης νὰ ἄγῃ εἰς τὴν πηγὴν Δέρκυνναν, ἥτις εἶναι πέραν τοῦ Σπερχειοῦ καὶ ἥτις πιθανῶς εἶναι τὸ δυτικῶς τοῦ χωρίου Μιξιάταις κεφαλόβρυσον, περὶ τὸ τέταρτον τῆς ὥρας ἀπέχον τοῦ Σπερχειοῦ. Μεταξὺ τῆς σίδης καὶ τῆς Δερκύννης ἔκειντο τὰ ἀμφίσπορα τῶν Λαμιέων καὶ Ὑπαταίων, ἅτινα πιθανῶς οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ τὸ ἀμφισβητούμενον ἔδαφος. Ἀπὸ τῆς Δερκύννης ἢ μᾶλλον ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Σπερχειὸν συμβολῆς τῶν ὑδάτων αὐτῆς τὰ ὅρια διὰ τοῦ ῥοῦ τοῦ ποταμοῦ κατήρχοντο εἰς τὸν λόφον Πήλιον, ὅστις πιθανῶς ἦτο περὶ τὴν θέσιν ἅγιος Ἠλίας, ἄνωθι τῆς παλαιᾶς γεφύρας τοῦ Σπερχειοῦ. Ἐντεῦθεν φαίνεται ὅτι ἀνήρχετο πρὸς τὴν Οἴτην καὶ ἴσως πρὸς τὸν λόφον τὸν σήμερον καλούμενον ὀρνόρραχιν, κείμενον μεταξὺ τῶν χωρίων Μεξιάταις καὶ Κομποτάδες, καὶ ὄντα ὅριον τῶν δήμων Ἡρακλεωτῶν καὶ Ὑπαταίων. Ἐνταῦθά που ἦτο καὶ τὸ μνημεῖον τοῦ Εὐρύτου.

Περὶ Ἐρυκανίων καὶ Προερνίων ἴδε σελ. 78.

Τὰ ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ὅρια ταῦτα πιθανῶς παρέμειναν καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, διαχωρίζοντα τὰς Ἐπισκοπὰς Ὑπάτης (Νέων Πατρῶν) καὶ Λαμίας (Ζητουνίου) καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅτε διεχώριζον τὰς ἐπαρχίας Πατραϊτζικίου καὶ Ζητουνίου.

§ 3. Γ΄. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ τῶν Κοστοβώκων καὶ ἡ μετ' αὐτὴν κατάστασις τῆς Φθιώτιδος.

Τὸν Ἀδριανὸν διεδέξατο ὁ θετὸς αὐτοῦ υἱὸς Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβής, ὡσαύτως φιλέλλην, καὶ τοῦτον τῷ 161 μ. Χ. ὁ εὐγενὴς Μάρκος Αὐρήλιος, ὅστις ἔδειξε πρὸς τοὺς Ἕλληνας εὔνοιαν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν προκατόχων αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου φυλή τις Γετικὴ ἢ Δακική, οἱ Κοστοβῶκοι, κατώρθωσαν πιθανῶς κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ Μαρκομαννικοῦ πολέμου ἀτυχῆ ἔτη, περὶ τὸ 161 μ. Χ. νὰ προελάσωσι διὰ τῶν ἀραιῶς κατῳκημένων Μακεδονικῶν καὶ βορειοελληνικῶν ὁρίων εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα μέχρι τῆς περὶ τὴν Ἐλάτειαν χώρας. Οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν τότε αὐτοὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν ν' ἀμύνωνται. Πράγματι

δὲ ἀνὴρ ἐξ Ἐλατείας ἀνδρεῖος καὶ εὔτολμος, Μνησίβουλος ὀνόματι, συνήθροισε περὶ ἑαυτὸν στῖφος ἀξιομάχων νέων, μεθ' ὧν ἐπεξῆλθεν ἐναντίον τῶν πολεμίων· ἡ τύχη ἐφάνη εὔνους εἰς τοὺς γενναίους Ἕλληνας· οἱ βάρβαροι ἐνικήθησαν καὶ πολλοὶ αὐτῶν ἐσφάγησαν. Καὶ αὐτὸς ὁ Μνησίβουλος ἔπεσεν. Οἱ δὲ συμπολῖται αὐτοῦ τιμῶντες τὸν ἄνδρα, ἔστησαν αὐτῷ χαλκοῦν ἀνδριάντα ἐν μιᾷ τῶν κυριωτάτων ὁδῶν τῆς πόλεως (Πανσ. I. 34, 2).

Τὸν Αὐρήλιον διεδέξατο τῷ 180 μ. Χ. ὁ ἀνάξιος αὐτοῦ υἱὸς Κόμμοδος, ὃν τῷ 197 μ. Χ. μετά τινας ἐν τῷ μεταξὺ ἐμφυλίους ἀγῶνας διεδέξατο ὁ Σεπτίμιος Σαβῆρος, οὗ ἡ βασιλεία ὑπό τινας ἐπόψεις ὑπῆρξεν εὐεργετικὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας· λήγοντος δὲ τοῦ β' μ. Χ. αἰῶνος ἤκμαζον ἐν Θεσσαλίᾳ διαρκῶς πρὸς τῇ Ὑπάτῃ καὶ ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα Λάρισσα καὶ ἡ Λαμία. Τὸν Σεπτίμιον Σεβῆρον τῷ 211 διεδέξατο ὁ Μάρκος Αὐρήλιος Καρακάλλας, οὗ σπουδαιοτάτη πρᾶξις ἦτο ἡ ἔκδοσις τοῦ περιφήμου ἐκείνου αὐτοκρατορικοῦ «συντάγματος», δι' οὗ πάντες οἱ τότε ζῶντες ἐλεύθεροι κάτοικοι τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους κατεστάθησαν Ῥωμαῖοι πολῖται (Δίων Κάσσιος 77, 9).

Ἡ κερδοσκοπία τοῦ Καρακάλλα ἀπέβλεπεν ἁπλούστατα εἰς τὸ νὰ μὴ ἀπαλλάξῃ μηδαμῶς τὸν ἤδη πολίτου Ῥωμαίου δικαιώματα νεωστὶ κτησάμενον λαὸν τῶν ἐπαρχιῶν ἀπὸ τῶν μέχρι τοῦ νῦν ὑπὸ τούτου τελουμένων φόρων. Οὕτω δὲ οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ κράτους οἰκοῦντες λαοί, τελοῦντες διαρκῶς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τοὺς τεταγμένους αὐτοῖς φόρους, ἔμελλον ἐν ταὐτῷ ὡς νέοι πολῖται Ῥωμαῖοι νὰ τελῶσι καὶ ἐκείνους τοὺς δασμούς, οἵτινες ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου συνεδέοντο μετὰ τῆς κτήσεως δικαιωμάτων Ῥωμαίου πολίτου, ἦσαν δὲ οἱ δασμοὶ οὗτοι τὸ εἰκοστὸν τῆς τιμῆς τοῦ ἀπελευθερωθησομένου δούλου καὶ ἡ **εἰκοστὴ** *ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν, ἐὰν μὴ ὁ κληρονόμος ἦτο ἐκ τῶν στενωτάτων ἐξ αἵματος συγγενῶν τοῦ καταλείποντος τὴν κληρονομίαν ἢ ἐὰν μὴ ἦτο ἡ κληρονομία ἐλάττων τῶν ἑκατονταχισχιλίων σηστερτίων (ἤτοι δρ. πραγματικῶν εἰκοσιπενταχισχιλίων).*

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἔχει τὴν ῥίζαν ἡ ἀρχὴ τῆς ἀξιομνημονεύτου ἐκείνης μεταβολῆς τῆς ποιησάσης τοὺς Ἕλληνας «Ἑλληνορωμαίους» τὸ πρῶτον καὶ εἶτα Ῥωμαίους (Ῥωμηούς), ὡς ἐκ τῆς ἐπε-

κτάσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ Ῥωμαίου πολίτου ἐφ' ἅπαντα τὸν τότε κόσμον. Ὁ Καρακάλλας ὑπῆρξεν ὁ ἔσχατος τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, οὗ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον αἱ προσωπικαὶ διαθέσεις καὶ τὰ συμφέροντα, ἔν τε τοῖς ἀγαθοῖς καὶ τοῖς λυπηροῖς, ἐπέδρασαν ἅπαξ ἔτι κατὰ τρόπον ἐπαισθητὸν ἐπὶ τὰ ἐν τῇ Ἑλλάδι πράγματα.

Ὁ Καρακάλλας ἐφονεύθη ἐν μέσῳ τῶν ἐμπιστοτάτων αὐτοῦ σωματοφυλάκων, κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 217 μ. Χρ.

§ 4. ΙΑ'. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ α' τῶν Γότθων.

Ἀπὸ τοῦ 217 ἀνῆλθον εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἓξ αὐτοκράτορες μέχρι τοῦ 249, ὅτε ἥρπασε τὸ ῥωμαϊκὸν στέμμα ὁ ἀνδρεῖος Γάϊος Τραϊανὸς Δέκιος. Μόλις δ' οὗτος κατέστη κύριος τοῦ κράτους, ὅτε Γοτθικὰ στίφη ἀσυνήθως πολυπληθῆ εἰσήλασαν εἰς τὰς Μοισιακὰς χώρας ἐνδότερον ἢ ὅσον συνήθως ἐγίνετο μέχρι τοῦ νῦν. Ἡ παρὰ τὴν Θρακικὴν Βέῤῥοιαν ἐγγὺς τοῦ Αἵμου ἧττα τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ εὐθὺς μετὰ ταῦτα παράδοσις τῆς Φιλιππουπόλεως εἰς τοὺς Γότθους ὑπὸ τοῦ προδότου διοικητοῦ τῆς Μακεδονίας ἐπήνεγκε σοβαροὺς κινδύνους καὶ εἰς τὰς πρὸς νότον ἑλληνικὰς χώρας. (Ἀμιαν. Μαρκελλῖνος XXXI, 5, 16). Τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἠσφάλισεν ὁ Δέκιος τότε διὰ τοῦ νεαροῦ ταξιάρχου Μάρκου Αὐρηλίου Κλαυδίου, ὃν ἔδωκεν ὁ Δέκιος εἰς τὸν τότε ἐν Κορίνθῳ ἑδρεύοντα διοικητὴν τῆς Ἀχαΐας, τὸν Μεσσάλαν. Εἰς τὸν νεαρὸν τοῦτον ταξίαρχον ἀνετέθη ἡ φρούρησις τῶν Θερμοπυλῶν ὁ Κλαύδιος οὗτος εἴκοσιν ἔτη ὕστερον ὡς αὐτοκράτωρ δι' ἑνὸς κρατεροῦ πλήγματος ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν φοβερὰν Γοτθικὴν ἐπιδρομήν. Ἐκ τοῦ γένους δὲ τούτου προσῆλθε βραδύτερον ἡ νέα μεγάλη δυναστεία τῶν Κωνσταντίνων. Ὁ ἐν Ἑλλάδι τρόμος ἦτο ἀπεριόριστος, ὅτε περὶ τὰ τέλη τοῦ 251 ἦλθεν ἡ ἀγγελία ὅτι δεινὴν ἧτταν ὑπέστησαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τοῖς ἕλεσι τῆς Δοβρούτσης, Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἔπεσε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Δέκιος. Τοῦτον διεδέξατο ὁ Γάϊος Βίβιος Τρεβανιανὸς Γάλλος, ὁ κατηγορηθεὶς ὕστερον ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης ἐπὶ ἐπαισχύντῳ κατὰ τοῦ Δεκίου προδοσίᾳ· συνωμολόγησε δὲ τῷ 252 μ. Χ. εἰρήνην πρὸς τοὺς Γότθους. Τῷ 253 μ. Χ. ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ

ὁ ἀντίπαλος τοῦ Γάλλου Μάρκος Αὐρήλιος Αἰμιλιανός, οἱ δὲ Γότθοι διεπεραιώθησαν αὖθις τὸν Δούναβιν καὶ ἐπειράθησαν αὖθις νὰ ἐκτείνωσι τὰς καταστρεπτικὰς αὐτῶν ληστρικὰς στρατείας μέχρι τῆς κυρίως Ἑλλάδος (Ζωναρ. ΙΒ'. κεφ. 21 καὶ 23. Ζωσιμ. Α. 26. 29, 2, 3).

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 254 μ. Χ. οἱ ἐν Ἰταλίᾳ λεγεῶνες ὕψωσαν εἰς τὸν θρόνον ἐπικροτούσης τῆς ρωμαϊκῆς Συγκλήτου τὸν παρὰ πᾶσιν ἀγαπητὸν ἀρχιστράτηγον Πόπλιον Λικίνιον Οὐαλεριανόν. Οὗτος μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν Γότθων ᾐχμαλωτίσθη τῷ 259 ὑπὸ τῶν Περσῶν, μέχρι δὲ τοῦ 268 ἦρξεν ὁ συναυτοκράτωρ αὐτοῦ καὶ υἱὸς Γαλλιηνός.

§ 5. ΙΒ'. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ β' τῶν Γότθων.

Κατὰ τὸ 263 μ. Χ. καὶ αὖθις οἱ Γότθοι διαβάντες τὸν Δούναβιν προήλασαν μέχρις Ἀχαΐας· ἀλλ' ἐνταῦθα προσβληθέντες καὶ ἡττηθέντες ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Μαρκιανοῦ, συμπραττόντων νῦν καὶ τῶν Ἑλλήνων ὁπλιτῶν, ἠναγκάσθησαν ν' ἀποχωρήσωσιν ἀπὸ τῶν χωρῶν τούτων (Trebell. Poll. gallieni c. 5. 6. c. 6, 1).

§ 6. ΙΓ'. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ τῶν Ἐρούλων καὶ τῶν Ἀνατολικῶν Γότθων.

Ἐν ἔτει 287. Οἱ ὠμοὶ Ἔρουλοι, καὶ οἱ ἀνατολικοὶ Γότθοι ὥρμησαν ἀπὸ τῆς Μαιώτιδος λίμνης ἐναντίον τῶν ἀνωτέρω ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἐπὶ στόλου 500 πλοίων ἐπεχείρησαν ὀλεθριωτάτην ληστρικὴν θαλασσοπορείαν, ἐκυρίευσαν τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσούπολιν (Σύγκελ. σελ. 382. Ζωναρ. ΙΒ κ. 26), ἀλλ' ἡττηθέντες ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐπειδὴ δὲ ὁ γενναῖος ναύαρχος τῶν Ῥωμαίων ἔπεσεν ἐν τῇ ναυμαχίᾳ, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι δὲν κατεδίωξαν τοὺς βαρβάρους, ἠδυνήθησαν οὗτοι νὰ διέλθωσι τὸν πορθμὸν ἄνευ ἀντιστάσεως. Νῦν αἱ Ἀθῆναι μετὰ τῆς Ἀχαΐας δὲν ἔμελλον νὰ διαφύγωσι τὸν κίνδυνον. Ἀκώλυτοι νῦν οἱ βάρβαροι κατέ-

λαβον τὰς ἀνατολικὰς τῆς Ἀχαΐας ἀκτάς. Ἡ Σπάρτη, τὸ Ἄργος, καὶ ἡ κάτω πόλις τῆς Κορίνθου ἔπεσον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Γότθων. Λεηλασία, φόνος καὶ ἐμπρησμὸς ἐμαίνοντο νῦν ἐν ταῖς παναρχαίαις ταύταις κοιτίσι τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ Ἀθῆναι μόνον, καθόσον γινώσκομεν, ἔσωσαν καὶ νῦν λείψανόν τι τῆς τιμῆς τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων. Ῥωμαῖοι στρατιῶται πολυάριθμοι δὲν ὑπῆρχον, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ πρὸ ὀλίγου ἀνορθωθέντα τείχη τῆς πόλεως καὶ τὰ ὅπλα τῶν πολιτῶν δὲν ἔσωσαν τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῆς εἰσελάσεως τῶν Γότθων εἰς τὴν πόλιν τοῦ Περικλέους· ἡ πόλις ἔπαθε δεινὰς συμφοράς· ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἤρξατο νὰ διοργανῶται ἡ τῶν Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς φοβερᾶς εἰσβολῆς ἄμυνα. Ἔζη τότε ἐν Ἀθήναις ἀνήρ τις διακεκριμένος, ὅστις καὶ ὡς πρακτικὸς πολιτικὸς ἀνὴρ καὶ ὡς χρηστὸς λόγιος πρὸ πάντων δὲ ὡς ἱστοριογράφος δοκιμώτατος ἀπήλαυε γενικῆς τιμῆς· ἦτο δὲ οὗτος ὁ ἐξαίρετος Πόπλιος Ἐρέννιος Δέξιππος Ἀθηναῖος. Οὗτος κατώρθωσε διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ δυνάμεως νὰ συναγάγῃ στίφη εὐτόλμων ἀνδρῶν σπουδαστῶν, πολιτῶν καὶ γεωργῶν τῆς Ἀττικῆς ἐκ δισχιλίων ἀνδρῶν· ὁ μικρὸς οὗτος στρατὸς ἔλαβε θέσιν ἐπιθετικήν. Ὁ Δέξιππος διὰ φλογερᾶς προσλαλιᾶς ἐξέκαυσε τὸν ζῆλον τῶν ἀνδρῶν τούτων, ὥρμησε κατὰ τῶν ληϊζομένων τὴν χώραν ἐπιδρομικῶν στιφῶν καὶ κατώρθωσε τὴν ὁλοσχερῆ ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἐκδίωξιν τῶν Γότθων. Ἐντεῦθεν, καθὰ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ἠναγκάσθησαν οἱ Γότθοι εἰς τὴν κατὰ γῆν πρὸς βορρᾶν ὑποχώρησιν· τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου (XXXI, 5. 17), ὅτι οἱ Γότθοι κατέκλυσαν Ἤπειρον, Θεσσαλίαν καὶ ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἀναφέρονται προδήλως εἰς τὸν πόλεμον τοῦ 267.

Θεωρεῖται τέλος βέβαιον ὅτι παρὰ τὸν ποταμὸν Νέστον προσεβλήθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Γαλιηνοῦ, ἐνικήθησαν καὶ ἀπώλεσαν τρισχιλίους ἄνδρας, μεθ' ὃ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἐρούλων Ναυλόβατος συνθηκολογήσας μετέστη μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ εἰς ὑπηρεσίαν ῥωμαϊκὴν (Τρεβέλ. Πολ. 13, 9. Ζωναρᾶς Χρον. ΙΒ, 24). Οἱ δὲ λοιποὶ Γότθοι ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν στρατάρχων Μαρκιανοῦ καὶ Κλαυδίου. Πολλοὶ νεώτεροι ἐρευνηταὶ φρονοῦσιν ὅτι παραλλήλως τῇ κατὰ θάλασσαν ἐπιδρομῇ τῶν Ἐρούλων ἐγένετό τις καὶ κατ' ἤπειρον ἐπιδρομὴ τῶν δυτικῶν Γότθων (Pallmann, Geschichte der Völkerwanderung

Τόμ. 1, σελ. 57 καὶ ἑξ. Bernhard geschite Roms, τόμ. Α. σελ. 32. Albert. Dunker Claudius gothicus σελ. 91.

§ 7. ΙΔ'. Βαρβαρικὴ ἐπιδρομή. ἡ γ' τῶν Γότθων.

Τὸν Γαλλιηνὸν φονευθέντα ὑπό τινος τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν διεδέξατο ὁ τοῖς πᾶσιν ἀγαπητὸς (Μάρκος Αὐρήλιος) Κλαύδιος. Καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου ἐπανελήφθησαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων, οἵτινες ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Κασσανδρείας καὶ πρὸ πάντων κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ἥτις ἐπολιορκήθη μετὰ φοβερᾶς ἐνεργείας καὶ ἀσυνήθους ἐπιμόνου καρτερίας. Ἡ καρτερία τῆς τε φρουρᾶς καὶ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων ἐδοκιμάσθη δεινῶς. Διότι, εἰ καί, ὡς φαίνεται, σημαντικὸν μέρος τῶν Γερμανῶν ἀπαυδῆσαν ἀπὸ τῆς μακρᾶς πολιορκίας ἀπεχώρησε πάλιν ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης, τραπὲν εἰς λεηλασίαν τῶν πρὸς νότον ἑλληνικῶν χωρῶν (Ζων. ΙΒ. 26), ἀλλ' ἡ εἴδησις τῆς ἐπελάσεως τοῦ Κλαυδίου ἠνάγκασε τοὺς Γότθους νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πολιορκίαν τῆς τε Κασσανδρείας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ λεηλατοῦντες τὴν χώραν νὰ σπεύδωσι πρὸς τὰς ἑαυτῶν πατρίδας, ὅτε κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 269 μ. Χρ. συνήφθησαν παρὰ τὴν Ναϊσσὸν (Nisch) αἱ φονικαὶ ἐκεῖναι μάχαι, ἐν αἷς ὁ Κλαύδιος ἤρατο νίκην διαπρεπῆ καὶ τελείαν καὶ πλείους τῶν 50 χιλιάδων Γότθων εὗρον τὸν ὄλεθρον, μεγάλα δὲ πλήθη τῶν πολεμίων ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσι καὶ νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν ἢ νὰ κατοικισθῶσιν ὡς Ῥωμαῖοι ἀγρόται. Αἱ δὲ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ὑπὸ τῶν εἰς αὐτὰς ἐπιδραμόντων πολεμίων γενόμεναι ἐπιθέσεις κατὰ τῶν πόλεων ἀπέτυχον, ἀλλ' ἕνεκα τούτου δεινότερα ἔπαθεν ἡ ὕπαιθρος πεδινὴ χώρα, ἧς τὸν λαὸν οἱ Γότθοι δι' ἀπαγωγῆς πλήθους αἰχμαλώτων ἔβλαψαν μεγάλως (Ζώσ. Α. 43. 6).

Κατὰ τὸ 270 μ. Χ. ἀπέθανεν ὁ Κλαύδιος καὶ διεδέξατο αὐτὸν ὁ Αὐρηλιανός. Οἱ δὲ περὶ τὸν Αἷμον καὶ τὸν Δούναβιν ἐξακολουθοῦντες ἔτι κατὰ τὸ 270 Γοτθικοὶ πόλεμοι δὲν ἅπτονται πλέον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Συνωμολόγησε δὲ καὶ εἰρήνην ὁ Αὐρηλιανὸς πρὸς τοὺς Γότθους κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεώς του. Ὁ Αὐρηλιανὸς ἐφονεύθη κατὰ Μάρτιον τοῦ 275· μετὰ βραχεῖαν δὲ ἀρχὴν τοῦ Κλαυδίου Τακίτου, τοῦ Πρόβου, τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου

Κάρον τῷ 284 ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ ὁ Γάϊος Οὐαλέριος Διοκλητιανός, οὗ ἡ κυβέρνησις ὑπῆρξε τοῖς Ἕλλησιν ἀρχὴ νέας περιόδου· διότι ἐπ' αὐτοῦ ἡ ἕδρα τῆς τοῦ κράτους Κυβερνήσεως διαρκῶς σχεδὸν καὶ συστηματικῶς ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τῆς Ῥώμης, καὶ οἱ Ἕλληνες ἔδει νὰ ζητῶσιν ἀπὸ τοῦδε τὴν κεντρικὴν αὐτῶν κυβέρνησιν διαρκῶς σχεδὸν ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τῇ 1 Μαρτίου τοῦ 293 ἐκ τῶν δύο ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν τὸν μὲν Κωνστάτιον τὸν Χλωρὸν διώρισε Καίσαρα τῆς Δύσεως ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μαξιμιανοῦ (τοῦ κατὰ τὸ 285 εἰς Καίσαρος ἀξίωμα ἀνελθόντος στρατηγοῦ, τότε δὲ εἰς Αὔγουστον τῆς Δύσεως προαχθέντος), τὸν δὲ Γαλέριον κατέστησεν ἐν Νικομηδείᾳ παρ' ἑαυτῷ Καίσαρα τῆς Ἀνατολῆς, τότε ὁ Γαλέριος ἀνέλαβε πρώτιστα τὸ ἔργον τῆς φρουρήσεως τῆς ἑλληνικῆς Χερσονήσου ἀπὸ νέων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν.

§ 8. Νέα διοικητικὴ διαίρεσις· καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων.

Ἐνῷ ἀπὸ τοῦ 285 διεμερίσθη τὸ κράτος μεταξὺ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ εἰς δύο μεγάλα τμήματα, ἀπὸ τοῦ 293 ἀπετελέσθη ἡ σύνταξις τεσσάρων μεγάλων συμπλεγμάτων χωρῶν, ἅτινα ὕστερον διεκρίθησαν ὡς μεγάλαι «ὑπαρχίαι» ἢ «ἐξαρχίαι» (Praefecturae), αἵτινες ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ διῳκοῦντο ἑκάστη ὑφ' ἑνὸς τῶν τεσσάρων ἡγεμονικῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους· κατὰ τὴν νέαν ταύτην διαίρεσιν ὁ Γαλέριος ἐπετράπη ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τοῦ Διοκλητιανοῦ τὴν διοίκησιν τῶν Ἰλλυρικῶν ἐπαρχιῶν, ὡς καὶ τὴν τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρήτης. Ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ἐντὸς τῶν ὑπαρχιῶν ἢ ἐξαρχιῶν τούτων ἐξετέλεσε πιθανῶς μέχρι τοῦ 297 μ. Χρ. νέαν τινὰ διαίρεσιν διοικητικῶν διαμερισμάτων καὶ ἐπαρχιῶν, ἤτοι διήρεσε τὸ κράτος εἰς δώδεκα διοικήσεις. Καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων φαίνονται διῃρημένοι εἰς πολλὰς διοικήσεις. Ἡ ἰδιαιτέρα τοῦ Γαλερίου ἐπικράτεια περιελάμβανε τὰς διοικήσεις 5ην καὶ 6ην, τὴν τῶν Παννονιῶν καὶ τῶν Μοισιῶν. Ἐν ταῖς δέκα δὲ ἐπαρχίαις τῆς διοικήσεως τῶν Μοισιῶν ἐλ-

ληνικαὶ ἦσαν : ἡ **Μακεδονία** μετὰ τῆς πρωτευούσης **Θεσσαλονίκης**, ἡ **Θεσσαλία** μετὰ τῆς πρωτευούσης **Λαρίσσης** καὶ ἡ **Ἀχαΐα** μετὰ τῆς πρωτευούσης **Κορίνθου**· ἡ **Νέα Ἤπειρος** μετὰ τῆς πρωτευούσης **Δυῤῥαχίου**, ἡ **παλαιὰ Ἤπειρος** μετὰ τῆς πρωτευούσης **Νικοπόλεως** καὶ ἡ **Κρήτη**. Ἡ ἀνωτάτη διοικητικὴ ἀρχὴ τῆς τοῦ Γαλερίου μερίδος, ὡς τῆς ὕστερον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, ἐκ τῶν χωρῶν τούτων σχηματισθείσης **Ἰλλυρικῆς ὑπαρχίας**, εὑρίσκετο τότε ἕνεκα λόγων τῆς τῶν ὁρίων φρουρήσεως ἐν τῷ **Παννονικῷ Σιρμίῳ**, παρέμεινε δὲ αὐτόθι μέχρι τῆς τῶν Οὔνων συμφορᾶς, ἀφ' ὅτου διαρκὴς ἕδρα τῆς διοικήσεως ἐγένετο ἡ Θεσσαλονίκη.

Ἐκ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Διοκλητιανοῦ εἶναι πιθανὸν ὅτι διὰ πολυχρονίου εἰρήνης, ἧς ἀπήλαυσεν νῦν ἡ Ἑλλάς, μεγάλας οἱ Ἕλληνες ἠρύσαντο ὠφελείας.

Ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Μαξιμιανὸς ἐν ἔτει 305 παρῃτήσαντο τὴν ἀρχήν, περιεβλήθησαν δὲ τὴν τῶν Αὐγούστων πορφύραν ὁ Κωνστάντιος ὁ Χλωρὸς ἐν τῇ Δύσει καὶ ὁ Γαλέριος ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὁ Κωνστάντιος ἀπέθανε τῷ 306, καὶ ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ὡς Καῖσαρ ὁ μεγαλοφυὴς υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος, ὅστις τῷ 308 ἔλαβε μετὰ τοῦ Μαξεντίου κατ' ἀνάγκην παρὰ τοῦ Γαλερίου τὴν τελείαν προσωνυμίαν Αὐγούστου. Μόλις δὲ ἐτελεύτησεν ὁ Γαλέριος κατὰ Μάϊον τοῦ 311 καὶ ἤρχισαν μεγάλοι ἐμφύλιοι πόλεμοι. Τῷ 312 ἐξεῤῥάγη μέγας πόλεμος μεταξὺ τοῦ Μαξεντίου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, καθ' ὃν ἔπεσεν ὁ Μαξέντιος· ὁ δὲ Λικίνιος, ὁ διακεκριμένος Ἰλλυριὸς στρατηγός, ὁ κατὰ τὸ 307 ἀναγορευθεὶς ὑπὸ τοῦ Γαλερίου Αὔγουστος, συνωμολόγησεν ἐν Μεδιολάνῳ (κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 312—313) συμμαχίαν, λαβὼν εἰς γάμον καὶ τὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἀδελφὴν Κωνσταντίαν καὶ ἐξέδωκαν **διάταγμα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξιθρησκείας**, ἀλλὰ δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ ἐξεῤῥάγη πόλεμος μεταξὺ τοῦ αἱμοβόρου Λικινίου καὶ τοῦ κηδεστοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου, καθ' ὃν ἡττηθεὶς ὁ Λικίνιος ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην, ἥτις εἰς τὰς μέχρι νῦν κτήσεις τοῦ Κωνσταντίνου προσέθετε καὶ σύμπασαν τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου (ἐξαιρουμένης τῆς Θρᾴκης) καὶ τὴν Ἑλλάδα αὐτὴν (Εὐσεβ. X, 5. Ζωσιμ. Β. 20, 1. Πραξαγόρας

παρὰ Φωτίῳ Κώδ. 62. σελ. 20 ἐκδ. Bekker. Σωζομενίου Ἐκκλησ. ἱστορ. Α. 2 καὶ 6).

Αἱ σχέσεις αἱ μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Λικινίου, ὡς νοεῖται εὐκόλως ἐκ τῆς ἀμοιβαίας θέσεως τοῦ χαρακτῆρος ἀμφοτέρων τούτων τῶν δυναστῶν, κατεστάθησαν αὖθις μετά τινα χρόνον λίαν ψυχραί. Τέλος δὲ ἐξεῤῥάγη καὶ πόλεμος τῷ 323. Ὁ νέος οὗτος πόλεμος ὑπὸ μίαν τινὰ ἔννοιαν μετεβλήθη εἰς τελευταίαν σύγκρουσιν μεταξὺ τοῦ νικῶντος Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας· διότι ὁ μὲν Κωνσταντῖνος μετὰ τὸ 314 διηνεκῶς μείζονα εἰργάζετο ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ δὲ Λικίνιος ἕνεκα τῆς αὐξανομένης πρὸς τὸν γυναικάδελφον διαφορᾶς ἐν τῇ βαθείᾳ αὐτοῦ δυσπιστίᾳ εἶχε διαπράξῃ τὸ σοβαρὸν λάθος νὰ καταδιώκῃ καὶ νὰ κακολογῇ τοὺς χριστιανοὺς τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ὁ πόλεμος οὗτος βραχείας μὲν ὑπῆρξε διαρκείας, ἀλλὰ διεξήχθη μετὰ φοβερᾶς σφοδρότητος καὶ πικρίας. Ἐν τῷ αὐλῶνι τοῦ Ἕβρου παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν συνεκροτήθη τῇ 3 Ἰουλίου 323 μάχη ἀνηκούστως φονική, ἐν ᾗ 34 χιλιάδες ἀνδρῶν ἔπεσον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀλλ' ἡ τοῦ Κωνσταντίνου στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα ἐπήνεγκεν ἧτταν φρικώδη τῷ Λικινίῳ. Αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος ἐπληγώθη ἐν τῇ μάχῃ, ὁ δὲ Λικίνιος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Βυζάντιον μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ (Ζωσ. Β. 22, 7—12 καὶ 23, 1 καὶ 2· Anonym Vales. c. 5. Aurel. Victor Caesar. 14. Epit. 41. Χρον. Πασχαλ. (ἐκδ. Βόνν. Τόμ. 1 σελ. 525). Παρὰ τὴν Καλλίπολιν δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Κρίσπος ἤρατο ἐναντίον τοῦ στόλου τοῦ ἀντιπάλου νίκην οὕτω σπουδαίαν ὥστε ὁ ναύαρχος τοῦ Λικινίου Ἄμανδος δὲν ἐτόλμησε τὴν ἐπαύριον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν μάχην. Ὁ δὲ Λικίνιος ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὸ Βυζάντιον καὶ ἐν τῇ κατὰ τὴν 18 Σεπτεμβρίου 323 παρὰ τὴν Χρυσούπολιν συναφθείσῃ νέᾳ σφοδρᾷ μάχῃ ἡττήθη ὁλοσχερῶς ἀπολέσας μόνον εἰς νεκροὺς 25 χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐν μεγίστῃ σπουδῇ εἰς Νικομήδειαν, ἔνθα παρεδόθη εἰς τὸν φοβερὸν νικητήν, καὶ περιωρίσθη ἐν Θεσσαλονίκῃ ὡς ἰδιώτης ἔνθα καὶ ἀπέθανε διὰ στραγγαλισμοῦ (Ζωσιμ. Β'. κ. 28, 1—3. Εὐσέβ. Βίος Κωνστ. κ. 18. Εὐτρ. Χ, 6. Σωκρ. Α, 4. Σωζομ. Α. 7, Εὐσεβ. χρον. Τόμ. Β'. σελ. 191 κλπ.). Οὕτως ὁ Κωνσταντῖνος κατέστη ἐφε-

ξῆς μονοκράτωρ ἐν ἅπαντι τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ καὶ τῆς Ἀνατολῆς ὡσαύτως. ἄρα ἐν ἅπαντι τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Ἀπὸ τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α'.
(323—565 μ. Χ.)

§ 1. Γενικὴ κατάστασις τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Στρατιωτικὴ ὁδὸς τῶν Ῥωμαίων διὰ τῆς Φθιώτιδος.

Ἡ νέα περίοδος ἡ ἐπελθοῦσα καὶ ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς ὁλοσχεροῦς νίκης τοῦ Κωνσταντίνου ἐναντίον πάντων τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀντιπάλων ὡς καὶ ἐναντίον τῶν ἐσχάτων προμάχων τῆς ἀρχαίας θρησκείας εἶναι ὡς πρὸς τὴν χώραν ταύτην περίοδος ἀδιακόπου εἰρήνης. Ἡ δὲ ῥοπή, ἣν ἤσκησεν ἐπὶ τὴν θέσιν τῶν Ἑλλήνων ἔνθεν μὲν ἡ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου συμπλήρωσις τῶν τοῦ Διοκλητιανοῦ μεταρρυθμίσεων, ἔνθεν δὲ ἡ ἵδρυσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, προσέτι δὲ τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἀπὸ τοῦδε κατ' οὐσίαν ὁριστικῆς νίκης τοῦ χριστιανισμοῦ, ταῦτα πάντα ἐνίσχυσαν εἰς μέγιστον βαθμὸν τὸν ἀνέκαθεν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ ἐπικρατοῦντα χαρακτῆρα πολιτικῆς ἰσοπεδώσεως.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου, ἐξαιρουμένων τῶν ἐν Θρᾴκῃ ἑλληνικῶν πόλεων, αἱ χῶραι αἱ οἰκούμεναι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ τῶν νοτίων παραρτημάτων αὐτῆς ἀνήκουσιν εἰς τὴν ὑπαρχίαν τὴν καλουμένην **Ἰλλυρικόν**. Ἐκ τῶν δύο δὲ διοικήσεων τῆς ὑπαρχίας ταύτης (τῆς Δακικῆς καὶ τῆς Μακεδονικῆς), ἡ μεμεγάλη διοίκησις **Μακεδονία** ἔχουσα πρωτεύουσαν τῆς Διοικήσεως τὴν Θεσσαλονίκην περιελάμβανεν ἐν ἑαυτῇ ἐπὶ αἰῶνας τὸν ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικὸν κόσμον (Ζωσιμ. Β'. κεφ. 23, 4). Μία δὲ τῶν ἐξ ἐπαρχιῶν τῆς Μακεδονίας ἦτο ἡ **Θεσσαλία** περιλαμβάνουσα καὶ τὰς

νήσους Σκόπελον, Σκίαθον καὶ Πεπάρηθον (Ζωσ. αὐτόθι. Lext. Ruf. Breviarium κ. 8. Ἱερ. Συνέκδ. Βόννης σελ. 391).

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς οὐσιωδῶς ἑλληνικῆς διοικήσεως ὁ **Βικάριος**, *ἤτοι γενικὸς διοικητὴς τῆς Μακεδονίας, εἶχεν ὑπὸ τὴν πειθαρχικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἐποπτείαν τοὺς διοικητὰς τῶν πέντε ἐπαρχιῶν τῆς διοικητικῆς περιφερείας αὐτοῦ ἐν οἷς καὶ ὁ ἡγεμὼν (praeses) τῆς Θεσσαλίας (Notit. Dignit. τόμος I. σελίδ. 117. 127, ἔκδοσις Böking).*

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους **λεωφόρος** *διασχίζουσα τὴν βορείαν καὶ μέσην Ἑλλάδα μνημονεύεται ἡ ἀρχομένη ἀπὸ Λαρίσσης καὶ διὰ Κραννῶνος, Φαλάρων, Θαπέδου, Θερμοπυλῶν, Σκαρφείας, Ἐλατείας καὶ Χαιρωνείας ἄγουσα εἰς Πλαταιάς, ὁπόθεν μία μὲν γραμμὴ ἔφερε διὰ τῆς Ἐλευσῖνος εἰς Ἀθήνας, ἑτέρα δὲ διὰ Μεγάρων ἔφερεν εἰς τὴν κεντρικὴν πόλιν Κόρινθον.*

***Σημ.** Τὸ Θάπεδον ἄδηλον ποῦ ἔκειτο, προδήλως δὲ ἐν τῷ μέσῳ τῶν Φαλάρων καὶ Θερμοπυλῶν· διότι σημειοῦται ἀπέχον ἀπὸ Φαλόρων XXVII ῥωμαϊκὰ μίλια ἤτοι 7 νοελ. στάδια, ἐντεῦθεν δὲ εἰς Θερμοπύλας σημειοῦνται ῥωμ. μίλια XXVII ἤτοι 7 περίπου στάδια. Ἄλλη λεωφόρος ἀρχομένη ἀπὸ Νικοπόλεως διὰ τῆς Πίνδου ἐξικνεῖτο εἰς Λάρισσαν, ἐντεῦθεν δὲ διὰ τοῦ Ὀλύμπου ἐξετείνετο μέχρι τῶν ὁδῶν Μακεδονίας. (Πίναξ Πευτιγγέρειος ἔκδ. Ἐρν. Desjardius ἐν Παρισίοις 1868). Ὁ Πευτιγγέρειος οὗτος Πίναξ εἶναι ἀντίγραφον ἀρχαίου τινὸς πίνακος τῶν στρατιωτικῶν ὁδῶν τοῦ Αυτ. ῥωμ. κράτους, σχεδιασθέντος κατά τινας ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (161—180), ἀντίγραφον γενόμενον ὑπό τινος μοναχοῦ τοῦ 15 αἰῶνος καὶ ἀπαρτιζόμενον ἐκ 12 φύλλων. Τὸ Θάπεδον πιθανῶς ἔκειτο παρὰ τὸ χωρίον Σαρμουσακλῆ.*

Τῇ 11 Μαΐου τοῦ 330 ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας πρωτευούσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Πασχαλ. χρον. Τόμ. 1 σελ. 529 ἔκδ. Βόννης), ἥτις ἀπέβη παγκόσμιος πόλις καὶ ὑπό τε τὴν Ῥωμαϊκὴν καὶ Ἑλληνοβυζαντινήν, τὴν Φραγκικὴν καὶ τὴν Ὀθωμανικὴν δυναστείαν ἔμεινε τόπος πλήρης περιπετειῶν εἰς τὸν ἥμισυν κόσμον. Ἡ γενικὴ σημασία τῆς νέας ταύτης πρωτευούσης τοῦ κόσμου ἔν τε τῷ κράτει καὶ ἐν ἅπαντι τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατέστη ἐπαισθητή.

Εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ὁ χρόνος, καθ' ὃν ὁ μὲν θνήσκων Ἑλληνισμὸς ἔμελλε ταχέως μετὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης νὰ λογισθῇ παντελῶς ἐν ταῖς σκιαῖς τοῦ παρελθόντος, νὰ ὑψωθῇ δὲ ἐπικρατοῦσα παρὰ τὸν Βόσπορον ἡ νέα μορφὴ τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀλλ' ἡ ἵδρυσις τῆς νέας πρωτευούσης ἐπήνεγκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ζημίας, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς εἰς τὴν βουλὴν τῆς πόλεως ταύτης μεταστάσεως πολλῶν βουλευτῶν τῶν ἐπαρχιακῶν βουλῶν, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς διὰ μετοικήσεως νέων ἔξωθεν οἰκητόρων, τέλος καὶ ἕνεκα τῆς εἰς αὐτὴν μετακομιδῆς τῶν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πόλεσι καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν κατέβαλε τὸν Λικίνιον, ἠσπάσατο ὁριστικῶς τὸν ἀγῶνα τῶν χριστιανῶν καταστήσας αὐτὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀγῶνα. Ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ διαρκῶς αὐξανομένης σπουδῆς μετεῖχε προσωπικῶς τῶν περὶ τῶν συμφερόντων τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας φροντίδων, ἐπεδαψίλευε δὲ διαρκῶς εἰς τὸν χριστιανισμὸν νέα δείγματα εὐνοίας, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου οὐ μόνον ἀκόλαστοι ἐν τῇ λατρείᾳ παρεκβάσεις τοῦ πολυθεϊσμοῦ ἀπηγορεύθησαν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ναοὶ ἐθνικοὶ ἀπεγυμνώθησαν τῶν καλλιτεχνημάτων καὶ τῶν θησαυρῶν αὐτῶν καί τινες δὲ ἐγκαταλελειμμένοι κατηδαφίσθησαν. Πρὸς τούτοις ὡς γνωστὸν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία διεσπάσθη ἕνεκα τοῦ μεγάλου δογματικοῦ ζητήματος, τοῦ συνοδευομένου πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρείου, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος πρὸς διευθέτησιν τῶν ἐρίδων τούτων συνεκάλεσε τῷ 325 εἰς Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας τὴν πρώτην μεγάλην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἔνθα μεταξὺ τῶν συνελθόντων ἐπισκόπων παρέστησαν καὶ πολυάριθμοι ἐπίσκοποι τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν (Εὐσέβ. βίος Κωνστ. Γ. 7, 8. Σωκρ. Α. 8. Le quien ἐν Χριστιαν. Ἀνατολῇ, τόμ. 2 σελ. 103. Mansi VI σελ. 1638. Μοσχον. σελ. 121).

Ὁ ἐν βασιλεῦσιν ἰσαπόστολος ἐπικληθεὶς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντῖνος ἀπέθανεν ἐν Νικομηδείᾳ τῇ 21 Μαΐου τοῦ 337.

§ 2. Ἵδρυσις Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Φθιώτιδι.

Ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς καὶ ὁδοιπορικῆς συγκοινωνίας τῆς ἀναπτυχθείσης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ μεγάλη θρησκευτικὴ κίνησις ἡ ἀπὸ ἱκανῶν ἐτῶν ἐκ Παλαιστίνης ἀρξαμένη καὶ διὰ Συρίας καὶ Μικρᾶς Ἀσίας διαδιδομένη, μάλιστα ἐν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς συνοι-

κισμοῖς, δὲν εἶχε μείνῃ πιθανῶς ἄγνωστος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Ἀλλ' εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς ταύτην ἦλθον αἱ ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικαὶ χῶραι μόνον ἐπὶ Κλαυδίου, ἀπὸ τῆς στιγμῆς τὸ πρῶτον, καθ' ἣν ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν Παῦλος ἤρξατο τῆς μεγάλης εἰς τὰς δυτικώτερον κειμένας ἑλληνικὰς χώρας ἀποστολικῆς αὐτοῦ πορείας. Ὡς φαίνεται, κατὰ φθινόπωρον τοῦ 53 μ. Χρ. ὁ Παῦλος, ἐν συνοδίᾳ τοῦ Ἑλληνιστοῦ Σίλα ἢ Σιλουανοῦ ἐπορεύθη ἀπὸ Ἱεροσολύμων εἰς Λύστραν τῆς Λυκαονίας, ἔνθα ἠκολούθησεν αὐτῷ Τιμόθεος ὁ ἐκ Δέρβης, υἱὸς πατρὸς Ἕλληνος καὶ μητρὸς Ἰουδαίας, ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὴν Τρῳάδα, ἔνθα προσεχώρησεν εἰς αὐτοὺς ὁ ἐλθὼν ἰατρὸς Λουκᾶς. Ἐντεῦθεν διέβησαν διὰ Σαμοθρᾴκης εἰς τοὺς Φιλίππους τῆς Μακεδονίας, ὁπόθεν δι' Ἀμφιπόλεως ἦλθεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ἐν ἔτει 54 ἐξεδιώχθη ἐντεῦθεν ὁ Παῦλος ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς Βέῤῥοιαν, ἔνθα ἔμεινεν ὁ Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος, ὁ δὲ Παῦλος διὰ θαλάσσης ἦλθεν εἰς τὰς κλεινὰς Ἀθήνας, ἔνθα εὗρε τὸν βωμὸν τὸν καθιερωμένον τῷ ἀγνώστῳ θεῷ (Πράξ. Ἀποστ. ΙΖ' 15—34), ὃν ἐδίδαξεν ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰσεχώρησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα παντοῖαι ἀνατολικαὶ λατρεῖαι (Πλουτάρχ. Συμπ. βιβλ. Δ' πρβλ. 4. 5. 6), πολυάριθμοι δὲ Ἰουδαίων ἐμπόρων καὶ καπήλων παροικίαι ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς μεγάλοις ἐμπορίοις τῆς ἑλληνικῆς Χερσονήσου, αἵτινες εἰσὶν ἐν ταὐτῷ πανταχοῦ τὰ ὁρμητήρια τῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ διαδόσεως. Μία τῶν παροικιῶν τούτων ἀπαντᾷ καὶ ἐν Ὑπάτῃ.

Ἐν Ὑπάτῃ τὸ πρῶτον ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον ὁ **Ἡρωδίων**, εἷς τῶν ἑβδομήκοντα Ἀποστόλων. Οὗτος κατὰ τὸν Συναξαριστὴν ἠκολούθει τὸν Ἀπόστολον Πέτρον. «Ἔπειτα χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος τῶν Νέων Πατρῶν, ἐδίδασκε καὶ ἐπέστρεφε πολλοὺς πρὸς Κύριον· ὅθεν πιασθεὶς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ἐδάρη δυνατά, διότι ἄλλοι ἐκτύπων αὐτόν, ἄλλοι συνέτριβον τὸ στόμα του μὲ πέτρας καὶ ἄλλοι ἐκτύπων αὐτὸν εἰς τὴν κεφαλήν. Τελευταῖον δὲ ἀπέσφαξαν αὐτὸν οἱ θηριόγνωμοι καὶ οὕτως ἐτελειώθη παραδοὺς τὴν ψυχήν του εἰς χεῖρας Θεοῦ ὁ Τρισόλβιος».

(Συναξ. 28 Μαρτίου ἐκδ. 1868).

Ἀλλ' ἡ ἵδρυσις τῆς νέας πρωτευούσης ἐπήνεγκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ζημίας, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς εἰς τὴν βουλὴν τῆς πόλεως ταύτης μεταστάσεως πολλῶν βουλευτῶν τῶν ἐπαρχιακῶν βουλῶν, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς διὰ μετοικήσεως νέων ἔξωθεν οἰκητόρων, τέλος καὶ ἕνεκα τῆς εἰς αὐτὴν μετακομιδῆς τῶν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πόλεσι καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν κατέβαλε τὸν Λικίνιον, ἠσπάσατο ὁριστικῶς τὸν ἀγῶνα τῶν χριστιανῶν καταστήσας αὐτὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀγῶνα. Ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ διαρκῶς αὐξανομένης σπουδῆς μετεῖχε προσωπικῶς τῶν περὶ τῶν συμφερόντων τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας φροντίδων, ἐπεδαψίλευε δὲ διαρκῶς εἰς τὸν χριστιανισμὸν νέα δείγματα εὐνοίας, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου οὐ μόνον ἀκόλαστοι ἐν τῇ λατρείᾳ παρεκβάσεις τοῦ πολυθεϊσμοῦ ἀπηγορεύθησαν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ναοὶ ἐθνικοὶ ἀπεγυμνώθησαν τῶν καλλιτεχνημάτων καὶ τῶν θησαυρῶν αὐτῶν καί τινες δὲ ἐγκαταλελειμμένοι κατηδαφίσθησαν. Πρὸς τούτοις ὡς γνωστὸν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία διεσπάθη ἕνεκα τοῦ μεγάλου δογματικοῦ ζητήματος, τοῦ συνοδευομένου πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρείου, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος πρὸς διευθέτησιν τῶν ἐρίδων τούτων συνεκάλεσε τῷ 325 εἰς Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας τὴν πρώτην μεγάλην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἔνθα μεταξὺ τῶν συνελθόντων ἐπισκόπων παρέστησαν καὶ πολνάριθμοι ἐπίσκοποι τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν (Εὐσέβ. βίος Κωνστ. Γ. 7, 8. Σωκρ. Α. 8. Le quien ἐν Χριστιαν. Ἀνατολῇ, τόμ. 2 σελ. 103. Mansi VI σελ. 1638. Μοσχον. σελ. 121).

Ὁ ἐν βασιλεῦσιν ἰσαπόστολος ἐπικληθεὶς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντῖνος ἀπέθανεν ἐν Νικομηδείᾳ τῇ 21 Μαΐου τοῦ 337.

§ 2. Ἵδρυσις Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Φθιώτιδι.

Ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς καὶ ὁδοιπορικῆς συγκοινωνίας τῆς ἀναπτυχθείσης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ μεγάλη θρησκευτικὴ κίνησις ἡ ἀπὸ ἱκανῶν ἐτῶν ἐκ Παλαιστίνης ἀρξαμένη καὶ διὰ Συρίας καὶ Μικρᾶς Ἀσίας διαδιδομένη, μάλιστα ἐν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς συνοι-

κισμοῖς, δὲν εἶχε μείνῃ πιθανῶς ἄγνωστος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Ἀλλ' εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς ταύτην ἦλθον αἱ ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικαὶ χῶραι μόνον ἐπὶ Κλαυδίου, ἀπὸ τῆς στιγμῆς τὸ πρῶτον, καθ' ἣν ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν Παῦλος ἤρξατο τῆς μεγάλης εἰς τὰς δυτικώτερον κειμένας ἑλληνικὰς χώρας ἀποστολικῆς αὐτοῦ πορείας. Ὡς φαίνεται, κατὰ φθινόπωρον τοῦ 53 μ. Χρ. ὁ Παῦλος, ἐν συνοδίᾳ τοῦ Ἑλληνιστοῦ Σίλα ἢ Σιλουανοῦ ἐπορεύθη ἀπὸ Ἱεροσολύμων εἰς Λύστραν τῆς Λυκαονίας, ἔνθα ἠκολούθησεν αὐτῷ Τιμόθεος ὁ ἐκ Δέρβης, υἱὸς πατρὸς Ἕλληνος καὶ μητρὸς Ἰουδαίας, ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὴν Τρῳάδα, ἔνθα προσεχώρησεν εἰς αὐτοὺς ὁ ἐλθὼν ἰατρὸς Λουκᾶς. Ἐντεῦθεν διέβησαν διὰ Σαμοθρᾴκης εἰς τοὺς Φιλίππους τῆς Μακεδονίας, ὁπόθεν δι' Ἀμφιπόλεως ἦλθεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ἐν ἔτει 54 ἐξεδιώχθη ἐντεῦθεν ὁ Παῦλος ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς Βέῤῥοιαν, ἔνθα ἔμεινεν ὁ Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος, ὁ δὲ Παῦλος διὰ θαλάσσης ἦλθεν εἰς τὰς κλεινὰς Ἀθήνας, ἔνθα εὗρε τὸν βωμὸν τὸν καθιερωμένον τῷ ἀγνώστῳ θεῷ (Πράξ. Ἀποστ. ΙΖ' 15—34), ὃν ἐδίδαξεν ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰσεχώρησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα παντοῖαι ἀνατολικαὶ λατρεῖαι (Πλουτάρχ. Συμπ. βιβλ. Δ' πρβλ. 4. 5. 6), πολυάριθμοι δὲ Ἰουδαίων ἐμπόρων καὶ καπήλων παροικίαι ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς μεγάλοις ἐμπορίοις τῆς ἑλληνικῆς Χερσονήσου, αἵτινες εἰσὶν ἐν ταὐτῷ πανταχοῦ τὰ ὁρμητήρια τῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ διαδόσεως. Μία τῶν παροικιῶν τούτων ἀπαντᾷ καὶ ἐν Ὑπάτῃ.

Ἐν Ὑπάτῃ τὸ πρῶτον ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον ὁ **Ἡρωδίων**, εἷς τῶν ἑβδομήκοντα Ἀποστόλων. Οὗτος κατὰ τὸν Συναξαριστὴν ἠκολούθει τὸν Ἀπόστολον Πέτρον. «Ἔπειτα χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος τῶν Νέων Πατρῶν, ἐδίδασκε καὶ ἐπέστρεφε πολλοὺς πρὸς Κύριον· ὅθεν πιασθεὶς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ἐδάρη δυνατά, διότι ἄλλοι ἐκτύπων αὐτόν, ἄλλοι συνέτριβον τὸ στόμα του μὲ πέτρας καὶ ἄλλοι ἐκτύπων αὐτὸν εἰς τὴν κεφαλήν. Τελευταῖον δὲ ἀπέσφαξαν αὐτὸν οἱ θηριόγνωμοι καὶ οὕτως ἐτελειώθη παραδοὺς τὴν ψυχήν του εἰς χεῖρας Θεοῦ ὁ Τρισόλβιος».

(Συναξ. 28 Μαρτίου ἐκδ. 1868).

Κατὰ τὴν δεκάτην τοῦ Νοεμβρίου μηνός, ὅπου ἑορτάζεται ὁ Ἀπόστολος οὗτος μετὰ Ὀλυμπᾶ, Ἐράστου, Σωσιπάτρου καὶ Κουάρτου γράφεται ὅτι ὁ Ἡρῳδίων ἀπεκεφαλίσθη ἀπὸ τὸν Νέρωνα μετὰ τοῦ Ὀλυμπᾶ (ἀπὸ τοῦ 54—68 μ. Χρ. βασιλεύσαντα).

Ὁ Ἡρῳδίων ἦτο συγγενὴς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «ἀσπάσασθε Ἡρῳδίωνα τὸν συγγενῆ μου» (Ἐπιστ. πρὸς Ρωμ. ιστ'. 11).

Ἡ Ἐπισκοπὴ Νέων Πατρῶν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστιανοῦ καὶ ἔτι βραδύτερον ὠνομάζετο «Ἐκκλησία Ὑπάτης» (Mansi Πρακτ. Συνόδων IV σελίδ. 1259 καὶ ἑξῆς ἐκδ. 1901) διότι μνημονεύεται συνεδρεύσας ἐν τῇ ἐν Ἐφέσῳ τῷ 431 γενομένῃ Γ' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ ἐπίσκοπος Ὑπάτης Πανσιανός. Ὁ δὲ Συναξαριστὴς κατ' ἀναχρονισμόν, ὡς φαίνεται, λέγει τὸν Ἡρῳδίωνα Ἐπίσκοπον Νέων Πατρῶν· διότι ἡ Ὑπάτη μετωνομάσθησαν Νέαι Πάτραι μετὰ τὸν στ' μ. Χρ. αἰῶνα.

§ 3. ΙΔ' Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ δ' τῶν Γότθων.

Βασιλεύοντος τοῦ Οὐάλεντος καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Γρατιανοῦ, υἱοῦ τοῦ Οὐαλεντιανοῦ, περὶ τὸ τέλος τοῦ 376 ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἐγνώσθη μετ' αὐξανομένης καταπλήξεως, ὅτι Γοτθικὰ στίφη ὑπερέβησαν τὸν Αἷμον καὶ ὅτι πανταχοῦ ἠρήμουν δεινῶς τὴν πεδινὴν χώραν, πληροῦντες αὐτὴν φόνου καὶ πυρός. Μετ' οὐ πολὺ δὲ στίφη τινὰ βαρβάρων διεσκεδασμένα ἐπλανῶντο καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Θεσσαλίας (Ζωσιμ. Δ, 20, 10. Εὐνάπ. Ἀποσπ. 42, 46). Τὰ πάντα δὲ ἐφαίνοντο ἀπωλολότα, ὅτε ὁ κύριος στρατὸς τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα Οὐάλεντα ὑπέστη τὴν 9 Αὐγούστου 378 παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἧτταν, δι' ἧς ὁ ἀνατολικὸς ῥωμαϊκὸς στρατὸς κατεστράφη (Ζωσιμ. Δ. 24, 5), αὐτὸς δὲ ὁ Οὐάλης ἐφονεύθη. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Γρατιανὸς κατενόησε τὸν κίνδυνον καὶ προέβη ἤδη ἐν Σιρμίῳ εἰς ἔργον μέγα καὶ σωτήριον, προαγαγὼν τῷ 379 εἰς συμβασιλέα τὸν νεαρὸν καὶ ῥωμαλέον Ἱσπανὸν Θεοδόσιον, τὸν πολλάκις εὐδοκιμήσαντα καὶ ὀνομαστὸν ἤδη γενό-

μενον. Ἡ δὲ στρατιωτικὴ ἀνάγκη ἐπέβαλεν οἴκοθεν, ἵνα τότε καὶ μέρος τῆς Ἰλλυρικῆς ὑπαρχίας ἤτοι ἡ Μακεδονία, ἡ Ἤπειρος, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἑλλὰς προστεθῶσιν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ κράτους τοῦ Θεοδοσίου.

Ὁ Θεοδόσιος, εὐστόχως ἐργαζόμενος, κατέστησε τὸ μέγα κεντρικὸν φρούριον, τὴν Θεσσαλονίκην, βάσιν πασῶν τῶν περαιτέρω κατὰ τῶν Γότθων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ (Ζωσιμ. Δ. 25, 1, 27, 2. πρβλ. Σωκρ. Ε. κεφ. 6. καὶ Σωζομεν. Ζ, 4. Θεμιστ. Λόγ. ΙΔ). Ὁ Θεοδόσιος ἀθρόας ποιησάμενος στρατολογίας μεταξὺ τῶν βαρβάρων καὶ τῶν ἐπαρχιωτῶν κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ στρατὸν ἀξιόμαχον. Ἐν τῷ μεταξὺ κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 380 οἱ Ὀστρόγοτθοι μετὰ τῶν Οὔννων καὶ τῶν Ἀλανῶν, ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐπικινδύνου καὶ πολυχρονίου νόσου τοῦ Θεοδοσίου, ἐστράφησαν ἐναντίον τῆς Παννονίας καὶ τοῦ Νωρικοῦ, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῶν Οὐνογότθων Φριτίγερνος ἐναντίον τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ τῆς βορείου Ἀχαΐας (Jordan de get. reb. c. 27. Ζωσιμ. Δ' κ. 34). Τὸν Φριτιγέρνου πόλεμον καὶ τὴν τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Ἀχαΐας ἄμυναν ἀνέλαβον τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταύταις στρατεύματα.

Ἐνταῦθα δὲ φαίνεται ὅτι μεγάλην ἐκτήσατο δόξαν στρατηλάτης τις Ἕλλην (πιθανῶς Ἀθηναῖος τὴν καταγωγὴν καλούμενος Θεόδωρος). Ἐν Ἀθήναις ἱδρύθη καὶ ἀνδριὰς τιμητικὸς μαρμάρινος εἰς τὸν ἄνδρα τοῦτον. Αὐτὸς δὲ ὁ Θεοδόσιος ἀναλαβὼν ἐπὶ τέλους ἐκ τῆς νόσου ἀντετάχθη κατὰ Ἰούλιον τοῦ 380 ἐναντίον νέου τινος Οὐησιγοτθικοῦ στίφους, προελάσαντος ἄρτι (ὡς φαίνεται ὑπὸ τὸν Γότθον ἡγεμόνα Ἀθανάριχον) ἀπὸ τοῦ Δανουβίου ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν (Ζωσιμ. Δ, 31).

Διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων οὐδὲν ἐν ἀρχῇ ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ἀφοῦ ὁ Γρατιανὸς συνωμολόγησε κατὰ φθινόπωρον τοῦ 280 εἰρήνην πρὸς τοὺς Ὀστρογότθους ἐπιτρέψας αὐτοῖς νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν Παννονίᾳ καὶ ἄνω Μοισίᾳ, ὑπεχώρησεν ὁ Ἀθανάριχος εἰς Μοισίαν καὶ τὸν κάτω Δανούβιον, ὁ δὲ Θεοδόσιος διὰ συνετῆς πολιτικῆς κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ τὸν Ἀθανάριχον φίλον καὶ σύμμαχον τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ μέγιστος κίνδυνος ἠπειλεῖτο ἔτι νῦν ἐκ τῶν Γότθων ἐκείνων, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 380 εἶχον καταστήσει σκοπὸν τῶν προσβολῶν αὐτῶν τὴν Ἤπειρον, Θεσσαλίαν καὶ τὴν βόρειον Ἀχαΐαν. Ἐν τούτοις ἀποθαῤῥήσαντες οὗτοι προφανῶς ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Φριτιγέρνου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντιταχθῶσι κρατερῶς ἐναντίον τῶν Φράγκων στρατηγῶν Βαύδου (ἢ Βαύτου) καὶ Ἀρβαγάστου, οὓς ἔπεμψεν ὁ Γρατιανὸς εἰς Ἤπειρον κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 381. Καὶ ὅτε οἱ στρατάρχαι οὗτοι ὑπερέβησαν τὴν Πίνδον καὶ ἀπὸ τῶν Γόμφων προήλασαν εἰς Θεσσαλίαν, τότε ἠναγκάσθησαν οἱ Γότθοι οὗτοι νὰ ὑποχωρήσωσι ταχέως ἀπὸ Θεσσαλίας εἰς Μακεδονίαν, ἐντεῦθεν δὲ ἀπειλούμενοι ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου ἐξηκολούθησαν ἀμελλητὶ τὴν περαιτέρω πρὸς τὴν βορείαν Θράκην ὑποχώρησιν (Ζωσιμ. Δ. 33, 2 καὶ ἑξ.)

Μέχρι τῆς 3 Ὀκτωβρίου τοῦ 382 πανταχοῦ ἀποκατεστάθη εἰρήνη πρὸς τοὺς Οὐησιγότθους, οἵτινες νῦν ὡς «Φοιδεράτοι» (Foederati, σύμμαχοι) ἔμειναν ὑπήκοοι τοῦ αὐτοκράτορος ἐν ταῖς βορείαις ἐπαρχίαις τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἐν τῇ νοτίῳ Παννονίᾳ καὶ ἐν ταῖς περὶ τὸν Δουνάβιον Μοισικαῖς καὶ Θρᾳκικαῖς χώραις. Ἡ δὲ Ἑλλὰς πρὸ πάντων ἀπολαύσασα αὖθις εἰρήνης ἠδυνήθη ν' ἀνορθωθῇ ἐν ταῖς βορείαις αὐτῆς χώραις ἐκ τῶν καταστροφῶν τῆς Γοτθικῆς ἐπιδρομῆς καὶ ν' ἀναλάβῃ ἐκ τῶν βαρέων παθημάτων τοῦ πολέμου· διότι καὶ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ διαρκοῦντος τοῦ πολέμου εἶχον ἐπιβληθῇ φόροι εἰς τὰς πόλεις καταπιεστικοὶ (Ζωσιμ. Δ. κ. 32). Κατὰ Θεμίστιον δὲ (Λόγ. ΛΔ κ. 24) Γότθοι τινὲς ᾠκίσθησαν ἐν Μακεδονίᾳ. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους παλαιότερόν τι κακὸν λυμαινόμενον τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἡ λῃστεία, προφανῶς ἀνέκυψεν αὖθις κραταιὸν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ 378 καὶ τοῦ Γοτθικοῦ πολέμου, ἰδίως δὲ ἔπασχον ἐξ αὐτοῦ ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θεσσαλία (Εὐναπ. ἀπόσπ. κ. 58. Ζωσιμ. Δ. κ. 45, 5 καὶ 48 καὶ 49).

§ 4. Διαίρεσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους. ΙΣΤ' Βαρβαρικὴ ἐπιδρομή, ἡ ε' τῶν Γότθων.

Τῷ 395 ἀπέθανεν ὁ Θεοδόσιος ἐν Μεδιολάνοις, ἐγένετο δὲ γνωστὸν ὅτι ἡ μὲν Δύσις ἔμελλε νὰ κυβερνηθῇ ἀπὸ τοῦδε ὑπὸ τοῦ νεωτέ-

ρου υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ὀνωρίου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐξεῤῥωμανισμένου Βανδήλου Στιλίχωνος, ἡ δὲ Ἀνατολὴ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ Ἀρκαδίου ἢ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ (ἀπὸ τοῦ 392) ὑπάρχου τῆς αὐλῆς διατελοῦντος Ῥουφίνου, Γαλάτου τὴν καταγωγήν. Τὸ ἀπὸ τοῦδε τὸ τεράστιον Ῥωμαϊκὸν κράτος, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ ἄλλοτε παροδικῶς εἶχε διαιρεθῆ εἰς τμήματα ὑπὸ πλείονας συγχρόνως ἄρχοντας διὰ τὸ εὐκολώτερον τῆς κυβερνήσεως, νῦν ἐδιχάσθη ὁριστικῶς.

Κατὰ τὸν διχασμὸν τοῦτον αἱ μὲν δυτικοβόρειαι ἐπαρχίαι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, Νωρική, Παννονία καὶ Δαλματία, ἡνώθησαν μὲ τὸ δυτικὸν κράτος, αἱ δὲ ἐπίλοιποι, Μακεδονία, Θεσσαλία καὶ Ἀχαΐα, συμπεριφθείσης καὶ τῆς Κρήτης, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰλλυρικὸν ἢ Μακεδονία διέμειναν διὰ παντὸς εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὑπὸ ἕνα ἀνώτατον διοικητήν, χωρὶς ὅμως ν' ἀπολέσωσι διὰ τοῦτο αἱ μερικαὶ αὗται ἐπαρχίαι τοὺς ἰδιαιτέρους διοικητὰς καὶ ἀνθυπάτους.

Ἐπὶ Ἀρκαδίου ἐνεφανίσθη ἐν τοῖς συμμάχοις (Φοιδεράτοις) Γότθοις ἀνὴρ νεαρός, ἥρως τοιοῦτος, οἷον ἐδεῖτο ὁ λαὸς οὗτος, ἵνα τολμήσῃ νέαν πολεμικὴν σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ **Ἀλάριχος**, νέος καταγόμενος ἐκ τοῦ εὐγενοῦς γένους τῶν Βάλτων. Ὁ Ἀλάριχος ἕνεκα τῆς ἐπισήμου καταγωγῆς αὐτοῦ ἐν τῷ πρὸς τὸν Ἀργάβαστον ἐν Ἰταλίᾳ πολέμῳ τοῦ Θεοδοσίου, καίπερ νέος τὴν ἡλικίαν, ἦτο ἀξιωματικὸς Ῥωμαῖος ἤτοι ἀρχηγὸς ἐπικουρικοῦ Γοτθικοῦ στρατεύματος. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, ὅτε εἶδεν οἵα μεγάλη κίνησις ἐγίνετο ἀνὰ τὰς Γοτθικὰς κώμας, ἐξηγέρθησαν βουλαὶ μεγαλεπήβολοι ἐν τῷ τολμηρῷ νεανίᾳ, ὅστις καὶ ἄλλως ἐδυσφόρει κατὰ τὰ λεγόμενα διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἀποπομπὴν αὐτοῦ, θεωρῶν αὐτὴν ὕβριν.

Ὁ Ἀλάριχος ἐπειράθη ἐν ἀρχῇ ν' ἀναλάβῃ ἀνωτέραν διοίκησιν στρατιωτικὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅτε ἡ πρότασις αὕτη ἀπεῤῥίφθη, ὁ Ἀλάριχος ἀνέλαβε πόλεμον ἐθνικὸν κατὰ τῆς Ῥώμης. Οἱ Γότθοι ἠκολούθησαν ταχέως εἰς τὴν πρὸς ἐξέγερσιν καλοῦσαν φωνὴν αὐτοῦ. Ὁ Ἀλάριχος ἐξελέγη βασιλεὺς δημοτικὸς πιθανῶς κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 395 μ. Χρ (Ἰορδάνης, Γότθος χρονογράφος τοῦ Ε' αἰ-

ώνος de reb. Get. κεφ. 29), καὶ προεχώρει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν μέσῳ δῃώσεων καὶ καταστροφῶν διὰ Θρᾴκης.

Ἡ δεινὴ ὀργὴ τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν ἐπιγιγνομένων ἐπὶ τῇ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Γότθων καταστροφῇ καὶ τὸ πολυτρόπως ὑποθαλπόμενον τῶν ἰσχυρῶν συγχρόνων ἀνδρῶν ἐναντίον τοῦ Γαλάτου Ῥουφίνου, ὑπάρχου τῆς αὐλῆς, μῖσος ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῶν τε νῦν καὶ τῶν ἔπειτα χρόνων εἰς τὴν χαλεπὴν κατηγορίαν, ἥτις καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν μετεγράφη, ὅτι δηλαδὴ ὁ Ῥουφῖνος αὐτὸς ὑπὸ αἰσχροῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ ἐν ταυτῷ ὑπὸ ἀγρίου φανατισμοῦ ἐλαυνόμενος παρώρμησε τὸν Ἀλάριχον εἰς ἐξέγερσιν, ἵνα παραδώσῃ ἔπειτα εἰς αὐτὸν τὴν Ἑλλάδα (Ζωσιμ. Ε. 5, 5 καὶ ἑξῆς. Μαρκελ. Χρον. τοῦ ἔτους 395. ἐκδ. Roncalli II σελ. 272 Claudian in Rufin I, στίχ. 306—322 καὶ 501. II, στίχ. 36 καὶ ἑξῆς. Σωκρ. στ' 1. Σωζομ. Η. 1 κτλ.). Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὡς πρὸς τὰ πολιτικὰ σχέδια, ἅτινα ἐπεδίωκεν ὁ Ῥουφῖνος κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον, αἱ γνώσεις ἡμῶν κατὰ μέγα μέρος περιορίζονται εἰς εἰκασίας.

Ἡ ῥίζα π ίντων τῶν κακῶν τῶν ἑπομένων χρόνων ἔκειτο ἐν τῇ μεταξὺ τοῦ Ρουφίνου καὶ τοῦ μεγάλου Στιλίχωνος, τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ τῆς Δύσεως, ὑφισταμένῃ ἐχθρότητι. Ἐλέγετο ὅτι ἀποθνήσκων ὁ Θεοδόσιος εἶχεν ἀναθέσῃ τῷ Στιλίχωνι εἶδός τις ἐποπτείας ἐφ' ἅπαν τὸ Κράτος, ὁ δὲ Ῥουφῖνος οὐδαμῶς διενοεῖτο νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὸν Βανδῆλον Στιλίχωνα ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ αὐτοῦ· ἤθελε δὲ νὰ ἄρχῃ ἐν τῷ αὐτοτελεῖ καθισταμένῳ ἀνατολικῷ κράτει δίκην παντοδυνάμου μεγάλου Βεζίρου παρὰ τὸν ἀσθενῆ αὐτοκράτορα Ἀρκάδιον.

Ἐὰν κατώρθου ὁ Ῥουφῖνος νὰ πείσῃ τὸν Ἀλάριχον ἀπὸ τῶν πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔνθα εὑρίσκετο τότε οὗτος μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, νὰ προελάσῃ εἰς Ἰταλίαν, ἠδύνατο ν' ἀνάψῃ πυρκαϊὰν ἐν τῷ ἰδίῳ κράτει τοῦ Στιλίχωνος, πιθανῶς δὲ νὰ ἐπενέγκῃ καὶ τὸν τοῦ Ἀλαρίχου ὄλεθρον. Πράγματι τὰ τοῦ Ἀλαρίχου στίφη διεχύθησαν νῦν ἐρημοῦντα τὰς δι' ὧν ἤλαυνον χώρας κατὰ διεύθυνσιν βορειοδυτικήν. Ὁ Ἀλάριχος ἤλασε διὰ Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας εἰς Δαλματίαν καὶ Παννονίαν, ὅτε ἦλθεν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ Στιλίχων ἤλαυνε κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ σύμπαντος τοῦ στρατοῦ τοῦ Κράτους, ἵνα τόν τε Ἀλάριχον χειρώσῃ καὶ τὸν ἀνατολικὸν στρατὸν

προσαγάγη αὐτὸς εἰς τὸν 'Αρκάδιον. Ὁ 'Αλάριχος δὲν ἀνέμενε τὴν πρὸς τὴν ὑπερτέραν δύναμιν τοῦ Στιλίχωνος σύγκρουσιν, ἀλλ' ἀπέκλινε πρὸς νότον καὶ διὰ τῶν Δαλματικῶν καὶ 'Ιλλυρικῶν παρακτίων τοῦ 'Αδρίου χωρῶν ἤλαυνεν εἰς Ἤπειρον μέχρι Νικοπόλεως. Ἐντεῦθεν ἐτράπη πρὸς τὴν μεγάλην πρὸς τὴν Πίνδον ὁδὸν τὴν εἰς Γόμφους ἄγουσαν. Ἡ ἐντοπία ἔνοπλος δύναμις τῆς Θεσσαλίας παρετάχθη ἐν ταῖς περὶ τὸν ἄνω Πηνειὸν στενοπορίαις ἐναντίον τῶν Γότθων. Ἐν τῇ ἐνταῦθα δὲ γενομένῃ αἱματηρᾷ μάχῃ ἀπώλεσεν ὁ 'Αλάριχος τρισχιλίους ἄνδρας. 'Αλλὰ τέλος ἐξεβίασε τὴν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας εἴσοδον καὶ ἤρξατο νὰ λεηλατῇ αὐτὴν μέχρις οὗ ἐπέσχεν αὐτὸν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ τοῦ Στιλίχωνος στρατὸς ἀφίκετο πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἤλαυνεν ἐπὶ τὴν Θεσσαλίαν (Σωκρ. Ζ. 10. Κλαυδ. ικ' Rufin II. d. 36 – 46).

Ὁ 'Αλάριχος κατέλαβε νῦν ἐν Θεσσαλίᾳ, πιθανῶς δὲ παρὰ τὸν Πηνειόν, θέσιν ὀχυρὰν ἰσχυρῶς περικεχαρακωμένην (Claudian Rufin II, στίχ. 124 καὶ ἑξ. 171 καὶ ἑξ. Περὶ δὲ τῆς τοῦ 'Αλαρίχου περαιτέρω ἐν Θεσσαλίᾳ διαμονῆς ἰδ. καὶ de bello Getic. 180 καὶ ἑξῆς). Ἐὰν νῦν ὁ Στιλίχων ἐπετίθετο κατ' αὐτοῦ ἰσχυρῶς, οἱ Γότθοι θ' ἀπώλοντο ἀσφαλῶς.

'Αλλὰ τότε ἔσωσε τὸν βασιλέα τῶν Γότθων ἡ τοῦ Ρουφίνου πολιτική. Ὁ 'Αρκάδιος ἔπεμψε τῇ συμβουλῇ, ὡς φαίνεται, τοῦ Ρουφίνου διαταγὴν εἰς τὸν Στιλίχωνα, ἵνα παραλαβὼν τὰ στρατεύματα αὐτοῦ τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ δυτικὸν κράτος καταλίπῃ εὐθὺς τὸ ἔδαφος τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τὸν δὲ ἀνατολικὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν πέμψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Στιλίχων, μὴ θέλων νῦν νὰ φανῇ ἐπανιστάμενος ἐναντίον τοῦ υἱοῦ τοῦ φίλου αὐτοῦ Θεοδοσίου, ὑπήκουσεν, εἰ καὶ εὑρίσκετο ἤδη ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἔμελλε νὰ προσβάλλῃ τοὺς Γότθους. Ὅτε ἐπιστρέφων ἔφθασε παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην, διῄρεσε τὸν στρατόν· καὶ ὁ μὲν στρατὸς τῆς 'Ανατολῆς ἤλασε πρὸς τὸν Βόσπορον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ φίλου τοῦ Στιλίχωνος Γαϊνᾶ, τὸν δὲ τῆς δύσεως ἤγαγεν αὐτὸς ὁ Στιλίχων εἰς τὰς μεθορίους ἐπαρχίας τοῦ δυτικοῦ Κράτους. 'Αλλ' ἡ **Ἑλλὰς ἀπώλετο πλέον** (Claudian in Rufin. II, 143 καὶ ἑξῆς 169. 170. 187. 195—200. 206—219. 247—251. 278—280. Laud Stilich. II, 95).

Εὐθὺς ἀφοῦ ὁ Στιλίχων ἀπεχώρησε τοῦ ἐδάφους τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους κατὰ φθινόπωρον τοῦ 395 ὁ Ἀλάριχος εἰσήλασε μετὰ τῶν στιφῶν αὐτοῦ ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἀχαΐαν. Ἐν ᾗ παντελῶς ἔλειπον τότε στρατιωτικὰ τὰ τοῦ κράτους ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ. Ὑπῆρχε προσωρινῶς ἀνθύπατος, μόνον φρουρὰ ῥωμαϊκῶν στρατιωτῶν διοικουμένη ὑπό τινος Γεροντίου· ὁ στρατηγὸς οὗτος, ὡς καὶ ὁ ἀνθύπατος Ἀντίοχος διετέλουν ἐν διαφθορᾷ [illegible] ὁ Γερόντιος δὲν εἶχε τὴν τόλμην ἢ στρατηγικὴν [illegible] εἰς θέσιν νὰ κρατήσῃ ἐν πρώτοις σπουδαίως οὐδ᾽ αὐτὰς τὰς Θερμοπύλας. ἃς ὁ Ἀλάριχος ἀμαχητὶ σχεδὸν κατέλαβε (Κλαύδ. [illegible] στίχ. 187 καὶ ἑξῆς). Λέγεται μάλιστα ὅτι πρὸς τὸ [illegible] τάξει αὐτὸν ἐκεῖ ὁ προδοτικὸς Ῥουφῖνος καὶ ὁ ἐπίσης προδοτικὸς ἀνθύπατος Ἀχαΐας Ἀντίοχος, καὶ ὅτι κατά τινας ὁδηγίας αὐτῶν ἐγκατέλιπεν ὁ Γερόντιος ἄνευ ἀντιστάσεως ἐλευθέραν τὴν δίοδον. καὶ ὁ Ἀλάριχος διῆλθε τὰ στενὰ ὥσπερ διὰ σταδίου καὶ ἱπποκρότου πεδίου τρέχων.— Τοιαύτας αὐτῷ τὰς πύλας ἀνέδειξε τῆς Ἑλλάδος ἡ τῶν τὰ φαιὰ ἱμάτια ἐχόντων ἀκωλύτως προσπαρεισελθόντων ἀσέβεια. ὡς μετ᾽ ἀγανακτήσεως ἀνακράζει ὁ Εὐνάπιος (ἐν βίῳ Μαξίμ. σελ. 53 ἐκδ. Boissonade). ἀλλ᾽ ἴσως καὶ ἐπιρρυπαίνεται ὁ Γερόντιος ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἀσπασίας. δείξαντος αὐτὴν τινος τῶν παρὰ τῷ Ἀλαρίχῳ μοναχῶν διότι οἱ Γότθοι. ὄντες τότε διάπυροι Ἀρειανοί, ἠκολουθοῦντο ὑπὸ πλήθους μοναχῶν καὶ ἱερέων τῆς αἱρέσεως ταύτης· διὸ δὲν πρέπει νὰ νομίσῃ τις ὅτι οἱ οὕτω πληθῶς γενόμενοι μοναχοὶ εἰσὶν ὀρθόδοξοι μοναχοὶ Θεσσαλίας καὶ Ἀχαΐας· διότι οὗτοι εἶχον νὰ φοβῶνται τοσοῦτον τοὺς Ἀρειανούς, ὅσον καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐθνικούς. Οἱ παρακολουθοῦντες τοὺς Γότθους ἦσαν μοναχοὶ ἀρειανοὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐξ Ἀσίας. μισοῦντες τούς τε ὀρθοδόξους μοναχοὺς καὶ τοὺς ἐθνικούς. Οὗτοι μᾶλλον παρώρμων τοὺς Γότθους εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἀχαΐας προέλασιν.

Ὁ Ἀλάριχος προελάσας ἐν μέσῳ δηώσεων καὶ ἐρημώσεων φοβερῶν μέχρις Ἀθηνῶν, καὶ καταστρέψας τὴν Ἐλευσῖνα, μὴ δυνηθεὶς νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ὡς λίαν ὀχυράν, ἠρκέσθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν ὡς φίλος μετ᾽ ὀλίγων ὀπαδῶν, ἀφοῦ προηγουμένως ἔκλεισε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκην (Ζωσιμ. Ε, 5. 6—8). Ὑπερέβη εἶτα ἀ-

κωλύτως τὸ Ἰσθμόν. Μετὰ τὴν ἅλωσιν καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου ἐτράπη τὴν πρὸς τὸ Ἄργος. Ἡ πόλις αὕτη ὡς καὶ ἡ Τεγέα καὶ ἡ Σπάρτη παρεδόθησαν ἀμαχητὶ καὶ εὐθὺς κατεστράφησαν. Ἐκάησαν πανταχοῦ πόλεις καὶ κῶμαι, ἀπήχθησαν τὰ ποίμνια καὶ ἡ πολύτιμος λεία, ὁ ἄῤῥην πληθυσμός, ἐν μέρει μὲν ἐσφάγη, ἐν μέρει δὲ ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ εἰς φυγήν, ἐν μέρει δὲ μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ παίδων ἀπήχθη εἰς δουλείαν (Ζωσιμ. Ε. 5, 8. Claudian. in Eutrop. lib. II, στίχ. 200 καὶ ἑξῆς. Hieronym ἐν ἐπ. τ).

Κατὰ τρόπον οὕτω φρικώδη ἀπώλετο διὰ παντὸς ἡ ἀρχαία φαιδρότης καὶ λαμπρότης· ἀπώλετο τὸ τελευταῖον ἄνθος τῆς τῶν Ἑλλήνων χώρας. Οὐδέποτε καταστροφὴ ὑπῆρξε τοσοῦτον βαρεῖα, τοσοῦτον φρικώδης, ὅσῳ νῦν ἡ τῶν ἐτῶν 396 καὶ 398 μ. Χρ. Μετὰ τῆς καταστροφῆς δὲν ἔπαυσεν ἔτι ἡ τελευταία πνοὴ τοῦ ἀρχαίου βίου ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης, **ἀλλ' ἔληξεν ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν ὑψηλοτέραν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος.**

Ἐπὶ τέλους κατακοπέντος τοῦ Ῥουφίνου κατὰ διαταγὴν τοῦ Γαϊνᾶ ὑπὸ τῶν τούτου Γότθων, ἠτένισαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πάλιν πρὸς τὸν Στιλίχωνα. Οὗτος δὲ πάντα τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἤγαγεν ἐπὶ στόλου εἰς τὸν παρὰ τὴν Κόρινθον λιμένα τοῦ Λεχαίου, οἱ δὲ Γότθοι μαθόντες τὴν ἀπόβασιν ταύτην κατεταράχθησαν· καίτοι δὲ περιεκλείσθησαν οἱ Γότθοι ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ Στιλίχωνος ἐν τοῖς ὀροπεδίοις τῆς Φολόης, ἐν τούτοις κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ διαπεραιωθεὶς εἰς Αἰτωλίαν μετὰ τῆς λείας αὐτοῦ καὶ προήλασεν εἰς Ἤπειρον, ἣν ἠρήμωσεν ὡσαύτως. Τότε δὲ ἐπέβαλεν εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐλὴν εἰρήνην, παραχωροῦσαν εἰς αὐτὸν τὴν πρὸς βοῤῥᾶν τοῦ Δυῤῥαχίου Ἤπειρον, τὸν βαθμὸν καὶ τὴν θέσιν τοῦ Ῥωμαίου στρατοπεδάρχου ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ (Claudian. in Eutr. II, στ. 214 καὶ ἑξῆς. De bello gildonico στίχ. 453. bel. getic. στίχ. 535 καὶ ἑξ. Ζωσιμ. Ε. 26) καὶ οὕτως ἔληξεν καὶ ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη.

§ 5. Κατάστασις τῆς Θεσσαλίας μετὰ τὴν Γοτθικὴν ἐπιδρομήν.

Ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ κατάστασις τῶν πιθανῶς ὀλίγων λειψάνων τῶν

Ἑλλήνων τῆς Ἀχαΐας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου κατὰ τὸν χρόνον τῆς συνομολογήσεως τῆς μεταξὺ Ἀλαρίχου καὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς εἰρήνης ἦτο εἰς ἄκρον οἰκτρά. Ἡ τελευταία τῆς Ἑλλάδος ἀκμὴ εἶχε καταστραφῇ· ἐξαιρουμένων δὲ τῶν μεγάλων πόλεων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν τῆς μέσης Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου πανταχοῦ ἄλλοθι τὰ οἰκητήρια τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχον μεταβληθῇ εἰς ἐρείπια. Ἀναμφισβήτητον δὲ εἶναι ὅτι ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος περιεστάλη εἰς ἐνδεᾶ ἐπαρχιακὴν χρονογραφίαν, ἂν μὴ εὗρε τὸ τέρμα αὐτῆς ἐν τῇ ἐπιδρομῇ τοῦ Ἀλαρίχου· ἀλλ' ὁ χριστιανισμὸς ἐποιήσατο νῦν σημαντικὰς προόδους· διότι ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἀλαρίχου δὲν ἀντετάσσοντο πλέον κατ' αὐτοῦ τὰ μέγιστα κωλύματα τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων.

Τὴν ἀναλόγως ταχεῖαν τοῦ χριστιανισμοῦ διάδοσιν ἐν Ἑλλάδι μαρτυρεῖ πρὸ πάντων ὁ μείζων ἀριθμὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπισκοπικῶν θρόνων, οἵτινες καθίστανται ἡμῖν ὀνομαστοὶ ἐν ταῖς πράξεσι τῶν μεγάλων Συνόδων τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Ἐν δὲ τοῖς Ἐπισκόποις τῶν κυρίως Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν ὁ σπουδαιότατος καὶ πρότερον καὶ νῦν ἦτο ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ὡς ἀνώτατος μητροπολίτης τῆς Ἰλλυρικῆς Ὑπαρχίας, ὅστις καὶ ἐν τῇ Δύσει ἰδιαιτέρας ἀπήλαυε τιμῆς· μετὰ τοῦτον ἤρχετο ὁ Ἐπισκοπικὸς θρόνος τῆς Λαρίσσης.

Ὁ Ἀρκάδιος ἀπέθανε τῷ 408 μ. Χρ. διεδέξατο δ' αὐτὸν ὁ Θεοδόσιος ὁ Β'. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου οἱ Ἕλληνες τῆς διοικήσεως τῆς Μακεδονίας ἠγωνίζοντο διαρκῶς πρὸς τὴν δυσχέρειαν τοῦ τελεῖν εἰς τὸ κράτος ἁπλῶς τοὺς φόρους ἐκείνους, οἵτινες ἀπῃτοῦντο παρ' αὐτῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ὁριστικῆς εἰς Ἰταλίαν ἀποχωρήσεως τῶν Οὐησιγότθων καὶ τῆς παύσεως τῶν πιθανῶς λίαν αὐθαιρέτως ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου ἐπιβαλλομένων εἰσφορῶν. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι διὰ τῶν ὑπὸ τῶν «κοινῶν» αὐτῶν πεμπομένων εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Κωνσταντινούπολιν πρέσβεων ἐκήρυξαν τέλος σαφέστατα εἴς τε τὸν Ὕπαρχον τοῦ Ἰλλυρικοῦ Ἰσίδωρον καὶ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου, ὅτι ἦτο ἀδύνατον αὐτοῖς νὰ τελέσωσι πλέον τοῦ ἡμίσεος τῶν ἐπιβεβλημένων αὐτοῖς φόρων. Κατὰ τὸ 424 μ. Χρ. οἱ ἐν τῇ αὐλῇ φιλανθρωπότεροι χαρακτῆρες ἤραντο νίκην ἐναντίον τοῦ σκληροῦ Βυζαντινοῦ ταμειακοῦ συστήματος· διότι ἐγένετο δεκτὴ πράγματι ἡ αἴτησις αὐτῶν

ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ (Cod. Theodos. libr. XI, τίτλ. I, de annona et Tributis I. 33). Ἐπὶ τῆς Βασιλείας τούτου τὸ Βυζαντινὸν κράτος ὑπέστη μεγάλας συμφορὰς ὑπὸ τῶν Οὔνων.

Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' συνεκροτήθη ἐν Ἐφέσῳ τῷ 431 ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἐν ᾗ παρέστησαν ἐπίσκοποι ἐκ Θεσσαλίας ὁ Μητροπολίτης Λαρίσσης Βασίλειος, ὁ Ὑπάτης Πανσιανός, ὁ Λαμίας Σεκουνδιανός, ὁ τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν Δίων, ὁ Ἐχιναίου ἢ Ἐχίνου Θεόδωρος καὶ ὁ Δημητριάδος Μάξιμος. Οἱ ἀγῶνες τῆς ἐν Ἐφέσῳ Συνόδου ἀπέβλεπον, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν καρτερικὴν ὑπεράσπισιν τῆς μέχρι τοῦδε ἐπικρατούσης ὀρθοδόξου διδασκαλίας περὶ τῆς σχέσεως τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ φύσεως ἐναντίον τῆς νέας θεωρίας τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νεστορίου. Κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλίας καὶ Ἐπίσκοπος Λαρίσσης Βασίλειος προσεχώρησεν εἰς τὴν παρασυναγωγὴν τῶν ὑπὲρ τοῦ Νεστορίου κηρυχθέντων, μετὰ τούτου δὲ συνετάχθησαν καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτώμενοι Πανσιανὸς ὁ Ὑπάτης καὶ Μαξιμῖνος (ἢ Μάξιμος) ὁ Δημητριάδος (Mansi Πρακτ. ΣυνόδωνIV σελ. 1259).

Ὁ Θεοδόσιος ὁ Β'. ἀπέθανε τῷ 450 μ Χρ. διεδέξατο δ' αὐτὸν ὁ Μαρκιανός, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου συνεκροτήθη περὶ τοῦ μονοφυσιτικοῦ ζητήματος ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι, ἐν ᾗ παρέστησαν ἐκ Θεσσαλίας ὁ Μητροπολίτης τῆς Λαρίσσης Βιγιλάντιος, καὶ οἱ Ἐπίσκοποι Δημητριάδος Κωνσταντῖνος καὶ Ἐχίνου Πέτρος. Ὁ Μαρκιανὸς ἀπέθανε τῷ 457, διεδέξατο δ' αὐτὸν ὁ Θρᾷξ Λέων ὁ Β'. ὢν ἐν τῷ στρατῷ χιλίαρχος, ὃν ἀποθανόντα τῷ 474 διεδέξατο ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ ὁ Ἴσαυρος Ζήνων, ὢν Πατρίκιος καὶ στρατοπεδάρχης.

§ 6. ΙΣΤ'. Βαρβαρικὴ ἐπιδρομή, ἡ τῶν Ὀστρογότθων.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων πρὸς μεγάλην συμφορὰν τῶν πρὸς βορρᾶν τῶν Θερμοπυλῶν κειμένων χωρῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου περιεπλάκη εἰς σειρὰν διενέξεων καὶ πολέμων πρὸς τοὺς Ὀστρογότθους, ὧν τὸ ὁριστικὸν τέλος μεγάλα εἶχεν ἐπακόλουθα καὶ ὡς πρὸς τὴν περαιτέρω ἱστορίαν τοῦ κράτους. Ὅτε τῷ 481 ἀπέθανεν ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Σιβινιανός, ὅστις διεξῆγε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν

Ἑλλήνων τῆς Ἀχαΐας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου κατὰ τὸν χρόνον τῆς συνομολογήσεως τῆς μεταξὺ Ἀλαρίχου καὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς εἰρήνης ἦτο εἰς ἄκρον οἰκτρά. Ἡ τελευταία τῆς Ἑλλάδος ἀκμὴ εἶχε καταστραφῇ· ἐξαιρουμένων δὲ τῶν μεγάλων πόλεων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν τῆς μέσης Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου πανταχοῦ ἄλλοθι τὰ οἰκητήρια τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχον μεταβληθῆ εἰς ἐρείπια. Ἀναμφισβήτητον δὲ εἶναι ὅτι ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος περιεστάλη εἰς ἐνδεᾶ ἐπαρχιακὴν χρονογραφίαν, ἂν μὴ εὗρε τὸ τέρμα αὐτῆς ἐν τῇ ἐπιδρομῇ τοῦ Ἀλαρίχου· ἀλλ' ὁ χριστιανισμὸς ἐποιήσατο νῦν σημαντικὰς προόδους· διότι ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἀλαρίχου δὲν ἀντετάσσοντο πλέον κατ' αὐτοῦ τὰ μέγιστα κωλύματα τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων.

Τὴν ἀναλόγως ταχεῖαν τοῦ χριστιανισμοῦ διάδοσιν ἐν Ἑλλάδι μαρτυρεῖ πρὸ πάντων ὁ μείζων ἀριθμὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπισκοπικῶν θρόνων, οἵτινες καθίστανται ἡμῖν ὀνομαστοὶ ἐν ταῖς πράξεσι τῶν μεγάλων Συνόδων τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Ἐν δὲ τοῖς Ἐπισκόποις τῶν κυρίως Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν ὁ σπουδαιότατος καὶ πρότερον καὶ νῦν ἦτο ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ὡς ἀνώτατος μητροπολίτης τῆς Ἰλλυρικῆς Ὑπαρχίας, ὅστις καὶ ἐν τῇ Δύσει ἰδιαιτέρας ἀπήλαυε τιμῆς· μετὰ τοῦτον ἤρχετο ὁ Ἐπισκοπικὸς θρόνος τῆς Λαρίσσης.

Ὁ Ἀρκάδιος ἀπέθανε τῷ 408 μ. Χρ. διεδέξατο δ' αὐτὸν ὁ Θεοδόσιος ὁ Β'. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου οἱ Ἕλληνες τῆς διοικήσεως τῆς Μακεδονίας ἠγωνίζοντο διαρκῶς πρὸς τὴν δυσχέρειαν τοῦ τελεῖν εἰς τὸ κράτος ἁπλῶς τοὺς φόρους ἐκείνους, οἵτινες ἀπῃτοῦντο παρ' αὐτῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ὁριστικῆς εἰς Ἰταλίαν ἀποχωρήσεως τῶν Οὐησιγότθων καὶ τῆς παύσεως τῶν πιθανῶς λίαν αὐθαιρέτως ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου ἐπιβαλλομένων εἰσφορῶν. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι διὰ τῶν ὑπὸ τῶν «κοινῶν» αὐτῶν πεμπομένων εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Κωνσταντινούπολιν πρέσβεων ἐκήρυξαν τέλος σαφέστατα εἴς τε τὸν Ὕπαρχον τοῦ Ἰλλυρικοῦ Ἰσίδωρον καὶ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου, ὅτι ἦτο ἀδύνατον αὐτοῖς νὰ τελέσωσι πλέον τοῦ ἡμίσεος τῶν ἐπιβεβλημένων αὐτοῖς φόρων. Κατὰ τὸ 424 μ. Χρ. οἱ ἐν τῇ αὐλῇ φιλανθρωπότεροι χαρακτῆρες ἤραντο νίκην ἐναντίον τοῦ σκληροῦ Βυζαντινοῦ ταμειακοῦ συστήματος· διότι ἐγένετο δεκτὴ πράγματι ἡ αἴτησις αὐτῶν

λώτων. Τότε ἤδη προεχώρησαν οἱ Βούλγαροι μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν.

Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν Βυζαντινῶν ἦσαν τοσοῦτον ἀσθενεῖς καὶ ἀδρανεῖς, τοσοῦτον δ' ἐν ταὐτῷ βεβυθισμένοι εἰς δογματικὰς ἔριδας, ὥστε πᾶσα ἡ ἐνέργεια αὐτῶν περιωρίσθη ἁπλῶς εἰς τὴν διὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ ὑπάρχου τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀντὶ βαρέων λύτρων ἐξαγόρασιν μέρους τῶν αἰχμαλώτων. Πολλοὺς δὲ τῶν αἰχμαλώτων, ὑπὲρ ὧν οὐδὲν ἐδόθη λύτρον, ἔσφαζον οἱ βάρβαροι μετὰ ἀγρίου χλευασμοῦ ὑπὸ τὰ τείχη τῶν ῥωμαϊκῶν πόλεων (Marcellin. chronic. σελ. 315).

Τὸν Ἀναστάσιον ἀποθανόντα τῷ 518 διεδέξατο ὁ **Ἰουστῖνος ὁ Α'**. Θρᾷξ τὴν καταγωγὴν καὶ τοῦτον ἀποθανόντα τῷ 527 ὁ τούτου ἀνεψιὸς Ἰουστινιανὸς ὁ Α'. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου ἐγένετο ἡ ἐν Ῥώμῃ τῷ 531 Σύνοδος, εἰς ἣν προσῆλθεν, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται, ὁ Ἐπίσκοπος Ἐχίνου Θεοδόσιος.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ σεβάσμιον ὄνομα Ἕλληνες ἐπαύσατο νὰ εἶναι ὄνομα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὸ ὄνομα τοῦτο κατέπεσε νῦν εἰς δήλωσιν τῶν λειψάνων τῶν Ἐθνικῶν. Περὶ τῶν Ἑλλήνων δὲ τῆς Ἀχαΐας ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα **Ἑλλαδικοί**.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγένετο τῷ 551 ὁ ἀνωτέρω ἐν Μέρει Α' κεφ. Β' § 2 μνημονευθεὶς φοβερὸς σεισμός.

§ 8. ΙΗ' Βαρβαρικὴ ἐπιδρομή· ἡ α' τῶν Σλάβων.

Φιλοπόλεμοι Σλάβων ὁμάδες μετὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν ἀποχώρησιν τῶν Ὀστρογότθων, ἑπόμενοι τοῖς Βουλγάροις καὶ συμπράξει τῶν Γεπιδῶν ἐτράπησαν ἀπὸ τοῦ 534 μ. Χρ. τὴν πρὸς τὰ ἔνδον τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου μετ' ὀλίγον δὲ καὶ τὴν εἰς Ἑλλάδα ὁδόν. Τῷ 539 ἢ 540 εἰσήλασε τὸ πρῶτον μέγα πλῆθος Σλαβικὸν (Οὐννικὸν κατὰ Προκόπιον) μέχρις Ἑλλάδος καὶ ἐφάνη ἔμπροσθεν τῶν Θερμοπυλῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ νῦν ἡ πολλῶν κακῶν αἰτία **Ἀνόπαια** ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἢ προὐδόθη εἰς αὐτούς, διὰ τοῦτο ἡ ἀνδρεία τῶν ἐν ταῖς κυρίως Πύλαις γενναίως μαχομένων ἐπαρχιακῶν στρατευμάτων ἀπέβη ἀνωφελής. Ἅπασα ἡ ἀνατολικὴ μέση Ἑλλὰς ἠρημώθη δεινῶς. Μόλις δὲ παρὰ τὸν Ἰσθμὸν εὗρον οἱ βάρβα-

ροι ἀντίστασίν τινα ὑποχρεώσασαν αὐτοὺς εἰς ὑποχώρησιν, μεστούς, ἐννοεῖται, ὄντας λείας καὶ ἄγοντας ἀναριθμήτους αἰχμαλώτους (Προκ. Περσ. πόλ. Β. 4. Τόμος 1. σελ. 167 καὶ ἑξῆς).

§ 9. Ὀχυρώματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Θερμοπύλαις.

Ἐπειδὴ ὑπῆρχεν ἔλλειψις στρατιωτικῶν δυνάμεων πρὸς συστηματικὴν ἐν μεγάλαις μάχαις ἄμυναν τῶν νέων τούτων ἐχθρῶν, μεθ' ὧν πολλάκις ἡνοῦντο Οὐνικὰ καὶ Βουλγαρικὰ στίφη, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀντίστασις, ἣν αἱ ὠχυρωμέναι πόλεις ἀντέτασσον πρὸς τοὺς πολεμίους δὲν ἠδύνατο νὰ κωλύσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς διαρκοῦς λεηλασίας τῶν βορείων ἐπαρχιῶν καὶ ἀπὸ τοῦ κινδύνου νέων ἐπιδρομικῶν στρατειῶν μέχρι τῶν πρὸς νότον Ἑλληνικῶν χωρῶν, διὰ ταῦτα ἐπειράθη ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ ἐφαρμόσῃ σύστημα σκοπίμου ὀχυρώσεως ἁπάσης τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Τότε καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐκτίσθησαν ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν μικρὰ φρούρια. Οὕτως ὠχυρώθη αὕτη ἰδίως διὰ τῆς κτίσεως τοῦ ἐν τῇ λίμνῃ τῆς Καστορίας νησιωτικοῦ φρουρίου Ἰουστινιανουπόλεως, πρὸ πάντων δὲ διὰ τῆς νεωστὶ ὀχυρώσεως πολλῶν πόλεων αὐτῆς τῆς Θεσσαλίας, οἷον Γόμφων, Λαρίσσης, Φαρσάλου, Μητροπόλεως, Τρίκκης, Δημητριάδος, Ἐχίνου καὶ Θηβῶν τῶν Φθιωτικῶν (Προκ. Κτίσμ. Δ. κ. 2 καὶ 3). Τότε ὠχυρώθη καὶ ἡ φοβερὰ κυρία εἴσοδος τῆς ἐπαρχίας Ἀχαΐας (Ἑλλάδος), αἱ **Θερμοπύλαι**, ὡς ἔνεστιν ἐπιμελῶς καὶ περιεσκεμμένως. Ἡ κυρία **εἴσοδος τῶν Θερμοπυλῶν** καὶ ἡ **Ἀνόπαια** ἔλαβον νῦν ὑψηλὰ τείχη, ἅτινα ὡπλίσθησαν διὰ διπλῶν ἐπάλξεων καὶ διπλῶν περιτειχισμάτων, τῶν ὀχυρωμάτων δὲ τούτων σήμερον ἔτι πολλὰ ἐσώθησαν λίαν εὐδιάγνωστα λείψανα (L. Ross. Archäolog. Aufsätze τόμ. II. σελ. 455). Τὰ τείχη ταῦτα περιέκλειον πάλιν ἐντὸς αὐτῶν ἐλάσσονα μετὰ δεξαμενῶν καὶ ἀποθηκῶν φρούρια, εἰς ἃ ἠδύνατο ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἀποχωρήσῃ ἡ φρουρά· ἡ κυρία εἴσοδος ἐφρουρήθη πάλιν διὰ τῶν φρουρίων **Μυροπώλου** καὶ **Ἡρακλείας**. «Ὡσαύτως σὺν ἐπιμελείᾳ πολλῇ τείχη ᾠκοδομήσατο, ἰσχυρὰ (Ἰουστινιανὸς) ἔν τε Σάκκῳ καὶ Ὑπάτῃ καὶ Κοραkίοις καὶ Οὐνῷ καὶ Βαλέαις καὶ τῷ καλουμένῳ Λεονταρίῳ . . . . . ἐν

δὲ τῇ Ἡρακλείᾳ πεποίηται τάδε. . . . . . . τοῦ δὲ στενωποῦ ἐφ' ἑκάτερα δύο ἐκ παλαιοῦ ὀχυρώματα ἦν· πῇ μὲν Ἡράκλεια πόλις, ἧς περ ἐπεμνήσθην ἀρτίως, πῇ δὲ ὁ Μυροπώλης καλούμενος, ἐν ὀλίγῃ διεστηκὼς χώρᾳ. Ταῦτα δ' ἄμφω τὰ ὀχυρώματα ἐν ἐρειπίοις ἐκ παλαιοῦ ὄντα Ἰουστινιανὸς ἀνῳκοδομήσατο βασιλεὺς καὶ διατειχίσματι τὸ στενωπὸν ὀχυρωτάτῳ περιβαλών, τούτῳ δὲ συνάψας ὄρος ἑκάτερον τοῖς μὲν βαρβάροις τὴν δίοδον ἀνεχαίτισε, τῷ δὲ χειμάῤῥῳ ἐπάναγκές ἐστι λιμνάζοντι τοῦ τείχους ἐκτός, εἶτα ἐφύπερθεν αὐτοῦ φερομένῳ ὅπῃ παρατύχοι ἰέναι». (Προκ. περὶ κτισμ. βιβλ. IV, 2).

Πλὴν τῆς πόλεως Ὑπάτης καὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἡρακλείας τὰ λοιπὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἄγνωστον ποῦ ἔκειντο.

§ 10. ΙΘ΄. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή· ἡ β΄ τῶν Σλάβων καὶ Βουλγάρων καὶ ἡ τῶν Κουτουγούρων Οὔνων.

Στίφη τῶν βαρβάρων τούτων ὑπὸ τὸν Ζαβεργάνην ὥρμησαν πάλιν τῷ 559 μ. Χρ. πρὸς τὴν ἔνδον Ἑλλάδα, ἥτις ἤδη ἐφρουρεῖτο διὰ τῶν ὀχυρωμάτων τῶν Θερμοπυλῶν, οὗ ἕνεκα ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν ἐντεῦθεν (Ἀγάθ. Ε, 11—23 ἴδ. καὶ Hopf. σελ. 82).

§ 11. Πόλεις τῆς Θεσσαλίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἤκμασεν ὁ Γεωγράφος Ἱεροκλῆς, οὗ ἔργον εἶναι κατάλογος καὶ σύντομος περιγραφὴ 64 ἐπαρχιῶν καὶ 912 πόλεων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «**Συνέκδημος**». Ἐν αὐτῷ ἀναγράφονται περὶ Θεσσαλίας τὰ ἑξῆς:

«Ἐπαρχία Θεσσαλίας ὑπὸ ἡγεμόνα· πόλεις ιζ΄. Λάρισσα. Δημητριάς. Θῆβαι. Ἐχίναιον. Λαμία. Ὕπατα. Μητρόπολις. Τρίκκα. Γόμφοι. Καισάρεια. Διοκλητιανούπολις. Φάρσαλος. Σαλτοβουραμίσιον. Σάλτος Ἰόβιος. Νῆσος Σκίαθος. Νῆσος Πεπάρηθος». (Συνέκδ. Ἱεροκλ. ἔκδ. Parthey. 1866 ἐν Βερολίνῳ σελ. 8). Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι στατιστικὴ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, συγγραφεῖσα, ὡς φαίνεται, χάριν τῆς πολιτείας.

[redacted]

ροι ἀντίστασίν τινα ὑποχρεώσασαν αὐτοὺς εἰς ὑποχώρησιν, μεστούς, ἐννοεῖται, ὄντας λείας καὶ ἄγοντας ἀναριθμήτους αἰχμαλώτους (Προκ. Περσ. πόλ. Β. 4. Τόμος 1. σελ. 167 καὶ ἑξῆς).

§ 9. Ὀχυρώματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Θερμοπύλαις.

Ἐπειδὴ ὑπῆρχεν ἔλλειψις στρατιωτικῶν δυνάμεων πρὸς συστηματικὴν ἐν μεγάλαις μάχαις ἄμυναν τῶν νέων τούτων ἐχθρῶν, μεθ᾽ ὧν πολλάκις ἡνοῦντο Οὐννικὰ καὶ Βουλγαρικὰ στίφη, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀντίστασις, ἣν αἱ ὠχυρωμέναι πόλεις ἀντέτασσον πρὸς τοὺς πολεμίους δὲν ἠδύνατο νὰ κωλύσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς διαρκοῦς λεηλασίας τῶν βορείων ἐπαρχιῶν καὶ ἀπὸ τοῦ κινδύνου νέων ἐπιδρομικῶν στρατειῶν μέχρι τῶν πρὸς νότον Ἑλληνικῶν χωρῶν, διὰ ταῦτα ἐπειράθη ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ ἐφαρμόσῃ σύστημα σκοπίμου ὀχυρώσεως ἁπάσης τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Τότε καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐκτίσθησαν ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν μικρὰ φρούρια. Οὕτως ὠχυρώθη αὕτη ἰδίως διὰ τῆς κτίσεως τοῦ ἐν τῇ λίμνῃ τῆς Καστορίας νησιωτικοῦ φρουρίου Ἰουστινιανουπόλεως, πρὸ πάντων δὲ διὰ τῆς νεωστὶ ὀχυρώσεως πολλῶν πόλεων αὐτῆς τῆς Θεσσαλίας, οἷον Γόμφων, Λαρίσσης, Φαρσάλου, Μητροπόλεως, Τρίκκης, Δημητριάδος, Ἐχίνου καὶ Θηβῶν τῶν Φθιωτικῶν (Προκ. Κτίσμ. Δ. κ. 2 καὶ 3). Τότε ὠχυρώθη καὶ ἡ φοβερὰ κυρία εἴσοδος τῆς ἐπαρχίας Ἀχαΐας (Ἑλλάδος), αἱ **Θερμοπύλαι**, ὡς ἔνεστιν ἐπιμελῶς καὶ περιεσκεμμένως. Ἡ κυρία **εἴσοδος τῶν Θερμοπυλῶν** καὶ ἡ **Ἀνόπαια** ἔλαβον νῦν ὑψηλὰ τείχη, ἅτινα ὡπλίσθησαν διὰ διπλῶν ἐπάλξεων καὶ διπλῶν περιτειχισμάτων, τῶν ὀχυρωμάτων δὲ τούτων σήμερον ἔτι πολλὰ ἐσώθησαν λίαν εὐδιάγνωστα λείψανα (L. Ross. Archäolog. Aufsätze τόμ. II. σελ. 455). Τὰ τείχη ταῦτα περιέκλειον πάλιν ἐντὸς αὐτῶν ἐλάσσονα μετὰ δεξαμενῶν καὶ ἀποθηκῶν φρούρια, εἰς ἃ ἠδύνατο ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἀποχωρήσῃ ἡ φρουρά· ἡ κυρία εἴσοδος ἐφρουρήθη πάλιν διὰ τῶν φρουρίων **Μυροπώλου** καὶ **Ἡρακλείας**. «Ὡσαύτως σὺν ἐπιμελείᾳ πολλῇ τείχη ᾠκοδομήσατο, ἰσχυρὰ (Ἰουστινιανὸς) ἔν τε Σάκκῳ καὶ Ὑπάτῃ καὶ Κορακίοις καὶ Οὔνῳ καὶ Βαλέαις καὶ τῷ καλουμένῳ Λεονταρίῳ . . . . . ἐν

δὲ τῇ Ἡρακλείᾳ πεποίηται τάδε. . . . . . . τοῦ δὲ στενωποῦ ἐφ' ἑκάτερα δύο ἐκ παλαιοῦ ὀχυρώματα ἦν· πῇ μὲν Ἡράκλεια πόλις, ἧς περ ἐπεμνήσθην ἀρτίως, πῇ δὲ ὁ Μυροπώλης καλούμενος, ἐν ὀλίγῃ διεστηκὼς χώρᾳ. Ταῦτα δ' ἄμφω τὰ ὀχυρώματα ἐν ἐρειπίοις ἐκ παλαιοῦ ὄντα Ἰουστινιανὸς ἀνῳκοδομήσατο βασιλεὺς καὶ διατειχίσματι τὸ στενωπὸν ὀχυρωτάτῳ περιβαλών, τούτῳ δὲ συνάψας ὄρος ἑκάτερον τοῖς μὲν βαρβάροις τὴν δίοδον ἀνεχαίτισε, τῷ δὲ χειμάῤῥῳ ἐπάναγκές ἐστι λιμνάζοντι τοῦ τείχους ἐκτός, εἶτα ἐφύπερθεν αὐτοῦ φερομένῳ ὅπῃ παρατύχοι ἰέναι». (Προκ. περὶ κτισμ. βιβλ. IV, 2).

Πλὴν τῆς πόλεως Ὑπάτης καὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἡρακλείας τὰ λοιπὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἄγνωστον ποῦ ἔκειντο.

§ 10. ΙΘ'. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή· ἡ β' τῶν Σλάβων καὶ Βουλγάρων καὶ ἡ τῶν Κουτουγούρων Οὔνων.

Στίφη τῶν βαρβάρων τούτων ὑπὸ τὸν Ζαβεργάνην ὥρμησαν πάλιν τῷ 559 μ. Χρ. πρὸς τὴν ἔνδον Ἑλλάδα, ἥτις ἤδη ἐφρουρεῖτο διὰ τῶν ὀχυρωμάτων τῶν Θερμοπυλῶν, οὗ ἕνεκα ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν ἐντεῦθεν (Ἀγάθ. Ε, 11—23 ἴδ. καὶ Hopf. σελ. 82).

§ 11. Πόλεις τῆς Θεσσαλίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἤκμασεν ὁ Γεωγράφος Ἱεροκλῆς, οὗ ἔργον εἶναι κατάλογος καὶ σύντομος περιγραφὴ 64 ἐπαρχιῶν καὶ 912 πόλεων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «**Συνέκδημος**». Ἐν αὐτῷ ἀναγράφονται περὶ Θεσσαλίας τὰ ἑξῆς :

«Ἐπαρχία Θεσσαλίας ὑπὸ ἡγεμόνα· πόλεις ιζ'. Λάρισσα. Δημητριάς. Θῆβαι. Ἐχίναιον. Λαμία. Ὕπατα. Μητρόπολις. Τρίκκα. Γόμφοι. Καισάρεια. Διοκλητιανούπολις. Φάρσαλος. Σαλτοβουραμίσιον. Σάλτος Ἰόβιος. Νῆσος Σκίαθος. Νῆσος Πεπάρηθος». (Συνέκδ. Ἱεροκλ. ἐκδ. Parthey. 1866 ἐν Βερολίνῳ σελ. 8). Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι στατιστικὴ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, συγγραφεῖσα, ὡς φαίνεται, χάριν τῆς πολιτείας.

Ἐν τῷ Συνεκδήμῳ, ὡς καὶ ἐν τῷ περὶ κτισμάτων συγχρόνῳ συγγράμματι τοῦ Προκοπίου μνημονεύεται τὸ τελευταῖον ἡ πόλις Ὑπάτη. Ὡσαύτως καὶ ἡ Λαμία ἔν τε τῷ Συνεκδήμῳ καὶ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ Βονιφατίου τὸν ΙΙ συγκροτηθείσης τῷ 531 μ. Χ. Συνόδου (ἴδε σελ. 237). Αἱ πόλεις αὗται ἀπὸ τοῦδε μέχρι τοῦ Θ'. αἰῶνος ὑπ' οὐδενὸς τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων μνημονεύονται. Κατὰ δὲ τὸν Θ' αἰῶνα μνημονεύονται μετωνομασμέναι ἡ μὲν Λαμία Ζητούνιον, ἡ δὲ Ὑπάτη Νέα Πάτραι. Ὡσαύτως ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ἔπαυσε μνημονευόμενον παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἡρακλείας, ἥτις ἐπὶ Φραγκοκρατίας μετωνομάσθη Σιδηρόκαστρον, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσεται περὶ ἑκάστης τούτων.

Καίτοι δὲ αἱ πόλεις αὗται μετωνομάσθησαν οὕτω, εἴτε διότι κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ σεισμοῦ τοῦ 551 (σελ. 45) καὶ μετὰ χρόνον ἀνεκτίσθησαν ὑπὸ νέα ὀνόματα, εἴτε δι' ἄλλην αἰτίαν, ἐν τούτοις Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῷ περὶ θεμάτων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους συγγράμματι αὐτοῦ μνημονεύει τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῶν δύο τούτων πόλεων (ἔκδ. Bonnae 1840 τόμ. 3 σελ. 57), ἔνθα παρατηρεῖται ὅτι ἡ Ὑπάτη ἀναγράφεται «Ἀπάτη» καὶ ἐπακολουθεῖ «μητρόπολις, αἱ νῦν λεγόμεναι Νέαι Πάτραι» ἐνῷ ἐν τῷ Συνεκδήμῳ ἀναγράφεται «Μητρόπολις» ἡ πόλις δηλονότι τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλ' ἡ σύγχυσις αὕτη τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐξηγεῖται εὐκόλως· διότι οὗτος συνέταξε τὴν στρατιωτικὴν καὶ διοικητικὴν ταύτην συγγραφὴν οὐχὶ ἀντλῶν ἐκ τῶν ἀρχείων τοῦ κράτους ἐπισήμους εἰδήσεις, ὅτε ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ ἤθελεν εἶσθαι πολυτιμοτάτη, ἀλλ' ἐν μέρει μὲν ἐποίησεν ἐπιτομήν, ἐν μέρει δὲ ἀντέγραψεν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Krumbacher (ἐν σ. 61) τὰ γεωγραφικὰ συγγράμματα Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Ἱεροκλέους. Ὥστε δὲν ἔχομεν τὴν σύγχρονον τοῦ Πορφυρογεννήτου γεωγραφίαν, ἀλλὰ καὶ αὖθις τὴν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ (Ἑλλην. Γραμματολ. Γ. Μιστριώτου Β. 385).

§ 12. Αἱ ἐν Φθιώτιδι πρῶται Ἐκκλησίαι.

Εἴδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις (σελ. 224 καὶ 234) ὅτι ἡ πρώτη ἐκκλησία ἐν Φθιώτιδι ἱδρύθη ἐν Ὑπάτῃ, ὅτι τῷ 431 συνήδρευεν

ἐν τῇ Γ' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ τῇ ἐν Ἐφέσῳ συγκροτηθείσῃ ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ἐπισκοπῆς ταύτης Παυσιανὸς καὶ ὁ Λαμίας Σεκουνδιανὸς καὶ ὁ Ἐχιναίου ἢ Ἐχίνου Θεόδωρος (Mansi Πρακτικὰ Συνόδων, τόμος Δ' ἐκδ. 1901 σελ. 1149 καὶ 1250).

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τρεῖς ἦσαν αἱ ἐν Φθιώτιδι Ἐπισκοπαί, ἡ τῆς Ὑπάτης, ἡ τῆς Λαμίας καὶ ἡ τοῦ Ἐχιναίου ἢ Ἐχίνου. Ὡσαύτως εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν τῇ Δ' ἐν Χαλκηδόνι συγκροτηθείσῃ τῷ 451 μ. Χ. Συνόδῳ συνήδρευσεν ὁ Ἐχίνου Πέτρος. (Mansi αὐτόθι σελ. 1216). Ἄλλος ἐπίσκοπος τῶν ἐκκλησιῶν τούτων μνημονεύεται ὁ ἐν ἔτει 459 ὑπογράψας ἔν τινι συνοδικῇ ἀποφάσει τοῦ Γενναδίου Ι Κωνσταντινουπόλεως Ἀριστοτέλης ἐπίσκοπος Ἐχίνου. Τέταρτος τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης ἐπίσκοπος μνημονεύεται ὁ Θεοδόσιος, ὅστις τῷ 531 μ. Χρ. ἦλθεν εἰς Ῥώμην πρὸς τὸν Πάπαν Βονιφάτιον τὸν Β'. ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Λαρίσσης Στεφάνου, καθαιρεθέντος ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἐπιφανίου.

Μετὰ τοῦ Θεοδοσίου ἐπορεύθη εἰς Ῥώμην καί τις ἱερεὺς τῆς Ἐκκλησίας Λαμίας Πατρίκιος, κομίζων ἐπιστολὴν Στεφάνου τοῦ ἐπισκόπου Λαμίας. Οὗτοι προσέφυγον πρὸς τὸν Πάπαν, διότι ἀνέκαθεν αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ὑπήγοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ· κατηγόρουν δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ὅτι ἤθελε νὰ δεσπόζῃ καὶ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἐκκλησιῶν παρ' ἐνορίαν. Ἡ δ' ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Ἰλλυρικοῦ δικαιοδοσία τοῦ Πάπα ἀφῃρέθη τῷ 733 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Λέοντος τοῦ Γ', θέλοντος νὰ περικόψῃ τὴν δύναμιν τῶν Παπῶν, οἵτινες πάντοτε ἀντεπολιτεύοντο καὶ ἀντέδρων εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Πάπας Βονιφάνιος ὁ Β' συνεκάλεσε σύνοδον τῇ 7 Δεκεμβρίου 531, εἰς ἣν ἐνεφανίσθη καὶ ὁ Θεοδόσιος ὁ Ἐχιναίου, ἀνεγνώσθησαν τὰ ἔγγραφα, ἀλλὰ τί ἐπὶ τέλους ἔπραξεν ὁ Πάπας ὑπὲρ τοῦ Στεφάνου μητροπολίτου Λαρίσσης ἀγνοεῖται (Mansi Πρακτικὰ Συνόδων. Τόμος VIII, σελ. 741 καὶ ἑξῆς).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (565—1204 μ. Χ.).

§ 1. Κ'. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ γ' τῶν Σλάβων.

Τὸν Ἰουστινιανὸν ἀποθανόντα τῷ 565 διεδέξατο Ἰουστῖνος ὁ Β' (565—578), ἀπὸ τῆς βασιλείας τούτου ἄρχεται ἡ κυρίως Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, ληξάσης ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τῆς Ῥωμαϊκῆς. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ἐν ἔτει 577 ἰσχυρὰ στίφη Σλάβων πολεμιστῶν, ἑκατονταχισχίλιοι περίπου, **Σκλαβηνοὶ** *ὀνομαζόμενοι ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, εἰσέβαλον ἀπὸ τοῦ κάτω Δουνάβεως εἰς τὴν χερσόννησον τοῦ Αἵμου καὶ μετὰ φρικώδους ἁρπαγῆς καὶ ἀγρίας ὠμότητος διεχύθησαν εἰς τὴν χώραν καταστρέφοντες, φονεύοντες καὶ λεηλατοῦντες. Τότε καὶ ἡ Θεσσαλία ἔπαθε δεινὰ ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων (Μένανδρ. σελ. 404. Ἰωάν. Ἐφεσ. Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. στ' κεφ. 25 σελ. 255. κατὰ τὴν μετάφρ. τοῦ Schärfelder). Τὸν Ἰουστῖνον διεδέξατο ὁ Τιβέριος Θρᾷξ τὸ γένος (578—582)καὶ τοῦτον ὁ Μαυρίκιος Καππαδόκης τὴν καταγωγὴν (582—602). Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου ἐν ἔτει 583 κατ' ἄλλους ἐν ἔτει 589 λέγεται ὅτι μοῖρα τῶν Ἀβάρων ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τοῦ ἐν Θρᾴκῃ κυρίου σώματος αὐτῶν προεχώρησε πρὸς νότον καὶ κατέλαβε τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα (Εὐάγρ. Τόμ. στ' κεφ. Ι' σελ. 542 ἐκδ. Βόννης), ἀλλ' ἀμφισβητεῖται, ἂν ἡ μοῖρα αὕτη τῶν Ἀβάρων κατῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν καὶ Ἑλλάδα· διότι αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀβάρων διευθύνοντο ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν δὲ Θεσσαλίαν καὶ Ἑλλάδα κατατάσσει ὁ Εὐάγριος παρὰ τὰς ἐν Σερβίᾳ καὶ Θρᾴκῃ πόλεις Σιγγιδόνα καὶ Ἀγχίαλον, ὅπερ ἀναμφηρίστως μεγάλην γεωγραφικὴν ἄγνοιαν τοῦ ἱστορικοῦ καταμαρτυρεῖ, ἄλλως τε καὶ εὐκόλως ἐξηγουμένην ἐκ τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἔζη, τῆς Κοίλης Συρίας, καὶ ἐκ τῆς ἐποχῆς. Οἱ δὲ Ἄβαροι καθὼς καὶ οἱ Σλάβοι,*

κατὰ τὰς ἀπὸ τοῦ ἔτους 583—589 ἐπιδρομὰς αὐτῶν μόνον εἰς τὰς βορείους τοῦ κράτους ἐπαρχίας εἶναι βέβαιον ὅτι εἰσέβαλον.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου διισχυρίζεται ὁ Φαλμεράϋερ ὅτι συνέβη ἡ κατάκτησις τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Ἀβαροσλάβων καὶ ἡ ὁλοσχερὴς ἐξόντωσις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἀλλὰ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον ἄρδην ἀνήρεσεν ἕτερος Γερμανὸς ὁ Ζιγκάϊζεν καὶ ἄλλοι μετ' αὐτὸν (ἴδ. ἱστορ. Ἑλλην. Ἔθνους Κ. Παπαρρηγοπούλου Γ. σελ. 214 καὶ ἑξ. Γρηγοροβ. ἱστορίαν Ἀθηνῶν τόμ. Α' σελ. 151 καὶ ὑποσημ. 2 αὐτόθι). Πρὸς τούτοις ὁ Boesler *(ἐν τόμῳ 73, in den Sitzungs berichten der K. K. Wiener Academie der Wissenschaften 1873 ἐν σελ. 114 καὶ ἑξῆς) παρέσχε τὴν ἀσφαλῆ ἀπόδειξιν ὅτι μέχρι τοῦ ἔτους 602 δὲν δύναται ἔτι νὰ γίνῃ λόγος περὶ μονίμων σλαβικῶν ἐποικήσεων ἐν ταῖς νοτίως τοῦ κάτω Δανουβίου κειμέναις χώραις τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ὅμοια τούτοις λέγει καὶ ὁ Tafel de Thessalonica σελ. LVII καὶ LXIX καὶ ἑξ. Ἡ δ' ἐπελθοῦσα ὀκταετὴς (602—610) τοῦ Καππαδόκου Φωκᾶ βασιλεία κατέλιπε τὸ κράτος εἰς ἐντελῶς ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν παραλυσίαν. Τὸν Φωκᾶν διεδέξατο ὁ Ἡράκλειος (610—641). Ἐπ' αὐτοῦ ἐγένετο ἡ πρώτη παραδοχὴ Σλάβων ἐντὸς τοῦ Ἴστρου, ὅπερ εἶναι ἓν τῶν σπουδαιοτάτων γεγονότων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας· διότι αἱ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ ποταμοῦ τούτου καταστᾶσαι ἔκτοτε σλαβικαὶ φυλαὶ ἐπενήργησαν καὶ ἔτι ἐπενεργοῦσιν εἰς τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.*

§ 2. Νέα διοικητικὴ διαίρεσις τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. ΚΑ'. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ δ' τῶν Σλάβων.

Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἀπὸ λήγοντος τοῦ δ' αἰῶνος ἐκαλεῖτο **Κράτος τῆς Ῥωμανίας.** *Οὕτως ἀπαντᾷ παρ' Ἀθανασίῳ Ἀλεξανδρείας, Ἐπιφανίῳ, Εὐαγρίῳ, ἔτι δὲ καὶ μεσοῦντος τοῦ ια' αἰῶνος παρὰ Μιχαὴλ Κηρουλαρίῳ. Ἐπὶ δὲ Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου (1185—1195)* **Ῥωμανία** *εἶναι συνώνυμον πρὸς τὸ* **Ῥωμαϊκὴ ἐπικράτεια.**

Φρονεῖται νῦν γενικῶς ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος ἐποιήσατο

τὸ κύριον πρὸς τὸ σύστημα τῶν λεγομένων θεμάτων βῆμα, ὁ δὲ Λέων Γ' ὁ Ἴσαυρος (717—741) τὸ μὲν ἀναδιωργάνωσε, τὸ δὲ συνεπλήρωσε τὸ νέον σύστημα. Αἱ νέαι ἐπαρχίαι ἐκλήθησαν **Θέματα.** Ἡ τεχνικὴ αὕτη ὀνομασία ἐσήμαινε συνήθως παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου ἐκεῖνα τὰ στρατιωτικὰ τάγματα, ἅτινα ἐν τῷ ἀρχαιοτέρῳ ῥωμαϊκῷ τρόπῳ λέξεως ἐκαλοῦντο λεγεῶνες, οὗ ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος πρωΐμως ἐξέλιπεν ἐν Βυζαντίῳ.

Ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς διῃρέθη εἰς δύο θέματα, τὴν Πελοπόννησον τὸ ἕκτον, καὶ τὴν Ἑλλάδα τὸ ἕβδομον τῶν θεμάτων τῆς Δύσεως. Τὸ δὲ **θέμα τῆς Ἑλλάδος** περιελάμβανε τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ μέχρι τοῦ Πηνειοῦ ποταμοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ. Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία (Γρηγορ. ἱστορ. Ἀθηνῶν σελ. 168 κατὰ μετάφρ. Σπ. Λάμπρου) ὅτι αἱ Θῆβαι ἦσαν ἡ ἕδρα τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος, προτιμηθεῖσα ἕνεκα τῆς εὐφορίας τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἀμέσων ἐπιδρομῶν τῶν πειρατῶν ἀσφαλοῦς αὐτῆς θέσεως καὶ τῆς γειτονίας πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Εὐβοίας ὀχυρὰν Χαλκίδα (πρβλ. βίον Ὁσίου Λουκᾶ ἐν Πατρολ. Ἑλλ. Τόμ. CXI σελ. 463 καὶ βίον Ὁσίου Μελετίου ἐν Νέῳ Παραδ. 1872). Ὅτι δὲ κατὰ τὰ τέλη τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ κατὰ τὸν Ι'. τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος περιελάμβανε τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Εὐβοίας πρὸς βορρᾶν ἐκτεινόμενον μέχρι τοῦ Πηνειοῦ, δηλοῦται καὶ ἐκ τούτου ὅτι ἡ πόλις Δημητριὰς κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν τῷ 896 ἅλωσιν αὐτῆς ἀναγράφεται ὡς κειμένη ἐν τῷ θέματι τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ δ' οὐδὲν ἧττον ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ὅροι ἐντελῶς ἤδη ἐξελληνίσθησαν, τὸν ἀνθύπατον (proconsul), τὸν ἔπαρχον (praefectus) καὶ τὸν πρόεδρον (praeses) ἀντικατέστησαν οἱ στρατηγοί, ἔχοντες τὴν ἀνωτάτην στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν διοίκησιν ἐν τῷ θέματι, ὡς ὕστερον οἱ πασάδες τῆς Ὑψηλῆς Πύλης.

Τὸν Ἡράκλειον διεδέξατο τῷ 641 μ. Χ. Κώνστας ὁ Β' καὶ τοῦτον τῷ 668 ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου ἐν ἔαρι τοῦ 672 ἤρξατο ἡ ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις διήρκεσε μέχρι τοῦ 1278. Ἐκ

ταύτης ἐπωφελούμενοι οἱ Σλάβοι δὲν ἔμειναν ἄπρακτοι. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ παρὰ τὸν Βόσπορον διεξαγομένου περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνος καὶ ἡ δευτέρα μεγάλη ἑλληνικὴ πόλις, ἡ Θεσσαλονίκη, διεξῆγε πρὸς τοὺς Σλαβικοὺς λαοὺς ἀγῶνα περὶ ζωῆς καὶ ὑπάρξεως· διότι οἱ Σλαβικοὶ λαοὶ τῶν περὶ τὴν Θεσσαλονίκην χωρῶν ἔκριναν εὔθετον τὸν χρόνον νὰ συντρίψωσι τὸ κρατερὸν τοῦτο προπύργιον τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ν' ἀπαλλαγῶσι παντὸς κινδύνου ἐνδεχομένου νὰ προέλθῃ κατ' αὐτῶν ἐκ μέρους τῶν Βυζαντινῶν. Διὰ τοῦτο ἐπῆλθε τῷ 675 τὸ πρῶτον ἡ μεγάλη ἐκείνη ἐπιδρομικὴ κίνησις, καθ' ἣν μέγα πλῆθος Σλάβων πειρατῶν περιέπλευσαν ἐπὶ τῶν μικρῶν αὐτῶν μονοξύλων τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας καὶ ἐπέδραμον λεηλατοῦντες τὰ παράλια τῆς Θεσσαλίας, τῆς κυρίως Ἑλλάδος, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἰλλυρίας καὶ ἐπετέθησαν τέλος ἐναντίον τοῦ λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνῷ οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις περιέκλεισαν κατὰ γῆν τὴν πόλιν. Ἐναντίον τῆς Μακεδονικῆς πρωτευούσης ἐστράφησαν τότε αἱ Σλαβικαὶ φυλαὶ τῶν Δραγουβιτῶν καὶ Σαγουλάτων, αἱ ἐγκατεστημέναι ἤδη πρότερον ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Βεροίας. Προσέτι δὲ οἱ Βελεγιζῖται, οἱ θεωρούμενοι ὡς Σλάβοι ἔποικοι ἐν τῇ νοτίῳ Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν τῇ πρὸς τὴν Βοιβηΐδα λίμνην καὶ τὸν Παγασαῖον κόλπον χώρᾳ καὶ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Δημητριάδος καὶ τῶν Φθιωτικῶν Θηβῶν, ἔνθα ὕστερον ἡ πόλις Βελεστῖνος, κειμένη ἐγγὺς τοῦ Παγασαίου κόλπου, φέρει τὸ ὄνομα αὐτῶν. Προσέτι δὲ οἱ Βερζῖται, οἵτινες ἦσαν πιθανῶς κλάδος τῆς φυλῆς ταύτης καὶ οἱ ἐν Ἠπείρῳ Βαϊουνῖται (Βοϊνῖτσαι), ἀφ' ὧν ὕστερον ἔλαβε τὸ ὄνομα ἡ Βαγενετία ἢ Βογινέτα (Βόνιτσα). Αἱ τῶν Σλάβων ἐπιθέσεις ἀπεκρούσθησαν (Tafel de Thessalonica ejusque agro 1839 σελ. 73 καὶ ἑξῆς).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Πωγωνάτου κατέλαβον καὶ οἱ Βούλγαροι τὴν κάτω Μοισίαν τὴν ἀπ' αὐτῶν ἔκτοτε κληθεῖσαν Βουλγαρίαν.

Κωνσταντῖνον τὸν Πωγωνᾶτον διεδέξατο τῷ 685 ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰουστινιανὸς ὁ Β' καὶ τοῦτον καὶ ἄλλους τινὰς ἐν τῷ μεταξὺ διεδέξατο τῷ 717 Λέων ὁ Γ' ὁ Ἴσαυρος. (ἴδ. σελ. 244) ὁ κηρύξας τὸν πόλεμον κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ διὰ τοῦτο εἰκονομάχος ἐπικληθείς. Τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων μὴ ἀποδεξάμενοι

οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, ἐρεθιζόμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ Πάπα, εἰς οὗ τὴν δικαιοδοσίαν ἐκκλησιαστικῶς ὑπήγοντο, ἐπανέστησαν τῷ 727 μ. Χρ. καὶ καταρτίσαντες στόλον, ἀναγορεύσαντες δὲ καὶ βασιλέα Κοσμᾶν τινα ἐξεστράτευσαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ὑποστρατήγου τῆς Ἑλλάδος (ἴδ. σελ. 244) Ἀγαλλιανοῦ καί τινος Στεφάνου ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ παράτολμος αὕτη ἐπιχείρησις ἀπέτυχεν οἰκτρῶς.

Ἕνεκα τῆς στάσεως ταύτης ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισε νὰ περικόψῃ τὴν δύναμιν τῶν Παπῶν, οἵτινες πάντοτε ἀντεπολιτεύοντο τὴν αὐτοκρατορίαν· διὸ τῷ 733 μ. Χ. ἀπέσπασεν ὁλοτελῶς ἀπὸ τῆς ἐμμέσου (πρότερον μὲν διὰ τοῦ μητροπολίτου Σιρμίου εἶτα δὲ τοῦ τῆς Θεσσαλονίκης) δικαιοδοσίας τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησιαστικοῦ θρόνου τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ ἄλλας αὐτοκεφάλους τοῦ Ἰλλυρικοῦ, αἵτινες ἄχρι τοῦδε ἐκυμαίνοντο μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, καὶ ὑπήγαγεν αὐτὰς ὁριστικῶς ὑπὸ τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον. Ἐὰν Λέων ὁ Ἴσαυρος μὴ ἀφήρει ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Πάπα τὰς προειρημένας ἐκκλησίας καὶ μὴ προσήρτα αὐτὰς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἑλληνισμὸς ἤθελεν ἐκλίπει ἐκ τῶν χωρῶν τούτων, ὡς ἐξέλιπεν ἀπὸ τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Ἡ δὲ στάσις αὕτη τῶν Ἑλλήνων εἶναι φαινόμενον λίαν χαρακτηριστικὸν τῆς τότε ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως τῶν πραγμάτων· διότι δεικνύει ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐ μόνον δὲν ἀπησχολοῦντο ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ὑπὸ ἐπιδρομέων, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰς δυνάμεις ἐκέκτηντο πρὸς ἐξοπλισμὸν ὁλοκλήρου στόλου.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 741 ἀπεβίωσεν ὁ Λέων καὶ διεδέξατο αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ ἐπικληθεὶς **Κοπρώνυμος**, ὅστις οὐ μόνον πιστὸς ἔμεινεν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πολὺ τολμηρότερος ἀνεδείχθη ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα.

Κωνσταντῖνον τὸν Ε΄ διεδέξατο τῷ 775 μ. Χ. Λέων ὁ Δ΄ καὶ τοῦτον τῷ 780 ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ΄. ὅστις μέχρι τοῦ 790 διετέλει ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας Τῷ 783 ὁ φίλτατος τῆς Εἰρήνης εὐνοῦχος Σταυράκιος ἀπεστάλη μετὰ πολυπληθοῦς στρατοῦ κατὰ τῶν Σλάβων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ ὅτι αἱ ἐπαρχίαι αὗται ἐ-

στερήθησαν τῶν φρουρῶν αὐτῶν ἕνεκα τοῦ ἐν Σικελίᾳ γιγνομένου τότε ἐμφυλίου πολέμου, ἐπεχείρησαν δεινὴν λεηλασίαν καὶ δῄωσιν τῆς χώρας καὶ τῶν κατοίκων. Ὁ δὲ Σταυράκιος κατώρθωσε νὰ καθυποτάξῃ τοὺς βαρβάρους τούτους καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελεῖς, ἀφῆκεν ὅμως τὸ πλεῖστον αὐτῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἀπαγαγὼν πολλοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν αἰχμαλώτους καὶ πολλὰ λάφυρα (Θεοφ. τόμ. Α΄ σελ. 707. Κεδρηνὸς τόμος Β΄ σελ. 21. Λέων Γραμματ. σελ. 21 ἐκδ. Βόννης). Ἀλλ' ἡ στρατεία τοῦ Σταυρακίου οὐδαμῶς κατέβαλε τὴν δύναμιν τῶν Σλάβων, ὧν ἦρχεν ὁ Ἀκαμῆρος ἐν Βελζατίᾳ, χώρᾳ τῆς νοτίου Θεσσαλίας, ἔνθα ᾤκουν οἱ Βελεγεζῖται οἵτινες ἔκτισαν τὸ Βελεστῖνον ἴσως δὲ καὶ τὸν Βόλον (Tafel de Thessalonica ejusque agro σελ. LXXVIII. Symbolarum criticarum σελ. 131).

Τὴν Εἰρήνην ἐκθρονισθεῖσαν τῷ 802 διεδέξατο ὁ Νικηφόρος, ὅστις ὠργάνωσε περὶ ἁπάσας τὰς σλαβικὰς ἀποικίας ἐν Θράκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι διαρκεῖς ἐξ ἰθαγενῶν στρατιωτικὰς ἀποικίας, ἵνα περιστέλλῃ τὰς λῃστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν ἐν τῷ κράτει ἐγκατασταθέντων ἐκείνων ξένων. Αἱ στρατιωτικαὶ αὗται ἀποικίαι ἦσαν κληρονομικαὶ καὶ ἀντὶ μισθοδοσίας ἐλάμβανον παρὰ τοῦ δημοσίου γαίας (στρατιωτικὰ κτήματα, στρατιοτόπια), συνετέλεσαν δὲ οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν περιστολήν, τὴν κατατρόπωσιν καὶ ἐπὶ τέλους τὴν ἐντὸς τοῦ ἰθαγενοῦς στοιχείου συγχώνευσιν πολλῶν ἐκ τῶν σλαβικῶν ἐκείνων ἀποικιῶν. Ἡ θεσμοθεσία τῶν στρατιωτικῶν τούτων ἀποικιῶν διατρέχει μέχρι τῶν πρώτων χρόνων τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, δι' αὐτῆς μεταβιβασθεῖσα εἰς τὸ Βυζαντιὸν Κράτος καὶ ἰσχύσασα ἐν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Ε΄ ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Γ΄ (842—867) ἀνῆλθε τῷ 857 εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ **Φώτιος** ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς καταγόμενος, ἔχων δὲ κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ αὐτῶν τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ τὴν εὐρυτάτην καὶ ὑψηλοτάτην ἐπιστήμην τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ. Καὶ τῶν νεωτέρων οὐδεὶς ἀρνεῖται τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Φωτίου, ἂν καὶ οἱ πλεῖστοι, ἐξαιρέτως οἱ καθολικοί, κατακρίνουσιν αὐτὸν ὡς κυριώτατον παραίτιον τῆς διαιρέσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Φώτιος ὑπῆρξεν ἔξοχος καὶ ὅτι πρὸς σωτηρίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κυρίως τῆς βορείας καὶ τῆς κυρίως Ἑλ-

λάδος συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος Γ' ἐγείρας ἀνυπέρβλητον τεῖχος, δι' οὗ ἐχωρίσθη ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς. Ἂν μὴ συνεπληροῦτο τὸ ἔργον τοῦτο, ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἤθελεν εὕρει κατὰ τὰς ἐπελθούσας βραδύτερον δεινὰς δοκιμασίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ τελευταῖον ἄσυλον εἰς ὃ κατέφυγε καὶ δι' οὗ ἔσωσε πρὸ πάντων τὴν γλῶσσαν, τὴν γλῶσσαν ἐν ᾗ ἐλάτρευε τὸν Θεὸν τῶν πατέρων αὐτοῦ.

§ 3. Μακεδονικὴ δυναστεία (867—1056 μ. Χ.).

Τὸν Μιχαὴλ Γ' διεδέξατο τῷ 867 Βασίλειος Α'. ὁ Μακεδών, ὁ ἱδρυτὴς τῆς δραστηρίας καὶ γενναίας ἐκείνης δυναστείας τῶν Μακεδόνων βασιλέων, ἥτις ἐκράτησε τὸν θρόνον μέχρι τοῦ 1056 καὶ ἦτο προωρισμένη ν' ἀπαλλάξῃ διὰ παντὸς τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ ἐκ τῶν Βουλγάρων καὶ Σλάβων κινδύνου. Περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (ἴδ. 244).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας συνεκροτήθη τῷ 869 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ὑπὸ μὲν τῶν Δυτικῶν ὀγδόη ὀνομαζομένη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ὑπὸ δὲ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ψευδογδόη, ψευδοοικουμενική, βιαία, παράνομος. Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Συνόδου ταύτης (Mansi Πρακτ. Συνόδων Τόμος XVI, σελ. 195 ἔκδ. 1902) μνημονεύεται τὸ πρῶτον τὸ ὄνομα **Ζητουνίου** «Γεώργιος Ἐπίσκοπος Ζητουνίου». Ἐν δὲ τοῖς πρακτικοῖς τῆς κατὰ τὸ 879 συγκροτηθείσης ὡσαύτως ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου ἀναγράφεται (αὐτόθ. Τόμος XVII, σελ. 373) «Γρηγόριος ὁ Ζητουνίου».

Τελευταῖα τῶν χρόνων τούτων λείψανα μνημονεύοντα τὴν Λαμίαν εἶναι δύο Βυζαντιακὰ ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ μολυβδόβουλλα, ἀποκείμενα ἐν τῷ ἐθνικῷ νομισματικῷ μουσείῳ, τὸ μὲν Ἰωάννου βασιλικοῦ σπαθαρίου καὶ κόμιτος Λαμίας, τὸ δὲ ἀνώνυμον βασιλικοῦ σπαθαροκανδιδάτου ἐπὶ τῶν οἰκιῶν καὶ κόμιτος Λαμίας (Διεθνὴς Ἐφημ. τῆς νομισματικῆς ἀρχαιολογίας ὑπὸ Ι. Σβορώνου Τόμ. ϛ' σελ. 53 καὶ τόμ. Θ' σελ. 81).

Τὸ δ' ὄνομα Ζητούνιον (Ζητόνιον, Ζητούρνιον, Zeitun, Gi-

pton, Gytona) *κατά τὸν Σχλουμβερζὲ (ἐν Βυζ. ἐποποιΐᾳ II, σ. 187 κατὰ μετάφρασιν Λαμπρυνίδου) εἶναι σλαβικόν· τοῦτ' αὐτὸ διισχυρίζεται καὶ ὁ ἀοίδιμος Κ. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ἐν τῷ δοκιμίῳ περὶ τῆς πλησιεστάτης συγγενείας τῆς Σλαβονοῤῥωσικῆς γλώσσης πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐν τόμῳ Γ σελ. 406, ἔνθα λέγει : «Ζητούνιον, Ζιτούνιον, ὄχι παρὰ τὸ Τουρκικὸν Ζεϊτοὺν (ἐλαία), Ζεϊτούνιον, ἀλλ'=(σιτώνιον)=σιτάνιον ὡς σιτοβόλιον ἢ σιτοβόλος χώρα. Ἡ παραγωγὴ αὕτη φαίνεταί μοι λίαν ἐζητημένη, ὀρθοτέρα φαίνεταί μοι ἡ γνώμη τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου κ. Παύλου Καρολίδου, ὅστις φρονεῖ ὡσαύτως ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι σλαβικόν, ὅπως καὶ τὸ Ζάτουνα τὸ ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἀλλὰ σημαίνει τὴν πέραν τοῦ ποταμοῦ* (Zadun) *κειμένην πόλιν. Τοῦτο δέ, λέγει, ὁ σοφὸς καθηγητής, φαίνεταί πως ἐπικυροῦν καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Βενιαμὶν Τουδέλα διδόμενον εἰς τὴν Λαμίαν ὄνομα Σινουπόταμον (ἴδ. κατ.), πρβλ. Ζαγορὰ*=Zagora *τὸ πέραν τοῦ ὄρους (ἴστ. Χέρτσβεργ. ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἀρχαίου βίου κτλ. τόμος Α' σελ. 439 καὶ 588). Τὸ δὲ ἀραβικὸν ὄνομα* Zeitoum *ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον παρὰ τῷ Ἄραβι γεωγράφῳ* Edrissi *(Τόμ. Β' σελ. 16), γεννηθέντι τῷ 1099 μ.Χ., τοῦ λόγου ὄντος περὶ ἱσπανικῆς τινος χώρας. Ἐντεῦθεν δὲ τὸ τουρκικὸν Ζεϊτούν, ὅπερ κατὰ τὸν αὐτὸν καθηγητὴν εἶναι τουρκικὴ παρετυμολογία τοῦ Ζητουνίου.*

Ὡσαύτως ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου μνημονεύεται τὸ πρῶτον τὸ ὄνομα Νέαι Πάτραι (Ὑπάτη) ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς τῷ 879 συνελθούσης ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου (Mansi *Πρακτ. Συνόδ. τόμ. XVII καὶ XVIII σελ. 376), ἔνθα φέρεται ἀναγεγραμμένον τὸ ὄνομα «Λέοντος Νέων Πατρῶν». Κατὰ περίεργον δὲ σύμπτωσιν ἔν τινι ἀρχαίᾳ ἐπιγραφῇ τῆς Ὑπάτης (ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1839 ὑπ' ἀριθμ. 193) ἀναγράφεται τὸ ὄνομα γυναικός τινος «Νεοπάτρα».*

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας οὐδὲν ἄλλο ἄξιον λόγου γεγονὸς μνημονεύεται ἀφορῶν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Τοῦτον ἀποθανόντα τῷ 886 διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Λέων ὁ στ' ὁ Σοφός.**

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου διεξήχθησαν ἐν ταῖς βορείαις χώραις τοῦ κράτους ὀλέθριοι εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος πόλεμοι πρὸς τοὺς Βουλγάρους. Τῷ δὲ 896 ὁ ἀρνησίθρησκος Δαμιανὸς μετὰ τῶν κα-

ταλαβόντων τὴν Κρήτην Σαρακηνῶν ἐλεηλάτησε τὴν πλουσιωτάτην παρὰ τὸν Παγασητικὸν κόλπον Δημητριάδα, δεινὴν ἐπαγαγὼν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, μετὰ κόπου δὲ ἐξώσθη ἐκ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, διορισθέντος τότε στρατηγοῦ τῆς Μακεδονίας.

§ 4. ΚΒ'. Βαρβαρικὴ ἐπιδρομή· ἡ γ' τῶν Βουλγάρων ἢ ε' Σλαβική.

Ὁ Λέων ἀπεβίωσε τῷ 912, ἡ δὲ βασιλεία περιῆλθεν εἰς τὸν ἑπταετῆ υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ ὁποίου διεξήγαγε τὰ πράγματα κυρίως ἡ μήτηρ αὐτοῦ **Ζωή**. Ὁ Κωνσταντῖνος ἄγων τὸ 14 ἔτος τῆς ἡλικίας προσέλαβε προστάτην καὶ σύμμαχον τὸν ναύαρχον Ῥωμανὸν τὸν Λεκαπηνόν, ὅστις κατίσχυσε τῶν ἀντιπράξεων καὶ ῥαδιουργιῶν τοῦ τε στρατηγοῦ Λέοντος Φωκᾶ καὶ τῆς βασιλίδος Ζωῆς καὶ προεχειρίσθη τῷ 919 μάγιστρος καὶ μέγας ἑταιρειάρχης, τῷ δὲ 920 ἐγένετο καὶ συμβασιλεύς. Τῷ 929 Βουλγαρικὰ ἢ σλαβικὰ φῦλα, ἐμβαλόντα εἰς Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ Ἤπειρον, ἐκυρίευσαν τήν τε Νικόπολιν καί τινα μοῖραν τῆς περὶ αὐτὴν ἠπειρωτικῆς χώρας καὶ ἐγκατεστάθησαν αὐτόθι. Οὗτοι κατὰ τὸν Κεδρηνὸν (Β' σελ. 529 ἐκδ. Βόννης) καταπολεμηθέντες ὕστερον ἐγένοντο ὑποχείριοι τῶν Ῥωμαίων. Κατὰ δὲ τὸ 945 ὁ Κωνσταντῖνος ἀπηλλάγη τῆς συμβασιλείας τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ ἐμονάρχησε μέχρι τοῦ 959, ὅτε ἀπέθανε καὶ διεδέξατο αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥωμανὸς ὁ Β', ὃν διεδέξατο τῷ 963 ὁ Νικηφόρος Β' Φωκᾶς καὶ τοῦτον τῷ 969 ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς, ὅστις τῷ μὲν 971 καθυπέταξε αὖθις τὴν Βουλγαρίαν, τῷ δὲ 974 τὸν καλίφην τοῦ Βαγδατίου, ἀπέθανε δ' ἐν Συρίᾳ τῷ 976 δηλητηριασθείς. Τοῦτον διεδέξατο ὁ Βασίλειος ὁ Β' ὁ ἐπικληθεὶς Βουλγαροκτόνος.

§ 5. ΚΓ' Βαρβαρικὴ ἐπιδρομή, ἡ δ' τῶν Βουλγάρων.

Ὁ Βασίλειος ὁ Β' ἦτο εἰκοσαετής, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἄπειρος, ἦτο δὲ καὶ εἰθισμένος ἀνέκαθεν νὰ εὐλαβῆται τὸν Εὐνοῦχον Βασί-

λειον, ὡς προστάτην καὶ ὁδηγόν, ὅστις ἀλληλοδιαδόχως διετέλεσε πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἐπί τε τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ καὶ ὅστις ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη κατώρθωσε νὰ μετέλθῃ πᾶσαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν. Κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπανέστησαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοῦ ἐκ Τυρνόβου, Σίσμαν, οἱ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καλούμενοι Κομιτόπολοι. Ἐκλιπόντων δὲ τῶν τριῶν κατέστη μονάρχης ἁπάσης Βουλγαρίας ὁ Σαμουὴλ ὁ καὶ Στέφανος ὀνομαζόμενος, ὅστις ἅμα συμπληρώσας τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βουλγαρίας ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἐπεχείρησε κατὰ τὰ τέσσαρα ἔτη, καθ' ἃ ἡ Βυζαντινὴ Κυβέρνησις ἀπησχολεῖτο ἐν Ἀσίᾳ πρὸς καταστολὴν στάσεών τινων, ν' ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῆς τὰς πλείστας Εὐρωπαϊκὰς Ἐπαρχίας, ἐλεηλάτησε τὰ θέματα τῆς Ἑλλάδος, ἅπερ καὶ κατέλαβεν ἀπὸ τοῦ 980. Ἐν Μακεδονίᾳ τὴν Βυζαντινὴν ἀρχὴν περιέστειλεν εἰς μόνην τὴν Θεσσαλονίκην. Τῷ δὲ 986 ἐκυρίευσε καὶ τὴν Λάρισσαν, μεγάλην τότε καὶ ὀχυρὰν οὖσαν, καὶ τοὺς μὲν κατοίκους αὐτῆς, εἰς οὓς ἐπετράπη νὰ λάβωσι μεθ' ἑαυτῶν ὅ,τι ἕκαστος αὐτῶν ἠδύνατο νὰ ἄρῃ, μετῴκισεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας, κυρίως εἰς τὴν Πρέσπαν, ἣν κατέστησεν βασιλεύουσαν, τοὺς δὲ ἄνδρας κατέταξεν εἰς τὸν στρατόν, μετήγαγε δὲ καὶ τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου, Ἐπισκόπου Λαρίσσης, καὶ ἀπέθετο ὡσαύτως εἰς Πρέσπαν.

Ἔκ τινος χειρογράφου ἀνωνύμου Βυζαντινοῦ μεγιστᾶνος τοῦ Ι' αἰῶνος, ὅπερ ἀνευρέθη ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἰβήρων καὶ διατηρεῖται ἐν τῇ ἐν Μόσχᾳ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐδημοσιεύθη δὲ τὸ α'. νῦν ὑπὸ B. Wassiliewsky ἐν Πετρουπόλει τῷ 1896, μανθάνομεν εἰδήσεις τινὰς περὶ τῆς κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην πολιορκίας τῆς πόλεως Λαρίσσης. Τὸ χειρόγραφον ἐπιγράφεται «Κεκαυμένου στρατηγικὸν καὶ ἀνωνύμου περὶ καθηκόντων βασιλέως». Ὑπερασπιστὴς τῆς πόλεως ἦτο ὁ στρατηγὸς τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος Κεκαυμένος, οὗ ἔγγονος ἦτο ὁ συγγραφεὺς τοῦ χειρογράφου (σελ. 65). Ἡ πολιορκία τῆς Λαρίσσης καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Κεκαυμένου ὑπεράσπισις ἐγένοντο τῷ 980—983. «Ὅτε, λέγει ὁ συγγραφεύς, ὁ μακαρίτης πάππος μου Κεκαυμένος, ὅστις ἦτο τότε στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος, διέμενεν ἐν Λαρίσσῃ, ὁ βούλγαρος τύραννος Σα-

μουὴλ ἀπεπειράθη ἐπανειλημμένως, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς νὰ κυριεύσῃ ὁτὲ μὲν διὰ τῶν ὅπλων, ὁτὲ δὲ διὰ τοῦ δόλου, τὸ φρούριον τοῦτο, ἀλλ' ἐπαισχύντως πάντοτε ἀπεκρούσθη· ὁ δὲ πάππος μου ὁτὲ μὲν ἐνόπλως, κατ' αὐτοῦ ἐπετίθετο, ὁτὲ δὲ προσεπάθει νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν διὰ πολυτίμων δώρων, καὶ διὰ τῶν μέσων τούτων κατώρθου νὰ σπείρῃ καὶ νὰ θερίζῃ κατ' ἔτος τὰ πρὸς διατήρησιν τοῦ στρατοῦ ἀναγκαῖα καὶ νὰ ἐξασφαλίζῃ οὕτω τὴν εὐπορίαν αὐτοῦ.» Κατὰ δὲ τὴν ἀδιάλειπτον ταύτην μεταξὺ τῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ πάλην ἐπῆλθεν ὥρα, καθ' ἣν ὁ ἐπιτήδειος Βυζαντινὸς ἀρχηγὸς ἠναγκάσθη τοὐλάχιστον κατὰ τὸ φαινόμενον ν' ἀποδεχθῇ τὸ τετελεσμένον γεγονὸς καὶ ἡ Λάρισσα φαίνεται ὅτι περιέπεσε πρῶτον τότε εἰς χεῖρας τοῦ Σαμουήλ. Ἀλλ' ἡ ὑποταγὴ αὕτη ἦτο ἁπλῆ προσποίησις, διότι μετ' ὀλίγον ὁ Κεκαυμένος ηὐτύχησε νὰ καταβάλῃ πάλιν τὸν πολέμιον βασιλέα διὰ πολεμικοῦ δόλου, ὃν ὁ ἔγγονος αὐτοῦ περιπαθέστατα ἀφηγεῖται· «ὅτε, λέγει, ὁ τύραννος Σαμουὴλ ὁριστικῶς ἐνίκησεν, ὁ πάππος μου τότε ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς κύριον καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν (ἐν Λαρίσσῃ). Οὕτω δ' ἀπατήσας αὐτὸν καὶ πάλιν, ἠδυνήθη καὶ τότε ἀνέτως νὰ σπείρῃ καὶ νὰ θερίσῃ, εἶτα ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα Βασίλειον ἐπιστολήν, καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἐδικαιολόγει τὴν καταναγκαστικὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας τοῦ Σαμουήλ, δι' ἧς κατώρθωσε νὰ προμηθευθῇ συγκομιδὴν ἐπαρκοῦσαν διὰ τέσσαρα ἔτη· κατέληγε δὲ ἡ ἐπιστολὴ ὡς ἑξῆς· «Διὸ ἐσμὲν καὶ πάλιν πιστοί σου δοῦλοι.» Ὁ Βασίλειος ἰδὼν τὴν ἐπιστολὴν πληρέστατα ἐπεδοκίμασε, λέγει ὁ χρονογράφος, τὸν ὑπὸ τοῦ πάππου μου ἐπινοηθέντα δόλον.

Ἀλλὰ μετὰ τριετίαν, ἤτοι τῷ 983 ὁ ἐπιτηδειότατος καὶ ἀφωσιωμένος Κεκαυμένος εἶχεν ἀντικατασταθῇ ὑπ' ἄλλου στρατηγοῦ ὅλως ἀνεπαρκοῦς. Τότε τοῦ λιμοῦ πιέζοντος κατώρθωσεν ὁ ἐπίμονος Σισμανίδης νὰ καταλάβῃ ὁριστικῶς τὴν ἀπὸ τοσούτου χρόνου ἀψηφοῦσαν αὐτὸν πόλιν. Οὕτως ἐπῆλθεν ἡ συνοπτικωτάτη ὑπὸ τοῦ Σκυλίτση καὶ καὶ Κεδρηνοῦ ἐκτεθειμένη ἅλωσις, μεθ' ἣν πανέστιοι οἱ κάτοικοι μετὰ τῶν σκυλευθέντων ἱερῶν λειψάνων μετηνέχθησαν εἰς Βουλγαρικὴν γῆν.

Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τῆς Λαρίσσης οἱ Βούλγαροι κατέλαβον καὶ ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν, ἔνθα φαίνονται διεξαχθέντα τὰ πολλὰ ἀπὸ

τοῦ 976 μέχρι τοῦ 986 πολεμικὰ γεγονότα, ἰδίως ἐν ταῖς πεδιάσι καὶ κατὰ τὰ φρούρια τῆς Θεσσαλίας· φοβερὰ βεβαίως εἰς τὰ ἀτυχῆ θέματα τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἑλλάδος ἦσαν τὰ ἔτη ἐκεῖνα τῶν Βουλγαρικῶν εἰσβολῶν καὶ ἐπιδρομῶν.

Ἐν τῷ πανηγυρικῷ τοῦ ἁγίου Φωτίου τοῦ Θεσσαλονικέως, ἀνεκδότῳ ἔτι χειρογράφῳ τῆς συνοδικῆς βιβλιοθήκης Μόσχας, ὁ ἀνώνυμος αὐτοῦ συγγραφεὺς λέγει : «ὅτε δὲ οἱ Βούλγαροι ἐξηγέρθησαν κατὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἐδῄωσαν ἅπασαν μὲν τὴν Θεσσαλίαν καὶ τῶν Δολόπων τὴν χώραν, προὐξένησαν δὲ τῷ βασιλεῖ τῶν Αὐσόνων (τοῦτ' ἔστι τῷ αὐτοκράτορι Βασιλείῳ) μεγίστην ἀνησυχίαν.»

Ἐκ Θεσσαλίας ὁ Σαμουὴλ εἰσῆλθεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ ἠπείλησε καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον, ὅτε αἰφνιδίως ὑπεχώρησε πρὸς βορρᾶν (Κεδρ τόμ. Β' σελ. 439 ἐκδ. Βόννης). Τὴν ὑποχώρησιν ταύτην γενομένην ἐν ἀρχῇ τοῦ 986 προεκάλεσεν ἡ εἴδησις ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἐνέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τὸ γεγονὸς ἦτο βέβαιον καὶ ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων, δι' ὧν συνωδεύθη, ἀπέβη κρίσιμον ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ὁ πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως Βασίλειος ὁ εὐνοῦχος ἀπέβη παντοδύναμος, ὀνόματι μὲν ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἐνησκεῖτο ὑπὸ τῶν δύο ἀπογόνων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας Βασιλείου τοῦ Β' καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Η', τῇ ἀληθείᾳ δὲ τὰ πάντα ἀπεφασίζοντο ὑπὸ τοῦ προέδρου Βασιλείου, ὅτε ἀπροσδοκήτως προέκυψεν εἰς μέσον νέα θέλησις. Ὁ βασιλεὺς Βασίλειος Β' ἦτο τότε 25 ἤδη ἐτῶν, κατὰ δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον παρακολουθῶν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς διαφόρους τῶν πραγμάτων περιπετείας, ἔλαβε πεῖράν τινα αὐτῶν καὶ ἤρχισε, φαίνεται, νὰ ἐννοῇ ὅτι ὁ Βασίλειος ὁ πρόεδρος διεκινδύνευσε πολλάκις τὴν τύχην τοῦ κράτους χάριν τῶν ἰδίων συμφερόντων καὶ παθῶν. Ὅθεν ἀπεφάσισε ν' ἀναλάβῃ ἤδη αὐτὸς τὴν πραγματικὴν διεξαγωγὴν τῶν πολεμικῶν τοὐλάχιστον πραγμάτων, νοήσας ὅτι ἀπὸ τούτων κυρίως ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τοῦ κράτους. Ὅθεν ἀπεφάσισε τῷ 981 νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτὸς κατὰ τῶν Βουλγάρων, μὴ ἀκούσας τὴν ἐναντίαν γνώμην τοῦ προέδρου, καὶ ἤρχισεν οὕτως ὁ Βασίλειος Β' τὸ ἔνδοξον αὐτοῦ στάδιον.

Ἡ πρώτη ἐκστρατεία του ἀπέβη ἀτυχής· διότι παραλαβὼν τὰς

δυνάμεις τῶν Εὐρωπαϊκῶν θεμάτων ὑπὸ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Κοντοστέφανον, ἐνέβαλεν εἰς Βουλγαρίαν τῷ 981 καὶ παρεσκευάζετο νὰ πολιορκήσῃ τὴν παρὰ Ῥωμαίοις μὲν ὀνομαζομένην Σαρδικήν, πρωτεύουσαν τῆς Δακίας, τότε δὲ παρὰ Βυζαντινοῖς Τριαδίτσαν καὶ νῦν Σόφιαν. Τότε ὁ Σαμουὴλ ἐπιστρέψας ἐξ Ἑλλάδος κατεῖχε τὰς κορυφὰς τῶν πέριξ ὀρέων· ὁ Βασίλειος ὁ Β' ἐπέτρεψε τὴν φύλαξιν τῶν στενῶν, ὅτε διῆλθε δι' αὐτῶν, εἰς τὸν Μάγιστρον Λέοντα τὸν Μελισσηνόν. Ἀλλ' ὁ Κοντοστέφανος, ὢν ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Μελισσηνοῦ, ἵνα καταστρέψῃ αὐτόν, εἶπεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι δῆθεν ὁ Μελισσηνός, ἀντὶ νὰ φυλάττῃ τὰ στενά, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἁρπάσῃ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, καὶ ὅτι εἶναι ἀνάγκη ν' ἀναζεύξωσιν ἀμέσως. Ὁ Βασίλειος Β' ταραχθεὶς ἤκουσε τὴν συμβουλὴν καὶ διέταξε τὴν ἀναχώρησιν κατεσπευσμένως ὁπωσοῦν. Τοῦτο νοήσας ὁ Σαμουὴλ ἐπιπίπτει κατὰ τῶν Βυζαντινῶν καὶ καταπλήξας αὐτοὺς ἔτρεψεν εἰς φυγὴν καὶ κατέλαβε τό τε στρατόπεδον, ἅπασαν αὐτοῦ τὴν ἀποσκευὴν καὶ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν σκηνὴν μετὰ τῶν βασιλικῶν παρασήμων (17 Αὐγούστου 986), ὁ δὲ βασιλεὺς διελθὼν τὰ στενὰ μόλις διεσώθη εἰς Φιλιππούπολιν. Ἐνταῦθα ὅμως εὗρε τὸν Μελισσηνὸν ἐπιμελῶς φυλάττοντα τὰ στενά· ὅθεν καλέσας τὸν Κοντοστέφανον ἤλεγξεν αὐτὸν ὡς ψεύστην καὶ παραίτιον τοσούτου κακοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος αὐθαδιάζων διισχυρίσθη ὅτι δίκαια συνεβούλευσεν, ὁ βασιλεὺς ἁρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τῶν τριχῶν καὶ τῆς γενειάδος ἔρριψε κατὰ γῆς. (Γεωργ. Κεδρ. Βουλ. 435 ἐκδ. Βόννης). Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἠδυνήθησαν ἐπὶ δεκαπέντε ἔτι ἔτη νὰ ἄρξωσι σχεδὸν ἀκωλύτως τῶν πλείστων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, διότι ἐδέησεν ἐν τῷ μεταξὺ νὰ καταπολεμήσῃ νέαν ἐσωτερικὴν στάσιν ὁ Βασίλειος τὴν τοῦ Βάρδα Σκληροῦ καὶ τὴν τοῦ Βάρδα Φωκᾶ ἔτι δὲ καὶ ἄλλους τινὰς πολεμίους.

Ἐν ἔτει 990 ὁ Βασίλειος ὁ Β' εἶχεν ἀπαλλαγῇ ὅλων τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιπάλων, συγκεντρώσας δὲ εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὅλην τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν, περιώδευσεν εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν, ὠχύρωσε τὰ ὑπὸ τῶν πολεμίων μὴ κατεχόμενα χωρία, κατῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἀποδοὺς τὰ εὐχαριστήρια εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Δημήτριον, κατέλιπεν ἄρχοντα τῆς πόλεως ταύτης τὸν μάγιστρον Γρηγόριον Ταρωνίτην, ἐπιτρέψας αὐτῷ καὶ στρατὸν ἀξιόμαχον, ἵνα διακωλύῃ

καὶ ἵνα περιστέλλῃ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Σαμουήλ, αὐτὸς δὲ ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ ἐναντίον τοῦ Χαλίφου τῆς Αἰγύπτου.

§ 6. ΚΔ'. Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ ε' τῶν Βουλγάρων. Μάχη ἐπὶ τοῦ Σπερχειοῦ.

Ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος εὑρίσκετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὁ Σαμουὴλ ἐπελήφθη τοῦ ἔργου τῆς ἀνακτήσεως τῶν πόλεων, ἃς εἶχον ἀπ' αὐτοῦ ἀφαιρέσει οἱ Βυζαντινοί. Ἀπὸ τοῦ 994 ἄρχεται ὁ ἀδιάλειπτος, ὁ μακρός, ὁ διαβόητος αὐτοῦ πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον κατέστησεν ἀναπόδραστον τὸ ὁσημέραι ἀποκαλυπτόμενον βούλευμα τοῦ Σαμουήλ, τοῦ νὰ καταλύσῃ δηλονότι τὸ ἐν Εὐρώπῃ Βυζαντινὸν κράτος καὶ νὰ περιποιήσῃ τὴν μέχρι Πελοποννήσου κυριαρχίαν εἰς τὴν Βουλγαροσλαβικὴν φυλήν, ἐφ' ᾧ ἐπεχείρησε τῷ 995 νὰ κυριεύσῃ καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην. Πλησιάσαντος τοῦ ἐχθροῦ ἐξῆλθεν ὁ Γρηγόριος ὁ Ταρωνίτης, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ καὶ ἐξέπεμψε τὸν υἱόν του Ἀσώτην ἐπὶ κατασκοπεύσει. Ὁ δὲ συμπλακεὶς πρὸς τοὺς προδρόμους καὶ τρέψας αὐτοὺς ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδρας πολυαρίθμων πολεμίων καὶ ᾐχμαλωτίσθη. Τοῦτο μαθὼν ὁ Γρηγόριος ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ παιδός, ἀλλὰ κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἔπεσεν ἡρωϊκῶς ἀγωνισάμενος.

Μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Σαμουὴλ δὲν ἐχρονοτρίβησε περὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ὠφεληθεὶς δ' ἐκ τῆς καταπλήξεως, ἥτις παρήχθη ἐντεῦθεν εἰς τὰς νοτιωτέρας ἐπαρχίας, διέβη τὰ Θεσσαλικὰ τέμπη καὶ εἰσέβαλεν ἀκωλύτως εἰς τὴν Θεσσαλίαν, εἰς τὴν Βοιωτίαν, εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ Ἰσθμοῦ εἰς αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον καίων, δῃῶν τὰ πάντα καὶ λαφυραγωγῶν. Ὁλόκληρον τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦ κράτους μέρος ἐφαίνετο προωρισμένον νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν Βουλγαρικὴν κυριαρχίαν τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἄνδρες ἐπιφανέστατοι μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον συνεννοημένοι μετὰ τῶν πολεμίων. Κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην οἱ Βούλγαροι κατέστρεψαν, τὴν Ἄμφισσαν καὶ τὸ Γαλαξείδιον (Χρονικὸν Γαλαξειδίου). Ἀλλ' ὁ Βασίλειος ὁ Β' δὲν ἔμεινεν ἀργός. Εἰς τὸν Νι-

κηφόρον Οὐρανόν, ἕνα τῶν πιστοτέρων καὶ ἐπιτηδειοτέρων τοῦ κράτους στρατηγῶν ἀνέθηκεν ὁ Βασίλειος Β' τὴν σωτηρίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, διορίσας αὐτὸν «πάσης Δύσεως ἄρχοντα».

Ὁ Οὐρανὸς ἀφικόμενος εἰς Θεσσαλονίκην ἀπῆλθεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ Σαμουήλ, ὅστις μαθὼν ὅτι νέος στρατηγὸς καὶ νέος στρατὸς ἔφθασεν εἰς Θεσσαλονίκην ἀνήρχετο ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Οὐρανός, διελθὼν τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου, ἀφῆκεν εἰς Λάρισσαν τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ὁδοιπορήσας συντόνως διὰ τῆς κάτω Θεσσαλίας, ὑπερέβη τὰς ἀγρίας τὴν Ὄθρυος δειράδας καὶ καταβὰς ἔπηξε τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ χεῖλος τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ, ἐν ᾧ ὁ Σαμουὴλ διετέλει στρατοπεδεύων ἐπὶ τῆς ἀπέναντι ὄχθης κατάφορτος ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος λαφύρων. Ὁ διαχωρίζων τοὺς δύο ἀντιπάλους ποταμὸς εἶχε πλημμυρήσει πρὸ ὀλίγου ἐξ ὄμβρων ὑπερβολικῶν, ὥστε ἡ συμπλοκὴ ἐφαίνετο ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος, οἱ δὲ Βούλγαροι ἐπελθούσης νυκτὸς ἐκοιμῶντο ἀμέριμνοι. Τότε ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς ἄνω καὶ κάτω τὸν ποταμὸν περισκοπήσας καὶ εὑρὼν πόρον διεβιβάσθη καὶ ἐπέπεσε κατὰ τῶν πολεμίων, οἱ Ἕλληνες στρατιῶται μέγα ἀλαλάζοντες ἐπέπεσον κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἀνύποπτοι κοιμώμενοι κατετροπώθησαν κατὰ κράτος· ἀναρίθμητοι ὑπῆρξαν οἱ σφαγέντες, ἐπληγώθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ καὶ ὁ τούτου υἱὸς καὶ ἤθελον αἰχμαλωτισθῇ, ἂν μὴ ἔκειντο ὡς τεθνεῶτες, συμμίξαντες ἑαυτοὺς μετὰ τῶν νεκρῶν, μέχρις οὗ ἐπιγενομένης νυκτός, διέφυγον ἀπαρατήρητοι εἰς τὰ ὄρη τῶν Αἰτωλῶν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς Πίνδου διεσώθησαν εἰς τὴν Ἤπειρον, ἀνήκουσαν τότε εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἀλλ' ἅπαν αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον μετὰ τῆς ἀνυπολογίστου αὐτοῦ λείας ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ νικητοῦ καὶ ἅπαντες οἱ αἰχμάλωτοι ἠλευθερώθησαν, (Κεδρ. Β. σελ. 450 ἐκδ. Βόννης). Καὶ ἡ μὲν μάχη αὕτη, δι' ἧς ἡ κυρίως Ἑλλὰς καὶ ἡ Πελοπόννησος ἀπηλλάγησαν τῆς Βουλγαρικῆς κυριαρχίας, δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἓν τῶν μᾶλλον ἀξιομνημονεύτων γεγονότων τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας, ὁ δὲ ἀοίδιμος Νικηφόρος ὡς εἷς τῶν σωτήρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ ἀγὼν ἔκτοτε διεξήχθη κυρίως εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τῆς Θεσσαλίας χώρας, μέχρι δὲ τοῦ 1019 δὲν ἔπαυσεν ὁ Βασίλειος Β' στρα-

τεύων κατ' ἔτος κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὅτὲ μὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅτὲ δὲ ἐκ Θεσσαλονίκης ὁρμώμενος, καὶ διεξάγων οὕτω ἕνα τῶν πεισματωδεστέρων ἀγώνων, ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Κατὰ τὸ 1001 ὁ Βασίλειος στραφεὶς μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω ἠνώρθωσε μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ τὰ ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ ἄλλοτε κατασκαφέντα φρούρια, ἐκυρίευσε δὲ τὰ ὑπὸ Βουλγάρων ἔτι κατεχόμενα, καὶ τοὺς μὲν Βουλγάρους μετοικίσας εἰς τὸν λεγόμενον Βολερόν, καταλιπὼν δὲ εἰς πάντα ἐκεῖνα τὰ ὀχυρώματα φρουρὰν ἀξιόμαχον, ἀνῆλθε πάλιν πρὸς βορρᾶν πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος. Τῷ 1002 ὁ Σαμουὴλ ὑπέστη συμφορὰν παρὰ τὸν Ἀξιόν, καλούμενον ἔκτοτε Βαρδάριον, ὁμοίαν πρὸς τὴν περὶ τὸν Σπερχειόν. Ὁ Σαμουὴλ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μετὰ δυσκολίας διέφυγον, ἐγκαταλιπόντες εἰς χεῖρας τῶν αὐτοκρατορικῶν τὴν βασιλικὴν σκηνὴν καὶ ὁλόκληρον τὸ στρατόπεδον.

Τῷ 1003 ἀνέκτησεν ὁ Βασίλειος τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀλιάκμονος ποταμοῦ ὀχυρὰν πόλιν Βέῤῥοιαν, ἥτις ἐκέκτητο μεγάλην σπουδαιότητα πρὸς τὴν ἄμυναν τῆς τε Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Θεσσαλίας. Μέχρι τοῦ 1014 ἐξηκολούθει ὁ πόλεμος ἀλλ' ἀτελεσφόρητος· διότι ὁ Σαμουὴλ ἀπέφευγε ν' ἀνταγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως πρὸς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ τῷ 1014 ὁ Σαμουὴλ ἀπεφάσισε νὰ πράξῃ γενναιότερόν τι πρὸς ἄμυναν τῆς ἰδίας χώρας. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφ' ἑνός, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἐνέβαλλε πάντοτε διὰ τῆς κλεισούρας Κίμβα λόγγου καὶ Κλειδίου τῆς ἀγούσης, ὡς φαίνεται, ἀπὸ Σεῤῥῶν εἰς τὴν ἄνω τοῦ Στρυμόνος κοιλάδα τοῦ Δεμὶρ Ἰσσὰρ σήμερον ὀνομαζομένου, ἐπετείχισε τὴν δυσχωρίαν ταύτην καὶ συμπυκνώσας ἐκεῖ πολλὴν δύναμιν περιέμενεν ἐκεῖ τὸν ἀντίπαλον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξέπεμψε πρὸς ἀντιπερισπασμόν, ἕνα τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτοῦ στρατηγῶν, τὸν Δαυὶδ Νεστορίτσην μετὰ στρατιᾶς ἀξιολόγου κατὰ Θεσσαλονίκης. Τὸν στρατὸν τοῦτον ἔτρεψεν εἰς φυγὴν ὁ Θεοφύλακτος ὁ Βοτανειάτης καὶ προσλαβὼν λείαν ἄφθονον καὶ αἰχμαλώτους πολλοὺς ἀπῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα πολιορκοῦντα τὸ ἐν τῇ κλεισούρᾳ τοῦ Κλειδίου ὀχύρωμα.

Οἱ περὶ τὸν Σαμουὴλ ἀντεῖχον γενναίως, ὁ δὲ Βασίλειος εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀπελπίζηται, ὅτε ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξιφίας ἐπενόησε νὰ κάμψῃ τὴν δυσχωρίαν, περιοδεύων μετὰ τῆς μοίρας του τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Κλειδίου κείμενον ὑψηλὸν ὄρος Βαλαθίσταν, καὶ ἀ-

νερχόμενος διὰ τῶν τραχυτάτων αὐτοῦ πλευρῶν. Τούτου δὲ γενομένου, κατῆλθεν ἐξαίφνης εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Βουλγάρων, οἵτινες καταπλαγέντες ἐτράπησαν εἰς φυγήν, ἐγκαταλιπόντες τὸ τεῖχος καὶ κατεδιώχθησαν ὑπό τε τοῦ Ξιφίου καὶ τοῦ Βασιλέως. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην (29 Ἰουλίου 1014) ἔπεσον πολλοὶ πολέμιοι καὶ πολὺ πλείονες ᾐχμαλωτίσθησαν. Αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ μόλις διέφυγε τὸν κίνδυνον τῇ συνεργείᾳ τοῦ υἱοῦ του, γενναίως ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἀγωνισθέντος καὶ ἀναβιβάσαντος αὐτὸν εἰς ἵππον καὶ ἀπαγαγόντος εἰς τὸ φρούριον Πρίλαπον (Περλεπέν). Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπεχείρησεν ἤδη, ὡς λέγεται, ἐκδίκησιν φοβερὰν κατὰ τῶν Βουλγάρων. Παρατάξας τοὺς αἰχμαλώτους, ἀνερχομένους κατὰ τὰ φημιζόμενα εἰς 15000, κατὰ λόχους ἀνδρῶν 100, διέταξε νὰ τυφλωθῶσιν οἱ 99 ἄνθρωποι, τοῦ δὲ ἑκατοστοῦ νὰ ἐξορυχθῇ ὁ ἕτερος μόνον ὀφθαλμός, ἵνα δυνηθῇ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς τῶν λοιπῶν. Οὕτω δ' ἔχοντας ἀπέπεμψεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Σαμουήλ, ὅστις λιποθυμήσας εὐθὺς ὡς εἶδε τὸ οἰκτρὸν τοῦτο θέαμα, δὲν συνῆλθεν εἰμὴ μετὰ καρδιακοῦ παλμοῦ, ἐξ οὗ ἀπέθανε μετὰ δύο ἡμέρας (24 Ὀκτωβρίου 1014). Ὁ ἱστορικὸς Κεδρηνὸς (ἔνθ' ἀνωτέρω) ἐκφράζει δισταγμόν τινα περὶ τοῦ τοσούτου ἀριθμοῦ τῶν ἐκτυφλωθέντων αἰχμαλώτων, ὁ δὲ Σλόσσερ ὑποδεικνύει ὅτι τὸ ὅλον πρᾶγμα φαίνεται ἀπίθανον, καὶ ὅτι τὰ μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν πάθη ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ἠδύναντο νὰ ἐπινοήσωσι βραδύτερον ἢ νὰ ἐξογκώσωσι τοὐλάχιστον τὴν ἀγρίαν καὶ ἐπιτετηδευμένην ταύτην ἐκδίκησιν, ἀλλὰ καὶ ὁ μνημονευθεὶς ἀνωτέρω ἀνώνυμος συγγραφεὺς τῶν συμβουλῶν τοῦ Βυζαντινοῦ μεγιστᾶνος ἐν κεφ. 49 λέγει, ὅτι ὁ Βασίλειος ἐν τοῖς ὀχυρώμασι τῶν Ζαγορίων (ἐπαρχίας τῆς πόλεως Μελενίκου) ᾐχμαλώτισε δέκα καὶ τέσσαρας χιλιάδας Βουλγάρων.

Τέλος μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας τῷ 1018 ὁ βασιλεὺς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀχρίδα, ἥτις τότε ἦτο μητρόπολις τῆς πάσης Βουλγαρίας, καὶ ἐν ᾗ ἦσαν μὲν ἱδρυμένα τὰ βασίλεια τῶν βασιλέων αὐτῆς, ἀποτεταμιευμένοι δὲ οἱ θησαυροί. Εὗρε δ' ἐν αὐτοῖς χρυσὸν πολὺν καὶ στέμματα ἐκ μαργάρων καὶ χρυσοϋφεῖς ἐσθῆτας καὶ νομίσματος κεντηνάρια ἑκατόν, ἤτοι 12,240,000 δραχμάς, τὰς ὁποίας ὅλας ἐμοίρασεν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ.

§ 7. Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος ἐν Ζητουνίῳ· Σκέλος.

Ὁ Βασίλειος ἐξ Ἀχρίδος μετέβη εἰς Πρέσπαν, ἐντεῦθεν εἰς Διάβολην (τὸ σημερινὸν Δεβόλ), εἶτα εἰς Καστορίαν καὶ εἶτα εἰς τὸ φρούριον τῶν Σταγῶν (τὴν Καλαμπάκαν). Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς ἦλθε κατὰ φθινόπωρον τοῦ 1018 εἰς τὴν Λαμίαν, ἥτις, ὡς εἴπομεν, ὠνομάζετο τότε Ζητούνιον. Ἐνταῦθα συγκινητικὸν συνέβη ἐπεισόδιον, ὅτε τὰ στρατεύματα διῆλθον τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἔνθα ἐν ἔτει 995 ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς εἶχε κατὰ κράτος νικήσει τοὺς Βουλγάρους, τὰ λευκαθέντα ὀστᾶ τῶν πεσόντων πολυαρίθμων Βουλγάρων ἐκάλυπτον εἰς μεγάλην εἰσέτι ἀπόστασιν τὰ πεδία τοῦ Σπερχειοῦ. Τοὺς πενθίμους τούτους σωροὺς θεασάμενος ὁ Βασίλειος καὶ καταπλαγεὶς ἐκ τῆς θέας ὕμνησε τὴν ἀνδρείαν τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν. «Ἀλλὰ πολὺ πλειότερον, λέγει, ὁ χρονογράφος, ἐξήγειρε τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ τὸ θέαμα τοῦ ὑπερμεγέθους τείχους, ὅπερ ὁ Ἀρμένιος Ῥουπένης, εἷς ὢν βεβαίως τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ, ἔκτισεν ἀνὰ μέσον τοῦ περιωνύμου στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν, ἵνα φράξῃ εἰς τοὺς Βουλγάρους τὴν δίοδον καὶ ἐμποδίσῃ αὐτοὺς νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τὰς κατὰ τῶν θεμάτων τῆς κυρίως Ἑλλάδος καταστρεπτικὰς αὐτῶν ἐπιδρομάς». Ὁ Ῥουπένης οὗτος ἦτο, ὡς φαίνεται, στρατηγὸς τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος καὶ κατήγετο ἐκ τοῦ αὐτοῦ πιθανῶς οἴκου, ἐξ οὗ ὁ περιφανὴς ὁμώνυμος, ὁ κατὰ τὴν ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίδα ἱδρυτὴς τοῦ βασιλείου τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας. Ἔφερε δέ, ὡς φαίνεται, τὸ ὀχύρωμα τοῦτο τὸ ὄνομα «Σκέλος» τουτέστι «μακρὸν τεῖχος»· θὰ ἦτο δὲ ὑψηλὸν μετὰ ἐπάλξεων τεῖχος καὶ ὑπὸ ὀχυρῶν ἐνισχυόμενον πύργων, φράττον διαμπερὲς τὸν στενώτατον μεταξὺ τῶν ὀρέων καὶ τῆς θαλάσσης αὐχένα (Κεδρηνὸς ΙΙ, σελ. 475. πρβλ. ὑποσημ. Σπυρ. Λάμπρου ἐν μεταφρ. Γρηγοροβίου ἱστορ. Ἀθ. τόμος Α΄ σελ. 229).

Ὁ βασιλεὺς εἶτα διὰ τῆς Λοκρίδος καὶ τῆς Βοιωτίας ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἤθελε νὰ πανηγυρίσῃ ἐπὶ τῆς γηραιᾶς ἀκροπόλεως τὸν θρίαμβον αὐτοῦ καὶ εὐσεβῶς τελέσῃ προσκύνημα εἰς τὴν ἑστίαν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Ἀνῆλθε λοιπὸν εἰς τὴν ἀκρόπολιν μετὰ λαμπρῶς ἐσκευασμένου καὶ παρατεταγμένου τοῦ στρατοῦ, εἰσῆλθεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, διεσκευασμένον εἰς περικαλλῆ ναὸν τῆς Παναγίας Θεο-

τόκου καὶ ταύτῃ δοὺς τὰ τῆς νίκης εὐχαριστήρια, ἐκόσμησε δι' ἀναθημάτων πολυτελῶν τὸ ἱερὸν αὐτῆς. Οὕτω δὲ τιμήσας τὴν πόλιν ταύτην κατῆλθεν ἐν παρατάξει εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ εἰσήλασε θριαμβευτικῶς διὰ τῆς χρυσῆς πύλης, ἐστεφανωμένος διὰ στεφάνου χρυσοῦ, ἔχοντος ἐφύπερθεν λόφον δι' ἀδαμάντων κεκοσμημένον. Πρὸ τοῦ ἅρματος ἐβάδιζον πεζῇ ἡ βασίλισσα Μαρία, ἡ γυνὴ τοῦ Βλαδισθλάβου, αἱ θυγατέρες τοῦ Σαμουὴλ καὶ οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Βούλγαροι. Αἱ δὲ ἀνευφημίαι τοῦ πλήθους ἀπέδωκαν αὐτῷ ἐπισήμως κατὰ τὴν ἀείμνηστον ἐκείνην ἡμέραν τὴν προσωνυμίαν τοῦ Βουλγαροκτόνου, τὴν ὁποίαν ἐπεκύρωσαν οἱ αἰῶνες (Κεδρ. II, σελ. 475. Γλυκᾶ IV σελ. 578. Ζωναρᾶς XVII, 9 ἐν πᾶσιν ἔκδ. Βόννης).

Ὁ Βασίλειος ὁ Β' ἀπεβίωσε κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1025, ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῶν τριῶν Βυζαντινῶν ἡρώων, οἵτινες ἐκλέϊσαν τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς δεκάτης καὶ τὸ πρῶτον τέταρτον τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος.

§ 8. ΚΕ' Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ στ' τῶν Βουλγάρων.

Τῷ 1040 βασιλεύοντος Μιχαὴλ τοῦ Δ' τοῦ Παφλαγόνος ὁ Βούλγαρος Πέτρος Δελεᾶνος, ὅστις ἦτο δοῦλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρός, ἀποδρὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ περιπλανηθεὶς μέχρι Βελιγραδίου εἶπεν ἑαυτὸν υἱὸν Ῥωμανοῦ τοῦ υἱοῦ Σαμουὴλ καὶ ἐπιστεύθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου τῶν ὁμοφύλων, οἵτινες ἀφορμὴν ἐζήτουν ἀποστασίας. Ὅθεν ἀνηγορεύθη βασιλεὺς Βουλγαρίας καὶ ἀνευφημήθη εἰς διαφόρους τῶν μερῶν ἐκείνων πόλεις καὶ ἐπῆλθε κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ μὴ ἔχων, ὡς φαίνεται, τὰ ἀναγκαῖα εἰς πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὄργανα, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν· καὶ διὰ μὲν τοῦ στρατηγοῦ Καυκάνου ἐκυρίευσε τὸ Δυῤῥάχιον, διὰ δὲ τοῦ Ἀνθίμου, εἰσελάσαντος διὰ τῶν στενῶν τῶν Θερμοπυλῶν, κατετρόπωσε τὸν στρατηγὸν τῆς Ἑλλάδος Ἀλλακασσέα εἰς μάχην κρίσιμον περὶ τὰς Θήβας συγκροτηθεῖσαν, καθ' ἣν ἔπεσον μέγα πλῆθος Θηβαίων. Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως κάτοικοι, μὴ δυ-

νάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὰς καταπιέσεις τοῦ αὐτόθι πράκτορος τῶν δημοσίων φόρων Ἰωάννου Κουτσομύτου, τοῦτον μὲν κατεμέλισαν, αὐτοὶ δὲ συνετάχθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, πλὴν τῆς πρωτευούσης τοῦ θέματος Νικοπόλεως (Κεδρ. Β. σελ. 529 ἐκδ. Βόννης). Ἡ μεγάλη αὕτη στάσις, διαρκέσασα ἔτος περίπου ὅλον, κατεβλήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 1041, οἱ δὲ Βούλγαροι κατέστησαν αὖθις ὑπήκοοι τοῦ Κράτους. Ὁ Μιχαὴλ Δ' ἀπεβίωσε κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1041, ἔμεινε δὲ μόνη κυρία τῶν πραγμάτων ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ζωὴ μέχρι τοῦ 1050 συζευχθεῖσα τῷ 1042 Κωνσταντῖνον Θ' τὸν μονομάχον, ὃν ἔστεψε καὶ βασιλέα, καὶ ἡ μὲν Ζωὴ ἀπεβίωσε τῷ 1050, ἡ δὲ νεωτέρα αὐτῆς Θεοδώρα τῷ 1056, μετ' αὐτῆς δὲ ἐξέλιπε καὶ ὁ τελευταῖος γόνος τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου, ἀνηγορεύθη δὲ βασιλεὺς ὁ πατρίκιος Μιχαὴλ ὁ Στρατιωτικὸς καὶ μετὰ ἓν ἔτος, τῷ 1057, ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὁ ἀρχηγέτης τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας.

§ 9. Ἡ τῶν Κομνηνῶν δυναστεία. ΚΣΤ' Βαρβαρικὴ ἐπιδρομή· ἡ α'. τῶν Οὔζων.

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς διέπρεψεν ὡς στρατηγὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθής, ἀλλ' ἐβασίλευσε δύο μόνον ἔτη· διότι περὶ τὰ τέλη τοῦ 1059 προσβληθεὶς ἐν κυνηγίῳ ὑπὸ κεραυνοῦ καὶ νοσήσας παρῃτήθη τῆς βασιλείας καὶ προεχειρίσατο βασιλέα τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ συναγωνιστὴν Κωνσταντῖνον τὸν Δούκαν, ἔχοντα σύζυγον τὴν σοφολογιωτάτην Εὐδοκίαν, τὴν ποιήσασαν «τὴν Ἰωνιάν, ἤτοι συναγωγὴν θεῶν, ἡρώων τε καὶ ἡρωΐνων γενεαλογίας καὶ τῶν περὶ αὐτοῖς μεταμορφώσεων, μύθων τε καὶ ἀλληγοριῶν».

Ἀπὸ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ μονομάχου ἤρχισαν «τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων κακά», ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός. Ἐν δὲ τῷ διαστήματι τῆς ὀκταετοῦς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα 1060 – 67 οἱ Τοῦρκοι ἐλεηλάτησαν πολλὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ χώρας, ἐκυρίευσαν δὲ ὁριστικῶς καὶ τὴν Ἀρμενίαν. Ἐν ἔτει δὲ 1065 ἐπεφάνη ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἴστρου ἕτερόν τι Τουρκικὸν ἔθνος, οἱ καλούμενοι Οὖζοι ἢ Οὐγοῦζοι, οἵτινες περὶ τὰς 600,000 διαβάντες τὸν ποταμὸν τοῦτον διέδραμον λεηλατοῦντες τὰς βορείας τοῦ Κράτους

ἐπαρχίας, μοῖρα δέ τις αὐτῶν προήλασε μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, λυμαινομένη πᾶν τὸ προστυχὸν καὶ ἁρπάζουσα λείαν ἀναρίθμητον, ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιστροφῇ καταληφθεῖσα ὑπὸ χειμῶνος βαρυτάτου ἀπέβαλε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἢ ἀπέκτησε καὶ ἐπανέζευξεν οἴκαδε ἀθλίως (Μιχαὴλ Ἀτταλιώτης ἐν ἱστορ. σελ. 83).

§ 10. ΚΖ' Βαρβαρικὴ ἐπιδρομή, ἡ α'. τῶν Νορμανδῶν.

Ὅτε περιωρίσθησάν πως αἱ ἀπὸ Βορρᾶ καὶ ἀπ' Ἀνατολῶν κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπιδρομαί, ἀνεφάνησαν ἄλλαι ἐκ δυσμῶν, αἵτινες διὰ τῆς Ἑλλάδος τὴν τύχην ἦσαν σπουδαιότεραι καὶ διαρκεστέρων συνεπειῶν ἢ πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε· διότι ἐχρησίμευσαν ὡς πρόδρομος τῆς φραγκοκρατίας.

Οἱ νέοι οὗτοι ἐπιδρομεῖς ἦσαν Νορμαννοὶ ἢ Νορμανδοί, οἱ ἐκ Σκανδιναυίας καὶ Δανίας πειραταί, οἵτινες κατὰ τὸν ΙΑ'. αἰῶνα εἰς Ἰταλίαν κατελθόντες, περὶ τὰ μέσα αὐτοῦ ἵδρυσαν ἐν Ἀπουλίᾳ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν τοπικῶν δυναστειῶν ἴδιον ἀνεξάρτητον κράτος.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 1081, καθ' ὃ ἔτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν Βυζαντινὸν θρόνον Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ὁ Ῥοβέρτος Γουϊσκάρδος δοὺξ τῆς Ἀπουλίας παρεσκεύασε στρατὸν ἐκ 30,000 ἀνδρῶν, ὧν τὸ κράτιστον ἀπετέλουν 1300 Νορμανδοὶ ἱππεῖς, καὶ στόλον 150 μεγάλων πλοίων, ὧν τὰ πλεῖστα παρέσχον οἱ πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς πολέμιοι Δαλμάται. Ὁ Ἀλέξιος μαθὼν τὰ σχέδια τοῦ Ῥοβέρτου ἔλαβε τὰ δυνατὰ μέτρα πρὸς ἄμυναν τῆς χώρας, παραχωρήσας δὲ πολλὰ ἐν τῷ κράτει προνόμια συνεμάχησε πρὸς τοὺς Βενετούς, ἐξαπέστειλε δὲ ὡς τάχιστα εἰς Δυῤῥάχιον καὶ τὸν ἐπιστήθιον αὐτοῦ φίλον Γεώργιον Παλαιολόγον πρὸς ἐπισκευὴν τῶν ὀχυρωμάτων τῆς δυσαλώτου ταύτης πόλεως καὶ ὑπεράσπισιν τῆς πέριξ χώρας ἀπὸ τῶν Νορμανδῶν. Πρὶν ὅμως προλάβῃ ὁ Παλαιολόγος νὰ ὀχυρώσῃ καλῶς τὴν χώραν, ἓν μέρος τοῦ Νορμανδικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ῥοβέρτου Βοημοῦνδον ἀπεβιβάσθη καὶ ἐκυρίευσε τὸν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Δυῤῥαχίου Αὐλῶνα. Ὁ δ' ἕτερος στρατὸς ὑπ' αὐτὸν τὸν Ῥοβέρτον μετὰ δεινότα-

τον πλοῦν, ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὴν Κέρκυραν, Κορυφὼ τότε καλουμένην, ἔφθασεν ἐνώπιον τοῦ Δυῤῥαχίου. Ἐκεῖ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἐπιπλεύσαντος στόλου οἱ σύμμαχοι Ἐνετοὶ καὶ κατέστρεψαν αὐτὸν ὁλοτελῶς, ὅθεν ἐπεκράτησε παρὰ τοῖς Νορμανδοῖς μεγάλη ἔλλειψις ἐπιτηδείων, προκαλέσασα νόσους δεινάς, ὑφ' ὧν ἀνηρπάγησαν ἐν βραχεῖ πλέον τῶν 10,000 ἀνδρῶν καὶ 500 ἱππόται. Ἐν τούτοις ὁ τολμηρὸς ἐκεῖνος τυχοδιώκτης δὲν ἀπεδειλίασεν, ἀλλ' ἐξηκολούθει πολιορκῶν τὸ Δυῤῥάχιον, καὶ συνῆψε μάχην πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ὁδηγούμενον ἐπικουρικὸν στρατὸν ἐξ 70,000, ὃν κατὰ κράτος ἐνίκησε καὶ διεσκόρπισε, μετ' ὀλίγον δέ, κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1082, ἐγένετο κύριος καὶ τοῦ Δυῤῥαχίου. Ἐντεῦθεν τότε ὁρμώμενος ἐπεχείρησεν ἐκστρατείας πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν, ἐκυρίευσε τὴν ὀχυρὰν Καστορίαν, εἰς ἣν μετέφερε τὸ κέντρον τῆς δυνάμεώς του, καὶ ἤδη ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλ' ἠναγκάσθη ἕνεκα ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν νὰ ἐπανέλθῃ οἴκαδε, ἀφοῦ ἀνέθηκεν εἰς τὸν υἱὸν Βοημοῦδον τὴν ἐξακολούθησιν τῶν κατακτήσεων. Οὗτος προχωρήσας κατέλαβε τὰ Ἰωάννινα, τὰ Τρίκκαλα καὶ πλῆθος μικροτέρων πόλεων καὶ ἤδη ἐν ἀρχῇ τοῦ 1083 κατεγίνετο περὶ τὴν ἐκπολιόρκησιν καὶ τῆς ὀχυρᾶς Λαρίσσης· ἐνταῦθα ἀντεπεξέρχεται ὁ βασιλεύς, συγκροτεῖται περὶ τὴν πόλιν ταύτην μάχη μεγάλη καὶ ἐναγώνιος, κατατροποῦνται τελευταῖον οἱ Νορμανδοὶ καὶ ἐγκαταλιπόντες τὸ κατὰ τῆς Λαρίσσης ἐπιχείρημα ὑποχωροῦσι κακῶς ἔχοντες εἰς Καστορίαν. Ἡ ἀποτυχία αὕτη, ἡ παράτασις τοῦ πολέμου, ἡ δυσμένεια τῶν πέριξ κατοίκων, ἔτι δὲ αἱ ἀδιάλειπτοι εἰσηγήσεις τῶν μετὰ τῶν Βυζαντινῶν τεταγμένων Νορμανδῶν περιήγαγον ἐν Καστορίᾳ δεινὴν στάσιν, ἀναγκάσασαν τὸν Βοημοῦνδον νὰ ἐπιστρέψῃ μετὰ τῶν ὀλίγων πιστῶν εἰς Σάλερνον τῆς Ἰταλίας πρὸς τὸν πατέρα του, αἱ δὲ κτήσεις αὐτοῦ πᾶσαι, ἤτοι μέγα μέρος τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας τῷ 1085 περιῆλθον πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν.

§ 11. Ἡ α'. καὶ β'. Σταυροφορία καὶ τὰ μετ' αὐτάς.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Νορμανδικοῦ πολέμου ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενος ἀδιακόπως σχεδὸν πρὸς τοὺς Τούρκους, πρὸς τοὺς στασιάσαντας Κρῆτας καὶ Κυπρίους, πρὸς τοὺς Πετσενέγους

καὶ πρὸς τοὺς Κομάνους, οὓς πάντας ἐπὶ τέλους κατετρόπωσεν, ὅτε αἴφνης τῷ 1096 νέα ἐξεῤῥάγη ἀπὸ δυσμῶν θύελλα, ἡ **καλουμένη πρώτη σταυροφορία.** Τὸ μέγα τοῦτο κίνημα τῆς Δύσεως κατὰ τῆς Ἀνατολῆς, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας, καὶ ἀποτελεῖ ἓν τῶν σπουδαιοτάτων γεγονότων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, παρεσκευάσθη διὰ ποικίλων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν συμφερόντων, ἰδίως δὲ ὑπὸ τῆς πεισματώδους τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης ἀξιώσεως τοῦ νὰ ἐπιβάλωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' εἰς τοῦτο συνετέλεσαν καὶ πολλὰ δευτερεύοντα αἴτια, ὧν ἓν τὸ καὶ κυριώτατον, τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῆς Παλαιστίνης ἀγρίων Τούρκων δεινοπαθήματα τῶν Χριστιανῶν τῆς χώρας ταύτης, ἅτινα ὁ ἐκ τῆς Γαλλικῆς πόλεως Ἀμιένης καταγόμενος ἐρημίτης Πέτρος, ἐπανελθὼν ἐξ Ἱεροσολύμων εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀνεκήρυττε καλῶν τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀδελφῶν αὐτῶν.

Ἐν ἔτει 1099 ἔληξε διὰ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων ἡ πρώτη σταυροφορία, πολλὰ δεινὰ ἐπενεγκοῦσα εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐν ἔτει δὲ 1101 ἐξώρμησαν πάλιν ἐκ Δύσεως πολυάριθμοι πρὸς ἀνατολὰς μαχηταί, ἰδίως Γερμανοὶ καὶ Ἰταλοί, συμποσούμενοι μετὰ τῶν μοναχῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων εἰς 260,000, οἵτινες ἀφ' οὗ ἔπαθον τὰ πάνδεινα ἀπὸ ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1101 ὁλοσχερῶς κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων εἰς τὰ ὄρη τῆς Παφλαγονίας. Ὁμοίαν δὲ τύχην ἔλαβον δύο ἄλλοι στρατοὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διὰ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Ἀσίαν ὁρμήσαντες ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγοὺς Γάλλους καὶ Γερμανούς. Τὸ ὅλον πλῆθος τῶν ἀπολεσθέντων καθ' ὅλην τὴν δυστυχῆ ταύτην ἐπιχείρησιν συμποσοῦνται, ὡς βεβαιοῦται, εἰς 400,000 ψυχῶν. Ἄχρι τοῦδε δύο ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, τὸ πλεῖστον ἀσυντάκτων, ἐν γένει δ' ἐμπαθῶς διακειμένων πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνατολῆς, διῆλθον ἀπὸ τοῦ 1096 μέχρι τοῦ 1101 διὰ τῶν βορείων ἐπαρχιῶν τοῦ Κράτους καὶ ἐπήνεγκον εἰς αὐτὸ οὐ μόνον μεγίστας ζημίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλας πληγὰς ὑλικάς τε καὶ ἠθικὰς ἀνιάτους, καὶ θανασίμους.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἐδέσποζον ὁλοσχερῶς Ἑλ-

ληνικαὶ Ἐκκλησίαι, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης. Κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἀνεφάνη καὶ ἡ αἵρεσις τῶν **Βογομίλων** ἤτοι τῶν ἐπικαλουμένων τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, οὖσα παραφυὰς τῆς τῶν Παυλινιατῶν. Πιθανῶς μοῖραι τούτων ἐπὶ τῶν διωγμῶν αὐτῶν ἔκτοτε κατῴκησαν τὰ χωρία **Παυλιανὴ** ἐν τῷ δήμῳ Ἡρακλεωτῶν καὶ Βογομύλου παρὰ τὴν Ὑπάτην.

Ὁ Ἀλέξιος ἀπεβίωσε τῷ 1118, διεδέξατο δ' αὐτὸν ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, ὁ ἐπωνομασθεὶς Καλογιάννης (1118—1143), ὅστις διεκρίθη ἐπὶ ἀνδρείᾳ, μετριοπαθείᾳ καὶ χρηστότητι, ἀπέκρουσε δὲ καὶ πολλὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς. Τοῦτον δὲ διεδέξατο ὁ νεώτατος αὐτοῦ υἱὸς Μανουήλ, ἐφ' οὗ ἐγένετο ἡ β^{α} σταυροφορία (1147—1149), ἧς ἡ ἀποτυχία ἀπέβη μὲν ἄδοξος καὶ ἐπονείδιστος, ἀλλ' ἐπέφερε πολλὰ δεινὰ εἰς τὸ χριστιανικὸν ἐκεῖνο κράτος, τὸ Βυζαντινόν, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἤρχοντο δῆθεν νὰ προπολεμήσωσιν οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως. ὁ Μανουὴλ συγχρόνως ἠγωνίζετο ἔν τε τῇ Δύσει καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμβάντος ἐν ἔτει 1180, οἱ δ' ἀγῶνες ἀπέβησαν εὐτυχέστεροι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἢ ἐν τῇ Δύσει.

§ 12. Κατάστασις τῆς Φθιώτιδος ἐπὶ Μανουήλ.

Ἐκ τοῦ ὁδοιπορικοῦ τοῦ ῥαββίνου Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλης, ὅστις περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα ἐντὸς τῶν ἐτῶν 1159 - 1173, μανθάνομεν ὅτι ἐν Φθιώτιδι οὐδεμία τότε ἀσφάλεια ὑπῆρχεν ἕνεκα τῶν Βλάχων, κατοικούντων τὰ ὀρεινὰ μέρη ἰδίως τῆς χώρας ταύτης. Ἐκ τοῦ ὁδοιπορικοῦ αὐτοῦ μανθάνομεν πολλὰς εἰδήσεις, μάλιστα μὲν περὶ τῶν Ἰουδαίων, οὐχ ἧττον δὲ καὶ περὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἐν ἐπιτομῇ λέγει· «Ἐκ Κορίνθου μετὰ τριήμερον πορείαν ἦλθον εἰς Θήβας, πόλιν μεγάλην, ὅπου ὑπάρχουσι δισχίλιοι Ἰουδαῖοι, οἱ ἄριστοι ἐν Ἑλλάδι ἐργάται τῆς μετάξης καὶ πορφύρας, παρὰ τούτοις δὲ εἰσὶ καὶ λίαν εὐ· εὐπαίδευτοι ἄνδρες. Ἐκ Θηβῶν μετὰ μιᾶς ἡμέρας πορείαν ἦλθον εἰς Ἔγριπον (Χαλκίδα), πόλιν μεγάλην παράλιον, ὑπὸ μεγάλου ἀριθμοῦ ἐμπόρων ἐκ πασῶν τῶν χωρῶν συχναζομένην. Ἐνταῦθα εἰσὶν Ἰουδαῖοι περὶ τοὺς ἑκατόν. Ἐντεῦθεν μιᾶς ἡμέρας πορεία εἶναι εἰς τὴν Ἰαβαστέριζαν (α), πόλιν παράλιον, ἔνθα ὑπάρχουσιν ἑκατὸν Ἰου-

ρισμόν. Τῷ 1197 παρέστη εἰς τὸ μέσον ὁ τρίτος τοῦ Ἀσὰν καὶ τοῦ Πέτρου ἀδελφός, ὁ Ἰωαννίσης ἢ Καλοϊωάννης, ὡς ἐπωνόμαζεν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπὶ τὸ βυζαντινώτερον, ὅστις εἶχε μὲν ἄλλοτε παραδοθῆ εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὡς ὅμηρος, ἤδη δὲ δραπετεύσας εἰς τὰ ἴδια ἀνηγορεύθη βασιλεὺς καὶ ἦρξε τῶν Βουλγάρων καὶ Βλάχων ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη 1197—1207. δεινοτάτας δὲ ἔπαθον τότε συμφορὰς οὐ μόνον ἡ Θρᾴκη καὶ ἡ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἤπειρος καὶ αὐτὴ ἡ κυρίως Ἑλλάς.

§ 15. Μικροδυναστεῖαι ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι.

Ἕνεκα τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἀλεξίου καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμύτσης, ὅστις εἶχεν ἀγωνισθῆ τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων, ἠναγκάσθη τῷ 1201 νὰ στασιάσῃ καὶ ἐμβαλὼν εἰς Πελαγονίαν καὶ Θεσσαλίαν ἐζήτησε βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Βλάχων τῆς χώρας νὰ ἱδρύσῃ ἴδιον ἐνταῦθα κράτος, ὠφελούμενος ἐκ τῆς κοινῶς ἐπικρατούσης δυσαρεσκείας καὶ ἀναρχίας. Ἐπὶ τέλους ἅπαντες οἱ στασιασταί, οἱ σύμμαχοι δηλ. τοῦ Ἰωαννίτση Ἰβάγκο καὶ Στραζομὴρ καὶ ὁ Καμύτσης ἀπέτυχον ἐποκύψαντες μᾶλλον εἰς ῥᾳδιουργίας τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς ἢ εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῆς δύναμιν, πρὸς δὲ τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Ἰωαννίσην συνωμολογήθησαν συνθῆκαι, δι' ὧν ἐπετράπησαν αὐτῷ πᾶσαι αὐτοῦ αἱ κατακτήσεις.

Ἐκτὸς τοῦ πρωτοστράτορος Μιχαὴλ Καμύτση καὶ ἄλλοι μικρότεροι δυνάσται κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τῆς Ἑλλάδος μέρη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰ πρῶτα τῆς τρισκαιδεκάτης, διατελοῦντες σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἰς τὰ ὄρη τῆς ἀρχαίας Δολοπίας ἦρχεν **Ἀγραφιώτης** τις πολέμαρχος (α) περὶ τοῦ ὁποίου πλειότερα δὲν γνωρίζομεν. Ἰσχυρότατος δὲ καὶ τολμηρότατος τῶν ἐγχωρίων τούτων ἡγεμονίσκων ἐπῆρξεν ὁ ἄρχων τοῦ Ναυπλίου **Λέων Σγουρός**, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν τοῦ Ναυπλίου ἡγεμονίαν μετ' οὐ πολὺ ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ δεσπόσῃ ἁπάσης τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς μέσης Ἑλλάδος. Τῷ 1202 κατέλαβε δι' ἀπάτης τὸ Ἄργος διὰ ληστρικῆς δὲ ἐπιδρομῆς καὶ αὐτὴν τὴν Κόρινθον.

τὸ 1209 καὶ 1210 δύο συνελεύσεις τῶν Φράγκων μεγιστάνων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἐῤῥίκου, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται.

Σημ. γ'. Σινονπόταμον ἢ **Σίνον Ποταμόν**, κατ' ἄλλην μεθερμηνείαν **Κυνοπόταμον**. Ὁ Βενιαμίν, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς σειρᾶς τῆς πορείας του ὀνομάζει οὕτω τὸ **Ζητούνιον**. Ὁ Archer, ὁ ἐκδότης τοῦ Ὁδοιπορικοῦ, ὑποθέτει ὅτι πρέπει ν' ἀναγνωσθῇ «Zeitun sur la riviere» τουτέστι Ζητούνιον παρὰ τὸν ποταμὸν (περὶ τοῦ ὀνόματος ἴδ. σελ. 248).

Σημ. δ'. Ἐνταῦθα, λέγει ὁ Βενιαμίν, ἄρχεται ἡ Βλαχία. Τὸ πρῶτον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου βλέπομεν τοὺς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Δακῶν(;) ὁρμωμένους καὶ ἐκρωμαϊσθέντας Βλάχους ὡς προσκόπους τῆς Βυζαντινῆς στρατιᾶς ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου. Ἔπειτα Βλάχοι μνημονεύονται ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ πρώτου μεγάλου Νορμανδικοῦ πολέμου (σελ. 262). Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν νικηφόρων τοῦ Ἀλεξίου Α'. ἐναντίον τοῦ Βοημούνδου παρὰ τὴν Λάρισσαν ἀγώνων τοῦ 1084 ἀναφέρονται Βλαχικαὶ κῶμαι ἐν ταῖς ὀρειναῖς χώραις τῆς βορείου Θεσσαλίας (Ἄννα Κομν. Τόμ. Ε'. σελ. 245). Ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων βλέπομεν αὐτοὺς νοτιώτερον ἐκτεινομένους. Τὰ Θεσσαλικὰ ὄρη καὶ ἰδίᾳ ἡ Πίνδος καὶ αἱ προεκτάσεις αὐτῆς μέχρι τῆς πρὸς νότον περιοχῆς τοῦ Σπερχειοῦ ἐν τοῖς χρόνοις ἤδη τοῦ Μανουὴλ καὶ τοῦ Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλης κατείχοντο ὑπὸ τῶν Βλάχων. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος σπουδαῖον μέρος τῆς Θεσσαλίας, κυρίως ἡ ὀρεινὴ αὐτῆς ἐκαλεῖτο **Μεγαλοβλαχία**, ὡς κακατωτέρω ῥηθήσεται (Νικήτας Χωνιάτης). **Μικρὰ δὲ Βλαχία** ἐκαλεῖτο ἡ Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία καὶ **ἄνω Βλαχία ἡ χώρα τῶν Δολόπων, τὰ Ἄγραφα.**

Τὸ ὄνομα Vlach σλαβιστὶ σημαίνει ποιμένα· καὶ ἡ Ἄννα δὲ ἡ Κομνηνὴ (Βιβλ. VIII, σελ. 226, ἐκδ. Παρισίων) λέγει· «καὶ ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἵλοντο, βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν οἶδε διάλεκτος». Ὁ δὲ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος (Ι, 37) λέγει· «Τὸ Βλαχικὸν ἔθνος δυσχωρίαις χαῖρον καὶ βοσκήμασι προσανέχον.» Τὸ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐκδοθὲν **Στρατηγικὸν** τοῦ Κεκαυμένου ῥητῶς μαρτυρεῖ ὅτι μόνον τὸν χειμῶνα διέτριβον ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ τῶν κτηνῶν αὐτῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀπριλίου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου αἱ γυναῖκες αὐτῶν καὶ τὰ κτήνη ἀνέβαινον εἰς τοὺς ὑψηλοτέρους καὶ ψυχροτέρους τόπους.

Σημ. ε'. Τὸ ὄνομα Γαρδίκιον εἶναι σλαβικόν, σημαίνει δὲ κατὰ τὸν μέγαν Οἰκονόμον Κωνστ. τὸν ἐξ Οἰκονόμων πολίχνην, πολίχνιον (Δοκίμ. περὶ τῆς πλησιεστ. συγγεν. τῆς Σλαβορωσσικῆς γλώσσης πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν τόμος Γ'. σελ. 397). Πότε καὶ ὑπὸ τίνων ἐγένετο ἡ καταστροφὴ τοῦ Γαρδικίου ἣν μνημονεύει ὁ Βενιαμίν, εἶναι ἄγνωστον.

§ 13. ΚΗ' Βαρβαρικὴ εἰς Θεσσαλίαν ἐπιδρομή, ἡ β' τῶν Νορμανδῶν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Κομνηνοῦ νέαν ὑπέστη πολιορκίαν ἡ Θεσσαλονίκη τῷ 1185 ὑπὸ τῶν Σικελῶν καὶ Ἰταλῶν, ὅτε ὁ μὲν ἀγὼν διεξήχθη ἐν Θεσσαλίᾳ, ἡ δ' Ἑλλὰς ὑπέστη ἐσχά-

την ἐξάντλησιν ἐκ τῶν στρατολογιῶν, τῶν φόρων καὶ τῶν πιέσεων τῶν Διοικητῶν (Νικ. Χωνιάτ. σελ. 27 καὶ ἑξ.). Τὸν Ἀνδρόνικον ἀποθανόντα διεδέξατο κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος ὁ ἀνάξιος μὲν Ἰσαάκιος Ἄγγελος, ἀλλ' ὁ ὑπ' αὐτοῦ ὑπὸ τὸν δεξιὸν καὶ γενναῖον στρατηγὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν ἀποσταλεὶς κατὰ τῶν Ἰταλῶν καὶ Σικελῶν στρατὸς ἀνεδείχθη νικηφόρος ἐν τῷ πρὸς τοὺς κατακτητὰς τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἀγῶνι. Τότε ἡ Θεσσαλονίκη περιῆλθεν αὖθις εἰς τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν.

§ 14. ΚΘ' Βαρβαρικὴ ἐπιδρομή, ἡ τῶν Βλαχοβουλγάρων καὶ ἡ Γ'. Σταυροφορία.

Ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος θελήσας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Βέλαν Γ' νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ἐπέβαλεν ἐπὶ τῇ δαπάνῃ τοῦ γάμου βαρὺν εἰς ἅπαν τὸ κράτος φόρον. Τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἐπιλαβόμενοι οἱ περὶ τὸν Αἷμον Βλάχοι καὶ Βούλγαροι ἐπανέστησαν. Τρεῖς ἀδελφοὶ Πέτρος, Ἀσὰν καὶ Ἰωάννης, οἵτινες καί τοι ἐκ Βλάχων καταγόμενοι, παρέστησαν ἑαυτοὺς ὡς ἀπογόνους τοῦ ἀρχαίου Τερνοβητικοῦ βασιλείου οἴκου ἐκάλεσαν ἀμφότερα τὰ φῦλα εἰς τὰ ὅπλα τῷ 1186. Μετὰ τούτων εἶτα ἠνώθησαν καὶ οἱ ἐν Θεσσαλίᾳ Βλάχοι. Οἱ στασιασταὶ κατ' ἀρχὰς ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου παρὰ τοῖς Κομάνοις· καὶ ἑτέραν δὲ ἐπιχειρήσαντες ἐπιδρομὴν τῷ 1187 ἡττήθησαν ὑπὸ τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἰσαάκιος δυσπιστήσας πρὸς τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ἄνδρα ἀφῄρεσεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν στρατηγίαν καὶ ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς τὸν τυφλὸν Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν, ὅστις κατετροπώθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Τελευταῖον ἡ ἡγεμονία ἐπετράπη εἰς τὸν νικητὴν τῶν Νορμαδῶν, τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν. Οὗτος ἐξεδίωξε μὲν τοὺς πολεμίους ἐκ τῆς Θρᾴκης, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἁρπάσῃ τὴν βασιλείαν, ἐπέστρεψε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀνηγορεύθη ἐκεῖ αὐτοκράτωρ καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον, καὶ ἡττηθεὶς ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ, ἡ δὲ βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις ἐξηκολούθησε καὶ οἱ Βλαχοβούλγαροι ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον. Τῷ 1189 ἀνηγορεύθη ἐν

Φιλαδελφείᾳ καὶ ἄλλος αὐτοκράτωρ, ὁ Θεόδωρος Μαγκαφᾶς, ἀλλ' ὁ Ἰσαάκιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ τὸν ἠνάγκασε ν' ἀποθέσῃ διὰ συνθήκης τὴν σφετερισθεῖσαν ἀρχὴν καὶ νὰ ὑποταχθῇ.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἐνέσκηψε καὶ ἡ **Γ' Σταυροφορία**, *ἣν προεκάλεσεν ἡ περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὑπὸ τοῦ κυβερνήτου τῆς Αἰγύπτου Σαλλαδίν, καταλαβόντος τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν καὶ ἀναγορευθέντος Σουλτάνου τῆς Δαμασκοῦ καὶ τοῦ Καΐρου, συμβᾶσα ὁλοσχερὴς σχεδὸν κατάλυσις τῶν ἐν τῇ Συρίᾳ χριστιανικῶν ἡγεμονιῶν. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τοὺς ἰσχυροτάτους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας, τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερῖκον Α' Βαρβαρόσσαν, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Αὔγουστον καὶ τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐρρῖκον Β' Ῥιχάρδον τὸν Λεοντόθυμον. Καὶ ἡ σταυροφορία αὕτη ἀπέτυχεν, ἐν τούτοις ἡ Βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις ἐξηκολούθει μέχρι τοῦ 1195, ὅτε οἱ στρατηγοὶ τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον, ὅστις μετωνομάσθη Ἀλέξιος Γ' Κομνηνός. Οὗτος, ὡς εἴπομεν, ἐνυμφεύθη τὴν Εὐφροσύνην Δούκαιναν (σελ. 266).*

Ὁ Ἀλέξιος Γ'. ἀνενέωσε κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1199 τὴν τοῦ ἔτους 1187 συμμαχίαν πρὸς τὴν Βενετίαν, ὑποχρεωθεὶς νὰ ἐκδώσῃ χρυσόβουλλον, ὅπερ πλὴν ἄλλων προνομίων ἐπέτρεπε τοῖς Βενετοῖς ἐλευθερίαν ἐμπορίων πανταχοῦ τοῦ κράτους, ἀπαριθμοῦν ἐνταὐτῷ τὰ ἐν τῷ κράτει ἐμπόρια. Τοιαῦτα ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἐμνημονεύοντο ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ ἰδίᾳ τὰ ἑξῆς. Ἡ Νικόπολις, αἱ Ἰόνιοι Νῆσοι, αἱ Πάτραι, ἡ Μεθώνη, ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, τὸ Ναύπλιον, αἱ Θῆβαι, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Χαλκὶς (Ἔγριπος), ἡ Κάρυστος, ὁ Βελεστῖνος, ἡ Μεγάλη Βλαχία (ἔνθα ἐννοεῖται πιθανῶς ἡ Λαμία ἢ τὸ Γαρδίκιον), ἡ Δημητριάς, ὁ Ἁλμυρός, ἡ Ῥαβένικα, ἡ Φάρσαλος, ὁ Θαυμακός, ἡ Πισήνη, τὰ Τρίκκαλα καὶ ἡ Λάρισσα (Hopf. σελ. 174).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου ἡ μὲν ἐσωτερικὴ παραλυσία ἐκορυφώθη, οἱ δὲ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἀπέβησαν ὑπέρ ποτε φοβεροί. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος περιῆλθον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, τὸ δὲ κράτος ἐξηκολούθει πάσχον τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν Βουγαροβλάχων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπανάστασις κραταιουμένη ὁσημέραι ἔμελλε νὰ παραγάγῃ ἤδη ὁριστικῶς τὸν πολιτικὸν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ χω-

νοι δὲ ὑπῆρξαν οἱ ἔνοχοι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων τέλος ἐπελθούσης διαρρήξεως τῶν πυλῶν τοῦ Βοσπόρου. τῆς εἰσορμήσεως αὐτῶν εἰς τὴν Λύσιν καὶ τῆς ἐπ' αὐτῶν διαπετάσεως τῆς σημαίας τῆς Ἀσιατικῆς βαρβαρότητος ἐπί τε τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος.

Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἀπεφάσισαν οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων νὰ ἱδρύσωσιν ἴδιον κράτος, νὰ ἐκλέξωσι πάραυτα ἕνα ἐξ αὐτῶν αὐτοκράτορα καὶ νὰ μερισθῶσι πρὸς ἀλλήλους τὸ ἀπορφανισθὲν Βυζαντινὸν κράτος. Ἐξελέγη λοιπὸν αὐτοκράτωρ ὁ κόμης Βαλδουῖνος τῆς Φλανδρίας. ὅστις οὖν τῇ ἀναστάτῃ ἐν τῷ νέῳ κράτει κυριαρχίᾳ ἔλαβεν ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν του καὶ τὸ ἓν τέταρτον τοῦ ὅλου Βυζαντινοῦ κράτους, τὰ δὲ λοιπὰ τρία τέταρτα διενεμήθησαν μεταξὺ τῶν Ἐνετῶν καὶ τοῦ μαρκησίου Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ, ὅστις ἐγένετο βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔλαβε πάσας τὰς πρὸς δυσμὰς τῆς Θρᾴκης χώρας μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ καὶ τὴν Κρήτην, ἣν ὅμως ἀμέσως ἐπώλησεν εἰς τοὺς Ἐνετούς. Ἡ δὲ Εὔβοια περιῆλθεν ἀμέσως ἔκτοτε εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἐνετῶν· κυρίως δὲ ἀπὸ τοῦ 1211 διὰ τῆς συνθήκης τῆς συνομολογηθείσης μεταξὺ τοῦ ἐξ Οὐηρῶνος Ῥαβάνου Κάρτσερι καὶ τῆς Ἐνετικῆς πολιτείας. Οὕτως ἡ Θεσσαλία περιῆλθεν ἤδη εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Βονιφατίου, ὅστις εἰσῆλθεν εἰς τὴν νέαν του ταύτην πρωτεύουσαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1204 παρακολουθούμενος καὶ ὑπὸ πολλῶν Ἑλλήνων, οὓς ἐπιτηδείως ἤξευρε νὰ ἐκμεταλλεύηται.

Κατὰ τὰ προηγουμένως ἀποφασισθέντα, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ ἐξελέχθη μεταξὺ τῶν σταυροφόρων, ὁ πατριάρχης ἔμελλε νὰ εἶναι Ἐνετός. Ὅθεν ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βαλδουΐνου οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον τὸν μέγαν ναὸν καὶ προεχειρίσαντο ἐν αὐτῷ πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὁμογενῆ των Θωμᾶν Μωροζίνην. Ὁ δὲ Πάππας Ἰννοκέντιος Γ' ἐνεπλήσθη ἀγαλλιάσεως διὰ τὸ γινόμενον κατόρθωμα. Τοιουτοτρόπως ἐξεπληρώθη τὸ προαιώνιον τῆς δύσεως ὄνειρον τοῦ νὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης.

§. 17. Ἐκκλησίαι τῆς Φθιώτιδος ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.

(565—1204 μ. Χ.)

Εἴπομεν ἀνωτέρω (σελ. 240) τίνες Ἐκκλησίαι ἱδρύθησαν τὸ πρῶτον ἐν Φθιώτιδι καὶ ὅτι αἱ πόλεις Ὑπάτη καὶ Λαμία κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους μετωνομάσθησαν, ἡ μὲν Νέαι Πάτραι, ἡ δὲ Ζητούνιον. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ αἱ ἐν αὐταῖς ἐκκλησίαι μετωνομάσθησαν, ἡ μὲν Ὑπάτης, Νέων Πατρῶν, ἡ δὲ Λαμίας Ζητουνίου.

Ἐκκλησία Νέων Πατρῶν. *Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἡ ἐκκλησία Ὑπάτης μνημονεύεται τὸ πρῶτον ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 879 συγκροτηθείσης Συνόδου, ἔνθα ἀναγράφεται «Λέων Νέων Πατρῶν», εἶτα ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ Νικηφόρου τοῦ Καλλίστου (ΙΔ' κεφ. λθ') ἀναγράφεται «Συμεώνης ὁ Νέων Πατρῶν τὴν μετάθεσιν ἔσχεν εἰς Λαοδίκειαν·» ἡ μετάθεσις αὕτη ἐγένετο κατὰ τὸ 886 μ. Χ. διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συμπίπτει ἡ πατριαρχία τοῦ Φωτίου πρὸς τὴν βασιλείαν Λέοντος τοῦ σοφοῦ, οἵτινες μνημονεύονται ἐν τῇ εἰρημένῃ ἱστορίᾳ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐν Λαοδικείᾳ ἐκκλησία εἶχε τάξιν Μητροπόλεως, εἰκάζεται ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἡ ἐκκλησία Νέων Πατρῶν ἦτο Μητρόπολις. Ἡ ἐκκλησία Νέων Πατρῶν ὡς μητρόπολις μνημονεύεται καὶ ἐν ταῖς διατυπώσεσιν ἢ ἐκθέσεσι περὶ τῆς τάξεως, ἣν ἔχουσιν αἱ Μητροπόλεις αἱ ὑποκείμεναι τῷ Πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως. (Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ Ε' σελίδ. 464, 474. Γ. Κύπριος ἐκδ.* Gelzer *1890 σελ. 27. Ἱεροκλ. ἐκδ.* Parthey *1866 σελ. 97 καὶ σελ. 127). Τρίτος μητροπολίτης μνημονεύεται ὁ Βασίλειος, ἀκμάσας περὶ τὸ 930 μ. Χρ. Τούτου σώζεται «Πρόλογος τῆς Ἑρμηνείας τῶν ἁγίων ΙΒ' Προφητῶν» (Πατρολογ. Τόμ. ΙΙΙ, σελ. 412). Τέταρτος μνημονεύεται ἔν τινι συνοδικῇ ἀποφάσει τῆς πατριαρχίας Σισινίου τοῦ Β' (995 – 998) ὁ «Νικόλαος Μητροπολίτης Νέων Πατρῶν».*

Ἐκ σφραγῖδος τοῦ Χ αἰῶνος ἀποκειμένης ἐν τῷ ἐθνικῷ νομι-

οματικῷ. Μουσείῳ γίνεται ἡμῖν γνωστὸς καὶ ἄλλος Μητροπολίτης, ὀνόματι Κοσμᾶς.

«✝ΚΟCΜΑC ΜΡΟ ΠΟΛΗ (ἀντὶ Μητροπολίτης) ΝΕ(ων)[ΠΑΤ]ΡΩΝ.

(Σιγιλλογρ. τοῦ Βυζ. κρ Γυυστ. Σχλουμβερζὲ 1884).

Ἐξοχώτερος πάντων τῶν Μητροπολιτῶν ἦτο ὁ **Εὐθύμιος** ὁ ἐπιλεγόμενος **Μαλάκης**, ὅστις συνήδρευσεν ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1166 συγκροτηθείσῃ Συνόδῳ Λουκᾶ τοῦ Χρυσοβέργη πατριαρχεύοντος ἐπὶ τῆς βασιλείας Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ. Ὁ Εὐθύμιος οὗτος ἦτο μέγας ἐν λόγοις κατὰ Νικήταν τὸν Χωνιάτην, ἦτο δὲ φίλος τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, καὶ ἡλικιώτης Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου, οὗ ἐξ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Εὐθύμιον ἐδημοσίευσε Σπυρ. ὁ Λάμπρος ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ Ἀκομινάτου. Συνέγραψε δ' ὁ Εὐθύμιος μονῳδίαν εἰς τὸν Εὐστάθιον τὸν Θεσσαλονίκης καί τινας ἐπιστολὰς (Ἐπετ. Παρνασ. Ζ' 1903 σελ. 13. Δελτ. ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας Ε. 1900 σελ. 196 καὶ ἑξ.).

Ἐν τῇ ἑτέρᾳ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν ἐκθέσεων (Ἱεροκλ. ἐκδ. Parthey σελ. 127) ἀναγράφονται ὑποκείμενοι εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον Νέων Πατρῶν τέσσαρες Ἐπίσκοποι, ὁ Γαλάζων, ὁ Κοτσιάγρου, ὁ Σιβίκτου καὶ ὁ Βαριάνης.

Αἱ ἕδραι τῶν ἐπισκοπῶν τούτων εἶναι ἄγνωστοι. Ἐν δὲ τῇ ὑπὸ ὑπὸ στοιχ. Ι. διατυπώσει (Ἱεροκλ. ἐκδ. Parthey σελ. 222), τῇ συντεταγμένῃ κατὰ τὸν ιε' ἢ ιστ' αἰῶνα μνημονεύεται ὑποκειμένη τῇ Μητροπόλει Νέων Πατρῶν μόνη ἡ Ἐπισκοπὴ «**Μαρματσιάνων**», περὶ ἧς ἐν οἰκείῳ τόπῳ γενήσεται λόγος. Ἐκ τῆς μνείας δὲ μιᾶς μόνης ἐπισκοπῆς, ὑποκειμένης τῇ Μητροπόλει Νέων Πατρῶν καὶ ὑπ' ἄλλο μάλιστα ὄνομα, συνάγεται ὅτι αἱ προειρημέναι ἐπισκοπικαὶ ἕδραι πρὸ τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος κατηργήθησαν. Ὁ δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα Πουκεβίλ,ἄδηλον εἰς τίνας μαρτυρίας στηριζόμενος λέγει (Voyage de la Grèce par Pouqueville Τόμ. III, 1826 σελ. 66 καὶ ἑξῆς), ὅτι ἕδρα τῆς ἐπισκοπῆς Κουτσιάγρας ἦτο τὸ σημερινὸν χωρίον Στίρφακα ἢ Στίγραφα, ὡς αὐτὸς γράφει, τῆς δ' ἐπισκοπῆς Σιβίκτου τὸ σημερινὸν χωρίδιον Ἅγιος Σώστης (Σπερχειάδος) ἢ Ἀ-

γιουστίνη κατ' αὐτόν, τῆς δ' ἐπισκοπῆς Βαριάνης τὸ χωρίον Βαριμπόπη (Μακρακώμης), ἀλλὰ πιθανώτερον φαίνεταί μοι ὅτι ἦτο τὸ χωρίον Βαριάνη τοῦ δήμου Δωριέων, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ χωρίου Γραβιᾶς, ἥτις ὑπό τινων καὶ μέχρι σήμερον λέγεται κάτω Βάριανη. Τὸ δ' ὄνομα Γαλάζων ὁ πολυΐστωρ Κ. Σάθας ὑποπτεύει μὴ εἶναι τὸ Γαλαξείδιον.

Ἐκκλησίαι Ζητουνίου καὶ Ἐχίνου.

Κατὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. II διατύπωσιν (Ἱεροκλ. ἐκδ. Parthey σελ. 97. Σύνταγμ. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ Ε' σελ. 464) ἐν τοῖς εἴκοσι καὶ πέντε ἐπισκόποις τοῖς ὑποκειμένοις τῇ Μητροπόλει Λαρίσσης ἀναγράφονται δ' ὁ Ζητουνίου, η' ὁ Ἐχίνου, ιβ' ὁ Γαρδικίου, ιγ' ὁ ἑτέρας Γαρδικίας, ιθ' ὁ Μαρμαριτσίου καὶ κ' ὁ Λιτζᾶς. Τούτων ὁ δ', ὁ η' καὶ ὁ ιβ' ἢ ιγ' τὰς ἕδρας εἶχον ἐν Φθιώτιδι, ὁ ιθ' ἄδηλον ἂν εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ Μαρμαριτσιάνων τῷ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ὑπαχθέντι εἰς τὴν Μητρόπολιν Νέων Πατρῶν ἢ ἄλλος. Ἐν τῷ ἐθνικῷ νομισματικῷ Μουσείῳ ὑπάρχει μολυβδόβουλλον «Ὑπατίου βασιλικοῦ στράτορος καὶ Τουρμάχου τοῦ Μαρμαριτσίου, καλῶς διατηρούμενον τῆς Θ' ἢ Ι' ἑκατονταετηρίδος (Σιγιλλογρ. Σχλουμβερζὲ σελ. 171). Ὡσαύτως ἄδηλον εἶναι ποῦ εἶχε τὴν ἕδραν ὁ Λιτζᾶς, ὅστις ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐγένετο Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων, εἶχε δὲ τὴν ἕδραν ἐν Καρπενησίῳ.

Ἐπίσκοποι δὲ τῶν χρόνων τούτων μνημονεύονται δύο μόνον τοῦ Ζητουνίου, α' ὁ συνεδρεύσας ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθείσῃ τῷ 869—870 Συνόδῳ «Γεώργιος» καὶ β' ὁ συνεδρεύσας ἐν τῇ αὐτόθι αὖθις συγκροτηθείσῃ τῷ 879 «Γρηγόριος» (ἴδ. σελ. 248). Τῆς ἐπισκοπῆς Ἐχίνου οὐδεὶς μνημονεύεται.

γ'. Ἐκκλησία Γαρδικίου.

Ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν Λαρίσσης ἦσαν δύο ὁμώνυμοι ἐπισκοπαί, ἡ Γαρδικίου καὶ ἡ ἑτέρας Γαρδικίας. Ἕδραι τούτων ἦσαν τῆς μὲν (ἄδηλον ποιέρας) ἡ μεσαιωνικὴ πόλις Γαρδίκιον, ἧς ἐρείπια σώζονται ἐν τῷ δήμῳ Παραληθαίων τῶν Τρικκάλων, πρὸς Α. τοῦ χωρίου Νεοχωρίου τρεῖς περίπου, ὥρας ΒΑ τῶν Τρικκάλων. Τὰ ἐρείπια

νοι δὲ ὑπῆρξαν οἱ ἔνοχοι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων τέλος ἐπελθούσης διαῤῥήξεως τῶν πυλῶν τοῦ Βοσπόρου, τῆς εἰσορμήσεως αὐτῶν εἰς τὴν Δύσιν καὶ τῆς ὑπ᾽ αὐτῶν διαπετάσεως τῆς σημαίας τῆς Ἀσιατικῆς βαρβαρότητος ἐπί τε τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος.

Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἀπεφάσισαν οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων νὰ ἱδρύσωσιν ἴδιον κράτος, νὰ ἐκλέξωσι πάραυτα ἕνα ἐξ αὐτῶν αὐτοκράτορα καὶ νὰ μερισθῶσι πρὸς ἀλλήλους τὸ ἀπορφανισθὲν Βυζαντινὸν κράτος. Ἐξελέγη λοιπὸν αὐτοκράτωρ ὁ κόμης Βαλδουῖνος τῆς Φλανδρίας, ὅστις σὺν τῇ ἀνωτάτῃ ἐν τῷ νέῳ κράτει κυριαρχίᾳ ἔλαβεν ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν του καὶ τὸ ἓν τέταρτον τοῦ ὅλου Βυζαντινοῦ κράτους, τὰ δὲ λοιπὰ τρία τέταρτα διενεμήθησαν μεταξὺ τῶν Ἐνετῶν καὶ τοῦ μαρκησίου Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ, ὅστις ἐγένετο βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔλαβε πάσας τὰς πρὸς δυσμὰς τῆς Θρᾴκης χώρας μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τὴν Κρήτην, ἣν ὅμως ἀμέσως ἐπώλησεν εἰς τοὺς Ἑνετούς. Ἡ δὲ Εὔβοια περιῆλθεν ἀμέσως ἔκτοτε εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἑνετῶν· κυρίως δὲ ἀπὸ τοῦ 1211 διὰ τῆς συνθήκης τῆς συνομολογηθείσης μεταξὺ τοῦ ἐξ Οὐηρῶνος Ῥαβάνου Κάρτσερι καὶ τῆς Ἑνετικῆς πολιτείας. Οὕτως ἡ Θεσσαλία περιῆλθεν ἤδη εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Βονιφατίου, ὅστις εἰσῆλθεν εἰς τὴν νέαν του ταύτην πρωτεύουσαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1204 παρακολουθούμενος καὶ ὑπὸ πολλῶν Ἑλλήνων, οὓς ἐπιτηδείως ἤξευρε νὰ ἐκμεταλλεύηται.

Κατὰ τὰ προηγουμένως ἀποφασισθέντα, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ ἐξελέχθη μεταξὺ τῶν σταυροφόρων, ὁ πατριάρχης ἔμελλε νὰ εἶναι Ἑνετός. Ὅθεν ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βαλδουΐνου οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον τὸν μέγαν ναὸν καὶ προεχειρίσαντο ἐν αὐτῷ πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὁμογενῆ των Θωμᾶν Μωροζίνην. Ὁ δὲ Πάππας Ἰννοκέντιος Γ´ ἐνεπλήσθη ἀγαλλιάσεως διὰ τὸ γινόμενον κατόρθωμα. Τοιουτοτρόπως ἐξεπληρώθη τὸ προαιώνιον τῆς δύσεως ὄνειρον τοῦ νὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης.

'Ισαακίου Β' 'Αγγέλου, βασιλίδα Μαρίαν την Ουγγαρικήν, ήν έπανήγαγεν εις το αρχαίον λατινικόν δόγμα και μετωνόμασε Μαργαρίταν, διατηρούσαν και το της Μαρίας όνομα· καταλιπών έπειτα αυτήν επίτροπον της βασιλείας, επεχείρησε την κατάκτησιν της επιτραπείσης αυτώ χώρας, συνεπαγόμενος μεν δύναμιν ικανήν ιπποτών και ηγεμόνων Λομβαρδών, Γερμανών και Γάλλων, ιδίως Βουργουνδίων και Καμπανιτών, έχων δε μεθ' εαυτού και τον πρόγονόν του Μανουήλ 'Αγγελον τον υιόν του 'Ισαακίου και πολλούς Έλληνας ευπατρίδας, οίτινες προσηλώθησαν εις τον άνδρα διά την μετριοπάθειαν αυτού και την μετά των προηγουμένων βασιλικών οίκων συγγένειαν· ο Βονιφάτιος εκυρίευσεν αμαχητί τας Σέρρας και όλην την Θεσσαλίαν μέχρι Θερμοπυλών διανέμων τας πόλεις και χώρας ως φέουδα κληρονομικά εις τους συναγωνιστάς και μεγιστάνας, Λομβαρδούς, 'Αλαμανούς και Φλαμανδούς, ως υποτελείς αυτού.

Ούτω τότε συνέστησε την αυθεντίαν του Δομοκού, την βαρωνίαν του Ζητουνίου, την μαρκιωνίαν της Βοδωνίτσης και την αυθεντίαν της Γραβιάς. Περί των δεσποτών των χωρών τούτων ίδ. Hopf. de fontibus duc. Athen Appendix — Innocent. III. Lettre *έκδ.* Baluze. — *'Ο αυτός έδωκεν ως τιμάριον εις το τάγμα των Ναϊτών το Ζητούνιον και την Ραβενίκην.*

Εις Θερμοπύλας απήντησε Λέοντα τον Σγουρόν, όστις, ως είπομεν, είχε προελάσει μέχρι Λαρίσσης· ότε όμως επλησίαζον οι Φράγκοι του Βονιφατίου, ο Σγουρός καταλιπών τας Θερμοπύλας κατέφυγεν εις τον 'Ακροκόρινθον, ο δε Βονιφάτιος εγένετο ακωλύτως κύριος απάσης της 'Ανατολικής 'Ελλάδος μέχρι του 'Ισθμού.

§ 2. *Δεσποτάτον της 'Ηπείρου.*

'Αλλ' εν ώ ο Βονιφάτιος προήλαυνεν ούτω νικηφόρως εν τη 'Ανατολική 'Ελλάδι, προς δυσμάς της Θεσσαλίας ο 'Ελληνισμός ύψωσε σημαίαν αντιστάσεως γενναίας διά του Μιχαήλ Α' 'Αγγέλου Κομνηνού όστις ίδρυσεν εν 'Ηπείρω, 'Ακαρνανία και Αιτωλία, κράτος, όπερ προς βορράν εξετάθη μέχρι Δυρραχίου, προς μεσημβρίαν μέχρι της Ναυπάκτου, προσέλαβε δε και την δυτικωτέραν Θεσσαλίαν. Το κράτος τούτο ωνομάσθη **Δεσποτάτον** *και ο ηγεμών αυτού* **Δεσπό-**

της Ἑλλάδος, πρωτεύουσα δ' αὐτοῦ ἦτο ἡ Ἄρτα. Ἐκ πρώτης δ' ἀφετηρίας ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος συνῆψε συμμαχίαν μετὰ τοῦ Λέοντος τοῦ Σγουροῦ, ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου καταπολεμήσωσι τοὺς ξένους.

Τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου τὴν κτῆσιν ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως καὶ ἐκύρωσεν αὐτὴν ὡς νόμιμον κλῆρον τοῦ τε Μιχαὴλ καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1205 καὶ ὁ πρώην βασιλεὺς Ἀλέξιος ὁ Γ' (Ἰωάν. Ῥωμανοῦ ἱστορ. πραγματεία περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου σελ. 11). Ὁ Μιχαὴλ φονευθεὶς κατὰ τὸ 1214 παρά τινος τῶν ὑπηρετῶν κατέλιπε δύο θυγατέρας, ὧν τὴν πρεσβυτέραν Μαρίαν ἐνύμφευσε μετὰ Κωνσταντίνου τοῦ Μαλιασσηνοῦ ἢ Μελισσηνοῦ, κυρίου τῆς Δημητριάδος, ὅστις πολὺν εἶχε τὸν πλοῦτον καὶ πλείστην ἀφθονίαν ἔκ τε κτημάτων καὶ περιουσίας παντοδαπῆς, μνημονεύεται δὲ μετὰ τῆς συζύγου του ἐν χρυσοβούλλῳ γραφῇ τοῦ 1246.

§ 3. Ταραχαὶ ἐν τῷ βασιλείῳ Θεσσαλονίκης.

Τὸν Βονιφάτιον φονευθέντα τῷ 1207 ὑπὸ ἐνεδρευόντων Βουλγάρων παρὰ τὴν Μοσυνούπολιν κατὰ τὸν πόλεμον πρὸς τὸν Ἰωαννίσην ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων, ὅστις ἐν συνεννοήσει μετὰ πολλῶν Ἑλλήνων τῆς Θρᾴκης ἐπανεστάτησε κατὰ τῶν Φράγκων ἕνεκα φοβερῶν καταπιέσεων, διεδέξατο ὁ ἀνήλικος υἱὸς αὐτοῦ Δημήτριος (1207—1222), ἐπιτροπευόμενος ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαργαρίτας. Οἱ δὲ ἀναλαβόντες τὴν πραγματικὴν τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης κυβέρνησιν Λομβαρδοὶ μεγιστᾶνες, ὧν ὕπατοι ἦσαν ὁ κόμης Ὀβέρτος Βιανδράντε καὶ ὁ κοντόσταυλος τοῦ στρατοῦ Ἀμεδαῖος Βούφρα, δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου. Ὁ δὲ μέγας κύριος Ἀθηνῶν Ὄθων Δελαρόσης ἀποβαλὼν τὴν ὀφειλομένην τῇ βασιλείᾳ Θεσσαλονίκης ὑποταγήν, ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος Ἐρρίκου τοῦ διαδεχθέντος τὸν ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἀποθανόντα ἀδελφὸν Βαλδουῖνον. Ὁ Ἐρρῖκος ἐστέφθη ἐπισήμως ἐν τῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναῷ τῇ 20 Αὐγούστου 1206. Τότε ὁ Βιανδράντε μετὰ τῶν ἄλλων Λομβαρδῶν μεγιστάνων καὶ ἄλλων ἐστράτευσαν κατὰ τοῦ Ὄθωνος, ὅπως τιμωρήσωσιν αὐτὸν διὰ τὴν ἀποστασίαν ταύτην. Διὰ

τῆς Φθιώτιδος καὶ Λοκρίδος μετὰ πολλῆς δυνάμεως εἰσβαλόντες εἰς τὴν Βοιωτίαν κατέλαβον τὰς Θήβας καὶ τὴν Καδμείαν, ἀφαιρέσαντες δὲ ἀπὸ τῆς κυριότητος τοῦ Ὄθωνος παρέδωσαν αὐτὰς ὡς φέουδα τῷ μαρκίωνι Βωδονίτσης Γυίδωνι Παλλοβιτσίνη.

§ 4. Ἐγκατάστασις Λατινικῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν καὶ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸν Ὀρθόδοξον κλῆρον.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ' ἀπέστειλεν ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας, οἵτινες ἔνθα ἐγκαθίσταντο ἀπεδίωκον τοὺς ὑπάρχοντας ὀρθοδόξους.

Ὁ δ' ἐκλεχθεὶς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Θωμᾶς Μοροζίνης, ἀφικόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατέλαβε κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1205 τὰ πατριαρχεῖα. Αἱ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἀρχιεπισκοπαὶ καὶ ἐπισκοπαὶ τὸ κατ' ἀρχὰς ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Θεσσαλονίκης, ἥτις ἀνεδείχθη αὐτοκέφαλος ἐκκλησία ὑπὸ λατῖνον μητροπολίτην τὸν πρώην Σουησσιώνων (de Soissons) Ἐπίσκοπον Νεσελῶνα (1205—1207). Αἱ τῷ μητροπολιτικῷ θρόνῳ Θεσσαλονίκης ὑποκείμεναι ἀρχιεπισκοπαὶ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Φθιώτιδι ἦσαν ἡ τῆς Λαρίσσης καὶ ἡ τῶν Νέων Πατρῶν. Ἡ δὲ ἐπισκοπὴ Ζητουνίου ἐπὶ πάπα μὲν Ὀνωρίου Γ' (1216—1227) ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀθηνῶν, ἐπὶ δὲ Καταλανοκρατίας ὑπὸ τὴν τῶν Νέων Πατρῶν. Πρὸς τούτοις ἱδρύθη ἐπισκοπὴ καὶ ἐν Γαρδικίῳ. (Πατρολ. Λατιν. Τόμ. 215 σελ. 229, 295, 297, 299, 9 cof.).

Ὅ,τι ἀπέβλεπεν ἰδίᾳ εἰς τὸν ὀρθόδοξον κλῆρον ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ' ἀπέτρεπε τὸν πατριάρχην Θωμᾶν ἀπὸ πάσης ἀπερισκέπτου σπουδῆς πρὸς ἐκλατίνισιν αὐτοῦ· μάλιστα προέτρεπεν, ὅπου κατῴκουν ἀποκλειστικῶς ἑλληνόφωνοι ἰθαγενεῖς, νὰ τηρῇ τοὺς ἐνυπάρχοντας ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος, καὶ ὅπου ἦσαν ἐνορίαι χηρεύουσαι, νὰ πληροῖ αὐτὰς δι' ὀρθοδόξων ἱερωμένων ἐκ τῶν ἐνόντων, ἐπιτρέπων αὐτοῖς τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς λειτουργίας καὶ ἱερῶν ἀκολουθιῶν κατὰ τὸ τυπικὸν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Παρὰ ταῦτα ὁ Ἰννοκέντιος προέτρεπε τὸν πατριάρχην, ὅπως μὴ ζητῇ παρὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κλήρου ἐξόμωσιν τῶν πατρίων δογμάτων, μηδὲ παραδοχὴν τῶν διατυπώσεων τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἓν καὶ μόνον «ὁμολογῆσαι τὸν πάπαν πρῶτον ἀρχιερέα καὶ τούτου μνημονεύειν ἐν τῇ λειτουργίᾳ». Αὕτη ἡ ὁμολογία καὶ ὑπόσχεσις ὑπακοῆς ἔπρεπε νὰ δίδωται διὰ χειραψίας, τοῦ ὀρθοδόξου ἱερωμένου ἐμβάλλοντος τὰς χεῖρας ἐν χερσὶ τοῦ λατίνου ἀρχιεπισκόπου. Ἡ πρᾶξις αὕτη παρὰ μὲν τῶν λατίνων ἐκαλεῖτο «χειραγωγία πρὸς ὑποταγὴν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ», παρὰ δὲ τῶν Ἀνατολιτῶν μετά τινος πικρίας, «χειροδοσία εἰς σημεῖον εὐπειθείας καὶ δουλώσεως, ἐχέγγυον ἀσφαλὲς δουλωτικῆς ὑποκλίσεως».

Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1208 ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ἀπέλυσε σιγίλλον ἀποστολικόν, κετευθυνόμενον πρὸς Βεράρδον τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, δι' οὗ ἐξησφάλιζε τῇ ἐπισκοπῇ Ἀθηνῶν «πάντα τὰ ὁποθενδήποτε δικαίως καὶ κανονικῶς προσελθόντα κτήματα ἐν τῷ παρόντι. . . . καὶ τὰ προσκτηθησόμενα ἐν τῷ μέλλοντι». Τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὡς κτῆμα πρὸς συντήρησιν τῆς λατινικῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου καὶ τὸ μέχρι τοῦδε διατηροῦν τὸ ὄνομα χωρίον **Προκοβενίκος** τοῦ δήμου Ἡρακλεωτῶν τῆς Φθιώτιδος.

§ 5. Συνελεύσεις μεγιστάνων, ἡγεμόνων καὶ ἱεραρχῶν ἐν Ῥαβεννίκῃ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Βονιφατίου ἐν ἔτει 1207 συνέβαινον δειναὶ ἐκκλησιαστικαὶ ἔριδες καὶ ταραχαὶ ἁπανταχοῦ τοῦ κράτους τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας (Ῥωμανίας). Τὰ πολυπληθῆ κτήματα, δι' ὧν εἶχον πλουτισθῆ ἐπὶ τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων οἱ ἁπανταχοῦ εὐαγεῖς οἶκοι καὶ τὰ μοναστήρια, ὁ νέος αὐτοκράτωρ Ἐρρῖκος καὶ οἱ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐν Ἑλλάδι ὑποτελεῖς ἡγεμόνες συνεφώνησαν ὅπως ἐκλαϊκεύσωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν. Ὡς δὲ τὰ **μοναχικὰ τάγματα** οὕτω καὶ τὰ **ἱπποτικά**, τὸ τῶν Ναϊτῶν, τὸ τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ τὸ τῶν Γερμανῶν, τὰ συσταθέντα ἐπὶ τῶν Σταυροφοριῶν ἔλαβον κτήσεις ἐν Ἑλλάδι, οἱ δὲ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφοριῶν ἐπεδαψίλευον τὸ κατ' ἀρχὰς εἰς αὐτὰ

προτιμήσεις, ἐπειδὴ τὰ κτίσματα αὐτῶν ἦσαν συγχρόνως στρατιωτικαὶ ἀποικίαι. Μία τοιαύτη κτῆσις τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν ὑπῆρχεν ἐν **Πτελεῷ**. Οἱ ἐν αὐτῷ ἱππόται ὑπὸ τὸν ἑαυτῶν ἀρχηγὸν (praeceptor) Στέφανον κατεφέροντο κατὰ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Γαρδικίου Φθιώτιδος, οἰκειοποιθέντες τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν μονὴν ὑποκειμένην αὐτῷ, ἔπειτα δὲ καὶ ὁλόκληρον τὴν ἐπισκοπὴν καὶ τὸ φρούριον τοῦ Γαρδικίου, ἀπειλοῦντες θάνατον τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ῥαπίζοντες τὸν δευτερεύοντα τῆς ἐπισκοπῆς, ἀποσταλέντα παρὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰς ἐπιτίμησιν αὐτῶν (Ἰννοκεντ. ἐν λατιν. Πατρολ. Τόμ. 214 βιβλ. XIII, Ἐπιστολ. 101. 106. 107. 109. 117. 120. Πρβλ. βιβλ. XI. Ἐπιστολ. 153).

Ὁ Ἐπίσκοπος Ζητουνίου κατεφέρετο κατὰ τῶν Ναϊτῶν, ἐχόντων κτήσεις ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ, δωρηθείσας παρὰ τοῦ βαρώνου Ῥολάνδου Δι-Κανόσσα καὶ Οὔγωνος Δε Κολέμν. Ὁ βασιλεὺς Βονιφάτιος εἶχε δώσει αὐτοῖς τὴν Ῥαβεννίκην καὶ ὕπερθεν αὐτῆς τὸ Ζητούνιον, τὴν δὲ βασιλικὴν δωρεὰν ἐπεκύρωσε μὲν ὁ μαρκίων τῆς Βωδονίτσης Γουΐδων, ἀλλὰ διεφιλονείκει ὁ κοντόσταυλος τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης Ἀμαδαῖος Δε-Βούφφα, ὁ δὲ κόμης Ῥαινέριος Δε-Τροβάλλα ἐκράτει ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἐπισκόπου Κίτρους.

Ἵνα καταπαύσῃ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐν Ἑλλάδι ὑποταγῶν τὰς διενέξεις καὶ τὰς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ λατινικοῦ κλήρου διαφωνίας ὁ αὐτοκράτωρ Ἐῤῥῖκος κατῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς εἰρήνευσιν τῶν καταστασιαζόντων Λομβαρδῶν μεγιστάνων τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν ἐπὶ τοῦ νηπίου βασιλέως Δημητρίου κηδεμονίαν καὶ πρὸς διαῤῥύθμισιν τῶν πραγμάτων τῆς ἐν Ἑλλάδι λατινικῆς Ἐκκλησίας. Εἰσελθὼν θριαμβευτικῶς εἰς Θεσσαλονίκην ἔστεψεν ἰδίᾳ χειρὶ τὸν διετῆ Δημήτριον εἰς βασιλέα Θεσσαλονίκης καὶ Ἑλλάδος καὶ ἐπέστησεν αὐτῷ ἄλλην πιστὴν αὐτῷ ἀντιβασιλείαν καὶ ἀνέθηκε τὴν κυβέρνησιν εἰς τὸν πιστὸν αὐτῷ Ἀλαμαννὸν κόμητα Βαρθόλδον Δε-Κατζενελλενβόγεν τὸν τραχὺν δυνάστην τοῦ Βελεστίνου.

Τότε ὁ πρῴην κηδεμὼν τοῦ νεανίου βασιλέως, κόμης Οὐβέρτος Δε-Βιανδράτης, ἀποκηρύξας τὴν ὀφειλομένην ὑποταγὴν καὶ ἀποχωρήσας μετὰ πολλῶν ἄλλων δυσηρεστημένων Λομβαρδῶν ἱπποτῶν, ἀντέστησαν θρασεῖς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐν τοῖς παρ' αὐτῶν κα-

Παρὰ ταῦτα ὁ Ἰννοκέντιος προέτρεπε τὸν πατριάρχην, ὅπως μὴ ζητῇ παρὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κλήρου ἐξόμωσιν τῶν πατρίων δογμάτων, μηδὲ παραδοχὴν τῶν διατυπώσεων τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἓν καὶ μόνον «ὁμολογῆσαι τὸν πάπαν πρῶτον ἀρχιερέα καὶ τοῦτον μνημονεύειν ἐν τῇ λειτουργίᾳ». Αὕτη ἡ ὁμολογία καὶ ὑπόσχεσις ὑπακοῆς ἔπρεπε νὰ δίδωται διὰ χειραψίας, τοῦ ὀρθοδόξου ἱερωμένου ἐμβάλλοντος τὰς χεῖρας ἐν χερσὶ τοῦ λατίνου ἀρχιεπισκόπου. Ἡ πρᾶξις αὕτη παρὰ μὲν τῶν λατίνων ἐκαλεῖτο «χειραγωγία πρὸς ὑποταγὴν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ», παρὰ δὲ τῶν Ἀνατολιτῶν μετά τινος πικρίας, «χειροδοσία εἰς σημεῖον εὐπειθείας καὶ δουλώσεως, ἐχέγγυον ἀσφαλὲς δουλωτικῆς ὑποκλίσεως».

Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1208 ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ἀπέλυσε σιγίλλον ἀποστολικόν, κετευθυνόμενον πρὸς Βεράρδον τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, δι' οὗ ἐξησφάλιζε τῇ ἐπισκοπῇ Ἀθηνῶν «πάντα τὰ ὁποθενδήποτε δικαίως καὶ κανονικῶς προσελθόντα κτήματα ἐν τῷ παρόντι. . . . . καὶ τὰ προσκτηθησόμενα ἐν τῷ μέλλοντι». Τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὡς κτῆμα πρὸς συντήρησιν τῆς λατινικῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου καὶ τὸ μέχρι τοῦδε διατηροῦν τὸ ὄνομα χωρίον **Προκοβενίκος** *τοῦ δήμου Ἡρακλεωτῶν τῆς Φθιώτιδος.*

§ 5. Συνελεύσεις μεγιστάνων, ἡγεμόνων καὶ ἱεραρχῶν ἐν Ῥαβεννίκῃ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Βονιφατίου ἐν ἔτει 1207 συνέβαινον δειναὶ ἐκκλησιαστικαὶ ἔριδες καὶ ταραχαὶ ἁπανταχοῦ τοῦ κράτους τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας (Ῥωμανίας). Τὰ πολυπληθῆ κτήματα, δι' ὧν εἶχον πλουτισθῆ ἐπὶ τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων οἱ ἁπανταχοῦ εὐαγεῖς οἶκοι καὶ τὰ μοναστήρια, ὁ νέος αὐτοκράτωρ Ἐρρῖκος καὶ οἱ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐν Ἑλλάδι ὑποτελεῖς ἡγεμόνες συνεφώνησαν ὅπως ἐκλαϊκεύσωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν. Ὡς δὲ τὰ **μοναχικὰ τάγματα** *οὕτω καὶ τὰ* **ἱπποτικά**, *τὸ τῶν Ναϊτῶν, τὸ τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ τὸ τῶν Γερμανῶν, τὰ συσταθέντα ἐπὶ τῶν Σταυροφοριῶν ἔλαβον κτήσεις ἐν Ἑλλάδι, οἱ δὲ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφοριῶν ἐπεδαψίλευον τὸ κατ' ἀρχὰς εἰς αὐτά·*

προτιμήσεις, ἐπειδὴ τὰ κτίσματα αὐτῶν ἦσαν συγχρόνως στρατιωτικαὶ ἀποικίαι. Μία τοιαύτη κτῆσις τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν ὑπῆρχεν ἐν **Πτελεῷ**. *Οἱ ἐν αὐτῷ ἱππόται ὑπὸ τὸν ἑαυτῶν ἀρχηγὸν (praeceptor) Στέφανον κατεφέροντο κατὰ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Γαρδικίου Φθιώτιδος, οἰκειοποιθέντες τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν μονὴν ὑποκειμένην αὐτῷ, ἔπειτα δὲ καὶ ὁλόκληρον τὴν ἐπισκοπὴν καὶ τὸ φρούριον τοῦ Γαρδικίου, ἀπειλοῦντες θάνατον τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ῥαπίζοντες τὸν δευτερεύοντα τῆς ἐπισκοπῆς, ἀποσταλέντα παρὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰς ἐπιτίμησιν αὐτῶν (Ἰννοκεντ. ἐν λατιν. Πατρολ. Τόμ. 214 βιβλ. XIII, Ἐπιστολ. 101. 106. 107. 109. 117. 120. Πρβλ. βιβλ. XI. Ἐπιστολ. 153).*

Ὁ Ἐπίσκοπος Ζητουνίου κατεφέρετο κατὰ τῶν Ναϊτῶν, ἐχόντων κτήσεις ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ, δωρηθείσας παρὰ τοῦ βαρώνου Ῥολάνδου Δι-Κανόσσα καὶ Οὔγωνος Δε Κολέμν. Ὁ βασιλεὺς Βονιφάτιος εἶχε δώσει αὐτοῖς τὴν Ῥαβεννίκην καὶ ὕπερθεν αὐτῆς τὸ Ζητούνιον, τὴν δὲ βασιλικὴν δωρεὰν ἐπεκύρωσε μὲν ὁ μαρκίων τῆς Βωδονίτσης Γουΐδων, ἀλλὰ διεφιλονείκει ὁ κοντόσταυλος τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης Ἀμαδαῖος Δε-Βούφφα, ὁ δὲ κόμης Ῥαινέριος Δε-Τροβάλλα ἐκράτει ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἐπισκόπου Κίτρους.

Ἵνα καταπαύσῃ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐν Ἑλλάδι ὑποταγῶν τὰς διενέξεις καὶ τὰς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ λατινικοῦ κλήρου διαφωνίας ὁ αὐτοκράτωρ Ἐρρῖκος κατῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς εἰρήνευσιν τῶν καταστασιαζόντων Λομβαρδῶν μεγιστάνων τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν ἐπὶ τοῦ νηπίου βασιλέως Δημητρίου κηδεμονίαν καὶ πρὸς διαρρύθμισιν τῶν πραγμάτων τῆς ἐν Ἑλλάδι λατινικῆς Ἐκκλησίας. Εἰσελθὼν θριαμβευτικῶς εἰς Θεσσαλονίκην ἔστεψεν ἰδίᾳ χειρὶ τὸν διετῆ Δημήτριον εἰς βασιλέα Θεσσαλονίκης καὶ Ἑλλάδος καὶ ἐπέστησεν αὐτῷ ἄλλην πιστὴν αὐτῷ ἀντιβασιλείαν καὶ ἀνέθηκε τὴν κυβέρνησιν εἰς τὸν πιστὸν αὐτῷ Ἀλαμαννὸν κόμητα Βαρθόλδον Δε-Κατζενελλενβόγεν τὸν τραχὺν δυνάστην τοῦ Βελεστίνου.

Τότε ὁ πρώην κηδεμὼν τοῦ νεανίου βασιλέως, κόμης Οὐβέρτος Δε-Βιανδράτης, ἀποκηρύξας τὴν ὀφειλομένην ὑποταγὴν καὶ ἀποχωρήσας μετὰ πολλῶν ἄλλων δυσηρεστημένων Λομβαρδῶν ἱπποτῶν, ἀντέστησαν θρασεῖς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐν τοῖς παρ' αὐτῶν κα-

τεχομένοις φρουρίοις. Διὰ ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ ἀρχομένου τοῦ ἔαρος ἠναγκάσθη νὰ καταλάβῃ διὰ τῶν ὅπλων πάσας τοῦ βασιλείου τὰς ὀχυρὰς πόλεις καὶ αὐτὴν τὴν Λάρισσαν τῆς Θεσσαλίας, ἔνθα οἱ Λομβαρδοὶ ἡττήθησαν ἐν μάχῃ ἐκ τοῦ συστάδην καὶ ἔφυγον διὰ νυκτὸς εἰς Πλαταμῶνα.

Ἀπὸ Λαρίσσης κατηυθύνθη ὁ αὐτοκράτωρ εἰς Ἁλμυρόν, ὅπου οἱ ἰθαγενεῖς κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας καὶ Φθιώτιδος προσήρχοντο εἰς προσκύνησιν, προπορευομένου καὶ πολυχρονίζοντος τοῦ ὀρθοδόξου ἀνατολικοῦ κλήρου μετὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1209 ὑπερβὰς τὴν Ὄθρυν εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατεσκήνωσε μετὰ τῆς ἀκολουθίας καὶ μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ κάτωθι τοῦ Ζητουνίου πεδιάδι τῆς Ῥαβεννίκης (ἴδ. σελ. 266). Ἐνταῦθα συνεκάλεσεν ὁ αὐτοκράτωρ τῇ 1 Μαΐου 1209 συνέλευσιν τῶν ὑποταγῶν ἡγεμόνων καὶ ἐκανονίσθησαν ἐν αὐτῇ αἱ σχέσεις τῶν ὑποτελῶν δυναστῶν πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸν ἐπικυρίαρχον αὐτοκράτορα. Ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ ὁ μέγας κῦρ τῶν Ἀθηνῶν παρέστη κατήγορος τῶν Λογγοβάρδων ἐκείνων ἀρχόντων τῶν ἀφαιρεσάντων ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν τῶν Θηβῶν, οἵτινες δὲν εἶχον παραστῇ εἰς τὴν Σύνοδον. Ὁ δὲ Παλλαβιτσίνης, ὁ Ῥαβάνος καὶ ὁ Ἀλβερτῖνος ἀντέστησαν εἰς τὸ κέλευσμα τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν κατεχομένῃ Καδμείᾳ· διὸ ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισε νὰ καθυποτάξῃ αὐτοὺς διὰ τῆς βίας καὶ ἐπικατέβη διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἐπὶ τέλους οἱ βαρῶνοι συγκατετέθησαν εἰς συνδιαλλαγὴν καὶ παρέδωκαν τὴν Καδμείαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις κατῆλθεν εἰς Ἀθήνας, διεπεραιώθη εἰς τὴν Εὔβοιαν, ἔπειτα δὲ διὰ Θηβῶν ἀνέζευξε πρὸς βορρᾶν. Ἐν τούτοις δὲ καὶ μετὰ τὸν ἐν Ῥαβεννίκῃ διακανονισμὸν μεγάλη ἐκράτει ἐν τῇ λατινικῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ τοῖς ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἐξαρτήμασιν αὐτῆς θρησκευτικὴ ἀνωμαλία· διὸ παρέστη ἀνάγκη νὰ ἐπέλθῃ διάκρισις ἐξουσιῶν μεταξὺ πολιτείας καὶ ἐκκλησίας καὶ διαρρυθμισθῶσι τά τε δικαιώματα καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῆς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις λατινικῆς ἐκκλησίας. Οὗτος δὲ ὑπῆρξεν ὁ σκοπὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐρρίκου συγκλήσεως δευτέρας ἐν Ῥαβεννίκῃ συνόδου, ἥτις συνελθοῦσα τῇ 2 Μαΐου τοῦ 1210 συνεπλήρωσεν ὑπὸ ἔποψιν ἐκκλησιαστικὴν τὰς πολιτικὰς διατάξεις τοῦ 1209.

Κατὰ τὴν σύμβασιν οἱ μεγιστᾶνες καὶ ἡγεμόνες παραιτούμενοι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς παντὸς δικαιώματος παρεχώρουν οἰκείᾳ βουλήσει τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως, ἐνεργοῦντι ἐν ὀνόματι τοῦ Πάπα καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἐν τῷ βασιλείῳ Θεσσαλονίκης καὶ Ἑλλάδος ἀρχιεπισκόπων πάσας τὰς μέχρι τοῦδε κατακρατουμένας ἐκκλησίας, μονάς, ὑποστάσεις καὶ περιουσίας, δωρούμενοι τοῖς ἱεροῖς ἱδρύμασι καὶ τοῖς ἐν αὐτοῖς ἀτέλειαν καὶ ἐξαίρεσιν ἀπὸ πάσης ἐπηρείας, ἀγγαρείας καὶ ἄλλης δουλωσύνης καὶ ἄφεσιν παντὸς δημοσιακοῦ τέλους ἐκτὸς τοῦ ἐγγείου φόρου τοῦ καλουμένου ἀκροστίχου, τοῦ ὀφειλομένου ἀνεξαιρέτως παρά τε λατίνων καὶ Ἑλλήνων κληρικῶν διὰ τὰ παρ' αὐτῶν κατεχόμενα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, ὅπως συνηθίζειο καὶ τὸ πάλαι ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς βασιλεῖς. Ἡ σύμβασις τῆς Ραβεννίκης ἀπὸ 2 Μαΐου 1210 συμπεριλαμβάνεται ἐν Ἰννοκεντίου Γ' ἐπιστολῶν βιβλ. ΙΙ. Ἐπιστ. 836 καὶ ἔν τινι βούλλᾳ τοῦ Ὀνωρίου Γ'. Ἡ ἐπικύρωσις τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Γ' συμπεριλαμβάνεται ἐν ἐπιστολῶν βιβλ. XIII ἀπὸ 22 Δεκεμβρίου 1210. Οὕτω δὲ δι' ἀγαστῆς εὐσταθείας ὁ Ἐρρῖκος εἶχε παλινορθώσει κατὰ τὴν διὰ τῆς Ἑλλάδος στρατείαν τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου ὡμολόγησεν εἰς αὐτὸν πίστιν ὡς ἐπικυρίαρχον· ἡ δὲ πρὸς τοὺς Ἕλληνας πρᾳότης αὐτοῦ κατέστησεν αὐτὸν ἀγαπητὸν καὶ παρ' αὐτοῖς. Ἐπεδίωξε δὲ τὴν ἄρσιν παντὸς φραγμοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων καὶ εἰσήγαγεν ἄνδρας Βυζαντίνους εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὸν στρατὸν (Γεώργ. Ἀκροπολ. σελ. 41).

§ 6. Ἐπέκτασις τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου πρὸς τὴν Φθιώτιδα.

Ὁ τῷ 1214 διαδεξάμενος τὸν ἀδελφὸν Μιχαὴλ Α' Ἄγγελον Κομνηνὸν Θεόδωρος Ἄγγελος Κομνηνὸς μετὰ τὴν περὶ τὸ Ἐλβασάνιον τῷ 1217 καταστροφὴν τοῦ Πέτρου Κουρτεναίου, διαδόχου τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου, καὶ τὴν πρὸς τὸν Πάπαν συνδιαλλαγήν, ἀφοῦ ἀπηλευθέρωσε τὸν περὶ τὸ Ἐλβασάνιον αἰχμαλωτισθέντα λεγᾶτον τοῦ Πάπα Ἰωάννην Καλούμναν καὶ προσεποιήθη ὑποταγὴν εἰς τὴν ἁγίαν Ἕδραν, ἐξηκολούθησε τὸ κατακτητικὸν αὐτοῦ ἔργον, προ-

χωρήσας εἰς Μακεδονίαν, Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν, καὶ κατέλαβε τὴν Ἀχρίδα, Περλεπέ, Δυῤῥάχιον καὶ Ἐλβασάνιον καὶ ἀπεδίωξεν ἐκ τῆς κατοχῆς τούτων τοὺς Φράγκους καὶ Βουλγάρους. Ἐκυρίευσε κατόπιν καὶ τὰς Νέας Πάτρας, ἀποδιώξας τοὺς Φράγκους, ἔτι δὲ τὸ φρούριον τοῦ Προυσάκου, θεωρούμενον ὡς τὸ ἀπὸ βοῤῥᾶ προπύργιον τῆς Θεσσαλονίκης, τὰς Σέῤῥας καὶ τὸν ἐν Θεσσαλίᾳ Πλαταμῶνα. Ὁ Ἰωάννης Μητροπολίτης Ἄρτης ἔν τινι ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόδωρον Ἄγγελον γράφει· «τὴν ἐκκλησίαν Νέων Πατρῶν, ἣν ἡ σὴ κραταιὰ χεὶρ ἰταλικῆς χειρὸς ἠλευθέρωσε» (Βυζ. χρον. τόμ. Γ' σελ. 243).

Ὁ δὲ περίδοξος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, χαίρων ἐκθύμως διὰ τὰς νίκας τοῦ Θεοδώρου κατὰ λατίνων, ἔνθους περαίνει ἐπιστολήν τινα αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόδωρον ἀναφωνῶν «ὦ καλλώπισμα Κομνηνῶν, δουκάδων δόξα, Ῥωμαίων καύχημα» (Ἀκομιν. τὰ σωζόμ. ἐκδ. Σπ. Λάμπρου, τόμ. Β' σελ. 356).

Ὁ Θεόδωρος εἶχε καταλίπει εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Φθιώτιδα, ἀσχολούμενος αὐτὸς εἰς τὰς βορειοτέρας κτήσεις, τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὅστις μᾶλλον ἐπίεζε τοὺς κατοίκους ὡς τύραννος ἢ ὑπερήσπιζεν ὡς προστάτης (ἐπιστολὴ Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννου πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Θεοδώρου ἐν Βυζαντ. χρονικοῖς τόμ. Γ' σελ. 241).

Ὁ Θεόδωρος κατέλαβεν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τὰς Σέῤῥας, οὐδεμίαν δ' ἄλλην ἔχων ἀντίστασιν, τῶν Φράγκων ἀποχωρησάντων, ἐβάδισε κατ' εὐθεῖαν εἰς Θεσσαλονίκην, ἣν καὶ ἐκυρίευσε περὶ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1223, καταλύσας τὴν λατινικὴν αὐτόθι ἀρχὴν καὶ ἀποδιώξας τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον Βαρῖνον (Ἀκροπολ. σελ. 36). Διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης τὸ κράτος τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου ἀπέκτα ἤδη πρωτεύουσαν τὴν Θεσσαλονίκην, πόλιν περικλυτὴν καὶ περιλάλητον, πρὸς ἣν συνεδέοντο ἐθνικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀναμνήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ὁ Θεόδωρος, ἀρνηθέντος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου Μεσοποταμίτου νὰ στέψῃ αὐτὸν καὶ χρίσῃ βασιλέα, προσεκάλεσε τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀχρίδος ἢ τῆς Α' Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας Δημήτριον Χωματηνόν, ὡς προϊστάμενον αὐτο-

κεφάλου ἐκκλησίας, ὅστις καὶ ἔστεψε καὶ ἔχρισεν αὐτόν, ἀλλὰ δὲν προέβη αὐτοβούλως εἰς τὴν στέψιν, ἀλλ' εἶχε καὶ τὴν συγκατάθεσιν πάντων τῶν ἀρχιερέων τῶν δυτικῶν. «Καὶ τοῦτον μόνον, γράφουσιν οἱ ἐπίσκοποι «βασιλέα ὁμολογοῦμεν, καὶ τοῦτον στέφομεν, καὶ τοῦτον χρίομεν, καὶ τὸν πιστευθέντα παρ' ἡμῶν καὶ ὁμολογηθέντα εἰς δικαιοσύνην, εἰς σωτηρίαν καὶ ταῖς οἰκείαις ὑπογραφαῖς βεβαιούμεθα Ἀμήν». (Πρᾶξις Συνοδικὴ περὶ τῆς τοῦ δεσπότου Θεοδώρου Ἀγγέλου εἰς βασιλέα ἀναγορεύσεως. Ἐν Ἱστορίᾳ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου ὑπὸ Α. Μηλιαράκη σελ. 653).

Ὁ Ἰωάννης μητροπολίτης Ναυπάκτου, εἷς τῶν τῆς συνόδου ταύτης, ὅστις δι' ἀσθένειαν καὶ γῆρας δὲν ἠδυνήθη νὰ μετάσχῃ τῆς στέψεως ἐν συγχαρητηρίῳ γράμματι πρὸς τὸν Θεόδωρον καὶ προτρεπτικῷ εἰς ἀγαθὰς πράξεις εὔχεται ὅπως ὁ Κύριος ἀπονείμῃ αὐτῷ πᾶν ὅ,τι ἤθελεν ἐπιθυμήσει ἡ καρδία αὐτοῦ, ὡς δὲ ὑπελάμβανε, τοῦτο ἦτο νὰ κατανικήσῃ πάντα ἐχθρὸν **καὶ νὰ πατήσῃ τὴν γῆν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν αὐλὴν τῶν ἐκεῖ ἀνακτόρων** (Βυζ. χρον. τόμ. Γ', σελ. 286 καὶ ἑξ.).

Ἡ στέψις τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου ὡς βασιλέως Ῥωμαίων καὶ ἡ ἐπίσημος οὕτως εἰπεῖν ἵδρυσις βασιλείου αὐτονόμου ὑπὸ κραταιὸν Ἕλληνα ἡγεμόνα, τοσαύτας ἄραντα περιφανεῖς νίκας, ἀναγνωρισθέντα δὲ καὶ χρισθέντα ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐξήγειρε τὴν ὀργὴν τοῦ ἐν Νικαίᾳ βασιλέως καὶ τοῦ ὁμόφρονος αὐτῷ πατριάρχου Γερμανοῦ Β', ὅστις μὴ ἀναγνωρίζων τὸ αὐτοκέφαλον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος εἶδε τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς στέφοντα βασιλέα, δικαίωμα, ὅπερ μέχρι τοῦδε ἐκέκτηντο μόνοι οἱ πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως (Νικόλ. Βλεμ. Διήγ. 14).

Ὁ Θεόδωρος Ἄγγελος ἀναγορευθεὶς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐτράπη ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς καταλαμβάνων καὶ λεηλατῶν τὰς πόλεις τῆς Θράκης, νικηφόρος δὲ προχωρῶν κατέλαβε σχεδὸν τὰ πλεῖστα τῆς Θράκης, πλὴν τῶν περὶ τὴν Ῥοδόπην μερῶν (Ἀχρίδος), κατεχομένων ὑπὸ τοῦ Σθλάβου, ἕδραν ἔχων τὸ Μελένικον. Μετ' ἄλλας δέ τινας κατακτήσεις ἦλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν, ἧς οἱ κάτοικοι ἀπεδέχοντο τὰς προτάσεις αὐτοῦ καὶ ἀπέ-

πεμψαν τὸν στρατὸν τοῦ βασιλέως Βατάση, διαδόχου τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως τοῦ βασιλέως τῆς Βιθυνίας.

Ὁ Θεόδωρος Ἄγγελος κύριος γενόμενος τῆς Ἀδριανουπόλεως τῷ 1225, μεγίστην ἐπήνεγκε διὰ τῶν ἐπιδρομῶν του φθορὰν εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατινικὸν βασίλειον. Τὸ κράτος οὕτω τοῦ Θεοδώρου διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπεξετείνετο ἐκ δυσμῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ Ἰονίου πελάγους μέχρι τοῦ Ἕβρου ποταμοῦ πρὸς ἀνατολάς, περιλαμβάνον τὴν Ἤπειρον, Ἰλλυρίαν, Ἀκαρνανίαν, Φθιώτιδα καὶ Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν καὶ Θρᾴκην· ἐκ τῶν νήσων δὲ κατεῖχε τὴν Κέρκυραν.

Ὁ Θεόδωρος εἰς πάσας τὰς πόλεις, ἃς ἐκυρίευσε κατὰ τὴν κατακτητικὴν πορείαν του, κατέλιπε πρὸς διοίκησιν ἐπιτρόπους καὶ δούκας. Εἰς Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν κατέστησεν ἐπίτροπον αὐτοῦ μετὰ στρατοῦ τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον φέροντα τὸν τίτλον τοῦ δεσπότου.

§ 7 ΛΑ΄ Βαρβαρικὴ εἰς Θεσσαλίαν ἐπιδρομή, ἡ ζ΄ τῶν Βουλγάρων.

Τὸ μέγα τοῦτο κράτος τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου κατέπεσεν εὐθὺς ὡς ἤκμασεν· ὁ βίος του ὑπῆρξε πρόσκαιρος· διότι ὁ ἡγεμὼν αὐτοῦ Θεόδωρος Ἄγγελος Κομνηνὸς Δούκας ἐστερεῖτο πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς ἱκανότητος, ἀρετῶν ἀπαραιτήτων πρὸς συντήρησιν καὶ ὀργάνωσιν μεγάλου κράτους, μὴ ἀρκούσης μόνον πρὸς τοῦτο τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς πολεμικῆς δεξιότητος.

Ὁ Θεόδωρος ἐν πολέμῳ πρὸς τοὺς Βουλγάρους, ὃν ἐκήρυξε τῷ 1230 παρασπονδῶν, ἡττήθη κατὰ κράτος περὶ τὴν Κλοκοτινίτσαν παρὰ τὸν Ἕβρον, συνελήφθη αἰχμάλωτος αὐτός τε καὶ πολλοὶ τῶν συγγενῶν του, πᾶσα δὲ ἡ ἀποσκευὴ τοῦ στρατοῦ ἐγένετο λεία τῶν Βουλγάρων. Ἡ νίκη αὕτη τῶν Βουλγάρων παρέλυσε τὸ Δυτικὸν Βασίλειον. Ἐὰν ἡ νίκη ἔστεφε τὰ ὅπλα αὐτοῦ, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι οὗτος ἤθελε καταλάβει τὴν Κωνσταντινούπολιν, προλαμβάνων τοὺς βασιλεῖς τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, οὗτινος οἱ ἡγεμόνες σωφρονέστερον καὶ πολιτικώτερον ἐπολιτεύοντο, ἀφοῦ περιώρισε τὰς κτήσεις

τῶν Φράγκων ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Βυζαντίου, ὅπου ὡς ἐν σφηκιᾷ κατακλεισθέντες δὲν ἠδύναντο ἐπὶ πολὺ νὰ παραμείνωσιν.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Ἰωάννης Ἀσάν, οὐδὲν ἤδη ἔχων κώλυμα πρὸ ποδῶν, ἀφοῦ ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας, ἐπέδραμεν εἶτα εἰς τὴν Θεσσαλίαν, μεγάλην Βλαχίαν τότε καλουμένην καὶ προεχώρησεν εἶτα εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Ἰλλυρίαν, ἣν καὶ ἐλεηλάτησεν. Εἰς πολλὰ φρούρια κατέστησε διοικητὰς αὐτοὺς τοὺς προϋπάρχοντας Ἕλληνας μετὰ πρᾳότητος προσενεχθεὶς πρὸς αὐτούς. Πρὸς δὲ τὸν Θεόδωρον Ἄγγελον καὶ τοὺς λοιποὺς εὐγενεῖς αἰχμαλώτους, οὓς εἶχεν ὑπὸ φρουράν, προσηνέχθη φιλοφρόνως ὁ Ἀσάν, ἀλλ', ἐπειδὴ ὁ Θεόδωρος ἀνεκαλύφθη μετ' ὀλίγον συνωμοτῶν κατὰ τοῦ Ἀσάν, ἐτιμωρήθη διὰ τυφλώσεως, τὸ δὲ κράτος αὐτοῦ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, ἀφοῦ ἀφῃρέθησαν αἱ Θρᾳκικαὶ χῶραι, περιῆλθεν εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφὸν αὐτοῦ Μανουήλ, σωθέντα διὰ φυγῆς μετὰ τὴν ἐν Κλοκοτινίτσᾳ μάχην καὶ καταφυγόντα εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ Μανουήλ, ἤρχε φέρων τὸν τίτλον τοῦ δεσπότου, ὃν εἶχεν ἀπονείμει αὐτῷ ὁ Θεόδωρος, διότι εἶχε σύζυγον τὴν ἐκ παλλακῆς θυγατέρα τοῦ Ἀσὰν Μαρίαν, ὅστις, οὐ μόνον δὲν παρηνώχλει αὐτὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ βασιλεύοντα, ἀλλὰ τοὐναντίον καὶ φιλίως διέκειτο πρὸς αὐτόν, ὅτε ἐν ἔτει 1237 ἀνεφάνη ἕτερος δεσπότης τῆς Ἠπείρου, ὁ ἀνεψιός του Μιχαήλ, υἱὸς ἐκ παλλακῆς τοῦ Μιχαὴλ Α΄ Ἀγγέλου. Οὗτος, πεσόντος τοῦ θείου αὐτοῦ Θεοδώρου εἰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων, ἦλθεν ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἔνθα διέτριβεν, εἰς τὴν μεγάλην Βλαχίαν (Θεσσαλίαν), ἔνθα ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς ὡραίας καὶ εὐσεβοῦς νεάνιδος Θεοδώρας Πετραλίφα, θυγατρὸς τοῦ Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, τοῦ μεγάλου χαρτουλαρίου, ὅστις κατέστη ἄρχων τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, ὡς γυναικάδελφος τοῦ Θεοδώρου. Ἔχων δὲ τὸ τολμηρὸν καὶ παράτολμον πνεῦμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ κατῆλθεν αἰφνιδίως εἰς Ἀκαρνανίαν, ἀφρούρητον, οὖσαν καὶ τυχὼν δεξιώσεως παρὰ τῶν πρώην ὑπηκόων τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κατώρθωσε μετ' οὐ πολύ, βαθμηδὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1236, νὰ λάβῃ τὴν κτῆσιν τῶν πατρῴων χωρῶν ἤτοι τῆς Ἠπείρου, τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Αἰτωλίας καὶ μέρους τῆς Θεσσαλίας. Οὕτω δὲ ἐπῆλθε διχοτόμησις τοῦ δυτικοῦ βασιλείου εἰς δύο αὐτοτελῆ δεσποτᾶτα. Μετὰ πολλὰς δὲ

πεῖας ἀπεβίωσε περὶ τὸ 1241 καὶ ὁ Μανουήλ, τὴν δὲ χώραν αὐτοῦ κατέσχεν ὁ Μιχαὴλ Β΄.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῷ Ἠπειρωτικῷ βασιλείῳ. ἐν δὲ τῷ Βυζαντινῷ, τῷ ἕδραν ἔχοντι τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας, τῇ α΄ Ἰανουαρίου 1259 ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος Κομνηνός. Ἡ ἀνακήρυξις αὕτη συνετέλεσεν, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ν' ἀνακτηθῇ ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ διασωθῇ ἐπὶ δύο ἔτι ἑκατονταετηρίδας ὁ χριστιανικὸς Ἑλληνισμός.

Ὁ δεσπότης Μιχαὴλ Β΄ κατανοήσας τὸν ἐπαπειλοῦντα αὐτὸν κίνδυνον ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Ἀνατολῆς ἀνόδου Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ἐκ τῶν ἔξω ἐδέχθη τὴν συμμαχίαν δύο ἰσχυρῶν ἡγεμόνων, τοῦ τότε ῥηγὸς τῆς Σικελίας Μαμφρέδου υἱοῦ τοῦ Φρειδερίκου Β΄ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου Β΄ Βιλλαρδουίνου, οἵτινες ἐγένοντο οὐ μόνον σύμμαχοι αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ γαμβροί, ἐκείνου μὲν νυμφευθέντος ἐκ τῶν δύο θυγατέρων του τὴν Ἑλένην, τούτου δὲ τὴν Ἄνναν ἢ Ἀγνὴν ἥτις ἔλαβεν ὡς προῖκα γαίας ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Φθιώτιδι. (Παχυμ. σελ. 82. Ἀκροπολ. σελ. 76, 158 καὶ 168).

Ὁ δὲ Μιχαὴλ Παλαιολόγος δὲν ἐβράδυνε τὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτοῦ, διότι ἐμίσει αὐτὸν ὡς ἅρπαγα τοῦ θρόνου καὶ διότι ἐποφθαλμία πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος διέταξε τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην, ὃν ἀνέδειξε σεβαστοκράτορα, τὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον, ὃν ἀνέδειξε δομέστικον, ἤτοι ἀρχιστράτηγον τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ, τὸν μέγαν πριμικήριον Κωνσταντῖνον Τορνίκην, πενθερὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου, καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐπιφανεῖς τῶν τῆς Συγκλήτου νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Β΄. Οὗτοι ἐκκινήσαντες περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος τοῦ 1259, διῆλθον τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν παραλαμβάνοντες τὰ ἐν αὐτοῖς Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα, τὰ σποραδικῶς εὑρισκόμενα εἰς τὰς πόλεις καὶ κώμας, καὶ ἔφθασαν περὶ τὸ φθινόπωρον εἰς Ἀχρίδα καὶ Διάβολιν (Γρηγ. σελ. 72—73). Ἡ εἴδησις τῆς ἐκστρατείας ταύτης κατεθορύβησε τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ μεγάλως, ἀλλὰ μετὰ μικρὸν ἀναθαῤῥήσας ἐπορεύθη πανστρατιᾷ εἰς συνάντησιν τοῦ Παλαιολόγου. Ἀλλ' ἐνῷ ἤρχισε τὴν πορείαν του ἐν ὥρᾳ νυκτός, ἀποσπάσματά τινα αὐτοῦ,

περιπεσόντα εἰς ἐνέδραν τοῦ ἐγγὺς ἤδη εὑρισκομένου στρατοῦ τοῦ Παλαιολόγου, κατεστράφησαν ἐν ἀγνοίᾳ διατελοῦντα τῶν τόπων. Ἡ πρώτη αὕτη ἧττα ἐνέσπειρεν εἰς τὸν Μιχαὴλ φόβον καὶ ὑπεχώρησε μέχρι τῶν Πυρηναίων ὀρέων τῶν διαχωριζόντων τὴν Παλαιὰν Ἤπειρον ἀπὸ τῆς Νέας καὶ ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας (Ἀκροπολ. σελ. 177) καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ τὰ ἱππήλατα μέρη τῆς Αὐλῶνος.

Τοῦ Μιχαὴλ Β΄ ὑποχωρήσαντος τοσοῦτο μακρὰν ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἀκωλύτως προεχώρει καὶ πρῶτον ἀφίκετο εἰς τὴν Ἀχρίδα, ἣν μετ' οὐ πολὺ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1259 ἐκυρίευσε. Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστησαν διαδοχικῶς κατόπιν ἡ Διάβολις, ἡ Πρέσπα, Πελαγονία, Σωσκός, Μολυσκὸς καὶ Πρίλαπον. Πλὴν δ' ἄλλων, ἅτινα ἀναφέρει ὁ Παχυμέρης, ἐκυρίευσεν ἔτι τὰς Νέας Πάτρας καὶ τὴν Τρίκκην, διὰ συνθήκης γενόμενος κύριος πολλῶν ἐξ αὐτῶν καὶ ἀμαχητί, εἰς φόβον μέγαν ἐμβαλὼν καὶ ἐν στενῷ περιορίσας τὸν Μιχαὴλ Β΄, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ προσφύγῃ εἰς τοὺς γαμβροὺς του Μαμφρέδον καὶ Βιλλαρδουῖνον καὶ ζητήσῃ τὴν ταχεῖαν βοήθειαν αὐτῶν. Ἀμφότεροι ἔσπευσαν ν' ἀποστείλωσιν αὐτῷ ἐπικουρίας, ἐλπίσαντες πιθανῶς ἤδη, ὅτι θὰ αὐξήσωσι τὰς ἰδίας κτήσεις διὰ προσθήκης καὶ ἄλλων καὶ κατὰ Γρηγορᾶν (Α. 72) νὰ καταλάβωσιν ἀπονητὶ τὰς μεταξὺ Ἰονίου (ἔνθα ἐννοεῖται τὸ Ἀδριατικὸν) καὶ Βυζαντίου χώρας.

Καὶ ὁ μὲν Μαμφρέδος ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν 400 ἱππότας Γερμανοὺς ἐπιλέκτους, καλῶς ὡπλισμένους καὶ καταφράκτους, ἐποχουμένους ὑψηλῶν καὶ ἀγερώχων ἵππων, ὁ Βιλλαρδουῖνος δὲ ἀπειροπληθὲς ἄλλο ὁπλιτικόν, τὸ πλεῖστον ἐκ Φράγκων καὶ Ἑλλήνων τινῶν τῆς Πελοποννήσου (Ἀκροπολ. σελ. 180 Γρηγορ. σελ. 71, Φραντζῆς σελ. 17).

Ὅλη σχεδὸν ἡ λατινοκρατουμένη Ἑλλὰς φαίνεται συμμετέχουσα ἐν συμπράξει μετὰ τοῦ Ἠπειρώτου δεσπότου τοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας· ἔμελλον δὲ νὰ συναγωνισθῶσι μετὰ τῆς καὶ ἄλλως πολυπληθοῦς ἐκείνης στρατιᾶς καὶ αἱ δυνάμεις, ἃς συνεπήγετο ὁ τῆς Θεσσαλίας καὶ μέρους τῆς νοτίου Μακεδονίας ἀπὸ τῶν νέων Πατρῶν μέχρι τῆς Βεῤῥοίας ἄρχων νόθος υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ

πετείας ἀπεβίωσε περὶ τὸ 1241 καὶ ὁ Μανουήλ, τὴν δὲ χώραν αὐτοῦ κατέσχεν ὁ Μιχαὴλ Β'.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῷ δυτικῷ βασιλείῳ, ἐν δὲ τῷ ἀνατολικῷ, τῷ ἕδραν ἔχοντι τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας, τῇ α' Ἰανουαρίου 1259 ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος Κομνηνός. Ἡ ἀνακήρυξις αὕτη συνετέλεσεν, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ν' ἀνακτηθῇ ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ διασωθῇ ἐπὶ δύο ἔτι ἑκατονταετηρίδας ὁ χριστιανικὸς Ἑλληνισμός.

Ὁ δεσπότης Μιχαὴλ Β' κατανοήσας τὸν ἐπαπειλοῦντα αὐτὸν κίνδυνον ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Ἀνατολῆς ἀνόδου Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ἑκὼν ἄκων ἐδέχθη τὴν συμμαχίαν δύο ἰσχυρῶν ἡγεμόνων, τοῦ τότε ῥηγὸς τῆς Σικελίας Μαμφρέδου υἱοῦ τοῦ Φρειδερίκου Β' αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ πρίγγιπος τῆς Ἀχαΐας Γουλλιέλμου Β' Βιλλαρδίνου, οἵτινες ἐγένοντο οὐ μόνον σύμμαχοι αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ γαμβροί, ἐκείνου μὲν νυμφευθέντος ἐκ τῶν δύο θυγατέρων του τὴν Ἑλένην, τούτου δὲ τὴν Ἄνναν ἢ Ἁγνὴν ἥτις ἔλαβεν ὡς προῖκα γαίας ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Φθιώτιδι. (Παχυμ. σελ. 82. Ἀκροπολ, σελ. 76, 158 καὶ 168).

Ὁ δὲ Μιχαὴλ Παλαιολόγος δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτοῦ, διότι ἐμίσει αὐτὸν ὡς ἅρπαγα τοῦ θρόνου καὶ διότι ἐπωφθαλμία πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος διέταξε τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην, ὃν ἀνέδειξε σεβαστοκράτορα, τὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον, ὃν ἀνέδειξε δομέστικον, ἤτοι ἀρχιστράτηγον τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ, τὸν μέγαν πριμικήριον Κωνσταντῖνον Τορνίκην, πενθερὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου, καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐπιφανεῖς τῶν τῆς Συγκλήτου νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Β'. Οὗτοι ἐκκινήσαντες περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος τοῦ 1259, διῆλθον τὴν Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν παραλαμβάνοντες τὰ ἐν αὐτοῖς Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα, τὰ σποραδικῶς εὑρισκόμενα εἰς τὰς πόλεις καὶ κώμας, καὶ ἔφθασαν περὶ τὸ φθινόπωρον εἰς Ἀχρίδα καὶ Διάβολιν (Γρηγ. σελ. 72—73). Ἡ εἴδησις τῆς ἐκστρατείας ταύτης κατεθορύβησε τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ μεγάλως, ἀλλὰ μετὰ μικρὸν ἀναθαῤῥήσας ἐπορεύθη πανστρατιᾷ εἰς συνάντησιν τοῦ Παλαιολόγου. Ἀλλ' ἐιῷ ἤρχισε τὴν πορείαν του ἐν ὥρᾳ νυκτός, ἀποσπάσματά τινα αὐτοῦ,

τῆς (Βουδίτσης) Βονίτσης (Ἀκροπολ. σελ. 183. ἀνώνυμ. 545).

Διὰ τῆς ἐν Καστορίᾳ νίκης πρὸς καιρὸν ἐξέλιπε τὸ βασίλειον τῆς Δύσεως, τὸ κάρφος τοῦτο τῶν βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς, οἱ δὲ στρατηγοὶ τοῦ Παλαιολόγου ἐξηκολούθησαν τὸ κατακτητικὸν ἔργον, οὐδένα ἔχοντες ἤδη ἀντίπαλον. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἐτράπη μετὰ μέρους τοῦ νικηφόρου στρατοῦ εἰς Θεσσαλίαν καὶ σφοδρῶς ἐπετέθη κατὰ τῆς Τρίκκης καὶ τῶν Νέων Πατρῶν, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν νόθον υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ἰωάννην, ὅστις προσῆλθε μετὰ τὴν ἧτταν τῶν συμμάχων τῷ στρατηγῷ καὶ ἀπέδωκεν ὅρκους ὑποτελείας. Οἱ δὲ κάτοικοι τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας βαρέως ἔφερον τὴν πολιτικὴν ταύτην μεταβολήν, συνετέλεσε δὲ εἰς ἐπαύξησιν τῆς δεσμενείας αὐτῶν καὶ ἡ κακὴ συμπεριφορὰ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς πρὸς αὐτούς, ἣν ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀκροπολίτης, ὁ ἔνθερμος θαυμαστὴς καὶ ἐπαινέτης αὐτοῦ.

Καὶ ὁ μὲν σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης κατῆλθεν εἰς Θήβας, ἃς ἐξεπολιόρκησε καὶ ἐσκύλευσε πολεμῶν πρὸς τοὺς ἐν αὐταῖς ἐγκατεστημένους Φράγκους, ὁ δὲ νόθος υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Β' Ἰωάννης ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας, παραβὰς τοὺς ὅρκους του καὶ μετά τινων ὀπαδῶν ἀποδρὰς προσῆλθεν εἰς τὸν πατέρα του, ὅστις ἀναθαῤῥήσας καὶ κύριος ὢν τῆς Βονίτσης, ἦλθεν εἰς Ἄρταν, ἐξ ἧς ἀπεδίωξε τὴν φρουράν, τῶν κατοίκων ὑποβοηθησάντων τὸ ἔργον του, εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένων. Εἶτα δὲ πορευθεὶς εἰς Ἰωάννινα ἔλυσε τὴν πολιορκίαν αὐτῶν (Ἀκροπολ. σελ. 179). Οὕτω δὲ αἱ ἐν Ἠπείρῳ κτήσεις τοῦ βασιλείου τῆς Ἀνατολῆς ἀπωλέσθησαν πρὶν ἢ ἴσως φθάσῃ ἡ ἀγγελία τῆς ἀποκτήσεως αὐτῶν εἰς τὸν ἐν Λαμψάκῳ διαμένοντα Παλαιολόγον.

Μετ' ὀλίγον δὲ λαβὼν ὁ δεσπότης Μιχαὴλ νέαν ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ γαμβροῦ του Μαμφρέδου καὶ καταστήσας τὸν υἱόν του Νικηφόρον ἀρχιστράτηγον ἔπεμψεν εἰς Θεσσαλίαν, ὅπου συναντήσας τὸν Στρατηγόπουλον περὶ τὴν Τρικόρυφον (πιθανῶς ὁ Παχυμέρης ἀποκαλεῖ Τρικόρυφον τὴν ἀρχαίαν Τρίκκην τὰ νῦν Τρίκκαλα) νικᾷ κατὰ κράτος, πολλοὺς τῶν Νικαέων φονεύσας καὶ αἰχμαλωτίσας, ἐν οἷς καὶ αὐτὸν τὸν Στρατηγόπουλον, ὃν κατόπιν μετὰ προηγουμένην

συνθηκολόγησιν [illegible] Πάχυμ. σελ. [illegible]. Οὕτως ἐν ἔργῳ [illegible] ὁ Μιχαὴλ Β΄ [illegible] διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς προσπαθείας τῶν [illegible] τοῦ δεσποτάτου [illegible] τοῦ [illegible] του.

§ 8. Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐν τῷ μεταξὺ δὲν [illegible] ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῶν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Β΄ ἐπιχειρήσεων, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῶν [illegible] αὐτοῦ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1261 ἔπεμψε τὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον εἰς τὴν Θρᾴκην [illegible] δ᾽ οὗτος εἰς Καλλίπολιν ἦλθε καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. μαθὼν δὲ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο σχεδὸν ἔρημος [illegible], κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν (Ἀκροπολ. σελ. 190 Γρηγορ. Α. σελ. 85. Παχυμ. Α. σελ. 141. Φραντζ. σελ. 1[illegible]. Ὁ δ᾽ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος διὰ θαλάσσης ἐτράπη εἰς φυγήν. Οὕτως ἡ Κωνσταντινούπολις περιῆλθεν αὖθις εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἑλλήνων τῇ 25 Ἰουλίου 1261 κρατηθεῖσα ὑπὸ τῶν Φράγκων ἔτη 57, μῆνας 3 καὶ ἡμέρας 12. Διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέκτησε τὸ γένος τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, καὶ εἰσήρχετο εἰς νέαν ζωήν, ἀπολαῦσαν τῆς καρδίας αὐτοῦ, ἥτις ἦτο νενεκρωμένη.

§ 9 Δεσποτᾶτον τῆς Μεγαλοβλαχίας καὶ πόλεμοι αὐτοῦ πρὸς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν (1271—318 μ. Χ)

Ὁ τῷ 1271 μ. Χ. ἐπελθὼν θάνατος Μιχαὴλ τοῦ Β΄. δεσπότου τῆς Ἠπείρου, ἐπέφερε δυναστικὰς μεταβολὰς ἐν τῇ βορείῳ Ἑλλάδι. Τὴν μὲν Ἤπειρον, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὰς Ἰονίους νήσους ἐκληρονόμησεν ὁ νόμιμος ἐκ τῆς Θεοδώρας Πετραλίφα υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Νικηφόρος Α΄, ὁ δὲ νόθος υἱὸς αὐτοῦ ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης Α΄ Δούκας Ἄγγελος, ἐν ἔτει μὲν 1258 εἶχε λάβει ὡς προῖκα τὴν ἑκατέρωθεν τῆς Πίνδου μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου Θεσσα-

λικὴν Βλαχίαν ἐκ τοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐθεντεύοντος τῶν Μεγαλοβλαχιτῶν Τάρωνος γάμου αὐτοῦ, μετὰ τὸν δὲ θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ προσήρτησεν αὐτῇ καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ κληροδοτηθεῖσαν Φθιώτιδα μετὰ τῆς Οἴτης, τῆς Δωρίδος καὶ τῆς ἑσπερίας Λοκρίδος καὶ οὕτω ἐδέσποσε πασῶν τῶν μεταξὺ τῆς Πίνδου, τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Παρνασσοῦ χωρῶν, ἐξελέξατο δ' ἕδραν τὸ ὀχυρώτατον φρούριον τῶν Νέων Πατρῶν, τὰς ὁποίας οἱ Φράγκοι ὠνόμαζον La Patria. *Οὕτως ἡ μερὶς τοῦ Ἰωάννου τοῦ νόθου περιελάμβανε Πελασγοὺς καὶ Φθιώτας καὶ Θεσσαλοὺς καὶ Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας, πρὸς μὲν ἄρκτον ἔχουσα τὸ ὄρος Ὄλυμπον, πρὸς δὲ μεσημβρίαν τὸν Παρνασσόν, ὡς λέγει ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς (IV 9. Τόμος Α' σελ. 110, 8), ἀναγράφων τὰ ὅρια τῶν δύο δεσποτάτων.*

Ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος πᾶσαι αἱ χῶραι αὗται ἐκαλοῦντο ὁμοῦ ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία, ἰδίᾳ δὲ ἡ χώρα ἡ ἀπὸ τῆς Πίνδου μέχρι τῆς ὑπὸ τὸ Πήλιον Μαγνησίας καὶ ἀπὸ τῶν Καμβουνίων ὀρέων μέχρι τῆς Ὄθρυος ὠνομάζετο **Μεγάλη Βλαχία**, *ἡ Δωρίς, ἡ Ἑσπερία Λοκρὶς καὶ ἡ Αἰτωλία ἐγνωρίζοντο ὑπὸ τὸ ὄνομα* **Μικρὰ Βλαχία** *(σελ. 267).*

Ἡ νεωτέρα ἔρευνα (R. Röscher Romanische studien *1871 σελ. 73—145.* Hopf *Τόμ. 85. σελ. 164. 165) διακρίνει ἐν τοῖς Βλάχοις δύο κύρια Τμήματα. Οἱ βόρειοι Βλάχοι οἱ ἀποτελοῦντες τὸ κύριον πλῆθος τῶν Βλαχικῶν καλουμένων λαῶν, οἱ Δακοῤῥωμάνοι, κατάγονται ἐκ τῶν Ῥωμαίων ἐποίκων καὶ τῶν ἐκρωμανισμένων Δακῶν, οὓς ὁ αὐτοκράτωρ Αὐρηλιανός, (σελ. 218) κατὰ τὸ 271 μ. Χ. ἐκ τῆς ἀρχαίας Δακίας μετῴκησεν εἰς τὴν Μοισίαν, ἔτι δὲ ἐκ τῶν λειψάνων τῶν πολυαρίθμων Ῥωμαίων οἰκητόρων, τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν ῥωμαϊκῶν πόλεων (σελ 267). Τὸ δὲ μικροτέραν ἔκτασιν ἔχον νότιον Τμῆμα, οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας καὶ ὀρεινῆς Θεσσαλίας, οἱ πλεῖστα ἔχοντες στοιχεῖα ἑλληνικὰ ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ τοῖς ἔθεσιν αὐτῶν, προῆλθον ἐκ τοῦ ἐκρωμανισθέντος μέρους τῶν ἐν Θρᾴκῃ Μακεδονίᾳ καὶ ἔν τισιν ἑλληνικαῖς χώραις, καὶ ἐν ταῖς ὀρειναῖς τῆς Θεσσαλίας οἰκούντων ἄλλων τε καὶ ἑλληνικῶν λαῶν. Οὗτοι, οἱ Ἀρουμάνοι ἢ Κουτσόβλαχοι, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τοὺς πέραν τοῦ Δανουβίου Βλάχους, ὧν οὐδὲ τὴν γλῶσσαν ἐννοοῦσι καλῶς· διότι ἡ μὲν*

[illegible] τῶν [illegible] τοῦ [illegible] Βιάγκων [illegible] κατὰ [illegible] ἐκ [illegible] καὶ [illegible] ἡ δὲ τῶν Βιάγκων τῆς [illegible] καὶ [illegible] Θεσσαλίας [illegible] κατὰ τὸ [illegible] ἐκ [illegible] καὶ [illegible], ὡς [illegible] ἐκ τῆς ἱστορίας [illegible] τῶν [illegible] Νικολαΐδου.

Κατὰ ταῦτα ἡ Μεγαλοβλαχία [illegible] καὶ [illegible] ἐν [illegible] κατὰ τὴν γλῶσσαν ἕνεκα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπικρατήσεως.

Ὁ Ἰωάννης Α΄ Δούκας Κομνηνὸς (1271—1296) ὑπεγράφετο ἐπὶ τῶν νομισμάτων.

ΙΩΑΝΝΗC ΔΕCΠΟΤΗC

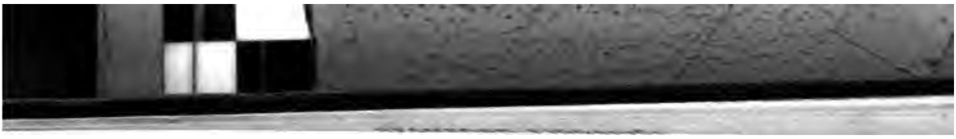
Τὰ δὲ μολυβδόβουλλα αὐτοῦ ἔφερον ἐπιγραφὴν

CΦΡΑΓΙC CΕΒΑCΤΟΚ. ΙΩΑΝΝΒ
ΤΒ ΔΒΚΑ. ΡΙΖΑΝ ΕΧΟΝΤΟC
ΕΚ ΒΑCΙΛΕΩΝ

Ὁ Ἰωάννης ὁ νόθος, ὑπερμαχῶν ὅν καὶ ὁμοιάζων πρὸς τὸν πατέρα Μιχαήλ, ἀπεῖχε μὲν κατ' ἀρχὰς τῆς χώρας τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλ' ὕστερον καὶ ἐκ τῆς χώρας τούτου ἐπεθύμει ν' ἁρπάσῃ μέρη τινά. καὶ τὴν τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου προσέβαλε, ζητῶν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ, γινώσκων τὸ σκληρὸν καὶ αὔθαδες αὐτοῦ, δὲν μετεχειρίσθη κατ' αὐτοῦ βίαν, ἀλλὰ προσεπάθησε διὰ πρεσβειῶν νὰ μαλάξῃ αὐτόν, συνέζευξε δὲ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου μετὰ τοῦ ἰδίου ἀνεψιοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Ταρχανειώτου, υἱοῦ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Μάρθας, ὃν ἀπέδειξε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην **κοντόσταυλον**, ὅτε ὠνόμασε καὶ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ Ἰωάννην τὸν νόθον **σεβαστοκράτορα**.

Ἐν τῇ Βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ ἀπὸ Ἀλεξίου τοῦ Β΄ Κομνηνοῦ (1081—1118) ὑπῆρχον ἐξ μεγάλαι αὐλικαὶ ἐπωνυμίαι, **δεσπότης, σεβαστοκράτωρ, καῖσαρ, μέγας δομέστικος** ἤτοι ἀρχιστράτηγος τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ, **πανυπερσέβαστος** καὶ **πρωτοβεστιάριος**, (Κωδηνὸς περὶ ὀφφικίων σελ. 6—8).

Ὕστερον ἐπειδὴ ὁ πατὴρ τοῦ Ἰωάννου Μιχαὴλ τὸ μὲν πρῶτον ἦτο οἰκειότατα συνδεδεμένος μετὰ τοῦ γαμβροῦ Μαμφρέδου, ἀλλ' ἔπειτα εἶχε ταχθῇ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Καρόλου Ἀνδηγαυοῦ,

κληθέντος ὑπὸ τοῦ Πάπα ὡς βασιλέως τῆς Σικελίας, ἐξηκολούθησε καὶ ὁ Ἰωάννης τὰς αὐτὰς πρὸς τὴν Νεάπολιν σχέσεις. Καὶ δὲν ὡμολόγησε μὲν ἐμπορικὰς συμβάσεις μετὰ τοῦ βασιλέως Καρόλου, προσεχώρησε δὲ καθόλου εἰς τοὺς Φράγκους, ἰδίως δ' εἰς τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, θέλων οὕτω νὰ ἐνισχυθῇ πρὸς ἄμυναν ἀπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνος αὐτοκράτορος ὅστις εἶχεν ἤδη πολεμήσει τὸν πατέρα αὐτοῦ μικροῦ δεῖν ἐξολοθρεύσας αὐτόν. Ἦρχε δὲ ἡ ἠπειρωτικὴ δυναστεία χωρῶν εὐκάρπων καὶ λαῶν φιλοπολέμων, παρεχόντων εἰς αὐτὴν ἱκανὴν ἰσχύν, ὥστε νὰ ἐπιδιώκῃ πολιτικὴν αὐθυπαρξίαν. Προσέλαβε δὲ καὶ ἐθνικὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα ὑψώσασα τὴν ἱερὰν σημαίαν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἐξ ἧς εἶχον ἀποστῆ οἱ Παλαιολόγοι, καθυποταχθέντες ὑπὸ τὸν Πάπαν. Ὑπεστήριξαν δὲ οἱ δεσπόται τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ κλήρου κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος προκηρυχθείσης ἑνώσεως. Αἱ δὲ αὐλαὶ αὐτῶν ὑπῆρξαν τὸ καταφύγιον τῶν διωκομένων καὶ διαμαρτυρομένων κληρικῶν.

Ὁ δὲ Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἀπειλούμενον σοβαρῶς ὑπὸ τῶν δεσποτῶν Ἀγγέλων. Δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τῆς παλινορθώσεως τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἄνευ διαλύσεως τῆς ἀντιστάσεως τῶν δεσποτῶν τούτων. Ἀμέσως δ' ἀφορμὴν εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου καὶ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ῥῆξιν ἔδωκε τῷ 1275 ὁ γαμβρὸς μὲν τοῦ Ἰωάννου Ἀνδρόνικος Ταρχανιώτης, ἀνεψιὸς δὲ τοῦ αὐτοκράτορος. Οὗτος διοικητὴς ὢν τῆς Ὀρεστιάδος καὶ τῆς περὶ τὸν Αἷμον χώρας ἥδρευεν ἐν Ἀδριανουπόλει, λαβὼν δ' ἀφορμήν τινα δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ θείου του Μιχαὴλ Παλαιολόγου, διότι ὁ Παλαιολόγος ἐτίμησεν εἰς μέγαν Δομέστικον τὸν νεώτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν Μιχαήλ, ἐπανέστη καὶ μὴ δυνάμενος ν' ἀνθέξῃ μόνος κατέφυγεν εἰς τὸν πενθερὸν αὐτοῦ, ὡς ἐχθρὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ παρώρμησεν αὐτὸν εἰς πόλεμον.

Πρὸς τούτοις ὁ δεσπότης Ἰωάννης ἐπιστήσας ὀρθόδοξον μητροπολίτην ἀντὶ τοῦ πρώην λατίνου ἀρχιεπισκόπου Νέων Πατρῶν διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ 1274 ἐν Λουγδούνῳ δι' ἀντιπροσώπων τοῦ αὐτοκράτορος συνομολογηθείσης μετὰ τοῦ Πάπα Γρηγορίου τοῦ Ι' ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, διὰ ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ ἀ-

γλῶσσα τῶν πέραν τοῦ Δανουβίου οἰκούντων Βλάχων ἀποτελεῖται κατὰ πλεῖστον ἐκ λέξεων λατινικῶν καὶ δακικῶν, ἡ δὲ τῶν Βλάχων τῆς Μακεδονίας καὶ ὀρεινῆς Θεσσαλίας ἀποτελεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ λέξεων λατινικῶν καὶ ἑλληνικῶν, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ἐτυμολογίας τῶν λέξεων ἑκατέρας τῶν γλωσσῶν τούτων (ἴδε Λεξικ. Νικολαΐδου).

Κατὰ ταῦτα ἡ Μεγαλοβλαχία ἐκαλεῖτο οὕτω· διότι κατῳκεῖτο ἐν μέρει ὑπὸ ἑλληνικῶν λαῶν ἐκρωμανισθέντων ὀλίγον κατὰ τὴν γλῶσσαν ἕνεκα τῆς ρωμαϊκῆς ἐπικρατήσεως.

Ὁ Ἰωάννης Α' Δούκας Κομνηνὸς (1271—1296) ἀνεγράφετο ἐπὶ τῶν νομισμάτων.

ΙΩΑΝΝΗC ΔΕCΠΟΤΗC

Τὰ δὲ μολυβδόβουλα αὐτοῦ ἔφερον ἐπιγραφὴν

CΦΡΑΓΙC CΕΒΑCΤΟΚ. ΙΩΑΝΝȣ
Τȣ ΔȣΚΑ, ΡΙΖΑΝ ΕΧΟΝΤΟC
ΕΚ ΒΑCΙΛΕΩΝ

Ὁ Ἰωάννης ὁ νόθος, θερμουργὸς ὢν καὶ ὁμοιάζων πρὸς τὸν πατέρα Μιχαήλ, ἀπεῖχε μὲν κατ' ἀρχὰς τῆς χώρας τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλ' ὕστερον καὶ ἐκ τῆς χώρας τούτου ἐπειρᾶτο ν' ἁρπάσῃ μέρη τινά, καὶ τὴν τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου προσέβαλε, ζητῶν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ, γιγνώσκων τὸ σκληρὸν καὶ αὔθαδες αὐτοῦ, δὲν μετεχειρίσθη κατ' αὐτοῦ βίαν, ἀλλὰ προσεπάθησε διὰ πρεσβειῶν νὰ μαλάξῃ αὐτόν, συνέζευξε δὲ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου μετὰ τοῦ ἰδίου ἀνεψιοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Ταρχανειώτου, υἱοῦ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Μάρθας, ὃν ἀπέδειξε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην **κοντόσταυλον**, ὅτε ὠνόμασε καὶ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ Ἰωάννην τὸν νόθον **σεβαστοκράτορα**.

Ἐν τῇ Βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ ἀπὸ Ἀλεξίου τοῦ Β' Κομνηνοῦ (1081—1118) ὑπῆρχον ἓξ μεγάλαι αὐλικαὶ ἐπωνυμίαι, **δεσπότης, σεβαστοκράτωρ, καῖσαρ, μέγας δομέστικος** ἤτοι ἀρχιστράτηγος τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ, **πανυπερσέβαστος** καὶ **πρωτοβεστιάριος**, (Κωδηνὸς περὶ ὀφφικίων σελ. 6—8).

Ὕστερον ἐπειδὴ ὁ πατὴρ τοῦ Ἰωάννου Μιχαὴλ τὸ μὲν πρῶτον ἦτο οἰκειότατα συνδεδεμένος μετὰ τοῦ γαμβροῦ Μαμφρέδου, ἀλλ' ἔπειτα εἶχε ταχθῆ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Καρόλου Ἀνδηγανοῦ,

κληθέντος ὑπὸ τοῦ Πάπα ὡς βασιλέως τῆς Σικελίας, ἐξηκολούθησε καὶ ὁ Ἰωάννης τὰς αὐτὰς πρὸς τὴν Νεάπολιν σχέσεις. Καὶ δὲν ὡμολόγησε μὲν ἐμπορικὰς συμβάσεις μετὰ τοῦ βασιλέως Καρόλου, προσεχώρησε δὲ καθόλου εἰς τοὺς Φράγκους, ἰδίως δ' εἰς τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, θέλων οὕτω νὰ ἐνισχυθῇ πρὸς ἄμυναν ἀπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνος αὐτοκράτορος ὅστις εἶχεν ἤδη πολεμήσει τὸν πατέρα αὐτοῦ μικροῦ δεῖν ἐξολοθρεύσας αὐτόν. Ἧρχε δὲ ἡ ἠπειρωτικὴ δυναστεία χωρῶν εὐκάρπων καὶ λαῶν φιλοπολέμων, παρεχόντων εἰς αὐτὴν ἱκανὴν ἰσχύν, ὥστε νὰ ἐπιδιώκῃ πολιτικὴν αὐθυπαρξίαν. Προσέλαβε δὲ καὶ ἐθνικὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα ὑψώσασα τὴν ἱερὰν σημαίαν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἐξ ἧς εἶχον ἀποστῇ οἱ Παλαιολόγοι, καθυποταχθέντες ὑπὸ τὸν Πάπαν. Ὑπεστήριξαν δὲ οἱ δεσπόται τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ κλήρου κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος προκηρυχθείσης ἑνώσεως. Αἱ δὲ αὐλαὶ αὐτῶν ὑπῆρξαν τὸ καταφύγιον τῶν διωκομένων καὶ διαμαρτυρομένων κληρικῶν.

Ὁ δὲ Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἀπειλούμενον σοβαρῶς ὑπὸ τῶν δεσποτῶν Ἀγγέλων. Δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τῆς παλινορθώσεως τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἄνευ διαλύσεως τῆς ἀντιστάσεως τῶν δεσποτῶν τούτων. Ἀμέσως δ' ἀφορμὴν εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου καὶ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ῥῆξιν ἔδωκε τῷ 1275 ὁ γαμβρὸς μὲν τοῦ Ἰωάννου Ἀνδρόνικος Ταρχανιώτης, ἀνεψιὸς δὲ τοῦ αὐτοκράτορος. Οὗτος διοικητὴς ὢν τῆς Ὀρεστιάδος καὶ τῆς περὶ τὸν Αἶμον χώρας ἤδρευεν ἐν Ἀδριανουπόλει, λαβὼν δ' ἀφορμήν τινα δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ θείου του Μιχαὴλ Παλαιολόγου, διότι ὁ Παλαιολόγος ἐτίμησεν εἰς μέγαν Δομέστικον τὸν νεώτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν Μιχαήλ, ἐπανέστη καὶ μὴ δυνάμενος ν' ἀνθέξῃ μόνος κατέφυγεν εἰς τὸν πενθερὸν αὐτοῦ, ὡς ἐχθρὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ παρώρμησεν αὐτὸν εἰς πόλεμον.

Πρὸς τούτοις ὁ δεσπότης Ἰωάννης ἐπιστήσας ὀρθόδοξον μητροπολίτην ἀντὶ τοῦ πρῴην λατίνου ἀρχιεπισκόπου Νέων Πατρῶν διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ 1274 ἐν Λουγδούνῳ δι' ἀντιπροσώπων τοῦ αὐτοκράτορος συνομολογηθείσης μετὰ τοῦ Πάπα Γρηγορίου τοῦ Γ΄ ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, διὰ ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ ἀ-

πέμπει τῷ 1275 τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν Παλαιολόγον καὶ τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Καβαλλάριον μετὰ τριάκοντα χιλιάδων στρατοῦ, συγκειμένου ἐκ μισθίων Βουλγάρων, Κουμάνων καὶ Τουρκοπώλων μισθοφόρων, ὧν ἡγεῖτο ὁ φύλαρχος Ῥιμψῆς, πρὸς καταπολέμησιν τοῦ ἐπιμένοντος εἰς τὴν στάσιν δεσπότου Ἰωάννου καὶ πρὸς ἐπανάκτησιν τῆς Μεγαλοβλαχίας. Ἐπέπλευσε δὲ συγχρόνως στόλος συγκροτούμενος ἐν ὅλῳ ἐξ ὀγδοήκοντα πλοίων [illegible] ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον Φιλανθρωπηνόν, διατάξας αὐτὸν νὰ παραλάβῃ τὰ πλοῖα τῶν φραγκοκρατουμένων νήσων καὶ νὰ συνέχῃ διὰ τοῦ φόβου τοὺς ἐν αὐταῖς Λατίνους, ἐμποδίζων αὐτοὺς ἀπὸ συμπράξεως μετὰ τοῦ δεσπότου Ἰωάννου.

Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος εἰσήλασε διὰ τῆς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας, ὁπόθεν ἔτι μᾶλλον ηὔξησε τὰ περὶ αὐτὸν μάχιμα πλήθη, εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ὁ δὲ δεσπότης τῶν Νέων Πατρῶν καταπλαγεὶς ἐκ τοῦ αἰφνιδίου τῆς ἐπιδρομῆς καὶ τοῦ πλήθους τῆς βασιλικῆς στρατιᾶς δὲν ἐθάρρησε ν' ἀντεπεξέλθῃ εἰς μάχην πρὸς τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον, τινὰ μὲν τῶν πολιχνίων τοῦ δεσπότου καταλαμβάνοντα ἀμαχητί, τινὰ δὲ τὰ ὀχυρώτερα μετὰ βραχεῖαν ἀντίστασιν. Ηὔξανον δὲ τὴν κατάπληξιν καὶ τὸν φόβον αἱ ἐλεειναὶ συλήσεις τῶν ὑπὸ τὸν Παλαιολόγον Κουμάνων, δῃούντων μὲν καὶ ἐμπιπράντων ἱερὰ καὶ μονάς, ἀνδραποδιζόντων δὲ καὶ παρθένους. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Ἰωάννης Ἄγγελος φεύγων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἐνεκλείσθη εἰς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ δεσποτάτου, τὰς ὀχυρωτάτας Πάτρας, ὧν τὴν ἐφ' ὑψηλοῦ κειμένην ἀκρόπολιν ἤλπιζεν ὅτι θὰ κατώρθωνε νὰ διασώσῃ ἀπὸ τῆς ὁρμῆς τῶν πολεμίων. Καὶ ἀντεῖχε μὲν μέχρι τινὸς εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν πολιορκητικῶν μηχανημάτων τῆς ἐχθρικῆς στρατιᾶς, ἀλλ' οἱ πολιορκηταὶ ἐπέμενον συνεννοούμενοι μὲν ἐν τῷ χρόνῳ τῆς πολιορκίας μετὰ τῶν πολιορκουμένων περὶ παραδόσεως τοῦ δεσπότου, ἀναμένοντες δὲ τὴν πτῶσιν τοῦ φρουρίου ἕνεκα τῆς σιτοδείας τῆς προσδοκωμένης ἐκ τῆς πολυανθρωπίας τῶν Νέων Πατρῶν, εἰς ἃς εἶχον προσφύγει πλήθη πολλὰ ἐκ πασῶν τῶν καταπολεμουμένων χωρῶν τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου.

Οὕτως ἔχον τὰ πράγματα, ὅτε ὁ Ἄγγελος εὑρεθεὶς ἐν ἐσχάτῃ στενοχωρίᾳ διενοήθη τόλμημα παραβολώτατον. Καὶ δὴ ἀποκρεμάσας

ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ τείχους, ἀγνοούντων πάντων τὴν φυγὴν αὐτοῦ πλὴν τῶν οἰκειοτάτων, διῆλθε διὰ μέσου τῶν τάξεων τῶν πολιορκητῶν μετημφιεσμένος εἰς ἀγρότην ἀναζητοῦντα τὸν ἵππον αὐτοῦ, ἦλθεν εἴς τινα μονὴν (πιθανῶς τὴν κειμένην ἄνωθι τοῦ χωρίου Κομποτάδων), ὁπόθεν λαβὼν ἵππους ἔσπευσεν ἀπὸ ῥυτῆρος εἰς Θήβας καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐκεῖ ἐγνώρισεν ἑαυτὸν εἰς τὸν δοῦκα καὶ ἐξελιπάρησεν αὐτόν, ἵνα λάβῃ παρ' αὐτοῦ ἐπικουρικὴν στρατιὰν χάριν σωτηρίας ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννης Δελαρὸς φαίνεται μεγάλως θαῤῥήσας εἰς τὴν εὐτυχίαν ἢ τὴν εὐφυΐαν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις εἶχε πορευθῇ πρὸς αὐτὸν τολμηρότατα διακινδυνεύσας ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ πολεμίας στρατιᾶς· διὸ συνήνεσεν εἰς τὰ προταθέντα ὑπὸ τοῦ σεβαστοκράτορος. Καὶ ἀπεποιήθη μὲν αὐτός, ἅτε πάσχων, τὴν εἰς αὐτὸν προταθεῖσαν χεῖρα τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰωάννου Ἑλένης, ἀλλ' ἔπεισεν ὅμως τὸν ἀδελφὸν Γουλιέλμον νὰ λάβῃ αὐτὴν σύζυγον, φέρουσαν προῖκα θεσσαλικά τινα πολίσματα (Παχυμ. Δ' σελ. 328 ἐκδ. Βόννης).

Μετὰ τριακοσίων δ' ἐνόπλων ἱπποτῶν κατὰ Παχυμέρην, πεντακοσίων δὲ κατὰ Νικηφόρον Γρηγορᾶν (IV, 9 σελ. 114) ἤγαγεν ὁ δοὺξ τὸν ἡγεμόνα τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χώραν χάριν λύσεως τῆς πολιορκίας τῶν ὑπὸ τριακονταχισχιλίων Ἑλλήνων Κομάνων καὶ Τούρκων πολιορκουμένων Νέων Πατρῶν. Ἐπὶ δὲ τῇ θέᾳ τοῦ πολεμίου ἐκείνου πλήθους ὁ δοὺξ ἐφώνησε πρὸς τὸν ἀδημονοῦντα προστατευόμενον τὰς λέξεις ἀρχαίου συγγραφέως εἰς τὴν παρεφθαρμένην ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἣν ἐλάλουν οἱ φράγκοι «πολὺ λαός, ὀλίγο ἄντρωποι» κατὰ μίμησιν ἴσως τοῦ Ἡροδότου (VII, 210) «Πολλοὶ μὲν ἄνθρωποι εἶεν, ὀλίγοι δ' ἄνδρες» Marino Sanudo Istoria del Regno di Romania [παρὰ Hopf Chroniques Gréco-romanes) σελ. 121]. Ἐπέπεσε δὲ μετὰ θάῤῥους ἐναντίον τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, διέσπασε τὴν στρατιὰν τοῦ Παλαιολόγου καὶ κατήγαγε νίκην λαμπροτάτην. Μόνος δ' αὐτὸς ὁ ἀρχιστράτηγος καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Ῥαμψᾶν Τουρκόπουλοι ἀντέστησαν ἐπ' ὀλίγον. Ἡ διάλυσις τῆς στρατιᾶς ἐπῆλθε ταχεῖα καὶ μόνον ἡ νὺξ ἀνεχαίτισε τὴν περαιτέρω δίωξιν τῶν ἡττημένων, φυγόντων εἰς τὰ περὶ τὴν Δημητριάδα χωρία, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου οἱ πολιορκούμενοι ἰδόντες τὴν ἧτταν τῶν πο-

λιορκητῶν ἔσπευσαν ν' ἀνοίξωσι τὰς πύλας τῆς πόλεως καὶ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν νικητῶν. Καὶ τῶν μὲν Νέων Πατρῶν ἐλύθη ἡ πολιορκία, ὁ δὲ φεύγων ἐχθρὸς ἠναγκάσθη ν' ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς Θεσσαλίας. Ὁ δ' εὐγνωμονῶν Ἰωάννης Ἄγγελος ἐτήρησε τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν νυμφεύσας τὸν Γουλιέλμον Δελαρὸς μετὰ τῆς θυγατρὸς Ἑλένης καὶ παραδοὺς εἰς αὐτὸν ὡς προῖκα τὰς πόλεις **Ζητούνιον, Γαρδίκι, Γραβιὰν** καὶ τὸ **Σιδηρόκαστρον.**

Σημ. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ Σιδηροκάστρου ὑπάρχουσι διάφοροι γνῶμαι, ἀλλ' ὅμως τὴν πραγματικὴν τοποθεσίαν αὐτοῦ προσδιορίζει ἀκριβέστατα ὁ ἀνώνυμος Φράγκος χρονογράφος τοῦ βιβλίου τῆς Κουγκέστας (χρονικοῦ τοῦ Μορέως) ἀναφέρων τὴν πορείαν, ἣν ἠκολούθησεν ὁ πρωτοστράτωρ (maréchal) *τῆς Ἀχαΐας Νικόλαος Γ' Σαὶντ-Ὀμὲρ ἐν ἔτει 1304 ἀπὸ Σαλώνων μέχρι Νέων Πατρῶν μετὰ τῶν ἀκολούθων ἱπποτῶν κατὰ πρόσκλησιν τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν Γουΐδωνος Β' Δελαρός, κηρύξαντος πόλεμον κατὰ τῆς δεσποίνης Ἠπείρου καὶ Ἄρτης, Ἄννης Παλαιολογίνης Κατακουζηνῆς.—«Καὶ ἀναχωρήσας ἀπὸ τῶν Σαλώνων (ὁ πρωτοστράτωρ Σαὶντ-Ὀμὲρ) ἀφίκετο εἰς Γραβιάν.... διότι ὁ ἐξάδελφος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἐπερίμενεν αὐτὸν μίαν ἑβδομάδα παρὰ τὸν ποταμὸν Ἑλλάδα (Σπερχειὸν) κάτωθεν τοῦ Σιδηροκάστρου.... Τὴν ἐπαύριον ἀνεχώρησεν ὁ πρωτοστράτωρ (ἀπὸ τῆς Γραβιᾶς) μετὰ τῶν ἀκολούθων καὶ διαβὰς διὰ τοῦ Σιδηροκάστρου κατῆλθεν εἰς τὴν μεγάλην πεδιάδα καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν ποταμὸν Ἑλλάδα (Σπερχειὸν) παρὰ τὸ χωρίον καλούμενον Λουτρόν, ἤτοι τὰς θερμὰς πηγὰς κάτωθεν τῆς Ὑπάτης. Ἄρα τὸ Σιδηρόκαστρον ἔκειτο ἐπὶ τῇ ὁδῷ τῇ ἀγούσῃ ἀπὸ τῆς Γραβιᾶς εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Σπερχειοῦ, ὕπερθεν αὐτῆς καὶ τῆς φάραγγος τῆς διαῤῥεομένης ὑπὸ τοῦ ῥεύματος Ἀσωποῦ, τοῦτ' ἔστι τῆς σημερινῆς Καρβουναριᾶς. Ἐκ τούτου γίνεται καταφανὲς ὅτι* ***Σιδηρόκαστρον*** *ἐκαλεῖτο ἡ παλαιὰ ὀχυρὰ πόλις* ***Ἡράκλεια ἡ ἐν Τραχῖνι,*** *ἡ ὑπερκειμένη τῆς στενοπορίας τῆς ἀγούσης ἐπὶ τὴν πεδιάδα τοῦ Σπερχειοῦ.*

Καὶ ἀνέδειξε μὲν ἡ λαμπρὰ νίκη τῶν Νέων Πατρῶν μέγαν ἄνδρα τὸν Δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, οὗ ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ ἐπίδρασις ἐξικνεῖτο νῦν μέχρι τῆς Ὄθρυος. Ἐπὶ δὲ τῷ ἀγγέλματι τῆς ἐπιφανοῦς νίκης τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Θεσσαλοῦ συμμάχου παρὰ τὰς Νέας Πάτρας οἱ κατέχοντες τὴν Εὔβοιαν Λογγοβάρδοι, οἱ καὶ τριτημόριοι καὶ τρίαρχοι καλούμενοι διὰ τὴν εἰς τρία μεγάλα τιμάρια τὸ κατ' ἀρχὰς διαίρεσιν τῆς Εὐβοίας, ἐνθαῤῥυνθέντες καὶ αὐτοὶ πρὸς στρατείαν, ἐξέπεμψαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων στόλον, μεθ' οὗ συνέπλεον καὶ πλοῖα ἐκ Κρήτης (Νικηφ. Γρηγορᾶ σελ. 117 καὶ ἑξ.). Ὁ δὲ στόλος ἐκεῖνος ἐνίκησε παρὰ τὴν Δημητριάδα ἐν τῷ Παγασητικῷ κόλπῳ τὸν ναύαρχον Φιλανθρωπηνόν. Ἀλλὰ συνέπεσε νὰ ἐμφανισθῇ, διαρ-

κούσης ἔτι τῆς ναυμαχίας, εἰς τὸν κόλπον ἐκεῖνον ὁ ἐκ Νέων Πατρῶν ἀποκρουσθεὶς Ἰωάννης Παλαιολόγος μετὰ τοῦ ὑπολοίπου τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἐπιδιώκων τὴν μετὰ τοῦ ναυάρχου συνένωσιν. Ἐπιβιβάσας δὲ πάραυτα εἰς τὰ πρὸς τὴν γῆν φεύγοντα ἑλληνικὰ πλοῖα τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄνδρας ἐπανέλαβε τὴν μάχην καὶ ἐξωλόθρευσε τελείως τὸν ἤδη βέβαιον περὶ τῆς νίκης στόλον τῶν Εὐβοέων (Παχυμ. τόμ. Α. σελ. 410, 17 καὶ ἑξ. Marino Sanudo, *ἔνθ' ἀνατ. σελ. 121 καὶ ἑξ. Νικηφόρ. Γρηγορᾶ ἔνθ. ἀνατ.).*

§ 10. Σύνοδος ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ νέος πόλεμος τοῦ δεσποτάτου Μεγαλοβλαχίας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα.

Ὅτε δ' ἐν ἔτει 1277 ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Βέκκος ἀπεδέχθησαν ὁριστικῶς τὴν ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Λουγδούνου προδιωμολογημένην ὑποταγὴν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, τὸ δ' ἀκόλουθον ἔτος (1278) ὁ πατριάρχης ὑπέβαλεν εἰς ἐκκλησιαστικὸν ἀνάθεμα τόν τε δεσπότην Νέων Πατρῶν Ἰωάννην Δούκαν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Νικηφόρον (Flery Hist. Eccles. *Βιβλ. 87 κεφ. 10), ὁ Ἰωάννης συγκαλέσας τοπικὴν Σύνοδον ὀκτὼ ἐπισκόπων καί τινων ἡγουμένων τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ μονῶν ἀπεκήρυξε δι' αὐτῶν τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὡς αἱρετικὴν καὶ ἀπήγγειλε κατὰ τοῦ πάπα, τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῖς ἀνάθεμα καὶ ἀφορισμόν. Ὁ Ἐπίσκοπος Τρίκκης μὴ θελήσας νὰ λάβῃ μέρος ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ ἐῤῥίφθη εἰς εἱρκτὴν ἐπὶ μῆνας δεκαοκτώ, ὁπόθεν ἀποδρὰς ἐσώθη διὰ Ναυπάκτου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ Μητροπολίτης Νέων Πατρῶν, μὴ ὑπακούσας ν' ἀπαρνηθῇ τὴν παρ' αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνυπογραφεῖσαν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἀφοῦ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας καὶ νύκτας ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ ἐξετέθη γυμνὸς ἐν τοῖς παγετοῖς δριμυτάτου χειμῶνος, ἀπεβλήθη ἐπὶ τέλους τῆς Μητροπόλεως* (Raynold en 1278. Litterae Ogerii Protonot. *Μιχαὴλ Παλαιολόγος παρὰ* Wadding. annales *Τόμ.* V. *σελ. 6).*

Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος περισπώμενος ἐκ τῆς

ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιδεινώσεως τῶν πραγμάτων, μόλις κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1282 ἐπεχείρησεν αὐτὸς ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου, ἀλλὰ πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς Θεσσαλίαν ἀπέθανε καὶ διεδέξατο αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀνδρόνικος εἰκοσαετὴς περίπου, ὁ δὲ πόλεμος οὕτω διεκόπη καὶ ἐπανελήφθη μετὰ δύο ἔτη, τῷ 1284. Τότε ὁ Ἰωάννης ἀνέθηκε τὴν διεξαγωγὴν αὐτοῦ εἰς τὸν δραστήριον καὶ φιλοπόλεμον υἱὸν Μιχαήλ. Ὁ δὲ Ἀνδρόνικος τοσοῦτον δραστηρίως ἐπελήφθη τοῦ πολέμου, ὥστε ὁ πόλεμος ἀπὸ ἀμυντικοῦ ἐγένετο ἐπιθετικός. Καὶ ὁ μὲν στόλος τοῦ Παλαιολόγου, συγκροτούμενος ἐξ 80 περίπου νηῶν ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον Ῥαοὺλ καὶ τὸν Ἰωάννην Συναδηνόν, ἔπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Δημητριάδος. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἤρχισε καὶ κατὰ γῆν τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως ταύτης, ἀνηκούσης εἰς τὸ δεσποτᾶτον τῶν Νέων Πατρῶν, ἡ πεζικὴ στρατιά, ἧς ἡγεῖτο ὁ Μιχαὴλ Ταρχανιώτης, ὅστις ἐπελάβετο δραστηρίως τῶν πολιορκητικῶν ἔργων, στήσας εἰκοσιτέσσαρας ξυλίνους πύργους καὶ περιταφρεύσας τὴν ἀκρόπολιν, ἡ πολιορκία παρετείνετο ἕνεκα τοῦ ὀχυροῦ τῆς πόλεως. Τέλος δὲ λοιμὸς ἐκραγεὶς ἐν τῷ στρατεύματι τῶν πολιορκητῶν οὐ μόνον ἀπήμβλυνε τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν, ἀλλ' ἀφήρπασε καὶ αὐτὸν τὸν στρατηγόν· ὁ δὲ θάνατος τοῦ Ταρχανειώτου ἠνάγκασε τὴν καὶ ἄλλως ὑπὸ τῆς νόσου κατατρυχομένην στρατιὰν νὰ ἐπαναζεύξῃ ἄπρακτος.

Ἀλλ' ἡ λύσις τῆς πολιορκίας δὲν ἐσήμαινε καὶ τὸν ἀφοπλισμὸν τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅστις κατώρθωσε διὰ τοῦ δόλου ὅ,τι δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τοῦ πολέμου. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐναποθέσει τὰς δολοπλοκίας εἰς τὸν θεῖον τοῦ Μιχαὴλ Νικηφόρον τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ἄνναν Καντακουζηνήν, οὖσαν ἀνεψιὰν τοῦ Ἀνδρονίκου. Οὗτοι φοβούμενοι κίνδυνον τῆς ἰδίας ἀρχῆς ἐξ ὑπερμέτρου τυχὸν αὐξήσεως τοῦ Μιχαήλ, δελεασθέντες δὲ καὶ ὑπὸ ἀφθόνων χρημάτων, μετεκαλέσαντο τὸν Μιχαὴλ πρὸς γάμον μετὰ τῆς ἰδίας θυγατρὸς **Θάμαρ**. Ἐλθόντα δ' εἰς τὴν Ἄρταν συλλαβόντες ἔστειλαν δέσμιον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ καὶ ἄλλου τινὸς ἀδελφοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ οὔσης μνηστῆς Σφενδοσλάβου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Τσάρου τῶν Βουλγάρων Τερτερῆ. Περιπετειώδεις καὶ μυθιστορικαὶ ὑπῆρξαν ἔκτοτε αἱ τύχαι τοῦ Μιχαήλ. Τῷ 1287 κατώρ-

θωσε νὰ ἐκφύγῃ, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐν Ῥαιδεστῷ ἐστάλη ἐκ νέου εἰς Κωνσταντινούπολιν. Αὐστηροτάτη δ' ὑπῆρξεν ἔκτοτε ἡ κάθειρξις τοῦ Μιχαὴλ ἐπὶ ὀκτὼ ὅλα ἔτη μέχρι τοῦ 1295, ὅτε προέβη εἰς τὴν παράτολμον ἀπόφασιν τῆς ἐμπρήσεως τῆς εἱρκτῆς γειτονευούσης εἰς αὐτὰ τὰ ἀνάκτορα· διαδιδομένου δὲ τοῦ πυρός, ὁ βασιλεὺς ἔστειλε πρὸς κατάσβεσιν αὐτοῦ, ὅτε οἱ εἰσορμήσαντες εἰς τὴν εἱρκτὴν Βάραγγοι, Σκανδιναυοὶ μισθοφόροι, κατέσφαξαν αὐτὸν διὰ τῶν πελέκεων ἀνηλεῶς (Γεώργ. Παχυμ. II 72. 75—76. 201 ἐκδ. Βόννης).

Ὁ δὲ δεσπότης Ἰωάννης μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1284 αἰχμαλωσίαν τοῦ υἱοῦ δὲν ᾐσθάνετο τὰς ἀναγκαίας δυνάμεις, ὅπως ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ Παλαιολόγου, μὴ θέλων δὲ ν' ἀφήσῃ ἀνεκδίκητον τὴν προδοσίαν τοῦ ἀδελφοῦ Νικηφόρου ἐστράφη τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ἐναντίον τῆς Ἠπείρου, ἀποστείλας στρατὸν καὶ στόλον ἐναντίον τῆς Ἄρτης καὶ διατάξας τὴν δῄωσιν τῶν περιχώρων τῆς Ἄρτης.

Τῷ δὲ 1291 ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος, θεωρήσας ἐπίκαιρον τὴν κατάλυσιν τῶν δύο δεσποτάτων, ἀπέστειλε πολυάριθμον στρατὸν ἐκ δέκα καὶ τεσσάρων χιλιάδων ἱππέων καὶ τριακονταχισχιλίων πεζῶν, ἀποτελούμενον τὸ πλεῖστον ἐκ Τούρκων, Κομάνων καὶ Γερμανῶν μισθοφόρων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐτράπη ἡ αὐτοκρατορικὴ στρατιὰ ἐναντίον τοῦ δεσπότου τῆς Θεσσαλίας Ἰωάννου, ὅστις ἀντέστη ἐπί τινα χρόνον, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ αὐτὸν ἡ ἐκ Γαλαξειδίου καὶ Λοιδορικίου σπεύσασα εἰς αὐτὸν μικρὰ ἐπικουρία. Οἱ βασιλικοὶ ἐνίκησαν τὰς ἀνεπαρκεῖς δυνάμεις τοῦ δεσπότου, ὅστις ἐτράπη εἰς φυγήν, καὶ ἐδῄωσαν τὴν χώραν αὐτοῦ, ἔπειτα δὲ προεχώρησαν ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ ἔστησαν πρὸ τῶν Ἰωαννίνων πολιορκοῦντες τὸ δυσπόρθητον φρούριον αὐτοῦ. Τότε ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Νικηφόρος ἐσώθη διὰ τῆς ἐπικουρίας τῶν Φράγκων ἡγεμόνων τῆς Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα τοῦ τῆς Ἀχαΐας Φλωρεντίου, ἀλλὰ κατέστη καὶ ὑποχείριος τούτων. Ἡ δὲ πρὸς τὸν Νικηφόρον καὶ τὴν Ἄνναν τὴν Καντακουζηνὴν ῥῆξις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπῆλθεν ἕνεκα τῶν ἐχθρικῶν διαθέσεων, ἃς ἐπεδείκνυον οὗτοι μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ εἰς τὸν Ἀνδρόνικον προταθέντος γάμου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Μιχαὴλ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Νικηφόρου καὶ τῆς Ἄννης Θάμαρ.

§ 11. Πόλεμος τῶν Δεσποτάτων τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μεγαλοβλαχίας.

Ὁ σεβαστοκράτωρ Νέων Πατρῶν Ἰωάννης Α΄ μετὰ τὴν ἥτταν ἣν ὑπέστη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τῷ 1261, ἐπέτρεψεν εἰς τὴν [illegible] αὐτοῦ [illegible] τα πράγματα τοῦ κρατιδίου τούτου [illegible] ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου Ἀγγέλου καὶ τοῦ ἑτέρου υἱοῦ αὐτοῦ ἐπίσης Ἀγγέλου ὀνομαζομένου. [illegible] δὲ οἰκειοθελῶς ὁ σεβαστοκράτωρ ἐν ἔτει 1295. Ἀμφότεροι δ' οὗτοι μέχρι ἔτους ἐ-[illegible] τὴν [illegible] τοῦ 1285 νέας κατὰ τῆς Ἠπείρου ἐχθροπραξίας τῆς [illegible] ἐν [illegible] ὑπὸ τοῦ θείου αὐτῶν Νικηφόρου ἐν [illegible] ὑπὸ τῶν [illegible] τοῦ Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυοῦ [illegible] εἰς τὴν [illegible] ταύτην [illegible] οἱ Ἀνδεγαυοὶ καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ τόπου. Τὸ [illegible] ὁ Ἀχελῷος καὶ ἡ Ναύπακτος κατεσχέθησαν ὑπὸ τοῦ [illegible] οἱ δ' ἄρχοντες [illegible] εἰς τὰ ὄρη ἢ αἰχμάλωτοι [illegible] εἰς Μεγαλοβλαχίαν καὶ [illegible] αὐτόθι. Ὁ Νικηφόρος [illegible] τὴν [illegible] Ἀνδρονίκου τοῦ Β΄ [illegible] εἰς τὴν Ἤπειρον ὑπὲρ τοῦ Νικηφόρου [illegible] ὁ τῶν Σέρβων [illegible] Στέφανος Μι[illegible] 1275—1321 [illegible] ἐκ τῆς [illegible] ταύτης [illegible]. [illegible] διὰ τὸν Νικηφόρου ἀποθανόντος τῷ 1296 τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, ἠναγκάσθησαν οἱ [illegible] αὐτοῦ νὰ [illegible] εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἀμφότεροι μὲν ἔλαβον [illegible] τοῦ πατρός, ἀλλὰ δυνάστης Μεγαλοβλαχίας ἐθεωρεῖτο κυρίως ὁ Κωνσταντῖνος 1296—1303. Κατ' ἀρχὰς οὗτος συνωμολόγησεν [illegible] πρός τε τὸν Νικηφόρον καὶ τοὺς Ἀνδεγαυοὺς ἐκχωρήσας τῆς τε Ναυπακτίας καὶ τοῦ Ἀχελῷου, συνεβιβάσθη δὲ καὶ πρὸς τοὺς Βυζαντινούς. Ὁ Κωνσταντῖνος Ἄγγελος ἐπεχείρησε κατὰ τὸ 1301 πόλεμον κατὰ τῆς θείας καὶ ἐχθρᾶς αὐτοῦ Ἄννης τῆς Παλαιολογίνης, τῆς ἐπιτροπευούσης τὸν ἀνήλικον Θωμᾶν, υἱὸν τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Νικηφόρου. Ἀλλ' ἡ Ἄννα τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἐν Ἠπείρῳ τοποτηρητοῦ τοῦ Φιλίππου ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος καὶ τοῦ

Καπετάνου τῆς Κερκύρας ἀπέκρουσε τὸν Κωνσταντῖνον, ὅστις καὶ κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἐπιόντος 1302 ἀνέλαβε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἄννης, τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου τούτου ἀγνοοῦμεν. Ὁ ταραξίας Κωνσταντῖνος ὁ Ἄγγελος ἀπεβίωσε τῷ 1303, ὁ δ' ἀδελφός του δὲν ἀναφέρεται πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦ δουκὸς τῶν Νέων Πατρῶν καὶ τοῦ Σεβαστοκράτορος Μεγαλοβλαχίας περιῆλθεν εἰς τὸν ἀνήλικον τοῦ Κωνσταντίνου υἱὸν Ἰωάννην Β' Ἄγγελον Κομνηνόν, (1303—1318). Ὁ Κωνσταντῖνος Ἄγγελος εἶχε καταστήσει κηδεμόνα τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ του τὸν δοῦκα Ἀθηνῶν Γουίδωνα Β', ἀνεψιὸν ὄντα αὐτοῦ ἐξ ἀδελφῆς, καὶ εἶχε παραγγείλει εἰς τοὺς βαρώνους νὰ ὀμόσωσιν ἀπροφασίστως πίστιν πρὸς αὐτόν. Μόνον εἰς τὰ φρούρια ἔμελλον νὰ μείνωσιν ἑλληνικαὶ φρουραί, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ὁ Γουΐδων ἔμελλε νὰ ἄρχῃ τῆς χώρας ὡς νόμιμος αὐτῆς κυριάρχης ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος Ἰωάννου τοῦ Β'. Ἅμα δ' ἀποθανόντος τοῦ Σεβαστοκράτορος, ἅπαντες οἱ γείτονες τῆς χώρας αὐτοῦ, ὁ Ἀνδρόνικος, οἱ Βούλγαροι καὶ Ἄννα ἡ Ἠπειρωτικὴ παρασκευάσθησαν νὰ καταλύσωσι τὸ Θεσσαλικὸν ἐκεῖνο κράτος.

Διὸ ἄρχοντες Θεσσαλοὶ μετέβησαν εἰς τὰς Θήβας, φέροντες τὴν διαθήκην καὶ προσεκάλεσαν τὸν Γουίδωνα νὰ ἐκτελέσῃ τὴν θέλησιν τοῦ θείου, ὁ δὲ δοὺξ συνήθροισε τοὺς ὑποτελεῖς, Θωμᾶν τὸν κύριον τῶν Σαλώνων, Βονιφάτιον τὸν Οὐηρωναῖον καὶ ἄλλους βαρώνους καὶ ἀπῆλθε μετ' αὐτῶν τὸ μὲν πρῶτον εἰς Ζητούνιον, ἔνθα προσεκύνησαν αὐτὸν οἱ ἰσχυροὶ τῆς Θεσσαλίας, ἔπειτα δὲ πρὸς τὸν νεαρὸν ἡγεμόνα εἰς τὰς Νέας Πάτρας. Ἐκεῖ δὲ διέταξε κατὰ φραγκικὸν τρόπον τὴν διοίκησιν τῆς χώρας, δοὺς εἰς τὰς πόλεις διοικητὰς καὶ διορίσας πρωτοστράτορα τῆς Μεγαλοβλαχίας καὶ καταστήσας τοποτηρητὴν αὐτοῦ τὸν Ἀντώνιον λὲ Φλαμὲν (le Flamenc), δυνάστην τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Καρδίτσης. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Θήβας (Livre de la Conqueste σελ. 405 καὶ ἑξ.). Αἱ δὲ φίλιαι σχέσεις, δι' ὧν ἤδη ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἶχε συνδέσει τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὰς Ἀθήνας ἀπέβησαν νῦν οὕτω ζωηραί, ὥστε ἡ χώρα ἐκείνη ἤρχισεν ἐκλατινιζομένη. Γαλλικὴ δὲ γλῶσσα καὶ ἤθη γαλλικὰ εἰσέδυσαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἥτις ἐφαίνετο ἀποσπωμένη ἀπὸ τῆς ἀρχαίας συνοχῆς πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπιτροπείας τοῦ ἀνηλίκου Ἰωάννου Β' Ἀγγέλου ἔκοψεν ὁ Γουΐδων ἐν Νέαις Πάτραις τουρνέσια (νομίσματα), φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ κηδεμονεύοντος μετὰ τῆς λατινικῆς ἐπιγραφῆς ANGELVS SEB' C=Sebastocrator Comnenus NEOPATRIE ἢ ἐν ἄλλοις τουρνεσίοις DELLA PATRIA ἢ PATRIA. (Ἰδ. Παύλου Λάμπρου Ἀνέκδοτα νομίσματα καὶ μολυβδόβουλλα τῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας δυναστῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις 1886 σελ. 26. Schlumberger Numismatique de l'Orient Latin σελ. 382).

Ὁ δὲ φόβος τῶν Θεσσαλῶν περὶ τῶν προθέσεων τῶν δεσποζόντων ἐν Ἠπείρῳ δὲν ἦτο ἄλογος. Καὶ δὴ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου Α' ἐν ἔτει 1296 ἦρχεν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἡ χήρα αὐτοῦ, ἡ δέσποινα Ἄννα, ἡ πενθερὰ Φιλίππου τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος, ὡς ἐπίτροπος, ὡς εἴπομεν, τοῦ μικροῦ υἱοῦ Θωμᾶ, γυνὴ ἀνήσυχος, φιλόδοξος καί, καθ' ἃ φαίνεται, πεπροικισμένη διὰ κραταιᾶς διανοίας. Ἐξηκολούθει δὲ ζῶσα ἐν αὐτῇ ἡ ἑλληνικὴ φιλοπατρία τῶν Ἀγγέλων. Ἡ Ἄννα ἀντέστη παραχρῆμα εἰς τὴν ἀνάμιξιν τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν εἰς τὰ τῆς Θεσσαλίας. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη διέταξε τῷ 1304 τὰς φρουρὰς αὐτῆς νὰ καταλάβωσι τὸ κατὰ τὸς ἀνατολικὰς ὑπωρείας τῆς Πίνδου Φανάριον, φρούριον τῆς θεσσαλικῆς Βλαχίας πετρῶδες καὶ ἐρυμνόν, ἀπεφάσισεν ὁ Γουΐδων νὰ κηρύξῃ πόλεμον κατ' αὐτῆς. Ἡ δὲ στρατιά, ἣν συνήγαγε παρὰ τὸ χωρίον Θαλασσινὸν (;) τῆς Θεσσαλιώτιδος, μιᾶς ἡμέρας δρόμον ἐκεῖθεν τοῦ Δομοκοῦ (κατὰ Ἰωάν. Ῥωμ. ἐν πραγμ. περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου σελ. 105 ἐν Σαρακίνᾳ), ἀπεδείκνυεν ὅτι δὲν ἦτο ἀντίπαλος ἄξιος περιφρονήσεως. Συνίστατο δὲ αὕτη ἐξ ἑνεακοσίων λογάδων ἱπποτῶν, ἁπάντων Λατίνων, καθ' ἃ μαρτυρεῖ τὸ χρονικὸν τοῦ Μωρέως, πρὸς δὲ τούτοις ὑπερέκεινα τῶν ἑξακισχιλίων ἵππους ἐχόντων Θεσσαλῶν καὶ Βουλγάρων μισθοφόρων καὶ μέγα πλῆθος πεζῶν στρατιωτῶν. Συνεστράτευσε δὲ μετὰ τοῦ δουκὸς καὶ ὁ Νικόλαος Γ' Σαιντομέρ, πρωτοστάτωρ τῆς Ἀχαΐας (ἴδ. σελ. 300), ὡς βαρῶνος τοῦ ἡμίσεος τῶν Θηβῶν, ἄγων ὀγδοήκοντα καὶ ἐννέα ἐνόπλους εὐπατρίδας, ἐν οἷς δεκατρεῖς ἱππόται.

Ὁ δὲ Γουΐδων διώρισε τὸν πρωτοστάτορα ἀρχιστράτηγον τῆς

στρατιᾶς, εἰσώρμησεν εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ ἔφθασε μέχρις Ἰωαννίνων χωρὶς ὁ ἐχθρὸς νὰ τολμήσῃ ν' ἀντιταχθῇ πρὸς αὐτόν· ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ δέσποινα ἔσπευσε νὰ ἐκλιπαρήσῃ παρ'αὐτοῦ εἰρήνην καὶ ἀποδεχθῇ τοὺς εἰς αὐτὴν ἐπιβληθέντας ὅρους. Ὁ δὲ Γουΐδων ἀκούων ὅτι οἱ Μεγαλοβλαχῖται, ἀρκούμενοι εἰςτὴν ἀπόδοσιν τοῦ φρουρίου, ἀπέστεργον τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου κατὰ συγγενοῦς δεσποτικοῦ οἴκου τῆς Ἠπείρου ἐδέχθη τὴν εἰρήνην. Οὕτω δ' ἐπετεύχθη μὲν ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο ἤδη συνηγμένη ἐπὶ τὸ αὐτὸ τοιαύτη ἀξία λόγου δύναμις, οἱ φιλοπόλεμοι εὐπατρίδαι ὑπελάμβανον ἐπονείδιστον ν' ἀναζεύξωσιν ἄνευ τινὸς ἀνδραγαθίας. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Γουΐδων, παρασυρθεὶς ὑπὸ ἱπποτικῆς τόλμης, ἐπέδραμε τὴν περὶ τὴν Θεσσαλονίκην χώραν καίπερ διάγων ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρόνικον Γ', ἔζη δὲ τότε ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐν ἑκουσίᾳ ἐξορίᾳ Εἰρήνη ἡ Μομφεῤῥατική, ἡ σύζυγος Ἀνδρονίκου τοῦ Β'. Αὕτη καταληφθεῖσα ὑπὸ τρόμου ἐμήνυσε εἰς τὸν ἐφορμῶντα δοῦκα δι' ἀγγέλων, ὅτι ἦτο ἄτιμος ἡ διάῤῥηξις τῆς εἰρήνης καὶ ἥκιστα ἱπποτικὴ ἡ καταπολέμησις ἀόπλου δεσποίνης. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ Γουΐδων διεμήνυσεν εἰς αὐτὴν προσκυνήματα μετὰ πολλῆς εὐγενείας, ἀπέσυρεν ἐκ τῆς περὶ τὴν Θεσσαλονίκην χώρας τὴν στρατιάν, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κληρονομικὸν τῆς μητρός του φρούριον τὸ Ζητούνιον, (ἴδ. σελ. 300) ὅπου διέλυσε τὸν στρατὸν καὶ τοὺς συμμάχους μετὰ δώρων πολλῶν, αὐτὸς δὲ ἐπανῆλθεν εἰς Θήβας (Χρον. Μωρέως σελ. 420 καὶ ἑξῆς).

Ἡ δὲ ἐπιτυχὴς αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἤπειρον στρατεία καὶ ἡ ἐπικράτησις αὐτοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπηύξησαν τὸ ἀξίωμα τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Διὸ τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως ἀποκαλεῖ αὐτὸν μέγαν κῦριν τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Γουΐδων ἀπέθανε κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1308, τὸ δὲ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν περιῆλθε τότε εἰς τὸν συγγενῆ αὐτοῦ Οὐάλτερον Α' Βριέννιον (1308 – 1311), ὅστις ὑπῆρξε καὶ ὁ τελευταῖος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν.

§ 12. ΛΒ' Βαρβαρικὴ εἰς Θεσσαλίαν ἐπιδρομή, ἡ τῶν Κατελάνων.

Ὁ **Οὐάλτερος** ἢ **Βάλτερος** ἅμα λαβὼν τὴν ἐπὶ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν ἐξουσίαν ἠξίου τὴν ἐπὶ τοῦ δεσποτάτου τῶν Νέων Πατρῶν καὶ τῆς Μεγαλοβλαχίας ἐπικυριαρχίαν, ὁμοίας ἀπαιτήσεις εἶχον περὶ αὐτῆς ἡ δέσποινα τῆς Ἠπείρου καὶ Ἄρτης Ἄννα Παλαιολογίνα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως Ἀνδρόνικος Β' Παλαιολόγος, ὡς συγγενεῖς καὶ φυσικοὶ προστάται τοῦ νεαροῦ δεσπότου καὶ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Β' Ἀγγέλου. Συγχρόνως οἱ παρὰ τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ Χανδρηνοῦ διωκόμενοι συρφετοὶ τῶν Κατελάνων, Ἀραγωνίων καὶ Τούρκων μισθοφόρων, οἵτινες ὑπὸ τὸ ὄνομα ὁ εὐτυχὴς στρατὸς τῶν Φράγκων ἐν Ῥωμανίᾳ ἀπὸ συμμάχων τοῦ αὐτοκράτορος μεταβληθέντες εἰς πολεμίους διήρχοντο τὴν Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν ληΐζοντες καὶ ἐρημοῦντες αὐτάς, καταλιπόντες δὲ τὴν Κασσάνδρειαν καὶ ἀποκρουσθέντες τῆς Θεσσαλονίκης, διέβησαν τὰ Τέμπη τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους 1309 καὶ ἐπιδραμόντες τὴν χώραν κατέλαβον τὴν Φθιῶτιδα (Θεόδουλος ὁ Μάγιστρος παρὰ Boissonade Anecdota graeca τόμος Β' σελ. 200). Ἐν Θεσσαλίᾳ ἠρίθμει ἡ συμμορία αὕτη περὶ τὰς ὀκτὼ χιλιάδας ἱππέων καὶ πεζῶν, Κατελάνων, Ἀραγωνίων, Σικελῶν, Βουλγάρων καὶ Τούρκων.

Τὸ σῶμα τοῦτο τῶν μισθοφόρων εἶχε καταρτίσει Πέτρος ὁ τῆς Ἀραγωνίας, ὁ ἀπὸ Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυϊκοῦ μετὰ τὸν Σικελικὸν ἑσπερινὸν (1282) τὴν Σικελίαν ἀποσπάσας, ἵνα συνεχίσῃ τὸν κατὰ τούτου πόλεμον. Λήξαντος δὲ τοῦ πολέμου ἐκείνου τῷ 1302 οἱ μισθοφόροι οὗτοι εἰς 6,000 συμποσούμενοι μετὰ 36 πλοίων, οἱ μὲν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σικελοῦ ἀντιναυάρχου Ῥωγήρου Δεφλώρ, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Φερδινάνδον Χιμένες καὶ ἄλλοι ὑπ' ἄλλους ἀρχηγοὺς πάντας ἀναγνωρίζοντας ὁπωσδήποτε τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ Ῥωγήρου προσελήφθησαν ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐφρόντισε νὰ προσοικειωθῇ πρὸ πάντων τὸν Ῥωγῆρον, δοὺς αὐτῷ σύζυγον τὴν ἐγγόνην αὐτοῦ Μα-

ρίναν καὶ ἀναγορεύσας αὐτὸν μέγαν δοῦκα, ἤτοι ἀρχιναύαρχον τοῦ βασιλικοῦ στόλου. Ἀλλ' αἱ πολλαὶ πρὸς αὐτοὺς περιποιήσεις τοῦ Ἀνδρονίκου δὲν ἐκώλυσαν αὐτοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς αἱματηρὰς ῥήξεις πρὸς τοὺς ἐν Γαλατᾷ Γενουαίους καὶ βραδύτερον πρὸς ἑτέρους τοῦ κράτους μισθοφόρους τοὺς Ἀλανούς. Τῷ 1302 διέβησαν τέλος εἰς Κύζικον, τῆς ὁποίας τὰ περίχωρα ἐδῃοῦντο ὑπὸ τοῦ Τουρκομανικοῦ δυνάστου τῆς Μυσίας Καρασῆ. Κατὰ δὲ τὴν ἐν Κυζίκῳ παραχειμασίαν οἱ Κατελάνοι «πόλλ' ἄττα τῶν χαλεπῶν καταπράττονσι, χρήματα ἐκλέγοντες, βίους ἁρπάζοντες καὶ γυναιξὶν ἀνθρώπων ἐπιχειροῦντες» ὡς λέγει ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς.

Καὶ ἐνίκησε μὲν ὄντως ὁ Ῥωγῆρος τοὺς Τούρκους ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἔσωσε τὴν κινδυνεύουσαν Φιλαδέλφειαν, τὸ μέγιστον τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνικῶν φρουρίων, κατόπιν ὅμως εἰς ἀμοιβὴν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀνδρῶν του ἐπιστρέφων ἐλῄστευσε τὴν Χίον, Λέσβον καὶ Λῆμνον.

Τῷ 1305 ὁ Ῥογῆρος ἐδολοφονήθη ὑπὸ Ἀλανῶν ἐν Ἀδριανουπόλει, οἱ δὲ Κατελάνοι ἐκδικούμενοι ἐλεηλάτησαν πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν καὶ ἐποίησαν φρικώδεις σφαγὰς ἐν Καλλιπόλει, Περίνθῳ καὶ ἀλλαχοῦ, μηδ' αὐτῶν τῶν νηπίων φειδόμενοι, ὑπὸ τὸν νέον αὐτῶν ἀρχηγὸν τὸν Βερεγγάριον Ἐτένζα. Ὁ Ἀνδρόνικος τότε διὰ στόλου Γενουατικοῦ κατατροπώσας αὐτοὺς ἀπέπεμψεν αἰχμάλωτον εἰς Γένουαν τὸν Ἐτένζα. Ἀλλ' οἱ ὀλίγιστοι ὑπολειφθέντες, ἀναγορεύσαντες ἀρχηγὸν τὸν Βερεγγάριον Ῥοκαφάρτε, κατέλαβον τὴν Ῥαιδεστὸν καὶ Καλλίπολιν καὶ ταύτας ποιήσαντες ὁρμητήριον αὐτῶν, ἐνισχυθέντες δὲ καὶ ὑπὸ νεηλύδων ἐπικούρων, ὡς 5000, κατέλαβον πᾶσαν σχεδὸν τὴν Θράκην, ἣν κατέστησαν θέατρον ἀνηκούστων κακουργιῶν κατὰ τὰ ἔτη 1305 – 7.

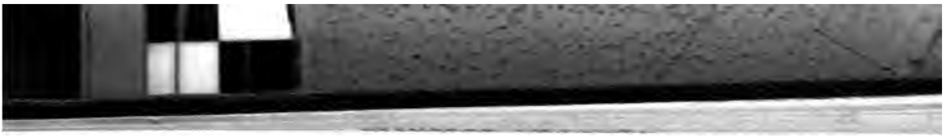
Τῷ 1307 καταλαβόντες καὶ τὴν Κασσάνδρειαν ἐποίησαν ταὐτὰ ἐν Ἄθωνι καὶ τῇ παρ' αὐτὸν χώρᾳ. Τότε ἐλθὼν παρ' αὐτοῖς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου πληρεξούσιος ὁ Θεόβαλδος Σεπουᾶς, κατέπεισε τὸν Ῥοκαφάρτε νὰ ὁμολογήσῃ πίστιν εἰς τὸν Κάρολον, μετ' ὀλίγον δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῆς κατ' αὐτοῦ δυσαρεσκείας τῆς Ἑταιρείας ἐπέτυχε νὰ αἰχμαλωτίσῃ αὐτὸν καὶ πέμψῃ εἰς Νεάπολιν, ὅπου ἀπέθανεν ὁ Ῥοκαφάρτε τῷ 1309.

Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα ἡ πέριξ χώρα ἐξαντληθεῖσα δὲν ἠδύνατο νὰ

§ 12. ΛΒ' Βαρβαρικὴ εἰς Θεσσαλίαν ἐπιδρομή, ἡ τῶν Κατελάνων.

Ὁ **Οὐάλτερος** ἢ **Βάλτερος** ἅμα λαβὼν τὴν ἐπὶ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν ἐξουσίαν ἠξίου τὴν ἐπὶ τοῦ δεσποτάτου τῶν Νέων Πατρῶν καὶ τῆς Μεγαλοβλαχίας ἐπικυριαρχίαν, ὁμοίας ἀπαιτήσεις εἶχον περὶ αὐτῆς ἡ δέσποινα τῆς Ἠπείρου καὶ Ἄρτης Ἄννα Παλαιολογίνα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως Ἀνδρόνικος Β' Παλαιολόγος, ὡς συγγενεῖς καὶ φυσικοὶ προστάται τοῦ νεαροῦ δεσπότου καὶ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Β' Ἀγγέλου. Συγχρόνως οἱ παρὰ τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ Χανδρηνοῦ διωκόμενοι συρφετοὶ τῶν Κατελάνων, Ἀραγωνίων καὶ Τούρκων μισθοφόρων, οἵτινες ὑπὸ τὸ ὄνομα «ὁ εὐτυχὴς στρατὸς τῶν Φράγκων ἐν Ῥωμανίᾳ» ἀπὸ συμμάχων τοῦ αὐτοκράτορος μεταβληθέντες εἰς πολεμίους διήρχοντο τὴν Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν ληΐζοντες καὶ ἐρημοῦντες αὐτάς, καταλιπόντες δὲ τὴν Κασσάνδρειαν καὶ ἀποκρουσθέντες τῆς Θεσσαλονίκης, διέβησαν τὰ Τέμπη τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους 1309 καὶ ἐπιδραμόντες τὴν χώραν κατέλαβον τὴν Φθιώτιδα (Θεόδουλος ὁ Μάγιστρος παρὰ Boissonade Anecdota graeca τόμος Β' σελ. 200). Ἐν Θεσσαλίᾳ ἠρίθμει ἡ συμμορία αὕτη περὶ τὰς ὀκτὼ χιλιάδας ἱππέων καὶ πεζῶν, Κατελάνων, Ἀραγωνίων, Σικελῶν, Βουλγάρων καὶ Τούρκων.

Τὸ σῶμα τοῦτο τῶν μισθοφόρων εἶχε καταρτίσει Πέτρος ὁ τῆς Ἀραγωνίας, ὁ ἀπὸ Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυϊκοῦ μετὰ τὸν Σικελικὸν ἑσπερινὸν (1282) τὴν Σικελίαν ἀποσπάσας, ἵνα συνεχίσῃ τὸν κατὰ τούτου πόλεμον. Λήξαντος δὲ τοῦ πολέμου ἐκείνου τῷ 1302 οἱ μισθοφόροι οὗτοι εἰς 6,000 συμποσούμενοι μετὰ 36 πλοίων, οἱ μὲν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σικελοῦ ἀντιναυάρχου Ῥωγήρου Δεφλώρ, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Φερδινάνδον Χιμένες καὶ ἄλλοι ὑπ' ἄλλους ἀρχηγοὺς πάντας ἀναγνωρίζοντας ὁπωσδήποτε τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ Ῥωγήρου προσελήφθησαν ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐφρόντισε νὰ προσοικειωθῇ πρὸ πάντων τὸν Ῥωγῆρον, δοὺς αὐτῷ σύζυγον τὴν ἐγγόνην αὐτοῦ Μα-

ρίναν καὶ ἀναγορεύσας αὐτὸν μέγαν δοῦκα, ἤτοι ἀρχιναύαρχον τοῦ βασιλικοῦ στόλου. Ἀλλ' αἱ πολλαὶ πρὸς αὐτοὺς περιποιήσεις τοῦ Ἀνδρονίκου δὲν ἐκώλυσαν αὐτοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς αἱματηρὰς ῥήξεις πρὸς τοὺς ἐν Γαλατᾷ Γενουαίους καὶ βραδύτερον πρὸς ἑτέρους τοῦ κράτους μισθοφόρους τοὺς Ἀλανούς. Τῷ 1302 διέβησαν τέλος εἰς Κύζικον, τῆς ὁποίας τὰ περίχωρα ἐδῃοῦντο ὑπὸ τοῦ Τουρκομανικοῦ δυνάστου τῆς Μυσίας Καρασῆ. Κατὰ δὲ τὴν ἐν Κυζίκῳ παραχειμασίαν οἱ Κατελάνοι «πόλλ' ἄττα τῶν χαλεπῶν καταπράττουσι, χρήματα ἐκλέγοντες, βίους ἁρπάζοντες καὶ γυναιξὶν ἀνθρώπων ἐπιχειροῦντες» ὡς λέγει ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς.

Καὶ ἐνίκησε μὲν ὄντως ὁ Ῥωγῆρος τοὺς Τούρκους ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἔσωσε τὴν κινδυνεύουσαν Φιλαδέλφειαν, τὸ μέγιστον τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνικῶν φρουρίων, κατόπιν ὅμως εἰς ἀμοιβὴν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀνδρῶν του ἐπιστρέφων ἐλήστευσε τὴν Χίον, Λέσβον καὶ Λῆμνον.

Τῷ 1305 ὁ Ῥογῆρος ἐδολοφονήθη ὑπὸ Ἀλανῶν ἐν Ἀδριανουπόλει, οἱ δὲ Κατελάνοι ἐκδικούμενοι ἐλεηλάτησαν πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν καὶ ἐποίησαν φρικώδεις σφαγὰς ἐν Καλλιπόλει, Περίνθῳ καὶ ἀλλαχοῦ, μηδ' αὐτῶν τῶν νηπίων φειδόμενοι, ὑπὸ τὸν νέον αὐτῶν ἀρχηγὸν τὸν Βερεγγάριον Ἐτένζα. Ὁ Ἀνδρόνικος τότε διὰ στόλου Γενουατικοῦ κατατροπώσας αὐτοὺς ἀπέπεμψεν αἰχμάλωτον εἰς Γένουαν τὸν Ἐτένζα. Ἀλλ' οἱ ὀλίγιστοι ὑπολειφθέντες, ἀναγορεύσαντες ἀρχηγὸν τὸν Βερεγγάριον Ῥοκαφάρτε, κατέλαβον τὴν Ῥαιδεστὸν καὶ Καλλίπολιν καὶ ταύτας ποιήσαντες ὁρμητήριον αὐτῶν, ἐνισχυθέντες δὲ καὶ ὑπὸ νεηλύδων ἐπικούρων, ὡς 5000, κατέλαβον πᾶσαν σχεδὸν τὴν Θρᾴκην, ἣν κατέστησαν θέατρον ἀνηκούστων κακουργιῶν κατὰ τὰ ἔτη 1305 – 7.

Τῷ 1307 καταλαβόντες καὶ τὴν Κασσάνδρειαν ἐποίησαν ταὐτὰ ἐν Ἄθωνι καὶ τῇ παρ' αὐτὸν χώρᾳ. Τότε ἐλθὼν παρ' αὐτοῖς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου πληρεξούσιος ὁ Θεόβαλδος Σεπουᾶς, κατέπεισε τὸν Ῥοκαφάρτε νὰ ὁμολογήσῃ πίστιν εἰς τὸν Κάρολον, μετ' ὀλίγον δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῆς κατ' αὐτοῦ δυσαρεσκείας τῆς Ἑταιρείας ἐπέτυχε νὰ αἰχμαλωτίσῃ αὐτὸν καὶ πέμψῃ εἰς Νεάπολιν, ὅπου ἀπέθανεν ὁ Ῥοκαφάρτε τῷ 1309.

Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα ἡ πέριξ χώρα ἐξαντληθεῖσα δὲν ἠδύνατο νὰ

[illegible] τῶν [illegible] καὶ [illegible]
[illegible] καὶ [illegible] τῆς [illegible] καὶ
[illegible] καὶ [illegible] τοὺς [illegible]
[illegible] καὶ τὸν [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] τῶν [illegible].

[illegible] τῆς [illegible] τοὺς [illegible]
[illegible] ἐξ
[illegible]
[illegible]
[illegible] τῶν [illegible] τοῦ
[illegible]

[illegible] τῇ [illegible] τῶν [illegible]
[illegible] ἐν τῇ [illegible]
[illegible]
[illegible] — [illegible] ἐν [illegible] τῇ
[illegible] ἐν [illegible]
[illegible] καὶ [illegible].

Ὁ [illegible] ἐν [illegible] ἐποίησε [illegible]
[illegible] τοῦ [illegible]
[illegible] ἐν Μακεδονίᾳ, ὡς [illegible]

Ὁ [illegible] δύναται νὰ [illegible]
[illegible] Σεπτέμβριον τοῦ 18[illegible].
ἡ δ' [illegible] ἔμενε [illegible] ὑπὸ [illegible] τι
[illegible] δέδεκα ἀνδρῶν, οἵτινες πάλιν [illegible] τὴν ἀρχὴν
[illegible].

Οἱ [illegible] ἦσαν [illegible] μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων
ἐν τῇ [illegible] καὶ [illegible] κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ [illegible]

φόρου Γρηγορᾶ ἐπὶ ὁλόκληρον ἔτος ἀπὸ τῶν μέχρι τούτου παντοδαπῶν καὶ πολυειδῶν περιπλανήσεων καὶ περιπετειῶν. Ὁ δὲ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Οὐάλτερος ἢ Γωτιέρος δι' ἀπεσταλμένου τοῦ ἐκ Ρωσσιλιῶνος ἱππότου Ῥογήρου Δεσλώρου (Deslaur), ἐπιστηθίου αὐτοῦ φίλου, προτείνων τῇ Ἑταιρείᾳ συμφορωτέρους ὅρους, ἐμίσθωσεν ὁλόκληρον τὴν συμμορίαν ἐπίκουρον τοῦ κάτωθι τοῦ Ζητουνίου ἐστρατοπεδευμένου δουκικοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος στρατοῦ (Νικηφ. Γρηγορ. Ζ, 7 σελ. 249). Μετὰ μεγάλης χαρᾶς γενομένων δεκτῶν τῶν προτάσεων τοῦ Οὐαλτέρου, οἱ εἰς 3500 ἱππεῖς καὶ 3000 πεζοὺς συμποσούμενοι Κατελάνοι διέβησαν τὰ σύνορα καὶ ἡνώθησαν μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Οὐαλτέρου ἐντὸς τοῦ θέρους τοῦ 1310.

Παρὰ τοῦ συγκεχυμένου χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου καὶ τῶν ἐσφαλμένως ἱστορηθέντων ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Γρηγορᾶ παραπεισθεὶς ὁ Κάρολος Hopf ἔγραψεν, ὅτι οἱ Κατελάνοι, προσκληθέντες παρὰ τοῦ δουκὸς Οὐαλτέρου κατῆλθον ἐκ τῆς Θεσσαλιώτιδος εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐστρατοπέδευσαν παρὰ τὰς Θήβας, ὅπου ἡνώθησαν μετ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ δοὺξ ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1310 εὑρίσκετο ἐστρατοπεδευμένος κάτωθεν τοῦ Ζητουνίου (Sotto la Gytona) ἤτοι παρὰ τὴν Λαμίαν, ὅτε ἀπέστειλεν εἰς Θεσσαλίαν τὸν Ῥογῆρον μεσάζοντα πρὸς μίσθωσιν τῶν Κατελάνων. Ἐκ τοῦ στρατοπέδου κάτωθι τοῦ Ζητουνίου τῇ στ' Ἰουνίου 1310 χρονολογεῖται δωρητήριον ἔγγραφον, δι' οὗ παρεχώρει ὁ δοὺξ Οὐάλτερος τῷ Βενετῷ εὐπατρίδῃ Ἰωάννῃ Κυρίνῃ τὰ παρὰ τὸν Πτελεὸν κτήματα τῆς μονῆς τῆς Κικυνήθου (Abbatia della Cochinta), τῆς κειμένης ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου νησῖδος (Ἀργυρονῆσι ἢ Σκιάθου ;) παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, ἄρα παρὰ τὰς Θήβας τῆς Φθιώτιδος ἐγένετο ἡ συσσωμάτωσις τῶν ξένων μισθοφόρων μετὰ τοῦ δουκικοῦ στρατοῦ καὶ οὐχὶ παρὰ τὰς Θήβας τῆς Βοιωτίας.

Διὰ τῆς ἐπικουρίας τῆς Κατελανικῆς Ἑταιρείας ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἐγένετο κύριος τῆς Φθιώτιδος καὶ τῆς νοτίου Θεσσαλίας, κυριεύσας ἐντὸς ἓξ μηνῶν τριάκοντα ὑπερκείμενα φρούρια, ἐν οἷς τὸν Δομοκόν, τὸν Ἁλμυρόν, τὸν Λοῦκον καὶ τὴν Δημητριάδα. Ὁ πόλεμος ἐγένετο πεισματώδης καὶ καταστρεπτικός, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ σύγχρονος Βενετὸς Μαρῖνος Σανοῦτος. Διὰ τοῦ πολέμου τούτου ὁ Οὐ-

άλτερος ήσφάλισε τὴν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου εἰρήνην, ἀναγνωρισθεὶς ἐπικυρίαρχος τοῦ ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Β' Ἄγγελον δεσποτάτου Μεγαλοβλαχίας καὶ Νέων Πατρῶν.

Ἀλλ' οὕτω εὐδοκιμήσας ὁ Οὐάλτερος Βριέννιος ἐπολιτεύθη ἔπειτα ἀσυνέτως. Δὲν ἠθέλησε νὰ διατηρήσῃ πλειότερον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ τοὺς ἀτάκτους ἐκείνους συμμάχους, ἀπεφάσισε νὰ τοὺς ἀποπέμψῃ, ἀλλὰ μὴ πληρώνων εἰς αὐτοὺς τὰ ἔτι ὀφειλόμενα τέσσαρα μηνιαῖα, καὶ κατὰ τοῦτο εἶχεν ἄδικον. Ἐπ' ἐλπίδι δὲ νὰ τοὺς διαιρέσῃ, κατέταξε μὲν ἐξ αὐτῶν εἰς τοὺς σωματοφύλακάς του διακοσίους ἱππεῖς καὶ τριακοσίους Ἀλμογαβάρους, ἤτοι εὐζώνους παραχωρήσας εἰς τούτους καὶ κτήματα ἐν τῷ δουκάτῳ, διέταξε δὲ τοὺς ἄλλους ν' ἀναχωρήσωσιν.

Ἡ μετ' ἀχαριστίας καὶ ὕβρεως ἀποπεμπομένη Κατελανικὴ Ἑταιρεία ἀπεποιεῖτο νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς προτέρας περιπλανήσεις καὶ ἐπέμενε νὰ κρατῇ τοὺς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος ἀποκτηθέντας τόπους, ἵνα οἰκήσωσιν ἐν αὐτοῖς ὡς μόνιμοι ἔποικοι οἱ πρώην ἀλῆται μισθοφόροι, δίδοντες ὅρκον ὑποταγῆς τῷ κυριάρχῃ δουκὶ καὶ ἀπέχοντες πάσης λῃστείας, ἀλλ' ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἐπέμενε τῇ δοθείσῃ διαταγῇ καὶ ἡτοιμάζετο πρὸς παντελῆ ὄλεθρον καὶ ἐξόντωσιν τῆς μάστιγος ταύτης τῶν Βυζαντινῶν χωρῶν καὶ τῆς Ῥωμανίας· πρὸς τοῦτο δὲ ὑπεκινεῖτο καὶ ὑπὸ τοῦ ἐχθρευομένου τοὺς Κατελάνους βασιλέως Ῥοβέρτου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ, (πρβλ. Ἀραγωνικὸν χρονικὸν τοῦ Μωρέως σελ. 119 ἀρ. 546. 547).

Παρὰ τὴν στρατιὰν τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν ἐκλήθησαν, ἵνα μετάσχωσι τοῦ ἀγῶνος πάντες οἱ τῆς Ἑλλάδος ἱππόται, ἔτι δὲ προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ βασιλέως Ῥοβέρτου πλεῖστοι ἄλλοι ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως καὶ ἐκ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, τὸ ἄνθος τῆς ἐν Ῥωμανίᾳ φραγκικῆς ἱπποσύνης, ἑπτακόσιοι ἐν συνόλῳ ἦσαν οἱ εὐγενεῖς καὶ ἀνδρεῖοι ἱππόται, ὅσοι μετὰ τῶν ἀκολούθων ἔδραμον ἀθρόοι εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ δουκός, πᾶσα δὲ ἡ δύναμις ἡ στρατοπεδεύουσα ἐν τῇ κάτωθι τοῦ Ζητουνίου πεδιάδι ἠρίθμει ἑξακισχιλίους τετρακοσίους ἱππεῖς καὶ ὀκτακισχιλίους ἄνδρας πεζούς.

Οἱ περὶ τὴν Κατελανικὴν Ἑταιρείαν μαθόντες τὰς πολεμικὰς παρασκευὰς τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν καὶ περιμένοντες ὁσημέραι τὴν

παρ' αὐτοῦ μελετωμένην ἐπίθεσιν συνεσωματώθησαν κάτωθι τῶν Θηβῶν τῆς Φθιώτιδος παρὰ τὸν Ἁλμυρόν (α), ὅπου ὠχυρώθησαν ἰσχυρῶς ἐπὶ τὰ δεξιὰ τοῦ Χολοῤῥεύματος, ἤτοι τοῦ ἀρχαίου Κουαρίου ποταμοῦ, τοῦ διαῤῥέοντος τὸ μεταξὺ Ἁλμυροῦ καὶ Φθιωτίδων Θηβῶν ὡραῖον καὶ τερπνὸν Κρόκιον πεδίον (β). Φοβούμενοι δὲ πρὸ παντὸς τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ὑπερτέρου καταφράκτου ἱππικοῦ τοῦ δουκός, μετωχέτευσαν δι' αὐλάκων τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ καὶ μετέβαλον τοὺς πρὸ αὐτῶν ἐκτεινομένους τόπους εἰς ἀδιάβατον τέλμα κρυπτόμενον ὑπὸ τὴν χλόην.

Σημ. α'. Τῶν **Φθιωτίδων Θηβῶν** ἡ ὁμωνυμία πρὸς τὰς ἐν Βοιωτίᾳ Θήβας ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς σύγχυσιν περὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς θέσεως, ἣν κατεῖχον οἱ Κατελᾶνοι, ὅτε συνήφθη ἡ ἀποφρὰς καὶ αἱματηρὰ μάχη τῆς ιε' Μαρτίου τοῦ ἔτους 1311, καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Οὐάλτερος. Ὁ μετὰ πεντήκοντα ἔτη γράψας Νικηφόρος Γρηγορᾶς πρῶτος ἀνέφερεν ὅτι οἱ Κατελᾶνοι διαβάντες. . . . τὸν Κηφισσὸν κατεστρατοπέδευσαν παρὰ τὴν Βοιωτίαν, οὐ πόῤῥω τοῦ ποταμοῦ. Ἔκτοτε πάντες οἱ νεώτεροι ἱστοριογράφοι καὶ μεσαιωνοδίφαι, ἡμέτεροί τε καὶ ἀλλοδαποί, ἀβασανίστως ποιοῦνται λόγον περὶ τῆς μάχης «οὐχὶ μακρὰν τῶν Θηβῶν παρὰ τὰ ἕλη τοῦ Κηφισσοῦ καὶ τῆς Κωπαΐδος». Ἀλλ' οὗτοι δὲν ἐστοχάσθησαν ὅτι οἱ Κατελᾶνοι κατεῖχον μέχρι τέλους τοὺς ὀχυροὺς τῆς βορείας Φθιώτιδος τόπους ἐκεῖθεν τῆς Ὄθρυος ἀποποιούμενοι τὴν ἔξοδον, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ὁ δοὺξ Ἀθηνῶν εἶχε συναθροίσει περὶ τὰ μεθόρια κάτωθεν τοῦ Ζητουνίου τὰς δυνάμεις, δι' ὧν προετίθετο τὴν ἐκδίωξιν αὐτῶν. Ἄλλως τε οἱ Κατελᾶνοι οὐδεμίαν εἶχον ἀφορμὴν ἐγκαταλείψεως τῶν πέραν τῆς Ὄθρυος ἀσφαλῶν οἰκήσεων πρὸς μετανάστευσιν παρὰ τὰς Θήβας, ὑφιστάμενοι οὕτω τὴν ἐπίθεσιν τοῦ κάτωθεν τοῦ Ζητουνίου στρατοπεδεύοντος ἰσχυροῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος στρατοῦ, τοῦ φυλάττοντος τὰς στενοπορίας καὶ τὴν ἀπὸ Φθιώτιδος εἰς Βοιωτίαν ἄγουσαν ὁδόν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ὁπωσδήποτε οἱ Κατελᾶνοι ὑπερκαταβάντες τὴν Ὄθρυν καὶ τὸ Καλλίδρομον ὄρος, πράγματι διέβησαν τὸν Κηφισσὸν καὶ κατεστρατοπέδευσαν οὐχὶ μακρὰν τοῦ ποταμοῦ παρὰ τὴν Βοιωτίαν, τότε βεβαίως ὁ δοὺξ Οὐάλτερος δὲν ἤθελεν ἐγκαταλείψει τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ, τὰς Θήβας τῆς Βοιωτίας, ὑποχείριον τοῖς Κατελάνοις, στρατοπεδεύων ἀσκόπως ἐν Ζητουνίῳ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς διαθήκης αὐτοῦ, ἣν συνέταξεν ἐν Ζητουνίῳ (Giton) ἐν ἔτει 1311, ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος Τετάρτῃ καὶ δεκάτῃ Μαρτίου, προοιωνιζόμενος, ὡς φαίνεται, δεινόν τι. Τὸ ἔγγραφον τῆς διαθήκης ἐπὶ περγαμηνῆς μετὰ κρεμαστῶν κηρίνων σφραγίδων, ἀπόκειται νῦν ἐν Τρικασσίνοις (Troyes) τῆς Γαλλίας.

Σημ. β'. Ἐν Φθιώτιδι ἐκεῖθεν τῆς Ὄθρυος ὑπῆρχε τὸ πάλαι πόλις Κορώνεια ὁμώνυμος τῇ ἐν Βοιωτίᾳ, ὁ δὲ ἀπὸ τῆς Ὄθρυος πηγάζων καὶ εἰς τὸν Παγασητικὸν κόλπον ἐκβάλλων Κουράλιος ποταμός, ὁ διαῤῥέων τὸ Κρόκιον πεδίον, ἐκαλεῖτο ἐπίσης ὁμοφώνως τῷ παραῤῥέοντι τῇ ἐν Βοιωτίᾳ Κορωνείᾳ Κουραλίῳ ποταμῷ. Ἐντεῦθεν ἡ σύγχυσις τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ περὶ τὴν τοποθεσίαν

εν ᾗ ἐστρατοπέδευσαν οἱ Καταλάνοι. Ὡς παρὰ τὸν Θεσσαλικὸν Ἀλμυρὸν συγκροτηθεῖσαν ἀπεδέχθη τὴν μάχην πρῶτος ὁ Ν. Ι. Γιαννόπουλος ἐν Φθιωτικοῖς σελ. 17, ἔνθα καὶ περὶ τῶν δύο Μεσαιωνικῶν Ἀλμυρῶν καὶ ὁ νῦν ἐν [illegible] Παρνασσοῦ ἔτ. Η' 1884 σελ. 76, εἶτα δὲ τῷ 1892 καὶ ὁ Νικολαΐδης. [illegible] ἐν Χριστιανικῆς Ἀθήνης ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας Τόμος Γ' σελ. 130. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Γ. Κωνσταντινίδης Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἔκδ. β' 1894 σελ. 326. ὁ δὲ Σπ. Λάμπρος ἐν μὲν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος τόμ. στ' σελ. 4[illegible] ἀκολουθεῖ Νικηφόρον τὸν Γρηγορᾶν, ὡς καὶ ὁ Χοπφ, ἐν δὲ [illegible] τῆς [illegible] τῆς τοῦ Γρηγοροβίου μεταφράσεως Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἐν τόμῳ Β' σελ. 27 διατείνεται ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ Ἀλμυροῦ τῆς Νοτίου Θεσσαλίας καὶ ἀποδέχεται ὅτι ὑπῆρξε τότε παρὰ τὸν Κηφισὸν τῆς Βοιωτίας χωρίον καλούμενον Ἀλμυρός.

Περὶ τοῦ τόπου τῆς μάχης λόγον ποιοῦνται οἱ ἑξῆς:

Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς (VII, 7 τόμ. Α' σελ. 252) λέγει διαβάντες οἱ Κατελᾶνοι τὸν Κηφισσὸν κατεστρατοπέδευσαν περὶ τὴν Βοιωτίαν οὐ πόῤῥω τοῦ ποταμοῦ.» ὁ δὲ Ῥαιμὸν Μουντάνερ (κεφ. 240) «en un bel pla prop Estiv s. ὅτι δηλαδὴ ἡ μάχη συνήφθη «ἐν ὡραίᾳ πεδιάδι πλησίον τῶν Θηβῶν», ἔνθα κατὰ τὸν Τ. Νεροῦτσον προδήλως ἐννοεῖ τὰς κειμένας πλησίον τοῦ Ἁλμυροῦ Φθιώτιδος Θήβας καὶ τὸ Κρόκιον πεδίον. Ὁ δὲ σύγχρονος Βενετὸς Μαρῖνος Σανοῦδος ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Λουδοβῖκον τὸν Βουρβῶνον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1334 παρὰ τῷ Kunstmann (Studien über M. Sanudo σελ. 810 καὶ ἐν τοῖς secreta fidelium σελ. 68) καλεῖ τὴν θέσιν τῆς μάχης Almiro, ἐν δὲ Istoria di Romania σελ. 117 γράφεται Val miro ἤτοι πεδίον τοῦ Ἁλμυροῦ. Ἐν δὲ τῷ ἑλληνικῷ χρονικῷ τοῦ Μωρέως στίχ. 5934 φέρεται «εἰς τὴν Ἁλμηρόν», ἐν δὲ τῇ γαλλικῇ μεταφράσει (le livre de la Conqueste σ. 474) ἀναφέρεται ῥητῶς ὅτι ἡ μάχη ἐγένετο en la Ramiro τῇ ιε' Μαρτίου. Τὸ δὲ Ἀραγωνικὸν κείμενον τοῦ αὐτοῦ χρονικοῦ λέγει «à un luguar, que se clama el Almiro.

Τέλος ὁ Γουσταῦος Σχλούμβεργερ ἐν τῇ τῷ 1902 ἐκδοθείσῃ ἱστορίᾳ αὐτοῦ expedition des «Amulgavares» ou Routiers Catalans en Orient ἀπὸ 1302—1311 οὐδεμίαν ποιεῖται μνείαν τοῦ Ἁλμυροῦ, ἴσως διότι δὲν ἔλαβε γνῶσιν τῆς ἀμφισβητήσεως τοῦ τόπου τῆς μάχης, οὐδὲ τῆς κάτωθι τοῦ Ζητουνίου στρατοπεδεύσεως τοῦ

Οὐαλτέρου ποιεῖται μνείαν καὶ τῆς αὐτόθι συντάξεως τῆς διαθήκης αὐτοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ τόπου τῆς μάχης, ὁ δὲ ἐν Ζητουνίῳ στρατοπεδεύων Οὐάλτερος, ἀφοῦ συνέταξε τὴν διαθήκην αὐτοῦ, ὥρμησε κατὰ τῶν Κατελάνων, οἵτινες ἐστρατοπεδευμένοι κάτωθεν τοῦ Ἁλμυροῦ ἐναγωνίως ἀνέμενον τὴν ἐπίθεσιν τοῦ στρατοῦ τοῦ δουκός, ἐν ᾧ οἱ Τοῦρκοι σύμμαχοι διστάζοντες εἶχον ὀχυρωθῆ ἐκεῖ που πλησίον ὑπὸ οἰκεῖον ἀρχηγὸν τὸν Χαλήλ, καὶ περιέμενον νὰ ἴδωσι τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος, ὥστε λαμβάνοντες μέρος ὑπὲρ τῶν νικώντων κατὰ τῶν ἡττωμένων νὰ ἐπιπέσωσι σφάζοντες καὶ σκυλεύοντες.

Τῇ ιε΄ Μαρτίου ἀφικόμενος εἰς Ἁλμυρὸν ὁ δοὺξ Ἀθηνῶν καὶ προϊππεύων τοῦ στρατοῦ μετὰ διακοσίων λογάδων ἱπποτῶν, ἅμα τῇ θέᾳ τῶν Ἀλμουγανάρων ἐξώρμησεν ἀκράτητος κατ' αὐτῶν· ἀλλ' οὗτοι ἐν πυκνῇ παρατάξει καὶ στεῤῥῷ τῷ ποδὶ προβαλλόμενοι τὰς λόγχας ἐδέχθησαν τὴν προσβολὴν μετ' ἀγρίων φωνῶν. Ἤδη ὁ δοὺξ διαπερασθεὶς ὑπὸ βέλους εἶχε πέσῃ νεκρός, ὅτε τῶν ἀκολούθων οἱ ἵπποι ἀφηνιάζοντες ἀπὸ τῶν κραυγῶν καὶ τοῦ ἀλαλαγμοῦ τῶν Ἀλμουγανάρων καὶ ὀλισθαίνοντες ἐπὶ τῆς ἰλύος τοῦ τελματώδους πεδίου ἐῤῥίπτοντο κατὰ γῆς καὶ μετ' αὐτῶν οἱ ἀναβάται, οἵτινες ἐν βαρεῖ ὁπλισμῷ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξεγερθῶσιν ἐκυλίοντο ἐπὶ τοῦ γλοιώδους πηλοῦ, κατασφαττόμενοι ὑπὸ τῶν Κατελάνων διὰ τῆς σπάθης ἢ διαπερώμενοι ὑπὸ τῶν λογχῶν. «Οἱ δὲ ἵπποι τοὺς πόδας συγκατοχώσαντες ἀφ' ἑνὸς ἵσταντο, καθάπερ ἀνδριάντας τοὺς ἐπιβάτας ἀνέχοντες» (Νικηφ. Γρηγ. VII, 7 τόμ. Α΄ σελ. 253 17). Οἱ μέχρι τούτου δ' ἐν ἀπραξίᾳ περιμένοντες Τοῦρκοι καὶ Τουρκόπουλοι (ἤτοι Τοῦρκοι ἐκχριστιανισθέντες) ἐπέπιπτον καὶ αὐτοὶ κατὰ τῶν ἐν ἀταξίᾳ φευγόντων καὶ ἡ σφαγὴ ἐγίνετο μεγάλη καὶ φοβερά. Τὴν κεφαλὴν τοῦ δουκὸς ἀποκόψαντες οἱ Κατελᾶνοι καὶ διαπεράσαντες περὶ λόγχην καταῤῥεομένην τῷ αἵματι, ἐκόμιζον ἀναπάλλοντες ἐν θριάμβῳ.

Μεταξὺ τῶν πεσόντων ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἦσαν πολλοὶ μεγιστᾶνες καὶ ἱππόται. Πράγματι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐφονεύθησαν οἱ λογάδες τῶν ἐν Ἑλλάδι Λατίνων εὐπατριδῶν, οἱ ἀπόγονοι τῶν μεγάλων κατακτητῶν, ἡ δὲ φοβερὰ ἐξολόθρευσις τῶν Φράγκων ἐπλή-

ρωσε χαρᾶς τοὺς ἐκπεπληγμένους Ἕλληνας. «Τὴν καλλίστην καὶ θαυμαστὴν ἐκείνην κατὰ τῶν προσχώρων Ἰταλῶν ἀνείλετο νίκην,» λέγει ὁ Θεόδουλος ὁ Μάγιστρος (παρὰ Boissonade ἐν τοῖς Anecdota graeca τόμος Β' σελ. 200) ἰσχυριζόμενος ὅτι ἐφονεύθησαν ἅπαντες, ὥστε οὐδὲ πυρφόρος ὑπελείφθη.

Ἐν τῇ αἱματηρᾷ ταύτῃ μάχῃ περὶ τὸν Ἁλμυρὸν κατέδυ ἡ Βουργουνδικὴ δυναστεία καὶ τὸ ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη (1205—1211) κυριαρχῆσαν τῶν Ἀθηνῶν ἔκλαμπρον γένος τῶν Δελαρός.

§ 13. Ταραχαὶ ἐν τοῖς δεσποτάτοις τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐαλτέρου (1311) ὁ δεσπότης Νέων Πατρῶν Ἰωάννης Β' Ἄγγελος ἠξίου δι' ἑαυτὸν τὴν ἐπὶ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν διαδοχὴν καὶ νυμφευθεὶς ἐν ἔτει 1315 Εἰρήνην τὴν Παλαιολογίνην, νόθον θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β', φέρουσαν αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις προῖκα καὶ τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν, προσηγορεύετο πομποδῶς «δοὺξ Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν, δεσπότης Μεγαλοβλαχίας καὶ Καστορίας». Ἀλλὰ τρία ἔτη μόνα συνοικήσας τῇ δεσποίνῃ Εἰρήνῃ, ὅτε καὶ διετέλει μᾶλλον ὑποταγὴς τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορίᾳ, ἀπεβίωσε τῷ 1318. Ἐπειδὴ δ' ἀπεβίωσεν ἄτεκνος, τῶν ἐν τῷ δουκάτῳ κτήσεων ἄλλαι μὲν ἐπανῆλθον ὑπὸ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορίαν, ἄλλαι δ' ὑπέκυψαν εἰς τὴν κυριότητα ἐγχωρίων μεγιστάνων, τὰς δὲ πόλεις καὶ τὰ φρούρια κατέλαβον οἱ Κατελάνοι, ὡς θὰ ἴδωμεν παρακατιόντες. Ἀλλ' ὅμως ἐκ πλαγίων συγγενῶν ὑπῆρχεν ἕτερος Ἰωάννης Ἄγγελος, ὅστις κληρωθεὶς τὴν Καστορίαν καὶ τὰ Τρίκκαλα παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Β' ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ πρωτοβεστιαρίου Ἀνδρονίκου Ἀγγέλου Παλαιολόγου καὶ ἠξίου δι' ἑαυτὸν τὴν ἐφ' ἁπάσης τῆς Μεγαλοβλαχίας διαδοχὴν καὶ δεσποτείαν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐνῷ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος μετὰ τοῦ συμβασιλεύοντος Μιχαὴλ Θ Παλαιολόγου ὡς ἐπικυριάρχαι καὶ φυσικοὶ προστάται τῆς χήρας δουκίσσης Εἰρήνης Παλαιολογίνης διέθετον τὰ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸ δοκοῦν, οἱ Μεγαλοβλαχῖται μεγιστᾶνες, ἀσμενίζοντες ἀπειρό-

ριστον ἀνεξαρτησίαν, ἡτοιμάζοντο ὅπως διανεμηθῶσι τὴν χώραν μεταξὺ ἑαυτῶν, καὶ ἐπειδὴ δὲν ὡμοφρόνουν, περιεπλάκησαν εἰς ἐμφυλίας ταραχάς, ἀπειθοῦντες τοῖς προστάγμασι τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ταῖς πρὸς συνδιαλλαγὴν προτροπαῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐν Ἠπείρῳ συνέβαινον ὅμοιαι ταραχαὶ καὶ ἐμφύλιοι διαπληκτισμοί. Θωμᾶς ὁ δεσπότης Ἠπείρου καὶ Ἄρτης νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ Μιχαὴλ Θ' Ἄνναν εἶχε καταστῇ ὑποταγὴς τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορίᾳ, ἀλλ' ἐδολοφονήθη τῷ 1318 ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ κόμιτος παλατίνου Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου Νικολάου Ὀρσίνου, σφετερισθέντος καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν χώρας. Οἱ δὲ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἀπαγαγόντες ἐκ Θεσσαλίας τὸν ἐκεῖ φρουροῦντα στρατὸν ἐτράπησαν κατὰ τοῦ σφετεριστοῦ Νικολάου καὶ κατέλαβον ἐν ἔτει 1319 τὸν Αὐλῶνα, τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἄρταν.

§ 14. Συνένωσις τῶν δουκάτων Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν (1319—1387).

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἠπείρῳ, τὸ δὲ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν περιῆλθεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ μετὰ τὴν παρὰ τὸν (ἐν Φθιώτιδι ἢ ἐν Βοιωτίᾳ) Κηφισσὸν νίκην εἰς τὴν κυριότητα τῆς «εὐτυχοῦς στρατιᾶς τῶν Φράγκων ἐν Ῥωμανίᾳ,» τῶν Καταλάνων δηλονότι, οἵτινες ἐθεώρησαν αὐτὸ ὡς γῆν κτηθεῖσαν μετὰ τοῦ αὐτοῦ δικαιώματος ὅπερ εἶχον προσιδιοποιηθῆ ποτ' ἐνταῦθα οἱ Γάλλοι αὐτῶν προκάτοχοι. Ἡ ἑταιρεία ἐν τούτοις παρὰ τὰς τεραστίας αὐτῆς ἐπιτυχίας εὑρίσκετο εἰς δυσχερείας. Ἅπασαι αἱ πολιτεῖαι ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει, ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας, ὅστις ὑπὸ ταύτην τὴν ἰδιότητα ἦτο ἐπικυρίαρχος τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, οἱ Ἄγγελοι ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ, ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ Νεαπόλεως καὶ ἡ ἐν τῇ γείτονι Εὐβοίᾳ ἄρχουσα Βενετία δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρῶσι τοὺς κατακτητὰς τῶν Θηβῶν καὶ Ἀθηνῶν ἄλλως ἢ ὡς ληστρικὴν συμμορίαν παραβαίνουσαν τὰ κοινὰ δίκαια· διὸ ἡ Ἑταιρεία διεγίγνωσκεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ἄνευ ἰσχυροῦ τινος μονάρχου. Καὶ ἀνέθεσε μὲν ἐπί τινα χρόνον τὸ ὕπατον ἀξίωμα τῷ περισωθέντι ἀκολούθῳ τοῦ Οὐαλτέρου

ἱππότῃ Ῥογήρῳ Δελώρ. ἀλλ' εἶτα πιεσθέντες ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐπανέλαβον οἱ Καταλᾶνοι τὰς παλαιὰς αὐτῶν σχέσεις πρὸς τὸν οἶκον τῶν Ἀραγωνίων καὶ ἐτάχθησαν ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Φρειδερῖκον. οἱ τὴν ἱπποτείαν ἐγκαταλιπόντες ἐπέστρεψαν πρὸς τὴν Ἀνατολήν.

Ἀπεσταλμένοι τῆς Ἑταιρείας ἀπέπλευσαν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν Μεσσήνην ὅπως ἀναθέσωσιν εἰς τὸν Φρειδερῖκον Β τὴν κατακτηθεῖσαν Ἑλληνικὴν χώραν. Ἀπεδέχθη ὁ βασιλεὺς μετὰ χαρᾶς τὴν πρότασιν τῶν Καταλάνων καὶ συνωμολογήθη γραπτὴ συνθήκη, δι' ἧς ἐκανονίζετο ἡ σχέσις ἑκατέρων τῶν συμβαλλομένων πρὸς ἀλλήλους καὶ καθωρίζοντο αἱ βάσεις τοῦ πολιτεύματος τοῦ εἰς τοὺς Καταλάνους ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας ὑποτεταγμένου δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ ταῦτα δὲ ἀνεγνωρίσθη ὁ Φρειδερῖκος Β ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἑταιρείας καὶ συγχρόνως ἐπικυρίαρχος τοῦ δουκάτου· διώριζε δ' ἅπαντας τοὺς ἐν αὐτῷ ἀνωτέρους πολιτικούς τε καὶ στρατιωτικοὺς ἄρχοντας. Τὴν δ' ἐν τῷ δουκάτῳ ἐξουσίαν ἐξήσκει ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας καὶ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἢ αὐτὸς οὗτος ἤ, ἂν τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ὁ ἐντεταλμένος παρ' αὐτοῦ ὕπαρχος ἢ γενικὸς ἐπίτροπος (vicarius generalis viceregens), ὅστις διωρίζετο ἐπ' ἀόριστον. Διώρισε δὲ ὁ βασιλεὺς δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν τὸν δευτερότοκον αὐτοῦ υἱὸν Μαμφρέδον πενταετῆ ὄντα· καθολικὸς δὲ ἐπίτροπος τοῦ βασιλόπαιδος Μαμφρέδου διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Φρειδερίκου ἀνὴρ διακεκριμένος ὁ ἐξ Ἐμπορίων Ampurias, τῆς Ἱσπανίας ἱππότης δὸν Βεραγγάριος Ἐσπανιόλ, ὅστις ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν Πειραιᾶ τῷ 1312 μετὰ πέντε γαλερῶν (Marino Sanuto secret. fid. cruc. p. 16 ἐν ἔτει 1326 σελ. 305).

Ὁ Ἐσπανιόλ, ἀνὴρ ἀπαράμιλλος κατὰ τὴν δραστηριότητα κατώρθωσε ν' ἀντιστῇ πρὸς τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ Βενετοὺς καὶ ἐπιχειρήσῃ στρατείας ἐναντίον τῶν Ἀγγέλων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἄρτης, ἐκυβέρνησε τὴν χώραν τέσσαρα ὅλα ἔτη εὐδοκίμως καὶ συνετῶς καὶ ἀπέθανε τῷ 1316. Διάδοχον τοῦ Ἐσπανιὸλ ὡς ἐπιτρόπου τοῦ ἀνηλίκου βασιλόπαιδος Μαμφρέδου διώρισεν ὁ βασιλεὺς Φρειδερῖκος τὸν ἴδιον νόθον υἱὸν δὸν Ἀλφόνσον Φαδρῖγον τὸν Ἀραγώνιον (1317—1330). Οὗτος συνοδευόμενος ὑπὸ δέκα γαλερῶν καὶ πολυπληθοῦς στίφους

ἱπποτῶν, Ἰδάλγων, Ἀλμουγαβάρων ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν λιμένα Πειραιῶς. Μόλις δὲ παρέλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπεκτείνῃ κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν εἰς τὴν νεαρὰν Κατελανικὴν πολιτείαν ἀνήκουσαν χώραν. Τὸ πρῶτον δ' ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν Εὔβοιαν, ἔνθα ἦτο δυνάστης τῆς Καρύστου καὶ τῶν μεγίστων τῆς νήσου βαρώνων ὁ Βονιφάτιος ὁ Οὐηρωναῖος. Ὅτε δ' οὗτος διέγνω ὅτι κατ' ἀκολουθίαν τῆς φιλίας αὐτῶν μετὰ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Σικελίας ἔμελλον νὰ ἐγκαθιδρυθῶσι διαρκῶς ἐν τῷ δουκάτῳ τῶν Ἀθηνῶν, ἦλθεν εἰς φιλικὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς αὐτοὺς καὶ παρέστη ἀντίπαλος τῶν Βενετῶν καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Βενετικῆς πολιτείας ἐξαρτωμένων τριτημορίων ἢ τριάρχων.

Τὴν δὲ μετὰ τῆς Ἑταιρείας συμμαχίαν τοῦ Βονιφατίου ἐπεσφράγισεν ὁ γάμος τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ θυγατρὸς Μαρούλας μετ' Ἀλφόνσου Φαδρίγου τοῦ Ἀραγωνίου. Πρὸς χάριν αὐτῆς μάλιστα ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ ἰδίου υἱοῦ Θωμᾶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὕτως, ὥστε ἡ Μαρούλα ἤγαγεν ὡς προῖκα εἰς τὸν σύζυγον τὰ δικαιώματα ἐπὶ τῶν Ἀρμένων (κειμένων μεταξὺ Καρύστου καὶ Στύρων) καὶ τῆς Καρύστου ἐν Εὐβοίᾳ, τοῦ Ζητουνίου, τοῦ Γαρδικίου, τῆς νήσου Αἰγίνης καὶ ἁπάντων τῶν τιμαρίων, ὅσα ποτὲ ὁ πατὴρ αὐτῆς εἶχε λάβει παρὰ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουΐδωνος. Οὕτω δ' οὐδεὶς τῶν Κατελανικῶν οἴκων ἦτο ἰσχυρότερος τῶν Φαδρίγων. Ὁ δ' ἐκ τῆς ἐπὶ τὴν Εὔβοιαν στρατείας τοῦ Ἀλφόνσου προκληθεὶς πόλεμος, οὗ χάριν ἐκάλεσε συμμάχους καὶ τοὺς Τούρκους τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὅστις παρετάθη μετά τινος ἐν τῷ μέσῳ διακοπῆς ἐπὶ διετίαν (1317—1319), οὔτε μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῶν Κατελάνων τοῦ δουκάτου περιωρίσθη, οὔτε μίαν κονίστραν πολέμου εἶχε, τὴν Εὔβοιαν, ἀλλὰ συνετάραξε καί τινας τῶν γειτονικῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἀλλὰ τέλος διὰ τῆς ἐν ἔτει 1319 ὁμολογηθείσης μετὰ τῶν Βενετῶν συνθήκης ἠναγκάσθη ὁ Ἀλφόνσος ν' ἀφήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν Εὔβοιαν, κρατήσας μόνον σιωπηρῶς τὴν Κάρυστον. Ἀντισήκωμα δὲ διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν ταύτην τῆς Εὐβοίας ηὐτύχησε νὰ δώσῃ ὁ Ἀλφόνσος εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν Κατελάνους τὴν εἰς τὸ δουκᾶτον προσάρτησιν τῆς νοτίου Θεσσαλίας ἀπὸ Δομοκοῦ καὶ Φαρσάλων καὶ τοῦ κρατίστου μέρους τῶν ἄλλων πόλεων τῶν τασσομένων ὑπὸ τὰς Νέας Πάτρας, ἐν αἷς τὸ Ζητούνιον

ἱππότῃ Ῥογήρῳ Δελώρ, ἀλλ' εἶτα πιεσθέντες ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐπανέλαβον οἱ Κατελᾶνοι τὰς παλαιὰς αὐτῶν σχέσεις πρὸς τὸν οἶκον τῶν Ἀραγωνίων καὶ ἐτάχθησαν ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Φρειδερῖκον, οὗ τὴν ὑπηρεσίαν ἐγκαταλιπόντες ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἀνατολήν.

Ἀπεσταλμένοι τῆς Ἑταιρείας ἀπέπλευσαν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν Μεσσήνην, ὅπως ἀναθέσωσιν εἰς τὸν Φρειδερῖκον Β' τὴν κατακτηθεῖσαν Ἑλληνικὴν χώραν. Ἀπεδέχθη ὁ βασιλεὺς μετὰ χαρᾶς τὴν πρότασιν τῶν Κατελάνων καὶ συνωμολογήθη τυπικὴ συνθήκη, δι' ἧς ἐκανονίζετο ἡ σχέσις ἑκατέρων τῶν συμβαλλομένων πρὸς ἀλλήλους καὶ καθωρίζοντο αἱ βάσεις τοῦ πολιτεύματος τοῦ εἰς τοὺς Κατελάνους ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας ὑποτεταγμένου δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ ταῦτα δὲ ἀνεγνωρίσθη ὁ Φρειδερῖκος Β' ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἑταιρείας καὶ συγχρόνως ἐπικυρίαρχος τοῦ δουκάτου· διώρισε δ' ἅπαντας τοὺς ἐν αὐτῷ ἀνωτέρους πολιτικούς τε καὶ στρατιωτικοὺς ἄρχοντας. Τὴν δ' ἐν τῷ δουκάτῳ ἐξουσίαν ἐξήσκει ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας καὶ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἢ αὐτὸς οὗτος ἤ, ἂν τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ὁ ἐντεταλμένος παρ' αὐτοῦ ὕπαρχος ἢ γενικὸς ἐπίτροπος (vicarius generalis viceregens), ὅστις διωρίζετο ἐπ' ἀόριστον. Διώρισε δὲ ὁ βασιλεὺς δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν τὸν δευτερότοκον αὐτοῦ υἱὸν Μαμφρέδον πενταετῆ ὄντα· καθολικὸς δὲ ἐπίτροπος τοῦ βασιλόπαιδος Μαμφρέδου διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Φρειδερίκου ἀνὴρ διακεκριμένος ὁ ἐξ Ἐμποριῶν (Ampurias) τῆς Ἱσπανίας ἱππότης δὸν Βεραγγάριος Ἐστανιόλ, ὅστις ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν Πειραιᾶ τῷ 1312 μετὰ πέντε γαλερῶν (Marino Sanuto secret. fid. cruc. p. 16 ἐν ἔτει 1326 σελ. 305).

Ὁ Ἐστανιόλ, ἀνὴρ ἀπαράμιλλος κατὰ τὴν δραστηριότητα κατώρθωσε ν' ἀντιστῇ πρὸς τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ Βενετοὺς καὶ ἐπιχειρήσῃ στρατείας ἐναντίον τῶν Ἀγγέλων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἄρτης, ἐκυβέρνησε τὴν χώραν τέσσαρα ὅλα ἔτη εὐδοκίμως καὶ συνετῶς καὶ ἀπέθανε τῷ 1316. Διάδοχον τοῦ Ἐστανιὸλ ὡς ἐπιτρόπου τοῦ ἀνηλίκου βασιλόπαιδος Μαμφρέδου διώρισεν ὁ βασιλεὺς Φρειδερῖκος τὸν ἴδιον νόθον υἱὸν δὸν Ἀλφόνσον Φαδρῖγον τὸν Ἀραγώνιον (1317—1330). Οὗτος συνοδευόμενος ὑπὸ δέκα γαλερῶν καὶ πολυπληθοῦς στίφους

ἱπποτῶν, Ἰδάλγων, Ἀλμουγαβάρων ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν λιμένα Πειραιῶς. Μόλις δὲ παρέλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπεκτείνῃ κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν εἰς τὴν νεαρὰν Κατελανικὴν πολιτείαν ἀνήκουσαν χώραν. Τὸ πρῶτον δ' ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν Εὔβοιαν, ἔνθα ἦτο δυνάστης τῆς Καρύστου καὶ τῶν μεγίστων τῆς νήσου βαρώνων ὁ Βονιφάτιος ὁ Οὐηρωναῖος. Ὅτε δ' οὗτος διέγνω ὅτι κατ' ἀκολουθίαν τῆς φιλίας αὐτῶν μετὰ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Σικελίας ἔμελλον νὰ ἐγκαθιδρυνθῶσι διαρκῶς ἐν τῷ δουκάτῳ τῶν Ἀθηνῶν, ἦλθεν εἰς φιλικὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς αὐτοὺς καὶ παρέστη ἀντίπαλος τῶν Βενετῶν καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Βενετικῆς πολιτείας ἐξαρτωμένων τριτημορίων ἢ τριάρχων.

Τὴν δὲ μετὰ τῆς Ἑταιρείας συμμαχίαν τοῦ Βονιφατίου ἐπεσφράγισεν ὁ γάμος τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ θυγατρὸς Μαρούλας μετ' Ἀλφόνσου Φαδρίγου τοῦ Ἀραγωνίου. Πρὸς χάριν αὐτῆς μάλιστα ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ ἰδίου υἱοῦ Θωμᾶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὕτως, ὥστε ἡ Μαρούλα ἤγαγεν ὡς προῖκα εἰς τὸν σύζυγον τὰ δικαιώματα ἐπὶ τῶν Ἀρμένων (κειμένων μεταξὺ Καρύστου καὶ Στύρων) καὶ τῆς Καρύστου ἐν Εὐβοίᾳ, τοῦ Ζητουνίου, τοῦ Γαρδικίου, τῆς νήσου Αἰγίνης καὶ ἁπάντων τῶν τιμαρίων, ὅσα ποτὲ ὁ πατὴρ αὐτῆς εἶχε λάβει παρὰ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουίδωνος. Οὕτω δ' οὐδεὶς τῶν Κατελανικῶν οἴκων ἦτο ἰσχυρότερος τῶν Φαδρίγων. Ὁ δ' ἐκ τῆς ἐπὶ τὴν Εὔβοιαν στρατείας τοῦ Ἀλφόνσου προκληθεὶς πόλεμος, οὗ χάριν ἐκάλεσε συμμάχους καὶ τοὺς Τούρκους τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὅστις παρετάθη μετά τινος ἐν τῷ μέσῳ διακοπῆς ἐπὶ διετίαν (1317—1319), οὔτε μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῶν Κατελάνων τοῦ δουκάτου περιωρίσθη, οὔτε μίαν κονίστραν πολέμου εἶχε, τὴν Εὔβοιαν, ἀλλὰ συνετάραξε καί τινας τῶν γειτονικῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἀλλὰ τέλος διὰ τῆς ἐν ἔτει 1319 ὁμολογηθείσης μετὰ τῶν Βενετῶν συνθήκης ἠναγκάσθη ὁ Ἀλφόνσος ν' ἀφήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν Εὔβοιαν, κρατήσας μόνον σιωπηρῶς τὴν Κάρυστον. Ἀντισήκωμα δὲ διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν ταύτην τῆς Εὐβοίας ηὐτύχησε νὰ δώσῃ ὁ Ἀλφόνσος εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν Κατελάνους τὴν εἰς τὸ δουκᾶτον προσάρτησιν τῆς νοτίου Θεσσαλίας ἀπὸ Δομοκοῦ καὶ Φαρσάλων καὶ τοῦ κρατίστου μέρους τῶν ἄλλων πόλεων τῶν τασσομένων ὑπὸ τὰς Νέας Πάτρας, ἐν αἷς τὸ Ζητούνιον

καὶ τὸ Λιδωρίκιον. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσεν ἡ ἀποχώρησις (σελ. 317) τοῦ στρατοῦ τῶν Βυζαντινῶν ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας καὶ οἱ αἱματηροὶ ἐμφύλιοι ἀγῶνες τῶν μεγιστάνων, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ τινὲς τῶν ἐγχωρίων Βυζαντινῶν ἀρχόντων, οἱ Μελισσηνοί, συμπαθοῦντες τοῖς Καταλάνοις προσεκάλουν αὐτούς, ἵνα κατάσχωσι καὶ πάλιν τὰ πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν ἐπὶ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Οὐαλτέρου ἰδίῳ αἵματι κερδηθέντα καὶ ἔπειτα καταλειφθέντα φρούρια καὶ χωρία.

Ὅθεν οἱ Καταλᾶνοι εἰσβαλόντες ἀπὸ τοῦ Ζητουνίου εἰς τὰς κτήσεις τοῦ θανόντος δουκὸς καὶ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Β΄ Ἀγγέλου κατέλαβον ἀμαχητὶ τὴν χώραν. Αἱ Νέαι Πάτραι, τὸ Λιδωρίκιον, τὸ Σιδηρόκαστρον, τὸ Ζητούνιον, τὸ Γαρδίκιον, ὁ Δομοκός, ἡ Φάρσαλος καὶ ἄλλαι πόλεις συνηνώθησαν μετὰ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, ἔφερε δὲ τὴν προσωνυμίαν «δουκᾶτον Νέων Πατρῶν». Οὕτως ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως Φρειδερίκου τοῦ Β΄ προσηρτήθησαν τῷ στέμματι τῆς Σικελίας ἐν ἔτει 1319 πᾶσαι αἱ χῶραι τῆς Φθιώτιδος καὶ τῆς ὑπὸ τὸ Πήλιον Μαγνησίας, πλὴν τῆς πόλεως **Πτελεοῦ**. Ἡ δὲ πόλις αὕτη αἰτησαμένη τὴν προστασίαν τῆς Βενετίας προσηρτήθη ταύτῃ κατὰ προτίμησιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Β΄, κυρώσαντος τὴν προσάρτησιν ταύτην, ἵνα μὴ περιπέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Καταλάνων (Μαρῖν. Σανοῦτ. ἐπιστ. III, σελ. 399 ἐκδ. Bougars), κατὰ δὲ τὰς ἐν ἔτει 1331 ἐν Θήβαις συνομολογηθείσας συνθήκας μεταξὺ τῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς Βενετίας ὑπεχρεώθη ἡ Ἑταιρεία τὰ θεωρῇ Βενετικὴν κτῆσιν τὸ Πτελεὸν καὶ τὴν περίχωρον (ἧς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα γράφεται λατινιστὶ παρεφθαρμένον ἐν τῇ λατινιστὶ συντεταγμένῃ συνθήκῃ) Νικοπολίτα (Nicopolita), παρέμεινε δὲ τὸ Πτελεὸν ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς μέχρι τοῦ 1470, ὅτε ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ὁ Ἀλφόνσος ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς τῷ 1330, ὁ δὲ Οὐάλτερος Β΄ υἱὸς τοῦ Οὐαλτέρου τοῦ Α΄ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Καταλάνων κατάληψιν τῶν δουκάτων Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν παρεσκευάζετο ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Νεαπόλεως ἐκστρατείαν, ἀνανεώσας ἐν ἔτει 1330 τὰς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Ἀθηνῶν ἀξιώσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ Καταλᾶνοι δὲν ἔμειον ἀπαράσκευοι. Ὁ Οὐάλτερος ἀπέπλευσεν ἐκ Βρινδησίου κατ' Αὔγουστον τοῦ 1331 μετ' ἀξιομάχου στρατοῦ καὶ κατέ-

λαβε τὴν Λευκάδα, τὴν Βόνιτσαν καὶ τὴν Ἄρταν, ἀλλ᾽ ὅτε ἀπὸ τῆς Ἀκαρνανίας προσεχώρησε πρὸς τὰ δουκάτα Νέων Πατρῶν καὶ Ἀθηνῶν ἀπεκρούσθη διὰ τῶν ὅπλων ὑπό τε τῶν Κατελάνων καὶ τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου χώρας, Βλάχων τε καὶ Γραικῶν, μενόντων πιστῶν τοῖς Κατελάνοις· ἀπογοητευθεὶς δ᾽ ὁ Οὐάλτερος ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς Ἰταλίαν.

Ἐκ τῶν πρώην ἐν Θεσσαλίᾳ ὑποταγῶν τῇ Βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ ἐγχωρίων μεγιστάνων ἦσαν οἱ Μελισσηνοί, οἵτινες ἀρχῆθεν ἦσαν συγγενεῖς μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλευόντων Κομνηνῶν Ἀγγέλων καὶ Παλαιολόγων καὶ διὰ τοῦτο ἐπεκαλοῦντο «οἰκεῖοι τῆς βασιλείας» Κομνηνοὶ Ἄγγελοι Μελισσηνοί. Κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ μεγίστου μέρους τῶν θεσσαλικῶν χωρῶν ἦρχεν ἰδίαν ἐν αὐτοῖς πήξας ἢ ἐπιτραπεὶς ἀρχὴν ὁ Βυζαντινὸς δυνάστης τῆς Δημητριάδος καὶ τῶν Λυκωνίων (νῦν Λεχωνίων) σεβαστοκράτωρ Στέφανος Γαβριηλόπουλος· οὗτος ἦτο ὁ προσκαλέσας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σεβαστοκράτορος καὶ δουκὸς Ἰωάννου Ἀγγέλου ἐν ἔτει 1318 τοὺς Κατελάνους, ἵνα κατάσχωσι τὸ δουκᾶτον τῶν Νέων Πατρῶν καὶ τὴν Φθιώτιδα καὶ ὤμοσεν ὅρκον πίστεως τῇ Ἑταιρείᾳ (Martino Sanuto secreta fidelium crucis ιν, 13. σελ. 68), ὁ δ᾽ ἔτει 1333 συμβὰς θάνατος αὐτοῦ ἐγένετο ἀφορμὴ νέων ἐν Θεσσαλίᾳ ταραχῶν μεταξὺ τῶν ἐγχωρίων ἀρχόντων καὶ τῆς Κατελανικῆς Ἑταιρείας, κρατούσης τὴν ὑπὸ τὸ Πήλιον Μαγνησίαν ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς ἀδελφῆς τοῦ Στεφάνου, ἥτις εἶχε συζευχθῇ τὸν πρωτοστράτορα Ὄθωνα Δε Νουβέλι. Ὁ δ᾽ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐπιτροπεύων τὸν Ἀνδρόνικον ὕπαρχος Ἰωάννης Μονομάχος ἐθεώρησε τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον, ὅπως ὑπαγάγῃ τὴν Θεσσαλίαν εἰς τὸν βασιλέα. Διὸ παραλαβὼν ὅσην ἠδύνατο στρατιὰν ἐκ Θεσσαλονίκης ἔσπευσεν εἰς τὴν ἐκ τοῦ προσφάτου θανάτου ταρασσομένην Θεσσαλίαν καὶ κατέλαβε τὸ Καστρίν, τὸ Λυκόστομον (τὰ Τέμπη) καὶ τὸν Γόλον, τὸν σημερινὸν Βόλον. Ἀλλὰ συγχρόνως ἄλλα μέρη τῆς Θεσσαλίας, οἱ Σταγοὶ (Καλαμπάκα), τὰ Τρίκκαλα, τὸ Φανάριον, τὸ Δαμάσιν καὶ ἡ Ἐλασσὼν κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Ἰωάννου Οὐρσίνη ὡς καὶ ἄλλα τινὰ πολίσματα, ἀλλ᾽ ἐπ᾽ ὀλίγον χρόνον ἔσχεν αὐτά· διότι αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ἐπελθὼν ἐπὶ κεφαλῆς ἀξιολόγου στρατοῦ ἐξέβαλε τὰς ὑπὸ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

μένων ἐπιδρομῶν διατάραξιν τῆς Κατελανικῆς Εταιρείας, ἐπειδὴ ἄνευ αὐτῶν ἔμελλεν αὕτη νὰ ἀποβῇ ὑπερμέτρως πλουσία καὶ ἰσχυρὰ (Marino Sanudo epist. III 294 τοῦ ἔτους 1325).

Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Γ' ἐπιδραμὼν τῷ 1334 ἠνάγκασεν αὐτοὺς εἰς ὑποταγήν. Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τοῦ ἰσχυροῦ βασιλείου τῶν Σέρβων ὑπὸ τὸν Δουσὰν (1355) οἱ Ἀλβανοὶ ἐν διηνεκεῖ ἀγῶνι πρὸς τοὺς Κατελάνους κατῆλθον μέχρι τοῦ Σπερχειοῦ, ἡ δὲ Θεσσαλία τοσοῦτον ὑπερεπληρώθη Ἀλβανῶν, ὥστε οὗτοι μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ζήσωσιν αὐτόθι ἐτράπησαν εἰς νέας πάλιν μεταναστεύσεις κατά τε τὴν λοιπὴν χέρσον Ἑλλάδα καὶ εἴς τινας τῶν νήσων.

Οἱ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐγκατασταθέντες Ἀλβανοὶ περὶ τὸ 1365 ἐπέπεσον καὶ κατὰ τοῦ εἰς τοὺς Βενετοὺς περιελθόντος Πτελεοῦ, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Βενετῶν, εἰσβαλόντες εἶτα εἰς τὸ δουκάτον τῶν Νέων Πατρῶν κατέλαβον τὸ ὕπερθεν τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ Σιδηρόκαστρον.

Ἐν τῷ βασιλικῷ ἀρχείῳ τοῦ στέμματος τῆς Ἀραγωνίας ἐν τῇ ἱσπανικῇ Βαρκελῶνι εὕρηται μεταξὺ ἄλλων ἐγγράφων, ἀναφερομένων εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Κατελανικοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν τῶν ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ Ἱσπανοῦ καθηγητοῦ Rubio y Lluch (Los Navarros Grecia y al ducato Catalan de Aténas en la epoca de sa invasion ἐν Βαρκελῶνι 1886) ἔγγραφον ποιούμενον μνείαν τοῦ κόμητος Δημητριάδος καὶ τῶν Ἀλβανῶν τοῦ δουκάτου Νέων Πατρῶν, ἐν ᾧ ἀναφέρεται ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ οἱ οἰκοῦντες ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις τοῦ δουκάτου τῶν Νέων Πατρῶν παρέσχον ἐπικουρίαν εἰς τὴν Κατελανικὴν Ἑταιρείαν τῶν Σαλώνων κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ναβαῤῥαίων (ἴδε κατωτέρω § 21).

§ 16. ΑΔ' βαρβαρικὴ εἰς Θεσσαλίαν ἐπιδρομή, ἡ τῶν Τριβαλλῶν ἤτοι τῶν Σέρβων.

Ὁ ἐν ἔτει 1341 ἐπισυμβὰς θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' μεγάλην προὐξένησε σύγχυσιν καὶ ταραχὴν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει. Ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἠπείρῳ καὶ πρότερον ἔτι εἰς μυρίας παρεξετρέποντο βιαιοπραγίας καὶ ἀνηλεῶς ἐλῄστευον τὰς πόλεις

καὶ τοὺς ἀγροὺς οἱ Ἀλβανοί, μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας ἀνεχαιτίζοντο ὑπὸ τῶν ἀσθενῶν ἐκ Βυζαντίου στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων (Καντακουζ. Γ, 1 καὶ 12). Τότε δὲ καὶ ἀπεστάτησαν ὑπὸ τὴν χήραν τοῦ πρώην δεσπότου τῆς Ἠπείρου Ἄνναν τὴν Παλαιολογίνην, ὅτε ἀπεστάλη κατ' αὐτῶν ὁ τῷ 1342 ἀναδειχθεὶς «Κεφαλὴ Μεγαλοβλαχίας,» ἤτοι ἐπίτροπος Θεσσαλίας Ἰωάννης Ἄγγελος Πιγκέρνης, δεινὸς περὶ τὸν πόλεμον, καθυποτάξας δ' αὐτοὺς ἀνεκτήσατο πᾶσαν τὴν Ἠπειρωτικὴν χώραν· ἦρχε δὲ καὶ ταύτης μέχρι τοῦ 1349, ὅτε ἀπέθανεν.

Σημ. *Τὸ ὄνομα Πι(γ)κέρνης προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Ἐπικέρνου, ἀρχιοινοχόου (Ἑλληνομν. σελ. 471). Ἐπικέρνης δ' ἡγεμὼν τῆς Θεσσαλίας μνημονεύεται καὶ παρὰ Λαονίκῳ τῷ Χαλκοκονδύλῃ (σελ. 67, 9 ἔκδ. Βόννης) ἐπὶ τῆς κατὰ τὸ 1396 ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων εἰς Θεσσαλίαν.*

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεφάνη νέος δεινὸς τῶν Ἑλλήνων πολέμιος, ἀνὴρ δ' ἀρχικὸς καὶ πολεμικός, ὁ Στέφανος Δουσκιᾶνος ἢ Δουσάν. Ὁ φιλόπρωτος οὗτος Σλαῦος ἡγεμὼν ἀναβὰς εἰς τῆς Σερβίας τὸν θρόνον τῷ 1331, στεφθεὶς δ' ὡς τοιοῦτος ἐν Σκοπείοις τῷ 1346 ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωαννικίου, ὃν εἶχεν ἀνακηρύξει πρὸ μικροῦ Σέρβον πατριάρχην, κατελήφθη ὑπὸ ἀκατασχέτου ἐπιθυμίας νὰ καθυποτάξῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ στεφθῇ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου. Ὅθεν εὐθὺς κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐγένετο κύριος τῆς Ἀχρίδος, Πριλάπου καὶ Καστορίας μέχρι Βωδενῶν, κατὰ δὲ τὸ 1337 ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν τὸν Αὐλῶνα καὶ τὰ Κάνινα. Ἐν ἔτει δὲ 1345 εὑρὼν τὰς περιστάσεις ἐπιτηδείους πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ βουλευμάτων, ἔρριψε τὸ προσωπεῖον, γενόμενος δὲ κύριος τῶν Σερρῶν καὶ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας, πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης, περιέθετο τῷ 1346 τὸ αὐτοκρατορικὸν διάδημα ἐν Σκοπείοις, ὅπου ἵδρυσε καὶ τὴν αὐλὴν αὐτοῦ κατὰ μίμησιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀποθεὶς τὴν ἧττον σεβαστὴν τοῦ κράλου προσηγορίαν, ἀνηγόρευσεν ἑαυτὸν μὲν βασιλέα τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ῥωμαίων, τὸν δὲ υἱὸν Οὔρεσιν κράλην. (Κατακ. Γ. 89 Γρηγ. 15. 1 Χαλκοκονδ. Α). Ταῦτα κατορθώσας ἄνευ σχεδὸν ἀντιστάσεως, διότι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνες περιεσπῶντο εἰσέτι εἰς τὸν πενταετῆ ἐμφύλιον μεταξὺ Ἀνδρονίκου καὶ Ἰωάννου Παλαιολόγου (1342

—1347) πόλεμον, ἐστράτευσε κατὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, αἵτινες ὑπήκουον τοῖς Ἕλλησιν, ἄγων μέγα πλῆθος πεζῶν καὶ ἱππέων καὶ τοσαύτην προὐξένησεν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις φθοράν, ὥστε οἱ Ἀκαρνᾶνες βιαζόμενοι ὑπὸ τοῦ λιμοῦ κατέφευγον εἰς τὰ παράλια, καὶ παραδιδόμενοι εἰς τοὺς ἐκεῖ παραπλέοντας βαρβάρους ἀνδραποδιστὰς προτιμῶν τὴν διὰ βίου δουλείαν μᾶλλον ἢ τὰς τότε ὑπὸ τοῦ λιμοῦ ταλαιπωρίας.

Ὕστερον δὲ τελευτήσαντος περὶ τὰ τέλη τοῦ 1349 τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου τοῦ Πιγκέρνη, ὅστις ἦρχεν, ὡς εἴπομεν, τῆς Θεσσαλίας, Ἠπείρου καὶ πάσης τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, ἥρπασεν ὁ Στέφανος τὰς ἐπαρχίας αὐτοῦ (Καντακ. Α'. 20), πέμψας εἰς Θεσσαλίαν μετὰ ἰσχυρᾶς στρατιωτικῆς μοίρας Ἀλβανῶν Γρηγόριον τὸν Πρέλουμπον ἢ Πριάλυμπον, ὅστις προέβη ἀκωλύτως μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, ἐκτὸς τῆς ὑπὸ τὸ Πήλιον Μαγνησίας, ἀνηκούσης τοῖς Κατελάνοις, καὶ τῆς Βενετικῆς κτήσεως Πτελεοῦ, οὗ ἡ φρουρὰ ἀντέσχε μέχρις ἐσχάτων εἰ καὶ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν. Τὰς ἀνελπίστους ταύτας προόδους τῶν Σέρβων ἀκούων ὁ Καντακουζηνός, ἀνυπομόνως ἐπεθύμει νὰ στρατεύσῃ κατ' ἐκείνων, ἀλλ' ἀναρίθμητα προσκόμματα ἐκώλυσαν αὐτόν. Τέλος δὲ τῷ 1350 ἐστράτευσε κατ' αὐτῶν, κατέλαβεν ἐν Θεσσαλίᾳ τὸ Λυκοστόμιον καὶ τὸ Καστρὶ καὶ τῇ ἀρωγῇ τῶν Ἑλλήνων, βαρέως φερόντων τὸν Σερβικὸν ζυγόν, ἀνεκτήσατο οὐχὶ ὀλίγας πόλεις τῆς Μακεδονίας, καὶ ἠνάγκασε τὸν ἀγέρωχον Σλάβον ἡγεμόνα νὰ ζητήσῃ εἰρήνην. Ἀλλ' οὗτος ἀφοῦ πρότερον ὑπεσχέθη ὅτι θὰ παραδώσῃ τὴν Θεσσαλίαν καὶ Ἤπειρον, ὕστερον παρέβη τοὺς ὅρκους καὶ οὐδὲν ἐξετέλεσεν (Καντ. Δ' 21 καὶ 22), διὸ ἔμειναν ἔτι αἱ σφετερισθεῖσαι χῶραι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Δουσκιάνου, ὅστις τῆς μὲν Ἠπείρου, Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας εἶχεν ἤδη καταστήσει δεσπότην καὶ ἄρχοντα τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Συμεὼν τὸν Οὔρεσιν (1355—1371) τῆς δὲ Θεσσαλίας μετὰ τῆς πόλεως Ἰωαννίνων τὸν εἰρημένον Γρηγόριον Πρέλουμπον, ὃν ἀμοιβῆς χάριν ἐτίμησε καὶ διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Καίσαρος, τὰ δὲ Τρίκκαλα καὶ τὴν Καστορίαν εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τὸν ζουπᾶνον Νικόλαον. (Κομν. καὶ Πρόκλ. ἐν Ἑλληνομν. σελ. 491—492).

Ἐνῷ δὲ οἱ Σλάβοι διενέμοντο τὴν ἠπειρωτικὴν χώραν, ὁ Νι-

κηφόρος ὁ υἱὸς τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Ἰωάννου καὶ τῆς Ἄννης Παλαιολογίνης, γαμβρὸς δὲ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἦρχε τῆς Αἴνου καὶ τῶν κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον Θρακικῶν πόλεων, λαβὼν τὴν Ἐπιτροπείαν παρὰ τοῦ πενθεροῦ. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἔζησεν ὁ Δουσκιάνος, εἰρήνη βαθεῖα ἐπεκράτησεν ἐν Ἠπείρῳ καὶ οἱ Σλάβοι ἦρξαν ἀκωλύτως τοῦ πρώην δεσποτάτου τῶν Ἀγγέλων, ἀλλ' ἀφοῦ ἐν ἔτει 1355 πρῶτον μὲν ἐτελεύτησεν ὁ Πρέλουμπος, ἐν τέλει δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ ὁ μεγαλεπήβουλος Δουσκιάνος, ἡ ἡσυχία τῆς Ἠπείρου ἐκ νέου διεταράχθη καὶ πλήρης εἰσέδυσεν εἰς τὸ κράτος ἀναρχία, μὴ ἀναγνωρισάντων τῶν Σλάβων σατραπῶν ὡς κληρονόμον τοῦ σερβικοῦ θρόνου τὸν ἀνίσχυρον υἱὸν τοῦ Δουσκιάνου Οὔρεσιν, ἐπιβουλευόμενον συγχρόνως καὶ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Στεφάνου, τοῦ Συμεών, εἰς ὃν ὁ Στέφανος εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν Ἤπειρον, Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν. Ἰδὼν δὲ ὁ Νικηφόρος τὸ σερβικὸν κράτος οὕτω διεσχισμένον ἐμελέτησε τὴν ἀνάκτησιν τοῦ πατρῴου κλήρου. Ὅθεν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος τοῦ ἔτους 1356 ἐνδοὺς εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς ἀρκτῴας Ἑλλάδος, μυρία κακὰ πασχόντων ὑπὸ τῶν Σλάβων, καὶ ζητούντων ν' ἀποσείσωσι τὸν βαρὺν αὐτὸν ζυγόν, ἀπέπλευσε μεθ' ἱκανῶν τριήρων ἐκ τῆς Αἴνου (Καντακ Δ' 43) καὶ δραμὼν εὐθὺς εἰς Θεσσαλίαν, ἐξέβαλε τὴν πατρῴας ἀρχῆς τὴν χήραν τοῦ Πρελούμπου μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Θωμᾶ. Καθυποτάξας δὲ τὴν χώραν τῇ ἀρωγῇ τῶν Θεσσαλῶν, οἵτινες αὐτομάτως προσεχώρησαν αὐτῷ, ἐξεδίωξε καὶ τὸν Συμεὼν τὸν δεσπότην τῆς Αἰτωλίας, τὸν ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Θωμαΐδι γαμβρὸν αὐτοῦ, καὶ περιεβλήθη αὐτὸς πᾶσαν τὴν ἀρχὴν τῆς τε Θεσσαλίας, Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας (Κομν. καὶ Πρόκλ. ἐν Ἑλληνομ. σελ. 495).

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀποστατήσαντες οἱ Ἀλβανοὶ ἐγένοντο κύριοι ἅπαντος σχεδὸν τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, ἐφυγάδευον δ' ἐκ τῆς χώρας πάντα Ἕλληνα κάτοικον ἕνεκα τῆς δυστροπίας καὶ κακογνωμίας αὐτῶν. Ὁ Νικηφόρος ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν ἀποστάντων προσλαβὼν συμμάχους ἕνεκα τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ἰδίων δυνάμεων Τούρκους πειραιάς, ἀποβιβασθέντας εἰς Θεσσαλίαν. Ἀλλ' οἱ Ἀλβανοὶ βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν ὁμοεθνῶν τῆς ἄνω Ἠπείρου, ἔχοντες δὲ στρατηγὸν ἕνα τῶν προκρίτων τῆς Ἀλβανίας Κάρολον τὸν Θώπιαν, πε-

ρίφημον μετὰ ταῦτα καταστάντα καὶ «αὐθεντεύοντα πάσης χώρας Ἀλβάνου» ἐπὶ τριακονταετίαν (Ἑλλ. φιλ. Σύλ. ἐν Κωνσταντινουπόλει Τόμος ΙΓ' σελ. 98), ἀσμένως ἐδέξαντο τὸν ἀγῶνα, συγκρουσθέντων δὲ τῶν στρατευμάτων περὶ τὴν πόλιν Ἀχελῷον, κειμένην μεταξὺ Αἰτωλικοῦ καὶ Ἀγγελοκάστρου, ὁ Νικηφόρος μανιωδῶς ἐπιπίπτει κατὰ τῶν πολεμίων, ἀλλὰ συλλαμβάνεται καὶ ἀποκτείνεται ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν ἐν ἔτει 1358, ἄρξας δύο περίπου ἔτη (Καντακ. Δ' 43).

Τὴν ἀγγελίαν τοῦ θανάτου τοῦ δεσπότου Νικηφόρου ἀκούσας ὁ Συμεὼν Οὔρεσις, ἐτράπη κατὰ τῆς Θεσσαλίας, ἣν καὶ οὐχὶ δυσκόλως ἐποίησεν ὑποχείριον. Ἀφοῦ δὲ διέταξε τὰ τῆς χώρας καὶ ἔστησε τὴν αὐλὴν αὐτοῦ ἐν Τρικκάλοις, ἔνθα καὶ ἐστέφθη τῷ 1359 ὡς Συμεὼν Παλαιολόγος Οὔρεσις προσλαβὼν τὴν ἐπωνυμίαν αὐτοκράτορος τῶν Σέρβων καὶ Ῥωμαίων, ὥρμησε κατὰ τῆς Ἠπείρου, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν ἀνάκτησιν πασῶν τῶν πρώην ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένων χωρῶν, καὶ ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι ὑπέβαλε καὶ ταύτην ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ· διότι οἱ κάτοικοι ἀσμένως καὶ ἀμαχητὶ παρέδωκαν αὐτῷ τὴν Ἄρταν μετὰ τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν λοιπῶν φρουρίων. Ἀλλὰ τῆς εὐκόλου αὐτοῦ νίκης δὲν ἠδυνήθη καὶ ἀταράχως ν' ἀπολαύσῃ τοὺς καρπούς. Ἡ εἰς Θεσσαλίαν ἐπέλευσις Ῥοδοσλαύου τοῦ Χλαπένου ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἤπειρον καί, ἀφοῦ διὰ γενναίων δωρημάτων καὶ παραχωρήσεων ἀντήμειψε τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγῶνας τῶν προὐχόντων Ἠπειρωτῶν, μετέβη πάλιν ταχέως εἰς Θεσσαλίαν, ἵνα κωλύσῃ τὰς περαιτέρω προόδους τοῦ ἐπελθόντος Χλαπένου.

Ὁ νέος οὗτος πολέμιος, Σλάβος τὸ γένος, ἦτο μὲν ἀνὴρ εὔτολμος καὶ ἐκ τῶν μάλιστα ἐπιφανῶν ἀλλὰ φαύλου καὶ ἀπίστου χαρακτῆρος (Καντακ. Δ' 19). Ἐλθὼν εἰς γάμον μετὰ τῆς χήρας τοῦ πρώην ἄρχοντος τῆς Θεσσαλίας Πρελούμπου, ὅτε καθαιρεθεῖσα τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου κατέφυγεν αὕτη μετὰ τοῦ παιδὸς Θωμᾶ εἰς τὴν Σερβίαν, ὁ Χλάπενος ἐκηρύχθη ὑπέρμαχος τῶν καταπατηθέντων δικαιωμάτων τοῦ προγόνου Θωμᾶ καὶ ἐκστρατεύσας εἰς Θεσσαλίαν (1359), ἵνα ἀποκαταστήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχήν, κατέλαβε τὸ Δαμάσιν καλούμενον φρούριον καὶ λάβρως ἐπήρχετο κατὰ τῆς λοιπῆς χώρας. Φοβηθεὶς δὲ ὁ Συμεὼν τὴν οὐχὶ εὐκαταφρόνητον τοῦ Χλα-

πένου στρατιάν, συμφερώτερον ἐνόμισε νὰ ἔλθῃ μετ' αὐτοῦ εἰς συμβιβάσεις καὶ πρὸς μείζονα τούτων ἐμπέδωσιν ἐξέδωκε τῷ υἱῷ τοῦ Πρελούμπου Θωμᾷ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Μαρίαν Ἀγγελικὴν δούκαιναν τὴν Παλαιολογίνην. Ἔκτοτε ὁ Συμεὼν κατέμεινεν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ περὶ ταύτης μόνης ἐφρόντιζε. Τὴν δὲ μεσημβρινὴν χώραν τοῦ δεσποτάτου ἐμέρισεν ἅπασαν πρὸς δύο ἐπισημοτάτους ἀλβανικοὺς οἴκους, οἵτινες ἀπὸ τῶν χρόνων ἔτι τοῦ Δουσκιάνου εἰς μεγάλα προήχθησαν ἀξιώματα ἐν τῇ σερβικῇ αὐλῇ καὶ πολλὰς συνῆψαν μετὰ τῶν Σέρβων μεγιστάνων κηδεστίας, ἀνέδειξε δὲ δεσπότην τῆς μὲν νοτίου χώρας, περιλαμβανούσης τὸν Ἀχελῷον (Ἀετὸν) καὶ τὰ ἐπέκεινα μετὰ τοῦ Ἀγγελοκάστρου, τὸν Ἀλβανὸν φύλαρχον Γκῖον Μπούαν Σπάταν, τῶν δὲ βορείων παραλίων τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου μετὰ τῆς Ἄρτης καὶ τῶν Ῥωγῶν ἕτερον Ἀλβανὸν φύλαρχον Πέτρον Λιώσαν καλούμενον, οἵτινες ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σλάβου Συμεών, καὶ συντόμως εἰπεῖν ἡ Αἰτωλία πᾶσα ὑπὸ τὴν χεῖρα τῶν Ἀλβανιτῶν ἐγεγόνει. (Κομν. καὶ Προκλ. ἐν Ἑλληνομν. Μουστοξ. σελ. 504).

Ὁ δὲ Συμεὼν Οὔρεσης Παλαιολόγος μετέβαλε τὴν Θεσσαλίαν εἰς ἄλλην Αἰγυπτιακὴν Θηβαΐδα διὰ τὴν πληθὺν τῶν μοναστηρίων, ἅτινα ἱδρύσατο ἐν αὐτῇ.

§ 17. ΛΕ' Βαρβαρικὴ εἰς Θεσσαλίαν ἐπιδρομή, ἡ α' τῶν Τούρκων.

Μετὰ πολλὰς εἰς Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν ἐπὶ Ὀρχὰν ἐπιδρομὰς κατέλαβον οἱ Τοῦρκοι ὁριστικῶς ἐν ἔτει 1357 τὰ ἐπὶ τῷ Ἑλλησπόντῳ καστέλλια τῆς Τζούμπης καὶ Καλλιπόλεως, πᾶσαν τὴν Θρᾳκικὴν Χερσόνησον καὶ τὰ παρακείμενα χωρία μέχρι Ῥαιδεστοῦ. Ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔτους 1359 ἀπέθανεν ἐν Προύσσῃ τῆς Βιθυνίας ὁ γηραιὸς Σουλτάνος Ὀρχάν, διεδέξατο δ' αὐτὸν ὁ δευτερότοκος υἱὸς αὐτοῦ Μουράτ.

Οὗτος μετὰ διετίαν ἀπὸ τῆς ἀναῤῥήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Ὀθωμανικὸν θρόνον περαιωθεὶς τὸν Ἑλλήσποντον παρὰ τὴν Καλλίπολιν ἐν ἔτει 1361 ἐξεπόρθησε τὴν Ἀδριανούπολιν, ἔνθα ἐν ἔτει 1365 ἱδρύσατο τὰ βασίλεια αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ἀπέστειλε τοὺς στρατηγοὺς

Λαλασσαχὶν πρὸς βοῤῥᾶν κατὰ τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Ἐβρενὸν βέην πρὸς δυσμάς, οἵτινες καθυπέταξαν ἀμαχητὶ πᾶσαν τὴν μεταξὺ Ἕβρου καὶ Ἀξιοῦ Μακεδονίαν καὶ ἐπέστρεψαν φέροντες μεθ' ἑαυτῶν ἄπειρα λάφυρα, χρυσὸν καὶ ἄργυρον, πολύτιμα σκεύη, αἰχμαλώτους ὡραίας γυναῖκας καὶ τρυφερὰς κορασίδας. Ἡ Φιλιππούπολις κυριευθεῖσα ἐν ἔτει 1362 ὠχυρώθη, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ὁρμητήριον διὰ τὴν μελετωμένην κατὰ Σέρβων καὶ Βουλγάρων ἐκστρατείαν. Ὁ Μουρὰτ ἐν ἔτει 1371 κατετρόπωσε τοὺς Σέρβους ἐν αἱματηρᾷ μάχῃ παρὰ τὸν Ἕβρον, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς ἐπιτεθέντας κατ' αὐτοῦ Βουλγάρους, οὓς κατέστησε φόρου ὑποτελεῖς.

Ὅτε ἐν ἔτει 1363 ὁ δεσπότης τοῦ Μισθρᾶ Μανουὴλ Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Βενετὸς Βαΐλος (τοποτηρητὴς) τῆς Εὐρίπου Πέτρος Γραδένιγος ἠπείλουν πόλεμον κατὰ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Ῥογῆρος Δε-Λούρια πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου προσεκάλεσεν ἀστοχάστως παρὰ τοῦ ἐν Προύσῃ τῆς Βιθυνίας διατρίβοντος Σουλτάνου Μουρὰτ τουρκικὰς ἐπικουρίας, μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τοῦ κοινοῦ τῶν Θηβαίων, οἵτινες εἶχον ἀφορμὰς ν' ἀποστρέφωνται τοιαύτας μετὰ τῶν ἀπίστων σχέσεις. Ὁ Μουρὰτ διαβὰς εἰς Θρᾴκην ὥρμησεν ἐκεῖθεν πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν εἰς τὰς ὡραίας χώρας τῆς Θεσσαλίας. Οὐδεμία ἀντίστασις πολεμίων στρατιῶν ἀνεχαίτισε τὴν ἐπιδρομὴν τῶν στιφῶν τῶν Τούρκων μαχητῶν, οἵτινες προέβαινον λεηλατοῦντες τὴν χώραν· προέβησαν εἶτα διὰ τῶν Θερμοπυλῶν, εἰσήλασαν εἰς τὴν Βοιωτίαν, κατέλαβον καὶ ἐλεηλάτησαν τὰς Θήβας καὶ ἠρήμωσαν τὴν πέριξ χώραν, σκοποῦντες, ἵνα ἐποικήσωσι μονίμως ἐν τοῖς δουκάτοις καὶ ἐκεῖθεν εἰσβαλόντες εἰς Πελοπόννησον κατακτήσωσι τὸ δεσποτᾶτον τοῦ Μισθρᾶ καὶ τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας. (Reg. Protonot. *Τόμ. Α. ἔτος 1319—1393 φ. 108β)· ἀλλὰ τότε ὁ βασιλεὺς Φρειδερῖκος Γ' διέταξεν ἐν σπουδῇ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ἀπερισκέπτου κυβερνήτου τῶν δουκάτων Ῥογήρου κατ' αἴτησιν τῶν ἐξ Ἑλλάδος ἀποσταλέντων ἀντιπροσώπων τῆς Κατελανικῆς Ἑταιρείας, ἐχόντων ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Θηβῶν Παῦλον καὶ ἐπικαλεσθέντων τοῦ δουκὸς καὶ βασιλέως τὴν ἐπέμβασιν καὶ προστασίαν.*

Ὁ βασιλεὺς διορίσας τότε γενικὸν ἐπίτροπον ἐπὶ τῶν δουκάτων τὸν Ματθαῖον Μογκάδα (1363—1365), ᾧ ἀπενεμήθη ὁ τίτλος Μαρ-

κίανιος Βωδονίτσης, ἐνετείλατο αὐτῷ, ἵνα διαγγείλῃ γενικὴν ἀμνηστείαν, ἅμα ἀναλαβὼν τὴν ἐπὶ τῶν δουκάτων κυβέρνησιν. καὶ θέσῃ καστελανικὰς φρουρὰς ἐντὸς τῶν φρουρίων καὶ καστελλίων, ἀποπέμπων τοὺς Τούρκους εὐσχήμως καὶ ἐξασφαλίζων τὰς Θήβας ἀπὸ νέων ἐπιθέσεων καὶ ἁρπαγῶν.

Ὁ Μογκάδας, ἀφοῦ κατώρθωσεν ὑπὸ ὅρους ἐπιεικεῖς τὴν ἀπὸ τῶν Τούρκων συμμάχων κένωσιν τῶν Θηβῶν, κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1365 κατέλαβε τὰ φρούρια τῆς Λεβαδείας, τοῦ Σιδηροκάστρου καὶ τῶν Νέων Πατρῶν. Καὶ ὅμως τὰ πράγματα τῆς Ἑταιρείας δὲν ἔβαινον κατ' εὐχήν. Οἱ ἐξελθόντες τῶν Θηβῶν Τοῦρκοι καὶ μετὰ ταῦτα ἐξηκολούθουν διαρπάζοντες τὴν ὕπαιθρον χώραν καὶ μάλιστα ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ κυβερνήτου, ἐπιστρέφοντος εἰς Σικελίαν, ἐπετέθησαν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1367 κατά τε τῆς πόλεως Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἀκροπόλεως.

Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ ἔτους 1366 ἐγένετο κύριος τῶν πραγμάτων δι' ἐπαναστάσεως ὁ Ῥογῆρος Λέριος, ὃν ὁ Φρειδερῖκος Β. ἀποδεξάμενος τὸ τετελεσμένον γεγονός, ἀνηγόρευσεν ἐν νέον τοποτηρητὴν τοῦ δουκάτου (1367—1371). Ὁ Ῥογῆρος ἡγούμενος τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ στρατολογηθέντων τότε μισθοφόρων ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν καὶ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν. οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐπέστρεψαν διὰ θαλάσσης εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν.

§ 18. Συνέδριον ἐν Θήβαις πρὸς παρασκευὴν σταυροφορίας.

Ἀντὶ τοῦ ἐν ἔτει 1371 ἀποθανόντος τοποτηρητοῦ τῶν Ἀθηνῶν Ῥογήρου Λλορία, διωρίσθη τοποτηρητὴς καὶ διοικητὴς ὁ Ματθαῖος Περάλτης 1371—1375 ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Ἐπὶ τῆς διοικήσεως τούτου ἐν ἔτει 1373 συνῆλθεν ἐν Θήβαις γενικὸν τῶν βαρώνων καὶ ἡγεμονίσκων τῆς Ἑλλάδος συνέδριον, εἰς ὃ εἶχε προσκαλέσει ὁ ἐνεργήσας αὐτὸ Πάπας ΙΑ' δι' ἐγκυκλίου ἀπὸ 13 Νοεμβρίου 1372 καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ῥόδου, τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Παλαιολόγον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Φίλιππον τὸν Β' τοῦ Τάραντος, τὸν Ἰωάννην τῆς Ἀντιοχείας, τοὺς ἡγεμόνας τῆς Κύ-

ρου, Οὐγγαρίας καὶ Σικελίας καὶ τὰς δημοκρατίας Βενετίας καὶ Γενούης, ὅπως συνδιασκεφθέντες ἑνωθῶσιν ἀπὸ κοινοῦ πάντες οἱ χριστιανοὶ οὗτοι ἡγεμόνες καὶ αἱ δυνάμεις κατὰ τῶν κοινῶν πολεμίων, τῶν «ἀπίστων» Τούρκων, οἵτινες κατὰ τὴν πρὸς τὸν πάπαν ἔκθεσιν τοῦ ποιμενάρχου Νέων Πατρῶν Φραγκίσκου εἶχον ἐπεκτείνει τὴν ἐξουσίαν των κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μέχρι Σερβίας, Ἀλβανίας, Ἀττικῆς καὶ Πελοποννήσου, ἐδῄουν καὶ ἐλεηλάτουν οἰκτρῶς τὰς χώρας ταύτας καὶ ἠπείλουν νὰ κατασυντρίψωσι πάντα τὰ χριστιανικὰ κράτη. Εἰς τοσοῦτον δ' ἐπικίνδυνον καὶ ἀπελπιστικὴν θέσιν εἶχον φέρει τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας οἱ Τοῦρκοι διὰ τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἐπιδρομῶν, ὥστε ἡ Βενετικὴ Κυβέρνησις ἦτο ἠναγκασμένη νὰ πληρώνῃ διπλοῦς μισθοὺς εἰς τοὺς ὑπαλλήλους της, ἵνα δεχθῶσι θέσιν τινὰ ἐν Εὐβοίᾳ.

Ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ ἐνεφανίσθησαν καὶ πολλοὶ ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἱεράρχαι τῆς Ἑλλάδος. Προήδρευσε δὲ τοῦ συνεδρίου τούτου ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νέων Πατρῶν. Τὸ συνέδριον τοῦτο λατίνων δυναστῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἠπείρου καὶ τῶν νήσων ἀντεπροσώπευε μόνον τὴν ἐν αὐταῖς παραλελυμένην φραγκοκρατίαν, καὶ αὐτὰ δ' αὐτῆς τὰ λείψανα ἐχώριζε μικροπρεπὴς ἀντιζηλία. Οὕτω δὲ πᾶσα ὁμοφροσύνη ἐν τῇ δράσει καθίστατο ἀδύνατος· διὸ ἡ συγκρότησις τῆς ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν συμμαχίας ἀπέτυχεν.

Ἐν ἔτει 1377 ἀπέθανεν ὁ δοὺξ Βασιλεὺς Φρειδερῖκος Γ' ἐν Μεσσήνῃ τῆς Σικελίας, ἀφεὶς τῇ μονογενεῖ καὶ ἀνήλικι θυγατρὶ Μαρίᾳ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι δουκάτων κυριαρχίαν. Ἀλλ' ὁ πρωτεξάδελφος βασιλεὺς τῆς Ἀραγῶνος Πέτρος Δ', ὅστις ἐκλειψάσης τῆς ἐξ ἀῤῥένων διαδοχῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Σικελίας ἐθεώρει ἑαυτὸν ὡς τὸν ἄμεσον κληρονόμον, κατέλαβε τὴν χώραν ἀνακηρυχθεὶς βασιλεὺς τῆς Σικελίας καὶ ἀπήγαγε τὴν βασιλόπαιδα Μαρίαν, ἀῤῥαβωνίσας αὐτὴν τῷ ἐγγόνῳ Μαρτίνῳ τῷ νεωτέρῳ. Ἐπίσης ἐν Ἑλλάδι ἠγέρθη στάσις δεινὴ κατὰ τῆς ἡγεμονίας ἀνήλικος κόρης τῆς Μαρίας. Ὁ γενικὸς ἐπίτροπος τῶν δουκάτων ὕψωσε πρῶτος τὴν σημαίαν τῆς Ἀραγῶνος καὶ ἀνευφήμησε δοῦκα τὸν βασιλέα Πέτρον Δ', συναινούντων τῶν Κατελάνων καὶ Ἀραγωνίων βαρώνων καὶ τῶν ἱεραρχῶν, τοῦ τε Ματθαίου ἀρχιεπισκόπου Νέων Πατρῶν, τοῦ Θη-

βῶν Συμεῶνος καὶ ἄλλων. Ἕνεκα τούτου ἐξεῤῥάγη ἐμφύλιος πόλεμος, ὅστις ἀπέληξεν ὑπὲρ τοῦ στέμματος τῆς Ἀραγῶνος διὰ τῆς ὑποταγῆς τῶν ὀπαδῶν τῆς Μαρίας, ὧν προΐστατο ὁ Μαρκίων τῆς Βωδονίτσης Φραγκῖσκος Ζώρζης, ὅστις ἀπεκήρυξε τὴν Κατελανικὴν Ἑταιρείαν τεθεὶς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς οἰκείας πατρίδος Βενετίας.

§ 19 Χῶραι καὶ φέουδα ἐπὶ τῆς Κατελανικῆς κυριαρχίας.

Ἐπὶ δουκὸς Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν τοῦ τῷ 1377 ἀποθανόντος βασιλέως τῆς Σικελίας Φρειδερίκου τοῦ Γ' αἱ τῇ Κατελανικῇ Ἑταιρείᾳ ὑποκείμεναι χῶραι ἐξετείνοντο ἀπὸ τῆς ὑπὸ τὸ Πήλιον Μαγνησίας μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ ἀπὸ τῆς Εὐβοϊκῆς θαλάσσης μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Ναυπακτίας καὶ Αἰτωλίας. Τῇ ἑταιρείᾳ ὑπήγοντο ἔτι ἡ νῆσος Αἴγινα καὶ ἡ Κάρυστος. Ἐπὶ δὲ τοῦ διαδεξαμένου αὐτὸν Πέτρου τοῦ Δ' βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας καὶ δουκὸς Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν (1380 - 1385) τὰ ὅρια τοῦ δουκάτου εἶχον περισταλῆ. Ὡς ἀξιολογώτερα δὲ φέουδα διεκρίνοντο ἡ κομιτεία τῆς Δημητριάδος καὶ τῶν Λυκωνίων ἐπὶ τῷ Παγασητικῷ κόλπῳ μετὰ τοῦ ἐπὶ τῆς λίμνης Βοιβηΐδος Καστρίου, ἔπειτα αἱ ὀχυραὶ πόλεις τῆς βαρωνείας Γαρδίκιον, Ζητούνιον καὶ Στηλὶς (Estanyol) *ἐπὶ τῷ Μαλιακῷ κόλπῳ. Ἐν δὲ τῷ δουκάτῳ τῶν Νέων Πατρῶν ἡ ὁμώνυμος ὀχυρὰ πόλις, τὸ φρούριον Σιδηρόκαστρον τὸ ἐν Τραχῖνι, καὶ ἡ Γραβιὰ τῆς Δωρίδος. Ἐν τῇ ἀνατολικῇ Λοκρίδι ὀνομαστὸν φέουδον ἦτο τὸ μαρκιωνάτον τῆς Βωδονίτσης καὶ ἡ βαρωνία τῆς Ἀταλάντης* (La Calandri) *ἐπὶ τῇ εὐβοϊκῇ θαλάσσῃ. Ἐν δὲ τῇ δυσμικῇ Λοκρίδι ἡ βαρωνία τοῦ Λιδωρικίου* (Ledcricy), *ἡ κομιτεία τῶν Σαλώνων* (de la Sola) *καὶ ἄλλα μικρότερα αὐτῇ ὑποκείμενα φέουδα, ἐν οἷς ὁ λιμὴν τοῦ Γαλαξειδίου ἐπὶ τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ καὶ ἡ Βιτρινίτσα.*

Μεταξὺ δὲ τῶν Κατελάνων φεουδαρχῶν πρώτην θέσιν κατεῖχεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Πέτρου Δ' ὁ εὐγενὴς κόμης τῶν Σαλώνων Λουῆς Φρειδερῖκος ὁ Ἀραγώνιος. Οὗτος συζευχθεὶς τῇ Δεσποίνῃ Ἑλένῃ Καντακουζηνοῦ, ἐγγόνῃ τοῦ βασιλέως Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπει-

τα δεσπότου τοῦ Μισθρᾶ Ματθαίου Καντακουζηνοῦ, ἐκληρονόμησε παρὰ τοῦ πατρὸς Ἰακώβου Φρειδερίκου τοῦ Ἀραγωνίου τὴν κομητίαν τῶν Σαλώνων καὶ τὴν βαρωνίαν τοῦ Λοιδωρικίου (1365) καὶ ἐπηύξησε τὰς κτήσεις αὐτοῦ διὰ τῆς προσαρτήσεως τῶν βαρωνιῶν Ζητουνίου καὶ Σιδηροκάστρου (1367).

Δεύτερος μετὰ τὸν κόμητα τῶν Σαλώνων ἐθεωρεῖτο ὁ κόμης τῆς Δημητριάδος (comte de Mitra), υἱὸς τοῦ πρωτοστράτορος Ὄθωνος δε Νουβέλλη (de Nouvelles) ἐκ τῆς κληρονομικῆς δυνάστιδος τῆς Δημητριάδος, τῶν Λυκωνίων καὶ τοῦ Καστρίου τῆς θεσσαλικῆς Μαγνησίας Γαβριηλοπουλίνης Μελισσηνῆς. Ὁ νεώτερος τούτου υἱὸς ἐκ τῆς Γαβριηλοπουλίνης Μελισσηνῆς, Μελισσηνὸς δὲ-Νουβέλλης ἐκέκτητο τὴν βαρωνίαν Ἐσταινόλης(Estanyol)(α) ἐπὶ τῷ Μαλιακῷ κόλπῳ. Ὁ δὲ πρεσβύτερος ἐκ προτέρου γάμου υἱὸς τοῦ Ὄθωνος, καλούμενος Ἀρμενογὼλ δὲ-Νουβέλλης, κληρονομικὸς πρωτοστράτωρ τῆς Ἑταιρείας, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς κατεῖχεν ὡς ἴδιον φέουδον τὸ φρούριον καὶ τὴν βαρωνίαν τοῦ παρὰ τῇ Τραχῖνι Σιδηροκάστρου, ἀλλ' ἀποποιούμενος τὴν ὀφειλομένην ὑπακοὴν τῷ κόμητι τῶν Σαλώνων Ἰακώβῳ Φρειδερίκῳ τῷ Ἀραγωνίῳ, χρηματίζοντι τότε γενικῷ ἐπιτρόπῳ καὶ κυβερνήτῃ τῶν δουκάτων (1356—1359), καθηρέθη τοῦ ἀξιώματος καὶ ἐξεβλήθη τῆς βαρωνίας, ἥτις ἀπενεμήθη παρὰ τοῦ βασιλέως Φρειδερίκου Γ' αὐτῷ τῷ κόμητι τῶν Σαλώνων Ἰακώβῳ καὶ ἔπειτα ἐκυρώθη τῷ υἱῷ αὐτοῦ Λουῒ Φρειδερίκῳ παρὰ τοῦ βασιλέως Πέτρου Δ' ἐν ἔτει 1380. Ἀποβιώσαντος τοῦ κόμητος Λουῒ Φρειδερίκου τοῦ Ἀραγωνίου ἐν ἔτει 1382, ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψε τὸ φέουδον τοῦ Σιδηροκάστρου τῇ χήρᾳ Ἑλένῃ Καντακουζηνῇ διὰ τὴν θυγατέρα καὶ κληρονόμον Μαρίαν Φρειδερίκην Καντακουζηνὴν τὴν Ἀραγωνίαν.

Ἐπὶ τούτοις μνημονεύεται ὁ Ἀνδρέας Ζουβάς, καπετᾶνος Νέων Πατρῶν (πρβλ. Ἀναγραφὴν τῶν τιμαρίων ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γραφείου τοῦ Πέτρου Δ' ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος. Ἔτος Β' σελ. 458).

Σημ. α'. Τὸ ὄνομα τοῦ κάστρου τούτου ἐνθυμίζει τὸν πρῶτον ἐπίτροπον τοῦ Σικελικοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν (σελ. 318), ἀλλ' ἡ θέσις αὐτοῦ εἶναι ἀκριβῶς εἰπεῖν ἄγνωστος. Ὁπωσδήποτε τὸ ὄνομα τῆς Στηλίδος εἶναι ἀναμφισβήτη-

τον ἐν τῷ τῆς 7 Ἰουνίου 1423 ἐγγράφῳ τῆς Βενετικῆς πολιτείας πρὸς τὴν Διοίκησιν τῆς Εὐβοίας (Negroponte) ὡς καὶ τὸ τοῦ χωρίου Αὐλακίου, περὶ ὧν κατωτέρω ῥηθήσονται τὰ δέοντα. Καὶ ἐμοὶ δὲ φαίνεται ἀπίθανον ὅτι ἐν χρον.κῷ διαστήματι 50 ἐτῶν ἠδύνατο ν' ἀλλοιωθῇ τὸ ὄνομα Ἐσπανὸλ εἰς Stalide, Στηλίδα, ὡς ἀναγράφεται ἐν τῷ Βενετικῷ ἐγγράφῳ.

§ 20. ΛΣΤ' Βαρβαρικὴ εἰς Θεσσαλίαν ἐπιδρομή, ἡ τῶν Ναβαῤῥαίων.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῷ δουκάτῳ Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ 1380, ὅτε ἀνεφάνη ἡ ἑταιρεία τῶν Ναβαῤῥαίων, ἑτέρων τυχοδιωκτῶν, ὁμοεθνῶν τῶν Κατελάνων, ἀλλ' ἐχθρικῶς πρὸς τούτους διακειμένων, οἵτινες ἐστρατεύοντο ὑπὲρ τοῦ δουκὸς Ἰακώβου Βάλζου (di Balzo ἢ de Beaux), ὅστις γενόμενος τότε διὰ τῶν ἐπελθόντων θανάτων ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως καὶ πρίγκηψ Ἀχαΐας ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ φραγκικὰς κτήσεις καὶ νὰ ἑνώσῃ μετ' αὐτῶν τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν, ἐκδιώκων τοὺς Κατελάνους. Οὗτοι ἐπιχειρήσαντες ἐπιτυχῆ ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κερκύρας διέβησαν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν καὶ ἐβάδιζον ἐπὶ τὰς Ἀθήνας ἀρωγοὺς ἔχοντες καὶ τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ πολεμίους Πέτρου τοῦ Ἀραγωνίου. Αἱ Ἀθῆναι πλὴν τῆς ἀκροπόλεως, αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Λεβάδεια ἐκυριεύθησαν καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ δουκάτου φρούρια. Ἀλλ' ἡ ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν ἀντεῖχεν ἀκόμη γενναίως, ἡ δὲ φρουρὰ αὐτῆς ἀνέκτησε μετ' ὀλίγον καὶ τὴν κάτω πόλιν, καὶ διὰ τῆς δραστηριότητός της ἠνάγκασε τοὺς Ναβαῤῥαίους, διαρκοῦντος ἔτι τοῦ 1380, νὰ ἐκκενώσωσι τὴν Ἀττικὴν καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἄλλου δουκάτου, καὶ ἀπελπίσαντες νὰ κυριεύσωσιν αὐτὸ ὑπὲρ τοῦ Βάλζου, νὰ μεταβῶσιν εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ ἥμισυ περίπου αἰῶνα, μὴ λησμονοῦντες ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τοὺς ἐν Ἀττικῇ ἐχθρούς των. Τότε φαίνεται ὁ μαρκίων Βωδονίτσης ὑπῆρξεν ὁ διανοίξας τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Φθιῶτιν καὶ τὴν Βοιωτίαν (ἐπιστολ. Πέτρου τοῦ Δ' πρὸς τὸν Βαΐλον τῆς Εὐβοίας ἀποκειμένη ἐν τῷ ἀρχείῳ ἀρ. 168 Βαρκελῶνο;). Ἡ ὀρεινὴ ὅμως Φωκὶς μετὰ τῶν ὀχυρῶν αὐτῆς καστελλίων καὶ κλεισωρειῶν τὰ Σάλωνα, αἱ Νέαι Πάτραι, τὸ Σιδηρόκαστρον καὶ τὸ Ζητούνιον ἀντέστη-

σαν εἰς τοὺς Ναβαῤῥαίους πεισματωδῶς βοηθείᾳ τοῦ κόμητος τῆς Δημητριάδος, σπεύσαντος εἰς ἐπικουρίαν καὶ ἐμβαλόντος ἰσχυρὰς φρουρὰς Ἀλβανῶν μισθοφόρων. Ὑπὸ τὸν κόμητα τοῦτον ἐμισθοφόρουν τότε χίλιοι πεντακόσιοι Ἀλβανοί, ὡς ἐλαφροὶ ἱππεῖς. Πρὸς τούτους ὁ Βασιλεὺς Πέτρος Δ' τῆς Ἀραγῶνος ἀπέστειλεν εὐχαριστήριον γράμμα, εἰς δὲ τὸν κόμητα ἀνέθηκε τὴν φυλακὴν τῆς μεγάλης βασιλικῆς σημαίας ὡς γνησίῳ ὑποτελεῖ (vassal) τοῦ στέμματος τῆς Ἀραγῶνος (ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ στέμματος τῆς Ἀραγῶνος).

Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ἡ Κατελανικὴ Ἑταιρεία εἶχεν ἀκόμη τὴν δύναμιν νὰ συγκρατῇ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις πέραν τῆς Ὄθρυος, διετήρει δὲ καὶ τὰς Νέας Πάτρας ἐν τῇ Φθιώτιδι ὡς καὶ τὸ Ζητούνιον καὶ τὸ Γαρδίκιον, ἔτι δὲ καὶ τὸ Χαλάνδρι (Ταλάντι) ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ὀπουντίων Λοκρῶν, ἔνθα ἐδέσποζον οἱ (Puigpardines) Πουϊγπαρδίν.

Ὅτε παρῆλθεν ὁ μέγας οὗτος ἐκ τῶν Ναβαῤῥαίων κίνδυνος, οἱ προϊστάμενοι τῆς Κατελανικῆς Ἑταιρείας συνῆλθον κατὰ Μάϊον τοῦ 1380 ἐν Ἀθήναις καὶ μετ' ὀλίγον ἐν Σαλώνοις, καὶ πρὸς ἐξασφάλισίν των ἀπὸ τῶν πολεμίων ἀπέστειλαν ὁμοφώνως πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας Πέτρον Δ' ἐξαιτούμενοι ἐπικουρίαν παρ' αὐτοῦ καὶ ὑπισχνούμενοι ἅμα ὑπακοὴν καὶ πίστιν αὐτῷ ὡς κυριάρχῳ τῶν δουκάτων, συγχρόνως δὲ ὑποβάλλοντες αὐτῷ καὶ εὐχάς τινας καὶ ὅρους. Ὁ βασιλεὺς Πέτρος ἐδέξατο πάσας σχεδὸν τὰς προτάσεις ταύτας κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1380, προσέλαβε τὸν τίτλον τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν καὶ διώρισεν Ἐπίτροπον καὶ Κυβερνήτην τῶν δουκάτων τούτων τὸν Φίλιππον Δαλμάτιον ἢ Δαλμάου ὑποκόμητα Ῥοκκαβέρτης (1381—1382), συστήσας αὐτῷ γενικὴν ἐν τῷ δουκάτῳ Ἀθηνῶν ἀμνηστίαν ὑπὲρ τῶν κατοίκων τῶν δουκάτων φράγκων τε καὶ γραικῶν, ὅσοι ἔλαβον μέρος εἰς τὰς ἐπὶ τῆς μεσοβασιλείας ταραχὰς ἢ καὶ συνεμάχησαν ἔπειτα τοῖς Ναβαῤῥαίοις κατὰ τῆς Ἑταιρείας· ἔτι δὲ συστήσας αὐτῷ καὶ σύναψιν φιλικῶν σχέσεων πρὸς τοὺς ἄλλους περὶ τὸ δουκᾶτον ἄρχοντας, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ καταπολεμηθῇ καὶ ἐκδιωχθῇ ἡ ἐξώλης τῶν Ναβαῤῥαίων Ἑταιρεία.

Συγχρόνως ἐπέστειλεν ὁ βασιλεὺς ατοῖς πεφιλημένοις καὶ πιστοῖς τῷ τε καστελλάνῳ καὶ τοῖς συνδίκοις προκρίτοις καὶ συμβούλοις τοῦ

κοινοῦ Ἀθηνῶν» ἔτι δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῶν δουκάτων, Θήβαις, Σιδηροκάστρῳ, Λεβαδείᾳ καὶ Νέαις Πάτραις, ὅτι ἐδέξατο ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν ὅρκον πίστεως καὶ ὑποταγῆς, ὃν ὤμοσαν ἐν χερσὶν αὐτοῦ οἱ ἐπὶ τούτῳ ἀποσταλέντες ἀντιπρόσωποι καὶ ἐπίτροποι, καὶ ὅτι ἐν βραχεῖ ἀποστέλλεται αὐτοῖς ὁ εὐγενὴς σύμβουλος τῆς βασιλείας Φίλιππος Ῥοκκαβέρτης, γενικὸς ἐπίτροπος καὶ κυβερνήτης. Οὗτος ἔφθασεν ἐν Ἀθήναις τὸ φθινόπωρον τοῦ 1381.

Συγχρόνως ὁ βασιλεὺς Πέτρος διέταξε καὶ τὸν Λουδοβῖκον Φαδρῖγον, κόμητα τῶν Σαλώνων καὶ τοῦ Ζητουνίου, νὰ παραδώσῃ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Νέων Πατρῶν εἰς τὸν Ροκκαβέρτην καὶ δεχθῇ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄνδρας εἰς τὰ φρούρια αὐτοῦ.

§ 21. Προσάρτησις τῆς Φθιώτιδος εἰς τὴν Σερβοκρατουμένην Θεσσαλίαν.

Ἐν ἔτει 1385 ὁ βασιλεὺς Πέτρος ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ εἰς δυσμένειαν περιπεσόντος Ῥοκκαβέρτου τὸ ἀξίωμα τοῦ τοποτηρητοῦ τοῦ δουκὸς καὶ γενικοῦ κυβερνήτου τῶν δουκάτων Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν καὶ διώρισε τὸν Βερνάρδον Δε-Κορέλλον, ὅστις ὅμως δὲν προέλαβε νὰ παραλάβῃ τὴν ἐπὶ τῶν δουκάτων ἀρχήν· διότι ὁ ἐκ πλουσίου τραπεζιτικοῦ οἴκου τῆς Φλωρεντίας καταγόμενος κύριος τῆς Κορίνθου, τοῦ Αἰγίου καὶ τῶν Μεγάρων Ῥαινέριος ἢ Νέριος Ἀκκιαϊώλης ἢ Ἀτζαϊώλης ἀρχομένου τοῦ ἔαρος τοῦ 1385 εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν μετ' Ἀλβανῶν μισθοφόρων καὶ κατέλαβε τόν τε Πειραιᾶ καὶ τὰς Ἀθήνας. Οὕτω δὲ τὸ δουκᾶτον Ἀθηνῶν περιῆλθεν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Νερίου, ἐκτεινόμενον ἀπὸ Κορίνθου μέχρις Ἀταλάντης, ἡ δὲ κομητεία τῆς Δημητριάδος καὶ τῶν Λυκωνίων καὶ ἡ Φθιῶτις προσηρτήθησαν τῇ Σερβοκρατουμένῃ Θεσσαλίᾳ, τουτ' ἔστι τῷ βασιλείῳ τῆς ἐν Ἑλλάδι Βλαχίας, ὑπὸ βασιλέα τὸν Οὔρεσην Δούκαν Παλαιολόγον, ὅστις διεδέξατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Συμεὼν ἐν ἔτει 1371. Τὸ δὲ Γαρδίκιον κατὰ ταύτην πιθανῶς τὴν ἐποχὴν κατέλαβον οἱ Βενετοὶ καὶ κατεῖχον μέχρι τοῦ 1470. Ὁ δὲ Ἰωάννης Οὔρεσης κατέλιπε τὴν διοίκησιν τῆς Θεσσαλίας εἰς τὸν Ἀλέξιον Ἄγγελον, ὃν προεχειρίσατο Καίσαρα Μεγαλοβλαχίας. Οὗτος δὲ πάλιν ἐπέτρεψε τὸν Δομοκὸν καὶ τὴν Φάρσαλον εἰς τὸν συγγενῆ

αὐτοῦ Στέφανον Δούκαν, τὸν υἱὸν τοῦ Ῥοδοσλαύου Χλαπένου.

Ὁ δ' Ἰωάννης Οὔρεσης μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατάκτησιν τῆς Θεσσαλίας ἐν ἔτει 1392, ἀποχωρήσας ἐκ Τρικκάλων εἰς τὰ Μετέωρα ἐνεδύθη τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα ὑπὸ τὸ ὄνομα ἀδελφὸς Ἰωάσαφ ἐν τῇ μεγάλῃ μονῇ τῆς Μεταμορφώσεως, ἧς ὁ Μητροπολίτης Λαρίσσης Διονύσιος διώρισεν αὐτὸν ἡγούμενον, κατόπιν δὲ προεχειρίσατο αὐτὸν ἐπίσκοπον Φαναρίου. Ὁ Ἰωάσαφ ἀπέθανε τῷ 1410 καὶ ἐτάφη ἐν τῇ προειρημένῃ Μονῇ. (Hopf VII, Κωδηνὸς περὶ ἀρχ. Κωνσταντινουπόλεως σελ. 286).

§ 22. ΛΖ' Βαρβαρικὴ εἰς Θεσσαλίαν ἐπιδρομή, ἡ β' τῶν Τούρκων· καὶ οἱ τελευταῖοι χρόνοι τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Τῷ 1382 μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἐκυρίευσεν ὁ Σουλτάνος Μουρὰτ τὴν ὀχυρὰν Σόφιαν, τὸ σπουδαιότατον φρούριον τὸ κατέχον τὰς κλεῖδας τῆς Βουλγαρίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Διὰ δὲ τῶν παρόδων τοῦ Αἵμου εἰσήλασαν ἤδη οἱ Ὀθωμανοὶ εἰς Βοσνίαν ἡγουμένου αὐτοῦ τοῦ Μουράτ, ὅστις παρηκαλουθεῖτο ὑπὸ τῶν υἱῶν Βαγιαζὶτ καὶ Ἰακὼβ καὶ δεξιῶν στρατηγῶν ἄλλων τε καὶ τοῦ Ἐβρενοῦ βέη. Ἐν τῇ φοβερᾷ παρὰ τὸ Κοσσυφοπέδιον μάχῃ (15 Ἰουλίου 1389), καθ' ἣν ἔπεσον ὅ τε ἡγεμὼν τῶν Σέρβων Λάζαρος καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος, ἐκρίθη ἡ καθυπόταξις τῆς Σερβίας καὶ τῶν παριστρίων ἐπαρχιῶν.

Τότε ὁ διαδεξάμενος τὸν Μουρὰτ νέος Σουλτάνος Βαγιαζίτ, ὃν οἱ Βυζαντινοὶ καλοῦσιν Λαίλαπα, ἄλλοι δὲ ὀρθότερον Κεραυνόν, ἠδύνατο νὰ παρασκευασθῇ πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐστράφη πρῶτον πρὸς τὴν Βουλγαρίαν. Ἐν ἔτει 1393 ἐκυρίευσε τὸ Βυδίνιον, τὴν Νικόπολιν καὶ τὴν Σιλιστρίαν, ἐποίησεν ἐκποδὼν τὸν Τσάρον τῆς Βουλγαρίας Σισμάν, καὶ προσήρτησε τὴν χώραν αὐτοῦ εἰς τὸ Τουρκικὸν Βασίλειον.

Ἔπειτα ἐγένετο κύριος τῶν τέως εἰς τὸν αὐτοκράτορα Βυζαντίου ἀνηκουσῶν πόλεων παρὰ τὸν Εὔξεινον πόντον καὶ τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας. Περὶ τὸν χρόνον τοῦτον ἀπέκλειε πᾶσαν ἐπικοινωνίαν τῆς

Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὰ ἔξω διὰ στρατιᾶς στρατοπεδευούσης πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς.

Τῷ 1391 ἀπέθανεν ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος, αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, καὶ διεδέξατο αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος, ὅστις εἶχεν ἡλικίαν 43 ἐτῶν. καὶ ὅστις ὢν ὅμηρος παρὰ τῷ Βαγιαζὶτ ἔφυγε κρυφίως καὶ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀνεῤῥήθη δὲ συμβασιλεὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 1385.

Μετὰ τὴν ἔτει 1391 ἐν Σέῤῥαις συνέντευξιν τοῦ Βαγιαζὶτ πρὸς πάντας τοὺς ὑποτελεῖς ἡγεμόνας τῆς Ἑλλάδος, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ δεσπότης τοῦ Μιστρᾶ Θεόδωρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ, ὁ Βαγιαζὶτ βαρυνθεὶς τὰς ἄλλως ἀνισχύρους δολοπλοκίας τῶν ἡγεμόνων τούτων ἀπεφάσισε νὰ προβῇ εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἐν ἔτει δὲ 1392 βλέπομεν τὸν Ἐβρενὸν βέην καταβαίνοντα διὰ τῆς Θεσσαλίας πρὸς τὰς νοτίους ἑλληνικὰς χώρας καὶ δῃοῦντα τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀττικήν. Κατά τινα δὲ διήγησιν τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λόγῳ (Ἑλλ. Πατρολ. Τόμ. 156, σελ. 213 καὶ ἑξῆς) ὁ Βαγιαζὶτ δὲν ἀπέλυσεν ἐν Σέῤῥαις τὸν Θεόδωρον, ἀλλ' ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ συμπαρακολουθῇ τὴν ὑπὸ τὸν Ἐβρενὸν βέην στρατιάν, ἀλλ' ὁ δεσπότης Θεόδωρος κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου παρὰ τὸν Σπερχειὸν ποταμόν.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον καὶ πολλοὶ Ἕλληνες καὶ Φράγκοι δὲν ἐδίσταζον ἕνεκα εὐτελῶν ἀντιζηλιῶν νὰ προκαλῶσι τὴν Τουρκικὴν ἐπέμβασιν. Δυστυχῶς δὲ καὶ πολλοὶ ἐπιφανεῖς κληρικοὶ Ἕλληνες ἐν μέρει μὲν ἕνεκα μίσους καὶ φανατισμοῦ κατὰ τῶν Λατίνων, ὡς ὁ Ἀθηνῶν Μακάριος, ὁ Ζητουνίου Σάββας καὶ ὁ Σαλώνων Σεραφείμ, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐξ ἄλλων αἰτίων συνέδεσαν σχέσεις πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς εἰς βάρος τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους αὐτῶν, μὴ σκεπτόμενοι ἄλλο ἢ τὴν θεραπείαν τῶν ἀμέσων θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν αὐτῶν παθῶν. Οὕτω προεκάλει τὴν τουρκικὴν ἐπέμβασιν ὁ ἀρχιερεὺς Μονεμβασίας κατὰ τοῦ δεσπότου Θεοδώρου, ὁ δὲ νεωστὶ ἐγκατασταθεὶς ἐπίσκοπος Σαλώνων Σεραφεὶμ περιέγραφε τὴν Φωκίδα τῷ Βαγιαζὶτ ὡς φιλοθήρῳ αχώραν κυνηγῆσαί τε κρατίστην καὶ λειμῶνας

γεράνους περιεχομένους πλῆθος ἄπλετον καὶ πεδία ἐνιππεῦσαι τὰ κάλλιστα (Λαόν. Χαλκ. Β' 27).

Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον (1393) συνεπλήρουν οἱ Τοῦρκοι τὴν κατάκτησιν τῆς Θεσσαλίας, καταλαμβάνοντες τὸν Δομοκόν, καὶ τὴν Φάρσαλον, καὶ καταλύοντες τὴν ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἀρχὴν τῶν Ἐπικερναίων, ὡς καλεῖ αὐτοὺς ὁ Λαόν. Χαλκοκονδύλης (τόμ Β' σελ. 35), θέλων ἴσως νὰ δώσῃ κομψότερον τύπον εἰς τὸ Βυζαντινὸν ὄνομα Πιγκέρνη. Ἐγένοντο δὲ κύριοι καὶ τῆς περὶ τὰς Νέας Πάτρας χώρας, καὶ τοῦ Ζητουνίου κατὰ πρόσκλησιν, ὡς εἴπομεν, τοῦ ἐπισκόπου Σάββα. Οὕτως οἱ ἐν Εὐρώπῃ Ὀθωμανικαὶ κατακτήσεις ἐπὶ τοῦ Βαγιαζὶτ ἐπεξετάθησαν ἀπὸ τῆς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας εἰς τὰς νοτιωτέρας ἑλληνικὰς χώρας καὶ δὲν ἔμενον ἐν Θεσσαλίᾳ εἰμὴ μόνον τὸ Πτελεὸν καὶ τὸ Γαρδίκιον, ἅτινα ἀνῆκον εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἡ πέραν τῶν Θερμοπυλῶν μαρκιωνία τῆς Βωδονίτσης.

Διὰ δὲ τὴν κατὰ τὸ 1393 κατάλυσιν τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἀρχῆς τοῦ Ἰωάννου Οὔρεση τοῦ ἐπωνομαζομένου Παλαιολόγου, ὁ Βαγιαζὶτ ἐδώρησε τὴν Θεσσαλίαν διὰ βίου εἰς τὸν Ἐβρενὸν βέην, ὃν οἱ Βυζαντινοὶ καλοῦσι Ἀρνέζην ἢ Βρανάζον.

Ἡ δὲ Πελοπόννησος κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν τῆς ὑπὸ τὸν Ἐβρενὸν στρατιᾶς ἐσώθη, ἀλλ' ἐπὶ βραχὺ μόνον ἀπέφυγε τὸν κίνδυνον· διότι οἱ Ναβαῤῥαῖοι, ὧν ἐξηκολούθει ὁ πρὸς τὸν Θεόδωρον ἀγών, μειονεκτοῦντες ἐν τῇ καταπολεμήσει αὐτοῦ, ἐθεώρησαν σκόπιμον νὰ ζητήσωσι τὴν βοήθειαν τοῦ Βαγιαζὶτ, οὗτος δὲ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν Ἐβρενόν. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Ἐβρενὸς ἀρχομένου τοῦ 1395 κατέβη εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς βοήθειαν τῶν Ναβαῤῥαίων, ἄλλη τουρκικὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν Τιμουρτὰς κατέβαινε διὰ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἀττικήν.

Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα ἐγίνοντο ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἐσχεδίαζεν ὁ Βαγιαζὶτ νὰ προσβάλῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἠναγκάσθη νὰ διαβῇ εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπως ἀντιμετρηθῇ πρὸς τοὺς Μογγόλους, οἵτινες ὑπὸ τὸν χωλὸν υἱὸν Μογγόλου ὁπλαρχηγοῦ, τὸν Τιμούρ, προσέβαλλον τὰς ἐν Ἀσίᾳ κτήσεις αὐτοῦ.

Ὁ δὲ ἀγὼν τῶν δύο κραταιοτάτων δυναστῶν ἐκείνου τοῦ χρόνου περὶ τῆς κτήσεως τῆς προσθίας Ἀσίας, εἰ δὲ δυνατὸν καὶ τῆς

[illegible]. [illegible] τῇ 21 Ἰουλίου 1412 ἐν [illegible] παρὰ τὴν [illegible] [illegible]. Ἡ [illegible] [illegible] καὶ [illegible] [illegible] τοῦ Βαγιαζὴτ [illegible] [illegible] τοῦ [illegible] [illegible] καὶ [illegible] ὁ [illegible] Σαλώνων [illegible] [illegible] εἰς τὴν [illegible] τοῦ [illegible]. Τὸ [illegible] [illegible] [illegible] πρὸς [illegible] [illegible] [illegible] τῶν [illegible] τοῦ [illegible] [illegible] τῶν [illegible] [illegible] ὁ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] καὶ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ὡς ἐκ [illegible] [illegible] ζωῆς εἰς τὴν ἐν [illegible] [illegible] Κωνσταντινουπόλει καὶ [illegible] τὰς ἐν Ἑλλάδι [illegible].

Ὁ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] τοῦ [illegible] ἐν ἔτει 1402. Οἱ ἐκ τῆς [illegible] τὴν Ἀνατολὴν [illegible] [illegible] υἱοὶ τοῦ Βαγιαζὴτ [illegible] μετ' [illegible] πρὸς ἀλλήλους [illegible] τοῦ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ἐν Ἀδριανουπόλει, [illegible] δὲ [illegible] [illegible] καὶ ἐν [illegible]. Ὁ [illegible] [illegible] ἐκεῖνος [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] διὰ τοὺς [illegible] καὶ τοὺς [illegible] τῆς Δύσεως [illegible] τῶν Τούρκων [illegible] ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν [illegible] [illegible] ἡ μεγάλη [illegible] καὶ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] αὐτῆς, ἐπειδὴ [illegible] αἱ [illegible] τῆς Δύσεως [illegible] [illegible] περὶ τὰς [illegible] αὐτῶν [illegible] καὶ [illegible] [illegible], ὁ δὲ [illegible] [illegible] τοῦ [illegible] [illegible] [illegible] τὴν [illegible] [illegible] τοῦ [illegible].

Ὁ δ' [illegible] τοῦ Βυζαντίου Μανουὴλ Β (1391 – 1425) υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Ε' εἶχεν ἀκούσει τὸ ἄγγελμα τῶν μεγάλων ἐκείνων γεγονότων ἐν Παρισίοις, ἐν τῇ αὐλῇ Καρόλου τοῦ στ', ἔνθα μετα-βάντα, πρέσβεις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀνεκάλεσαν αὐτόν. Πρὶν ἢ δὲ δυνηθῇ να συναθροίσῃ ἐν τῇ Δύσει πόρους καὶ στρατιὰν πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὸ Βυζάντιον, εἶχεν ἀνακηρυχθῇ ἐν Ἀδριανουπόλει ὁ Σουλεϊμάν, ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζήτ. διάδοχος τοῦ πατρὸς (1403 – 1410), ὅστις παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Μουσουλμάνου. Εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο δεικνύει καταφανῶς τὴν ἀδυναμίαν, την διάσπασιν καὶ τὴν μικρόθυμον ἰδιοτέλειαν ἁπασῶν τῶν τότε πολιτειῶν καὶ τῶν δυναστῶν τῆς Ἀνατολῆς ἢ παρ' αὐτῶν ἀ-

ναγνώρισις τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ νέου Σουλτάνου καὶ κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἡ ἰσχὺς τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἦτο παραλελυμένη καὶ διεσπασμένη ὑπὸ ἐσωτερικῆς διχονοίας. Καὶ δὴ οἱ μὲν Ἕλληνες ἡγεμόνες ἔσπευσαν ν' ἀναγνωρίσωσι καὶ πάλιν τὴν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἀρχαίαν ὑποτέλειαν. Ὁ δὲ Ἀντώνιος Ἀκκιαϊώλης ἢ Ἀτζαϊώλης ἐζήτησε παρὰ τοῦ Σουλεϊμάν, εἰς οὗ τὴν ἐν Ἀδριανουπόλει αὐλὴν μετέβη αὐτός, νὰ τύχῃ παρ' αὐτοῦ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ἰδίας ἐν Ἀθήναις ἀρχῆς. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Βενετικὴ πολιτεία ἐθεώρησε τὸν Τοῦρκον Σουλτάνον ἀπροφασίστως νόμιμον κυρίαρχον τῶν Ἀθηνῶν, οὐδ' ἠσχύνθη νὰ παρακαλέσῃ αὐτὸν θερμῶς, ὅπως διὰ τοῦ κύρους αὐτοῦ ἐνεργήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ σφετεριστοῦ τῆς ἀρχῆς ἀπόδοσιν τῶν ἐξ Εὐβοίας αἰχμαλώτων καὶ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν.

Ὁ δὲ Σουλτάνος, ἅτε δυσχερῶς ἐχόντων τῶν κατ' αὐτὸν ἔν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἠναγκάσθη τό γε νῦν ἔχον νὰ διαλύσῃ εἰρηνικῶς ἁπάσας τὰς πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς Ἀνατολῆς περιπλοκάς. Εἰς τοῦτο δὲ κυρίως ἠναγκάσθη, διότι ἐγένετο κατ' αὐτοῦ οὐχὶ ἀξιοκαταφρόνητος συμμαχία, ἣν συνωμολόγησαν οἱ Βενετοί, οἱ Γενουήνσιοι, οἱ Ἰωαννῖται τῆς Ῥόδου, ὁ δοὺξ τῆς Νάξου Κρίσπος καὶ ὁ ἐν Βυζαντίῳ ἀντιβασιλεύων ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Μανουὴλ Ἰωάννης.

Μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Βαγιαζὶτ ὁ δεσπότης τῆς Πελοποννήσου Θεόδωρος κατέλαβεν ἀπὸ τῶν κατεχόντων Τούρκων τὴν κομιτείαν τῶν Σαλώνων καὶ τὴν βαρωνίαν τοῦ Ζητουνίου, ὁ δὲ Σουλεϊμὰν ἐν ἔτει 1403 ἐπεκύρωσε τὴν ἀποχώρησιν τῶν Τούρκων ἀπὸ τῶν τόπων τούτων, οὓς ηὔχοντο νὰ καταλάβωσιν οἱ Ἰωαννῖται, οἵτινες κατέχοντες τὴν Κόρινθον ἐπεδίωκον ν' ἀποκτήσωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐκτεταμένας χώρας, ὁ δὲ κυβερνήτης αὐτῶν Πέτρος Βωφρεμόντης (von Beauffremont) κατώρθωσεν ἐν ἔτει 1402 ἀντὶ μεγάλης χρηματικῆς ποσότητος νὰ πωλήσῃ αὐτῷ τὴν δεσποτείαν τοῦ Μωρέως ὁ Θεόδωρος. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν πώλησιν, ὑπεσχέθη ὁ Θεόδωρος τὴν εἰς τὸ τάγμα τοῦτο παραχώρησιν τῆς αὐθεντίας τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Καλαβρύτων, πρὸς δὲ τούτοις τὴν πληρωμὴν 46,508 χρυσῶν δουκάτων πρὸς ἀποζημίωσιν, ἀντὶ δὲ τῶν ὑπολοίπων ἔδωκε τῷ 1404 ὡς ἐνέχυρον τὴν κομιτείαν τῶν Σαλώνων καὶ τὴν βαρωνίαν τοῦ Ζητουνίου, ἐγένοντο δὲ καὶ ἐπί-

σημα ἔγγραφα, συνυποσχεθέντος καὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος Μανουήλ, ἀδελφοῦ τοῦ Θεοδώρου. Ἀλλ' ὡς φαίνεται, οὔτε ἡ κομιτεία τῶν Σαλώνων οὔτε ἡ βαρωνία Ζητουνίου περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ τάγματος, μόνον τὸ Γαλαξείδιον μετά τινων νησίδων περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν αὐτοῦ (Χρον. Γαλαξ. σελ. 87 Ιακ. Βυζ. ἱστορία τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν Ῥώμη 1630. Μέρος Β' σελ. 164 καὶ ἑξῆς).

Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἐπανελθὼν ἐξ Εὐρώπης κατέλαβεν αὖθις τὸν θρόνον εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζήτ, ἀνέδειξε δὲ οὗτος ἄρχοντα πάσης Θεσσαλίας τὸν ἀνεψιὸν Ἰωάννην, ὅστις ἐπὶ τῶν δέκα τούτων ἐτῶν διεῖπε τὴν ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος τοῦ Βαγιαζήτ, ὁ Μανουὴλ συνωμολόγησεν εἶτα περὶ τὸ 1406 συνθήκην πρὸς τὸν Σουλεϊμάν, ἀποδεξάμενος τὰς προτάσεις αὐτοῦ καὶ κατὰ τοὺς ὅρους αὐτῆς ἀπέδωκεν ὁ Σουλτάνος εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, τὴν Θεσσαλονίκην μετὰ χωρῶν τινων τῆς Μακεδονίας, τὰς νήσους Σκόπελον Σκίαθον, Σκῦρον καὶ ὅλην τὴν Θεσσαλίαν. «Ἀπέδωκε Ζητούνιον τοῖς Ἕλλησιν» λέγει ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης (ἐκδ. Βόννης σελ. 174) ἔτι δὲ καὶ αὐτὰς τὰς παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον ὀχυρὰς πόλεις (ἱστορ. Βυζ. Δούκ. ἐκδ. Βόννης σελ. 79).

Καὶ οὕτως ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ Σουλεϊμὰν περιωρίσθη εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ὡς πρωτεύουσαν τῶν ὑπολοίπων χωρῶν τῆς Θρᾴκης. Αἱ δὲ συνθῆκαι ἐπεῤῥώσθησαν διὰ τῆς ἀμοιβαίας παραδόσεως ὁμήρων καὶ τοῦ γάμου τοῦ Σουλεϊμὰν μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰλαρίου Δόρια ἐγγόνης τοῦ Μανουὴλ ἢ τῆς θυγατρὸς τοῦ δεσπότου Πελοποννήσου Θεοδώρου ἀνεψιᾶς τοῦ αὐτοκράτορος.

Τὸν Σουλεϊμὰν ἐφόνευσε τῷ 1410 ἐν Ἀδριανουπόλει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μουσᾶς. Οὗτος ἐξεπόρθησε τὴν χώραν τοῦ ἀπίστου συμμάχου Στεφάνου, βασιλέως τῆς Σερβίας, ὁπόθεν ἐπανελθὼν ἐπολιόρκησε τῷ 1410 τὴν Θεσσαλονίκην καὶ κατέλαβε πάσας τὰς πόλεις τὰς παρὰ τὸν Στρυμόνα πλὴν τοῦ Ζητουνίου (Ἱστορία Δούκα σελ. 92).

Τοῦ Μουσᾶ ἀφῄρεσε τόν τε θρόνον καὶ τὴν ζωὴν τῷ 1413 ὁ Μωάμεθ Α', ὁ τρίτος καὶ εὐτυχέστατος τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζήτ. Οὗτος ἀνέστησε τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος· ἀλλὰ τὰ ἐπακόλουθα τῆς

περὶ τοῦ θρόνου ἐπὶ δεκαετίαν διαμάχης παρέσχον εἰς τὴν Ἑλλάδα χρόνον τινὰ ἀναπαύλης.

§ 23. ΛΗ' Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ γ' τῶν Τούρκων.

Ὁ Μωάμεθ Α' δὲν ἀφῆκεν ἀνενοχλήτους τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Ὠφελούμενος ἐκ τῶν ἀδιακόπων ἐρίδων τῶν ἐν αὐτοῖς ποικίλων δυναστῶν τῷ μὲν 1414 κατέστρεψε τὴν Βωδονίτσαν, μεταβαλὼν αὐτὴν εἰς καπνίζοντα ἐρείπια καὶ ἐξανδραποδίσας 1600 κατοίκους, οὕτω δ' ἐξηφανίσθη καὶ τοῦτο τὸ φραγκικὸν δουκάτον ἐκ τῆς ἱστορίας, τῷ δὲ 1415 – 1416 ὁ τουρκικὸς στρατὸς οὐ μόνον τὸ Ζητούνιον ἀπέσπασεν αὖθις ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ κατέστησεν ὑποτελῆ καὶ τὸν ἐν τῷ μεταξὺ καταλαβόντα τὴν Ἀττικὴν Ἀντώνιον Ἀκκιουώλην καὶ τὴν Εὔβοιαν ἐλεηλάτησε καὶ τὰς Κυκλάδας καὶ δὲν εἰρήνευσεν εἰμή, ἀφοῦ τῇ 29 Ἰουλίου 1416 ὁ γενναῖος Βενετὸς Λορεδανὸς κατετρόπωσεν ὁλοσχερῶς περὶ τὴν Καλλίπολιν τὸν τουρκικὸν στόλον. Διὰ τῆς πρὸς τὴν Βενετίαν κατόπιν τοῦ γεγονότος τούτου συνομολογηθείσης εἰρήνης ἡσύχασαν ἐπί τινα χρόνον αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι, ὅτε, φαίνεται, ἀπηλλάγη αὖθις τὸ Ζητούνιον ἀπὸ τῶν Τούρκων, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν κατὰ τὸ 1423 γεγονότων.

Ὁ Μωάμεθ ἀπεβίωσε τῷ 1421 κληροδοτήσας τὸ βασίλειον αὐτοῦ εἰς τὸν μέγαν καὶ φιλοπόλεμον Μουρὰτ τὸν Β', ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἀσυνέτως τότε προέβη εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ψευδομουσταφᾶ, ὅστις παρουσιάζετο ὡς υἱὸς τοῦ Βαγιαζὴτ καὶ ἀπαιτητὴς τοῦ σουλτανικοῦ θρόνου ἐναντίον τοῦ νομίμου διαδόχου. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐνέργεια τοῦ Μανουὴλ εἶχεν ὡς ἐπακόλουθον πρῶτον μὲν τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶτα δὲ ἐκστρατείαν τῶν Τούρκων ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον.

§ 24. ΛΘ' Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή· ἡ δ' τῶν Τούρκων.

Οὕτω δ' εἶχε τότε καὶ πάλιν ἐνισχυθῇ τὸ τουρκικὸν κράτος, ὥστε ὁ Μουρὰτ ἀπεφάσισε νὰ συνεχίσῃ τὰς πρὸς ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλά-

δος ἐκστρατείας τῶν προκατόχων· διὸ ἀπέστειλε τῷ 1423 ἐκ τῆς Θεσσαλίας τὸν Τουραχὰν πασσᾶν μετὰ εἰκοσιπενταχισχιλίων ἀνδρῶν, ὅπως ἐξώσῃ τὸν Θεόδωρον Β΄ καὶ τοὺς Ἐνετοὺς ἐκ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεων αὐτῶν. Τὸ μέγα ἔργον τοῦ Μανουήλ, τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν γενιτζάρων ἐξ ἐφόδου καὶ κατεστράφη τῇ 22 Μαΐου 1423. Κατόπιν εἰσώρμησεν ὁ πασσᾶς εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ οὗτος ὁ πόλεμος ἀπέβη εἰς τέλος ἁπλῆ ἐπιδρομή· μετὰ φοβερὰς δὲ δῃώσεις ἀνέζευξαν οἱ Τοῦρκοι, διέβησαν πάλιν τὸν ἰσθμὸν καὶ ἐπέστρεψαν εἰς Θεσσαλίαν ἀπάγοντες μεθ' ἑαυτῶν 6000 δούλους, ὧν τὸ τέταρτον ἐλήφθη ἐκ Βοιωτικῶν πόλεων.

Κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην ὁ Τουρχὰν ἐλεηλάτησε καὶ τὴν Φθιώτιδα· «ἦν δὲ τότε ἐν Ζητουνίῳ σταλεὶς εἰς ὑπατείαν Καντακουζηνὸς ὁ Στρανομήτης ποιήσας μεγάλην ζημίαν ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι τοὺς κατοικοῦντας Τούρκους καὶ περιέπων ἀσφαλῶς τὰ πέριξ Ζητουνίου καὶ τὸ πολίχνιον». (Δούκ. ἐκδ. Βόννης σελ. 189).

Ὁ Καντακουζηνὸς οὗτος ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις καὶ πρὸς τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ Ἐνετοὺς καὶ προέτεινεν εἰς αὐτοὺς τὴν παράδοσιν τῆς Στηλίδος καὶ τοῦ Αὐλακίου ὡς συνάγεται ἐκ τριῶν ἐγγράφων τοῦ ἔτους 1423 τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας πρὸς τὸν ἐν Εὐβοίᾳ Διοικηκητὴν αὐτῆς.

Διὰ τοῦ πρώτου τῶν ἐγγράφων τούτων τῆς 7 Ἰουνίου παραγγέλλεται ὁ Διοικητὴς Εὐβοίας νὰ δεχθῇ τοὺς τόπους Στηλίδος καὶ Δελαύλακι (Stalide et Delavlachi), ἅτινα αὐτοῖς προσφέρει ὁ στρατιωτικὸς Διοικητὴς Ζητουνίου (Zeffali Zitoni, κεφαλὴ τοῦ Ζητουνίου) καὶ προνοήσῃ περὶ ἀσφαλείας αὐτῶν» διὰ τοῦ δευτέρου τῆς 10 Ἰουλίου παραγγέλλεται ἐκκρεμότης μέχρι νεωτέρας διαταγῆς. διὰ δὲ τοῦ τρίτου τῆς 27 Ἰουλίου παραγγέλλεται ἐν τῇ διαπραγματευομένῃ τότε εἰρήνῃ νὰ φροντίσῃ νὰ περιλάβῃ τοὺς τόπους τῆς Στηλίδος καὶ Αὐλακίου (Stalide et V achi) ἂν ὁ Διοικητὴς Ζητουνίου ἤθελε δώσῃ ἐκεῖνα εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Εὐβοίας, (Μνημεῖα ἑλλην. ἱστορίας Σάθα Τόμος Α΄ σελ. 140 καὶ 149 καὶ τόμος Γ΄ σελ. 251). Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τούτοις ὅτι πρόκειται περὶ τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως τῆς Στηλίδος καὶ τοῦ παρ' αὐτῇ χωρίου Αὐλακίου εἶναι ἀναντίρρητον. Ἡ ἔκβασις τῆς διαπραγματεύσεως μένει ἐν γε τῷ παρόντι ἄγνωστος.

Ἐκ δὲ τῆς ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ γραφῆς τοῦ ὀνόματος Stalide, *συνάγεται ὅτι τὸ ὄνομα Στυλίς, ὀρθότερον γραπτέον Στηλὶς (ἴδε σελ. 333).*

Ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις διέφυγε καὶ πάλιν τὸν κίνδυνον· διότι ὁ Σουλτάνος Μουρὰτ ΙΙ, ἀφοῦ κατασυνέτριψε τοὺς Τούρκους ἐχθρούς του, δὲν ἠθέλησε ν' ἀνανεώσῃ τὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων πόλεμον ἐν Βοσπόρῳ, ἀλλ' ἔκαμεν ἑκουσίως εἰρήνην (22 Φεβρουαρίου 1424)· ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἐγένετο πάλιν φόρου ὑποτελὴς τῇ Τουρκίᾳ. Τὸ κράτος αὐτῆς περιωρίσθη εἰς μικρὸν μέρος τῆς Θρᾴκης παρὰ τῇ Κωνσταντινουπόλει μέχρι Σηλυβρίας καὶ Δέρκων, εἴς τινας τόπους ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἄθωνος, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ εἴς τι μέρος τῆς Φθιώτιδος μετὰ τοῦ Ζητουνίου. Αὕτη ἡ εἰρήνη ἦτο ἡ τελευταία πρᾶξις τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ· διότι ὀλίγας ἡμέρας μόνον μετὰ τὴν ἄρσιν τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσεβλήθη ὑπὸ ἀποπληξίας καὶ ἀπεσύρθη εἴς τι Μοναστήριον ὡς ἀδελφὸς Ματθαῖος, εἰ καὶ ἤσκει πάντοτε συμβουλευτικὴν ἐξουσίαν εἰς τὰ τῆς πολιτείας ζητήματα· ὁ Μανουὴλ ἀπέθανε τῇ 21 Ἰουλίου 1425 καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἰωάννης VI (ἢ κατ' ἄλλους VII), ὁ πρεσβύτατος τῶν ἓξ υἱῶν τοῦ Μανουὴλ (1424—1448).

Ἐκ τῶν ἄλλων υἱῶν τοῦ Μανουὴλ ὁ μὲν Θεόδωρος Β' ἦτο δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Δραγάσης ἦτο κύριος τῆς Γλαρέντσας καὶ ὁ Θωμᾶς ἐδέσποζε χωρῶν τινων ἐν Ἀρκαδίᾳ· κραταιότατος τούτων ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις καὶ ἐπεδίωκεν ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἀδελφῶν τὴν κατάληψιν συμπάσης τῆς Πελοποννήσου, ὅπερ κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἐπέτυχεν. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἑδρεύσει ἐν Μυστρᾷ, οὗ ἡ ἡγεμονία τῷ 1445 ἐξεχωρήθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Θεοδώρου, ἐνεφορεῖτο δὲ ὑπὸ τῆς ἰδέας ν' ἀναστήσῃ καὶ πάλιν ἐν Πελοποννήσῳ τὸ καταπῖπτον Βυζάντιον.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπωφελήθη τὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ Σουλτάνος ἦτο ἀπησχολημένος ἐν ταῖς παριστρίοις χώραις καὶ μάλιστα ὑπὸ τῆς δεινῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Γεώργιον Καστριώτην (Σκεδέρμπεϋν), ὅπως παρορμήσῃ καὶ τοὺς Ἕλληνας τῆς βορείου Ἑλλάδος εἰς ἐλευθερίας, εἰ δυνατὸν δέ, καὶ ἑνώσῃ τὴν χώραν ταύτην

μετὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ δημιουργήσῃ οὕτως ἑλληνικὴν ἐθνικὴν πολιτείαν.

Ἀνακτήσας δ' ὁ Κωνσταντῖνος τὸ ἑξαμίλιον ἐν τῷ ἰσθμῷ καὶ ἐξελθὼν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα τὸ ἔαρ τοῦ 1444 ἠνάγκασε τὸν τότε δοῦκα Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας Νέριον Β' ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν του καὶ ν' ἀναλάβῃ τὴν ὑποχρέωσιν τῆς πληρωμῆς ἐτησίου φόρου ἐκ 30000 χρυσῶν καὶ παρέχῃ εἰς αὐτὸν στρατιάν· ἔπειτα δὲ προήλασε βορείως πρὸς τὴν Πίνδον, ἐνεθάῤῥυνε τοὺς Βλάχους καὶ Ἀλβανοὺς ἐν ταῖς Θεσσαλικαῖς χώραις εἰς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῶν ἀπίστων καὶ κατέλαβε τὸ Ζητούνιον, τὸ Λοιδορίκιον καὶ ἄλλας πόλεις, προέβη δὲ καὶ μέχρι τῶν Ἀγράφων. (Χρονικὸν βραχὺ ἐν τοῖς περὶ τοῦ ἔτους 1444 [ἐν τῇ Βυζαντίδι μετὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Δούκα σελ. 519]. Λαον. Χαλκοκονδύλη βιβλ. στ' σελ. 318 καὶ 319 ἐκδ. Βόννης), τὰς ἐπιτυχίας ταύτας κατέστησε δυνατὰς ἡ προσωρινὴ ἐξασθένησις τοῦ Σουλτάνου, ὅστις εἶχεν ἀναγκασθῇ τὸ θέρος τοῦ 1444 νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἐν Σεγεδίνῳ εἰρήνην, δι' ἧς ἀπέβαλε τὴν Σερβίαν, τὴν Ἑρζεγοβίνην καὶ τὴν Βλαχίαν. Ἀλλ' ἀτυχῶς ἡ φοβερὰ ἧττα τοῦ Λαδισλάου βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας καὶ ὁ θάνατος ἐν τῇ παρὰ τὴν Βάρναν μάχῃ τῇ 10 Νοεμβρίου 1444 ἔκρινε καὶ τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ καὶ οἱ πολέμιοι τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἔμειναν ἀργοί. Ὁ τῆς Θεσσαλίας Ἐμίρης Τουραχὰν καὶ ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Νέριος Β' Ἀκκιαϊώλης ἐπεκαλέσθησαν κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου τὴν ἐπικουρίαν τοῦ κυριάρχου αὐτῶν Σουλτάνου Μουρὰτ Β', ὅστις τὸ τρίτον ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τῷ 1445. Οὗτος παρέσχεν αὐτὴν τοσούτῳ προθυμότερον, ὅσῳ νεωστὶ εἶχε νικήσει τὴν προειρημένην νίκην.

Ὁ δὲ Νέριος μόνον ὑπὸ τῆς ἀνάγκης πιεζόμενος εἶχε γείνει σύμμαχος καὶ ὑποτελὴς τοῦ Κωνσταντίνου· ἀλλὰ τοῦτο εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον ἐξερεθίσει τὸν Σουλτάνον, ὥστε διέταξε τὸν Ὁμὰρ πασσᾶν, υἱὸν τοῦ Τουραχάν, νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν μετὰ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ δυνάμεων. Ὁ δὲ Ὁμὰρ ἐδῄωσε τὰς χώρας ταύτας καὶ ἐπέστρεψεν ἔπειτα κατάφορτος λαφύρων εἰς τὸν βοῤῥᾶν. Ἔτι δὲ ὁ Σουλτάνος ἀπῄτησε παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου τὴν ἀπόδοσιν ἁπασῶν τῶν παρ' αὐτοῦ κυριευθεισῶν πόλεων, ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἠρνήθη

νὰ πράξῃ τοῦτο· διὸ ἔμειναν τὰ πράγματα ἄκριτα μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 1446, ὅτε ὁ Μουρὰτ ἀπεφάσισε νὰ προβῇ σοβαρῶς.

§ 25. Μ΄ Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή, ἡ ε΄ τῶν Τούρκων.

Ὁ Σουλτάνος παρορμηθεὶς θερμῶς ὑπὸ τοῦ Τουραχὰν καὶ τοῦ Νερίου νὰ ἐπιχειρήσῃ στρατείαν ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον, συνήθροισε περὶ τὰς Σέῤῥας μεγάλα πλήθη στρατοῦ. Καὶ ἔστειλε μὲν ὁ Ἕλλην δεσπότης πρὸς αὐτὸν πρέσβεις περὶ εἰρήνης, ἀλλ' ἔσχε τὴν παῤῥησίαν ν' ἀξιώσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν ἰσθμὸν καὶ τὴν πρὸς βοῤῥᾶν αὐτοῦ Ἑλλάδα. Διὸ ὁ Σουλτάνος ἔκλεισεν εἰς φυλακὴν τοὺς πρέσβεις, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ ἱστοριογράφος Χαλκοκονδύλης καὶ ὥρμησε πρὸς νότον (Λαόν. Χαλκοκονδ. βιβλ. στ΄ σελ. 343). Οὐδεὶς πολέμιος ἀντεπεξῆλθεν εἰς αὐτὸν ἐν Θερμοπύλαις, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀποσυρθῆ ὄπισθεν τοῦ ὠχυρωμένου ἑξαμιλίου. Εἰσήλασε δ' εἰς τὰς Θήβας καὶ ἐκεῖ προσῆλθε πρὸς αὐτὸν καὶ ἐτάχθη ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ καὶ ὁ ὑποτελὴς αὐτοῦ Νέριος.

Ἄγων δὲ παμπληθεῖς δυνάμεις προεχώρησεν ὁ Μουρὰτ εἰς τὸν ἰσθμὸν καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐν Μιγγίαις. Τὰ τείχη τοῦ ἑξαμιλίου ἐχώριζον τὴν στρατιὰν τῶν Ὀθωμανῶν ἀπὸ τῆς τῶν Ἑλλήνων, ἣν εἶχον στρατολογήσει ἐκ συμπάσης τῆς χερσονήσου ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θωμᾶς, ἀντιτάσσοντες πρὸς τοὺς βαρβάρους τὴν ἐσχάτην μεγάλην ἀντίστασιν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Δούκας (κ. 32 σελ. 223) ἀναβιβάζει τὴν στρατιὰν τοῦ Κωνσταντίνου εἰς ἑξήκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν.

Ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας πυροβόλα καὶ ὑπόνομοι προεξένησαν ῥήγματα εἰς τὰ τείχη τοῦ ἰσθμοῦ. Τῇ 10 Δεκεμβρίου 1446 ἤρξατο ἡ ἔφοδος. Ὁ δὲ τελευταῖος προμαχὼν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος ἐκυριεύθη μετ' ἀγῶνα ἀπεγνωσμένον τῇ 14 Δεκεμβρίου ὑπὸ τῶν γενιτσάρων καὶ τῶν Σέρβων (Λαον. Χαλκοκονδ. βιβλ. Ζ΄ σελ. 345).

Ὁ Κωνσταντῖνος εἶδεν ἄπελπις φεύγοντα τὰ περὶ αὐτὸν στίφη καὶ ἐτράπη εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Λακωνικῆς. Ὁ δὲ Σουλτάνος μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ ἰσθμοῦ εὐχερῶς ἐγένετο κύριος τῆς Κορίνθου καὶ

§ 26. ΜΑ' Βαρβαρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή· ἡ στ' τῶν Τούρκων κατάκτησις Εὐβοίας. Πτελεοῦ καὶ Γαρδικίου.

Ἡ Εὔβοια, ἥτις μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὑρέθη πλέον ἢ ἄλλοτε ἐκτεθειμένη, ἀπέκτησεν ἐκτὸς τῆς παλαιᾶς ἐν Φθιώτιδι κτήσεως, τοῦ Πτελεοῦ, μίαν ἔτι ὀχυρὰν θέσιν, διότι ἡ Βενετία μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ τελευταίου Ἕλληνος αὐτοκράτορος ἀπέκτησε τὰς νήσους Σκῦρον, Σκίαθον καὶ Σκόπελον. Ἐν τούτοις οἱ τόποι οὗτοι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἑνετοτουρκικῆς ἔριδος ἐπαπειλημμένως κατελήφθησαν ἀποτόμως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ δὲ Μωάμεθ διακαῶς ἐπιθυμῶν, ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς Βενετοὺς διὰ μεγάλου τινὸς ἔργου, ἀπεφάσισε τὴν ἅλωσιν τῆς Εὐβοίας. Ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ Σκενδέρμπεη ἐπέστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰ ἐν Ἀλβανίᾳ.

Τέλος ἐν ἔαρι τοῦ 1470 ἐξεκίνησεν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου ὁ Μαχμοὺτ πασσᾶς, πρῴην μέγας Βεζύρης, νῦν δὲ ναύαρχος καὶ τοπάρχης Ἀρχιπελάγους μετὰ στόλου ἐκ 300 πλοίων, ὧν περὶ τὰ 100 ἦσαν πολεμικά, τὰ δὲ ἄλλα ἔφερον περὶ τοὺς ἑπτακισμυρίους ἄνδρας. Αὐτὸς δὲ ὁ Σουλτᾶνος προσωπικῶς ὡδήγει ἑκατονταχισχιλίους ἄνδρας διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας εἰς τὴν Εὔριπον. Ὁ ναύαρχος τῆς Βενετίας Νικόλαος Κανάλης μετὰ 35 γαλερῶν ὁρμισθεὶς ἐν τῷ Σαρωνικῷ κόλπῳ ὑπὸ τὴν Σαλαμῖνα ἔμενεν ἄπρακτος, περιμένων ἐπικουρίας ἐκ Κρήτης, διότι δὲν ἐθεώρει ἑαυτὸν ἱκανὸν νὰ ἐμποδίσῃ τὸν τουρκικὸν στόλον νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὰ μεταξὺ Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας στενά. Τῆς νήσου ἦρχεν ὁ Παῦλος Ἐρίτζος ὡς διοικητής, ὁ δὲ Λουδοβῖκος Κάλβος ὡς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ πρὸ μικροῦ ἀντικατέστησε τὸν Ἰωάννην Βοδοέρον. Τὴν 15 Ἰουνίου ἔφθασεν εἰς Εὔβοιαν ὁ στόλος, εὐθὺς δ' ἐφάνη καὶ ὁ Σουλτᾶνος, ὅστις διὰ κατασκευασθείσης διὰ πλοίων γεφύρας διεβίβασεν εἰς τὴν νῆσον τὸν στρατὸν καὶ εὐθὺς ἤρχισε τὴν πολιορκίαν κατά τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Οἱ τρεῖς προειρημένοι στρατηγοὶ τῶν Ἑνετῶν ἀνθίσταντο μετ' ἀξιοθαυμάστου ἀνδρείας καὶ ἐπιτηδειότητος καὶ ἔπεμπον βαρυτάτας βολὰς εἰς τοὺς Τούρκους ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας πεντάκις ἐφορμήσαν-

σθὲν πλέον ἀπὸ τῆς λατινικῆς καὶ γερμανικῆς Εὐρώπης, κατέπεσεν εἰς τὴν Τουρκικὴν βαρβαρότητα. Ἡ βιαία ἀπόπειρα, ἣν εἶχεν ἐπιχειρήσει ἡ Δύσις ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν πρὸς συνένωσιν καὶ πάλιν τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τῆς Δύσεως, μόνον ἐπακόλουθον ἔσχε τὴν κατάτμησιν τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τὴν εὐκολωτέραν αὐτοῦ μεταβολὴν εἰς λάφυρον τῶν Ὀθωμανῶν.

Ἡ δὲ Ἀνατολὴ ἡ ἄλλοτε ἀκμάζουσα ὑπὸ τοὺς Ἕλληνας τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοὺς Βυζαντίνους ἀπέβη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς πολιτισμοῦ.

Ἡ συγκινητικὴ πτῶσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξήγειρε μόνον τὰς κενὰς θρηνῳδίας τῶν ἀρχαιοδιφῶν τῆς Δύσεως καὶ τὰς ἀτελεσφόρους ἐκκλήσεις τοῦ πάπα πρὸς νέαν σταυροφορίαν.

Ἀλλ' ὁ Πάπας καὶ ὁ δυτικὸς κλῆρος οὐκ ὀλίγον δυστυχῶς συνετέλεσαν εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ καταπίεσις τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ἦτο τοιαύτη ὥστε οὗτοι ἐπὶ τέλους προὐτίμων τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν τῆς Λατινικῆς· «κρειττότερόν ἐστιν εἰδέναι ἐν μέσῳ τῇ πόλει φακιόλιον βασιλεῦον Τούρκων ἢ καλύπτραν λατινικήν.»

Ἡ τύχη τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας κατὰ τὸν ἡμέτερον ἱστορικὸν Κ. Παπαῤῥηγόπουλον (ἐν τόμ. Γ' σελ. 310) τοιαύτη ὑπῆρξεν· ὁ πόλεμος, πόλεμος ἀδιάλειπτος σχεδόν, ἦτο ἡ συνήθης αὐτῇ κατάστασις καὶ μόλις ἀπαλλαγεῖσα ἑνὸς ἀντιπάλου ἔβλεπεν ἐπιτέλλοντα εἰς ἕτερον τοῦ ὁρίζοντος σημεῖον πολεμίους ἑτέρους· ὥστε τὸ ἄπορον δὲν εἶναι πῶς ἐπὶ τέλους ἔπεσεν ἐν τῷ ἀδιαλείπτῳ τούτῳ ἀγῶνι, ἀλλὰ μᾶλλον πῶς ἠδυνήθη ἐπὶ χίλια ἔτη ν' ἀντέχῃ ἀδιακόπως ἀγωνιζομένη ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἅπασα ἡ Ἑλλὰς βαρύτατον περιεβλήθη πένθος καὶ ζόφος πυκνὸς ἐκάλυψεν αὐτήν, οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἐπὶ παιδείᾳ διαπρεπόντων ἀνδρῶν ἐγκατέλιπον τὴν πάτριον γῆν, σώζοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ὠμότητος τῶν βαρβάρων, τοὺς ὁποίους ὁ Χαλκοκονδύλης ὀρθῶς παρομοιάζει πρὸς λύκους εἰσβαλόντας ἐπὶ πρόβατα νομέων ἔρημα.

§ 26. ΜΑ΄ Βαρβαρική εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή· ἡ στ΄ τῶν Τούρκων· κατάκτησις Εὐβοίας, Πτελεοῦ καὶ Γαρδικίου.

Ἡ Εὔβοια, ἥτις μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὑρέθη πλέον ἢ ἄλλοτε ἐκτεθειμένη, ἀπέκτησεν ἐκτὸς τῆς παλαιᾶς ἐν Φθιώτιδι κτήσεως, τοῦ Πτελεοῦ, μίαν ἔτι ὀχυρὰν θέσιν, διότι ἡ Βενετία μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ τελευταίου Ἕλληνος αὐτοκράτορος ἀπέκτησε τὰς νήσους Σκῦρον, Σκίαθον καὶ Σκόπελον. Ἐν τούτοις οἱ τόποι οὗτοι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἑνετοτουρκικῆς ἔριδος ἐπανειλημμένως κατελήφθησαν ἀποτόμως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ δὲ Μωάμεθ διακαῶς ἐπιθυμῶν, ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς Βενετοὺς διὰ μεγάλου τινὸς ἔργου ἀπεφάσισε τὴν ἅλωσιν τῆς Εὐβοίας. Ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ Σκενδέρμπεη, ἐπέστησε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰ ἐν Ἀλβανίᾳ.

Τέλος ἐν ἔαρι τοῦ 1470 ἐξέπλευσεν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου ὁ Μαχμοὺτ πασσᾶς, πρώην μέγας Βεζύρης, νῦν δὲ ναύαρχος καὶ τοπάρχης Δαρδανελλίων μετὰ στόλου ἐκ 300 πλοίων, ὧν περὶ τὰ 100 ἦσαν πολεμικά, τὰ δὲ ἄλλα ἔφερον περὶ τοὺς ἑπτακισμυρίους ἄνδρας, αὐτὸς δὲ ὁ Σουλτάνος προσωπικῶς ὡδήγει ἑκατονταχισχιλίους ἄνδρας διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας εἰς τὴν Εὔριπον. Ὁ ναύαρχος τῆς Βενετίας Νικόλαος Κανάλης μετὰ 35 γαλερῶν ὁρμισθεὶς ἐν τῷ Σαρωνικῷ κόλπῳ ὑπὸ τὴν Σαλαμῖνα ἔμεινεν ἀκίνητος, περιμένων ἐπικουρίας ἐκ Κρήτης, διότι δὲν ἐθεώρει ἑαυτὸν ἱκανὸν νὰ ἐμποδίσῃ τὸν τουρκικὸν στόλον νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὰ μεταξὺ Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας στενά. Τῆς νήσου ἦρχεν ὁ Παῦλος Ἐρίτζος ὡς διοικητής, ὁ δὲ Λουδοβῖκος Κάλβος ὡς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ πρὸ μικροῦ ἀντικατέστησε τὸν Ἰωάννην Βοδοέρον. Τὴν 15 Ἰουνίου ἔφθασεν εἰς Εὔβοιαν ὁ στόλος, εὐθὺς δ' ἐφάνη καὶ ὁ Σουλτάνος, ὅστις διὰ κατασκευασθείσης διὰ πλοίων γεφύρας διεβίβασεν εἰς τὴν νῆσον τὸν στρατὸν καὶ εὐθὺς ἤρχισε τὴν πολιορκίαν κατά τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Οἱ τρεῖς προειρημένοι στρατηγοὶ τῶν Ἑνετῶν ἀνθίσταντο μετ' ἀξιοθαυμάστου ἀνδρείας καὶ ἐπιτηδειότητος καὶ ἐπέφερον βαρυτάτας ἀπωλείας εἰς τοὺς Τούρκους ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας πεντάκις ἐφορμήσαν-

τες, ὅτε κατὰ μὲν τὰς τρεῖς πρώτας ἐφόδους ἀπώλεσαν οἱ Τοῦρκοι ὑπὲρ τοὺς δισμυρίους ἄνδρας καὶ τριάκοντα τριήρεις ἐκ τοῦ πυροβολικοῦ τῶν πολιορκουμένων. Ὁ Μωάμεθ τότε ἀπεβίβασε τὸ ἐπίλοιπον πλήρωμα καὶ συνεκρότησε νέους στρατιώτας καὶ ναύτας ἐκ τῶν περιχώρων. Ὁ καιρὸς ἦτο εὔθετος εἰς ταχεῖαν καὶ ἐνεργὸν βοήθειαν τοῦ στόλου, δυναμένου νὰ διαῤῥήξῃ τὴν ἐκ πλοίων γέφυραν καὶ διακόψῃ πᾶσαν πρὸς τὴν στερεὰν συγκοινωνίαν τῶν ἐν τῇ νήσῳ πολιορκητῶν καὶ πᾶσαν συγκομιδὴν τροφῶν· ἀλλ' ὁ ναύαρχος Νικόλαος Κανάλης κωφεύων πρὸς τοὺς λόγους πάντων τῶν πλοιάρχων καὶ τυφλώττων πρὸς τὰ σημεῖα τῆς ἀπορίας τοῦ φρουρίου ἠρνήθη συνδρομὴν πρὶν ἢ ἔλθωσι μεγαλείτεραι ἐνισχύσεις (Δαροῦ ἱστορία τῆς Βενετίας βιβλ. Β' σελ. 466 Λωζιὲρ βιβλ. Ζ' σελ. 235). Ἐν τετάρτῃ ἐφόδῳ ἔπεσον αὖθις δεκαπεντακισχίλιοι ἐκ τῶν πολιορκητῶν. Ὁ δὲ Σουλτάνος κατώρθωσε νὰ συνδέσῃ ἐν τῷ φρουρίῳ προδοτικὰς σχέσεις καὶ νὰ λάβῃ ἀσφαλεῖς εἰδήσεις περὶ τῶν ἀσθενεστάτων μερῶν τῆς ὑπερασπίσεως. Τέλος τῇ 10 Ἰουλίου 1470 ὁ Σουλτάνος προέβη εἰς τὴν τελευταίαν ἐπίθεσιν μετ' ἀληθῶς φοβερὰν ἀντίστασιν, ἐν ᾗ γέροντες, γυναῖκες καὶ παῖδες καὶ μετὰ μανίας ἀπελπιστικῆς μετέσχον τοῦ ἀγῶνος, τῇ δὲ 12 ἔπεσεν ἡ Χαλκὶς εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ὅτε δὲ οἱ πολεμισταὶ τοῦ Σουλτάνου κατέλαβον τὰ ὀχυρώματα, ἡ μάχη ἐπὶ ὥρας ἐμαίνετο κατὰ τὰς δι' ἁλύσεων πεφραγμένας ὁδοὺς τῆς ἔσω πόλεως. Ταὐτὰ συνέβησαν καὶ διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἀκροπόλεως, ἥτις ἐπὶ τέλους διὰ συνθήκης παρεδόθη ἐπὶ ἀσφαλείᾳ τῆς ζωῆς. Ἀλλ' ὁ Μωάμεθ, ὅπως ἐκδικηθῇ τὴν φθορὰν πεντακισμυρίων ἀνδρῶν, ἐξεμάνη κατὰ τῶν προμάχων τῆς ἑαυτῶν πατρίδος καὶ ἐπενόησε βασάνους θανάτου. Οἱ στρατιῶται ἐσκολοπίσθησαν, ὁ δὲ μετὰ τῆς ἀκροπόλεως παραδοθεὶς στρατηγὸς Ἐρίτζιος ἐπριονίσθη, ἡ δὲ θυγάτηρ αὐτοῦ μὴ δειχθεῖσα ἱκανῶς εὔκαμπτος πρὸς τὸν τύραννον κατεμελίσθη, μόνον δὲ οἱ Ἕλληνες ἀπήχθησαν δοῦλοι.

Εὐθὺς κατόπιν κατέλαβον οἱ Τοῦρκοι καὶ τἄλλα κύρια σημεῖα τῆς νήσου, τὰ Στῦρα, τὸ Βασιλικόν, τὴν Κάρυστον καὶ τἄλλα, τῇ δὲ 14 Ἰουλίου ἐπῆλθον οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ τὰς ἐν Φθιώτιδι ἐνετικὰς κτήσεις. Τό τε Πτελεὸν παρὰ τὴν γενναίαν ἄμυναν τοῦ Διοικητοῦ Μαρίνου Πασκαλίγκου, ὅστις ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος, καὶ τὸ ἐγγὺς

Γαρδίκιον ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν, οἱ δὲ Τοῦρκοι μετὰ τουρκικῆς ὄντως σκληρότητος κατέστρεψαν τὸν ἰταλικὸν πληθυσμόν, τοὺς δ' Ἕλληνας μετήγαγον αἰχμαλώτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τότε δ' ἐγένετο φοβερὸς πάταγος, ὅστις ἤθελε νὰ ζήσῃ, ὤφειλε νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν (Paspe Vol. XIII p. 1, folio 54. Misti del cons. dei X Vol. XVII, fol. 108).

«Εἶτα πορευθεὶς ἔλαβε Μωάμεθ ὁ Β΄, τὴν Αἶνον, εἶτα τὴν Ἀθήνα, τὴν Θάσον, τὴν Σαμοθράκην, τὸ Ἄργος... Ἔφερον γὰρ ἅπαντας ἐν τῇ πόλει ἄνδρας καὶ γυναῖκας. . . . . . ἄρας δὲ τὸ Φτέλεον καὶ τὸ Γαρδίκιον καὶ καταλείψας αὐτά, πάντα τὸν λαὸν ἔφερεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁμοίως καὶ τῆς Εὐρίπου γυναῖκάς τε καὶ παῖδας καὶ ἀπέκτεινε πάντας τοὺς ἄνδρας». (Σύντομον χρονικόν). Ἡ Τουρκικὴ διοίκησις ἔπραττε ταῦτα, τὸ μὲν ὅπως αὐξήσῃ τὸν πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ δ' ὅπως καταστήσῃ ἀδεῆ καὶ ἀσφαλῆ τὴν διοίκησιν τῶν προσαρτωμένων χωρῶν διὰ τῆς απομακρύνσεως τῶν προϋχόντων.

Κατὰ ταῦτα ὑπετάγη μὲν ἡ ἄλλη Φθιῶτις, ἀνθίσταντο δ' εἰσέτι πολεμοῦντες πρὸς τοὺς Τούρκους οἱ περὶ τὸν Τυμφρηστὸν οἰκοῦντες, ὡς διισχυρίζεται ὁ Δημήτριος Αἰνιάν, ἔν τινι φυλλαδίῳ αὐτοῦ, ὅπερ ἐπιγράφεται· Ἀνάμνησις μιᾶς θερινῆς νυκτὸς ἐν Ὑπάτῃ. «Πολλάκις, λέγει, ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἀπεδίωξαν ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν (οἱ Τυμφρήστιοι), ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ διατηρῶνται ἄνευ τῆς συγκοινωνίας τῶν ἐν τῇ πεδιάδι ὑποτεταγμένων τοῖς Τούρκοις χωρίων παρεδέχθησαν καὶ αὐτοὶ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν διὰ συμβιβασμοῦ, ὑποσχεθέντες νὰ δίδωσιν ὡρισμένον φόρον εἰς τοὺς Τούρκους (ἀποκοπήν), κατὰ τὰ λοιπὰ δὲ ν' αὐτοδιοικῶνται. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ δημογέροντες τῶν χωρίων ἐξελέγοντο παρὰ τῶν κατοίκων, οἱ δ' ἐπαρχιακοὶ δημογέροντες (προεστοὶ) ὑπὸ τῶν δημογερόντων τῶν χωρίων».

§ 27. Ἐκκλησίαι ἐν Φθιώτιδι ἐπὶ Φραγκοκρατίας.

Εἴπομεν ἀνωτέρω (σελ. 281) τὰ περὶ τῆς ἐγκαταστάσεως Λατίνων ἐπισκόπων καὶ ἱερέων ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτη-

θείσαις ἑλληνικαῖς χώραις καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία διετέλει ἐν μεγίστῃ ταπεινώσει ὡς ἀνεκτὴ μόνον αἵρεσις σχισματικῶν, ὑποκειμένων εἰς τὸ ἔλεος τοῦ νικητοῦ, ὃν μόνον τὸ ἴδιον συμφέρον ἠνάγκαζε νὰ εὐλαβῆται αὐτῆς. Ἕνεκα δὲ τῆς καταπιέσεως τοῦ δυτικοῦ κλήρου ὁ ὀρθόδοξος μητροπολίτης Νέων Πατρῶν, καίτοι δοὺς ἐν ἔτει 1206 ὁμολογίαν πίστεως καὶ ὑπακοῆς ἠναγκάσθη ἐν ἔτει 1209 ν' ἀπαρνηθῇ τὴν ὑποταγὴν καὶ συνταχθεὶς τῷ Θεοδώρῳ Δούκᾳ ἐπολέμει ὑπ' αὐτὸν πρὸς τοὺς Καμπανοὺς καὶ Βοργουνδίους ἱππότας ἀπὸ τῆς Ἀκροκορίνθου τὸ πρῶτον, εἶτα δὲ ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἄργους.

Ἀπὸ δὲ τῆς συστάσεως τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου ἐπῆλθε διακοπὴ σχέσεων τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἀνατολικοῦ κλίματος καὶ τῆς τοῦ δυτικοῦ. Διὸ κατὰ Φεβρουάριον τῷ 1222 ὁ ἐν Νικαίᾳ ἑδρεύων πατριάρχης Μανουὴλ ἔγραψε παραινετικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ναυπάκτου Ἰωάννην, ὅστις ἀπήντησεν αὐτῷ ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ ἐξουσία τοῦ Πατριαρχείου ἔπαυσεν ὅπου ἴδιαι ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι συνεστάθησαν, ὅτι οἱ τοῦ δυτικοῦ κλίματος δὲν δύνανται νὰ καταλίπωσι τὸν λαὸν τοῦ Κυρίου ἀποίμαντον καὶ τὰς ἐκκλησίας φθειρομένας, ὅτι νῦν ἐπὶ τῆς βασιλείας Θεοδώρου τοῦ Κομνηνοῦ (1214—30), ὅστις ἐξεδίωξε τοὺς Λατίνους ἐκ Σεῤῥῶν καὶ Νέων Πατρῶν ἐχειροτονήθη Νέων Πατρῶν ὁ Κωστομύρης, ὃν ἡ ἁγιωσύνη τοῦ πατριάρχου εἰς λογοθέτην εἶχε τιμήσει. Ἀπαριθμεῖ εἶτα ὁ Ναυπάκτου Ἰωάννης τὰ δεινά, ἅτινα ἤθελον ἐπέλθει εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῶν δυτικῶν μερῶν, ἂν κατέλιπον αὐτοὺς ἀποιμάντους, μὴ ὄντος δυνατοῦ νὰ μεταβαίνωσιν εἰς Νίκαιαν οἱ χειροτονηθησόμενοι. Τελευτᾷ δὲ τὴν ἐπιστολὴν προτρέπων εἰς εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁμόνοιαν. Τὸν πατριάρχην Μανουὴλ ἀποβιώσαντα τῷ 1222 διεδέξατο Γερμανὸς ὁ Β', ὅστις ὡσαύτως ἀνέλαβε τὸν πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ἱεράρχας τοῦ δυτικοῦ βασιλείου ἀγῶνα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Πατριαρχείου, ἐπῆλθε δὲ τέλος ἡ ποθητὴ ἕνωσις οὐχὶ τόσον ἐκ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ, ὅσον ἐκ τῶν μεταβολῶν, αἵτινες ἐπῆλθον ἐν τῷ δυτικῷ βασιλείῳ ἐκ τῆς

πτώσεως τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου Κομνηνοῦ (Acta et Dipl. σελ. 59—62). ἀλλ' ἡ ἕνωσις αὕτη ἦτο πρόσκαιρος.

Τῷ 1278 ἐγένετο ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ τοπικὴ σύνοδος (σελ. 301).

Ἐκ τῆς νέας ἐκθέσεως Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου (1283—1328) μανθάνομεν ὅτι τῇ μὲν μητροπόλει Λαρίσσης ὑπέκειντο οἱ ἑξῆς θρόνοι· ὁ Δημητριάδος, ὁ Φαρσάλου, ὁ Θαυμακοῦ, ὁ Ζητουρνίου (Ζητουνίου), ὁ Ἔζερ, ὁ Λοιδωρικίου. ὁ Τρίκκης, ὁ Ἐχίνου, ὁ Κολύδρου, ὁ Στάμης (Σταγῶν), ὁ Βεσσαίνης, ὁ Καπουλιανῶν, ὁ Γαρδικίου, ὁ Λεστίνου, ὁ Χαρμένων, ὁ Περιστερᾶς, ὁμοῦ ιστ' (Ἱεροκλ. Συνέκδ. ἐκδ. Parthey ἐν Βερολίνῳ 1866 σελ. 211). Ταῦτα ὀνόματα τῶν θρόνων ἀναγράφονται μέχρι τοῦ Κολύδρου καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Γεωργίου τοῦ Κυπρίου (ἐκδ Gelzer 1890) δέκατος ἀναγράφεται ὁ Σταγῶν, οἱ δὲ λοιποὶ παραλείπονται. Τῇ δὲ μητροπόλει Νέων Πατρῶν μνημονεύεται ὅτι ὑπέκειτο μόνη ἡ Ἐπισκοπὴ Μαρμαριτσάνων, ὅπερ ἀναγράφεται καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ Γεωργίου τοῦ Κυπρίου. Ἂν ἡ ἐπισκοπὴ Μαρμαριτσάνων εἶναι ἡ αὐτὴ τοῦ Μαρμαριτσίου ἢ Μαρμαριτσίων, τῇ ὑποκειμένῃ τῇ μητροπόλει Λαρίσσης (σελ. 276. 277) ἄδηλον. Ὁ Παχυμέρης ἱστορεῖ (Δ' 33) ὅτι Ἀνδρόνικος ὁ Β' διενοήθη ποτέ, ἵνα τῶν Μαρμαριτζίων ἐπίσκοπον καλέσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1303 παραίτησιν τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Κοσμᾶ.

Σημ. Ἐπὶ τῶν βορείων κλιτύων τῆς Οἴτης πρὸς δυσμὰς τῆς Ὑπάτης παρὰ τὴν μονὴν Ἀγάθωνην ἢ Ἀγάθωνος ὑπῆρχεν ἐπὶ Τουρκοκρατίας χωρίον καλούμενον Μάρμαρα, ὡς ἀποδεικνύεται ἔκ τινος τουρκικῆς ἀποφάσεως (Ἰλιαμίου) τοῦ ἔτους 1780, ἀποκειμένου τανῦν ἐν τῇ προειρημένῃ Μονῇ. Ἡ τοποθεσία τὴν σήμερον ὀνομάζεται Μαρμαρᾶ καὶ εἶναι ἀμπελῶνες. Μήπως ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ πόλις Μαρμαριτζάνων;

Ἡ προσοχὴ τοῦ πατριαρχείου προσηλώθη καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἐν Ἑλλάδι Βλαχίας ἤτοι τῆς Θεσσαλίας, τῆς Φθιώτιδος καὶ τῆς Αἰτωλίας. Ἀλλ' ὅτε ὁ κράλης Στέφανος Δουσὰν (σ. 324) ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα Σερβίας καὶ Ῥωμανίας συγκαλέσας Σύνοδον τῶν ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ τελούντων Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων ἐν Σέῤῥαις κατὰ τὸ 1352, ἐθέσπισε δι' αὐτῶν τὴν ἵδρυσιν ἰδίας αὐτοκεφάλου ἐκκλησίας καὶ ἴδιον πατριαρχεῖον καὶ ἀπεστάτησε καὶ τὰς πρὶν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως ὑπο-

κειμένας μητροπόλεις καὶ ἐπέδωκε ταύτας τῷ ἐν Ἰπὲκ ἑδρεύοντι πατριάρχῃ τῆς σχισματικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τῇ ἐκείνου ὑπακοῇ.

Ἔκτοτε ἁπανταχοῦ τοῦ Σερβικοῦ κράτους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Θεσσαλίᾳ ἐχειροτονοῦντο ἀντικανονικῶς καὶ παρανόμως ἀρχιερεῖς τῶν ἐκκλησιῶν, ἀφιστάμενοι τῆς μετὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κοινωνίας. Σὺν τῷ σχισματικῷ δὲ κλήρῳ ἀπεσχίσθησαν ἐξ ἀνάγκης καὶ πάντες οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ τῶν ὑποκειμένων τῇ Σερβίᾳ χωρῶν.

Τὸ σχίσμα ἐξηκολούθει καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ υἱοῦ Στεφάνου Οὔρεση Δ΄ (1355 - 1368). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης Ε΄ Παλαιολόγος (1341—1391) ἀπέστειλε πρεσβευτὴν πρὸς τὴν χήραν κράλαιναν Ἐλισσάβετ εἰς Φερὰς (Σέῤῥαις) τῆς Θρᾴκης τὸν Οἰκουμενικὸν πατριάρχην Κάλλιστον, ὅπως ἑνωθῇ τοῖς Ῥωμαίοις κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, πρὸ παντὸς ὅμως, ἵνα ἄρῃ τὸ σχίσμα, ἐπαναφέρων τὴν Σερβίαν εἰς ὑποταγὴν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ.

Ὁ πατριάρχης Κάλλιστος, ἀφοῦ ἐξετέλεσε τὴν αὐτῷ ἐμπιστευθεῖσαν ἐντολὴν παρὰ τῇ χήρᾳ βασιλίδι, ἀπέθανε· τὰς δὲ περὶ ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν διαπραγματεύσεις ἀνέλαβεν ὁ δεσπότης Ἰωάννης ὁ Οὔγκλεσης ἐν μηνὶ Μαρτίῳ τοῦ 1368, πέμψας πρεσβείαν πρὸς τὸν πατριαρχεύοντα τὸ β΄ οἰκουμενικὸν πατριάρχην Φιλόθεον, καὶ γράμμα δι' οὗ ἀπέδιδε τὰς ἁρπαγείσας ἐκκλησίας καὶ μητροπόλεις καὶ πάντα τὰ πατριαρχικὰ δίκαια τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὑπέσχετο ἐκ μέρους τῆς σερβικῆς βασιλείας μόνιμον ὑποταγὴν καὶ ἀκατάλυτον.

Ὁ τὸν Στέφανον Οὔρεσην Δ΄ διαδεξάμενος ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ἀξιώματι κράλης τοῦ Σιρμίου Λάζαρος ἀπεδέχθη προθύμως τὴν ἕνωσιν ἐν ἔτει 1371, ὅτε ὁ πατριάρχης Φιλόθεος ἐν μηνὶ Μαΐῳ ἐξέδωκε συνοδικὸν σιγιλλιῶδες γράμμα, δι' οὗ κατελύετο τὸ σχίσμα καὶ ἐγίνοντο παραδεκτοὶ εἰς πνευματικὴν κοινωνίαν μετὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου οἱ ἀρχιερεῖς τῶν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς Σερβίας χωρῶν.

Μετὰ τὴν κυρωθεῖσαν ἕνωσιν ὁ κανονικῶς ἐγκατασταθεὶς μητροπολίτης Λαρίσσης, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος δευτέρας Θεσσαλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος, ἀνέφερε τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ Φιλοθέῳ, ὅτι πολλαὶ ἀρχῆθεν τῇ Λαρίσσης μητροπόλει ὑποτεταγμέναι ἐπισκοπαὶ ἀρτίως ὑπὸ βαρβάροις τελοῦσαι καὶ ἀλλοφύλοις ἔθνεσι, διὰ πολλοῦ

χρόνια ἐπικρατοῦντο τῆς λατίνης ἀρχιερατικῆς ἐπικρατήσεως καὶ τοῦ ἐντεῦθεν ἐγγενισμοῦ. Τὰ βάρβαρα καὶ ἀλλόφυλα εἶναι ἔθνη δὲν ἦσαν ἄλλα εἰμὴ οἱ ὁμολογοῦντες τὰ δόγματα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας Καταλᾶνοι καὶ Ἀλβανοί.

Ἐπὶ τούτῳ ὁ πατριάρχης Φιλόθεος ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1371 ἀπέλυσε σιγιλλιῶδες γράμμα, πιστοποιούμενος ὅπως αἱ ἐπισκοπαὶ Δημητριάδος, Φαρσάλου. Δομοκοῦ. Ζητουνίου. Ἐζεροῦ. Λοιδωρικίου. Βοδονίτσης. Σταγῶν (Σταγῶν) Τρίκκης. Δομενίκου (Καισαρείας). Γαρδικίου, Περιστερᾶς. Ῥοδοβισδίου, Πετσονιᾶς καὶ Βεσαίνης ὦσιν ἅπασαι ἀποκεκαταστημέναι τῇ ἐκκλησίᾳ Λαρίσσης. καὶ ὅπως ὁ μητροπολίτης αὐτῆς ἔχῃ τὴν ἄδειαν ἵνα διενεργῇ ἐπ' αὐταῖς πάντα τὰ ἀρχιερατικά.

(Acta Patriarchatus Konstantinopolitani ἐκδ. Fr. Miclosich et Jos. Müller 1860 τόμ. Α' σελ. 557).

Ἐκ τοῦ γράμματος τούτου μανθάνομεν τὰς ὑποκειμένας τῇ Μητροπόλει Λαρίσσης ἐπισκοπὰς λήγοντος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος.

Ἕνεκα τῆς ἀνωμάλου ταύτης καταστάσεως, ἐπειδὴ πρὸ πάντων τὰς Ἑλληνικὰς χώρας κατεῖχον βάρβαρα καὶ ἀλλόφυλα ἔθνη, ὡς λέγει ὁ Μητροπολίτης Λαρίσσης, ἀνετέθη ἐν ἔτει 1365 ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχείου εἰς μοναχόν τινα Λουνᾶν ἡ «κτητορικὴ δικαίωσις καὶ ἐφορεία καὶ οἰκονομία τῶν ἐν Πτελεῷ εὑρισκομένων τριῶν πατριαρχικῶν μονυδρίων». (Act. Patriarch. Τόμος Α' σελ. 474 ἐκδ. Millosch. et Müller 1860).

Ὡσαύτως ἐν ἔτει 1371 ἀνεγράφη ἐν τῷ Πατριαρχείῳ πρᾶξις, καθ' ἣν γνώμῃ κοινῇ παρεχωρεῖτο τῷ Μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν λόγῳ ἐπιδόματος ἡ κάρπωσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαίων τῶν ἐπισκοπῶν Θηβῶν καὶ Νέων Πατρῶν. Ἀλλ' ὁ μητροπολίτης οὗτος Ἀθηνῶν, οὗ ἀγνοεῖται τὸ ὄνομα, δὲν ηὐτύχησε νὰ ἔλθῃ καὶ προσωπικῶς εἰς τὴν λαχοῦσαν αὐτῷ ἐκκλησίαν διὰ τὴν ἐν τοῖς δουκάτοις Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν ἐπικρατοῦσαν τότε σύγχυσιν καὶ τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμούς.

Ἐκ συνοδικῆς δὲ πράξεως τῶν πατριαρχείων ἐν ἔτει 1393 μανθάνομεν, ὅτι ὁ τότε μητροπολίτης Ἀθηνῶν Δωρόθεος ὡσαύτως λόγῳ ἐπιδόσεως παρέλαβεν ἀπὸ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅτε ἐχειροτονήθη, τὴν

κάρπωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαίων τῶν ἐπισκοπῶν Θηβῶν καὶ Νέων Πατρῶν καὶ ὅτι πρῶτος ἐτόλμησεν ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὰς καὶ νὰ ἐγκαθιδρυθῇ ἐν τῇ Μητροπόλει. (Act. Patr. Τόμος Β' σελ. 165).

Ἐν ἔτει δὲ 1396 ὁ πατριάρχης Ἀντώνιος Δ' ἀπέστειλε πιττάκιον πρὸς τὸν μητροπολίτην Λαρίσσης, δι' οὗ αὐτὸν μὲν κατηγορηθέντα ὅτι παρ' ἐνορίαν ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον Ζητουνίου Παπᾶ Σάββαν τινά, ἄνθρωπον φαῦλον καὶ εἰς πολλὰ κατηγορούμενον (σελ. 338) προσεκάλει εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀπολογίαν, τὸν δὲ Παπασάββαν ἐκήρυττεν ἀργὸν (αὐτόθι, τόμος Α' σελ. 270).

Ὁ ὅσιος Ἀθανάσιος, ὁ κτίσας τὴν Μονὴν τῶν Μετεώρων.

Τῇ κ'. Ἀπριλίου ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται.

Οὗτος ἦτο ἀπὸ τῶν Νέων Πατρῶν, ἤκμασε κατὰ τὸ ἔτος 1310 υἱὸς γονέων πλουσίων καὶ ἐπιφανῶν. Ὁ δὲ πατήρ του ἀποθανὼν ἀφῆκε τοῦτον παιδίον μικρὸν εἰς τὴν προστασίαν καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅστις παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τὴν μάθησιν τῶν ἱερῶν γραμμάτων. Ἀφοῦ δὲ αἱ Νέαι Πάτραι ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων ᾐχμαλωτίσθη καὶ οὗτος· ὕστερον δὲ ἐλευθερωθεὶς μετὰ τοῦ θείου ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην, ἔνθα ἔμαθεν ἀρκετὰ μαθήματα τῆς ἔξω φιλοσοφίας. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἔνθα ἐγνώρισε τὸν θεῖον Γρηγόριον τὸν Σιναΐτην καὶ Δανιὴλ τὸν ἡσυχαστὴν καὶ τὸν ἱερὸν Ἰσίδωρον τὸν μετέπειτα Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλους πατέρας. Μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν εἰς τὴν νῆσον Κρήτην, ὁπόθεν μετ' ὀλίγον χρόνον ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἔνθα ἐγένετο μοναχός. Ἐκεῖθεν λαβὼν αὐτὸν Γρηγόριός τις ἱερομόναχος ἦλθον εἰς Βέῤῥοιαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τοὺς Σταγούς. Πλησίον δὲ τῶν Σταγῶν εἰς μίαν Πέτραν, ὀνομαζομένην Στύλον καὶ εὑρισκομένην πλησίον τῆς πόλεως ἐκάθησαν καιρόν τινα.

Μετὰ ταῦτα ἀνέβη ὁ ὅσιος εἰς τὴν ἐκεῖ ὑψηλοτέραν πέτραν, ἔνθα μέσα εἰς τὸ ἐν αὐτῇ Σπήλαιον ἔκτισε ναὸν εἰς ὄνομα τῆς Θεοτόκου καὶ ἐπωνόμασε τὴν ὑψηλὴν ἐκείνην πέτραν **Μετέωρον**, ὡς ὀνομάζεται καὶ μέχρι τῆς σήμερον. Ἐπειδὴ δὲ συνηχθησάν τινες ἀδελ-

[illegible] ἐπὶ [illegible] καὶ [illegible] τοῦ Σωτῆρος [illegible].

Ἐν [illegible] Ἰουλίας Ἀθη[illegible] [illegible] Ἑλληνὶς ἐν [illegible] καὶ ζῶν καὶ [illegible]

Κατὰ [illegible] ἐκ τοῦ Συναξαριστοῦ ἐν [illegible] τόμος Β' [illegible] 1868 ἐν Ἀθήναις. Ὁ ἐν Γ[illegible] [illegible] τῆς Μονῆς τῆς Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων ἐν [illegible] Μετέωρα ἐκδοθεῖσι ἐν Ἀθήναις τῷ 1882 [illegible] ἦτο [illegible] ἐν Ὑπάτῃ κατὰ τὸ [illegible] ὠνομάζετο [illegible] ἡ ἀκολουθία αὐτοῦ ἐγένετο ὑπὸ τῶν [illegible] κατὰ τὸ 1632. [illegible] τὸν ναὸν τῶν γενεθλίων τῆς Θεοτόκου κατὰ τὸ 1626 μ. Χ. καὶ ἀπέθανε τῇ 20 Ἀπριλίου τοῦ 1655.

Περὶ τῶν [illegible] δὲ ὑπὸ τοῦ Συναξαριστοῦ συμφωνεῖ καὶ ἡ [illegible] περὶ τῆς κτίσεως τοῦ ναοῦ ἐπιγραφὴ (Λὴκ βόρειος Ἑλλὰς τόμ. 1 σελ. 5[illegible]) καὶ ὁ Γεωργιάδης ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ τῆς Θεσσαλίας ἐκδ. Β' σελ. 134 καὶ ἄλλοι.

Ἡ δὲ ἀσματικὴ ἀκολουθία αὐτοῦ συνεγράφη μὲν ὑπὸ Ἰουστίνου τοῦ Δεκαδύου, τύποις δὲ ἐξεδόθη «δι' ἐξόδων καὶ φιλοτίμου δαπάνης τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος κυρίου Δημάκη, υἱοῦ Χατζηαναγνώστου τοῦ Οἰκονόμου ἐκ κώμης Μαβρήλου τῆς ἐπαρχίας τοῦ ἁγίου, Πατρῶν κτλ.» Ἐνετίησιν 1778, ἐκ σελ. 39 εἰς 8ον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἡ Φθιῶτις Τουρκοκρατουμένη.

§ 1. Ἀναγνώρισις τοῦ Πατριαρχείου ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ Τοῦρκοι τὰ πάντα ἀπὸ τῶν χριστιανῶν ἀφήρεσαν πλὴν τῆς θρησκείας. Ἀλλ' ἐνῷ καὶ

ταύτην κατ' ἐπιφάνειαν ἐσέβοντο καὶ ὡς θρήσκευμα μὲν τοῦ ὑποτελοῦς ἔθνους ἀνεγνώρισαν τὸν Χριστιανισμόν, τὸν δὲ Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἀρχηγὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπέβαλον ἀφ' ἑτέρου αὐτὸ εἰς βαρυτάτην φορολογίαν καὶ εἰς φρικώδεις καταπιέσεις. Μετὰ τὰς πρώτας περὶ τοῦ νέου συνοικισμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως διατάξεις ὁ κατακτητὴς καλέσας παρ' ἑαυτῷ Γεώργιον τὸν Σχολάριον καὶ διὰ ποικίλων διαλέξεων πεισθεὶς περὶ τῆς ἀξίας αὐτοῦ, διέταξε νὰ προχειρισθῇ πατριάρχης τῶν Χριστιανῶν, ἡ δὲ διαταγὴ ἐξετελέσθη περὶ τὰ τέλει τοῦ 1453 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1454. Τὸν Γεώργιον Σχολάριον, μετονομασθέντα Γεννάδιον Β', ἐχειροτόνησαν ὕπατον τῆς Ἐκκλησίας ἄρχοντα ὀλίγοι τινὲς τῶν πλησιέστερον εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἑδρευόντων ἀρχιερέων, οἱ περιλειπόμενοι κληρικοὶ καὶ ὁ λαός. Ὁ Σουλτάνος μετὰ τὴν χειροτονίαν ἀπένειμεν αὐτῷ μεγάλας τιμάς· δι' αὐτοκρατορικοῦ δὲ χρυσοβούλου κατὰ τοὺς Βυζαντινούς, βερατίου δὲ κατὰ τοὺς Ὀθωμανούς, ἐκανονίσθησαν τὰ δίκαια καὶ προνόμια τοῦ πατριάρχου· ἀπέβη δὲ δι' αὐτῶν ὁ πατριάρχης ὅπως καὶ ἐλέγετο ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως **ἐθνάρχης**, *ὅ ἐστιν ὑπέρτατος οὐ μόνον ἐκκλησιαστικὸς ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς πολιτικὸς τοῦ ἔθνους ἄρχων.*

Καίτοι δὲ οἱ Ὀθωμανοὶ ἁπανταχοῦ ἐν ταῖς κυριευθείσαις ἑλληνικαῖς πόλεσι μετέβαλον τὰς ὡραιοτάτας τῶν ἐκκλησιῶν εἰς Τζαμία, ἐν δὲ ταῖς μοναῖς ἐγκατέστησαν τὰς σχολὰς αὐτῶν ἢ τοὺς μενδρεσέδες, ἐφάνησαν ὅμως πρὸς τοὺς χριστιανοὺς κατὰ τὸ πλεῖστον μᾶλλον ἀνεξίθρησκοι ἢ ὅ,τι ἦσαν οἱ Λατῖνοι. Τὸ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς μῖσος αὐτῶν ὡς καὶ τὸν μωαμεθανικὸν φανατισμὸν κατέστελλεν ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἀνάγκη, ἣν εἶχον τῶν ὑποτεταγμένων Ἑλλήνων.

§ 2. Διοίκησις ἐπὶ Τουρκοκρατίας

Ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς ἦτο διῃρημένη εἰς σαντζάκια (σημαίας, διοικήσεις) πέντε ἤτοι τὴν Εὔβοιαν ἢ Εὔριπον, τὰ Τρίκκαλα, τὴν Ναύπακτον, τὸ Κάρλελι (Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν) καὶ τὰ Ἰωάννινα· τῆς δὲ σημερινῆς ἐπαρχίας Φθιώτιδος τὰ μὲν χωρία τοῦ δήμου Πτελεατῶν ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἁλμυροῦ, δύο δὲ χωρία τοῦ δήμου Τυμφρηστοῦ, τὸ Νεοχώριον ἐπιλεγόμενον τότε τοῦ Γκοστριάδα

καὶ τὸ Παλαιόκαστρον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀγράφων, ἀμφότεραι δ' αἱ ἐπαρχίαι αὗται εἰς τὸ σαντζάκιον Τρικκάλων. Ἐπὶ τούτοις ἡ ἐπαρχία Πατρατζικίου (Νέων Πατρῶν) ὑπήγετο εἰς τὸ σαντζάκιον τῆς Ναυπάκτου καὶ ἡ τοῦ Ζητουνίου εἰς τὸ τοῦ Εὐρίπου.

Ἅπασαι σχεδὸν αἱ χριστιανικαὶ ἐν Τουρκίᾳ ἐπαρχίαι καὶ κοινότητες εἶχον διττὴν διοίκησιν, τὴν μὲν ἑλληνικὴν ἐκ τῆς ἐγχωρίου χριστιανικῆς κοινότητος καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἐκπηγάζουσαν, τὴν δὲ τουρκικήν, ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῆς κυβερνήσεως διοριζομένην. Τούτων ἡ ἐγχώριος συνεκροτεῖτο ὑπὸ τῶν ἐμμίσθων ἀντιπροσώπων τῶν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐκλεγομένων καὶ ὑπὸ τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς ἐπικυρουμένων, οἵτινες ἐλέγοντο **ἄρχοντες** ἢ **προεστῶτες** ἢ **ἐπίτροποι** ἢ **δημογέροντες** ἢ καὶ ἁπλῶς **γέροντες**, τουρκιστὶ δὲ **Κοτζαμπασῆδες**, οἱ δὲ λοιποὶ ἐκαλοῦντο **οἰκοκυραῖοι**. Ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἡ ἐξουσία τῶν ἐπαρχιακῶν δημογερόντων ἦτο περιωρισμένη· διότι οὗτοι συνήθως οὔτε ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν προεστώτων τῶν χωρίων, συναθροιζομένων εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς ἐπαρχίας, οὔτε εἶχον δικαίωμα ν' ἀποστέλλωσιν ἐπιτρόπους εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὡς οἱ ἐν Πελοποννήσῳ.

Οἱ Κοτζαμπασῆδες ἐκανόνιζον τὸν τρόπον τῆς τῶν φόρων εἰσπράξεως καὶ εἶχον δικαίωμα νὰ ἐκδικάζωσιν ἐν γένει πάσας τὰς ὑποθέσεις τῶν ῥαγιάδων καὶ νὰ κρίνωσι τὰς διαφορὰς αὐτῶν, χωρὶς οὐδεμία τουρκικὴ ἀρχὴ νὰ ἐπέμβῃ, ὅταν οἱ διαφερόμενοι ἦσαν εὐχαριστημένοι. Οὐδεὶς διαμερισμὸς φόρου ἢ εἴσπραξις ἐγίνετο, ἄνευ συναινέσεως καὶ γνώμης τῶν κοτσαμπασήδων. Σημειωτέον δὲ ὅτι οὗτοι ἦσαν οἱ πρώτιστοι κτηματικοὶ καὶ ὅτι ἅπαξ λαβόντες τὸ ἀξίωμα τοῦτο, εἶχον συνήθως διὰ βίου, ἐνίοτε δὲ καὶ μετέδιδον αὐτὸ εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτῶν, ἐκτὸς ἂν κατεδιώκοντο, ὅπερ δὲν ἦτο σπάνιον.

Ὁ δὲ λαός, ἤτοι ὁ τρισάθλιος ὄντως ῥαγιᾶς, ἀφ' ἧς ὥρας ἔκυψε τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν δούλειον ζυγὸν εὐφρόσυνον ἡμέραν δὲν εἶδεν· διότι καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία ἔκειτο εἰς χεῖρας τοῦ προστυχόντος Ὀθωμανοῦ, μετ' αὐτῆς τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων, τὰ ὁποῖα ἀπήγοντο ἀσπλάγχνως, ἵνα πληθύνωσι τὰ χαρέμια τῶν πασάδων καὶ ἀνανεώνωσι τὰς ὑπὸ τῶν ἀκαταπαύστων πολέμων ἀραιουμένας τάξεις τῶν Γενιτσάρων.

Ὁ Τοῦρκος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κόπτῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ ῥαγιᾶ, ὅταν ἤθελε, συγκατένευσεν ὅμως ν' ἀφήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν θέσιν της ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ἐξαγοράζῃ αὐτὴν ὁ κύριός της, πληρώνων κατ' ἔτος τὸν κεφαλικὸν φόρον (χαράτς). Ὑπεχρεοῦντο δὲ πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ φόρου ὑποτελεῖς (ῥαγιάδες), ἅμα συμπληροῦντες τὸ δέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας, πλὴν τῶν γυναικῶν, τῶν γερόντων, τῶν ἱερέων παντὸς θρησκεύματος, τῶν ἀναπήρων, τυφλῶν καὶ παραλυτικῶν, δηλαδὴ τῶν πρὸς οἱανδήποτε ἐργασίαν ἀνικάνων καὶ τῶν ἀκτημόνων.

Οἱ ἄλλοι ἐπιβληθέντες φόροι ἦσαν ἀναρίθμητοι καὶ ἄνισοι. Ἐκτὸς τῆς δεκάτης καὶ τῆς διακατοχῆς τῶν ἰδιοκτησιῶν, κατέβαλεν ἑκάστη οἰκογένεια χωριστὰ φόρον καπνοῦ (ἑστίας), ἕτερον λεγόμενον σιακᾶ, δασμὸν γάμου δούλου καὶ δούλης, καταλυμάτων, οἰκογενειακόν, ἐπαρχιακῶν ἐξόδων, καφτανίων (τιμητικῆς στολῆς), καρφοπετάλων καὶ ἄλλων ἐκτάκτων. Ἐνῷ δὲ οὕτω βαρεῖς καθ' ἑαυτοὺς ἦσαν οἱ ἐπιβληθέντες φόροι, ἔτι βαρυτέρους καὶ ἀφορήτους καθίστα ὁ τρόπος τῆς εἰσπράξεως καὶ ἡ δυναστεία τῶν ἀποστελλομένων πρὸς τοῦτο ὑπαλλήλων ἢ ἐκμισθωτῶν.

Ἀλλὰ τὸ φοβερώτατον πάντων ἦτο ὁ δεκατισμὸς τῶν παίδων, τὸ κοινῶς λεγόμενον παιδομάζωμα, ὅπερ τακτικὰ ἐξετελεῖτο κατὰ τετραετίαν. Ὁ Γάλλος περιηγητὴς Κουμερνὲν (1621) διηγεῖται, ὅτι οἱ ἐκτελοῦντες τὸ παιδομάζωμα παρεξετρέποντο εἰς σκληρότητας φρικώδεις, ἁρπάζοντες ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῶν γονέων τὰ κάλλιστα τέκνα ἀπὸ ἡλικίας 10—12 ἐτῶν, ἐνίοτε δὲ δὲν ἠρκοῦντο εἰς ἓν ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τρία ἀπῆγον ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας: Πρὸς τούτοις ἐγίνετο καὶ ἑτέρα ἀδικία. Ὅταν οἱ ἄρχοντες ἐξήρχοντο πρὸς τὸ συλλέγειν τοὺς παῖδας ἀπὸ τῆς τεταγμένης ἐπαρχίας, διερχόμενοι τὰς ὁδοὺς ἔσω τῆς ἐπαρχίας αὐτῶν, ὅσους παῖδας εὕρισκον ἐν τῇ ὁδῷ ἐκράτουν ἔξω τοῦ δεκατισμοῦ λέγοντες, οὗτοι οἱ παῖδες θήραμα ἡμῶν εἰσιν. Ὁ ἀφόρητος οὗτος φόρος τοῦ παιδομαζώματος ἀνῆλθεν εἰς τὸ πέμπτον τῶν ἀῤῥένων, κατέπαυσε δὲ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ιζ' αἰῶνος ἢ ὀλίγον πρότερον ἐπὶ Μουρὰτ τοῦ Δ' (1623—1639).

Κατὰ τὸν Ἰάκωβον Ῥίζον Νερουλὸν (Histoire moderne de la Grèce, ἐν Γενούῃ 1828 σελ. 49), κατὰ ὄρη τῶν Ἀγράφων, ἡ φυσικὴ αὕτη δίοδος πρὸς τὴν Ἤπειρον, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη χώρα, ἥτις διὰ

συμβάσεως έτυχε τοῦ προνομίου νὰ ἔχῃ ἕνα ἀρματωλὸν ἢ καπετᾶνον μετ' ἀναλόγου ἀριθμοῦ παληκαρίων πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῶν πόλεων καὶ χωρίων, τῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων τούτων καὶ τῶν κλιτύων αὐτῶν κειμένων. Οἱ Ἀγραφιῶται ἐπὶ Μουρὰτ τοῦ Β' (1422—1431) ἀπέκτησαν τὸ δικαίωμα νὰ ἔχωσι δύο ψήφους ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν ἑαυτῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων. Ὁ κατῆς, ἤτοι ὁ Τοῦρκος δικαστής, εἶχε τὴν πρώτην, ὁ ἐπίσκοπος τὴν δευτέραν καὶ ὁ καπετᾶνος τὴν τρίτην. Τὸ δικαίωμα τοῦτο διετηρήθη μέχρι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Τὸ παράδειγμα τῶν Ἀγραφιωτῶν διαδοχικῶς ἠκολούθησαν πᾶσαι αἱ ἐπαρχίαι τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Εὐβοίας.» (Πρβλ. σελ. 352).

§ 3. Ἐνέργεια πρὸς ἐξέγερσιν τῶν Χριστιανῶν εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ Ἕλληνες δὲν ἔστερξαν ἀπολύτως τὴν νέαν αὐτῶν τύχην. Οὐκ ὀλίγοι ἀπεδήμησαν, οἱ δὲ πλεῖστοι ὑπέκυψαν μὲν ἐξ ἀνάγκης ἀλλ' ἢ πάντοτε καθ' ἑαυτοὺς διαμαρτυρόμενοι ἢ καὶ ἐπαναστατοῦντες ἐκ διαλειμμάτων, ὁσάκις εὕρισκον πρὸς τοῦτο ἐπιτηδείαν περίστασιν. Οἱ μόνοι οἱ οὐδέποτε ὑποταχθέντες εἶναι οἱ πολυθρύλητοι κλέφται· οἱ μόνοι δὲ οἱ ὁριστικῶς διαλλαγέντες πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν ὑπῆρξαν οἱ διὰ τοῦ ἐξισλαμισμοῦ εἰς τὰς τάξεις αὐτοῦ αὐτομολήσαντες.

Ὁ Μωάμεθ ὁ Β' δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐγκατασταθῆ ὁριστικῶς ἐν τῇ κατακτηθείσῃ ὑπ' αὐτοῦ Κωνσταντινουπόλει, ἡ δὲ Πελοπόννησος κατείχετο ἔτι ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, ὅτε μεγάλη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐγένετο ἐνέργεια μεταξὺ Ἴστρου καὶ Ἰσθμοῦ πρὸς ἐξέγερσιν τῶν Χριστιανῶν. Τοῦτο γινώσκομεν θετικῶς ἐκ τοῦ ποιήματος, ὅπερ ἐπιγράφεται Θρῆνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐποιήθη δὲ ὀλίγους μετὰ τὴν ἅλωσιν μῆνας, ὡς δῆλον ἐκ τῶν στίχων 461—463, 687—690, 749 καὶ 782 καὶ τέλος ἐκ τοῦ στίχου 526 καὶ ἐφεξῆς, ἔνθα ἀποτείνεται πρὸς τὸν Πιάγκον, δηλ. τὸν τὸν Γιάγκον Οὐννάδην, ἀποθανόντα τῷ 1456.

Ἐκ πολλῶν δὲ συνάγεται ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ Θρήνου ὑπηρέτει μέ-

γα τι ἐθνικὸν καὶ τακτικῶς ὠργανωμένον κίνημα, αὐτὸ ἐκεῖνο πιθανῶς, ὅπερ ἔπεμψε τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Μαντούᾳ συγκροτηθεῖσαν τότε Σύνοδον, ἐπὶ τῷ σκοπῷ καὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ προκαλέσωσι κοινὴν τῆς Δύσεως κατὰ τῶν Ὀσμανιδῶν συμμαχίαν. Ὁ ποιητὴς τοῦ Θρήνου ἀποκρύπτει τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπιμελῶς.

«Τώρα σκεπάζω τὄνομα καὶ κρύβω τὄνομά μου
νὰ μὴ τὸ ξεύρουν οἱ πολλοί, τίς ὁ τοιαῦτα γράψας».

στίχ. 1019, 1020.

«Τὸ ὄνομά μου οὐ γράφω το διὰ τίποτε ποῦ ξεύρω»

στίχ. 1026.

Ἦτο δὲ ὁ ποιητὴς τοῦ Θρήνου ἀπόστολος τοῦ κινήματος τούτου δραστήριος καὶ πρακτικός· διότι πρῶτον ἀπαριθμεῖ τάς τε χώρας τὰς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένας μεταξὺ Ἴστρου καὶ Ἰσθμοῦ καὶ τοὺς ἐν ταῖς χώραις ταύταις οἰκοῦντας Χριστιανούς, ὅπερ ἐν στίχῳ 939 βεβαιοῖ ὅτι ἔπραξε διαταχθεὶς

καθὼς ἐδιατάχθηκα οὕτως τὰ ἀναγγέλλω·

ἀπαριθμῶν δὲ τοὺς ἐν ταῖς χώραις ταύταις οἰκοῦντας Χριστιανοὺς λέγει·

Νὰ ξεύρετε ἀληθινὰ ὅτι 'ς τὴν Δύσιν ὅλην·
ὅπου ὁρίζει ὁ ἀσεβὴς τῶν χριστιανῶν ὁ διώκτης,
ἀγροίκησα πολλαῖς φοραῖς ἀπὸ τοὺς Χαρατζάρους,
ὅτι ὁρίζει ὁ ἄπιστος χριστιανοὺς ὀρθοδόξους
σπίτια μὲ ταῖς φαμίλιαις ἑπτακόσιαις χιλιάδες·
καὶ τοῦτο ἔνι φανερὸν μὲ πάσης ἀκριβείας,
ὡς οἶδα καὶ κατέμαθα ὑπὸ πιστῶν ἀνθρώπων.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Βουλγαρία, ἡ Σερβία, ἡ Βοσνία καὶ ἡ Ἀλβανία ἦσαν ἔτι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον αὐτόνομοι, τὰ τρία ἥμισυ ἑκατομμύρια, ἅτινα ἀποτελοῦσιν αἱ ἑπτακόσιαι χιλιάδες οἰκογένειαι, ἀποδίδονται εἰς τὰς ἑλληνικὰς κυρίως χώρας τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἀνατολικῆς τε καὶ δυτικῆς, ἐξαιρουμένης τῆς Εὐβοίας, ἥτις τότε κατείχετο ἔτι ὑπὸ τῶν Βενετῶν, καὶ τῆς Πελοποννήσου κατεχομένης ἔτι ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων.

Βεβαιοῖ δ' ὁ ποιητὴς ὅτι εὐθὺς ἅμα τῇ διαβάσει τοῦ Δουνάβεως

ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν τῆς Δύσεως, πάντες οἱ χριστιανοὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου προθύμως θὰ δράξωσι τὰ ὅπλα·

«Τὰ Τρίκκαλα μὲ τὴν Βλαχίαν, Λάρισσος καὶ Φανάρι
τὰ Φέρσαλα, ὁ Δομοκός, Ζητοῦνι, Λιβαδεία,
τὸ νὰ ἰδοῦσι τὸν Σταυρὸν 'ς τὴν ὥραν προσκυνοῦσι
'Ελλάδα, Πάτρα, "Αγραφα, Βελοῦχιν καὶ Πριστόλιο,
'Αθήνα, Θήβα, Μέγαρα, αὐτ' ἄλλα ὅλα.
"Αρτα καὶ τὰ Γιάννινα, ὅλον τὸ Δεσποτᾶτον,
τὴν ὥραν ἔνι 'ς τὸν Σταυρὸν τὰ χέρια των δεμένα.»

στίχ. 978—984. ἐκδ. Emile Legrain Bibliothèque Grecque Bulgère Τόμ. Α' σελ. 194).

Σημειωτέον ὅτι Πάτρα ἐνταῦθα ἐννοεῖται ἡ 'Υπάτη, 'Ελλάδα ὁ Σπερχειὸς καὶ Πριστόλιο πιθανῶς τὸ ἐν τοῖς 'Αγράφοις Πετρίλον, ἢ τὰ Βιτώλια. Περὶ δὲ Βελουχίου ἴδε σελ. 13.

'Αφ' ἑτέρου ὁ ποιητὴς ἀπαριθμεῖ λεπτομερῶς μὲν ὡς πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, ἐν συνόλῳ δὲ ὡς πρὸς τὰς 'Ασιανάς, τὰς δυνάμεις τοῦ Σουλτάνου καὶ βεβαιοῖ ὅτι δὲν ὑπερέβαινον τὰς διακοσίας δεκαεπτὰ χιλιάδας ἄνδρας· ἐκ τούτων δὲ εἴκοσι πέντε χιλιάδες ἦσαν ἐν Θεσσαλίᾳ·

«Τρίκκαλα μὲ τὴν Λάρισσαν, Φέρσαλα καὶ Φανάρι
Ζητοῦνι μὲ τὸ Δομοκόν, Σάλωνα, Λιβαδεία,
'Ελλάδα, "Αγραφα, Βελοῦχι, τὸ Πριστόλιο
ἐβγάλλουν αὐτ' ἀληθινὰ κοσιπέντε χιλιάδες
καὶ ἔνι τὸ περίγυρον τῆς χαμηλῆς Βλαχίας»·

(στίχ. 768—772 τῆς αὐτῆς ἐκδόσεως).

"Οσον ὅμως καὶ ἂν θέλῃ νὰ μετριάσῃ τὴν δύναμιν τοῦ Σουλτάνου ὁ ποιητής, πείθεται ὅτι οἱ ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου χριστιανοὶ ἐγκαταλελειμμένοι εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις δὲν δύνανται νὰ ἐξεγερθῶσι κατὰ τοῦ πολεμίου. Τούτου ἕνεκα ἐπικαλεῖται τὴν ἐπέμβασιν τῆς Εὐρώπης, ἀπαριθμῶν τὰ ἔθνη αὐτῆς. Προσκαλεῖ δ' ἅπαντας νὰ στρατεύσωσιν ἀπὸ κοινοῦ, ἀναγορεύοντες ἀρχηγὸν ἕνα ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν τοῦ Πάπα, ὃν ἐπανειλημμένως ὀνομάζει κεφαλὴν τῶν Χριστιανῶν, καὶ τούτου γενομένου βεβαιοῖ ὅτι ἅπαντες οἱ δεδουλω-

μένοι θέλουσιν ὁρμήσει ἐπὶ τὰ ὅπλα· διότι δὲν περιμένουσι πρὸς τοῦτο εἰμὴ νὰ ἴδωσι

«Σημάδι μέγα φλάμπουρον, τὸν Σταυρὸν τοῦ Κυρίου».

Καὶ ἡ μὲν κοινὴ συμμαχία, ἣν ἐπεκαλεῖτο καὶ ὠνειρεύετο ὁ ἀνώνυμος τοῦ κινήματος τούτου ἀπόστολος δὲν ἔμελλε νὰ πραγματοποιηθῇ οὔτε τότε οὔτε βραδύτερον, ἀλλ' ἐν τῇ ιε', ιστ' καὶ ιζ' ἑκατονταετηρίδι ἡ Βενετία, ἡ Νεάπολις, ἡ Ἱσπανία καὶ ἡ Γαλλία πολλάκις ἠγωνίσθησαν κατὰ τῶν Τούρκων ἐν ταῖς ὑπὸ Ἑλλήνων κατεχομέναις χώραις καὶ πάντοτε εὕρισκον αὐτοὺς προθύμους νὰ δράξωσι τὰ ὅπλα, ἀλλὰ καὶ πάντοτε ἐγκαταλείποντες αὐτούς, συνεβιβάζοντο μετὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης.

§ 4. *Ἡρωϊκοὶ χρόνοι· ἁρματωλοὶ καὶ κλέφται.*

Τὸ μὲν ὄνομα εἶναι νεώτερον, ἀλλ' ὁ θεσμὸς εἶναι πολὺ παλαιός. Ὡς πρόδρομος τοῦ μὲν ἁρματωλοῦ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν εἶναι ὁ **ἀκρίτας** *(ὁ φυλάσσων τὰς ἄκρας, ἤτοι τὰ ὅρια τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους), τοῦ δὲ κλέφτου ὁ* **ἀπελάτης** *ἢ* **πελάτης** *(ὁ ἁρπάζων βοσκήματα). Τὸ ὄνομα ἁρματωλὸς φαίνεται τὸ πρῶτον παρουσιαζόμενον περὶ τὸν ιε' αἰῶνα ἐπὶ τῶν Βενετῶν, οἵτινες πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐν Ἑλλάδι κτήσεων αὐτῶν ἐμίσθουν φρουροὺς Ἑλλήνων μαχίμων. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ armi, σημαίνοντος τὰ ὅπλα προέλευσις τοῦ ὀνόματος. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος τὸ αὐτὸ σύστημα ἠκολούθησαν καὶ οἱ Τοῦρκοι, ἀναθέντες εἰς ἁρματωλοὺς ἢ καπετάνους τὴν τήρησιν τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς εἰρήνης ἐν ὀρειναῖς καὶ δυσπροσίτοις ἑλληνικαῖς χώραις, ἐν αἷς ἡ πρὸς τὴν ξενικὴν ἀρχὴν ἀντίστασις διετρανοῦτο διὰ τῶν λῃστειῶν καὶ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν κλεφτῶν, ὧν πολλοὶ μετέστησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἁρματωλῶν διὰ συνθηκολογίας πρὸς τοὺς Τούρκους, παρασχόντας εἰς αὐτοὺς μεγάλα προνόμια (σελ. 362).*

Οὕτω δὲ ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θεσσαλία, ἡ Ἤπειρος, ἡ Ἀκαρνανία καὶ ἡ Αἰτωλία (ἰδίως τὰ Ἄγραφα) ἀπέβησαν αἱ κυριώταται ἕδραι τῶν ἁρματωλῶν. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιθ' αἰῶνος τὰ ἁρματωλίκια ἦσαν δεκαεπτά, ὧν δέκα μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν

Στερεὰν Ἑλλάδα, τέσσαρα δ' ἐν Ἠπείρῳ, Ἀκαρνανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ καὶ τρία ἐν Μακεδονίᾳ.

Οὕτως οἱ Κοτσαμπασῆδες ἀπέκτησαν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἕνα ἀρχηγὸν (καπετάνον) εἴκοσιν ἢ τριάκοντα ἁρματωλῶν κατὰ τὴν ἔκτασιν τῆς ἐπαρχίας, ὅστις μετ' αὐτῶν ἐφύλαττε τὸν τόπον ἀπὸ τῶν κλοπῶν καὶ ἐξησφάλιζε τοὺς δρόμους, λαμβάνων μετὰ τὴν ἐκλογὴν διορισμὸν παρὰ τοῦ πασᾶ. Ὁ διορισμὸς τῶν καπετάνων κατήντησε βαθμηδὸν ἀστυνομικὸν δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων μέχρι τοῦ 1805, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ὑποπτεύοντες τὴν αὐξάνουσαν τῶν καπετάνων δύναμιν, κατέτρεξαν αὐτοὺς καὶ ἄλλους μὲν ἐθανάτωσαν, ἄλλους δ' ἠνάγκασαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν Ἑπτάνησον. Ἔκτοτε ὁ Σουλτάνος ἀπηγόρευσε νὰ διορίζωνται χριστιανοὶ ἁρματωλοί, ἀλλ' εἴς τινας ἐπαρχίας, ὅπου οἱ Κοτσαμπασῆδες ἦσαν δυνατοί, διώριζον πάλιν τῇ συναινέσει τῶν πασάδων καπετάνους χριστιανούς.

Ὁσάκις δ' οἱ κατὰ καιροὺς δυνάσται κατεπάτουν τὰ συμπεφωνημένα καὶ παρεβίαζον τὰ δικαιώματα τῶν κατοίκων, ἥρπαζον οἱ ἁρματωλοὶ τὰ ὅπλα καὶ ὑπερήσπιζον γενναίως τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν προῆλθον πολλαὶ τοπικαὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπαναστάσεις πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ.

§ 5. Ἐπαναστάσεις ἐν τῇ βορείῳ Ἑλλάδι κατὰ τὴν ιζ' ἑκατονταετηρίδα.

Ἀρχομένου τοῦ ιζ' αἰῶνος ὁ ἀείμνηστος **Διονύσιος** ἀρχιερεὺς Τρίκκης, ἀνὴρ φιλελεύθερος καὶ ῥέκτης, εἴτε μεμυημένος εἰς τὴν συνωμοσίαν τοῦ δουκὸς Νεβέρ, εἴτε, ὡς πιθανώτερον, ὑποκινηθεὶς ὑπὸ τῶν Νεαπολιτανῶν καὶ τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἱεροσολυμικοῦ τάγματος, ἀναπέτασεν ἐν Ἠπείρῳ τὴν σημαίαν τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους καὶ ἐπὶ κεφαλῆς πολλῶν ἐπαναστατῶν εἰσῆλθεν εἰς τὰ Ἰωάννινα, πλὴν καταπολεμηθεὶς ὑπὸ τῶν ὕστερον συνελθόντων Τούρκων καὶ παραδοθεὶς ὑπὸ τῶν ἑταίρων ἐνικήθη καὶ κατεσφάγη. Ὅτι ὁ ἀοίδιμος οὗτος ἱεράρχης ὑπεκινήθη ἔξωθεν πιστοῦται καὶ ἐκ τῆς βιογραφίας τοῦ νεομάρτυρος Σεραφείμ, ἔνθα λέγεται ὅτι ὁ Διονύσιος ἐπείσθη εἰς λόγους καὶ ὑποσχέσεις Φράγκων.

Ὁ ἡμέτερος ἱστοριοδίφης Κωνστ. Σάθας (Τουρκ. Ἑλλ. σελ. 210) φρονεῖ ὅτι ὁ ἀοίδιμος Διονύσιος ὑπεκινήθη ὑπὸ τῶν Νεαπολιτανῶν καὶ Μελιταίων μᾶλλον ἢ ὑπὸ τοῦ δουκὸς Νεβέρ· διότι ἐν ἔτει 1611, ὅτε μνημονεύεται συμβὰν καὶ τὸ τόλμημα αὐτοῦ, ὁ Κάρολος Γονζάγιος, ὁ δοὺξ Νεβέρ, δὲν εἶχεν ἔτι ἔλθει εἰς οὐδεμίαν συνεννόησιν, καὶ τὸ σπουδαιότερον, διότι ἡ Ἑνετικὴ ἔκθεσις τοῦ 1616 ἀναφέρει ὅτι, προδοθείσης τῆς ἐν Ἠπείρῳ ὑπὸ τῶν Νεαπολιτανῶν καὶ Μελιταίων διενεργουμένης ἐν Ἠπείρῳ ἐπαναστάσεως ἱερεύς τις ἐξεδάρη, καὶ τὸ δέρμα του μετὰ πολλῶν ἄλλων συνωμοτῶν ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν, τοῦτο δὲ καθ' ὅλα συμφωνεῖ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἠπειρώτου χρονογράφου περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διονυσίου ἐξιστορούμενα.

Τότε ἐνοχοποιηθεὶς καὶ ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Μπεζήλα τῶν Ἀγράφων (τανῦν ὑπαγομένου εἰς τὸν δῆμον Νεβροπόλεως τῆς ἐπαρχίας Καρδίτσης) καταγόμενος ἀείμνηστος ἀρχιεπίσκοπος Φαναρίου καὶ καὶ Νεοχωρίου **Σεραφείμ** ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον. Ἡ ἐκκλησία τιμῶσα τὰς ἀρετὰς καὶ τὸν πατριωτισμὸν αὐτοῦ συγκατέλεξεν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἁγίων, ἡ δὲ ἀκολουθία τοῦ νεομάρτυρος τούτου συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου ἐξεδόθη ἐν Μοσχοπόλει κατὰ τὸ ἔτος 1740.

Οἱ Ἑνετοὶ μετὰ εἰκοσαετῆ ἀγῶνα ἀπολέσαντες τῷ 1669 τὴν Κρήτην ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν αὐτῶν πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἐπανέλαβον τῷ 1684 τὰς κατὰ τῶν Τούρκων ἐχθροπραξίας ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Γερμανῶν, τῶν Πολωνῶν καὶ τῶν Ῥώσσων καὶ διὰ τοῦ Μοροζίνη κατέκτησαν τὴν Πολοπόννησον καὶ τὴν Ἀττικὴν καὶ ἄλλας ἑλληνικὰς χώρας. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦ νέου τούτου ἀγῶνος μετέσχον πάλιν οἱ Ἕλληνες προθύμως.

Ἐκ τῶν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλήνων συνεστράτευσαν μετὰ τοῦ Μοροζίνη οἱ ἁρματωλοὶ Ἀγγελῆς Σουμίλας ἢ Βλάχος ἐξ Ἰωαννίνων, Πᾶνος Μεϊτάνης ἐκ Κατούνης τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τὸ μικρὸ Χορμόπουλο ἐξ Ἀγράφων κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ πολέμου (1685).

Οἱ τρεῖς οὗτοι ἁρματωλοὶ ἐνοχοποιηθέντες προηγουμένως ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ καταδιωκόμενοι περιεφέροντο ὡς ἀντάρται ἐν Ἀκαρνανίᾳ, προσβάλλοντες ἐξ ἴσου τούς τε Ὀθωμανοὺς καὶ τοὺς Ἑνετούς. Ἀλλ' ἡ Ἑνετικὴ δημοκρατία κατώρθωσε διὰ προδοσίας νὰ

συλλάβῃ αὐτοὺς κατὰ τὰ παράλια τῆς Βονίτσης. Ἐνῷ δὲ οὗτοι ἐπὶ ἐνετικῆς γαλέρας μετεφέροντο δέσμιοι, Ἀλγερινὸν πειρατικὸν πλοῖον (φοῦστα) ἐφορμῆσαν κατὰ τὰ παράλια τῆς Δαλματίας προσεκάλεσε τοὺς Ἐνετοὺς εἰς παράδοσιν. Οὗτοι μετὰ μικρὸν ἀκροβολισμὸν ἐνέδωκαν εἰς τὸ ὑπερβάλλον τῶν πολεμίων. Οἱ ἁρματωλοὶ αἰχμάλωτοι ἀκούσαντες τὸν θόρυβον καὶ μαθόντες τὰ συμβαίνοντα παρεκάλεσαν τὸν πλοίαρχον, νὰ λύσῃ αὐτοὺς τῶν δεσμῶν καὶ τοῖς δώσῃ ὅπλα, ὅπως ἀναλάβωσιν αὐτοὶ τὸν κατὰ τῶν Ἀλγερίνων πόλεμον. Γενομένης δεκτῆς τῆς παρακλήσεως, οἱ ἁρματωλοὶ ἀπηλευθερώθησαν. Ἔλαβον ἀνὰ χεῖρας τὰ προσφιλῆ των ὅπλα καὶ ἐπήδησαν πυροβολοῦντες καὶ ἀγρίως ἀλαλάζοντες ἐπὶ τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν προσεγγίσαντος πρὸς παραλαβὴν τῶν αἰχμαλώτων πειρατικοῦ πλοίου. Οἱ Ἐνετοὶ ἐνθαῤῥυνθέντες παρηκολούθησαν καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐκ τῶν Ἀλγερινῶν οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ ᾐχμαλωτίσθησαν. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ νικηταί, δέσαντες ὄπισθεν τῆς γαλέρας τὸ πειρατικὸν πλοῖον, ἐν θριάμβῳ εἰσῆλθον εἰς Βενετίαν ἔνθα ὁ πλοίαρχος ἐκτιμῶν τὸ μέγεθος τῆς ὑπηρεσίας ἀνέφερε μετὰ μεγίστων ἐπαίνων εἰς τὴν Πολιτείαν, ἥτις ἀντήμειψε γενναίως τοὺς τρεῖς ἁρματωλοὺς ἐπιχορηγήσασα αὐτοῖς βαθμοὺς καὶ γαίας.

Περὶ τούτου διεσώθη καὶ τὸ ἑξῆς δημοτικὸν ᾆσμα.

Μὴ νἆναι χιόνια 'ς τὰ βουνά, μὴ νἆν πανιὰ ἁπλωμένα
Μὴν νἆνε Ἀγγέλης πὤρχεται, Ἀγγέλης καὶ Μεϊτάνης
καὶ τὸ μικρὸ Χορμόπουλο, ἀπ' τ' Ἄγραφα ποὔρχεται.
μὲ τὰ Μπαϊράκια ἀνοικτὰ τὰ κόκκινα τὰ ἄσπρα,
Στὴν Ἄρταν πᾶν καὶ κόνεψαν, Στὴν Βόνιτσαν τοὺς πιάνουν·
Μιὰ φοῦστα ἐξαγνάντιασε. . . . .

(Χρυσαλὶς Ἀθηνῶν φύλ. 71 σελ. 692).

Τούτων ἕνεκα οἱ τρεῖς οὗτοι ἁρματωλοὶ συνεξεστράτευσαν μετὰ τοῦ Μοροζίνη. Μικρὸν δὲ μετὰ τούτους ἐξηγέρθη καὶ ὁ ἁρματωλὸς Καρπενησίου Λιβίνης, ὅστις κατετρόπωσε τοὺς Τούρκους περὶ τὸ χωρίον Δολιανή, (τοῦ δήμου Καρπενησίου) ἐπὶ λόφου, ὅστις ἔκτοτε ἐπωνομάσθη Λιβίνη. Πλὴν μετ' οὐ πολὺ καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν συσσωματωθέντων ἐξ Εὐρυτανίας καὶ Φθιώτιδος Ὀθωμανῶν ἠναγκάσθη νὰ συγκροτήσῃ δευτέραν μάχην ἐν Ἀραχώβῃ τοῦ δήμου Πα-

ρακαμπυλίων, καθ' ἣν ἔπεσεν ἡρωϊκῶς. (Ἴδ. τὸ περὶ τούτου δημοτικὸν ᾆσμα ἐν Σάθᾳ Τουρκοκρ. Ἑλλάδι σελ. 341). Κατόπιν ἐπανεστάτησαν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι οἱ ἁρματωλοὶ τῆς Παρνασσίδος καὶ τῆς Ὑπάτης Κούρμας καὶ Σπανός, μεθ' ὧν συνέπραττον οἱ ἀρχιερεῖς ὁ Σαλώνων Φιλόθεος, ὁ Θηβῶν Ἱερόθεος, ὁ Λαρίσσης Μακάριος καὶ ὁ Εὐβοίας Ἀμβρόσιος. Ἐνταῦθα ἐγένοντο ἔργα πολεμικὰ ἀξιομνημόνευτα. Ὁ Κούρμας ἐξολοθρεύσας τοὺς Τούρκους τοῦ Λοιδωρικίου καὶ τῶν περιχώρων καὶ βοηθήσας τοὺς Ἐνετοὺς εἰς τὴν ἅλωσιν τοῦ Ἀντιῤῥίου καὶ τῆς Ναυπάκτου κατετρόπωσεν ἔπειτα τὸν εἰς Θήβας καταφυγόντα σερασκέρην, φονεύσας δισχιλίους πολεμίους καὶ αἰχμαλωτίσας διπλασίους. Ὁ δὲ τῶν Σαλώνων Φιλόθεος ἀναγκάσας τοὺς ἐν Παρνασσίδι Ὀσμανίδας νὰ ἐκχωρήσωσι, προσῆλθεν εἰς Κόρινθον, ἵνα κανονίσῃ μετὰ τοῦ Μοροζίνη τὰ κατόπιν πρακτέα.

Ἀφοῦ δὲ οἱ Ἐνετοὶ τοῦ 1687 ἐγένοντο κύριοι τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἣν βραδύτερον ἐγκατέλιπον, ἀπέτυχον κατὰ τὸ 1688 εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Καρύστου, καὶ ἔκριναν συμφέρον ἑαυτοῖς νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὴν ὁριστικὴν κατάληψιν τῆς Πελοποννήσου, ἀφίνοντες τὴν ἄλλην Ἑλλάδα εἰς τὴν ἰδίαν τύχην. οἱ Στερεοελλαδῖται ἠθέλησαν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν ἀγῶνα ἐπὶ τῶν ἰδίων ἐρειδόμενοι δυνάμεων, ἐγένοντο αὐτοκέφαλοι καὶ προσείλκυσαν εἰς βοήθειάν των πολλοὺς ἐκ τῶν Ῥουμελιωτῶν καὶ τῶν Σκλαβούνων, οἵτινες ὑπηρέτουν ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν σημαίαν ἐν Πελοποννήσῳ.

Τοιοῦτό τι πρώτην φορὰν καὶ ἴσως μόνην συνέβη ἐπὶ Τουρκοκρατίας μέχρι τῆς τελευταίας ἐπαναστάσεως, οὐδὲ διήρκεσε πολὺ (1689 – 1694). Ὁ μὲν Κούρμας καθήμενος εἰς Σάλωνα ἐνέμετο τὸ ἁρματωλίκιον τῆς Παρνασσίδος καὶ μέρος τῆς Δωρίδος καὶ τῆς Βοιωτίας, ὁ δὲ Μεϊτάνης μετὰ τοῦ Σπαθόγιαννη, ἑδρεύοντες εἰς Κατοῦναν, ἐκυβέρνων κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ ἁρματωλίκια τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Ναυπάκτου. Τὸ Χορμόπουλο ἐκυριάρχει τῶν Ἀγράφων καὶ μέρους τῆς Εὐρυτανίας καὶ τῆς Θεσσαλίας· ὁ δὲ Σπανὸς εἶχε τὸ ἁρματωλίκιον τῆς Ὑπάτης καὶ ὁ Ἀγγέλης Σουμίλας μετὰ τοῦ Μόσχου Βαλαωρίτου τὸ τῆς Ἠπείρου καὶ μέρος τοῦ Βάλτου. Ἵνα δὲ ἐν τῷ μέσῳ τῆς στρατιωτικῆς ταύτης πολυαρχίας ὑπάρχῃ καί τις κοινὴ ἐνέργεια, συνεστάθησαν προσέτι δύο μεγάλα ἁρμα-

τωλικά στρατόπεδα, ὧν τὸ μὲν ἔχον ἕδραν τὸ Λοιδωρίκιον, περιελάμβανε τὰ ἁρματωλίκια τοῦ Κούρμα καὶ τοῦ Μεϊτάνη, τὸ δέ, ἔχον ἕδραν τὸ Καρπενήσιον, περιελάμβανε τὰ ἁρματωλίκια τοῦ Σπανοῦ καὶ τοῦ Χορμοπούλου. Τὰ στρατόπεδα ταῦτα ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τῶν Σκλαβούνων ἀξιωματικῶν τοῦ ἐνετικοῦ στρατοῦ τῶν αὐτομολησάντων ἐκ Πελοποννήσου πρὸς τοὺς ἡμετέρους· ἦσαν δὲ οἱ ἀνώτεροι οὗτοι ἀξιωματικοὶ ὁ Λουδορέκας, ὁ Μποσούνας, ὁ Δαμιάνοβιτζ καὶ ὁ Λουμπόζοβιτζ, οἵτινες ἔχοντες πλείονα τῶν ἡμετέρων πεῖραν προεγύμναζον τοὺς κατοίκους, ὠχύρουν τὰς ἐπικαίρους θέσεις καὶ ἀπεφάσιζον τὰ περὶ προσβολῆς τῶν τουρκικῶν φρουρίων. Οἱ δ' Ἑνετοί, εἰς οὓς δὲν συνέφερε ν' ἀποξενωθῶσιν ἐντελῶς τῆς Στερεᾶς, προσεπάθησαν κατ' ἀρχὰς νὰ διαιρέσωσι τοὺς αὐτοκεφάλους ἁρματωλούς, προσοικειούμενοι τὸν Χρῆστον Βαλαωρίτην καὶ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀγγελῆ Σουμίλα· ἀλλ' ἀπέτυχον, διότι οἱ φίλοι αὐτῶν οὗτοι κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ Μεϊτάνη καὶ τοῦ Λουδορέκα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ, ὅτε ὁ Λιμπεράκης Γερακάρης ἐπεχείρησε νὰ ἐνεργήσῃ αὐτόθι.

Ὁ γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὑποκοριστικὸν Λιμπεράκης, νεανίας εἶχεν ὑπηρετήσει ὡς κωπηλάτης εἰς τὸν ἐνετικὸν στόλον· ἔπειτα δὲ ναυτικὸς γενόμενος ἠγόρασεν ἓν πλοῖον καὶ κατέστη εἷς τῶν τρομερωτέρων πειρατῶν, συλληφθεὶς δ' ἐν μιᾷ τῶν ἐπιδρομῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μετ' ἄλλων συμπατριωτῶν του, ἐφυλάσσετο δέσμιος εἰς τὰ κάτεργα. Τὸν Λιμπεράκην τοῦτον ἀπεφάσισεν ὁ μέγας Βεζύρης νὰ μεταχειρισθῇ ὡς ὄργανον πρὸς ὑποταγὴν τῶν ἀτιθάσσων συμπατριωτῶν του. Ἐλευθερώσας ὅθεν ἀπὸ τῶν δεσμῶν ἐχορήγησεν αὐτῷ ἄφθονον χρυσίον καὶ ἐφοδιάσας μὲ μυστικὰς ὁδηγίας ἀπέστειλεν εἰς Μάνην μετὰ μεγάλων δυνάμεων. Οἱ περὶ τῶν Λιμπεράκην ἐν Μάνῃ ἐτράπησαν εἰς ἀπηνῆ καταδίωξιν τῆς ἀντιπάλου μερίδος, τῆς τῶν Στεφανοπούλων, ἥτις ἠναγκάσθη τότε νὰ μετοικίσῃ εἰς Κορσικήν. Πολὺς ὅμως δὲν παρῆλθε χρόνος καὶ οἱ Μανιᾶται συνειδότες τὴν πλάνην ἐκήρυξαν τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον. Ὁ δὲ λαομίσητος Λιμπεράκης, ἵνα ἐξαγνίσῃ τὴν προδοσίαν, ἐπεδόθη πάλιν εἰς τὸ πειρατικὸν στάδιον, λυσσωδέστερον κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιτιθέμενος· συλληφθεὶς ὅμως ἐρρίφθη εἰς τὸ **μπάνιο** τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅθεν, μετὰ ταῦτα

ἐλευθερωθεὶς καὶ ἀναγορευθεὶς ἡγεμὼν τῆς Μάνης ἔλαβεν ἐνεργητικώτατον ὑπὲρ τῶν Τούρκων μέρος.

Μετὰ δὲ τὰ ἐν Πελοποννήσῳ ἀποφασίσας ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Στερεᾶς ἦλθε μετὰ μεγάλων δυνάμεων εἰς Καρπενήσιον καὶ ἐνταῦθα ἀπήτει παρὰ τῶν κατοίκων ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων, τοὺς ὁποίους καὶ καναγκαστικῶς εἰσέπραξεν ἐν Καρπενησίῳ. Μετὰ δὲ τοῦτο ἤρχισε νὰ στρατολογῇ διὰ πολλῶν δώρων καὶ ὑποσχέσεων ἰθαγενεῖς, διορίσας καὶ πρωτοπαλλήκαρόν του τὸν ἁρματωλὸν Κώσταν Ραβίαν, ἐπὶ τέλους δέ, χάριν τοπικῆς ἐπιῤῥοῆς, ἦλθεν εἰς δεύτερον γάμον μετά τινος ὡραίας καὶ πλουσίας νεάνιδος ἐκ τοῦ χωρίου Μαυρίλλου, τῆς ὁποίας ὁ οἶκος ἔχων μεγάλας ἐν Εὐρυτανίᾳ καὶ Ὑπάτῃ διακλαδώσεις ἦτο ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων.

Πρὸς τούτοις, εἴτε πρὸς ἄφεσιν τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἁμαρτιῶν εἴτε πρὸς σκόπιμον ἐπίδειξιν, ἔκτιζεν ἰδίοις ἀναλώμασιν ἐκκλησίας, ἐξ ὧν ἡ νῦν ἐν Καρπενησίῳ τῆς ἁγίας Τριάδος.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1696 ἡ ἐνετικὴ δημοκρατία πληροφορηθεῖσα ὅτι ὁ σεμασκέρης Ἰβραὴμ πασᾶς προετίθετο νὰ εἰσβάλῃ ἐκ νέου εἰς Πελοπόννησον, διέταξε τὸν ἔκτακτον προβλεπτὴν τῆς Πελοποννήσου Ἰουστῖνον Ῥίβην ν' ἀνανεώσῃ τὰς καὶ πρότερον πολλάκις διὰ τοῦ λοχαγοῦ Ἰωάννου Λάμπη, ἀνδρείου ἀρχηγοῦ τῶν Ῥουμελιωτικῶν στρατευμάτων, ἄκρου δὲ φίλου τοῦ Λιμπεράκη, γενομένας ἀποπείρας περὶ προσελεύσεως τοῦ Λιμπεράκη ἀντὶ πάσης θυσίας. Ἐν τούτοις αἱ μετὰ τοῦ Λάμπη ἐπαναληφθεῖσαι σχέσεις τοῦ Βέη τῆς Μάνης δὲν διέφυγον τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισαν νὰ θανατώσωσιν αὐτὸν διὰ δηλητηρίου ἐντὸς καφέ. Ἀλλὰ τὸν δόλον ἐννοήσας ὁ πονηρὸς Λάκων εὐσχήμως ἀπεποιήθη νὰ δεχθῇ τὸ ποτὸν καὶ τότε πλέον σπουδαίως ἐσκέφθη περὶ ἀποδράσεως. Ὅθεν προσποιηθεὶς εἰσβολὴν πρὸς τὰ μέρη τῆς Ναυπάκτου ἔφυγεν ἀπὸ τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τριάκοντα πιστῶν ἔδραμε πρὸς τὴν παραλίαν καὶ ἐπεβιβάσθη εἰς τὰς δύο ἀναμενούσας αὐτὸν ἐνετικὰς γαλέρας. Ὅθεν ἀμέσως ὀνομασθεὶς ἱππότης τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ λαβὼν σταυρὸν ἀδαμαντοκόλλητον διωρίσθη τοπάρχης τῆς Ῥούμελης (Livadia), διατηρῶν, κατὰ τὰς συνθήκας,

σωματοφυλακὴν ἐκ δεκαπέντε πιστῶν, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γεώργιος.

Συγκεντρωθέντος ἐν Πόρῳ τοῦ Ἐνετικοῦ στόλου καὶ τοῦ συμμαχοῦντος Παπο-μελιταίου, συνεκροτήθη πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη ἡ καταδίωξις τοῦ ἐν Θήβαις στρατοπεδεύοντος σερασκέρη. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὁ Γερακάρης μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπεβιβάσθη εἰς Σάλωνα πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῶν ἐν Βοιωτίᾳ Τούρκων, σῶμα δ' ἐκ χιλίων πεντακοσίων Ἀλβανῶν ἐξελθὸν τοῦ ἰσθμοῦ ἐξέτεινε τὴν λεηλασίαν καὶ καταστροφὴν μέχρι Θηβῶν καὶ Ἀθηνῶν.

Ὁ Γερακάρης ἔπειτα μετὰ τῶν ἁρματωλῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος διαδραμὼν ἐν πυρὶ καὶ σιδήρῳ τὴν Φθιώτιδα, τὴν Θεσσαλίαν καὶ Εὐρυτανίαν εἰσῆλθεν εἰς Ἤπειρον καὶ ἀπανθρώπως ἐλεηλάτησε τὴν Ἄρταν, (27 Αὐγούστου 1696), καίτοι ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν διατελοῦσαν κυριαρχίαν. Μετὰ δὲ τὴν λεηλασίαν τῆς Ἄρτης συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ καταδικασθεὶς εἰς ἰσόβιον φυλακὴν ἀπεβίωσεν ἐν Βρεσκίᾳ τῆς Ἰταλίας.

Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται, ἂν καὶ ἐγίνοντο κυρίως κατὰ τῶν Τούρκων, πολλὰς ἐπέφερον ζημίας καὶ βλάβας εἰς τοὺς Χριστιανούς· διότι οἱ Τοῦρκοι αὐτοὺς ἐξεδικοῦντο καὶ πολυτρόπως ἐτιμώρουν θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς παραιτίους καὶ ὑποκινητάς.

Διὰ τῆς ἐν ἔτει 1699 ἐν Κάρλοβιτζ συνομογηθείσης συνθήκης ἡ Τουρκία παρεχώρησε τὴν Πελοπόννησον εἰς τὴν Ἑνετίαν, οἱ δὲ Στερεοελλαδῖται ἐδέησεν αὖθις νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης.

Ὁ δὲ Πάνος Μεϊτάνης, τὸ μικρὸ Χορμόπουλο καὶ ὁ Σπαθόγιαννος ἔπεσον ἔν τινι μάχῃ (Βαλ. Μνημ. σελ. 652).

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ἐπίτασις τῆς τουρκικῆς τυραννίας ἐλάμβανεν ὁσημέραι ἀπειλητικὰς διαστάσεις, ἐν ἔτει δὲ 1711 ἐφόνευσαν οἱ Τοῦρκοι τὸν ἀρχιερέα Νέων Πατρῶν ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἱερουργοῦντα καὶ κρατοῦντα πρὸ τῆς ἁγίας Τραπέζης τὴν ἁγίαν Μετάληψιν.

§ 6. Κατάστασις τοῦ Ζητουνίου καὶ τῆς Στηλίδος ἀρχομένου τοῦ ιη' αἰῶνος.

Κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1706 διῆλθεν ἐκ Ζητουνίου καὶ Στηλίδος ὁ

περιηγητὴς Παῦλος Λουκᾶς. «Τῇ 19 Ἰουλίου, κατὰ μετάφρασιν τοῦ κειμένου, ἀφοῦ ἐπὶ τρίωρον διήλθομεν ὁδοὺς λίαν ἐπικινδύνους ἕνεκα τῶν λῃστῶν, ἀνέβημεν τέλος εἰς τὸ ὄρος Ἰωνὶτ-Δερβέν . . . . . . ἐντεῦθεν κατήλθομεν εἰς τὸ Ζητούνιον. Αὕτη ἡ πόλις εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Ἰωνίτ. Τὰ ἐρείπια τῶν οἰκοδομῶν καὶ τὸ πλῆθος τῆς οἰκοδομησίμου ὕλης, ἅπερ βλέπει τις ἐκεῖ, δεικνύουσιν, ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο πολλοῦ λόγου ἀξία. Εἶχεν ἄλλοτε δύο μεγάλα φρούρια ἀπέναντι ἀλλήλων κείμενα. Τὸ μὲν τούτων βλέπει τις καὶ σήμερον σχεδὸν ὁλόκληρον, τὸ δ' ἕτερον εἶναι κατεστραμμένον. Τὸ μέσον ταύτης τῆς πόλεως εἶναι σχεδὸν μικρά τις κοιλάς, ἣν διαῤῥέει μικρὸς ῥύαξ. Μοὶ εἶπον ὅτι ἡ πηγὴ εἶναι ἄφθονος ῥέουσα καθ' ὅλας τὰς ὥρας τοῦ ἔτους. Ἔμπροσθεν τοῦ Ζητουνίου ἐκτείνεται λίαν εὔφορος πεδιάς, ἰδίως εἰς σιτηρά· κοσμεῖται ὑπὸ διαφόρων χωρίων, ὧν οἱ μετ' ὀπωροφόρων δένδρων λαχανόκηποι παρουσιάζουσι κατάφυτα τοπεῖα θαυμάσια, ἅτινα μετὰ τοῦ ὡραίου ποταμοῦ, ὅστις, διαῤῥέων τὴν πεδιάδα ὀνομάζεται Ἑλλάδα, ἀποτελοῦσι θελκτικὸν θέαμα. Ὁ ποταμὸς οὗτος εἶναι ὁ Σπερχειὸς τῶν ἀρχαίων. . . . . . Ἡ πόλις Ζητούνιον κατοικεῖται ὑπὸ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων. Ἐν τῷ φρουρίῳ βλέπει τις μόνον Μωαμεθανούς· ἄνωθεν τῆς Πύλης δι' ἧς εἰσῆλθον εἶδον μαρμάρινον ἀνάγλυφον, ἐφ' οὗ εἶναι ἀναγεγλυμμένον πρόσωπόν τι κροῦον ὄργανόν τι ἱκανῶς ὅμοιον πρὸς λύραν. Πλησίον αὐτοῦ παῖς ἔχων τὴν κεφαλὴν κεκαλυμμένην διὰ κορδύλλης (κουκκούλας, en capuchon) καὶ εἰς στάσιν προσώπου μέλλοντος νὰ χορεύσῃ πρὸς τὸν ἦχον τοῦ ὀργάνου τοῦ ἑτέρου προσώπου (ἴδ. σελ. 4 καὶ 12).

Ἐν τῷ Ζητουνίῳ ἀνεῦρον δύο μόνον ἐπιγραφάς, τὴν μὲν πρὸς τιμὴν Ξενοφάντου τινός, τὴν δὲ περὶ δύο Δημοσθενῶν. . . » ἡ ἀνεύρεσις τῆς ἑτέρας τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἐξηκρίβωσεν ὅτι τὸ Ζητούνιον ἔκειτο ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἀρχαίας Λαμίας, ἔχει δὲ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ὡς ἑξῆς·

Πόλις Σεβαστίων Λαμιέων Μνασι
λαΐδαν Παραμόνου, φύσει δὲ Ξενο
φάνιου ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς εἰς αὐτήν.

Τὸ ἀνωτέρω μνημονευόμενον ἀνάγλυφον, ὡς ἔμαθον ἐσχάτως, ἀποσπασθὲν ἀποκρύπτεται.

«Ἐκ ταύτης τῆς πόλεως, ὡς λέγει ὁ περιηγητής, διελθόντες τὴν πεδιάδα μετὰ τρίωρον πορείαν ἤλθομεν εἰς Στηλίδα. Αὕτη δ' εἶναι ἓν μέγα χωρίον, κατοικούμενον μόνον ὑπὸ Χριστιανῶν. Τὸ μέρος εἶναι πολὺ ὡραῖον καὶ πολὺ εὔφορον τὴν δ' ἐκκλησίαν αὐτοῦ ὡς πρὸς χωρίον εὗρον πολὺ εὐάρεστον (Voyage Paul Luca τόμ. Α' σελ. 218 καὶ ἑξ. ἐκδ. 1774).

§ 7. Διάσημοι ἁρματωλοὶ κατὰ τὴν ιη' καὶ ιθ' ἑκατονταετηρίδα ἐν τῇ βορείῳ Ἑλλάδι, ὁπωσδήποτε ἐπιδράσαντες καὶ ἐπὶ τῆς Φθιώτιδος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διασημότεροι τῶν ἁρματωλῶν ἦσαν:

α') Ὁ **Σταθᾶς Γεροδῆμος** ἐκ Βάλτου, τοῦ ὁποίου πρωτοπαλλήκαρα ὑπῆρξαν ὁ **Ἰωάννης Μπουκουβάλας**, ὅστις ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὸ ἁρματωλίκιον τῶν Ἀγράφων, ὁ **Στουρνάρης**, ὅστις ἔλαβε τὸ τοῦ Ἀσπροποτάμου, ὁ **Ἀλέξιος Καρακίτσας**, τὸ τοῦ Καρπενησίου καὶ ὁ **Ἰωάννης Κοντογιάννης** τὸ τοῦ Πατρατζικίου. Ὁ υἱὸς τοῦ Σταθᾶ Ἰωάννης διέπρεψε κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769, ἦτο δὲ γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ Μπουκουβάλα.

«Μή με θαῤῥεῖτε νιόνυφη, νύφη νὰ προσκυνήσω,
ἐγὼ εἶμ' ὁ Γιάννης τοῦ Σταθᾶ, γαμβρὸς τοῦ Μπουκουβάλα»

λέγει περὶ αὐτοῦ τὸ δημοτικὸν ᾆσμα.

β') Ὁ Ἰωάννης Μπουκουβάλας ἐκ Σαρακατζίου τοῦ Βάλτου διέπρεψε διὰ βίου μαχόμενος πρὸς τοὺς Τούρκους. Ἐν ἔτει 1767 ἐπὶ κεφαλῆς τριακοσίων ἁρματωλῶν κατετρόπωσεν ἐν Κερασόβῳ τὸν Χοῦσον, πίππον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, σταλέντα παρὰ τοῦ Κοῦρτ πασᾶ πρὸς καταδίωξιν αὐτοῦ· συνέδραμον τότε τὸν Μπουκουβάλαν, ὁ Σταθᾶς, ὁ Καρακίτσας, ὁ Κοντογιάννης καὶ ὁ Στουρνάρης.

Ἀλλὰ τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν εἶχεν ὁ Μπουκουβάλας καὶ πρὸς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ ἐν τοῖς δημοτικοῖς ᾄσμασι διασαλπιζομένη ἐκείνη νίκη:

«Τ' εἶν' ὁ ἀχὸς ποῦ γίνεται κ' ἡ ταραχὴ μεγάλη;
Μήνα βουβάλια σφάζονται, μήνα θεριὰ μαλώνουν;
Μήτε βουβάλια σφάζονται, μήτε θεριὰ μαλώνουν·

ὁ Μπουκουβάλας πολεμάει μὲ χίλιους πεντακόσιους,
'ς τὴ μέση 'ς τὸ Κεράσοβο καὶ 'ς τὴ καινούρια χώρα.»

Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Μπουκουβάλας κατεδίωξε τὸν Μοῦρτο Χοῦσον μέχρι Τεπελενίου. Ὁ Μπουκουβάλας μετέσχε καὶ τῆς κατὰ τὸ 1769 ἐπαναστάσεως καὶ τέλος προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν μετέβη εἰς ῥωσσικὴν ὑπηρεσίαν, ἀπεβίωσε δ' ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅπου εἶχεν ἀπέλθει εἰς προσκύνησιν.

γ') Ὁ Ἰωάννης Κοντογιάννης κατήγετο ἐκ Χαλκιοπούλων τοῦ Βάλτου, παρευρέθη καὶ διέπρεψε κατὰ τὴν ἐν Κερασόβῳ μάχην. Ἐπειδὴ δ' ὁ Κοὺρτ πασᾶς βαρέως φέρων τὴν ἧτταν διέταξε τὸν Μοῦρτο Χοῦσον, ἵνα διὰ νέων δυνάμεων ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ Μπουκουβάλα, εἰδοποιηθέντες οἱ ἁμαρτωλοὶ συνεξεστράτευσαν πάντες καὶ ἀναθέσαντες ἤδη τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν Κοντογιάννην, ἐπορεύθησαν πρὸς συνάντησιν τῶν πολεμίων. Ὁ Κοντογιάννης τὸ κατ' ἀρχὰς ἀπέφευγε τὴν συμπλοκὴν μέχρις οὗ διὰ στρατηγημάτων ἐφελκύσας τοὺς Ἀλβανοὺς εἰς Χονία, σύμφυτον τόπον καὶ ἀδιέξοδον ἐν Βάλτῳ, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτοὺς καὶ τοὺς κατέστρεψε. Μετὰ δὲ τὴν κατὰ τὸ 1770 συνθηκολόγησιν τοῦ Σταθᾶ μετὰ τῶν Τούρκων ἔλαβεν ὁ Κοντογιάννης τὸ ἁρματωλίκιον τοῦ Πατρατζικίου. Ἐπὶ τῆς σπάθης αὐτοῦ κατὰ τὸν Πουκεβὶλ (ἱστορ. ἀναγεν. τῆς Ἑλλάδος τόμ. Α' σελ. 149 κατὰ μετάφρ. Ζύγουρα) ἦσαν κεχαραγμένοι οἱ ἑξῆς στίχοι :

«ὅποιος τυράννους δὲν ψηφεῖ
κ' ἐλεύθερος 'ς τὸν κόσμον ζῇ,
δόξα, τιμή, ζωή του,
εἶναι τὸ σπαθί του.»

Ἡ σπάθη αὕτη κατὰ τὸν αὐτὸν Πουκεβὶλ περιῆλθεν εἰς τὸν Κατζαντώνην κληρονομικῷ δικαιώματι, ὄχι βεβαίως ἐκ συγγενείας, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ ἀξιώματος. Τὸν Κοντογιάννην ἀποθανόντα διεδέξαντο ἐν τῷ ἁρματωλικίῳ Πατρατζικίου οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Κωνσταντῆς καὶ Μῆτσος, ἐξ ὧν ὁ Κωνσταντῆς ἐδολοφονήθη κατὰ τὸ 1810. Εἰς τὴν δολοφονίαν ταύτην ἀναφέρεται, ὡς φαίνεται τὸ δημοτικὸν ᾆσμα :

«κοιμᾶτ' ἡ καπετάνισσα, νύφη τοῦ Κοντογιάννη,
νὰ τὴν ξυπνήσω σκιάζομαι, νὰ τῆς τὸ εἰπῶ φοβοῦμαι·
Τὸν Νικολάκη πιάσανε, τὸν Κωνσταντῆ βαρέσαν.»

῾Ο δὲ Μῆτσος Κοντογιάννης διεδραμάτισε σπουδαῖον ἐν τῇ ᾿Ανατολικῇ ῾Ελλάδι πρόσωπον κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσεται.

δ΄) **Κατσαντώνης** καὶ **Λεπενιώτης**. ᾿Εκ Καστοβέτσι, χωρίου τῶν ᾿Ιωαννίνων, υἱοὶ ἀρχιποίμενος ἐκ τῶν νομάδων Σαρακατσάνων. ῾Ο Κατσαντώνης κατηγορηθεὶς ἐν Λεπενοῦ, ὅπου παρεχείμαζεν, ὡς κλέπτης προβάτων πρὸς τὸν ᾿Αλῆ πασᾶν συνελήφθη μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ προσφέρωσι μέγα ποσὸν χρημάτων διὰ νὰ ἀπελευθερωθῶσι· διὰ τοῦτο ὁ Κατσαντώνης κατὰ τὸ 1802 παραιτήσας καὶ τὸ πατέρα καὶ τὸ ποίμνιον ἔλαβε τὰ ὅπλα καὶ ἔγεινε κλέφτης· ὅτε παρεσκευάζετο νὰ τραπῇ εἰς τὸν κλέφτικον βίον, ἡ μήτηρ αὐτοῦ τὸν παρεκάλει νὰ μὴ προβῇ εἰς τοῦτο τὸ διάβημα συχνὰ λέγουσα: «κάτσε ᾿Αντώνι μου·» ἐντεῦθεν δὲ ἐπωνομάσθη Κατσαντώνης. Ὅτε δὲ πάλιν ὁ ᾿Αλῆ πασᾶς συνέλαβε πρὸς τιμωρίαν τὸν πατέρα καὶ ἄλλους αὐτοῦ συγγενεῖς καὶ ἔρριψεν αὐτοὺς εἰς τὰς εἱρκτάς, ἐδήμευσε δὲ καὶ τὰ ποίμνιά του, τότε τὸν Κατσαντώνην ἠκολούθησαν εἰς τὸ νέον του στάδιον, οἵτε αὐτάδελφοί του Κώστας Λεπενιώτης καὶ Γεώργιος Χασιώτης καὶ ὁ θεῖός του Δίπλας μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου των Τσόγκα. Ταχέως ὁ Κατσαντώνης ἠδυνήθη νὰ συνάξῃ περὶ ἑαυτὸν ἀρκετοὺς ἐκλεκτοὺς ὀπαδούς, μεθ᾿ ὧν διαφοροτρόπως ἐξεδικήθη τοὺς ἐχθρούς του εἰς τὰ Ἄγραφα καὶ εἰς ὅλας τὰς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ᾿Αλῆ ἐπαρχίας. ῾Ο ῾Ρῶσσος στρατηγὸς Παπαδόπουλος, ὃν ἐγνώρισεν ὁ Καντσαντώνης μεταβὰς εἰς Κέρκυραν πρὸς θεραπείαν πληγῆς τινος, παρήγγειλεν αὐτῷ, ὅπως συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν ἄλλων ἁρματωλῶν ἔλθωσιν ἀκολούθως πρὸς αὐτόν, ἵνα κανονίσωσι τὰ τῆς μελετωμένης ἐπαναστάσεως. ῾Ο Κατσαντώνης τότε περιήρχετο ἀναφανδὸν τὰ ὀρεινὰ μέρη τῶν ᾿Αγράφων, ὕβριζε δημοσίᾳ τὸν πώγωνα τοῦ ᾿Αλῆ πασᾶ (ὕβρις θεωρουμένη παρὰ τοῖς ᾿Οθωμανοῖς ὡς ἡ αἰσχίστη τῶν ὕβρεων) καὶ προέτρεπε τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν. ῾Ο ᾿Αλῆς διέταξε πάντας τοὺς δερβεναγάδες καὶ ἁρματωλούς του νὰ τὸν φονεύσωσιν Πλὴν οὐδέποτε οὗτοι ἠδυνήθησαν. Πάντας τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τοῦ ᾿Αλῆ, ὧν προεξεῖχον ὁ Βελῆ Γκίκας καὶ ὁ Σουλεϊμὰν μπέης, τοὺς ἐζώγρησε καὶ κατέσφαξε μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν, ὥστε οἱ λοιποὶ λαβόντες φόβον δὲν ἐτόλμων πλέον νὰ καταδιώξωσιν αὐτόν. Ὅτε

δ' ὁ Καποδίστριας περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου τοῦ 1807 παρασκευάζων αὖθις ἐπαναστατικὸν κίνημα εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν ἁρματωλῶν αὐτῆς προσεκάλεσεν ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν Καντσαντώνην εἰς Λευκάδα, οἱ ὁπλαρχηγοὶ πάντες ἀνεκήρυξαν αὐτὸν ὁμοφώνως πολέμαρχον. Τὸ κίνημα τοῦτο ἐματαιώθη διὰ τῆς συλλήψεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Εὐθυμίου Βλαχάβα. Ἀλλὰ συγχρόνως προσεβλήθη καὶ ὁ Κατσαντώνης ὑπὸ τῆς νόσου εὐλογίας, ἐξ ἧς βαρέως πάσχων, ἐπιποθῶν δὲ τὰ προσφιλῆ αὐτῷ βουνὰ τῶν Ἀγράφων ἐπανῆλθεν εἰς αὐτά, διέλυσεν εἰς ἀποσπάσματα (μπουλούκια) τὸ πολυάριθμον σῶμα τῶν ὀπαδῶν του καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Χασιώτου καὶ τεσσάρων ἄλλων ἐμπίστων ἀπεσύρθη εἰς ἀπόκρυφόν τι σπήλαιον πλησίον τῆς Φουρνᾶς, ὅπου ἐνοσηλεύετο. Εἷς μόνος γεωργὸς Ἰωάννης Γκούρλας κατὰ Φραγκίσταν ἢ βοσκός, κατ' Ἀριστοτέλην Βαλαωρίτην (ἐν Ἀθ. Διάκῳ σελ. 90) ὄχι βοσκός, ἀλλ' ἱερεύς, ὅστις τοῖς ἐπρομήθευε τροφήν, ἐγνώριζε τὸ καταφύγιόν των. Ὁ Ἀλῆς τότε ἔστειλεν εἰς ἀναζήτησίν του τὸν Ἄγον Μουχουρτάρην μετ' ἑπτακοσίων Ἀλβανῶν. Εἰς τὰ τρομερὰ βασανιστήρια τούτων ὑποκύψας τέλος ὁ ἔμπιστος τοῦ Καντσαντώνη βοσκὸς ἐξηναγκάσθη νὰ μαρτυρήσῃ τὸ κρησφύγετον τοῦ καταζητουμένου κλέφτου. Τότε ὁ μὲν Χασιώτης ἥρπασεν ἐπὶ τῶν ὤμων του τὸ ἀσθενὲς σῶμα τοῦ Κατσαντώνη, οἱ δὲ τέσσαρες σύντροφοι ξιφήρεις ἐφώρμησαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν διανοίγοντες δρόμον. Διέσπασαν οὕτω τὴν φάλαγγα τοῦ Ἄγου καὶ προεχώρησαν διάστημα ἑπτάωρον φεύγοντες καὶ καταδιωκόμενοι μανιωδῶς, ἕως οὗ ἐντὸς στενωτάτης θέσεως ἐμπεσόντες ἐξωγρήθησαν ἅπαντες. Ὁ Κατσαντώνης λοιπόν, ὁ ἀδελφός του καὶ οἱ τέσσαρες ὀπαδοί του συλληφθέντες ὡδηγήθησαν δέσμιοι εἰς Ἰωάννινα, ὅπου ὑπὸ τὴν περιβόητον πλάτανον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐθανατώθησαν μαρτυρικῶς, θραυσθέντων τῶν μελῶν των ὑπὸ δημίων.

Λόφος τις σύδενδρος πρὸς ἀνατολ' τοῦ χωρίου Παλαιοκάστρου τοῦ δήμου Τυμφρηστοῦ κείμενος μέχ.. σήμερον φέρει τὸ ὄνομα «τὰ λημέρια τοῦ Κατσαντώνη».

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κατσαντώνη τὰ ἀποσπάσματα τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ συνεμάζευσεν ὁ Κώστας ὁ Λεπενιώτης, ὅστις ἐκδικούμενος τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ ἔσπειρε διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου

τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὸν τρόμον ἀπὸ τῶν Ἀγράφων καὶ τῶν Τσουμέρκων μέχρι τῶν Τρικκάλων καὶ τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Λεπενιώτης περὶ τὸ χωρίον Δομιανοὺς κατὰ Μάϊον τοῦ 1809 κατετρόπωσε τοὺς ὑπὸ τὸν Δερβέναγα Σουλεϊμὰν τότε Ἀλβανούς, φονεύσας καὶ αὐτὸν τὸν Σουλεϊμὰν καὶ περὶ τοὺς ἑξήκοντα ἐκ τῶν ὀπαδῶν του.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἐξέδωκεν ἀμνηστείαν καὶ προσελθόντα τὸν Λεπενιώτην διώρισε γενικὸν ἁρματωλὸν ὅλων τῶν Ἀγράφων. ἀλλὰ καὶ αὖθις ἐπεβούλευεν αὐτῷ· ἕως ἐπὶ τέλους κατώρθωσεν ὁ Ἀλῆ πασσᾶς νὰ δολοφονήσῃ καὶ αὐτὸν ἐν τῷ χωρίῳ Φουρνᾷ ἐξερχόμενον τῆς ἐκκλησίας διά τινος εὐνοουμένου προκρίτου τῶν Ἀγράφων τοῦ Νικοθέου, ὅστις τὰ πάνδεινα εἶχεν ὑποστῇ ὑπὸ τῶν Κατσαντωναίων. (Τὸν βίον τοῦ Κατσαντώνη κατ' ἀφήγησιν τοῦ Ἰωάννου Φραγκίστα συντρόφου τοῦ Κατσαντώνη ἐξέδωκε τὸ 1862 ὁ Ἐπαμ. Φραγκίστας υἱὸς αὐτοῦ). Καὶ οὗτοι μὲν εἰσιν οἱ ἐγγύτερον δράσαντες ἐν Φθιώτιδι, ἀπώτερον δὲ δράσαντες ἦσαν: Ὁ Λάμπρος Κατσόνης ἐκ Λεβαδείας, ὁ Νικοτσάρας ἐκ τοῦ χωρίου Γιαννωτὰ τοῦ Ὀλύμπου, ὁ Εὐθύμιος Βλαχάβας ἱερεύς, ἁρματωλὸς τῶν Χασίων καὶ ὁ ἐκ Καρπενησίου Δημήτριος Παληόπουλος.

§ 8. Νέαι ἐπαναστάσεις ληγούσης τῆς ιη' ἑκατονταετηρίδος.

Τοιούτους ἄνδρας εἶχεν ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς κατὰ τὸ β' ἥμισυ τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' ἐμπνέοντας μέγα θάῤῥος εἰς τὸν λαόν, ἀλλ' ἀρχομένης τῆς ιη' ἑκατονταετηρίδος ἤρχισε νὰ ἐπιῤῥωννύηται τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα διὰ τῆς ἱδρύσεως σχολείων ἔν τε τῇ Πελοποννήσῳ, τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι, τῇ Θεσσαλίᾳ, τῇ Ἠπείρῳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἀνεφάνη δὲ καὶ νέος ἐξωτερικὸς ἐπίκουρος, ἡ ὁμόδοξος Ῥωσσία. Πέτρος ὁ μέγας διὰ προκηρύξεώς του ἀπὸ 23 Μαρτίου 1711 ἐκάλει εἰς ἐπανάστασιν ἅπαντας τοὺς ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου Χριστιανούς. Μετ' ὀλίγα δὲ ἔτη ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἄννης (1730—1740) νέαι διεσπάρησαν εἰς τὴν Τουρκίαν ἐπαναστατικαὶ προκηρύξεις. Ἀλλ' αἱ πρῶται ἐπαναστατικαὶ ἐνέργειαι ἤρχισαν ἐπὶ τῆς Αἰκατερίνης τῆς Ἀλεξιέβνας τῷ 1766 διὰ τοῦ Γεωργίου Παπάζωλη ἐκ Σιατίστης λοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ τῆς Ῥωσσίας.

Κατὰ δὲ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1768 ἐκηρύχθη ὁ μεταξὺ Τουρ-

κίας καὶ Ῥωσσίας πόλεμος, λήγοντος δὲ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1770 ἠγκυροβόλησεν εἰς Οἴτυλον ἡ πρώτη μοῖρα τοῦ Ῥωσσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Ὀρλὼφ καὶ ἐξεῤῥάγη ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανάστασις, ἣν ἠκολούθησεν ἡ ἐν τῇ Στερεᾷ, ἔνθα ὕψωσαν τὴν σημαίαν ἐν Βάλτῳ μὲν ὁ Σταθᾶς Γεροδῆμος, ἐν Βονίτσῃ καὶ Ξηρομέρῳ ὁ Χρ. Γρίβας, ἐν Ἀγγελοκάστρῳ ὁ Γεώργιος Λαχούρης, ἐν Μεσολογγίῳ ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς, ἐν Κραββάροις ὁ Κωνσταντῖνος Σουσμάνης, ἐν Λοιδωρικίῳ ὁ Λουρῆς, ἐν Παρνασσίδι ὁ Κομνηνὸς Τράκας, ἐν Λεβαδείᾳ ὁ Ἰωάννης Καλποῦζος καὶ ἐν Μεγαρίδι ὁ Μητρομάρας. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασε καὶ ἡ δευτέρα μοῖρα τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον Ὀρλώφ, συνεπαγομένη καὶ 400 ἄνδρας στρατολογηθέντας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀλέξιος διαλύσας τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης ἐκυρίευσε τὴν Πύλον, ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς Μεθώνης καὶ διέταξε τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀνατολικῆς λεγεῶνος Ἀντώνιον Ψαρὸν νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἀλλ' ἡ πολιορκία αὕτη ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, οἱ περὶ τὸν Ψαρὸν ἐτράπησαν εἰς φυγήν, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐκδικούμενοι ἔσφαξαν τρισχιλίους Ἕλληνας τῆς πόλεως καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν ἐπίσκοπον καὶ πέντε ἄλλους κληρικούς. Ταῦτα δὲ ὑπῆρξαν τὰ προοίμια μόνον τῶν φοβερωτάτων συμφορῶν, ὅσας ἔμελλε νὰ φέρῃ τὸ κίνημα τοῦτο.

Ἡ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀπόβασις τῶν Ῥώσσων καὶ ἡ τῇ προτροπῇ αὐτῶν ἐπανάστασις τῶν Πελοποννησίων ἐνέβαλον εἰς τοὺς Τούρκους τὴν ὑποψίαν, ὅτι πάντες οἱ ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανοί, καθὸ ὁμόθρησκοι τῶν Ῥώσσων, εἶναι κοινωνοὶ τῶν σκοπῶν αὐτῶν. Ἡ ὑποψία αὕτη τοὺς μὲν κοινοὺς Τούρκους ἐξηγρίωσε κατὰ τῶν Χριστιανῶν, τοὺς δὲ ἄρχοντας αὐτῶν κατέστησε λίαν ἀνεκτικοὺς διὰ τὰ κακουργήματα τοῦ κοινοῦ πλήθους. Ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος οἱ καταγραφόμενοι εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατιωτικοῦ Τοῦρκοι μετεχειρίζοντο ὅπως ἤθελον τοὺς Χριστιανούς, ἐνεδύοντο καὶ ἐτρέφοντο ἀπ' αὐτῶν. Ἠσέλγαινον εἰς τοὺς παῖδας αὐτῶν, τῶν δ' ἀνθισταμένων ἡ ποινὴ ἦτο φόνος διὰ πιστόλας ἢ μαχαίρας ἀνεύθυνος. Τὰ χωρία ἠρημόνοντο ὑπὸ τῶν διαβαινόντων στρατευμάτων, οἱ δὲ θέλοντες ἐκ τῶν Χριστιανῶν νὰ σωθῶσι κατέφευγον εἰς τὰ ὄρη.

Πασῶν δὲ τῶν πόλεων τὰς τραγικωτέρας σκηνὰς εἶδεν ἡ Λάρισσα.

Τρεῖς σατράπαι εὑρίσκοντο ἐν αὐτῇ τῷ 1770, τὸ μὲν ἵνα στρατολογῶσι διὰ τὸν πόλεμον, τὸ δ' ἵνα προσέχωσι μὴ τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα μεταδοθῇ διὰ τῶν Ἑλλήνων ἁρματωλῶν. Τότε ἕνεκα ἐρίδων τῶν προεστώτων τῶν Τρικκάλων, Δημάκη καὶ Γεωργάκη τῶν Χελιωτῶν, καί τινος ἄλλου Τρικκαίου, ὁ Ἀγᾶ πασᾶς, εἷς ἐκ τῶν τριῶν, διέταξε τοὺς στασιάζοντας προεστῶτας τῶν Τρικκάλων νὰ μεταβῶσιν εἰς Λάρισσαν συνεπιφέροντες ὅσους δύναται ἕκαστος Χριστιανοὺς ὡς μάρτυρας, ἵνα ἐξευρεθῇ τίς ἔχει τὸ δίκαιον. Τρισχίλιοι Τρικκαῖοι ἦλθον ἐκ τῶ πολλῶν χωρίων τῆς ἐπαρχίας εἰς Λάρισσαν. Ἡ μεγάλη αὐλὴ τοῦ πασᾶ δὲν ἐχώρει τὸ πλῆθος τῶν φωνασκούντων τῶν μὲν ὑπὲρ τοῦ Δημάκη καὶ Γεωργάκη, τῶν δὲ ὑπὲρ τοῦ Τρικκαίου. Κατὰ τὴν δευτέραν συνάθροισιν (9 Μαρτίου 1770) διέταξεν ὁ πασᾶς τὸν ὄλεθρον τῶν ἀόπλων καὶ ἀκάκων τούτων ἀνθρώπων· ἤρχισεν ἡ κατ' αὐτῶν πυροβόλησις· οἱ φεύγοντες ἐκ τῆς αὐλῆς ἐφονεύοντο εἰς τοὺς δρόμους· ἡ πόλις ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐγεμίσθη νεκρῶν καὶ τὰ ῥεῖθρα τοῦ Πηνειοῦ ἐβάφησαν ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἀθλίων Τρικκαληνῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Λάρισσα εἶχε καταστῇ φωλεὰ τῶν ἀγριωτέρων Γιανιτσάρων, οἱ Λαρισσαῖοι δὲν ἐδοκίμασαν μετριώτερα. Συνειθισθέντες οἱ Γιανίτσαροι νὰ φονεύωσι Χριστιανούς, ἐτουφέκιζον καθ' ἑκάστην 10 15 ἐκ τούτων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ οἱ ἐν Τρικκάλοις ἀγάδες προσεκάλεσαν χιλίους πεντακοσίους Ἀλβανοὺς εἰς φύλαξιν τῆς πόλεως. Οἱ Ἀλβανοὶ οὗτοι τῇ 14 Ἰουλίου 1770 ὁρμήσαντες διήρπασαν πάντα τὰ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐργαστήρια περὶ τὰ πεντακόσια, διήρπασαν καὶ τὰς δύο (ἄνω καὶ κάτω) συνοικίας τῶν Ἑβραίων (Τουρκοκρ. Ἑλλὰς σελ. 495 ὑποσημ.). Καὶ τὸ Μοσχολοῦρι ἢ Μοσκολοῦρι καὶ σχεδὸν πᾶσαι αἱ κωμοπόλεις καὶ τὰ ἐν τῷ βάθει τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος κείμενα χωρία ἐπυρπολήθησαν ἢ ἐλεηλατήθησαν ὑπὸ τῶν Γενιτσάρων τῆς Θεσσαλίας. (Πουκ. ἱστ. τῆς ἀναγεν. τῆς Ἑλλάδ. Α' σελ. 37).

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀπειράριθμα στίφη Ἀλβανῶν εἰσβάλλοντα εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα διευθύνοντο εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ ἁρματωλὸς τοῦ Βάλτου Σταθᾶς Γεροδῆμος ἀντὶ ἀντιστάσεως ἠρκέσθη νὰ συνομολογήσῃ μετ' αὐτῶν συνθήκην, ἐξασφαλίζουσαν αὐτῷ καὶ τοῖς σωματάρχαις αὐτοῦ Μπουκουβάλᾳ, Καρακίτσῳ καὶ Κοντογιάννῃ τὰ ἁρματωλίκια τοῦ Βάλτου, τῶν Ἀγράφων, τοῦ Καρπενη-

σίου καὶ τῆς Ὑπάτης. Τὸ παράδειγμα ὅμως τοῦ Σταθᾶ δὲν ἐμιμήθη καὶ ὁ λεοντόθυμος ἁρματωλὸς τῆς Βονίτσης καὶ Ξηρομέρου Χρῆστος Γρίβας, ὅστις ἔπεσεν ἐν μέσῳ σωρείας ἐχθρικῶν πτωμάτων μετὰ τριακοσίων ἄλλων ὀπαδῶν κατὰ τὴν ἔνδοξον τοῦ Ἀγγελοκάστρου μάχην μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Τσεγίος Γρίβας καὶ ὁ Γεώργιος Λαχούρης. Ἡ θέσις, ἐν ᾗ ἔπεσον οἱ μεγάθυμοι οὗτοι ἁρματωλοί, φέρει ἄχρι τοῦδε τὸ ὄνομα τῶν Γριβαίων τὰ κόκκαλα (Ἑλλ. ἀνέκδ. Α σελ. ρλδ' — ρλε').

Συγχρόνως καὶ ἄλλα στίφη Ἀλβανῶν καταφθείροντα τὴν Φθιώτιδα εἰσέβαλον εἰς τὴν Παρνασσίδα καὶ τὴν Λεβαδείαν. Ὁ Καλποῦζος καὶ ὁ Τράκας μὴ δυνηθέντες ν' ἀντικόψωσι τὴν ὁρμὴν αὐτῶν κατέφυγον ἐπὶ πλοιαρίων εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τὸ δὲ χείριστον οἱ ἁρματωλοὶ τῆς Δωρίδος καὶ Ναυπακτίας Δωρῆς καὶ Σουσμάνης, ἐρίζοντες πρὸς ἀλλήλους, ἐπεκαλέσαντο ἑκάτερος τὴν συνδρομὴν τῶν Ἀλβανῶν ἐπὶ ὡρισμένῳ μισθώματι. Καὶ οἱ μὲν μετὰ τοῦ Σουσμάνη ταχθέντες ἐπολιόρκησαν ἐν Ζηλίστᾳ καὶ ἔσφαξαν τὸν Δωρῆν. Ἔπειτα δὲ ἑνωθέντες μετὰ τῶν προτέρων τοῦ Δωρῆ μισθοφόρων ἐφόνευσαν καὶ τὸν Σουσμάνην καὶ ἐτράπησαν εἰς μυρίας καταπιέσεις κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς τε Δωρίδος καὶ Κραββάρων.

Ἡ ἀδράνεια καὶ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν Ῥώσσων, αἱ πομπώδεις ὑποσχέσεις καὶ ἡ ἐλαχίστη βοήθεια καὶ αἱ θηριωδίαι τῶν Τούρκων κατέσβεσαν παραχρῆμα καὶ τὸν ἐλάχιστον τῆς ἐπαναστάσεως σπινθῆρα. Πολλοὶ τῶν προυχόντων καὶ κληρικῶν ἐλθόντες εἰς Πύλον καὶ ἐπ' αὐτοφώρῳ οὕτως εἰπεῖν συλλαβόντες τὸν Ὀρλὼφ ψευδόμενον, ἀπέλπιδες ἐσκέφθησαν πλέον περὶ μόνης τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἀλβανὸς Χατζῆ Ὀσμὰν ἐκ Τριπόλεως ὁρμηθεὶς μετὰ ὀκτακισχιλίων ἀνδρῶν συνεπλήρωσε τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως, τρέψας τοὺς πολιορκοῦντας τὴν Μεθώνην Ῥώσσους εἰς φυγὴν καὶ διαλύσας τὴν πολιορκίαν. Ὁ δὲ Ἀλέξιος Ὀρλὼφ δὲν ἐπεχείρησε ν' ἀντισταθῇ, ἀλλὰ διέταξεν ἀμέσως τὴν ἀναχώρησιν τῶν στρατευμάτων καὶ ἀνέσυρε τὰς ἀγκύρας παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ ἑκατοντάδας τινὰς Ἑλλήνων μετὰ τῶν προεστῶν αὐτῶν καί τινων ἀρχιερέων.

Ἡ ἀναχώρησις τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλὼφ εἰς μὲν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανάστασιν ἐπέφερε καίριον τραῦμα, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας κα-

θόλου ἡ κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1774 συνομολογηθεῖσα ἐν Κουτζοὺκ-Καϊναρτζῇ συνθήκη μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας ἐπέφερε τοῦτο μόνον τὸ καλόν, τὸ δικαίωμα τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας προστασίας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ οὗ οὐ σμικρὸν ὠφελήθησαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τοῦ ἔθνους.

Καίτοι δὲ πολλὰ παθόντες οἱ Ἕλληνες ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769 δὲν ἐδίσταζαν νὰ παράσχωσιν εὐμενῆ ἀκρόασιν εἰς τοὺς ποικίλους ἀποστόλους τῆς Ῥωσσίας τοὺς ὑπὸ Αἰκατερίνης τῆς μεγάλης ἀποσταλέντας τὸ 1787 κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν, τοὺς καλοῦντας αὐτοὺς εἰς τὰ ὅπλα.

Καίτοι δὲ συνωμολογήθη ἐν ἔτει 1792 ἡ ἐν Ἰασίῳ εἰρήνη μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσσίας καὶ διετάχθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ διακωλύσωσι πᾶν κίνημα μέχρι νεωτέρας διαταγῆς, ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ἐχθροπραξίαι εἶχον ἀρχίσει ἐν Ἑλλάδι. Κατὰ ξηρὰν μὲν οἱ ἁρματωλοὶ καὶ κλέφται ἑνωθέντες μετὰ τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἀπαρτίσαντες στρατιὰν γενναίαν καὶ οὐχὶ εὐάριθμον ἐνίκησαν κατὰ κράτος τὸν σατράπην τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ πασσᾶν, κατὰ θάλασσαν δὲ προέκυψεν εἰς μέσον μέγας ναυτικὸς ἥρως, ὁ περιβόητος Ἕλλην θαλασσομάχος τῆς ιη΄ ἑκατονταετηρίδος ὁ **Λάμπρος Κατσόνης** *ἐκ Λεβαδείας. Οὗτος τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1778 ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Τεργέστῃ ἐξοπλισθέντος στολίσκου περιήγαγεν ἐπὶ πέντε ὅλα ἔτη ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις νικηφόρον τὴν σημαίαν αὐτοῦ. Ὅτε ὁ Λάμπρος Κατσώνης ἔλαβε μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς ἐν Ἰασίῳ συνθήκης τὴν διαταγὴν τῆς Αἰκατερίνης νὰ παύσῃ πᾶσαν ἐχθροπραξίαν ἀγανακτήσας διότι οὐδεμία πρόνοια ἐλήφθη περὶ Ἑλλάδος ἀνεφώνησεν, ὡς βεβαιοῦται, ὅτι «ἐὰν ἡ αὐτοκράτειρα συνωμολόγησε τὴν εἰρήνην αὐτῆς, ὁ Κατσόνης ἀκόμη δὲν ὑπέγραψε τὴν ἰδικήν του» καὶ ἐξέδωκεν ἔντονον κατὰ τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς διαμαρτύρησιν κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ 1792 καὶ κατέλαβε τὴν περὶ τὸ Ταίναρον λακωνικὴν παραλίαν μετὰ τοῦ Ἀνδρούτσου, ἵνα ἀπὸ τοῦ ὁρμητηρίου τούτου ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐπιδρομάς του. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους τῇ προτροπῇ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μάνης Τζανέτου Γρηγοράκη ἀπέπλευσεν εἰς Ἰθάκην καὶ ἐκεῖθεν ἐπέστρεψεν εἰς Ῥωσσίαν· ἀπέθανε δ' ἐν Κριμαίᾳ τῷ 1804. Τὰ με-*

γαλείτερα ἀνδραγαθήματα τοῦ Κατσόνη ἦσαν ἡ παρὰ τὴν Κάρπαθον τῇ 20 Αὐγούστου 1788 πολύωρος καὶ πεισματώδης ναυμαχία πρὸς τὸν τουρκικὸν στόλον, ἡ παρὰ τὸ Δυῤῥάχιον τῇ 15 Ἀπριλίου 1789 δευτέρα ὁμοία ναυμαχία, καὶ τρίτη ἡ κατὰ τὴν 3 Ἰουνίου 1789. Ἀρχομένου δὲ τοῦ 1790 ὁ Λάμπρος εἶχε παραλάβει μεθ' ἑαυτοῦ 500 κλέφτας ὑπὸ τὸν Ὀπούντιον Λοκρὸν Ἀνδροῦτσον τὸν πατέρα τοῦ Ὀδυσσέως, τοῦ ἐπισημοτάτου τῶν πολεμάρχων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐν ἀρχῇ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως. Ὁ δὲ Ἀνδροῦτσος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἁρματωλῶν διασχίζων τὴν Πελοπόννησον, ἵνα ἔλθῃ εἰς Ῥούμελην, κατεδιώκετο ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ νύκτας ὑπὸ 600 πολεμίων, ἐφόνευσεν, ὡς βεβαιοῦσι περὶ τοὺς 1500 Τούρκους, δὲν ἀπέβαλε δὲ εἰμὴ 96 στρατιώτας καὶ ἕνα ἀνώτερον ἀξιωματικόν. Ὁ Ἀνδροῦτσος κατώρθωσε νὰ διαπεράσῃ εἰς Ῥούμελην, ἐντεῦθεν δὲ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑπτάνησον, παραδοθεὶς ὅμως ὑπὸ τῆς Βενετίας εἰς τὴν Ὀσμανικὴν κυβέρνησιν, ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐῤῥίφθη δέσμιος εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ ναυστάθμου καὶ ἐκεῖ δεινῶς ταλαιπωρούμενος ἐτελεύτησεν.

Τὰ διαπραχθέντα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην ὑπὸ τῶν ἡμετέρων πολεμικὰ ἔργα ὑπῆρξαν ἀσυγκρίτως γενναιότερα τῶν προτέρων.

§ 9. Διοίκησις τῆς ἐπαρχίας Πατρατσικίου λήγοντος τοῦ ιη' αἰῶνος.

Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τῆς ιη' ἑκατονταετηρίδος προεστὼς τῆς ἐπαρχίας Πατρατσικίου ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ ἐκ Μαυρίλλου Χατζηχρῆστος Ἀναγνώστου Οἰκονόμου, ὅστις ἐκαλλώπισε πολλὰ μέρη τῆς ἐπαρχίας ταύτης δι' ὁδῶν λιθοστρώτων, βρύσεων, καὶ ἄλλων κοινωφελῶν ἔργων.

Εἰς μνήμην τοῦ προεστῶτος τούτου, ἀποθανόντος τῷ 1792, ὑπὸ τῶν παίδων αὐτοῦ χαραχθεῖσα σώζεται μέχρι σήμερον ἐπιτύμβιος ἐν ἰαμβικοῖς στίχοις ἐπιγραφή, κειμένη ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐν τῷ νεκροταφείῳ τῆς ἐν Μαυρίλλῳ Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τὸ ἐπιτύμβιον τοῦτο λέγεται ὅτι ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου ἱερέως, πατρὸς τῶν Αἰνιάνων.

Ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς πλακὸς εἶναι ἐγγεγλυμμένος καὶ ὁ δικέφαλος ἀετός, τὸ δὲ πρῶτον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἐν εἴδει διαλόγου μεταξὺ τοῦ ἐπιταφίου λίθου καὶ τοῦ θεωμένου αὐτὸν ξένου. Τὸ δεύτερον μέρος ἐκφράζει τὴν υἱϊκὴν στοργὴν τῶν τέκνων πρὸς τὸν μακαρίτην πατέρα αὐτῶν, ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς :

Λίθος καὶ Ξένος.

Ὁρᾷς με ὧδε κείμενον λίθον ξένε,
ὁρᾷς με θνατὲ μῆκος, εὖρος ὡς μέγα,
ἴσθ' ὡς κέκευθα νέρθεν ἄνδρα ὡς μέγαν.
λίθε ξένῳ γε ὄντι εἰπέ μοι τίνα (;)
τὸν Χατζῆ ξένε Χρῆστον τὸν Οἰκονόμου
ἄρχοντ' ἄριστον τῆς Νέας Πάτρας ξύνες·
αἶ, αἶ, κέκευθας ἄνδρα ἔξοχον, λίθε,
οἰού, οἰού, πένησι σημαίνεις λύπας,
ὤ, ὤ, τελευτὴ πῶς ἀφειδῶς ἥρπάσω
τοιοῦτον ἄνδρα πρᾶγμα καὶ κλῆσιν μέγαν;
μοίρας κατάσχου τῆς ἄνω τοῦτον λόγε
καλῶς λιπόντα τὸν πολύστινον βίον.

Ἕτερον ὡς ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτοῦ.

ἄχος μέγιστον σοῦ πόθου σχόντες, πάτερ,
χ' ἡμεῖς σὸν ἴχνος εὐκλεῶς ὁδεύσομεν.

αψ̄ιβ' Ἰανουαρίου η'.

Σημ. Πολύστινον γράφε πολύστονον.

Ὁ Χατζηχρῆστος ἔν τινι κώδικι τῆς Μητροπόλεως Νέων Πατρῶν ('Αττ. ἡμερολόγ. Εἰρ. 'Ασωπίου 1869) ἀναγράφεται Χατζηχρῆστος 'Αναγνώστου Οἰκονόμου, καὶ χαρακτηρίζεται ὡς δίκαιος διοικητὴς τῶν Χριστιανῶν· διεδέξατο δ' αὐτὸν ὡς προεστὼς ὁ υἱὸς αὐτοῦ Δημάκης Χατζῆ 'Αναγνώστου Οἰκονόμου, ὅστις ἐβάδισε τὴν ἀγαθοεργὸν πορείαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (ἴδ. σελ. 358).

Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως τὰ πέντε τέκνα τοῦ Χατζηχρήστου Οἰκονόμου, ὧν διασημότερος ἦτο ὁ Δημάκης, ἐσφάγησαν ἐν Μαυρίλλῳ ὑπὸ τοῦ Σπυρίδωνος Κοντογιάννη. 'Αφορμὴ τῆς σφαγῆς ἦτο κατά τινα παράδοσιν ἡ ἑξῆς· Κοντογιάννης τις ἦτο ληστής,

πιθανῶς ὁ πατὴρ τοῦ Σπυρίδωνος Κωνσταντῆς (ἴδ. σελ. 375). Ὁ δὲ Σπυρ. Κοντογιάννης ἐνόμισεν ὅτι οἱ Χατζαῖοι κατέδειξαν αὐτὸν εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, ὑφ' ὧν ἐφονεύθη. Ἡ εἴδησις τῆς σφαγῆς τῶν Χατζαίων εὐθὺς περιῆλθεν εἰς τὰ ὦτα τοῦ ἐν τῷ τμήματι τῆς Ρεντίνης περιπολοῦντος ἁρματωλοῦ (κολτζῆ) Ἰωάννου Φραγκίστα, ὀπαδοῦ τοῦ Κατσαντώνη. Ὁ Φραγκίστας ἔσπευσεν εὐθὺς εἰς Μαυρίλλον, ἔνθα εἶδε τὰ πτώματα τῶν πέντε ἀδελφῶν καὶ διεπληκτίσθη μετὰ τοῦ Κοντογιάννη, πρὸς ὃν εἶπε «τοῦ διαβόλου τὸ Ρωμαΐκο θὰ φκιάσωμε», ὁ μὲν Κοντογιάννης ἐσιώπησεν, ὁ δὲ Φραγκίστας παραλαβὼν τοὺς δύο ἀδελφοὺς Δημήτριον καὶ Γιαννακὸν Χατσῖσκον, υἱοὺς τοῦ Κωνσταντίνου, Κουνέλλου ἐπιλεγομένου, ὡδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὸν Κοντζάμπαση τῶν Ἀγράφων Τσολάκογλουν, τοὺς δύο τούτους ἐγγόνους τοῦ Χατζηχρήστου ἠπείλει ὁ Κοντογιάννης ὅτι ἤθελε κρεμάσῃ ἐκ τοῦ πύργου τοῦ Κουνέλλου, ἵνα μὴ μείνῃ σπορὰ ἀπὸ τῶν Χατζαίων· διότι οἱ ἄλλοι τέσσαρες εἶχον μόνον κοράσια. Ὁ Σπυρίδων Κοντογιάννης ἀπήγαγε συγχρόνως καὶ μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Δημάκη, ἣν καὶ ἐνυμφεύθη. Λέγεται δὲ ὅτι αἰτία τῆς σφαγῆς ἦτο καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Δημάκη ἀπόῤῥιψις τῆς προτάσεως τοῦ Σπυρίδωνος Κοντογιάννη, τοῦ νὰ ἐκδώσῃ αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, τὴν μετὰ τὴν σφαγὴν ἀπαχθεῖσαν. Ὁ δ' οὕτω διασωθεὶς Δημήτριος Χατζῖσκος εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ὄθωνος διατελέσας γερουσιαστὴς καὶ ὑπουργός.

Κατὰ τοὺς πρὸ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως χρόνους ὁπλαρχηγοὶ ἦσαν τῆς μὲν ἐπαρχίας Ζητουνίου ὁ Ἰωάννης Δυοβουνιώτης, τῆς δὲ Πατρατσικίου ὁ Μῆτσος Κοντογιάννης, ὅστις, ὡς εἴπομεν, εἶχεν ἀδιάλλακτον ἔχθραν πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἐκ Μακρίλλου προεστῶτος Δημάκη Χατζηαναγνώστου. Ὁ Κοντογιάννης ἀντίπαλον εἶχε τὸν φοβερὸν μὲν κλέφταρχον ἀλλὰ περικαλλέστατον Κατσούδαν ἐκ τοῦ χωρίου Φτέρης. Ἐπειδὴ δ' οὗτος κατεδιώκετο μανιωδῶς ὑπὸ τοῦ Κοντογιάννη, κατέφυγεν εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὅπως κάμψῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν Ἀλῆ διὰ τῆς αὐθορμήτου προσελεύσεως, τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῶν δώρων, κατορθώσῃ δὲ καὶ νὰ λάβῃ τὴν ὁπλαρχηγίαν τοῦ Πατρατσίου ἀντὶ τῶν Κοντογιανναίων, ἀλλ' ἀντὶ τούτων εὗρε κατὰ τὸ 1805 τὸν θάνατον· ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Φλῶρος, ἐμπιστευθεὶς καὶ προσελ-

[illegible] Κυριακῆς [illegible] Συνοδικοῦ [illegible] καὶ [illegible] τοῦ [illegible] Φωκαΐας [illegible] καὶ τὸν [illegible]

Ἡ [illegible] ἐκπαίδευσις τῶν Ἀγράφων καὶ τῆς Φθιώτιδος.

[illegible] τὰς ἀρχὰς τῆς ιη' ἑκατονταετηρίδος ἤρξατο καὶ ἡ [illegible] ἐκπαίδευσις τῆς [illegible] [illegible] [illegible] 1712 [illegible], ἐκ τῆς [illegible] Κωνσταντίνου ὁ [illegible] ὡς [illegible] τοῦ [illegible] [illegible] [illegible] εἰς [illegible] καὶ [illegible] εἰς τα Βραγγιανά. [illegible] τῶν Ἀγράφων, ἔνθα ἐν Βραγγιανοῖς [illegible] γύρω αὐτοῦ [illegible] Μοναστήριον τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἐν ᾧ [illegible] μέγα θυλάκιον μειρακίων, συρρεόντων καὶ διδασκομένων.

[illegible] μαθητὴς ἦτο ὁ ἐκ Βραγγιανῶν Ἀναστάσιος Γόρδιος ἱερομόναχος, παρ' ᾧ ἐμαθήτευσαν πολλοὶ πολλαχόθεν καὶ ἐκ Φθιώτιδος [illegible] τῆς ἑαυτῶν πατρίδος. Ἡ σχολὴ αὕτη ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μουσεῖον τῶν Ἀγράφων» ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα ἐξέπεμπε τὰς ζωογόνους αὐτῆς ἀκτῖνας ὄχι μόνον εἰς τὰ [illegible], ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀπωτέρω κειμένας χώρας, ἤθελε δ' εὕρει αὐτὴν ἀνθοῦσαν καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ἂν μὴ κατέστρεφε τὸ [illegible] τοῦ Αἰτωλοῦ ἡ γλισχρότης τοῦ ἐκ Φουρνᾶς τῶν Ἀγράφων [illegible] τοῦ Μακραίου († 1816), προτιμήσαντος ἀντὶ τῶν [illegible] τῶν Ἀγράφων τὰς τερπνὰς τοῦ Βοσπόρου ὄχθας. Ὁ Μακραῖος θρηνεῖ ἐπὶ τῇ ἐπικειμένῃ διαλύσει τῆς Σχολῆς, ἀποβιώσαντος κατὰ τὸ 1784 τοῦ διδασκάλου αὐτῆς Θεοφάνους, καὶ προτρέπει τοὺς ἄλλους συμμαθητὰς νὰ σπεύσωσι πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς· διότι αὐτὸς [illegible] ν' ἀνταλλάξῃ τὰ κέρδη τῆς ἐν τῷ Βυζαντίῳ Σχολαρχίας [illegible] τὰ πτωχικὰ ἔλη τῶν συμπατριωτῶν του.

Περὶ τὸ 1730 συνεστήσατο καὶ ὁ Νικόλαος Λογοθέτης ἐν τῷ νησιδίῳ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, κειμένῳ ἐν τῷ Κρισσαϊκῷ κόλπῳ, σχολεῖον, εἰς ὃ προσεκλήθησαν διδάσκαλοι ὁ ἐξ Ἁγίας Εὐθυμίας ἱε-

ρομόναχος Καβρίκας καὶ ὁ ἐξ Ἀγράφων Πρωτόπαπας, καὶ ὅπερ μεγάλην ἐκτήσατο φήμην· διὸ καὶ πολλοὶ ἔκ τε τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Φθιώτιδος καὶ ἀλλαχόθεν μαθήσεως ὀρεγόμενοι συνεσωρεύοντο εἰς αὐτό. Ἀλλ' ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἕνεκα πολιτικῶν λόγων ἐφυλάκισε τοὺς διδασκάλους καὶ διέλυσε τὸ σχολεῖον.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιθ' αἰῶνος ἐδίδασκεν ἐν Πατρατσικίῳ ὁ προμνημονευθεὶς ἐκ Μαυρίλλου ἱερεὺς Ζαχαρίας Αἰνιὰν, εἶτα ἐδίδασκεν ἐν Θεραπείοις τοῦ Βοσπόρου (Παρανίκα σχεδίασμα περὶ τῆς καταστάσεως τῶν γραμμάτων κτλ. 1867 σελ. 93).

§ 11. Ἐπανάστασις Νικοτσάρα καὶ Παπᾶ Εὐθυμίου Βλαχάβα.

Διατελούσης κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς Ἑπτανήσου ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ῥωσσίας συνήρχοντο ἐν Λευκάδι καὶ συνεσκέπτοντο περὶ νέας ἐξεγέρσεως τοῦ ἔθνους οἱ τότε διασημότεροι ἁρματωλοί, οἱ Μπουκουβάλαι, οἱ Κοντογιάνναι, ὁ Σκυλοδῆμος, οἱ Κατσικογιανναῖοι, οἱ Κατσαντῶναι, ὁ Δράκος Γρίβας καὶ ἄλλοι. Τοῦτο μαθὼν ὁ Ἀλῆς κατώρθωσε νὰ καταπείσῃ τὸν ἀντιναύαρχον τῆς Ῥωσσίας Οὐσακὼφ νὰ ἐκδώσῃ τῇ 7 Μαΐου 1799 προκήρυξιν, δι' ἧς ἐπεβάλλετο εἰς τὴν Ἰόνιον Πολιτείαν ἡ ἀποδίωξις τῶν ἡρώων τούτων. Ἡ απαγόρευσις αὕτη φαίνεται ὅτι δὲν ἴσχυσεν ἐπὶ πολύ.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1805 συνῆλθεν ἐν Καρπενησίῳ πολεμικὸν τῶν ἁρματωλῶν συμβούλιον, ὅπερ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πρώτη ἀφετηρία συστηματικῆς ἀντιστάσεως κατά τε τοῦ Ἀλῆ καὶ τῶν Τούρκων, κατὰ δὲ τὸ 1807 διεγειρόμενος ὁ Σουλτάνος ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τοῦ Ναπολέοντος στρατηγοῦ Σεβαστιάνη ἐξέδωκε (5 Ἰανουαρίου 1807) διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ συναθροίσεως ῥωσσικῶν στρατευμάτων, ἐν ᾗ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγεν ὅτι «ἡ αὐλὴ τῆς Πετρουπόλεως κατέστησε τὰς ἑπτὰ νήσους κέντρον ἑνώσεως πάντων τῶν ἀποστατῶν τοῦ Σουλτάνου, τῶν κατοικούντων τὰς πλησιοχώρους τῆς Ῥούμελης ἐπαρχίας» (Π. Χιώτης Γ' σελ. 872). Καθ' ἣν δ' ἐποχὴν ἡ Πύλη ἔγραφε ταῦτα συνελθόντες ἐν Λευκάδι οἱ εἰς τὰ Ἰονικὰ στρατεύματα κατεταγμένοι ἐπισημότεροι τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς

θὼν εἰς τὸν τότε Δερβέναγα τοῦ 'Αλῆ "Αγον Μουχουρτάραγαν ἐγένετο καὶ αὐτὸς κατὰ διαταγὴν τοῦ 'Αλῆ θῦμα δολοφονίας περὶ τὸν "Αγιον Σώστην.

§ 10. Πνευματικὴ ἀναγέννησις τῶν 'Αγράφων καὶ τῆς Φθιώτιδος.

Εἴπομεν ὅτι περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ιζ' ἑκατονταετηρίδος ἤρξατο καὶ ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις τοῦ ἔθνους· διότι πολλαχοῦ ἱδρύθησαν σχολαί. Τῷ 1642 προσεκλήθη ὑπὸ τῆς κοινότητος Καπερνησίου ὁ Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς ὡς προϊστάμενος τοῦ αὐτόθι ἱδρυθέντος σχολείου, μετὰ πολυετῆ δὲ γόνιμον διδασκαλίαν περιῆλθεν εἰς ἔριδα πρὸς τὴν κοινότητα ταύτην καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὰ Βρανιανᾶ, κωμόπολιν τῶν 'Αγράφων, ἔνθα οἱ Βρανιανοὶ ᾠκοδόμησαν χάριν αὐτοῦ τὸ ἐν τῇ θέσει Γούβα Μοναστήριον τῆς 'Αγίας Παρασκευῆς, ἐν ᾧ παρέμεινε μέχρι θανάτου μελετῶν, συγγράφων καὶ διδάσκων.

Τούτου μαθητὴς ἦτο ὁ ἐκ Βρανιανῶν 'Αναστάσιος Γόρδιος ἱερομόναχος, παρ' ᾧ ἐμαθήτευσαν πολλοὶ πολλαχόθεν καὶ ἐκ Φθιώτιδος καταγλαΐσαντες τὰς ἑαυτῶν πατρίδας. 'Η σχολὴ αὕτη ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μουσεῖον τῶν 'Αγράφων» ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα ἐξέπεμπε τὰς ζωογόνους αὐτῆς ἀκτῖνας ὄχι μόνον εἰς τὰ πέριξ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀπωτέρω κειμένας χώρας, ἤθελε δ' εὕρει αὐτὴν ἀνθοῦσαν καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ἂν μὴ κατέστρεφε τὸ ἔργον Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ ἡ γλισχρότης τοῦ ἐκ Φουρνᾶς τῶν 'Αγράφων Σεργίου τοῦ Μακραίου († 1816), προτιμήσαντος ἀντὶ τῶν ἠλιοκαῶν ὀρέων τῶν 'Αγράφων τὰς τερπνὰς τοῦ Βοσπόρου ὄχθας. 'Ο Μακραῖος θρηνεῖ ἐπὶ τῇ ἐπικειμένῃ διαλύσει τῆς Σχολῆς, ἀποβιώσαντος κατὰ τὸ 1784 τοῦ διδασκάλου αὐτῆς Θεοφάνους, καὶ προτρέπει τοὺς ἄλλους συμμαθητὰς νὰ σπεύσωσι πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς· διότι αὐτὸς ἀδυνατεῖ ν' ἀνταλλάξῃ τὰ κέρδη τῆς ἐν τῷ Βυζαντίῳ Σχολαρχίας πρὸς τὰ πτωχικὰ ἐλέη τῶν συμπατριωτῶν του.

Περὶ τὸ 1720 συνεστήσατο καὶ ὁ Νικόλαος Λογοθέτης ἐν τῷ νησιδρίῳ τοῦ 'Αγίου Κωνσταντίνου, κειμένῳ ἐν τῷ Κρισσαϊκῷ κόλπῳ, σχολεῖον, εἰς ὃ προσελήφθησαν διδάσκαλοι ὁ ἐξ 'Αγίας Εὐθυμίας ἱε-

εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἄθωνος, ἐκεῖθεν δὲ νὰ ἐκπλεύσῃ εἰς τὴν Σκόπελον. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἦρχε τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου διὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἐδάμασε δὲ καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ἐν τούτοις πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς Σκίαθον.

Μεταξὺ τούτων διέπρεπον ὁ Βλαχάβας, οἱ Λαζαῖοι, ὁ Τζαχείλας, ὁ Μπιζιώτης καὶ Σύρος. Ἐνταῦθα ἑνωθέντες μετὰ τοῦ ἐκ Βάλτου Γιάννη τοῦ Σταθᾶ, γαμβροῦ τοῦ Μπουκαβάλα, ἐξώπλισαν πειρατικὸν στολίσκον ἐξ 70 πλοιαρίων. Μετ' ὀλίγον προσετέθησαν αὐτοῖς καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, ἐν οἷς καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ ἁρματωλὸς τῆς Νιαούσης Ῥομφέης καὶ ὁ Νῖκος Τσάρας. Γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ Στολίσκου προεχειρίσθη ὁ Σταθᾶς, ὅστις ἀντὶ τῆς πρότερον κυματιζούσης ῥωσσικῆς σημαίας ἀνεπέτασσεν ἑλληνικὴν σημαίαν, φέρουσαν ἐπὶ κυανοῦ πεδίου λευκὸν σταυρόν. Ἀντιναύαρχος ἀνηγορεύθη ὁ Νῖκος Τσάρας. Ὁ καταδρομικὸς οὗτος στόλος οὐ μόνον εἰς τὰ ὀσμανικὰ παράλια καὶ πλοῖα κατήνεγκε πληγὰς πολλάς, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ πολεμικὰ σκάφη ἐτόλμησε ν' ἀντιπαραταχθῇ. Μιᾶς δὲ τῶν ναυμαχιῶν τούτων τὴν μνήμην διέσωσεν ἡμῖν ἡ δημοτικὴ μοῦσα:

Μαῦρο καράβ' ἀρμένιζε 'ς τὰ μέρη τῆς Κασσάνδρας,
εἶχε πανιὰ κατάμαυρα, καὶ τ' οὐρανοῦ παντιέρα·
ἐμπρὸς κορβέτα μ' ἄλικο μπαϊράκι τοῦ ἐβγῆκε.
«Μάϊνα! φωνάζει τὰ πανιά, ῥῆξετα, λέγει, κάτω!»
«δὲν τὰ μαϊνάρω τὰ πανιά, οὐδὲ τὰ ῥίχνω κάτω!»
«Μὴ με θαῤῥεῖτε νειόνυμφη, νὰ 'βγῶ νὰ προσκυνήσω.»
«Ἐγῶμαι ὁ Γιάννης τοῦ Σταθᾶ, γαμπρὸς τοῦ Μπουκουβάλα.»
«Τράκο λεβέντες! ῥήξετε 'ς τὴν πλώρη τὸ καράβι!
«Τῶν Τούρκων αἷμα χύσετε, ἀπίστους μὴ ψηφᾶτε.»
Οἱ Τοῦρκοι βόλταν ἔῤῥιξαν καὶ ἐγύρισαν τὴν πλώρη·
πρῶτος ὁ Γιάννης πέταξε μὲ τὸ σπαθὶ 'ς τὸ χέρι·
'ς τὰ μπούνια τρέχουν αἵματα, θάλασσα κοκκινίζει.
Ἀλλᾶ! Ἀλλᾶ! οἱ ἄπιστοι κράζουν καὶ προσκυνοῦνε.

Τελευταῖον περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου 1807 προσεβλήθησαν οἱ καταδρομεῖς ἐν Σκιάθῳ ὑπὸ δύο δρομόνων καὶ ἑνὸς μονοκρότου (φρεγάδος). Ἡ καταστροφὴ τῶν ἁρματωλῶν ἐφαίνετο βεβαία· ἀλλὰ μονόκροτον ἀγγλικὸν αὐτόθι παραπλέον ἦλθε, παρακληθὲν ὑπὸ τῶν ἡμε-

τέρων, εἰς βοήθειαν αὐτῶν καὶ τὰ μὲν δύο μικρότερα δρομικὰ πλοῖα ἐβύθισε, τὸ δὲ μεγαλείτερον συνέλαβε· διότι εὐτυχῶς ἡ Ἀγγλία διετέλει τότε εἰς ἐμπόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν κατάστασιν.

Ἐντεῦθεν οἱ μὲν καταδρομεῖς ἀπέβησαν θρασύτεροι, ἡ δὲ Ὑψηλὴ Πύλη ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὸν Ἀλῆ πασᾶν νὰ παύσῃ τὴν κατὰ τῶν ἁρματωλῶν καταδίωξιν, ἵνα δυνηθῶσιν οὗτοι νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια καὶ ἀφήσωσιν οὕτω ἐλευθέραν τὴν θάλασσαν. Τῷ ὄντι κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου ἀπελθόντων τῶν Ἀλβανῶν ἐξ Ὀλύμπου, ἐπέστρεψαν οἱ ἁρματωλοὶ εἰς τὰς οἰκείας ἐπαρχίας, προτραπέντες καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης Ἐκκλησίας, παρεκτὸς τοῦ Νίκου Τσάρα παραχειμάσαντος ἐν Σκοπέλῳ. Ἀλλ' ὁ ἀγὼν οὗτος διεκόπτετο ἐκ διαλειμμάτων. Νὰ παύσῃ ὅμως δὲν ἦτο ποτὲ δυνατόν.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 1808 ὁ ἁρματωλὸς Χασιῶν Παπαευθύμιος Βλαχάβας, γινώσκων κάλλιστα ὅτι ὁ Ἀλῆ πασᾶς δὲν ἔπαυσεν ἐπιβουλευόμενος τοὺς Ἕλληνας καπεταναίους, προτρεπόμενος δὲ καὶ ὑπὸ ἀπεσταλμένων Ῥώσσων ἐλθόντων ἐκ Σερβίας καὶ φερόντων ἐπιστολὰς τοῦ Καραγεώργη καὶ τοῦ παρ' αὐτῷ διατρίβοντος συμβούλου τοῦ ῥωσσικοῦ κράτους Ῥοδοφοινίκη, Ἕλληνος τὸ γένος, συνεκάλεσε σύνοδον αὐτῶν, παρέστησεν αὐτοῖς τὸν κίνδυνον καὶ ἀναγορευθεὶς ὑπὸ πάντων ἀρχηγὸς ἐπεχείρησε τὴν διοργάνωσιν νέου ἐπαναστατικοῦ κινήματος ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἄλλων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἁρματωλῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἐν Τρικκάλοις καὶ Λαρίσσῃ Τούρκων, οἵτινες ἠγανάκτουν ὡσαύτως κατὰ τῆς τυραννίας τοῦ Ἀλῆ.

Νέα δὲ σύνοδος συνελθοῦσα ἐν Ὀλύμπῳ ὥρισεν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος τὴν 29 Μαΐου, τὴν εἱμαρμένην ἡμέραν, καθ' ἣν ἔπεσεν ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἀλλὰ τὸ βούλευμα ἐπροδόθη εἰς τὸν Ἀλῆν· πολλοὶ δὲ τῶν συνωμοτῶν καὶ πρῶτοι οἱ Τοῦρκοι τῆς Θεσσαλίας μετέβαλον γνώμην. Ὀλίγοι δὲ μετὰ τοῦ Βλαχάβα ἐπέμειναν εἰς τὸ ν' ἀναρρίψωσι τὸν κύβον. Τότε οὗτος καταλιπὼν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον εἰς Καλαμπάκαν μετὰ 600 ἀνδρῶν, ἔδραμεν εἰς Ὄλυμπον, ἵνα παραλάβῃ καὶ ἄλλους συνεργοὺς ἐκεῖθεν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ ἐν Καλαμπάκᾳ προσβληθέντες ὑπὸ πεντακισχιλίων Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Μουκτὰρ πασᾶν, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλῆ, ἔπεσον πάντες. Μετὰ δύο ὥρας κατέφθασεν ὁ Παπαευθύμιος μετὰ 500 περίπου Ὀλυμ-

πίων· ἀλλ' εὗρε τὴν θυσίαν τετελεσμένην καὶ ἀπελθὼν εἰς Κασσάνδραν, ἐκεῖθεν δὲ περάσας εἰς Σκόπελον, ἀπεφάσισεν ὡς πρότερον τὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα διὰ θαλάσσης, ἑνοῦται μετὰ τοῦ Νίκου Τσάρα, τῶν Λαζαίων καὶ ἄλλων ἐξ 'Ολύμπου φυγόντων ἁρματωλῶν, καὶ συγκροτήσας ἀξιόλογον καταδρομικὸν στολίσκον, μετὰ τῆς μανίας ἀπηλπισμένου ἤρξατο προσβάλλων τὰ τουρκικὰ πλοῖα καὶ ἐνεργῶν, εἰς τὰ παράλια, ἰδίως τῆς Θεσσαλίας, τολμηροτάτας ἀποβάσεις καὶ ἀπανθρωποτάτας σφαγάς.

'Αφ' ἑτέρου ὅμως καὶ ὁ 'Αλῆς ἐπὶ τῇ ἐπιμονῇ τοῦ διαβολόπαπα λυσσωδέστερος καταστὰς ἤγαγεν εἰς 'Ιωάννινα πλῆθος Θεσσαλῶν αἰχμαλώτων, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ Πύλη ἠναγκάσθη, συνεργὸν ἔνθερμον λαβοῦσα καὶ τὴν μεγάλην 'Εκκλησίαν, ἵνα παντὶ τρόπῳ περιποιηθῇ τὸν Βλαχάβαν, καὶ ἀντὶ πάσης θυσίας ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν προτέραν ὑποταγήν. Ὅθεν Σουλτανικὸν φιρμάνιον χορηγοῦν ἀμνηστίαν τῷ τε Παπαευθυμίῳ καὶ πᾶσι τοῖς μετ' αὐτοῦ ἐπαναστατήσασιν ἐδημοσιεύθη μετὰ πάσης ἐπισημότητος ἐν Θεσσαλίᾳ, σταλὲν καὶ ἐν Σκοπέλῳ πρὸς γνῶσιν τῶν ἐνδιαφερομένων, συνάμα δὲ ὁ 'Αλῆς διετάσσετο, ἵνα παύσῃ πᾶσαν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐχθρικὴν ἐπίδειξιν, καὶ εἰς ἐπισφράγισιν ὅλων τούτων αὐτὸς ὁ πατριάρχης μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου γράφει τῷ Βλαχάβᾳ παραινετικὰ γράμματα, καὶ λύων αὐτὸν ἀπὸ πάσης προηγουμένης ἁμαρτίας, ἐξορκίζει πρὸς ἐγκατάλειψιν σταδίου μῶμον μέγιστον προστρίβοντος εἰς αὐτὸν καὶ ὡς χριστιανὸν καὶ ὡς ἱερέα τοῦ Ὑψίστου.

'Εκ τοιούτων καὶ τηλικούτων προτροπῶν καὶ ἐξορκισμῶν δελεασθεὶς ὁ Βλαχάβας παρεπείσθη, διέλυσε τὸν πειρατικὸν στόλον καὶ ἀπέλυσε τοὺς μετ' αὐτοῦ συναγωνιζομένους, καὶ ἐπέστρεψεν μετ' αὐτῶν εἰς τὰ ἴδια, ἵνα ἀναλάβωσι τὰ ἁρματωλίκια αὐτῶν. Ἅμα τούτου γενομένου συνέλαβεν ὁ 'Αλῆς τὸν ἥρωα καὶ διὰ φοβερῶν βασάνων καθυπέβαλεν εἰς οἴκτιστον θάνατον.

§ 12. 'Εκκλησίαι ἐν Φθιώτιδι ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Ἡ Μητρόπολις Νέων Πατρῶν διετηρεῖτο καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς Τουρκοκρατίας.

Κατάλογος τῶν γνωστῶν Μητροπολιτῶν Νέων Πατρῶν εὕρηται ἐν τῇ ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ (τόμῳ 6, σελ. 252) καὶ τῷ κώδικι τῆς Μητροπόλεως Νέων Πατρῶν (ἐν τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ ἔτους 1869) ἔνθα ἀναγράφονται οἱ ἀπὸ τοῦ 1650—1819.

Ἐκ τούτων ἄξιοι ἰδίας μνείας εἶναι·

α') Ὁ Ἰωάσαφ, ὅστις κατήγετο ἐκ Νέων Πατρῶν, ἀπὸ τῆς συνοικίας Κοπάνου καὶ ἐκ τοῦ πλέον ἐκλεκτοῦ γένους. Οὗτος φέρεται συνυπογεγραμμένος ἐν τῷ ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1691 ἐκδοθέντι Συνοδικῷ γράμματι περὶ ἱδρύσεως σχολείου ἐν Κωνσταντινουπόλει (Ἀθ. Κομν. Ὑψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν σελ. 208).

β') Ὁ Ἰωαννίκιος πρώην πρωτοσύγκελος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅστις, ὡς λέγει, ὁ κώδηξ, ἦτο καλοπροαίρετος καὶ χαριτωμένος καὶ κατῴκησε (διὰ τὸν φόβον τῶν Τούρκων) εἰς τὸ χωρίον Κάψη.

γ') Ὁ ἐκ Θηβῶν Γρηγόριος, ὃν ἐν τῇ μητροπόλει Νέων Πατρῶν ἱερουργοῦντα κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἀκαθίστου τῷ 1711 ἐφόνευσαν οἱ Τοῦρκοι (σελ. 372).

δ') Νεόφυτος ὁ ἐκ Μυκόνου, ὅστις δειλὸς ὢν καὶ φιλήσυχος ἕνεκα τῶν Τούρκων ἔκτισεν οἰκίαν ἐν Γιαννιτσοῦ, ἔνθα διαμένων καὶ ἐτελεύτησεν, ποιμάνας τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἔτη 26. Οὗτος φέρεται ὑπογεγραμμένος ἐν τῷ ἐν ἔτει 1746 Πατριαρχικῷ Συνοδικῷ γράμματι, τῷ συνομολογηθέντι περὶ ἀγορᾶς τῆς νήσου Πρώτης (Ἀθ. Κομν. Ὑψηλ. αὐτόθι σελ. 611).

ε') Ὁ ἐκ Τσαριτσαίνης τῆς Ἐλασσῶνος Πολύκαρπος, σοφώτατος καὶ βαθείας διανοίας ἄνθρωπος, ὡς λέγει ὁ συντάκτης τοῦ κώδικος διάκονος αὐτοῦ «Ἄνθιμος ὁ ἐξ Ἁγίας Τριάδος τῶν Ἀγράφων.

Ὁ Πολύκαρπος οὗτος ἐχρημάτισε διδάσκαλος τῶν παίδων τοῦ ἡγεμόνος τῆς Οὐγκροβλαχίας, Μιχαὴλ Βοεβόδα Σούτσου. Τούτου σῴζονται καὶ δύο ποιήματα, τὸ μὲν ἀναφερόμενον εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐν Ὑπάτῃ Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τὸ δὲ «εἰς Ἀλῆ πασᾶν Ἠπείραρχον τὸν καὶ Τεπελενλῆ λεγόμενον Πολυκάρπου ποίημα ἡρωϊκόν».

Ὁ βίος τούτου δὲν συνῇδε πρὸς τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ ἀξίωμα κατά τινα κώδικα ἀποκείμενον παρὰ τῷ ἐν Καρπενησίῳ οἰκοῦντι Κωνσταν-

τίνῳ Ἰατρίδῃ (Δελ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας τόμ. Β' σελ. 111 καὶ ἑξ.) ἀπέθανε δ' οὗτος τῷ 1819.

Προτελευταῖος Μητροπολίτης Νέων Πατρῶν ἦτο ὁ Δοσίθεος, ὅστις ἀρχομένης τῆς Ἐπαναστάσεως ἀπῆν εἰς Κωνσταντινούπολιν· διὸ ἀπεστάλη ὁ πρῴην Σταγῶν Ἀμβρόσιος προσφυγὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 1824, μεθ' οὗ τὸν θάνατον ὑπήχθη ἡ Μητρόπολις Νέων Πατρῶν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Φθιώτιδος.

Ἐκ τοῦ Συνταγματίου τοῦ Χρυσάνθου (ἐκδ. Βενετίας 1778 σελ. 72) μανθάνομεν ὅτι κατὰ τὴν ιη' ἑκατονταετηρίδα ὁ Λαρίσσης μητροπολίτης, ὑπέρτιμος ἔξαρχος δευτέρας Θεσσαλίας (πρώτης Θεσσαλίας λεγομένης κατὰ τὸν Μεσσαίωνα τῆς μεσημβρινοδυτικῆς Μακεδονίας) καὶ πάσης Ἑλλάδος ἔχει ἐπισκόπους ἐννέα· τὸν Δημητριάδος, τὸν Σταγῶν, τὸν Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων, τὸν Σκιάθου καὶ Σκοπέλου, τὸν Γαρδικίου, τὸν Λοιδωρικίου, τὸν Θαυμακοῦ καὶ τὸν Ζητουνίου. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ἄδηλον πότε ἐξέλιπον αἱ ἐπισκοπαὶ Ἐχίνου καὶ Γαρδικίου (ἢ ἑτέρας Γαρδικίας) καὶ ἔμεινε μόνη ἐν Φθιώτιδι ἡ ἐπισκοπὴ Ζητουνίου. Αὕτη μετωμάσθη Ζητουνίου καὶ Πτελεοῦ· «γνώμῃ δὲ τοῦ μητροπολίτου Λαρίσσης Τιμοθέου διὰ πράξεως Συνοδικῆς προεβιβάσθη εἰς τάξιν ἀρχιεπισκοπῆς τῷ 1617» (Ἀνάλ. Ἱεροσ. τόμ. Δ' σελ. 88).

Ὁ τελευταῖος ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐπίσκοπος Ζητουνίου Δανιὴλ ἀρχομένης τῆς ἐπαναστάσεως ἔφυγεν (Κ. Οἰκον. τοῦ ἐξ Οἰκ. τὰ σωζόμ. ἐκκλ. συγγράμ. τόμος Γ' σελ. 23).

Δύο χωρία τοῦ δήμου Τυμφρηστοῦ τῆς Φθιώτιδος, τὸ Νεοχώριον τοῦ Γκοστριάδα, ὡς ἀναγράφεται ἔν τινι τοῦ Πατριαρχείου περὶ τετραγαμίας ἀποφάσει τοῦ 1683 (Ἐμμ. Γεδ. Κανονικαὶ διατάξεις σελ. 59) καὶ ἀλλαχοῦ καὶ τὸ Παλαιόκαστρον ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Λητζᾶς καὶ Αγράφων. Τὰ χωρία ταῦτα καὶ διοικητικῶς ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Ἀγράφων.

Ἡ ἐπισκοπὴ Λητζᾶς μνημονεύεται τὸ πρῶτον ἐν τῷ εἰς Λέοντα τὸν σοφὸν ἀποδιδομένῳ καταλόγῳ (σ. 275, 277). Ἐν τῷ μεταξὺ οὔτε ἐν τῇ νέᾳ ἐκθέσει Ἀνδρονίκου τοῦ Β' Παλαιολόγου (σελ. 354) οὔτε ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Γεωργίου Κυπρίου (σελ. 354) οὔτε ἐν τῷ σιγιλλιώδει γράμματι τοῦ 1371 τοῦ πατριάρχου Φιλοθέου, ἐν ᾧ απα-

ριθμοῦνται (σελ. 356) αἱ εἰς τὴν μητρόπολιν Λαρίσσης ὑπαγόμεναι ἐπισκοπαί, μνημονεύεται, ἀναφαίνεται δ'αὖθις ἐπὶ Τουρκοκρατίας μνημονευομένη ὡς ἐπισκοπή, ὄχι πλέον Λητζᾶς ἀλλὰ Λητζᾶς καὶ Ἀγράφων, ἔν τινι συνοδικῇ ἀποφάσει τοῦ ἔτους 1564, ἔνθα ἀναγράφεται «ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος Δημητριάδος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Λητζᾶ καὶ Ἀγράφων» (Τουρκογραικ. Κρουσίου σελ. 170 - 174). Ἡ ἕδρα τῆς ἐπισκοπῆς Λητζᾶς, ὡς εἴπομεν (σελ. 277) εἶναι ἄγνωστος. Ἔν τινι ἐπιγραφῇ τῶν Δελφῶν (Δελτ. Ἑλλ. Ἀλληλογρ. ἔτος VII. 1883 σελ. 194) μνημονεύεται πόλις τῶν Θεσσαλῶν ΑΛΑΙΣΑ, ἧς τὸ ἐθνικὸν εὕρηται ἐν ἄλλῃ ἐπιγραφῇ (Λήκ. τόμος III. Πίναξ 32) Ἀλαισσόνειος. Μὴ ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ταύτης προῆλθε τὸ ὄνομα Λητζᾶς; Ἕδρα δὲ τῆς Ἐπισκοπῆς Λητζᾶς καὶ Ἀγράφων ἦτο τὸ Καρπενήσιον, κωμόπολις κτισθεῖσα κατά τινα παράδοσιν (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. Ἀθηνῶν 1838 σελ. 89) μικρὸν πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη διὰ μὲν τοῦ Διατάγματος τῆς 20 Νοεμβρίου 1833 μετωνομάσθη Καλλιδρόμης, διὰ δὲ τοῦ περὶ ἐπισκοπῆς νόμου τοῦ 1852 Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας καὶ τέλος διὰ τοῦ Διατάγματος τῆς 22 Ἰανουαρίου 1900 Εὐρυτανίας· ὀρθότερον ἠδύνατο νὰ μετονομασθῇ Εὐρυτανίας καὶ Ἀγράφων, πρὸς ἀνάμνησίν τινα καὶ τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς ὀνόματος.

Σημ. Ἐν τῇ Μεσαιωνικῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Σάθα (τόμ. Γ' σελ. 545—604) εὕρηται περίληψις πολλῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1538—1684. Ἐν αὐτοῖς ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ εἰδήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς τοὺς μητροπολίτας Νέων Πατρῶν καὶ εἰς τοὺς ἐπισκόπους Λητζᾶς καὶ Ἀγράφων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἡ μεγάλη ἐπανάστασις τοῦ 1821.

§ 1. Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐνέργεια ἐν Φθιώτιδι.

Αἱ διηνεκεῖς ἔνοπλοι διαμαρτυρίαι τοῦ ἔθνους διετήρησαν εὐτυχῶς

ἁγνὸν τὸν πατριωτισμὸν καὶ ζωηρότατον τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν πόθον. Ἀρχομένης τῆς ιθ' ἑκατονταετηρίδος ὀργασμὸς κατεῖχε πάντα τὰ πνεύματα, οἱ δὲ θούριοι ὕμνοι τοῦ ἐθνομάρτυρος Ῥήγα τοῦ Φεραίου ἐφέροντο ἀνὰ τὰ στόματα πάντων καὶ ἐνέπνεον ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν· βιβλία καὶ φυλλάδια ὑπὸ τῶν λογίων ἐξεδίδοντο καλοῦντα τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰ ὅπλα, ἀλλὰ κυρίως τὴν πυρκαϊὰν ἥναψαν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς Τουρκίας τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ καὶ ὁ ἐν Βιέννῃ ἐκδιδόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ Λόγιος Ἑρμῆς. Οὐδὲν λοιπὸν τὸ παράδοξον ὑπάρχει, ἐὰν τῷ 1814 ἐν Ὀδησσῷ τρεῖς ἄνδρες ὀνόματι Σκουφᾶς, Τσακάλωφ καὶ Ξάνθος, ἄνδρες ἔντιμοι, ἀλλ' ἄσημοι, ἀπεφάσισαν νὰ κινήσωσι τὸ ἔθνος εἰς ἐπανάστασιν καὶ ἐπὶ τούτῳ νὰ συστήσωσιν **Ἑταιρείαν** μυστικήν, σκοποῦσαν νὰ καθυποβάλῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς ἁπάσας τοῦ ἔθνους τὰς τάξεις, κλῆρον, προεστούς, ναύτας, ἁρματωλοὺς καὶ κλέφτας, λογίους, ἐμπόρους καὶ γεωργούς. Τῷ 1818, ἡ ἕδρα τῆς Ἑταιρείας μετηνέχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐν πάσαις ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἱδρύθησαν ἐφορεῖαι. Ἐν δὲ τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἕνεκα τοῦ φόβου τοῦ δυνάστου τῆς Ἠπείρου Ἀλῆ πασᾶ, ὀλίγον προώδευσεν, ἀνέλαβε δὲ νὰ ὑπονομεύσῃ αὐτὴν ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἀπὸ τοῦ Πηλίου ὁρμώμενος. Τότε καὶ ὁ Γεώργιος Αἰνιάν, υἱὸς τοῦ εὐπαιδεύτου ἱερέως Ζαχαρίου, γεννηθεὶς ἐν Μαυρίλλῳ, διατελῶν διδάσκαλος τῶν τέκνων τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη, κατηχήθη εἰς τὰ τῆς Ἑταιρείας μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, διευθύνοντος τότε τὸ ἐν Θεραπείοις ἑλληνικὸν σχολεῖον.

Ὁ Γεώργιος Αἰνιὰν ἀνέλαβε νὰ ἔλθῃ αὐτὸς εἰς Φθιώτιδα πρὸς κατήχησιν, ἀλλ' ἵνα λάβῃ πολιτικὴν ἰσχὺν ἐν τῷ τόπῳ καὶ ἐνεργῇ ἀνυπόπτως, κατέπεισε τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει συμπατριώτας νὰ ζητήσωσι παρὰ τῆς Πύλης ν' ἀποσταλῇ ἄνθρωπος, ὅπως ζητήσῃ λογαριασμὸν παρὰ τοῦ προεστῶτος τῆς ἐπαρχίας καὶ ὡς τοιοῦτον προέτειναν τὸν Γ. Αἰνιᾶνα.

Ὅτε δὲ λαβὼν φιρμάνιον ὁ Γ. Αἰνιὰν περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ ἦλθεν εἰς Νέας Πάτρας, ὁ μὲν προεστὼς ἐζήτησε νὰ παραιτηθῇ ἄνευ ἀποδόσεως λογαριασμοῦ. Ὁ δὲ Γ. Αἰνιὰν ἐδέχθη πρὸς ἀποφυγὴν περιπλοκῶν καὶ ἐρίδων, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας ἐξέλεξαν αὐτὸν

προεστῶτα. Πρώτη φροντὶς τοῦ Αἰνιᾶνος ἦτο νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἐντοπίων Ὀθωμανῶν, ὅπως ἀποδιώξωσι τοὺς Ἀλβανούς, τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ ἀποστελλομένους εἰς διαφόρους ὑπηρεσίας, τὰς δὲ ὑπηρεσίας ταύτας ἐκτελῶσιν οἱ ἐντόπιοι Ὀθωμανοί. Τοῦτο ἀπεδέχθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ ὑπῆρχε πλήρης ἁρμονία τῶν δύο στοιχείων. Ἀλλ' ὁ Διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας Καρασμάνογλους ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλῃ διὰ τοῦ προεστῶτος φόρον τινὰ εἰς τὴν ἐπαρχίαν δι' ἔξοδα ὑπηρεσίας, ὁ Γ. Αἰνιὰν ἠρνήθη προτείνας νὰ ἐπιβληθῇ ὁ φόρος διὰ τῶν δημογερόντων τῶν χωρίων πρὸς τοῦτο συγκαλουμένων. Ὁ διοικητὴς δυσηρεστήθη διὰ τοῦτο καὶ ἔκτοτε ἐζήτει ἀφορμὴν καταδρομῆς κατ' αὐτοῦ, ἥτις ταχέως ἦλθεν. Ὁ υἱὸς τοῦ Τσολάκογλου ἐκ Ῥεντίνης ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβων ἔλαβε γνῶσιν τῶν μυστηρίων τῆς ἑταιρείας, ἐλθὼν δὲ εἰς Ῥεντίνην ἀνεκοίνωσε ταῦτα εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ. Ἀπὸ στόματος δὲ εἰς στόμα ἦλθε τὸ μυστικὸν καὶ εἰς τὰ ὦτα τοῦ Καρασμάνογλου, ὅστις διεβίβασεν αὐτὸ εἰς τὸν ἐν Ἰωαννίνοις ἀρχιστράτηγον. Ὁ Αἰνιὰν κατανοήσας τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ διοικητοῦ ἀπεπειράθη νὰ φύγῃ, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐφυλακίσθη, εὑρὼν δ' εὐκαιρίαν ἔφυγε καὶ κατέφυγε πρὸς τὸν ὁπλαρχηγὸν τῆς ἐπαρχίας Μῆτσον Κοντογιάννην, ὄντα κατηχημένον εἰς τὰ τῆς φιλικῆς ἑταιρείας Τῇ συνδρομῇ δὲ τούτου ἔφυγεν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ ἐσώθη. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ἀπὸ τῆς φυγῆς ἦλθε διαταγὴ εἰς τὸν Διοικητὴν νὰ ὑποστῇ ὁ Γ. Αἰνιὰν τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον.

§ 2. Κατάστασις τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Βλαχάβα ἡ Θεσσαλία ἐρημωθεῖσα διὰ τοῦ πολέμου καὶ διὰ τῆς πανώλους περιέπεσε, μόλις ἀπαλλαγεῖσα τῶν πληγῶν τούτων, τῷ 1812 εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Βελῆ πασᾶ, υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ· μεγαλειτέραν τῆς δυστυχίας ταύτης δὲν ἠδύνατο νὰ δοκιμάσῃ. Ἐπὶ τέλους μαθὼν ὁ Σουλτάνος τὴν ἀφορήτως δεινὴν τοῦ Βελῆ διοίκησιν ἐξώρισεν αὐτὸν εἰς τὴν ἄσημον θέσιν τῆς Ναυπάκτου. Κατὰ δὲ Ἰούλιον τοῦ 1820 ἐξεδόθη φετφᾶς τοῦ Μουφτῆ, καθ' ὃν «Ἀλῆς ὁ ἐκ Τεπελενίου ἐκηρύχθη ἔνοχος ἐγκλήματος καθοσιώσεως,

ἀφοῦ ἐπανειλημμένως ἔτυχε συγγνώμης διὰ τὴν προδοτικὴν αὐτοῦ διοίκησιν καὶ ἀπεκηρύσσετο, ἐὰν δὲν παρίστατο εἰς τὸν οὐδὸν τῆς **Πύλης τῆς εὐδαιμονίας** *ἐντὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν, ἵνα ἀπολογηθῇ».*

Τὸν Βελῆν ἐν τῇ διοικήσει τῆς Θεσσαλίας διεδέξατο ὁ Σουλεϊμὰν πασᾶς, λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ Δερβεντζῆ. Ὁ Σουλεϊμὰν ἔφερε φιρμάνιον ἀπευθυνόμενον πρὸς πάντας τοὺς κατῆδες, γνωρίζον αὐτοῖς τὴν ἀποκήρυξιν τοῦ Ἀλῆ, κατεπείσθη δὲ ὑπό τινος Ἕλληνος Ἀναγνώστου ἐκ Σιατίστης ν' ἀνακοινώσῃ τὸ φιρμάνιον τοῦτο καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἀναγνώστης οὗτος καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ κατέφυγε πρὸς τὸν πασᾶν τῆς Θεσσαλονίκης, ὅστις συνέστησεν αὐτὸν πρὸς τὸν Σουλεϊμάν.

Ἀφεθὲν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἀναγνώστου τὸ φιρμάνιον, μετεφράσθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἣν ὁ Σουλεϊμὰν οὐδόλως ἐνόει, ὁ δὲ Ἀναγνώστης δὲν ἐδίστασε νὰ μετατρέψῃ αὐτὸ τρόπον τινὰ εἰς γενικὴν πρόσκλησιν προς τὸν λαόν, πρὸς ὃν ἔλεγε τὰ ἑξῆς : «εἰς ὑμᾶς, πιστοί μου ῥαγιάδες, προστρέχω ! ἐγέρθητε, ἐξοπλίσατε τοὺς ἐπὶ πολὺ ἀκινητήσαντας βραχίονας ὑμῶν, αἱ ἡμέραι τῆς ὀργῆς ἐπέστησαν, πορεύθητε κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς γένους τῶν Ἀρναουτῶν, οἵτινες ἡνώθησαν μετὰ τῆς ἱεροσύλου μερίδος τοῦ Ἀλῆ. Ἐκδικήθητε τοὺς αἰῶνας τῶν ὕβρεων, αἵτινες ἀπανθρώπως διεπράχθησαν καθ' ὑμῶν. Ἀνηλεῶς ὁρμήσατε κατὰ τῶν ἀτίμων, οἵτινες πάντοτε ἠτίμασαν τοὺς προγόνους, τοὺς πατέρας, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν. . . . . . ἁρματωλοὶ εἰς τὰ ὅπλα ! χωρικοὶ ἁρπάσατε τὰ δρέπανα καὶ γεωργικὰ ἐργαλεῖα! Πᾶν εἶδος σιδήρου, ὀξυνθὲν διὰ τῆς ἐκδικήσεως θὰ καταστῇ φρικῶδες ἐν ταῖς χερσὶν ὑμῶν ὅπλον. Τολμηραὶ τῶν Αγράφων γυναῖκες ἐλλείψει ὅπλων λάβετε τὰς ἀξίνας, δι' ὧν κόπτετε τὰ ἄσφαγα (ἐλελίσφακα)· οἱ νεανίαι πλέξατε τὰς σφενδόνας καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ ἠλακάτη τῶν παρθένων ἂς μεταβληθῇ εἰς φονικὸν ὅπλον κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Τοιαύτη εἶναι ἡ θέλησις τοῦ Πατισὰχ καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης.» Ἡ φοβερὰ αὕτη προκήρυξις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν ἀρχιεπισκόπων, ἐπισκόπων καὶ ἱερέων καὶ εἰς αὐτὰ ἔτι τὰ ἀσήμαντα χωρία.

Ταχυδρόμοι καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις συναντώμενοι ἀφηγοῦντο ὅτι οἱ λησταὶ ἐξηλάτουν καὶ ἐδῄουν πόλεις καὶ χωρία· ὁ Δομοκός,

[illegible]

[illegible] Καζάκου.
[illegible] εἰς τὴν Λάρισσαν [illegible]
[illegible] Ἕλληνες. Τοῦρκοι [illegible]
[illegible] ἰδίᾳ ὅμως οἱ τελευταῖοι, δι' ἣν
[illegible] ἐν Ῥαψάνῃ [illegible] ὡς καὶ ἐν διαφόροις
[illegible] Ῥώσων. Πάντες ἔτρεμον καὶ ἴσως ἡ Θεσσαλία θὰ
[illegible] ὅτι θα ἴδωσιν ἐντὸς ὀλίγου τὸν Μουχα
[illegible] εἰσῆλθεν τέλος εἰς Λάρισσαν περὶ τὰ τέλη
[illegible] ἐφέρετο περιφρονῶν τὴν ἐξουσίαν τοῦ
[illegible] ὅτι ἐποφθαλμία τοὺς θησαυροὺς τοῦ

Ἀλῆ. Ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους ν' ἀποπέμψωσι τὸν ταραξίαν τοῦτον, ὅστις ἐξεκίνησε πρὸς τὰς Θερμοπύλας, κολακευόμενος ὅτι θὰ συναντήσῃ αὐτόθι τοὺς ἁρματωλοὺς τοῦ Ὀδυσσέως. Οἱ βρυχηθμοὶ τοῦ λέοντος δὲν διασπείρουσιν τόσον τρόμον, ὅσον διέσπειρον αἱ κραυγαὶ τῶν Βουλγάρων εἰς τοὺς εἰρηνικοὺς Θεσσαλούς· οἱ χωρικοὶ ἀπὸ Λαρίσσης μέχρι Φαρσάλων κατέφυγον εἰς τὴν Ὄθρυν ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τῶν φθοροποιῶν σιφῶν τοῦ Πεχλιβὰν πασᾶ. Τὰ Φέρσαλα καὶ ὁ Δομοκὸς ἦσαν ἔρημα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἀγρίου Βουλγάρου. Οἱ κάτοικοι τῆς Λεβαδείας πληροφορηθέντες τὴν πορείαν τοῦ Πεχλιβὰν πασᾶ προσεκάλεσαν ἀμέσως τὸν ἐν τῇ πόλει αὐτῶν εὑρισκόμενον Ὀδυσσέα ν' ἀπομακρυνθῇ, ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἠρνήθη τὸν ἀπεδίωξαν. Ἀπερίγραπτα εἶναι τὰ δεινά, ἅτινα οἱ Λεβαδεῖς ὑπέστησαν· οὐδενὸς ἐφείσθησαν οἱ Κεσαρλῆδες, ἕως ἐπὶ τέλους ὁ λαὸς κατέφυγεν εἰς τὸν Παρνασσόν. Εἶτα ὁ Πεχλιβὰν πασᾶς ἐξηκολούθησε διὰ τῆς Φωκίδος τὴν πορείαν αὐτοῦ πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἀλῆ κατεχομένας χώρας. Ταὐτὰ ἐδοκίμασαν ἡ Ναύπακτος, ἡ Αἰτωλία καὶ ἡ Ἀκαρνανία (Πουκεβὶλ Ἱστορ. τῆς Ἀναγεν. τῆς Ἑλλάδος).

Ἡ εἰς Λάρισσαν ἄφιξις τοῦ Μουχαμὲτ Δράμαλη πασᾶ, ἡ χαρακτηρισθεῖσα ὡς σωτηρία, προσείλκυσεν ἐνώπιον αὐτοῦ τοὺς ἐπισκόπους, τοὺς προὔχοντας, τοὺς γέροντας καὶ ἀρχηγοὺς τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἔσπευδον νὰ καθυποβάλωσιν αὐτῷ τὰ ἑαυτῶν σέβη καὶ παρακαλέσωσιν αὐτόν, ὡς προστάτην τῶν ὁδῶν τῆς Ἑλλάδος, νὰ περιβάλῃ αὐτοὺς διὰ τῆς ἰσχυρᾶς του προστασίας καὶ ὑπέβαλλον αὐτῷ διαφόρους παρακλήσεις. Ὁ Δράμαλης ἀπεκρίνετο διὰ τοῦ ὀλεθρίου μπακαλούμ, τουτέστι θὰ ἴδωμεν.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ πολλοὶ τῶν ἁρματωλῶν παρουσιάσθησαν πρὸ τοῦ Βεζύρου, ἵνα προσφέρωσιν αὐτῷ τὰς ἑαυτῶν ὑπηρεσίας ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ, ὁ φανατικὸς Τοῦρκος ἐξοργισθείς, διότι οἱ Ἕλληνες τόσον καλῶς καὶ τακτικῶς ἦσαν ἐξωπλισμένοι, ἀπέπεμψεν αὐτοὺς ὑβριστικῶς. Τοὺς δὲ παρουσιαζομένους αὐτῷ ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους ἐδέχετο προσφέρων αὐτοῖς τὸν ἀριστερὸν πόδα πρὸς ἀσπασμὸν καὶ κατακρατῶν αὐτοὺς γονυπετεῖς πρὸ τοῦ σοφᾶ, ἐζήτει δὲ παρ' αὐτῶν τὰ φιρμάνια, δι' ὧν ἐπετράπη ἡ ἀνέγερσις τῶν ναῶν καὶ μοναστη-

ρίων, ὧν πλῆθος, ὡς ἔλεγεν, εἶδε διερχόμενος τῆς χώρας αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι εἶπον ὅτι ἀνήγειρον ναοὺς τοῦ Κυρίου δυνάμει μπουγιουρδίων τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, διέκοψεν ἀνακράξας ὅτι ὁ Ἀλῆς οὔτε Καλίφης, οὔτε Σουλτάνος ἦτο, ἀλλὰ Κάφρος ὡς ἐκεῖνοι, καὶ ὅτι οἱ πρὸς λατρείαν τῶν Χριστιανῶν ναοὶ θὰ ἐκρημνίζοντο ἀμέσως ἐκ βάθρων. Ἐπὶ τῇ φοβερᾷ ταύτῃ ἀποφάσει οἱ λειτουργοὶ τοῦ Κυρίου ἔκυψαν τὰς κεφαλάς, οἱ δὲ Γενίτσαροι ἐξέβαλον αὐτοὺς τοῦ Συμβουλίου. Γονυπετεῖς ἔπειτα παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Πηνειοῦ παρακαλοῦσι δι' ἀπεσταλμένων τὸν Δράμαλην ν' ἀναστείλῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ. ἐκκενοῦσι δὲ καὶ τὰ βαλάντια αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ τιμήματος τούτου ἐπιτύχωσι τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἀποφάσεων, τὰς ὁποίας ἐξέδωκε κατ' αὐτῶν, ὡς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ κλήρου, ἣν ὁ βάρβαρος ἀπέδωκε κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἐπιθυμίαν.

Αἱ μοναὶ ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Ἀλῆ ἐγένοντο τὸ ἄσυλον δραστηρίων τινῶν ἀνδρῶν, οἵτινες μὴ βλέποντες πλέον ἕτερον μέσον παγιώσεως τῆς βασιλείας τῶν νόμων κατέφευγον εἰς τὸν κόλπον τοῦ Θεοῦ, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου πάντες εἶναι ἴσοι. Τὰ ταπεινὰ ταῦτα καταφύγια δὲν ἐσεβάσθη ὁ πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Ἀλῆ ἀποσταλεὶς Μωαμεθανικὸς στρατός. Γέροντές τινες πολεμισταὶ περιβληθέντες τὸν τρίχινον χιτῶνα τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἠναγκάσθησαν νὰ δραπετεύσωσιν εἰς τὰ ὄρη. Πτωχοὶ ἱερεῖς κατεσφάγησαν, ἐνῷ τὰ παρεκκλήσια ἐρημωθέντα ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς καὶ οἱ σταυροὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ αἱ εἰκόνες τῆς Παρθένου ἠτιμάσθησαν ὑπὸ τῶν πολεμίων τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος.

Τοιαύτη ἦτο κατὰ τὸ 1820 ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ κατάστασις, προπαρασκευάζουσα θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν καταιγίδα, ἥτις δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ.

§ 3. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Φθιώτιδι· οἱ Φθιῶται καὶ ἐν ἄλλαις ἐπαρχίαις ἀγωνιζόμενοι.

Τὴν περίστασιν τῆς τουρκικῆς ἀλληλομαχίας τῆς ἐπελθούσης ἐκ τῆς κατὰ τοῦ δυνάστου τῆς Ἠπείρου Ἀλῆ πασᾶ ἐκστρατείας ἐθεώρησαν οἱ διευθύνοντες τὰ τῆς Ἑταιρείας ἁρμοδίαν εἰς ἔναρξιν τοῦ

ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Ληστρικαὶ ἐπιδρομαὶ ἐν Καλαβρύτοις καὶ μεμονωμένοι φόνοι προήγγειλαν κατὰ τὰ μέσα Μαρτίου τοῦ 1821 τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀρχομένου τοῦ τελευταίου δεκαημέρου τοῦ Μαρτίου μέχρι τοῦ δευτέρου τοῦ Ἀπριλίου εἰς δεκαπενταχιλίους ὑπολογίζονται οἱ φονευθέντες Τοῦρκοι. Κατὰ τὴν εὐφρόσυνον τέλος ἡμέραν τῆς 25 Μαρτίου ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὁ Ἀνδρέας Λόντος καὶ ὁ Ζαΐμης. Τότε οἱ ἐν Πάτραις Τοῦρκοι ἀσφαλίσαντες τὰς οἰκογενείας ἐν τῇ ἀκροπόλει ἐτράπησαν εἰς λεηλασίας, ὧν ἕνεκα προσκληθεὶς εἰσῆλθεν εἰς Πάτρας ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς μετὰ 5(0 ἀνδρῶν. Τότε ἐξηγέρθησαν καὶ αἱ Πάτραι· ὑπὸ δὲ τὰς ἐνθουσιώδεις ἐπιφωνήσεις τοῦ πλήθους ἔστησεν ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Τὰ ἐν Πελοποννήσῳ μεγάλα συμβάντα διήγειραν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν Στερεοελλαδιτῶν ἐνθουσιασμόν, ἅμιλλαν καὶ φιλοτιμίαν.

Ὁ ὁπλαρχηγὸς τῆς ἐπαρχίας τῶν Σαλώνων Πανουργιᾶς, ἀφ' οὗ ἔμαθεν ὅτι ἐκινήθη ἡ Ἀχαΐα, συνεκάλεσε τοὺς προεστῶτας τῶν πόλεων καὶ χωρίων εἰς γενικὴν συνέλευσιν, καθ' ἣν ἀπεφασίσθη ὁμοφώνως νὰ προσβάλωσι τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Τούρκους. Διέταξε δὲ συγχρόνως τὸν μὲν γαμβρόν του καὶ ὑποπλαρχηγὸν Ἀθ. Μαΐκαν νὰ στρατολογήσῃ κατὰ τὸ τμῆμα τῶν Βλαχοχωρίων τοὺς ἱκανοὺς νὰ φέρωσιν ὅπλα, τὸν δὲ ἐξάδελφόν του Ἰωάννην Γκούραν, τὸν μετὰ ταῦτα διαπρέψαντα, ν' ἀπέλθῃ εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον ἐπὶ στρατολογίᾳ καὶ νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν Γαλαξιδειωτῶν. Ἀφοῦ δὲ συνεννοήθησαν, ἐκίνησαν τὴν νύκτα τῆς 26 Μαρτίου, οἱ μὲν ἐξ ἑνός, οἱ δὲ ἐξ ἄλλου μέρους, ἐξημερώθησαν εἰς Σάλωνα, καὶ ἐπολιόρκησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πανουργιᾶ τὸ φρούριον, ὅπου ὑποπτεύοντες οἱ Τοῦρκοι προέλαβον καὶ ἐκλείσθησαν πάντες σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις καὶ συνεκλείσθησαν καὶ ὅλαι αἱ ἐκεῖ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἀχαΐας μεταβᾶσαι τουρκικαὶ οἰκογένειαι τῆς Βοστίτσης. Ἦσαν δὲ μεταξὺ ὅλων αὐτῶν 600 ἔνοπλοι. Τῇ 10 Ἀπριλίου, ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα, πεινῶντες οἱ πολιορκούμενοι καὶ διψῶντες παρεδόθησαν ἐπὶ ἀσφαλείᾳ ζωῆς καὶ τιμῆς καὶ παρέδωκαν τὰ ὅπλα τῷ Πανουργιᾷ. Γνωσθείσης τῆς πολιορκίας τῶν Σαλώνων ὕψωσαν τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν πρώ-

[illegible]

[illegible] εἰς Ζάκυνθον [illegible] τοῦ Σπερχειοῦ [illegible] [illegible] μετὰ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ τῆς ἐπαρχίας Πατριτσακίου Μήτσου Κοντογιάννη [illegible] Μετέβησαν [illegible]. Κομποτάδες [illegible] τοῦ Πατριτσακίου ὅπου καὶ [illegible]. Ἦλθεν ἐκεῖ καὶ ὁ Πανουργιᾶς μετὰ 500, ὥστε [illegible] ὅλος ὁ στρατὸς συνηριθμεῖτο εἰς 2000. Ἐκ Κομποτάδων [illegible] τὸν Κομνᾶν Τσάκαν μετὰ 250 ἀνδρῶν, ἵνα καταλάβῃ τὸ [illegible] Φούρκα, ἀλλ' οὗτοι ἠναγκάσθησαν τῇ 17 Ἀπριλίου ὑπὸ τῶν ἐπερχομένων Κιοσὲ-Μεχμὲτ πασᾶ καὶ Ὀμὲρ Βρυώνη νὰ διαλυθῶσι καὶ [illegible] εἰς Κομποτάδες. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἐκάλεσαν τότε τὸν Κοντογιάννην εἰς συνεκστρατείαν· δὲν τοὺς ἤκουσε. Τὸν ἐκάλεσαν καὶ ἐκ δευτέρου, οὐδὲ τότε τοὺς ἤκουσεν. Ἡ [illegible] ἀφορμὴν ἔχουσα τὸ κινδυνῶδες τοῦ ἐπιχειρήματος δὲν ἦτο ἄτοπος, ἀλλ' ἦτο παράκαιρος καὶ βλαπτικὴ πρὸς τοὺς ἀποστατήσαντας [illegible] καὶ πρὸς τοὺς συναδέλφους του ὁπλαρχηγούς. Τὸν ἐκάλεσαν καὶ ἐκ τρίτου, ἔστειλαν καὶ παραινέτας τὸν Γεώργιον Δεσποτόπουλον καὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Διάκου, Καλύβαν καὶ Μπακογιάννην, οἵτινες τὸν ἀπήντησαν κατὰ τὸν Κοῦκον ἓξ ὥρας μακρὰν

τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου. Ἀλλ' οὔτε αὐτοὶ τὸν ἔπεισαν· ὥστε τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἐκάθητο ἀργὸν ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας. Ἀλλ' ὅ,τι δὲν κατώρθωσαν αἱ προσκλήσεις καὶ παραινέσεις, κατώρθωσεν ὁ ζῆλος καὶ ἐνθουσιασμὸς τῶν ἀνεψιῶν του καὶ ὁπλαρχηγῶν του, καὶ ἡ γνωσθεῖσα ἀπόφασις τῶν λοιπῶν ὁπλαρχηγῶν νὰ προσβάλωσι τὸ Πατρατσίκι καὶ παρὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ δὲ ἠνώθη καὶ ὁ Κοντογιάννης, οὐδεὶς ὁπλαρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἔμεινεν ἐκτὸς τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐκ συμφώνου ἀπεφασίσθη νὰ κινωθῶσιν εἰς ἅλωσιν τοῦ Πατρατσικίου, καὶ ὁ μὲν Κοντογιάννης νὰ προσβάλῃ ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ μέρους, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ. Ἐν τούτοις παρεδόθη τὸ φρούριον τῆς Βοδωνίτσης.

Ἀφ' ἧς ἡμέρας οἱ ἐν Πατρατσικίῳ Τοῦρκοι, ἐν οἷς ἦσαν 800 ὁπλοφόροι ἐντόπιοι, Ἀλβανοὶ καὶ ἄλλων ἐπαρχιῶν, ἔμαθον τὰ ἐν Σαλώνοις, ἡτοιμάσθησαν εἰς μάχην, ὠχύρωσαν τὰς δυνατωτέρας οἰκίας, τὸ ὡρολογιοστάσιον, τὸ τζαμίον, τὴν ἐκκλησίαν, τοὺς πύργους καὶ ἄλλα μέρη, ἔφραξαν τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς στενωποὺς καὶ ἐξῆλθον πλεῖστοι πρὸς τὸν ῥύακα τοῦ πρὸς ἀνατολὰς προαστείου τῶν Βογομύλων, προσμένοντες τοὺς ἐχθροὺς ἐντὸς τῶν ἐκεῖ ὀχυρωμάτων. Οἱ δὲ ὄντες κατὰ τοὺς Κομπατάδες Ἕλληνες ἐπέπεσον τῇ 18 τοσοῦτον ὁρμητικοί, ὥστε διὰ τοῦ πρώτου τουφεκισμοῦ ἠνάγκασαν αὐτοὺς ν' ἀφήσωσι τοὺς Βογομύλους καὶ νὰ περιορισθῶσιν ἐν τῇ πόλει· ἔκαυσαν δὲ καὶ τὰς οἰκίας τῶν Βογομύλων καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν πολεμοῦντες καὶ καίοντες. Καθ' ὃν δὲ καιρὸν ἐκινήθησαν οἱ ἀνωτέρω ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους, ἐκινήθησαν καὶ οἱ ἐν τῷ Μοναστηρίῳ τῆς Ἀγάθωνης ὑπὸ τὸν Κοντογιάννην καὶ διαβάντες τὸν Ξηριᾶν ἔπεσον εἰς τὴν συνοικίαν Μεσαλᾶν, ἀπεδίωξαν τοὺς ἐκεῖ ὀχυρωθέντας Τούρκους καὶ εἰσῆλθον καὶ οὗτοι εἰς τὴν πόλιν πολεμοῦντες καὶ καίοντες. Ἀλλ' οἱ κλεισθέντες ἐν τοῖς ὀχυροῖς κτιρίοις Τοῦρκοι ἀντεῖχον γενναίως. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον, καθ' ἣν ὥραν ἐξησθένησεν ὁ πόλεμος, εἶδον οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῆς πεδιάδος κατὰ τὸ Λιανοκλάδιον παμπληθῆ πυρὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐλθόντων ἐκεῖ διὰ νυκτός, καὶ φοβηθέντες μὴ ἀποκλεισθῶσιν ὑπὸ τοῦ συνακολουθοῦντος ἱππικοῦ ἀνεχώρησαν τὴν ἐπαύριον, ὁ μὲν Κοντογιάννης εἰς τὰ ἴδια, οἱ δὲ λοιποὶ ὁπλαρχηγοὶ εἰς Κομποτάδες, ἀφήσαντες τὴν πόλιν ἡμίκαυστον. Ἐπὶ τῆς ἑ-

τον μὲν αἱ ἐπαρχίαι Λοιδωρικίου καὶ Μαλανδρίνου, εἶτα δὲ ἡ ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Ἀθανάσιον Διάκον ἐπαρχία τῆς Λεβαδείας.

Μαθὼν καὶ ὁ ὁπλαρχηγὸς τῶν ἐπαρχιῶν Ζητουνίου, Βοδωνίτσης καὶ Τουρκοχωρίου Ἰωάννης Δυοβουνιώτης τὰ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις γενόμενα καὶ ἔχων 80 συντρόφους ἐστρατολόγησεν ἄλλους πεντακοσίους ἐκ τῶν κατοίκων τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπαρχιῶν, ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἂν καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεώργιος ἦτο ὑποχείριος τοῦ Ἀλῆ, καὶ τὴν 8 Ἀπριλίου ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον τῆς Βοδωνίτσης, ὅπου ἐκλείσθησαν αἱ ἐν αὐτῇ 70 τουρκικαὶ οἰκογένειαι. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἦλθεν εἰς ἐπικουρίαν καὶ ὁ Κομνᾶς Τράκας σταλεὶς παρὰ τοῦ Πανουργιᾶ μετὰ 200 καὶ ὁ Διάκος μετὰ τῶν περὶ αὐτόν, καὶ ὥρμησαν πάντες ἐπὶ τὸ φρούριον, ὅπερ ἂν καὶ μικρόν, δὲν ἦτο ἁλώσιμον εἰμὴ διὰ τῆς πείνης ἢ τῆς δίψης καθὸ κείμενον ἐπὶ δυνατῆς θέσεως· διὰ τοῦτο οἱ ῥηθέντες ὁπλαρχηγοί, ἀφήσαντες δύναμίν τινα εἰς διατήρησιν τῆς πολιορκίας, ἀνεχώρησαν εἰς Ζητούνιον, καὶ τὴν 10 ἔφθασαν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Σπερχειοῦ γέφυραν, ὅπου, δευτέρας σκέψεως γενομένης, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ προχωρήσωσι, πρὶν συνεννοηθῶσι καὶ μετὰ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ τῆς ἐπαρχίας Πατρατσικίου Μήτσου Κοντογιάννη, ἔχοντος καὶ δύναμιν ἱκανὴν καὶ ἐπιῤῥοήν. Μετέβησαν δ' ἐκεῖθεν εἰς Κομπατάδες, πλησίον τοῦ Πατρατσικίου, ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσαν. Ἦλθεν ἐκεῖ καὶ ὁ Πανουργιᾶς μετὰ 500, ὥστε, συῤῥευσάντων καὶ ἄλλων ὅλος ὁ στρατὸς συνηριθμεῖτο εἰς 2000. Ἐκ Κομποτάδων ἔπεμψαν τὸν Κομνᾶν Τράκαν μετὰ 250 ἀνδρῶν, ἵνα καταλάβῃ τὸ Δερβὲν Φοῦρκα, ἀλλ' οὗτοι ἠναγκάσθησαν τῇ 17 Ἀπριλίου ὑπὸ τῶν ἐπερχομένων Κιοσὲ-Μεχμὲτ πασᾶ καὶ Ὁμὲρ Βριώνη νὰ διαλυθῶσι καὶ ἐπανακάμψωσιν εἰς Κομποτάδες. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἐκάλεσαν τότε τὸν Κοντογιάννην εἰς συνεκστρατείαν, δὲν τοὺς ἤκουσε. Τὸν ἐκάλεσαν καὶ ἐκ δευτέρου, οὐδὲ τότε τοὺς ἤκουσεν. Ἡ παρακοή του ἀφορμὴν ἔχουσα τὸ κινδυνῶδες τοῦ ἐπιχειρήματος δὲν ἦτο ἄλογος, ἀλλ' ἦτο παράκαιρος καὶ βλαπτικὴ πρὸς τοὺς ἀποστατήσαντας λαοὺς καὶ πρὸς τοὺς συναδέλφους του ὁπλαρχηγούς. Τὸν ἐκάλεσαν καὶ ἐκ τρίτου, ἔστειλαν καὶ παραινέτας τὸν Γεώργιον Δεσποτόπουλον καὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Διάκου, Καλύβαν καὶ Μπακοκογιάννην, οἵτινες τὸν ἀπήντησαν κατὰ τὸν Κοῦκον ἓξ ὥρας μακρὰν

σταλέντες, πλησιάσαντες διὰ νυκτὸς εἰς τὰ ἄκρα τοῦ στρατοπέδου ἀφανεῖς, ἐζώχρησαν δύο ἐχθροὺς καὶ ὀκτὼ ἵππους καὶ πρὸς τὰ ἐξημερώματα ἐτουφέκισαν καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὸ στρατόπεδον, καυχώμενοι ἐπὶ τοῖς ἔργοις των. Οἱ ὁπλαρχηγοί, λυπηθέντες διὰ τὸ γεγονός, μετέβησαν ἐν βίᾳ πάντες ὁμοῦ τὴν 20 εἰς Χαλκωμάταν, τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Σαλώνων, ὅπου διηρέθησαν συνυποσχεθέντες νὰ βοηθήσωσιν ὅποιον καὶ ἂν προσέβαλεν ὁ ἐχθρός. Καὶ ὁ μὲν **Πανουργιᾶς** ἔμεινεν ἐκεῖ καὶ κατέλαβε καὶ τὸ χωρίον Μουσταφάμπεη μετὰ πάντων τῶν ὑπ' αὐτὸν Σαλωνιτῶν ὡς 600 ἔχων συναγωνιστὴν καὶ τὸν ἀξιοσέβαστον ἐπίσκοπον Σαλώνων Ἡσαΐαν, ὅστις πλήρης ζήλου ἠκολούθει τὸ στράτευμα εὐλογῶν καὶ θαρρύνων αὐτὸ εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα. Ὁ δὲ **Δυοβουνιώτης** μετὰ 400 κατέλαβε τὴν γέφυραν Γοργοποτάμου, ὁ δὲ **Διάκος** μετὰ 500 τὴν τοῦ Σπερχειοῦ τὸ κοινῶς γεφύρι τῆς Ἀλαμάνας, καὶ τὴν ἄγουσαν εἰς Θερμοπύλας ὁδὸν ἀπέναντι τῆς γεφύρας ταύτης πρὸς τὰ **Πορτά.** Πρὸ τοῦ δὲ φθάσωσι καὶ ὀχυρωθῶσιν οὗτοι, ἐκινήθη τὴν 22 τὸ κατὰ τὸ Λιανοκλάδι στρατόπεδον ἀπὸ πρωΐας, προπορευομένων τῶν πεζῶν καὶ ἀκολουθούντων τῶν ἱππέων ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς τοῦ Βρυώνη· ἐκινήθη καὶ τὸ ἐν Ζητουνίῳ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ὁδηγίαν τοῦ Μεχμέτη. Τὸ σῶμα τοῦ Δυοβουνιώτη, ἰδὼν τοὺς ὑπὸ τὸν Βρυώνην ἐπερχομένους καὶ ἀνίκανον ὂν νἀντιπαραταχθῇ πρὸς τοσοῦτον πεζικὸν καὶ ἱππικὸν ὑπεχώρησε καὶ κατέλαβε τὴν στενὴν θέσιν **Δέμα.** Ὁ Βρυώνης καταδιώξας τὸ σῶμα τοῦτο, ἕως οὗ δὲν ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω τὸ ἱππικόν του διὰ τὴν κακοτοπίαν, ὠπισθοδρόμησε. Πλησιάσας δὲ εἰς τὸ χωρίον Μουσταφάμπεη, τὸ ὑπὸ τοῦ Παπᾶ Ἀνδρέα Κοκοβεστιανοῦ καὶ τοῦ Κομνᾶ Τράκα, ἀξιωματικῶν τοῦ Πανουργιᾶ κατεχόμενον, καὶ εὑρὼν τοὺς ἐν αὐτῷ καλῶς ὠχυρωμένους ἐντὸς τῶν οἰκιῶν, τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ μύλου δὲν τοὺς ἐκτύπησεν, ἀλλ' ἔμεινεν ὀλίγον ἐπὶ τῆς πεδιάδος, ὅπου, ἀφοῦ συνῆλθεν ὅλον τὸ στράτευμά του, ἀνεγνώσθη ἡ συνήθης πρὸ τῆς μάχης εὐχή, καὶ διηρέθη τὸ στράτευμα εἰς τρία καὶ τὸ μὲν ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸ ἐν Χαλκωμάτᾳ σῶμα τοῦ Πανουργιᾶ, τὸ ἐπὶ τὸ δὲ ὑπὸ τὸν Διάκον, ὥστε δὲν ἠδύναντο ταῦτα νὰ δώσωσι βοήθειαν τὸ ἓν εἰς τὸ ἄλλο, τὸ δὲ τρίτον ἔτρεξε καὶ κατέλαβε τὰ ὀρεινὰ μέρη. Κατὰ τὴν αὐτὴν

πιδρομῆς δὲ ταύτης ἐφονεύθησαν 6 Ἕλληνες καὶ ἐπληγώθησαν 5, ἐν οἷς καὶ ὁ Ῥούκης. Ἐφονεύθησαν δὲ καὶ 10 Τοῦρκοι καὶ ἄλλοι τόσοι ἐπληγώθησαν.

Ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ **1820** *εἶχε σταλῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον ὡς ἡγεμὼν αὐτῆς ὁ Χουρσὴδ πασᾶς, ἄνθρωπος μεγαλοπρεπὴς ὡς Σουλτάνος, σκληροκάρδιος, πολυδάπανος καὶ τρόμον τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἐμπνέων. Ὅταν ἦλθεν εἰς Τρίπολιν παρατάξεως μεγαλοπρεποῦς γενομένης, ἀφ' οὗ ἀνεγνώσθησαν τὰ ἔγγραφα τοῦ διορισμοῦ του εἰς ἐπήκοον πάντων τῶν ἀγάδων καὶ τῶν προεστώτων, ἐγερθεὶς τοῦ θρόνου του, ἔρριψε κύκλῳ βλέμμα βλοσυρὸν καὶ διέλυσε τὴν συνέλευσιν εἰπὼν βαρείᾳ τῇ φωνῇ. «Ὁ Θεὸς νὰ λυτρώσῃ τὸν δίκαιον ἐκ τῆς σπάθης μου».*

Κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1821 ἡ Πύλη εἰς τοῦτον ἀνέθηκε τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς κατὰ τοῦ Ἀλῆ ἐκστρατείας· διὸ καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Ἰωάννινα.

Ὁ Χουρσὴδ οὗτος μαθὼν τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, διέταξε τὸν Ὀμὲρ πασᾶν Βρυώνην, ἡγεμόνα τοῦ Βερατίου, καὶ τὸν Κιουσὲ Μεχμὲτ πασᾶν, ἡγεμόνα τῆς Πελοποννήσου, νὰ συνάξωσιν ἐν Ζητουνίῳ ὅσον πολυαριθμότερον στράτευμα ἠδύναντο καὶ νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν ἐπαναστατήσασαν Ἑλλάδα. Ἡτοιμάσθησαν δὲ μεσοῦντος τοῦ Ἀπριλίου ἑπτακισχίλιοι εἰς ἐκστρατείαν. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος μαθόντες τὴν μελετωμένην εἰσβολὴν διέταξαν παρὰ τὰς σπονδὰς νὰ φονεύσωσι πάντας τοὺς ἐπὶ ἀσφαλείᾳ ζωῆς παραδοθέντας καὶ διασπαρέντας εἰς τὰς ἐπαρχίας Τούρκους, τοὺς δυναμένους νὰ ὁπλοφορῶσι, προφασιζόμενοι ὅτι ἐπιβλαβὲς ἦτο νὰ ἔχωσιν ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν ἔξωθεν ἐχθρῶν καὶ ἄλλους ἐχθροὺς ἐντός. Μετὰ τὴν ἀπάνθρωπον αὐτὴν διαταγὴν ὀλίγοι τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἀπέφυγον τὸν θάνατον, εὑρόντες παρὰ τοῖς δυνατοῖς προστασίαν. Οἱ δὲ ὁπλαρχηγοί, Διάκος, Πανουργιᾶς καὶ Δυοβουνιώτης, οἱ μετὰ τὴν κατὰ τὸ Πατρατσίκι ἀποτυχίαν ὑποχωρήσαντες εἰς Κομποτάδες, θέλοντες νὰ μάθωσιν ἀκριβέστερον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑτοίμων νὰ εἰσβάλωσιν ἐχθρῶν, ἀπέστειλαν τὴν ἑσπέραν τῆς 19 Ἀπριλίου, καθ' ἣν ἔφθασαν εἰς Κομποτάδες, τινὰς τῶν τολμηροτέρων στρατιωτῶν ἐπὶ κατασκοπεύσει ἐπὶ αὐστηρᾷ διαταγῇ νὰ μὴ ἐνοχλήσωσι τοὺς ἐχθρούς. Ἀλλ' οἱ

Οἱ δὲ κλεισθέντες τέσσαρες ἐν τῷ ξενοδοχείῳ καὶ τουφεκίζοντες τοὺς διαβαίνοντας τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν γέφυραν, ἰδόντες μετ' ὀλίγον διὰ τῶν θυρίδων, ὅτι οὔτε ὁ Διάκος, οὔτε ἄλλος τις ἐφαίνετο, ἤνοιξαν τὴν θύραν καὶ ὥρμησαν ξιφήρεις διὰ μέσου τῶν ἐχθρῶν θαυμαζόντων τὴν ἀνδρείαν των. Εὐρέθησαν δὲ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν νεκροὶ πλησίον τῆς θέσεως, ὅπου συνελήφθη ὁ Διάκος. Τριακόσιοι Ἕλληνες ἐφονεύθησαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐπληγώθησαν. Ὀλίγιστοι δὲ Τοῦρκοι ἐφονεύθησαν.

Ἀφοῦ ἐτελείωσεν ἡ μάχη, οἱ πασάδες ὥδευσαν πρὸς τὸ Ζητούνιον, συνεπάγοντες μετὰ τοῦ ψυχογιοῦ καὶ τὸν Διάκον, ὃν διέταξαν νὰ ὁδεύῃ πεζὸς ἔμπροσθέν των χάριν τῆς κενοδοξίας των. Ἀλλὰ φοβούμενοι μὴ κρυβῇ ἢ φύγῃ, τὸν ἐκάθησαν μετ' ὀλίγον ἐφ' ἡμιόνου πεδικλωμένον. Τὴν δὲ νύκτα, ἀφ' οὗ ἔφθασαν εἰς τὸ Ζητούνιον, τὸν ἔφερον ἐνώπιόν των παρόντος καὶ τοῦ ἐντοπίου Χαλὴλ μπέη, καὶ ἐζήτουν νὰ μάθωσι τὰ περὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Διάκος τοῖς εἶπεν ἀφόβως, ὅτι τὸ ἔθνος ὅλον τῶν Ἑλλήνων ἀπεφάσισεν ἢ νὰ χαθῇ ἢ νὰ ἐλευθερωθῇ. Θαυμάσας ὁ Μεχμὲτ τοῦ ἀνδρὸς τὴν παῤῥησίαν, τῷ εἶπεν, ὅτι πρόθυμος ἦτο νὰ τὸν ἰατρεύσῃ, ἂν ἤθελε πιστῶς νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ. «Δὲν σὲ ὑπηρετῶ» ἀπεκρίθη ὁ Διάκος, «Ἀλλὰ καὶ ἂν σε ὑπηρέτουν δὲν θὰ σὲ ὠφέλουν». «Θὰ σὲ σκοτώσω» ἐπανέλαβεν ὁ πασᾶς «ἂν δὲν μὲ ὑπηρετήσῃς». «Ἡ Ἑλλὰς» ἀπήντησεν ἐκεῖνος, «ἔχει πολλοὺς Διάκους». Τὴν ἀκόλουθον δ' ἡμέραν (23 Ἀπριλίου) ἐξεδόθη ἀπόφασις νὰ σουβλισθῇ. Ὁ δὲ κοινοποιήσας αὐτῷ τὴν σκληρὰν ἀπόφασιν, τῷ ἔδωκεν εἰς χεῖρας καὶ τὸ ἄτιμον καὶ ὀδυνηρὸν ἐργαλεῖον τοῦ θανάτου, καὶ τῷ εἶπε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ βαστῶν αὐτό. Ὁ Διάκος τὸ ἔῤῥιψε κατὰ γῆς ἀγανακτῶν, καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς περιεστῶτας Ἀλβανούς, «δὲν εὑρίσκεταί τις» εἶπε «νὰ μὲ σκοτώσῃ; διατί ἀφίνεται τοὺς Ἀνατολίτας νὰ μὲ παιδεύωσιν, ἐγὼ κακοῦργος δὲν εἶμαι». Ἀκούσας δὲ ὅτι, ἂν ἐτούρκευεν, ἐσώζετο, «Χριστιανὸς» εἶπεν, «ἐγεννήθηκα, καὶ Χριστιανὸς θ' ἀποθάνω». Ὁδεύων δὲ εἰς τὸν τόπον τῆς ποινῆς ἐστάθη καὶ ῥίψας τὸ βλέμμα ἐπὶ τὴν γελῶσαν φύσιν κατὰ τὴν ἐαρινὴν ἐκείνην ὥραν, εἶπε τὸ ἑξῆς δίστιχον·

«Γιὰ ἰδὲ καιρὸ ποῦ διάλεξεν ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ
τώρα 'π' ἀνθίζουν τὰ κλαδιὰ καὶ βγάν' ἡ γῆ χορτάρι».

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ἐπὶ τῶν [illegible] [illegible]

[illegible] Αἰνιάνων [illegible] Ὀλυμπιάδος [illegible]

[illegible] πρὸς τὸν Αἰνιᾶνα ἔχων τὸν [illegible] διὰ [illegible] τῇ δεξιᾷ χειρὸς ὑπὲρ [illegible] πάλιν του, διὰ δὲ τῆς [illegible] αἱ πτυχαὶ τῆς φουστανέλλας του [illegible] δηλοῦντας ὁρμητικὴν τοῦ σώματος [illegible]

[illegible] μνημεῖον ἀνεγερθήσεται εἰς ἀΐδιον μνήμην [illegible] ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Σπερχειοῦ κα[illegible] Νικηφόρου Οὐρανοῦ καὶ διὰ τῆς νί[illegible] τοῦ Ἑλληνισμοῦ;

[illegible] ἀφ' οὗ διεπαύθησαν ὀλίγας

ἡμέρας ἐν Ζητουνίῳ ἐξεστράτευσαν τῇ 7 Μαΐου, ὅπως εἰσβάλωσιν εἰς Σάλωνα. Οἱ δὲ ὁπλαρχηγοὶ Πανουργιᾶς καὶ Δυοβουνιώτης συνῆλθον μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν εἰς τὸ **ξενοδοχεῖον τῆς Γραβιᾶς**, τὸ ἐπὶ τῆς πρὸς τὰ Σάλωνα δημοσίας ὁδοῦ, ὅλον πλινθόκτιστον. Σκοπὸν δὲ συνελθόντες εἶχον νὰ σκεφθῶσι πῶς νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ὁρμὴν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐμψυχώσωσι τὸ δειλιάσαν στρατιωτικόν. Ἐν ᾧ δὲ συνεσκέπτοντο, ἔφθασαν ἀπροσδοκήτως πλήρεις ζήλου ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου καὶ ὁ Χρῆστος Κοσμᾶς, ἔχοντες ἀμφότεροι 120 ἄνδρας. Ὁ Πανουργιᾶς καὶ ὁ Δυοβουνιώτης ἐγνωμάτευσαν τότε, ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς νὰ κλεισθῇ ἐν τῷ ξενοδοχείῳ, ὅταν φανῇ ὁ ἐχθρός, καὶ νὰ συμπαραλάβῃ τοὺς ἀξιωτέρους στρατιώτας, αὐτοὶ δὲ μείναντες ἔξω νὰ καταλάβωσιν ἑκατέρωθεν τὰ στενὰ τῆς ὁδοῦ εἰς προφύλαξιν αὐτοῦ. Τὴν δὲ 8 Μαΐου περὶ τὴν 4 ὥραν μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἐφάνησαν ὁ Μεχμέτης καὶ ὁ Βρυώνης ὁδεύοντες μετὰ ὀκτακισχιλίων ἀνδρῶν πρὸς τὸ ξενοδοχεῖον. Ἐν ᾧ δὲ ἐπλησίαζον, συνῆλθον οἱ ὁπλαρχηγοὶ Ἕλληνες ἐκ δευτέρου καὶ ἀπεφάσισαν ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς νὰ εἰσέλθῃ εὐθὺς εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, ὁ δὲ Πανουργιᾶς καὶ ὁ Δυοβουνιώτης νὰ καταλάβωσι τὰ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ, ὁ δὲ Κοσμᾶς τὰ δεξιά, βοηθοῦντες τοιουτοτρόπως τοὺς ἐγκλείστους. Εἶπε τότε πλήρης τόλμης ὁ Ὀδυσσεύς, «ὅποιος θέλει νὰ μὲ ἀκολουθήσῃ, ἂς πιασθῇ κατόπιν μου εἰς τὸν χορὸν» καὶ ἤρχισε νὰ χορεύῃ ἔνοπλος. Ἐπιάσθησαν κατόπιν αὐτοῦ ἑκατόν, ἐν οἷς καὶ ὁ Γκούρας, ὁ Παπᾶ-Ἀνδρέας, ὁ Τράκας, ὁ Ἀναστάσιος Μάρος, ὁ Ἀγγελῆς Γοβγίνας καὶ ὁ Π. Μπουτούνης, πάντες ἀξιωματικοὶ οἱ μὲν τοῦ Πανουργιᾶ, οἱ δὲ τοῦ Δυοβουνιώτου· ἐπιάσθησαν καὶ πολλοὶ Γαλαξειδιῶται καὶ οὕτω χειροκρατούμενοι οἱ ἑκατὸν καὶ συγχορεύοντες εἰσῆλθον εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, προπορευομένου τοῦ Ὀδυσσέως, καὶ ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ ἐπέτρωσαν ἔσωθεν θύρας καὶ θυρίδας, ἤνοιξαν ὁλόγυρα τὰς συνήθεις πολεμίστρας, καὶ ἀνέμενον τὸν ἐχθρὸν ἕτοιμοι εἰς μάχην. Κατέλαβον δὲ καὶ οἱ ἔξω ὁπλαρχηγοὶ τὰς θέσεις των καὶ ὠχυρώθησαν. Ἐν τούτοις ἐπλησίασαν οἱ ἐχθροὶ ἠναγκασμένοι νὰ διαβῶσι παρὰ τὸ ξενοδοχεῖον ἐπὶ τῆς εἰς Σάλωνα πορείας των. Ἐστάθησαν ὀλίγον, ἀφ' οὗ δὲ ἀνεγνώσθη ἡ πρὸ τῆς μάχης εὐχή, διῃρέθησαν εἰς τρία καὶ τὸ μὲν ἐκινήθη πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ ἐπὶ τὸν Πανουρ-

Ἠκολούθησε δὲ μετὰ ταῦτα τὴν πορείαν του καὶ ὑπέστη καρτεροψύχως πολυώδυνον θάνατον τρεῖς ὥρας βασανιζόμενος.

Ὁ πρόωρος καὶ σκληρὸς θάνατος τοῦ Διάκου ἐτραυμάτισε καιρίως τὰ σπλάγχνα τῆς Ἑλλάδος, ἅπαντες οἱ Ἕλληνες βαρυαλγῶς ἐπένθησαν τὴν στέρησιν τοῦ ἐνδόξου ἀρχηγοῦ τῆς Λεβαδείας, καὶ ἡ δημοτικὴ ποίησις, πιστὸς διερμηνεὺς τῆς ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης ἐξύμνησε τὸν ἡρωϊσμὸν τοῦ Διάκου διὰ διαφόρων ᾀσμάτων καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα ᾀδομένων ἐν τοῖς κυκλικοῖς χοροῖς καὶ τῆς πανηγύρεσι μέχρι σήμερον.

Ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ μαρτυρίου ἀνηγέρθη ἁπλοῦν κενοτάφιον, φέρον σταυρὸν καὶ περιβαλλόμενον ὑπὸ ῥοδοιῶν, ὄπισθεν δὲ τούτου, φρασσομένου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ διὰ σιδηροῦ κιγκλιδώματος, ὑπάρχει οἰκίσκος ἐν σχήματι ναΐσκου, φέρων ἐπὶ τοῦ μετώπου προτομὴν τοῦ Διάκου. Ἐν τούτῳ ἀνὰ πᾶν ἔτος τῇ 25 Μαρτίου τελεῖται μνημόσυνον. Τὸ δὲ κενοτάφιον φέρει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν.

«Οὗτος ὁ τόπος ἔνθα τῇ 23 Ἀπριλίου τοῦ 1821 ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀνασκολοπισθεὶς ἐμαρτύρησεν ὑπὲρ πίστεως. πατρίδος καὶ ἐλευθερίας ὁ Ἀθανάσιος Διάκος».

Ἡ πατρὶς δὲ εὐγνωμονοῦσα πρὸς τὸν ἥρωα εἰς ἀΐδιον μνήμην αὐτοῦ ἀνήγειρεν ἐν Λαμίᾳ ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἥρωος ἐπὶ περιβλέπτου θέσεως τῆς ὁμωνύμου πλατείας, οὗτινος τὰ ἀποκαλυπτήρια ἐγένοντο τῇ 23 Ἀπριλίου 1903 παρουσίᾳ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως καὶ ἁπάσης τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας.

Ὁ ἥρως παρίσταται ἐστραμμένος πρὸς τὴν Ἀλαμάναν, ἔχων τὸν δεξιὸν πόδα προτεταμένον καὶ κρατῶν διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τὴν μέχρι λαβῆς τεθραυσμένην πάλαν του, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς τὴν φλοκάταν αὐτοῦ, ἐνῷ αἱ πτυχαὶ τῆς φουστανέλλας του τελοῦσι κομψοὺς κυματισμούς, ἐκδηλοῦντας ὁρμητικὴν τοῦ σώματος κίνησιν πρὸς πλῆξιν.

Πότε ἆρά γε ὅμοιον μνημεῖον ἀνεγερθήσεται εἰς ἀΐδιον μνήμην τοῦ τῷ 995 μ. Χ. κατὰ κράτος ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Σπερχειοῦ κατροπώσαντος τοὺς Βουλγάρους Νικηφόρου Οὐρανοῦ καὶ διὰ τῆς νίκης αὐτοῦ γενομένου σωτῆρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ;

Καὶ τὰ μὲν ἐχθρικὰ στρατεύματα, ἀφ' οὗ διεπαύθησαν ὀλίγας

Ἡ τόσον εὐτυχὴς αὕτη καὶ ἀπροσδόκητος ἀντίστασις ἑκατὸν φιλοκινδύνων ἀνδρῶν πρὸς τόσον ἱππικὸν καὶ πεζικὸν κατ' αὐτὰ τὰ προοίμια τῆς ἐπαναστάσεως συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς ἐμψύχωσιν τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐμεγάλυνε δικαίως τὸν Ὀδυσσέα.

Τὸ χάνι κατὰ τὸ ἔτος 1888 περιεφράχθη καὶ ἐν αὐτῷ ἱδρύθη μνημεῖον, ἐφ' οὗ ἵσταται ὁ ἀνδριὰς τοῦ Ὀδυσσέως μαρμάρινος εἰς μνήμην ἀΐδιον τῆς πρὸς τὸν ἥρωα εὐγνωμοσύνης τοῦ ἔθνους.

Ὁ ἥρως οὗτος τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἀγῶνος ὀλίγον ἡλαττοῦτο τοῦ μυθικοῦ αὐτοῦ ἡρωϊκοῦ προπάτορος κατὰ τὴν ταχύτητα καὶ τὴν εὐλιγιστίαν. Ἀνυπέρβλητος δὲ ἦτο καὶ ἡ εὐστοχία τοῦ ὀφθαλμοῦ αὐτοῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐκινήθησαν καὶ ἡ Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία, ἡ δὲ ἐπανάστασις ἐπεξετάθη καὶ μέχρι Καρπενησίου, ἐπὶ τὸ ὁποῖον μεσοῦντος τοῦ Ἰουνίου ἐστράτευσαν οἱ Γιολδασαῖοι καὶ ὁ ὁπλαρχηγὸς τοῦ Σοβολάκου Ἰωάννης Μπράσκας· συγχρόνως σχεδὸν ἀπεδίωξαν καὶ οἱ Ἀγραφιῶται τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτῶν ὀλίγους Τούρκους ἀβλαβεῖς καὶ συσσωματωθέντες ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὁπλαρχηγοῦ των Σταμούλη Γάτσου, ἐπέπεσον εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἔκαυσαν τὰ ἐπὶ τῶν μεθορίων δύο κονιαροχώρια, Φράγκων καὶ Λοξάδων, ἀλλ' ἐπελθὼν τουρκικὸς στρατὸς ἐκ Λαρίσσης κατεδίωξε πρὸς τὰ ὀρεινὰ μέρη, κατέλαβε δὲ καὶ τὴν Ῥεντίναν Μετά τινας δὲ ἡμέρας κατέβησαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν ὀρέων, ἐπολιόρκησαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ λογοθέτου Ζώτου τοὺς καταλαβόντας τὴν Ῥεντίναν Τούρκους καὶ ἔκαυσαν μέρος αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ὑπερίσχυσαν ἐπὶ τέλους, διεσκόρπισαν καὶ αὖθις τοὺς Ἕλληνας, ἠχμαλώτησαν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν Κώσταν Βελῆν, ὃν ἀπέστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐθανατώθη, καὶ διέμειναν ἔκτοτε ἐν Ῥεντίνῃ ἀνενόχλητοι.

Μετὰ τὴν ἐν Γραβιᾷ μάχην οἱ Τοῦρκοι μετέβησαν εἰς Βοδωνίτσαν. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ὀδυσσέα κατέλαβον τὸ ἐπὶ τῆς εἰς Λεβαδείαν ἀγούσης ὁδοῦ Καστράκι, διότι πρὸς τὰ ἐκεῖ ὥδευον οἱ πασάδες. Προτιθέμενοι δὲ οἱ Ἕλληνες πάντοτε νὰ ματαιώσωσι τὴν τουρκικὴν ταύτην ἐκστρατείαν, δέον ἔκριναν ἐν ᾧ οἱ περὶ τὸν Ὀδυσσέα κατεῖχον τὸ Καστράκι, οἱ ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ νὰ προσβάλωσιν ἐκ νέου τὸ Πατρατσίκι καὶ νὰναγκάσωσι τὸν ἐχθρὸν νὰ στραφῇ εἰς τὰ ὀπίσω. Καὶ ὁ

γιὰ καὶ τὸν Δυοβουνιώτην, τὸ δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπὶ τὸν Κοσμᾶν. τὸ δὲ τρίτον πρὸς τὸ κέντρον, ὅ ἐστιν ἐπὶ τὸ ξενοδοχεῖον. Μόλις ἤρχισεν ἡ προσβολὴ καὶ διεσκορπίσθησαν οἱ περὶ τὸν Πανουργιᾶν καὶ Δυοβουνιώτην καὶ τὸν Κοσμᾶν· ἀπέμειναν δὲ μόνοι ἐνώπιον ὅλης ταύτης τῆς δυνάμεως οἱ κλεισθέντες ἐν τῷ ξενοδοχείῳ ἑκατόν. Ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις διέταξε νὰ μὴ τουφεκίσῃ τις. πρὶν τουφεκίσῃ αὐτός, εἶδε διά τινος ὀπῆς προπορευόμενον τοῦ ἐπερχομένου στρατοῦ γηραιὸν Λεοβίσην ἔφιππον. Τὸν ἐχαιρέτισεν ἀλβανιστὶ καὶ ἀντεχαιρετίσθη, τὸν ἐχλεύασε καὶ ἀντεχλευάσθη. τὸν ὕβρισε καὶ ἀνθυβρίσθη, τὸν ἐτουφέκισε καὶ τὸν ἐφόνευσεν.

Οἱ διηρημένοι Τοῦρκοι συνηνώθησαν τότε καὶ ὥρμησαν πανστρατιᾷ ἐπὶ τὸ ξενοδοχεῖον, μαινόμενοι διὰ τὸν φόνον τοῦ ἁγίου ἀνδρός. Ὡς ἂν ἤθελον δὲ ν' ἀναρπάσωσιν ὅλους τοὺς ἐγκλείστους, ὤθουν τὰ τοιχία διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ὤμων καὶ τὰ ἐτρύπων καὶ διὰ τῶν μαχαιρῶν. Ἄφοβοι οἱ ἐντὸς ἐτουφέκιζον ἀκαταπαύστως πανταχόθεν ἐπὶ τὸν σωρὸν καὶ ἐφόνευον πολλούς, ὥστε οἱ Τοῦρκοι ἰδόντες τὴν φθορὰν ἀπεσύρθησαν. Ἐφώρμησαν καὶ δευτέραν καὶ τρίτην φοράν· ἡ δὲ τρίτη ἐφόρμησις ἐγένετο τοσοῦτον ἰσχυρά, ὥστε κατώρθωσαν νὰ ἐμπήξωσι σημαίας ἐπὶ τοῦ τοιχίου. Μετὰ δὲ τὴν μεσημβρίαν ἰδὼν ὁ Βριώνης τὴν τόσην ἀποτυχίαν, συγκαλέσας τοὺς ὁπλαρχηγούς του, τοὺς ἐπέπληξε, τοὺς ἐθάῤῥυνε καὶ τοὺς ἐκίνησεν ὅλους ἱππεῖς καὶ πεζοὺς εἰς νέαν ἔφοδον. Ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην οἱ ἐχθροὶ κατῃσχύνθησαν καὶ τὰ γύρωθεν τοῦ ξενοδοχείου πτώματα συσσωρευμένα ἐγίνοντο προσκόμματα εἰς τὴν ὁρμήν των. Δύσαντος δὲ τοῦ ἡλίου διέταξαν οἱ πασάδες τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ ξενοδοχείου καὶ ἔστειλαν καί τινας εἰς Ζητούνιον, ἵνα μετακομίσωσι κανόνια πρὸς κατεδαφισμόν του. Ἐν τοσούτῳ ἡσύχασαν καὶ οἱ ἐντὸς καὶ οἱ ἐκτὸς διαρκούσης τῆς νυκτός. Ὄρθρου δὲ βαθέως οἱ ἐντὸς ἐξεπέτρωσαν ἡσύχως τὴν κάτω θύραν καὶ διῆλθον ἀταράχως πάντες ἀβλαβεῖς. Δύο μόνον ἐφονεύθησαν ἐντὸς ἐπὶ τῶν προσβολῶν, οἱ ἀξιωματικοὶ Ἀθανάσιος Κωστάκης καὶ Ἀθανάσιος Σεφερης καὶ δύο ἐπληγώθησαν. Οἱ ἐχθροὶ διέμειναν μετὰ τὴν μάχην ἐν τῷ ξενοδοχείῳ ὀκτὼ ἡμέρας πρὸς ἀναψυχήν, θάπτοντες ἐνταυτῷ τοὺς νεκροὺς καὶ στέλλοντες εἰς τὸ Ζητούνιον τοὺς τραυματίας.

Κρήτη ἀρχηγίαν τῆς ἐπαναστάσεως· διὸ ἀμφότεροι ἦσαν πολέμιοι τοῦ Ὑψηλάντου.

Μεσοῦντος δὲ τοῦ Αὐγούστου εἶχε συναχθῇ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ζητουνίου τουρκικὸν στράτευμα, σκοπεῦον νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ ἐνωθὲν μετὰ τῶν αὐτόθι διατριβόντων ἄλλων στρατευμάτων νὰ εἰσβάλῃ εἰς Πελοπόννησον πρὸς λύτρωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς. Μαθόντες δὲ οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος τὰ περὶ τῆς νέας ταύτης ἐκστρατείας ὑπὸ τέσσαρας πασσάδες, τὸν Μπεϋράμπασαν τὸν καὶ ἀρχιστράτηγον, τὸν Χατζημπεκὴρ πασσᾶν, τὸν Μεμὴν πασσᾶν καὶ τὸν Σαχῆ Ἀλῆ πασσᾶν, συνῆλθον εἰς Ἐργίνι, χωρίον τῆς Βοδωνίτσης, ἔνθα ἐνέκριναν τὴν θέσιν τῆς Φοντάνας ὡς τὴν καταλληλοτέραν πρὸς ἀντίκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Μόνος ὁ Δυοβουνιώτης ἀντέστη προτείνας νὰ καταλάβωσι τὰ ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Λεβάδειαν λεωφόρου Βασιλικὰ ὀρθῶς συλλογισθεὶς ὅτι τόσοι πασσάδες δὲν θὰ κατεδέχοντο ν' ἀφήσωσι τὴν πλατυτέραν θέσιν τῶν Βασιλικῶν καὶ νὰ διέλθωσι τὴν στενωτέραν τῆς Φοντάνας. Ἡ γνώμη τοῦ Δυοβουνιώτου, ἀπολαύοντος ὑπόληψιν ἐμπειροπολέμου ἀνδρὸς ὑπερίσχυσε καὶ μετέβησαν εἰς Βασιλικά· ὁ μὲν Παπανδρέας Κοκοβιστιανὸς μετὰ 300 ἐτοποθετήθη ἀφανὴς ἐντὸς τοῦ παρὰ τῇ εἰσόδῳ τῆς κοιλάδος πυκνοῦ δάσους. Ὁ δὲ Ἀντ. Κοντοσόπουλος καὶ ὁ Κωνστ. Καλύβας μετὰ 600 κατέλαβον τὰ ἐνδότερα τῆς κοιλάδος· ὁ δὲ Δυοβουνιώτης, ὁ υἱός του, ὁ Νάκος Πανουργιᾶς καὶ ὁ Γκούρας μετὰ 1100 τὰ πρὸ τῆς ἐξόδου τῆς κοιλάδος.

Τὴν 24 Αὐγούστου οἱ πασσάδες, ἐκτὸς τοῦ Χατζημπεκήρη ἀποθανόντος αἴφνης ἐν Ζητουνίῳ, ἦλθον μετὰ ἑπτακισχιλίων ἱππέων καὶ πεζῶν εἰς Πλατανιάν, ὅπου καὶ διενυκτέρευσαν. Τῇ δὲ 25 ἐγένετο μικρὰ συμπλοκή. Τῇ δὲ 26 ὁ Μπεϋρὰμ πασσᾶς ἐκίνησε πανστρατιᾷ καὶ προχωρήσας εἰς τὴν πεδιάδα παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ διέταξε ν' ἀπαγγείλωσι τὴν συνήθη πρὸ τῆς μάχης εὐχὴν καὶ νὰ κανονοβολήσωσι καὶ νὰ τουφεκίσωσι Τούτου γενομένου, ὥρμησεν ὁ στρατὸς ἀλαλάζων ἐπὶ τοὺς περὶ τὸν Κοντοσόπουλον καὶ Καλύβαν· ἔτρεξαν εἰς βοήθειαν αὐτῶν ὁ Δυοβουνιώτης, ὁ Πανουργιᾶς καὶ ὁ Γκούρας, κατέφθασε καὶ ὁ Μποῦσγος μετὰ 300 καὶ ἐξήφθη διακαὴς μάχη. Ἐπειδὴ ἡ θέσις ἦτο στενὴ δασώδης καὶ ἀπόκρημνος, οὔτε ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν πεζῶν, οὔτε τὸ πολὺ ἱππικὸν τῶν ἐχθρῶν ἐχρη-

σίμευσεν, ὥστε μὴ δυνάμενοι ν' ἀπωθήσωσι τοὺς Ἕλληνας ἂν καὶ τόσον πολλοί, καὶ ἀνοίξωσι τὴν δίοδον, ἔστρεψαν τὰ νῶτα. Τότε ἐξώρμησαν καὶ οἱ ἀφανεῖς τοποθετηθέντες περὶ τὸν Παπα-'Ανδρέαν καὶ κατέλαβον τὴν εἴσοδον, ὥστε ὁ ἐχθρὸς ἐκτυπᾶτο ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν. Πάντες οἱ Ἕλληνες ὁπλαρχηγοὶ διέπρεψαν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὁ δὲ Παπα-'Ανδρέας κατεδίωξε τοὺς ἐχθροὺς μέχρις οὗ ἔδυσεν ὁ ἥλιος. 'Εκτὸς τῶν πληγωθέντων, ὧν ἄγνωστος ὁ ἀριθμός, ὑπερχίλιοι ἐχθροὶ ἔπεσον καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὁ Μεμὴν πασᾶς, φονευθείς, ὡς ἐλέγετο, αὐτοχειρὶ ὑπὸ τοῦ Γκούρα, ἐζωγρήθησαν δὲ καὶ ἑκατόν. 'Εκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν δέκα καὶ ἐπληγώθησαν 30, ἐν οἷς καὶ ὁ Κοντοσόπουλος. Πάμπολλα καὶ πλουσιώτατα ἦσαν τὰ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων πεσόντα λάφυρα, ἐν οἷς καὶ 800 ἵπποι, δύο κανόνια καὶ 18 σημαῖαι. Μετὰ τὴν μάχην οἱ μὲν ἐχθροὶ συνηνώθησαν πάλιν εἰς Πλατανιάν, ἔνθα διενυκτέρευσαν, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἐπανέκαμψαν εἰς Ζητούνιον τόσον ἔμφοβοι ὥστε ἔκοψαν ἐπὶ τῆς φυγῆς τὴν γέφυραν τοῦ Σπερχειοῦ, οἱ δ' Ἕλληνες ἐκίνησαν κατ' αὐτῶν τὴν ἐπαύριον, ἀλλὰ μὴ προλαβόντες αὐτοὺς ἐστρατοπέδευσαν ἐν Δαμάστᾳ. Τοιουτοτρόπως ἐματαιώθη ἡ κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἐκστρατεία. Ἡ δὲ ματαίωσις αὐτῆς ἐπέφερε τὴν ἅλωσιν τῆς πρωτευούσης τῆς Πελοποννήσου λήγοντος τοῦ Σεπτεμβρίου.

Μεθ' ἡμέρας τρεῖς ἀπὸ τῆς εἰς Δαμάσταν στρατοπεδεύσεως προσῆλθε καὶ ὁ 'Οδυσσεύς, ὅστις συνέχαιρε μέν, ἐλυπεῖτο δὲ σφόδρα, ὡς μὴ συμμετασχὼν μάχης τοιαύτης. 'Εκεῖ σκεφθέντες καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ ἀπεφάσισαν ἵνα καύσωσιν ὅλα, εἰ δυνατόν, τὰ πεδινὰ χωρία τῆς Λαμίας καὶ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Ὑπάτης. 'Αφοῦ δὲ κατὰ μέγα μέρος ἐξετέλεσαν τὸ πρῶτον, λίαν ὀλέθριον διὰ τὸν ἐχθρόν, ὁ μὲν Γεώργιος Δυοβουνιώτης καὶ Κυριάκος Μπασδέκης ἐκινήθησαν ἀρχομένου τοῦ Σεπτεμβρίου ἐναντίον τοῦ Μεγάλου Γαρδικίου (Κρεμαστῆς Λαρίσσης), ὅπως ἀντιπερισπάσωσιν ἐκεῖθεν τὸν ἐν Λαμίᾳ ἐχθρόν. Ὁ δὲ 'Οδυσσεύς, Γκούρας καὶ λοιποὶ συνέστησαν στρατόπεδον γενικὸν ἐν 'Ελευθεροχωρίῳ.

Τὸ Μεγάλο Γαρδίκι, ὡς ὂν θέσις πολεμική, ἐφυλάσσετο ὑφ' ἑνὸς ἀποσπάσματος ἐξ ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα Τούρκων καὶ ἐνισχύετο δι' ἑνὸς ἰσχυροῦ πύργου. Ὁ Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Μπασδέκης μετὰ πεν-

τακοσίων ἐκ τοῦ Καινουργίου χωρίου τῆς Λοκρίδος διεπορθμεύθησαν εἰς τὴν κάτωθι τοῦ Γαρδικίου παραλίαν καὶ πολεμήσαντες ἐπολιόρκησαν τὴν τουρκικὴν φρουρὰν ἐν τῷ πύργῳ καί τισιν οἰκίαις, ἀφ' οὗ ἔκαυσαν τρεῖς, ἐν αἷς ἦσαν κεκλεισμένοι τεσσαράκοντα Τοῦρκοι. Ἐπὶ τέλους δὲ ἀποτυχόντες ἀνεχώρησαν, ἀπολεσθέντων ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων πέντε, ἐκ δὲ τῶν Τούρκων εἴκοσιν.

Τὰ δὲ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν δεινοπαθήματα τῶν Γαρδικιωτῶν εὑρίσκει ὁ βουλόμενος ἐν τῷ περὶ Κρεμαστῆς Λαρίσσης διαλόγῳ τοῦ εὐπαιδεύτου Γυμνασιάρχου Λαμίας κ. Κρατίνου Ἀποστολίδου, καταχωρισθέντι ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Ἑλληνικοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου «Πλάτων» (Τόμ. I σελ. 242 καὶ ἑξῆς).

Ἀποβάντες δ' εἰς τὴν Λοκρίδα ἦλθον εἰς τὸ Ἐλευθεροχώριον. Ὁ δὲ Ὀδυσσεύς, Γκούρας καὶ Δυοβουνιώτης κατὰ Ὀκτώβριον ἐξεστράτευσαν εἰς Ὑπάτην καὶ ἐκ τῆς Καστανιᾶς ἔγγραψαν πρὸς τὸν Κοντογιάννην, ζητοῦντες τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ, ἀλλ' οὗτος ἠρνήθη ἐπὶ διαφόροις λόγοις. Ἀγανακτήσαντες διὰ τοῦτο ὁ μὲν Δυοβουνιώτης καὶ Γκούρας καὶ λοιποὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἐλθὼν εἰς τὴν Βοιωτίαν κατέλαβε τὴν Πέτραν κατὰ τῶν ἐν Θήβαις ἐχθρῶν.

Μετὰ τὴν ἐν Βασιλικοῖς μάχην οἱ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι πασάδες ἰδόντες ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας αὐτῶν ἐματαιώθη, ἡ λύτρωσις δηλονότι τῆς Τριπολιτσᾶς ἀπὸ τῆς πολιορκίας, ἀπεφάσισαν ν' ἀναχωρήσωσιν εἰς τὰ ἴδια, ὅπερ καὶ ἐγένετο, λήγοντος τοῦ Σεπτεμβρίου.

Κατὰ τὸν Νοέμβριον συνῆλθεν ἐν Ἀμφίσσῃ ἡ συνέλευσις τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἥτις ὀνομασθεῖσα Ἄρειος Πάγος τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν προεδρείαν καὶ τὰς ὁδηγίας τοῦ Νέγρη συνέταξε τὸν ὀργανισμὸν τῆς τοπικῆς ἀρχῆς, ὅστις ἐκλήθη «νομικὴ διάταξις» εἶναι δὲ πολιτικὸς πανδέκτης, ἂν ὄχι καὶ πολιτικὸς κυκεών. Ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ πληρεξούσιος τῆς ἐπαρχίας Πατρατζικίου ἦτο ὁ Γεώργιος Αἰνιάν, τοῦ δὲ Ζητουνίου καὶ τῆς Βοδωνίτσης ὁ Θεόδωρος Νέγρης. Ἐν αὐτῇ ἐπεκυρώθησαν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀπεσταλμένων εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ Ἐθνικὴν Συνέλευσιν. Ἦσαν δὲ τοιοῦτοι ἐκ Πατρατζικίου μὲν ὁ Γεώργιος Αἰνιάν, ἐκ Ζητουνίου δὲ καὶ Βοδωνίτης ὁ Θεόδωρος Νέγρης, οἵτινες καὶ συνήδρευσαν ἐν τῇ

σίμευσεν, ὥστε μὴ δυνάμενοι ν' ἀπωθήσωσι τοὺς Ἕλληνας ἂν καὶ τόσον πολλοί, καὶ ἀνοίξωσι τὴν δίοδον, ἔστρεψαν τὰ νῶτα. Τότε ἐξώρμησαν καὶ οἱ ἀφανεῖς τοποθετηθέντες περὶ τὸν Παπα-Ἀνδρέαν καὶ κατέλαβον τὴν εἴσοδον, ὥστε ὁ ἐχθρὸς ἐκτυπᾶτο ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν. Πάντες οἱ Ἕλληνες ὁπλαρχηγοὶ διέπρεψαν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὁ δὲ Παπα-Ἀνδρέας κατεδίωξε τοὺς ἐχθροὺς μέχρις οὗ ἔδυσεν ὁ ἥλιος. Ἐκτὸς τῶν πληγωθέντων, ὧν ἄγνωστος ὁ ἀριθμός, ὑπερχίλιοι ἐχθροὶ ἔπεσον καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὁ Μεμὴν πασᾶς, φονευθείς, ὡς ἐλέγετο, αὐτοχειρὶ ὑπὸ τοῦ Γκούρα, ἐζωγρήθησαν δὲ καὶ ἑκατόν. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν δέκα καὶ ἐπληγώθησαν 30, ἐν οἷς καὶ ὁ Κοντοσόπουλος. Πάμπολλα καὶ πλουσιώτατα ἦσαν τὰ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων πεσόντα λάφυρα, ἐν οἷς καὶ 800 ἵπποι, δύο κανόνια καὶ 18 σημαῖαι. Μετὰ τὴν μάχην οἱ μὲν ἐχθροὶ συνηνώθησαν πάλιν εἰς Πλατανιάν, ἔνθα διενυκτέρευσαν, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἐπανέκαμψαν εἰς Ζητούνιον τόσον ἔμφοβοι ὥστε ἔκοψαν ἐπὶ τῆς φυγῆς τὴν γέφυραν τοῦ Σπερχειοῦ, οἱ δ' Ἕλληνες ἐκίνησαν κατ' αὐτῶν τὴν ἐπαύριον, ἀλλὰ μὴ προλαβόντες αὐτοὺς ἐστρατοπέδευσαν ἐν Δαμάστᾳ. Τοιουτοτρόπως ἐματαιώθη ἡ κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἐκστρατεία. Ἡ δὲ ματαίωσις αὐτῆς ἐπέφερε τὴν ἅλωσιν τῆς πρωτευούσης τῆς Πελοποννήσου λήγοντος τοῦ Σεπτεμβρίου.

Μεθ' ἡμέρας τρεῖς ἀπὸ τῆς εἰς Δαμάσταν στρατοπεδεύσεως προσῆλθε καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις συνέχαιρε μέν, ἐλυπεῖτο δὲ σφόδρα, ὡς μὴ συμμετασχὼν μάχης τοιαύτης. Ἐκεῖ συσκεφθέντες καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ ἀπεφάσισαν ἵνα καύσωσιν ὅλα, εἰ δυνατόν, τὰ πεδινὰ χωρία τῆς Λαμίας καὶ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Ὑπάτης. Ἀφοῦ δὲ κατὰ μέγα μέρος ἐξετέλεσαν τὸ πρῶτον, λίαν ὀλέθριον διὰ τὸν ἐχθρόν, ὁ μὲν Γεώργιος Δυοβουνιώτης καὶ Κυριάκος Μπασδέκης ἐκινήθησαν ἀρχομένου τοῦ Σεπτεμβρίου ἐναντίον τοῦ Μεγάλου Γαρδικίου (Κρεμαστῆς Λαρίσσης), ὅπως ἀντιπερισπάσωσιν ἐκεῖθεν τὸν ἐν Λαμίᾳ ἐχθρόν. Ὁ δὲ Ὀδυσσεύς, Γκούρας καὶ λοιποὶ συνέστησαν στρατόπεδον γενικὸν ἐν Ἐλευθεροχωρίῳ.

Τὸ Μεγάλο Γαρδίκι, ὡς ὂν θέσις πολεμική, ἐφυλάσσετο ὑφ' ἑνὸς ἀποσπάσματος ἐξ ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα Τούρκων καὶ ἐνισχύετο δι' ἑνὸς ἰσχυροῦ πύργου. Ὁ Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Μπασδέκης μετὰ πεν-

ἑσπέραν τῆς Μεγάλης Πέμπτης, τὴν δὲ Μεγάλην Παρασκευὴν νὰ ἐπιπέσῃ. Τὸ σχέδιον τοῦτο ὑπεγράφη τῇ 26 Μαρτίου ὑπὸ τῶν παρευρεθέντων ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ· ἀλλ' ἀντὶ τῆς νυκτὸς τῆς Μεγάλης Πέμπτης, τὰ στρατεύματα διέπλευσαν τὸν κόλπον τὴν νύκτα τῆς μεγάλης Παρασκευῆς. Τὸ πρωὶ δὲ τοῦ μεγάλου Σαββάτου, ἤτοι τὴν 1 Ἀπριλίου, ὁ μὲν Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Νικήτας ἀπέβησαν εἰς Ἀχινόν,ἵνα μεταβῶσι διὰ ξηρᾶς εἰς Στηλίδα. ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς εἰς Ἁγίαν Μαρίναν. Προχωροῦντες δὲ οἱ ὑπὸ τὸν Δυοβουνιώτην καὶ Νικήταν πρὸς τὴν Στηλίδα, ἐφόνευσαν καὶ ἐπλήγωσαν ὑπὲρ τοὺς 50 Τούρκους καὶ ἔκαυσαν καί τινας οἰκίας. Ἦλθον μετ' ὀλίγον ἄλλοι Τοῦρκοι ἐκ Ζητουνίου ἐπίκουροι, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀπεκρούσθησαν· διεκρίθησαν δὲ ἐν ταῖς συμπλοκαῖς ταύταις οἱ Πελοποννήσιοι διὰ τὴν εὐτολμίαν των, καί τις τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ὀδυσσέως, Ἀκρίδας ὀνομαζόμενος, ὅστις ὁρμήσας εἰς τὸν πύργον, ἐν ᾧ ἦσαν πολιορκημένοι Ἀλβανοὶ καὶ ἐπυροβόλουν τοὺς Ἕλληνας, ἔθεσε πῦρ καὶ κατέκαυσε τὸν πύργον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ Ἀλβανῶν. Τὴν δὲ ἐπελθοῦσαν νύκτα ἐγκατέλειψαν οἱ Ἕλληνες τὴν Στηλίδα καὶ μετέβησαν εἰς Ἁγίαν Μαρίναν, ὅπου συνηνώθησαν μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν Ὀδυσσέα. Οἱ Τοῦρκοι ἦλθον καὶ ἐκεῖ τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατὰ τῶν συνηνωμένων Ἑλλήνων συνηνωμένοι καὶ αὐτοὶ καὶ συνῆψαν μάχην. Ἀλλ' ᾧ ἐκινήθησαν οἱ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, δὲν ἐκινήθησαν τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ οἱ πρὸς τὰ ἄλλα μέρη, ὡς προσχεδιάσθη, ἀναμένοντες τὸν Μῆτσον Κοντογιάννησιν. Τούτου δὲ μὴ φαινομένου, ἐξεστράτευσαν ὁ ἐν Κομποτάδες Πανουργιᾶς μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐνήμερα τοῦ Πάσχα ἤτοι τὴν 2 Ἀπριλίου εἰς Πατρατσίκιον, συνεξεστράτευσαν δὲ καὶ ὁ Καλτσᾶς καὶ ὁ Σαφάκας, οἱ κατέχοντες τὸ ἄνω μέρος τῆς πόλεως. Ἦλθεν ἐν τούτοις καὶ ὁ Κοντογιάννης καὶ οὕτως εἰσέβαλον εἰς τὴν πόλιν πολεμοῦντες καὶ πολεμούμενοι. Ἐφονεύθησαν 11 Ἕλληνες καὶ ἐπληγώθησαν 3. Ἐφονεύθησαν καὶ πλειότεροι Τοῦρκοι. Πᾶσαι αἱ οἰκίαι τῶν Βογομύλων καὶ πολλαὶ τῆς πόλεως ἐκάησαν. Ἓξ ἡμέρας διέμειναν οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ πόλει, τὴν δὲ ἑβδόμην ἀνεχώρησαν μὴ κατορθώσαντες τὸν σκοπόν, δι' ὃν εἰσέβαλον.

Δεκατρεῖς δ' ἡμέρας διήρκεσαν αἱ κατὰ τὴν ἁγίαν Μαρίναν συμπλοκαὶ καὶ ἡ ἐκστρατεία μετήλλαξεν ἔκτοτε μορφήν· ἡ σχεδιασθεῖσα

Α΄ ἐν Ἐπιδαύρῳ τῇ κ΄ Δεκεμβρίου ᾳωκα΄ συνελθούσῃ Ἐθνικῇ Συνελεύσει.

Ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Συνέλευσις συνέστησε τὴν ἐθνικὴν Κυβέρνησιν διετήρησε δὲ καὶ τὰς κεντρικὰς ἀρχάς, ἤτοι τὴν γερουσίαν τῆς Πελοποννήσου, τὴν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν Ἄρειον Πάγον τῆς Ἀνατολικῆς καὶ ἔθεσε ταύτας ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Ἄρειος Πάγος δωδεκαμελὴς ὤν, εἶχε μοναδικὸν χαρακτῆρα, ἦτο περιπατητικὴ ἀρχὴ καὶ μετέβαινεν ἀπὸ ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν. Κατὰ τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ψηφισθὲν Σύνταγμα «ἡ Διοίκησις σύγκειται ἐκ δύο σωμάτων, Βουλευτικοῦ καὶ Ἐκτελεστικοῦ». Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ σώματος ἐξελέχθη ὁ Α. Μαυροκορδᾶτος. Πρόεδρος δὲ τοῦ Βουλευτικοῦ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης.

Ὁ Ὑψηλάντης ἦτο ἄνθρωπος τοῦ πολέμου μᾶλλον ἢ τῆς πολιτικῆς καὶ ἐπειδὴ θέατρον τοῦ προσεχοῦς καὶ κινδυνώδους πολέμου ἐφαίνετο ἡ Στερεὰ Ἑλλάς, ἐπεθύμει νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐκεῖ. Καὶ κατ᾽ ἀρχὰς μὲν ἀπεφασίσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, μετ᾽ ὀλίγας δὲ ἡμέρας εἰς τὴν Ἀνατολικήν. Τρισχίλιοι Πελοποννήσιοι ἀπεφασίσθη νὰ συνεκστρατεύσωσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, ἀλλὰ μόλις ἑπτακόσιοι ἐξῆλθον τοῦ Ἰσθμοῦ ὑπὸ τὸν Νικήταν καὶ τὸν Παναγιώτην Ζαφειρόπουλον. Λήγοντος δὲ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1822 συνήχθησαν εἰς πολεμικὸν συμβούλιον οἱ σημαντικώτεροι ὁπλαρχηγοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὑψηλάντου εἰς Μπράλον, ὅπου προθέμενοι νὰ ἐνισχύσωσι τὴν ἐπανάστασιν κατὰ τὰς ἀρκτικωτέρας ἐπαρχίας, ἐσχεδίασαν τρεῖς συγχρόνους ἐκστρατείας, τὴν μὲν εἰς Πατρατσίκιον, τὴν δὲ εἰς Ζητούνιον, τὴν δὲ πρὸς διακοπὴν πάσης συγκοινωνίας τῶν κατεχόντων τὸ Πατρατσίκιον καὶ τὸ Ζητούνιον ἐχθρῶν. Ἀπεφάσισαν δὲ ὁ μὲν Ὀδυσσεύς, ὁ Δυοβουνιώτης, ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ζαφειρόπουλος, ἔχοντες τρισχιλίους ἄνδρας νὰ περάσωσιν εἰς τὴν Ἁγίαν Μαρίναν καὶ νὰ προχωρήσωσιν ἐκεῖθεν εἰς ἅλωσιν τοῦ φρουρίου τοῦ Ζητουνίου, ὁ δὲ Μῆτσος Κοντογιάννης, ὁ Καλτσᾶς καὶ τὰ ἐπαρχιακὰ σώματα τῶν Κραββάρων, τοῦ Καρπενησίου καὶ τοῦ Ἀποκούρου, τὸ ὅλον δισχίλιοι πεντακόσιοι νὰ προσβάλωσι τὸ Πατρατσίκιον, ὁ δὲ Νάκος Πανουργιᾶς μετὰ 1860 νὰ τοποτεθῇ εἰς Κομποτάδες. Ἀπεφασίσθη δὲ τὸ διὰ τὴν Ἁγίαν Μαρίναν στράτευμα νὰ διαπλεύσῃ τὸν κόλπον τὴν

κανονίου καὶ ἕνα χρυσοστόλιστον ἄνδρα καθήμενον ἐπὶ ἀργυροστολίστου ἵππου ἔμπροσθεν αὐτῶν κρατοῦντα ῥόπαλον ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ παρακελεύοντα τοὺς πεζοὺς εἰς μάχην, ἐκανονοβόλησαν εἰς τὸν σωρὸν καὶ φονεύσαντες καὶ πληγώσαντάς τινας ἔρριψαν κατὰ γῆς καὶ τὸν ἄγνωστον τοῦτον ἀναβάτην. Μετὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ ἔπαυσεν ἡ μάχη καὶ οἱ ἐχθροὶ ἄραντες τὸν νεκρὸν ἀνεχώρησαν. Ἦτο δὲ οὗτος, ὡς μετὰ ταῦτα ἐγένετο γνωστόν, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐχθρικοῦ ἐκείνου στρατοῦ. Ἐν τοσούτῳ συγκατετέθησαν οἱ Ἀρεοπαγῖται, ἑκόντες ἄκοντες, εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Ὀδυσσέως καὶ νυκτὸς γενομένης ἐπέβη τὸ στράτευμα εἰς τὰ πλοῖα καὶ διεβιβάσθη ἀντικρύ, ἀφοῦ ἔκαυσε τὸν ἐν τῷ χωρίῳ λαμπρὸν πύργον τοῦ Χαλήλμπεη· Ἵνα δὲ μὴ κατὰ τὴν ἀποχώρησιν ὁρμήσωσιν ἀτάκτως πρὸς τὴν παραλίαν αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεὺς παριστάμενος ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐκάλει διαδοχικῶς ὀλίγους ἐν τῶν ὀχυρωμάτων δι' ὑπηρεσίαν δῆθεν, οὓς ἀθορύβως ἐπεβίβαζεν ἐπὶ τῶν λέμβων, χωρὶς οἱ ἐν τοῖς ὀχυρώμασι νὰ λάβωσι γνῶσιν τοῦ πράγματος καὶ ἔπειτα ἐκάλει ἄλλους, τελευταῖος δὲ ἐπιβὰς καὶ αὐτὸς μιᾶς λέμβου ἀνῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον.

Τοιουτοτρόπως τὰ κατὰ τὴν ἁγίαν Μαρίναν πολεμικὰ κινήματα, ἀρχὴν λαβόντα τὴν 2 Ἀπριλίου, παρετάθησαν μέχρι τῆς 15, καθ' ὃ διάστημα ἐφονεύθησαν 50 Ἕλληνες καὶ ἐπληγώθησαν 90, οἵτινες μετεκομίσθησαν ἐπὶ θεραπείᾳ εἰς Εὔβοιαν, ὅπου ἀπέθανον ἐξ αὐτῶν 15, πλειότεροι δὲ ἦσαν οἱ φονευθέντες καὶ πληγωθέντες Τοῦρκοι ὡς ἐφορμῶντες ἀπροφύλακτοι. Κατά τινα μαρτυρίαν (Περιοδ. ἑβδομ. Β' σελ. 136) μετὰ μεσημβρίαν τῆς δευτέρας ἡμέρας τῇ μάχης ἀνελπίστως κατέφθασεν ἐπικουρία, ἐλθοῦσα ἐκ Μακεδονίας, ὅπου τότε ὁ δραστήριος πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης Ἀβδουλαβοὺλ εἶχε καταπνίξει ἐντελῶς τὴν ἐπανάστασιν· ὁ Καρατάσος, ἄγων 150 Μακεδόνας, ἐζήτησε νὰ ταχθῶσιν ὅπου ἔκρινεν αὐτοὺς ἱκανοὺς ὁ στρατηγός. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἔταξεν αὐτοὺς εἰς τὴν μᾶλλον εὐεπίβατον θέσιν, καθ' ἧς ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἔφοδοι τῶν πολεμίων, εἰπὼν ὅτι αὕτη ἦτο ἡ θέσις ἡ ἁρμόζουσα **εἰς τετιμημένα παλληκάρια.**

Μετὰ δὲ τὴν ἀποχώρησιν οἱ ἀποτυχόντες ἐν Πατρατσικίῳ ἐπέπεσον πάλιν ἐπὶ τὴν πόλιν ἐκείνην ἑνωθέντος καὶ τοῦ τουρκοφάγου Νικήτα μετὰ πεντακοσίων Πελοποννησίων. Οὗτοι ἐπῆλθον ἐκ τῶν ἄνωθεν

παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιθετικὴ κατήντησεν ἕνεκα τῶν ἐγκαίρως ἐπελθόντων πολυαρίθμων ἐχθρῶν ἀμυντική· διότι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἀφῆκαν τοὺς Ἕλληνας νὰ προχωρήσωσιν, ἀλλὰ κατέλαβον τὸν ὑπερκείμενον τῆς Ἁγίας Μαρίνης χωρίον Αὐλάκι καὶ στήσαντες ἐκεῖ τέσσαρα κανόνια ἔβλαπτον πολὺ τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Ἕλληνες εἶδον ὅτι ἦτο ἀδιατήρητος ἡ θέσις των ἐν ὅσῳ οἱ Τοῦρκοι κατεῖχον τὸ Αὐλάκι καὶ ἐπειδὴ ἐπάναγκες ἦτο ἢ νὰ τοὺς ἀποδιώξωσιν ἢ ν' ἀναχωρήσωσιν, ἀφοῦ μάλιστα ἤρχισαν καὶ τὰ τρόφιμα νὰ ἐκλίπωσι καὶ νὰ τρέφωνται διὰ βεβρασμένου ἀραβοσίτου, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιπέσωσι τὴν νύκτα. Ἐλθούσης δὲ τῆς ὥρας ὁ μὲν Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Νικήτας ἐκίνησαν, ὁ δὲ Ὀδυσσεύς, ἂν καὶ σύμφωνος πρὸ τοῦ κινήματος, μετέβαλε γνώμην τὴν στιγμὴν ἐκείνην, θεωρήσας τὴν τροπὴν τῶν Ἑλλήνων βεβαίαν. Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Ὀδυσσέως παρεδέχθησαν καὶ ὁ Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Νικήτας, κοινοποιηθεῖσαν αὐτοῖς, ἀφ' οὗ ἐκίνησαν καὶ ἐπανῆλθον καὶ οὗτοι εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σκοπούμενον δὲν ἐπραγματοποιήθη, δὲν ἔμεινεν εἰς σωτηρίαν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου εἰ μὴ ἡ ἀποχώρησις· ἦσαν ἐν τῷ λιμένι τὰ διαβιβάσαντα τὸ στράτευμα πλοῖα καὶ ἐπ' αὐτῶν ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἑδρεύοντος τότε ἐν Λιθάδᾳ, χωρίῳ τῆς Εὐβοίας καὶ ὁ Ἀρεοπαγίτης Δρόσος Μανσόλας, μεταβάντες ἐκεῖ εἰς ἐποπτείαν τῶν πράξεων τῶν πολεμούντων καὶ εἰς προμήθειαν τῶν ἀναγκαιούντων.

Οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἀνήγγειλαν αὐτοῖς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀποχωρήσεως, ἀλλ' οἱ Ἀρεοπαγῖται ἀντέστησαν, καίτοι ὡμολόγουν, ὅτι ἐλπὶς ἁλώσεως τοῦ φρουρίου Ζητουνίου, δι' ἣν ἐγένετο κυρίως ἡ ἐκστρατεία, δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλ' ἤθελον νὰ διατηρῇ τὸ στρατόπεδον ἣν κατεῖχε θέσιν εἰς ἀναθάῤῥησιν τῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὸν Ὄλυμπον Χριστιανῶν, ἀκουόντων ὅτι ἦτο ἐκεῖ στρατόπεδον. Περιῆλθον εἰς σφοδρὰν λογομαχίαν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Νικήτας, οἵτινες αὐτοπροσώπως μετέβησαν εἰς τὸ πλοῖον πρὸς δικαιολογίαν τῆς ἀποχωρήσεως. Διαρκούσης δὲ τῆς λογομαχίας, ἤρχισεν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς τουφεκισμὸς μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων. Τότε ἀφήσαντες τὰς ἔριδας οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἀνῆλθον πάντες ἐπὶ τοῦ καταστρώματος εἰς βοήθειαν τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς μαχομένων ἀδελφῶν. Παρατηρήσαντες δὲ πλῆθος ἐχθρῶν πεζῶν ἐπί τινος ὑψώματος ἐντὸς βολῆς

κανονίου καὶ ἕνα χρυσοστόλιστον ἄνδρα καθήμενον ἐπὶ ἀργυροστολίστου ἵππου ἔμπροσθεν αὐτῶν κρατοῦντα ῥόπαλον ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ παρακελεύοντα τοὺς πεζοὺς εἰς μάχην, ἐκανονοβόλησαν εἰς τὸν σωρὸν καὶ φονεύσαντες καὶ πληγώσαντάς τινας ἔῤῥιψαν κατὰ γῆς καὶ τὸν ἄγνωστον τοῦτον ἀναβάτην. Μετὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ ἔπαυσεν ἡ μάχη καὶ οἱ ἐχθροὶ ἄραντες τὸν νεκρὸν ἀνεχώρησαν. Ἦτο δὲ οὗτος, ὡς μετὰ ταῦτα ἐγένετο γνωστόν, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐχθρικοῦ ἐκείνου στρατοῦ. Ἐν τοσούτῳ συγκατετέθησαν οἱ Ἀρεοπαγῖται, ἑκόντες ἄκοντες, εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Ὀδυσσέως καὶ νυκτὸς γενομένης ἐπέβη τὸ στράτευμα εἰς τὰ πλοῖα καὶ διεβιβάσθη ἀντικρύ, ἀφοῦ ἔκαυσε τὸν ἐν τῷ χωρίῳ λαμπρὸν πύργον τοῦ Χαλὴλμπεη· Ἵνα δὲ μὴ κατὰ τὴν ἀποχώρησιν ὁρμήσωσιν ἀτάκτως πρὸς τὴν παραλίαν αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεὺς παριστάμενος ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐκάλει διαδοχικῶς ὀλίγους ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων δι' ὑπηρεσίαν δῆθεν, οὓς ἀθορύβως ἐπεβίβαζεν ἐπὶ τῶν λέμβων, χωρὶς οἱ ἐν τοῖς ὀχυρώμασι νὰ λάβωσι γνῶσιν τοῦ πράγματος καὶ ἔπειτα ἐκάλει ἄλλους, τελευταῖος δὲ ἐπιβὰς καὶ αὐτὸς μιᾶς λέμβου ἀνῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον.

Τοιουτοτρόπως τὰ κατὰ τὴν ἁγίαν Μαρίναν πολεμικὰ κινήματα, ἀρχὴν λαβόντα τὴν 2 Ἀπριλίου, παρετάθησαν μέχρι τῆς 15, καθ' ὃ διάστημα ἐφονεύθησαν 50 Ἕλληνες καὶ ἐπληγώθησαν 90, οἵτινες μετεκομίσθησαν ἐπὶ θεραπείᾳ εἰς Εὔβοιαν, ὅπου ἀπέθανον ἐξ αὐτῶν 15, πλειότεροι δὲ ἦσαν οἱ φονευθέντες καὶ πληγωθέντες Τοῦρκοι ὡς ἐφορμῶντες ἀπροφύλακτοι. Κατά τινα μαρτυρίαν (Περιοδ. ἑβδομ. Β' σελ. 136) μετὰ μεσημβρίαν τῆς δευτέρας ἡμέρας τὴ μάχης ἀνελπίστως κατέφθασεν ἐπικουρία, ἐλθοῦσα ἐκ Μακεδονίας, ὅπου τότε ὁ δραστήριος πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης Ἀβδουλαβοὺλ εἶχε καταπνίξει ἐντελῶς τὴν ἐπανάστασιν· ὁ Καρατάσος, ἄγων 150 Μακεδόνας, ἐζήτησε νὰ ταχθῶσιν ὅπου ἔκρινεν αὐτοὺς ἱκανοὺς ὁ στρατηγός. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἔταξεν αὐτοὺς εἰς τὴν μᾶλλον εὐεπίβατον θέσιν, καθ' ἧς ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἔφοδοι τῶν πολεμίων, εἰπὼν ὅτι αὕτη ἦτο ἡ θέσις ἡ ἁρμόζουσα **εἰς τετιμημένα παλληκάρια.**

Μετὰ δὲ τὴν ἀποχώρησιν οἱ ἀποτυχόντες ἐν Πατρατσικίῳ ἐπέπεσον πάλιν ἐπὶ τὴν πόλιν ἐκείνην ἑνωθέντος καὶ τοῦ τουρκοφάγου Νικήτα μετὰ πεντακοσίων Πελοποννησίων. Οὗτοι ἐπῆλθον ἐκ τῶν ἄνωθεν

παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιθετικὴ κατήντησεν ἕνεκα τῶν ἐγκαίρως ἐπελθόντων πολυαρίθμων ἐχθρῶν ἀμυντική· διότι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἀφῆκαν τοὺς Ἕλληνας νὰ προχωρήσωσιν, ἀλλὰ κατέλαβον τὸν ὑπερκείμενον τῆς Ἁγίας Μαρίνης χωρίον Αὐλάκι καὶ στήσαντες ἐκεῖ τέσσαρα κανόνια ἔβλαπτον πολὺ τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Ἕλληνες εἶδον ὅτι ἦτο ἀδιατήρητος ἡ θέσις των ἐν ὅσῳ οἱ Τοῦρκοι κατεῖχον τὸ Αὐλάκι καὶ ἐπειδὴ ἐπάναγκες ἦτο ἢ νὰ τοὺς ἀποδιώξωσιν ἢ ν' ἀναχωρήσωσιν, ἀφοῦ μάλιστα ἤρχισαν καὶ τὰ τρόφιμα νὰ ἐκλίπωσι καὶ νὰ τρέφωνται διὰ βεβρασμένου ἀραβοσίτου, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιπέσωσι τὴν νύκτα. Ἐλθούσης δὲ τῆς ὥρας ὁ μὲν Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Νικήτας ἐκίνησαν, ὁ δὲ Ὀδυσσεύς, ἂν καὶ σύμφωνος πρὸ τοῦ κινήματος, μετέβαλε γνώμην τὴν στιγμὴν ἐκείνην, θεωρήσας τὴν τροπὴν τῶν Ἑλλήνων βεβαίαν. Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Ὀδυσσέως παρεδέχθησαν καὶ ὁ Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Νικήτας, κοινοποιηθεῖσαν αὐτοῖς, ἀφ' οὗ ἐκίνησαν καὶ ἐπανῆλθον καὶ οὗτοι εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σκοπούμενον δὲν ἐπραγματοποιήθη, δὲν ἔμεινεν εἰς σωτηρίαν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου εἰ μὴ ἡ ἀποχώρησις· ἦσαν ἐν τῷ λιμένι τὰ διαβιβάσαντα τὸ στράτευμα πλοῖα καὶ ἐπ' αὐτῶν ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἑδρεύοντος τότε ἐν Λιθάδᾳ, χωρίῳ τῆς Εὐβοίας καὶ ὁ Ἀρεοπαγίτης Δρόσος Μανσόλας, μεταβάντες ἐκεῖ εἰς ἐποπτείαν τῶν πράξεων τῶν πολεμούντων καὶ εἰς προμήθειαν τῶν ἀναγκαιούντων.

Οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἀνήγγειλαν αὐτοῖς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀποχωρήσεως, ἀλλ' οἱ Ἀρεοπαγῖται ἀντέστησαν, καίτοι ὡμολόγουν, ὅτι ἐλπὶς ἁλώσεως τοῦ φρουρίου Ζητουνίου, δι' ἣν ἐγένετο κυρίως ἡ ἐκστρατεία, δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλ' ἤθελον νὰ διατηρῇ τὸ στρατόπεδον ἣν κατεῖχε θέσιν εἰς ἀναθάρρησιν τῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὸν Ὄλυμπον Χριστιανῶν, ἀκουόντων ὅτι ἦτο ἐκεῖ στρατόπεδον. Περιῆλθον εἰς σφοδρὰν λογομαχίαν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Νικήτας, οἵτινες αὐτοπροσώπως μετέβησαν εἰς τὸ πλοῖον πρὸς δικαιολογίαν τῆς ἀποχωρήσεως. Διαρκούσης δὲ τῆς λογομαχίας, ἤρχισεν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς τουφεκισμὸς μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων. Τότε ἀφήσαντες τὰς ἔριδας οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἀνῆλθον πάντες ἐπὶ τοῦ καταστρώματος εἰς βοήθειαν τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς μαχομένων ἀδελφῶν. Παρατηρήσαντες δὲ πλῆθος ἐχθρῶν πεζῶν ἐπί τινος ὑψώματος ἐντὸς βολῆς

κανονίου καὶ ἕνα χρυσοστόλιστον ἄνδρα καθήμενον ἐπὶ ἀργυροστολίστου ἵππου ἔμπροσθεν αὐτῶν κρατοῦντα ῥόπαλον ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ παρακελεύοντα τοὺς πεζοὺς εἰς μάχην, ἐκανονοβόλησαν εἰς τὸν σωρὸν καὶ φονεύσαντες καὶ πληγώσαντάς τινας ἔῤῥιψαν κατὰ γῆς καὶ τὸν ἄγνωστον τοῦτον ἀναβάτην. Μετὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ ἔπαυσεν ἡ μάχη καὶ οἱ ἐχθροὶ ἄραντες τὸν νεκρὸν ἀνεχώρησαν. Ἦτο δὲ οὗτος, ὡς μετὰ ταῦτα ἐγένετο γνωστόν, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐχθρικοῦ ἐκείνου στρατοῦ. Ἐν τοσούτῳ συγκατετέθησαν οἱ Ἀρεοπαγῖται, ἑκόντες ἄκοντες, εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Ὀδυσσέως καὶ νυκτὸς γενομένης ἐπέβη τὸ στράτευμα εἰς τὰ πλοῖα καὶ διεβιβάσθη ἀντικρύ, ἀφοῦ ἔκαυσε τὸν ἐν τῷ χωρίῳ λαμπρὸν πύργον τοῦ Χαλήλμπεη· Ἵνα δὲ μὴ κατὰ τὴν ἀποχώρησιν ὁρμήσωσιν ἀτάκτως πρὸς τὴν παραλίαν αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεὺς παριστάμενος ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐκάλει διαδοχικῶς ὀλίγους ἐν τῶν ὀχυρωμάτων δι' ὑπηρεσίαν δῆθεν, οὓς ἀθορύβως ἐπεβίβαζεν ἐπὶ τῶν λέμβων, χωρὶς οἱ ἐν τοῖς ὀχυρώμασι νὰ λάβωσι γνῶσιν τοῦ πράγματος καὶ ἔπειτα ἐκάλει ἄλλους, τελευταῖος δὲ ἐπιβὰς καὶ αὐτὸς μιᾶς λέμβου ἀνῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον.

Τοιουτοτρόπως τὰ κατὰ τὴν ἁγίαν Μαρίναν πολεμικὰ κινήματα, ἀρχὴν λαβόντα τὴν 2 Ἀπριλίου, παρετάθησαν μέχρι τῆς 15, καθ' ὃ διάστημα ἐφονεύθησαν 50 Ἕλληνες καὶ ἐπληγώθησαν 90, οἵτινες μετεκομίσθησαν ἐπὶ θεραπείᾳ εἰς Εὔβοιαν, ὅπου ἀπέθανον ἐξ αὐτῶν 15, πλειότεροι δὲ ἦσαν οἱ φονευθέντες καὶ πληγωθέντες Τοῦρκοι ὡς ἐφορμῶντες ἀπροφύλακτοι. Κατά τινα μαρτυρίαν (Περιοδ. ἑβδομ. Β' σελ. 136) μετὰ μεσημβρίαν τῆς δευτέρας ἡμέρας τῆ μάχης ἀνελπίστως κατέφθασεν ἐπικουρία, ἐλθοῦσα ἐκ Μακεδονίας, ὅπου τότε ὁ δραστήριος πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης Ἀβδουλαβοὺλ εἶχε καταπνίξει ἐντελῶς τὴν ἐπανάστασιν· ὁ Καρατάσος, ἄγων 150 Μακεδόνας, ἐζήτησε νὰ ταχθῶσιν ὅπου ἔκρινεν αὐτοὺς ἱκανοὺς ὁ στρατηγός. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἔταξεν αὐτοὺς εἰς τὴν μᾶλλον εὐεπίβατον θέσιν, καθ' ἧς ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἔφοδοι τῶν πολεμίων, εἰπὼν ὅτι αὕτη ἦτο ἡ θέσις ἡ ἁρμόζουσα **εἰς τετιμημένα παλληκάρια.**

Μετὰ δὲ τὴν ἀποχώρησιν οἱ ἀποτυχόντες ἐν Πατρατσικίῳ ἐπέπεσον πάλιν ἐπὶ τὴν πόλιν ἐκείνην ἑνωθέντος καὶ τοῦ τουρκοφάγου Νικήτα μετὰ πεντακοσίων Πελοποννησίων. Οὗτοι ἐπῆλθον ἐκ τῶν ἄνωθεν

καὶ τὸν Παλάσκαν νὰ παραδοθῇ. Τότε ὑπῆγε καὶ ὁ Παλάσκας εἰς τὴν καλύβην τοῦ Ὀδυσσέως, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς διέταξε καὶ ἀνεγνώσθησαν εἰς ἐπήκοον ὅλων τῶν στρατιωτῶν αἱ κατ' αὐτοῦ διαταγαί· μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν ἐρεθίζων τοὺς στρατιώτας, εἶπεν, ὅτι ὁ μὲν Νοῦτσος ἐστέλλετο ὡς βασιλεύς, ὁ δὲ Παλάσκας ὡς ἀρχιστράτηγος, ὅτι αὐτὸς ἀδιαφόρει καὶ διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ ἑνὸς καὶ διὰ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ ἄλλου, διότι ἡ ἐπιθυμία του ἦτο, καθὼς καὶ τὸ ἔδειξε διὰ τῆς παραιτήσεώς του, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰθάκην ὑπὸ ξένον κράτος καὶ νὰ ζήσῃ ἀφανὴς καὶ ἥσυχος ἐν τοῖς κόλποις τῆς οἰκογενείας του, ἀλλ' εἰς αὐτοὺς ἀπέκειτο νὰ συλλογισθῶσιν, ἂν ἦτο ἔντιμον καὶ ὠφέλιμον συντρίψαντες τὸν τουρκικὸν ζυγόν, νὰ δεχθῶσιν ἄλλον. Παρατηρήσας δὲ ὅτι οἱ στρατιῶται ὑπερηρεθίσθησαν ἐπὶ τοῖς λόγοις τούτοις, ἠγέρθη καὶ τοὺς ἠρώτησε μεγαλοφώνως· «αὐτοὺς θέλετε ἢ ἐμέ;» «ἐσέ· θέλομεν ἐσέ» ἐφώναξαν ὅλοι, «τιμωρήσατε λοιπὸν τοὺς ἐχθρούς σας καὶ ἐχθρούς μου» ἐπανέλαβε καὶ ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς καλύβης. Τότε οἱ στρατιῶται ἀπήγαγον τὸν Νοῦτσον καὶ τὸν Παλάσκαν ὄχι μακρὰν τῆς καλύβης καὶ τοὺς ἐφόνευσαν περὶ τὸ δειλινὸν τῆς αὐτῆς ἡμέρας (25 Μαΐου).

Ὁ δὲ Ἄρειος Πάγος μαθὼν τὰ γενόμενα ἔγραψε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἄλλα τε καὶ νὰ διατάξῃ ἡ Κυβέρνησις τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος νὰ συλλάβωσι καὶ στείλωσι τὸν Ὀδυσσέα εἰς αὐτὴν πρὸς ἀνακάλυψιν συνωμοσίας αὐτοῦ καὶ τοῦ Ὑψηλάντου. Ἡ δὲ Κυβέρνησις τῇ 3 Ἰουνίου ἐξέδωκε διάταγμα, δι' οὗ καθῄρει τὸν Ὀδυσσέα, ὡς ἐξυβρίσαντα τὴν Κυβέρνησιν, καταπατήσαντα τοὺς νόμους καὶ βάψαντα τὰς χεῖράς του εἰς ἀθῷον αἷμα· τὸν ἐκύρυξε δὲ καὶ ἄξιον θανάτου καὶ ἐπεκήρυξε καὶ γρόσια 500. Ἀλλ' οἱ πρόθυμοι νὰ προκαλέσωσι διὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ κατ' εὐθεῖαν τὰς αὐστηρὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως κατ' αὐτοῦ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι καὶ νὰ τὰς ἐκτελέσωσιν. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς μισούμενος καὶ φοβούμενος κατέφυγεν εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ σπήλαιον, τὸ Κωρύκιον, τὸ πλησίον τοῦ Πατρατσικίου στρατόπεδον διελύθη, ἀναρχία καὶ ἀταξία ἐπῆλθον πανταχοῦ καὶ οὐδεμία προφύλαξις ὑπῆρχεν, ἐν ᾧ ἐπέκειτο ἡ εἰσβολὴ τοῦ ἐχθροῦ. Πάντα δὲ ταῦτα ἐπέφερεν ἡ ἄκαιρος καὶ ὑπέρμετρος αὐστηρότης τοῦ Ἀρείου

Πάγου καθ' ἑνὸς τῶν σημαντικωτέρων ὁπλαρχηγῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὑπαγορευθεῖσα ὑπὸ θερμοῦ μᾶλλον ἢ ἔμφρονος πατριωτισμοῦ.

Μετὰ τὴν (5 Φεβρουαρίου 1822) ἐξόντωσιν τοῦ Ἀλῆ ὁ ἀρχιστράτηγος Χουρσήδης ἔστρεψεν ὅλην του τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος, διώρισε τὸν Βρυώνην ἀρχηγὸν τῆς πολιορκίας τῆς Κιάφας, τοῦ Σουλίου καὶ ὅλων τῶν κατὰ τὴν Ἤπειρον Ὀθωμανικῶν δυνάμεων καὶ μετέβη εἰς Λάρισσαν πρὸς κίνησιν ἄλλου πολυπληθοῦς στρατοῦ, ἑτοίμου ἤδη νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ διαταγῇ τῆς Πύλης ἐξεστράτευσεν ὡς ἀρχιστράτηγος ὡς εὐσυμβολώτερος καὶ ἐπιφανέστερος ὁ ἐκ Δράμας τῆς Μακεδονίας Μαχμοὺδ πασᾶς, ὁ Δράμαλης ἐπικαλούμενος, δοξασθεὶς πρὸ μικροῦ διὰ τῆς αἱματηρᾶς καταπνίξεως τῆς ἐν Μαγνησίᾳ ἐπαναστάσεως. Τὴν προτίμησιν δὲ ταύτην δυσμενῶς εἶδεν ὁ Χουρσήδης ἢ Χουρσήτ, ἀφοῦ μάλιστα μετὰ μεγίστου ζήλου εἶχεν ἐργασθῆ εἰς παρασκευὴν τοῦ ἐν Λαρίσσῃ στρατοῦ. Συνεξεστράτευσαν δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι πασάδες. Τὴν 29 Ἰουνίου ὁ ἀρχιστράτηγος διέβη τὸν Σπερχειὸν ἄγων ἐπέκεινα τῶν 30,000 ἀνδρῶν, ὧν 24,000 ἦσαν πολεμισταί, καὶ τῇ 1 Ἰουλίου εἰσέβαλεν εἰς Θήβας, ἔκαυσε τὴν πόλιν καὶ διέχυσε πανταχοῦ μέγαν τρόμον. Τὴν 5 Ἰουλίου διέβη ὁ Δράμαλης τὰ δυσδιάβατα στενὰ τῶν Δερβενακίων καὶ ἐκυρίευσε τὸν Ἀκροκόρινθον, προχωρήσαντες δὲ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀργολίδα κατὰ τὴν 10, κατὰ δὲ τὴν 12 ἔφθασε καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἄργους καὶ ἐπολιόρκησαν τοὺς ἐν τῇ Ἀκροπόλει αὐτοῦ Ἕλληνας. Τὸ δὲ σχέδιον τῶν ἀρχηγῶν Ἑλλήνων ἦτο νὰ κλείσωσι τὰς ἐξόδους τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ φέρωσιν αὐτοὺς εἰς λιμοκτονίαν, διότι οἱ Ἕλληνες προλαβόντες ἔκαυσαν τὰς τροφάς. Τὸ σχέδιον ἐπέτυχε· διὸ ὁ Δράμαλης ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κόρινθον. Τῇ δὲ 25—27 Ἰουλίου ἐγένετο ἡ φοβερὰ ἐκείνη ἐν Δερνακίῳ μάχη, καθ' ἣν ὁ πολυπληθὴς ἐχθρικὸς στρατὸς ἔπαθεν ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη τελείαν καταστροφήν. Τόσος δὲ τρόμος κατέλαβε τὸν Δράμαλην ὥστε ἐγκατέλειψεν ἔξωθι τοῦ Ναυπλίου καὶ τὸ μόνον παρ' αὐτῷ ἐπὶ τῆς εἰς τὴν Ἀργολίδα εἰσβολῆς του κανόνι.

Οὔτε ἡ πρὸς τὸν Νοῦτσον καὶ Παλάσκαν βδελυρὰ διαγωγὴ τοῦ

Ὀδυσσέως, οὔτε ἡ κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησις καὶ καταδρομὴ τῆς Κυβερνήσεως ἴσχυσαν νὰ βλάψωσι τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπόληψιν τοῦ κοινοῦ. Ὡς προδότην τὸν κατεμήνυσεν ὁ Ἄρειος Πάγος, ἀλλὰ τὸ κοινὸν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀπεδοκίμαζε τὰ κατ' αὐτοῦ λεγόμενα, ὄχι διότι τὸν ἐνόμιζεν ἀθῷον, ἀλλὰ διότι τὸν ἐθεώρει ὡς τὸν ἱκανώτερον ν' ἀνορθώσῃ διὰ τῶν ὅπλων τὴν πεσοῦσαν πατρίδα. Τὸ αἴσθημα τοῦ κοινοῦ ἴσχυσε διὰ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ παρὰ τῷ βουλευτικῷ, προτείναντι τῇ 24 Ἰουνίου τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ Ὀδυσσέως. Τὸ δὲ νομοτελεστικόν, ὑπεῖκον εἰς τὴν αὐτὴν ἀνάγκην, διέταξε τὸν Ἄρειον Πάγον νὰ μὴ ἐκτελέσῃ ὅσα κατ' ἐκείνου διετάχθησαν.

Μετὰ δὲ τὴν διάβασιν τοῦ Δράμαλη ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς ἐφοβεῖτο νέαν εἰσβολήν, κατὰ πρόσκλησιν δὲ τῶν Ἀθηναίων ὁ Ὀδυσσεὺς μεταβὰς εἰς Ἀθήνας τῇ 27 Αὐγούστου κατέλαβε τὴν ἀκρόπολιν. Οὕτως αἱ Ἀθῆναι ἀπέβησαν ἡ ἑστία τῆς ἀντιπολιτεύσεως τοῦ Ἀρείου Πάγου, πρωταγωνισταὶ δὲ οἱ πρόκριτοι τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Λεβαδείας καὶ τῶν Θηβῶν, οἵτινες, ἀρχομένου τοῦ Σεπτεμβρίου, ἐκάλεσαν εἰς γενικὴν σύσκεψιν καὶ τοὺς προκρίτους τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Συνελθόντες δὲ οἱ κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου συγκληθέντες εἰς Ἀθήνας κατήργησαν αὐτὸν τῇ 18 Σεπτεμβρίου. ἀνηγόρευσαν δὲ ὁμοθυμαδὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος τὸν Ὀδυσσέα. Ἡ τοπικὴ δ' αὕτη καὶ αὐτόκλητος συνέλευσις, ὑπογράψασα τὰς δύο πράξεις, τὴν τῆς καταργήσεως τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τὴν τῆς ἀρχιστρατηγίας τοῦ Ὀδυσσέως ἐν ᾧ οὐδεμίαν ἐξουσίαν εἰς ταῦτα εἶχε, διελύθη.

Ὁ δὲ Χουρσὴτ πασᾶς διαμένων ἐν τῷ μεταξὺ ἐν Λαρίσσῃ ἠρκέσθη ν' ἀποστείλῃ εἰς Ζητούνιον ὀκτακισχιλίους ἄνδρας ὑπὸ τὸν Μεχμὲτ πασᾶν, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν γραμμὴν τοῦ Σπερχειοῦ, προαποστείλας ἀρχομένου τοῦ Αὐγούστου τρισχιλίους ἄνδρας ὑπὸ τὸν Χασνατάρην τοῦ καὶ πέρυσιν εἰσβαλόντος εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα Βεζίρη Κιοσσὲ-Μεχμέτη διορισθέντος ἀρχηγοῦ τῶν νέων στρατευμάτων. Οἱ τρισχίλιοι οὗτοι ἦλθον κατὰ τὴν Φοντάναν πρὸς κατάληψιν τῆς θέσεως διὰ τὴν ἐν καιρῷ ἀκίνδυνον δι' αὐτῆς εἰσβολὴν καὶ ἄλλου στρατοῦ, ἐρχομένου κατόπιν ὑπ' αὐτὸν τὸν Μεχμέτην. Τὴν θέσιν τῆς

Φοντάνας κατεῖχον ὁ Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Γκούρας. Οἱ Τοῦρκοι ἐδοκίμασαν νὰ προχωρήσωσιν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν καὶ φονευθέντων τινων, ὠπισθοδρόμησαν πρὸς τὴν Νεβρόπολιν, ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσαν.

Οἱ δὲ ῥηθέντες Ἕλληνες ὁπλαρχηγοὶ καί τινες ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, ἐπέπεσον σκοποῦντες νὰ τοὺς διασκορπίσωσιν, ἀλλὰ διεσκορπίσθησαν αὐτοί. Ἐδοκίμασαν καὶ ἐκ δευτέρου ἀλλὰ καὶ ἐκ δευτέρου ἀπέτυχον, καὶ τὰ στρατεύματά των διελύθησαν καὶ οἱ τρισχίλιοι Τοῦρκοι ἔμειναν ἔκτοτε ἀνενόχλητοι. Ἔπειτα ἦλθον καὶ ἄλλοι εἰς ἐνίσχυσιν τῶν Τούρκων, ἐπὶ τέλους δὲ ἦλθε καὶ αὐτὸς ὁ Μεχμέτης. Ἐφημίζετο δὲ ὅτι οἱ εἰσελθόντες ἐχθροὶ ἦσαν ὅλοι δωδεκακισχίλιοι.

Μετά τινα δὲ ἧτταν, ἣν ὑπέστη ὁ Ὀδυσσεὺς τῇ 1 Νοεμβρίου ἐν Δαδίῳ, καθ' ἣν μόνον διὰ τῆς ὠκυποδίας αὐτοῦ διέφυγε τὴν Τουρκικὴν αἰχμαλωσίαν, διολισθήσας ὡς Ἀλβανὸς ἄγνωστος διὰ τῶν τουρκικῶν ταγμάτων καὶ σωθεὶς κατέφυγεν εἰς Ἀράχωβαν, ὁπόθεν ἔκρινε καλὸν νὰ διαπραγματευθῇ μετὰ τῶν Τούρκων ἀνακωχήν, ἣν ἀπεδέξαντο οἱ Τοῦρκοι, ἐλπίζοντες τελείαν ὑποταγήν. Ὁ δ' Ὀδυσσεὺς ἔν τινι συνεντεύξει ἐβεβαίωσε τοὺς Τούρκους ὅτι μετὰ τὴν εἰς Ζητούνιον ἐπάνοδον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, θὰ ἔστελλεν ἐκεῖ τοὺς προκρίτους τῶν ἐπαρχιῶν εἰς πρόσκυνησίν των.

Οἱ Μπέηδες ἐπῄνεσαν τὸν ζῆλόν του καὶ τὴν φρόνησίν του, τῷ ὑπεσχέθησαν πλουσίας ἀμοιβὰς διὰ τὴν πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἀκραιφνῆ πίστιν του καὶ ἐπὶ τῇ βεβαιότητι τῆς εἰς Ζητούνιον ταχείας ἐπανόδου των διεχωρίσθησαν. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι ἀνεχώρησαν τῷ ὄντι εἰς Ζητούνιον. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς θέλων νὰ φανῇ ὅτι ἐξετέλεσεν ὅσα ὑπεσχέθη ἔστειλε κατόπιν αὐτῶν εἰς προσκύνησιν τοῦ πασᾶ τέσσαρας ἀσημάντους ἀλλ' εὐπρεπῶς ἐνδεδυμένους γέροντας, ὡς ἀντιπροσώπους τῶν ἐπαρχιῶν τῶν μερῶν ἐκείνων. Διὰ τοιαύτης μηχανουργίας ἠλευθέρωσεν ὁ Ὀδυσσεὺς τὴν κινδυνεύουσαν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ αὐτῆς οἱ μὴ συμπράξαντες εὐφήμησαν τὸν ἐλευθερωτήν της.

Ἰδοὺ τί ἔγραφεν ὁ Ὀδυσσεὺς τῷ Δυοβουνιώτῃ καὶ Διαμαντῇ περὶ τῆς φυγῆς τῶν ἐχθρῶν τῇ 22 Νοεμβρίου·

«Μάθετε ὅτι τοὺς Τούρκους ἐγὼ μὲ ντουφέκι καὶ περισσότερον

καὶ τὸν Παλάσκαν νὰ παραδοθῇ. Τότε ὑπῆγε καὶ ὁ Παλάσκας εἰς τὴν καλύβην τοῦ Ὀδυσσέως, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς διέταξε καὶ ἀνεγνώσθησαν εἰς ἐπήκοον ὅλων τῶν στρατιωτῶν αἱ κατ' αὐτοῦ διαταγαί· μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν ἐρεθίζων τοὺς στρατιώτας, εἶπεν, ὅτι ὁ μὲν Νοῦτσος ἐστέλλετο ὡς βασιλεύς, ὁ δὲ Παλάσκας ὡς ἀρχιστράτηγος, ὅτι αὐτὸς ἀδιαφόρει καὶ διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ ἑνὸς καὶ διὰ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ ἄλλου, διότι ἡ ἐπιθυμία του ἦτο, καθὼς καὶ τὸ ἔδειξε διὰ τῆς παραιτήσεώς του, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰθάκην ὑπὸ ξένον κράτος καὶ νὰ ζήσῃ ἀφανὴς καὶ ἥσυχος ἐν τοῖς κόλποις τῆς οἰκογενείας του, ἀλλ' εἰς αὐτοὺς ἀπέκειτο νὰ συλλογισθῶσιν, ἂν ἦτο ἔντιμον καὶ ὠφέλιμον συντρίψαντες τὸν τουρκικὸν ζυγόν, νὰ δεχθῶσιν ἄλλον. Παρατηρήσας δὲ ὅτι οἱ στρατιῶται ὑπερηρεθίσθησαν ἐπὶ τοῖς λόγοις τούτοις, ἠγέρθη καὶ τοὺς ἠρώτησε μεγαλοφώνως· «αὐτοὺς θέλετε ἢ ἐμέ;» «ἐσέ· θέλομεν ἐσὲ» ἐφώναξαν ὅλοι, «τιμωρήσατε λοιπὸν τοὺς ἐχθροὺς σας καὶ ἐχθροὺς μου» ἐπανέλαβε καὶ ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς καλύβης. Τότε οἱ στρατιῶται ἀπήγαγον τὸν Νοῦτσον καὶ τὸν Παλάσκαν ὄχι μακρὰν τῆς καλύβης καὶ τοὺς ἐφόνευσαν περὶ τὸ δειλινὸν τῆς αὐτῆς ἡμέρας (25 Μαΐου).

Ὁ δὲ Ἄρειος Πάγος μαθὼν τὰ γενόμενα ἔγραψε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἄλλα τε καὶ νὰ διατάξῃ ἡ Κυβέρνησις τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος νὰ συλλάβωσι καὶ στείλωσι τὸν Ὀδυσσέα εἰς αὐτὴν πρὸς ἀνακάλυψιν συνωμοσίας αὐτοῦ καὶ τοῦ Ὑψηλάντου. Ἡ δὲ Κυβέρνησις τῇ 3 Ἰουνίου ἐξέδωκε διάταγμα, δι' οὗ καθήρει τὸν Ὀδυσσέα, ὡς ἐξυβρίσαντα τὴν Κυβέρνησιν, καταπατήσαντα τοὺς νόμους καὶ βάψαντα τὰς χεῖράς του εἰς ἀθῷον αἷμα· τὸν ἐκήρυξε δὲ καὶ ἄξιον θανάτου καὶ ἐπεκήρυξε καὶ γρόσια 500. Ἀλλ' οἱ πρόθυμοι νὰ προκαλέσωσι διὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ κατ' εὐθεῖαν τὰς αὐστηρὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως κατ' αὐτοῦ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι καὶ νὰ τὰς ἐκτελέσωσιν. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς μηνιόμενος καὶ φοβούμενος κατέφυγεν εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ σπήλαιον, τὸ Κωρύκιον, τὸ πλησίον τοῦ Πατρατσικίου στρατόπεδον διελύθη, ἀναρχία καὶ ἀταξία ἐπῆλθον πανταχοῦ καὶ οὐδεμία προφύλαξις ὑπῆρχεν, ἐν ᾧ ἐπέκειτο ἡ εἰσβολὴ τοῦ ἐχθροῦ. Πάντα δὲ ταῦτα ἐπέφερεν ἡ ἄκαιρος καὶ ὑπέρμετρος αὐστηρότης τοῦ Ἀρείου

Πάγου καθ' ἑνὸς τῶν σημαντικωτέρων ὁπλαρχηγῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὑπαγορευθεῖσα ὑπὸ θερμοῦ μᾶλλον ἢ ἔμφρονος πατριωτισμοῦ.

Μετὰ τὴν (5 Φεβρουαρίου 1822) ἐξόντωσιν τοῦ Ἀλῆ ὁ ἀρχιστράτηγος Χουρσήδης ἔστρεψεν ὅλην του τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος, διώρισε τὸν Βρυώνην ἀρχηγὸν τῆς πολιορκίας τῆς Κιάφας, τοῦ Σουλίου καὶ ὅλων τῶν κατὰ τὴν Ἤπειρον Ὀθωμανικῶν δυνάμεων καὶ μετέβη εἰς Λάρισσαν πρὸς κίνησιν ἄλλου πολυπληθοῦς στρατοῦ, ἑτοίμου ἤδη νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ διαταγῇ τῆς Πύλης ἐξεστράτευσεν ὡς ἀρχιστράτηγος ὡς εὐσυμβολώτερος καὶ ἐπιφανέστερος ὁ ἐκ Δράμας τῆς Μακεδονίας Μαχμοὺδ πασᾶς, ὁ Δράμαλης ἐπικαλούμενος, δοξασθεὶς πρὸ μικροῦ διὰ τῆς αἱματηρᾶς καταπνίξεως τῆς ἐν Μαγνησίᾳ ἐπαναστάσεως. Τὴν προτίμησιν δὲ ταύτην δυσμενῶς εἶδεν ὁ Χουρσήδης ἢ Χουρσήτ, ἀφοῦ μάλιστα μετὰ μεγίστου ζήλου εἶχεν ἐργασθῇ εἰς παρασκευὴν τοῦ ἐν Λαρίσσῃ στρατοῦ. Συνεξεστράτευσαν δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι πασάδες. Τὴν 29 Ἰουνίου ὁ ἀρχιστράτηγος διέβη τὸν Σπερχειὸν ἄγων ἐπέκεινα τῶν 30,000 ἀνδρῶν, ὧν 24,000 ἦσαν πολεμισταί, καὶ τῇ 1 Ἰουλίου εἰσέβαλεν εἰς Θήβας, ἔκαυσε τὴν πόλιν καὶ διέχυσε πανταχοῦ μέγαν τρόμον. Τὴν 5 Ἰουλίου διέβη ὁ Δράμαλης τὰ δυσδιάβατα στενὰ τῶν Δερβενακίων καὶ ἐκυρίευσε τὸν Ἀκροκόρινθον, προχωρήσαντες δὲ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀργολίδα κατὰ τὴν 10, κατὰ δὲ τὴν 12 ἔφθασε καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἄργους καὶ ἐπολιόρκησαν τοὺς ἐν τῇ Ἀκροπόλει αὐτοῦ Ἕλληνας. Τὸ δὲ σχέδιον τῶν ἀρχηγῶν Ἑλλήνων ἦτο νὰ κλείσωσι τὰς ἐξόδους τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ φέρωσιν αὐτοὺς εἰς λιμοκτονίαν, διότι οἱ Ἕλληνες προλαβόντες ἔκαυσαν τὰς τροφάς. Τὸ σχέδιον ἐπέτυχε· διὸ ὁ Δράμαλης ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κόρινθον. Τῇ δὲ 25—27 Ἰουλίου ἐγένετο ἡ φοβερὰ ἐκείνη ἐν Δερνακίῳ μάχη, καθ' ἣν ὁ πολυπληθὴς ἐχθρικὸς στρατὸς ἔπαθεν ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη τελείαν καταστροφήν. Τόσος δὲ τρόμος κατέλαβε τὸν Δράμαλην ὥστε ἐγκατέλειψεν ἔξωθι τοῦ Ναυπλίου καὶ τὸ μόνον παρ' αὐτῷ ἐπὶ τῆς εἰς τὴν Ἀργολίδα εἰσβολῆς του κανόνι.

Οὔτε ἡ πρὸς τὸν Νοῦτσον καὶ Παλάσκαν βδελυρὰ διαγωγὴ τοῦ

Ὀδυσσέως, οὔτε ἡ κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησις καὶ καταδρομὴ τῆς Κυβερνήσεως ἴσχυσαν νὰ βλάψωσι τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπόληψιν τοῦ κοινοῦ. Ὡς προδότην τὸν κατεμήνυσεν ὁ Ἄρειος Πάγος, ἀλλὰ τὸ κοινὸν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀπεδοκίμαζε τὰ κατ' αὐτοῦ λεγόμενα, ὄχι διότι τὸν ἐνόμιζεν ἀθῷον, ἀλλὰ διότι τὸν ἐθεώρει ὡς τὸν ἱκανώτερον ν' ἀνορθώσῃ διὰ τῶν ὅπλων τὴν πεσοῦσαν πατρίδα. Τὸ αἴσθημα τοῦ κοινοῦ ἴσχυσε διὰ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ παρὰ τῷ βουλευτικῷ, προτείναντι τῇ 24 Ἰουνίου τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ Ὀδυσσέως. Τὸ δὲ νομοτελεστικόν, ὑπεῖκον εἰς τὴν αὐτὴν ἀνάγκην, διέταξε τὸν Ἄρειον Πάγον τὰ μὴ ἐκτελέσῃ ὅσα κατ' ἐκείνου διετάχθησαν.

Μετὰ δὲ τὴν διάβασιν τοῦ Δράμαλη ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς ἐφοβεῖτο νέαν εἰσβολήν, κατὰ πρόσκλησιν δὲ τῶν Ἀθηναίων ὁ Ὀδυσσεὺς μεταβὰς εἰς Ἀθήνας τῇ 27 Αὐγούστου κατέλαβε τὴν ἀκρόπολιν. Οὕτως αἱ Ἀθῆναι ἀπέβησαν ἡ ἑστία τῆς ἀντιπολιτεύσεως τοῦ Ἀρείου Πάγου, πρωταγωνισταὶ δὲ οἱ πρόκριτοι τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Λεβαδείας καὶ τῶν Θηβῶν, οἵτινες, ἀρχομένου τοῦ Σεπτεμβρίου, ἐκάλεσαν εἰς γενικὴν σύσκεψιν καὶ τοὺς προκρίτους τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Συνελθόντες δὲ οἱ κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου συγκληθέντες εἰς Ἀθήνας κατήργησαν αὐτὸν τῇ 18 Σεπτεμβρίου, ἀνηγόρευσαν δὲ ὁμοθυμαδὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος τὸν Ὀδυσσέα. Ἡ τοπικὴ δ' αὕτη καὶ αὐτόκλητος συνέλευσις, ὑπογράψασα τὰς δύο πράξεις, τὴν τῆς καταργήσεως τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τὴν τῆς ἀρχιστρατηγίας τοῦ Ὀδυσσέως ἐν ᾧ οὐδεμίαν ἐξουσίαν εἰς ταῦτα εἶχε, διελύθη.

Ὁ δὲ Χουρσὴτ πασᾶς διαμένων ἐν τῷ μεταξὺ ἐν Λαρίσσῃ ἠρκέσθη ν' ἀποστείλῃ εἰς Ζητούνιον ὀκτακισχιλίους ἄνδρας ὑπὸ τὸν Μεχμὲτ πασᾶν, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν γραμμὴν τοῦ Σπερχειοῦ, προαποστείλας ἀρχομένου τοῦ Αὐγούστου τρισχιλίους ἄνδρας ὑπὸ τὸν Χασνατάρην τοῦ καὶ πέρυσιν εἰσβαλόντος εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα Βεζίρη Κιοσσὲ-Μεχμέτη διορισθέντος ἀρχηγοῦ τῶν νέων στρατευμάτων. Οἱ τρισχίλιοι οὗτοι ἦλθον κατὰ τὴν Φοντάναν πρὸς κατάληψιν τῆς θέσεως διὰ τὴν ἐν καιρῷ ἀκίνδυνον δι' αὐτῆς εἰσβολὴν καὶ ἄλλου στρατοῦ, ἐρχομένου κατόπιν ὑπ' αὐτὸν τὸν Μεχμέτην. Τὴν θέσιν τῆς

Φοντάνας κατεῖχον ὁ Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Γκούρας. Οἱ Τοῦρκοι ἐδοκίμασαν νὰ προχωρήσωσιν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν καὶ φονευθέντων τινων, ὠπισθοδρόμησαν πρὸς τὴν Νεβρόπολιν, ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσαν.

Οἱ δὲ ῥηθέντες Ἕλληνες ὁπλαρχηγοὶ καί τινες ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, ἐπέπεσον σκοποῦντες νὰ τοὺς διασκορπίσωσιν, ἀλλὰ διεσκορπίσθησαν αὐτοί. Ἐδοκίμασαν καὶ ἐκ δευτέρου ἀλλὰ καὶ ἐκ δευτέρου ἀπέτυχον, καὶ τὰ στρατεύματά των διελύθησαν καὶ οἱ τρισχίλιοι Τοῦρκοι ἔμειναν ἔκτοτε ἀνενόχλητοι. Ἔπειτα ἦλθον καὶ ἄλλοι εἰς ἐνίσχυσιν τῶν Τούρκων, ἐπὶ τέλους δὲ ἦλθε καὶ αὐτὸς ὁ Μεχμέτης. Ἐφημίζετο δὲ ὅτι οἱ εἰσελθόντες ἐχθροὶ ἦσαν ὅλοι δωδεκακισχίλιοι.

Μετά τινα δὲ ἥτταν, ἣν ὑπέστη ὁ Ὀδυσσεὺς τῇ 1 Νοεμβρίου ἐν Λαδίῳ, καθ' ἣν μόνον διὰ τῆς ὠκυποδίας αὐτοῦ διέφυγε τὴν Τουρκικὴν αἰχμαλωσίαν, διολισθήσας ὡς Ἀλβανὸς ἄγνωστος διὰ τῶν τουρκικῶν ταγμάτων καὶ σωθεὶς κατέφυγεν εἰς Ἀράχωβαν, ὁπόθεν ἔκρινε καλὸν νὰ διαπραγματευθῇ μετὰ τῶν Τούρκων ἀνακωχήν, ἣν ἀπεδέξαντο οἱ Τοῦρκοι, ἐλπίζοντες τελείαν ὑποταγήν. Ὁ δ' Ὀδυσσεὺς ἔν τινι συνεντεύξει ἐβεβαίωσε τοὺς Τούρκους ὅτι μετὰ τὴν εἰς Ζητούνιον ἐπάνοδον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, θὰ ἔστελλεν ἐκεῖ τοὺς προκρίτους τῶν ἐπαρχιῶν εἰς πρόσκυνησίν των.

Οἱ Μπέηδες ἐπήνεσαν τὸν ζῆλόν του καὶ τὴν φρόνησίν του, τῷ ὑπεσχέθησαν πλουσίας ἀμοιβὰς διὰ τὴν πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἀκραιφνῆ πίστιν του καὶ ἐπὶ τῇ βεβαιότητι τῆς εἰς Ζητούνιον ταχείας ἐπανόδου των διεχωρίσθησαν. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι ἀνεχώρησαν τῷ ὄντι εἰς Ζητούνιον. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς θέλων νὰ φανῇ ὅτι ἐξετέλεσεν ὅσα ὑπεσχέθη ἔστειλε κατόπιν αὐτῶν εἰς προσκύνησιν τοῦ πασᾶ τέσσαρας ἀσημάντους ἀλλ' εὐπρεπῶς ἐνδεδυμένους γέροντας, ὡς ἀντιπροσώπους τῶν ἐπαρχιῶν τῶν μερῶν ἐκείνων. Διὰ τοιαύτης μηχανουργίας ἠλευθέρωσεν ὁ Ὀδυσσεὺς τὴν κινδυνεύουσαν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ αὐτῆς οἱ μὴ συμπράξαντες εὐφήμησαν τὸν ἐλευθερωτήν της.

Ἰδοὺ τί ἔγραφεν ὁ Ὀδυσσεὺς τῷ Δυοβουνιώτῃ καὶ Διαμαντῇ περὶ τῆς φυγῆς τῶν ἐχθρῶν τῇ 22 Νοεμβρίου·

«Μάθετε ὅτι τοὺς Τούρκους ἐγὼ μὲ ντουφέκι καὶ περισσότερον

μὲ ταῖς ψευτιαῖς καὶ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐκυνήγησα καὶ πᾶν κατὰ διαβόλου εἰς τὸ Ζητοῦνι »

Ἡ κυρία κρίσις ἔμελλε νὰ γείνῃ κατὰ ξηρὰν κατὰ τὸ περὶ τῆς ἐκστρατείας σχέδιον αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου. Δύο στρατοὶ ἔμελλον νὰ εἰσελάσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ὁ μὲν τούτων, ἐξ ἱππικοῦ κυρίως ἀποτελούμενος, νὰ εἰσβάλῃ ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὸν Ἰουσοὺφ Βερκόφτσαλην, ὁ δὲ ἕτερος, τὸ κύριον τοῦ στρατοῦ σῶμα, νὰ εἰσχωρήσῃ ὑπὸ τὸν πασᾶν τῆς Σκόδρας Μουσταῆν καὶ τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον ἐμηνύθη τὸν Ἀπρίλιον ἤδη ἡ λῆξις τῆς μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως συμπεφωνημένης ἀνακωχῆς.

Κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1823 ἐξεστράτευσαν 6000 Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Βερκόφτσαλην. Παρηκολούθησε δὲ τὸν Βερκόφτσαλην καὶ ὁ Σαλὴχ πασᾶς, ἡγεμὼν τῆς Ἀδριανουπόλεως μετὰ 4000. Τὰ στρατεύματα ταῦτα, εὑρόντα τὰς ἐπὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος δυσδιαβάτους θέσεις ἀπροφυλάκτους, προεχώρησαν τὰ μὲν πρὸς τὰς Θήβας, τὰ δὲ πρὸς τὰ Σάλωνα· διότι οἱ Ἕλληνες δὲν προέλαβον νὰ ὀργανώσωσι τὰ στρατεύματά των ἕνεκα τῆς ἐν Ἄστρει συνελεύσεως, ἥτις εἵλκυσεν εἰς τὰ πολιτικὰ τὴν εἰς τὰ στρατιωτικὰ ὀφειλομένην προσοχὴν αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἐρήμωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὁ Ἰουσοὺφ ἀντὶ νὰ τραπῇ πρὸς τὴν Ἄμφισσαν καὶ ἀσφαλίσῃ τὴν μετὰ τῆς Ναυπάκτου συγκοινωνίαν κατέστησε τὸ στρατοπεδαρχεῖον αὐτοῦ ἐν Θήβαις καὶ διατάξας τὸν στρατόν του νὰ προελάσῃ πρὸς ἀνατολάς, ἵνα ἐκβάλῃ τὸν Ὀδυσσέα ἐκ τοῦ Ἑλικῶνος προὐχώρησεν αὐτὸς πρὸς τὴν Ἀττικὴν καὶ εἰσήλασε λεηλατῶν εἰς Ἀθήνας· μάτην ὅμως περιέζωσε τὴν ἀκρόπολιν. Ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε καταλίπει ἐν αὐτῇ τὸ πρωτοπαλλήκαρόν του, τὸν Γκούραν, μετὰ 200 ἀνδρῶν καὶ ἀφθόνων πολεμεφοδίων. Αὐτὸς δὲ προσέβαλε τὸ πεζικὸν τοῦ Ἰουσοὺφ παρὰ τὴν Κάρυστον καὶ ἐξηκολούθησεν ἀνησυχῶν αὐτὸν ὁτὲ μὲν ἐκ πλαγίου, ὁτὲ δὲ ἐκ τῶν νώτων, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν παρὰ τοῦ Νικήτα διοικουμένων Πελοποννησίων.

Περὶ δὲ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου τὸ ἐν Θήβαις τουρκικὸν στρατόπεδον διελύθη ἕνεκεν ἐπιδημίας καὶ ὁ μὲν Ὀμὲρ παρέμειεν εἰς τὴν

Εὔβοιαν πρὸς τελείαν καθυπόταξιν αὐτῆς, ὁ δὲ Ἰουσοὺφ Βερκόφτσαλης ἀσθενῶν βαρέως ἀνεχώρησεν εἰς Ζητούνιον.

Ἐν τούτοις ὁ ὑπὸ τὸν Μουσταῆ πασᾶν τῆς Σκόδρας στρατὸς ὤφειλε κατὰ τὸ σχέδιον μετὰ 13,000 Σκοδριανῶν, Γκέκιδων καὶ Μιρδιτῶν νὰ εἰσβάλῃ ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας διὰ τῶν Ἀγράφων εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Βραχωρίου, ὁ δὲ Ὀμὲρ Βρυώνης μετὰ τρισχιλίων Ἀλβανῶν ὤφειλε νὰ εἰσβάλῃ ἀπὸ τοῦ Κραβασαρᾶ, ἀμφότεροι δὲ νὰ ἑνωθῶσι παρὰ τὸν Ἀχελῶον ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου.

Τότε γενικὸς ἔπαρχος Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας διωρίσθη τῇ 5 Ἰουνίου ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος τῶν Κεφαλλήνων Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς, διὰ διατάγματος δὲ τῆς 13 τοῦ αὐτοῦ τῷ ἐδόθη καὶ στρατιωτικὴ ἐξουσία καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Οὗτος συνεκάλεσεν, ἅμα ἐλθών, πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν συνέλευσιν εἰς τὰ Κερασοβίτικα καλύβια, κείμενα ἐν τῷ δήμῳ Μακρυνείας, ὅπου λόγου γενομένου περὶ τῆς ἐπικινδύνου καταστάσεως τοῦ τόπου, ἐπείσθησαν πάντες ν' ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἣν ἠπείλει ἡ ἐπικειμένη ἐχθρικὴ εἰσβολή. Συνεστάθησαν τότε δύο συμβούλια παρὰ τῷ γενικῷ ἐπάρχῳ, τὸ μὲν πολεμικόν, τὸ δὲ πολιτικόν, καὶ κοινῇ γνώμῃ ἀπεφασίσθη οἱ μὲν Σουλιῶται καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην, τὸν Γιολδάσην, τὸν Σαδήμαν, τὸν Κίτσον καὶ ἄλλους ὁπλαρχηγοὺς νὰ συγκεντρωθῶσι παρὰ τὸ Καρπενῆσι πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν δι' ἐκείνης τῆς ὁδοῦ ἐρχομένων ἐχθρῶν, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Τσόγκαν, τὸν Μακρῆν καὶ ἄλλους νὰ ἐπεξέλθωσι πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ὑπὸ τὸν Βριώνην ἐρχομένων διὰ Καρβασαρᾶ.

Ἀφ' οὗ δὲ ἐπροσκύνησεν ὁ Βαρνακιώτης, διωρίσθη ἀντ' ἐκείνου στρατηγὸς κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα ὁ **Μάρκος Μπότσαρης.** Ὁ διορισμὸς οὗτος ἐπλήγωσε τὴν φιλοτιμίαν τῶν ὁπλαρχηγῶν τοῦ μέρους ἐκείνου, καί τοι οὐδεὶς αὐτῶν διεφιλονείκει τὰ πολεμικὰ προτερήματα τοῦ Μάρκου. Ἕνεκα τούτου ἡ Κυβέρνησις ἔστειλε διπλώματα στρατηγίας καὶ πρός τινας τῶν ἄλλων ὁπλαρχηγῶν πρὸς καθησύχασιν αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ Μάρκος ἐξέλαβε τὴν ἀποστολὴν τῶν διπλωμάτων τούτων ὡς ὕβριν καὶ μὴ καταδεχόμενος νὰ εἶναι ἴσος τῶν ἄλλων, ἔσχισεν, ὀργὴν πνέων, ἐνώπιον πολλῶν ὁπλαρχηγῶν τὸ δίπλωμά του εἰπὼν «ὅποιος εἶναι ἄξιος, λαμβάνει δίπλωμα μεθαύριον

ἔμπροσθεν τοῦ ἐχθροῦ». Ταῦτα εἶπε καὶ τὴν ἐπαύριον ἐξεστράτευσε μετὰ τῶν περὶ αὐτόν. Ἐξεστράτευσαν κατόπιν αὐτοῦ καὶ τὰ λοιπὰ στρατεύματα.

Οἱ ὑπὸ τὸν πασᾶν τῆς Σκόδρας ἐκστρατεύσαντες λήγοντος τοῦ Ἰουλίου προεχώρησαν διὰ τῶν Ἀγράφων πρὸς τὸ Καρπενῆσι κατερημοῦντες τὸν τόπον. Οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν τοῦ Ἀσπροποτάμου ἢ τῶν Ἀγράφων ἀντέστη, ἀλλ οἱ μὲν ἔφευγον, οἱ δὲ ἐψευδοπροσκύνουν.

Τῇ 5 Αὐγούστου ἡ προφυλακὴ τῶν ἐχθρῶν ὡς 5000, ὑπὸ τὸν Τσελελενδήμπεην, ἔφθασεν εἰς τὴν κωμόπολιν τοῦ Καρπενησίου. Καὶ οὗτος μὲν ηὐλίσθη κατὰ τὸ Κεφαλόβρυσον, τὸ δὲ στράτευμα κατέλαβε τὰ ἔξωθεν τῆς κωμοπόλεως λιβάδια καὶ ἄλλα πεδινὰ μέρη. Ἓξ ἡμέρας πρὶν στρατοπεδεύσῃ ἐκεῖ ὁ ἐχθρός, οἱ ἐκστρατεύσαντες ἐκ Μεσολογγίου καὶ ἄλλοι ὑπὸ τὸν Γιολδάσην καὶ τὸν Σαδήμαν, συνενωθέντες καθ' ὁδὸν ἔφθασαν εἰς Σοβολάκου. Ἐκεῖ συνήντησαν τὸν Καραϊσκάκην, πάσχοντα βαρέως καὶ ἀπερχόμενον πρὸς θεραπείαν εἰς Προυσσόν, μαθόντες δὲ ποῦ ἐστρατοπέδευεν ἡ ἐχθρικὴ προφυλακὴ παρεστρατοπέδευσαν καὶ οὗτοι, ὄντες 1200, οἱ μὲν περὶ τὸν Μάρκον ἐν τῷ Μικρῷ Χωρίῳ οἱ δὲ περὶ τοὺς Τσαβέλλας καὶ λοιποὺς ὁπλαρχηγούς, ἐν οἷς καὶ ὁ Βεΐκος καὶ ὁ Κίτσος Τσαβέλλας, ἐν τῷ Μεγάλῳ Χωρίῳ.

Ἀδύνατον ἐθεώρησαν ὁ Μάρκος καὶ οἱ λοιποὶ νὰ πολεμήσωσιν ἐπιτυχῶς τόσον ὀλίγοι πρὸς τόσον πολλοὺς ἐκ τοῦ συστάδην. Τολμηρά τις νυκτερινὴ ἐπίθεσις ἐφαίνετο ἡ μόνη ἐλπίς των. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ εἰσέδυσαν τὴν νύκτα τῆς 7 Αὐγούστου εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον ἐπὶ κατασκοπεύσει ὁ Ντούσας, ὁ Μπαϊρακτάρης, ὁ Κουτσονίκας καὶ ἄλλοι. Οὗτοι ἐνδεδυμένοι ὡς ἐχθροὶ καὶ λαλοῦντες τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, περιεφέροντο ἀκινδύνως καὶ παρατηρήσαντες τὰ πάντα ἐπανῆλθον εἰς τὸ Μικρὸν Χωρίον τὴν αὐτὴν νύκτα καὶ ἀνέφερον ὅσα εἶδον. Συμβουλίου δὲ γενομένου τὴν ἐπαύριον ἀπεφασίσθη νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα, πέμπτην ὥραν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Μάρκον διὰ τοῦ πεδινοῦ μέρους, οἱ δὲ διὰ τοῦ ὀρεινοῦ, τοῦ κατὰ τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Μάρκον 350 πάντες Σουλιῶται, δοθέντος

διὰ τῆς σάλπιγγος τοῦ συνθήματος τῆς ἐπιθέσεως ἐφώρμησαν πρῶτοι εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἓν τέταρτον μετὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ὥραν, καὶ εὑρόντες τοὺς ἐχθροὺς κοιμωμένους περιεφέροντο φονεύοντες, ἀλλὰ μόνον ὀλίγοι ὑπὸ τὸν Κίτσον Τσαβέλλαν ἐπέπεσον ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους, τῶν πολλῶν ἀπειθησάντων. Ἂν ἔσπευδον ἐκεῖσε τότε καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες, λαμπρὰ βεβαίως κατήγετο νίκη. Ἐξεπλάγησαν δὲ καὶ ἐσκοτίσθησαν κατ' ἀρχὰς οἱ προσβληθέντες διὰ τὸ ἀπροσδόκητον πάθημά των, πολλοὶ δὲ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ζητοῦντες ἀσφάλειαν, ἂν δέ τις ἐκίνει τὸ ὅπλον του, ἠγνόει ἂν κατὰ ἐχθροῦ ἢ φίλου τὸ ἐκίνει. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς ἀλληλομαχίας ταύτης ὁ Μάρκος ἐπληγώθη κατὰ τὸν δεξιὸν βραχίονα ἐλαφρῶς καὶ προχωρῶν μετά τινων τῶν περὶ αὐτὸν ἔφθασεν εἴς τι χωράφιον τοιχόκλειστον ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Τοῦρκος στρατηλάτης Τσελλαλεδὴν μπέης. Ὁ Μάρκος ὕψωσε τὴν κεφαλήν του ὑπεράνω τοῦ τοίχου πρὸς παρατήρησιν, καὶ σφαιροβοληθεὶς ἐν τῷ ἅμα ἐπὶ τοῦ μετώπου κατὰ τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν ἔπεσε νεκρός.

Ἀπέκρυψαν κατ' ἀρχὰς οἱ περὶ αὐτὸν τὸν θάνατόν του καὶ ἐπέμενον πολεμοῦντες. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ σαλπιγκτὴς τοῦ τάγματος ἐπληγώθη καὶ αὐτὸς βαρέως καὶ ἤγγιζε καὶ ἡ ἡμέρα, ἀπεφάσισαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐν τάξει. Τότε φέροντος τοῦ Νιούσα ἐπὶ τῶν ὤμων τὸ σῶμα τοῦ Μάρκου, καὶ ἄλλων τοὺς βαρέως πληγωμένους ἀκαταδίωκτοι ἔφθασαν εἰς τὸ Μικρὸν Χωρίον, λαφυραγωγήσαντες 690 τουφέκια, 1000 πιστόλας, δύο σημαίας, πολλοὺς ἵππους καὶ ἡμιόνους καὶ ἄλλα εἴδη. Εὔληπτος ἐνταῦθα ἡ μεγάλη φθορὰ τῶν ἐχθρῶν, ἀπολεσάντων περὶ τοὺς δισχιλίους ἄνδρας, ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη ἦν ἰσοβαρὴς πρὸς τὴν ἀπώλειαν ταύτην. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων 36 ἐφονεύθησαν καὶ 20 ἐπληγώθησαν. Τὴν δὲ 10 Αὐγούστου μετεκομίσθη ὁ νεκρὸς τοῦ Μάρκου εἰς Μεσολόγγιον ὅπου ἐκηδεύθη λαμπρῶς· μέγα δὲ πένθος καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα διήγειρεν ὁ θάνατός του, θεωρηθεὶς δικαίως ἐθνικὸν δυστύχημα.

Ἀποθανόντος τοῦ Μάρκου οἱ ὑπ' αὐτὸν Σουλιῶται ἐτέθησαν αὐθόρμητοι ὑπὸ τὸν ἀδελφόν του Κώσταν, κατέβησαν εἰς τὸν Βλωχὸν καὶ ἐσκήνωσαν κατὰ τὰ γεφύρια τοῦ Ἀλαήμπεη. Οἱ δὲ ἄλλοι οἱ ὑπὸ τοὺς Τσαβέλλας, τὸν Γιολδάσην καὶ τὸν Σαδήμαν διέμειναν ἐν

τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Καρπενησίου καὶ κατέλαβον τὴν θέσιν τῆς Καλιακούδας. Ἐν τούτοις συνῆλθεν ὅλον τὸ Ὀθωμανικὸν στρατόπεδον εἰς Καρπενήσιον, καὶ ἐκρίθη εὔλογον νὰ μὴ προχωρήσῃ πρὶν διαλύσῃ τὸ κατὰ τὴν Καλιακούδαν στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων. Ἔφθασαν ἤδη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦτο καὶ ἄλλοι τριακόσιοι στρατιῶται ὑπὸ τὸν Ῥοδόπουλον σταλέντες παρὰ τοῦ Λόντου, ἔφθασε καὶ ὁ Νικόλαος Κοντογιάννης υἱὸς τοῦ Μήτσου μετὰ χιλίων Στερεοελλαδιτῶν, ὥστε ἦσαν ὅλοι οἱ ἐν Καλιακούδᾳ περίπου δισχίλιοι. Τὴν 28 Αὐγούστου τετράκις ἐπέπεσεν ὁ ἐχθρὸς πανστρατιᾷ ἐπὶ τῶν κατεχόντων τὴν Καλιακούδαν, ἀλλ' ἀπεκρούσθη καὶ ὑπέστη βλάβας. ἐν οὐδεμιᾷ δὲ τῶν προσβολῶν οὐδ' ἕνα Ἕλληνα ἠδυνήθη νὰ μετατοπίσῃ, ἀλλὰ διαρκούσης τῆς μάχης, ἐξεκόπησαν τετρακόσιοι ἐχθροὶ καὶ πλήρεις τόλμης κατέλαβον διὰ τοῦ νοτίου μέρους τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων, φανέντες αἴφνης ἔτρεψαν τοὺς ἐκεῖ εἰς φυγὴν καὶ ἐκυρίευσαν τὴν θέσιν των. Ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν τότε οἱ Ἕλληνες πολεμούμενοι ἐῤῥίφθησαν εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ ἐπ' ἐλπίδι φυγῆς διότι δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη διέξοδος· 150 ἐφονεύθησαν ἐν οἷς καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ Ζυγούρης Τσαβέλλας καὶ Νικόλαος Κοντογιάννης, διακριθέντες διὰ τῆς ἀνδρείας των. Μετὰ δὲ τὴν φθορὰν ταύτην διεσκορπίσθησαν τῇδε κἀκεῖσε οἱ ἡττηθέντες, ὧν πολλοὶ κατέφυγον εἰς Μεσολόγγιον· φόβος καὶ τρόμος κατέλαβε πάντας τοὺς ἄλλους· στρατόπεδον ἔκτοτε οὐδαμοῦ συνεστάθη καὶ τὰ ὑπὸ τὸν πασᾶν τῆς Σκόδρας στρατεύματα κατέβησαν ἀνενόχλητα πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Βραχωρίου, περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου ἀμφότεροι οἱ στρατοὶ ἡνώθησαν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀχελῴου, ἔπειτα ἐπῆλθον ἐπὶ τὸ Μεσολόγιον, ὅπερ καὶ ἐπολιόρκησαν ἐκ δευτέρου, ἀλλὰ καὶ ἡ πολιορκία αὕτη ἐλύθη ταχέως ἕνεκα τοῦ χειμῶνος ἐπελθόντος μετ' ἀσθενειῶν καὶ βροχῶν καὶ ψύχους.

Μεσοῦντος Ἰουνίου τοῦ 1824 ἐστρατοπέδευσε πανστρατιᾷ εἰς τὸ Λιανοκλάδι ὁ Δερβὴς πασᾶς, ὅστις εἶχε διαταχθῇ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου νὰ στρατολογήσῃ 30,000, ἀλλ' οὔτε τὸ ἥμισυ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἠδυνήθη νὰ συλλέξῃ. Εἶχεν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του δύο ἄλλους πασάδες τὸν Ἰσοὺφ πασᾶν Βερκόφτσαλην καὶ τὸν Ἀμπὰτ πασᾶν τὸν ἐκ Δίμπρας. Δύο τρεῖς ἡμέρας πρὶν ἔλθῃ εἰς Λιανοκλάδιον ἔστειλεν αὐ-

τόσε ὑπὸ φύλαξιν ἐνόπλων πολλὰ κιβώτια φυσεκίων, εἰς χρῆσιν τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ τὴν νύκτα ἔπεσε κεραυνὸς εἰς τὸν πύργον ὅπου τὰ πολεμεφόδια ἐφυλάσσοντο, τὰ ἔκαυσεν ὅλα, καὶ συνέκαυσε καί τινας τῶν φυλασσόντων αὐτά. Στρατοπεδεύσας δ' ὁ Δερβῆς πασᾶς εἰς Λιανοκλάδιον ἔστειλε μετά τινας ἡμέρας εἰς Γραβιὰν ὑπὸ τοὺς δύο ἄλλους πασάδες ἑξακισχιλίους πεζοὺς καὶ χιλίους ἱππεῖς, ἵνα δι' ἐκείνης τῆς ὁδοῦ εἰσβάλωσιν εἰς τὰ Σάλωνα. Διέταξε δὲ καὶ τὸν Καρυστινὸν Ὁμὲρ πασᾶν καὶ τὸν ἐν Πρεβέζῃ Βρυώνην νὰ εἰσβάλωσι καὶ οὗτοι συγχρόνως ὁ μὲν εἰς τὴν Ἀττικὴν ὁ δὲ εἰς τὸν Ἀκαρνανίαν. συνελθόντα δὲ ὅλα τὰ στρατεύματα εἰς Ναύπακτον νὰ μεταβῶσιν ὅπου τὰ πράγματα ὡδήγουν. Ἀλλὰ τὰ σχέδια τῶν Τούρκων ἦσαν ὡς καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων γραπτὰ μόνον ἢ ἐκτελεστά.

Γνωστῆς δὲ γενομένης τῆς μελετωμένης εἰς τὰ Σάλωνα εἰσβολῆς ἀνηγέρθησαν διαταγῇ τοῦ Πανουργιᾶ κατὰ τὴν Ἄμπλιανην, μεταξὺ Σαλώνων καὶ Γραβιᾶς, δέκα δυνατοὶ προμαχῶνες· ἀλλ' ἦτο ὀλιγάριθμον ὡς πρὸς τὴν πολεμικὴν ἀνάγκην τὸ τάγμα τοῦ Πανουργιᾶ. Καλῇ τύχῃ συνῆλθον αὐτόσε καὶ ἄλλα τάγματα ὑπὸ τὸν Γεώργιον Δράκον, τὸν Γιώτην Δαγκλῆν, τὸν Διαμαντῆν Ζέρβον καὶ τὸν Χριστόφορον Περραιβόν. Ἔστειλε καὶ ὁ Λόντος ὑπὸ τὸν Παναγιώτην Νοταρᾶν 200 στρατιώτας καὶ ἐπὶ μισθοδοσίᾳ δεκακισχιλίων γροσίων ἔπεισε καὶ τοὺς περὶ τὸν Κίτσον Τσαβέλαν ἐρχομένους ἐκ Μεσσολογγίου εἰς Πελοπόννησον, νὰ μεταβῶσι καὶ οὗτοι εἰς Ἄμπλιανην, ἦσαν δὲ ὅλοι οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτῆς ἐνεακόσιοι.

Τὴν νύκτα δὲ τὴν μεταξὺ τῆς 13 καὶ 14 Ἰουλίου ἐξεστράτευσαν πάντες οἱ ἐν Γραβιᾷ σύροντες καὶ δύο κανόνια καὶ ἐξημερώθησαν εἰς τοῦ Σανδάλη τὸ μνῆμα, μίαν ὥραν μακρὰν τῆς Ἀμπλιανης, καὶ τὴν τρίτην ὥραν ἐπέπεσον ἐπὶ τοὺς κατέχοντας τὴν θέσιν ἐκείνην Ἕλληνας καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν πυροβολοῦντες, μετ' ὀλίγον δὲ ξιφήρεις, ἠγωνίζοντο ν' ἀνοίξωσι τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν προλαβόντες οἱ Ἕλληνες ἔφραξαν ῥίψαντες κορμοὺς δένδρων. Γενναίως ὑπερήσπισαν τὰς θέσεις των οἱ Ἕλληνες, ἀντέκρουσαν τοὺς ἐχθροὺς καὶ πολλάκις ἐφορμήσαντες τοὺς ἀπώθησαν. Ἀλλ' ἀνένδοτοι ἦσαν οἱ ἐχθροὶ καὶ ἀμφιρρεπὴς ἡ μάχη μέχρι τῆς ἑσπέρας, καθ' ἣν ἐλθοῦσα ἐπικουρία τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Χαλμούκην ἐπέπεσεν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέ-

ρυγος τοῦ ἐχθροῦ καὶ διὰ τῆς θερμῆς συνδρομῆς τῶν Σουλιωτῶν πολεμούντων πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος τὴν ἔτρεψεν εἰς φυγήν. Ἡ τροπὴ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ἐπέφερε τὴν τοῦ κέντρου. μόνη ἡ δεξιὰ ἀντεῖχε καὶ στενῶς ἐπολιόρκει τὸν προμαχῶνα, ἐν ᾧ ἦτο ὁ Νάκος Πανουργιᾶς· ἀλλ' ἀφοῦ ἐνύκτωσεν ἐτράπη καὶ αὕτη εἰς φυγὴν μὴ δυναμένη μόνη ν' ἀνθέξῃ.

Οἱ Ἕλληνες ἔδραμον κατόπιν τῶν ἐχθρῶν, ἐπῆραν τὰ δύο κανόνια, πολλὰ ὅπλα, πολεμοφόδια, ἵππους, σημαίας καὶ τὴν σκηνὴν τοῦ Βαρκόφτσαλη. Τριάκοντα ἑπτὰ Ἕλληνες καὶ πάμπολλοι Τοῦρκοι ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν, πολλοὶ δ' ἔπεσον κατὰ κρημνῶν ἐπὶ τῆς διὰ τῶν στενοτοπιῶν φυγῆς ὠθοῦντες καὶ ὠθούμενοι καὶ προτιμῶντες τὸν θάνατον τῆς αἰχμαλωσίας. Ἀπόδειξις δὲ τῆς μεγάλης τῶν Τούρκων φθορᾶς εἶναι ὅτι τὰ στρατεύματα ἐπανελθόντα εἰς Γραβιὰν δὲν ἐπεχείρησαν νέαν εἰσβολήν.

Ἡ ἀνακωχὴ ἐκείνη, ἡ συνομολογηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως μετὰ τῶν Τούρκων κατὰ φθινόπωρον τοῦ 1822, εἶχεν ἐγείρει ὑποψίας κατ' αὐτοῦ, καίτοι κατόπιν ἐθεωρήθη ὡς πατριωτικὸν στρατήγημα, χάριν προστασίας τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος γενόμενον. Τὸν Δεκέμβριον ὅμως τοῦ 1824 ἀπεκαλύφθησαν ἐν πάσῃ αὐτῶν τῇ μελανότητι τὰ σχέδια τοῦ ἀνδρός, ὅστις διεπραγματεύετο νέαν συνθήκην μετὰ τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη, ἀπαιτῶν δ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν ὁπλαρχηγίαν τῆς Ἑλλάδος, ὡμολόγει εἰρήνην πρὸς τὸν Σουλτάνον, καί, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀπουσίας τῶν κατὰ τῶν Πελοποννησιακῶν ἀνταρτῶν στρατευσάντων Ῥουμελιωτῶν, ἐκάλει τοὺς Τούρκους ἀπὸ τῆς Εὐβοίας εἰς τὴν Ἀττικήν, ἀλλ ἡ προδοσία ἀπέτυχεν. Ὁ Γκούρας ἐστράτευσεν ὡς ἐκδικητὴς τῆς πατρίδος. Παρὰ τὰς Λιβανάτας ἠναγκάσθη ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ παραδοθῇ ἄνευ ὅρων, ἤγαγον αὐτὸν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ καθεῖρξαν ἐν τῷ ἐκεῖ ἐνετικῷ πύργῳ. Τῇ δὲ 10 Ἰουλίου 1825 εὑρέθη κάτω τοῦ πύργου συντετριμμένα ἔχων τὰ μέλη καὶ ὁ λαὸς διηγεῖτο εἰς τοὺς ἐρωτῶντας ξένους ὅτι ἐκρημνίσθη ἀποπειραθεὶς νὰ δραπετεύσῃ. Οἱ μεμυημένοι ὅμως ἐγίνωσκον ὅτι εἶχε πνιγῇ καὶ ῥιφθῇ ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τοῦ πύργου κατὰ διαταγὴν τοῦ Γκούρα καὶ ὅτι ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτου ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1825 ὁ Ἰμβραὴμ εἶχε σχεδὸν

ἐκπληρώσει τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, ὑποτάξας πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον, ἐκτὸς τῶν ἀπροσιτοτάτων ὀρέων καὶ παραλίων τινῶν φρουρίων, ὡς τὸ Ναύπλιον, ἅτινα παρίστων τὴν εἰκόνα ἐσχάτης ἐλεεινότητος. Τότε ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ πατὴρ εἰς ἄλλο στάδιον κινδύνου καὶ δόξης, ὅπως στέψῃ τὰς ἐπὶ τῆς στερεᾶς τουρκικὰς πολεμικὰς ἐργασίας διὰ τῆς ἁλώσεως τοῦ Μεσολογγίου.

Ὁ Σουλτάνος Μαχμοὺτ μὴ θέλων νὰ ὑπολειφθῇ τῶν λαμπρῶν κατορθωμάτων τοῦ αἰγυπτίου αὐτοῦ ὑποτελοῦς, τοῦ Ἰβραήμ, ἀνέδειξε Ῥούμελη-βαλεσῆν τὸν Ῥεοὺδ Μεχμὲτ πασᾶν, τὸν ἐπωνομαζόμενον **Κιουταγῆν**, τὸν μόνον Τοῦρκον στρατηλάτην, ὅστις ἠδύνατο νὰ ταχθῇ πάρισος τοῦ Ἰμβραήμ. Ἡ Πύλη τῷ εἶπεν ἐπὶ τῷ διορισμῷ του· «ἢ τὸ Μεσολόγγι ἢ τὴν κεφαλήν σου». Ὁ νέος οὗτος ἀρχιστράτηγος κατέβη εἰς Λάρισαν κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1825 καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἀσφαλίσας δὲ τὴν ἀλβανικὴν τιμιότητα διὰ τῶν νενομισμένων δώρων ἐστράτευσεν ἐξ Ἰωαννίνων ἡγούμενος δισμυρίων στρατιωτῶν καὶ εἰσέβαλε τῇ 6 Ἀπριλίου 1825 διὰ τοῦ Μακρυνόρους, τῆς βραχώδους ταύτης πύλης τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Λήγοντος τοῦ Ἀπριλίου ἤρξατο ἡ πολιορκία, ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου ὑπερέβαινε τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας, μεταξὺ δὲ τῶν εἰς αὐτὸ προσελθόντων ὁπλαρχηγῶν ἦτο καὶ ὁ Μῆτσος Κοντογιάννης καὶ οἱ ἀνεψιοὶ αὐτοῦ Σπυρίδων καὶ Νικόλαος. Οἱ δὲ ἄλλοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὁπλαρχηγοί, ἐν οἷς ὠνομάζετο νῦν ὁ Καραϊσκάκης μετ' αὐξούσης ὑπερηφανείας καὶ φήμης, κατεῖχον τὰ ὄπισθεν τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου ὄρη. Τὸν Καραϊσκάκην ἠκολούθει τότε καὶ ὁ Εὐάγγελος Κοντογιάννης, ὁπλαρχηγὸς τοῦ Πατρατσικίου. Ἐν τούτοις ὅμως εἶχε φανῇ πρὸ τοῦ Μεσολογγίου ὁ Ἰβραήμ, νέος φοβερώτερος ἐχθρός.

Αἱ μεταξὺ Ἰβραὴμ καὶ Κιουταγῆ σχέσεις πᾶν ἄλλο ὑπῆρξαν, ἐννοεῖται, ἢ φιλικαί. Κατὰ τὴν πρώτην συνέντευξιν, ἠρώτησεν ὁ Ἰβραὴμ χλευαστικῶς τὸν Τοῦρκον στρατηλάτην, πῶς συνέβη νὰ μένῃ ἐπὶ ὀκτὼ ὅλους μῆνας ἐνώπιον τοῦ φράκτου ἐκείνου, ἐν ᾧ αὐτὸς εἶχε κυριεύσει τὸ Ναυαρῖνον ἐντὸς ὀκτὼ μόνον ἡμερῶν. Ἐπηγγείλατο δὲ νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν πόλιν μόνος ἐντὸς δύο ἑβδομάδων. Ὁ Κιουταγῆς ἀπεδέξατο τὴν προσφοράν, ἀπεξεδύσατο πάσης εὐθύνης ἀπέναντι τοῦ

Σουλτάνου καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Αἰγύπτιον αὐτοῦ ἀντίπαλον τὰς κανονοστοιχίας του καὶ τὰς προκεχωρημένας αὐτοῦ θέσεις ἀπέναντι τῆς πόλεως.

Ἐπὶ τέλους τὸ Μεσολόγγιον μὴ δαμασθὲν ὑπὸ τῶν ὅπλων ἐδαμάσθη ὑπὸ τῆς πείνης. Εἰς τὴν ἡρωϊκὴν τοῦ Μεσολογγίου φρουρὰν ἔμενεν ἡ ἐκλογὴ ἢ νὰ λιμοκτονήσῃ ἐν τῇ πόλει, ἢ νὰ ἀποπειραθῇ, ἂν ἦτο δυνατόν, νὰ διελάσῃ ξιφήρης διὰ τῶν ἐχθρῶν. Δημοσία συνέλευσις ἀπεφάσισε τὸ δεύτερον. Ὡρίσθη δ' ἡμέρα ἐξόδου ἡ νὺξ τῆς 10 Ἀπριλίου 1826. Ἠλπίζετο ὅτι ὁ Καραϊσκάκης καὶ οἱ παρὰ τὸν Πλάτανον στρατοπεδεύοντες Στερεοελλαδῖται ὁπλαρχηγοί, εἰς οὓς ἀνεκοινώθη ἡ ἀπόφασις, ἤθελον ἀποτρέψει ἀπὸ τοῦ Μεσολογγίου τὴν προσοχὴν τοῦ ἐχθροῦ, ἀντιπερισπῶντες αὐτὸν συγχρόνως ἐκ τῶν νώτων.

Ὁ Καραϊσκάκης τρυχώμενος ὑπὸ πυρετοῦ καὶ μὴ δυνάμενος αὐτὸς νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν, συνεβούλευσε τοὺς ὁπλαρχηγοὺς νὰ βαδίσωσι πάντες πρὸς τὰς κρημνωρείας τοῦ Ζυγοῦ καὶ προσβάλλοντες τοὺς Τούρκους νὰ ἀνακουφίσωσι τοὺς ἐν Μεσολογγίῳ ἀδελφούς. Ἐκ τῶν ἐν Πλατάνῳ δισχιλίων μόλις ἑκατοντάδες τινὲς εὑρέθησαν πρόθυμοι νὰ στρατεύσωσιν ὑπὸ τὸν Κώνσταν Μπότσαρην. Ἀλλ' ὁ Ἰβραὴμ καὶ ὁ Κιουταγῆς εἶχον μάθει παρά τινος Βουλγάρου προδότου τὸν σκοπὸν τῶν Μεσολογγιτῶν καὶ ἔλαβον τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἐξόδου. Ἐν τούτοις ἡ ἔξοδος ἐγένετο, ἡ δὲ πόλις τοῦ Μεσολογγίου ἡ δοξάσασα τὴν Ἑλλάδα σωζομένη, ἔμελλε ν' ἀναστήσῃ αὐτὴν καὶ πεσοῦσα. Διὰ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου τῆς τοσούτον ἀξιομνημονεύτου, διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτοῦ ἀγῶνος, διὰ τῆς ἐνδόξου καταστροφῆς αὐτοῦ, εἶχε πλέον ἀναγραφῆ διὰ μεγάλων αἱματηρῶν γραμμάτων ἡ ἀδιάλλακτος ἀντίθεσις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων.

Εἶχε δὲ προδήλως καταδειχθῆ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχρὰν διπλωματίαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ γείνῃ τι ἐν Ἀνατολῇ καὶ ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν κίνημα δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συγκαλυφθῇ οὔτε νὰ ταφῇ ἐν σιγῇ. ἡ ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου ἐπετάχυνε τήν τε παρέμβασιν τῶν δυνάμεων καὶ τὸ εὐτυχὲς τέρμα τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἡ κατὰ τὴν ἔξοδον ἀπώλεια ἦτο μεγάλη. Οἱ δὲ περισωθέντες φυγάδες εἶδον ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς, ὅτε ἔφθασαν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ

Ζυγοῦ, ὅπου εὗρον δράκα τινὰ ἀνδρῶν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Κώνστα Μπότσαρη καὶ ὀλίγας τροφάς, ἐν οἷς καὶ τὸν Εὐαγγέλην Κοντογιάννην, ἐλθόντα νὰ σώσῃ τὸν ἑβδομηκοντούτη πατέρα αὐτοῦ Μῆτσον καὶ τὸν ἐξάδελφόν του Νικόλαον, διότι ὁ Σπυρίδων ἐφονεύθη κατὰ τὴν πολιορκίαν. Χίλιοι ἐνεακόσιοι ἠριθμήθησαν οἱ διαφοροτρόπως ἀποθανόντες ἐπὶ τῆς πολιορκίας Ἕλληνες. Ἄδηλον πόσοι οἱ ἀποθανόντες ἐκ τῶν ὑπὸ τὸν Κιουταγῆν, ἀλλ' οἱ ὑπὸ τὸν Ἰβραὴμ πασᾶν ὁπλοφοροῦντες τακτικοὶ ἀπαριθμηθέντες μετὰ τὴν ἅλωσιν εὑρέθησαν 3,500, ἐν ᾧ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἐλθόντες εἰς πολιορκίαν ἦσαν κατὰ μέν τινας 8000, κατ' ἄλλους δὲ 10,000. Ἐντεῦθεν καταφαίνεται ἐπὶ ποίᾳ τιμῇ ἠγοράσθησαν τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως καὶ ὁποῖοι ἐφάνησαν οἱ ὑπέρμαχοι αὐτῆς.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Μεσολογγίου ὁ Κιουταγῆς προσεπάθησεν ἐπιτυχῶς ν' ἀνορθώσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα· πολλοὺς δὲ τῶν μᾶλλον ἐξεχόντων ὁπλαρχηγῶν, οἷον τὸν Βαρνακιώτην, τὸν Ἴσκον, τὸν Ῥάγκον, τὸν Δυοβουνιώτην καὶ τὸν Κοντογιάννην παρώρμησεν εἰς ὑποταγήν. Οὗτοι θεωροῦντες τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας πόλεμον ὡς περαιωθέντα πλέον μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου συνδιηλλάγησαν πρὸς τὸν Σουλτάνον. Οὕτω δὲ ὁ Κιουγῆς ἀσφαλίσας τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι καὶ ἀναπληρώσας τὰ κενὰ τοῦ στρατοῦ, ἐκίνησε περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου πρὸς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, κατέλαβε τὰς διὰ τῆς Οἴτης, τῆς Κνημῖδος καὶ τοῦ Πάρνηθος στενοπορίας, ἐνίσχυσε τὴν φρουρὰν τῶν Θηβῶν καὶ ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ ἐν Εὐβοίᾳ Ὀμὲρ Βρυώνη ἀφίκετο εἰς τὴν Ἀττικήν, ἄγων ὀκτακισχιλίους ἄνδρας, ἐξαίρετον ἱππικὸν καὶ 26 τηλεβόλα.

Ὁ Γκούρας ἀρχομένου τοῦ Μαΐου διωρίσθη ἀρχηγὸς τῶν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα στρατευμάτων, ἐπελθόντος δὲ τοῦ Κιουταγῆ, ἀπεσύρθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μετὰ μικρᾶς τινος σωματοφυλακῆς ἐκ 400 μισθοφόρων, 17 τηλεβόλων καὶ ἀφθόνων ζωοτροφιῶν. Ὁ Κιουταγῆς ταχέως ἐγένετο κύριος τῆς πόλεως.

Ἅμα ἀγγελθείσης τῆς εἰσβολῆς τοῦ Κιουταγῆ εἰς τὴν Ἀττικήν, ἐπικουρικὸν σῶμα εἶχε συγκεντρωθῇ ἐν Ἐλευσῖνι, συγκείμενον ἐκ χιλίων τακτικῶν ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Φαβιέρον καὶ δισχιλίων ἀτάκτων ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην, διορισθέντα τὸν Ἰούλιον τοῦ 1826 γε-

νικὸν διοικητὴν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ὁ Καραϊσκάκης ἐξεστράτευσεν ἐκ Ναυπλίου μετὰ ἑξακοσίων, ἀλλ' εὗρεν ἐν Ἐλευσῖνι καὶ τὰ τάγματα τοῦ Βάσου, τοῦ Πανουργιᾶ καὶ τοῦ Κριεζώτη. Μεσοῦντος τοῦ Ὀκτωβρίου ηὔξησε τὸ ἐν Ἐλευσῖνι ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην στρατόπεδον εἰς 4500. Ἀφήσας δὲ εἰς φύλαξιν τῆς Ἐλευσῖνος καὶ Σαλαμῖνος τὸν Βάσον, αὐτὸς μετὰ 3000 ἀνδρῶν ἐξεστράτευσε πρὸς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Λοκρίδα, ἵνα ἀποκόψῃ πανταχόθεν τὴν συγκοινωνίαν τοῦ ἐν Ἀττικῇ διαχειμάζοντος ἐχθροῦ. Μετὰ δὲ τὰς παρὰ τὴν Ἀταλάντην καὶ τὴν Δομβραίνην τουρκικὰς ἐπιτυχίας ἡ ἐν Ἀραχώβῃ καταστρεπτικὴ ἧττα τῶν Τούρκων παρήγαγε φοβερὰν ἐντύπωσιν. Ἡ φρικώδης χειμερινὴ τῆς Ἀραχώβης νὺξ (24 Νοεμβρίου) ἦτο ἀπότισις τῆς καταστροφῆς τοῦ Μεσολογγίου, ὁ Καραϊσκάκης ἐθεωρήθη ὡς ἐλευθερωτὴς τῆς Στερεᾶς, ἥτις ὀλίγου δεῖν ἐκάμπτετο ὑπὸ τὸν σιδηροῦν τοῦ Κιουταγῆ βραχίονα. Πανταχοῦ ἀνεβίωσεν ἡ ἐθνικὴ ἀντίστασις. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1827 εἶχεν ἀποδώσει πάλιν ὁ Καραϊσκάκης εἰς τοὺς Ἕλληνας πᾶσαν τὴν Στερεάν, πλὴν τῶν πόλεων Μεσολογγίου, Ἀνατολικοῦ, Ναυπάκτου καὶ Βονίτσης, ἔτι δὲ καὶ τῶν Σαλώνων, πολιορκουμένων τότε ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Δυοβουνιώτην καὶ τὸν Πανουργιᾶν. Ἐπὶ τέλους ὁ Καραϊσκάκης μετὰ τὰ λαμπρὰ καὶ ἀπροσδόκητα κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα κατορθώματά του ἐπανῆλθε τὴν 28 Φεβρουαρίου εἰς Ἐλευσῖνα κατὰ προτροπὴν τῆς Κυβερνήνήσεως εἰς ἀντίληψιν τῆς κινδυνευούσης ἀκροπόλεως.

Τῇ 26 Φεβρουαρίου ἔφθασεν εἰς Χέλι ἀντικρὺ τῶν Σπετσῶν προσκληθεὶς ὑπό τινων ὁπλαρχηγῶν ὁ Ῥιχάρδος Τσώρτσης, τῇ 5 δὲ Μαρτίου ἔφθασεν εἰς Πόρον καὶ ὁ πρὸ πολλοῦ ὡς σωτὴρ περιμενόμενος Κόχραν, ὁπόθεν κατέπλευσεν εἰς Αἴγιναν, ὅπου ἤδρευεν ἡ Κυβέρνησις. Τῇ δὲ 19 τοῦ αὐτοῦ δραστηρίᾳ ἐνεργείᾳ τοῦ Κόχραν συνῆλθον εἰς Τροιζῆνα καὶ οἱ ἐν Ἑρμιόνῃ καὶ οἱ ἐν Αἰγίνῃ τέως ἐρίζοντες πληρεξούσιοι καὶ ἤρχισαν αἱ διακοπεῖσαι ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐργασίαι τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Κατὰ ταύτην πληρεξούσιοι τῆς μὲν ἐπαρχίας Πατρατσικίου ἦσαν ὁ Γ. Αἰνιὰν καὶ ὁ Δημάκης Ἱερομνήμων, τῆς δὲ τοῦ Ζητουνίου ὁ Ἀναγνώστης Παπαλεξόπουλος· ἡ πρὸς ἀλλήλους διχόνοια καὶ δυσπιστία τῶν πρωταγωνιστῶν Ἑλλήνων ἠνάγκασαν τὴν Συνέλευσιν τῆς Τροιζῆνος νὰ ἐκλέξῃ τῇ 30 Μαρτίου Κυβερνήτην τῆς

Ἑλλάδος τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν ἐπὶ ἑπταετίαν, τῇ δὲ 2 Ἀπριλίου τῇ συναινέσει καὶ προτάσει τοῦ τε Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Καραϊσκάκη ἀνέδειξεν ἡ Συνέλευσις καὶ τὸν Τσώρτσην ἀρχιστράτηγον ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλ' ἦλθεν ἡ ἀπαισία ἡμέρα τῆς 22 Ἀπριλίου 1827, καθ' ἣν πληγεὶς θανασίμως εἰς τὸν βουβῶνα ὁ Καραϊσκάκης ἀπεβίωσε καθ' ἣν ὥραν ἡ πατρὶς εἶχε μεγίστην αὐτοῦ ἀνάγκην. Τὸ μέγα τοῦτο δυστύχημα ἐπηκολούθησαν καὶ ἄλλα· ἡ περὶ τὸ Φάληρον πανωλεθρία κατὰ τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 Ἀπριλίου, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἀπώλεσαν περὶ τοὺς 1500 μαχητὰς ἐκ τῶν κρατίστων, ἡ πτῶσις τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἡ ἀπώλεια πάντων τῶν ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη κατακτηθέντων μερῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου, τὴν περὶ τὸ Φάληρον πανωλεθρίαν καὶ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου καταστροφὰς τοῦ Ἰβραὴμ ὁλόκληρος σχεδὸν Ἑλλὰς ἔκειτο πτῶμα. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, οἱ μὲν Ῥάγκος, Σαφάκας, Δυοβουνιώτης, Κοντογιάννης καὶ Ἀνδρέας Ἴσκος ἐψευδοσυμβιβάσθησαν καὶ ἔμειναν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αὐτῶν ἥσυχοι, οἱ δὲ κατέφυγον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ δὲ Κιουταγῆς ἀφεὶς τακτικούς τινας, ἐλθόντας μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς ἀκροπόλεως, εἰς φρούρησιν αὐτῆς καὶ ἀπολύσας πολλοὺς τῶν ὑπομισθίων Ἀλβανῶν ἀνεχώρησεν εἰς Θήβας καὶ τοποθετήσας ἱκανὰς δυνάμεις πολλαχοῦ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν Ὀμὲρ πασᾶν ἀπῆλθε διὰ τῆς Λαρίσσης εἰς Ἰωάννινα, θεωρούμενος δικαίως ὡς ὁ ἱκανώτερος πολέμαρχος τοῦ Σουλτάνου.

Ἀλλ' εὐτυχῶς τῇ 24]6 Ἰουλίου 1827 ὑπεγράφη ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ῥωσσίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἡ τὴν εἰρήνην τῆς Ἀνατολῆς σκοποῦσα συνθήκη, δι' ἧς ὡρίζετο ὅτι θέλει ἀπαιτηθῇ ἄμεσος ὅπλων ἀνακωχὴ μεταξὺ τῶν διαμαχομένων, εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐδίδετο διὰ τῆς συνθήκης ταύτης αὐτόνομος διοίκησιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Ἡ ἀπόφασις ἀνεκοινώθη εἰς τοὺς διαμαχομένους, καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἀπεδέξαντο αὐτὴν τῇ 21 Αὐγούστου, ὁ δὲ Ἰβραὴμ πασᾶς ἀπεκρίθη ὅτι θέλει ζητήσει διαταγὰς ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ δὲ ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς τῶν ναυάρχων τῶν δυνάμεων εἰς τὴν ἄμεσον ἀποδοχὴν

τῆς ἀνακωχῆς ἔδωκεν ὑπόσχεσιν ῥητὴν ἐπὶ λόγῳ τιμῆς ὅτι ὁ στόλος αὐτοῦ δὲν θέλει ἐξέλθει ἐκ Πύλου, ἕως οὗ ἔλθωσιν αἱ ὁδηγίαι καὶ δὲν ἐτήρησε τὸν λόγον του, ἐπηκολούθησε τὸ μέγα συμβὰν τῆς 8 Ὀκτωβρίου, ἡ ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχία καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ Τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου. Τὴν ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίαν ἐδέξαντο ὡς σωτηρίαν οἱ Ἕλληνες καὶ μεθύοντες ἐκ χαρᾶς ἐπλήρωσαν τοὺς ναοὺς καὶ ἀνέμελψαν ἐν θερμαῖς προσευχαῖς τὰς εὐχαριστίας αὐτῶν πρὸς τὸν Ὕψιστον.

Ἑπτὰ ὅλα ἔτη ἐμάνη ὁ φοβερὸς ἀγών. Οἱ ἥρωες, οἵτινες εἶχον κρατήσει ὑψηλὰ τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ, ὁ Γερμανός, ὁ Διάκος, ὁ Μάρκος Μπότσαρης, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος, ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης ἔκειντο ἐν τῷ τάφῳ. Τὸ δὲ πῦρ ἐκεῖνο τοῦ πάθους, ὅπερ εἶχε παρορμήσει εἰς ἀνδραγαθήματα ἐξόχου μεγαλείου ἦτο ἐσβεσμένον ἐν ταῖς καρδίαις τῶν μαχητῶν. Ἰσχνὰ μόνον κοιλόφθαλμα καὶ εἰδωλοφανῆ ὄντα ἐπλανῶντο διὰ τῶν καπνιζόντων ἐρειπίων καὶ τῶν ἠρημωμένων ἀγρῶν καὶ μετὰ πόθου ἐτρέπετο τὸ βλέμμα αὐτῶν πρὸς δυσμάς, ὅθεν ἀνεμένετο ὁ πολιτικὸς ἐκεῖνος Μεσσίας, ὅστις ἔμελλε νὰ περάνῃ τὴν ἐπανάστασιν καὶ νὰ σώσῃ ἐκ διχονοίας, ἀπογνώσεων καὶ ψυχοῤῥαγίας. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὅστις ἀφικόμενος εἰς Αἴγιναν τὴν 12 Ἰανουαρίου 1828, ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν καὶ ἵδρυσε τὴν πρώτην, ἀξίαν νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα, Κυβέρνησιν. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν σειρὰν τῶν γεγονότων.

Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔμειναν τὸ κατ' ἀρχὰς ἀτάραχοι, ὅτε ἀφίκετο ἡ εἴδησις τῆς ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίας, καὶ ἀπεδέξαντο τὴν βαρεῖαν ἐκείνην κατὰ τοῦ κράτους πληγὴν μετὰ τῆς εἰς τὸ πεπρωμένον ἀπαθοῦς ἀφοσιώσεως, ἥτις χαρακτηρίζει τοὺς ἀληθεῖς ἀνατολίτας. Ἡ Πύλη ἠρκέσθη νὰ διατάξῃ γενικὸν ἐξοπλισμὸν τῆς Ῥωμυλίας καὶ νὰ λάβῃ ἄλλα τινὰ ἐπείγοντα μέτρα πρὸς χαλίνωσιν τοῦ ὄχλου τῆς πρωτευούσης. Ἐν τούτοις τῇ 24 Ὀκτωβρίου συνεκροτήθη μέγα συμβούλιον προεδρεύοντος τοῦ Σουλτάνου καὶ ἀπεφασίσθη νὰ θεωρηθῶσιν ὡς διακεκομμέναι αἱ πρὸς τὰς Δυνάμεις σχέσεις, σύναμα δὲ ν' ἀπαιτηθῇ παρὰ τῶν συμμάχων ὡς τιμὴ τῆς συνδιαλλαγῆς, ἀποζημίωσις διὰ τὸν καταστραφέντα στόλον, ἀποδοκιμασία τῆς διαγωγῆς τῶν τριῶν ναυάρχων καὶ ἀποχὴ τοῦ λοιποῦ πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰ ἑλ-

ληνικὰ πράγματα. Οἱ πρέσβεις ἀπέκρουσαν ὡς ἀπαραδέκτους τὰς ἀξιώσεις ταύτας καὶ ἐδήλωσαν διὰ κοινῆς διακοινώσεως τῆς 29 Ὀκτωβρίου, ὅτι ἐπέμενον ἀπαρεγκλήτως εἰς τὴν Λονδίνειον σύμβασιν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία ὑποχώρησις ἐγίνετο ὑπὸ τῆς Πύλης, μᾶλλον δὲ τὰ πράγματα ἐτραχύνοντο, ἐδέησε νὰ ἐγκαταλίπωσιν οἱ πρέσβεις τὴν Κωνσταντινούπολιν λήγοντος τοῦ Νοεμβρίου.

Ἐπὶ δὲ τούτοις φοβερὸς καταδιωγμὸς ἤρξατο κατὰ πάντων τῶν Χριστιανῶν, ἰδίᾳ κατὰ τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Γάλλων. Τὸ δεινότερον δὲ πάντων ἐξεδόθη συγχρόνως εἰς ἔκπληξιν ὅλης τῆς Εὐρώπης τῇ 8 Δεκεμβρίου 1827 Χάτι-Σερίφι ἀναγνωσθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ λέγον ἐν περιλήψει ὅτι ὅλοι οἱ ἄπιστοι καὶ κατ' ἐξοχὴν οἱ Ρῶσσοι ἦσαν ἐχθροὶ θανάσιμοι τῶν Μουσουλμάνων, ὅτι ἦλθε τέλος πάντων ἡ ὥρα τοῦ πολέμου καὶ ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος δὲν ἦτο πολιτικός, ἀλλὰ θρησκευτικὸς καὶ ἐθνικός, διότι οἱ ἄπιστοι συνώμοσαν τὸν ἀφανισμὸν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ Μουσουλμανικοῦ γένους καὶ διὰ τοῦτο ὤφειλον οἱ πιστοὶ θεωροῦντες τὸν πόλεμον ὡς χρέος των, ὄχι μόνον νὰ μὴ ζητήσωσι μισθούς, ἀλλὰ καὶ νὰ θυσιάσωσι τὸ πᾶν εἰς εὐόδωσιν αὐτοῦ.

Δι' ὅσων τέλος ἔπραξεν ἡ Πύλη κατὰ τῆς σημαίας τῆς Ῥωσσίας, κατὰ τῶν ὑπηκόων αὐτῆς καὶ κατὰ τοῦ ἐμπορίου ἐπὶ φανερᾷ παραβάσει τῶν συνθηκῶν, ἠναγκάσθη ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας νὰ κηρύξῃ τῇ 14 Ἀπριλίου 1829 πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ὑπὲρ τῶν ῥωσσικῶν συμφερόντων, προσθεὶς ὅτι δὲν κατέθετε τὰ ὅπλα, ἂν δὲν ἐπραγματοποιεῖτο ἡ περὶ τῆς Ἑλλάδος συνθήκη.

Κηρυχθέντος τοῦ Ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου πάντα τὰ μέτρα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐνέφαινον ἐνεργὸν καὶ ἀπροκάλυπτον συμπάθειαν ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας· πᾶσα δὲ ἡ τοῦ Κυβερνήτου διαγωγὴ κατεδείκνυε τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ,ὅπως ἀνταποκριθῇ διὰ πραγμάτων εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Τσάρου. Ὅθεν ἐλάμβανε μέτρα, ὅπως ὁ τέως ἀδρανὴς καὶ δι' ἐλαχίστων μέσων ἀγόμενος ἀμυντικὸς πόλεμος μετατραπῇ εἰς δραστήριον ἐπίθεσιν. Ὁ Κυβερνήτης ἔδωκεν ἀπὸ τῆς 31 Μαΐου 1828 διαταγὰς εἰς τοὺς διοικητὰς τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ στρατοῦ, τὸν Ὑψηλάντην, διορισθέντα μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Καποδιστρίου στρατάρχην τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα στρατοῦ, καὶ τὸν Τσώρτσην,

νὰ προχωρήσωσι κρατερῶς πρὸς κατάκτησιν τῶν φυσικῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος.

Διὸ ὁ Ὑψηλάντης κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1828 ἐστρατοπέδευσε πλησίον τῶν Μεγάρων καὶ προσεπάθει νὰ μορφώσῃ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ πρὸς ἐπιθετικὸν πόλεμον δι' αὐστηροτέρας πειθαρχίας καὶ βελτιώσεων περὶ τὴν οἰκονομικὴν διοίκησιν. Τὸν δ' Ὀκτώβριον ἐκίνησεν ἐκ Μεγάρων ὁ Ὑψηλάντης καὶ μετά τινας εὐτυχεῖς μάχας παρὰ τὸ Σεβένικον καὶ τὸ Μαρτῖνον ἐξέβαλε τὸν ἐχθρὸν πάσης σχεδὸν τῆς Βοιωτίας, πλὴν τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς, ἐπέρανε δὲ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ ἔτους ἐκείνου διὰ τῆς κατὰ Νοέμβριον παραδόσεως τῆς Ἀμφίσσης εἰς τὸν Γ. Δυοβουνιώτην χιλίαρχον τῆς Δ' χιλιαρχίας. Τῇ 23 τοῦ αὐτοῦ κατελήφθη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων τὸ Καρπενήσιον. Ὁ δὲ χιλίαρχος Στράτος προεχώρησεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πατρατζικίου ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Εὐαγγέλην Κοντογιάννην. Ὁ δὲ Ῥάγκος καὶ Δαγζὲλ μετὰ 2500 ἀνδρῶν εἰσῆλθον εἰς τὰ Ἄγραφα. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἔπαυσαν αἱ πολεμικαὶ ἐργασίαι. διότι ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Κυβερνήτης δὲν συνεφώνουν ὡς πρὸς τὸ μέλλον πολεμικὸν σχέδιον, ὅτε ἐπῆλθε γεγονὸς καταστῆσαν δυσφόρητον εἴς τε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ δυτικοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὸν Ὑψηλάντην τὴν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Κυβερνήσεως παραμονὴν αὐτῶν. Τὸ γεγονὸς ἦτο ὁ διορισμὸς τοῦ Αὐγουστίνου, νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Καποδιστρίου, ὡς ἀρχιστρατήγου ἀμφοιέρων τῶν ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι στρατῶν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ὀλίγου δεῖν ἐπέφερε τὴν λιποταξίαν πάντων σχεδὸν τῶν στρατιωτῶν, τὸν δ' Ὑψηλάντην κατέστησε στρατάρχην ἄνευ στρατοῦ, ὅτε ἐγνώσθη ὅτι ὁ Ἀσλάμπεης μετὰ 1500 ἐπιλέκτων Ἀλβανῶν διέβη τὰς Θερμοπύλας. Τότε ὁ Ὑψηλάντης μετ' ὀλίγων ὀπαδῶν κατέφυγον εἰς Ἀράχωβαν. Ὁ Ἀσλάμπεης κατώρθωσε τότε νὰ συνενωθῇ μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ πασᾶ τῆς Εὐβοίας καὶ προεχώρει ἐρημῶν τὴν χώραν μέχρι τῆς Ἀττικῆς, ἠργυρολόγησε τὴν Ἀκρόπολιν καὶ μεγίστην προὐξένησε κατάπληξιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. Ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης κατώρθωσε νὰ συναθροίσῃ πάλιν περὶ τοὺς 2300 ἄνδρας καὶ ὅτε ὁ Ἀσλάμπεης ἐτράπη ἐπὶ τὴν ἀναχώρησιν, εὗρε κατειλημμένην τὴν ὁδὸν παρὰ τὴν Πέτραν κειμένην μεταξὺ Θηβῶν καὶ Λεβαδείας.

Οἱ πολέμιοι ἦσαν περίπου 5,000 τακτικοὶ καὶ ἄτακτοι πεζοὶ καὶ

ἱππεῖς, σύροντες τέσσαρα κανόνια. Πρὸς τὰ χαράγματα **τῆς 12 Σεπτεμβρίου 1829** ἀφῆκαν μικρὰν φρουρὰν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἀφοῦ ὠχύρωσαν αὐτὸ καὶ ὥρμησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ἀνοίξωσι τὴν ὁδόν, καὶ τὸ μὲν ἱππικὸν αὐτῶν ἐσχημάτισε δύο γραμμὰς καὶ ἐτοποθετήθη κάτωθεν τῆς Πέτρας, οἱ δὲ τακτικοὶ διαιρεθέντες ὥδευσαν ἐπὶ τοὺς προμαχῶνας, οἱ μὲν ἐπὶ τοὺς τοῦ Γ. Στράτου, οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς τοῦ Σκουρτανιώτη εἰς περιστολὴν τῶν ἐν αὐτοῖς. Τριακόσιοι δὲ ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς καί τινες ἱππεῖς, κατέλαβον τὸ παρὰ τοὺς προμαχῶνας χωρίον τῶν Βρεστεμιτῶν ὑπερασπίζοντες τὰ νῶτα τῶν πολλῶν. Τούτων οὕτω διατεθέντων ὥρμησαν οἱ ὑπὸ τὸν Ἀσλάμπεην Ἀλβανοὶ πρὸς τὸ διάσελον πρὸς κυρίευσιν τοῦ ἐκεῖ προμαχῶνος, ἀλλ' ἔδραμον εἰς βοήθειαν τοῦ κινδυνεύοντος προμαχῶνος οἱ χιλίαρχοι Γ. Δυοβουνιώτης καὶ Κριεζώτης μετὰ τῶν πλειοτέρων στρατιωτῶν των ἡ δὲ ἐπικουρία τούτων καὶ ἡ γενναία ἀντίστασις τῶν ἐν τῷ προμαχῶνι ἐματαίωσαν τὰ τολμηρὰ κινήματα τῶν περὶ τὸν Ἀσλάμπεην καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ φύγωσι κακοὶ κακῶς. Συγχρόνως ἐπέπεσεν ἐπὶ τὴν ἐχθρικὴν δύναμιν τῶν Βρεστεμιτῶν καὶ τὴν ἐδίωξεν ἐκεῖθεν ἡ ὑπὸ τὸν Σπῦρον Μήλιον φρουρὰ τοῦ στρατάρχου, προκαταλαβοῦσα ὑψηλήν τινα θέσιν ἐκ πλαγίου κειμένην τοῦ χωρίου. Οἱ ἐχθροὶ πολλὰ παθόντες ἐπανῆλθον εἰς τὸ στρατόπεδον ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πολυαρίθμου ἱππικοῦ των μετὰ δίωρον μάχην πεισματώδη καὶ διενυκτέρευσαν ἡσύχως. Τὴν δ' ἐπαύριον ἔστειλαν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην τὸν ἵππαρχον αἰτούμενοι ἐλευθέραν δίοδον, κατὰ πρότασιν δ' αὐτοῦ ἔστειλε καὶ ὁ Ὑψηλάντης τὸν γραμματέα αὐτοῦ Φιλήμονα εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον, ὅπου τῇ 13 Σεπτεμβρίου ὑπεγράφη ἔντιμος συνθήκη, δι' ἧς ἀνταλλαγέντων ὁμήρων εἰς πίστωσιν τῶν συνομολογηθέντων ἀφίετο ἡ δίοδος ἐλευθέρα εἰς τὸν ἐχθρόν, ἀπηλευθεροῦντο δὲ καὶ πάντες οἱ αἰχμάλωτοι Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι καὶ ἐκενοῦντο πᾶσαι αἱ ὑπὸ τουρκικὴν φρουρὰν ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν θέσεις.

Ἡ μάχη τῆς Πέτρας εἶναι ἡ τελευταία τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων ἐνεαετοῦς πολέμου. Καὶ ὁ Καποδίστριας δ' αὐτὸς δὲν ἠδυνήθη ν' ἀρνηθῇ τὸν ἔπαινόν του πρὸς τὸν Ὑψηλάντην· «Διπλῆν ἐκερδήσατε νίκην» ἔγραψεν εἰς αὐτόν· «Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον εἶχεν ἀνάγ-

κην αὐτῆς ὁ στρατός σας, ὅσῳ ἀνάγκην εἶχεν ἐπίσης νὰ ἐξαλείψῃ τὴν δυσάρεστον ἐντύπωσιν, ἣν κατέλιπεν εἰς τὰ πνεύματα ἡ παρὰ τὰς Θήβας φυγή».

Τοιαῦτα τὰ ἐν Φθιώτιδι καὶ ἀλλαχοῦ διαπραχθέντα ὑπὸ Φθιωτῶν πολεμικὰ ἔργα.

Ἐν τῷ μεταξὺ τῇ 11 Ἰουλίου 1829 συνῆλθεν ἡ Δ' ἐθνικὴ συνέλευσις ἐν Ἄργει. ἐν ᾗ πληρεξούσιοι τῆς μὲν ἐπαρχίας Πατρατσικίου ἦσαν ὁ Γ. Αἰνιὰν καὶ ὁ Μ. Κοντογιάννης, τῆς δὲ τοῦ Ζητουνίου ὁ Ἀναγνώστης Παπαλεξίου ἢ Παπαλεξόπουλος καὶ ὁ Ἀναγνώστης Παγεωργόπουλος. Ἐν ταύτῃ τὸ Πανελλήνιον ἀντικατεστάθη διὰ τῆς Γερουσίας, μέλος δὲ τῆς Γερουσίας ἐξελέχθη καὶ ὁ Γ. Αἰνιάν.

§ 4. Κρίσιμος ἡ θέσις τῆς Φθιώτιδος καὶ μάλιστα τῆς ἐπαρχίας Ζητουνίου.

Ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω (σελ. 437) τῇ 24]6 Ἰουλίου 1827 ὑπεγράφη ἐν Λονδίνῳ σύμβασις περὶ εἰρηνεύσεως τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐδίδετο διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης αὐτόνομος διοίκησις ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου.

Περὶ δὲ τὸ τέλος τοῦ 1828 διὰ τοῦ Ὀλλανδοῦ πρεσβευτοῦ, καθότι αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις τῶν τριῶν Δυνάμεων μετὰ τῆς Τουρκίας διακοπεῖσαι δὲν εἶχον εἰσέτι ἐπαναληφθῇ, ἀπεστάλη εἰς τὴν Πύλην ἡ ἑξῆς δήλωσις· ἡ Πελοπόννησος, αἱ περὶ αὐτὴν νῆσοι καὶ αἱ καλούμεναι Κυκλάδες διετέλουν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Δυνάμεων, μέχρις οὗ ἡ τύχη αὐτῶν κανονισθῇ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Πύλης (Πρωτόκλ. 4]16 Νοεμβρίου 1828). Ἐκ τούτου ὅμως οὐδόλως προεδικάζετο τὸ περὶ ὁρίων ζήτημα· ὁ δὲ Ῥεῒς ἐφένδης ἀνέκραξεν «οὐδέποτε θὰ ἐνδώσῃ ἡ Πύλη ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα· μήπως ἐτρελλάθη ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ὀλλανδίας ; ἡ ἐλαχίστη ἀνάμιξις τῆς Ῥωσσίας εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος εἶναι δι' ἡμᾶς τραῦμα θανάσιμον· ἅπαξ δὲ μόνον ἀποθνήσκει τις».

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις οὐδεμίαν ἔλαβε περὶ τούτου ἀνακοίνωσιν. Ὅτε δὲ τὸ Διβάνιον ἀπέρριψε τὴν ἐκ Λονδίνου πρότασιν, ὁ δὲ Γαλλικὸς στρατὸς παρεσκευάσθη νὰ καταλίπῃ τὴν Πελοπόννησον,

τότε οἱ ἀπατηθέντες Ἕλληνες μαθόντες τὸ περιεχόμενον τοῦ πρωτοκόλλου ἐξεῤῥάγησαν εἰς σφοδρὰν ἀγανάκτησιν, εἰς δὲ τὸν Καποδίστριαν προὐξένησεν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν. Παρέστησεν ἐντόνως εἰς τὸ Παρισινὸν ἀνακτοβούλιον, ὡς πρᾶγμα τὴν τιμὴν αὐτοῦ ἀφορῶν, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἔπρεπε νὰ δεσπόζωσι τῆς μεταξὺ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν γραμμῆς, καὶ ἀνάγκη ἦτο νὰ προστατευθῇ πληθυσμὸς ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδων ψυχῶν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ξίφους· διϊσχυρίζετο ὅτι οἱ Ῥουμελιῶται ἤθελον εἰσορμήσει πάλιν ἐν ἀταξίᾳ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἡ ἀναρχία δὲ καὶ ἡ ἐλεεινότης ἤθελον ἀπαισίως κορυφωθῇ.

Καὶ ἐν Πόρῳ διεδραματίσθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 1828 ὅμοιόν τι πρὸς τὰς ἐν Λονδίνῳ συνδιασκέψεις. Ἡ διπλωματία ἀπεφάσισε καὶ ἐκεῖ ὡς καὶ ἐν Λονδίνῳ μετ' ἀπαραδειγματίστου ἀδιαφορίας πρὸς τοὺς πόθους τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Κατὰ Αὔγουστον τοῦ 1828 εἶχεν ἀνακοινώσει ὁ Στράτφορδ-Κάννιγκ εἰς τὸν Καποδίστριαν ὅτι σκοπὸν εἶχε νὰ συγκροτήσῃ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν πρέσβεων τῆς Γαλλίας καὶ Ρωσσίας συνδιάσκεψίν τινα περὶ τῆς σκοπίμου ἐκτελέσεως τῆς συμβάσεως τοῦ Ἰουλίου, ἀνήγγειλε δὲ ὅτι ὁ Πόρος εἶχεν ἐκλεχθῇ ὡς τόπος συνεντεύξεως καὶ παρεκάλεσε νὰ τῷ δοθῶσι στατιστικαί τινες πληροφορίαι, αἵτινες νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς βάσις τῶν περὶ Ἑλλάδος συζητήσεων. Ὁ Κυβερνήτης ὑπέδειξε τὸ χάος τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἐρείπια, ὧν ἐν μέσῳ δυσχερὴς ἀπέβαινεν ἡ συλλογὴ τῆς ἀναγκαιούσης εἰς τὰς τρεῖς ἐξοχότητας στατιστικῆς ὕλης. Οὐχ ἧττον ἐφρόντισε διὰ τῶν οἰκείων ἀρχῶν νὰ λάβῃ κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ χορηγήσῃ τὰς ζητουμένας πληροφορίας. Ἐζητήθη προσέτι συνοπτική τις ἔκθεσις περὶ τῆς εἰς τὸν ἀγῶνα μετοχῆς τῶν κατ' ἰδίαν τμημάτων τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν νήσων. Παρείχετο δ' οὕτως εὐκαιρία εἰς τὸν Καποδίστριαν νὰ ὑπερμαχήσῃ τῆς θεωρίας τῶν φυσικῶν ὁρίων, συμπεριλαμβάνων καὶ τὴν Θεσσαλίαν.

Ἐπὶ τῶν ἐκθέσεων τούτων τοῦ Καποδιστρίου στηριζόμενοι ἀπεφάσισαν ἐν Πόρῳ οἱ τρεῖς πρέσβεις περὶ εὐδαιμονίας καὶ κακοδαιμονίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὥρισαν δὲ ὁροθετικὴν γραμμήν, ἣν εἶχεν ἤδη συστήσει ὁ Λήκ, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἀσφάλειαν τῆς χώρας.

πρὸς τοὺς γενναίους κατοίκους τῆς Ῥούμελης, τῆς Κρήτης, τῆς Σάμου καὶ τῆς Χίου ἀγνωμοσύνης καὶ τοῦ ἐνδεχομένου κινδύνου τῆς ἀπογνώσεως αὐτοῦ. Εἶτα παρετηρεῖτο, ὅτι ὁ Ἀχελῷος καὶ ὁ Σπερχειὸς ἦσαν μικροὶ μόνον, βατοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ῥύακες, ἡ δὲ φρούρησις τοιαύτης ἀσθενοῦς ὀροθετικῆς γραμμῆς ἀπῄτει πολλὰς χιλιάδας στρατιωτῶν. Τὸ πρωτόκολλον, προσετίθει, παρεῖχεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους τῶν προσαρτωμένων πάλιν εἰς τὴν Πύλην ἐπαρχιῶν τὸ δίλημμα τῆς ἐπαναστάσεως ἢ τῆς λιμοκτονίας· τὸ ὑπόμνημα περιεῖχε καὶ ἄλλα ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα.

Ὁ Πρόκες Ὄστεν γράφει ὅτι «τὰ ἀρκτικὰ ὅρια ἀπεδείκνυον τὴν ἀμάθειαν τῶν χαραξάντων αὐτὰ καὶ ὁ ἐξ Ὑπάτης Γερουσιαστὴς Γ. Αἰνιὰν εἶχε δίκαιον ὅτε εἶπε πρὸς τὸν Κυβερνήτην περὶ τῆς ἐκκενώσεως τῆς Στερεᾶς· «ἂς διατάξωσιν, οὐδεὶς θὰ ὑπακούσῃ. Ἡ καθιέρωσις τῶν ὁρίων τούτων θὰ ἐπέφερεν ἀμέσως τὸν πόλεμον, παντοειδεῖς βιαιοπραγίας καὶ διαρκεῖς λεηλασίας.» Τότε ὁ Γ. Αἰνιὰν καὶ ἴδιον ὑπόμνημα ἐπέδωκε πρὸς τοὺς πρέσβεις τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, ὑπερασπίζων τὰ δίκαια τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κινδυνευούσης ν' ἀποκλεισθῇ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς ἐλευθερουμένης (Περιοδ. Ἑβδομ. Τόμ. Γ' σελ. 206 καὶ ἑξ.).

Ἀλλὰ καὶ ὁ Λεοπόλδος τῇ 9)21 Μαΐου 1830 ἠναγκάσθη νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ πεισθεὶς εἴτε εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τῆς Γερουσίας καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καποδιστρίου εἴτε καὶ εἰς ἄλλους λόγους.

Ἅπαξ ἔτι μόνον καθ' ὅλην τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου μέχρι τέλους τῆς διοικήσεως τοῦ Κυβερνήτου (9 Μαΐου 1830—21 Σεπτεμβρίου 1831), ὡρμήθησαν εἰς ἀφανῆ τινα δραστηριότητα οἱ πληρεξούσιοι καὶ κατώρθωσαν μεταβολάς τινας τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22/3 Φεβρουαρίου 1830 (σ. 447). Ἡ Σύνοδος συνελθοῦσα τῇ 19[1 Ἰουλίου ὥρισεν ἄλλα τινὰ καὶ ἐπέμεινεν εἰς τὴν αὐτὴν ὀροθετικὴν γραμμὴν τοῦ Φεβρουριανοῦ πρωτοκόλλου καὶ ἐδήλωσεν ὅτι οἱ ἐπὶ τῆς ὀροθεσίας ἐπίτροποι ἤθελον μεταβῇ ὅ,τι τάχιστα εἰς τὸν τόπον τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν. Βραδέως καὶ ὀκνοῦντες συνῆλθον τέλος οἱ ἐπὶ τῆς ὀροθεσίας ἐπίτροποι καὶ μόλις περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1831 εὑρέθησαν πάντες ἐπὶ τοῦ τόπου. Ἡ 10 Ἰανουα-

ρίου ἦτο ἡ ὡρισμένη προθεσμία πρὸς ἐκκένωσιν τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Ἀττικῆς ὑπό τῶν Τούρκων, τῆς Ἀκαρνανίας δὲ καὶ Βονίτσης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἐντελὴς ἐκκένωσις τῆς Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας ἐχρόνιζεν, ἀναβαλλομένη ὑπὸ τῶν Τούρκων Ἐπιτρόπων, οἵτινες ἠρνοῦντο νὰ καταλίπωσι τὰ φρούρια πρὸ τῆς ἐντελοῦς καὶ πλήρους ἐκτελέσεως τῆς ὁροθεσίας, οὐδὲ κατωρθώθη αὕτη διαρκούσης τῆς διοικήσεως τοῦ Καποδιστρίου.

Ὁ Καποδίστριας δι' ὑπομνήματος ἀπευθυνθέντος τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1831 πρὸς τὴν ἐν Λονδίνῳ Σύνοδον διέγραψε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐλεεινὴν τὴν εἰκόνα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπήτησε νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὴν περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς χώρας ἐπικρατοῦσαν ἀβεβαιότητα, ὁριζομένων ὅ,τι τάχιστα τῶν ὁρίων της καὶ ἐκλεγομένου τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς.

Ὁ δὲ πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας Πάλμεστρων ἀπὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον εἶχε δηλώσει πρὸς τὸν Οὔγγρον πρίγκηπα Ἐστερχάζην ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Φεβρουριανοῦ πρωτοκόλλου διαγραφέντα ὅρια ἦσαν πλημμελῆ καὶ ἀπρόσφορα εἴς τε τὴν Πύλην καὶ τὴν Ἑλλάδα καθότι οὐδεμίαν παρεῖχον ἀσφάλειαν· ἔπρεπε δὲ διά τινος πρὸς τὴν Πύλην διαπραγματεύσεως καὶ ἐξ ἀγαθῆς συμφωνίας νὰ ἐκταθῶσιν αὐτά, ἀντὶ δικαίας χρηματικῆς ἀποζημιώσεως, μέχρι Κρήτης καὶ Βόλου, συμφώνως πρὸς τὸ ἐν Πόρῳ Πρωτόκολλον (σελ. 443). Καὶ ἡ γαλλικὴ δὲ Κυβέρνησις εἶχε προτείνει παραχωρήσεις πρὸς τὰ μέρη τῆς Βαρβαρίας, ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἐκτάσεως ταύτης τῶν ἑλληνικῶν συνόρων καὶ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκχωρήσεως τῆς Κρήτης. Τέλος δὲ ἐπείσθη ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις νὰ ἐργασθῇ εἰς αἰσίαν διεξαγωγὴν τῆς ὑποθέσεως ταύτης καὶ ἡ κρίσιμος τροπὴ ἐπῆλθεν ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς δολοφονίας τοῦ Κυβερνήτου.

Τῇ 27 Σεπτεμβρίου 1831, ἡμέρᾳ Κυριακῇ, καθ' ἣν ὥραν κατὰ τὸ σύνηθες ὁ Κυβερνήτης μετέβαινεν εἰς τὸν ἐν Ναυπλίῳ ναὸν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, ἵνα ἐκκλησιασθῇ, ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Γεώργιος ἐδολοφόνησαν αὐτόν. Ὁ δὲ λαὸς ἐκμανεὶς ἐπὶ τῷ θλιβερῷ δυστυχήματι, ὑβρίζων καὶ καταρώμενος ἔσυρεν αὐτοστιγμεὶ ἔνθεν κἀκεῖθεν τὸν δολοφόνον Κωνσταντῖνον τετρωμένον καὶ κατεπάτει αὐτὸν ἕως οὗ ἐξέπνευσεν. Ὁ δὲ Γεώργιος κα-

ής ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν συνελεύσεων ἐπήγαζεν ἡ ἰσχύς, ἠδύνατο νὰ προσβάλῃ τὰ ὑπ' ἐκείνων θεσπισθέντα, παραδεχομένη γραμμὴν χωρίζουσαν τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῆς Στερεᾶς, καὶ ἂν τοῦτο ἦτο δυνατὸν εἰς αὐτήν, χωρὶς νὰ ἐνσκήψωσι νέαι καταστροφαὶ κατὰ τῶν δυστυχῶν κατοίκων.

Ἑξάμηνον παρῆλθεν ἀφ' ὅτου τὰ ῥωσσικὰ στρατεύματα εἰσέβαλον εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος (σελ. 439) καὶ ἡ Πύλη ἐπέμενεν εἰς τὸν πόλεμον, ὁ δὲ Σουλτάνος οὔτε τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ἤθελε ν' ἀκούσῃ, ἀλλ' ὅτε ἔμαθεν ὅτι οἱ Ῥῶσσοι ὑπερέβησαν τὸν Αἷμον, ἔσπευσε ν' ἀναγγείλῃ, ὅτι ἐδέχετο τὴν συνθήκην τῆς συμμαχίας ἐπὶ προσθαφαιρέσει ἄρθρων τινῶν, ὅτε δὲ ἔμαθεν ὅτι οἱ Ῥῶσσοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἀδριανούπολιν ἐδείχθη πολὺ συγκαταβατικώτερος. Τῇ δὲ 28/9 Σεπτεμβρίου 1829 ἐξέδωκεν ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν παρ' αὐτῷ πρέσβεων τῶν συμμάχων πρᾶξιν λέγουσαν ὅτι ἡ Πύλη ἀπεδέχετο τὴν συμμαχικὴν συνθήκην (τῆς 24/6 Ἰουλίου 1827) καὶ ὅτι ὑπέσχετο νὰ ὑπογράψῃ ἀνελλιπῶς καὶ ὅλας τὰς ἀκολούθους ἀποφάσεις τοῦ ἐν Λονδίνῳ συμβολαίου ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς.

Ἐκδοῦσα ἡ Πύλη τὴν πρᾶξιν ταύτην ἀπέστειλεν ἐν τῷ ἅμα τοὺς πληρεξουσίους αὐτῆς εἰς Ἀδριανούπολιν, οἵτινες τῇ 2/14 Σεπτεμβρίου 1829 ὑπέγραψαν τὴν εἰρήνην, ὅπως ὑπηγόρευσεν αὐτὴν ὁ νικητής, περιέχουσαν δὲ καὶ ἄρθρον λέγον: ὅτι παρεδέχετο πάντας τοὺς ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς 24/6 Ἰουλίου 1827 ὅρους καὶ τοὺς ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τῆς 10/24 Μαρτίου, 1829 καὶ ὅτι ὑπέσχετο ν' ἀσχοληθῇ μετὰ τῶν συμμάχων εἰς ἐφαρμογὴν αὐτῶν (σελ. 444).

Ἡ Πύλη εἰρηνεύσασα πρὸς τὴν Ῥωσσίαν καὶ τυχοῦσα παρ' αὐτῆς οὐχὶ εὐκαταφρονήτων παραχωρήσεων πικρῶς μετεμελήθη ὅτι ὑπετάγη ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὰς περὶ Ἑλλάδος ἀποφάσεις τῆς Λονδινείου συνδιασκέψεως.

Τέσσαρες μῆνες παρῆλθον ἀπὸ τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει εἰρήνης καὶ ὅμως ἡ ἐν Λονδίνῳ συνδιάσκεψις δὲν εἶχεν ἔτι καταλήξει εἰς ἐπαρκῆ τινα ἀπόφασιν περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος· ἀντὶ τοῦ δώρου τῆς ἀνεξαρτησίας, ἐμέτρουν οἱ δικασταὶ διὰ γλίσχρου ὅλως μέτρου τὰ ὅρια τοῦ νέου κράτους καὶ μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1830 ἔληξε διπλωματικῶς τὸ ὑπὸ τῶν προστατίδων Δυνάμεων παιζόμενον παιγνί-

τὴν ἐγγύησιν τῶν τριῶν Δυνάμεων ἀνεξάρτητον κράτος μαναρχικὸν συμφώνως πρὸς τὸ πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 ἔχον ὅρια, ἅτινα ἔμελλον νὰ ὁρισθῶσι κατὰ τὸ πρωτόκολλον τῆς 14]26 Σεπτεμβρίου 1831.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ οἱ Τοῦρκοι πολιτικοὶ ἠρνοῦντο, ὡς πάντοτε, πεισμόνως οἱανδήποτε παραχώρησιν χώρας πρὸς τὴν Ἑλλάδα παρὰ τὰς ἐντόνους παραστάσεις τοῦ Σὶρ Κάννιγκ. Ταχέως διεδέχοντο ἀλλήλας αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεντεύξεις ἀλλὰ χωρίς τινος ἀποτελέσματος. Οἱ Τοῦρκοι ἐφαίνοντο σταθερὰν ἔχοντες ἀπόφασιν νὰ διατηρήσωσι τὴν ἐπαρχίαν Ζητουνίου.Μεταξὺ δὲ τῆς ἐξ 75 ἑκατομμυρίων γροσίων χρηματικῆς αὐτῶν ἀπαιτήσεως καὶ τῶν 30 ἑκατομμυρίων, εἰς ἃ συγκατετίθεντο οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν προστατίδων Δυνάμεων οὐδὲ νοητὸς κἂν ἐφαίνετο συμβιβασμός τις. Ἀλλ' ὁ Ἄγγλος πληρεξούσιος Στράτφορδ Κάννιγκ, πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀπολέσει τὴν ὑπομονὴν καὶ ὅπως κλονίσῃ τοὺς Τούρκους πληρεξουσίους ἠπείλησεν ὅτι ἤθελεν ἀποχωρήσει διακόπτων τὰς διαπραγματεύσεις. Οὕτω δὲ τέλος ἐπέτυχε τὴν πρόσφορον χορδήν, ἣν ἔπρεπε νὰ κρούσῃ, ὅπως μεταπείσῃ τοὺς Τούρκους. Οἱ δὲ συνάδελφοί του ὑπεστήριξαν αὐτὸν μετὰ ζήλου. Τῇ 11]23 Ἰουνίου 1832 ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς διορθώσεως τῶν ὁρίων καὶ ἀφέθη ἡ περὶ τῆς φιλονεικουμένης ἐπαρχίας τοῦ Ζητουνίου ἀπόφασις εἰς τὴν ἐν Λονδίνῳ σύνοδον. Ἡ δὲ ἀποζημίωσις ὡρίσθη εἰς 40 ἑκατομμύρια γροσίων. Τῇ δὲ 27]9 Ἰουλίου 1832 ὑπεγράφη τέλος τὸ ὁριστικὸν πρωτόκολλον μετὰ συζήτησιν διαρκέσασαν πλέον τῶν δεκαὲξ ὡρῶν. Ἐνέδωκε δὲ καὶ ὁ Σουλτάνος εἰς τὰς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος φιλικὰς παραστάσεις τῶν τριῶν αὐλῶν καὶ συνῄνεσεν εἰς τὴν προταθεῖσαν διαρρύθμισιν τῶν ὁρίων.

Ἔμελλον δὲ ταῦτα ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ μικροῦ παρὰ τὴν Γραδίτζαν (Γρανίτσαν, ὡς διωρθώθη ἐν τῇ ὑπὸ στοιχ. Θ. συνεδριάσει τῆς ὁροθετικῆς Ἐπιτροπῆς) ῥύακος νὰ διαδράμωσι τὴν Ὄθρυν, τὸν Τυμφρηστὸν καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀχελῴου μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης. Ἂν δὲ ἡ ἐν Λονδίνῳ σύνοδος κατέλιπε τὴν ἐπαρχίαν Ζητουνίου εἰς τὴν Πύλην, ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ ἤθελεν ἀρχίσει ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ, ἀνατρέχουσα δὲ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ ὄχθην μέχρι τοῦ σημείου, ὅπου ἡ ἐπαρχία Ζητουνίου προσ-

[illegible] τοῦ [illegible] μέχρι τῆς [illegible] τῆς [illegible] καθ' ἣν [illegible] Σμύρνης [illegible] καὶ [illegible]

[illegible] 1822 τῆς [illegible] ἐπὶ τῶν [illegible] τὴν [illegible] παρὰ τῶν [illegible] Ζητοῦνι [illegible]

[illegible] τῆς [illegible] τῆς [illegible] καὶ [illegible] τῆς Ἑλλάδος [illegible] καὶ Ἤπειρον καὶ [illegible] Ζητούνι [illegible] εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ [illegible] τῶν [illegible] τῶν [illegible] Ἕνεκα [illegible] ν' [illegible] τὴν [illegible] τῆς [illegible] καθ' ὅτι ἂν [illegible] μέχρι τοῦ [illegible] κατὰ τὰς [illegible] ἔπρεπε νὰ [illegible] εἰς τὸ [illegible] διὰ νὰ [illegible] πάλιν τὴν [illegible] τῆς [illegible] Παρὰ [illegible] τῶν [illegible] τῶν Ἐπιτετραμμένων τὴν

διαχάραξιν τῶν ὁρίων Ἐπιτρόπων Ὁροθετῶν. Συνεδρίασις ὀγδόη ἐν Λαμίᾳ Νοεμβρίου 9]21 1832).

Ἐπίσης ὅτε οὗτοι ἔφθασαν εἰς τὸ Γαρδίκιον (Κρεμαστῆς Λαρίσσης) ἐπληροφορήθησαν, ὅτι δὲν ὑπάρχει χωρίον καλούμενον Γραδίτζα, ἀλλ' ὅτι εἰς ἀπόστασιν ὡρῶν τινων ἀπὸ τοῦ χωρίου Γαρδίκι εὑρίσκοντο τὰ ἐρείπια τοῦ χωρίου Γρανίτζα, παρ' ᾧ ῥέει ποτάμιον, ἀφίνον ὄπισθεν αὐτοῦ τὸ στενὸν τοῦ Χλωμοῦ, κείμενον ἐπὶ τῆς ἀπὸ Γαρδικίου εἰς Γρανίτζαν ἀγούσης ὁδοῦ.

Ὁ παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης Ἐπίτροπος ἰσχυρίζετο ὅτι διὰ τῶν ὁδηγιῶν ἐνοεῖτο τὸ χωρίον Γαρδίκι καὶ ἀπῄτει νὰ τεθῇ ὡς ὅριον μικρὸς χείμαῤῥος, ἀπαντώμενος κάτωθι τοῦ χωρίου τούτου καὶ ἀπολήγων εἰς τὸ πεδίον.

Ἀλλ' ἐπίσκεψις λεπτομερὴς τοῦ τόπου καὶ τὸ γράμμα τῶν ὁδηγιῶν, ἐν αἷς ῥητῶς ὡρίζετο ν' ἀφεθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ στενὸν τοῦ Χλωμοῦ, ἠνάγκασαν τὴν Ἐπιτροπὴν ν' ἀποφασίσῃ ὅτι τὸ ἔσχατον πρὸς ἀνατολὰς σημεῖον θέλει εἶναι αἱ ἐκβολαὶ τοῦ ποταμίου τοῦ ῥέοντος ἓν τέταρτον τῆς ὥρας κάτωθεν τῆς θέσεως Γρανίτζα, καὶ ὅτι θέλουν ἀνατρέξει ἕως τῆς πηγῆς αὐτοῦ ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Ὄθρυος. (Συνεδρ. Θ' ἐν Λαμίᾳ τῇ 6]18 Νοεμβρίου 1832).

Ὁ δὲ χάρτης τῶν ὁριστικῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τῇ 15 Δεκεμβρίου 1835.

Τῇ 10]22 Νοεμβρίου 1832 ἐγένετο ἡ τελευταία πολιτικὴ πρᾶξις, σχετικῶς πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Πύλης ἀναγνώρισιν τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος· ὁ δὲ Σουλτάνος δυσχεραίνων μέχρις ἐσχάτων μόλις τὴν 14[26 Δεκεμβρίου ἀνεκοίνωσε τὴν ῥητὴν ἀναγνώρισιν, τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος διὰ διακοινώσεως, ἣν ἀπέτεινεν ὁ Ῥεῒς ἐφένδης πρὸς τοὺς πληρεξουσίους.

Τῇ 25 Ἰανουαρίου 1833 περὶ τὴν μεσημβρίαν κατέλιπεν ὁ Ὄθων τὴν ἀγγλικὴν φρεγάδαν Μαδαγασκάρ, ἐφ' ἧς εἶχε καταπλεύσει εἰς Ναύπλιον, καὶ ἐπιβὰς βρεττανικῆς λέμβου ἐξῆλθεν εἰς τὴν ξηράν. Ὁ στόλος τῶν συμμάχων Δυνάμεων καὶ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἐπυροβόλησαν χαιρετίζοντα· ἑκατοντάδες δὲ Ἑλλήνων ἵσταντο μέχρι ζώνης ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὅπως πλησιάσωσιν εἰς τὸν Ἡγεμόνα των καὶ προσφωνήσωσιν αὐτῷ εὐκρινῶς τὸ «Ζήτω». Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ βασιλεὺς

ψαύει τὴν τοῦ Πατρατζικίου, θέλει προχωρεῖ μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς σειρᾶς τῆς Ὄθρυος, ἀκολουθοῦσα τὸ κοινὸν τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν ὅριον, ἢ τὴν εὐθυτέραν γραμμήν, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὸ κοινὸν τοῦτο ὅριον δὲν ἤθελε φθάνει τὴν κορυφὴν τῆς Ὄρθρυος, (οὕτω ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ θὰ διήρχετο μεταξὺ τῶν χωρίων Τσουπανλάταις ἀνήκοντος εἰς τὴ ἐπαρχίαν Ζητουνίου καὶ τοῦ χωρίου Στίρφακα, ἀνήκοντος εἰς τὴν τοῦ Πατρατζικίου), ἡ δὲ χρηματικὴ ἀποζημίωσις ἤθελε περιορισθῇ εἰς τριάκοντα ἀντὶ τεσσαράκοντα ἑκατομμυρίων γροσίων. Ὡρίζετο δὲ ὅτι ἡ μὲν ὁροθέτησις ἔμελλε νὰ περατωθῇ ἐντὸς ἓξ μηνῶν, ἡ δὲ ἀποζημίωσις νὰ πληρωθῇ τῇ 31 Δεκεμβρίου καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νὰ ἐκκενωθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ ἑλληνικὴ χώρα.

Διὰ νεωτέρου δὲ πρωτοκόλλου τῆς 18/30 Αὐγούστου 1832 τῆς ἐν Λονδίνῳ συνόδου τὸ ὅριον ἀπεφασίσθη ν' ἀκολουθῇ ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ ποταμίου Γραδίτζης (Γρανίτσης) τὴν σειρὰν τοῦ ὄρους Ὄθρυος μέχρι τῆς Βαρυμπόπης, διὰ νὰ φθάσῃ οὕτως εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Τυμφρηστοῦ, ἐξ ἧς διακλαδοῦνται αἱ τρεῖς μεγάλαι σειραὶ τῶν ὀρέων τοῦ τόπου. Οὕτω δὲ ἡ φιλονεικουμένη ἐπαρχία Ζητουνίου ἐδόθη τῇ Ἑλλάδι ἀντὶ χρηματικῆς ἀποζημιώσεως 40 ἑκατομμυρίων γροσίων.

Οἱ Ἐπίτροποι τῶν Δυνάμεων, ἤτοι ὁ τῆς Ρωσσίας συνταγματάρχης Σκαλόν, ὁ τῆς Γαλλίας ἀντισυνταγματάρχης Βαρθελεμῆς, ὁ τῆς Ἀγγλίας, Βαΐκερ, ὁ τῆς Τουρκίας Χουσεΐν Βέης καὶ ὁ τῆς Ἑλλάδος Στάϊκος ἐπελήφθησαν ταχέως τοῦ ἔργου αὐτῶν ἀρξάμενοι ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ὡς διετάχθησαν, καὶ μέχρι τῆς 6/18 Νοεμβρίου 1832 ἐξετέλεσαν τὴν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας ὁροθέτησιν. Ὅτε οὗτοι ἔφθασαν εἰς τὴν θέσιν Ζαχαράκη Βρύσιν, παρετήρησαν ὅτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ ὄχι εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Τυμφρηστοῦ ἦτο ὁ σύνδεσμος τῶν τριῶν σειρῶν τῶν ὀρέων καὶ ἡ ἀληθὴς διαίρεσις τῶν ὑδάτων. Ἕνεκα τούτου ἠναγκάσθησαν ν' ἀκολουθήσωσι κατ' εὐθεῖαν τὴν σειρὰν τῆς Ὄθρυος· καθ' ὅτι ἂν ἠκολούθουν μέχρι τοῦ Τυμφρηστοῦ κατὰ τὰς ὁδηγίας, ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ αὐτὸ μέρος διὰ νὰ λάβωσι πάλιν τὴν σειρὰν τῆς Ὄθρυος. (Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τῶν Ἐπιτετραμμένων τὴν

διαχάραξιν τῶν ὁρίων Ἐπιτρόπων Ὁροθετῶν. Συνεδρίασις ὀγδόη ἐν Λαμίᾳ Νοεμβρίου 9]21 1832).

Ἐπίσης ὅτε οὗτοι ἔφθασαν εἰς τὸ Γαρδίκιον (Κρεμαστῆς Λαρίσσης) ἐπληροφορήθησαν, ὅτι δὲν ὑπάρχει χωρίον καλούμενον Γραδίτζα, ἀλλ' ὅτι εἰς ἀπόστασιν ὡρῶν τινων ἀπὸ τοῦ χωρίου Γαρδίκι εὑρίσκοντο τὰ ἐρείπια τοῦ χωρίου Γρανίτζα, παρ' ᾧ ῥέει ποτάμιον, ἀφῖνον ὄπισθεν αὐτοῦ τὸ στενὸν τοῦ Χλωμοῦ, κείμενον ἐπὶ τῆς ἀπὸ Γαρδικίου εἰς Γρανίτζαν ἀγούσης ὁδοῦ.

Ὁ παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης Ἐπίτροπος ἰσχυρίζετο ὅτι διὰ τῶν ὁδηγιῶν ἐνοεῖτο τὸ χωρίον Γαρδίκι καὶ ἀπῄτει νὰ τεθῇ ὡς ὅριον μικρὸς χείμαῤῥος, ἀπαντώμενος κάτωθι τοῦ χωρίου τούτου καὶ ἀπολήγων εἰς τὸ πεδίον.

Ἀλλ' ἐπίσκεψις λεπτομερὴς τοῦ τόπου καὶ τὸ γράμμα τῶν ὁδηγιῶν, ἐν αἷς ῥητῶς ὡρίζετο ν' ἀφεθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ στενὸν τοῦ Χλωμοῦ, ἠνάγκασαν τὴν Ἐπιτροπὴν ν' ἀποφασίσῃ ὅτι τὸ ἔσχατον πρὸς ἀνατολὰς σημεῖον θέλει εἶναι αἱ ἐκβολαὶ τοῦ ποταμίου τοῦ ῥέοντος ἓν τέταρτον τῆς ὥρας κάτωθεν τῆς θέσεως Γρανίτζα, καὶ ὅτι θέλουν ἀνατρέξει ἕως τῆς πηγῆς αὐτοῦ ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Ὄθρυος. (Συνεδρ. Θ' ἐν Λαμίᾳ τῇ 6]18 Νοεμβρίου 1832).

Ὁ δὲ χάρτης τῶν ὁριστικῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τῇ 15 Δεκεμβρίου 1835.

Τῇ 10]22 Νοεμβρίου 1832 ἐγένετο ἡ τελευταία πολιτικὴ πρᾶξις, σχετικῶς πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Πύλης ἀναγνώρισιν τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος· ὁ δὲ Σουλτάνος δυσχεραίνων μέχρις ἐσχάτων μόλις τὴν 14[26 Δεκεμβρίου ἀνεκοίνωσε τὴν ῥητὴν ἀναγνώρισιν, τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος διὰ διακοινώσεως, ἣν ἀπέτεινεν ὁ Ῥεΐς ἐφένδης πρὸς τοὺς πληρεξουσίους.

Τῇ 25 Ἰανουαρίου 1833 περὶ τὴν μεσημβρίαν κατέλιπεν ὁ Ὄθων τὴν ἀγγλικὴν φρεγάδαν Μαδαγασκάρ, ἐφ' ἧς εἶχε καταπλεύσει εἰς Ναύπλιον, καὶ ἐπιβὰς βρεττανικῆς λέμβου ἐξῆλθεν εἰς τὴν ξηράν. Ὁ στόλος τῶν συμμάχων Δυνάμεων καὶ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἐπυροβόλησαν χαιρετίζοντα· ἑκατοντάδες δὲ Ἑλλήνων ἵσταντο μέχρι ζώνης ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὅπως πλησιάσωσιν εἰς τὸν Ἡγεμόνα των καὶ προσφωνήσωσιν αὐτῷ εὐκρινῶς τὸ «Ζήτω». Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ βασιλεὺς

ἠναγκάσθη νὰ πατήσῃ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς [illegible] Μιαούλης ἔκοψεν αὐτῷ τὴν χεῖρα πρὸς ἣν εἶχεν ἐγχειρισθῆ παραδίδοντα τὰ τρόπαια τοῦ Ναυπλίου καὶ [illegible] ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ μέχρι τῶν [illegible] καὶ τῶν [illegible] ὅπως ἐκαλύπτοντο ἐπὶ [illegible]. [illegible] ὡς ἄγγελος τῆς εἰρήνης ὡς [illegible] αἴτιος καὶ τῶν ἀτελευτήτων [illegible] ὡς ἡ ἐλπὶς τοῦ μέλλοντος.

Κατὰ ταῦτα αἱ τεσσαράκοντα περίπου ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων καὶ ὁ Πειραιεύς, ὅστις ἔθετεν εἰς ἐνέργειαν τὰς πολλὰς σταυροφορίας, ὧν κύριος σκοπὸς ἦτο ἡ ἐξασθένησις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους πρὸς ἐπέκτασιν τῆς παπικῆς δυνάμεως, καὶ αἱ ἐπὶ δισχίλια καὶ πλέον ἔτη δοκιμασίαι τῶν Ἑλλήνων δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξοντώσωσι τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν αἴσθημα καὶ νὰ ἐπισκοτίσωσι τὰς ἐνδόξους παραδόσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξ ὧν εἶχε ν' ἀντλῇ νέον ἐνθουσιασμὸν καὶ νέας δυνάμεις πρὸς νέαν ζωὴν καὶ νέα ἔργα.

Τῇ 1ῃ Φεβρουαρίου 1833 ἐξεδόθη Βασιλικὸν Διάταγμα περὶ καταλήψεως τῆς Ἀττικῆς, τῆς Φωκίδος, τῆς Εὐβοίας καὶ λοιπῶν μερῶν κατὰ τὴν ὁροθετικὴν γραμμήν. Δι' αὐτοῦ διατάσσεται ἡ κατοχὴ καὶ ἀνατίθεται αὕτη εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Παιδείας Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας Ἰάκωβον Ῥίζον (Ἐφ. Κυβέρ. 1833 σελ. 9). Τῇ δὲ 25 Μαρτίου εἶχον καταληφθῆ πάντα τὰ μέχρι τότε διαμείναντα ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν μέρη τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ τῇ αὐτῇ ἐκδοθέντος νόμου περὶ ἐπεκτάσεως τῶν Τελωνιακῶν Διατάξεων εἰς τὸ τμῆμα Ζητουνίου καὶ Εὐβοίας ἐν ᾧ ῥητῶς μνημονεύεται γενομένη ἡ κατοχή.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΦΘΙΩΤΙΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

§ 1. *Διοικητική Διαίρεσις.*

Τῇ 3 Ἀπριλίου 1833 ἐξεδόθη ὁ πρῶτος περὶ διαιρέσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ νόμος· κατὰ τοῦτον τὸ κράτος διῃρέθη εἰς δέκα νομούς, κατὰ δὲ τὸ 4 ἄρθρον αὐτοῦ ὁ νομὸς τῆς Λοκρίδος καὶ Φωκίδος ἕδραν ἔχων τὰ Σάλωνα (Ἄμφισσαν) περιελάμβανε τὰς μέχρι τότε ἐπαρχίας Ζητουνίου, Πατρατσικίου, Λοιδωρικίου, Μαλανδρίνου, Ταλαντίου, Βωδονίτσης, Σαλώνων καὶ Γαλαξειδίου, διῃρεῖτο δὲ εἰς τέσσαρας ἐπαρχίας τὴν τῆς Φθιώτιδος, τῆς Λοκρίδος, τῆς Παρνασσίδος καὶ τῆς Δωρίδος.

Ἡ ἐπαρχία τῆς Φθιώτιδος συνισταμένη κυρίως ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Ζητουνίου καὶ Πατρατζικίου πρωτεύουσαν εἶχε τὸ Ζητούνιον (Λαμίαν).

Διὰ δὲ τοῦ νόμου τῆς 20 Ἰουνίου 1836 καταργηθέντος τοῦ νομαρχιακοῦ συστήματος συνεστάθησαν 30 διοικήσεις, ὧν ἡ διοίκησις τῆς Φθιώτιδος περιελάμβανε τὰς ἐπαρχίας Φθιώτιδος καὶ Λοκρίδος· ἕδρα δ' αὐτῆς ὡρίσθη ἡ Λαμία. Τότε δὲ ἡ πόλις αὕτη ἀνέκτησεν ἐπισήμως τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα.

Διὰ δὲ τοῦ νόμου τῆς 5 Δεκεμβρίου 1845 καταργηθεισῶν τῶν διοικήσεων ἐνομοθετήθη αὖθις τὸ νομαρχιακὸν σύστημα. Κατὰ δὲ τὸ 5 ἄρθρον τοῦ νόμου τούτου ἡνώθησαν αἱ δύο διοικήσεις, ἡ τῆς Φθιώτιδος καὶ ἡ τῆς Φωκίδος εἰς ἕνα νομόν, περιλαμβάνοντα τὰς ἐπαρχίας Φθιώτιδος, Λοκρίδος, Παρνασσίδος καὶ Δωρίδος· ὁ νομὸς ὠνομάσθη Νομὸς Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος, ἕδρα δὲ τοῦ Νομοῦ ὡρίσθη ἡ Λαμία. Διὰ τοῦ νόμου τέλος τῆς 6 Ἰουλίου 1899 ἀπεσπά-

ἡτοιμάσθη νὰ πατήσῃ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ ὁ Μιαούλης ἔτεινεν αὐτῷ τὴν χεῖρα πρὸς ἀπόβασιν, ἐχαιρέτισαν πυροβολοῦντα τὰ φρούρια τοῦ Ναυπλίου καὶ ἄμετρος ἀγαλλιάσεως κραυγὴ ἀντήχησεν ἀπὸ τοῦ αἰγιαλοῦ μέχρι τῶν πέριξ ὑψωμάτων καὶ τῶν παραλίων βράχων, οἵτινες ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ἀνθρώπων, ὁ βασιλεὺς ἐχαιρετίσθη ὡς ἄγγελος τῆς εἰρήνης, ὡς τὸ ἀντίτιμον τοῦ ἀφθόνως χυθέντος αἵματος καὶ τῶν ἀτελευτήτων ταλαιπωριῶν, ὡς ἡ ἐλπὶς τοῦ μέλλοντος.

Κατὰ ταῦτα αἱ τεσσαράκοντα περίπου ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων καὶ ὁ Παπισμός, ὅστις ἔθεσεν εἰς ἐνέργειαν τὰς πολλὰς σταυροφορίας, ὧν κυριώτατος σκοπὸς ἦτο ἡ ἐξασθένησις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους πρὸς ἐπέκτασιν τῆς παπικῆς δυνάμεως, καὶ αἱ ἐπὶ δισχίλια καὶ πλέον ἔτι δοκιμασίαι τῶν Ἑλλήνων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξοντώσωσι τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν αἴσθημα καὶ νὰ ἐπισκοτίσωσι τὰς ἐνδόξους παραδόσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐξ ὧν εἴθε ν' ἀντλῇ νέον ἐνθουσιασμὸν καὶ νέας δυνάμεις πρὸς νέαν ζωὴν καὶ νέα ἔργα.

Τῇ 10 Φεβρουαρίου 1833 ἐξεδόθη Βασιλικὸν Διάταγμα περὶ καταλήψεως τῆς Ἀττικῆς, τῆς Φθιώτιδος, τῆς Εὐβοίας καὶ λοιπῶν μερῶν κατὰ τὴν ὁροθετικὴν γραμμήν. Δι' αὐτοῦ διατάσσεται ἡ κατοχὴ καὶ ἀνατίθεται αὕτη εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Παιδείας Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας Ἰάκωβον Ῥίζον (Ἐφ. Κυβέρ. 1833 σελ. 8). Τῇ δὲ 25 Μαρτίου εἶχον καταληφθῇ πάντα τὰ μέχρι τότε διαμείναντα ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν μέρη τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ τῇ αὐτῇ ἐκδοθέντος νόμου περὶ ἐπεκτάσεως τῶν Τελωνιακῶν Διατάξεων εἰς τὸ τμῆμα Ζητουνίου καὶ Εὐβοίας ἐν ᾧ ῥητῶς μνημονεύεται γενομένη ἡ κατοχή.

δὲν εὑρέθησαν πάντα δημοσιευμένα ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Σύγχρονος κατάστασις τῶν δήμων τῆς Φθιώτιδος.

§ 1. Δῆμος Λαμιέων.

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ ἔτους 1906.

Ἔσοδα	Δρ.	226,959
Ἔξοδα	»	265,212
Χρέος πρὸς τὸ δημόσιον χάριν τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως	»	53,614

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀῤῥένων 4, θηλέων 3, γραμματεῖα 5.

Διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος τῆς 27 Ὀκτωβρίου 1836, καταργηθέντος τοῦ δήμου Κορωνείας, τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα χωρία Δίβρη, Παλαιοχῶρι καὶ Λιμογάρδι προσετέθησαν εἰς τὸν δῆμον Λαμίας.

Μνημεῖα ἀρχαιότητος ἐλάχιστα σώζονται ἐν Λαμίᾳ, εἶναι δὲ ταῦτα ἡ Ἀκρολαμία μεσαιωνικὸν φρούριον, λείψανον τοῦ ἀρχαίου τείχους ἐξ ὀγκολίθων κειμένου κατὰ τὴν νότιον πλευρὰν τοῦ δυτικοῦ λόφου, ἔτι δὲ μικρά τινα ἔργα τέχνης (σελ. 187) καὶ στήλη τις ἐπεστεμμένη δι' ἀετώματος καὶ κεκοσμημένη δι' ἀναγλύφου παριστῶντος δύο πρόσωπα ἐνδεδυμένα. Ἐπὶ δὲ τῆς κορωνίδος εἶναι γεγραμμένον **Φίλων Φίλωνος**. Αἱ δὲ ἀνευρεθεῖσαι ἐν Λαμίᾳ ἐπιγραφαὶ εἶναι δημοσιευμέναι ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1838 καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἡ ἱστορία τῆς Λαμίας ἀναγράφεται ἀνωτέρω ἐν σελ. 75. 121. 143. 159. 162. 165. 214. 239. 240, 241. 248. 408. 456.

Μετὰ δὲ τὴν μετονομασίαν ἐν σελ. 240. 248. 258. 266. 277. 279. 281. 283. 300. 311. 313. 319. 332. 333. 334. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 353. 356. 357. 360. 373. 416. 425. 442. 451. καὶ ἑξῆς 455.

Περὶ νομισμάτων, τῆς Λαμίας ἴδ. σελ. 199 καὶ περὶ μολυβδούλων 248.

σθησαν ἀπὸ τοῦ νομοῦ Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος αἱ ἐπαρχίαι τῆς Παρνασσίδος καὶ Δωρίδος, ἀποτελέσασαι ἴδιον νομόν, τὸν τῆς Φωκίδος, αἱ δὲ ἐπαρχίαι Φθιώτιδος καὶ Λοκρίδος, εἰς ἃς προσετέθη καὶ ἡ τοῦ Δομοκοῦ, ἀπετέλεσαν τὸν νομὸν Φθιώτιδος, ἕδραν ἔχοντα τὴν Λαμίαν.

§ 2. Ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις.

Διὰ νομοθετικοῦ Διατάγματος τῆς 20 Νοεμβρίου 1833 ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ Κράτους ὡρίσθη εἰς δέκα, ἀλλὰ προσωρινῶς καθωρίσθησαν αὗται εἰς τεσσαράκοντα· διὰ δὲ τοῦ διατάγματος τῆς 21 Νοεμβρίου 1833 διορισθεὶς κατεστάθη ἐπίσκοπος Φθιώτιδος ὁ μέχρι τότε Εὐρίπου Μητροπολίτης Ἰάκωβος· διὰ τοῦ νόμου τῆς 9 Ἰουλίου 1852 εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Φθιώτιδος προσετέθη καὶ ἡ ἐπαρχία Λοκρίδος, κατὰ δὲ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1852 διεδέξατο τὸν Ἰάκωβον ὁ Καλλίνικος Καστόρχης καὶ κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1894 μετὰ μακρὰν χηρείαν τοῦ θρόνου διεδέξατο τοῦτον ὁ Κωνσταντῖνος Καλοξύμης· διὰ δὲ τοῦ νόμου τῆς 6 Ἰουλίου 1899 τῇ ἐπισκοπῇ Φθιώτιδος προσετέθη καὶ ἡ ἐπαρχία Δομοκοῦ· κατὰ δὲ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1906 διεδέξατο τὸν Κωνσταντῖνον ὁ Θεόφιλος Ἰωάννου.

§ 3. Σχηματισμὸς τῶν δήμων.

Διὰ τοῦ Νόμου τῆς 27 Δεκεμβρίου 1833 ὡρίσθησαν τὰ περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν δήμων τοῦ Κράτους καὶ κατὰ τὸ 1834 καὶ 1835 ἐγένοντο οἱ σχηματισμοὶ τῶν δήμων πολλῶν ἐπαρχιῶν. Διάταγμα ἴδιον περὶ σχηματισμοῦ τῶν δήμων τῆς Φθιώτιδος δὲν εὗρον δημοσιευόμενον ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως, μόνον ἐν παραρτήματι τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 φύλλου αὐτῆς τοῦ 1837 ἐδημοσιεύθη «Γενικὸς πίναξ τῶν δήμων τοῦ Κράτους» καθ' ὃν ἡ τότε Διοίκησις τῆς Φθιώτιδος διῃρέθη εἰς 15 δήμους ἤτοι τὸν τῆς Λαμίας, Φαλάρου, Κρεμαστῆς Λαρίσσης, Πτελεάτιδος, Πυράσου, Οἰταίων, Ῥοδουντίων, Δρυόπων, Ὑπάτης, Ὁμιλαίων, Τυμφρηστοῦ, Μακρακώμης, Σπερχειάδος, Παραχελωΐτιδος καὶ Καλλιέων. Βραδύτερον ἐγένοντο διάφοροι μετασχηματισμοί. Τὰ περὶ τούτων Διατάγματα ὡσαύτως

δὲν εὑρέθησαν πάντα δημοσιευμένα ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Σύγχρονος κατάστασις τῶν δήμων τῆς Φθιώτιδος.

§ 1. Δῆμος Δαμιέων.

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ ἔτους 1906.

Ἔσοδα	Δρ.	226,959
Ἔξοδα	»	265,212
Χρέος πρὸς τὸ δημόσιον χάριν τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως	»	53,614

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀῤῥένων 4, θηλέων 3, γραμματεῖα 5.

Διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος τῆς 27 Ὀκτωβρίου 1836, καταργηθέντος τοῦ δήμου Κορωνείας, τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα χωρία Δίβρη, Παλαιοχῶρι καὶ Λιμογάρδι προσετέθησαν εἰς τὸν δῆμον Λαμίας.

Μνημεῖα ἀρχαιότητος ἐλάχιστα σώζονται ἐν Λαμίᾳ, εἶναι δὲ ταῦτα ἡ Ἀκρολαμία μεσαιωνικὸν φρούριον, λείψανον τοῦ ἀρχαίου τείχους ἐξ ὀγκολίθων κειμένου κατὰ τὴν νότιον πλευρὰν τοῦ δυτικοῦ λόφου, ἔτι δὲ μικρά τινα ἔργα τέχνης (σελ. 187) καὶ στήλη τις ἐπεστεμμένη δι' ἀετώματος καὶ κεκοσμημένη δι' ἀναγλύφου παριστῶντος δύο πρόσωπα ἐνδεδυμένα. Ἐπὶ δὲ τῆς κορωνίδος εἶναι γεγραμμένον **Φίλων Φίλωνος**. Αἱ δὲ ἀνευρεθεῖσαι ἐν Λαμίᾳ ἐπιγραφαὶ εἶναι δημοσιευμέναι ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1838 καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἡ ἱστορία τῆς Λαμίας ἀναγράφεται ἀνωτέρω ἐν σελ. 75. 121. 143. 159. 162. 165. 214. 239. 240, 241. 248. 408. 456.

Μετὰ δὲ τὴν μετονομασίαν ἐν σελ. 240. 248. 258. 266. 277. 279. 281. 283. 300. 311. 313. 319. 332. 333. 334. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 353. 356. 357. 360. 373. 416. 425. 442. 451. καὶ ἑξῆς 455.

Περὶ νομισμάτων, τῆς Λαμίας ἴδ. σελ. 199 καὶ περὶ μολυβδούλων 248.

Προσημείωσις. *Παρὰ τὸν πληθυσμὸν τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1896 ἀναγράφεται καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ Πουκεβὶλ, περιηγηθέντος τὴν Ἑλλάδα ἀρχομένης τῆς ΙΘ′ ἑκατονταετηρίδος. Οὗτος ἀναγράφει τὸν πληθυσμὸν κατ' οἰκογενείας, ἡμεῖς δὲ ἀναγράφομεν κατ' ἄτομα ὑπολογιζομένης κατὰ μέσον ὅρον ἑκάστης οἰκογενείας ἐκ πέντε ἀτόμων.*

Χωρία τοῦ δήμου Λαμιέων.

	Ὄνομα χωρίου	Ἀπὸ Λαμίας		Πληθυσμὸς	
		Διεύθ.	ἀπόστ. εἰς ὥρας	κατ' ἀπογραφὴν 1896	περὶ τὸ 1810
1	Λαμία (Ζητούνιον)	—	—	7414	
	Τοῦρκοι				5300
	Ἕλληνες				3500
	Βοεμοὶ				250
2	Ἀλαμάνα[1]	Ν.Α.	2,30	—	
3	Ἀντίνιτσα	Β.	3,15	19	
4	Δαϊτσᾶ	Β.Α.	1,30	34	200
5	Δερβὲν Φοῦρκα	Β.Δ.	3,15	278	
6	Δίβρη[2]	Β.	3,	434	100
7	Ἰμίρμπεη	Ν.Δ.	1,30	1228	
8	Καλύβια	Ν.Δ.	0,30	262	150
9	Κόμμα	Ν.	1,—	279	
10	Λιμογάρδιον[3]	Β.Α.	3, —	144	150
11	Μακρολίβαδον	Β.	2,30	—	750
12	Μεγάλη Βρύσις	Α.	1,15	199	
13	Μπεκῆ	Δ.	1,30	374	150
14	Παλαιοχῶρι	Β.Α.	2,30	100	
15	Σαρμουσακλῆ	Ν.Α.	0,45	643	300
16	Γαράτσα	Β.	0,30	110	100
17	Τσοπανλάταις	Β.Δ.	1,45	147	150

1) Πανδοχεῖά τινα, μῦλοι καὶ ἡ ἱστορικὴ γέφυρα.

2) Κατὰ Πουκεβὶλ τὸ ὄνομα παράγεται ἐκ τοῦ σλαβικοῦ dobro, *χρηστός.*

3) Ἴδε σελ. 70.

'Αρχαὶ ἐν Λαμίᾳ πλὴν τῆς Νομαρχίας καὶ τῆς 'Επισκοπῆς ἑδρεύουσι **Πρωτοδικεῖον** *ὑπαγόμενον εἰς τὸ 'Εφετεῖον 'Αθηνῶν,* **Γυμνάσιον, 'Ελληνικὸν σχολεῖον, Μοιραρχία** *ἔχουσα καὶ τὴν* **Διεύθυνσιν** *τῆς* **ἀστυνομίας, Οἰκονομικὴ 'Εφορία α΄ τάξεως, Ταμεῖον, Εἰρηνοδικεῖον, Πταισματοδικεῖον, Ταχυδρομεῖον** *καὶ* **Τηλεγραφεῖον** *ὑπαγόμενον εἰς τὴν ἐν Λαρίσῃ Διεύθυνσιν. Πρὸς τούτοις ἡ Λαμία εἶναι ἕδρα συντάγματος πεζικοῦ, στρατολογικοῦ γραφείου, τοῦ ἐπιμελητηρίου τῆς Φθιώτιδος καὶ τῆς 'Εφορίας ὑλικοῦ πολέμου. 'Επὶ τούτοις ὑπάρχει ὑποκατάστημα τῆς 'Εθνικῆς Τραπέζης τῆς 'Ελλάδος.*

Συγκοινωνία. *'Η Λαμία συγκοινωνεῖ κατὰ γῆν μὲν μετὰ τῶν 'Αθηνῶν, τῆς Λαρίσσης καὶ τῆς Στηλίδος διὰ σιδηροδρόμου, ἔτι δὲ συγκοινωνεῖ μετὰ τούτων δι' ἁμαξιτῶν ὁδῶν, διερχομένων διὰ τῶν μεταξὺ πόλεων. 'Η δ' εἰς Στηλίδα ἄγουσα ἁμαξιτὴ ὁδὸς ἐκτείνεται μέχρις 'Εχίνου. Δι' ἁμαξιτῶν ὁδῶν συγκοινωνεῖ ἔτι μετὰ τῆς 'Αμφίσσης διὰ Γραβιᾶς καὶ μετὰ τοῦ Καρπενησίου· τῆς εἰς Καρπενήσιον διακλάδωσις ἀπὸ Διανοκλαδίου φέρει διὰ τῶν Λουτρῶν εἰς 'Υπάτην, κατὰ θάλασσαν δὲ διὰ Στηλίδος μετά τε τῆς Χαλκίδος καὶ τοῦ Πειραιῶς καὶ μετὰ τοῦ Βόλου καθ' ἑκάστην σχεδὸν προσεγγιζόντων εἰς τὸν λιμένα τῆς Στηλίδος ἀτμοπλοίων.*

Βιομηχανία. *'Υπάρχει ἐν Λαμίᾳ μηχανικὸς ὑδρόμυλος τῶν ἀδελφῶν 'Αγαθοκλέους, ἓν ἐλαιοτριβεῖον κινούμενον δι' ἀτμοῦ καὶ ἐν μικρῷ βαθμῷ σιδηρουργία, βυρσοδεψία, σαπωνοποιΐα καὶ οἰνοπνευματοποιΐα.*

Γεωργία. *'Η γεωργία εἶναι ἱκανῶς ἀνεπτυγμένη· παράγεται σῖτος πολύς, ἀραβόσιτος, κριθή, βάμβαξ καὶ καπνός. 'Υπάρχουσι δὲ καί τινες ἀμπελῶνες, λαχανόκηποι, συκεῶνες (μποστάνια) καὶ πλεῖσται βοσκαί, ὅθεν καὶ ἡ κτηνοτροφία εὑρίσκεται ἐν ἀκμῇ τινι.*

Περὶ τῶν ἐν τῷ δήμῳ μεταλλείων *ἴδ. σελ. 34.*

'Εν τῷ δήμῳ Λαμιέων ὑπάρχει καὶ μία πενιχρὰ Μονή, τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, ἐπιλεγομένη 'Αντίνιτσα. 'Ο χρόνος τῆς κτίσεως ὡς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κτίτορος εἶναι ἄγνωστα. Πιθανῶς ἐκτίσθη λήγοντος τοῦ Μεσαίωνος. Τὸ δ' ἐπώνυμον τῆς Μονῆς κατὰ τὴν γνώ-

μην τοῦ ἐπισκεψαμένου τὰς Μονὰς τῆς Ἑλλάδος καὶ συλλέξαντος ἱστορικάς τινας περὶ αὐτῶν εἰδήσεις κ. Εὐστρ. Δράκου Μοσχονησίου ἐξεπήγασεν ἔκ τινος παρακειμένης αὐτόθι ἐπὶ μεγάλου προβούνου παλαιᾶς κώμης Ἀντίνης ἢ Ἀντίνου καλουμένης, ἧς τὰ ἐρείπια σώζονται. Ἡ Μονὴ ὑπέστη καταστροφήν τινα κατὰ τὸν τελευταῖον Τουρκικὸν πόλεμον, καθ' ὃν οἱ Τοῦρκοι προεχώρησαν τῇ 7 Μαΐου 1897 μέχρι τῶν ὑψωμάτων τῆς Ταράτσης, ὁπόθεν γενομένης εἰρήνης ἀπῆλθον τῇ 14 Μαΐου 1898.

Ἐν τῇ Μονῇ εὕρηται λίθος σχηματίζων τὴν παραστάδα τῆς δεξιᾶς τοῦ Νάρθηκος θυρίδος. Ἐπ' αὐτοῦ φαίνεται κεχαραγμένη ἐπιγραφὴ ἐξ 10 στίχων πολὺ βεβλαμμένη ἢ ὥστε νὰ ἐπιχειρήσῃ τις ἀποκατάστασιν αὐτῆς. Φαίνεται μόνον ὅτι ἦτο ψήφισμα εἰς τιμὴν πόλεως φιλικῆς, ἧς τὸ ὄνομα δυστυχῶς ἐλλείπει. Δευτέρα ἐπιγραφὴ εὕρηται ἐν τῷ κτίσματι ψευδοθυρίδος ἐξ ἧς σώζονται τὰ γράμματα.

. . . ΑΣ ΦΘΙΩΤΑΣ ΑΙ. . . . .

. . . ας Φθιώτας Αἰ(νιᾶνας). . . .

(Δελτ. Ἑλληνικῆς Ἀλληλογραφίας τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς ἔτος XV, 1891 σελ. 341).

§ 2. Δῆμος Ἡρακλεωτῶν, $β^{ας}$ τάξεως.

Κατὰ τὸν Προϋπολογισμὸν τοῦ ἔτους 1906.

	Ἔσοδα δραχ.	17,725
	Ἔξοδα »	22,429
Χρέος πρὸς τὸ Δημόσιον χάριν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως	»	10,146

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀῤῥένων 3. γραμματεῖα 5.

Ὁ δῆμος ὑπάγεται εἰς τὸ Εἰρηνοδικεῖον Λαμίας. Ἕδρα δ' αὐτοῦ εἶναι ἀπὸ 1 Ὀκτωβρίου μέχρι 30 Ἀπριλίου τὰ Ἀλπόσπητα, ἀπὸ 1 δὲ Μαΐου μέχρι τέλους Σεπτεμβρίου τὸ Μοσχοχώριον.

Τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα περὶ ἑνώσεως τῶν δήμων Οἰταίων Ροδουντίων καὶ Δρυόπων εἰς ἕνα δῆμον, ὅστις μετωνομάσθη «δῆμος Ἡρακλεωτῶν» δὲν εὗρον δημοσιευμένον ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως.

Χωρία τοῦ Δήμου Ἡρακλεωτῶν.

Αὐξ. ἀριθμὸς	Ὀνόματα τῶν χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας		Ἀπὸ Ἀλποσπήτων		Πληθυσμὸς	
		Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896	περὶ τὸ 1810
1	Ἀλπόσπητα	Ν.	2,15			207	:
2	Μοσχοχώριον	Ν.	2,20	ΒΑ.	45	648	300
3	Βαρδάταις	Ν.	1,50	Δ.	20	318	200
4	Γαρδικάκιον[1]	Ν.	6, –	Ν.	4,20	357	150
5	Δαμάστα	ΝΑ.	3,30	Α.	2,45	265	250
6	Δαμάστας Μονή, τὸ Γενέθλ. τῆς Θεοτόκου	ΝΑ.	4,30	Α.	3, –	13	
7	Δέλφινον (Κρ. Βρύσις)	Ν	4,15	ΒΔ.	2,—	81	200
8	Δρακοσπηλιὰ[2]	ΝΑ.	5,45	Α.	4,30	290	300
9	Δυὸ Βουνὰ[3]	ΝΔ.	3,30	Δ.	1, –	185	125
10	Ἐλευθεροχώριον	Ν.	5,15	ΝΑ.	4, –	205	1000
11	Μουσταφάμπεη	Ν.	2,45	Α.	1.30	402	150
12	Κομποτάδες[4]	ΝΔ.	1,45	Δ.	2, –	756	600
13	Κούβελος (Τραχὶς)[5]	Ν.	4,30	ΝΔ.	3,—	—	
14	Κουμαρίτσι	Ν.	5 –	ΝΔ.	2,30	144	125
15	Κωσταλέξη	ΝΔ.	2,15	Δ.	1,45	243	100
16	Ματάκια Δυὸ Βουνῶν	ΝΔ.	6,30	Δ.	4,30	94	—
17	Νεβρόπολις	Ν.	6,30		5,30	49	100
18	Παυλιανὴ[6]	Ν.	6,15	ΝΔ.	4,30	885	400
19	Προκοβενῖκος[7]	Ν.	6. –	Ν.	5.—	146	100
20	Σκληθράκιον	Ν	6,—	ΝΔ.	4, –	44	150
21	Φραντζῆ	ΝΔ.	1,45		1.—	292	200

Παρατηρήσεις

1) Κατὰ Πουκεβὶλ Βλαχογαρδίκι. 2) Ἴδε σελ. 421. 3) Ἴδε σελ. 82, 4) Ἴδε σελ. 404. 5) Καλύβια Παυλιανίτικα. Ἴδε σελ. 81. 189. 6) Ἴδε σελ. 265. 7) Ἴδε σελ. 282.

Ὁ δῆμος **Οἰταίων** περιελάμβανε τὰ χωρία Δαμάστα, Δρακοσπηλιά, Μουσταφάμπεη, Μοσχοχῶρι, Ἐλευθεροχῶρι καὶ Προκο-

βενῖκον, εἶχε δὲ πρωτεύουσαν τὸ Μοσχοχώριον. Ὁ δὲ τῶν Ροδουντίων τὰ χωρία Παύλιανη, Γαρδικάκι, Κουμαρίτσι καὶ Σκληθράκι καὶ εἶχε πρωτεύουσαν τὴν Παύλιανην. Ὁ δὲ Δρυόπων τὰ χωρία Κομποτάκι (ὡς ἀναγράφεται ἐν τῷ τοῦ 1837 Πίνακι τῶν δήμων τοῦ Κράτους), Ἀλπόσπητα, Βαρδάταις, Δύο-Βουνά, Δέλφινον, Κωσταλέξη καὶ Φραντζῆ, εἶχε δὲ πρωτεύουσαν τὸ Κομποτάκι, ἤτοι τῆς Κομποτάδες.

Ὁ δῆμος ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ἐνδόξου ἐν τῇ ἀρχαιότητι πόλεως Ἡρακλείας, ἧς τὰ ἐρείπια σώζονται παρὰ τὸ χωρίον Μουσταφάμπεη, ἀλλ' ὀρθότερον ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ δῆμος Οἰταίων (ἴδε σελ. 79).

Ἡ τοποθεσία τῆς ἀρχαίας πόλεως **Ἡρακλείας** περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Λιβίου ἐν βιβλίῳ XXXVI κεφ. 22. Κεῖται, λέγει, ἡ Ἡράκλεια ἐν τῇ ὑπωρείᾳ τῆς Οἴτης, αὐτὴ μὲν ἐν τῇ πεδιάδι, ἀκρόπολιν δ' ἔχει ἐπικρεμαμένην αὐτῇ ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ καὶ πανταχόθεν ἀποκρήμνου. Ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Λὴκ ἀπὸ τῆς Ὑπάτης ἐρχόμενος τῷ 1805 παρὰ τὸ χωρίον Βαρδάταις, περὶ τὰ τρία τέταρτα τῆς ὥρας πρὸς τὰ δεξιά, εἰς τοὺς πόδας λόφου, ἀριστερόθεν τῆς ὁδοῦ, εὗρεν ἀρχαῖον τύμβον πλησίον τῆς γωνίας, ἔνθα οἱ Τραχίνιοι βράχοι ὑπερκρέμανται ἄνωθι τῆς πεδιάδος. Ὡσαύτως πρὸς τὸ μέρος τοῦ λαιμοῦ τοῦ Ἀσωποῦ (Καρβουναριᾶς) ὑπάρχουσι, λέγει, πολλαὶ κατακόμβαι ἐξεσκαμμέναι πρὸς τὴν πλευρὰν τῶν καθέτων βράχων. Τινὲς τούτων ἔχουσι στενὰς εἰσόδους, ἄλλαι εἶναι τετράγωνοι καὶ ἀνοικταί· ἄλλη ἔχει καμπύλην κορυφὴν ἐν εἴδει στέγης. Ἐκεῖναι, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰσῆλθον, εἶναι ἐπίπεδοι νεκροθάλαμοι, μικροὶ καὶ χθαμαλοί. Αἱ κατακόμβαι αὗται καὶ ἡ ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ Μέλανος (Μαυρονέρια) ποταμοῦ ἀπόστασις συμπίπτουσα πρὸς τὴν τῶν πέντε σταδίων, ἣν ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει μεταξὺ Μέλανος καὶ Τραχῖνος, ὁρίζουσι τὴν τοποθεσίαν τῆς πόλεως ταύτης. Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης καταφαίνεται σαφῶς ὅτι ἡ πόλις ἔκειτο εἰς τὸ χαμηλὸν ἔδαφος μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀσωποῦ καὶ Μέλανος, ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέχρι τοῦ ἑτέρου εἰς ἀξιοσημείωτον ἀπόστασιν ἐν τῇ πεδιάδι κατὰ τὴν νοτιανατολικὴν διεύθυνσιν. Ἡ ἀκρόπολις ἔκειτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ αὐτοῦ κρημνοῦ, εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποίου εἶναι αἱ κατακόμβαι. Ἡ ὑπερά-

νω τῆς πόλεως ἀπόστασις αὐτῆς δικαιοῖ τὴν φράσιν τοῦ Λιβίου «ἐκτὸς τῶν τειχῶν» extra mures, δύναται ὡσαύτως νὰ ἐξηγήσῃ καὶ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Στράβωνος ὅτι ἡ Ἡράκλεια ἀπεῖχεν 6 στάδια ἀπὸ τῆς ἀρχαίας Τραχῖνος. Ἴχνη τῆς ἀκροπόλεως σώζονται εἰσέτι. Πλησίον τῆς Ἡρακλείας ἦτο κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πανσανίου (ΙΙ, 23 5) ὁ τάφος τῆς Δηϊανείρας, τῆς γυναικὸς τοῦ Ἡρακλέους.

Ἡ Ἡράκλεια καθ' ἃ εἴπομεν (σελ. 300) ἐπὶ φραγκοκρατίας ὠνομάζετο **Σιδηρόκαστρον**. *Μεταξὺ τῶν χωρίων Δελφίνου καὶ Ἐλευθεροχωρίου ὑπάρχει θέσις ὀνομαζομένη* **Σιδηρόπορτον**, *πιθανῶς εἶναι ἡ ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Μωρέως ἐν στίχῳ 2307 μνημονευομένη* **Σιδηρόπορτα** *(σελ. 24). Ἔν τινι ἐγγράφῳ τοῦ ἐν Ναυπλίῳ Ἑνετοῦ Διοικητοῦ τῆς 16 Ἰουνίου 1481 μνημονεύεται καί τις θέσις* **Σιδηροκάψια**, *κειμένη ἐν τῷ Εὐβοϊκῷ κόλπῳ (Νεγρεπόντε), ἄδηλον ἂν ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ Σιδηρόκαστρον. (Μνημεῖα Ἑλ. ἱστορίας Κ. Σάθα τόμ. στ' σελ. 167. Πολίχνη ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα ὑπῆρχεν ἐν τῇ ΝΔ Μακεδονίᾳ, Γεωγρ. Μελετίου Β' ἐκδ. 1807).*

Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἡρακλείας ἴδε σελ. 81. 102—107. 120. 121. 138. 143. 161—163. 167. 174. 175. 189. 201 καὶ ἑξῆς 238.

Περὶ δὲ τῆς τοῦ Σιδηροκάστρου 300. 323. 330. 332—334.

Περὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἡρακλειας καὶ τῶν Οἰταίων ἴδε σελ. 200.

Ἐν τῷ χωρίῳ Δρακοσπηληά, κειμένῳ ὑπὸ τὴν ὑψίστην κορυφὴν τοῦ Καλλιδρόμου καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἰω ννου τοῦ Θεολόγου ἐπὶ τοῦ ἔξω τοίχου σώζεται ἡ ἐπιγραφὴ

. . . . Νικάνδρου
. . . ος τὸν ἑαυτοῦ
[πάτρω] να καὶ εὐεργέτην.

(Δελτ. Ἑλλ. ἀλληλογρ. ἔτος 15. 1891 σελ. 342).

Συγκοινωνία. *Ἡ μετὰ τῆς Λαμίας συγκοινωνία γίνεται διά τε τοῦ Σιδηροδρόμου καὶ τῆς ἀπὸ Λαμίας εἰς Ἄμφισσαν ἀγούσης ἁμαξιτῆς ὁδοῦ. Τὰ τῆς γεωργίας ἔχουσιν ὡς καὶ ἐν τῷ δήμῳ Λαμίας.*

Βιομηχανία. *Παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Γοργοποτάμου (Δύρα) ἱδρύονται τανῦν ἐργαστήρια χημικῶν προϊόντων.*

[illegible]

[illegible]

Δῆμος Φαλάρων. 3ης τάξεως.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Η προσηγορία τοῦ [illegible] Στύλος κεῖται ἐν τῷ [illegible] ὄρμου τοῦ Μονανοῦ κόλπου ἀκριβῶς [illegible] ἐκ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Φαλάρων [illegible] ἡ ἀκρόπολις [illegible] ἔκειτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ μικροῦ λόφου τοῦ προεκβάλλοντος ἐκ τῆς [illegible] πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπου νῦν ὀνομάζεται Ἅγιος Ἠλίας. Τῆς ἀκροπόλεως ταύτης σώζονται ἐρείπιά τινα. Ὁ Γερμανὸς γεωγράφος Βουρσιανὸς φρονεῖ ὅτι τα Φάλαρα ἔκειτο ὅπου νῦν εἶναι τὸ χωρίον Αὐλάκι, τὰ δὲ [illegible] ἐρείπια ἀνήκουσιν εἰς ἄλλην πόλιν, [illegible] τὸ ὄνομα εἶναι ἄγνωστον· φρονῶ ὅτι τὸ ἐναντίον εἶναι ὀρθόν· κατὰ Στέφ. τὸν Βυζάντιον ὁ πολίτης τῶν Φαλάρων ἐλέγετο Φαλαρεύς, λέγει δὲ οὗτος

προσέτι «Πάραλος, ἐν Θεσσαλίᾳ πόλις τῶν Μαλιέων, ἧς οἱ πολῖται Παράλιοι», ἀλλ' ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Βυζαντίου στηρίζεται πάντως κατὰ τὸν αὐτὸν Γερμανὸν γεωγράφον εἰς σφάλμα.

Χωρία τοῦ δήμου Φαλάρων.

Αὔξων ἀριθμός	Ὀνόματα χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας		Ἀπὸ Στηλίδος		Πληθυσμὸς	
		Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896	περὶ τὸ 1810
1	Στηλὶς	Α.	3,15	—	—	1852	2500
2	Αὐλάκιον	Α.	2,-	Δ	1,15	183	—
3	Ἀχινὸς	Α.	5,30	Α.	2,15	317	150
4	Ἁγία Μαρίνα[1]	Α.	2,45	ΝΔ.	0,30	196	40
5	Βουρλιὰ		8,15		5,—	163	—
6	Δρίστελλα	ΒΑ.	7,—	Β.	5,—	113	—
7	Λογγίτσιον	ΒΑ.	5,—	Β.	3,—	344	—
8	Νεράϊδα	ΒΑ.	5,45	Β.	2,30	273	—
9	Νίκοβα	ΒΑ.	5,15	Β.	2,—	330	|
10	Σπαρτιᾶς	ΒΑ.	8,15	Β.	5,—	382	—
11	Σαπουνᾶ[2]	ΒΑ.	7,30	Β.	4,15	112	—
12	Τσερνοβίτση	ΒΑ.	7,45	Β.	4,30	328	200
13	Κουβέλα Ἀχινοῦ		6,—		2,45	50	—
14	Μαγκλαβᾶ Ἀχινοῦ		4,30		1,30	50	—
15	Τρία ποτάμια[3]		11,15		8,—	60	—

Παρατηρήσεις. 1) Ἴδ. σελ. 266. 417. καὶ ἑξῆς.
2) Παραθερίζουν Βλαχοποιμένες.
3) Παραθερίζουν Βλαχοποιμένες.

Μοναὶ διαλελυμέναι ἡ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἡ τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Βλασίου.

Περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Φαλάρων ἴδ. σελ. 77. 121. 122. 147. 159.

Περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Στηλίδος καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἴδ. σελ. 332. 334. 344. 374. 417.

Περὶ τῶν ἐν τῷ δήμῳ μεταλλείων ἴδε σελ. 35.

Μοναί. Μοναὶ διαλελυμέναι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ 1) ἡ τοῦ Ταξιάρχου ἐν Χώναις, κειμένη παρὰ τὸ χωρίον Γαρδικάκιον· 2) τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου κοινῶς λεγομένη ἡ Παναγία τῆς Δαμάστας, κειμένη ἐπὶ τῆς βορεινῆς κλιτύος τοῦ Καλλιδρόμου, ἐπί τινος λόφου καλουμένου Λαθίτσα (ἔνθα σώζονται καὶ ἐρείπια ἀρχαίας πολίχνης) ὅπερ κοινῶς λέγεται Νεβρόπολις. Ἡ Μονὴ αὕτη καεῖσα πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἀνῳκοδομήθη εὐπρεπῶς δαπάνῃ τῶν εὐσεβῶν Χριστιανῶν τῶν πέριξ χωρίων. Ὁ ναὸς σώζεται ἀκέραιος, ἱστορήθη δὲ κατά τινα σωζομένην ἐπιγραφὴν ἐπιμελείᾳ τοῦ καπετὰν Ἰωάννου Δυοβουνιώτου τῷ 1818.

3) Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου παρὰ τὸ χωρίον Δέλφινον· 4) ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος παρὰ τὸ χωρίον Ἀλπόσπητα· 5) τοῦ Προφήτου Ἠλιοὺ παρὰ τὸ χωρίον Φραντσῆ καὶ 6) τῶν Ταξιαρχῶν ἄνωθι τοῦ χωρίου Κομποτάδες. Εἰς τὴν μονὴν ταύτην κατέφυγε πιθανῶς τῷ 1275 ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης ὁ νόθος (ἴδε σελ. 299).

§ 3. Δῆμος Φαλάρων, βας τάξεως.

Κατὰ τὸν Προϋπολογισμὸν τοῦ 1906.

Ἔσοδα	Δρ.	25,980
Ἔξοδα	»	22,695

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων 1, θηλέων 1, γραμματεῖα 5.

Διὰ Β. Δ. τῆς 27 Ὀκτωβρίου 1836, καταργηθέντος τοῦ δήμου Κορωνείας, τὰ χωρία αὐτοῦ Λογγίτσι καὶ Δρίστελα προσετέθησαν εἰς τὸν δῆμον Φαλάρων, μετασχηματισθέντα οὕτω ὡς νῦν ἔχει.

Ἡ πρωτεύουσα τοῦ δήμου Στηλὶς κεῖται ἐν τῷ βάθει ὅρμου τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου ἀκριβῶς περίπου ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Φαλάρων, ἧς ἡ ἀκρόπολις πιθανῶς ἔκειτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ μικροῦ λόφου τοῦ προεκβάλλοντος ἐκ τῆς Ὄθρυος πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅστις νῦν ὀνομάζεται Ἅγιος Ἠλίας. Τῆς ἀκροπόλεως ταύτης σώζονται ἔτι ἐρείπιά τινα. Ὁ Γερμανὸς γεωγράφος Βουρσιανὸς φρονεῖ ὅτι τὰ Φάλαρα ἔκειντο ὅπου νῦν εἶναι τὸ χωρίον Αὐλάκι, τὰ δὲ περὶ τὴν Στηλίδα ἐρείπια ἀνήκουσιν εἰς ἄλλην πόλιν, ἧς τὸ ὄνομα εἶναι ἄγνωστον· φρονῶ ὅτι τὸ ἐναντίον εἶναι ὀρθόν· κατὰ Στέφ. τὸν Βυζάντιον ὁ πολίτης τῶν Φαλάρων ἐλέγετο Φαλαρεύς, λέγει δὲ οὗτος

προσέτι «Πάραλος, ἐν Θεσσαλίᾳ πόλις τῶν Μαλιέων, ἧς οἱ πολῖται Παράλιοι», ἀλλ' ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Βυζαντίου στηρίζεται πάντως κατὰ τὸν αὐτὸν Γερμανὸν γεωγράφον εἰς σφάλμα.

Χωρία τοῦ δήμου Φαλάρων.

Αὔξων ἀριθμός	Ὀνόματα χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας		Ἀπὸ Στηλίδος		Πληθυσμός	
		Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896	περὶ τὸ 1810
1	Στηλὶς	Α.	3,15	—	—	1852	2500
2	Αὐλάκιον	Α.	2,–	Δ.	1,15	183	—
3	Ἀχινὸς	Α.	5,30	Α.	2,15	317	150
4	Ἁγία Μαρίνα[1]	Α.	2,45	ΝΔ.	0,30	196	40
5	Βουρλιὰ		8,15		5,—	163	—
6	Δρίστελλα	ΒΑ.	7,—	Β.	5,—	113	—
7	Λογγίτσιον	ΒΑ.	5,—	Β.	3,—	344	—
8	Νεράϊδα	ΒΑ.	5,45	Β.	2,30	273	—
9	Νίκοβα	ΒΑ.	5,15	Β.	2,—	330	—
10	Σπαρτιᾶς	ΒΑ.	8,15	Β.	5,—	382	—
11	Σαπουνᾶ[2]	ΒΑ.	7,30	Β.	4,15	112	—
12	Τσερνοβίτση	ΒΑ.	7,45	Β.	4,30	328	200
13	Κουβέλα Ἀχινοῦ		6,—		2,45	50	—
14	Μαγκλαβᾶ Ἀχινοῦ		4,30		1,30	50	—
15	Τρία ποτάμια[3]		11,15		8,—	60	—

Παρατηρήσεις. 1) Ἰδ. σελ. 266. 417. καὶ ἑξῆς.

2) Παραθερίζουν Βλαχοποιμένες.

3) Παραθερίζουν Βλαχοποιμένες.

Μοναὶ διαλελυμέναι ἡ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἡ τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Βλασίου.

Περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Φαλάρων ἰδ. σελ. 77. 121. 122. 147. 159.

Περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Στηλίδος καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἰδ. σελ. 332. 334. 344. 374. 417.

Περὶ τῶν ἐν τῷ δήμῳ μεταλλείων ἴδε σελ. 35.

Μοναί. Μοναὶ διαλελυμέναι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ 1) ἡ τοῦ Ταξιάρχου ἐν Χώναις, κειμένη παρὰ τὸ χωρίον Γαρδικάκιον· 2) τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου κοινῶς λεγομένη ἡ Παναγία τῆς Δαμάστας, κειμένη ἐπὶ τῆς βορεινῆς κλιτύος τοῦ Καλλιδρόμου, ἐπί τινος λόφου καλουμένου Λαθίτσα (ἔνθα σώζονται καὶ ἐρείπια ἀρχαίας πολίχνης) ὅπερ κοινῶς λέγεται Νεβρόπολις. Ἡ Μονὴ αὕτη καεῖσα πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἀνῳκοδομήθη εὐπρεπῶς δαπάνῃ τῶν εὐσεβῶν Χριστιανῶν τῶν πέριξ χωρίων. Ὁ ναὸς σώζεται ἀκέραιος, ἱστορήθη δὲ κατά τινα σωζομένην ἐπιγραφὴν ἐπιμελείᾳ τοῦ καπετὰν Ἰωάννου Δυοβουνιώτου τῷ 1818.

3) Τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου παρὰ τὸ χωρίον Δέλφινον· 4) ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος παρὰ τὸ χωρίον Ἀλπόσπητα· 5) τοῦ Προφήτου Ἠλιοὺ παρὰ τὸ χωρίον Φραντσῆ καὶ 6) τῶν Ταξιαρχῶν ἄνωθι τοῦ χωρίου Κομποτάδες. Εἰς τὴν μονὴν ταύτην κατέφυγε πιθανῶς τῷ 1275 ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης ὁ νόθος (ἴδε σελ. 299).

§ 3. Δῆμος Φαλάρων, $\beta^{ας}$ τάξεως.

Κατὰ τὸν Προϋπολογισμὸν τοῦ 1906.

Ἔσοδα	Δρ.	25,980
Ἔξοδα	»	22,695

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀῤῥένων 1, θηλέων 1, γραμματεῖα 5.

Διὰ Β. Δ. τῆς 27 Ὀκτωβρίου 1836, καταργηθέντος τοῦ δήμου Κορωνείας, τὰ χωρία αὐτοῦ Λογγίτσι καὶ Δρίστελα προσετέθησαν εἰς τὸν δῆμον Φαλάρων, μετασχηματισθέντα οὕτω ὡς νῦν ἔχει.

Ἡ πρωτεύουσα τοῦ δήμου Στηλὶς κεῖται ἐν τῷ βάθει ὅρμου τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου ἀκριβῶς περίπου ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Φαλάρων, ἧς ἡ ἀκρόπολις πιθανῶς ἔκειτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ μικροῦ λόφου τοῦ προεκβάλλοντος ἐκ τῆς Ὄθρυος πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅστις νῦν ὀνομάζεται Ἅγιος Ἠλίας. Τῆς ἀκροπόλεως ταύτης σώζονται ἔτι ἐρείπιά τινα. Ὁ Γερμανὸς γεωγράφος Βουρσιανὸς φρονεῖ ὅτι τὰ Φάλαρα ἔκειντο ὅπου νῦν εἶναι τὸ χωρίον Αὐλάκι, τὰ δὲ περὶ τὴν Στηλίδα ἐρείπια ἀνήκουσιν εἰς ἄλλην πόλιν, ἧς τὸ ὄνομα εἶναι ἄγνωστον· φρονῶ ὅτι τὸ ἐναντίον εἶναι ὀρθόν· κατὰ Στέφ. τὸν Βυζάντιον ὁ πολίτης τῶν Φαλάρων ἐλέγετο Φαλαρεύς, λέγει δὲ οὗτος

Θεοῦ] Καίσαρος] Σεβαστοῦ] Σωτῆρος.

Ἡ γεωργία ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ ἔχει περίπου ὡς καὶ ἐν τῷ δήμῳ Λαμίας. Περὶ τῶν ἐν τῷ δήμῳ μεταλλείων ἴδ. σελ. 35.

§ 4. Δῆμος Κρεμαστῆς Λαρίσσης, βας τάξεως.

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1906.

Ἔσοδα δρ. 18,156
Ἔξοδα » 15.972

Χρέος πρὸς τὸ δημόσιον χάριν
τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως » 4,528

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀῤῥένων 2, θηλέων 1 καὶ γραμματεῖα 2.

Χωρία τοῦ δήμου Κρεμαστῆς Λαρίσσης.

Αὔξων ἀριθμός	Ὀνόματα τῶν χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας		Ἀπὸ Γαρδικ.		Πληθυσμός	
		Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896	περὶ τὸ 1810
1	Γαρδίκιον	Α.	8,—	—	—	1400	1000
2	Ἄγναντη	Α.	10,—	Β.	2,—	30	—
3	Ἀχλάδιον	Α.	5,30	ΝΔ.	1,30	30	—
4	Βελέση	Α.	9,30	ΒΑ.	1,30	25	—
5	Βλύχα (παράλιον)	Α.	11,—		3,—	60	—
6	Μαχαλάς	Α.	9,—		1,	50	—
7	Μύλοι	Α.	9,15	ΝΔ.	1,15	700	300
8	Ῥάχαις	Α.	6, -	ΝΔ.	2, -	650	200
9	Σουβάλα	Α.	9.15	Α.	1,15	70	300

Μοναὶ διαλελυμέναι Ἅγιος Γεώργιος καὶ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου ἢ Βαῤῥινή.

Τὸ Γαρδίκιον, ἡ ἕδρα τοῦ δήμου, γίνεται ἡμῖν τὸ πρῶτον γνωστὸν ἐκ τῆς περιηγήσεως τοῦ Ραββίνου Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλης (σελ. 266. 267). Τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶναι σλαυϊκὸν (αὐτόθι). Πρὸς βοῤῥᾶν τοῦ

Ἡ Στηλὶς εἶναι τὸ ἐπίνειον τῆς Λαμίας, περιβάλλουσι δ' αὐτὴν τοπεῖα κατάφυτα καὶ ἐλαιῶνες ἀκμαῖοι. Εἶναι ἕδρα ἑλληνικοῦ σχολείου, Εἰρηνοδικείου β' τάξεως, Τελωνείου γ' τάξεως, Ταχυδρομείου καὶ Τηλεγραφείου γ' τάξεως καὶ ἀστυνομίας περιλαμβανούσης καὶ τὸν δῆμον Κρεμαστῆς Λαρίσσης.

Ἡ συγκοινωνία τῆς Στηλίδος μετὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Βόλου γίνεται καθ' ἑκάστην σχεδὸν καταστάντος ἀπὸ τριετίας ἤδη τοῦ τε εἴσπλου τῶν ἀτμπλοίων εἰς τὸν ὅρμον τῆς Στηλίδος καὶ τοῦ ἔκπλου εὐχερεστάτου διὰ τεχνητῶν ἔργων, ἡ δὲ μετὰ τῆς Λαμίας διά τε τοῦ σιδηροδρόμου καὶ δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ, ἀκολουθούσης τοὺς πρὸς Ν. πρόποδας τῆς Ὄθρυος καὶ ληγούσης εἰς Καρπενήσιον.

Βιομηχανία. Ἐν Στηλίδι ὑπάρχει μέγα ἐργοστάσιον τοῦ Κ. Ἀγαθοκλέους περιέχον νηματουργεῖον, ἀλευρομύλους, δι' ἀτμοῦ κινουμένους, ἐκκοκιστικὰς τοῦ βάμβακος μηχανάς, ὑδραυλικὸν πιεστήριον, κλιβάνους ἀρτοποιῶν κατ' εὐρωπαϊκὸν σύστημα, μανεστροποιεῖον καὶ σιδηρουργεῖον· φέρει δὲ τὴν ἐπωνυμίαν Φθιῶτις.

Τὸ χωρίον Αὐλάκιον μνημονεύεται τὸ πρῶτον ἔν τινι ἐγγράφῳ τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας τοῦ 1423 (ἴδ. σελ. 332. 334. 344).

Εἰς τοὺς μεσημβρινοὺς πρόποδας τῆς Ὄθρυος πρὸς Α. τῆς Στηλίδος κεῖται τὸ χωρίον Ἀχινός, ὅπερ περιβάλλεται ὑπὸ εὐθαλοῦς ἐλαιῶνος. Ἐπὶ ἀποτόμου κωνοειδοῦς λόφου, ὑπερκειμένου τοῦ χωρίου τούτου, σώζονται τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἐχίνου ἢ Ἐχινοῦντος. Τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν δεικνύουσιν ὅτι ἡ πόλις ἦτο λίαν ἰσχυρά, ἦτο δὲ ὠχυρωμένη ἐν μέρει διὰ τριπλοῦ τείχους. Ὁ Ἐχῖνος ἦτο καὶ ἕδρα ἐπισκοπῆς. Περὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἴδ. σελ. 70. 77. 103. 115. 143. 152. 241. 277.

Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ σώζονται δύο ἐπιγραφαί, ἡ μὲν ἔπροσθεν τῆς οἰκίας Π. Σκουμπουρδῆ, ἔχουσα ὡς ἑξῆς :

. . . . ισον τῷ ταμίᾳ Αἰμ. . . . . .

. . . . αμον

τῷ] ἱερῖ καὶ ἀγωνοθέτι τῶν σεβαστῶν

. . . ὁ ἐν Ὑπάτῃ κατὰ τὴν ἀπελευθέρω[σιν].

Ἡ δὲ ἔμπροσθεν τῆς θύρας τοῦ Σωτ. Σκουμπουρδῆ. Ἐπὶ στήλης τετμημένης διὰ τομῆς εὐκρινοῦς

Θεοῦ] Καίσαρος] Σεβαστοῦ] Σωτῆρος.

Ἡ γεωργία ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ ἔχει περίπου ὡς καὶ ἐν τῷ δήμῳ Λαμίας. Περὶ τῶν ἐν τῷ δήμῳ μεταλλείων ἴδ. σελ. 35.

§ 4. Δῆμος Κρεμαστῆς Λαρίσσης, βας τάξεως.

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1906.

Ἔσοδα	δρ.	18,156
Ἔξοδα	»	15.972
Χρέος πρὸς τὸ δημόσιον χάριν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως	»	4,528

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀῤῥένων 2, θηλέων 1 καὶ γραμματεῖα 2.

Χωρία τοῦ δήμου Κρεμαστῆς Λαρίσσης.

Αὔξων ἀριθμός	Ὀνόματα τῶν χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας		Ἀπὸ Γαρδικ.		Πληθυσμὸς	
		Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896	περὶ τὸ 1870
1	Γαρδίκιον	Α.	8,—	—	—	1400	1000
2	Ἄγναντη	Α.	10,—	Β.	2,—	30	—
3	Ἀχλάδιον	Α.	5,30	ΝΔ.	1,30	30	—
4	Βελέση	Α.	9,30	ΒΑ.	1,30	25	—
5	Βλύχα (παράλιον)	Α.	11,—		3,—	60	—
6	Μαχαλᾶς	Α.	9,—		1,	50	—
7	Μύλοι	Α.	9,15	ΝΔ.	1,15	700	300
8	Ῥάχαις	Α.	6, -	ΝΔ.	2, -	650	200
9	Σουβάλα	Α.	9.15	Α.	1,15	70	300

Μοναὶ διαλελυμέναι Ἅγιος Γεώργιος καὶ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου ἢ Βαῤῥινή.

Τὸ Γαρδίκιον, ἡ ἕδρα τοῦ δήμου, γίνεται ἡμῖν τὸ πρῶτον γνωστὸν ἐκ τῆς περιηγήσεως τοῦ Ραββίνου Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλης (σελ. 266. 267). Τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶναι σλαυϊκὸν (αὐτόθι). Πρὸς βοῤῥᾶν τοῦ

Γαρδικίου ὑπέρκειται λόφος ὑψηλός, Κάστρον καλούμενος. Ἐπὶ τούτου σώζονται τὰ ἐρείπια τῆς ἀκροπόλεως τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσσης ἐκ κανονικῶν τετραγωνικῶν λίθων, κατεσκευασμένα πιθανῶς ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, ὅτε ὡς φρούριον ἦτο σπουδαῖον. Ἐντεῦθεν ἐκτείνονται εἰς τὰς δύο κρημνωρείας τὰ τείχη τῆς πόλεως, τὰ ὁποῖα μᾶλλον ἐκ πολυγώνων λίθων κατεσκευασμένα συνδέονται κατὰ τὴν ΝΔ. πλευρὰν δι' ἐγκαρσίου τείχους. Ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως σώζεται ὁ περίβολος ναοῦ τοῦ Ἑρμοῦ (ἴδε σελ. 110) καὶ ἐρείπια αὐτοῦ ἐκ μαρμάρων. Κατὰ τὸ μέσον τοῦ λόφου σώζονται ἄλλα ἐρείπια ἔξω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ἔν τινι ἐκκλησίᾳ σώζονται ἐρείπια ἄλλα μικροῦ ναοῦ καὶ οἱ κατώτεροι σπόνδυλοι ἐξ κιόνων.

Ἡ Κρεμαστὴ Λάρισσα ἐλέγετο καὶ Πελασγία. Περὶ τῆς ἱστορίας ἴδε σελ. 70. 129. 143. 152. 172. 198.

Τὸ Γαρδίκιον ἐπί τινα χρόνον ἦτο ἕδρα ἐπισκοπῆς ὑπαγομένης εἰς τὴν Μητρόπολιν Λαρίσσης (σελ. 277), ἐπὶ δὲ φραγκοκρατίας ἐγένετο ἕδρα ἐπισκοπῆς Λατίνων, καὶ μέχρις ἐσχάτων δ' ἐσώζοντο ἐρείπια λατινικῆς ἐκκλησίας.

Περὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἴδε σελ. 260. 267. 277. 281. 300. 319. 320. 332. 336. 352. 414 καὶ ἑξῆς 452.

Μεταξὺ τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσσης καὶ τοῦ Ἀντρῶνος ὁ Στράβων (Θ. 445) τοποθετεῖ νησίον καλούμενον **Μυόννησον**· ἡ συνέχεια τῆς διηγήσεως τοῦ Στράβωνος ἀπαγορεύει νὰ νοήσῃ τις ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ σήμερον ὀνομαζόμενον Ἀργυρονῆσι· πιθανῶς, εἶναι τὸ νησίον ἅγιος Νικόλαος.

Τὸ Γαρδίκιον κεῖται μεταξὺ κήπων καὶ ἀμπελώνων. Ὁ τόπος διεφύλαξε τὸν παλαιὸν χαρακτῆρα, ὃν ὁ Στράβων (Η. 440) ἀποδίδει αὐτῷ διὰ τῶν λέξεων «εὔυδρος καὶ ἀμπελόφυτος». Εἶναι ἕδρα τοῦ Εἰρηνοδικείου Ἀχιλλείου (ἴδ. δῆμος Πτελεατῶν), Ταχυδρομείου καὶ Τηλεγραφείου γ' τάξεως.

Συγκοινωνία. Ἀπὸ Λαμίας μέχρις Ἐχίνου δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ καὶ τοὐντεῦθεν διὰ κοινῆς ὁδοῦ· ἡ Γεωργία καὶ ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ ἔχει περίπου ὡς ἡ τῶν προειρημένων δήμων.

Κατὰ τὸ ΝΔ τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσσης κεῖται τὸ χωρίον Ῥάχαις, ὀλίγον δὲ πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Γαρδικίου σώζονται

τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἀλόπης, ἄδηλον πότε καταστραφείσης.

Ἐν τῷ κολπίσκῳ τοῦ Γαρδικίου κεῖται ἐν μέσῳ κήπων τὸ χωρίον Ἀχλάδι, παθὸν κατὰ τὸ σεισμὸν τοῦ 1894 (σελ. 33).

Περὶ τῶν ἐν τῷ δήμῳ μεταλλείων ἴδ. σελ. 35.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι δῆμοι ἀπετέλουν ἐπὶ Τουρκοκρατίας τὴν ἐπαρχίαν Ζητουνίου, περιλαμβάνουσαν κατὰ τὸν Ἄγγλον περιηγητὴν Λῆκ περὶ τὰ 60 χωρία, ὧν ὁ πληθυσμὸς ἦτο καθ' ὁλοκληρίαν ἑλληνικός.

§ 5. Δῆμος Πτελεατῶν, β^ς τάξεως.

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1906.

Ἔσοδα	δρ.	26,336
Ἔξοδα	»	21,495

Χρέος πρὸς τὸ Δημόσιον χάριν
τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως » 17,313

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων 2, γραμματεῖα 2.

Χωρία τοῦ δήμου Πτελεατῶν.

Αὔξων ἀριθμὸς	Ὀνόματα τῶν χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας: Διεύθυνσις	Ἀπὸ Λαμίας: Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Ἀπὸ Σούρπης: Διεύθυνσις	Ἀπὸ Σούρπης: Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Πληθυσμὸς: κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896	Πληθυσμὸς: περὶ τὸ 1810
1	Σούρπη	Α.	13,—	—	—	1466	600
2	Πτελεὸν	Α.	12,—	Ν.	1,45	1050	300
3	Ἀχίλλειον	Α.	12,30	Ν.	2,15	6	—
4	Ἅγιος Θεόδωρος	Α.	10,—	Ν	3,30	198	—
5	Ἅγιος Ἰωάννης	Α.	12,—	ΝΔ.	4,30	55	—
6	Γαύριανη	Α.	11,—	ΝΔ.	3,10	50	—
7	Μπούμπουνας[1]	Α.	11,10	ΝΔ.	3,30	75	—
8	Χαμάκου	Α.	11,—	Ν.	4,—	234	—

Παρατηρήσεις.

1) Ποιμένες σκηνῖται.

Τὰ χωρία τοῦ δήμου τούτου ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἁλμυροῦ.

Τὰ Β. Δ. τοῦ σχηματισμοῦ τῶν δήμων Πτελεάτιδος καὶ Πυράσου καὶ τῆς ἑνώσεως αὐτῶν εἰς ἕνα, τὸν δῆμον Πτελεατῶν, δὲν εὗρον δημοσιευμένα ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως.

Πρωτεύουσα τοῦ δήμου εἶναι κατὰ μὲν τοὺς χειμερινοὺς μῆνας τὸ **Πτελεόν**, *κατὰ δὲ τοὺς θερινοὺς ἡ* **Σούρπη**, *ἥτις εἶναι ἕδρα ὡσαύτως καὶ Ταχυδρομείου καὶ Τηλεγραφείου καὶ Εἰρηνοδικείου. Τὸ Εἰρηνοδικεῖον τὸ κατ' ἀρχὰς ὠνομάσθη Εἰρηνοδικεῖον Πυρασίων, εἶτα μετωνομάσθη (Β. Δ. 18 Μαρτίου 1840) Ἀμαλιαπόλεως, ὅτε μετετέθη καὶ ἡ ἕδρα αὐτοῦ εἰς Ἀμαλιάπολιν. Διὰ Β. Δ. τῆς 8 Ὀκτωβρίου 1864 μετωνομάσθη Εἰρηνοδικεῖον Κρεμαστῆς Λαρίσσης καὶ ἕδρα αὐτοῦ ὡρίσθη τὸ Γαρδίκιον. Ἔπειτα μετωνομάσθη (Β. Δ. 31 Μαρτίου 1867) Ἀχίλλειον, περιελάμβανε δὲ τοὺς δήμους Νέας Μιζέλης καὶ Πτελεατῶν· δι' ἄλλου δὲ διατάγματος, τῆς 9 Δεκεμβρίου 1882, ὁ μὲν δῆμος Νέας Μιζέλης ἀποσπασθεὶς ἐκ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Εἰρηνοδικείου Ἀχιλλείου ὑπήχθη εἰς τὴν τοῦ Ἁλμυροῦ, ὁ δὲ δῆμος Κρεμαστῆς Λαρίσσης, ἀποσπασθεὶς ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Εἰρηνοδικείου Φαλάρων, ὑπήχθη εἰς τὴν τοῦ Ἀχιλλείου. Τέλος διὰ Β. Δ. τῆς 15 Ἰανουαρίου 1883 ἕδρα τοῦ Εἰρηνοδικείου ὡρίσθη ἡ μὲν Σούρπη ἀπὸ 1 Ὀκτωβρίου μέχρι τέλους Μαρτίου, τὸ δὲ Γαρδίκιον ἀπὸ 1 Ἀπριλίου μέχρι τέλους Σεπτεμβρίου.*

Ἡ **Σούρπη** *κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας λόφων πρὸς βορρᾶν τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς τοῦ ὄρους Χλωμοῦ.*

Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς Σούρπης ὑπάρχει στήλη ἐπιτύμβιος παριστῶσα ἐν ἀναγλύφῳ εὐτελοῦς τέχνης ἄνδρα καὶ γυναῖκα κρατουμένους διὰ τῶν δεξιῶν χειρῶν. Ὑπὲρ δὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀνδρὸς εἶναι κεχαραγμένον τὸ ὄνομα «**Εὐβίοτος**» *καὶ ἐν ὑψηλοτέρῳ μέρει τοῦ λίθου τὸ ὄνομα* «**Ἀριστοβούλη Μενάνδρου Χρηστὴ χαῖρε**» *ἐπὶ δὲ τοῦ ἀετώματος τῆς στήλης* «**Νεικάρχα Εὐβιότου**». *Τὰ τελευταῖα ταῦτα φαίνονται ὡς προσθήκη μεταγενεστέρα. Ἑτέρα θυγάτηρ τοῦ Εὐβιότου ἦτο φαίνεται ἡ* «**Φυλίκα Εὐβιότεια**» *ἡ κατωτέρω μνημονευομένη.*

Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους ὑπάρχουσιν ἐρείπια ἀρ-

χαίου ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας, ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς ἄλλου ναοῦ τῆς ἁγίας Τριάδος (ἴδ. σελ. 356). Αὐτόθι ὑπάρχουσι κίονες λευκῶν μαρμάρων καὶ κιονόκρανα ἐξαισίας τέχνης.

Τὸ δὲ **Πτελεὸν** ἢ **Φτελιὸ** κεῖται εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ὄρους Χλωμοῦ μεταξὺ τῶν ἀποκρήμνων ἀλλὰ παραγωγικῶν κλιτύων τοῦ ὄρους, ὅπερ καταλήγει κάτω εἰς τὸν ὅρμον Πηγάδι, ὄντα ἔξοχον ἀγκυροβόλιον, προστατευόμενον ἀπὸ πάντων τῶν ἀνέμων, ἔχοντα ἀμμώδη πυθμένα, ἐπικλινεῖς ὄχθας καὶ βάθος ἐν τῷ μέσῳ περὶ τὰς 30 ὀργυιάς· ῥύαξ δὲ καταῤῥέων ἐκ τοῦ Χλωμοῦ ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τοῦ χωρίου ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν πλησίον πλατέος ἕλους, οὗ πρὸς Α. ὀξυκόρυφος λόφος καλύπτεται ὑπὸ τῶν ἐρειπίων πόλεως καὶ φρουρίου τοῦ Μεσαίωνος, ὅπερ καλεῖται Κάστρον καὶ Παλαιό-Φτελιό, οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι τοῦτο κεῖται ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως **Πτελεοῦ**.

Τὸ Πτελεὸν (ἡ Πτελεὸς) ἦτο πόλις ἀρχαιοτάτη, μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (Ἰλ. Β. 697)· ἦτο εὐλίμενος καὶ ἔκειτο πρὸς Β. ῥάχεως, ἥτις κειμένη ἀντικρὺ τοῦ Ὠρεοῦ τῆς Εὐβοίας προεκτείνεται πολὺ πρὸς Α, λέγεται κοινῶς Τραγοβοῦνι καὶ καταλήγει εἰς τὸ ἀπέναντι τῶν πρὸς Β. κειμένων Τρικκέρων ἀκρωτήριον Ποσείδιον (τὴν σήμερον Σταυρός).

Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως Πτελεοῦ ἴδ. σελ. 69. 103. 130. 172. 283. 311. 320. 350. 351. 352. 356.

Τὸ Πτελεὸν ἐπὶ Ἑνετοκρατίας ἐκαλεῖτο Φιτέλεον.

Εἰς ἀπόστασιν τριῶν τετάρτων ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως Πτελεοῦ πρὸς Ν. εὑρίσκονται πολλὰ θραύσματα μικρῶν κιόνων καὶ λίθων ἀρχαίας κατεργασίας, ὧν τινα εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Γειτονικὴ δὲ χερσόνησος, σχηματιζομένη ἐκ θαλάσσης ἀπὸ τῶν δύο μερῶν καὶ ἕλους ἀπὸ τοῦ τρίτου, σχηματίζουσα ἀπὸ Β. τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, καλύπτεται ὡσαύτως ὑπὸ ἐρειπίων ὁμοίας φύσεως πρὸς τὰ ἐν Παλαιῷ Φτελιῷ. Ἡ χερσόνησος εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Παναγία, ἕνεκα τῶν ἐρειπίων ναοῦ, οὗ ἐντὸς εὑρίσκεται μέγας ἐπιτύμβιος λίθος, ἐφ' οὗ εἶναι κεχαραγμένη ἡ ἐπιγραφὴ

Φυλίκα Εὐβιότεια.

Τὸ Πτελεὸν τὴν σήμερον εἶναι ἕδρα τοῦ δήμου χειμερινή, πρὸς δὲ καὶ Ταχυδρομείου.

Πρὸς Ν. τοῦ Πτελεοῦ, εἰς τὸ ΝΔ τοῦ ὅρμου ἐπιτραπεὶς διὰ Β. Δ. τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1841 ἐγένετο συνοικισμός, ὀνομασθεὶς Ἀχίλλειον. Ἀλλὰ ταχέως διελύθη διὰ τὸ νοσῶδες τοῦ κλίματος.

Φανός. *Ἀπέναντι τοῦ Ὠρεοῦ καὶ ὀλίγον μετὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἅγιος Σώστης εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀρχαίου φρουρίου Ἀντρῶνος (σελ. 94) κεῖται πλησίον τῆς ἀκτῆς τῆς θαλάσσης στήλη λίθου λευκοφαίου, τεθραυσμένου κάτωθι τῆς κορωνίδος· φέρουσα ἐπιγραφήν. Τὰ γράμματα εἶναι μεγάλα καὶ λεπτῆς τέχνης· ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς :*

. . . . ας
(Μ)νασίθεος Σά[μου]
[Σ]άμιχος Σάμ[ου]
(Τ)ιμασίθεος Σάμο[υ]
Θέων Σάμου.

(Δελτ. Ἑλλ. ἀλληλογρ. ἔτος 15. 1891 σελ. 343).

Ἡ συγκοινωνία *τοῦ δήμου γίνεται συνήθως διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς Ἀμαλιαπόλεως. Πλὴν δὲ τῶν δημητριακῶν καρπῶν κυριώτατα προϊόντα παράγονται ἐξαίρετα καπνά, ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἀκμαῖοι ἐλαιῶνες.*

Περὶ μεταλλείων ἴδε σελ. 36.

§ 6. Δῆμος Ἀμαλιαπόλεως (Νέας Μιζέλης), γ' τάξεως

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1906.

Ἔσοδα δρ. 5770
Ἔξοδα » 5545

Δημοτικὸν σχολεῖον θηλέων 1, γραμματεῖον ἀῤῥένων 1.

*Τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα περὶ ἱδρύσεως τοῦ ναυτικοῦ τούτου συνοικισμοῦ δὲν εὗρον δημοσιευμένον ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως. Διὰ Β. Δ. τῆς 11 Ἰουνίου 1839 ἡ κωμόπολις τῆς Νέας Μιζέλης μετωνομάσθη «***Ἀμαλιάπολις***» κατὰ τὸ ὄνομα τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας καὶ ὁ δῆμος* **Ἀμαλιαπόλεως.** *Εἶτα (Β. Δ. 27 Μαΐου 1863) μετωνομάσθη ὁ δῆμος «Πελασγῶν», αὖθις (Β. Δ. 3*

Φεβρουαρίου 1864) **Νέας Μιτζέλης** *καὶ τέλος (Β. Δ. 24 Ἰουνίου 1899) αὖθις* **Ἀμαλιαπόλεως**.

Ἡ Ἀμαλιάπολις κεῖται ἀριστερὰ τῷ εἰσπλέοντι τὸν Παγασητικὸν κόλπον καὶ ἀπέχει κατὰ ξηρὰν τῆς μὲν Λαμίας ὥρας 14,30', τῆς δὲ Σούρπης 2. Κατοικεῖται ὑπὸ 685 ψυχῶν. Περὶ Εἰρηνοδικείου ἴδε τὰ ἐν τῷ δήμῳ Πτελεατῶν ἀναγραφέντα. Τὰ νῦν εἶναι ἕδρα Ταχυδρομείου καὶ Τηλεγραφείου γ' τάξεως καὶ ὑποτελωνείου β' τάξεως. Πρὸ τοῦ λιμένος κεῖται μικρὰ νῆσος ὀνομαζομένη Ἅγιος Νικόλαος.

Οἱ κάτοικοι κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ναυτικοί, ἡ δὲ συγκοινωνία γίνεται διὰ θαλάσσης.

§ 7. Δῆμος Ὑπάτης, βας τάξεως.

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1906.

Ἔσοδα	δρ.	48,940
Ἔξοδα	»	42,392
Χρέος πρὸς τὸ δημόσιον χάριν τῆς δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως	»	16,321

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀῤῥένων 5, θηλέων 1· γραμματεῖα 8.

Τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα, δι' οὗ ἐσχηματίσθη ὁ δῆμος Ὑπάτης ὡσαύτως δὲν εὕρον δημοσιευμένον ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως, ὡς καὶ ἐκεῖνο, δι' οὗ, καταργηθέντος τοῦ ἐν τῇ Διοικήσει Φθιώτιδος ὑπαγομένου τὸ κατ' ἀρχὰς δήμου τῶν Καλλιέων, τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα χωρία Νεοχώριον καὶ Πέρα Χομίργιαννη προσετέθησαν εἰς τὸν δῆμον Ὑπάτης, ἀναλαβούσης ἤδη τῆς πόλεως τὸ ἀρχαῖον ὄνομα.

Ἡ πόλις **Ὑπάτη** *κεῖται ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς ἀρχαίας πόλεως· ἡ δὲ ἀρχαία Ὑπάτη μνημονεύεται τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ. Κατὰ τοὺς μεταξὺ τῶν Αἰτωλῶν καὶ τοῦ συμμάχου αὐτῶν Ἀντιόχου, βασιλέως τῆς Συρίας, πολέμους πρὸς τοὺς Ῥωμαίους (200—189 π. Χ.) ἡ Ὑπάτη ἐχρησίμευεν ὡς μία τῶν ἑδρῶν τῆς Αἰτωλικῆς ὁμοσπονδίας (σελ. 163. 164). Τότε, φαίνεται, ἐπεσκευάσθησαν τὰ ἀρχαιότερα τείχη τῆς πόλεως. Ὡσαύτως ἐπεσκευάσθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ (σελ. 238 καὶ ἑξ.). Κατὰ τὸν Μεσαίω-*

μετωμάσθη ἡ πόλις **Νέαι Πάτραι** *(σελ. 275). Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1271—1318 διετέλεσεν ἕδρα τοῦ δεσποτάτου τῆς Μεγαλοβλαχίας (σελ. 294 καὶ ἑξῆς), τοὐντεῦθεν δὲ μέχρι τοῦ 1387 διετέλεσεν ἕδρα τοῦ δουκάτου Νέων Πατρῶν.*

Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ἰδ. σελ. 86 καὶ ἑξ. 143. 163 καὶ ἑξ. 169. 207. 209. 214. 238. 239. 241.

Περὶ δὲ τῆς μετὰ τὴν μετονομασίαν ἰδ. σελ. 226. 240. 249. 275. 281. 286. 291. 299. 319. 330—334. 353. 356. 361.

Πολλαὶ τῶν ἐν Ὑπάτῃ ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν εἰσὶ κατακεχωρισμέναι ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τῶν Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1839.

Μνημεῖα ἀρχαιότητος. *Εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ὑπεράνω τῆς πόλεως ὑψοῦνται ἐπὶ βράχου εἰς ὕψος 800 περίπου μέτρων τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου φρουρίου, αἱ βάσεις τῆς πύλης αὐτῶν καὶ ἐρείπια ἀρχαίου ναοῦ, πιθανῶς τοῦ Ὑπαταίου Ἀπόλλωνος (σελ.187). Ὡσαύτως σώζονται ἐρείπια μεσαιωνικοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ φραγκικοῦ τείχους καὶ τετραγώνου φρουρίου. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς κωμοπόλεως σώζονται ἔτι καὶ νῦν καταφανῆ τὰ ἐρείπια ὀγκώδους ἀρχαίου τείχους (Κυκλωπείου). Ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ναοῦ ἀνεκαλύφθη καὶ ἄλλος ἀρχαῖος ναός, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὁποίου ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας ἐκτίσθη καθολικὸς ναός, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν εὑρεθέντων μεσαιωνικῶν ἀναγλύφων, οἷον ἱεροῦ σταυροῦ τῆς Καμπανίας μετὰ τριῶν κρίνων (ἐμβλήματος τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας), σταυροῦ λατινικοῦ ἐπὶ τριῶν ἀναβαθμῶν μετὰ κρίνου καὶ κυπαρίσσων ἀναγλύφων, ἐξ ἐκείνων ἅπερ ἀπαντῶσι καὶ ἐν Εὐβοίᾳ, ὅπου ἐπίσης ἦρχον Φράγκοι. Ὁ καθολικὸς οὗτος ναὸς μετεβλήθη ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἰς μουσουλμανικὸν τέμενος καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος εἰς ὀρθόδοξον ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ἐν ᾧ σώζονται κίονες τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ναοῦ, οἱ δὲ τοῖχοι τοῦ περιβόλου φέρουσι μεγάλα τεμάχια μαρμάρων μετ' ἐπιγραφῶν ἀρχαίων ἐντετοιχισμένων. Ἐπίσης ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως ῥέοντος χειμάρρου Ξηριᾶ ἀνευρέθησαν κατὰ τὸ 1840 ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Αἰνιᾶνος ἀνάγλυφά τινα, χρυσᾶ ἐνώτια καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα καὶ χαλκᾶ, ἀρχαῖά τε Ἑλληνικὰ καὶ ῥωμαϊκά. Φαίνεται δ' ὅτι κατὰ μῆκος τοῦ Ξηριᾶ ἔκειτο ἡ*

ἀρχαία νεκρόπολις τῆς Ὑπάτης· διότι πολλοὶ ἀνεκαλύφθησαν αὐτόθι τάφοι ἐν οἷς εὑρέθησαν καὶ πήλινα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἔργα τέχνης (ἴδ. σελ. 188 καὶ 189, πρβλ. Τρ. Εὐαγγελίδου Ἰαματικὰ ὕδατα Ὑπάτης σελ. 21 καὶ 22).

Χωρία τοῦ δήμου Ὑπάτης κτλ

Αὔξων ἀριθμός	Ὀνόματα τῶν χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας		Ἀπὸ Ὑπάτης		Πληθυσμός	
		Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896	περὶ τὸ 1810
1	Ὑπάτη (Νέα Πάτρα τουρκ. Πατρατζίκι)	ΝΔ.	3,30	—	—	1552	7500[1]
2	Βασιλικὰ	Δ.	4,—	Δ.	0,45	207	75
3	Βουγόμυλος[2]	Δ.	3,15	Α.	0.15	223	300
4	Ἐδῶθε Χομίργιανη	ΝΔ.	9,30	ΝΔ.	6,-	412	200
5	Πέρα »	ΝΔ.	9,30	ΝΔ.	6,—	344	
6	Ζαπάντη[3]		6,—		3,—	56	- -
7	Καράλη	Δ.	3,—	Β.	1,—	71	—
8	Καρυὰ	Δ.	4,30	Β.	1,30	131	100
9	Καστανιὰ	Δ.	5,—	ΝΔ.	2,-	368	150
10	Λαδικοῦ	Δ.	3,30	ΒΑ	1,—	112	—
11	Λάλα	Δ.	3,30	Β.	1,15	289	100
12	Λιάσκοβον	Δ.	5,30	ΝΔ.	2,	346	75
13	Λουπάκι	ΝΔ.	5.30	Ν.	2,—	116	—
14	Λυχνὸν	Δ.	5,15	ΝΔ.	1,15	217	75
15	Μάντετσι	ΝΔ.	6,30	ΝΔ.	3,-	204	25
16	Μεξιάταις	ΝΔ.	2,15	Α.	1,15	753	200
17	Νεοχώρι	ΝΔ.	7,30	ΝΔ.	3,—	801	300
18	Ῥηγόζανον	Δ.	4,30	ΝΔ.	0,45	67	25
19	Σμόκοβον	ΝΔ.	7,30	ΝΔ.	4,-	458	100
20	Συκᾶ	Δ.	4,30	Δ.	1,	325	50

Παρατηρήσεις.

1) Κατὰ τὸ ἥμισυ Ἕλληνες καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ Τοῦρκοι, καὶ Ἰουδαῖοι περὶ τοὺς 300. 2) Ἴδ. σελ. 265. 3) Θερινὴ βοσκὴ σκηνιτῶν

Ἡ Ὑπάτη ταυτῶν εἶναι ἕδρα Ἑλληνικοῦ σχολείου, Εἰρηνοδικείου, Ἀστυνομίας καὶ Ταχυδρομείου καὶ Τηλεγραφείου γ' τάξεως.

Συγκοινωνία. *Ἴδε τὰ περὶ συγκοινωνίας τῆς πόλεως Λαμίας.*

Γεωργία. *Ἡ Γεωργία ἔχει ὡς καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις δήμοις, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐν Ὑπάτῃ καλλιεργοῦνται τὰ καπνά.*

Περὶ τῶν Λουτρῶν Ὑπάτης ἴδ. σελ. 39 καὶ διορθωτέα εἰς σελ. 223.

Μονὴ Ἀγάθωνης ἢ Ἀγάθωνος. *Ἡ μονὴ αὕτη κεῖται ἐπί τινος τῶν κλιτύων τῆς Οἴτης πρὸς δυσμὰς τῆς Ὑπάτης, ἀπέχουσα αὐτῆς περὶ τὴν ὥραν. Τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. πότε ἐκτίσθη εἶναι ἄγνωστον. Πέντε φιρμάνια Τουρκικὰ καὶ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα τοῦ ιζ' αἰῶνος σωζόμενα ἐν τῇ μονῇ ἀναγράφουσι τὸ ἐπώνυμον τῆς Μονῆς τῆς* **Ἀγαθώνης**, *ὡσαύτως ἀναγράφει αὐτὴν ἡ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν πρώτη σφραγὶς τῆς Μονῆς καὶ αἱ εἰκόνες τοῦ χοροῦ (1840). ἐπί τινος κειμηλίου αὐτῆς τοῦ ἔτους 1805 ἀναγράφεται* **Ἀγάθωνος**. *κοινῶς λέγεται μονὴ τῆς Ἀγάθωνης. Κατὰ ταῦτα ὁ πρῶτος ἱδρυτὴς τῆς μονῆς φαίνεται ὅτι ὠνομάζετο* **Ἀάθων** *ἢ ὀρθότερον* **Ἀγαθώνη**. *Ἡ μονὴ κατέπεσεν ἕνεκα σεισμοῦ, ἀδείᾳ δὲ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀπεφασίσθη τῷ 1780 ἡ ἀνοικοδόμησις αὐτῆς παρὰ τὸ χωρίον Μάρμαρον, ὡς λέγει, ἡ τουρκικὴ ἀπόφασις (Ιλάμιον) τὸ χωρίον Μάρμαρα μνημονεύει καὶ ὁ περιηγητὴς Πουκεβίλ, λέγων ὅτι ἔχει κατοίκους 15. Μνημονεύει δὲ καὶ τὴν Ἀγάθωνην, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ χωρίον* **Λιχνόν**. *Ὁ ναὸς τῆς Μονῆς εἶναι θαυμάσιον ἀρχιτεκτονικὸν οἰκοκοδόμημα. Τὴν μονὴν κατά τινα παράδοσιν ἀνῳκοδόμησεν ὁ Δημάκης Χατζηαναγνώστου (σελ. 384), οὗ καὶ ἡ εἰκὼν εὕρηται ἐν τῷ προσηρτημένῳ τῇ μονῇ παρεκκλησίῳ τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους, ἔχουσα τὸ πρόσωπον καὶ τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς κατεστραμμένα. (Δελτ. Χριστ. ἀρχαιολογ. Ἑταιρείας 1903 σελ. 47).*

Ἐν τῷ χωρίῳ **Μεξιάταις**, *κειμένῳ πρὸς Α. τῆς Ὑπάτης εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας, ἀνευρέθη ἐπιγραφὴ γεγραμμένη μεγάλοις γράμμασιν ἔχουσα ὡς ἑξῆς: « Δωρίμαχε χαῖρε» (Ἀρχαιολογ Ἐφημ. Ἀθ. 1839 ἀριθ. 208). Πρὸς Α δὲ τοῦ χωρίου τούτου ὑψοῦται λόφος ὀνομαζόμενος* **Ὀρνόρραχι**. *Ἐντεῦθεν ἐκθάπτονται ὑπὸ τῶν χωρικῶν, καθ' ἃ λέγεται, ἀρχαῖα πήλινα ἀγγεῖα (σελ. 210). Τὸ* **Νεο-**

χώριον ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλ, πιθανῶς κατὰ παρακοήν. Πουκοχῶρι.

§ 8. Δῆμος Παραχελωϊτῶν, γ' τάξεως.

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν 1906.

Ἔσοδα	δρ.	22,910
Ἔξοδα	»	21,458
Χρέος πρὸς τὸ Δημόσιον χάριν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως	»	439

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀῤῥένων 2, θηλέων 1, γραμματεῖα 3.

Χωρία τοῦ δήμου Παραχελωϊτῶν.

Αὔξων ἀριθμός	Ὀνόματα τῶν χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας		Ἀπὸ Λιανοκλαδίου		Πληθυσμὸς	
		Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896	περὶ τὸ 1810
1	Λιανοκλάδιον	Δ.	2,30	—	—	716	400
2	Ἀμοῦρι	Δ.	2,	ΝΑ.	0,30	401	100
3	Στίρφακα	ΒΔ.	3.	Β.	0,45	372	30
4	Ζέλη	Δ.	3,30	ΒΔ	1,—	138	50
5	Δερβὲν Καρυὰ	ΒΔ.	4,30	Β.	2,30	504	100
6	Κούρνοβον	ΒΔ.	6,30	Β.	3,30	184	150

Τὸ περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ δήμου τούτου Β. Δ δὲν εὗρον δημοσιευμένον ἐν τῇ Ἐφ. τῆς Κυβερνήσεως ὡς καὶ τὸ περὶ μετασχηματισμοῦ, καθ' ὃν ἡνώθησαν οἱ τέως δῆμοι Μακρακωμητῶν καὶ Παραχελωΐτιδος εἰς ἕνα τὸν τῆς Μακρακώμης. Διὰ δὲ τοῦ Β. Δ τῆς 26 Σεπτεμβρίου 1869 ὁ τέως δῆμος Μακρακώμης διῃρέθη εἰς δύο, τὸν τῆς Μακρακώμης καὶ τὸν τῶν Παραχελωϊτῶν. Ὁ δῆμος οὗτος ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Εἰρηνοδικείου Μακρακώμης καὶ τῆς ἀστυνομίας Ὑπάτης. Τὸ ὄνομα τοῦ δήμου φαίνεταί μοι οὐχὶ ὀρθῶς δοθέν· διότι ὁ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευόμενος ποταμ

Ἡ ὑπάτη τανῦν εἶναι ἕδρα Ἑλληνικοῦ σχολείου, Εἰρηνοδικείου, Ἀστυνομίας καὶ Ταχυδρομείου καὶ Τηλεγραφείου γ' τάξεως.

Συγκοινωνία. *Ἴδε τὰ περὶ συγκοινωνίας τῆς πόλεως Λαμίας.*

Γεωργία. *Ἡ Γεωργία ἔχει ὡς καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις δήμοις, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐν Ὑπάτῃ καλλιεργοῦνται τὰ καπνά.*

Περὶ τῶν Λουτρῶν Ὑπάτης ἴδ. σελ. 39 καὶ διορθωτέα εἰς σελ. 223.

Μονὴ Ἀγάθωνης ἢ Ἀγάθωνος. *Ἡ μονὴ αὕτη κεῖται ἐπί τινος τῶν κλιτύων τῆς Οἴτης πρὸς δυσμὰς τῆς Ὑπάτης, ἀπέχουσα αὐτῆς περὶ τὴν ὥραν. Τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, πότε ἐκτίσθη εἶναι ἄγνωστον. Πέντε φιρμάνια Τουρκικὰ καὶ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα τοῦ ιζ' αἰῶνος σωζόμενα ἐν τῇ μονῇ ἀναγράφουσι τὸ ἐπώνυμον τῆς Μονῆς τῆς* **Ἀγαθώνης,** *ὡσαύτως ἀναγράφει αὐτὴν ἡ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν πρώτη σφραγὶς τῆς Μονῆς καὶ αἱ εἰκόνες τοῦ χοροῦ (1840). ἐπί τινος κειμηλίου αὐτῆς τοῦ ἔτους 1805 ἀναγράφεται* **Ἀγάθωνος,** *κοινῶς λέγεται μονὴ τῆς Ἀγάθωνης. Κατὰ ταῦτα ὁ πρῶτος ἱδρυτὴς τῆς μονῆς φαίνεται ὅτι ὠνομάζετο* **Ἀγάθων** *ἢ ὀρθότερον* **Ἀγαθώνη.** *Ἡ μονὴ κατέπεσεν ἕνεκα σεισμοῦ, ἀδείᾳ δὲ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀπεφασίσθη τῷ 1780 ἡ ἀνοικοδόμησις αὐτῆς παρὰ τὸ χωρίον Μάρμαρον, ὡς λέγει, ἡ τουρκικὴ ἀπόφασις (Ιλιάμιον) τὸ χωρίον Μάρμαρα μνημονεύει καὶ ὁ περιηγητὴς Πουκεβίλ, λέγων ὅτι ἔχει κατοίκους 15. Μνημονεύει δὲ καὶ τὴν Ἀγάθωνην, ἀλλ οὐχὶ καὶ τὸ χωρίον* **Λιχνόν.** *Ὁ ναὸς τῆς Μονῆς εἶναι θαυμάσιον ἀρχιτεκτονικὸν οἰκοκοδόμημα. Τὴν μονὴν κατά τινα παράδοσιν ἀνῳκοδόμησεν ὁ Δημάκης Χατζηαναγνώστου (σελ. 384), οὗ καὶ ἡ εἰκὼν εὕρηται ἐν τῷ προσηρτημένῳ τῇ μονῇ παρεκκλησίῳ τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους, ἔχουσα τὸ πρόσωπον καὶ τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς κατεστραμμένα. (Δελτ. Χριστ. ἀρχαιολογ. Ἑταιρείας 1903 σελ. 47).*

Ἐν τῷ χωρίῳ **Μεξιάταις.** *κειμένῳ πρὸς Α. τῆς Ὑπάτης εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας. ἀνευρέθη ἐπιγραφὴ γεγραμμένη μεγάλοις γράμμασιν ἔχουσα ὡς ἑξῆς: « Δωρίμαχε χαῖρε» (Ἀρχαιολογ Ἐφημ. Ἀθ. 1839 ἀριθ. 208). Πρὸς Α δὲ τοῦ χωρίου τούτου ὑψοῦται λόφος ὀνομαζόμενος* **Ὀρνόρραχι.** *Ἐντεῦθεν ἐκθάπτονται ὑπὸ τῶν χωρικῶν, καθ' ἃ λέγεται, ἀρχαῖα πήλινα ἀγγεῖα (σελ. 210). Τὸ* **Νεο-**

χώριον ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλ, πιθανῶς κατὰ παρακοήν, Πουκοχῶρι.

§ 8. Δῆμος Παραχελωϊτῶν, γ' τάξεως.

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν 1906.

Ἔσοδα	δρ.	22,910
Ἔξοδα	»	21,458
Χρέος πρὸς τὸ Δημόσιον χάριν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως	»	439

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀῤῥένων 2, θηλέων 1, γραμματεῖα 3.

Χωρία τοῦ δήμου Παραχελωϊτῶν.

Αὔξων ἀριθμός	Ὀνόματα τῶν χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας		Ἀπὸ Λιανοκλαδίου		Πληθυσμὸς	
		Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896	περὶ τὸ 1810
1	Λιανοκλάδιον	Δ.	2,30	—	—	716	400
2	Ἀμοῦρι	Δ.	2,	ΝΑ.	0,30	401	100
3	Στίρφακα	ΒΔ.	3.	Β.	0,45	372	30
4	Ζέλη	Δ.	3,30	ΒΔ	1,—	138	50
5	Δερβὲν Καρυὰ	ΒΔ.	4,30	Β.	2,30	504	100
6	Κούρνοβον	ΒΔ.	6,30	Β.	3,30	184	150

Τὸ περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ δήμου τούτου Β. Δ δὲν εὗρον δημοσιευμένον ἐν τῇ Ἐφ. τῆς Κυβερνήσεως ὡς καὶ τὸ περὶ μετασχηματισμοῦ, καθ' ὃν ἡνώθησαν οἱ τέως δῆμοι Μακρακωμητῶν καὶ Παραχελωΐτιδος εἰς ἕνα τὸν τῆς Μακρακώμης. Διὰ δὲ τοῦ Β. Δ τῆς 26 Σεπτεμβρίου 1869 ὁ τέως δῆμος Μακρακώμης διῃρέθη εἰς δύο, τὸν τῆς Μακρακώμης καὶ τὸν τῶν Παραχελωϊτῶν. Ὁ δῆμος οὗτος ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Εἰρηνοδικείου Μακρακώμης καὶ τῆς ἀστυνομίας Ὑπάτης. Τὸ ὄνομα τοῦ δήμου φαίνεταί μοι οὐχὶ ὀρθῶς δοθέν· διότι ὁ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευόμενος ποταμὸ[illegible]

Ἀγελῷος φαίνεται ὅτι εἶναι μᾶλλον ὁ πρὸς Α. τῆς Λαμίας χείμαῤῥος. Ὀρθότερον ἴσως ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ δῆμος τῶν Ἀμφισποεέων ἢ τῶν Προερνίων ἢ τῶν Ἐρυκανίων (ἴδ. σελ. 212).

Ἡ πρωτεύουσα τοῦ δήμου Λιανοκλάδιον ἀναγράφεται ὑπὸ μὲν τοῦ Λὴκ Γενοκλάδα, ὑπὸ δὲ τοῦ Πουκεβὶλ Γιανουλάδι. Περὶ τοῦ χωρίου Στίρφακα ἴδ. σελ. 276.

Περὶ τῶν ἐν τῷ δήμῳ μεταλλείων ἴδε σελ. 36

Ἡ συγκοινωνία γίνεται διὰ τῆς ἀπὸ Λαμίας εἰς Καρπενήσιον ἀγούσης ἁμαξιτῆς ὁδοῦ, ἧς διακλάδωσις ἀπὸ Λιανοκλαδίου διὰ τῶν λουτρῶν Ὑπάτης φέρει εἰς Ὑπάτην.

Ἡ Γεωργία ἔχει ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δήμοις.

§ 9. Δῆμος Μακρακώμης, $β^{ας}$ τάξεως.

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1906

Ἔσοδα	*δρ.*	*25,906*
Ἔξοδα	»	*20,886*
Χρέος πρὸς τὸ δημόσιον χάριν τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως	»	*17,575*

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀῤῥένων 5, γραμματεῖα 6.

Περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ δήμου τούτου ἴδε τὰ περὶ τοῦ δήμου Παραχελωϊτῶν.

Πρωτεύουσα τοῦ δήμου εἶναι ἡ Βαρυμπόπη, ἥτις εἶναι ἕδρα ἑλληνικοῦ σχολείου, τῆς ἀστυνομίας Τυμφρηστοῦ καὶ Εἰρηνοδικείου ἀμφοτέρων περιλαμβανόντων καὶ τὸν δῆμον Τυμφρηστοῦ, Ταχυδρομείου καὶ Τηλεγραφείου γ' τάξεως. Εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας περίπου ὥρας πρὸς Β. τῆς Βαρυμπόπης σώζονται ἐρείπια ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρουρίου, ὡς δηλοῦται ἐκ πολλῶν ὀγκολίθων, λίθων τῶν θεμελίων σωζομένων ἔτι. Πιθανώτατα εἶναι τὰ ἐρείπια τῆς Μακρᾶς κώμης (σελ. 91. 151). Περὶ τῆς Βαρυμπόπης πρβλ. ἔτι σελ. 277. Περὶ τῶν ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ μεταλλείων ἴδε σελ. 36. Περὶ τῶν λουτρῶν Πλατυστόμου ἴδε σελ. 43.

Ἡ συγκοινωνία τοῦ δήμου τούτου γίνεται διὰ τῆς ἀπὸ Λαμίας

εἰς Καρπενήσιον ἀγούσης ἁμαξιτῆς ὁδοῦ· ἡ δὲ γεωργία ἔχει ὡς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς δήμοις τῆς ἐπαρχίας.

Χωρία τοῦ Δήμου Μακρακώμης.

Αὔξ. ἀριθμός	Ὀνόματα τῶν χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας		Ἀπὸ Βαρυμπόπης		Πληθυσμός	
		Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896	περὶ τὸ 1810
1	Βαρμυπόπη	Δ.	6,—	—	—	555	200
2	Ἀρχάνιον	Δ.	5,30	ΒΑ	1,15	441	100
3	Ἀσβέστης	ΒΔ.	7,—	Β.	3,—	185	100
4	Βίτουλι	Δ.	8,—	Δ.	2,–	—	75
5	Γιαννιτσοῦ	ΒΔ.	7,	Β.	2,	833	—
6	Γραμμένη ῥάχη	Δ.	5,–	Δ.	1,30	439	200
7	Καστρὶ	Δ.	4,45	Δ.	1,20	214	100
8	Λιτόσιλον	Δ.	10,–	ΒΔ.	3,30	339	100
9	Μάκρυσι	Δ.	5,30	Δ.	0,30	469	200
10	Μοχλοῦκα[1]	ΒΔ.	7,30	ΒΑ.	3,	—	—
11	Παλιούριον	Δ.	4,30	Δ.	1,35	62	–
12	Πλατύστομον[2]	ΒΔ.	6,20	Β.	1,—	426	200
13	Ροβολιάρι	ΒΔ.	11,–	ΒΔ.	5,—	732	400
14	Σκόρλια	Δ.	9,–	ΒΔ.	3,—	293	50
15	Τσούκα	Δ.	7,30	Δ.	1,30	934	400

Παρατηρήσεις.

1) Σρατὼν τῆς παλαιᾶς ὀροθετικῆς γραμμῆς. 2) Περὶ τῶν λουτρῶν Πλατυστόμου ἴδ. σελ. 43.

§ 10. Δῆμος Τυμφρηστοῦ, β' τάξεως.

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1906

Ἔσοδα δρ. 22,025

Ἔξοδα » 19,591

Χρέος πρὸς τὸ δημόσιον χάριν

τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως » 65,118

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀῤῥένων 3, γραμματεῖα 12.

Χωρία τοῦ δήμου Τυμφρηστοῦ.

Ἀριθμός	Ὀνόματα τῶν χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας		Ἀπὸ Καρπενησίου		Πληθυσμός	
		Διεύθυνσις	Ἀπόστασις (ὧραι)	Διεύθυνσις	Ἀπόστασις (ὧραι)	[illegible]	[illegible]
1	Μαυρίλλον	Δ.	12,30	—	—	333	750
2	Ζ[illegible]	Δ.	12 —	ΒΔ.	3.—	5[illegible]	100
3	Ζ[illegible]	Δ.	11.—	Δ.	3.—	676	75
4	Κανάλια	ΝΔ	10.—	ΝΔ.	3.—	425	
5	Κλῆμα μεγάλη	Δ.	12,—	ΝΔ.	1,30	402	
6	» μικρά	Δ.	12,30	ΝΔ.	2.—	205	750
7	» Πέρα	Δ.	13.—	ΝΔ.	3.—	512	
8	Κο[illegible]	Δ.	9,—	Δ.	4,30	—	100
9	Λευκάς	ΝΔ.	9,—	ΝΔ.	5,—	399	100
10	Μερκάδα	Δ.	11,—	ΝΔ.	1.—	397	100
11	Μουτζουράκη	ΝΔ.	12,—	ΝΔ.	4.—		100
12	Νεοχώριον	Δ.	13,—	Β.	1.—	311	750
13	Νεοχωράκιον	Δ	9,—	Δ.	3,30	—	100
14	Παλαιόκαστρον	Δ.	12,—	ΒΔ.	1,15	470	200
15	Παλαιοχώριον	ΝΔ.	13.	ΝΔ.	5,—	242	
16	Περίβλεπτον	ΒΔ	12,30	ΒΔ.	2,30	279	500
17	Πιτσιωτά	ΒΔ	13,—	ΒΔ.	2,30	363	
18	Πουγκάκια	ΝΔ.	12,	ΝΔ.	5,—	399	400
19	Προφήτης Ἠλίας[2]	ΝΔ.	12,—	ΝΔ.	6,—	—	

Παρατηρήσεις.

1) Ἄνω καὶ κάτω. 2) Μονὴ διαλελυμένη.

Καὶ τὸ περὶ σχηματισμοῦ τοῦ δήμου τούτου Β. Δ. καὶ τὸ περὶ μετασχηματισμοῦ αὐτοῦ, καθ' ὃν τὸ χωρίον Πουγκάκια ἀνῆκον πρότερον εἰς τὸν δῆμον Ὁμιλαίων, προσετέθη εἰς τὸν τοῦ Τυμφρηστοῦ δὲν εὗρον δημοσιευμένα ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως. Πρωτεύουσα τοῦ δήμου εἶναι τὸ Μαυρίλλον, ἕδρα δὲ ἑλληνικοῦ σχολείου

ἡ Κάψη. Ὁ δῆμος οὗτος ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Εἰρηνοδικείου Μακρακώμης καὶ εἰς τὴν τῆς ἀστυνομίας Τυμφρηστοῦ. Τὰ χωρία τοῦ δήμου τούτου ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὠνομάζοντο **Πολιτοχώρια**· διότι πολλοὶ τῶν κατοίκων ἀπεδήμουν εἰς τὴν Πόλιν (Κωνσταντινούπολιν) χάριν ἐμπορίας (ἴδ. σελ. 352).

Περὶ τοῦ Μαυρίλλου ἴδε σελ. 383. 384.

Ἐν τῇ ΝΔ ἄκρᾳ τοῦ χωρίου τούτου ἀναβρύει ἡ πρώτη πηγὴ τοῦ Σπερχειοῦ, ὀνομαζομένη Κεφαλόβρυσον (ἴδ. σελ. 20). Αὐτόθι παρὰ τῇ πηγῇ κατά τινα παράδοσιν (Ἀνάμνησις μιᾶς θερινῆς νυκτὸς ὑπὸ Δ. Αἰνιᾶνος) πρὸ 150 ἐτῶν ἀνεκαλύφθησαν ἐρείπια ἀρχαῖα καὶ ἐν αὐτοῖς μικρὸν ἄγαλμα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου φέρον πτέρυγας, ὡς πλάττουσι τὸν Ἔρωτα. Τοῦτο ἰδὼν εὐσεβής τις ἱερεὺς τοῦ χωρίου ἀγράμματος συνέτριψεν ὡς εἴδωλον. Τοῦ χωρίου Μαυρίλλου ὑπέρκειται ἡ χαμηλοτέρα τῶν δύο κορυφῶν τοῦ Τυμφρηστοῦ, ἡ δ' ὑψηλοτέρα ὑπέρκειται τοῦ χωρίου Νεοχωρίου (ἴδ. σελ. 13).

Πρὸς τὸ ΒΔ. τῶν δύο τούτων χωρίων κεῖται τὸ χωρίον Παλαιόκαστρον. Εἰς ἀπόστασιν τετάρτου τῆς ὥρας πρὸς Ν. αὐτοῦ ὑψοῦται λόφος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου σώζονται ἐρείπια ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρουρίου. Ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ χωρίου τούτου εὑρέθησαν καὶ ἀρχαῖοί τινες τάφοι, ἀλλ' οὐδὲν ἄξιον λόγου ἀνευρέθη ἐν αὐτοῖς, αἰτωλικά τινα νομίσματα, καὶ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί, ἃς ἐδημοσίευσα ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἀθηνᾶ» τὰς μὲν τῷ ΙΕ' τόμῳ ἐν σελ. 483, τὰς δ' ἐν τῷ ΙΗ' ἐν σελ. 38. Ἄδηλον τίς πολίχνη τῶν Αἰνιάνων ἢ τῶν Δολόπων ἔκειτο αὐτόθι. Αἱ ἀνευρεθεῖσαι ἐπιγραφαὶ ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

α') «Ἀνδρονίκου /χοίου /Φιλίστα /Ἀρίστας /Πολύκλεια /Ἐπίξενα /Χοίου /Χοίου/». Αὕτη εἶναι κεχαραγμένη ἐπὶ πλακός, ἥτις νῦν εἶναι τοποθετημένη ὡς ἱερὰ τράπεζα ἐν τῷ κατηρειπωμένῳ παρεκκλησίῳ τῆς ἁγίας Κυριακῆς.

β') «Θρασύλα /χαῖρε ΕΤΗ /ὀκέτι /ἔφηβος»/. Αὕτη εὑρέθη παρὰ τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου φρουρίου.

γ') « Ι Ι ΤΩ/ χαῖρε /Ῥηγία χαῖρε/ Λεοντομένη χαῖρε.» Αὕτη εὑρέθη ἔν τινι ἀμπέλῳ κάτωθι τοῦ παρεκκλησίου τοῦ ἁγίου Δημητρίου, περὶ ὃ εἶναι καὶ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ χωρίου.

δ') «Ἀλκολύκα/ χαῖρε»/. Αὕτη εὑρέθη ἀνεκτισμένη ἐν τῇ κλίμακι τῆς οἰκίας τοῦ Ἰωάννου Σωτηρίου.

ε') «Ἀγεμάχας Παμπόλεμος». Αὕτη ἀνευρέθη ἐν τῇ κρημνισθείσῃ ἐσχάτως πρὸς ἀνοικοδόμησιν πατρικῇ μου οἰκίᾳ.

στ') «Ἀμοίτας /Σάτυρο /Νικασίπολις»/. Αὕτη ἀνευρέθη πρὸς Ν. τῶν ἐρειπίων τοῦ φρουρίου ἐπὶ μεγάλης τετραγωνικῆς πλακός.

ζ') ΛΙΚΥΛ. /ΝΙΚΟΥΣ /ΙΙΑΕΡΤΑΣ /ΤΟΜΟΔΙΚΑ»/. Αὕτη εὑρέθη ἐν ᾧ καὶ ἡ α' παρεκκλησίῳ.

η' Δαμόνικος /χαῖρε / καὶ αὕρη ἀνευρέθη αὐτόθι.

Τὸ χωρίον Πετσιωτὰ δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλ, ἄδηλον διὰ τί.

Τὸ χωρίον Ζιώψη ἀρχομένου τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ μεσοῦντος ἤδη ἔτους 1907 ὑπέστη καθίζησιν τοῦ ἐδάφους, ἐξ' ἧς κατηρειπώθησαν οἰκίαι περὶ τὰς 60· διὸ ἀπεφασίσθη νὰ γένηται νέος συνοικισμὸς ἐπὶ τῆς ἀπὸ Λαμίας εἰς Καρπενήσιον ἀγούσης ἁμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ κατερειπωθέντος χωρίου εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περίπου ὥρας.

Ἡ συγκοινωνία τοῦ δήμου τούτου γίνεται διὰ τῆς ἀπὸ Λαμίας εἰς Καρπενήσιον ἀγούσης ἁμαξιτῆς ὁδοῦ.

Ἡ δὲ γεωργία ἔχει ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δήμοις τῆς ἐπαρχίας, ὡσαύτως καὶ ἡ κτηνοτροφία.

§ 11. Δῆμος Σπερχειάδος, β' τάξεως.

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1906		
Ἔσοδα	*δρ.*	*32,550*
Ἔξοδα	*»*	*26,922*
Χρέος πρὸς τὸ Δημόσιον χάριν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως	*»*	*48,037*

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων 3, θηλέων 1, γραμματεῖα 5.

Καὶ τὸ περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ δήμου τούτου Βασιλικὸν Διάταγμα δὲν εὑρέθη δημοσιευμένον ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως ὡς καὶ τὸ περὶ μετασχηματισμοῦ, καθ' ὃν τὰ πρότερον εἰς τὸν δῆμον Καλλιέων ἀνήκοντα χωρία Σέλιαννη καὶ Κολοκυνθιά, ἔτι δὲ τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν δῆμον Ὁμιλαίων Γαρδίκι, Στάγια, Κυριακοχῶρι Νικολίτσιον καὶ Ἀργύρια συναπετέλεσαν τὸν δῆμον Σπερχειάδος.

Χωρία τοῦ δήμου Σπερχειάδος.

Αὔξων ἀριθμός	Ὀνόματα τῶν χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας		Ἀπὸ Σπερχειάδος (Ἀγᾶ)		Πληθυσμός	
		Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896	περὶ τὸ 1810
1	Σπερχειὰς (Ἀγᾶ)	Δ.	6,—	—	—	1025	100
2	Γιόργανη	»	6,45	Ν.	0,45	51	50
3	Γυφτοχώρι	»	7,-	Ν.	1,—	450	150
4	Καμπιὰ	»	8,30	ΝΔ.	2,30	346	75
5	Κλονίον	»	6,20	»	0,20	343	200
6	Κουφόδενδρα	»	6,20	Α.	0,10	82	—
7	Προύφλιανη	»	7,30	Ν.	2,—	557	75
8	Παλαιοβράχα	»	7,30	Δ.	1,30	1061 (α)	150
9	Φτέρη	»	7,30	ΝΔ.	2,—	689	300
10	Χαλίλη	»	5,—	ΒΑ.	1,—	697	200
11	Ἁγιοσώστης	»	5,—	Α.	1,—	—	200

Παρατηρήσεις.

(α) Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες.

Ὁ δῆμος οὗτος καὶ αὖθις ἀνεσχηματίσθη διὰ τοῦ τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1878 Β. Δ., δι' οὗ ἀνεσχηματίσθη καὶ ὁ δῆμος **Ὁμιλαίων**.

Πρωτεύουσα τοῦ δήμου εἶναι ἡ **Σπερχειάς**, ὡς μετωνομάσθη ἡ πρότερον κωμόπολις **Ἀγᾶ** διὰ τοῦ ἀπὸ 19 Ἰουλίου 1904 Βασιλικοῦ Διατάγματος.

Ἡ Σπερχειὰς εἶναι ἕδρα Ἑλληνικοῦ σχολείου, τῆς ἀστυνομίας Σπερχειοῦ καὶ Εἰρηνοδικείου β' τάξεως, ἀμφοτέρων περιλαμβανόντων καὶ τὸν δῆμον Ὁμιλαίων. Ἔτι δ' εἶναι ἕδρα καὶ Ταχυδρομείου.

Εἰς μιᾶς ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πρωτευούσης πρὸς Α κεῖται τὸ χωρίον Ἅγιος Σώστης, Ἀγιοσωστίνη ὑπὸ τοῦ Πουκεβὶλ ἀναγραφόμενον (ἴδε σελ. 275).

Πιθανῶς ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις **Σωσθενίς**, (σελ. 91).

Μεταξὺ δὲ τοῦ χωρίου τούτου καὶ τῆς πρωτευούσης ὑπάρχουσιν ἐρείπια Βυζαντινῆς πόλεως· ἡ τοποθεσία καλεῖται σήμερον **Λιασέργιανη**, *φέρουσα πιθανῶς τὸ ὄνομα τῆς κατεστρεμμένης αὐτόθι πόλως.*

Μεταξὺ δὲ τῶν χωρίων Παλαιοβράχας, ἄνω Φτέρης καὶ κάτω Φτερης, σώζονται ἐρείπια ἀκροπόλεως μετὰ μεγάλου περιβόλου ἰσοδομικῆς κασταοκευῆς. Ἡ τοποθεσία ὀνομάζεται τὴν σήμερον Ἑλληνικά. Ἐνταῦθα πιθανώτατα ἔκειντο αἱ **Σπέρχειαι** *(σελ. 90. 151). Ὡσαύτως πρὸς Β. τῆς κάτω Φτέρης παρὰ τὸν Σπερχειὸν ὑπάρχουσιν ἐπὶ λόφου ὀνομαζομένου* **Καστρόρραχη**, *ἐρείπια ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρουρίου ἀνήκοντος ἴσως εἰς τὰς Σπερχείας, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα φέρεται πληθυντικῶς.*

Ἡ συγκοινωνία τοῦ δήμου Σπερχειάδος γίνεται κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ τῆς ἀπὸ Λαμίας εἰς Καρπενήσιον ἀγούσης ἁμαξιτῆς ὁδοῦ. Ἡ γεωργία ἔχει ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δήμοις, ὡσαύτως καὶ ἡ κτηνοτροφία.

§ 12. Δῆμος Ὁμιλαίων, β΄ τάξεως.

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1906

Ἔσοδα	*δρ.*	*7,750*
Ἔξοδα	»	*7,694*
Χρέος πρὸς τὸ Δημόσιον χάριν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως	»	*36,102*

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀῤῥένων 3, θηλέων 1, γραμματεῖα 5.

Περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ δήμου τούτου ταὐτά, ἅπερ καὶ περὶ τοῦ δήμου Σπερχειάδος. Τὸ ὄνομα τοῦ δήμου δὲν στηρίζεται εἰς ἱστορικήν τινα μαρτυρίαν· διότι ἡ πόλις **Ὅμιλαι** *τῶν Οἰταίων φαίνεται ὅτι ἔκειτο μᾶλλον πρὸς Α. τῆς Ὑπάτης (ἴδ. σελ. 92). Ὀρθότερον ἴσως ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ «Δῆμος Ἰναχιέων» (ἴδ. σελ. 83). Ἡ πρωτεύουσα τοῦ δήμου Γαρδίκιον ἐπὶ τουρκοκρατίας ὠνομάζετο* **Χαῒν Γαρδίκι** *(ἴδ. σύμβ. 18 Ὀκτωβρίου 1844 μεταξὺ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως· ἐν παραρτήματι*

Νομολογ. Δεληγιάννη Ζηνοπούλου τόμῳ Α'), ἡ δὲ λέξις Χαΐν κατὰ τοὺς εἰδότας εἶναι ἀραβικὴ καὶ σημαίνει τὸν ἄπιστον. Ὀλίγον πρὸς δυσμὰς τοῦ Γαρδικίου ὑπάρχουσιν ἐρείπια περιβόλου θεωρουμένου ἀρχαίου ἑλληνικοῦ, ἐκτάσεως 300 περίπου στρεμμάτων, ἐν ᾧ εὑρίσκονται ἀρχαῖα νομίσματα Αἰτωλῶν, Οἰταίων καὶ ἄλλων. Αὐτόθι εὑρέθη καὶ πλάξ, ἐφ' ἧς εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ «**Χαΐνι Γαρδίκι**»

Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος Γαρδικίου ἴδε σελ. 267.

Χωρία τοῦ δήμου Ομιλαίων.

Αὔξων ἀριθμός	Ὀνόματα τῶν χωρίων	Ἀπὸ Λαμίας		Ἀπὸ Γαρδικ.		Πληθυσμός	
		Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	Διεύθυνσις	Ἀπόστασις εἰς ὥρας	κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1896	περὶ τὸ 1910
1	Γαρδίκιον	ΝΔ.	12,—	—	—	1372	--
2	Ἀργύρια	»	12,15	ΝΑ.	3, –	400	50
3	Κολοκυθιά	»	12,—	»	4,15	358	50
4	Κυριακοχώριον	»	12, –	»	1,30	636	300
5	Μούστροβον	»	10,30	Α.	4,—	129	50
6	Νικολίτσιον	»	12,—	ΒΑ.	5,—	114 ~~[illegible]~~	~~250~~
7	Στάγια[1]	»	13,15	ΝΑ.	1,15	342	—
8	Σέλιανη	»	11	»	5	911	250.—

Παρατηρήσεις.

1) Ὑπέρκειται τὸ ὄρος Ὀξυά.

Ὡσαύτως πρὸς Ἀν. τοῦ χωρίου Σέλιανης εἰς ἀπόστασιν ὥρας περίπου σώζονται ἐρείπια ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ναοῦ. Ἡ τοποθεσία ὀνομάζεται **Μάρμαρα** ἢ Ἅγιος Ἰωάννης, ἕνεκα τῆς αὐτόθι διαλελυμένης μονῆς.

Ὡσαύτως ἐν τῷ ἰδιοκτήτῳ χωρίῳ τῆς μονῆς Ἀγάθωνης Μουστρόβῳ σώζονται ἀρχαῖα ἐρείπια ἀκροπόλεως μετὰ μικρᾶς ἐκτάσεως περιβόλου.

Ὡσαύτως μεταξὺ τῶν χωρίων Καμπιῶν καὶ Νικολιτσίου σώζονται ἐρείπια ναοῦ πιθανῶς Βυζαντινοῦ. Ἡ τοποθεσία καλεῖται **Μάρμαρα**, *ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτόθι μαρμάρων.*

Ἡ συγκοινωνία τοῦ δήμου τούτου γίνεται ὡς καὶ ἡ τοῦ γείτονος δήμου τῆς Σπερχειάδος. Ἡ δὲ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία ἔχουσιν ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δήμοις,

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΤΙΝΑ ΕΝ ΦΘΙΩΤΙΔΙ ΛΕΙΨΑΝΑ ΒΑΡΒΑΡΙΚΩΝ ΕΠΙΔΡΟΜΩΝ

§ 1. Σλαβικά.

'Ασβὸς ἢ ἄσβος, ζῷον ὑπὸ γῆν διαιτώμενον, τρόχος ὁ κοινός.

ἀστρέχη, τὸ γεῖσον καὶ τὸ ὑπὸ τὸ γεῖσον. τὸ ἐξέχον δηλαδὴ μέρος τῆς στέγης.

ἄχτι, ἐκδίκησις, ἐκδικήσεως, ὀργῆς ἢ τιμωρίας ἐκπλήρωσις.

βάβω, γραῖα.

βαγένι, κάδος.

βελέντσα, μάλλινον ἐπικάλυμμα, ἔχον συνήθως κροσσοὺς ἐκ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς.

βίτσα, ῥαβδίον, μαστίγιον.

βοεβόδας, δημογέρων.

βουρκόλακας ἢ βρυκόλακας, δαίμων εἰς νεκροὺς ἁμαρτωλοὺς εἰσερχόμενος καὶ περιφέρων αὐτοὺς τὴν νύκτα.

γκλάβα, ἐγκέφαλος.

γκοῦσα, γοῦσσα, ὁ στόμαχος τῶν πτηνῶν.

γκουστέρα, γουστέρα, σαύρα.

δραγάτης, φύλαξ, ἀγροφύλαξ.

ἔσβος=ἄσβος

ζακόνι, ἔθιμον.

ζούζουλον, ζωΰφιον.

ζουλάπι, θηρίον.

ζουπάνος, ποιμήν

καρβέλι, καρφέλιον, ἄρτος.

καρούτα· πλυνός, σκάφη, μέγας κάδος.

[illegible]

[illegible] πρὸς δημοσίῳ ζώων [illegible]

[illegible] κονιορτός.

[illegible]

σέμπρα, σέμπρος, σύντροφος, συνεργάτης, ὁ ἔχων ἕνα μόνον βοῦν καὶ συντροφεύων μετ' ἄλλου ὁμοίου.

σοῦρλα, πᾶν ὅ,τι εἰς ὀξὺ λήγει· σουρλωτός, κωνοειδής.

στάνη, ἡ τῶν ζώων μάνδρα ἡ χρησιμεύουσα κυρίως διὰ τὴν νύκτα.

τσαντήλα, λεπτὸν καὶ ἀραιὸν μάλλινον ὕφασμα πρὸ στράγγισιν τοῦ τυροῦ.

τσέργα, μάλλινον σκέπασμα, ἐπικάλυμμα.

τσέλιγκας, ἀρχιποιμήν.

τσουλώνω, καταβιβάζω τὰ ὦτα.

χουγιάζω, ἀναβοῶ, μεγάλῃ τῇ φωνῇ βοῶ.

ψάνη, σῖτος χλωρὸς ἑψημένος.

§ 2. Ἀλβανικά.

Βάλτος, ἕλος, τέλμα· βαλτώδης, ἑλώδης, τελματώδης.

γερόπλιακος, ἐσχατόγηρος.

γκιώνης, εἶδος γλαυκός, τὸ γνωστὸν νυκτινόμον ὄρνεον.

γκιώσσα, αἶξ, ψητὸν αἰγός.

γκορτσά, ἀγριαπιδιά· γκόρτσα, ὁ καρπὸς αὐτῆς.

ζβέρκος, αὐχήν, τράχηλος· ζβερκιά, κολαφισμός.

κάλεσσον, καλέσσα, λευκὸν πρόβατον μετὰ μικρῶν ἐν τῷ προσώπῳ μελαινῶν ῥαβδώσεων.

καρκαλέτσης, κοκκυσμός, ἡ φωνὴ τοῦ πάσχοντος κοκκίτην βῆχα.

κατσίκι, κατσίκα, αἶξ.

κοπέλι, 1) νεανίας ὑπηρέτης· 2) νόθος.

κοπέλλα, παιδίσκη, θεράπαινα· κοπελίτσα, κοπελοῦδα.

κριτσανίζω, τρώγω κυρίως ξηρὸν ἢ τραγανιστόν τι.

λάϊον, μέλαν πρόβατον.

λιάρος, βοῦς στικτός, μελανόλευκος.

λουλοῦδι, ἄνθος.

λοῦτσα· κατάβρεγμα, μούσκευμα· ἔγεινα λούτσα, ἐγενόμην κατάβρεκτος.

μαγούλα, λόφος.

μπάλιος, βάλιος, στικτός, παρδαλός.

μπέσσα, ἐμπιστοσύνη.

μπουχαρί, καπνοδόχος.

προυτσαλίζω, λάσκω, κάμνω κρότον, κυρίως ἐπὶ πυρός.

σιάρκα, φλοκάτα, μάλλινος ἐπενδύτης.

σιγκούνα, μάλλινον ἔνδυμα.

σιούτους, κριὸς ἢ τράγος ἄκερος.

σόκος, ἰσχυρός, παλληκαρᾶς.

τσούπρα, τσούπα, κόρη.

φέρμελη, βραχὺ μέχρι τῆς ὀσφύος ἔνδυμα ἄνευ χειρίδων.

φλέσουρας, φλέτουρας, χρυσαλλίς, πεταλούδα.

φλετουράω, πετῶ, κινοῦμαι ἐλευθέρως.

φρουμανίζω, φυσῶ, φρυάττω ἐπὶ ἵππων.

§ 3. Ρουμανικά.

Καλμπάτσα, κλαπάτσα, ἡπατικὸν νόσημα τῶν προβάτων τῶν ἐν ἑλώδεσι τόποις βοσκομένων, καλμπατσιάζω.

κανοῦτο, πρόβατον ἔχον τὰς τρίχας φαιοπρασίνας.

κανοῦτος, κνηκᾶτος τράγος, ξανθός.

κολάστρα ἢ κουλιάστρα, πῦαρ, τὸ πρωτόγαλα.

μιλιόρι, διετὲς πρόβατον.

μοῦγκρος, ὁ μόλις ἐξανθήσας κάλυξ τῶν δένδρων.

μπουσλάω, μπουσλῶ, βαδίζω τετραποδητί.

μπράσκα, ἡ φρύνη, ὁ φρῦνος.

σουρουπόνει, γίνεται ἑσπέρα, ἅμα σκοτεινιάζει.

στροῦγκα, εἶδος μάνδρας, ἐν ᾗ ἀμέλγουσι τὰ πρόβατα ἢ τὰς αἶγας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΘΙΩΤΑΣ

«Συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσματα, ἵνα μή τι ἀπόληται.»
('Ιωάν. Εὐαγγ. VI, *12).*

ΤΕΛΟΣ

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΕΤΕΑ

Σημ. *Τὰ μικρὰ λάθη ἢ ἄλλα παροράματα ἀφίενται εἰς τὴν ἐπιεικῆ κρίσιν τοῦ ἀναγνώστου.*

Σελ.	Στίχ.				
9	6	ἀντὶ	40	γραπτέον	20
16	12	»	ἐγχωριωτέραν	»	ἐγχωριωτέρα
22	13	»	νῦν	»	νυν.
22	32	»	Κοιλατιανός	»	Καλλατιανός.
31	7	»	μετὰ τὴν λέξιν μαντεῖον πρόσθες ἀπὸ τῶν Γαλατῶν.		
31	1	»	Γ'	γραπτέον	Γ.
47	20	»	ἀρχαίων	»	ἀρχαίαν
49	6	»	5	»	2.
60	7	»	βασιλέως	»	βασιλεύς.
68	30	»	ἔχουχα	»	ἔχουσα.
70	27		πρόσθες. Κατά τινας τῶν ἀρχαιολογούντων **Πελασγικὸν Ἄργος** (Ἰλ. Β. 681) εἶναι ἡ κάτωθι τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσσης πεδιὰς (Γεωγραφ. Βουρσιανοῦ τόμος Α' σελ. 64. 88. Σχολ. εἰς Ὁμήρου Ἰλ. Β. 680 ἔκδοσις Heinrich Dünzer (1866). Τὸ Πελασγικὸν Ἄργος κατὰ (Ἰλ. 681 πρβλ. ω 437) θεωρεῖται ὡς ἀνῆκον εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἀχιλλέως, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων διαφοροτρόπως κρίνεται, κυρίως ὡς Θεσσαλία, ἢ ὡς πεδιὰς τῆς Θεσσαλίας ἢ μετέπειτα Πελασγιῶτις, ἢ ὡς		

Σελ.	Στίχ.	
		ἐξαφανισθεῖσα Θεσσαλικὴ πόλις πλησίον τῆς Λαρίσσης (πρβλ. Στράβ. Ε' 221· Η 369. Θ 431. Εὐστ. εἰς Διον. περιηγ. 419 Ἀπολλόδ. παρὰ Στεφ. τῷ Βυζ. ἐν λ. Ἄργουρα).
71	28 καὶ 30	ἀντὶ Πρωτοσίλαον γραπτέον Πρωτεσίλαον.
73	13	» 442 » 342.
77	3	» ἐπιμελημένοις » ἐπιμελομένοις.
78	8	» Μηλίων » Μηλιέων.
78	11	» παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Σαρμουσακλῆ. γραπτέον: δυτικῶς τῆς Λαμίας κείμενος.
81	27	Ἴδε διορθωτέα ἐν σελ. 223 ἀντὶ σελ. 77 γραπτέον 22 καὶ 77.
82	18	μετὰ τὴν λέξιν «Ὁμιλιάδας.» πρόσθες: 5) Ἀνθήλη, κώμη ἐν Θερμοπύλαις (ἴδ. σελ. 95). 6) ἐν τῇ παρατεθειμένῃ ἀνωτέρω ἐν λ. Ὅμιλαι ἐπιγραφῇ, ἐν στίχ. 26 ἀναγράφεται καὶ τὸ ὄνομα ἱερομνήμονος «**Μενεκράτεος Ὀλεαίου**», ἄδηλον δ'ἂν τὸ «Ὀλεαίου» εἶναι πατρωνυμικὸν ἢ μᾶλλον εἶναι ἐθνικόν, ὅτε δέον νὰ προστεθῇ καὶ ἄλλη πόλις τῶν Οἰταίων **Ὄλεα**.
82	31	**Ἐνιῆνες**. Ὁ Fick BBXIVσελ. 2 διορθοῖ εἰς Αἰνιῆνες καὶ προφέρει τὸ νι ἐν συνιζήσει.
85	3	ἀντὶ ὅτι γραπτέον ὅτε.
87	14	» ἀρεταῖς » ἀρετᾶς
88	33	» κατεστριμμένα » κατεστραμμένα.
97	3	μετὰ τὴν λέξιν **Ἀνοπαίας** πρόσθες (σελ. 17).
97	8	» ἀτραποῦς γραπτέον ἀτραποῦ.
97	18	» αὐτῶν » αὐτόν.

Σελ.	Στίχ.				
102	33	»	ἀδεξιότητας	»	ἀδεξιότητος.
114	20	»	Δ'.	»	Γ'.
115	24	»	τοὺς 'Αχαιοὺς	»	τῶν 'Αχαιῶν.
116	27	»	αὐτοῦ	»	αὐτῶν.
119	26	»	διδάξαντας	»	διδάξοντας.
128	19	»	παρ' αὐτῶν	»	παρ' αὐτῶν ;
139	12		πρόσθες (ἴδε τὴν ἀρτίως ὑπὸ Γ. Σωτηριάδου δημοσιευθεῖσαν πραγματείαν «ἡ τῶν Γαλατῶν ἐπὶ τὴν Αἰτωλίαν ἔφοδος τὸ 279 πρ. Χρ. καὶ ἡ πόλις Κάλλιον». 'Εν Δελτ. 'Ελλην. ἀλληλογρ. ἔτος 31. 1907 σελ. 303 καὶ ἑξῆς).		
145	24	»	ἀλλήλους γραπτέον ἀλλήλας.		
154	7	»	ἀπ' αὐτοῦ	»	ἀπ' αὐτῶν.
188	2		πρόσθες· ὡσαύτως ὑπῆρχε ναὸς αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει Οἴτῃ (σελ. 202).		
195	25	»	ἢ μᾶλλον γραπτέον **καὶ βραδύτερον** καὶ ἀντὶ σελ. 85.	»	σελ. 185.
202	30	»	συντεταγμένη	»	συντετμημένη.
»	32	»	Γ'	»	Δ'.
208	27	»	Παφίους	»	Παφίοις.
212	8	»	Εὐρυκανίων	»	'Ερυκανίων
220	11		πρόσθες. 'Ερείπια τοῦ Σιρμίου εὑρίσκονται παρὰ τὴν Μητροβίτσαν, κειμένην ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Σαύα καὶ ὑπαγομένην τανῦν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν.		
223	16 καὶ 17		ἀντὶ 7 γραπτέον 40.		
»	24		μετὰ τὰς λέξεις : Τὸ **Θάπεδον πιθανῶς ἔκειτο**· διάγραψον τὰς λέξεις· παρὰ τὸ χωρίον		

Σελ. Στίχ.

Σαρμουσακλῆ: καὶ ἀντ' αὐτῶν πρόσθες: πρὸς δυσμὰς τῆς Λαμίας. ἂν ἡ ἀπὸ Φαλάρων εἰς Θάπεδον ἀπόστασις καὶ ἡ ἀπὸ Θαπέδου εἰς Θερμοπύλας ἦτο τῷ ὄντι ὡς ἀναγράφεται ἐν τῷ Πίνακι XXVII ῥωμαϊκῶν μιλίων, ἅτινα ἀντιστοιχοῦσι πρὸς 40 νεοελληνικὰ στάδια. Κατὰ ταῦτα τὸ Θάπεδον ἔκειτο εἰς ἴσην πρὸς δυσμὰς ἀπό τε τῶν Φαλάρων καὶ τῶν Θερμοπυλῶν ἀπόστασιν, ἴσως δὲ παρὰ τὰ λουτρὰ τῆς Ὑπάτης, ἵνα ἐξυπηρετῇ καὶ τῆς πόλεως ταύτης τὴν συγκοινωνίαν, ἀκμαζούσης κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους. Ἐπειδὴ δὲ τὰ λουτρὰ ταῦτα ἦσαν ἀφιερωμένα τῇ Ἀφροδίτῃ (σελ. 39), τὸ ὄνομα Θάπεδον φαίνεταί μοι ὅτι δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τὴν θεὰν ταύτην. Θάπεδον=θεᾶς πέδον, πεδίον θεϊκόν, κατὰ τὸ δάπεδον=δόμου (οἴκου) πέδον.

228	29	ἀντὶ	ΙΣΤ' γραπτέον ΙΕ'.
246	26		μετὰ τὰς λέξεις : ὁ υἱὸς αὐτοῦ πρόσθες: Κωνσταντῖνος ὁ Ε'.
261	3	ἀντὶ	τῶν λέξεων : πρωτευούσης τοῦ θέματος Νικοπόλεως γραπτέον : τῆς Ναυπάκτου.
»	25		μετὰ τὰς λέξεις Κωνσταντίνου τοῦ μονομάχου πρόσθες: (1042—1055).
276	24	ἀντὶ	Μαρμαριτσιάνων γραπτέον ; Μαρμαριτσάνων.
277	14	»	» » »
292	20	»	Μανουὴλ » Μιχαήλ.
317	3	»	ἐμφυλίας » ἐμφυλίους.
318	5		πρόσθες (σελ. 308).

Σελ.	Στίχ.	
323	26	» 21 γραπτέον 20.
330	16	» Λέριος ·· Λώριος.
364	10	» Legrain » » Legrand.
»	11	» Bulgère » » vulgaire 1880.
»	14	μετὰ τὴν λέξιν Βιτώλια πρόσθες : ὁ μὲν ἐκδότης Emile Legrand ἐν μὲν τῷ 770 στίχῳ γράφει «Πρωτόλιο» ἐν δὲ τῷ στίχῳ 980 «Προιστόλιο» οἱ δὲ Vagner ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ ἔτους 1870 καὶ ὁ A. Elissen ἐν τῇ τοῦ 1857 γράφουσιν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς στίχοις «Πρωτόλιο». Ὁπωσδήποτε τὸ γεωγραφικὸν τοῦτο ὄνομα ἀλλαχόθεν εἶναι ἄγνωστον. Παρατηρητέον ὅμως πρῶτον μὲν ὅτι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς στίχοις ἀναγράφεται μεταξὺ τῶν γεωγραφικῶν ὀνομάτων τῆς Θεσσαλίας μᾶλλον ἢ τῆς Μακεδονίας: «Ἑλλάδα, Πάτρα. Ἄγραφα, Βελούχι καὶ Πρωτόλιο». ἢ «Προιστόλιο», εἶτα δὲ ὅτι καὶ ὁ στίχος 772 : «Καὶ ἔνι τὸ περίγυρον τῆς χαμηλῆς Βλαχίας». ὁρίζει πως ὅτι τὸ Πρωτόλιο κεῖται ἐν τῇ περιφερείᾳ ἢ τοὐλάχιστον ἐγγὺς τῆς κάτω (χαμηλῆς) Βλαχίας, τουτέστι τῆς Θεσσαλίας. Ἐκ τούτου πᾶσα σκέψις περὶ τῶν Βιτωλίων τῶν πολὺ μακρὰν πρὸς Βορρᾶν κειμένων φρονῶ ὅτι εἶναι ἀποκλειστέα, καὶ ὅτι πιθανώτερον ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Πετρίλου, ὅπερ λέγεται καὶ Πετρίλιον, καὶ ὅπερ εἶναι χωρίον καὶ ἐν εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ τμῆμα τῶν Ἀγράφων ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν σημερινὸν δῆμον Ἀργιθέας.

Σελ.	Στίχ.		
373	5		κάτωθεν· ἀντὶ Σεβαστίων γραπτέον Σεβαστήων.
379	16	»	αὔτη γραπτέον ταύτης.
393 καὶ 394			Τὸ ὄνομα Λητζᾶς γραπτέον Λιτζᾶς· διότι οὕτως ἀπαντᾷ γεγραμμένον ἐν ταῖς ἀρχαιοτέραις πηγαῖς.
405	2	»	ἐζώχρησαν γραπτέον ἐζώγρησαν.
408	8	»	καὶ τῆς » καὶ ταῖς.
437	15		μετὰ τὸ σχεδὸν πρόσθες τὸ ἄρθρον ἡ.
»	5		κάτωθεν· ἀντὶ διοίκησιν γραπτέον διοίκησις.
446	17	»	συμβολαίου γραπτέον συμβουλίου.
454	12	»	ἔτι » ἔτη.
457	33	»	μολυβδούλων » μολυβδοβούλων.
458	—	»	Δαϊτσᾶ **ΒΑ** » Δαϊτσᾶ ΒΔ.
	—	»	Ἰμίρμπεη **ΝΔ** » Ἰμίρμπεη **ΝΑ**.
470	27	»	ὑπὲρ δὲ τὴν κεφαλὴν ἀντὶ ὑπεράνω δὲ τῆς κεφαλῆς.
481	22		μετὰ τὰς λέξεις **τὰς μὲν** πρόσθες **ἐν**.

ΠΙΝΑΞ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ' **Ἡ Φθιῶτις Τουρκοκρατουμένη**

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ Κ.Κ. ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ

Δήλωσις. *Ὑπερδιπλασιασθέντος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τυπογραφικῶν φύλλων τοῦ βιβλίου, κατ' ἀνάγκην ηὐξήσαμεν κατὰ μίαν δραχμὴν τὴν τιμὴν αὐτοῦ, ἤτοι ἀπὸ δραχμῶν 3,50 εἰς δρ. 4,50, ἐφ' ᾧ αἰτούμεθα συγγνώμην παρὰ τῶν κ.κ. συνδρομητῶν.*

Ἐν Ἀθήναις

	Σώμ.
Π. Ι. Μαζαράκης τμηματάρχ.	1
Κ. Ι. Μαζαράκης Αἰνιὰν	1
Ἀλ. Ι. Μαζαράκης Αἰνιὰν	1
Ἀδριανὴ Ι. Μαζαράκη	1
Ἰ. Παπαμανώλης ὑπουργ. γραμ.	1
Σπ. Παπανικολάου καθηγ.	1
Σ. Κοκόλης »	1
Ι. Ζερβὸς »	1
Εὐάγ. Δημητρέσσας λοχ. πεζ.	1
Ἀλέξ. Σχινᾶς ἀνθυπολ. πεζικ.	1
Δημ. Κρίτσας λοχαγὸς	1
Κ. Ζησίου καθηγητὴς	1
Κοσμᾶς Π. Κασιμάτης καθηγ.	1
Θ. Βορέας καθηγητής.	1
Κωνστ. Π. Κασιμάτης »	1
Ἐπ. Φραγκίστας δικηγόρος	1
Σωτ. Α. Σακελλαρόπουλος γυμν.	1
Γ. Δ. Καφίρης καθηγητὴς	1

Ἐν Ἀμφίσσῃ

	Σώμ.
Παναγ. Πανάγου καθηγητὴς	1
Γ. Παπανᾶνος »	1
Γ. Κωνσταντέλλος καθηγητὴς	1
Δουδ. Ι. Δελένδας »	1
Νικόλ. Κλάρας γυμνασιάρχης	1
Βασίλ. Ἰατρίδης ἐπιθεωρητὴς	1

Ἐν Βόλῳ

Ν. Παντελέσκος	2
Δημ. Βεζηρούλης	1
Β. Περιστερᾶς ἐξ Ἁλμυροῦ	1
Ἰ. Βελισσάριος	1
Ἰ. Ἀϊβαλιώτης	1
Ἀ. Κατσίμπρας	1
Δ. Παπανικολάου	1
Ἀλέξ. Κ. Δελούσης	1
Εὐστ. Σκρέτος	1

	Σώμ.
Δημ. Εὐστ. Βλαχάκης	1
Ἀδελφαὶ Παπαδημητρίου	1
Ν. Σακελλαρόπουλος	1
Β. Μουρτζόπουλος	1
Π. Ἀδαμόπουλος	1
Χρύσ. Βαρότσης	1
Ἀδελφοὶ Τζανίδου	1
Ρίζος Παπακωνσταντίνου	1
Ἀντ. Τζαπουλάρης	1
Ἀδελφοὶ Ἀντύπα	1
Γ. Καραθάνος	1
Κουμουνδοῦρος Γιουροῦκος	1
Γ. Φ. . . . . (;)	1
Α. Π. Ἀδαμόπουλος	1
Μωϋσῆς Μ. Μωϋσῆς	1
Δ. Παπασταύρου	1
Ἀλ. Σαμαρᾶς	1
Εὐάγ. Κυριακόπουλος	1
Πέτρος Παπαλουκᾶς	1
Ν. Δ. Σταματόπουλος πράκτωρ	1
Εὐαγγελινὸς Τσέτας	1
Θ. Μαζαράκης	1
Σ. Μ. Κυριάσιος	1
Κ. Σ. Ζησόπουλος	1
Μ. Κ. Σταματόπουλος	1
Κωνστ. Κλάρας	1
Ἀντ. Μακρωνᾶς	1
Νικόλαος Κορδώκας	1
Ἰωάννης Καϊσλῆς	1
Ν. Ι. Φαράκλας	1
Γ. Δημητρόπουλος μηχανικὸς	1
Νικόλ. Θ. Παπαβασιλείου	1
Σταμ. Σπανουδάκης	1

	Σωμ.
Τρ. Παπαγεωργίου	1
Εὐθ. Γκούνης	1
Κ. Χατζηνικολάου	1
Λουκᾶς Γιαλούρης	1
Τρ. Χατζηαποστόλου	1
Ἀντ. Ξηνάρας	1

Ἐν Γαρδικίῳ Κρεμαστῆς Λαρίσσης

Ἀπόστ. Σ. Μουλᾶς	1
Κωνστ. Δ. Μπενετόπουλος	1
Ἀριστογείτων Σακελλίωνος	1
Παπαευστ. Λίνος	1

Ἐν Καλαμπάκᾳ

Μονὴ ἁγ. Στεφάνου Μετεώρων	1
» Μεταμορφώσεως	1
Παρθένιος ἡγούμενος Μονῆς Βαρλαὰμ	1
Δαμιανὸς Βουλγαρόπουλος ἡγούμενος ἁγίας Τριάδος Μετεώρων	7

Ἐν Καρδίτσῃ

Ν. Δασκαλόπουλος	2
Β. Κουκουρῖκος	1
Κ. Λαχτάρας	1
Εὐάγ. Τσιώτρας	1
Δ. Μοσχοβίτης	1
Ἰ. Ταλιαδοῦρος	1

	Σώμ.
Γ. Κοντόπουλος	1
Δημ. Ἰσάκας	1
Ἰ. Σακκελλαρίου ἐκ Ρεντίνης	1
Αἰμίλιος Τσιαμαγκίδης	1
Γ. Τερτίπης	1
Κ. Παπᾶς	1
Κ. Καραδῆμος ἰατρὸς ἐκ Σοφάδων	1
Γ. Καλύβας	1
Ἀναστάσιος Τσικρίκης	1
Γ. Ῥέκος	1
Γ. Δασκαλόπουλος ἰατρὸς ἐκ Μουζακίου	1
Στυλιανὸς Γεωργαντόπουλος ὑπολοχαγὸς	1
Εὐστ. Ἀχιννιώτης λοχαγὸς	1
Ἰ. Κλάρας δικηγόρος	1

Ἐν Καρπενησίῳ

Δημ. Α. Τριανταφυλλόπουλος	1
Στέφ. Καραγεώργος	1
Δημ. Κ. Ἰατρίδης	1
Α. Τυλιγάδης σχολάρχης	1
Κ. Ι. Χωρογιαννίδης ἰατρὸς	1
Νικόλαος Ψυλάκης	1
Γεώργιος Ῥάγκος	1

Ἐν Λαμίᾳ

Ν. Στεργόπουλος καθηγητὴς	2
Θεόδ. Τριανταφύλλης »	1
Θεόδ. Λάσκαρις »	1

	Σώμ.
Γ. Γεωργακῆς καθηγητὴς	1
Ν. Ι. Λοΐζος »	1
Γ. Α. Γιαννιτσιώτης σχολάρ.	1
Γ. Μητσόπουλος	1
Γ. Σπανοκωλέττης	1
Η. Παπαδημόπουλος	1
Ἀλ. Παπαδόπουλος	1
Γ. Ρ. Ἐμμανουὴλ	1
Στυλ. Κ. Ἀναστασίου	1
Βασίλειος Τρικκαληνὸς	1
Δ. Δρυμωνίτης	1
Ἀναστάσιος Κούτρας	1
Ἰωάννης Παπαδόπουλος	1
Χρ. Κ. Χατζηχρῆστος	1
Γ. Γρηγορόπουλος	1
Κρατῖνος Ἀποστολίδης γυμν.	1
Δ. Ε. Δημολούλιας	1
Ι. Μ. Γεωργιάδης	1
Ν Α. Κρίτσας	1
Στέφ. Σκληβανιώτης	1
Δ. Α. Δημάκης	1

Ἐν Λαρίσσῃ

Εὐάγ. Σισμάνης ἀρχίατρος	1
Ἀντ. Ῥεντινιώτης	1
Ἰωάνν. Χ. Οἰκονομίδης	1
Δ. Κοντοπᾶνος	1
Ῥ. Πακαρᾶς	1
Θ. Α. Χαρίτου	1
Παναγ. Πανέτσος	1
Ἀριστ. Γαυδίκης	1
Δημ. Ῥιζόπουλος	1

Σώμ.

Κωνσταν. Τσακαλῶτος 1
Φώτιος Πανέτσος 1
Παναγ. Οἰκονομίδης 1
Κωνστ. Σκαλιώρης 1

Ἐν Μώλῳ

Ἀθ. Στουγιάννης 1
Γ. Παπαθανασίου 1
Φωκίων Ἐγκολφόπουλος 1
Παναγ. Σακελλαρόπουλος 1
Γρηγ. Περγαντῆς 1
Ἰ. Κοτσιάνης 1
Πλούτ. Ἐγκολφόπουλος 1
Τριαντάφυλλος Παπαϊωάννου 1
Γ. Κορκόβελος 1
Νικόλαος Πολίτης 1

Ἐν Πάτραις

Ξ. Μ. Χρυσανθόπουλος καθ. 1
Εὐθ. Καλλιάφας γυμνασιάρχ. 1
Σαράντ. Παπαγεωργίου καθ. 1
Γ. Ἀντωνόπουλος καθηγητὴς 1
Χρῆστος Δριβελλόπουλος » 1
Κωνστ. Σ. Σοῦλος » 1
Ζαφείρ. Δ. Γαβαλᾶς ἐπιθεωρ. 1

Ἐν Στηλίδι

Κωνστ. Π. Ἀγαθοκλῆς 3
Δημ. Γ. Τσάκας 2
Δημ. Δρυμονίτης 1

Σώμ.

Ἀθ. Κασβίκης 1
Σωτ. Ἀγαθοκλῆς 2
Σταῦρος Τράκας 1
Ἠλ. Παπαθανασίου 1
Κωνστ. Κρόκος 1
Γ. Πιπιλίγκας 1
Γ. Τριανταφύλλου 1
Γ. Πέτσας 1

Ἐν Τρικκάλοις

Ἰωάν. Καθάριος ἔφορος 1
Π. Πιστόλης ταμίας 1
Ν. Παπαγιαννίδης ταγματάρ. 1
Κ. Παπακυριαζῆς λοχαγὸς 1
Κ. Χρηστίδης λοχαγὸς 1
Κ. Μπουκουβάλας 1
Ν. Δημάκης 1

Ἐν Ὑπάτῃ

Ἱερὰ Μονὴ Ἀγάθωνης 10
Ἀρχιμανδρίτης Ἱερεμίας Πλέτσης ἡγούμενος 2
Σπυρ. Ἠλ. Γραμματίκας 5
Γ. Παπακωνσταντίνου 1
Σωκρ. Ι. Παπαηλιόπουλος 1
Χρ. Κ. Καψάλης 1
Κωνστ. Ι. Παγουρόπουλος 1
Κατίνα Δ Παγουροπούλου 1
Κωνστ. Φραγκόπουλος 1
Ἀντ. Χ. Ζηλίστας 1
Ν. Δ. Ἀναγνωστόπουλος 1

	Σώμ.
Χαραλ. Στέφου	1
Κωνστ. Καραγιάννης Οἰκονόμ.	1
Ἰ. Ξηροτύρης ἐκ Μακρακώμης	1
Γρηγ. Ἀνδρ. Στρατίκης	1
Γεώργ. Περδαστῆς ἱερεὺς	1
Σ. Δ. Κατσογιαννόπουλος	1
Ἀντ. Λιανὸς	1
Ἠλ. Ῥοῦσκος	1
Γεώργ. Χρ. Παπασταμάτης	1
Ἀθ. Γ. Δασκαλόπουλος	3
Γ. Δ. Παγουρόπουλος ἰατρὸς	1
Χαραλ. Λογοθέτης	1
Σ. Σιάρικας	1
Ἰ. Ἀσβεστᾶς δημοδιδάσκαλος	1
Περικλῆς Πανόπουλος	1
Κώνστας Ματσούκας	1
Ἀλ. Παπαῤῥόδου	1
Σ. Μητσάκης	1
Π. Μπρόφας	1
Χρ. Στεργιόπουλος	1
Στυλ. Καντζούρης	1
Ἀν. Γράψας	1
Ἀλ. Κοκκινόπουλος	1

